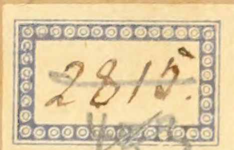

3 1761 07141493 2

T. Zeltner del.

I.W. Tegner & Kittendorff's lith. Inst.

Smerup Kirke

seet fra Sydost med Spiellerup Mølle til venstre paa den anden Side af Stevns Aa.

Vemmetoftes Historie

som

Herregaard, Slot, og Kloster.

Et Kildeskrift med Skildringer

til

Danmarks indre Historie,

af

Chr. H. Brasch,
Præst ved Vemmetofte Kloster.

Første Del.

Vemmetoftes Historie som Herregaard,
tilligemed
Hoistrups og forrige Froslevgaards Historie.

Kiøbenhavn.
I Commission hos C. A. Reitzel.
Thieles Bogtrykkeri.
1859.

LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO

Indhold.

IV.

V.

VI.

VII.

Bilage til Vemmetoftes Historie som Herregaard.

I.

Da Sælland ved Rescript 4de Septbr. 1793 inddeltes i 5 Amter, oprettedes Præstø Amt af de 3 daværende Amter, Møen Vordingborg og Tryggevelde, dette sidste Amt var det forhenværende Tryggevelde Lehn, og bestod af 3 Herreder, Faxe Stevns og Bieverskov, som ogsaa havde udgjort Lehnet, dengang Lehnene ifølge Kgl. Resol. 19de Februar 1662 vare gaaede over til Amter. I den catholske Tid før Reformationen var der 4 Lehn i disse Herreder, nemlig i Faxe Herred det ældgamle Kronlehn Tryggevelde, og det kirkelige Lehn Thureby, der laae til Roskilde Bispestol, og i Stevns Herred det senere erhvervede Kronlehn Høistrup, og det kirkelige Lehn Giorslev, der ligeledes laae til Roskilde Bispestol.

I det gamle Kronlehn Tryggevelde i Faxe Herred, hvor dette Herred mod Østen ved Præstø Bugt støder sammen med Stevns Herred, laae Vemmetofte i Spiellerup Sogn, og dannede mod Syd dette Sogns østlige Grændse mod Smerup Sogn i Stevns Herred. Stevns Aa, der i Fortiden var et mægtigt Vandløb mellem Kiøge og Præstø Bugter, og endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede bestod som et sammenhængende om end lille Løb mellem Smerup og Spiellerup Kirker, er nu her overskaaret af et Kiærdrag, der giør Vandskiellet mellem det nordlige lange Aaløb, der herfra danner Grændsen mod Vesten for Stevns Herred og udmunder i Kiøge Bugt, og et sydligt kun ½ Mil langt Løb, der gaaer til Vemmetofte, og tæt østen om Hovedgaardens Bygninger fortsættes ned til Stranden, hvor det gjennem den saakaldte „Kildemade" Slette ved Marelunds Skov udmunder i Præstø Bugt, og her først ved sit Udløb igjen danner Grændsen mellem Faxe og Stevns Herreder, som ogsaa denne Deel af Aaen tidligere maa tænkes at have gjort paa hele Stykket. Dette sydlige Aaløb kaldes „Helle Bækken",

d. e. Hellig Bækken, og fuldstændigere „Helle Svends Bæk“ efter en hellig Kilde, der laae ved Aaens vestlige Side paa den fornævnte Slette ved Marelund, og kaldtes „Helle Svends Kilde“ eller med den latinske Form „Ste. Svends Kilde“, og ved hvilken der var et Kapel, som stod endnu efter Reformationen, og var indviet til Kildens Helgen, og hed „Helle Svends Kapel“ [1]). I Udtalen er nu Helle Bækken forvansket til „Ellebækken“, og Helle Svends Kilde til „Ellen Svends Kilde“.

Vemmetoftes Navn betegner os baade hvad Manden hed, hvem Stedet skylder sin Oprindelse, og Stedforholdene ved dets Anlæg. Den første Del af Ordets Sammensætning er nemlig det gamle nordiske Navn „Væmund“ eller „Vermund“, der i Stedsbetegnelser bliver sammendraget til „Væme“ med første Stavelse lang eller til „Vemme“ med første Stavelse kort og fordobblet Consonant, af disse Former er „Væme“ den ældste, og Skrivemaaden „Væmetofte“ derfor ogsaa den, som vi først træffe paa, og som svarer til den Udtale, der endnu kan høres af Almuen; forsaavidtsom dette Mandsnavn tidlig synes at forsvinde, tyder det paa en ældgammel Anlæggelse. Den sidste Del af Ordets Sammensætning „toft“, der betegner en aaben Plads, siger os, at Vemmetofte anlagdes paa en Aabning mellem Skovene, og ligesom dette bestyrkes ved Beskaffenheden af de Vemmetofte umiddelbart omgivende Skove, hvori vi ikke finde Stenhøie eller Stensætninger, der tyde paa en senere Tilblivelse af Skovene [2]), saaledes stemmer det uforandret endnu den Dag idag aldeles med Vemmetoftes Beliggenhed, idet Vemmetofte ligger omgivet af Skove, der mod Nord og Vest adskille det fra Spiellerup og Faxe Sogns Byer, og mod Syd lukke for det mod Stranden af Præstø Bugt, kun mod Østen ad Stevns danner Skoven nu en noget større Aabning end tidligere.

---

[1]) Hellig Svend var en national Helgen, hvis Helgendag faldt den 3die December.

[2]) Dette er derimod Tilfældet i Bonderskovene til Vemmetofte, saaledes i Hellede Skoven i Spiellerup Sogn, hvor der af flere runde Gravhøie endnu ere nogle tilbage, og i Stubberup Skoven i Faxe Sogn, hvor der findes en stor Stensætning, kaldet „Junkers Høi“, der er 28 Favne lang, 6 Favne bred for øverste Ende, og 4 Favne i Midten og for nederste Ende, og hvis hule Gravkammer tydelig synes at kunne mærkes i Midten under Stenforhøiningen. Saxe bemærker i sin 8de Bog ved Slutningen af Kong Snies Historie med Hensyn til de Stenhøie og Stendysser, man paa hans Tid fandt i Skovene, at hvor saadanne fandtes, der havde i fordums Tid ikke været Skove, men aabne Marker og Vange, og Saxe finder deri Bestyrkelse for Sagnene om Befolkningens Formindskelse ved saadan Nød og Udvandringer, som fandt Sted under Kong Snie, og i den nærmeste Tid efter ham.

Den sydostlige Del af Sællands Kyst, der, efter den nordostlige ved Sundet, har den rigeste Forbindelse af Skove med den aabne Sø, begynder netop med sine Naturskiønheder ved Vemmetofte Strand, og det kunde synes forunderligt, at Vemmetofte med sin stille afsides Beliggenhed midt mellem disse ikke blev et Sæde i den catholske Tid for en eller anden Klosterorden, der dog ellers overalt i Danmark søgte at sætte Bo, hvor der var en mere end almindelig Naturskiønhed, og det kunde synes saa meget mere forunderligt, som der allerede ved Vemmetofte fandtes en hellig Kilde, der saaledes trak Besøgende til sig, at der byggedes et Kapel ved den. Men man maa i saa Henseende erindre, at i den Tid, de catholske Klostre egenlig blomstrede i Danmark, var den sydlige og sydostlige Del af Sælland idelig udsat for fiendtlige Overfald fra de ligeoverfor liggende sydlige Kyster af Østersøen, der ikke tilstedede Klostres Opkomst hèr, men krævede Fæstninger, der kunde beskytte Beboerne, og hvis Besiddere hvert Dieblik maatte være beredte paa at holde Stand mod fiendtlige Skarer over Søen. Medens vi derfor see, at de faa Klostre, man her forsøgte paa at anlægge, slet ikke kunde trives, saasom Dominikanerklosteret i Vordingborg, Klosteret for den hellige Anthonius i Præstø, og Klosteret i Storehedding, om hvilke vi saa godt som intet andet vide, end at de have været der, og om det sidste ikke engang, hvad for et Kloster det har været, saa see vi her istedenfor Klostrene de stærkt befæstede Adelsslotte, Vallø Søholm Høistrup og Vemmetofte, med det bispoppelige Slot Giorslev, reise sig som Kasteller indenfor Kysten [1]).

Vi kiende ikke Forholdene her i den hedenske Tid, der i deres Enkeltheder ligge udenfor Historien, men efterat Landet er bleven christnet, er det de hedenske Vender, der nu som Sørøvere plyndre paa de danske Lande, og vende tilbage med Bytte fra de Danske, saaledes som disse tidligere som Hedninger selv vare vendte tilbage med det kostbare Bytte fra deres Vikingetoge paa fremmede Lande. Saxe skildrer os i sin 14de Bog de Ødelæggelser, Venderne havde anrettet i Danmark, inden Valdemar I. betvang dem, og

[1]) Weinwich i sin Beskrivelse over Stevns Herred, udk. 1798, anfører p. 95 en Mand, der anno 1299 testamenterede 11 Ør. til Storeheddinge Kirkes „fratres minores“, og Daugaard i sin danske Klosterhistorie, udk. 1830, slutter deraf p. 282, at Klosteret i Storeheddinge har været et Tiggerkloster, men Knudsen har i Kirkehistoriske Saml. I, 3. p. 328 bevist, at Weinwich har misforstaaet Ordene i bemeldte Testament, og at der ikke der tales om „fratres minores“, hvormed altsaa ogsaa Urigtigheden er bevist af den paa Weinwichs Læsning støttede Formodning om, hvad Orden Klosteret i Storeheddinge har været af.

siger, at de lagde saa godt som alt øde under Fæfod, hvor de kom, uden hvad de selv byggede og besad, og fremhæver paa Sælland især den søndre og østre Del som udsat for deres Plyndringer; og da vi vide, at de altid, hvor de kunde, søgte ind i Fiordene eller Aaerne fra den aabne Strand, begribe vi, at de især maa have benyttet den seilbare Stevns Aa til der at løbe op med deres Skibe, og hærje og plyndre Landet paa begge Sider af den. Og Sagnet beretter os ogsaa i den Henseende, hvorledes Vendiske Sørøvere udplyndrede og afbrændte Karise Gaard i Karise Sogn tæt vestlig for Stevns Aa, og hvorledes de kom op til Smerup, og her afbrændte en anden Adelsgaard, der laae paa en Banke norden for Kirken, lidt ovenfor Aaen. Men medens Sagnet har opbevaret os Navnet paa den, der dengang eiede og beboede Karise Gaard, som var Absalons Frænke, den fromme og i Livet saa haardt forfulgte Fru Marthe, der efter sin Død blev canoniseret af Absalon som Biskop i Roskilde, og hvis Navn endnu lever i „den Hellige Fru Marthes Kilde", sydost for hendes Gaard [1]), saa har Sagnet ikke knyttet noget personligt Navn til Smerup Gaards Ødelæggelse, men dennes øde Byggeplads, der kan forfølges i Jordbøgerne, har staaet til ind i dette Aarhundrede med Stenbrokker og kiendelige Voldbanker. Derimod er Sagnet om Sørøverne omstændeligere ved Smerup Kirke; for det første berettes der, at Kirken først skal være bygget som et Løfte eller en Tak af En, der forfulgtes af Sørøvere op ad Stevns Aa, og der reddede sig, og dernæst hedder det, kun i Formen afvigende fra Sagnet om Pave Lucii Hoved i Roskilde Domkirke og Søuhyret i Roskilde Fiord, at da Kirken var opført, og et Sørøverskib saa kom og lagde sig udenfor Kirken, blev der raabt ud fra denne mod Sørøverne:

„Og hør du her, Mikkel Rødskæg,
du kommer for nær min Kirkevæg!"

hvorpaa Sørøverskibet her sank tilbunds i Stevns Aa, ligesom hint andet sank i Roskilde Fiord, da det hellige Hoved holdtes ud imod det. Røsten maa være kommen fra Kirkens Skytshelgen; men naar „Mikkel" betegner os Tydskeren og „Rødskæg" Venderen, da har Sagnet træffende mærket Sørøveren. Længere end op til Smerup gaae ikke bestemte Sagn om Seilbar-

[1]) Beretningen om den hellige Fru Marthe findes i Suhms Danmarks Historie, Tom. 7, p. 505 flg. 526.

heden af Stevns Aa fra Kiøgebugt[1]), men selv om Sørøverne dengang der have maattet lægge an med deres Skibe, laae Vemmetofte dog Smerup saa nær, at det ikke alene maatte være udsat for Overfald af Sørøverne fra Stranden, men ogsaa fra Smerup, naar de først vare komne dertil med deres Skibe, og deraf maa vi ogsaa forklare os den overordenlige Udstrækning og Styrke, som vi senere skulle see, man havde givet Fæstningsværkerne om det gamle Vemmetofte.

Under de idelige Krige med Hansestæderne, der afløste Sørøverierne, eftersom Venderne efterhaanden bleve christnede, vedblev Stevns at være udsat for Plyndringer, men den ødelagte Tilstand, hvori vi finde, at Stevns Herred er nedsunken under Valdemar IV., kunne vi ikke alene tilskrive disse, men den maa ogsaa væsenlig forklares af den Omstændighed, at Stevns Herred i mere end et Aarhundrede gik frem og tilbage som et Pantelehn mellem de Danske Konger og de Rygiske og Pommerske Fyrster, og paa den Maade var voldgivet Tydskerne; saaledes anføres det, at den Rygiske Hertug Witzlaff IV. i 1315 bl. m. gav Stevns Herred tilbage til Kong Erik Menved, og at Rygiske Hertuger da havde havt det i flere Slægter[2]), at Valdemar IV. i 1349 pantsatte Stevns Herred m. m. til Hertug Barnim og de mindre Pommerske Hertuger[3]), men at saa Roskilde Biskop, Peder Jensen Lodehat, i 1403 indløste Pantet igien fra de Pommerske Hertuger[4]).

Om Tilstanden i Stevns faae vi et Begreb af en Jordbog fra 1370 over den Deel af Herredet, som Svend Estridsen havde lagt til Roskilde Bispestol, og som udgiorde Giorslev Lehn, og hvori der anføres, at Holtug Sogn kun kunde svare $\frac{1}{6}$ Tiende mod før, at Hovedgaarden i Magleby Sogn laae øde tilligemed 11 andre Gaarde, at der af 4 Gaarde i Signehus kun

---

[1]) Der fortælles som Bestyrkelse paa Seiladsen til Smerup, at man i Mosens Bund der skal have fundet Pæle, som til at fortøie Skibe med; ogsaa har man ment at finde Spor af Stensætningen af en Landingsbro paa den vestlige Side af Aaen omtrent øst for en Høi, der nu er sløifet, men laae ved Veien mellem Spiellerup Mølle og Karsemosehuset („Kassemosehuset"), og kaldtes „Stolhøien"; dette maa imidlertid ansees for upaalideligt, da Aaens Bund i det Hele er som oversaaet med Stene, og den Sten-Stridsøxe med en efter Sigende meget smukt forarbeidet Kam, som her for et Par Aar siden skal være fundet mellem flere større Stene, vanskeligere kan tænkes at kunne være bleven liggende, naar den var tabt paa en Bro, end naar den var faldet ud fra et Skib ned paa Aaens Bund.

[2]) Hvidtfeldt, fol. 1652, Tom. 1, p. 379.

[3]) Suhm, Tom. 13, p. 106.

[4]) Weinwich, anf. Skr. p. 15. 16.

var 1 tilbage, og at der i Lillehedbinge Sogn, hvor Bispestolen havde 3 Helgaarde og 3 Huse, kun var 1 Gaard tilbage af disse, og i den var der ingen Folk o. s. fr.[1]).

Den ovennævnte navnkundige Biskop, Hr. Peder Jensen, hvis Slægt førte Tilnavnet „Lodehat", og havde i sit Vaaben et skægget Mandshoved med en rød Hat af en særegen Form, var først Biskop i Aarhus, og blev derefter 1395 Biskop i Roskilde, hvilken Bispestol han beklædte til sin Død 1416. Hr. Peder Jensen er bekiendt for sin Klogskab og Virksomhed, og for sin Indflydelse paa Dronning Margrete, hvis høitbetroede Raadgiver han var i Alt; men Biskop Peder Jensen erhvervede sig ogsaa særdeles Fortienester af Stevns, thi ikke blot at han udfriede Stevns Herred af de tydske Pantehaveres Hænder, men han søgte ogsaa at faae Eiendommene der ind under Kronen og Bispestolen, hvorved man altid paa et saa faretruet Punkt, som Stevns dengang endnu var, maatte blive saa meget sikkrere, som der blandt de private Eiere vare nogle, som Snakkenborgerne, der vare aldeles tydske; og endelig som en Kure for hele Stevns mod Tydskerne opførte han Giorslev Slot med dets svære Mure og Hvelvinger, og dets høie mægtige Forsvarstaarn, han kaldes derfor ogsaa i en Inscription, der endnu haves, „fundator castri Gjorsleff"[2]), og i Middelpunktstenen af Hvelvingerne paa Giorslev, der bære Bygningens nederste Stokværk, satte han den Hellige Laurentii Martyrrist, og paa den ene Side deraf Roskilde Kirkes Vaaben, de opadvendte dobbelte Nøgler, og paa den anden Side sit eget ovenfor anførte Vaaben[3]). Men ogsaa for Kirkerne i Stevns synes Peder Jensen at have giort meget. Der findes nemlig paa flere af Stevns Kirker et Mandshoved eller rettere Mandsansigt, der er udhugget i Kridtsten med eller uden Skæg, eftersom blot den forreste Del eller tillige Siden af Ansigtet træder frem, og dersom vi maa henføre dette til Peder Jensen og hans Vaaben, da maa vi antage, at det er anbragt som Mærke paa, hvor han har istandsat, udvidet eller forskiønnet disse, saaledes ved Storehedbinge Kirke, hvor det findes paa Ydermuren af Choret, ved Lyderslev Kirke, hvor det findes ved Foden af Graderne[4]) i Choret og paa Gavlen af Sacristiet, ved Hoierup Kirke, hvor det findes paa begge de samme Steder, og desuden paa flere

---

[1]) Script. Rer. Dan. Tom. VII, p. 1—152, registrum redituum etc. ad episcop. Roskildensem, c. 1370.

[2]) Dansk Magas., Tom. 5, p. 75. [3]) Weinwich, anf. Skr. p. 48.

[4]) d. e. de fremspringende Baand, som sammenholde Hvelvingerne.

Steder udvendig paa Kirken, navnlig paa Taarnet, foruden at der er Spor paa adskillige Kridtsten i Muren af, at det ogsaa tidligere har været fremstillet paa disse. Men denne herpaa grundede Antagelse om Bistop Peder Jensens Forhold til de Kirker i Stevns, der bære dette Mærke, vinder særdeles Bestyrkelse ved Smerup Kirke, der ogsaa i den Henseende er mærkelig. Allerede Gavlen paa Choret i Smerup Kirke tyder hen paa, at den, der har bygget her, er den samme som byggede Giorslev, thi midt paa Gavlen, under dennes 3 øverste Nitscher, er der anbragt en stor firkantet Fordybning, inden i hvilken den Hellige Laurentii Martyrrist er indmalet, og hvor de gløddende Stænger, han brændtes paa, endnu ere fremstillede med røde Striber, og paa begge Sider af denne ere 2 store Medaillons-Fordybninger, hvis længst udslettede Fremstillinger netop kunne have indeholdt begge de Vaabener, som Peder Jensen satte paa Siderne af Risten paa Giorslev. Af Mandshovederne eller Mandsansigterne, som findes paa de andre Kirker, ere 2 her anbragte over de 2 østerste Vinduer paa Kirkens søndre Side, og 5, mere udarbeidede, foroven i de smalle Nitscher paa Taarnets østre Gavl, men at disse Ansigter her, og paa de andre Kirker, ere tagne af Peder Jensens Vaaben, og at betragte som hans Mærker, tør vi slutte af, at der ved Siden af disse paa Smerup Kirke ogsaa findes et Mandshoved, der er fuldstændigen udført, saaledes som det er betegnet i Peder Jensens Vaaben, ikke alene med Skæget, men ogsaa med den lave hueformede Hat, og at denne endnu den Dag idag er vedblevet at males rød, saaledes som den har været fra først af. Dette Hoved findes paa Taarnets vestre Gavl, og er anbragt i den mellemste af Taarnets 5 Nitscher, noget ovenfor Midten af den, det er udført i en stærk langagtig Form og meget fremspringende, og vel for at Virkningen af det kunde være desto større, ere de 4 andre Nitscher aldeles bare. Saaledes bærer Smerup Kirke St. Laurentii Rist som sit Stempel paa sin østre Gavl, og paa sin vestre Gavl Peder Jensen Lodehats fulde Vaaben, og i Overensstemmelse hermed finde vi ogsaa, at Gavlmuren paa Choret, og hele Taarnet, med den større Del af Skibet, ere senere Tilbygninger, som vi maa tillægge Peder Jensen [1]).

[1]) Den ældre Del af Kirken er Choret og den øverste Del af Skibet, dette Stykke viser sig ikke alene ved Gesimsen og Sokkelen forskjelligt fra den øvrige Kirke, men Hvelvingerne her ere ogsaa høiere, og opførte af brændte Sten, medens de andre Hvelvinger ere af Kridtsten, og det meste af den senere Tilbygning ligeledes af Kridtsten som paa Giorslev, dog har Peder Jensen ogsaa giort noget ved denne ældre Del,

Men naar man paa Smerup Kirkes Taarn seer dette aflange fremspringende Hoved med sin lille spidse røde Hat, der nu stirrer hen over Engen, som med sit Græs bedækker den Bund, hvor Vandet før bar Skibene hen under Skrænten af Kirkegaardens Fod, da mindes man uvilkaarlig det oven anførte Sagn, og faaer det Indtryk, som var dette Hoved sat for, naar den tydske Fiende kom seilende op ad Stevns Aa mod Kirken, da at tilraabe ham Sagnets Ord med disses Virkning.

Gamle Folk kalde disse Hoveder paa de fornævnte Kirker „Munkeansigter", og hvorledes der af denne Benævnelse er blevet giort Historier, viser Beretningen os om Hovedet paa Storehedbinge Kirke [1]). Naar Sagnet forøvrigt endnu beretter om Smerup Kirke, at den er opført af Munke, da er det aldeles rimeligt, at Peder Jensen har benyttet sig af Haandværksfolk, navnlig af Murere fra Klostrene, som vare Munke, og at Indtrykket paa Almuen af disse i deres Kutter arbeidende Munke har bevaret sig i Sagnet, og at det er derfor, at Ansigterne, som de satte paa Kirkerne, have faaet den ovenfor anførte Benævnelse.

Forinden vi begynde Vemmetoftes Historie i det Enkelte, maa vi kiende Skuepladsen for den, der ikke indskrænker sig til Gaarden selv, men tillige strækker sig ud over de nærmest omliggende Byer; men idet vi derfor skulle meddele Navnene paa disse, skulle vi tillige, saavidt muligt er, tilføie disse Navnes Oprindelse, thi Navnene give os en ligesaa tiltrækkende som paalidelig Underretning om de første Forhold ved Stederne, saavel med Hensyn til Menneskene som til Naturen, og først ved denne Kundskab, der gaaer forud for alle skriftlige Beretninger, kastes der et levende Lys for os hen over den Egn, hvori vi indtræde med disse.

---

thi, foruden at han har opført Gavlmuren paa den, der er af Kridtsten, saa tyde de 2 Ansigter, der ere anbragte over Vinduerne paa dette Stykke, ogsaa hen paa andre Forbedringer her, og navnlig, efter deres Plads, paa at han har giort Vinduerne her større, saaledes som man overalt giorde ved de smaa Vinduer i Cellerne, hvor disse ombyggedes til Kirker.

[1]) Der fortælles nemlig, at Opførelsen af Storehedbinge Kirke mødte en saadan Modstand, at Munken, som først vilde bygge den, maatte bøde derfor med sit Hoved, men da Kirken alligevel blev opført, sattes Munkens Hoved til hans Amindelse ind i Chorets Mur, hvor det endnu sidder; see Weinwich anf. Skr. p. 95, Pontoppidan D. Atl. III. p. 108 o. s. v.

Det egenlige Omfang af Vemmetoftes nærmeste Historie er den sydøstligste Del af Faxe Herred og den sydvestligste Del af Stevns Herred, der omtrent kan bestemmes som Strækningen imellem den østlige Side af Faxe Kalkbierg og den sydlige Ende af Stevns Klint. De Byer, der deri forekomme eller forekom, vare i Faxe Herred Byerne i Spiellerup Sogn, og i en Del af Faxe Sogn, og i Stevns Herred Byerne i Smerup, Lydersløv, Frøsløv og Hauneløv Sogne.

I Spiellerups gamle Sogn vare Byerne Vemmetofte, Spiellerup, Snekkelstrup og Skuderup. Hvad Spiellerups Navn angaaer, da er „Spyelthorp" i cal. Nestved. den ældste Form, som vi deraf kiende[1]), men allerede 1508 forekommer „Spiellerop"; som forskiellige Skrivemaader skulle vi anføre „Speldorp, Spelruppe og Spjelderup". Med Hensyn til den første Del af Sammensætningen, „Spiel", da have vi ikke fundet noget nordisk Ord, enten som Navn eller Begreb, hvoraf denne paa en tilfredsstillende Maade kan udledes[2]); den sidste Del af Sammensætningen, „thorp, dorp, rup", betegner enten Torpen i egenlig Forstand, eller sædvanligere en Udflytterby, eller By i Almindelighed. Snekkelstrup kommer af „Snedker", og skrives derfor ogsaa paa de ældste Opmaalingskort ligefrem „Snedkerstrup". Skuderup, eller med sammentrukken Form „Skurup", kommer af „Skov", og skrives i 1472 ligefrem „Skovdorp". I Faxe Sogn er der i den her omtalte Del følgende Byer: Faxe, Ebbeskov, Stubberup, Vivede, Kiessendrup, Hylleholt, Værløse og Tokkerup. Faxe's gamle Form er Faxa, deraf er Formen Faxæ, der senere er gaaet over til Faxe, en rigtig Afledning, hvorimod Formen Faxø, der har fortrængt denne, er en Forvanskning baade af Sproget og Betydningen. Ordet Faxe er ægte nordisk, og forekommer som Sted- og Person-Navn i alle nordiske Lande. I de mythologiske Betegnelser, Rimfaxe og Skinfaxe, der bruges for Nattens og Dagens Heste, betyder Faxe Hestens Man, og derefter kunde Benævnelsen vel figurlig overføres paa Kalkbierget, der hæver sig som en Biergkam, hvorfra det hele Herred kan overskues, og hvis Mærkelighed og Betydenhed baade har givet Herredet, Sognet og Byen

---

[1]) Med Indskrænkning til hvad Forf. kiender menes det naturlig overalt, hvor der her tales om Navnenes Former.

[2]) Der forekommer vel en adelig Slægt, der fører Tilnavnet „Spiel", men det er en tydsk Slægt, der først er indkommen under Frederik II., og egenlig kaldte sig „Spiegel", som den her forandrede til „Spiel„ eller „Speil".

sit Navn [1]). Ebbeskov og Stubberup af Mandsnavnene Ebbe og Stub. Kiessendrup skrives 1472 „Kæsendrop", 1599 „Kjessendrup", og 1694 „Kiesendrup", af Mandsnavnet „Kiæsie", der forekommer som Tilnavn til Knud Lavards Broder Harald, der kaldes „Harald Kiæsie", men at det ogsaa ellers var et almindeligt Tilnavn, sees af det Testament, som vi have fra 1261 af Hr. Peder Oluffsen i Karise, hvori der nævnes en Peder, Jens Kiæsies Søn [2]). Som Vilkaarligheder i Navnets Skrivemaade maa vi anføre „Kiestendorp" og „Kæsthyndrop", nu skrives Navnet almindeligen „Kissendrup". Vivede forekommer i 1472 i Formen „Vibbit eller Viwitt", i 1694 i Formen „Vifvede", af Mandsnavnet „Viuf eller Vif" og Endelsen „itt, witt, with Flert. withæ", der gaaer over til „wede, ede", og betyder Skov, Skove, Ved. Hylleholt af Qvindenavnet „Hylle, Hille, Hilde", og „Holt", der ligeledes betyder Skov. Værløse, der oprindelig skreves „Vætherløse", og senere blev „Hværløse", af Mandsnavnet „Væther", der oftere forekommer som Tilnavn i Script., og Stedendelsen „løse", hvis Betydning endnu ikke er tilstrækkeligen oplyst [3]). Tokkerup er af Mandsnavnet Tokke eller Toke, af den sidste lange Udtale kommer Byen „Taagerups" Navn i Alslev Sogn, der formodenlig er dannet saaledes, for at adskille disse 2 i Nabosogne beliggende Byer fra hinanden. I Smerups gamle Sogn vare 2 Byer, Smerup og Torøie. Smerup kommer af Smed, og skrives ogsaa endnu i 1472 „Smedstorp"; Navnet antager ellers almindelig Formen „Smidstrup". Torøie d. e. Thors Høie, af Gudenavnet Thor, de ældste Former for Byens Navn ere „Thorowe, Thorøwe, Thorøffue", af Endelsen „ow eller øw, i Flert. owe, øwe", der er forkortet for „how, howe eller høw, høwe", saaledes som den jydske Benævnelse endnu er for Høi, Høie. Byen havde sit Navn af 2 til Thor indviede Høie, der nu ere sløifede, men paa Grændsen mod Smerup, hvor disse laae, staaer et Hus, der endnu benævnes „Høwehuset" d. e. Høienes Hus. Torøie var Adelbyen, og der skulde Kirken altsaa have været opført,

---

[1]) Faxe Kalkbierg er som bekiendt en Koralklippe, der nu staaer midt inde i Landet, og danner en Kalkmasse af sine Forsteninger, der fuldkommen har Marmorets Haardhed. Hvorledes man allerede i den Periode, da de christelige Kirker byggedes, har havt Øie for at anvende denne Sten til grovere Konstgienstande, viser Spiellerup Kirke os, paa hvis søndre udvendige Side af Skibet en Biørn er udhugget i stærkt Haut-Relief paa et Sokkelstykke af denne Kalksten.

[2]) „petro johannis kæsyjæsun". Weinwich, anf. Skr. p. 10.

[3]) Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, 2, 1. N. M. Petersen: om danske og norske Stednavne, p. 88.

men Sagnet beretter, at da man vilde bygge Kirken ved Thors Høiene, saaledes som man almindelig søgte at indvie de Steder til christelig Gudsdyrkelse, der havde været hellige i Hedenskabet —, kunde man ikke faae Ro for Thor, og derfor maatte man sætte Kirken i Smerup paa Sognets yderste Grændse, hvor man altsaa var saa langt borte fra ham som muligt. Byens Navn er senere i Skrift, og tildels i Tale, forvansket til „Taarø", men Almuen har endnu beholdt den rigtige Form „Torøie". I Lyderslevs gamle Sogn vare Byerne Lyderslev, Gievnø, Lund, Høistrup og Legistofte. Lyderslev kommer af Mandsnavnet „Liuder", det nordiske „Liotr", saaledes var det Liotr, Arnes Søn, der fiskede Heklungekongens Lig op til Kong Sverre efter Slaget [1]); Endelsen „lef eller leff, lew, lewe" betyder Efterladenskab, Arvegods. I Skrivemaaden af Byens Navn er Liuder tidlig gaaet over til „Lither" eller „Lyther" (1400), og „leff" gaaet over til „løff" og derpaa til „løffue", hvorfra det saa siden her, som næsten overalt, er gaaet over til det forvirrende „løv", i hvis tykke Udtale Endelsens oprindelige nordiske Lyd aldeles forsvinder. Gievnø hedder i 1400 „Gefnøve", i 1607 „Giefnøffue", i 1678 „Gefnøie", Navnet betyder altsaa Gefnes Høie, og kommer af Gudindenavnet „Gefne" [2]). De rigtige Former holdt sig saaledes, som sees af ovenstaaende, endnu til henimod Slutningen af det 17de Aarh., da de fortrængtes af den nuværende Form „Gievnø", som en Følge af den tiltagende brede Udtale af Sproget, der ogsaa til samme Tid i Documenterne viser sig med Hensyn til Forandringerne af Faxe til Faxø, og Torøie til Taarø. Lunds Navn forklarer sig selv, idet Dalen, hvori Byen ligger, fra først af maa have været bevoxet med Træer, og sluttet sig til den lille Skov noget østen for den. Høistrup, hvis gamle Navn er „Høgstorp" eller „Høxtorp", kommer, som dette viser, af Mandsnavnet „Høg"; af samme Oprindelse er Navnet paa det lille Kirkesogn „Høierup" paa Klinten, hvis ældre Skrivemaade er „Høgerup", men man har adskilt Navnene fra hinanden, ved at giøre det ene til Høistrup og det andet til Høierup, dog bliver Høierup Sogn ogsaa i et Document af 1678 kaldet „Høistrup Sogn". Legistofte kommer af Mandsnavnet Legi eller Leggi, saaledes nævnes der en Ridder, som hed „Nicolaus Leggi" [3]). Navnet Legistofte blev senere for-

---

[1]) Suhm, Tom. 8, p. 89.
[2]) Efter samme Gudinde har ogsaa Gientofte sit Navn, hvis oprindelige Form er „Gefnetofte".
[3]) Suhm, Tom. 13, p. 17.

vanſket til „Leidstofte“, og tilſidſt til „Leirstofte“. I Hauneløv Sogn ere 2 Byer, Hauneløv, og Skørpinge. Hauneløv ſkrives i 1261 „Hagnalef eller Hagnælef“ [1]), af Mandsnavnet „Hacon“, af dette Navns blødere Form „Hagen“ forekommer „Haginløffue“, ſaaledes ſom Byen ogſaa findes ſkrevet, deraf igien „Hauenløffue“. Byens Navn ſkulde altſaa egenlig ſkrives „Haunløv“, ſaaledes ſom Navnets Udtale ogſaa tyder paa. Som Vilkaarligheder i Skrivemaaden ſkulle anføres „Haweløffue“ og „Haffuensløff“. Skørpinge, af Mandsnavnet „Skerp“, ſaaledes hed Kong Valdemars camerarius „Henrik Skerp“ [2]), ligeſom Navnet ogſaa ellers forekommer [3]); Endelſen „inge“ er Eng, Vang, Vænge. Frøsløv Sogn beſtaaer kun af Frøsløv By, hvis Navn kommer af Frø eller Frode, der begge ere Former for det ſamme Navn, det ſkrives 1374 „Frøsleff“, og 1472 „Frødzløff“, det førſte er ligefrem af Frø, det ſidſte kunde være en Sammentrækning for „Frodesløff“.

Til disſe Byers Navne ſkulle vi endnu tilføie følgende enkelte af Stevns, nemlig af Storehedbinge Sogn Byerne Storehedbinge, Siersløv, Bielkerup og Seinhus, og af Hellested Sogn Byerne Hellested og Arnøie. Storehedbinge har ſit Navn i Modſætning til Lillehedbinge, der allerede 1261 ſees at være udſkilt derfra, men alligevel vedbliver Storehedbinge endnu længe efter Udſkillelſen blot at kaldes „Hedbinge“ ſom før. Hvad Navnet „Hedbinge“ angaaer, da ſkrives det enten ſaaledes med førſte Stavelſe kort og fordobblet Conſonant, eller „Hædinge“ uden Conſonantfordobbling og med førſte Stavelſe lang; det kommer af Mandsnavnet „Hathe“, og har alſaa ſamme Oprindelſe ſom Hadeby ved Slesvig og Hatting Sogn i Jylland. I det anførte Teſtamente af 1261 af Hr. Peder Oluffen af Kariſe, hvor Navnet forekommer med Tillægsordet „maklæ“ eller „maglæ“, iagttages imidlertid ikke denne Forſkiel, idet det der hedder baade „Hædinge maklæ“ og „Hædbinge maglæ“, derimod i 1403 ſkrives enten „Hædinghæ“ eller „Hedbinghe“ [1]). Byen, der nu hedder „Storehedbinge“, og fører Tillægsordet „ſtor“ foran ſit Navn, iſtedenfor det gamle „magle“ bag efter, kaldes endnu i 1510 „Hedbyngemagle“. Siersløv eller Seiersløv, hvis gamle Form (1261) er „Siggærslævæ“, kommer af Mandsnavnet „Sigurd“, der bliver til „Siger“ og ogſaa til „Sier“. Seinhus eller Senhus hedder, ſom vi

[1]) Wemwich, anf. Skr. p. 138. p. 10.
[2]) Suhm, Tom. 8, p. 35.
[3]) Antiq. Tidsſkr. 1843—1845. 1 H. p. 73.
[1]) Weinwich, anf. Skr. p. 15.

have seet i Jordbogen af 1370, „Signehus", og kommer af Qvindenavnet „Signe". Bielkerups gamle Navn findes i Doc. af 1400 at være „Bierkorp" el. Berkarop", og kommer altsaa af Mandsnavnet „Biarke", hvorved der er foregaaet en Allitteration. Arnøie er ligefrem „Arnes Høie", Byens Navn skrives i Peder Olufsens Test. „Arnhogh", i 1383 „Arnow"; forsaavidt der i Peder Olufsens Test. forekommer Formen „Arughæ", vilde Byens Navn betyde „Ares Høie", men denne Form er upaatvivlelig en Skrivefeil. Hellested betyder det hellige Sted eller de hellige Steder (plur. majest), saaledes som det ogsaa sees af Navnets gamle Former „Helgæstæthæ, Hellestathæ, Helyæstædh og Helstæde".

Hvad endelig Navnet Stevns selv angaaer, da skrives Herredet i den ældre Tid „Stæthumshæreth", og saaledes ogsaa i det tidt anførte Test. af 1261, men i 1315 sees allerede Formen „Steffensheret", og i 1403 „Stævensherret"[1]), saa den nuværende Benævnelse synes at begynde med det 14de Aarh., og allerede i Begyndelsen af det 15de Aarh. at have antaget sin nærværende Form.

See vi hen til disse Navne, vi saaledes forefinde paa Stederne i Stevns, saasom Thor, Liotr, Hackon, Gefne, Hathe, Sigurd, Signe, Arne, Frode, Biarke, og Væmund fra Vemmetofte, da føle vi, at vi her staae paa en Jordbund, der har havt en levende oldnordisk Fortid, og naar vi da blandt disse Steders Navne træffe et Navn som Hellested, der betyder Helligdommens Sted, og altsaa maa have været et Tempel for Stevns i den hedenske Tid, da har netop et Fund i Hellested, faa Aar tilbage, bragt et Smykke frem, som vi maa tænke os har prydet et af de Gudebilleder, der her stode i Hoven[2]). —

Hver af de 2 Dele af Faxe og Stevns Herreders Historie er adskilt i den ældre Tid, de forenes først, da Adelsbesiddelsen af Vemmetofte ophører.

II.

Vemmetoftes Historie begynder, som næsten alle gamle Gaardes, med at vi først træffe en Bondeby af det Navn, ved hvilken saa Adelsgaarden senere er opstaaet, uden at vi kunne sige noget om Tiden, hvorpaa dette er skeet, eller

[1]) Weinrich, p. 15.

[2]) En Bæltering af Guld stærkt legeret med Sølv, den findes nu i det oldnordiske Museums Samlinger, og forklares efter sin Beskaffenhed at have siddet om en Billedstøtte.

angive, hvem der har været den første Eier af Gaarden, og først bygget den. Dog kunne vi meget tidlig knytte en mægtig og rig Mands Navn til Vemmetofte, og med ham træde ind i det historiske Spor. Det er nemlig Ridderen, Hr. Johan Offesen [1]) eller Jens eller Jønis Offesen i Skaane, der allerede er Ridder og Rigsraad ved Christoffer II.'s Thronbestigelse (1320), og i 1333 anføres næst efter Skaanes Prælater i en Forhandling, som disse tilligemed de fornemmeste Skaanske Adelsmænd havde med Kong Magnus Smek af Sverrig, der Aaret iforveien under Danmarks Adsplittelse havde bemægtiget sig Skaane. Hr. Johan Offesen eiede en stor Deel af Malmø, og vel den rigeste og smukkeste, da Bygningerne der vare opførte af Sten, han havde det faste Slot Lindholm ved Børringe Sø i Vemmenhøg Herred, og var desuden forlehnet med de 2 Herreder af Skaane, der udgjøre sammes sydvestlige Del, nemlig Oxie Herred, i hvis nordligste Del Malmø ligger, og Skydtz (Skiuta) Herred, syd for samme, paa hvis vestligste Pynt Falsterbo ligger ligeoverfor Stevns [2]). Paa Sælland eiede Johan Offesen Vemmetofte, Qvandløse og Gresede („Gresvyd"). Hr. Johan Offesen blev d. 30te September 1339 indstevnet for Kong Magnus's Retterthing i Helsingborg, som det hedder i Stevningen, fordi han „i mange Maader havde forseet sig mod vor Herre Kongen og hans Undersaatter", hvilket man vel tør antage har bestaaet deri, at Johan Offesen har været en af Hovedmodstanderne mod Skaanes Løsrivelse fra Danmark og Forening med Sverrig, som Magnus Smek tilsigtede, men som saaledes modarbeidedes hos Paven, at denne nægtede sin dertil begjærte Indvilligelse. Dommen for den Svenske Konges Ret vilde naturlig falde ud mod Johan Offesen, og han indgik derfor under følgende 1ste October et frivilligt Forlig med denne, ifølge hvilket han forpligtede sig til at afstaae sit faste Slot Lindholm, „hvis Befætninger, Barfred og Planker skulde bringes til deres forrige Ode, Gravene tilkastes, og Taarnet aldeles nedbrydes", iligemaade skulde han afstaae Skydtz og Oxie Herreder, og endelig „underkaste sine Forseelser og Forbrydelser Kongens Villie og Velbehag, og forpligte sig til al Bod og Erstatning efter Kongens Raad og Naade" [3]). Imidlertid efterlod Johan Offesen sig dog til sine Arvinger sine Besiddelser i Malmø, nemlig:

[1]) Offe = Uffe, af den første Form kommer Ove, af den sidste Uwe.

[2]) Suhm, Tom. 12 p. 15. Tom. 13 p. 209. Tom. 14 p. 393. Hvad Navnet af det første af de 3 her nævnte Herreder angaaer, nemlig „Vemmenhøg" Herred, da har det samme Oprindelse som Vemmetofte, men har længere beholdt Navnets oprindelige Form i Sammensætningen, nl. „Væmunda".

[3]) Suhm, Tom. 12 p. 308.

1 Gaard kaldet „Stenhusgaarden", 1 Ladegaard og 5 Stenboder paa samme Side, hvor Ladegaarden var, og 5 andre Stenboder vesten for Kirken og sønden for Torvet, og sit ovennævnte Sællandske Gods, Vemmetofte, Qvandløse og Gresede. Arvingerne efter Johan Offesen vare hans 2 Døttre, af hvilke den ene var gift med Hr. Nicolaus Hack af Høiby, Ridder, den anden med Johan Laurensen, Væbner; Skiftet mellem disse blev holdt paa Skaane Landsthing d. 20de Juni 1349, hvorved Hr. Nicolaus Hack og Johan Laurensen gjensidigen tilskiødede hinanden Halvparten af Johan Offesens ovenanførte Eiendomme i Malmø, men desforuden tilskiødede Hr. Nicolaus Hack Johan Laurensen alt sit Gods i hele Danmark („Dacia"), og denne udstedte derfor et Brev, at være Hr. Nicolaus Hack 600 Mark Sølv skyldig i Mønt af Tours Sterlinger. Men hvorvel Johan Laurensen under 26de Marts 1351 fik Qvittering for at have betalt Nicolaus Hack denne Sum, og Vemmetofte med det øvrige Sællandske Gods derved skulde synes at være bleven Johan Laurensens fulde Eiendom, saa maa Nicolaus Hack være vedblevet at beholde en Part i de Sællandske Godser, thi d. 10de April 1396 sælger og skiøder Fru Marine, Jens eller Jønis Datter, Enke efter Hr. Nicolaus Hack af Høiby („Hewby"), til Johan Absalonsen, Væbner, sin kiære Søstersøn [1]), alt det Gods, hun havde arvet efter sin Datter, Fru Ingefred, som Ridder Johan Offesen forhen havde besiddet, nemlig i Sælland Vemmetofte, Gresvyd og Qvandløse [2]). Johan Absalonsen, eller med den danske Form, Jens Axelsen, (Jøssæ Axelsen, Jessæ Axlaussen) var af Familien Lunge, og en fædrene Frænde af Biskop Niels Jepsen i Roskilde [3]), og derfor af denne forlehnet

---

[1]) Suhm, Tom. 14 p. 393. Fru Marine kalder i Documentet Johan Absalonsen sin kiære „nepos", og at „nepos" her er brugt i Betydningen af „Søstersøn", sees af et Brev, som haves af 1ste August 1395, at Johan Absalonsen oplader til Jens Falck af Valløf for 100 lødige Mark Egebjerg og Ledstrup i Odsherred, som han haver fanget af sin Moders Søster Fru Marine. (Molbech og Petersen, Udvalg af danske Diplomer Kbhvn. 1842 I, 1. p. 39 No. 27).

[2]) Da Fru Marine Jønisdatter havde en Søster Cecilie Jønisdatter, der var gift med Absalon Jakobsen, og Moder til Johan Absalonsen, kan hun ikke have været den Datter af Johan Offesen, som Nicolaus Hack ægtede, thi vi vide bestemt, at Johan Offesen kun havde 2 Døttre, hun maa derfor være Nicolaus Hacks Hustru af et senere Ægteskab, og den her omtalte Fru Ingefred være hendes Steddatter, som Nic. Hack har havt af sit første Ægteskab. Suhm, Tom. 14 p. 393.

[3]) Biskop Niels Jepsen udgives for at have været en Ulfeldt paa Grund af Vaabenet paa sin Plade (ogsaa i St. Friis Roskilde Domkirke 1852, p. 255); men det bevises i Suhms Historie, Tom. 14 p. 253, at Vaabenet ikke er Ulfeldternes, men et af de forskjellige Vaabener, som Slægten „Lunge" førte, ligesom der ei heller nogensinde

med begge Bispestolens Slotte, Hafn og Giorslev, men da Niels Jepsen var død d. 18de Januar 1395, overdrog hans Eftermand, den tidt nævnte Peder Jensen, Giorslev Slot og Lehn til Hr. Niels Iversen, og overlod igien Hafns Slot til Dronning Margrete, dog see vi, at Johan Absalonsen endnu nævnes som Hovedsmand paa Hafns Slot, da Skiødet paa Vemmetofte udstedes til ham. Johan Absalonsens Besiddelse af denne Andel i Vemmetofte var kun meget kort, thi fra 1399 haves et Document af hans Svigerfader, Tuvo Galen til Næsbyholm Gielker i Skaane[1]), at dennes Datter, Fru Ingefred, der havde været gift med Johan Absalonsen, paa sit yderste bad ham om, at tilbagegive noget af Johan Absalonsens Gods, hvilket Johan Absalonsen paa sit yderste havde bedet hende om, fordi det ikke saa rigtig var betalt[2]). Tuvo Galen bortfolgte nu af Johan Absalonsens Gods; og naar der i Roskilde Register[3]) anføres et Brev af 1423 af Ficke v. Bøssen af Vemmetofte, som denne har givet Bisp Jens af Roskilde paa 86 Lødemark, han havde Bisp Jens's Gods i Pant for[4]), da maa det være Johan Absalonsens Anpart af Vemmetofte, som ved Kiøb, enten strax eller senere, er tilfaldet den her nævnte Eier af Vemmetofte, hvis Tilnavn dog neppe har været v. Bøssen, et Navn, der intetsteds forekommer uden her, men snarere v. Bitzen, der er en bekiendt Slægt, og af hvilken en Ficke v. Bitzen netop paa den Tid sees at have underskrevet Documenter fra Stevns og Faxe Herreder. Hans Datter maa den Margrete Fickesdatter antages for at være, hvis Mand „Niels Knoog paa Bornøø" sælger Hr. Oluf Axelsen paa Vallø alt hans Gods og Rettighed, som hans Husfru, Fru Margrete Fickesdatter, har arvet efter sin Moders Død, som er 4 Gaarde i Vivede, 3 Gaarde i Kiessendrup, 1 Gaard i Ebbeskov, 2 Gaarde i Hværløse, og 1 øde Byggested kaldet „Kiærmad"[5]).

vides en Biskop i Roskilde af Familien Ulfeldt. Johan Absalonsen har den 21de Mai 1391 medunderskrevet Biskop Niels Jepsens Gavebrev til St. Laurentii Kapel som dennes kiære „patruelis", og Hovedsmand paa hans Slot Hafn. Suhm, Tom. 14 p. 286.

[1]) Gielker er Skattemester, Rentemester, den som oppebærer de kongelige Indtægter. Doc. er af 26de Januar 1399.

[2]) Suhm, Tom. 14 p. 396. 426. 477.

[3]) For Faxe Herred.

[4]) Efter Dansk Magasin, 5te Bind p. 71 var Biskop Peder Jensens Eftermand, den her nævnte „Bisp Jens", hvis Navn var Jens Andersen, en Brodersøn af Peder Jensen, og alsaa ogsaa en Lodehat, og følgelig en Søn af Biskopens Broder, Anders Jensen, („Andreas Joh."), der laae begravet ved Siden af ham i Roskilde Domkirke (St. Friis Rosk. Domk., p. 245).

[5]) I kgl. Geh. Archiv: Register over Breve paa Vallø 1541.

Den egenlige Hovedeier af Vemmetofte efter Johan Offesen blev altsaa ved Arv og Kjøb den anden af hans Svigersønner, Johan Laurensen, eller med den danske Form, Jess Laurensen, der derfor skrev sig til Vemmetofte. Jess Laurensen var Væbner, hans Broder Hr. Peder Laurensen Ridder, Familien førte en Grib i sit Segl [1]). Af 1356 anføres 2 Documenter om Johan Laurensen, det ene paa Dansk, hvori han kaldes Jess Laurentssen aff Væmætoftæ, det andet paa Latin, hvori han kaldes Johannes Laurensson de Væmætoftæ, og skiøder til Valdemar Atterdag sit og sin Datters Gods i Haarlev („Hornleve") [2]). Af 1364 d. 18de Novbr. haves endnu et Document medunderskrevet af Johan Laurensen.

Johan Laurensens Eiendomme arvedes af Hr. Jens Andersen, og muligen ved Giftermaal, da Johan Laurensens Arving var en Datter, og Jens Andersen allerede i et Document af 1ste April 1372 nævnes som Ridder, saa en saadan Forbindelse vel kunde være mulig for Tidens Skyld. Hr. Jens Andersen var en Søn af Anders Jensen og Fru Johanne Nielsdatter Brock, ved hvilket Ægteskab der opstod en ny Familie af Brockerne, der optog Navnet Brock, men vedblev at beholde sit eget Vaaben, en blaa Kile i Sølvfelt, og derved adskilte sig fra den ældre Brockske Linie, der førte en tvær Bielke i sit Vaaben. Hr. Jens Andersens fædrene Gaard var Assendorp, Æsendorp, Essendorp, Esdorp, senere Estrup, nu Gammel Estrup, af det saa hyppigen forekommende Personnavn As el. Æs, Asa el. Esa [3]), den laae i Nørrejylland, ikke langt fra Randers i Faxinge Sogn, Hald Herred, Aabo Syssel, nær ved det gamle Benedictinerkloster Essenbæk [4]).

---

[1]) Naar en Adelsmand ikke var Ridder, kaldtes han Væbner; Ridderen hed paa Latin miles og Væbneren armiger, og Forskiellen mellem dem bestod, den Tid disse Benævnelser gialdt, i at Ridderen førte Hielm og Landse (galeatus et lancearius), Væbneren derimod kun Skjold (scutifer), ifølge sit Navn bar han ogsaa Ridderens Vaaben, ligesom han ogsaa ledte hans Hest, til han brugte den. Ingen kunde blive miles, naar han ikke først havde været armiger. Suhm, Tom. 13 p. 249.

[2]) Kgl. Geh. Archiv Dipl. Langeb. I Skiødet hedder det, at Johannes Laurensson de Væmætoftæ skiøder alle sine og sin Datters bona in Hornleve situata cum omnibus pertinentiis & in campo ejusdem villæ situatis til „Carissimo Domino Waldemaro Danorum Regi, og at han overdrager Kongen plenam potestatem eadem bona cum Dominis „Petro Falck et Nicolao Hack militibus, prout exigunt Leges terræ, dividendi. Skiødet er udstedt i Roskilde d. 27de Marts 1356 presentibus viris discretis Dno. Petro Laurenzson milite, fratre, & Jacobo Bassæ.

[3]) See bl. a. antiq. Tidskr. 1843. 1845. 1ste H.

[4]) Essenbæk kunde synes af samme Oprindelse som Essendrup, men den oprindelige Skrivemaade er Eskenbæk af Navnet „Eske". Daugaard danske Klosterhist. p. 406.

Med Hr. Jens Andersens Besiddelse af Vemmetofte begynder den Forening af Vemmetofte og Gammel Estrup, hvorved disse to Gaarde ikke blot bleve i den samme Familie, men med Undtagelse af et Mellemrum efter Hr. Jens Andersen, ogsaa vare samlede under en og den samme Eier, saalænge Mandssiden af den nye Slægt af Brockerne blomstrede i Danmark.

Hr. Jens Andersen medunderskriver flere af Biskop Peder Jensens Kiøbebreve paa Gods i Stevns, hvoraf vi tør slutte os til hans Tilstedeværelse paa Vemmetofte. Paa hans Tid var der en Jens Grubbe af Smerup, eller som han kaldes i et latinsk Document af 1371, Johannes Grubbe de Smethorp[1]), om ham anføres der et Brev, hvori han pantsætter Hr. Jens Andersen af Assendrup, Ridder, alt hans Gods i Smerup og Thorøwe[2]). Vi have bemærket det uforklarlige, der er i, at Hr. Niels Hacks Arvinger vedbleve at beholde en Anpart i Vemmetofte, og vi maa ogsaa antage, at Hr. Jens Andersen har giort Indsigelse mod denne Anpart, og at dette har været Hensigten med de Breve, han 1395 lod fremlægge paa Aarhus Thing for sin Eiendom paa Vemmetofte, hvorved han — til Beviis paa, at Vemmetofte ikke ved Salg og Skiøde, men umiddelbart ved Arv maa være gaaet over fra Johan Laurensens Hænder i hans — ikke beviste sin egen, men kun Johan Laurensens Eiendomsret til Vemmetofte, saaledes som denne var ifølge Skiftet mellem Hr. Nicolaus Hack og ham[3]). Vildsted i Slet Herred Aalborg Lehn

[1]) Arn. Magnæ. Saml.

[2]) Register over Breve paa Vallø 1541.

[3]) Kgl. Geh. Archiv Dipl. Langeb. Et Vidisse af Aarhus Thing („placito“), udstedt d. 12te Marts 1395 af Petrus Gylling & ceteri præpositi ecclesiæ Arusiensis, at a. 1395 osv. paa fornævnte Thing var mødt nobilis Vir Dominus Johannes Anderssen Miles med følgende tre ustungne Breve:

1) et Brev af Lunds Erkebiskop, Hr. Andreas Niclæsson af Skaburşø og Hr. Andreas Jonsson af Næsbyholm, at de bevidne, at d. 20de Juni 1349 havde for dem paa Skaane Landsthing de adelige Mænd Dom. Nicolaus Hack de Höyby & Johannes Laurentii Armiger skiødet og delt de Godser dem vare tilfaldne efter Ridder Hr. Johan Offesens Død cum ambabus eorum uxoribus, filiabus dicti domini Johannis Offæson, saaledes at Johannes Laurentii skiøder til Nicolaus Hack 1 Gaard i Malmögæ qvæ vocatur „Stenhusgardh“ og ½ Gaard, som kaldes „Heræ Jenssæ Offæsons Ladegardh & qvinqve Stenbodher westen Kyrken & synnen Torryth, item skiøder Nicolaus Hack til Johannes Laurentii den øvrige halve Gaard, kaldet Johan Offæsons Ladegardh, og 5 Stenboder paa samme Længe paa den venstre Side, og „omnia bona sua in tota Dacia ubicunqve situata“.

2) Et Brev af Johannes Laurentii, at han skylder Hr. Nicolaus Hack 600 Mark Sølv i Mønt af Tours Sterlinger og Lybek for det Gods ham var tilfalden.

3) Et Brev af Hr. Nicolaus Hack, at Johannes Laurentii haver betalt ham ovennævnte 600 Mark Sølv. Dateret 26de Marts 1351.

maa Johan Laurensen og hans Broder, Hr. Peder Laurensen, have eiet i Fællesskab, thi da Hr. Peder Laurensens Sønner, Hr. Anders Persen af Svanholm og Jens Persen af Løgismose, havde tilskiødet Dronning Margrete al deres Ret i Vildsted, saa tilskiødede ogsaa Hr. Jens Andersen 1407 Dronningen al sin Ret i samme.

Hr. Jens Andersen opnaaede en meget høi Alder, men fristede den Sorg i sin Alderdom, at hans Søn Jens Jensen til Klausholm blev dræbt af Jens Nielsen Løvenbalk til Aunsbierg, Jens Jensen var da anden Gang gift, og havde efter sin første Hustru 2 Sønner, og med sin anden, der nævnes Fru Ide, ligeledes 2, som da vare smaa. Paa Matthæi Apostoli Dag den 21de September 1405 udstedtes der i Helsingborg i Dronning Margretes egen Nærværelse en Orfeide til Jens Nielsen for dette Drab, men vi kunne see, hvor mægtig Hr. Jens Andersen og hans Slægt maa have været af de Forpligtelser, som Jens Nielsen maa indgaae for at sone dette Drab, nemlig at han for det første skal oprette en evig Messe i St. Clemens Kirke og i Sortebrødre Kirke, hvor Jens Jensens Leirsted er, lade Jens Jensen begegne paa det feireste, klæde samme Dag 30 fattige Folk, som skulle holde 30 Blus i samme Begegnelse, og bekoste 6 Pillegrimme til Udlandet og 9 til de helligste Steder i de 3 nordiske Riger; dernæst at Hr. Jens Nielsen skal gjøre følgende Afbigt til Hr. Jens Andersen og Jens Jensens 2 Sønner med 200 (20?) Riddere og Svende sigende: „var jeg den bedste og mægtigste Ridder i Danmark, og de havde slaget min Fader ihiel, saa vilde jeg hænde en saadan Sone“! derpaa skal han endelig give dem et draget Sværd eller en Kniv, og falde paa Knæ for dem og bede dem ydmygeligen for Guds Skyld, at de forlade ham deres Vrede og fordrage ham Freden; iligemaade skal han giøre Knæfald og Afbigt for Fru Ide og hendes Børn med gode Mænd, og give dem hver et Klenodie[1]).

Denne Linie af Brockerne finde vi har havt den hellige Katharina eller Karine til Familiehelgen, og da hendes Sindbillede var Hiulet, hvorpaa hun led Martyrdøden, og dette paa Latin hedder „rota“, saa benævnedes Præbenderne til hendes Dyrkelse derefter. Hvidtfeldt siger, at Hr. Johannes (ɔ: Jens) Andersen af Essendrup funderede St. Karines Alter udi Sigfreds Kapel, og annecterede det til Rotæ Præbende[2]), og vi have endnu et hertil sigtende

[1]) Hvidtfeldt fol. I, 628. „Orfeide el. Aarfeide“ d. e. uden Feide, Orfeide-Brev d. e. Brev at skulle være feideløs, sikkret for Feide af Vedkommende.

[2]) fol. I, 632.

Brev, dat. 4de Pindsedag 1406, at Biskop Peder af Roskilde annecterer til Roskilde Præbende, som kaldes „rota", det Kapel, som paany er opbygget af Hr. Jens Andersen af Essendorp („Johannes Andreæ de Essendorp"), og Ovandløse Kirke [1]). Hr. Jens Andersen døde 2 Aar efter, 1408; foruden Klausholm, som hans Søn Jens Jensen havde havt, Estrup og Vemmetofte, efterlod han sig ogsaa til sine Arvinger Faareveile paa Langeland og Bregenholm i Jylland, som han havde arvet efter sin Moder, Fru Johanne Nielsdatter Brock.

Hvorledes Vemmetofte Gaard efter Jens Andersens Død gik omkring i den Brockske Familie, indtil den igjen ved Arv, efter den saakaldte Fru Johanne Nielsdatter af Vemmetofte, kom over i sammes mandlige Hovedlinie, formaae vi ikke at sige, da vi ikke kiende Fru Johannes Forældre.

Fru Johanne af Vemmetofte var gift med Hr. Oluf Axelsen Thott til Vallø, Ridder og Rigens Raad. Hr. Oluf Axelsen var en Søn af den rige Skaanske Ridder, Hr. Axel Persen til Herlevgaard, eller Lillø, som han kaldte Gaarden, efterat han saa prægtigen havde ombygget den. Hr. Axel Persens Sønner vare de 9 bekjendte Axelsønner, der i en Vise, som haves om Hr. Oluf Axelsen, kaldes de nærmeste i Byrd efter Konge-Æten, og vare, som Hvidtfeldt siger, mægtige her i Riget paa de Tider [2]); af disse 9 Sønner, alle Riddere, var Hr. Oluf Axelsen en af de mest fremtrædende, men ikke vel bekjendt for sin Charakter, som hans Tilnavn „den onde eller uretfærdige" noksom udviser. Oluf Axelsen overfaldt offenlig Erik af Pommerns Frille, Cecilie, og efterat have behandlet hende paa det haanligste, gav han hende en Hilsen med til Kong Erik, der svarede til hans Behandling af hende, og der berettes, at dette skal have indjaget Kong Erik en saadan Frygt, at det blev den umiddelbare Anledning til hans Flugt fra Danmark, hvilket i saa Fald vel maa forstaaes saaledes, at det var Frillen, som efter denne Tort ikke vilde eller ikke turde forblive i Danmark, og derfor fik Kongen til at tage med sig til Gulland (April 1438) [3]). Maa vi imidlertid henstille dette, og vide ikke,

---

[1]) Arn-Magnæanske Saml.

[2]) Hofman: Efterretn. om danske Adelsmænd 1, 33; Hvidtfeldt fol. II, 858.

[3]) Oluf Axelsen gav Cecilie Ris af sit Sværd. Der haves 2 forskjellige Beretninger derom, den ene hos Hvidtfeldt fol. I, 800, den anden hos Christiern Pedersen i den danske Krønike, saml. Skr. udg. ved Brandt V, 488. Hvidtfeldt fortæller, at Oluf Axelsen, da han engang kom forbi Cecilies Karm mellem Haarlev og Taarnby (altsaa formodenlig paa en Tour fra Vemmetofte til Vallø), og af en Feiltagelse havde hilst hende, lod sine Svende vælte hende med Karmen, og saa udførte Tugtelsen paa hende;

hvad der har været den nærmeste Bevæggrund for Erik af Pommern til saa pludselig at forlade Danmark, som han giorde, saa vide vi ei heller hvad der egenlig bragte ham til siden, ligesaa pludselig, at forlade Gulland, kun at Oluf Axelsens Andel heri er utvivlsom. Erik af Pommern havde nemlig havt Gulland i uafhængig Besiddelse til Christoffer af Baierns Død (6te Januar 1448), men da de Svenske saa istedenfor Christian I. valgte Carl Knudsen Bonde til deres Konge, vilde denne strax indlægge sig Fortienester af Sverrig ved at erobre det rige Gulland til det, og lod til den Ende Øen angribe, og Erik beleire paa Visborg Slot; men Erik vilde ikke see „Østersøens Perle" i Sverrigs Hænder, og anmodede Christian I. om Hjælp, mod saa at ville underkaste Øen den danske Høihed, hvorved han vel mente at ville tage Øen til Lehn af Danmark. Oluf Axelsen blev nu herefter i Foraaret 1449 affendt med en Flaade fra Danmark til Visborgs Undsætning mod de Svenske, men saasnart som Oluf Axelsen var ankommen med denne, og ved Eriks Hiælp var bleven indladt i Visborg, tog han strax Commandoen til sig over Fæstningen, og sluttede derefter ikke alene en Stilstand med Beleirerne, men fik ogsaa Erik af Pommern til at indgaae en Capitulation om at forlade Øen, og begive sig til Pommern, og da Oluf Axelsen derpaa afseilede fra Visborg til Danmark, pakkede Erik af Pommern Alt hvad han havde paa et Skib, og fulgte Oluf Axelsen til under Bornholm, hvorfra han saa tog Cours til Pommern, og aldrig mere kom tilbage. Oluf Axelsen var afgaaet til Danmark, for at benytte Vaabenstilstanden til at faae Forstærkning, og mod Høsten vendte han igien tilbage til Gulland med en stor Flaade, slog de Svenske, og fordrev dem aldeles fra Øen. Christian I. var selv fulgt op med Flaaden, muligen for at forhindre Oluf Axelsen fra at sætte sig i Besiddelse af Øen, naar de Svenske vare uddrevne, men i saa Fald udrettede Kongen intet, thi Oluf Axelsen nødte ham til at overdrage sig Øen under Form af et Pant for de Penge, Kongen skyldte ham, og beholdt derefter Øen, som han vilde, til sin Død [1]).

Christiern Pedersen derimod siger, at det skete i Kjøbenhavn en Dag, da Oluf Axelsen mødte Cecilie paa Høibro („Höffue Br."), som hun kom gaaende fra Kirke. Begge Beretninger ere localiserede, men forsaavidt Christiern Pedersens er den simpleste, kunde den synes at være den sandsynligste.

[1]) Hvidtfeldt fol. II, 849. Chr. Pedersen har i det anf. Skr. anf. Udg. p. 495 en anden, mindre sandsynlig Beretning, at Oluf Axelsen skulde have ladt Erik af Pommern blive tilbage i Visborg, da han gik til Danmark efter Forstærkning, og at Erik først forlod Gulland med Christian I., da denne seilede tilbage efter Øens Erobring, ja han har endogsaa en Fortælling om, at Christian I. lod den forhenværende Konge Erik ærlig

Axelsønnerne kunde ved deres Svenske Svogerskaber, navnlig med Bonde-Slægten, have blevet et udmærket Forbindelsesled mellem Danmark og Sverrig, til Calmarunionens Bestyrkelse, men bleve istedenfor dette ved deres udanske Sindelag, saa længe de levede, en Hovedstøtte for de Svenskes Opstand mod Danmark, i hvilken Henseende man ogsaa bar sig dobbelt urigtigt ad med Hensyn til dem i Danmark, idet man paa den ene Side æggede deres Forbittrelse ved det Tab, de led ved Inddragelsen i 1453 af Kronens Pantelehn i Danmark[1]), og paa den anden Side ikke vovede at bryde aldeles med dem, men medens nogle af dem aabenbart havde forladt Danmark, og vare gaaede over til Sverrig, lod man ikke blot andre af dem blive i Danmark, som dog i det mindste maatte være tvetydige, men Oluf Axelsen var endog Rigs-Admiral og havde, saalænge Krigen førtes mod de Svenske i hans Levetid, en af de vigtigste Anførsler mod dem[2]).

Foruden Fru Margrete Fickesdatters Arvegods, lagde Oluf Axelsen ogsaa andet Gods til Vemmetofte, saaledes anføres Breve for, at Mads Bonde i Snekkelstrup skiødede ham en Hestehave, liggende hos Vemmetofte, og at den samme mageskiftede ham en Gaard i Snekkelstrup for en Gaard i Haunelev. Oluf Axelsen havde først været gift med en Datter af Hr. Jens Falck til Vallø, som hed Karine Jensdatter, og efter sin Fader bragte ham Halvparten i Vallø Gaard og Gods, med hvilken Oluf Axelsen selv senere forenede den anden Halvpart, som Svogeren, Henning Podebusk, havde faaet i Ægteskab med den anden Datter, Kirstine. Efter Fru Karine, som Oluf Axelsen ikke

---

geleide med mange deilige danske Mænd til hans Slot Ryggelsvold i Pommern. — Paa dette Slot „Ryggelsvold" eller „Rygelwalde" levede Erik til sin Død (1459).

[1]) Paa derom giort Forslag af Christian I. vedtog nemlig Rigsraadet i Kjøbenhavn 1453, at Alle, der havde Pantelehn af den danske Krone, skulde give disse tilbage uden nogen Godtgjørelse, naar det kunde antages, at Lehnene i den Tid, de havde oppebaaret Indtægterne af dem, havde indbragt dem mere end Hovedstolen var, som de havde laant til Kronen. Hvidtfeldt fol. II, 858.

[2]) Med Hensyn til Axelsønnernes Svenske Svogerskaber skulle vi anføre følgende: Oluf Axelsens ene Broder, Hr. Aage Axelsen, havde en Datter Ellen („Illiane"), der var gift med Kong Karl Knudsens Farbrodersøn, Thord Bonde, og en anden Datter Ingeborg, der var gift med Kong Karl Knudsens Søstersøn, den senere Rigsforstander Sten Sture den Ældre; Oluf Axelsens anden Broder, Hr. Erik Axelsen, var gift med Kong Karl Knudsens Halvsøster, Ellen Sture; og hans tredie Broder, Hr. Iver Axelsen, havde i sit andet Ægteskab Kong Karl Knudsens egen Datter, Magdalena. Endelig var Oluf Axelsens ældste Datter, den senere som Bedragerske saa berygtede Fru Birgitte, gift med en af Sverrigs fornemste Riddere, Hr. Erengisl Nielsen. Hofman: Eft. o. d. Adel. I, Tab. 129. Königsfeldt: Genealog.-histor. Tabeller over de nord. Kongeslægter, 2den Udg. 1856 Tab. 14.

skal have levet godt med, giftede han sig med den rige Johanne Nielsdatter af Bemmetofte, naar han ægtede hende, vide vi ikke, men i Nestved Kloster var der et Kapel, som kaldtes „St. Bendts Kapel", og som Oluf Axelsen i 1430 stiftede med hende som sin Husfru [1]). Fru Johanne havde ingen Børn med Oluf Axelsen, og sees derfor i 1461 at have opladt til Hr. Oluf Axelsen halv sin Boslod i Jordegods, Pantegods og Bopendinge. Hun døde samme Aar, hvorefter Hr. Henrik Knudsen („Gyllenstierne") paa hendes Arvingers Vegne mageskiftede hendes Anpart i Vallø Gaard og Gods med Hr. Oluf Axelsens Anpart i Bemmetofte, der tilkom dem gienfidigen paa Grund af deres Ægteskab [2]). Oluf Axelsen havde Aaret iforveien (1460) afkjøbt sin ældste Datter af første Ægteskab, Fru Birgitte, hendes mødrene Arv i Halvparten af Vallø Gaard og Gods, han var saaledes nu ene Eier af Vallø, og indførtes som saadan i Vallø St. Gregorii Dag 1461 med alle dertil hørende Ceremonier, saaledes som det hedder i Indførselsbrevet: „Alle Mænd dette Brev see, eller høre læse, hilse vi P. Hvid, Herredsfoged i Bieverskov Herred, Torben Jepsen af Holme, Erik Agesen af Stege, Ridder, Ove Grib og Lydeke Grib af Riisslev, Væbnere, evindelig med Gud giøre vi vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1461, St. Gregorii Dag, indførde vi hæderlige og velbyrdige Mand, Hr. Oluf Axelsen, ind i Vallø Hovedgaard, og satte ham paa Gildebænk, og antvordede hannem Nøgler, Laas og Gaard med Valløby, og allé de andre Gods, som dertil liggendes ere i Danmark, ihvor og helst de ligge, eftersom vi lovligen tiltagne og tilkrævede ere" [3]).

Oluf Axelsen giftede sig igien med Anne Jensdatter af Familien Present, men døde 3 Aar efter Fru Johanne, 1464, paa Gulland. Hans Brødre hævdede Gullands Uafhængighed baade af Danmark og Sverrig, indtil Hr. Iver Axelsen 1487 overgav Den til Kong Hans.

Af den dræbte Jens Jensens tvende Sønner ved Fru Ide fik den ældste, Lage, Faderens Gaard Klausholm, og den yngste, Eske, Bedstefaderens Gaard Estrup. Denne

---

[1]) Scrip. rer. dan., Tom. IV p. 347. Lib. don mon. b. Petri Nestved: „Olæff Axelsson met sin Husfrv Johannæ stictæde een capell i Closter („Bendts Capel") oc giffe ther tiil 11 garde i aræby giffue 1 marc Korn 11 lödig marc for hver dagis messer, forsømmes thette, tha tagis godzet igen aff arvinge. MCDXXX.

[2]) Kgl. Geh. Arch. Register over Breve paa Vallø 1541.

[3]) Vallø Stiftsarchiv. Det Udtryk her, at „sætte paa Gildebænk" er det samme som at „sætte paa Gavlebænk"; paa den Bænk nemlig, der stod i den overste Ende af Stuen for Husets Gavlende, sad Husbonden som Husets Herre, og derhen forte han sin Giest op, naar han vilde give ham en Æresplads. Gregorii Dag er en ubestemt Angivelse, forsaavidtsom derved baade kan menes d. 12te Marts og 9de Mai.

Sidste, Hr. Eske Jensen Brock, Ridder, var forlehnet med Aalborghus, dengang de jydske Bønder norden for Limfjorden grebe til Vaaben mod Adel og Geistlighed for de forøgede Byrder paa Landgilde og Tiende, navnlig for Paalæget paa Tienden [1]). Dette var 3 Aar efter Christoffer af Baierns Indkaldelse og Aaret efter hans Hylding til Konge, og for at benytte Reisningen til Fordel for Erik af Pommern, havde en af dennes forrige Rigsraader, Henrik Tagesen til Biørnholm, stillet sig i Spidsen for den. Eske Brock, i hvis Lehn Opstanden udbrød, og der ved sit Forhold mod Bønderne baade i sin Egenskab af Lehnsmand og Godseier i Vendsyssel, væsenlig havde medvirket til den, brød op fra Aalborg mod Bønderne, og mødte den forenede Hær af Vendelboer, Thyboer og Morsingboer i Vester-Hanherred, tæt norden for Limfiorden, hvor den havde forskandset sig paa det høie St. Jørgensbierg i Kiettrup Sogn, ikke langt fra den gamle Herregaard Aagaard. Eske Brock angreb her Bønderne d. 3die Mai 1441, men led et fuldstændigt Nederlag, mistede selv Livet, og Bønderne tilfredsstillede deres rasende Had til ham ved at sønderhugge hans Legeme [2]). Men d. 6te i næste Maaned stod Christoffer af Baiern selv til Slag mod Bønderne paa samme Sted, og efterat have faaet Sammenholdet opløst mellem dem, slog han de tilbageblevne fuldkommen, og Henrik Tagesen og de øvrige fangne Anførere maatte nu med Hiul og Steile bøde for deres Gjerning.

Eske Brock efterlod sig en Enke, Fru Elline Gyldenstierne, og en Søn med hende, Lage Eskesen Brock. Fru Elline giftede sig igien med den som Dronning Dorotheas Hofmester bekjendte Hr. Corfitz Rønnov, Lehnsmand paa Jungshoved, og havde i dette Ægteskab 3 Børn, 1 Søn, Tage Rønnov Corfitzen, og 2 Døttre, Margrete og Ane Rønnov.

Skiftet efter Eske Brock og Fru Elline Gyldenstierne holdtes i Odense i Sortebrødreklosteret d. 22de October 1472 mellem Lage Eskesen Brock, hans Stedfader Corfitz Rønnov, og hans ovennævnte 3 Halvsødskende. Lage Brock havde allerede dengang længe havt Estrup og skrevet sig dertil, muligen efter

1) Det var den tredie Tiende eller Bispetienden, som man dengang lagde paa Bønderne i Jylland, der tilforn kun havde tiendet til Præst og Kirke, og nu skulde svare ⅓ mere.

2) I Script. rer. dan., Tom. I, 331, Hamsfortii chronologia secunda, hvor denne Begivenhed omtales, hedder det: „plebs et villani Cimbriæ seu Jutiæ cum militaribus in discordiam venientes qvendam potentem militem Ezeconem Brock, qvi pluribus annis per tyrannidem oppresserat, in pedias diviserunt“. Saguet beretter, at Bønderne spiddede Eske Brocks afhugne Lemmer paa deres Pigge.

et foreløbigt Skifte, men nu efter Fru Ellines Død holdtes først det endelige Skifte. Lage Brock fik derved Estrup („Esdorp") og Bregenholm i Jylland og alt det øvrige derværende Gods, hans Stedfader Faarevejle paa Langeland og ellers med hans Halvsødskende Arv i Godset i Skaane, Sælland, Falster o. s. v. I Kiøbenhavn havde Eske Brock havt 2 Gaarde, den ene liggende hos Østerport, som han selv havde ladet bygge, den anden liggende i Suderboderne, den første fik Hr. Corfitz Rønnov, den sidste Lage Brock [1]).

Samme Tid og Sted og i samme Vidners Overværelse foretoges ogsaa Skiftet efter Fru Johanne af Vemmetofte. Hovedarvingerne efter hende vare Lage Brock, og hans Fætter, Hr. Axel Lagesen til Klausholm, en Søn af Lage Brocks Farbroder, den ovennævnte Lage Jensen, men foruden disse deltoge Lage Brocks Stedfader og Halvsødskende ogsaa i denne Arv. Skiftebrevet efter Fru Johanne haves i en Transumpt (ɔ: Gienpart) af Kong Christian I. dateret Tryggevelde d. 23de April 1480, og idet vi af den Masse Gods, der her forekommer til Deling, indskrænke os til det ved Vemmetofte, skulle vi nedenstaaende meddele Skiftebrevet, der er det første Hoveddocument ved Vemmetoftes Historie:

„Vi Christiern med Guds Naade, Danmarks, Sverriges, Norges, og Vendis og Gothis Konung, Hertug i Slesvig, og i Holsten, Stormarn og Ditmarsken Hertug, Greve i Oldenborg og Delmenhorst, giøre Alle vitterligt, at for os paa vort Retterthing var skikket velbyrdige Mands Lage Brocks Bud med et Pergamentsbrev uskrabet, uskaaret, ustunget, og med 12 hængte Indsegler hele og holdne, lydendes Ord for Ord som efterskrevet staaer:

„„Alle Mænd, som dette Brev see eller høre læse, hilse vi, Axel Lagesen, Corfitz Rønnov, Riddere, Lage Brock og Tønne Corfitzen Rønnov, evindelig med Gud kundgiøre vi med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd m. d. l. x. x. secundo, Torsdagen næst efter de 11000 hellige Jomfruers Dag [2]) i Sortebrødrekloster i Odense nærværendes og tiloverværendes hæderlige og velbyrdige Mænd, Hr. Claus Rønnov, Hr. Johan Bjørnsen, Hr. Peder Hovenskild, Hr. Niels Eriksen, Hr. Axel Lavesen, Hr. Johan Ranzov, Riddere, Hr. Carl Rønnov, Provst i Odense, Mester Claus, Ridder, Prior i Dalum, Hr. Laurits Andersen, Ridder, Provst i Tofte, Morten Krabbe Landsdommer

[1]) Suderboderne d. e. Skomagerboderne nær Frue Kirke, Gadens eller Qvarterets Navn er endnu tilbage i Skoubogade d. e. Skobodegade. Blandt andre Steder findes endnu i Helsingør en Gade, der kaldes Sudergade.

[2]) Denne Helgendag indtraf d. 21de October.

i Nørrejylland, Henrik Meinstrup, Landsdommer i Siælland, Claus Bryske af Logismose, Jeppe Jensen af Ravnsborg, Hr. Eggert Vesteni, Væbner, og Tyge Andersen, Borgemester i Odense, og mange flere gode Mænd, have vi været over et kiærligt Skifte og Jevnet efter Fru Johanne af Væmetoft om alt det Arvegods os efter hende imellem er falden i Siælland, Fyen, Skaane, Falster og Møen: Jek Axel Lagesen paa mine egne Vegne, jek Corfitz Rønnov paa mine egne Vegne og paa mine Døttres Margretes og Annes Vegne, jek Lage Brock paa mine egne Vegne, og jek Tønne Rønnov paa mine egne Vegne, i saa Maade at vi have omlagt, skiftet og jevnet, og hver af os tilfaldt disse efterskrevne Gaarde og Gods at nyde og bruge, først at mek Axel Lagesen tilfaldt disse efterskrevne Gaarde til evindeligt Ege: i Vemmetofte By 5 G m 1 øde Jord, i Sneckelstrup 4 G, i Speldorp 5 G, i Vibbit 1 G, i Kiestendorp 2 G, i Stubberup 2 G, i Tuckerup 1 G, i Hoby 1 G [1]), i Skovdrup 1 G, i Hværløse 1 G, i Toggerup 1 G, i Jennesløf 4 G [2]), i Strøby 9 G it. Pramkarlen, i Torøffue 2 G, i Frødtzløff 2 G, i Smedorp 2 G med 1 øde Jord, i Hauenløff 2 G, i Høgerup 1 G o. s. v. o. s. v. i Sælland, Møen og Falster. Derefter anføres, at Hr. Corfitz Rønnov ogsaa fik i Faxe By 1 G, i Stubberup 1 G, i Vibbit 1 G. Derpaa fortsættes nu: „it. Jek Lage Brock skal have, nyde, bruge og beholde og mine Arvinger til evindeligt Ege disse efterskrevne Gaarde og Gods, først Væmetoft Gaard med sine Tilliggelser og tolf Gaarde i Væmetoft By med 2 øde Jorder sammesteds, it. i Sneckelstrup 5 G, i Speldrup 6 G, i Toggerup 3 G, i Vivitt 2 G, i Kæsendrup 3 G, i Stubberup 2 G, i Faxe By 2 G, i Skovdorp 1 G, i Hværløse 1 G, i Ebbeskov 1 G, i Jennesløf 4 G, i Torøwe 2 G, i Smedstrup 4 G, it. 10 G, som jeg kiøbte af Tønne, min Broder, it. 1 Gaard i Kiøbenhaffn i Skobodestræde liggendes. It. jek Tønne forn. skal have, nyde, bruge og beholde til evindeligt Ege og mine Arvinger disse efterskrevne Gaarde og Gods: i Sneckelstrup 2 G, i Speldorp 2 G, i Kæsendrup 1 G, i Hværløse 1 G, i Jennesløff 1 G, i Strøby 8 G, i Smedstrup 2 G, i Hauenløff 1 G o. s. v. o. s. v. Disse fornævnte Gaarde og Gods, som fornævnt staaer, skulle vi hver af os have, nyde og beholde, og lade vi hver af os med dette fornævnte Skifte og Jevnet (os) fuldkommeligen nøie i alle Maader"".

At fornævnte Brev lydde Ord for andet som fornævnt staaer, det hørde vi og saae, hvilket vi vidne med vort Indsegle til Sager hængt nedenfor dette

[1]) Hoby i Faxe Sogn, ældre Form „Hoffby", enten af Ho Skov, eller Hof Hov Tempel, nu Houby, derved en Kilde, som var den tredie hellige Kilde i Faxe Herred, og hvorved der endnu holdes et (St. Hans) Kildemarked. [2]) Enderslev.

Brev. Datum Tryggevælde anno Domini m c d l x x decimo vigilia Sancti Bartholomei apostoli & martyris, teste Effrardo Grubbe de prædicta curia Tryggevelde, justitiario nostro dilecto in fidem singulorum“ [1]).

Skiftet foretoges, som vil sees, efter det Princip, at alle Arvetagerne, saavidt muligt, skulde have Lod overalt, for hver især at faae lige Andel i det Gode og Slette, det samme Princip, som fulgtes baade ved Agrenes og Skovenes Rebning, hvor alle de Berettigede i hvert Skifte fik Strimmel om Strimmel ved Siden af hverandre.

Lage Eskesen Brock traadte altsaa den 22de October 1472 i fuldkommen Besiddelse af Vemmetofte som Arv efter Fru Johanne. Han mageskiftede senere med sin Fætter Axel Lagesen noget af det Gods, som de havde arvet efter Fru Johanne, hvilket sees af en Beretning i Essenbæk Kloster, hvori det hedder, at Abbed Jonas af Æsembek Kloster i 1490 har paategnet et venligt og ærligt Mageskifte, som Axel Lasxsen Riddher paa Klaxholm giorde med sin kiære Faders Brodersøn, Hr. Law Brock Riddher, om noget Gods, som de arvede „baade“ efter deres kiære Faders Faster Fru Johanne Nielsdatter. Denne Beretning indeholder tillige den eneste Antydning vi have om Slægtskabsforholdet mellem Fru Johanne og Brockerne [2]). Lage Brock boede paa Estrup, men har muligen i sine sidste Aar opholdt sig noget paa Vemmetofte, vi see ham i det mindste da træde noget frem her, saaledes skiøder Claus Agesen paa „Hiulberg“ ham anno 1498 med „fri vilia og samtyck og med sin kære Husfru, Fru Ellen Korfitzdatters vilia og tilladelse“ 1 G. i Ænesløff [3]) i siæland i Bieverskovherred og 1 G. i Faxe Herred i stuberup, og anno 1500 skiøder Magdalene Clausdatter Riberg, en Broderdatter af Hr. Peder Riberg Cantor i Roskilde, ham 1 sin Gaard i Hylleholt. Og fra Slutningen af hans Liv anno 1503 haves Lovhævds Breve, som han ved Faxe Herredsthing har ladet tage paa Vemmetofte Gaard, det første er fra Christi Opfarelsesdag, det fierde og sidste fra Christi Legemsdag, saa lydende:

„Alle Mænd dette Brev see eller høre læse hilse vi Oluf Hansen i Frenderup, Herredsfoged til Faxe Herredsthing, Christen Nielsen paa Tryggevelde („triggevelle“), som af Vaaben er, Hans Bagge („Bagghi“),

---

1) Begge Skiftebrevene findes i det Kgl. Geh. Arch.

2) Med denne Angivelse af Slægtskabsforholdet kunne vi ikke forene, at hun kaldes „Nielsdatter“, men Udtrykkene Søster, Broder, Fader, Moder, Faster o. s. v. toges ogsaa den Gang i videre Forstand, saa vi ikke deraf kunne see Slægtskabsgraderne med nogen Bestemthed. Hansen, Ridderborge. Kbhvn. 1832. u. Essenbæk, p. 136.

3) Endersløv.

Foged paa Bregentved, Jørgen Clausen og Ib Madsen i Faxe, evindelig med Gud, og giøre vitterligt med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd 1503 („m. d. tertio"), Guds Legemsdag, skikket var paa Faxe Herreds Thing beskedne Mand Ib Iversen i Hværløse paa velbyrdige Mands og strenge Ridders Vegne, Hr. Lawe Brock, og bød Lovhævd paa al Væmetoft Fang Skov og Mark og Enemærke og paa alle de Skove, der ligge til Sneckelstrop og Kæstyndrop, og var det hans fjerde Thing, og bad der et Stokkevidne paa."

III.

Lage Brock slægtede kun altfor meget sin Fader paa. Han var en af de værste Ugjerningsmænd, vi kiende af Adelen fra disse Tider, og hans Ugierninger vise os ikke blot, hvor ubeskyttede Borgere og Menigmand dengang have været mod en Adeligs Forbrydelser, men ogsaa hvorledes selv de mægtigste Adelige kunde komme til at lide af lovløse Mennesker af deres egen Stand ved den indbyrdes Feideret, som Adelen havde sikkret sig i Haandfæstningerne, og ved den dermed i Forbindelse staaende Selvtægt. De 2 anseteste Mænd i Landet dengang, baade efter deres Stillinger og deres store Yndest hos Kongerne og Kirken, vare Hr. Otto Nielsen („Rosenkrands"), Rigens Hofmester, og hans Søn Hr. Erik Ottesen, siden efter Faderen ligeledes Rigens Hofmester. Hr. Otto Nielsen havde været en af Hovedmændene for Indkaldelsen af Christoffer af Baiern og Christian I., og var bl. a. af den første giort til Lehnsmand paa Kallø, i hvilket Lehn hans Gaard Biørnholm ogsaa laae, som han havde faaet dels ved Ægteskab med Fru Else Krogenos, dels ved at skaffe sig Tagesenernes Parter, af hvilke Kongen havde skienket ham Henrik Tagesens efter dennes Nederlag paa St. Jørgensbierg, og han selv havde udkiøbt Broderen Ove Tagesen af sin. Sønnen Hr. Erik Ottesen, der ved Ægteskab havde faaet Boller, var tillige efter Moderens Død Medbesidder af Biørnholm. Hr. Otto Nielsen byggede Marie Malene Kirke i Sønderhald Herred, og gav Betydeligt til det nye Birgitte Kloster i Mariager [1]), hvor hans Søster Jomfru Dorthe var Abbedisse; men endnu mere tog Hr. Erik Ottesen sig af Mariager Kloster, hvor begge hans Døttre,

[1]) Mariager Kloster var bygget i Tidsrummet fra 1400—1420, efterat det saakaldte „Nørrekloster" ved Glenstrup Sø var nedbrudt.

Jfrr. Ane og Karine, bleve Nonner, og den sidste siden Abbedisse, og hvortil han selv i Slutningen af sit Liv flyttede hen († 1503). Begge, Fader og Søn, vare Klosterets Forsvar d. e. Patroner. Til disse 2, Hr. Otto Nielsen og Hr. Erik Ottesen, og til Hr. Otto Nielsens Broder, Styge Nielsen, der boede paa deres Fædrenegaard, Hefringholm, havde Lage Brock et dødeligt Had, og i en Række af Aar, navnlig før han fik Vemmetofte, øvede han og hans Folk den ene Ugierning efter den anden mod dem og deres Undergivne, uden at det var dem muligt at betrygge sig imod ham, hvormeget de end sagsøgte ham. Den første Gang vi see Lage Brock under Tiltale af Hr. Otto Nielsen er for en Voldgiftsret, der er sat i Aarhus d. 10de Novbr. 1460, bestaaende af 5 Riddere og 2 Svende, under Forsæde af Bispen i Aarhus, Hr. Jens (Lange). Otto Nielsen fremfører her ikke mindre end 11 Skyldninger mod ham, der dels gaae ud paa Ting han selv har giort, dels paa hvad han har befalet eller tilladt sine Tienere at giøre. Selv tiltaltes han personligen for at have taget og brugt en af Kronens Gaarde i Auning, for at have nægtet at udlevere en fredløs Mand, for at have ladet sine Svende, 16 „Værjende", ligge en hel Dag for Hr. Ottos Gaard, Biørnholm, og truet den, medens han og Hr. Otto skulde handle om Forlig, og endelig for at have villet slaae Hr. Ottos Svend Henrik Prip ihiel, da denne var kommen med et Brev til Estrup fra Hr. Otto, hvori Hr. Otto ifølge deres giensidige Forpligt varede ham ad om sine Besværinger iforveien; Lage Brock havde været fraværende, da Henrik Prip var kommen, hvorfor denne havde afleveret Brevet til Lage Brocks Husfru, og var taget bort igien, men da Lage Brock saa strax efter var kommen hiem, og havde hørt [1]) Brevet, var han styrtet ud efter Henrik Prip med sit Sværd, og havde villet slaae Henrik Prip ihiel, dersom denne ei var undkommen. Paa sine Folks Vegne tiltaltes han for, at en af hans Svende havde taget en Hest fra en Mariager Bonde, at en af hans Karle havde slaaet en anden Mariager Bonde i Munden for Retten med sin Armbørstbøile, for at han ikke skulde vidne mod ham, og endelig at 4 af hans Svende havde slaaet og hudstrøget Hr. Ottos Foged, Peder Reinersens Søn, og draget hans Haar og Skæg af, og handlet ham ilde o. s. v. Retten kiendte Lage Brock skyldig i alle Punkterne, men da man vilde kræve Bøder af ham, løb han overhørig og vred ud af Retten, og vilde ikke ydermere svare til noget, han havde givet sig i Rette for. I det

---

[1]) Lage Brock kunde muligen ikke læse.

næste Aar 1461 søgte Hr. Otto ham, fordi han havde ladet en Mand gribe og binde i en „Fier under et Bord", og villet havt ham ind paa Æsendorp og ud af Lehnet og det Thing, hvorunder han hørte; og i Aaret 1462 den 20de Decbr. søgte Otto Nielsen ham atter, fordi Otto Nielsen ved sin Foged lovligen for Æsendrop havde udæsket Matthis Smed af Lawes Jern og ind i Kongens paa Kallø, men havde ei kunnet faae ham derind. Hvad Lage Brock havde forskyldt, der havde foranlediget Kongen til at skaffe sig Borgen for ham ved nogle Rigens Raader, vide vi ikke, men fra 1466 den 7de Juli haves et Brev af Kong Christjern, at han har givet Lage Brock fri for den Borgen og Forløffue, som nogle Rigens Raader for ham giort havde for den Sag mellem Kongen og ham, samt at Kongen ligelebes havde frigivet hans Forlovere. Kongen siger udtrykkelig, „at han giør det efter sin kiære Broder Geridtz (Geerts) Forbøn", og efter hele Grev Geerts Forhold mod Kongen, synes ogsaa han og Lage Brock aldeles at have maattet stemme sammen. I 1468 begik Lage Brock et Drab, der giorde den største Opsigt, der var nemlig en meget rig og anset Borger og Kiøbmand i Randers, Niels Paaske, som Lage Brock var yderst forbittret paa, fordi han var en Tilhænger af Hr. Otto Nielsen, og Lage Brock troede, at han paa sine Handelsreiser til Kiøbenhavn gik op til Kongen og berettede denne om ham, og en Dag saa, da de tilfældig mødtes til Hest i „Rosenlunden", som det hedder i Visen, overfaldt Lage Brock ham, og myrdede ham paa Stedet. Dette Mord kom Lage Brock meget ydmygende og dyrt at staae, idet han, foruden at give fuldkommeligen Mandebod med „Gørsum" [1]), maatte den 26de Septbr. 1468 ved sin Fuldmægtig Jens Skriver paa Randers Byting giøre Knæfald og Bøn for Niels Paaskes Brødre, Per Paaske og Anders Paaske. Samme Aar den 2den Marts forang. havde Christian I. udgivet den Befaling, „at den, som vil arge [2]) paa en Anden, skal give ham Forvaring, og ikke arge paa ham inden Nat og Dag efter, men den som Forvaringen skeer, han maa strax giøre den som Forvaringen giør, det Værste han kan". Det er neppe at tvivle om, at Kongen jo derved har villet sikkre Hr. Otto Nielsen mod pludseligt Overfald af Lage Brock, ei heller at Kongen jo har søgt at fierne en idelig Anledning for Otto Nielsen til Sammenstød med Lage Brock, ved at Kongen u. 8de Januar det følgende Aar 1469 udtog Lage Brock af Kallø

[1]) Gørsum ɔ: Skienk.

[2]) Arge ɔ: feide.

Lehns Birk, og „af synderlig Gunst og Naade gav ham frit Birkething og Birkeret over alle hans Gaarde og Gods i Faxing og Auning Sogne", endelig turde ogsaa Hensigten at skaffe Otto Nielsen aldeles fri for Lage Brock have ligget til Grund for, at Kongen forlenede Lage Brock med Koldinghus, som vi see af et Skiøde af 15de April 1469, hvori Lage Brock benævnes „Høvedsmand paa Kolding". Lage Brock forblev imidlertid den samme under det ene som under det andet; hvor længe eller hvor kort han var ved Lehnet, vide vi ikke, men da vi atter møde ham 2 Aar efter, staaer han anklaget for Kongens Retterthing den 7de Mai 1471 for et Mord, som hans Folk havde begaaet paa en af Hr. Erik Ottesens Svende. Lage Brock nægtede vel, at det var skeet med hans Vidende og Villie, men ikke desto mindre dømtes han til at betale fuld Mandebod, og desforuden selv 12te med Riddere og Svende frasværge sig al Andel i Gierningen. Det var Aaret før Skifterne foretoges efter hans Forældre og Fru Johanne af Vemmetofte, og efter saadanne Fiendsgierninger begriber man, at saa mange af Rigets anseteste Mænd maatte være tilstede ved disse. Lage Brock maa nu have mærket, at det blev alvorligt, men da han ikke turde giøre nogen offenlig Voldsgierning mere mod Hr. Erik Ottesen, saa udspredte han den løgnagtige Opdigtelse mod Hr. Erik Ottesen, at denne havde stræbt ham efter Livet, og leiet en navngiven Person til at ligge paa Lur efter ham, for at snigmyrde ham; men da denne Person derpaa blev taget i Forhør, benægtede han aldeles for Odense Bything den 19de Septbr. 1474, at „Hr. Erik Ottesen nogensinde havde givet ham Penge for at slaae Lage Brock ihiel, eller at han nogensinde havde sagt sligt". Vi see ikke, at Lage Brock er bleven idømt nogen Straf, for falskeligen at have udspredt et saa ærekrænkende Rygte; men med Udfaldet af denne Sag ender Lage Brocks Forsøg i den Retning, og Aaret efter 1475 afgav han med Hr. Erik Ottesen til Kong Christjerns Haand deres gjensidige Haandfæstning om Fred og Venskab [1]). Det samme Aar og vel forinden dette havde Lage Brock endnu faaet en Gierning udført, der saa aldeles svarede til ham. I Forbindelse nemlig med alle disse Retssager med Hr. Otto Nielsen og Hr. Erik Ottesen gik en Proces om Fiskeriet ved Allingaaens Udløb i Gudenaa, som Lage Brock giorde Fordring paa, fordi Allingaaen løber tæt østen om Estrup og giennem Gaardens Marker; Lage Brock

[1]) Documenter, meddelte af Molbech i Nyt Histor. Tidsskr. 5, I. p. 226 flgg. — Kgl. Geh.-Archiv.

vandt ogsaa Sagen, men Herredsfogden bekiendte efter Lage Brocks Død, at Lage Brock havde grebet ham ved Herredsthinget, og slæbt ham til Estrup Mølle, og der tvunget ham til at underskrive Kiendelsen til sin Fordel.

Man skulde mindst formode efter alt dette, at Lage Brock havde kunnet faaet Ridderslaget; det skete dog imidlertid — saaledes vare Tiderne! og fra 1490 see vi ham nævnt som Ridder. Men ikke mindre betegnende er det for det daværende Riddernavns Forfald, at Lage Brock i 1496 sees at være dømt paa sine Tremark, og ifølge Loven som Tremarksmand at blive erklæret for uværdig til at forfølge nogen Sag for Retten [1]), og ikke desto mindre vedblive at være Ridder! At Lage Brock ligeledes, alt uanseet, stod sig godt med Kirken ved sine Gaver til den Hell. Karines Altre i Odense og Nyborg, var en Ven af Biskop Jens i Aarhus, og som det synes ogsaa af sin Nabo Abbed Jonas i Essembæk Kloster, er ikke mindre Træk af Tiden, hvad Kirken angaaer. Lage Brock deltog i Ditmarskerkrigen, og var med i Nederlaget ved Hemmingstedt den 15de Febr. 1500, og maa her have været i en saadan Livsfare, at han troedes død, thi Hvidtfeldt anfører ham blandt de Omkomne; i hvad Tilstand han er kommen derfra vide vi ikke, ikke heller bestemt hans Dødsaar; det sidste Document, vi have fra hans Levetid paa Vemmetofte, er fra 2den Torsdag efter Pindse 1503. I Løbet af dette eller det næste Aar er han rimeligviis død.

Sin Ihukommelse hos Kirken havde Lage Brock sikkret sig paa bedste Maade ved Messerne fra St. Katharinas Altre, men hvorledes Mindet om hans troløse og voldsomme Charakter levede i Folkemunde, sees af den saakaldte „Paaskevise", der digtedes om hans Mord paa Niels Paaske, og i de 7 sidste Vers beskriver dette saaledes:

Det var Nilus Paaskesøn,
Han rider i Rosenlund,
Mødte hannem unge Hr. Lawe
Brock udi saa ond en Stund.

Hør du Nils Paaskesøn
Og hvi rider du her?
Hvi est du ikke i Kjøbenhavn
Mig for Kongen at kære?

Jeg var mig i Helsingør,
Mine Oxen solgte jeg der,
Kongen er i Kjøbenhavn,
Jeg kom hannem aldrig nær.

Saa vel troer jeg vor unge Konge,
Ogsaa hin rige Hr. Otte!
Saa giør jeg Eder, Hr. Lawe Brock,
I giøre mig ikke andet end godt!

Du maatte vel troe hin rige Hr. Otte
Ogsaa vor unge Konge,
Du tro ret aldrig Hr. Lawe Brock
Han haver en Ormetunge.

Det var unge Hr. Lawe Brock
Han sit Sværd uddrog,
Det var Nilus Paaskesøn
Han sønder i Midie hog.

[1]) Dansk Magas. 6, 67. p. 213

Nu ligger Niels Paaskeson
Han ligger i Lunden død,
Det kosted unge Hr. Lawe Brock
Baade Penge og Guld saa rød![1]

Men gik Lage Brock over i Folkesangen med et saadant Eftermæle, da er der aldrig givet nogen Mand et skionnere Vidnesbyrd i Danmark, end det der staaer om Hr. Erik Ottesen i en gammel Krønike, „han var ligesom en Fader for al Danmark, hans Mage og Lige saae vi endnu ikke i denne Dag i Ære, Dyd og Fromhed"[2]).

Lage Brock var 2 Gange gift, første Gang med en Enke Fru Else Laxmand, anden Gang med Kirstine Høg, en Datter af RR. Peder Høg til Eskiær. Lage Brock fik en Stedsøn Oluf Olufsen med Fru Else Laxmand, og havde selv 3 Børn med hende, en Søn Eske og 2 Døttre, Margrete og Ane. Sønnen Eske blev Geistlig, og anføres siden under Navnet Mester Eske som Kannik ved Roskilde Kirke til Familiens Præbende de rota. Mester Eske nævnes i 1496 i en Retssag, men sees at være død den 29. Juli 1501, thi da udnævnes Mester Ove Bilde paa Hr. Lage Brocks Indstilling til Kannik ved Præbendet efter hans Afgang. Datteren Margrete blev gift med Niels Klausen (Sparre) i Sverrig, og den anden Datter Ane med Hr. Axel Brahe eller Brade. I sit Ægteskab med Fru Kirstine Høg havde Lage Brock 2 Sønner, Lage og Niels, og en Datter Ydde[3]), af disse døde Lage før Skiftet efter Faderen, og de 2 andre fik deres Morbroder Hr. Niels Høg til Eskiær til Formynder. Fru Kirstine giftede sig igien med Peder Lykke til Demmestrup, der siden blev Ridder, og skrev sig til Hverringe. Lage Brocks Datter Fru Margrete mistede sin Arvepart efter sin Fader, da hendes Mand Niels Klausen havde taget Del i den svenske Opstand, og Kong Hans overdrog bemeldte Arvepart 1506 til Hr. Henrik Knudsen (Gyldenstierne). Torsdagen i Pindseugen 1507 udstedte Herredsfogden i Faxe Herred fierde og sidste Lovhævdsbrev, at „Væmetofte Gaard og Gods, alt som ligger i Faxe Herred, var budt til Laas og Lovhævd paa velbyrdige Mands Vegne Hr. Niels Høg, og paa Lage Brocks Børns Vegne, med alle Lodsherrer i

---

1) Store Kgl. Bibliothek, „Vivecke Bilds" Visebog, fol. 120. 121. Meddelt af Molbech i histor. biogr. Saml. 1. H. 1847, p. 119. De første 6 Vers handle om Niels Paaskes store Handel med Bønderne paa Randers Torv om Korn og Qvæg, men især om den prægtige Gaard, han har bygget i Randers, der er 15 Lofter høi og prydet med en Guldknap, og hvorfra Omqvædet tages i hele Visen „De Paaskesønner forbygge alle Borge". At Visen ikke er digtet samtidigt med Begivenheden sees af, at Lage Brock benævnes som Ridder i den.

2) Suhms gamle Samlinger, I. 2, p. 169.

3) Ydde eller Yde er formodenlig en Forkortelse af Gudindenavnet Ydun, Ydunna.

Vemetoft Hovedgaard og Gods, som ere Hr. Axel Brae, og Hr. Henrik Knudsen, og P. Lykke". De 2 af disse Arvetagere fik deres Parter udlagte ved et Skifte af 16. October 1509, hvorved Hr. Axel Brahe fik Strøgods i Skaane, og Hr. Henrik Knudsen Frøbierg Gaard i Fyn. Dette var imidlertid kun et „Tokkeskifte", d. e. et indbyrdes Skifte mellem dem efter foreløbigt Lykke og Overenskomst, og der var tilføiet det følgende Bestemmelse: „Dette Tokkeskifte skal gielde i 10 Aar fra næste Paaske at regne, ville de herefter ikke holde det længere, skulle de indbrage i Kiøge, og ikke gaae ud derfra, førend hver fik sin Andel efter Loven, baade i Herregaarde og andet Gods; har nogen anvendt Kalk, Sten eller Tømmer paa Bygningerne, skal saadant godtgiøres ham." Estrup og Vemmetofte, samt Bregenholm i Jylland og Barsebæk i Skaane, vare ved dette Skifte udlagte til Niels Brock, og hans Søster Yde, samt deres Stedfader Peder Lykke; den sidste fik senere ved Skifte med Stedbørnene Bregenholm.

Til denne Periode af Vemmetoftes Historie haves 4 gamle Documenter, der have særeget Værd for flere Forhold her dengang, og nedenstaaende skulle anføres:

1) Et Sognevidne af Smerup Søndagen næstefter Christi Opfarelsesdag a. 1503, om hvor Markeskiel gaaer frem mellem Spiellerup, Skuderup og Vemmetofte.

„Alle Mænd dette Brev see eller høre læse, hilse vi Jørgen Hansen Sognepræst i Smerup, Anders Jørgensen i Legistofte, Jens Porse i Thorowe, evindelig med Gud kundgiøre vi med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd m. d. 3° Søndagen næstefter vor Herres Opfarelses Dag var skikket for os og menige Almue paa Smerops Sognestevne, som da søgt var, beskedne Mand, Niels Jænssøn af Hverløsse, og spurgte sig for om nogen Dandemand af vidste eller til Minde droges, hvor Markeskiel gaaer frem mellem Skurup og Spiellerup, og mellem Vemmetofte og Spiellerop, da tilsvarede menig Almue, at dennem vel til Minde droges og af vidste, som de havde hørt og spurgt i Sandhed af deres Forældre, og selv kiende og ydermere besinde efter „monnie"[1]) Læs Ved og anden Skov, som Hr. Lave[2]) haver os medhiælpet paa Vemmetoft, det vidne vi paa Siæl og Sanden og i Helgens Ed, at det Markeskiel begynder ved en „Garbom, som hedder

---

[1]) monnie ɔ: mange.

[2]) Hr. Lave ɔ: Lage Brock.

Vouestock" [1]), ad et Bækkedrag, som løber der frem og midt ad Maglemose [2]), og løb indtil det gamle Skurups Led, som det hængte „forme" [3]) Dag, og siden norden omkring Skurup, og frem ad Løgids Bæk [4]), og norden omkring den Skov, som kaldes Kirkeskoven [5]), norden omkring Vemmetofte Hestehave, som kaldes Dyrehaven [6]), og frem ad Ullemose, og imellem Maregit [7]) og Spiellerops Mark. Derpaa bad Niels Jænssøn et „uvilt" [8]) Sognevidne af andre gode Herremænds Tienere, og ikke af Lave Brocks egne."

2) Et Sognevidne af Spiellerup St. Stephans Dag a. 1508, at der ikke er stiftet Oldensvin mellem Vemmetofte Skove og Høistrup Skove.

„Alle Mænd dette Brev see eller høre læse, hilse vi Jørgen Hansen Præst i Spiellerup, Nis Iversen i Hverløsse, Bo Bonde ibd., evindelig med vor Herre giøre vi vitterligt med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd m. d. v. iij ste Steffens Dag paa Spiellerops „Kæregaard" [9]) var stikket for os og menig Almue (paa Spiellerup Sognestevne), som den Dag søgt var, beskedne Svend Jens Persen, Foged paa Vemmetoft, og spurgte sig for

[1]) Garbom, som hedder Vouestock ɔ: Gierdebom, som hedder Vogterstokken eller Vogterskiælpælen. Garbom af Gar - Gaar - Gaard, Gierde, og Vouestock af at „voue" d. e. at vogte.

[2]) Maglemose nu Markjord til Spiellerup.

[3]) forme d. e. fordums.

[4]) Løgids Bæk er en Hendiadys, da begge Ordene have samme Betydning, Løgids eller Løges er nemlig Genitiv af Løg, Løge, der betyder Vand, Bæk, det islandske „Lougr", hvoraf det norske „Loug". Men ligesom man ved det norske „Loug" glemte den oprindelige Betydning, og giorde Ordet til nom. propr. og satte „Elv" til, saa man fik „Lougens Elv", aldeles paa samme Maade er det gaaet med det danske „Løg", som man ogsaa har betragtet som et Navn, da det gamle Sprog glemtes, og sat „Bæk" til, saa man har faaet som her „Løges Bækken". Nu er Navnet „Løg" aldeles glemt, og Løbet hedder igien som i gamle Dage alene „Bækken" eller „Aaen". Derimod forekommer Navnet endnu her localt i „Løgtehuset", der ligger paa Veien mellem (store) Torøie og Lyderslev, og forbi hvilket der under Veien gaaer et nu lille Vandløb, der fortsættes ud i Stranden gjennem Byen Lund. I Fyn forekommer Navnet i Herregaardene, „Løgismose" og „Løitved".

[5]) Kirkeskoven laae altsaa paa Vemmetofte Grund sønden for Løbet.

[6]) Dyrehaven maa da ikke for saa længe siden være bleven anlagt ved Vemmetofte, da Bønderne endnu kaldte den med sit gamle Navn.

[7]) Maregit eller Maregede (udtalt „Mareiede") af Mar - More - Mor (tydsk Moor) Mose og egede, Egeskoven, Egeveden. Navnet er endnu tilbage i den østlige Del af den store Dyrehave, og i en Huslod østen for samme.

[8]) uilt el. uvilt d. e uvilligt.

[9]) Kæregaard d. e. Kiæregaard, Kirkegaard.

i Lyde, om „nogil“ [1]) Mand havde hørt eller spurgt sig for i Sanden, om han gik ei ud i Skoven at „ene“ [2]) Svin om Dagen, og kom hiem med Svinene igien om Midaftens Tid, og Palne Daa, Fru Anes Foged [3]), fulgte hannem hiem til Bys med Svinene, og bød Jens Persen Palne Daa til, at var der nogle af Fru Anes eller hendes Tieneres „da tager dem ud, ieg vil ei „sønie“ [4]) hende det, som sit er eller hende bør af Rette“. Og spurgte han ad, om Nogil havde hørt eller spurgt, om at der var skiftet Oldensvin som Taxt paa Vemmetoft Skov mellem dem, som Hiørtrop havde og Vemmetofte, og om han lovede nogil „udvortes“ [5]) Mand, at drive Svin paa Vemmetofte Skov, og om Nogil haver hørt, at han haver taget nogle Svin „fran“ Fru Ane, eller nogil anden uden Bondens Minde? Dertil svarede menig Almue, at dem vel vitterligt var, at han gik ud i Skoven at ene om Dagslys og kom hiem om Midaftens Tid, og bød han Palne Daa til, at var der nogle af Fru Anes eller hendes Tieneres Svin, han skulde tage dem ud, han vilde ei sønie hende, hvis hende bør af Rette, og have vi ei hørt eller spurgt i fyrgetyve Aar, at der var skiftet Svin mellem dem, som Vemmetofte havde og Høxtrop, og haver han ei taget Svin fra Fru Ane, eller nogil anden uden Bondens Minde, og ei lovet nogil udvortes Mand, at drive Svin paa Skoven, uden Hr. Jens af Faxe [6]). Derpaa bedes forskrevne Jens et „nilt“ Sognevidne for Guds Skyld og Retvisheb.“

3) Brev fra Kong Hans, udstedt paa Vemmetofte Mandagen efter Qvasimodogeniti Søndag a. 1510, at der skal sættes Oldentaxt paa Hoistrup Skove.

---

[1]) Nogil er det rette og oprindelige Enkelttal til „nogle“, som altsaa sees endnu dengang at kunne træffes brugt istedenfor „nogen“.

[2]) „Ene“ d. e. gienne, drive.

[3]) Fru Ane er formodenlig Fru Ane Meinstrup, der havde Høistrup i Forlebning. Høi strup Skove og Vemmetofte Skove grændsede upaatvivlelig dengang sammen langs med Strandkanten, da den nuværende „Marelundsskov“ bestemt vides at have strakt sig øster paa til Lunde Strand.

[4]) „Sønie“ d. e. forholde, hedder i Lovsproget „sønnæ“, saaledes: „veifarende Mand og Giest maa man ei Græs sønnæ“. V. S. Skr. Phil. Hist. Afh. 3, 78.

[5]) „Udvortes“ d. e. uvedkommende.

[6]) Hr. Jens er den catholske Præst i Faxe. Fogden maa have været beskyldt for at giøre sig Fordel ved at tage fremmede Svin paa Olden i Vemmetofte Skove, han retfærdiggiør sig nu med Hensyn til Høistrup, at Vemmetofte og Høistrup hidtil ingen Taxt havde havt for Antallet af Svin i deres Skove ligeoverfor hinanden, men drevet dem sammen. Hvorfor han har taget den catholske Præsts Svin i Faxe, siger han ikke.

„Vi Kong Hans med Guds Naade Danmarks Sverriges Norges Vendes og Gothes Koning, Hertug i Slesvig Holsten Stormarn og Ditmarsken, Greve i Oldenborg og Delmenhorst, hilse Eder Os Elskelige Hr. Laurits Falster, Kannik i Roskilde Domkirke, Peder Ugerup, vor Embedsmand paa Kiøbenhavn[1]), Mattis Eriksen i Tureby[2]), Maurits Schaffue[3]), Laurits Nielsen i Havenløff[4]), og Jens Grubbe i Sandby[5]), vore Mænd og Tienere, Peder Goyke, vor Herredsfoged i Steffnsherred, Peder Murer i Høgerup, Jes Horn i Tygestrup, Bo Arildsen, Jes Galen i Nyrop, Henrik Stork i Boritzhoffuit, kierligen med Gud og vor Naade[6]). Vi bede Eder, befale og med dette vort aabne Brev Fuldmagt give, at I med det første paa beleilig Tid forsamle Eder, og rider saa paa Høgstrops Skov, udleder, udgransker og i Sanden forfarer, hvormange Svin forn. Skov taale kan, naar Agerneolden er, og hvor mange, naar Bogeolden er, og hves I derom udledendes, udgranskendes, og i Sandingen forfarendes vorde, det giver beskrevet fran Eder, som I ville antsvare for Gud, og være bekiendt for os; og lader det ingenlunde!

Givet paa Væmetoft Mandagen næstefter Qvasimodogeniti Søndag[7]) Aar D.m.d.x. under vort Signet.

D.r.x.$\frac{e}{p}$ (ɔ: Dominus Rex per se)."

---

1) Peder Ugerup anføres orig. Hafn. a. 1508 som Høvedsmand paa Kiøbenhavns Slot.

2) Mads Eriksen af Familien „Bølle" (Bølge) blev a. 1500 forlehnet med Turebyholm under Roskilde Bispestol, 1505 fik han, hans Husfru Berete Klausdatter, og hans Søn Erik Madsen Livsbrev paa Tureby og Tureby Lehn. Han døde sidst i 1539, og ligger begravet med sin Husfru i Tureby Kirke. D. Magas. III. R. 3, 3. p. 226. (Kall-Rasmussen, Anm. til Biskop Lage Urnes Testament.)

3) Maurids Skave til Eskildstrup i Sneslev Sogn i Ringsted Herred var en Søn af Herluf Skave ibd , og en Brodersøn af Biskop Niels Skave, han var forlehnet med Fredsgaard og Smidstrup nær ved Eskildstrup, og maa antages at være død 1533. Han ligger begravet i Snesleв Kirke. D. M. III. R. 3, 3. p. 233 (ibd.).

4) Laurids Nielsen af Slægten „Navl" til Haunlevgaard, om hans Søn see nedenfor.

5) Jens Grubbe til Sandbygaard, Sandby Sogn, Tybierg Herred.

6) De her nævnte Peder Murer, Jes Horn, Jes Galen, Henrik Stork og Bo Arildsen ere alle Bønder, der forekomme i Thingsvidnerne ved Vemmetofte fra den Tid, hvoraf altsaa sees, at Benævnelsen „gode Mænd" endnu dengang ogsaa brugtes om Almuesfolk, og ikke var indskrænket til Adelige, som den siden blev. Thygestrup, nu Tystrup, i Faxe Sogn. Nyrup i (Øster) Egede Sogn. Boritzhoffuit, nu Borrishoved, i Faxe Sogn, Byen har sit Navn af en der liggende Hoi, der kaldes „Borris Høi", hvor en Prinds eller en Kiæmpe siges begravet af det i Sagnene saa ofte forekommende Navn „Borre" eller „Bure".

7) 1ste Søndag efter Paaske.

Den følgende 21. April 1510 erklærede Lybekkerne Danmark Krig, da de frygtede for, at de Svenske nu ikke længere skulde kunne holde sig i den Opstand mod Danmark, som de havde reist efter Nederlaget ved Hemmingsted, og som Lybekkerne havde foranlediget dem til[1]). Lybekkerne aabnede Krigen med et Angreb paa Møen, hvorefter senere paa Somren en Landgang fulgte paa Lolland. Det sees altsaa, at Kong Hans kort før denne Krigs Udbrud var paa Vemmetofte, og man kan kun antage, at Kongen dengang har bereist denne Kyst af Sælland, for at træffe Forsvarsanstalter her for de snart truende Fiendtligheder. Anledningen til Brevet ligger i det foregaaende Sognevidne, at der ingen Oldentagt havde været paa Høistrup Skove. At Kongen ikke udstedte Brevet paa selve Høistrup, men paa Vemmetofte, forklares af, at Lehnsfruen paa Høistrup, Fru Anne Meinstrup, var fraværende ved Hoffet som Dronningens Hofmesterinde.

4) Vidne af Stevns Herredsthing Torsdagen før Ste Anne Dag[2]) a. 1510, at Vemmetofte, Spiellerup og Snekkelstrup Byer ikke skulle give Konungehielp.

„Alle Mænd dette Brev see, eller høre læse, hilse vi P. Godskesen i Legistofte, Herredsfoged i Steffvens Herred, Siger Jøpessøn, Borgemester i Hedbyngemagle, og Morten Degn i Helstæde, evindelig med Gud giøre vi vitterligt med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd m. d. x. den Torsdag næstefter ste Anne Dag paa Steffvens Herredsthing for os og for menig Almue, som var hos, var skikket vel forsynlige Svend, Hans Fynbo paa Vemmetofte, som i Lyde Lyd spurgte sig for, om „Noger" vitterligt var i Sandhed, om de Bønder, som boe i Snekkelstrup, Spiellerup og Væmetoft, som lyde og skatte til Vemmetofte Gaard, om de nogen Tid gave Konunghielp i Hr. Laves Tid eller siden, førend Hans Striver, som var paa Tryggevelde, han indfor med Ib Persen, som var Foged paa Væmetofte, og giorde de fattige Mænd stor Uret, og slog og pantede dem med Magt. Hertil at svare fremginge eftern. Dannemænd, Mikkel Olsøn i Spiellerop, Niels Mortensøn i Smerup, Jep Hansøn ibd., Matis Persøn i Hogerup, og Niels Polsøn i Sigersloff, hvilke Dannemænd, som bade dem Gud til Hielp og alle

[1]) En tydsk skreven samtidig Beretning om Begivenhederne ved Frederik I.'s Thronbestigelse, der antages at hidrøre fra Cantsler Wolf v. Uttenhofen, og som N. M. Petersen har meddelt i Dansk Magas. III. R. 3 B. 1 H., siger om den svenske Opstand, at den fremkaldtes „durch vndersetzung vnd practicirung der von Lubeck". (p. 10.)

[2]) Den 26. Juli.

Hellige, at i xl Aar og mere, da mindes dem aldrig forn. Bønder i forn. iij By gave Konynghielp, førend forn. Hans Skriver, og forn. Jb. Perssøn indfor med Magt, og sloge og pantede forn. Bønder med stor Ulov og Uretvished. Herpaa bedes forn. Hans Fynbo et Thingsvidne".

Man seer altsaa, at den Kongelige Foged paa Tryggevelde under Krigen med Sverrig ogsaa havde krævet Krigsstyr af Vemmetofte Bønder efter Lage Brocks Død, og at dette ogsaa mod Bøndernes Modstand var bleven indrevet i den Tid, der stod hen inden Skiftet efter Lage Brock, og Ingen havde brudt sig om Eiendommen, men da der nu efter Skiftet igien var kommen en ordenlig Bestyrelse paa den med det fornødne Tilsyn, og Vedkommende efter Krigens Udbrud med Lybek atter fornyede Udskrivningen, saa blev ovenanførte Vidne taget ved Stevns Herredsthing, for at Vemmetofte, Spiellerup og Snekkelstrup Bønder, saa mange som lyde og skatte til Vemmetofte, vare frie Adelsbønder, som ikke kunde paalægges nogen Kongeskat.

Vi have anført de to Lovhævdsbreve af 1503 og 1507, som toges paa Vemmetofte Gaard og Gods, deri var der udtrykkelig fremhævet, at der ikke i Mands Minde havde været nogen Iling eller Deling[1]) paa noget det Gods til Væmetofte ligger enten i Kæsendrup, Vivede, eller noget andet Sted, og dette var upaatvivleligt med Hensyn til det Gods i disse Byer, som Oluf Axelsen i sin Tid havde afkiøbt Fru Margrete Fickesdatter, og som ved ham var blevet forenet med Vemmetofte. Foruden ved Skiftet mellem Oluf Axelsen og Henrik Knudsen Gyldenstierne om Vallø og Vemmetofte, var Vemmetofte altsaa ved 2 forskiellige Lovhævdsbreve i en hiemlet Besiddelse af dette Gods. Ikke desto mindre giorde Hr. Erik Ottesens Søn, Hr. Niels Eriksen, Paastand derpaa, som noget af det Gods, der laae til Vallø, som han var blevet Eier af ved Giftermaal med Hr. Oluf Axelsens Datter af tredie Ægteskab, Fru Birgitte Olufsdatter; og herover fortsattes nu paany Striden mellem Brockerne og Rosenkrandserne paa Sællandsk Grund. Vi see, at der i 1514 førtes Sag derom ved Landsthinget, og at Hr. Niels Høg i den Anledning udstedte følgende Fuldmagt paa sine Myndlingers Vegne:

„Niels Høg til Eskiær, Ridder, giør alle vitterligt med dette mit aabne Brev, at jeg myndig giør og Fuldmagt giver min Capellan, Hr. Peder Jensen, at gange i Rette paa Sællandsfarslandsthing med ærlige og velbyrdige Mand, Hr. Niels Eriksen, Ridder, vor Naades Hr. Hofmester[2]), om 4 Gaarde i

[1]) Iling, Klage, Paaanke; Deling, Retsforfølgning.

[2]) Hr. Niels Eriksen var altsaa Hofmester hos Christian II., ogsaa efterat denne var blevet Konge.

Vivede, og alt andet Gods, som han haver forfulgt og paatalt, som jeg paa min Søsters Børns, Niels Brock og Jomfru Ydes Vegne, i Værge haver, at giøre og handle derudi, hvis Lov og Ret er, „ligomssom" jeg selv tilstede var. Til Vidnesbyrd trykker jeg mit Insegle under dette Brev. Datum Eskiær in crastino nativitatis marie virginis gloriosæ [1]) anno domini m. d. decimo qvarto".

Videre kiendes ikke til Sagen under Hr. Niels Eriksen, men hans Søn, Hr. Oluf Nielsen, der arvede Vallø efter ham, optog Sagen efter sin Fader, og vi see, at den førtes igien for Sællandsfarslandsthing i 1526, hvor omsider den endelige Kiendelse faldt, idet Sagen her, Onsdagen efter St. Mikkelsdag m. d. x. x. sixto, saaledes paadømtes, at „det bør Niels Brock at nyde sit Gods, nemlig 4 G. i Vivede, 3 G. i Kiessendrup, 1 G. i Ebbeskov, hvorpaa Hr. Oluf Nielsen haver ladet dele, og hvis Hr. Oluf Nielsen vil ydermere dele paa forn. Gods, da skal saadant, ligesom hidtildags, dødt og magtesløst at være".

Niels Brock blev gift med Jytte Podebusk, en Datter af Hr. Predbjørn Podebusk til Vosborg, Lehnsmand paa Bøvling, og Fru Ane Mauridsdatter Gyldenstierne til Aagaard og Bregentved, der først havde været gift med Hr. Oluf Stisen Krogenos til Krapperup. Hr. Predbjørn Podebuskes store Rigdomme sees af, at han til et Opbud i 1525 stillede 16 Ryttere og 20 Fodknegte med Glavind og 10 Skytter. Ogsaa Niels Brocks Søster, Jomfru Ydde Brock, giorde et rigt Giftermaal, hun fik Hr. Truid Gregersen Ulfstand, der skrev sig til Thorup i Skaane, og blev Ridder ved Stockholms Indtagelse af Christian II. Niels Brock og hans Søster vedbleve længe efter deres Giftermaale at beholde deres fædrene Eiendomme i Fællesskab. Først i 1529 foretog Niels Brock og hans Svoger et Totkeskifte med hinanden om Bygningerne og Tilliggendet ved Vemmetofte og Estrup. Skiftet blev foretaget paa Vemmetofte d. 11. Oct., og Brevet derom lyder saaledes:

„Vi efterskrevne Niels Brock til Æstrup, og Truidt Ulfstand til Thorup, Ridder, giør vitterligt med dette vort aabne Brev, at vi have udi den hellige Trefoldigheds Navn været forsamlet om Arv og Skifte, som os imellem er, efter vor kiere Fader, H. Lage Brock, hvis Siæl Gud naade, som efterskreven staaer, om Vemmetofte og Æstrup Hovedgaard, som ligge herudi Siellandt og Jutlandt. Først udi saa Maade, at jeg, Niels Brock, skal have til mig og mine Arvinger først paa Vemmetoft det store Hus paa den søndre Side, som de to Fruerstuer ere udi, og Borgestuen med de to hvalte Kieldere derunder, altsammen det Hus udi Længde, Brede og Høihed fra Porthuset og saa indtil

[1]) 9. Septbr.

det røde gamle Hus, og dertilmed skal jeg og have Porthuset altsammen her oppe paa Gaarden paa Længde, Brede og Høihed med Kieldrene derunder, og dertilmed skal jeg og have alt Bryggerhuset med Høihed, Længde og Brede øster og vester, indtil Stegers Væggerum tager (ved), som det nu funderet er. Herimod skal jeg Truidt Ulfstand have paa min kiere Hustrues, Ydde Brocks Datters, Vegne det røde og hvide Huus, som staaer vester paa Gaarden med Længde, Brede og Høihed, og de to Kieldere med, som derunder ere, og desligest de 2 smaa hvalte Kieldere, som staae norden næst op til samme røde og hvide Hus, og dertilmed alt Stegerset indtil Bryggerset øster paa med Længde, Brede og Høihed, som det nu forefundet er, og dertilmed skulle vi „baade" have alsammen Borgegaarden, ligesom han nu afmaalt og afpælet er i alle Maader; og dertilmed skulle vi „baade" have hver sin Anpart fri ud fra den anden udi Graven, Ringmuren, og udi „baade" Voldene og Staldene indenfor Ringmuren og op til Husene, ligesom det nu afmaalt og afpælet er . . . . [1]). Item skal jeg Niels Brock og have altsammen det nederste Porthus her for Vemmetofte med Kieldere, Længde og Brede, som det nu forefundet er, og desligest skal jeg nu og have forlods den hvalte Deistue og Melkehuset, som de nu forefundne ere her for Gaarden, desligest skal og hver af os have de Lader, Stalde, Huse og Jord udi Ladegaarden, ligesom det nu os imellem skiftet og afmaalt er.

Disse forskrevne Gaarde og Huse skal hver af os nyde og beholde til sig og sine Arvinger, eftersom det nu forskrevet staaer, til et Tokkeskifte at være, indtil alle vor kiere Faders, Hr. Lage Brocks, Arvinger ville giøre et endeligt og fuldt Skifte og Afkald paa al den Arv, vi og de annammet have efter vor kiere Faders Død, Hr. Lage Brock. At saa fast og ubrødeligt holdes skal, som forskrevet staaer, da lade vi hænge vore Indsegle og Signete nedenfor dette vort aabne Brev, tilbedendes disse efterskrevne gode Mænd at besegle med os til Vidnesbyrd, som ere Hr. Predbjørn Podebusk til Vosborg, Hr. Hans Bilde til Egede, Hr. Anders Bilde til Søholm, Hr. Hans Krasse til Basnæs, Riddere, og Sivort Grubbe til Lystrup.

Givet og skrevet paa Vemmetofte Mandagen næst efter Sancti Dionisii Dag Aar efter Guds Byrd tusinde femhundrede tyve paa det niende" [2]).

Dette Skiftebrev viser os Bygningerne og Fæstningsværkerne saaledes som de dengang vare paa Vemmetofte, og det har saamegen større Interesse

---

[1]) Her følger Delingen af Husene paa Estrup.

[2]) D. Kgl. Geh. Archiv.

ikke blot for Vemmetoftes Historie, men ogsaa i det Hele, som det er fra den Periode, som vore nuværende gamle Adelsgaarde afløste.

Efter den Orden, hvori Fæstningsværkerne her anføres, har der først været en Grav, der har indesluttet Borggaardens Grund i en stor Omkreds, indenfor den kom saa en Ringmur, og indenfor den igien en Række dobbelte Volde. Indenfor Ringmuren vare Staldene til Hestene, at de kunde være ved Haanden og benyttes ved Udfald under en Beleiring, og ligesom Udtrykket „Staldene" synes at vise, at der her har været flere Staldbygninger, saaledes tyder ogsaa Melkehuset hen paa, at der her har været Køer, for at man ogsaa under alle Omstændigheder kunde have den nødvendige Forsyning med Melk. Deistuens Hvælvinger hidrørte formodenlig fra, at Bagerset ogsaa var her. For Opbevaring af Forraad var der rigelig sørget i de mange tildels hvælvede Kieldere, hvoraf et Par ikke synes at have været under Bygningerne, men at have stødt op til dem udenfra under Jorden. Til Borggaarden hørte 2 Porthuse, et øverst og et nederst, det øverste stod i Flugt med den søndre Hovedbygning, og det nederste stod rimeligvis i Ringmurens Aabning for Borgbroens Ende, og dannede et Forsvars-Punkt mod en fremtrængende Fiende.

Hvad den egenlige Borggaards Bygninger nu angaaer, da have disse, foruden det øverste Porthus, bestaaet af 2 Hovedbygninger til Beboelse mod Sønden og Vesten, mod Norden af en Bryggers Længe, mod Østen af et Stegers. Den søndre Hovedbygning indeholdt 2 Fruerstuer og 1 Borgstue, og maa altsaa tænkes at have bestaaet af 3 Stokværk, hvoraf de 2 øverste vare til Familien, og det nederste belagt med Borgkarlene. Det røde og hvide Hus, som stod vester i Gaarden, kaldes allerede dengang gammelt, og ligesom det efter Betegnelsen synes at have været opført af røde Mursten og hvide Kridtsten sammen med hinanden, som vi see indvendig i Kirker heromkring, saaledes er det ogsaa sandsynligt, enten vi tage Udtrykket „gammel" om Tilstanden, eller om Alderen og Bygningsmaaden, at vi i dette Hus have den ældste Bygning for os paa Vemmetofte, der naaer op til, om ikke ud over, den mægtige Mand, med hvem vi først begynde Besiddernes Række. Disse Bygninger paa Borggaarden ere vel alle længst forsvundne og afløste af andre, men under Borggaardens søndre Fløi staae endnu de to hvalte Kieldere, hvorover Huset stod med Borgstuen og begge Fruerstuerne, og see vi hen paa de 2 runde Dværgsøiler, der her bære de lave Korshvælvinger med deres stærkt fremtrædende Grader, da minde disse Kieldere os om Krypterne, og har den Bygning, der her omtales over dem, været samtidig med dem, som vel maa

antages, da maa den, om den end har været yngre end det gamle røde og hvide Hus, dog ogsaa føres langt tilbage i Tiden, som vel og dens eiendommelige Indretning kunde tale for, idet den synes at have bestaaet af 3 Sale alene, uden at der sees at have været mindre Værelser i den. Ogsaa om Borggaarden er der nu en anden Grav nær ved dens Bygninger, men der findes et Vandløb vest og nord i Haven, der østlig forener sig med Stevns Aa, og som omgiver Borggaarden i saa stor Afstand paa disse Sider, at det vel lod sig forene med det store Omfang, dennes Grund dengang havde, at dette Vandløb endnu skulde hidrøre fra den Borggrav, der omfløD de her betegnede Fæstningsværker.

Sammen med Hovedgaardens Bygninger skiftede Niels Brock og Hr. Truid Ulfstand ogsaa Markerne og Bøndergodset til disse. Først d. 3. Juni 1531 sees de at have skiftet deres Arveparter af Løsøre og Kreaturer. Sidst i samme Aar eller først i næste maa Fru Ydde Brock, Hr. Truid Ulfstands Hustru, være død; vi slutte dette af et Brev, som Niels Brocks Svigermoder, Fru Ane Mauridsdatter, skriver til sin Datter af første Ægteskab, Fru Pernille Krogenos, gift med Hr. Anders Bille til Søholm; Brevet er dateret Vidstrup d. 1. April 1532, og Fru Ane skriver deri om Niels Brock: „Niels Brock kommer til Sælland, beder jeg dig kierligen, at du rammer hans Bedste, i hvis Maade du kan, du haver Hæder deraf, at du seer dine egne Venner tilgode, som godt jeg veed Skjel til det, at han vider dig saa vel, som var du hans egen Søster; og kan jeg ikke fuldt skrive dig til den Sorg, han haver havt for sin Søster, Yde Brocksdatter, jeg haver vel tidt iaar seet hans Øine løbe over for hende, og maa du vide, han lod kalde sin Datter Yde efter hende".

IV.

Det var i Lybek, at Danmarks og Calmarunionens Fiende sad, og det varede ikke længere end til Kong Hans's Død, at det gik op for Lybek, hvad det Slesvig-Holstenske Hertugdømme, som man havde faaet oprettet i Gottorp for Kong Christian I.'s anden Søn Prinds Frederik, kunde bruges til for dets Politik mod Danmark, og hvad Følelser Hertug Frederik nærede for sin nære kongelige Slægtning paa Danmarks Throne. Christian II. kiendte begge, baade sin Farbroder og Lybek, og det var derfor hans Plan, naar han havde fuldendt Sverrigs Erobring, at fordrive sin Farbroder Hertug Frederik fra

Gottorp, og bemægtige sig Lybek, og han havde ikke giort nogen Hemmelighed af sin Hensigt, men ladet Hertug Frederik vide, at „han skulde jage saaledes med ham, at han skulde faae hans Hunde at høre for sit Hovedslot Gottorp"[1]), og til Lybekkerne havde han sendt den Hilsen ved Stokholms Indtagelse, at „nu havde han taget den ene Port til Lybek, han agtede ogsaa at tage den anden"[2]). Intet kunde derfor komme Lybek beleiligere end det Stokholmske Blodbad (8. Novbr. 1520), der fyldte Sverrigs adelige Slægter med Hadets og Hevnens Følelser mod Christian II. og det danske Herredømme, og det var derfor hos Lybekkerne, at Gustav Vasa fandt den Understøttelse, ved hvilken han blev istand til at føre Opstanden igiennem mod Danmark; men da Lybekkerne efterhaanden dog bleve bange for, at Sverrig skulde ligge under for Christian II.'s Rustninger, saa var det, at de skaffede Sverrig Christian II. af Halsen ved Hjelp af Hertug Frederik, og den Opstand, der satte ham paa Danmarks Throne[3]). Denne Opstand mod Christian II. var ingen almindelig Reisning som Følge af en almindelig Ophidselse imod ham, men var i sin Oprindelse indskrænket til Jylland, hvor Landsdommer Mogens Munck til Olstrup („Volstrup") og Palsgaard stod i Spidsen for den. Hvad Grunden har været til Mogens Muncks personlige Had til Christian II., er ikke historisk oplyst, derimod er det ikke blot vist, at Mogens Munck før Oprøret har staaet i Forbindelse med Hertugen, men efter den samtidige tydske Beretning har Mogens Munck, hvad Tilskyndelse han saa end iforveien kan have havt til Opstanden i sig selv, dog først fremkaldt denne efter en hemmelig Opfordring af Hertugen, der saasnart som han havde forenet sig med Lybekkerne, og truffet Aftale med dem om sin Opstand mod Christian II., gav Mogens Munck det Hverv, at skaffe sig en Indbydelse til at rykke ind, og antage sig Riget[1]).

---

[1]) Samtid. tydsk Beretn. i D. M. III, 3. B. 1 H. p. 14 „er (Christ. II.) wolte mit Im (Hertug Frederik) gagen, das er seine hunde zu gotdurff vor dem heuptschloß solde klingen horen".

[2]) Ibd. „die eine lubischen pforten hab ich gewonnen, zur andern magk ich auch trachten".

[3]) Ibd. p. 16: da Christian II. samlede en Leir af Krigsfolk om sig i Kjøbenhavn, for at undsætte sine Beleirede i Stokholm, have de fra Lybek ikke vidst andet Raad til at afværge hans Forehavende „dan daß sie mit hertzog friderichen von Holstein handeln mochten, vnd Inen darzu vormögen das er sich Newen sie in die vhede stellette, vnd das Reich von Dene Marcke angreiffen hulffe".

[4]) Ibd. p. 20. 21: „Alß aber hertzog friderich sich mit dem von Lubeck vor einiget . . . . Hatt er die sach Magnus Muncken lassen handeln, ob er nicht einen beifhal, wo er sich umb Reiche vnd sie alle annehmen wurde bey Inen bekhommen mochte. Magnus Munck hatt dem hertzoge strackes gefolget, sich vnderstanden mit dem bischoffen prelaten Auch Ritterschafft In gutland zu handeln, das sie konig Cristiar Ire holschafft Manschafft eide vnd pflicht auf schreiben volte.

Mogens Munck efterkom, som der siges, strax Hertugens Begiæring, og bragte en Sammensværgelse istand, hvis Hovedmænd, foruden ham selv og hans Broder Bisköp Iver Munck i Ribe, vare Biskoperne af Viborg og Børglum og 4 jydske Raader, hvoriblandt Predbiørn Podebusk og Peder Lykke; og hvor aldeles disse handlede i Hertugens Tjeneste, fremgaaer ikke blot af, at de opsagde Christian II. uden at høre ham eller forhandle med ham om deres Besværinger, men Mogens Munk var endogsaa paa Veien til Hertugen med Indkaldelsen til ham, da han om Aftenen i Veile hos Kongen efterlod sig Opsigelsesbrevet til denne i sine Vanter [1]). Det kunde synes ubegribeligt efter hvad Christian II. havde giort for Borger- og Bondestanden i Landet, at ogsaa Jyllands Borgere og Bønder sluttede sig til Opstanden mod ham, men deels var der et Par af Kongens Lehnsmænd her, der havde vakt en stor Forbittrelse mod sig, nemlig Rasmus Clementsen til Blæsbierg, og Hans Bartholomæussen til Aalborg, og navnlig den sidste, med hvem det var kommen saa vidt, at Borgerne i Aalborg havde giort et Opløb mod ham i Sommeren 1522, og deri dræbt ham [2]), hvorved Forholdet mellem Kongen og dem var blevet saa meget værre [3]); deels turde det vel være, at Jyderne, der mindst af alle Danske have kunnet finde sig i forhøiede Afgifter, og personlig Tvang, i Særdeleshed vare vrede paa Sigbrit saavel for Paalægene paa Told og Landgilde, der tilskreves hende, som for det Hollandske Renligheds System, hun vilde indføre i de danske Kiøbstæder med at holde Gader og Torve rene, feie og vaske i Husene, og pynte disse paa Hollandsk Vis, og at dette Paalæg, og det dermed forbundne Tilsyn har været anseet for et desto utaaleligere Indgreb i den personlige Frihed, jo nødvendigere det var [1]); men den som

---

[1]) Hvidtfeldt fol. II., 1196. 1197.

[2]) Allen: Breve og Aktstykker til Christiern d. Andens og Fredrik d. Førstes Historie I No. 10—11, p. 17—21. Ifølge Anm. p. 17 maa Hans Bartholomæussen være bleven dræbt mellem d. 24de Juni og 15de August.

[3]) Samt. Beret. anf. St. p. 21: „Als dy gutten gesehen vnd gemerck, das der konig das krigs volck in yhun geleget, haben sie nichtes anderß gewost, das er In meynung wer, sie vnd In sunderheitt die vom alpurgk, welche Im seinen amptman vnd Zölner zu Todt geschlagen, vmb Ires vngehorsams willen zu straffen, Derwegen sie sich alle entpörethen.

[4]) Samt. Beret. anf. St. p. 11. Efterat have skildret Sigbrit som „ein freches Kunnes pöses weip, welche zu keinem guthen gerathenn" anføres det som en god Egenskab ved hende, at hun holdt stærkt paa Renlighed, og at hun i den Henseende indførte de største Forandringer her i Danmark, saa længe hun var her, der siges: Sunst ist es ein Reinlich weip gewessen, welche gerne lustige geschmuckte stethe heuser vnd strassen gesehen, also das zu denn Zeithen, do sie bey dem konige so gewaldig gewessen, die stethe In

mest havde virket paa Stemningen i det Hele, og giort den modtagelig for Oprør, var Carmelitermunken Poul Eliesen, der i Slutningen af 1522 var flygtet over til Jylland fra Kiøbenhavn af Frygt for sine Stridigheder med Kongen, og nu her i de mest ophidsende Taler havde prædiket Kongens Afsættelse for hans „Skalkheder" i Liv og Tro[1]). Der reiste sig imidlertid en Vanskelighed mod Opstanden, idet Jyllands bedste Mænd ikke vilde gaae ind paa den, men blive ved Kong Christian, navnlig 3 af de jydske Rigsraader, Ove Bilde Biskop i Aarhus, Mogens Giøe Rigens Marsk, og Niels Brocks forrige Formynder, den gamle tidtnævnte Niels Høg, bekiendt, som Hvidtfeldt siger, for sin Veltalenhed paa vort danske Tungemaal[2]); og da Opstanden skulde skee i det jydske Rigsraads Navn, og disse 3 vare Raadets anseteste Medlemmer, kunde man befrygte uden dem strax at bryde Spidsen af denne. Men man hialp sig over den herved opstaaede Vanskelighed ved et Middel som upaatvivleligt enten maa tilskrives Poul Eliesen eller Hertugen, idet man med en forbausende Frækhed mod Mænd, som man levede midt imellem, falskelig indførte disse 3 Rigsraaders Navne mellem de Sammensvornes i Opraabet til de jydske Stænder d. 20de Januar 1523[3]). Midlet slog til, som man havde beregnet, og Oplysningen om Sandheden bag efter giorde intet, da Opstanden først havde bragt Befolkningen saa vidt, at den ikke turde vende tilbage. Det var imidlertid et moralsk Vidnesbyrd, som de Mænd, der bleve Christian II. tro, ikke blot gave sig selv, men ogsaa ham og hans Sag

Reich zu Denne Marcke fast in eine lustigen geschicklicheit gefuret, dan geordent, daß man Jn zeitt des Summerß keine vihe in die steth gelassen, alle Jassen vnd strassen vnd merckte alle wochen gesaubert gekeret vnd gereiniget, dergleichen sie die purgern auch darzu gehalthen, daß sie solches Jn Jren eignen heusern haben thun mussen vnd dieselben Nach holendischer art smucken vnd ziren, welches den Jn den landen von Nothen gewessen, vnnd wo sie der konig nit weiter dan alleine Jn disem ampt einer strassen fegerin gebraucht, wehr es dem Lande ein Nutzlich weip gewessen.

[1]) Nyt historisk Tidskrift 2, 1. Engelstoft: Paulus Eliæ § 7 p. 64 flg.

[2]) Hvidtfeldt fol. II., 1269. Som de anseteste Mænd efter Rigsraaderne, der holdt med Christian II., maa nævnes Oluf Nielsen Rosenkrands til Biørnholm og Vallø, Lehnsmand paa Koldinghuus, og Erik Erikssen Banner til Asdal og Kokkedal, Lehnsmand paa Kallø, og den sidste, uagtet han havde maattet betale 1600 Gylden til Christian II., fordi Gustav Vasa 1519 var undveget fra Kallø, hvor Erik Erikssen holdt ham i Ridderligt Fængsel.

[3]) Hvidtfeldt fol. II., 1398. Da Opsigelsesbrevet til Christian II., og Indkaldelsen af Hertug Frederik udfærdigedes samme Tid og Sted, som Opraabet til de jydske Stænder, maa alle disse 3 Documenter have været udstedte i de samme Rigsraaders Navne. Da Sammenhængen kom frem med de 3 Rigsraader, kaldte de Sammensvorne sig under et „Danmarks Riges Raad udi Jutland besiddendes," uden at anføre Medlemmernes Navne enkeltvis.

ligeoverfor Oprørernes Beskyldninger imod ham, og havde Kong Christian, styrket heraf, draget sine Tropper til sig fra Fyn, og med et kraftigt Angreb kastet sig over Oprørernes sammenløbne Hær, skulde han vel have beseiret Oprøret, inden Hertug Frederik endnu havde betraadt Jyllands Grændser; men istedenfor dette blev han saa betagen af Mistillid og Raadvildhed, at han efter forgjæves Forsøg paa at underhandle med Oprørerne, og ligesaa forgjæves Forsøg paa at blive enig med sig selv om nogen Beslutning, tilsidst en Nat seilede saa længe frem og tilbage mellem Hønborg og Middelfart, at han endte med at forlade Jylland[1]). Hertug Frederik, der nu havde aaben Mark for sig i Jylland, ankom mod Midten af Marts til Kolding, og blev derefter allerede d. 26de Marts hyldet som Konge paa Viborg Landsthing. Overladte til sig selv maatte ogsaa Kong Christians troblevne Tilhængere underkaste sig Hertugen, og i Breve fra 15de og 19de Marts underrettes vi om de 3 ovennævnte Rigsraaders Opsigelser. Men en Mand var der, som vi endnu ikke have nævnet, og hvis Opsigelses Brev til Kong Christian er det sidste blandt dem, som Professor Allen har meddelt os i sin værdifulde Samling af Breve og Aktstykker til denne Periode, og denne Mand var Vemmetoftes og Estrups Eier, Niels Brock, der da sad som ung Mand paa Estrup, vel nylig udtraadt af sin Umyndigheds Alder, og nylig gift[2]); og det kan kun indgive en høi Grad af Agtelse for hans Charakter, som ogsaa fra andre Sider i hans Historie bestyrkes, naar vi see den unge Mand, der intet per=

[1]) Samt. Beret. anf. St. p. 21. 22. 24: „Derhalben sich alle Burgerschafft vnd paurs=schaft In guthlant entpöret . . . vnd herren Thuge krabo, her peter lucke, Ritter, zu heubleut auff geworffen, vnd bis in die sibzitz Tausent man starck zu felde getzogen, Den konig, so er khomen wurde, zu entphahen, Welches, so es konig Cristiar alleine het wagen dorffen, dieweil ers mit einem vngerustetten paursvolck zu thun hatte, Inen Jar vbel bekomen wurde sein, konig Cristiar aber hatt bynnen mittelfal gelegen, Vnd nit gewost oder bey sich beschlissen mögen, was er thuen wolde, Sunder in so harte angst vnd vorzweiffelung gefallen, das er sich einer Nacht wol vber 20 mal so nach hönepurgk vnd her wiedervmb nach Mittelfhar vber den sundt Durch die schifflent hatt furen lassen . . . Also ist dieser mechtiger konig der grossen provincie Jutlandt, welches sich in die siebetzig deutzschen meil weges langk erstreck thut, vnd das hertz der kron zu denemargk ist, vor lustigk worden". — Hønborg („hönepurgk") var et Slot med en Ladegaard som laae nær ved Snoghøi.

[2]) Allen anf. Skr.: p. 46 anføres Biskop Ove Bildes Brev til Lage Urne og de øvrige Sællandske Raader, dateret Kolding d. 15de Marts 1523, hvori Ove Bilde tilmelder dem, at Hertug Frederik i disse Dage er kommen til Kolding, og hvorledes Ove Bilde har været nødt til at opsige Kong Christian, iligemaade underretter han dem om, hvorledes bl. A. Hr. Niels Høg ogsaa nu for saadan Leiligheds Skyld har opsagt Kongen; p. 57 anføres Mogens Giøes eget Opsigelsesbrev, p. 63 anføres Niels Brocks.

sonligt Forhold stod i til Christian II., hævde sin Troskab saa længe mod ham lige-overfor sine nærmeste Paarørende, der netop hørte til Opstandens Ledere, sin Stedfader Peder Lykke og sin Svigerfader Predbiørn Podebusk, og vi maa saa meget mere anerkiende denne Troskabsfølelse, som den ikke kan have været uden religiøs Anfægtelse, thi i Troes Spørgsmaalet stod Niels Brock paa den catholske Side sammen med disse Mænd. Niels Brocks Opsigelses Brev er dateret d. 28de Marts 1523, altsaa 2 Dage efter Hertug Frederiks Hylding i Viborg, og dets simple Fremstilling giør Forsikkringen om de Følelser, hvormed det er skrevet, end sandere. Det lyder saaledes:

„Min ydmygelige Hilsen Eders Naades Høimægtighed tilskrevet med vor Herre. Kiere naadigste Herre! efter den Leilighed, som nu for Øinene er, at Høibaarne Fyrste, Hertug Frederik, er dragen her i Landet med ganske stor Magt Krigsfolk til Hest og til Fods, forbi jeg kan forsvare mit Liv og Gods, nødes jeg til at opskrive Eders Naades Høimægtighed Huldskab, Mandskab, og Tjeneste, hvilket jeg i dette mit Brev ganske sørgendes giør. Kiere naadigste Herre! dersom jeg havde kunnet komme af Landet og til Eders Naade, da vilde jeg vovet paa den Del, Eders Naade ikke troer. Det var saa bestilt for mig, jeg kunde ikke bekomme det. Dog haver jeg været dem aldeles ubevaret, som Eders Naade skal vel spørge, og ingensteds jeg haver givet mig fra min Gaard. Og haver jeg faaet saadant et Bud: „hvar jeg ikke kom til Hertugen, da skulde hans Folk snart komme til mig." Mit Haab er saa stort til Eders Naades Høimægtighed, at I anseer min Trængsel, bedendes Eders Naades Høimægtighed ydmygeligen og gierne, at I vilde ramme mit Bedste. Hermed Eders Naades Høimægtighed den alsommægtigste Gud befalendes. Skrevet paa Estrup den Løverdag næst for Palme Søndag. A. D. m. d. xxiii.

Niels
Brock".

Christian II. var ved Charakteren i sin Regering bestandig mer og mer kommen til at bruge Fremmede, og mindre stole paa sine Egne, og efter den stærke Forøgelse, som hans Mistillid til disse havde faaet ved den jydske Opstand, stolede han ikke paa, at blive Herre i Landet ved egne Kræfter, og omendskiøndt han derfor efter sin Flugt fra Jylland paany havde taget Fyn Sælland og Skaane i Troskabs Ed, saa forlod han ikke deste mindre Danmark, for at hente Hielp i Udlandet, og med Dronning, Børn, og Sigbrit afseilede han 16 Dage efter ovenstaaende Datum d. 13de April 1523 Kl. 1

efter Middag fra Kiøbenhavn med en Flaade af 20 Skibe, for at gaae til Nederlandene.

Men Lybekkerne naaede deres Hensigt med Sverrigs Løsrivelse, endnu ¼ Aar efterat Christian II. havde forladt Danmark, holdt de danske Hovedsmænd Stockholm, men da maatte de af Mangel paa Undsætning fra Danmark d. 21de Juni 1523 overgive Staden i Lybekkernes Hænder, disse bragte derefter Stadens Nøgler til Gustav Vasa, og St. Hans Aften holdt Gustav Vasa nu som Sverrigs Konge sit Indtog i Sverrigs Hovedstad.

Det stemte ikke med Frederik I.s Politik, at forfølge sine Modstandere, tvertimod søgte han, at vinde dem ved Gunstbevisninger, og da han saaledes efterat være hyldet paa alle 4 Landsthing, i Juli 1523 foretog den store Udnævnelse af 27 nye Rigsraader, optog han ogsaa flere af sine forrige Modstandere blandt disse [1]), ligesom han ogsaa udnævnte Mogens Giøe til Rigshofmester. Hvad Mogens Munck angaaer, da gik det ham, som det er gaaet saa mange der har spillet hans Rolle, at han erfarede Sandheden af det latinske Ordsprog, at Fyrsterne holde af Forræderiet men ikke af Forræderne, thi han blev vel optaget blandt de 27 nye Rigsraader, og vedblev at være Landsdommer i Jylland, men forresten var det saa langt fra, at Frederik I. belønnede ham med nogen særdeles Ære eller Fordel, at han ikke alene blev forbigaaet med Ridderværdigheden ved Kongens Kroning d. 7de August 1524 [2]), men ogsaa havde et af de allerringeste Lehn paa Vestkanten af Jylland, nemlig Vandfuld Herred, der var det tredie af de Herreder, der i den oven. Rasmus Clementsens Tid havde udgiort Blæsbierg Lehn. De 2 andre Herreder af Lehnet, nemlig Ulvborg Herred („Volbborg" H.) og Hind Herred fik Niels Brock som et særegent Lehn, og blev saaledes Nabo til Mogens Munck. Niels Brock sees aldrig at have havt andet Lehn, og der turde deri være et Bevis paa, at Kongen just har havt noget mere mod ham end ellers for hans tidligere Forhold, hvad der ogsaa synes at fremgaae af, at en Mand med hans formaaende Familieforbindelser saa sildig kom ind i Rigsraadet, at vi først see hans Navn blandt Rigsraadernes i et Document af 1ste April 1530. Derimod blev Niels Brocks Svoger, Hr. Truid Ulfstand, særdeles fremdraget af Frederik I., han var ikke alene blandt de 27 nye Rigsraader, men betroedes

---

[1]) Saasom Oluf Nielsen Rosenkrands, og Erik Eriksen Banner.

[2]) Hvidtfeldt fol. 11, 1269 anfører netop den latinske Sentens "principes amare proditionem non proditores" i Anledning af en Yttring, han beretter om Kongen med Hensyn til en af dem, han slog til Riddere ved sin Kroning.

ogsaa de vigtigste Sendelser for Kongen baade til Norge og Sverrig, saaledes lod Frederik sig begge Gange hylde i Norge som Konge ved ham, første Gang i 1524 efter Christian II.s Flugt fra Danmark, og anden Gang i 1532, da Christian igjen havde været Konge i Norge en kort Tid, til Sverrig gik Hr. Truid Ulfstand 2 Gange som Gesandt til Gustav Vasa, for at faae Vigen tilbage til Norge, og han var just sidste Gang vendt hjem derfra, og taget til Gottorp, for at afgive sin Beretning, da Frederik I. døde paa Gottorp Slot d. 10de April 1533. Hr. Truid Ulfstand var forlehnet med det store Varberg Lehn i Halland, og da Frederik I. maatte overlade dette til Erkebispestolen i Lund for sammes midlertidige Aftrædelse af Bornholm til Lybekkerne, betingede Kongen sig, at Truid Ulfstand fremdeles skulde beholde det.

Da Frederik I. var død, rykkede Lybekkerne til deres sidste Maal med Danmark, som var at tage det, og „regiere over Danmark som de Venediger over Kongeriget Cypern" [1]). De havde brugt Frederik I. til at reise en Borgerkrig i Danmark mod Christian II., nu reiste de atter en Borgerkrig for Christian II., de havde helligt forsikkret Frederik I., at alt hvad han erobrede, da han gik ind i deres Krig mod Danmark, skulde blive hos ham og hans Børn, og at de til evige Tider af al Formue og Magt skulde værne om ham og hans Børn [2]), nu vilde de jage hans Børn ud af det altsammen, ikke blot af Danmark men ogsaa af Holsten, for at gjenindsætte Christian II. i de ham uloolig berøvede Rettigheder! Tingen var den samme, kun var Farven forskiellig! Men intet kunde tiene deres Politik mere end Christian II.s Navn, thi derved fik de ikke blot en Anledning til Krig af hans Rettigheder, men ogsaa en Forfølgelse reist i Landet mod Adelen, og under de daværende Forhold, hvor Befolkningen tildels var tydsk i Kiøbstæderne, og stod under deres Indflydelse, var det navnlig Adelen, som de kunde vente, vilde giøre dem Modstand, og hvis Ødelæggelse derfor kun kunde bane deres Herredømme Veien. Til Bestyrkelse for, at de førte Krigen for Christian II. fik de en Slægtning af ham, Grev Christoffer af Oldenborg, til at anføre deres Tropper. I Mai Maaned 1534 gjorde de et foreløbigt Indfald i Holsten, for at lokke de danske Tropper derover og faae Sælland blottet, og sammen dermed

---

1) Hvidtfeldt fol. 11, 1410.

2) Samt. Beret. auf. St. p. 20 at naar han (Hertug Frederik) vilde „sich zu Inen in die vhede setzen," skulde „alles, was er öwerdt Ime und seine kinder folgen vnd bleiben" og de, og omliggende Steder „alle Ir vormogenheitt vnd macht bey Im vnd seinen kinder zu ewigen zeitten setzen."

gav Malmø de danske Kiøbstæder Signal til Opstand for dem, idet Borgemesteren her, Jørgen Kock, ogsaa kaldet Jørgen Mynter, bemægtigede sig Lehnsmanden, og erklærede Borgerne for Herrer af Byen (27de eller 29de Mai). Den flg. 22de Juni 1534 landede Grev Christoffer med deres Hær og Flaade ved Skovshoved, og det viste sig strax, at der godt var arbeidet for dem iforveien. Fra Skovshoved gik Grev Christoffer over Roskilde, hvor han hyldedes, til Kiøge, hvor han opslog sin Leir, og 4 Dage efter sin Ankomst til Sælland, den 26de Juni, holdt han her paa Ulvemosen et Møde med Almuen, hvori han forklarede dem, at han var kommen, for at „erledige Kong Christiern den fangne, deres rette Herre, som med Uret fra disse Riger var foriaget, og siden fængslet mod Leide og Udsagn paa Tro og Love, og forhielpe dem alle til deres rette Friheder, hvorfra de formedelst Adelen vare fortrængte" [1]). Efter denne Tale hyldedes derpaa Greven af den hele her forsamlede Almue, og nu udviklede Begivenhederne sig hurtigt: den 5te Juli opgav Hr. Anders Bilde sit Slot Søholm til Greven efter en kort Beleiring, og blev hans Mand og Raad, d. 18de Juli hyldede Staden Kiøbenhavn ham efter Borgermester Ambrosius's Tilskyndelse [2]), den 25de Juli opgav Hr. Jørgen Urne Kiøbenhavns Slot til ham, hvorpaa han blev hyldet af Adelen paa Sælland, og paa Ringsted Landsthing af Borgerne og Bønderne, den 28de Juli ankom der et Udvalg af Skaanes Adel til Kiøbenhavn, for foreløbig at hylde ham paa egne og Standsfællers Vegne, og d. 10de August blev han offenlig paa Libborshøi i Skaane hyldet af alle Skaaningerne.

Medens saaledes Sællands og Skaanes Adel ikke alene ikke vægrede sig for at underkaste sig Greven, men endogsaa kom ham imøde med deres Hylding, og toge deres Lehn paany af ham, rørte der sig en ganske anden Aand hos den jydske Adel, den forbandt sig ikke blot til, at vove Liv og Gods for at forhindre at Landet skulde komme under Lybekkerne, men for at frelse Fædrelandet opgav det catholske Parti af den sin Thronfølgerstrid for den 12aarige Prinds Hans, og forenede sig med det protestantiske om den 30aarige lutherske Prinds Christian, der allerede var valgt for Hertugdømmernes Vedkommende

---

[1]) Hvidtfeldt fol. II., 1420.

[2]) Grunden til Ambrosius's store Iver for Christian II. er nu fuldkommen forklaret ved at det er oplyst, at Ambrosius var en Søn af den Hans Bogbinder, i hvis Huus Christian II. var i sin Barndom, og, som foruden Ambrosius ogsaa havde en Søn, der hed Hans, og ligesom Faderen og Broderen førte Tilnavnet „Bogbinder," og er bekjendt som en af Christian II.s trofasteste Tilhængere. S. Werlauf „Nyt Histor. Tidskr." 5, 2 p. 329.

d. 8de Juni 1533, og derfor førte Titel af Hertug. Det var Mogens Giøe og Erik Erikſen Banner, der ſatte dette igjennem paa det andet Møde i Rye ved Himmelbierget den 4de Juli 1534, og det tør vel antages efter det foregaaende, at Niels Brock, der paa Rigsdagen i Kiøbenhavn tilligemed Predbiørn Podebuſk og Peder Lykke havde ſtaaet paa den catholſke Side, der fordømte Thauſen og ikke vilde vælge Hertug Chriſtian, har været blandt de catholſkſindede, der her foregik med Exemplet. Den fynſke Adel forenede ſig med den jydſke, og den 18de Auguſt 1534 blev Hertug Chriſtian hyldet i Horſens til at være Danmarks Konge af Jyllands og Fyns Adel, og Udvalgte af Borger- og Bondeſtanden af begge Provindſerne. Men kort efter udbrød Borgerkrigen i Fyn, Lybekkerne havde vundet Lolland, Falſter, og Smaaøerne ved at give Adelens Gaarde og Gods til Pris for Borgere og Bønder, paa ſamme Maade vandt de ogſaa Fyn, og nogle Tropper, ſom Hertug Chriſtian havde ſendt derover for at undſætte Adelen, og ſom ogſaa i Forening med denne havde ſlaaet Borgerne og Bønderne paa „Farſkovsbierg", vare igien blevne nødte til at rømme Øen for Lybekkernes Soldater, der ſaa ganſke havde beſat den. Men ogſaa den nordlige Del af Jylland fik Lybekkerne ſnart i deres Hænder ved den af dem her tilveiebragte Opſtand. De betiente ſig herved af den bekiendte Skipper Clement, der i de ſenere Aar havde faret omkring i Nordſøen ſom Kaper eller Fribytter med nogle Skibe af Chriſtian II.s, og var et forſlagent Hoved, men en henſynsløs Charakter. Clement ankom til Aalborg hell. Korsdag d. 14de September med 2 Skibe og noget Krigsfolk, hvoriblandt nogle Søkammerater; Byen erklærede ſig ſtrax for Lybekkerne i Chriſtian II.s Navn, hvorpaa Lehnsmanden, Niels Brocks Stedfader, Hr. Peder Lykke, der havde været en af Hovedmændene for Chriſtian II.s Afſættelſe, nødtes til at opgive Slottet og flygte. Efterat Clement ſaaledes var bleven Herre over Byen og Slottet, gik han over Limfiorden ind i Vendſyſſel, og ſelv en Vendelbo[1]) forſtod han let at vække Vendelboernes vilde Sind, og ſnart havde han antændt den ſkrækkeligſte Bondekrig, der endnu har raſet paa Vendſyſſels Sletter; trindtomkring fra Skagen til Limfiorden ſtode Herregaarde i Brand, og vi kiende Navnene paa flere af disſe, ſom Bønderne ſaaledes under hans Anførſel udplyndrede og afbrændte, ſaaſom Hiermeslevgaard, Seilſtrup, Vorgaard, Birkelſe, og Kokkedal. Men da Clement var færdig hermed, og da Vendelboerne, ſaavidt de kunde og lyſtede,

[1]) Clement ſkal have været en Bondeſøn fra Aaby Sogn i Kiærherred i Vendſyſſel.

havde lagt Herregaardene øde i deres eget Land, og der intet mere her var for dem at giøre, droge de over Limfiorden med ham til Aalborg, for derfra at udbrede den videre, medens Oluf Duus i Clements Navn fortsatte den giennem Thye lige til Refsherred, hvor ogsaa Vestervig Kloster nævnes blandt de plyndrede og afbrændte Hovedgaarde[1]).

Vendsyssel var Hovedsædet for den jydske Adel, og de her anrettede Ødelæggelser, der paa det personligste berørte saa mange af dens Medlemmer, havde naturlig sat de jydske Herremænd i den stærkeste og utaalmodigste Bevægelse, og de ventede kun paa de forlangte Forstærkninger fra Hertug Christian, for at kaste sig over Bønderne; men under de nu truende Omstændigheder af Krigens Udbredelse syd paa fra Aalborg, og dennes uforudselige Udstrækning, vilde de ikke vente paa Forstærkningernes Ankomst, og under Anførsel af Rigsmarsken Holger Holgersen Rosenkrands til Boller brøde de op mod Aalborg med den Styrke, de havde hos sig, der bestod af 2 Fænniker af deres egne Ryttere paa 300 Heste, og 1 Fænnik paa 150 Heste af tydske Ryttere under en Ritmester Just Globek, hvormed, efter nogles Angivelse, skal have været nogle Fænniker Fodfolk til et Antal af det dobbelte. Niels Brock var med blandt Herremændene, men om der har været flere jydske Rigsraader med, foruden ham, kan ikke sees. Den 15de October ankom de til Landsbyen Svenstrup, 1 Mil sønden for Aalborg, og besluttede at raste her til næste Dag. Men om Natten drog Clement ud med sine Vendelboer af Aalborg, og besatte Bakkerne norden for Svenstrup By, og om Morgenen da det lysnede til St. Galli Dag d. 16de October, stod her en Bondehær paa 6000 Mand, væbnet med Køller, Prygler, og Stager med Jernpigger, og dækket nedenfor Bakkerne af et sumpigt leret Jordsmon, og foran dette igien af Svenstrup Aa, hvorover Veien gik paa en Bro til Aalborg. Herremændene bleve over-

[1]) Da Kongen i 1537 holdt Retterthing paa Vestervig Kloster med Mogens Giøe, Johan Ranzau, Axel Juell, o. fl., stevnede Provsten i Vestervigkloster, Hr. Svend, Oluf Duus ind for samme, fordi han havde været „en principal Høvedsmand til at forsamle Almuen der i Thye, og opbrænde og „plustre" Klosteret og andre gode Mænds Gaarde," og beviste Provst Svend med Herredsfogden og 18 agtede Herredsmænd, at Oluf Duus var indkommen paa Refsthing, og havde bedet Fogden og menige Almun, som der forsamlet var, at de skulde splitte Thinget i „Djævle" Navn og følge ham til Vestervig Kloster, og der nedlægge Provst Svend og det „Ubædings" Folk, som han havde hos sig, og havde Oluf Duus derpaa strax ladet læse et Brev fra Skipper Clement, som indeholdt, „at hvilken som ikke vilde følge ham skulde hænges i en Galge". Kolderup Rosenvinges „Udvalg af gamle danske Domme" 2den Saml. Kbhvn. 1844. No. 5.

raskede, Misforholdet mellem Styrken var end mere forøget ved Stillingen, men Skalmeierne og Kohornene løde udfordrende fra Vendelboernes Rækker, og Adelsæren tillod dem ikke at undvige, og de toge mod Slaget, Herremændene vilde angribe i Midten, og Just Globek skulde falde ind fra Siderne. Vendelboerne bleve staaende ubevægelige paa Bakkerne, og Herremændene med deres Hestfolk satte over Aaen og ind paa den bløde Jord foran disse, men saasnart de vare komne herind, var det forbi, Hestene kunde ikke bære Rytterne med deres tunge Jernrustninger giennem Leræltet, og sprang sig enten fast, eller styrtede om med Rytterne under sig. Det var det som Vendelboerne ventede paa, og med Raabene „stik Hesten"! „slaae Jernbenet"! styrtede de i et Nu ned fra Bakkerne over de modstandsløse Herremænd og Ryttere, og ihjelsloge dem uden Naade, og saa øieblikkeligt var Nederlaget strax afgiort, at Just Globek ikke engang kom til at gjøre sit Sideangreb, inden han flygtede. De faa der undkom af Herremændene og deres Folk trak sig tilbage til Randers med Undtagelse af 3 Adelsmænd, der fangedes af Bønderne, og bragtes til Aalborg, 14 Adelsmænd skulle være blevne paa Valpladsen, hvoraf Hvidtfeldt har opbevaret os Navnene paa 8, og iblandt disse nævner han Niels Brock næst efter Anføreren Hr. Holger Rosenkrands. Saaledes fik Niels Brock, hvor ulig han end ellers var sin Farfader Eske Brock, dog et Endeligt som denne, idet de begge faldt i Kampen mod Vendsyssels Bønder, den ene paa St. Jørgensbierg, den anden ved Svenstrup Bakker. De faldne Adelsmænd, hvoriblandt altsaa ogsaa Niels Brock, bleve begravne i Mariager, hvilket maa være skeet ved Munkene fra Klosteret, der ere gaaede ud mellem Bønderne, og have opsøgt Ligene paa Valpladsen, men om deres Leirsteder i Klosterkirken vides intet, enten Ligene saa ikke have været til at kiende, da de fandtes, eller for den store Ildebrands Skyld, der nogle Aar efter overgik Klosteret, og den Forstyrrelse, der derved anrettedes[1]).

Efter Seiren ved Svenstrup udbredte Opstanden sig til alle Sider, mod Øst til Kattegattet, hvor Visborggaard, Dalsgaard og Næs[2]) afbrændtes

---

[1]) Hvidtfeldt fol. II, 1430. N. Krag. Christian III.s Historie, den danske Oversættelse, 1776 p. 67. Krag beskriver navnlig Bondehæren.

En Ingenieur Officeer har berettet Ff., at ved det for et Par Aar siden fuldendte Anlæg af Chauceen mellem Hobro og Aalborg fandtes der i Svenstrup Aa en gammel Rytterspore, og derved Hestebeen, og nogle Jernstykker som af en Rustning eller et Ridetøi; hvilket upaatvivleligt maa have været en Levning fra Slaget.

[2]) Nu Lindenborg.

sønden for Mariagerfiord[1]), mod Vest giennem Viborg Stift helt ind i Ribe Stift til Varde, hvor Lundenæs og Lønborg Slot afbrændtes, og Mogens Munck, for at undgaae Bøndernes Hevn, maatte flygte fra sit Lehn Vandfuld Herred ned i Holsten[2]). Men Randers By satte en Dæmning for Oprørets Udbredelse syd efter; uden nogen Modstand trængte Bondehærens Strøm frem til den, men her fandt Clement Byen forskandset, og stærkt besat af Tropper, idet Levningerne af Adelens Hær fra Nederlaget ved Svenstrup, tilligemed Just Globeks Ryttere, havde faaet Undsætning af Adelens øvrige Tropper, og de 4 Fænniker Forstærknings Tropper fra Hertug Christian, der nu vare ankomne. Clement stillede Bondehæren op paa det høie Flintebierg norden for Byen, men det var forgiæves at han tilbød Slag, man var blevet klog af Erfaringen, og Mogens Giøe og Ove Lunge, der førte Commandoen i Byen, vilde ikke angribe ham nedenfra i hans Høidestilling, og da Clement saa hverken saae sig istand til at giøre et Stormangreb paa Byen, ei heller til at kunne holde sin Hær samlet ved en længere Beleiring, besluttede han, som Hvidtfeldt siger, med „uskaffet Sag" at gaae tilbage til Aalborg, og der berede sig til at modtage det Slag, han kunde vente. Men saa stor var nu Adelens Forsigtighed, og saa frygtet havde Bondehæren giort sig, som Adelen havde foragtet ved Svenstrup, at man ikke engang vovede et Angreb paa den, da den vendte om; Clement vidste ikke hvorlænge han havde Magten, han vilde derfor bruge den til det yderste, og alle de Herregaarde, der laae paa hans Vei til Aalborg, saasom Vinge, Thiele, Kleitrup[3]), Nørlund, Thorstedlund og Albek, bleve udplyndrede og afbrændte, og siden fra Aalborg lod han Spøttrup, Bustrup, og Kaas i Salling ligeledes udplyndre og afbrænde. Alt det røvede Bytte opdyngedes i Aalborg. Uden nogen Understøttelse fra Lybekkerne befæstede Clement sig nu i Aalborg, og afventede Angrebet paa sig; men dette kom langt hurtigere end det skulde have syntes muligt, idet Hertug

[1]) At Mariager Kloster ogsaa dengang afbrændtes af Bønderne, er ikke rimeligt af flere Grunde, navnlig fordi Branden af det først omtales 15 Aar efter i Jørgen Lykkes Forlehningsbrev af 1549, hvori det hedder, at Jørgen Lykke skal opbygge Kloster, Kirke, Klostergaarden med Ladegaarden og andet, som nu afbrændte ere, og Branden saaledes da nylig synes at være foregaaet. S. Daugaard anf. Sk. p. 403.

[2]) Mogens Munck vendte igjen tilbage efter Krigen til sit Lehn; han udtraadte 1544 af Rigsraadet; i sine sidste Aar gik han i Barndom; han døde 3die Decbr. 1558, og ligger begravet i Hierm Kirke i Hierm Herred i Ringkjøbing Amt. S. Begtrups Afhandl. i genealog. og biograph. Archiv I., 171 flg.

[3]) Til at afbrænde Kleitrup var der en særdeles Opfordring for Bønderne, da Kleitrup var Mogens Muncks fædrene Gaard, som hans Fader Oluf Munck havde havt.

Christian sidst i Nobr. sluttede Fred med Lybekkerne for Holstens Vedkommende, og nu kunde bruge alle sine tydske Tropper i Danmark, og med disse, der bestode af 2000 Ryttere og 19 Fænniker Knegte, ilede nu Johan Ranzau ind i Jylland, og efterat have forenet sig med alle de danske Tropper under Erik Eriksen Banner, der var bleven Rigsmarsk, gik han løs paa Aalborg, og indtog Byen i en blodig Storm d. 18de Decbr., 6 Dage før Jul; han lod sine Soldater myrde for Fode, som de vilde, alle af Mandkiønnet i den indtagne By, og overgav derefter Byen til deres Plyndring, et Par Tusinde Vendelboer skulle saaledes være blevne ihjelslagne paa Aalborg Gader, de øvrige undkom over Fiorden, de, der betegnedes som Høvedsmænd, fangedes levende, og henrettedes senere i Byen; Clement flygtede paa en Hest, da Stormen var tabt, men fangedes af Bonden Esbern Nielsen i Store Vorde, Ranzau lod ham forvare i stærkt Fængsel, og han skal først efter Krigen i Septbr. 1536 være bleven henrettet og steilet for Kolding[1]). Efterat have fuldbragt Straffen paa Borgerne i Aalborg, kom Ranzau nu til Bønderne i Vendsyssel, Thyland, og Himmersyssel, og øvrige Herreder, som havde deltaget i Oprøret, og idet disse nu igien skulde aflægge Hyldingsed til Hertug Christian, bleve de som mensvorne, der havde brudt deres første Ed i Horsens, dømte til allesammen at løse deres Hals af Kongen; og for denne Hals-Løsning maatte de oplade Kongen deres Jordeiendom og Midler. Fra den Tid bleve Vendelboerne rolige, der var sat en Jernfod paa deres Nakke!

Hvidtfeldt fortæller om Skipper Clement, at da han var fangen, spurgte en Bonde ham ad: „hvorledes det nu var fat"? og da Clement svarede: „de raade nu som Magten have"! sagde Bonden: „ja saa giorde og vi der vi havde Magten"[2])! Og saaledes var det, ingen af Parterne kiendte nogen Grændse for sin Hevn mod den anden.

Paa Sælland havde vel Adelen efter Hr. Anders Bildes lidet hæderlige Exempel underkastet sig Greven, og derved faaet Beskiærmelses Breve for sit Liv og Gods, men det forhindrede naturligvis ikke fra, at Borgerne og Bønderne ligefuldt overfaldt dens Gaarde og plyndrede disse, og at Lybekkernes

[1]) Der siges med en Blykrone paa, som om han havde villet giøre sig til Konge; efter en anden Beretning skulde han være bleven henrettet endnu i Aalborg. Hans Udsending i Thye den oven. Oluf Duns blev af det omtalte Retterthing 1537 paa Vestervigkloster dømt til at have forbrudt Liv og Gods og staade i Kongens Naade og Unaade, for hvad han haver giort mod Kongen og sit rette fædrene Rige som en ærelos fortvivlet Skalk og Forræder.

[2]) fol. II., p. 1432.

Soldater giorde det samme, saaledes have vi bestemte Underretninger om Plyndringen af Gisselfeldt, Høistrup, Søholm og Vallø; Borgerne fra Nestved sees at have været med ved at plyndre Gisselfeldt, og de fra Kiøge med ved at plyndre Høistrup [1]); Søholm og Vallø bleve plyndrede af „Betzel von Gessel“ [2]) med Lybekkernes Soldater, og alt det meget der var paa begge disse Gaarde af eget og fremmed Gods, Sølv, og Pendinge, samt Skyts, Krudt og Vaaben „plustret“ og borttaget, saaledes maatte Anders Bildes Søn, Bendt Bille, der holdt Søholm, ogsaa udlevere dem Johan Oxes Pengeskrin, som der var indsat, og paa Vallø truede Betzel Fru Ide Munck, Hr. Oluf Rosenkrandses Frue, til ogsaa at udlevere sig Fru Anna Rønnovs Gods, som der var indsat, da „det skulde koste Hr. Olufs Hals om hun dulgte eller giemte saa meget som en Pending af det fremmede Gods, som der indført var [3]).“ At Thurebyholm og Egede ogsaa ere blevne plyndrede maa vi ligeledes antage, da baade Mads Eriksen (Bølle) paa Thurebyholm, og Hans Bille paa Egede vare blandt de Adelsmænd, som Grev Christoffer i Begyndelsen af 1535 lod gribe paa deres Gaarde af sine Folk, og indbringe til Kiøbenhavn [4]). Hvorvel derfor Forfølgelserne mod Adelen paa Sælland ikke nær havde den voldsomme Charakter, som i det nordlige Jylland, hvad de ingensteds havde, saa kunde Grev Christoffer dog, efter Hertug Christians Seir d. 11te Juni 1535 ved Øxnebierg i Fyn over Lybekkerne, anføre det som en Trusel mod Borgerne og Bønderne paa Sælland til at holde fast ved Lybekkerne, at de vilde blive ulykkelige, hvis Hertug Christian seirede og Herremændene kom til Regimentet, „besynderlig fordi den meste Del af Eder i det forgangne Aar haver brændt deres Gaarde og Slotte af, byttet og parteret deres Bohave og Qvæg, og i det mindste haver været i Flok og Følge med dennem som saadant haver giort [5]).“ Trods Grev Christoffers Opraab giorde

---

[1]) Dr. Paludan=Müller: Grevens Feide. Kjøbenhavn 1853. I. D. p. 371, ***) Anm.

[2]) „Betzel von Gessel“ er en Fordreielse af Sebastian von Jessen. Denne Sebastian eller Bastian v. Jessen var en slægfred Søn af Churfyrst Frederik d. Vise af Saxen (død ugift 1525) med en borgerlig Qvinde Anna Weller, og havde faaet Herskabet Jessen i Nærheden af Schweinitz ved den sorte Elster, hvorfra han havde taget sit Tilnavn. S. Paludan=Müller anf. Skr. I. D. p. 203. flg.

[3]) Kolderup Rosenvinges gl. danske Domme 2 Saml. Nr. 30, p. 46. Den her nævnte Fru Ide Munck var en Datter af Mogens Munck, der var gift med Fru Karen Ludvigsdatter (Rosenkrands) til Palsgaard, en Broderdatter af Hr. Otto Nielsen.

[4]) Dr. Paludan=Müller anf. Skr. I. 371.

[5]) Grev Christoffers og Hertug Alberts aabne Brev til Landsthinget i Sælland S. Hvidtfeldt fol. II., 1447.

Borgerne og Bønderne ingen Modstand mod Hertug Christian, da han efter Fyns Underkastelse landede paa Sælland, dog iagttog Hertug Christian foreløbigt den Forsigtighed, hentet fra Jylland, at lade dem deres Veer og Meiejern fratage. — For Vemmetofte havde Niels Brocks Enke, Fru Jytte Podebusk allerede af 20de Marts 1535 modtaget et Beskiærmelsesbrev af Hertug Christian, og ligeledes havde hun faaet et „in communi forma" for sin Præst, Hr. Laurids i „Spelruppe."

V.

Det var en Lykke for Fru Ide Brock, at hun ikke oplevede denne Krig, og kom til at see den ydmygende Rolle, som Hr. Truid Ulfstand spillede i den i Skaane. Truid Ulfstand havde efter Frederik I.s Død paany faaet det Hverv, at gaae til Sverrig for i Rigsraadets Navn at underhandle om et Forbund med Gustav Vasa for den med Lybekkerne truende Krig, men da Truid Ulfstand heldigen havde afsluttet dette ved Traktaten af 2den Februar 1534, og igien var kommen tilbage, forefandt han Rigsraadet delt i Anledning af Thronfølger-Spørgsmaalet, og faldt strax i Jørgen Kocks Hænder i Malmø ved dennes Opstand. Uden nemlig at vide det mindste om Opstanden, kom han Hellig Trefoldigheds Søndag derefter fra Kiøbenhavn til Malmø, hvor han havde 2 Sønner, Gregers og Jens, der gik i Skole, og blev saa her paa Jørgen Kocks Foranstaltning taget til Fange af Borgerne i sit Herberg, tilligemed en anden Rigsraad, Claus Podebusk, der fulgtes med ham, og ligeledes havde en Søn i Skole i Malmø. Truid Ulfstand var den ansceteste Mand i Skaane, som Anders Bilde paa Sælland, men den Følelse, at offre Liv og Gods for sit Fædreland, var ikke stærk nok hos ham til at modstaae Anders Bildes Exempel, og efter Grev Christoffers Hylding paa Libborshøi, d. 10de August, beqvemmede han sig derfor ogsaa til at hylde Greven og blive hans Mand, hvorefter han saa fik sin Frihed, og trak sig stille tilbage til Varberg Lehn. Truid Ulfstand bevarede vel anderledes sin Værdighed og Ære end Anders Bilde, og giorde sig ikke til en Raadgiver for Greven og Lybekkerne, som denne, men han havde dog fulgt en beregnende Politik, og han skulde snart erfare, hvorledes man derved forregner sig. Truid Ulfstand havde nemlig kort før Krigens Udbrud giftet sig igien, og havde ægtet en ung meget rig Enke, Fru Gorild Fadersdatter, der tilforn havde været gift med en Svensk Adelsmand, Peder Nielsen Varsan, og besad store Godser ikke blot

i Norge men ogsaa i Sverrig. Men saasnart som Hertug Christian var bleven hyldet i Horsens til Danmarks Konge, havde han opfordret Gustav Vasa, sin Svoger og Broder, til at hiælpe sig mod Lybekkerne og fordrive dem fra Skaane, idet han skrev til ham „denne Krig gialdt idag paa Danmark, en anden Tid kunde det gielde paa Sverrig, og vare godt de giorde et sammen imod begge deres Uvenner de Lybske" [1]); og da nu Kong Gustav herpaa lod sig „godvillig befinde", og rykkede ind i Skaane, saa traf han Truid Ulfstand paa Lybekkernes Parti, hvoraf Følgen blev, at alle Fru Gørilds Godser bleve beslaglagte i Sverrig. Truid Ulfstand nødtes af Omstændighederne til foreløbigt at blive ved Lybekkerne, og efter Halmstads Erobring, d. 31te October, udholdt han paa Varberg en Beleiring paa flere Uger af de Svenske, indtil Claus Bille, Lehnsmand paa Bahus i Begyndelsen af det næste Aar 1535 mæglede en Stilstand mellem ham og de Svenske til Paaske, i hvilken Tid Varberg Slot og By skulde være neutralt.

Umiddelbart før dette var den Lybske Oberst Markus Meier den 17de Debr. landet paa Sælland med 3 Fænniker fra Lybek, og strax gaaet over til Skaane, hvor Lybekkernes Stridskræfter samledes til et Hovedangreb paa de derstaaende Svenske, men da den Skaanske Adel nu efter Aalborgs Fald faldt fra Greven, og forenede sig med de Svenske i Hertug Christians Navn, havde Markus Meier trukket sig tilbage til Helsingborg, hvor den danske Marsk Thyge Krabbe endnu holdt Slottet for Lybekkerne; her blev Markus Meier d. flg. 12te Januar 1535 angrebet af de Svenske i Forening med de Danske, og da Thyge Krabbe i Slaget den næste Dag beskiød ham i Ryggen mod Tro og Love, blev han nødt til at overgive sig, og derpaa ført til Kong Gustav, og siden af de Danske og Svenske indbragt paa Varberg Slot som deres fælles Fange, da Slottet var neutralt, og der havde været Splid mellem dem, om hvis Fange han skulde være. I den Tid der var forløbet siden Vaabenstilstanden havde Truid Ulfstand søgt ved sine Venners Bistand at faae sin Hustru Fru Gørilds beslaglagte Godser frigivne i Sverrig, men de øvrige lybske Borgere i Varberg havde forhindret ham, fra at giøre noget nærmere Skridt til at overgive Slottet til de Svenske eller Danske, og da Markus Meier nu i en af de allerførste Dage af Marts blev overgivet til Truid Ulfstands Bevogtning, var Uenigheden stærk mellem Truid Ulfstand og Borgerne. Paa Markus Meiers Ridderord benyttede nu Truid Ulfstand hans Mægling mellem sig og Borgerne, og Markus Meier bilagde ogsaa

[1]) Hvidtfeldt fol. II., 1427.

Uenigheden paa en forønsket Maade, men ved Siden deraf stiftede han en hemmelig Sammensværgelse med Borgerne mod Truid Ulfstand, hvorved det lykkedes ham, at bemægtige sig Slottet. Han betiente sig derved især af Truid Ulfstands Huscapellan Rasmus Kieldsen, og Borgemesteren i Byen, ved Hielp af disse fik han om Natten til d. 11te eller 12te Marts 21 Knegte og 10 Borgere hidsede op paa Slottet giennem et lønligt Hul, og med dem overrumplede han om Morgenen tidlig Besætningen paa Slottet, just som Truid Ulfstand var gaaet ud deraf, for at gaae ned i Staldene, og see til Hestene; saasnart Truid Ulfstand mærkede Forræderiet, styrtede han op mod Slottet, og var i Begreb med at faae Slotsporten sprængt for at komme derind, da hans Svende raabte til ham fra Taarnet, at Knegtene og Borgerne kom løbende bevæbnede nede fra Byen op mod Slottet, og for ikke at falde i deres Hænder, maatte Truid Ulfstand nu kaste sig paa en Hest, og redde sig ved Flugten, for om muligt igien at kunne udfrie Fæstningen med Hustru og Børn, og alt hvad han eiede der, som han nu maatte lade tilbage i Markus Meiers Besiddelse. En større Forsmædelse kunde ikke tænkes for en Ridder, end saaledes at skulle undrende fra det, Truid Ulfstand her lod i Stikken, og saa dertil tage den Spe med sig, aabenlyst at have ladet sig det altsammen franarre. Men naar Truid Ulfstand paadrog sig alt dette ved den ubetingede Tillid, han satte til Markus Meiers Ridderord, og den ridderlige Behandling, han skienkede ham selv, som havde han været en Gjest paa hans Slot, og naar Udfaldet viste, hvor dumt han heri bar sig ad, og vi dog ellers maa tillægge den Mand noget ganske andet end Dumhed i sit Forhold, der brugtes til de vanskeligste Statssendelser, hvortil vel maa regnes dem til Kong Gustav, og saa heldigen sees at have udført disse, da maa bemærkes, at hvor uforsvarlig end hans Uforsigtighed var efter Udfaldet, og hvor utilgivelig han end selv maa have bebreidet sig den, saa var den dog af den Slags, som selv den klogeste i et Tilfælde, som dette, kunde blive et Offer for; thi for det første havde Markus Meier tidligere staaet i Forbindelse med de Danske, da han havde været i dansk Tieneste mellem Frederik I.s Knegte ved Kiøbenhavns Beleiring, ligesom han ogsaa for sit Vedkommende havde lagt en særdeles Tillid for Dagen til den danske Charakter, da han efter Slaget ved Helsingborg var flygtet ind i Klosteret der, og havde erklæret kun at ville overgive sig til de Danske, men før at ville tage Livet af sig selv, end give sig til de Svenske; dernæst var Markus Meier en Mand med al den Smidighed og Kløgt, som Evner og et omtumlet Liv kan give, og havde han vidst at indtage Kong

Henrik VIII. i England, der fattedes alt andet end Forstand, og blive antaget af ham til hans hemmelige politiske Tieneste, saa kan det heller ikke være nogen Beskjæmmelse for Truid Ulfstands Forstand, at Markus Meier vidste at indtage ham, og giøre sig nyttig for ham i hans hemmelige Politik i det smaa mod den ham fiendske Varberg By; og var Markus Meier end en Eventyrer, og havde den nuværende Ridder i sin Ungdom været Ankersmed i Hamborg, saa stod han dog nu som en fornem Adelsmand, der med stor Høitidelighed havde modtaget Ridderværdigheden for 1½ Aar siden i London af Henrik VIII. (8de Novbr. 1533), og bar en prægtig Guldkiæde om sin Hals som en kongelig Gave, og med saadan Udmærkelse maatte han vel synes at have et fuldttroende Ridderord at indsætte; og er det vist, at deri tog Truid Ulfstand ikke feil i sin Dom over Markus Meier, at denne ikke brød sig om Lybekkerne, saa kan det neppe tilregnes Truid Ulfstand, at han ikke vidste, at Markus Meier var en hemmelig Spion i Engelsk Tieneste i Lybek, og at han fik Pension fra England, for at skaffe England nogle af de bedste Stykker af Danmark, naar Lybekkerne havde taget dette, og at det var derfor han vilde i Besiddelse af Varberg [1]).

Ikke blot Truid Ulfstands Slægt, men hele hans Stand følte sig beskiæmmet ved den Tort, som Markus Meier havde tilføiet Truid Ulfstand, og hialp ham med hvad den kunde af Skyts og Svende, og efter ½ Aars Beleiring maatte ogsaa Varberg By overgive sig til ham den 29de September; men hans Angrebs Midler forsloge intet mod den stærke Fæstning, han selv nys i 2 Maaneder havde holdt mod de Svenske, og jo utaalmodigere han maatte være efter igien at komme i Besiddelse af den, og ikke længere at skulle vide sin Hustru og sine Børn i Markus Meiers Vold og prisgiven hans Behandling, desto pinligere maatte det være for ham, at han skulde ligge ørkesløs for den, og at Markus Meier vedblev at holde den til det yderste for Englændernes Skyld, fra hvem Markus Meier bestandig ventede en afgiørende Hielp. Omsider fik Truid Ulfstand den fornødne Undsætning, da Kong Christian III. d. 15de Februar 1536 havde sluttet Fred med Lybekkerne, og nu saae sig istand til om Foraaret at sende Truid Ulfstand en Flaade, der kunde afskiære Fæstningen fra Søsiden, og bringe ham det nødvendige svære Skyts. Markus Meier kunde nu ikke holde sig længere, og

---

[1]) Herom foreligge nøiagtige Oplysninger i Dr. Paludan-Müllers anf. Skr. om Grevens Feide, hvoraf man seer hele Markus Meiers Forhold til Henrik VIII., og i Varbergersagen, saal. I., p. 136 flg. p. 342 flg.

skuffet i sit Haab til Englænderne, overgav han d. 24de Mai 1536 sig og Fæstningen til de 2 Overster, Albrecht v. Beltzig og Melchior Ranzau, som Kongen til den Ende havde sendt op med Flaaden. Truid Ulfstand har selv beskrevet os det nærmere ved Fæstningens Indtagelse i nedenstaaende Brev til sin Morbrodersøn, Hr. Eske Bille i Bergen:

„Kiære Eske maa I vide for Tidende, at i Løverdags 8 Dage hialp Gud og min Herre[1]) mig, jeg havde for Varberg Slot 8 Kartover og Skarpnisser, der 4 slog, da gik vort Skyts af, der 12 slog, gik Hul paa Muren, før Sol biergede, da ledte de Jernkloder[2]) i alle Vraaer efter Markus Meier, at han nødtes til at gaae ud med hvert Barn paa Slottet paa hvad Maade[3]) vor kiære naadigste Herre vil giøre dem. Igaar kom han herover til min Herre, og jeg fik iaftes min Herres Brev, at tøve her lidt, og jeg skal ingen Tvivl have derpaa, at Markus Meier skal stande sin Ret, og vorde straffet tilbørlig. Og da undte Gud mig den Lykke, at jeg fik mine smaa Børn derud karske og Helbred uskadte, Gud være lovet! Og fik jeg ikke saa godt af alt det jeg mistede der paa Slottet uden min Hustrues Gangklæder. I disse Dage drager jeg til min Herre, hvor jeg kan fælliges med hans Naade om Slottet, thi jeg er saa vel tilfreds at miste det, som at beholde det, thi at det er fordærvet baade Slottet og Lehnet. Giør vel og sig Fru Skave mange gode Nætter. Helsingborg 3 Pindsedag A. D. m. d. xxxvi.[4])"

Truid Ulfstands Familie var voxet under Beleiringen, idet Fru Gørild d. 15de Novbr. var nedkommen med en Søn, der var kaldet Niels. Truid Ulfstand forlehnedes atter med Varberg, men som et kongeligt Lehn. Markus Meier forhørtes først for en Krigsret, derpaa pinligen af Kongen selv, hvorpaa han overgaves til Truid Ulfstand, der saa d. flg. 17de Juni 1536 lod den Markus Meier og hans Medskyldige tildømte Straf udføre paa dem udenfor Helsingør, Markus Meier blev halshugget og steilet, Capellanen levende parteret og steilet, og Borgemesteren henrettet tilligemed 17 Borgere. Saaledes straffedes Oprøret i Varberg, som i Aalborg, det straffedes derimod ikke, hverken i Malmø, eller Kiøbenhavn[5]).

---

[1]) „Min Herre" d. e. Kongen.

[2]) Jernkloder d. e. Jernkugler, i hvilken Betydning „Klode" endnu bruges, naar Jorden kaldes en Klode.

[3]) Maade d. e. Betingelse.

[4]) Brevet findes i Afskrift i d. Kgl. Geh. Archiv.

[5]) Ambrosius var ogsaa indbefattet i den almindelige Amnesti, der udstedtes ved Kiøbenhavns Overgivelse 29de Juli 1536, men da han paa Rigsdagen i October s. A. til-

Truid Ulfstand indtog den samme ansete og virksomme Stilling under Christian III., som han havde havt under hans Fader; saaledes afgik han tilligemed Christoffer Hvitfeldt d. 7de April 1537 med en Flaade paa 14 Skibe med 1500 Knegte til Norge for at dæmpe de Uroligheder, som Erkebiskopen af Throndhiem, Oluf Nielsen, og Biskop Magnus af Hammer der havde vakt mod Christian III.s Hylding, hvilket ogsaa lykkedes fuldkomment, Erkebispen var allerede flygtet til Nederlandene inden Flaaden kom derop, Biskop Magnus bragte Truid Ulfstand fangen tilbage med sig til Kiøbenhavn.

I 1539 overdrog Kongen Truid Ulfstand tilligemed Claus Bille det vigtige Hverv, at forfatte en Reces af Norges Love. I 1540 afgik Truid Ulfstand endnu en Gang i Gesandtskab til Kong Gustav; og i Aarene 1542—1544 skal han endelig, hvad der næsten synes utroligt, have havt Commandoen over en Flaade, Christian III. lod krydse i Nordsøen under Norge mod Hollænderne. Aaret efter 1545 døde Truid Ulfstand ved Mortensdagstid, og blev begravet i Domkirken i Lund. Truid Ulfstand var, som sees af ovenstaaende, i en uafbrudt og anstrengende Virksomhed i Rigets Tieneste lige til sin Død, og den Brug der giordes af ham i de mange vigtige Rigets Sager, der overdroges ham, viser, at han maa have været en af de dygtigste Mænd til disse, men ikke desto mindre har Markus Meier dog, som han fordærvede ham sit Liv, saaledes ogsaa fordærvet ham sit Navn i Historien.

Truid Ulfstand efterlod sig af sit Ægteskab med Fru Gørild kun den ene ovenomtalte Søn Niels, derimod efterlod han sig af sit første Ægteskab

---

taltes for at have ladet en Mand henrette, der modsatte sig Byens Overgivelse til Grev Christoffer, fandtes han pludselig død en Morgen, og som det mentes af Gift, han selv havde taget. — Om det Udbytte, Grev Christoffer af Oldenborg og Hertug Albrecht af Mechlenburg fik af deres Lybekker-Tog mod Danmark hedder det meget udmalende i "liber seditionum Daniæ" i Script. Rer. dan. Tom 8 p. 524: "comes autem Christophorus & dux Albertus siccis faucibus, maxillis tenuibus, longa obsidione vix ossibus adhærentes ad propria rediere." Hvad Jørgen Wullemweber i Lybek angaaer, da fik ogsaa hans Rolle en tragisk Ende, han styrtedes af et Parti i Lybek, og henrettedes udenfor Wolfenbüttel d. 24de September 1537. Christian III.s Anklage mod ham giordes ogsaa gieldende for Retten, at han havde villet udrydde Adelen i Hertugdømmerne og Danmark, som ogsaa han tilstod. Dr. Paludan-Müller har udførligt skildret hans Politik, og den Cabale i Lybek, han faldt som et Offer for, anf. Skr. II., 6, 7 Afsnit. Jørgen Kock i Malmö derimod slap ved at udstede en Forpligt i 1539 til Christian III. og hans Søn Hertug Frederik, og til bagekalde sine Smædeskrifter mod Adelen under Grevens Feide. See Orion N. R. I., 272.

med Fru Yde Brock 4 Sønner, Lage, Gregers, Jens, og Niels, og 3 Døttre Else, Sidsel, og Ide.

Fru Gørild giftede sig kort efter Truid Ulfstands Død med Hr. Lage Brahe til Krageholm i Skaane, som var hendes tredie Mand. Hr. Lage Brahe var en Søn af den som Vemmetoftes Medeier omtalte Hr. Axel Brahe, og Fru Ane Brock, Hr. Lage Brocks Datter af Vemmetofte, og altsaa en Halvsøster til Fru Yde Brock, Truid Ulfstands første Hustru; Lage Brahe og Truid Ulfstands Sønner af første Ægteskab vare følgelig Fættere. Lage Brahe var Rigsraad, og havde i Grevens Feide deltaget i Slaget paa Farskovsbierg, hvor hans Hest var bleven skudt under ham, og en Bonde havde givet ham et Slag over Næsen af et Spyd, hvoraf han bestandig siden bar Mærke.

Forholdet mellem Ulfstanderne og deres Fætter, som nu havde ægtet deres rige Stedmoder, var ikke godt, navnlig stege Rivningerne mellem Lage Brahe og den ældste af disse, Lage Ulfstand, til en saadan Grad, at Rigsmarsken Erik Banner i Kongens Navn maatte tage Haandfæstning af dem begge mod hinanden. Der er i den Henseende opbevaret os en Scene mellem disse tvende i Domkirken i Lund, der ikke blot viser os, hvorledes det her omtalte Familieforhold var, men ogsaa hvilke Optrin Guds Hus kunde blive Skuepladsen for i de Tider, og hvorledes det dengang kunde gaae til ved de adelige Begravelser. Anledningen hertil var Fru Gørilds Søns, Niels Ulfstands Død i 1548, og det Jordefærd, som hans Stedfader Lage Brahe anstillede over ham: Vi kiende Begivenheden af en Dom paa Kongens Retterthing, Torsdagen næst før St. Mikkelsdag 1551[1]), og skulle søge efter de forskiellige Vidnesbyrd at fremstille den i Sammenhæng.

Lage Brahe var befalet til Dronning Dorotheas Følge dengang hun ledsagede sin Datter, Prindsesse Anna, til Meissen til dennes Formæling med Hertug August af Saxen. Paa denne Reise havde Lage Brahe efter Fru Gørilds Ønske taget sin Stedsøn Niels Ulfstand med, for at han skulde have den Fornøielse. Efter Formælingen, som fandt Sted i Torgau d. 7de October 1548, begav Lage Brahe sig hiem, og lagde Veien over Lolland, hvor Niels Ulfstand blev saa syg, at han „fast døde.“ Lage Brahe satte derfor en af sine Svende til at „ave,“ og stedse tage vare paa samme sin „Stigsøn“ under deres videre Reise over Kiøbenhavn til Landskrone. Ankomne til Landskrone

[1]) Kolderup Rosenvinge Gamle danske Domme 1 Saml. Nr. 79, p. 159.

leiede Lage Brahe nu 2 Vogne, som skulde „age Niels Ulfstand og hans Karl og hans Kiste" til en By, som kaldes „Torløse." Drengen var vel, da de kiørte ud af Landskrone, men da de kom udenfor Byen, blev han syg, og hans Svend svøbte ham i Hr. Lage Brahes „Dunedyne," og de maatte giøre Holdt ved et andet Torløse, hvor han døde. Fru Gørild bad nu sin Mand, at han vilde giøre hendes Søn en „ærlig" Jordefærd, og lade ham lægge hos sin Fader, Hr. Truid, hvilket Hr. Lage ogsaa giorde, og lod skrive til sin Slægt og Venner, at de skulde være hos hans Jordefærd. Men formedelst den Trætte og Uenighed, som dengang var mellem Lage Brahe og Lage Ulfstand, skrev Lage Brahe ikke til denne, og indbød hverken ham eller nogen af hans Søskende til Begravelsen. Lage Ulfstand lod nu udsprede det Rygte, at Lage Brahe havde voldt Niels Ulfstands Død, ved at lade ham kiøre paa en Bondevogn om Natten, og at Vognen enten maatte være væltet, eller et Spøgelse kommen ud om Natten af Skoven og have „kyset" Drengen til Døde. Og da Begravelses Dagen kom og Ligfølget var inde i Domkirken, traadte Lage Ulfstand og en af hans Brødre med Følge ind i Kirken, og „beskikkede" Hr. Lage Brahe med 4 Riddermandsmænd[1]) og lod spørge ham ad, om det var deres Broder, som der laae død, eller ikke? og „velvilligen" lod bede Hr. Lage Brahe, om de maatte faae samme Lig at see før det blev begravet? Lage Brahe berettede nu, hvorledes det var gaaet til med Niels Ulfstand fra det første han fik ham i sit „Antvorde" til det sidste, og giorde derpaa sin Helgens Ed, og da Lage Ulfstand ikke vilde nøies hermed, sagde Lage Brahe, at han havde levendes Røst tilstede udi Kirken, som var hos Niels Ulfstand det første han blev syg og til han opgav Aanden, disse skulde berette Lage Ulfstand med deres Helgens Ed; hertil svarede Lage Ulfstand, at han ikke nøiedes hermed, og tog sin Hat og slog mod Baaren, som Liget laae i, og sagde, at han vilde have sin Broder at see, førend han blev begraven, eller han vilde strax døe derover[2]). Men Lage Brahe erklærede til dem (Lage Ulfstand og hans Broder), at han vilde lade Liget begrave, skulde det være dennem „leedt eller leff"[3]). Hvorover Lage Ulfstand bad de gode Mænd, at ville sige Hr. Lage Brahe den Haandfæstning op, som de (Lage Ulfstand og Lage Brahe) havde gjort Erik Banner paa Kongens Vegne. Dette vilde disse imidlertid ikke giøre, at de ikke vilde føie dennem

[1]) Da Benævnelsen „Væbner" ikke længer tilkiendegav Adelsmandens Stilling, der ikke var Ridder, havde Benævnelsen „Riddermandsmand" fortrængt den.

[2]) D. e. eller det strax skulde gielde Livet. [3]) „leedt eller leff" d. e. ukiært eller kiært.

i Trætte tilhobe; og strax derefter gik Præsten op paa Prædikestolen, og prædikede. Men da Prædikenen var endt, raabte Hr. Lage Brahe, at de skulde bære Liget til Graven, men da tog Lage Ulfstand og hans Broder og hans Svende Halvparten af Baaren fat, som Liget laae paa, og holdt saaledes Kisten tilbage med Magt. Lage Brahe spurgte nu Lage Ulfstand, om han eller nogen skyldte ham for deres Broders Død? hertil svarede Lage Ulfstand, at naar han havde seet sin Broders Lig, feilede ham da Noget, da vilde han vísselig skylde ham og ikke før, og i det samme tog han sit „Fyrrør og bødede" [1]) paa Lage Brahe, da sagde Lage Brahe til Lage Ulfstand: „var det ikke den Haandfæstning, som min Herre og Konge haver taget af mig, da skulde Dig angre det Du gjør!" Da sagde Lage Ulfstand til Lage Brahe: „Er I saa uskyldig, som I holder Eder, for min Broder, da lod I vel besee ham"! Da svarede Hr. Lage Brahe, at han vilde lade besee ham, og slog sin Haand paa Kisten, som Liget laae i. Derefter blev Liget taget af Kisten og Klæderne opsprækkede fra Hovedet ned mod Knæet, da saae de paa Siden og under den venstre Arm og Axel aabenbarligen og klarligen Kiende paa Pestilenses Befængelse.

Hermed var nu Lage Ulfstand tilfreds, han havde faaet sin Villie frem, og Lage Brahe havde maattet aabne Kisten, og sin Hevn havde han givet Luft ved den Scene, han havde fremkaldt. Men Lage Brahe forlangte en offenlig og fyldestgiørende Frikiendelse for den Beskyldning, Lage Ulfstand havde sigtet ham for, og stevnede Sagen for Kongens Retterthing med Paastand om Straf over Lage Ulfstand. Sagen paadømtes ved Kongens og Rigsraadets Dom, som ovenfor er anført, Torsdagen for Michaelis Aar 1551, og kiendtes Lage Brahe uskyldig at være i Niels Ulfstands Død, men Lage Ulfstand frifandtes ogsaa for Lage Brahes Tiltale, fordi han hverken havde draget Sværd eller Kniv til ham, ikke heller giort ham eller nogen af hans Saar eller Skade, andet end Hr. Lage Brahe havde givet ham onde Ord, og han i lige Maade havde givet Lage Brahe, og svaret ham som han ham tiltalte. Om Vanhelligelsen af Kirken, og Usømmeligheden af sligt et Optrin omkring en Ligbaare og ved en Begravelses Handling, er der aldeles ikke Tale i Dommen, hvad der baade beviser Tidens Tænkemaade, og forudsætter Hyppigheden af lignende Optrin.

Dette er en Scene af Familiefeiderne i Norden endnu i den nyere Tid, og den minder os om de adelige Slægters Partikampe i Italiens Byer i

[1]) Sit Fyrrør og bødede d. e. sin Bøsse og sigtede.

Middelalderen, men der er et Træk, hvorpaa man mærker, at det er Nordboer og ikke Sydboer, man her har for sig, og det er, at saa stærkt end Blodet koger i dem begge af Forbittrelse, saa husker Lage Brahe dog paa sin Haandfæstning til Kongen og tvinger sig, og Lage Ulfstand sigter med sin Bøsse paa Lage Brahe, men holder tilbage og skyder ikke.

Niels Brocks Stedfader, Hr. Peder Lykke, der flygtede fra Aalborg ved Skipper Clements Ankomst, døde paa Sandholt Gaard i Fyn, endnu i Grevens Feide 1535, han eiede Demmestrup, Nørlund, Bregenholm og Hverringe; hans Enke Fru Kirstine Høg, Niels Brocks Moder, døde 1542, og blev begravet i Mariager Kirke, hvor hendes Søn laae; der findes hendes Ligsten endnu [1]). Fru Kirstine Høg havde i sit andet Ægteskab idet mindste 3 Børn, en Søn, den senere saa omtalte Ridder Hr. Jørgen Lykke, og 2 Døttre Ane og Sophie, af hvilke Ane blev gift med Hr. Anders Bille til Søholm, der da var Enkemand efter Fru Pernille Krogenos, og Sophie med Jakob Hardenberg til Hvedholm og Sandholt i Fyn.

Niels Brock efterlod sig af sit Ægteskab med Fru Jytte Podebusk kun 2 Børn, en Søn Lauge og en Datter Margrete. Fru Jytte Podebusk giftede sig igien som Enke med den tidligere catholske Biskop af Odense, Hr. Knud Henriksen Gyldenstierne, der ved Reformationen var gaaet over til Protestantismen, og havde forladt den geistlige Stand. Det var denne Knud Gyldenstierne, som Frederik I. d. 2den Mai 1532 afsendte med en Flaade til Norge mod Christian II., der atter her var hyldet til Konge under forang. 29de November, og som forraadte Christian II. i Frederik I.s Hænder ved sit jesuitiske Leidebrev, hvorved han fik ham til at følge med sig ned fra Norge til Kiøbenhavn, for personlig at forhandle med Frederik I. Frederik I. benyttede sig af Forræderiet mod Christian II. anden Gang, som første Gang, men Skylden for det lod man Knud Gyldenstierne bære, og endnu 10 Aar efter blev han 1542 stevnet af Rigets Marsk, til at giøre Rede for Rigsraadet i Viborg for sit Forhold i denne Forhandling [2]). Naar Knud

[1]) Fru Kirstine Høgs Ligsten findes i vestre Gang i Kirken med 4 Vaabener paa hver af Stenens Sider. Indskriften er endnu læselig, og oplyser, at hun var Hr. Peder Høgs Datter til Eskiær, at Hr. Lave Brock var hendes første Husbonde, og hun derefter Hr. Peder Lykke til Hverringes anden Hustru, og døde M. D. XLII (?, tydeligen sees kun det ene I.)

[2]) Knud Henriksen, der var den første af Familien, der antog Navnet „Gyldenstierne,“ var en Søn af Hr. Henrik Knudsen til Jvernæs, og naar han er den „Mester Knud Henriksen,“ der nævnes i Ove Bildes Brev af 15de Marts 1523, saa har han været

Gyldenstierne er bleven gift med Fru Jytte Podebusk, vide vi ikke, men vi see at han i 1541 har været det, da han dengang har Estrup paa hendes Vegne. Vi have en Retssag, som er paadømt det Aar ved Kongens Retterthing, og som angaaer et Drab, der er forøvet paa Estrup Borgstue; vi skulle nedenstaaende meddele denne Sag efter Doms Vidnerne, fordi den ogsaa indeholder en Skildring af Sæderne i sin Henseende hentet fra Forholde, der vedkomme Vemmetoftes Historie [1]).

„Niels Marqvardsen sad i Estrup Borgstue med nogle flere gode Karle [2]), og da kom Jørgen Urne derind, og lod sine Støvler afdrage, og da kom Jørgen Urne og Niels Marqvardsen i Snak og Tale om Jagt og allehaande Skiemt, og om en Krands, Niels havde paa Hatten, den bad Jørgen Urne ham om, da sagde han, at han ikke vilde give den for hundrede Gylden, da sagde Jørgen, at han vilde rende med ham derom, til hvilket Niels svarede ja, og sagde det maa vel være, med flere Ord og Tale dem imellem var, og ei noget andet formærkes kunde end det var deres Skiemt paa begge Sider, saa overgav de den Snak, og Niels satte Krandsen paa sin Hat, og Jørgen bad ham beholde den som en god Karl. En Føie derefter opstod Niels Marqvardsen, og satte Hatten paa Hovedet og sprang over Bordet, da faldt

blandt de sidste i Jylland, der bleve ved Christian II., ikke desto mindre maa han snart have indyndet sig hos Frederik I., thi Juli 1523 skal han være blevet Ridder. Efter Jens Andersen (Beldenaks) Afgang fra Odense Bispestol 1529 eller 1530 fik han den som "electus". At Frederik I. giorde ham til Befalingsmand over Flaaden kunde synes besynderligt efter hans geistlige Stilling, men det besynderlige derved bortfalder, naar vi see, at der var 2 Høvedsmænd, der førte Befalingen over de medgivne Tropper, og naar han da er medgivet som den Overste, er det upaatvivleligt fordi der tillige skulde underhandles med Christian II., ligesom Kongen vist ogsaa langt mindre valgte ham af Hensyn til, at det var hans Broder Mogens Gyldenstierne, der skulde undsættes paa Aggershus, end fordi han ansaae ham for den kløgtigste til at lede Underhandlingerne, og derpaa tyder ogsaa den ubetingede Fuldmagt, som han medbragte til at slutte enhver Overenskomst med Christian II. Hvad det angaaer, at Knud Gyldenstierne havde overtraadt sin Fuldmagt ved at give Christian dette Leidebrev, idet han ikke havde taget Hensyn til de ham senere tilstillede skriftlige og mundtlige Ordrer, og at Frederik I. derfor var ilde tilfreds med hans giorte Forhandling, da kan man kun sige, at Kongen stillede sig saaledes an, thi de senere Ordrer løde paa at, han skulde drive Christian ud af Norge, og det samme kunde aldeles naaes ved Leidebrevet, hvori bl. a. ogsaa stod, at man skulde ilandsætte ham et sikkert Sted, og hvis dette ikke blev i Danmark og Norge, saa i et andet Rige. Knud Gyldenstierne kom Frederik I. strax imøde med, at Leidet ikke var bindende. Og i sit Svar til Rigsraadet 1512 erklærede han endogsaa, at han havde stilet Leidebrevet saaledes, at han kunde forsvare sig som en ærlig(!) Mand (med ikke at have holdt det.)

[1]) Kolderup Rosenvinge, Gamle danske Domme, II., No. 79 p. 131.

[2]) Her bruges „god" for „adelig."

Krandsen af og under Bordet, og (Niels Marqvardsen) tog sin Kiortel og sit Sværd, og gik for Døren. Da optog Sevren Persen (Jørgen Urnes Svend) Krandsen under Bordet, og sagde: „her er Niels Marqvardsens Krands, som han holder saa meget af"! Strax derefter kom Niels Marqvardsen igien ind i Borgstuen, og svor, at der skulde en Død for hans Krands iaften [1]), og vilde været til Jørgen Urne, og Karlene holdt ham, og bade ham give sig tilfreds, thi Jørgen havde ikke hans Krands, men Krandsen var tilstede, og han skulde sange den (lige) saa god igien; og derefter lovede han dem Haandbdaskning [2]) (paa), at han vilde være tilfreds, og igien annamme sin Krands, og som de slap ham løs, løb han strax op til Jørgen Urne, og slog til ham med sit Sværd, som han sad for Bordet, og Dionysius, Enevold Jensens Svend, holdt Jørgen Urne, at han ikke kom løs, eller giorde nogen Haandgierning paa fornævnte Niels Marqvardsen i nogen Maade; saa kom Sevren Persen og bad Niels Marqvardsen, han vilde tage sin Krands igien, han fandt den under Bordet, og var den udulgt [3]), i det samme slog Niels Marqvardsen til Sevren Persen, og (da) de kom sammen og omkuld paa Gulvet, saa raabte Jørgen Urne og bad dem være imellem, at der ingen Skade skulde skee, og raabte besynderlig paa Sevren Persen, at han ikke skulde slaae, men udi det samme som de laae paa Gulvet og droges, stak Sevren Persen Niels Marqvardsen sit Banesaar med hans Daggert".

Den unge Niels Marqvardsen, der her dræbtes, var eneste Søn af den gamle Niels Marqvardsen til Meilgaard; den sønneløse Fader, hvis Slægt og Navn nu vilde uddøe med ham selv, lod Jørgen Urne tiltale for Drabet ved Kongens Retterthing 1541, men Retten frikiendte Jørgen Urne aldeles, da baade Knud Gyldenstiernes Svende, hans Foged paa Estrup, hans Kjøgemester, og de gode Karle, som der havde været forsamlede, enstemmigen vidnede, at Jørgen Urne ei havde giort nogen Haandgierning paa Niels Marqvardsen, og ei bedet Sevren Persen giøre ham nogen Skade eller Saar, men raabt besynderlig paa ham, at han skulde være Niels Marqvardsen ubevaret.

Den her meddelte Begivenhed fører os ind i en Borgstue paa en Herregaard i hine Tider, og mangen en Gang have vist Borgstuerne paa Herregaardene gienlydt af en saadan Tumult som denne, og mangen en Gang ere Aftenerne der vistnok, som her, endte med Blod og Drab. Det er flere unge Adelsmænd, der her ere samlede fra Nabogaardene, og tye ned til Borg-

[1]) At der skulde en Død d. e. at der skulde En døe.

[2]) Haandbdaskning d. e. Haandslag. [3]) Udulgt d. e. ugiemt, uforvaret.

stuen, hvor deres egne Svende sidde, og Gaardens Svende, og Kiøgemesteren og Fogden, og vi see hvordan de gode Karle giøre sig det beqvemt hernede, En trækker sine Støvler af, en Anden sin Kiortel, de sidde med Hatten paa, og skulle de ud, springe de over Bordet, som de sidde bag ved; at bære en Krands paa sin Hat, har vel været hyppigt mellem de unge Karle, og naar Jørgen Urne driller Niels Marqvardsen med sin, da er det aabenbart, fordi der stikker en Kiærlighed under denne Krands. Betegnende er det, at selv naar de saaledes komme sammen for at forslaae Aftenen, bærer dog Adelsmanden sit Sværd, og Svenden, der ledsager ham, sin Daggert. I Dommen er der ikke Tale om Strafansvar for de mange Tilstedeværende, der lode dem tumle sig paa Gulvet med deres Vaaben mod hinanden, og ikke giorde noget, for at afværge Saar eller Skade, det maa altsaa antages, at det var i sin Orden, at afholde sig fra en saadan Indblanding.

VI.

Sidst i det fornævnte Aar da denne Sag paadømtes ved Kongens Retterthing, kom Jørgen Lykke hjem til Danmark som en glimrende Ridder efter et fleereaarigt Ophold ved Kong Frands I.s Hof i Frankrig. Som Niels Brocks Halvbroder giorde han Paastand paa Formynderskabet over hans efterladte Børn, Lauge og Margrete, og ved en Dom af det næste Aar 1542 kiendtes det ogsaa, at han og ikke Knud Gyldenstierne skulde være deres Formynder. Niels Brock havde efterladt sig de 2 Hovedgaarde, Vemmetofte og Estrup, og noget Strøgods i Skaane, deraf tilfaldt begge Hovedgaardene Sønnen, og Strøgodset Datteren. Lauge Brock sees i 1544 at være tiltraadt Vemmetofte, hans Stedfader Knud Gyldenstierne vedblev derimod længe tilligemed hans Moder, Fru Jytte Podebusk, at beholde Estrup. Lauge Brock giftede sig med Margrete Bille, og hans Søster Margrete Brock med Jørgen Bille, begge ligeledes Søskende, hvis Forældre vare Hr. Eske Bille, Rigens Hofmester, og Fru Sophie Krummedige. Lauge Brock var endnu ugift i 1547, men i et Brev af 1549 nævner Hr. Eske Bille ham som sin kiære Søn d. e. Svigersøn. Eske Bille døde 11te Febr. 1552, han kaldes den rige, og besad en Mængde Herregaarde, saasom Svanholm og Assendrup paa Sælland, Ellinge og Mogenstrup i Skaane, Valden og Stenninge i Halland

o. a. fl., men disse Gaarde tilfaldt hans andre Børn, og Lauge Brock maa have faaet sin Hustrus Arv i Strøgods, muligen paa Møen og i Skaane. Truid Ulfstand havde efterladt sig i Skaane Thorup og Svenstrup, der vare Arvegodser i hans Familie, og Barsebæk, som han havde faaet med Fru Ydde Brock, uden at vi kiende Skiftet derom, og saa desforuden sine Anparter med hende i Estrup og Vemmetofte. Disse Eiendomme delte hans Sønner foreløbig saaledes mellem sig, at Lave fik Svenstrup, Niels Barsebæk, Gregers Anparten i Estrup, og Jens den i Vemmetofte. Thorup beholdt Fru Gørild Fadersdatter og som det synes længe, da hun ombyggede Gaarden[1]); siden nævnes Gregers Ulfstand til den. — Mellem Ulfstanderne og Lauge Brock var der mange Vanskeligheder om Delingen af Estrup og Vemmetofte, som Ulfstanderne forlangte skulde komme til et endeligt Skifte, istedenfor det Tokkeskifte, som havde været mellem Niels Brock og Truid Ulfstand. For Vemmetoftes Vedkommende havde Ulfstanderne ogsaa i 1551 udvirket en kongelig Befaling om et endeligt Skifte mellem dem og Lauge Brock, der skulde foretages af Knud Gyldenstierne til Thim, Erik Bølle, Landsdommer Claus Daae, Herluf Skave, Peder Rud, og Peder Oxe, som til St. Nicolai Dag (den 6te Decbr.) til den Ende skulde forsamles paa Vemmetofte. Imidlertid kom det endelige Skifte ikke istand dengang, men først 8 Aar efter, 1559, og udstedtes da derom følgende Skiftebrev mellem Lauge Brock og Jens Truidsen Ulfstand:

„Vi efterskrevne Lauge Brock til Vemmetofte, og Jens Truidsen til Vemmetofte, giøre alle vitterligt med dette vort aabne Brev, at vi have været udi den Hellige Trefoldigheds Navn paa et venligt og endeligt Skifte og Jevnet med hverandre om al hvis Ager og Eng, Mark og Skov, os „baade" og hver sin Part kan tilfalde med Rette til Vemmetofte Hovedgaard, og efter den Contract og Handel, som blev os imellem i Kiøbenhavn, saaledes: 1) den store Strandskov deles i 6 Lodder, 4 til L. Br. og 2 til J. Tr. 2) den lille Strandskov i 3 Lodder, 2 til L. Br. og 1 til J. Tr. 3) Pølskiærene i 3 Lodder, 2 til L. Br. og 1 til J. Tr. 4) Hornskoven

[1]) Det hedder sig om Thorup, at Fru Gorild opbyggede det „for rede Penge og ikke for Posemad", og at hun opførte den nye Gaard i en Dal, og ikke paa Askebakken, hvor den gamle før havde staaet, fordi hun ikke kunde lide der at forstyrres i sin Morgensøvn af Bøndernes Qvæg fra Hoby. Fru Gorild forlehnedes 1582 med det gamle Benedictinerkloster Borringe („Byrthinge"), og skal være bleven saa gammel, at hun levede her til 1605, og ikke endda døde straadød, men omkom ved at styrte ned i den lille dybe Lyngsø paa Borringe Mark. Lage Brahe var allerede død 1567. S. Ljunggrén, Skaanske Herregaarde, Thorup.

i 3 Lodder, de 2 næst op til „Helle Svends Capel" til L. Br. og 1 til J. Tr. næst op til Møllledammen. 5) Marriegitskov i 3 Lodder, de 2 næstved op til Dyrehaven til L. Br. og 1 til J. Tr. næst op til Snekkelstrup. 6) Dyrehaven og Kirkeskoven i 3 Lodder, de 2 næst op til Marriegit til L. Br. og 1 til J. Tr. næst op til Spiellerup vestre Hestehave. 7) Spiellerup vestre Hestehave i 3 Lodder, 1 nærmest Kirkeskoven til L. Br. og ligeledes 1 nærmest Skuderup, og 1 til J. Tr. 8) Vesterskoven i 6 Lodder, 4 næst op til Bondeskoven ved Skiellet og næst op til Vemmetofte Hestehave til L. Br., og 2 til J. Tr. 9) Vemmetofte Hestehave mellem Vemmetofte Mark og Vivede Mark i 6 Lodder, 4 til L. Br. og 2 til J. Tr. 10) Enghaven ved Gaarden i 9 Lodder, 6 til L. Br., nemlig 2 næst op til Veien lige indtil Graven, 2 næst op til „Rye-gierdet", 1 næst ved den store Eng og 1 ved Snekkelstrup, og 3 til J. Tr., hvoraf 1 næst op til Abildhaven lige indtil Graven og 1 næst op til en Eng, som kaldes „Nisses" Slet. Desforuden skal hver af dem have Lod i Nisses Slet[1]).

Iligemaade er al hvis Ager og Eng og Mark, som ligger til Vemme-tofte Hovedgaard, os imellem skiftet og jevnet saa at hver af os dermed nøies, hvis vi udi Hænde og Hævd haver, og takke vi hverandre indbyrdes for et godt og ærligt Skifte og Jevnet, og bepligte vi os og vore Arvinger til samme ubrødeligen at holde. Til større Forvaring trykke vi vort Insegle nedenfor dette Brev, og have vi kiærligen tilbedet med os at besegle disse efterskrevne vore fælles Venner, som ere ærlige og velbyrdige Mænd, Peder Bille til Svanholm[2]), Klaus Daa til Raunstrup[3]), Herluf Skave til Eskildstrup[4]), Eiler Krause til Assendrup[5]), Biørn Andersen til Vinstrup[6]), Jesper Krause til Basnæs[7]). Skrevet paa Vemmetofte Fredagen næst efter Sancti Martinidag Aar et Tusind femhundrede halvtredsindstyve og ni".

---

[1]) Nisses d. e. Nielses, af Nis en Forkortning af Niels.

[2]) Peder Bille var en Broder til Fru Margrete Bille, Lange Brocks.

[3]) Klaus Daa var, som ovenfor saaes, Landsdommer paa Sælland.

[4]) Herluf Skave var Svigerfader til Niels Ulfstand.

[5]) Eiler Krause eller Krasse (til Assendrup Aversie Sogn Tybierg Herred) var gift med Hilleborg Bille, en Søster til Margrete Bille, Lange Brocks.

[6]) Biørn Andersen var Stigtsbefalingsmand over Sællands Stigt, han skrev sig almindelig til Stenalt i Jylland; Vinstrup, som her omtales, laae i Tinstrup S., Østerflakkeberg H. ved Tinstrup Sø; Biørn Andersen bortbyttede Vinstrup i 1573 mod det berømte Vitskol Kloster ved den sydlige Side af Limfiorden, der efter ham fik Navnet „Biørns-holm". Vinstrup Gaard er nu nedlagt.

[7]) Jesper Krause eller Krasse var den forriges Broder.

Dette Skiftebrev viser os Navnene den Tid paa alle Hovedgaardens egne Skove med Udelukkelse af Bønderskovene, og det viser os fremdeles, at endnu dengang, noget over 20 Aar efter Reformationen, stod den Hellige Svends Capel ved hans Kilde.

Af samme Dato og med samme Underskrifter som det ovennævnte Skifte er et Skifte mellem Lauge Brock og Jens Truidsen om Vivede Mølle og Strandmøllen, hvorved Lauge Brock fik den sidste og Jens Truidsen den første. Samme Aar aftraadte Knud Gyldenstierne ogsaa Estrup til Lauge Brock, efterat han nemlig siden 1542 havde havt Økloster i Pant og siden 1554 Vorgaard i Vendsyssel for Penge, han havde forstrakt til Kong Christian III., saa opgav han nu disse Panteforlehninger i 1559 for Vestervig Kloster Lehn, som han forenede med Drum Slot, hvilket han allerede i 1556 havde indløst. Knud Gyldenstierne flyttede nu med Fru Jytte Podebusk til Vestervig Kloster. Derved kom det til saa megen Afgjørelse mellem Lauge Brock og Knud Gyldenstierne, at Lauge Brock kunde afslutte det endelige Skifte med Ulfstanderne[1]). Om den Tilstand, hvori Lauge Brock modtog Estrup af sin Stedfader, underrettes vi af et senere Thingvidne af Haldsherreds Thing af Aar 1581, hvor 24 Dandemænd da traadte op paa fornævnte Thing, og vandt, at „da salig Lauge Brock tog og annammede Estrup, da var den møgit forfalden, baade Hus, Gaard, Ladegaard, Grave, og alt andet ilde forfalden, og ikke det var saadant, at man kunde i Husene i samme Gaard vel sidde eller ligge tørt, naar Regn var, og udi Ladegaarden kunde man ei heller lægge Korn tørt, ei heller Lofterne i Gaarden vare saadanne, at man kunde lægge Korn paa dem, ei heller Trapperne vare saadanne, at en Karl kunde være forvaret med at gaae op og ned med en Sæk Korn, Gravene vare forfaldne, Broene vare ligesaa og i onde Maader: Summa, det var ilde forfaldent og udi onde Maader baade inde og ude, den Tid fornævnte Lage Brock annammede denne Gaard"[2]). —

Lauge Brocks private Liv giver os et levende Billede af de idelige Retssager, som den Tids forviklede Forholde førte med sig. Fra 1543 Søndagen næst for Bartholomæi Apostoli Dag[3]) haves et Sognevidne for en Gaard i Endersley af Mads Persen, Herredsprovst i Bieverskov Herred, Mester Hans

[1]) At det var Knud Gyldenstierne, der før havde forhindret Afgiørelsen, antydes i et Brev fra Peder Svave til Giorslev dat. Søndagen næstefter St. Knuds Dag 1552 og tilskrevet Lauge Brock („ærlige og velbyrdige Svend Laac Brock til Bemmetofte").

[2]) Kgl. Geh. Archiv. [3]) 24de August.

Helyssen, Sognepræst til Herfølge („Herfogle") Kirke, og Jep Hansen, Sognepræst i Endersleo („Endzlew"); fra 1544 Torsdagen næst efter Sti. Gregorii pp. Dag[1]) et fierde Lovhævds Brev af Stevns Herreds Thing paa Vemmetofte Gods i Stevns Herred, især paa tvende Gaarde i Hauneleo („Haginløffue"), som Hans Stork og Jep Olsen udi boendes ere; fra 1553 Torsdagen næst før Nerei og Achillei[2]) et Vidne af Faxe Herreds Thing, at Præsten i Faxe, Hr. Jørgen, haver hugget i Lauge Brocks lodskiftede Skov til en hans Bondegaard i Faxe; fra 1554 den Torsdag, Pauli Apostoli Dag paafaldt[3]), en Dom af Stevns Herreds Thing for en Skovhugst i Torøie („Torøffue") Hestehave, i hvilken Sag følgende vare Herredsfogdens Meddommere, Hans Siemsen i Valby, Hans Lauridsen i Hauneleo[4]), Søffren Erikſen Borgemester i Hebbinge, Jep Mortensen i Valby, Frands Daa i Frøsleo, Gior og P. Jepsen i Arnøie („Arnøffue"); fra 1558 Onsdagen, som d. 6te Juli paafaldt, et Brev fra Sællandsfars Landsthing, at Lauge Brock der haver giort 2 Bondesønner mandhelleløse for Rømning af deres Fødested af Laue Brocks Gods udi Smerup[5]), ligeledes fra 1558 Onsdagen, der St. Margrete Dag paafaldt[6]), et Brev af Møenbo Landsthing, at Lauge Brock der haver delt og forfulgt efter Loven og Kgl. Ms. Reces en af hans Bondesønner, som barnfød er i Sømark paa Møen, saa at hans Mandhelle er hannem aftagen, og desligest hans Fred er hannem afmælet efter Loven[7]); fra 1560 den Torsdag næst efter vor Jomfrues Dag visitationis[8]), et Brev af Faxe Herreds Thing, at „Laffue" Brock og Jens Truidsen haver havt „Strandemaden" ukæret i Haand og Hævd i fulde 30 Aar, og at det derfor ikke kan tilstedes Fru Ide Munck til

---

[1]) 12te Marts.

[2]) Nereus, Achilleus & Pancratius martt., de hellige 3 Bonders Dag, d. 12te Mai.

[3]) St. Povels Dag d. 25de Januar.

[4]) Hans Lauridsen af Slægten „Navl," en Søn af d. ovnfr. S. 37 nævnte Laurids Nielsen ligger begravet i Hauneleo Kirke, og til den senere Tid laae der en Kridtsten over hans Grav, hvorpaa han var udhugget i fuld Rustning, Stenen sees ikke mere, men skal ligge under Gulvet paa Stedet. Hans Lauridsen skal være død 1558, og hvis saa er, kan Kirkedøren i Hauneleo ikke være fra ham, da den bærer Aarstallet 1559.

[5]) Mandhelleløs d. e. fredløs, af Mandhelle d. e. Mands Fred, Gjerningsordet at „helle" bruges endnu i Betydningen at hellige, lyse i Fred, saal. at helle sig, at helle noget. Den fredløse kunde ustraffet dræbes, hvor man mødte ham, dog indrømmedes der ham en Frist af Nat og Dag til at undvige, og „Kirkens Privilegier" maatte ei krænkes. S. Kold. Rosenv. gl. danske Domme.

[6]) Margrete Dag d. 13de eller 20de Juli.

[7]) I begge disse Tilfælde sees Freden kun at være afløst ved Landsthinget, og ikke ved Herredsthinget.

[8]) Mariæ Besøgelsesdag, Vor Frue Biergegang, d. 2den Juli.

Nygaard paa Totterupholms Vegne at reise nogen Forfølgning eller Iling derpaa [1]); endelig fra 1564 Torsdagen d. 6te Marts et Brev fra Faxe Herreds Thing, at Fru Else Skavesdatter til Giorslev ikke har noget Adkomst-Brev, Ilings-Brev, ei heller nogen Lovhævd paa den Skov, der ligger mellem Vivede og Vemmetofte Hovedgaardsmose, og som hun giør Paastand paa Anpart i for en hendes Gaard i Vivede.

Lauge Brock havde i sine første Aar flere Stridigheder med den da gamle Hr. Anders Bilde paa Søholm, hvis personlige Færd synes at have været af samme Charakter, som hans politiske havde været. Det første vi see derom, er et Skudsmaalsbrev af Stevns Herredsthing af 1547, om hvorledes Lauge Brock der som ugift lod sig give Vidnesbyrd, eller, som det hedder „skiød sit Skiel", saa lydende:

„Jeg Oluf Bosen i Størpinge, Herredsfoged i Stevns Herred, kiender og giør vitterligt for alle nærværendes og kommendes med dette mit aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd m. d. x. l. v. ii. den Torsdag næst efter Quasimodogeniti Søndag, da var skikket for mig paa Stevns Herredsthing og menige Almue, som den Dag fornævnte Thing søgt havde, ærlige og velbyrdige Junker Lave Brock, og var det hans fierde samfulde Thing, i hvilket fornævnte Lave Brock skiød sit Skiel til menige Herredsmænds, Ridder Hr. Anders Bilde og hans Undersaatter undtagne, om der var nogen liden eller stor, ung eller gammel, inden Thinge eller Thinge nær, der havde fornævnte Lauge Brock at skylde paa nogen Maade enten med Ord eller Gierning? ogsaa skjød han sit Skiel, hvorlunde han havde regieret sig her til Stevns Herreds Thing enten med Ord eller med Gierning, om der var nogen der, han havde forstyrret sin Ret, og ikke kunde komme til sin Ret for hannem, da vilde han pleie hannem Mindes for Uret, og sætte sin Fod hos hans [2]), og gjøre hannem det skielligt er? Dertil at svare svarede Menigmands, at han havde været hos dennem, og de hos hannem, og takkede hannem godt i alle Maader, for at han havde handlet og havt sig hos dennem som en ærlig Junker". — Ogsaa til Faxe Herredsthing skiød Lauge Brock sit Skiel [3]). Denne

[1]) Fru Ide Munck, gift med Oluf Rosenkrands til Vallo (see ovenf. p. 57) blev Enke 1545, og skrives efter den Tid mest til Totterupholm, det nuværende Rosendal, i Faxe Sogn, dog ogsaa til Nygaard i Jylland, som var hendes fædrene Eiendom.

[2]) Denne Talemaade tyder paa en fordum sindbilledlig Skik.

[3]) Torsdagen Kanuti regis m. d. l. x. ii. (10 Juli 1562) fik ogsaa Lauge Brocks Foged paa Vemmetofte, Lave Hiort, Skudsmaalsbrev af Stevns Herreds Thing, at Rasmus Thygesen af Smerup 4 samfulde Thingdage havde skudt forn Lave Hiorts Skiel paa Stevns Herreds Thing til menige Indbyggere, som i Stevns Herred boendes ere,

Skik, at lade sig give Vidnesbyrd til Thinge, hidrørte fra Folkemagtens Dage, men det er betegnende som en tilbagebleven Rest af Bondestandens Anseelse endnu efter Reformationen, at see Adelsmænd træde frem paa Herredsthingene, og æske Bøndernes Vidnesbyrd om sig; at Ingen gjorde dette, uden imod Andres Sigtelser, falder af sig selv, og at det er Beskyldninger fra Hr. Anders Bilde, som Lauge Brock herved har maattet gaae imøde, ligger nær at antage, i det mindste sees hans spændte Forhold til Hr. Anders Bilde tydelig af, at han udelukker ham og hans Bønder fra Skudsmaalet. Endnu samme Aar havde Lauge Brock en Retssag med Hr. Anders Bilde om Veien fra Prambroen ind i Stevns til Søholm, som Hr. Anders Bilde ikke vilde indrømme var en adelfar Vei, men Lauge Brock forlangte Nævnsmænds Affigt derover, og Torsdagen næst efter Allehelgensdag Aar efter Gudsbyrd m. d. x. l. vii vandt de 15 dertil udtagne Nævnsmænd paa Stevns Herreds Thing, at det var en fri adelfar Vei fra Prambro („Prambroff") og ud med Stranden nedenfor Strøbyenge, og indtil „Køisenak" [1]). At Hr. Anders Bilde paa sin Hustrus Vegne, Fru Ane Lykke, tilligemed hans Svoger Hr. Jørgen Lykke ved en Dom i 1550 bleve tilkiendte berettigede til Arv i Vemmetofte og Estrup efter deres Moder Fru Kirstine Høg, giorde naturlig ikke Forholdet bedre mellem Lauge Brock og Hr. Anders Bilde, og Aaret efter denne Dom, 1551, traadte Lauge Brock atter op mod Anders Bilde i en lignende Sag som den forrige, hvor Anders Bilde ogsaa viste sin Egenmægtighed mod Bønderne, idet han paalagde dem Brokorn for en Bro, han havde opført i Tostrup i Hellested Sogn, men Lauge Brock nedlagde Forbud derimod til Thinge for sine Bønders Vedkommende, og fik

fattig og rig, ung eller gammel, hvorledes han haver skikket sig i sin Befaling mod dennem fran det første han kom til Vemmetofte, og indtil denne Tid og Stund, som nu er, om han nogen haver uforrettedes i nogen Maade, enten med Ord eller Gierning, og ei haver giort hannem des Fyldest for sit, være sig enten i Kiøb eller Salg, des hannem burde at giøre, og „særlestes" (særdeles) om han haver forholdt nogen sin Ret for det, han burde at have med Rette, eller og nogen haver været for Porten med sin Sag og ei kunde komme til Ord eller „Tals" for hans Skyld, være sig i hves Maade det være kunde, da vilde han der staae paa hans Vegne, og pleie hver Dannemands Ret og Skiel, efter Dannemænds Tykke og Sigelse, (i) hvilket han ikke qvit kan gaae med Rette? Til hvilket Fogden og menige Almue svarede godt og vel til hans Skudsmaal, at forn. Laue Hiort haver skikket sig mod dennem . . . i alle Maader som en ærlig god Karl, undtagendes hvis Sager, som er imellem Svend Andersen og Niels Olsen af „Arnøffue" og forn. Laue Hiort, der maa dennem imellem gaae derom saa meget som Ret er.

[1]) Køisenak d. e. Kiøge Sønakke, Pynten hvor Kiøge Sø begynder, Navnet findes endnu i samme Form i det der liggende „Køisehus".

Vidnebrev af Stevnsherredsthing af den Torsdag næst for Palme Søndag Aar m. d. l. i, at hæderlige Hans Klokker af Smerup paa 4 samfulde Thingdage var fremstaaet til Thinge og havde paa sin Husbondes Vegne, Lauge Brocks til Vemmetofte, forbudt dennes Bønder at udgive det Brødkorn til Hr. Anders Bilde for hans giorte Tostrup Bro, „indtil saalænge Lauge faaer været inde for sin Herre og Konge, hvad han vil, at han skal giore, det vil han være hannem hørig og lydig for". Om Kongens Afgjørelse oplyses vi ikke, men man seer, hvorledes Kongen dengang inddroges selv i de ubetydeligste af Adelens Stridigheder [1]).

Lauge Brock havde mange Ubehageligheder med en Foged, han i flere Aar havde havt paa Vemmetofte, som hed Iver Grøn, og som var Lauge Brock utro, og havde forøget sin Utroskab ved at være bleven gode Venner med Lauge Brocks „Fadebursqvinde paa Vemmetofte, der havde hans Laas og Nøgle". Da Sagen kom op mod Iver Grøn, tog denne sin Tilflugt til en Troldqvinde, Margrete Jydes („Judens"), som skulde forgiøre Lauge Brock med sine Trolddomskonster, at han ei blev vred paa Iver Grøn. Da dette nu ogsaa blev overbevist Iver Grøn, lod Lauge Brock ham sætte i sit Jern ved Paasketid 1557, og Sag derefter anlægge mod ham ved Faxe Herredsthing for Utroskab, Bedrageri, og Trolddom. Men Iver Grøn erklærede, at han ikke kunde søges ved Herredsthinget, da han var af den adelige Slægt Grøn, og idet Sagen derved standsedes her, lod han anlægge Søgsmaal for Kongens Retterthing mod Lauge Brock, fordi denne ulovligen havde lagt ham som en Riddermandsmand i sit Jern. Det sidste Middel nyttede imidlertid Iver Grøn ligesaalidt som det første, og der faldt Dom ved Kongens Retterthing af 29. Septbr. 1557, at Iver Grøns Foregivende om sin adelige Herkomst ikke var begrundet ved nogensomhelst Beviser, og at Lauge Brock uden videre Forhaling eller Skudsmaal skulde gaae om hans Sag ved Herredsthinget, saameget som Ret var [2]). Iver Grøn blev nu dømt fra Livet og rettet. Men deraf udsprang igien en ny Sag. Iver Grøn havde nemlig til „troer Haande" antvordet Hr. Hans i Karise („Karlrise") 300 Jochimsdaler og 8 Sølvskeer, disse lod Herluf Trolle til Hillerødsholm, Kgl. Maiestets Befalingsmand over Sællands Stigt, annamme til sig som Kronens Eiendom, og satte i Rette, om ikke sligt forbrudt Gods bør at komme Jord-

[1]) Anders Bilde, havde i Tidens Løb faaet sit Forhold under Grevens Feide saaledes forglemt, at det lykkedes ham 2 Aar efter denne Sag at blive Marsk (1553); han døde 1555, og ligger begravet i Magleby Kirke.

[2]) Kolderup Rosenvinge Gl. Dansk. Dom. II. Nr. 96, p. 180.

brotten til, „this Grunden er aa hnor thett findis"? Men Lauge Brock paastod, at Pengene og Skeerne tilhørte ham, saasom Iver Grøn stod tilbage med sit Regnskab, og havde brugt Forræderi og Tyveri, og anden Ondskab imod ham, og undvendt ham disse og flere Penge. Og Dommen faldt ved Sællandsfars Landsthing d. 23. Marts 1558, at det burde Lauge Brock de forskrevne 300 Dalere og 8 Sølvskeer[1]).

Lauge Brock giorde i sin Ungdom Hofsindetieneste i Kongens Gaard, og var muligen allerede blandt Hofsinderne, da han deltog i det prægtige Brudefølge fra Danmark til Torgau i 1548, og her red i 10de Geled ved Siden af sin Fætter og Medeier af Vemmetofte, Jens Truidsen. Hofsinderne[2]) vare en Fortsættelse af de gamle Thinglith og Huskarle, de vare en Nobelgarde af unge Adelsmænd, der i Krigen udgiorde Hoffanen eller Livfanen, tidligere kaldet „Kongens Mærke", og i Freden giorde Ærestieneste om Kongens Person paa Reiser, ved festlige Optoge, Opvartning o. a. d.; de bestode i Danmark almindeligen af 50—60, i Sverrig var deres Antal større; hver af dem holdt selv efter deres Leilighed og Rigdom et Antal beredne Svende, men havde fri Underholdning for disse og deres Heste, ligesom ogsaa for sig selv i Kongens Gaard. De vare ikke bundne til altid at være tilstede ved Kongen, og henlagdes ofte i Borgleie hos Lehnsmændene, naar deres Nærværelse ikke var nødvendig; og saaledes see vi ogsaa af Striden i 1551 mellem Anders Bille og Lauge Brock om Brokornet af Anders Billes Bro, at Lauge Brock ikke blot dengang er paa Vemmetofte, uagtet han maa antages at være Hofsinde, men ogsaa synes at være der fast, og kun at ville giøre en midlertidig Reise ind til Kongen. Det er formodenligt i Lauge Brocks Egenskab af Hofsinde, at Peder Svave paa Giorslev i sit Brev af 1552 tiltaler ham som ærlige og velbyrdige „Svend". Lauge Brock vedblev at staae i Hofsindetieneste til 1558, da udtraadte han af samme, og blev Lehnsmand paa Tryggevelde. Forlehningbrevet er af 18. April, og lyder saaledes[3]):

---

[1]) Jochimsdaler en Sølvmønt til Værdi omtr. af en Dobbeltdaler. Navnet hidrørte fra Joachimsdalen i Bøhmen, hvor der 1517 optoges et Sølvværk, og de prægedes. -- Man seer af denne Dom, at Forvaltningen af Kirkens Eiendomme, som Regieringen tog til sig efter Reformationen, hvor der ikke var Patronat, førte til, at man allerede saa snart efter, som her, begyndte at betragte Præstegaardene som Kronens Grund og Gods, hvoraf senere u. Christian 5. Salget af disse udgik til Fordel for Kronen, og blev til den nuværende Indløsningssum.

[2]) Jakobsen om de kongelige Ratholb og Borgeleier o. s. v. i Danmark: Histor. Tidskr. II, 1, hvor der ogsaa handles om Hofsinderne p. 99 flg.

[3]) Kgl. Geh. Archiv. Sjællandske Registre.

„Vi Christian o. s. v. giøre alle vitterligt, at vi af synderlig Gunst og Naade, og for Troskab og villig Tieneste, som os Elskelige Lange Brock, vor Hoffinde, os og Riget hidtil giort og beviist haver, og herefter troligen giøre og bevise maa og skal, have undt og forlehnet, og nu med dette vort aabne Brev unde og forlehne fornævnte Lange Brock vor og Kronens Gaard „Trøgevelde" med Bønder, og Tjenere og al sin Rente og rette Tilliggelse, intet undertagendes, som os Elskelige Voilaf Vobitzer[1]), vor Mand og Raad, sidst dertil i Værge havde, at have nyde bruge og beholde, til saalænge vi anderledes derom tilsinds vorder, dog saa at han skal bygge og forbedre fornævnte Gaard, og den holde ved god Hævd og Magt, og tiene os og Riget deraf med 4 Gerustheste med Glavind[2]), eller med 4 væragtige Karle til Skibs. Sammeledes skal han og aarligen giøre og fornøie os 100 („1 ct") Daler, og lade yde her paa vort Slot Kiøbenhavn 4 Td. Smør velforvaret med Salt og Træ, og 10 Køer. Skal han og aarligen giøre os Rede og Regnskab for al Oldengield, Sagefald, Gaardfæstning og anden uvis Rente[3]), og Halvparten deraf komme os til Gode, og anden Halvpart skal han nyde og beholde. Og skal han holde os og høibaarne Fyrstinde, vor kjære Hustru, og vort medhavende Folk der paa Gaarden en Nat, naar vor Reise falder der frem. Og skal han holde Godset ved Magt og Hævd. Cum clausulis consuetis & inhibitione solita actum Kiøbenhavn 18 Aprilis 1558".

Dette Natholb, som her paalægges Lange Brock, af Kongen og Dronningen, og deres medhavende Folk, var en meget stor Byrde, da det kongelige Følge, naar de reiste sammen, kunde være flere hundrede Personer, og Kongen ikke blot ledsagedes af sine Drabanter, men ogsaa af sine Hoffinder med deres Svende, saa der kunde være en 2—300 Rideheste, undertiden endogsaa flere, som der ligeledes skulde giøres Anstalt for[4]). Touren forbi Tryggevelde var da fra og til Vordingborg og Nykiøbing paa Falster.

---

[1]) Hans egenlige Navn er Vobitzlaf Vobitzer, som endnu yderligere omdannes til Povel Vobitzer, han var formodenlig en Pommersk Adelsmand; han forflyttedes herfra til Trenborg under Riberhus, og sees i 1565 at være saa rig, at han har forstrakt Kronen med 20,000 Jochimsdalere, og derfor faaer Møens Lehn til Pant.

[2]) Gerusthest er en fuldudrustet Mand og Hest.

[3]) Oldengield, Afgifter af de paa Olden indbrændte Svin; Sagefald, Retsboder; Rente, et almindeligt Udtryk for enhver Indtægt.

[4]) Jakobsen: anf. Afhandling.

Efterat Lauge Brock i 2 Aar havde havt Tryggevelde Lehn, blev han i 1560 forfremmet til Holbek Lehn. Her havde han en Sag med Bymændene i Holbek, der paadømtes ved Kongens Retterthing den 21. November 1562. Holbeks Borgere havde nemlig indgierdet et Overdrev eller Fælle til Byen, som kaldtes „Losøre", hvilket Lauge Brock havde forbudt dem, da det var til stort Forfang paa Græs og Bed [1]) for Holbek Slot, og de omliggende gode Mænds Tienere. Borgerne beraabte sig paa ældre Naader og Friheder, men Lauge Brock erklærede, at hvad deres tidligere Privilegier angik, da havde de forbrudt disse ved Deltagelse i Grev Christoffers Oprør og Feide, og at der til at indrømme Holbek Bys Grund end ydermere Udvidelse, var saa meget mindre Opforbring, som der bevisligt i ældre Tider havde staaet 3 eller flere hele Landsbyer paa den Grund og Eiendom, som nu bruges til Holbek By, og disse vare i gammel Tid lagte øde for Holbek Bys Skyld. Næst at udtale, at Holbeks Mænd vare pligtige, at være Lauge Brock hørige og lydige paa Kgl. Ms. Vegne, faldt Dommen, at Holbeks Borgere igien skulde udlægge til Fæfod og Overdrev for Holbek Slot og omliggende Byer, hvad de havde indtaget ikke blot i Lauge Brocks, men ogsaa i hans Formands, Jørgen Valckendorphs Tid [2]).

Aaret efter fik Lauge Brock Vordingborg Lehn til Philippi Jakobi [3]) 1563. Under 17. April forang. var der udstedt Følgebrev til alle Kronens Bønder og Tienere i samme, at de fra næstk. Philippi Jakobi skulde svare Lauge Brock, og give ham paa Kgl. Ms. Vegne deres aarlige Rente og Rettighed, hvorfor han igien skal giøre Kgl. M. god Rede og Regnskab. — Medens altsaa Tryggevelde Lehn var et Afgifts Lehn, hvis Indtægter af Landgilde o. s. v. Lehnsmanden skulde oppebære, mod derfor at svare Kronen en Afgift, saa var Vordingborg Lehn et Regnskabs Lehn, som Lehnsmanden skulde forvalte for Kronen, mod derfor at modtage sin bestemte Lønning eller saakaldte „Genannt".

Dengang Lauge Brock tiltraadte dette Lehn, var Syvaarskrigen mellem Danmark og Sverrig, om ikke endnu offenlig erklæret, dog allerede udbrudt i giensidige Fiendtligheder. Denne Krig var ingenlunde efter det almindelige Ønske i Danmark, og Frederik 2. har selv tilstaaet i de Breve til Rigsraadet,

[1]) „Bed" er Fodring af Heste, deraf at „bede".
[2]) Kolderup Rosenvinge: Gamle Danske Domme 2 Saml. Nr. 147. p. 316.
[3]) Philipp Jakobi d. e. 1ste Mai, ogsaa kaldet „Voldborg" Dag af Valburgis virgo.

som Landets udtømte Tilstand senere foranledigede ham til at skrive, at „da samme Krig skulde begyndes, raadede han ikke med mange af dem", og naar Kongen da ved samme Leilighed forsvarer Krigen med, at „de Svenske Rigerne til Spot og Forargelse optoge det danske og norske Vaaben, og at han var en ung Herre, og nylig kommen til Regimentet, og ikke vilde lade sig nogen Rettighed fratage" [1]), da har han i det sidste angivet Grunden til, at han af det første tog Anledning til Krig, thi det som drev ham ind i Krigen, var det samme, som havde givet sig Luft i hans Udtalelser endnu i Faderens Levetid som Lehnsmand paa Malmøhus, den Spot og Forargelse, som det var ham for Danmark, eller vel snarere for sit Hus, at see sig sin Rettighed frataget til Besiddelsen af Sverrig; og i den Tanke at burde straffe Sverrig for dets Affald, og om muligt fordrive den Slægt, der havde sat Sverrigs Krone paa sit Hoved, kunde han kun være bleven saa meget mere bestyrket ved det Had, som han havde seet sin Farbroder Hertug Adolf opfyldt af til Ditmarskerne for deres Kamp for deres Uafhængighed, og ved den ydmygende Hylding, som han selv, havde været med at modtage, endnu forinden han kronedes, af de slagne Ditmarskere til Bod for de Danskes og Holstenernes Nederlag ved Hemmingstedt. Og med hvilket Had den unge Konge ogsaa førte denne Krig, sees af de Ordrer, han udstedte til sine Generaler, om at skjænde og brænde i Sverrig, og hvorledes Daniel Ranzau heri søger, at tilfredsstille ham ved Forsikkringen om, at han i saa Henseende giør sit yderste [2]).

Som Frederik II. saaledes hovedsagelig begyndte denne Krig paa egen Haand, synes det ogsaa, at have været hans Hensigt, at ville føre den paa egen Haand ved hvervede Tropper, der til den Ende i dyren Domme indforskreves fra Tydskland, tilligemed en i Tydskland renomeret Feltøverste, Grev Gynther af Schwarzburg, der selv havde en Mængde saadanne i sin Sold. Men den første Sommer af Felttoget var ikke gaaet hen, inden Kongen saae, at Tydskerne hverken vilde foretage sig noget alvorligt af sig selv, eller efter-

[1]) Frederik II.s Breve til Rigsraadet om Krigen med Sverrig, 1—18 Januar 1570, i Dansk Magas. 3. Række 5. B. 1. H. p. 1 flg.

[2]) Daniel Ranzaus Rapport fra Astad d. 23 October 1565 i Dansk Magas. 3. Række, 2. B., 2. H. p. 91: „was nun betrifft Ewr. Königl. Maiest. gnädigstes Begehren, daß dem Feinde mit Raub und Brand so viel immer möglich zu geschehen, zugesetzt werden möge, erachte Ich, daß Ewr. Königl. M. aus meinem Schreiben berichtet werden, daß in dem falle an meinem möglichsten unterthänigsten Fleiße nichts gemangelt habe".

komme hans Befalinger, og at han maatte tye til sit Lands egne paalidelige Kræfter, skulde det blive til noget med denne Krig. I Vinteren 1564 opbød Kongen derfor sin danske Adel og Lehnsmænd med deres Svende; og saaledes kaldtes Lauge Brock det næste Aar fra sit nye Lehn. Lauge Brock var allerede brudt op til Krigen, da Kongen under 8. Juni 1564 udstedte ham sit Beskiærmelses Brev for al Forfølgning for Retten, medens han var i Krigen og til en given Tid efter hans Hiemkomst. Brevet lyder saaledes:

„Vi Frederik den Anden af Guds Naade o. s. v., giøre vitterligt, at, efterdi os Elskelige Lauge Brock vor Mand og Tiener er nu skikket paa vor og Rigens Reise ind i Sverrig, og derfor kan ikke selv personligen tilstede være, at forsvare og fordagtinge[1]) hvis Gods og Eiendom, han udi Værge haver overalt i vort Rige Danmark, da forbyde vi Alle, ihvo de helst ere eller være kunne, særdeles vore Fogeder, Embedsmænd, og Andre, nogen Dele eller Delemaal at reise lade, forfølge, eller forfølge lade paa forn. Lauge Brock eller noget det Gods og Eiendom, han udi Værge og Forsvar haver over alt forn. vort Rige Danmark, imedens at al den Stund han saa paa vor og Rigens Reise forhindret er, og 30 (?) samfulde Uger derefter, at han af sit Forfald igien kommendes vorder, under Vor Hyldest og Naade. Beskrevet paa vort Slot Kiøbenhavn den viii Dag Juni Aar m. d. l. x. iiii.

Under vort Signet
de mandato proprio Regis Majestatis".

Grev Gynther vedblev imidlertid at forhindre Krigsførelsen hele Somren 1564, han brød sig kun om at giøre fordelagtige Forretninger ved Bytte og Plyndringer, og ellers ligge i Qvarter, Kongens Tilhold om at føre Krig besvarede han og hans tydske Hvervinger med Tilhold til Kongen igjen om deres Sold og Forpleining; efter giensidig Misfornøielse kiøbte Kongen sig omsider af med ham om Efteraaret, da Tropperne skulde i Vinterqvarter, og med ham fortrak nu, foruden hans egne Hvervinger, ogsaa den Næstcommanderende, og en Mængde andre Krigs Størrelser der vare fulgte herind med ham, derimod bleve 2 tydske Overster tilbage med deres Ryttere og Knegte, nemlig Georg v. Holle og Holsteneren Daniel Ranzau, af hvilke den første offenlig havde

[1]) „fordagtinge" hedder i Rigsraadets Dom over Poul Laxmand af 1502 „fordeytinge" og er en Fordreielse af det tydske „vertheidigen". S. Kolderup Rosenvinge gl. danske Dom: 1. Saml. Nr. 20, p. 20, Anm. 4.

lagt sin Misfornøielse for Dagen mod Greven, og den sidste stod i nærmere Forhold til Kongen. Til Feltøverste udnævntes nu den gamle Marsk Otto Krumpen, og til Næstcommanderende hans Svoger Hr. Jørgen Lykke; de fortyndede Rækker mellem Tropperne søgte man at udfylde med Indfødte. Aaret 1565 begyndte med Fredsforhandlinger under fransk Mægling, men da disse aldeles ingen Fremgang fandt mellem Parterne, begyndte Fiendtlighederne paany, og da Otto Krumpen var over 90 Aar, og der ingen Tale kunde være om at han personlig kunde fyldestgiøre sin Post, og Krigsførelsen i høieste Grad trængte til en Mand, der baade forstod at føre Krigen udefter mod Fienden, og indefter at overvinde de største Vanskeligheder med en Armee, der led under den sletteste Forsyning, og hvoraf ⅔ af Tropperne vare opsætsige fremmede Hvervinger, saa blev Overcommandoen overdraget til Daniel Ranzau, som baade havde udmærket sig i Ditmarsker Krigen, og ogsaa i denne Krig havde lagt sin Dygtighed for Dagen i begge Henseender, og som dertil var særdeles indgaaet med den danske Del af Hæren, eftersom de danske Faner, der indkaldtes i 1564, havde giort hele Felttoget under ham. Til Øverste over Fodfolket, som Ranzaus Næstcommanderende, bestikkedes Frands Brokkenhus til Brangstrup. Saasnart Ranzau var udnævnt, søgte han, at forøge den indfødte Del af Hæren ved at opbyde hver tiende vaabenfør Mand af Skaanes Bondestand.

Det var de gamle danske Lande hinsides Sundet, Skaane, Halland og Bleking, der vare Skuepladsen for Syvaarskrigen, forsaavidt denne førtes indenfor Danmarks Grændser, og det var atter Varberg, som vi kunne sige, der ogsaa spillede Hovedrollen i denne Krig, idet Daniel Ranzaus Heltebane i Danmarks Historie herfra tog sin egenlige Begyndelse, og ogsaa her fandt sin Ende. Den berømte Svenske Feltherre, Franskmanden Carl Mornay, havde taget Varberg d. 15. Septbr. 1565, og Ranzau, der dengang havde undsat Elfsborg, ilede nu ned for at tilbageerobre Varberg, men Mornay holdt Fæstningen mod Ranzau paa 4de Uge, da fik Ranzau Underretning om, at Mornay havde sendt Bud til Sverrig efter Undsætning, og at en talrig Svensk Armee, samlet af Kong Erik selv, rykkede frem mod Varberg under Anførsel af Feltøversten, Hr. Jakob Hendriksen Hestesko, og truet saaledes med at indesluttes mellem Armeen og Fæstningen, under de allerugunstigste Stedforhold, hævede Ranzau Beleiringen for Varberg d. 16de Octbr, og trak sig tilbage langs med Søkanten ned mod Falkenberg. Det var Ranzaus Hensigt her at gaae over Ethran Aaen, men Broen var borte, og nu opslog han sin Leir ½ Mil

nordlig for Byen, og allerede den 19de ankom den Svenske Armee, der søgte ham, til den 1½ Mil høiere oppe ved Ethranen beliggende By Svarteraa, og giorde her Holdt ved den lille forbiløbende Aa, der har givet Byen sit Navn, med Astor Hede sydvestlig for sig ved Axtorna By i Køinge Sogn. Ranzau vidste, at den fiendtlige Armee havde Ordre til at angribe ham, hvorsomhelst den traf ham, og alle vare enige med ham, om strax at gaae imod Fienden og tilbyde ham Slag, hvor han nu stod. Ranzaus Fodfolk, der førtes af Brokkenhus, bestod af 14 tydske og 6 danske Fænniker, hans Hestfolk af 3 danske Faner under Frands Banner, Mourids Podebusk, og Hack Holgersen Ulfstand, og 2 tydske under Josva v. Qvalen og Hennicke Tornow, og Rendefanen, hvorved der ogsaa stode Danske[1]), samt desforuden 2 tydske Faner af særeget Vaaben, den saakaldte „Musefane“ og „Staaldrengefane“[2]). Den Sællandske Fane var ikke blandt de 3 danske[3]), der bestode af den Jydske, Fynske, og Skaanske, den første under Frands Banner, den anden under Mourids Podebusk, og den tredie under Hack Holgersen Ulfstand. Det falder forøvrigt af sig selv, at de forskiellige Landsdeles Adel ogsaa kunde giøre Tieneste ved en anden Fane end deres egen, saaledes stod navnlig Lauge Brock ved den Skaanske Fane, hvor han var Fændrik, og ved samme Fane stode ogsaa andre Sællandske Herremænd, saasom Lauge Brocks Svoger Eiler Krafse til Assendrup, og dennes Broder Jesper Krafse til Basnæs, og under Rendefanen opføres Sten Rosensparre til Vallø. Om Slaget, der foregik den følgende Dag,

[1]) Rendefanen, „die Renne Fahn“, anføres som en tydsk Fane, men for Tiden giorde dog flere danske Adelsmænd Tieneste ved den, der nævnes ingen særskilt Ritmester for den, og det kunde synes som Ranzau selv umiddelbart har ført den. Om den har været et Regiment lettere Kavalleri, eller netop det sværeste Kavalleri til Stormløb, kan ikke sees af Benævnelsen.

[2]) Musefanen, „die Maus Fahn“, og Staaldrengefanen, „die Stalbuben Fahn“ eller „die Staljungen“, forklares begge af Dr. Hübertz i Nyt histor. Tidskr. 4, 1 p. 198, hvorefter Benævnelsen „die Maus Fahn“ skulde hidrøre fra „la muserie“, et Slags Skyts i Middelalderen, hvoraf „der Mausthurm“ ved Bingen skulde have sit Navn, og „Stalbuben Fahn“ af „Stal (d. e. Stahl-) Geschoß“, en stor Bue af Staal til Krigsbrug.

[3]) Det var rimeligvis den Sællandske Fane, som Jørgen Bille, Lauge Brocks Svoger, førte tilligemed flere Fænniker indfødte Skaaninger af „Pebersvende, Gaardmænd, Bertholomæi Drenge og ledige Karle“, og hvormed Jørgen Bille, da Ranzau brød op fra Elfsborg mod Varberg, giorde en Bevægelse ind i Smaaland, og her den 21de September blev overfaldt og slaaet af „Lasse fran Skare“. S. „Skaanske Herregaarde af Linnggren u. Ellinge“.

Løverdagen den 20de October 1565, foreligger der den paalideligste Underretning i Ranzaus egen Rapport til Kongen [1]). Ranzau brød op en Time før Dag, og marscherede ad Svarteraa til, ved Axtorna stødte han paa de fiendtlige Fortropper, og det lykkedes ham strax at forekomme Fienden, og besætte de fordelagtige Høie og Bakker, der her tilbøde sig for en Stilling. Til Kl. 10 var det kun en let Skiermydsel mellem ham og Fienden, men da trak denne sin Styrke til sig ned fra en høi Bakke og giennem en Skov, og opstillede sit Feltskyts paa alle sine Høider, og begyndte heftigt at skyde; da Ranzau nu mærkede, at Fienden her vilde lade det komme til Slag, trak han Rendefanen og Hageskytterne ind [2]), der under Skiermydslen havde havt en Forpoststilling paa en lille Bakke; denne Bevægelse bragte Fienden paa den Tanke, at Ranzau vilde flygte, og han satte derfor desto stærkere ind paa ham med sit Skyts, og lod nu ogsaa sin Hovedstyrke rykke frem; imidlertid forulempedes Fienden i høi Grad af den stærke Vind, der bar ned paa ham fra Ranzaus Stilling, og for at betage Ranzau den store Fordel, som dette var, affendte han den halve Del af sin Armee, hvilket strax foranledigede Ranzau, til ligeledes at affende det halve af sin, for at forhindre Fiendens Hensigt. Fienden, der i Tillid til sit saa mange Gange overlegne Antal, ikke tænkte sig Muligheden af, at Ranzau vilde eller turde holde Stand imod sig, og som allerede havde troet at see en Bevægelse til Flugt hos Ranzau blot efter Skydningen endnu inden Hovedstyrken var rykket frem, holdt sig nu forvisset om, at Ranzau var allerede i Begreb med at flygte, og, for at Ranzau ikke skulde undslippe, rykkede han saa ud af sin egen Stilling, og stormede ind i Ranzaus, og nu Kl. 12 Middag begyndte det, mest under Navnet af Slaget ved Svarteraa bekiendte, evig mindeværdige Slag i Danmarks Historie. Ranzau aabnede Slaget med Rendefanen og Mourids Podebuskes Fane, hvormed han satte ind paa 5 Faner Svenske Ryttere, derefter fulgte Josva v. Qvalen, der førte sin egen Fane tilligemed Hack Holgersens, og Frands Banners med 6 Svenske Faner, derefter fulgte nu Ranzaus øvrige Faner mod de øvrige Svenske Faner, og sammen hermed begge Afdelingerne af Ranzaus Fodfolk mod begge Afdelingerne af det Svenske; og

[1]) Forefunden af Dr. Hübertz i Raadhus-Archivet i Lybek, og meddelt i Nyt histor. Tidsk. 4, 1 p. 190 Nr. 2. A.

[2]) Hageskytterne havde en Slags store Bosser, hvis Skaft var forsynet med en Jernhage, og som lagdes an paa en Stang med en Hage i Enden. Kolderup Rosenvinge Gl. dansk. L. 2 St. 141.

med et saa voldsomt Stød skete Angrebet af Ranzau paa alle Punkter af Fienden, at denne strax kastedes, og Hestfolk og Fodfolk grebe Flugten, og lode alt Skydset i Stikken. Men dermed var Slaget ikke vundet, eller Valpladsen beholdt. Forfølgelsen spredte de danske Tropper rundt omkring og vidt fra hinanden, og derved traadte Misforholdet end stærkere og farligere frem mellem deres ringe Antal og den flygtende Fiendes Mængde, og de Svenske, der vidste hvilken Herre de tiente, samlede sig atter, og nu begyndte Kampen paany under langt ugunstigere Forhold for Ranzau: de Svenske Ryttere vendte sig mod de danske (Hvervings) Ryttere, som forfulgte dem, og sloge disse i Flugt tilbage, det Svenske Fodfolk satte sig atter i Besiddelse af Valpladsen og Skytset, og endelig lykkedes det Svenske Ryttere og Fodfolk i Forening paa det farligste at omringe hele det Danske Fodfolk; men „den almægtige evige Gud", skriver Ranzau, „vendte efter sin guddommelige Villie alt til det Bedste paa vor Side", de forfølgende Svenske Ryttere bleve standsede af 2 af Adelsfanerne, der kastede dem aldeles paa Flugt, „Staaldrengene" fordreve igien det Svenske Fodfolk fra Valpladsen, og tilbageerobrede denne, og Rendefanen og Hennike Tornows Fane bragte Fodfolket den fornødne Undsætning, og Kl. 4 om Eftermiddagen kunde Ranzau atter sætte efter den paa alle Punkter flygtende Fiende, der nu kun tænkte paa at skiule sig i Moradser, Klipper, og Nattens Mørke. Ranzau var 2 Dage om at begrave de fiendtlige Lig paa Valpladsen, han angiver deres Tab til 3000, den fiendtlige Styrke havde, efter en fornem fangen Svensk Ridders, Hr. Claus Aagesens Angivelse til Ranzau, været en 24,000, den Danske Styrke blev paa Medaillen for Seiren angivet til 4000, det erobrede Skyts beløb sig til 48 Stykker. — Slaget holdtes paa Astor Hede [1]), og Terrainet gav saaledes Plads til Brugen af Hestfolket, og Hestfolket var Ranzaus Vaaben, og han vidste ogsaa at anvende det; og giorde end Fodfolket Sit mod det Svenske Fodfolk, saa var det dog kun ved Tapperheden af sine Faner at Ranzau frelste sin store Seir. Men der har vel ei heller været mange Slage, hvor det seirende Vaaben er gaaet saa forblødet ud af Kampen som her; af de 5 Faner, om

[1]) Slaget benævnes derefter ogsaa paa Medaillen for Seiren „Slaget paa Astor Hede", og dette er den nøiagtigste Benævnelse af det fremfor „Slaget ved Svarteraa, eller Axtorna, eller Æthranen, eller hinsides Falkenberg", som det ogsaa kaldes. Hedens Navn bliver ogsaa kaldet „Atser", ligesom Ranzau ogsaa skriver Byens Navn „Aster", og Heden upaatvivleligen ogsaa har været benævnet efter Byen, den laae ved. At Skrivemaaden „Ax" i Sammensætningen er sammendraget for „Ages", kunne vi slutte af Benævnelsen „Agestofte", hvorunder Byen ogsaa forekommer.

hvis Styrke efter Slaget vi have Oplysninger af Ranzau, var der ikke saa mange tilbage, at de kunde udgiøre 2 tienstdygtige Faner, den Fynske talte kun 50 Mand, og den Skaanske kun 60, den Jydske 120, v. Ovalens 150, og Tornows 100, ialt vare altsaa de 5 Faner sammensmeltede til 480 Mand, og den Fynske og Skaanske næsten ganske oprevne. Og hvor forbausende ringe end Tabet var paa den Danske Side efter Antallet ligeoverfor Fiendens, saa var det, som Ranzau skriver, „mitt lachendem Munde nicht abgangen“, og Listerne paa de faldne og saarede Adelige under Fanerne vise, hvilken Mængde af den Danske Adel, der havde kiøbt Seiren med sit Blod [1]). Blandt disse vare baade Vemmetoftes og Valløs Eiere, de fandt begge Døden ved at forfølge den flygtende Fiende, Sten Rosensparre blev paa Valpladsen [2]), Lange Brock blev saaret taget op fra den [3]), og bragt til Halmstad, hvor han døde af sit Saar, 14 Dage efter Slaget, den 4de Novbr. 1565. Hans Lig blev ført til Kiøbenhavn, og nedsat i Helliggeistes Kirke, hvor hans Enke, Fru Margrete Bille, lod sætte et Epitaphium over ham af 3 Trætavler, paa den første af disse til høire saaes Lange Brock i en knælende Stilling i fuld Rustning med Hænderne bedende opløftede for sig, og hans Hielm af- taget og sat ved Siden, bag ved ham var Hesten med det ene Forben løftet op, og Hovedet dreiet tilbage mod det Sted, Skuddet var kommen fra, paa den midterste saaes et nøgent Menneske pidsket af Bødler, der maa have skullet forestille Svenskeren, som rettede Skuddet mod ham bag fra sit Skiul,

---

[1]) Paa Ranzaus Lister over de Adelsmænd, som ere faldne saarede eller blevne borte i Slaget under de danske Faner, anføres 17 under den Fynske Fane, 8 under den Skaanske, 14 under den Jydske. Af Peder Bilde til Svanholm, Lange Brocks Svoger, haves en Liste over Tabet ved de Danske Faner alene, i en gammel Slægtbog en udførligere over Tabet i det hele. S. Danske Magaf. III. R. 2, 2 Nr. 3: „Peder Bildes og Daniel Ranzaus Beretninger om Slaget ved Svarteraa 1565“ med Pref. Kall. Rasmussens Tilføininger af Slægtebogen, og personale Anmærkninger.

[2]) Sten Rosensparre anføres paa alle 3 Fortegnelser; i Nærheden af det Sted hvor han faldt ved Landsbyen Køinge, reistes der et Stenmonument, hvorpaa en Løve var udhugget og Rosensparrenes Vaaben, og følgende Inscription paa Latin og Tydsk: „Den ædle og velbyrdige Sten Rosensparre til Skarholt, Danmarks Riges Raad og Kgl. Ms. Commissarius, efterat han mandeligen og ridderligen og med Seirvinding havde stridt mod Rigens Fiender, blev her paa dette Sted nedlagt, og lod sit Liv og sit Blod for sit Fædrene Land d. 20de October 1565, der han var 42 Aar gammel“. S. Arent Berntsen, Danmarks og Norges frugtb. Herlighed I. p. 82.

[3]) Lange Brock anføres ikke paa Peder Bildes Fortegnelse, men derimod paa Ranzaus tydske, og i Slægtbogen, og ogsaa hos Resen i Fr. II s Historie, og i Gl. Saml II. 3 H. p. 27.

og den Straf han havde fortient, paa den tredie saaes Fru Magrete Bille knæle bedende med begge sine Sønner, Niels og Eske[1]).

Frederik II., der ved en Guld Skuemønt har forherliget Mindet om Seiren ved Svarteraa, kalder denne i sit Brev til sine Allierede, Lybekkerne, en „herrlichen hohen Sieg"; men Ranzau kunde hverken forfølge Seirens Frugter mod Fienden, eller i sin Hær nyde Glæden af Seirens Laurbær, thi foruden den svækkede Tilstand, hvori hans Hær befandt sig efter Slaget, udbrød der umiddelbart efter dette Insubordination i den tydske Del af Hæren baade mellem Rytterne og Knegtene, fordi der hverken var Penge eller Proviant, og de Menige desuden havde den Danske Konge og de Danske mistænkte for hemmelige Hensigter mod sig, og Ranzau behøvede ligesaa meget hele sin Personligheds Magt, til her at forhindre en Opløsning, som han havde behøvet den, til at føre tydske Hvervinger til at slaaes saaledes, som disse havde giort i Slaget. — Aaret efter d. 20. Sept. 1566 indbragte Frands Banner begge de Svenske Feltøverster, Carl Mornay og Jakob Hendrikssen Hesteskо, som Fanger til Daniel Ranzau og Frands Brokkenhus for Leiren ved Elfsborg, de havde været henne for at iagttage den danske Stilling, og vare saa i den tykke Morgentaage blevne opsnappede af Frands Banners Ryttere, der vare ude for at fouragere; Lange Brocks Moders, Fru Itte Podebuskes „Staldbrenge" fra Vestervig havde taget Mornay, og Jakob Hendrikssen var taget af Rosenkrandses Svende, efterat han havde faaet 2 Skud[2]).

Ranzaus øvrige Bedrifter vedrøre ikke denne Historie, kun skulle vi bemærke, at han tilligemed Brokkenhus fra d. 20de October 1567 — 14de Februar. 1568 udførte det berømte Østergothlandske Tog tvertigiennem Sverrig, der er enestaaende i Danmarks Krigshistorie, og kronet med Seire og navnkundige Foretagender, som Frederik II. med Rette ogsaa ved en Guld Skuemønt har stillet ved Siden af Seiren ved Svarteraa; at Ranzau og Brokkenhus endelig i Aaret 1569 begge fandt Heltedøden for Varbergs Fæstning, da de nu igien stode for at indtage denne, og fuldende den Gierning, hvorfra de for 4 Aar siden vare kaldte bort til den Berømmelse, der knytter sig til deres Navne. Ranzau faldt 3 Dage før Fæstningens Overgivelse den 11te Novbr. 1569 i

[1]) Resen: monumenta et inscriptiones i d. Kgl. Bibl. Lange Brock blev skudt Kl. 4 om Eftermiddagen.

[2]) S. ovenanf. D. Magas. III. R. 2, 2. p. 92., ibid. p. 100—103.

sit 40de Aar, en Kugle fra Fæstningen borttog hans halve Hoved, og endte strax hans Liv, Brokkenhus døde Dagen efter Ranzau, af et Skud, han 6 Dage iforveien havde faaet i Benet.

VII.

Vi saae, at Jens Truidsen Ulfstand, Lange Brocks Fætter og Medeier i Bemmetofte, i 1548 deltog med i det store Brudefølge til Torgau, og han var vel allerede dengang Hofsinde; siden blev han Hofmarskal, og anførte i denne Egenskab Hoffanen i Ditmarskerkrigen, og fik her et svært Saar af en Landse i Slaget ved Heide den 13de Juni 1559, hvor Hoffanen blev meget medtaget i den første Træfning. Paa Kongens Reise i det Slesvigske det Aar sees han at have ledsaget Kongen med 11 Heste som Hofmarskal, og 19 af Hofsinderne hver med 5 Heste, 4 hver med 3 Heste, og 6 hver med 2 Heste[1]). — Jens Truidsen var Værge for de 2 saa hæderlig bekiendte Døttre af Hans Bille paa Egede, Jomfruerne Ermegard og Birgitte Bille, der havde arvet det halve af Egede Gaard og Egede Kirkes Herlighed efter deres Fader, den anden Halvpart havde deres Broder Bendt Bille faaet, som igien havde solgt den til Hans Barnekov til Birkholm, efter hvis Død (9de Februar 1559) den tilfaldt hans Enke, Fru Mette Oxe, Peder Oxes Søster paa Gisselfeldt. Da Egede Sogn ikke formaaede selv at holde sin Præst, havde Jens Truidsen paa sine Myndlingers Vegne nu paa fierde Aar ladet Indtægten oppebære af Præstegaarden, og Kirkens hele Herlighed, og saa udredet Præstens Underholdning ved Tilskud af det Manglende. Da Fru Mette Oxe nu havde faaet Gaarden, giorde hun Paastand paa den halve Herlighed af Kirken, som ogsaa var hendes Mand tilskiødet, og Jens Truidsen indrømmede hendes Ret dertil, og da han saa tilbød hende, at hun maatte hæve sine Medeierinders Halvpart i Kirkeherligheden, naar hun saa mod den og Indtægten af Præstegaarden selv vilde lønne Præsten, saaledes som disse havde giort, faldt der Forligsdom ved Kongens Retterthing d. 2den Juli 1560, at Fru Mette Oxe nu i 3 Aar skulde holde en Præst til Egede Sogn paa samme Maade, som Jens Truidsen havde giort det paa Jomfruernes Vegne, og skulde Fru Mette Oxe ligeledes i disse 3 Aar oppe-

[1]) Jakobsen anf. Afhandl. om Kgl. Ratbold o. s. v. i Histor. Tidskr. II 1 H. p. 19.

bære Tiende baade til Præst og Kirke af Jomfruernes Halvpart af Gaarden, saaledes som hun i de 3 forløbne havde tiendet af sin [1]). Vi see heraf, at Hovedgaardenes Tiendefrihed efter Reformationen endnu kunde finde Undtagelse, hvor Forholdene krævede det. Kirkens Herlighed eller Gods til Egede var noget af det Meste, der her omkring sees at have ligget til nogen Kirke,. det bestod nemlig, efter Biørn Andersens Stigtsbog af 1567, af 1 G. i Tostrup (ɔ: Totterup) i Karise S., 1 G. i Værløse, 1 G. kaldet „Marstedhede", 1 G. kaldet „Hedegaarden" (Heiedegaarden?), 4 G. i Atterup, 1 G. i Aas, 1 G. i Frenderup, 1 G. i Rode, og 1 øde Jord paa Lystrup Mark. Præstegaarden havde 3 Vænger paa 30 Skpr Korns Udsæd og en Skov kaldet „Præsteskoven" paa 80 Svins Olden. Sognet bestod af 26 Decimantes d. e. tiendeydende Gaarde [2]).

Ogsaa Jens Truidsen fandt sin Død i Syvaarskrigen, men ikke saaledes paa Ærens Mark, som Lange Brock. Han var nemlig udcommanderet til Flaaden, og stod i Somren 1566 som Næstcommanderende paa Viceadmiralskibet „Hannibal" paa 943 Mand, da dette tilligemed Admiralskibet „Samson" paa 1100 Mand, og 9 andre Krigsskibe forliste paa Gullands Rhed d. 28de Juli 1566, „den sørgeligste Nat", siger Resen, „der i Aarhundreder har været for disse Riger". Dette smertelige Tab for det udtømte Land, som næsten i 2 Aar prisgav de danske Farvande for Svenskerne, forskyldtes paa den mest uhørte Maade af Admiralen, Hans Lauridsen, idet han, for at anstille en adelig Begravelse i Land over en Officeer, der var død omborb, tvertimod alle Advarsler lagde an med den kostbare til ham betroede Flaade paa Oens aabne Rhed, hvor der saa, 2 Timer efter Aftenens Frembrud, reiste sig den voldsomste Storm, der knuste Alt, hvad der ikke var paa rum Sø.

Jens Truidsen blev 1552 forlehnet med „Solte" (Salto) Slot, og 1564 med Kiøbenhavns Slot; han var gift med Lisbeth Bille, en Datter af Klaus Bille til Lyngsgaard og Fru Lisbeth Ulfstand; han efterlod sig ingen Børn af sit Ægteskab, og Vemmetofte gik nu over til Broderen Niels Truidsen Ulfstand, der tidligere havde faaet Barsebæk.

[1]) Kolderup Rosenvinge, Gamle danske Domme II. Saml. p. 288.

[2]) Univers. Bibl. Manuscr. Rostgard: Optegnelse over Kirkernes, Præstegaardenes, og Degnestavenes Gods og Størrelse i Siællands Stigt, som Stigtsskriveren, Mikkel Persen, Anno 1567 samlede og colligerede, ifølge Kgl. Ms. Befaling til ærlige og velbyrdige Mand, Biorn Andersen til Stenalt, Befalingsmand over Siællands Stigt og Hovedsmand paa Kiobenhavns Slot.

Niels Truidsen Ulfstand var gift med Margrete Skave, en Datter af Herluf Skave til Eskildstrup, Landsdommer i Sælland, og Fru Ane Brahe. Vi have endnu det Brev, hvori Niels Truidsen skriver fra Kiøbenhavn til sit Søskendebarn Fru Gert Bryske, at hun vil være med de 4 Fruer af hans næste Slægt og Venner, som skal tage mod hans Brud til hans „Velkom" af hende her i Byen, og see til med hvis „Dragning" behov giøres at drage[1]). Efter sin Svigerfader blev Niels Truidsen forlehnet med Møen til Phil. Jakob. 1557; Forlehningsbrevet er af foreg. 19de April, og der paalægges ham deri, at rydde Pladsen, hvorpaa Slottet „Stegehus" eller „Stegeborg" havde staaet, som Borgerne i Grevens Feide i Bund og Grund havde nedbrudt, og af Lehnets Indtægt igien at opføre et nyt Slot, hvor og hvorledes Kgl. M. det siden nærmere bestemmer. I Forlehningsbrevet kaldes han Kgl. Ms. Skienk, og har altsaa beklædt et Hofembede, ligesom Broderen. Fru Margrete Bille havde efter Lange Brocks Død beholdt Vordingborg Lehn Regnskabsaaret ud til Phil. Jacob. 1566, da blev Niels Truidsen forlehnet dermed; Forlehningsbrevet er af foregaaende 28de April og lyder saaledes: „Vi Frederik II. o. s. v. giøre vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og for trofast og villig Tieneste, som os Elskelige Niels Ulfstand, vor Mand og Tiener, os og Riget hertil giort og bevist haver, — have undt og forlehnet, saa og unde og forlehne med dette vort aabne Brev forn. Niels Ulfstand vort og Kronens Slot og Lehn Vordingborg med Bønder og Tienere, Ingen undtaget, eftersom os Elskelige Fru Margrete Bille, Lange Brocks Efterleverske, nu dertil udi Værge haver, at have nyde og bruge. — Og skal han gjøre Rede og Regnskab fra Phil. Jakob. Dag for al Landgilde, Smaaredsel, Sagefald, Gaardfæstning, Oldengield, Rømnings Gods, forbrudt Gods, Husbondehold og Indfæstning, — og holde Foged og Skrivere. Derfor skal han oppebære følgende aarlige Rente, 8 Læster Byg, 4 Læster Rug, 1 Læst Smør, 40 Bolgalte, 18 Skattekøer, 100 Skattelam, 100 Gæs, 100 Høns, 300 Pendinge, — item frit og uden Regnskab al Avlen, dog ville vi forbeholde os saameget Hø og Halm, vi til vore egne Heste eller fremmede Herrers Heste der paa Slottet behov have. Skal han og tiene os og Riget med 6 Gerustheste og 6 gode Karle, hvor samme tilsiges

[1]) Dragning er Værelsernes Betrækning med Tøi, som brugtes ved festlige Leiligheder. Ved Christian IV.s Reces af 1615 sidste Dag Marts § 27 blev det forbudt, at giøre anden Dragning ved Bryllupper end nærmest over Bordene og bag Brud og Brudgom. At denne Dragning ogsaa gik over til Almuen, sees endnu blandt de Jydske Bryllupsskikke.

inden Riget paa hans egen Kost og Tæring, og hvis som Slottets Indkomst baade af visse og uvisse Indkomster sig over forn. Genannt beløber, skal forn. Niels Truidsen sende os til vort Slot Kiøbenhavn. Skal han og frede Jagten, — ikke tilstede Geder at holdes paa Skovene, ikke sælge eller afhænde nogen de Vornedes Sønner. Datum Hafniæ xx. viii Aprilis Aar m. d. l. x. v i. [1]).

Da Frederik II. 1571 forsøgte paa at oprette et Falkoneri, blev Niels Truidsen d. 13de Octbr. giort til øverste Falkemester med 200 Rdl. „enkende" aarlig, og det Tilføiende, at „Kongen vilde beholde og bekoste 3 Flugtfalke om Aaret, og selv lønne, klæde og føde Folkene, og forskaffe Heste til Falkene". — Denne Bestilling vilde imidlertid ikke gaae med Niels Truidsen [2]).

Af Documenter fra Niels Truidsens Tid paa Vemmetofte haves kun et Thingvidne af Faxe Herreds Thing, udstedt af Herredsfogden Niels Persen i Karisegaard d. 1ste Juli 1574, og afgivet paa Fru Margrete Billes Vegne til Vemmetofte, og Niels Truidsens Vegne til Vemmetofte.

Niels Truidsen døde Aaret efter i Kiøbenhavn d. 5te October 1574, og Dagen efter døde hans Hustru, Fru Margrete Skave, de bleve begravne samme Dag ved Siden af hinanden i Frue Kirke, hvor Resen omtaler Monumentet over dem. Niels Truidsen og Fru Margrete Skave efterlode sig kun et eneste Barn, en Datter Sophie Ulfstand, der altsaa var Arving til den Ulfstandske Part i Vemmetofte.

Lange Brocks Moder, Fru Jytte Podebusk, overlevede ham i flere Aar; hans Stedfader Knud Gyldenstierne døde 1561 (Decbr.?), og Fru Jytte fik saa Forlehning paa Vestervigkloster, hvorved hun fik Afgiften nedsat fra 3000 Jochimsdaler og 24 Gerustheste, som den havde været i Knud Gyldenstiernes Tid, til 2000 Daler og 13 Gerustheste. I sit Ægteskab med Knud Gyldenstierne havde hun 4 Børn, 2 Sønner, Henrik og Predbiørn, og 2 Døttre, Karen og Ane; Henrik Gyldenstierne skrev sig til Aagaard, og Predbiørn Gyldenstierne til Vosborg; Datteren Karen blev gift med Axel Gyldenstierne til Lyngbygaard, og den anden Datter Ane med Corfits Viffert til Næs. Fru Jytte Podebusk maa være død først i 1573, thi d. 7de Februar 1573 fik

---

[1]) Kgl. Geh. Archiv, Siællandske Register.

[2]) D. 26de Febr. 1573 skriver Frederik II. bl. m. a. til Peder Oxe, at han ikke vil have Niels Ulfstand til sin Bygmester, fordi det da vel vilde tage samme Ende dermed, som da han var øverste Falkemester. P. V. Jakobsens Afhandling i Nyt histor. Tidskr. II. 2, om Falkeiagten i Danmark p. 397 flg. og Till. III.

hendes Søn Predbiørn Gyldenstierne Brev paa Vesterwig Lehn efter sin Moder, mod deraf at svare 2300 gode Daler og stille 12 Gerustheste.

Lauge Brock efterlod sig, som vi have seet, 2 Sønner, Niels og Eske. Han havde en tredie Søn, Jens, der var yngre, og døde samme Aar som Faderen, og rimeligvis forinden, hans smukke Ligsten findes endnu i Spiellerup Kirke, paa Siderne af den staae Brockernes, Billernes, Podebuskernes og Krummedigernes Vaabener, og i Midten: «her leger begraven Jens Brock, som døde pa Vemetoft. A. D. 1565 oc vor pa Sit andet Ar». Begge de 2 andre Sønner vare ogsaa smaa ved Faderens Død, den yngste Eske, der var født paa Vemmetofte Juleaften 1560, gik kun i sit 5te Aar. Det synes som Lauge Brock selv under sine Forlehninger er vedblevet at boe paa Vemmetofte med Fru Margrete Bille, da den ene Søn sees at være født her, og den anden at være død her i den Tid. Fru Margrete beholdt ogsaa som Enke sin faste Bopæl paa Vemmetofte, hun giftede sig ikke igien mod den almindelige Skik, og levede ganske for sine Sønners Opdragelse. Hun lod dem nyde Undervisning i Hiemmet paa Vemmetofte, indtil den yngste Eske havde fyldt sit 14de Aar, da sendte hun dem begge under en Hofmesters Tilsyn til Strasborg, hvor den berømte Johannes Sturmius drog saa mange, ogsaa Danske, til den derværende Høiskole[1]). Her studerede begge Brødrene i 4 Aar, da saa den ældste Niels døde, bortrykket af den der udbrudte Pest[2]). Af 3 Sønner havde Fru Margrete nu kun 1 tilbage, og Slægtens Tilnavn de „faa Brocker" havde atter bekræftet sig; Fru Margrete ønskede derfor Eske tilbage, og efterat denne havde seet sig om ved nogle andre tydske Høiskoler, vendte han hiem 1 Aars Tid efter, som det synes 1580.

Bygningerne paa Vemmetofte vare ikke blevne indlemmede i det endelige Skifte af Aaret 1559 mellem Lauge Brock og Jens Ulfstand, hvorfor det blev nødvendigt, at der ogsaa foretoges et endeligt Skifte om dem, som da ogsaa foregik paa Vemmetofte d. 10de Mai 1578 mellem Fru Margrete Bille paa egne og Børns Vegne, og Herluf Skave paa sin Datterdatters, Jfr. Sophie Ulfstands Vegne. Brevet herom lyder saaledes:

---

[1]) Om Høiskolen i Strasborg dengang, og Joh. Sturmius see „C. F. Wegener: historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel" p. 181 Anm. 14.

[2]) I Anledning af Niels Brocks Død skrev Joh. Sturmius selv et latinsk Trøstebrev til den Afdødes Morbroder Peder Bille, hvilket haves sammen med Ligprædikenen over ham af Adam Colbius i Strasborg betitlet: epistola consolatoria Jo. Sturmii ad. Petr. Bilde. mit Ad. Colbii Leichpredigt. Strasb. 1579. 4. (Ad. Lex. p. XLIV.)

„Vi efterskrevne Peder Bille til Svanholm, Eiler Krause til Egholm, Erik Valckendrup til Glorup, Laurids Beck til Førslev vare forsamlede paa Vemmetofte Anno m. d. l. x. x. v iii den tiende Dag Mai, tilbudne af ærlige og velbyrdige Mand, Herluf Skave til Eskildstrup, paa hans Datters Barns Vegne, Jomfru Sophie Ulfstand, og ærlige og velbyrdige Frue, Fru Margrete Bille, sal. Lawe Brocks Efterleverske, om nogen Trætte og Uenighed dennem imellem var om Bygningen paa forskrevne Vemmetofte. Da have vi dennem venligen og vel forenet, som herefter følger, at Fru Margrete Bille, sal. Lawe Brocks Efterleverske, skal herefter beholde til sig og sine Børn og Arvinger alle de Huse og Jordsmonne, som findes paa forskrevne Vemmetofte Hovedgaard, undertagendes det Hus, som stander sønder og nør, som sal. Hr. Truid Gregersen var tilfalden med hans Hustru, Fru Ide Brock, og Herluf Skave nu selv i Værge haver, og tilkommer hans Datterbarn, Jomfru Sophie Ulfstand; tilfaldt og forskrevne Herluf Skave paa forskrevne Jomfru Ulfstands Vegne udaf Borggaarden syv Sællandske Alen og halvanden Qvarter udi Breden, og tretten Sællandske Alen udi Længden tvertover Borggaarden, og disse fornævnte tretten Alen tvertover Borggaarden skal fornævnte Fru Margrete Bille og hendes Arvinger ved Magt holde, og udi lige Maade skal Jomfru Sophie Ulfstand og hendes Arvinger holde ved Magt den anden Part af Skillerummet, som er syv Alen halvanden Qvarter i Breden. Og bleve de saa i alle Maader venligen og vel forenede og forligte om al Bygningen, Jordsmonnet og Gaardsrummet. At det saa uryggelig holdes skal, have de selv med os beseglet denne Contract og Forligelse". Det Hus, som nu paany udlagdes til den Ulfstandske Del paa Vemmetofte, siges at have været det samme, som Truid Ulfstand fik ved Tokkeskiftet 1529, og maa altsaa have været Stegerset, der ikke kunde tiene til Beboelse, men paa hvis Grund der vel kunde opføres en Beboelseslænge, og i saa Fald blev det saameget nødvendigere at bestemme, hvor stort et Stykke af Borggaarden, der skulde følge med Husets Grund.

Fra Fru Margrete Billes Tid haves 2 Oldingsbreve fra Faxe Herredsthing, det første af 13de October 1580, at der af de 13 dertil tiltagne Oldinger var afsat et ret Skovskiel mellem Vemmetofte Skov, som kaldes Strandskoven, og Totterup Skov, som kaldes Faurholt, og begyndte Oldingerne deres Gang ved „Faureføge", og bleve derfra ved at afpæle og afstene med Kul og Flint indtil „Braamosen", som er Grund og Mark til Totterup; det andet af 21de Juni 1593, at der var afsat et christeligt Skov- og Marke-

Skiel mellem Faxe Kirkes frie Enemærkes Skov, og de omliggende Lodseieres, som ere Vemmetofte, Tureby, og Giorslev; og havde Oldingerne begyndt deres Oldingsgang ved en Naur paa Strandbakken, og hugget Noglen [1]) paa den østre Side af samme og Vemmetofte Jern paa den vestre, og vare derefter blevne ved i Nordvest, og havde sat „Stabel" og „trebunden" Sten i en „Myrehov", og derpaa hen over en Mose, hvor de havde sat Stabel og trebunden Sten „et Høge eller tre" norden for Mosen [2]), derpaa til en gammel Abild, paa hvis venstre Side staaer en Hasseltorn og er et dobbelt Gierde paa begge Sider, hvor de atter havde sat Noglen paa østre Side og Vemmetofte Jern paa vestre, og saa videre frem i nordvestlig Retning, og derpaa i nordøstlig Retning, hvor Kirkens Skov støder sammen med Turebys og Giorslevs.

Da Lauge Brock og Jens Truidsen skiftede Vemmetofte Skove mellem sig, havde de naturlig ogsaa maattet bestemme Skiellet mellem Vemmetoftes Skov og Vivede Bys Skov, og ladet dette afsætte med „Stabel og Sten", derimod giorde Vincents Juell til Giorslev [3]) som Lodseier i Vivede By Indsigelse i 1578, og forlangte „Oldinger" ved Faxe Herredsthing til paany at afsætte Skiellet, men Herredsfogden ved Faxe Herreds Thing, Hans Jensen i Rode, afviste Sagen d. 27de April, idet han kiendte sig „for ringe til at stede Oldinge ind der, som tilforn er afstenet, men finder (des) formedelst Vincents Juell med sin Forfølgning her fra Herredsthing og indtil Sællandsfars Landsthing, og der at gaae om saa vidt Ret er, uden saa er mine „høgre" Dommere finde mig anderledes fore". Men Sagen blev optaget paany ved Herredsthinget det næste Aar under en ny Herredsfoged, og da der her var Spørgsmaal om at dele mellem en Hovedgaard og en Bondeby „til Minde og Rette", og dertil ikke alene havde udfordredes, at de vedkommende Riddermandsmænd havde været udnævnte ved en Kongelig Befaling, men ogsaa at der var æsket Oldinger af Thinget d. e. Rebsmænd lovligen tiltagne, for at der mellem Herregaarden og Bondebyen kunde „giøres og rides" ret Markeskiel, og da fremdeles Lauge Brocks og Jens Truidsens Skiel ikke stemte med Vivede Bys Skiel, da sal. Peder Svave til Giorslev

[1]) Kirkens Skovstempel var altsaa en Kirkenøgle.

[2]) Stabel o: Pæl; trebunden eller, som det skreves og udtaltes, „trebonden" Sten o: 3 forbundne Stene; Myrehov o: Myretue, Myrebanke; et Høge o: et Kast, saa langt man kaster med en Sten.

[3]) Vincents Juell til Hesselmed var i sit andet Ægteskab gift med Peder Svaves Datter, Else eller Elsebe Svave, og fik derved Giorslev.

Anno 1551 Fredagen næstefter St. Karins Dag lovligen forfulgte til Laas Giorslev Gaards Eiendom, og alt Giorslev Gaards Gods med dets 2 Gaarde i Vivede, og da endelig Lange Brocks og Jens Truidsens Skiel var sat uden at tilkalde Giorslevs Eier, saa faldt Dommen d. 7de Mai 1579 af Rasmus Tang i Fiskerhoved, da Herredsfoged i Faxe Herred, at „der bør at giøres ret Markeskiel mellem forn. Vemmetofte Hovedgaards Skov og Eiendom, og „Viffnedes" fælles Skov Mark og Eiendom, efter Kong Valdemaris fierde Lovbog x. v. Capitel og efter Recessen" [1]).

Af Livssager fra Fru Margretes Tid haves en Dødsdom af 11te Sptbr. 1572 af Herredsfogden Oluf Høg i Faxe Herred med 8 Meddommere over en Fru Margrete Billes Fange ved Navn Laurids Gundersen af Kiessendrup, der dømtes til at „nyde Naade med et Sværd".

Vi have seet, at det var paalagt Niels Truidsen i hans Forlehningsbrev paa Vordingborg Lehn 1566, at holde Geder ude af Skovene. Paa den store Skade, som disse foraarsagede Trævæxten, havde Christian III. tidlig været opmærksom, og som det er klart for endelig at gribe til det virksomste Middel til at skaffe sit Forbud Lydighed, havde Kongen a. 1544 befalet Slotsherren paa Kiøbenhavns Slot, at „udskikke af Slotstienerne af Kiøbenhavns Slot, og lade dem tage alle de Geder, de finde kunde over alt vort Land Sælland paa Kronens Stigtens, Klostrenes, Capitlernes, Kirkens, og paa Adelens Skove, dersom de ikke kunde gaae der' Naboer uden Skade, og drive dem til vort Slot, ihvem de tilhøre". Og i Henhold til denne Befaling blev en Mand fra Hanneleu fritiendt ved Dom af Kongens Retterthing a. 1552 for at kunne straffes, fordi han efter Befaling af Slotsherren paa Kiøbenhavns Slot havde slagtet nogle Geder paa Lellinge, og ført dem ind til Kiøbenhavn [2]). Det var imidlertid en indgroet Vane med at have Geder, og de ældste Oplysninger, vi forefinde om Besætningerne paa Herregaardene i Sælland, vise os hvilke Flokke af Geder, der holdtes paa disse [3]); saalænge der derfor intet Oie var for den Skade, der anrettedes af dem, synes Kongens Bestræbelser i den Retning at have været forgiæves, og

[1]) Her sees altsaa Valdemar II.s jydske Lov ogsaa at være lagt til Grund for en Dom ved et Herredsthing dengang.

[2]) S. Kolderup Rosenvinge: Gl. danske D. 1 St. Nr. 92 p. 191.

[3]) Saaledes holdtes der i Vinteren 1406 paa Høistrup 150 Geder og ingen Faar, og i Somren 1494 paa Bregentved 60 Geder og 2 Bukke og 56 Kid, og af Faar og Lam tilsammen tilligemed Vædderen kun 50, altsaa en Gedehiord, der var mer end dobbelt saa stor som Faarehiorden.

Tilladelsen i Recessen af 1558 Cap. 65 til igien at holde Geder, hvor det kan skee uden Skovens Skade, at være en Indrømmelse, som Kongen har maattet giøre Modstanden. Omsider trængte da den rigtige Indsigt heri igiennem hos Adelen i Frederik II.s Tid, og der begyndte nu en Udryddelses Krig mod Gederne paa Adelens Skove. Men hvilken Kamp, man her havde at bestaae med Bønderne, vise de idelige Thinglysninger mod Geder, og de Forholdsregler, man greb til, naar Advarslerne havde været forgiæves. Vi have ogsaa en saadan Thinglysning mod Geder fra Vemmetofte, udstedt d. 1ste October 1584 lydende saaledes:

„Gudmund Lauridsen i Hyllede, Herredsfoged i Faxe Herred, giør alle vitterligt: Aar efter Guds Byrd 1584 Torsdagen den 1ste October var skikket paa Faxe Herredsthing ærlige og fornumstige Mand, Hans Madsen i Faxe, paa ærlige og velbyrdige Fru Margrete Billes, Eske Brocks til Vemmetofte, og paa Mogens Giøes Vegne, og haver lovligen 4 samfulde Thing ladet forbyde over al Faxe Herred, nogen at have Geder paa Vemmetofte Skove, eller Vemmetofte Gaards Grunde, desligest andet Qvæg, uden at have det i deres Minde eller Tilladelse af Vemmetofte Gaard, og det er forkyndt til alle Sognestevner her i Faxe Herred ved Thingsvidner, at dersom der indkomme Geder eller andet ulovligt Qvæg paa Vemmetofte Skove eller Fang, da skulle de være advarede, efterdi (det) er tidt og ofte aflyst til Thinge og Stevne, og ville de enten ikke aflægge dennem, eller holde dennem fra Vemmetofte Gaards Eiendom uden Skade, om de fange Skade derover, da skal de have det for Hiemgield, og besynderlig med Geder, hvis efter denne Dag kommes dennem fore, da vil de lade dem, som andet fredløst Qvæg, aflive, førend de fange det derud". Urbanus Kilianus manu propria [1]).

Mogens Giøe til Gunderslevholm var nu Formynder for Sophie Ulfstand, han var hendes Fætter, en Søn af Falck Giøe til Skiersø og Ide Ulfstand, en Datter af Truid Ulfstand og Ide Brock; Sophie Ulfstands forrige Formynder hendes Morfader Herluf Skave var død 1583.

---

[1]) Urbanus Kilianus ɔ: Bysens Kieldsen; endnu findes Navnet „Bysens" her i Faxe Herred. Aflysnings-Brevet er udstedt i Herredsfogdens Navn, men underskrevet alene af Thingskriveren, der synes at have været studeret, da han latiniserer sit Navn til „Urban Kilian". Thingskriveren var den faste Person og den som vel egentlig holdt Thinget, da Herredsfogderne, som toges af Bønderne, idelig vexlede, hvorpaa her netop er et Exempel, idet der ved Faxe Herredsthing i 12 Aar har været 5 Herredsfogder, som forekomme i her anførte Sager, nemlig Oluf Høg i Faxe 1572, Niels Persen i Karisegaard 1574, Hans Jensen i Rode 1547, Rasmus Tang i Fiskerhoved 1579, og Gudmund Lauridsen i Hyllede 1584.

Sophie Ulfstand blev gift med Klaus Mauridsen Podebusk, en Søn af den fra Slaget ved Svarteraa bekiendte Maurids Podebusk og Fru Magdalene Sehested. Klaus Podebusk eiede de 3 Skaanske Herregaarde, Krapperup, Markie og Karsholm, og fik med Sophie Ulfstand Barsebæk og ⅓ i Vemmetofte; han boede paa Krapperup ved Foden af Kullen og var desaarsag forlehnet med „Kullegaarden" og de 11 derunder liggende Gaarde qvit og fri, dog saaledes at han skulde „Lygten paa Kullen med Blusingen ved Magt holde". Grunden ved Ladegaarden paa Vemmetofte var ikke bleven udskiftet i 1578 med Borggaardens Grund, og dette gav Anledning til en Proces mellem Klaus Podebusk og Fru Margrete Bille; Fru Margrete Bille havde nemlig i 1594 bygget et nyt Fæhus paa Vemmetofte, og dette paastod Klaus Podebusk, der ikke kiendte Forholdene, var opført paa noget af den Grund, der tilhørte ham; Sagen indankedes den 10de August 1594 for Sællandsfars-Landsthing, men Fru Margrete Bille godtgiorde med Vidner, at Grunden, hun havde bygget paa, havde efterfulgt hende, hendes sal. Husbonde, og hans Forældre i mange Aar.

Fru Margrete Bille tilbragte den næste Vinter 1595 i Jylland, og var her endnu d. 10de Marts, thi da udstedte Fru Gertrud Krabbe et Skiøde til hende paa 14 Gaarde, som er dateret fra Estrup. Naar hun er kommen tilbage, vides ikke; men Søndagen d. 4de Mai 1595 døde hun paa Vemmetofte, og 6 Uger derefter den 15de Juni blev hun begravet i Spiellerup Kirke [1]).

Eske Brock, der efter sin Hiemkomst fra sin Udenlandsreise havde faaet Estrup, medens hans Moder beholdt Vemmetofte, tiltraadte nu ogsaa Vemmetofte som sin Moders eneste Arving. Klaus Podebusk, der havde sine store Godsbesiddelser i Skaane, der vare saa udstrakte, at han skal have eiet 1800 Bøndergaarde, kunde naturlig ikke sætte Priis paa at eie en Andel i Vemmetofte, og Tiden var ei heller mere for Sameie; han overlod derfor Eske Brock sin Anpart i Vemmetofte. Endnu ved Fru Margretes Begravelse solgte han sine Bygninger paa Vemmetofte, hvis Grund for kort Tid siden havde givet Anledning til Proces. Skiødet herpaa udstedtes d. 16de Juni saaledes lydende:

„Jeg Klaus Podebusk til Krapperup kiendes for Alle med dette mit aabne Brev, at jeg haver solgt og skiødet, og hermed sælger og skiøder, fra mig og mine Arvinger til ærlige og velbyrdige Mand, Eske Brock til Estrup, og hans Arvinger, til evig Eiendom al min Anpart i det store Stenhus her

[1]) Hun var begravet i Choret ved Alteret, og da Begravelsen for flere Aar siden blev kastet til, blev Pladen vel optaget fra hendes Kiste, men forkom.

paa Vemmetofte, og min Anpart i Borggaarden, desligest al Graven deromkring, ogsaa al den Jordsmon indenfor Ringmuren, og Ringmurens min Anpart altsammen med, dog de Huse, som stander nedenfor Graven, dem skal jeg Klaus Podebusk Fuldmagt have at lade afbryde dog inden et Aar, og forn. Eske Brock Fuldmagt have at lade opføre en Mur i Stedet igien, som den gamle Ringmur haver standet og Eiendommen der indenfor med Ringmuren at følge forskr. Eske Brock, og hans Arvinger, som forn. stander. Desligest skal og forn. Eske Brock og hans Arvinger for evig Eiendom nyde og beholde mit Kohus i sin Bredelighed og Længde langs igiennem fra forn. Eske Brocks den nye Stald og langs frem og over til Ringmuren. Desligest skal og forn. Eske Brock og hans Arvinger for evig Eiendom nyde og beholde et Stykke Eng, som ligger bag ved Ringmuren fra en Hyld, som stander i Gierdet, som gaaer mellem Kirkeskovs Agre og Engene, og saa frem til et gammelt Engskiel, hvilken Eng nu strax afpælet blev. Og kiendes jeg mig efter min egen gode Nøie og Behov, at have oppebaaret fuld Fyldest og Værd". Til Vitterlighed underskrevet Axel Gyldenstierne til Lyngbygaard, Peder Brahe til Kragholm, Oluf Rosensparrer til Skarholt. Datum Vemmetofte den 16de Juni 1595.

Det Hus, som her sælges, kan ikke være den Bygning, som udlagdes Jomfr. Sophie Ulfstand 1578, hverken for Benævnelsens Skyld, thi et Stegers vilde ikke kaldes det „store Stenhus", ei heller fordi Klaus Podebusk kun har en Anpart i det Hus, han her sælger, medens det andet var en særskilt Længe, der udlagdes til hel Eiendom, det maa derfor antages at være en ny Bygning, der er opført paa Grunden af det gamle Stegers mellem Aarene 1578 og 1595, og som er den nuværende østre Længe, hvori Brockerne kunne have havt en Anpart, forsaavidt den ogsaa har været opført paa noget af deres Grund; og da den nuværende søndre Fløi, som Brockerne beboede, maa antages at være opført af Lauge Brock[1]), der rimeligvis har modtaget Bygningerne paa Vemmetofte i en endnu langt mindre beboelig Tilstand, end den, hvori Bygningerne paa Estrup overleveredes ham, saa var der altsaa dengang 2 nye Hovedbygninger paa Vemmetofte. See vi

[1]) Dette tyder ogsaa Bygningens Beskaffenhed paa, idet man seer, at den ikke er opført til samme Tid som den østre Længe, da den baade er lavere og meget smallere, medens Hvelvingerne i den østre Ende af den dog vise hen til den samme Periode i Stilen, idet de, ligesom Hvelvingerne i Ulfstandernes Fløi, ere murede med den Slags Grader, man finder i Frederik II.s og alle Christian IV.s Bygninger.

hen til Befæstningsværkerne, da er der foregaaet den største Forandring i disse fra 1529, de dobbelte Volde ere borte, og Graven, der før laae udenfor Ringmuren, og langt fra Borggaardens Bygninger, ligger nu indenfor Ringmuren og nær ved disse, medens den gamle Ringmur, hvoraf Mure endnu staae tilbage, nu ligger langt udenfor Graven og nede i Ladegaarden, hvor Kohuset støder op til den mod Syd, og Engene mod Øst. — Det er de nuværende Bygningsforholde og Stedforholde, som ere blevne til i denne Mellemtid.

Fire Aar efter overdrog Klaus Podebusk ogsaa Eske Brock sin tredie Part af Vemmetofte Gaards Marker, Skove, og Bøndergods mod et billigt Mageskifte for Strøgods i Skaane og Halland; Skiødet paa Vemmetofte Gaards Marker og Skove, hvormed ogsaa fulgte Klaus Podebuskes Lade, er udstedt d. 27de October 1599, og paa Bøndergodset d. 17de Juni 1600; Bøndergodsets 3die Part bestod da af 6 G. i Spiellerup, 3 G. i Snekkelstrup, 5 G. i Vemmetofte, 1 G. 1 Mølle i Vivede, 1 G. i Faxe By, 2 G. i Kiessendrup, 2 G. i Stubberup, i G. i Værløse.

Eske Brock havde et Par Sager om det „brændte" Overdrev, den sidste af 21de Marts 1594 med Arild Hvidtfeldt til Oddersberg, Danmarks Riges Kantsler, da Lehnsmand paa Tryggevelde [1]). Ogsaa med Arild Hvidtfeldts Eftermand paa Tryggevelde, Christen Holck til Hoisgaard, havde Eske Brock tilligemed øvrige Lodseiere i Sigerslev By en Sag om Sigerslev Bys Overdrev, idet Christen Holcks Ridefoged, Oluf Hammer, ligesom dennes Formand i Arild Hvidtfeldts Tid, paastod, at Sigerslev Mænd skulde betale 1 skp. Havre for hvert Høveds Græsgang paa Overdrevet, men Sigerslev Mænd frikiendtes ved Stevns Herredsthing d. 22de Februar 1597 for bemeldte Afgift, da det bevistes, at de vedkommende Skrivere paa deres egen Haand havde oppebaaret Afgiften, og at der ikke giordes Regnskab for den til Kgl. Ms. Rentekammer.

Eske Brock fik Oldingbrev af Faxe Herredsthing af 19de Febr. 1596, at der var giort et christeligt Skovskiel mellem Fru Elsebe Svaves Skov til

[1]) Det brændte Overdrev begynder østlig paa Grændsen mellem Faxe og Bieverskov Herreder, og strækker sig ind i Haarlev, Karise, Dalby og Thureby Sogne. Da der i den første Sag føres Thingvidner af 1585, for at Trustrup Mænd ikke i 40 Aar gave Græsgang af deres Qvæg paa det Overdrev „det Brændte", sees at Navnet „det Brændte" i det mindste naaer op til 1545; muligen at Navnet uden at staae i Forbindelse med nogen her stedfunden Skovbrand, har samme Oprindelse som Bregentved, der ogsaa paa den Tid skrives „Brændtved", og at det kommer af „Bregner", saa det „brændte" Overdrev skulde være det samme som „det Bregnede" ɔ: det med Bregner begroede Overdrev.

Faurebøge, og Eske Brocks Skov til en hans Gaard i Faxe; og begyndte Oldingerne deres Tog ved den Bøg, som staaer udi de 3 Skiel ved Preben Gyldenstiernes, Eske Brocks, og Fru Elsebe Svaves Skov derfra i Sydvest siden i Sønder til Kirkeskoven vedtager, der endte de deres Tog, ved den første Bøg, de begyndte, satte de 1 Pæl og iii Kampestene med Flint og Kul under, og saaledes videre til en stor Sten, som ligger udi 3 Skiel mellem Kirkeskoven, Eske Brocks Skov, og Totterupholms Skov udi Bækken, der satte de 1 Pæl og iii Stene med Flint og Kul hos, og der endte de deres Tog [1]). Faxe Bys Fællesskov blev rebet den 12te October 1610, efterat dennes 4 Dele, Heiede, Heiede Slet, Hestehaven og Kohaven, iforveien vare lyste i Fred og „Overstede" [2]); som en af Lodseierne i Faxe By deltog Eske Brock ogsaa i denne Rebning. Faxe Bys Fællesskov var den sidste, som udskiftedes af de Skove, der vedrøre Vemmetofte, og dermed havde man nu giennemført Fællesskabets Ophævelse i Skovene her, det første Fremskridt fra Fortiden i den Retning.

Eske Brock lod d. 12te October 1584 sit Signet aflyse ved Landsthinget, og udstedte derom følgende Bekiendtgiørelse: „Jeg Eske Brock til Estrup giør vitterligt med dette mit aabne Brev, at nogen Tid forleden da er min Signet-Ring mig frastiaalet, hvorfor jeg foraarsages det at affige, og vil det hverken nyde eller undgielde, hvor det findes for noget Brev undtagendes min Haand findes derhos. Og er jeg gierne begiærendes, det jeg maatte bekomme et Landsthingsvidne, det forn. Signet er afmælet, eftersom forskrevet staaer. Datum Vemmetofte d. 12te October Anno 84. Eske Brock med egen Haand". Under flg. 2den Decbr. fik han Landsthingsvidne, at ovenst. Seddel var læst ved 4 samfulde Thing, og at det alvorligt var befalet alle Thingriderne, at forkynde Sedlen til alle Herredsthing og Birkething over alt Sælland.

Ved Sællandsfars Landsthing d. 16de Januar 1594 vandt Eske Brock en Sag om en Vornede, der viser os, hvorledes anden Mand bar sig ad, naar han optog en tilrømt Mand paa sin Stavn. Herredsfogden Gudmund

---

[1]) Oldingernes „Tog", som her omtales, og som skreves og udtaltes „Toug", er det samme som ellers kaldes Oldingernes „Gang". Maaden, hvorpaa Skiellene sattes, er her særdeles klart angivet, at have bestaaet i en Pæl og 3 Stene med Flint og Kul ved.

[2]) „Overstede" er her det samme som „Fred". Ordets ældre Form er „Overstath eller Overstadt", og forekommer ofte i Lovene om Sager, der ere stillede i Bero, som figes at „stande udi Overstadt". Ordet „qver" eller „qvar" forekommer endnu i Almuesprog i Thy, hvor det bruges for „stille", saasom „at tie qvar" ɔ: tie stille".

Lauridsen i Faxe havde ved Faxe Herreds Thing d. 18de Februar 1591 afsagt følgende Dom: „Var skikket ærlige og velfornemme Mand, Peder Stigsøn i Stubberup paa sin Husbondes, ærlige og velbyrdige Mand Erick Valckendrups Vegne til Høgstrup paa den ene Side, og ærlige og velfornemme Mand Knud Poulsen i Vivede, Foged paa Vemmetofte, paa sin Husbondes, ærlige og velbyrdige Mand Eske Brocks Vegne til Vemmetofte paa den anden Side, om Trætte og Dele dem imellem haver været om noget forbrudt Gods efter Laurids Jørgensen af Hværløse, som blev ret for Tyveri, og forn. Peder Stigsøn kiender sig ved hans Hoveblod paa sin Husbondes Vegne, efterdi han er hans Husbondes Erick Valckendrups Vornede („Vorinde"), og hiemfødte Bondesøn". Hertil svarede Knud Poulsen paa sin Husbondes Vegne: „efterdi samme Misdæder var min Husbondes Tiener og var indkommet paa hans Gods med Villie („Vilge") og Minde, foruden nogen Mands Giensigelse og Forbud, desligest var opbuden her til Thinget til Alle og Enhver, som havde noget med hannem enten at forsvare eller vilde kiendes hannem i nogen Maade, og Ingen kom, som kiendtes hannem eller vilde tage hannem i Forsvar, derfor sætter jeg i Rette, om Eske Brock var ei da hans Husbonde, og om samme Misdæders Gods bør ikke at følge Eske Brock, som var hans Husbonde og Forsvar? desligest sætter jeg ogsaa i al Ret, om forn. min Husbonde bør ikke at have Varsel til sin Hovedgaard Estrup, førend Dom gaaer i samme Sag, efterdi samme Misdæder havde taget Husbondehold af min Husbondes Foged paa Vemmetofte, og Eske Brock derfor kiender sig at være Husbonde og rette Jorddrot til at oppebære hans Hoveblod"? Derpaa havde Herredsfogden afsagt den Dom, at da Misdæderens Gods skal følge sit Herskab uanseet hvis Grund det paafindes, bør forn. Laurids Jørgensens Gods og Hoveblod følge den gode Mand Erick Valckendrup, efterdi samme Laurids Jørgensen var hans Vordnede og hiemfødte Bondesøn, og gav hannem sit Hold. Men Eske Brock indankede Sagen for Landsthinget, og stevnede Herredsfogden med Erick Valckendrup for samme, og her afsagde Landsthingsdommeren Lange Beck til Førsløv sin Kiendelse i Overensstemmelse med Eske Brocks Paastand saaledes: „efterdi forn. Laurids Jørgensen boede paa Eske Brocks Stavn, den Tid han forbrød sit Gods og blev for sin Misgierning aflivet, da bør hans Hoveblod, efter Kgl. Domme i slige Sager udgangne ere, at følge Eske Brock, og kan fordi ikke andet kiende end Herredsfogden med sin udgivne Dom jo af Vanvittighed

og Misforstand haver giort Eske Brock Uret, og finder fordi denne hans Dom magtesløs at blive, og (han) pligtig at igiengive hannem sin Kost og Tæring".

Eske Brock var forlehnet med det store Dronningborglehn, der indbefattede foruden Randers By, de 7 Herreder, Støvring, Houlberg, Galthen, Gierlev, Rougsø, Nørhald og Synderlyng Herreder. Lehnet havde sit Navn af det nedlagte Graabrødrekloster i Randers, som Christian III. havde indrettet til et Slot, og kaldet Dronningborg, fordi det 1548 tilligemed Koldinghus skienkedes Dronning Dorothea til Livgeding. Eske Brock fik Brev paa Lehnet fra Phil. Jakob. 1597, men tiltraadte det allerede Mikkelsdag 1596, da det blev ledigt under særegne Omstændigheder, idet Bygholm Lehn d. 21de Septbr. 1596 blev fradømt Erik Lange[1]), og Niels Skram, som var Lehnsmand paa Dronningborg, blev forsat igien til Bygholm Lehn, som han tidligere havde havt. Med dette Lehn fulgte de 2 Ladegaarde, Biellerup og Thorup, qvit og fri, og et aarligt Genannt af 600 Rdl. i Penge, 12 Læster Rug, 14 Læster Byg, 10 Læster Havre, 1 Læst Smør, 18 Kør, 150 Brændsvin, 100 Giæs, 200 Faar og Lam, 200 Høns, 19 Ol Æg, 3 Td Baisalt, og desforuden det halve af de uvisse Indtægter, Indfæstning, Sagefald og Oldengield. Af Lehnet skulde stilles 9 Gerustheste, og paa Kongens Reiser skulde Kongens Heste holdes 1—2—3 Nætter med Hø og Halm. I 1602 fik Eske Brock sit Genannt fastsat til 2623 Rdl. i Penge. Eske Brock beholdt dette Lehn til sin Død, og boede som Lehnsmand bestandig paa Dronningborg Slot.

Eske Brock var en af dem, som Christian IV. havde fæstet sine Øine paa fra sin Ungdom af, og han vedblev bestandig at være en af dem, til hvis Dygtighed Christian IV. satte særdeles Tillid. D. 26de Juni 1596, som Christian IV. kronedes d. flg. 29de August, blev Eske Brock med 7 andre optaget i Rigsraadet, og i sin Egenskab af Rigsraad brugtes han nu af Christian IV. til mangeslags Ærinder og Forhandlinger, hvortil hans fleeraarige Uddannelse i Udlandet ogsaa maatte giøre ham saa meget mere skikket,

[1]) Erik Eriksen Lange til Engelholm ødelagde sin Formue ved Alchymi, og forgieldede sig saaledes, at han maatte flygte ud af Landet, han giftedes derefter med Tycho Brahes Søster, den lærde og høit begavede Fru Sophie Brahe, der dengang Erik Lange studerede paa Uranienborg levede der med sin Søn Tage Thott Ottesen som Enke efter Otto Thott til Eriksholm, og ikke ved nogensomhelst Gienvordighed siden lod sig bevæge til at tage sin Haand tilbage, som hun da havde givet ham.

saaledes forsendtes han i 1601 tilligemed Carl Bryske i Gesandtskab til Zaren i Moskov, og i 1605 med Mandrup Parsberg i Gesandtskab til Christian IV.s Svoger, Churfyrst Christian af Saxen, for hos denne at vinde en Alliance for Danmark mod Sverrig, med hvilket der bestandig var en pirret Stemning. I 1606 var han en af de 5 Rigsraader, som Christian IV. udvalgte til at ledsage sig paa den glimrende Reise, som han foretog fra 13de Juni—24de August til sin Svoger Kong Jakob i Skotland, og hvis egenlige Formaal upaatvivlelig ogsaa var stilet mod Sverrig. Og da Krigen mod Sverrig saa endelig udbrød, den saakaldte Kalmar-Krig, var Eske Brock i begge Krigsaarene 1611 og 1612 Commissarius ved Hæren, og ved Fredslutningen med Sverrig var han en af de 4 Rigsraader, som udtoges til at lede Underhandlingerne, og han har i denne Egenskab medunderskrevet Fredstractaten i Knærød (d. 26de Januar 1613). Da Christian IV.s tredie Svoger, Hertug Johan Adolf af Holsten-Gottorp, døde 1616 d. 31de Marts, mødte Eske Brock paa Kongens Vegne til Bisættelsen i Slesvig Domkirke d. flg. 14de Mai. Endelig ledsagede Eske Brock Christian IV. til Kredsdagen i Brunsvig i 1623, en Reise, der kun kan have været ham ubehagelig, da Kongen der paa sin egen Haand besluttede sig til Deltagelse i 30 Aars Krigen. Endnu maa vi bemærke, at Eske Brock var en af de Rigsraader, som Christian IV. pleiede at tage med sig, naar han efter den Kiøbenhavnske Herredag reiste op til Norge, for at holde Herredag der.

Eske Brock førte Hesten med den Vendiske Fane ved Frederik II.s Bisættelse 1588 d. 5te August, og samme Aar finde vi, at han er bleven trolovet med en af Dronning Sophies Jomfruer, Jomfru Kristense Viffert. Kristense Viffert var født d. 25de Novbr, 1561, altsaa omtrent et Aar yngre end Eske Brock, hun var en Datter af Rigsraad Axel Viffert og Fru Ane Lindenov, der i deres Ægteskab foruden hende havde 2 andre Døttre, Margrete og Else. Da hun var 3 Aar gammel, havde hun mistet sin Moder († 23de Novbr. 1564), hvorefter hendes Fader havde giftet sig igien med Fru Ane Krabbe til Baggesvogn, men ved hans Død, 1580, arvede Kristense og hendes 2 Søstre dog alle Faderens 3 Gaarde, Axelvold, Alnerup, og Viffertsholm, af hvilke Alnerup tilfaldt Kristense. Kristense Viffert var 2 Aar før Faderens Død kommen ind i Dronningens Jomfrukammer. Eske Brock holdt sit Bryllup paa Kiøge Raadhus i Juli 1589; hans Farbroder Predbiorn Gyldenstierne, hvis første Hustru Fru Berete Rosensparre, en Datter af Sten Rosensparre

og Fru Mette Rosenkrands, var død efter et kort Ægteskab fra 28de August 1580 — 2den April 1583 og havde efterladt sig en Datter Ytte Gyldenstierne, holdt ogsaa i samme Maaned Bryllup i Odense med sin anden Hustru, Jomfru Mette Hardenberg, en Datter af Erik Hardenberg til Mattrup og Fru Ane Rønnov. Predbiørn Gyldenstierne var da Aaret iforveien bleven Nabo til Vemmetofte, idet Totterupholm var bleven ham udlagt paa sin ovennævnte Datters og egne Vegne ved Skifte af 8de Juli 1588 efter Fru Mette Rosenkrands, hvis 2 andre Gaarde Skarholt og Vallø arvedes af Sønnen Oluf Rosensparre; fra den Tid af har Totterupholm været en fra Vallø adskilt Eiendom [1]). Baade Eske Brock og Predbiørn, eller, som Navnet allerede dengang blev sammentrukket, Preben Gyldenstierne fik Maningsbreve af den mindreaarige Regiering, forbi de ved Dandsen til deres Bryllupper havde overtraadt Frederik II.s Reces af 31te Mai 1586 om Bryllupskoste m. v. saa lydende:

„Eftersom vi ere komne til Forfaring, at der til Bryllupper for en Brug er opkommen, at under Maaltidet holdes Dands og opfordres dertil, saa snart (ɔ: vel) den som sidder bag paa Bordet som en anden, saa de maa træde paa Bordet, som Maden er standendes, hvilket ikke alene synes uskikkeligt, men ogsaa at kunne tilføie Men [2]) for sygelige Qvindfolk og andre, naar de skulle springe over Bordet, at snart et ulykkeligt Fald kunde derover tilkomme, da ville vi afskaffet og forbudt have, at ikke skulle dandses under Maaltid, saalænge Maaltid varer, til det er optaget, og Skiver og Borde [3]) enten ere udtagne, eller og stillede til affide".

---

[1]) Fru Mette Rosenkrants var en Datter af Hr. Oluf Nielsen Rosenkrands, og Fru Ide Munck, og havde to Aar før sin Død arvet Totterupholm efter sin Moder, Fru Ide Munck, der døde i en høi Alder i Malmø den 22de August 1586, og d. flg. 29de Septbr. blev begravet i Valløby Kirke. Af Oluf Rosenkrands's 2 Døttre med Fru Ide Munck blev Birgitte Rosenkrands gift med Lange Brocks Svoger, Peder Bille til Svanholm og fik Øster-Vallø, og Mette Rosenkrands, som fik Vester-Vallø, først, som her sees, med Sten Rosensparre til Skarholt, der faldt ved Svarteraa, efter hvis Død hun saa sad Enke et Par Aar, indtil hun igien indgik et berømmeligt Ægteskab med den navnkundige Peder Oxe til Gisselfeldt, Danmarks Riges Hofmester, der døde d. 24de October 1575, uden at efterlade sig Børn med hende. Fru Mette Rosenkrands opførte, som det synes fra 1568—1586, Bygningen paa sin Del af Vallø, som er det nuværende gamle Vallø, med Broen, Porten, og Taarnene med „rødeste Tinde".

[2]) Men, Skade.

[3]) Skiver, naar de modsættes Borde, betyde løse Bordplader.

Det var Landets fornemste Damer, der saaledes sprang over Bordene ned paa Gulvet for at dandse, og det er begribeligt, at den strenge Dronning Sophie fik det afskaffet, men det kunde kun skee ved at forbyde Dandsen under Maaltidet, da de der sad paa Bænkene bag Bordene ikke paa anden Maade kunde komme til, naar ikke hele Bænkeraden hver Gang skulde ud og ind for den Enkelte. De uendelig lange Maaltider, som kiedede de Unge, havde formodenlig fremkaldt Dandsen som en Tidsfordriv under disse. Kongen indskrænkede derfor tillige Maaltiderne.

Eske Brock havde 7 Døttre og 1 Søn i sit Ægteskab med Fru Kristense. De 2 første Døttre, der hed Ane som Fru Kristenses Moder, døde som ganske smaa, og den tredie, der hed Sophie som Enkedronningen, døde ogsaa som Barn. De 5 andre Børn bleve voxne, nemlig Jytte født 1595, Margrete født 1596, Birgitte eller Berete født 1601, Elisabeth eller Lisbeth født 1603, og Sønnen Lauge, der stod midt mellem disse 4 Søstre og var født 1597. Margrete blev trolovet paa Vemmetofte d. 20de October 1611 med Sten Rosensparre, en Søn af den ovennævnte Oluf Rosensparre og Fru Lisbeth Gyldenstierne, en Datter af Eske Brocks anden Farbroder Henrik Gyldenstierne til Aagaard og Fru Lisbeth Brahe. Sten Rosensparre var ilet fra Kalmarkrigen til Vemmetofte, for at tiltale Eske Brock om hans kiære Datter, den da 15aarige Margrete, og holdt her sit Fæstens Øl med hende under det fornævnte Datum, og ilede atter Dagen efter bort fra sin Trolovede tilbage til Krigs Skuepladsen. Kun faa Forbindelser synes at kunne have været ledsagede af en større Glæde end denne maa have været det for Eske Brock, baade for den unge Rosensparres egne udmærkede Egenskaber, og for det Venskab, der var mellem Eske Brock og hans Fader, og det Slægtskabsforhold, der allerede forbandt disse, og for Nærheden af Vemmetofte og Vallø, og den Udsigt til at disse Eiendomme atter engang som i fordums Tider kunde forenes, og da maaske følge samme Slægt. Men de skiønne Forhaabninger her skulde snart tilintetgiøres! I det næste Aar 1612 den 21de Februar faldt Sten Rosensparre i en Skiermydsel mod de Svenske paa Stellinge Mark, nordvest for Varberg, i den tidlige Morgendæmring, man bad ham forinden Kampen spare sig selv og betænke, at han var den sidste Rosensparre, da svarede han: „et godt Navn gaaer for alt"! og ½ Time efter, 23 Aar gammel, levede han ikke mere, men da man fandt hans Lig, var hans Ansigt og Bryst forhugget, og hele hans øvrige Legeme fuldt af Stik og Saar, til Beviis paa, hvor mandigen han havde stridt, og hvilket hæderligt Eftermæle, han satte

sig og sin Slægt, af hvis ædle Stamme han var det sidste Skud, — en Yngling i Gustav Adolfs Aand [1])! Tre Aar efter, 1615, bortrykkedes hans sorgfulde Brud af Kopperne, hendes Kiste blev bragt til Herfølge Kirke ved Vallø, og der bisat ved Siden af hans. De 3 andre Døttre oplevede Eske Brock og Fru Kristense derimod at see gifte, og alle med Mænd af Landets rigeste og anseteste Slægter. Ytte Brock blev gift med Jørgen Skeel til Hegnet (1614), der tidligere havde været gift med Kirstine Lunge, som døde efter 2 Aars Ægteskab (1609), Berete Brock blev gift med Tyge Brahe til Mattrup (1618), og Lisbeth Brock med Frands Lykke til Overgård (1621).

Det varede flere Aar inden Eske Brock giftede sig, og fra den Tid han saaledes gik under Navnet af Junker, og fra Vemmetofte hos hans Moder, beretter Sagnet os en Begivenhed med en Spaadom om hans Mandsstammes forestaaende Ophør: „En Dag", saa hedder det, „gik Junker Eske Brock paa Vemmetofte ude paa Marken, men som han gik og slog hen i Veiret med sin Kiep, fløi der en Hat for hans Fødder, hvilken han bød sin Dreng tage op, men da denne satte den paa Hovedet, blev han usynlig, hvorpaa han selv tog den paa, og blev ligeledes usynlig, derefter gik han nu hiem med Hatten. Kort efter kom en barhovedet Dreng til Porten, og forlangte at tale med Junkeren, og bad om sin Hat, som Junkeren med Kieppen havde slaget af hans Hoved, og bød Junkeren 100 Ducater og mere, om han kunde faae den igien, og tilsidst, da dette var forgiæves, lovede han, at han aldrig skulde mangle Børn og disse aldrig Penge, derpaa fik han nu Hatten og Junkeren mente, det var vel betalt, men da han saa gik ud af Døren, raabte han til Junkeren: „Du skal dog ikke efterlade Dig Sønner, men blot Døttre"!

Saaledes spiller et nordisk Tryllesagn paa Brockernes Grav! Som Rosensparrenes skulde ogsaa Brockernes gamle og „drabelige" Adelsslægt nu udslukkes, og syv Aar efter, at den sidste Arving til Rosensparrenes Navn var død, døde ogsaa den sidste Arving til Brockernes Navn, Eske Brocks eneste Søn, Lange Brock, i sin blomstrende Alder under et Ophold i Paris i Aaret 1619.

[1]) Han yttrede ofte, at det var ham en ulyksalig Dag, paa hvilken han ikke havde giort sin alvorlige Bøn til Gud, og kaldte Davids 91 Psalme sin Psalme, og var giennemtrængt af dennes levende Fortrøstning af, at være i Guds Haand under alt. Efter 8 Aars vidtudstrakte Reiser var han kommen tilbage til Danmark, 1610, altsaa Aaret før Krigen. H. Bang, Ligprædiken over Sten Rosensparre. Kiøbenhavn 1612.

Ligprædikenen over Fru Kristense underretter os om, hvorledes hendes Svaghed tiltog efter Sønnens Død; i Begyndelsen af 1622 døde nu ogsaa hendes Søster Fru Margrete Viffert til Viffertsholm, og, da Eske Brock i Somren 1623 var med Kongen i Brunsvig, sees det af Fru Kristenses hyppige Berettelser, hvorofte hun selv og hendes Omgivende med hende troede Døden nær forestaaende. Hun overlevede imidlertid Eske Brocks Hiemkomst, og de følgende Vintermaaneder til Begyndelsen af Foraaret 1624, da hun døde d. 3die Marts paa Dronningborg Slot. Hendes Datter Fru Berete, der var gift med Tyge Brahe, var allerede dengang udmærket ved sin Gudsfrygt, og Ligprædikenen beretter, at Fru Kristense i sin Døds Time, da de alle stode om hendes Seng, slog sin Haand ud, og klappede paa sin Datters Fru Beretes Haand, og slog sin Haand ned til Jorden, og gav tilkiende, at hun vilde, at hun skulde giøre Bøn for hende, hvorpaa saa Ligprædikenen siger, at da dette var sket, og medens de andre vare i Bønnen, lagde Fru Kristense sine Hænder sammen paa sit Bryst, men kunde ikke fange Ordene frem, og laae stille hen og døde Kl. 8 Slet. Den flg. 19de Marts blev hendes Lig nedsat i St. Mortens Kirke i Randers, hvor Biskopen i Aarhus Jens Gødesen holdt Ligprædikenen over hende.

Eske Brock havde ingen stærk Helbred. Om Mæslingerne, som han fik, da han var 44 Aar, have efterladt nogen Svagelighed, vide vi ikke; men i det sidste Aar af Kalmarkrigen 1612 led han meget af Feber og Dienssvaghed, og maatte for en Tid endogsaa trække sig tilbage, og fra den Tid var han, som det synes, hvert Aar hiemsøgt af Feberen. Fra Reisen i Brunsvig kom han syg tilbage; og overlevede kun Fru Kristense til Udgangen af det næste Aar, da han døde Torsdagen d. 15de Decbr. 1625 ligeledes paa Dronningborg Slot. Ligprædikenen beretter, at han modtog Sacramentet den sidste Morgen han levede, og at han efter Berettelsen bad Præsten, Hr. Oluf, synge Psalmen „Nu bede vi den Helligaand“ [1]), og at han, da Præsten derefter lyste Velsignelsen over ham, tydeligen selv svarede „Amen! Amen“! hvorpaa han saa laae stille hen, men naar Hr. Oluf taug med Guds Ord, forlangte han, at han skulde blive ved, og da Kl. var 4, hensov han sagtelig i Herren i sine Børns og andre gode Folks Nærværelse, paa faa Dage, 65 Aar. Den 30te

---

[1]) Luthers Psal. „Nun bitten wir den heiligen Geist“ oversat af Claus Mortensen Tøndebinder i Malmø (1529). Denne Psal. blev den Tid affunget ved Gudstienesten før Prædikenen. S. „Danske Psalmedigtning af Brandt og Helweg 1846, I. p. 18.

December næstflg. blev han bisat i St. Mortens Kirke ved Siden af Fru Kristense, begge i simple Kister overtrukne med Læder, og Bogstaverne E. B. indbrændte paa den ene og K. W. paa den anden[1]). Eske Brocks Vaaben blev nedlagt i Gravhvelvingen med ham. Holger Rosenkrands talte over Eske Brock ved hans Nedsættelse, og Biskop Jens Gødesen holdt Ligprædikenen, som senere udgaves, og hvori Biskoppen paa en fyndig Maade har betegnet Eske Brocks Orden og Bestemthed, hans Dygtighed og Anseelse, naar han siger om ham, at „han var, — for at tale med Luther —, en Herre i Nominativo og Genitivo Casu"!

Paa Vemmetofte giemmes intet Minde om Eske Brock, men paa Prædikestolen i Spiellerup Kirke staae hans og Fru Kristenses Navnechiffre med deres Vaabener under[2]).

Foruden Vemmetofte og Estrup, som Eske Brock eiede helt, da han med stor Bekostning ogsaa havde udkiøbt de Ulfstandske Arvinger af Estrup, efterlod Eske Brock sig i Jylland Estruplund, som han havde anlagt, og Hevringholm, Rudtgaard og Nielstrup, som han havde kiøbt, og i Skaane Alnerup, som han havde faaet i Medgift med Fru Kristense, og Ellinge, Valden og Ørtofte, som han havde faaet ved at overtage Boet efter sin afdøde Morbrodersøn og Fastersøn Eske Jørgensen Bille. I Kiøbenhavn havde han kiøbt en Gaard i „Kiødmangergade ud til Pilestræde", som han ligeledes efterlod sig.

VIII.

Men der er efterladt os et Minde af Eske Brock, hvortil der ikke findes Mage af nogen Adelsmand i Danmark. Der er nemlig Tid efter anden kommen flere Kalendere frem, der ere giennemtrukne med Blade, som Eske Brock har beskrevet; disses Antal udgiør nu 5, de 4 første ere David Herlicii Kalendere for Aarene 1604, 1608, 1612, 1613, den 5te er Nicolai Helvaderi for Aaret 1622, alle i 12mo. Af disse Kalendere kiendte man til 1842 kun den for 1612, der var fundet i den sidste Halvdel af det forrige Aarh., og af hvilken det heraldisk-genealogiske Selskab i 1824 havde meddelt et Brud-

[1]) Forordn. 23de August 1621 § 26 forbyder Alle, som ikke ere af Adel, at maatte begraves i Kister, som ere overtrukne med Klæde, Læder, eller Messing.

[2]) Til høire Brockernes Vaaben, derover E. B. (Eske Brock), til venstre Wiffeternes Vaaben, derover F. K. W. (Fru Kristense Wiffert).

stykke i „Magazin til den danske Adels Historie" I., 1. H.; da udgav, i det forn. Aar 1842, den for Oplysninger til Fædrelandets Historie saa utrættelig virksomme og opoffrende, nu afdøde Vedel Simonsen, en anden Kalender for 1608, der var kommen ham til Hænde, og Aaret efter 1843 berigede han atter den historiske Literatur med en tredie Kalender for 1613, som han havde faaet i Mellemtiden. Han udgav begge disse Kalendere tilligemed Supplementet til Dagbogen af 1612 i 2 Hefter under Titelen: „Bidrag til Lænsmanden paa Dronningborg, Rigsraad Eske Brocks Levnetsbeskrivelse ved hans egenhændige Dagbøger for 1608. 1612. 1613". Senere har Professor T. A. Becker ved sine Eftersøgelser i Herregaardenes gamle Archiver endnu fundet tvende Aargange paa Gammel Estrup, nemlig den for 1604 og for 1622, altsaa den første og sidste Kalender i Samlingen. Disse 2 Kalendere befinde sig nu i det Kgl. Geh. Archiv, og ere hidtil ikke offenliggiorte, hverken helt, eller i Udtog. Indholdet i disse 5 Kalend.re er nedskrevet med den Frihed, der snart forbigaaer, snart medtager, eftersom det falder ind, og man er stemt til paa de forskiellige Tider og under de forskiellige Forhold, men altsammen kun bestemt til egen Underretning. Undertiden vise Optegnelserne sig senere at være tilføiede ved de vedkommende Dage.

Vi skulle nedenstaaende samle det historiske Udbytte af Optegnelserne i disse 5 Dagbøger, for saavidt som de tiene til en Skildring af Eske Brocks eget Liv, og Landets indre Forholde paa hans Tid.

I Tiden før Enevoldsregjeringen, da den indfødte danske Adel havde udviklet sig i sin hele Folke-Eiendommelighed, finde vi dens Charakter i en afgjort Tilbøilighed for Landlivet, og i den særdeles Agtelse, hvori Kundskaber og Studeringer stode hos den, medens den derimod ikke deler den krigerske Aand, der gaaer gjennem den Svenske Adel[1]). I Forbindelse med den aandelige lærde Dannelse, som den Danske Adel saaledes ansaae for en Nødvendighed i Standen og for Standens Ære, stod dens mangeaarige Ophold i Udlandet, der dels anvendtes ved de berømteste Høiskoler, dels til egen umiddelbar Uddannelse gjennem Reiser. Og i Forbindelse med dens Interesse for Landlivet stod dens store Lyst til Landeien-

[1]) Den Svenske Minister-Resident i Kiøbenhavn, Magnus Durell, indgav i Aaret 1649 en „relation om konungariket Danmark, dedicerad till drottning Christina", hvori han stærkt fremhæver den ukrigerske Retning hos den danske Adel, og siger: „I krigssakar är adeln oerfaren och ganska få försökte i främmande land. E. G. Geijers samlade Skrifter. IV, 2., p. 373.

domme, og til heri bestandig at udvide sine Besiddelser. Heraf, saavelsom ogsaa af de Betingelser de Adelige selv havde faaet knyttede til deres Eiendomme, og som bandt disse til Standen, fulgte nu en Mængde Omsætninger af Eiendomme imellem dem, hvorved de Bemidlede opdyngede Masser af Jordegods i deres Besiddelser, der laae adspredte i alle Rigets Provindser. Hvorledes dette nu ogsaa var Tilfældet med Eske Brock have vi seet; og Dagbøgerne underrette os ogsaa noget nærmere om nogle af hans Foretagender i den Retning, saasom, at han gav 50,000 Rdl. for Hesringholm (1608, 21de Juli), og 14,000 Rdl. for det mindre Nielstrup (1608, 18de October), og for Gaarden paa Kiødmangergade 2300 Rdl. (1604, 14de April), de underrette os fremdeles om, at han i Slutningen af 1612 og i Begyndelsen af 1613 stod i Underhandling baade om Gjessingholm og Holbekgaard, og havde villet kiøbe begge disse Gaarde til.

At Adelen i Danmark paa Eske Brocks Tid stod paa Høidepunktet af sin Rigdom og Glands er vist, men inden Eske Brock døde, begyndte der allerede at træde tydelige Kiendetegn frem paa, at Adelen undergravede sin Formue, og hvad Følgerne maatte blive for Standen af det forstyrrede Pengevæsen, der begyndte at gribe om sig i den. Vi føres netop ind i dette i den allersidste af Eske Brocks Dagbøger, den fra 1622, der slutter 3 Aar før han døde, og viser os, hvorledes Forloverskabet i Pengesager var i stigende Udvikling, og noksom vidnede om den almindelig truende Uvederhæftighed. At en Mand som Eske Brock ikke kunde unddrage sig dette aldeles, hvormeget det end stred mod hans strenge Orden og Nøiagtighed, er begribeligt, men det er især ved at Eske Brock har overtaget Arv og Gjeld i Boet efter Eske Bille († Januar 1619[1]), og derved faaet dennes 3 store Skaanske Godser, at han paadrager sig de mange Forløfter, som denne af sin Godhed havde indgaaet. Saaledes skriver Eske Brock i den omtalte Dagbog for 1622 d. 28de Januar, at han har modtaget 2 Manelsesbreve fra Henrik v. der Wisk, det ene paa 4000 Rdl., det andet paa 3000 Rdl., som salig Eske Bille havde borget for paa Hans Lykkes Vegne, d. 29de Januar, at han (som Forlover) maa betale 4000 Rdl. til den samme Henrik v. der Wisk for Sophie Ulfstand[2]), d. 26de Februar, at han blev manet for 1000 Rdl.,

[1]) Sigvard Grubbe skriver i sine Levnets Optegnelser for 1619, at d. 26de Jan. bragtes os (Kongen og ham) Budskab „de morte optimi mei amici Eschildii Bilde de Ellinge.“ Ved. Sim.: Eske Brock II, p. 90.

[2]) Det var Sophie Ulfstand fra Vemmetofte, da Enke efter Klaus Podebusk († 1616).

som han var Forlover for hos Kgl. Maj. paa Knud Gyldenstjernes Vegne, d. 5te Marts, at han med tvende andre Forlovere har maattet udstede 2 nye Pergaments Hovedbreve til Klaus v. Buchwaldt i Kiel for 2 Forløfter af Eske Bille, det ene paa 6000 Rdl. Hovedstol for Otto Christoffersen, det andet paa 4000 Rdl. for den ovennævnte Hans Lykke, begge 7%, d. 6te Marts, at han er bleven manet for 4000 Rdl., som Eske Bille har borget Henrik Holst for paa Iver Lykkes Vegne, d. 21de Marts omtaler han et andet Forløfte paa 4000 Rdl., som Eske Bille m. Fl. havde indgaaet paa den ovennævnte Otto Christoffersens Vegne, og Torsdagen før Jul betaler han selv 5000 Rdl. til afd. Breide Ranzaus Svigersøn, Hans Lindenow, hvilken Sum hans Søn, Lauge Brock, havde „fordomineret", og som Eske Brock havde udgivet sit Brev for til Breide Ranzau.

Vi kunne af Eske Brocks Optegnelser gjøre os et fuldkomment Begreb om hans Landliv. Hestetillæg har Eske Brock ikke brudt sig om, og i den Henseende ikke delt Christian d. IV.s Interesse, der drev dette i det store paa Kronens Gaarde, og ogsaa paa Dronningborg sees at have anlagt et Spansk Stuteri paa et Stod af 16 unge Heste (1604, 4de April); derimod har Eske Brock taget sig særdeles af sin Oxenhandel eller Studehandel; han anfører Stude, han selv personlig kiøber af Bønderne (1612, 6. 11te Septbr.) og nævner dem efter deres Aftegninger „rødhielmet, blakhielmet, fortgierdet, fort-hielmet, fortbroget, rødgrimet og sadelgrimet", Benævnelser, hvoraf man seer, hvor nøie han har taget dem i Øiesyn, og er inde i Fagudtrykkene for Aftegningernes Forskielligheder; Studene indkiøbes mod Efteraaret gierne i Sptbr., og Prisen for en mager Stud er 5 à 6 Rdl., eller 10 à 12 Rdl. for Parret, som svarer til Værdien af en Arbeidshest; mod Foraaret afgaae Driverne med de solgte Stude (1612, 11. 12. 13de Marts), men Eske Brock tager selv hen og beseer dem forinden (1612, 25de Febr.), Skudstudene blive tilbage. Hvormeget Eske Brock faaer for Stykket eller Parret af de solgte sees ikke, men hvor betydelig hans Studehandel har været, fremgaaer af, at han blot for 1 Aar anfører, at han har modtaget 2060 enkelte Dlr. for Stude, han har solgt til Hamborg alene fra Estrup og Estruplund (1622, 3die Mai), og 600 Rdl. Cour. for Stude, han har solgt til Kiøbenhavn (1622, 24de Juni). Det var altsaa en Bedrift, der baade morede Eske Brock, og afgav ham en stor Indtægt, det samme var ogsaa Tilfældet med hans Avling; saaledes anfører han for et Aar 1000 Tdr. Rug, som han har solgt til en Henrik Blomer fra Amsterdam, og hvorpaa han har oppebaaret 1350 Rdl. (1612, 22de Marts), og

600 Tdr. Rug, som han har solgt til en Mand fra Embden (1612, 26de Marts), og for et andet Aar 2016 Rdl. Spec. for den sidste Rug, han solgte paa Estrup (1622, 19de Juni), og 2290 Rdl. Spec. 4 Mark for 86 Læster 10 Tdr. Malt, som en Hollænder selv tredie afkjøbte ham (1622, 13de Sptbr.). Sit Korn affatte han altsaa især til Holland, som han affatte sine Stude til Hamborg. Om sit Agerbrug giør han ogsaa imellem nogle Optegnelser, hvoraf man kan see, hvorledes han ogsaa skienkede dette Opmærksomhed, saaledes anfører han et Aar, hvad Dag han saaede Byg ved Estrup (1613, 10de Mai), og hvad Dage han der saaede Rug (1613, 25. 26de October), et andet Aar, hvad Dag Folkene ved Thorup Ladegaard der havde opskaaret Kornet, og han i den Anledning sendte dem 1 Td. Øl (1608, 7de Sptbr.)[1]) og et tredie Aar hvad Dag han var paa Hevringholm, og saae paa, at Folkene der indagede Kornet (1622, 27de August).

Eske Brocks særdeles Fornøielse var, som begribeligt, Jagten. Hans Jagter ere i Almindelighed Hare- og Ræve-Jagter, aldrig Ande-Jagter eller andre Fugle-Jagter. Han jager saa at sige udelukkende i de store Kiære, sielden i Kratskove eller paa Marker, det er kuns undtagelsesvis, at en enkelt Fremmed sees at have været med ham paa en Jagt, ellers er han alene, og synes hver Dag at have taget sig en Jagt, naar Aarstiden og Leiligheden var til det, og han netop intet Besøg havde. Naar den egentlig store Jagt gaaer for sig, tager han ud med et stort Følge formodenlig af alle sine Borgsvende, og da bliver han borte i flere Dage, og tager fra By til By, og maa derved have benyttet Jagtgiesteriet til Nathold hos Bønderne. Da Jagterne vare meget anstrengende og han blev svagelig, kunde han ikke mere tage Del i dem, og i Dagbogen for 1622 omtales slet ingen. Efter Dagbogen for 1604 jagede han det Aar i 19 Dage, nemlig i Jan. 1 D., i Sptbr. 3 D., i Octbr. 4 D., i Novbr. 7 Dage, i Decbr. 4 D., og paa disse 19 Jagtdage fik han 42 Ræve, 24 Harer, 1 Raadyr, af Rævene anføres 14 som „bedede" med Hundene, 8 som skudte, 3 som fangne i Garnet, 1 som taget af Støveren, paa hvad for en Maade af disse de øvrige 16 ere „faaede" anføres ikke, og af de 24 Harer anføres 8 som bedede med Hundene,

[1]) Af dette Udtryk „opskaaret" for afmeiet, der endnu bruges i Jylland, ligesom det og saa i Jydske Lov 2, 47 hedder „at skiære", og ikke at meie om Kornet paa Ageren, „Skær akær up", slutter Olufsen, at man i gamle Dage brugte i Danmark at afskiære Sæden med en Segl og ikke afslaae den med en Lee. Vidsk. S. Skr. hist. phil. Afh. I., 355.

4 som tagne i Garnet, 2 som skudte, og de 10 som faaede uden nærmere Angivelse, ogsaa det ene Raadyr anføres blot som faaet. I Aaret 1608 jagede han efter Dagbogen i 21 Dage, neml. i Jan. 2 D., i Sptbr. 1 D., i Octbr 4 D., i Novbr. 4 D., i Debr. 10 D., og Udbyttet var 47 Ræve, 35 Harer og 7 Raadyr. Den sidste Jagtdag, som var d. 21de Debr., sendte han Folkene hiem med Hundene lige efter Jagten, den følgende Dag kom han selv, og havde, som han skriver, 15 Heste med sig, dels Vognheste, dels Jagtheste.

Men Eske Brock satte ikke mindre Pris paa sine Fiskerier, navnlig paa Karpefiskerierne, som dreves konstmæssigen, og hvortil Tiden passedes baade Foraar og Efteraar. Om sit Foraars-Fiskeri skriver han i Dagbogen for 1604: „den 5te April lod jeg Vandet af den østre Dam udløbe, og tog jeg 18 af de allerstørste Sættekarper, og d. 6te April satte jeg i den lille Dam ved Biellerup 7 Karper, og i den nedenfor 11 Karper, de andre, som jeg tog af Dammen ved Floes, som vare 244 smaa, dem tog Peder Skriver med sig til Estrup at slippe i den Dam ved Møllen". Og om hans Efteraars-Fiskeri underrettes vi i Dagbogen for 1613, hvor han skriver: „den 27de October lod jeg udløbe den østre Dam ved Floes, og var der ikke uden 55 Karper i den, som vare alle store, de 7 af dem lod jeg føre til Biellerup, og samme Aften lod sætte dem i den nye Dam strax vestenfor Ladegaarden, de andre allesammens satte jeg i den anden Dam strax vesten hos". Giedde- og Aborrefiskerierne drev han i stor Maalestok, og holdt ogsaa Regnskab over dem, som vi ligeledes see af Dagbogen fra 1613, hvor han d. 10de Novbr. skriver, at han har sat 18 Giedder i den nye Dam ved Biellerup og (hen-)ved 60 Aborrer, og d. 19de Novbr., at han har sat 12 Giedder i samme Dam, og samme Dag, at han har giort Aftingning med Morten Fisker i Floes, at han skal afbetale en svær Bøde med „500 levendes Giedder og 500 Aborrer med det første at levere", og 3 Dage derefter d. 22de Novbr., at han har aftinget i Stedmaal[1]) for en Anpart i en øde Gaard i Kastrup „200 Giedder levendes med det første at yde".

I de Forholde af Livet, som Dagbogerne i det ovenstaaende have fremstillet for os, er der givet os en Typus af en Herremands, navnlig en Jydsk Herremands Liv, saaledes som dette har bestaaet lige op til vore Tider. Anderledes viser Indflydelsen sig derimod af de to til halvtredie hundrede

[1]) Stedmaal d. e. Indfæstning.

Aar, der ligge mellem Tiden i Danmark paa Eske Brocks Dage og vore, i de øvrige Forholde af Livet, som Dagbøgernes Optegnelser veilede os til at kiende.

Hvad Eske Brocks Husholdning saaledes angaaer, da findes der navnlig i de mellemste Dagbøger idelige Optegnelser om Indkiøb af Øl og Fisk, der lade os slutte til det dengang meget større Forbrug af disse 2 Gienstande; af Øl anføres der en Mængde forskiellige Sorter, hvorved der skielnes mellem Dansk Øl og Randers Øl, og mellem Tydsk Øl og Rostocker, Wismarsk, og Sundisk (ɔ: Stralsundisk) Øl; ligeledes anføres der en Mængde forskiellige Slags Fisk, saasom Kuller, Torsk, Flynder, Villinger, Sild, Graaseie, Ørreder, Helt og Lax, af disse er Silden den vigtigste, og Laxen den rareste. Silden lader Eske Brock en Mand kiøbe til sig i Ribe, og Indsaltningen af dem der besørge ved denne (1608, 19de October). Laxen faaer han i Marts Maaned, og anfører for et Aar (1608), at han har bekommet 14 Stkr.; de foræres ham enten, eller han betaler dem med 6 Mark Stk., eller, som ogsaa sees, med 1 Læs Hø; han giør Foræringer af dem, naar han kommer til Kiøbenhavn, til Kantsleren, Statholderen og Rentemesteren, der bringes ogsaa et Par op paa Slottet (1612, 13de April). Af Colonialvarer, som indkiøbes, nævnes Peber, Ingefær, Svedsker, Rosiner, Corender osv, hvorfor der engang anføres 53 Rdl. til en Jakob fra Harlem (1613, 19de August); af Sukker faaer han et Aar 35 Topper fra Kiøbenhavn, som betales med 25 Rdl. Spec. (1622, 16de Sptbr.), af Vin anfører han alminbeligen Fransk Vin, dog ogsaa Rhinsk Vin (1612, 21de April) [1].

Naar Eske Brock skriver i Dagbogen for 1613: „Den 19de Marts kiøbte jeg 4 Ol Sild her paa Torvet for 28 Skilling, som jeg selv strax leverede Niels Kieldersvend", da er det ikke blot ufatteligt for vore Begreber, at tænke sig Lehnsmanden paa Dronningborg Slot, Rigens Raad, den rige Eske Brock, staae paa Randers Torv, og kiøbe Sild, og selv derefter at tage

[1]) Et Begreb om, hvad der forbrugtes af grovere Fødevarer, giver en Seddel os i Vemmetofte Archiv, hvorpaa staaer skrevet: „Fortegnelse paa Udspisningen paa Vemmetofte, der Kristense laae der, (da) den Bro blev opbygget, og jeg var udi Engelandt," hvor der anføres som forbrugt fra 4de Mai — 2den Septbr. incl.: 37 Faarekroppe, 1 Faarervg, 69½ Side Flæsk, 53 Svinervgge, 39½ Gaasekroppe, 12 Pund 2½ Skp. forbaget Mel, 7 Fierdinger Smør, foruden at „Kokken" haver fanget i Kiøbenhavn 1½ Fierding, og 24 (29?) Pund forbrygget Malt. — Da Kongen kom hiem d. 24de August fra England, er altsaa Husholdningen paa Vemmetofte bleven hævet 8 Dage efter.

disse og personligen levere dem til sin Kieldersvend, men vi maa ogsaa antage, at Eske Brock heri er gaaet til en Yderlighed, der ikke ene har havt sin Rod i Tidsaanden, eller i hans Nøiagtighed i alt, men tillige i Nøieseendehed og Paaholdenhed i hans Charakter, og ligesom Eske Brock selv personligen synes at have samlet de store Rigdomme, han efterlod sig, saaledes tyder ogsaa Sagnet om Tryllehatten hen paa denne Side hos Eske Brock, thi dets Mening kan kun opfattes saaledes, at havde Eske Brock beholdt Hatten, vilde han ogsaa have havt dens Virkning i sin Magt, og den skulde ikke have giort hans Slægt usynlig paa Jorden, men nu lod han den for Penge og evigt Guld komme fra sig, og derved prisgav han sit Navn til Undergang! Men at Eske Brock derfor ligefuldt havde Takt til at handle som den rige Mand ved paakomne Leiligheder, derpaa skulle vi anføre et Par Exempler, saaledes skriver han i Dagbogen for 1622: „den 23de April vandt Kield paa mine Vegne den brune Hest, Jesper opsatte, og lod jeg 3 enkelte Daler ind, de 2 for mig og den 3die for Kristense, den samme Hest opkom her paa Slottet, (og) gav jeg selv de 3 Instrumentister 3 halve Kroner, Piberen og Trommeslageren 4 Markstykker, den der ledte Hesten op 2 Sl. Mark, leverede Mette Oles 4 Sl. Mark til Kringler, (og) betalte jeg 1 Td. Ol, der siden blev drukket paa Raadhuset". Dermed synes Hestens Værdi at være gaaet med. Ogsaa med Drikkepenge forekommer der Leiligheder, hvor Eske Brock har været meget rundhaandet, da han saaledes i Aaret 1622 for Modvind opholdt sig i Helsingør fra 15—18de Juli paa en Tour til Norge med Kongen, gav han ved sin Afreise, efterat have betalt, hvad han havde fortæret, hvor han havde boet i Byen, Værtinden 1 Rosenobel og Pigerne ligeledes 1 Rosenobel[1]) og da han reiste fra Norge igien, og Værten, som han havde boet hos i Bergen, ingen Regning vilde indgive, saa gav han ham for de 8 Dage, han havde været der (25de Juli—2den August), 22 Rdl. Spec., Værtinden 2 Rosenobler, Pigerne 2 Spec. Dlr., og Kokken ligeledes 2 Spec. Dlr. Engang forærede Eske Bille ham en Hest, og da fik Overbringeren 10 Rdl. i Grimepenge (1612, 22de Marts).

Eske Brock skulde af sit Lehn stille 9 Gerustheste; og i Dagbogen for 1612 Juni og Juli Maaneder anfører han blandt de Folk, han har med sig

[1]) Molbech angiver 1 Rosenobel til 2 Species Ducater, eller i vore nuværende Penge til 16—20 Rdlr. S. Nyt hist. Tidskr. 1, 1, P. 225: „Udtog af Christian den 4des Skrivecalendere.

i Krigen, „Morten Smed, Anders Jæger, Johan Skræder, Niels Vogndreng[1]), Søffren Støtt (ɔ: Skytte), Peder Kock, Peder Berider, Jens Staldbreng, Niels Staldbreng osv. Af disse Benævnelser sees, hvortil disse Folk brugtes, naar de vare hjemme, og at Klagerne over Beskaffenheden af det Mandskab, Adelen stillede til Krigstienesten, kunne have været fuldt beføiede, medens man paa den anden Side maa finde det naturligt, at Adelen i Fred brugte disse Folk til Noget, og, da man ikke længere for de indbyrdes Feiders Skyld behøvede en væbnet Husstand, gjorde dem til Haandværkere, Staldfolk og Jagtfolk. Hvormange Mand Eske Brock foruden sin Lehnspligt har stillet af sine egne Eiendomme, kunne vi ikke sige med Bestemthed. Da Eske Brock skulde stille sit Mandskab til Krigen mod Sverrig, kiøbte han fire Rustninger paa Kgl. Ms. Rustkammer, og bestilte hos Felberederen 9 Hiortehuder og 6 Hundehuder til Køllerter (1612, 21de April), Rytterharniskerne vare til hans Karle, og Køllerterne til hans Drenge[2]), og antages Hundehuderne at have været til Køllerternes Besætninger, saa vilde Antallet af Mandskabet her være 13; det samme Antal møder os ogsaa i Dagbogen for 1604, hvor Eske Brock skriver: „d. 8de August tingede jeg med Anders Sværdfeger (i Kbhvn.) om 13 Kortelasser[3]), han med al Tilbehøring med dobbelt Skede (skal giøre) og 1 Sabel; skal give for hver 4 Rdl". Kortelassen har altsaa været for de gemene Ryttere, og Sabelen for den, som førte dem. Dette var i Anledning af de i det Aar forestaaende Mønstringer over Adelen, som skulde afholdes d. 1ste Septbr. i Lund, d. 14de Septbr. i Odense, og d. 24de Septbr. i Viborg. Og naar Eske Brock allerede d. 20de Septbr., altsaa nogle Dage for Mønstringen, afsender 14 Rideheste og 11 Ridendes til Viborg, da synes dette at maatte forstaaes saaledes, at hans egen Ridehest er imellem de 14, og at de 2 Ryttere, som mangle til de 2 Heste, følge bag efter med ham selv. Mønstringen selv har han beskrevet os saaledes: „den 24de om Morgenen der Kl. var 6 blæste

[1]) Vogndreng d. e. Kudsk, saaledes kaldes endnu i Skaane den en „Vogndreng," der kiører en simpel Vogn, den derimod Kudsk, der kiører en Herskabsvogn.

[2]) „Dreng" betegnede dengang ligesaavel som „Karl" en fuldvoxen Mandsperson, men Karlen havde modtaget en fuldstændigere Uddannelse til Krigstienesten: at Forskiellen imidlertid ikke var stor, sees af at en Karl fik i Maanedspenge 5 Rdl. 12 Sk., og en Dreng $4\frac{1}{2}$ Rdl., altsaa kun 3 Mark 12 Sk. mindre. (1612, 9de Juli).

[3]) Kortelas maa være en Danisering af det franske „coutelas", det engelske „cútlass", „cuttless", der ogsaa i det ældre Engelske skreves „cúrtlass", og betyder en kort Kaarde, en Huggert.

det 3 Gange i Trometerne, og der vi kom Halvveien mellem Hald og Viborg, der mødte Kgl. M. os, og havde om Natten ligget paa Hald, og bleve vi der alle mønstrede, først Raadet, dernæst alle Lehnsmændene, og siden de andre af Adelen, og da Mønstringen var overstaaet, bleve vi først slagne i Togordning 5 Mand stærk, dernæst i Slagordning 30 Mand stærk, og dernæst alting var overstanden, blev efter H. Ms. Befaling slaaet en Ring om H. M., og takkede Manderup Parsberg Adelen paa H. Ms. Vegne for dens Hørsomhed, og bad al Adelen til Giest hos Bispens, ogsaa Fruer og Jomfruer, og var Lystighed til 3 Slet om Morgenen; og drog H. M. saa til Hald".

Adelens Hovedbedækning dengang var Hatte, som ikke vare videre kostbare, thi Eske Brock kiøbte 2 Hatte af Osseriim [1]), den ene til sig selv for 3 Rdl., den anden til Jørgen Skeel for 2 Rdl. (1613, 12te Juli), men desto prægtigere var Hattebaandet, og til Snapsthing 1622 anfører Eske Brock blandt sine Regninger 50 Rdl. in specie paa et Hattebaand til sin Svigersøn Frands Lykke [2]). Eske Brock bar Trøie og Buxer af Silkegrovgrøn [3]) (1613, 4de Mai), og røde Skind i sine Støvler (1608, 24de Novbr.), om sin Hals bar han en Guldkiæde, „der var giort i Knuder, og hvori der var 71 Guldgylden (1608, 10de Februar), og til sin Trøie lod han sig ikke alene giøre Knapper af Guld, men ogsaa 37 emaillerede („amelerede") Guldknapper med Diamanter i Enderne (1613, 3die October). Da han skulde afgaae som Commissair til Krigen, bestilte han sig en Rustning hos den „franzoske Plattenslager", som kostede 70 Rdl. (1612, 7de Januar. 24de April), dertil lod han sig giøre en forsølvet Kortelas (1612, 24de April), der omtales ogsaa en Knap til Kortelassen (1612, 26de April), og et Bandeler af Jern og Læder (1612, 23de April); hans Livbælte eller Stiærf var af Fløiel med Snorer (1612, 29de April).

---

[1]) Geert Osseriim, der maa være den her nævnte, sees 1619, 22de Novbr., at faae Bestilling af Christian IV. paa en Saddel med alt Tilbehørende, stukket med Guld paa Karmosinrødt Fløiel, og 1629, 9de Mai, at faae Forskud af Kongen for den Himmel („Himling"), han skal stikke paa Kongens Vogn. S. „Udtog af Christian IV.'s Skrivecalendere" af Molbech i Nyt hist. Tidskr. 1, 1 B. 252 og 255.

[2]) Da der staaer „paa", og ikke „for", er det uvist, om Hattebaandet er betalt dermed; af Christian IV.'s Kalender 1618, 23de Novbr. sees ogsaa, at man havde Hattebaand til en Værdi af 700 Rdlr., medens Kongen ikke giver mere end 2½ Rdl. for Hatten selv. (1625, 5te August). S. ovenanf. Udtog.

[3]) Recessen af 23de August 1621 forbyder Borgelige, at bære Fløiel, slet Atlask, slet Silkegrovgrøn, og „borderede" Snorer af Silke.

Hvad Fru Kristenses Dragt og Pynt angaaer, da omtales en Fløiels Kaabe til hende (1612, 23de April), en Guldkiæde, som hun ogsaa bærer ligesom Eske Brock som Tegnet paa den adelige Værdighed, og som forlænges til hende, da hun bliver fyldigere (1608, 24de Septbr.), en Ring til hende, der koster 70 Rdl., hver Rdl. til 6 Mark, (1622, 21de Januar), et lidet Jesu Navn med 49 Diamanter og en liden Krone ovenpaa, som koster 160 Rdl. (1613, 3die Juli). Men Hovedpynten for de ældre Damer, som fulgte Enkedronning Sophies Mode, var dog Perlehuen, og for en saadan, som Fru Kristense kiøbte af Fru Berete Sehested, betalte Eske Brock til Snapsthing 1622 (21de Januar) ikke mindre end 650 Sl. Dlr.

Paa hvad Maade Eske Brocks Tienerskab og Borgsvende bare Sorg, see vi ved Fru Kristenses Søsters, Fru Margrete Bifferts Begravelse, ved hvilken Leilighed der kiøbes 12 Alen sort „gement Engelsk" til 2 af dem, og bestilles 8 Hatte hos Hattestaffereren, som overdrages med sort „Stiellerødt" (ↄ: vateret Tøi) (1622, 13. 14de Febr.), og da Eske Brock sidenefter skal til Kiøbenhavn til Herredagen, sender han Skræderen 74 Alen Silkesnorer til hans Drenges[1]) „stakkede" Kioler, og dertil 21 Dusin Flyser (Flosser?) Silke (1622, 26de Mai).

Om Husgeraads Gienstande indeholdes der ingen særdeles Oplysninger i disse Dagbøger. Vi see, at Margrete Brock i Anledning af sin Trolovedes, Sten Rosensparres Død, faaer 4 Guldskeer, som hun skal forære til hans 4 nærmeste qvindelige Slægtninge (1612, 13de April)[2]).

Fru Kristense havde sit eget prægtige Seletøi, som var til 4 Heste, og som Eske Brock lod giøre til hende med 426 Lod Sølv i (1608, 7de April); deres Stadsvogne kaldes „Karme", og ved høitidelige Leiligheder, som f. Ex. ved Fru Dorethe Langes Begravelse i Hornslet Kirke, hvor de 2 ældste Døttre ere med, sees Eske Brock og Fru Kristense at kiøre foran i en Karm, og begge Døttrene bag efter i en anden Karm (1613, 24de Marts). Da Dronning Anna Katharina havde havt saa stor Lyst til at ride, og Prindsesserne ogsaa rede, var det ligeledes kommen i Brug mellem Adelens Fruer og Jomfruer at ride, og vi see, at Eske Brocks næstældste Datter Berete, da hun var 12 Aar gammel, havde en lille sort Hest, som Eske Brock da solgte til en Hollænder (1613, 24de April). Hvad Hestehold en ung adelig Herre af rige

[1]) „Drenge" staae her i Betydningen af „Smaadrenge" d. e. Tienere.
[2]) Muligen som en Skik, fordi de have lagt den Afdøde i Kiste.

Forældre dengang havde, viser Dagbogen os for 1622, hvor Eske Brock d. 16de October anfører, at ved Registreringen efter hans afd. Søn Lauge Brock var der 5 Heste, som havde tilhørt ham, en mørkebrun, der var kommen fra Paris, og 2 Skiecker, og 2 Kleppere, men af disse vare dengang begge Skieckerne borte, og den ene Klepper blind. Skieckerne, der vare brogede, som den tydske Benævnelse siger, ansaaes for kraftigere, og brugtes til Rostieneste, Klipperne eller Klepperne, der vare smaa, benyttedes til Jagtbrug. Lauge Brock har altsaa holdt Ridehest i Paris, som formodenlig har hørt sig til for de unge Adelsmænd paa deres Udenlandsreiser der.

Naar Herremændene kom sammen paa Eske Brocks Tid gik det løs paa at drikke, og Eske Brocks Optegnelser levere os ogsaa de nøiagtigste Oplysninger om denne Side af den samtidige Adels Liv; Eske Brock maatte heri følge Strømmen, og har ved stigende Krydser betegnet os, hvorvidt det gik ved disse Lag, og navnlig hvor stor eller lille hans Rus derved var, men ligesom vi see, hvor lidt hans Natur har været til det, hvorfor han vel ogsaa selv har bemærket det, saaledes viser ogsaa den Omstændighed, at der aldrig er noget Kryds i Dagbøgerne for de Dage, han er alene, at det var ham imod, og at han kun giorde det, for at giøre med; tilsidst unddrog han sig, som det synes, ganske fra disse Lag. — Eske Brock indfører os selv i Dagbogen for 1604 i Brugen og Betydningen af disse Krydstegn, og der er derfor ogsaa Anledning til at antage denne Dagbog for den første af ham. Han skriver nemlig d. 10de Januar, først at han den Dag drak en „Snesfert" med Oluf Rosensparre, og da det Besøg blev forøget med et Besøg af hans Farbroder Preben Gyldenstierne, skriver han der nedenfor: „med Preben og Oluf Rosensparre drak „et Ruus", og her har han saa tilføiet et + ved Siden af „Ruus", og ved den næste Ruus, som han saa optegner, som var ved Snapsthinget i Viborg d. 20de Januar i Oluf Rosensparres Logemente, har han saa sat 2 Krydser ╪ ved „Ruus", for at tilkiendegive Størrelsen af den, og derefter bruger han nu bestandig Krydset alene i de forskiellige Grader.

Den faste festlige Tid for det selskabelige Liv paa Tronningborg var naturligvis Julen, at sige Julen efter Nytaar, og hvorledes det da gik til med Julefremmede der, viser Dagbogen os for 1608, hvor han skriver: „den 5te Januar kom Oluf Rosensparre og Lisbeth hid, nok Jakob Høg, Christen Munck, Carl Brüske, Laurids Kruse, og Margrete Bissert hid, samme Aften ╪.

D. 6te med dem ✝. D. 7de kom Albert Skeel og Birte Frys hid ✝. D. 8de drog Albert Skeel, Jakob Høg og Christen Munck bort ✝. D. 9de drog Oluf Rosensparre og Niels Kruse bort. D. 11te sendte jeg Skolemesteren Peder Thøgersen og Skolepersonerne med Henrik Goes, fordi de Hellig Trekonge-Aften siunge Diskant her oppe, 3 Daler, nok de 2 Spillemænd her af Byen 4 Daler. D. 12te drog Margrete Biffert bort, samme Aften kom Ane Krabbe hid. D. 14de drog Ane Krabbe bort. D. 15de drog jeg med Kristense, Jytte, Berete og Lisbeth Brock til Viborg, s. D. var Lisbeth Brock ilde tilpas i Viborg ♃". Eske Brock begyndte Aaret med at gaae til Alters, som han ogsaa anfører Nytaarsdag 1608, og foruden Fru Kristense gaaer ogsaa deres ældste Datter Jytte med dem dengang, men derefter begynde nu Slægtningerne og Vennerne deres Julebesøg paa Dronningborg med Hellig Trekonge-Aften, og den Aften er der, foruden at der poculeres af Mændene, Underholdning af Musik paa Slottet af Rectoren Peder Thøgersen, og Lærerne fra Randers Latinskole, som udføre en „Diskant", understøttede af 2 Spillemænd fra Byen. At Eske Brock saa 6 Dage derefter tilsender Rectoren og hans Medlærere en Pengegave, hører saa til. Glandspunktet af Julen var dog upaatvivlelig Viborg Snapsthing, hvor hele den Jydske Adel samledes. I 1604 og 1608 afreiste Eske Brock efter Dagbøgerne dertil d. 14de og 15de Januar, i 1622 først d. 21de Januar[1]). I Snapsthinget gaaer det nu ud paa Terminforretninger med Renter, Regninger, Laan, Forskrivninger osv. Men at Selskabslivet ogsaa drog Damerne derhen, sees af, at Eske Brock medbringer Fru Kristense og 3 af sine Døttre. At der imidlertid let kunde opstaae Sammenstød ved en Leilighed, som denne, er begribeligt, og saaledes see vi, at der i 1604 skulde have været en Duel der mellem 2 kongelige Lehnsmænd og Rigsraader, nemlig Manderup Parsberg paa Skanderborg og Peder Munck paa Vestervigkloster, men at Eske

[1]) Da den fuldstændige Benævnelse for „Snapsthing" er „Snaps Landsthing", og derved forstaaes det første Landsthing efter Nytaar, og da det første Herredsthing og Birkething i Aaret ogsaa kaldes „Snaps Herredsthing" og „Snaps Birkething" antager Kolderup-Rosenvinge, at „Snaps" kan være Tillægsordet „snap" d. e. hurtig, og at „Snapsthing" skulde betegne det Thing, som snappest d. e. hurtigst, allerførst blev holdt, og det skete for Landsthingets Vedkommende, saasnart de første Thingdage i Aaret for By- og Herredsthing vare endte. Gl. danske Domme. 3die Saml. P. 123. Nr. 46. Anm. 1.

Brock og Preben Gyldenstierne lagde sig derimellem og forhindrede det (16de Januar)[1].

Udenfor Juletiden forefaldt vel nu og da et Besøg i Løbet af Vinteren, men den egenlige Besøgelsestid foruden den var henimod Efteraaret i September og October Maaneder, naar Eske Brocks vare vendte hjem fra Herredags-Tiden, og deres Sommerreiser. Eske Brock har ved disse Besøg ikke blot anført de Besøgende, men ogsaa det Antal Heste, de møde med. Saaledes skriver han i Dagbogen for 1608: „Den 1ste Febr. kom Ane Krabbe og Margrete Biffert hid, 8 Heste; den 13de Septbr. kom Henrik Lykke og Karen Banner hid, 8 Heste; den 19de Septbr. kom Ane Krabbe og Helveg Giøe hid, 6 Heste; den 9de Octbr. kom Kristense Brysk hid, 6 Heste; den 8de Octbr. kom Eske Bille hid, 8 Heste". Og i Dagbogen for 1612: „den 15de Septbr. kom Fru Else Absalons hid, den 17de drog Fru Else bort, 3 Heste. I Dagbogen for 1613: „Den 3die Septbr. kom Albert Skeel og Berete hid, efter Maaltidet bort, 2 Heste; den 9de Octbr. kom Ane Kaas hid, 5 Heste". I Opgivelsen af disse Heste kan det vel være, at Vognhestene ere medregnede, og hvor Antallet af Hestene er 4 eller derunder, kunde det endogsaa være dem alene, hvor Antallet overstiger 4, maa man tænke sig, at de overskydende Heste betegne Borgsvendene, der ledsage Vognen tilhest, og at Adelen, naar den har villet giøre Ære af sit Besøg, har været eskorteret af sine Borgkarle, ligesom Kongerne paa deres Reiser af deres Hoffinder[2]. — De Leiligheder, hvorved Adelen især viste sin Stilling og Glands, vare naturligvis Bryllupper og Begravelser. Ved Bryllupper skulde Bruden, ligesom den fyrstelige Dame, holde et høitideligt Indtog i Staden, hvor Brylluppet skulde staae, modtaget udenfor dens Port af Brudgommen og hans Slægt og Venner tilhest med deres Svende: saaledes skriver

[1]) Det var Manderup Parsberg, der huggede Enden af Tycho Brahes Næse i Rostock 1566, hvor de bleve uenige i en Julestue, og derpaa, da Manderup Parsberg trak Kaarden, gik udenfor og huggede løs paa hinanden i Mørket. Allerede i Forveien ved et Bryllup d. 10de Decbr. i Byen havde Manderup Parsberg draget Kaarden mod Tycho Brahe. (S. Hofmann: Efterr. o. danske Adelsmænd III. 4). Manderup Parsberg skrives til Hagesholm, og Peder Munck til Estvadgaard, de vare begge gamle Mænd, og den sidste havde en Tidlang i Christian IV.'s Mindreaarighed været en af Regeringsraaderne.

[2]) At Adelen, endogsaa naar den tog til Kirke, kunde lade sig ledsage af sine Borgkarle, sees af et Maleri, der har været paa Ourebygaard, som fremstillede Eieren kiørende til sin Sognekirke med et ridende Følge af disse foran og bagefter sin Vogn. S. Theol. Tidskr. af Scharling og Engelstoft. 6, 2. P. 101. Hist. Tidskr. 2, 1. P. 151.

Eske Brock i Dagbogen for 1622: „Den 15de Juni (i Kiøbenhavn) red Oluf Parsberg og mange gode Folk ud mod hans Brud, Karen Kruse"; og naar Eske Brock skriver i Dagbogen for 1604, at han og Fru Kristense mødte ved Henrik Belovs Datters Bryllup i Aars d. 22de April med 9 Heste, da er det klart, at dette Antal ogsaa indbefatter hans Følge tilhest, om der ikke dermed menes dette alene[1]). Men endnu mere gialdt det dog for Adelen, om at giøre Indtryk paa de andre Stænder ved sine Begravelser. Eske Brock har nok i Dagbogen for 1612 beskrevet os sin tilkommende Svigersøns Sten Rosensparres Jordefærd, men da er han altfor optaget af sin dybe Sorg, til at skienke det Udvortes noget Ord, han skriver kun, at hans salig Søns Sten Rosensparres Lig den 1ste April blev nedsat i Helliggeistes Kirke i Kiøbenhavn, og at Sten Brahe talte over Graven, og at hans Lig derefter den 3die April blev ledsaget ud til Herfølge af Oluf Rosensparre, Preben Gyldenstierne, Corfits Rud, Axel Brahe, Christoffer Greffnel[2]), og ham selv, og deres Fruer, samt af Mogens Giøe og Lange Brock, og at det blev nedsat i Herfølge Kirke, hvorefter han saa samme Aften tog til Vallø, og derfra næste Morgen til Bemmetofte, hvortil Preben Gyldenstierne og Mette Hardenberg fulgte med ham fra Vallø, som saa Dagen efter, den 5te, toge fra Bemmetofte til Totterupholm. Her omtaler han ikke med et Ord Ligets Udførelse giennem Kiøbenhavn eller Indbringelsen giennem Kiøge, eller hvor mange Heste stærk han derved har været. Derimod skriver han, at han og Fru Kristense afreiste med 8 Heste til Karen Gyldenstiernes, sal. Holger Rosenkrands's Begravelse i Horsens (1613, 18de April), at han og Klaus Daa rede ud og toge mod Ane Skrams Lig, som skulde nedsættes i St. Mortens Kirke i Randers, (1613, 25de April), at han sendte 10 af sine Rideheste til Svenstrup, som skulde gaae (foran) for Maren Kruses Lig derfra og til Mariager (1622, 30te April). Men ville vi ret see, hvilken Opsigt, der hørte med til en hæderlig adelig Begravelse den Tid, saa har Eske Brock beskrevet os dette i Dagbogen for 1622 i Anledning af sin Svigerindes, Fru Margrete Bifferts, Begravelse. Han skriver saaledes: „den 16de Februar drog Jeg og min Søn Tyge herfra (Drbrg.), paa Veien

[1]) Endnu i Jylland hører det med til et stadseligt Bryllupsoptog, at den kiørende Brudeskare til og fra Kirken er ledsaget af et talrigt Æresfølge til Hest, en Skik der upaatvivlelig er gaaet over paa Almuen i Efterligning af Adelen dengang.

[2]) Corfits Rud og Axel Brahe vare Oluf Rosensparres Svigersønner, Christoffer Greffnel eller v. Grøben hans Svoger, deres Koner vare Søstre.

fra Viffertsholm til min S. Søsters Begravelse, til Hobro; derfra drog Jeg strax til Viffertsholm om Aftenen, og min Søn Tyge drog den Vei ad Aalborg. Den 17de fulgtes Ane Krabbe paa Vorgaard, Axel og Ane Urne [1]), og Jomfru Johanne Nielsdatter og Jeg med Liget op til Aalborg, og der mødte mine Sønner, Hr. Jørgen Skeel [2]) og Tyge Brahe, Mogens Kaas til Støvringgaard, Jørgen Seefeldt, Axel Urne og Jeg, og rede (vi) ind med nogle vores Heste og Folk med Liget til Herberget. D. 18de blev hendes Lig udi St. Bodils Kirke i Aalborg indsat, og talte min Søn Hr. Jørgen Skeel udi Kirken. D. 19de vare begge mine Sønner, Axel Urne og Jeg i Kirken, og fulgtes med Liget af Kirken giennem Byen; siden droge mine Sønner og Jeg igien tilbage til Hobro om Aftenen". Saaledes skulde det altsaa gaae til med et adeligt Lig, naar det sømmeligen skulde kunne bisættes i den stille Landsbykirke, der var Sognekirke til den Herregaard, den Vedkommende eiede og døde paa, først maatte det under Ledsagelse af de Nærmeste kiøres til Hovedkiøbstaden, derpaa førtes det nu i et høitideligt Optog ind i Byen, bestaaende af ridende Adelsmænd og Borgsvende, den følgende Dag bragtes det derpaa ind i Hovedkirken, hvor Begravelses Handlingen foregik, endelig den tredie Dag afhentedes det igien af Kirken af de nærmeste Frænder, som derpaa igien holdt en hæderlig Udførelse tilhest med det ud af Byen, hvorefter saa Følget skilte sig fra Liget, der nu efter al denne det beviste Ære roligt kunde vende tilbage til sit ubemærkede Gravsted.

Vi have ovenfor seet, hvorledes Sten Brahe talte ved Sten Rosensparres Kiste, her talte Hr. Jørgen Skeel, vi skulle herom paa dette Sted kun bemærke, at foruden Ligprædikenen, som holdtes fra Prædikestolen over den Afdøde af den Geistlige, var det bleven Skik i Christian IV.'s Tid her i Landet, at der ogsaa, naar den Døde ret skulde hædres, blev holdt en adelig Tale nede paa Kirkegulvet af en af de tilstedeværende Standsfæller; vi see i Dagbøgerne, at Eske Brock 3 Gange har giort dette, nemlig 2 Gange i

[1]) Fru Margrete Viffert havde i sit andet Ægteskab med Jørgen Urne til Broby de 2 her nævnte Børn, en Søn Axel og en Datter Ane. Fru Ane Krabbe, som nu skreves til Vorgaard, er Fru Kristenes og Fru Margrete Vifferts Stedmoder, der anden Gang giftede sig med Erik Kaas til Støvringgaard, Fader til den nedenfor i Texten nævnte Mogens Kaas.

[2]) Jørgen Skeel var bleven udnævnt til Ridder af „den bevæbnede Arm", som Christian IV. d. 2den Decbr. 1616 indstiftede for krigerske Fortienester i Kalmarkrigen. Om Jørgen Skeels Udmærkelse i Kalmarkrigen see „Odin Wolffs Journal" 1825, II. P. 48.

1604, den ene Gang over Ove Juel til Medelgaard (12te April), og den anden Gang over Mourids Hansen Stygge til Holbekgaard, Landsdommer i Nørrejylland (25de Novbr.), og den tredie Gang i 1608 over Sophie Bilde, sal. Jakob Seefeldts til Visborggaard (d. 14de April)[1]).

De 14 Dage, som dengang vare tilstaaede de Adelige, at lade deres Lig staae inden Jorde, kunde være lidt nok til de Forberedelser, som en saadan Begravelse udkrævede. De borgerlige Lig bleve begravede efter 2 Dages Forløb, saaledes skriver Eske Brock i Dagbogen for 1608, at Casper Skriver døde d. 16de Marts paa Dronningborg og blev begravet d. 18de Marts i St. Mortens Kirke ved den nordre Ende af Fru Kristenses Stol, og at Maren Bangs døde d. 21de Marts og blev begravet d. 23de Marts ligeledes i St. Mortens Kirke. — I samme Dagbog for 1608 underrettes vi om, at den ovenn. Skolemester Peder Thøgersen d. 16de October holdt Bryllup med Byfogden Poul Nielsens Datter i Randers, at Bryllupet stod paa Raadhuset, og at Eske Brock med sin Familie og sine adelige Fremmede var tilstede ved Bryllupet baade den 16de og 17de, hvorved Eske Brock sætter sig et Kryds for begge Dage; ligeledes underretter Eske Brock os i samme Dagbog om, at han havde Biskop Jens Gødesen til Giest hos sig tilligemed Eske Bille og Byfogden Poul Nielsen, hvorved han ogsaa sætter sig et Kryds (den 15de Februar); og fremdeles at han under Christian IV.s lange Ophold i Skanderborg det Aar[2]), paa sit første Besøg hos Kongen bl. a. ogsaa udvirkede Tilladelse for Præsten, Hr. Jens i Galthen, til at faae sin Søn til Kapellan (den 18de Sepbr.)[3]). I Dagbogen for 1613 skriver Eske Brock, at Præsten

---

[1]) Det var hendes Søn, Hans Seefeldt, som Jørgen Skeel fik Skiervad og Søstrup (nu „Benzon") af; men naar Peder Syv fortæller, at Hans Seefeld først bortspillede Søstrup og derefter Skiervad, og at man deraf giorde det Ordsprog, „de følges ad som Søstrup og Skiervad", saa beretter Eske Brock os, hvorledes Jørgen Skeel i det mindste har faaet Skiervad ved rent Kiøb (1613, 16de Febr.).

[2]) Efter Herredagens Ende reiste Kongen med Dronningen lige til Skanderborg, og var her fra 8de August til Aarets Udgang.

[3]) Paa Synoden i Roskilde 1598 var det forbudt Præsterne, at tage deres Sønner til Kapellaner: „filii pastorum non admittantur ad vocationem sive ad ministerium apud patres, vivente patre". (Pont. an. eccl. Dan. Tom. III. p. 537). Siden forklarede Synoden i Roskilde 1607, at det kun var Kongens Hensigt med dette Forbud, at udelukke de uduelige, der dovnede i deres Studeringer i Tillid til de Løfter, de iforveien havde faaet paa Embederne: „lex lata erat propter ignavos et imperitos" &c. (ibd. p. 577). Tilsidst hævedes Forbudet ganske i 1629, jfr. Engelstoft om „Beskikkelsen af Kirkens Tienere i Danmark fra Reformationen til vore Dage" i Theol. Tidskr. 5 B. 2 H. p. 181—183. Naar Biskop Engelstoft her giør den Bemærkning,

Hr. Peder i Vivild døde hastig om Natten mellem den 17de og 18de October, og tilføier derved: „Gud være hannem naadig“! hvilken Yttring formodenlig sigter til, at Præsten døde uden at have faaet Sacramentet.

Eske Brock var hver Sommer borte fra Dronningborg i sin Egenskab af Rigsraad; i 1604 fra 1ste Mai — 31te August; i 1608 fra 16de Mai — 8de August; i 1613 fra 19de Mai — 28de Juli; og i 1622 fra 12te Juni — 17de August. I 1612 var han fraværende ved Krigen paa en 3—4 Maaneder nær.

Reisen til Kiøbenhavn gik i Begyndelsen over Helgenæs til Præsten, siden over Kalløe til Jørgen Skeel, da denne blev Eske Brocks Svigersøn og der var Lehnsmand; og her toges saa en Baad fra disse Steder, enten til Nordby paa Sams, eller, naar Vinden var gunstig, lige til Kallundborg („Kallingborg“). Eske Brock har et Par Gange giort Touren fra Dronningborg til Kallundborg paa ringere end 24 Timer, et Par andre Gange har han været 3 Dage underveis. Folkene og Hestene synes at være gaaede med Færge lige fra Aarhus til Kallundborg (1613, 21de Mai). Tilbagetouren synes Eske Brock efter Dagbøgerne altid at have lagt over Korsør, Nyborg og Middelfart. Et Par Gange kom han over fra Korsør til Nyborg paa en 2—3 Timer (1604, 1613), en Gang maatte han lade sig roe over (1622, 14de August).

Herredagstiden i Kiøbenhavn forherligedes altid ved Festligheder, navnlig ved Bryllupper. I 1604 varede Herredagen fra 14de Mai — 23de Mai, og „den 20de Mai stod Korfitz Ruds Bryllup med Berette Rosensparre udi Compagniet, og var Kgl. M. og Dronningen der“. I 1608 varede Herredagen fra 23de Mai — 17de Juni; de 3 første Dage foretoges Prinds Christians Valg til Thronfølger efter Faderen, der sluttedes d. 25de Mai, og havde da „Kgl. M. alle de Stænder til Giest paa Slottet ╪“, og ved Herredagens Ende havde „Kgl. M. igien Raadet til Giest ╪“. Men den 19de Juni giorde Kongen endnu en af Hendes Naades Pigers Bryllup

at Synodal Commentaren af 1607 til Loven af 1598 giorde, at man muligen i Lovens Anvendelse kunde tage Hensyn til Omstændighederne, saa at dygtige Præstesønner nu vel kunde ansættes hos deres Fader, da er nærværende Tilfælde, allerede fra det første Aar efter, et Bevis paa dette. Misbrugen af denne Skik havde imidlertid været saa stor, og Kongens Forbud derimod slaaet saa dybe Rødder, at selv efterat Loven var taget tilbage, maa det her anførte Tilfælde næsten ansees som en Undtagelse i hele Tiden til Enevoldsregieringen, naar Biskop Engelstoft, der nøie har undersøgt disse Forholde, siger anf. St., at han intet Exempel har fundet herpaa i Tidsrummet fra 1600—1660.

paa Slottet, som fik en Præst imod Frederiksborg, og var alt Raadet og flere af Adelen opbuden til dette Bryllup. I Aaret 1613 varede Herredagen fra 31te Mai—28de Juni, og den 21de Juni drog alt Raadet til Frederiksborg, som Kgl. M. „naadigst havde befalet at være hans Giest", blev der til d. 25de, og bleve „vi overmaadigen vel paa Frederiksborg tracteret". I Aaret 1622 varede Herredagen fra 17de Juni — 8de Juli; den 14de Juni ankom Eske Brock, den 16de var Oluf Parsbergs Bryllup med Jomfru Karen Kruse paa Compagniet, og „var Kgl. M. der og en stor Forsamling. Den 17de efter Maaltidet var Kgl. M. og der til Bryllup, og begyndte Sager at forhøres om Morgenen ved 8 Slet. Den 23de var Jakob Ulfelds og (Lisbeth Daas) Klaus Datters Bryllup i Compagniet, og var Kgl. M. og Prindser der, den 24de vare de og der. D. 30te var Palle Rosenkrands's og Lisbeth Rosensparres Bryllup paa Raadhuset i Kiøbenhavn, og var Kgl. M. og Prindsen der, anden Dagen vare Kgl. M. og Prindsen ogsaa der" [1]). Og endnu tilføier Eske Brock ved denne Herredag, at Kongen d. 6te Juli reiste til Frederiksborg, og der holdt Barselfest den 7de Juli, hvor Kantsleren Hr. Anders Sinclar og Jens Sparre, desligest Fru Pernille Gyldenstierne, vare Faddere til Valdemar Christian.

Efter Herredagen i Kiøbenhavn tog Christian IV. til Norge, naar han vilde afholde Herredag der. Eske Brock ledsagede Kongen derop i 1604 og 1622, i hvilke Aar Herredagen begge Gange var i Bergen. Vi skulle meddele Eske Brocks Optegnelser derom i begge hans Dagbøger. I Dagbogen for 1604 skriver han:

„Juni d. 14de skal vi efter Kantslerens, paa Kgl. M.s Vegne, mundlige Befaling gange her for Kiøbenhavn til Skibs paa den Reise til Norge, Sager at forhøre. Gud give til god Lykke! 18de drog jeg og Kristense fra Kiøbenhavn til Helsingør paa den Reise til Norge. Imellem Torsdag og Fredag om Natten der Klokken var ved 1 Slet gik Sten Brahe, Henrik Below og Jeg til Skibs ved Helsingør paa Hector. 24de seilede vi Skagen („skaffuen") forbi ved 12 Slet Middag. 26de kom vi ind udi Langsund, som den Saltsyding er udi „Bransborrig" Lehn. 27de var det

---

[1]) Det er begge Oluf Rosensparres Døttre, Berete og Lisbeth Rosensparre, hvis Brylluper omtales paa disse Herredage; Lisbeth havde siden 1618 været Enke efter Axel Brahe, og Palle Rosenkrands ligeledes siden 1618 Enkemand efter sit første Ægteskab med Helveg Ranzau.

de Lybske skiød saa udi Langsund, der vi laae der tilsammens. 29de ved 3 Slet Eftermiddag seilede vi ud af Langsund, og strax gik Vinden os imod, og blev strax en stor Storm, saa vi havde ikke uden passelig godt i Soen. Juli d. 1ste kom vi udi Merør, som er 6 Uger Søs fra Langsund[1]), og paa de 6 Uger Søs seilede vi udi 2 Nætter og paa 3die Dag, og var disimellem ikke uden passelig Lyst for Storm og Skibs Vartigheds Skyld. 2den drog vi til Throms Kirke, som ligger ½ Mil fra Merør. 9de skal Retterthinget begynde til Bergen i Norge, samme Dag kom vi da først til Ny Sielør, som ligger strax ved Lindesnæs („Lydisnæsnæs") og er 13 Uger Søs fra Merør, og var Vinden os næsten altid imod. 13de om Morgenen ved 3 Slet rippede vi Anker og fik en god Vind. 14de kom Sten Brahe, Herik Belov og Jeg til Bergen, og havde Kgl. M. der udi 8 Dage tilforn siddet Retterthing med Kantsleren Christian Friis, Jørgen Friis og Anders Green, (som) da udi Bergen blev Rigens Kantsler udi Norge. 16de gik vi da paa Raadstuen med Kgl. M. Sager at forhøre, s. D. var Kgl. M. og vi Andre Sten Bildes Giest ╪. 17de var Kgl. M. og vi Andre Bispens og Kannikernes Giest til Bispens, væddet med Kgl. M., at Grev Mourits den Dag havde Sluys, og H. M. sagde nei, om en Hest ╪. 18de var Henrik Belov, Jørgen Friis og Jeg paa Victor Kgl. M.s Giest ╪. 20de var Kgl. M. og vi Andre Borgemesterens og Raadets Giest udi Raadhuset +; siden samme Aften kom vi ud i Byen, og var baade til Jørgen Friis's og Mogens Giøes ╪, libera nos domine! 22de havde Kgl. M. den norske Adel, Fruer, Jomfruer, og nogle af Raadmændene til Giest ╪. 24de drog Kgl. M. og Raadet ud til det Skib Victor paa Hiemreisen, og fulgtes med Kgl. M., Kantsleren, Sten Brahe, Henrik Belov og Jeg. 25de gik vi tilseils. Disimidlertid paa Skibet tabte Jeg 400 Daler med „Krampen", som H. M. vandt. August d. 1ste kom vi Alle hiem for Kronborg lykkelig og vel".

Om den Bergenske Herredagsreise i 1622 skriver han:

„Juli 9de drog jeg fra Kiøbenhavn til Helsingør og skulde med Kgl. M. paa den Bernske („Bergenske") Reise i Norge, Sagen at forhøre. 13de

[1]) „Uge Søs" opr. „Wege Søs", er det Islandske vika sjófar, og betegner „Sømil"; saal. Antiq. Americanæ, Hafniæ 1837, Historia Thorfinni Karlsefnii p. 190 Anm. 3: »þat var nær vika sjófar« oversat: „Hoc fere fuit spatium miliaris maritimi". Arent Berntsen siger i „Danmarks og Norges frugtbare Herlighed" I, p. 68, at „Helsingborg er tvertover en Uge Søs østlig for Helsingør liggende". Efter denne Bestemmelse maa Udtrykket betegne korte Sømil.

ved 9 Slet seilede Kgl. M. og Prindsen paa „Patientia", og Oluf Rosensparre, Christian Holck og Jeg paa den „sorte Rytter", og andre 3 af Kgl. M.s Skibe med Hofsinder og andre Herremænd paa Reisen til Norge. Samme Dags Nat vare vi ude paa Søen, og blæste temmelig paa det sidste af nordvest, saa vi maatte tilbage igien, og ved 11½ kom i Sundet igien. 18de fik vi en god Vind og om Morgenen ved 4 Slet gik vi tilseils, dog paa Natten gik Vinden noget til Sydvest, dog mod Dagen gik den igjen til Syd-Sydvest og derfra til Syd-Sydost. 19de ved 1 Slet Eftermiddag seilede vi da Skaven forbi og s. D. fortøvede Kgl. M. efter St. Anna, som var flux tilbag, og skadede os siden flux paa Seiladsen. 21de kom vi indenskiærs udi en liden Havn ligger ved en stor Klippe, kaldet „Burcken", og kaldes Havnen „Burckhavn", og kom St. Anna og Justitia indenskiærs, dog ikke kunde komme i samme Havn, mens Kgl. M. med Patientia, Raphael, og Neldeblabet komme den Dag ikke saa vidt frem[1]), 25de ved 9 Slet kom vi lykkelig til Bergen, og samme Dag lod Kgl. M. „udblæse" Herredagen. 26de begyndtes Herredagen, og var Kgl. M. og Prindsen, Hr. Albert Skeel, Oluf Rosensparer, Christen Holck, Jens Juel, Statholder, Jens Bielcke, Norges Kantsler, og Jeg (der). 27de kom Kgl. M. og Prindsen derop. 29de vare og Kgl. M. og Prindsen der paa Raadhuset, som Herredags Sager bleve forhørte. 30te vare og begge Herrer der. 31te var Raadet alene at forhøre Sager. August 1ste var og Raadet deroppe at forhøre nogle Sager, og samme Dags Formiddag fik alle Sager Ende og Herredagen Endskab ☞. 2den seilede Kgl. M. og vi andre med Jagter ud til Flaaden, som igaar seilede af ½ Uge Søs forhen, og havde vi en skiøn Vind. Imellem Løverdag og Søndag Nat kom vi under Skaven, og var mørkt og ikke Lys i Løgten, og havde ikke uden passelig god Nat. 4de om Aftenen ved 9 Slet kom vi ind under Kronborg. 5te drog Oluf Rosensparre i Land, Christen Holck og Jeg seilede op til Kiøbenhavn ☞".

Begge disse Optegnelser vise os, at de aldeles vare til Eske Brocks egen Underretning, thi de indeholde intet om de vigtige Rigens Sager, som foretoges paa disse Herredage. Paa den første af 1604 var det nemlig, at

---

[1]) De her nævnte 6 Skibe Patientia, den sorte Rytter, St. Anna, Justitia, Raphael og Neldeblabet nævnes alle paa Fortegnelserne over den daværende Flaade. Om Patientia skriver Kongen i sin Kalender for 1617, 29de April, at Skibet før hed „Charitas", men da det faldt om paa Siden i en stor Storm, medens de andre Skibe løb paa Grund, blev det efter den Dag kaldt „Patientia".

Christian IV. lod Norges Lovbog oplæse, som han ved den anførte Anders Green og Lagmændene havde ladet udarbeide af Oversættelser og Sammendragninger af de gamle Norske Love fra Magnus Lagabæter af, og derefter, forinden han her fremlagde dem, havde ladet gjennemsee af den her ligeledes anførte Jørgen Friis, da Norges Statholder [1]). Dernæst vare ogsaa Norges 4 Bisper indkaldte til denne Herredag, for at forhandle et Udkast til en ny Kirkeordinants for Norge efter den Danske. Paa Herredagen 1622 var det at Kongen med de her anførte Rigsraader, og Norges 3 Bisper fra Bergen, Stavanger og Oslo, affatte Biskoppen i Throndhiem, Magister Anders Arrebo, fra sit biskoppelige Embede for ved Deltagelse i Dands, verdslige Visers Afsyngning, og paa andre Maader, at have tilsidesat Hensynet til sit Embeds og sin Stands Værdighed. Dommen afsagdes den 31te Juli, og det sees af Dagbogen her, at Kongen ikke den Dag var tilstede i Raadet, til Beviis paa at Sagen var ham ubehagelig [2]).

Den Haand, som findes i Dagbogen for 1622 for denne Reise skal muligen være et Tegn, som Eske Brock paa sin skiemtende Maade giorde sig i Modsætning til Krydset, for at tilkiendegive, hvorledes han havde holdt igien og afholdt sig fra al Drikken, og i den Henseende er den sidste Bergenske Reise en fuldkommen Modsætning til den første, hvor han fik sin fulde Part deraf, saa han selv korser sig derover i høieste Grad, og udbryder „Libera nos domine"! Eske Brock har heller ikke spillet med Kongen paa denne sidste Reise, som paa den første, hvor han en Dag paa Hiemtouren tabte 400 Rdl., et Tab, som dog overstegeS, da han i Efteraaret 1608 ved sit andet Besøg hos Kongen paa Skanderborg opholdt sig et Par Dage der, og skriver,

[1]) Med de Endringer, som Lovudkastet endnu havde modtaget efter denne Oplæsning, lod Kongen det saa udgive i Trykken den 12te December 1604.

[2]) Der lagdes Vægt paa ved Domme, som afsagdes paa Kongens Retterthing, om Kongen derved var tilstede, og dette anføres da i Dommene, og derfor har det ogsaa sin Betydning her, at Kongen ikke vilde komme i Retten og høre Dommens Forkyndelse over Arrebo. — At Sagen førtes som den førtes mod Arrebo, og at Dommen gik til den yderste Strenghed, maa tilskrives Arrebos heftige Modstander, Thage Thott Andersen til Jomfruens Egede, der var gift med Klara Hansdatter Sparre fra Klogerup i Skaane, og fra 1620—1627 var Lehnsmand i Throndhiem. Arrebo blev i Begyndelsen af 1626 ansat som Præst i Vordingborg, i hvilket Kald han døde den 12te Marts 1637; han gienvandt vel aldrig Christian IV.s Gunst, der havde ophøiet den 31aarige Præst til Biskop, men hans Digterarbeider have vundet ham Navnet af „den danske Digtekunsts Fader". See H. F. Rørdam, Mester Anders Christen Arrebos Levnet og Skrifter. I—II. Kiøbenhavn. 1857.

at han den 4de October „dobblede og forspillede 600 Daler med Kgl. M." [1]). Det var alene naar han var hos Kongen, at han spillede, ellers anfører han det aldrig, det var ogsaa i Kongens Selskab, at han saaledes overfyldtes med Drik, og hvad Christian IV. formaaede i den Retning, giver Eske Brock os et Bevis paa i Dagbogen for 1612, hvor han skriver: „den 29de October var Jakob Rosenkrands og Jeg Breides Giest [2]), og kom Kgl M. derind, og havde et godt Rus, og drak udi 3 Timer"!

Om Eske Brocks Helbreds Tilstand meddele Dagbøgerne os ogsaa nogen Underretning. I den for 1604 skriver han, at han d. 27de Januar blev syg af Mæslinger og var meget syg og „vee" af Hede, og at Dr. Johannes og Dr. Matthias d. 30te bleve hentede fra Viborg, og at Dr. Johannes blev hos ham til d. 9de Februar. I Dagbogen for 1612 har han følgende Antegnelse om sin Sygdom efter Indtagelsen af Elfsborg og Guldborg:

„Juni 6te drog Kgl M. med Krigsfolket op fra Guldborg samme Aften til Gammelløse, og der Kgl. M. kom til Nyløse, og jeg var noget tilbage, sendte Kgl. M. mig Bud med Tønne Friis, det jeg skulde blive tilbage, og have Indseende, det de Svenske Fanger kunde befordres og komme til Marstrand. Og som jeg da red tilbage op imod den Engelske Leir [3]), da blev jeg flux ilde tilpas, begyndte at brænde, og Kroppen giorde mig møgit ondt, dog red jeg strax ned til Elfsborg, og blev det flux værre, som jeg lagde mig i Elfsborg paa en Seng, siden begyndte jeg at fryse med 2 Timer saa med Hede igien. 7de blev jeg liggendes. 8de drog jeg derfra til Bahus, og var Kgl. M. der, og var jeg møgit syg; samme Aften sendte Kgl. M. Villum Dop til mig, og lod forhøre, hvor det var med mig, og siden strax sendte hannem til mig igien med noget Pulver, som jeg tog til mig, og kom derefter i en god Sved, hvilket giorde mig møgit godt. 9de drog Kgl. M. herfra, samme Aften blev jeg ladt [4]) og her liggendes syg. 13de var jeg møgit hardt syg. 19de bedredes det med mig, saa jeg samme Dag sad noget

[1]) Ved „Dobbel" forstodes Brædtspil med Tærninger.

[2]) Breide Ranzau, Statholderen i Kiøbenhavn.

[3]) Foruden Tydske Hvervinger, og ogsaa nogle Franske, havde Christian IV. navnlig en stor Mængde Engelske (ɔ: Skotske), saaledes havde Eske Brock d. 14de Mai forang. mønstret Engelske Tropper, som vare ankomne paa 2 Skibe, og den 15de Engelske Tropper, som vare ankomne paa 4 Skibe, d. 17de havde han mønstret et Compagni Engelske, som da var ankommen, og den 29de 6 Compagnier Engelske, som vare ankomne paa Skibe.

[4]) Ladt d. e. aareladt.

oppe. 30te fandt jeg mig ondt i mine Dine. Juli d. 4de gav Mester Daniel mig noget Pulver ind for mine Dine. 6te talte Jakob Bülov med mig, at efterdi jeg havde den Veedag i mine Dine, da vilde Kgl. M. jeg skulde drage til Elfsborg nogle Dage der at fortøve. 7de drog jeg fra Leiren op til Elfsborg. 8de lod jeg mig koppe af en Qvinde i Marstrand for mine Dines Skyld". Dermed gik det nu over, saa Eske Brock atter d. 10de Juli overtog sin Tieneste, indtil han d. 6te August fik Ordre til at følge med Kongen til Kiøbenhavn.

I 1613 led han igien af Feberen fra 2de—13de August og blev aareladt. I 1622 blev han syg d. 27de August, tog dog til Viborg, hvor han forværredes, og skriver herfra: „1ste Septbr. gav Dr. Peder mig nogen Medicin, og havde derefter 16 sedes. 2den var der en Bartskiær hos mig og slog 5 Gange feil og ikke ramte Medianen. 4de lod Mester Henrik mig ret vel". 5 Dage efter, d. 9de, kunde han tage tilbage til Dronningborg, men tilføier i Dagbogen: „den Allermægtigste Gud hiælpe baade Kristense og mig til vores Helbred"!

I de Aar for disse Dagbøger har Eske Brock kun opholdt sig meget lidt paa Vemmetofte, i 1622 har han slet ikke været her, og i de andre Aar kun en Uge eller to aarlig[1]) og altid i Forbigaaende paa Touren frem og tilbage mellem Dronningborg og Kiøbenhavn. Mellem Kallundborg og Vemmetofte laae Eske Brock da 1 Nat over, en Gang (1604) paa Bregentved („Brendtvedt") hos Sten Brahe, en anden Gang (1612) i Ringsted; paa Tilbageveien mellem Vemmetofte og Korsør laae han ogsaa 1 Nat over, og laae da et Par Gange paa Assendrup hos sin Fætter Eske Krasse (1608, 1613), men i Krigsaaret (1612) reiste han helt igiennem. Fra Vemmetofte til Kiøbenhavn reiste han ogsaa paa 1 Dag, men paa Tilbageveien fra Kiøbenhavn til Vemmetofte var han altid i det mindste 1 Nat over paa Vallø, undertiden overnattede han ogsaa underveis mellem Kiøbenhavn og Vallø, naar han var kommen sildigere fra Kiøbenhavn, saaledes tog han i 1608 fra Kiøbenhavn d. 24de Juli til Karlslunde („Kalslundt"), og overnattede der, hvor hans „Natkiole" blev glemt, derfra saa d. 25de til Vallø, og d. 26de fra Vallø til Vemmetofte; og i 1613 tog han fra Kiøbenhavn d. 3die Juli, og laae

[1]) Naar man sammentæller Dagene for Eske Brocks Ophold paa Vemmetofte, faaer man 16 D. i 1604, 6 D. i 1608, 7 D. i 1612, 15 D. i 1613.

den Nat i Kiøge, den næste Dag tog han derfra til „Vallø" Kirke [1]), og hørte Prædiken, og saa derfra til Vallø til „Oluf", hvor han denne Gang forblev baade den Nat og den næste, og ikke før den 6te kom til Vemmetofte; i Krigsaaret (1612) reiste han ogsaa her helt igiennem paa 1 Dag (16de August), dog var han inde underveis baade hos Oluf Rosensparre paa Vallø, og hos Ditlev Holck paa Tryggevelde. Ved Afreisen 1613 d. 18de Juli fra Vemmetofte til Dronningborg skriver han, at han „forærede Niels Kieldersvend paa Vemmetofte med 3 Rdl., for han skulde være flittig til Gavns".

Mellem Dagbogen fra 1604 og den fra 1622 ligge 17 Dagbøger af hvilke kun 3 ere komne for Dagen, 14 Dagbøger savnes altsaa, og hvilket udmærket Bidrag de vilde have været for den indre Historie paa den Tid, kunne vi slutte af dem, vi kiende, og vi maa saa meget mere beklage Savnet af disse Dagbøger, som det Tidsrum, hvorover de strække sig, er et af de anseteste i vort Lands Historie. Hvad det Indtryk angaaer, som de forhaandenværende Dagbøger give os af Christian IV.s Charakter, da er det vel vist, at de ere et stærkt Bevis mere paa den Yderlighed, hvortil Christian IV. drev det med Spil og Drik, naar han vilde fornøie sig, og paa hvorledes han i saa Henseende førte sin Adel an; men paa den anden Side give de os ogsaa Indtrykket af, hvor overlegen en Personlighed Christian IV. var, mindre ved hvad de lade os see af hans skarpe Forstand, og omfattende Indsigter, end ved det Hensyn, som gaaer igiennem enhversomhelst Optegnelse af Eske Brock, der vedrører „Kongelige Maiestet", og som viser os, hvilken overveiende Respect, Christian IV. havde for sig, hvad han end saaledes tillod sig, og hvormeget han end blandede sig med sin Adel [2]), og det vise de os dernæst, at det var i danske

[1]) Senere efter Byen, hvorved Kirken er opført, kaldet „Valløby" Kirke. Kirken hører til en af de yngste Kirker fra den catholske Tid her i Landet, den er nemlig bygget af den tidligere her nævnte, Hr. Niels Eriksen (Rosenkrands), der giftede sig Vallø til med Hr. Oluf Axelsens Datter, og døde 1516, altsaa kun en Menneskealder før Reformationen. (T. A. Becker, Danske Herregaarde u. Høgholm); Choret er senere (1590) tilbygget af Fru Birgitte Rosenkrands, der var gift med Peder Bilde, hvis Minde saaledes lever i Kirkens Bygning, ligesom Søsterens, Fru Mette Rosenkrands's nede i Vallø Gaards.

[2]) Hvorledes Christian IV. holdt paa sin Kongelige Myndighed lige fra sin Regierings Tiltrædelse, viser det Brev os, hvilket han Aaret efter sin Kroning, og som 20aarig ung Mand, skrev d. 8de October 1597 som Svar til Tycho Brahe paa dennes Skrivelse af 10de Juli forang. fra Rostock til Kongen om sin „Uddragelse" af Landet, hvori Kongen yttrer sig saaledes: „Eftersom Du underdanigst formelder, at dersom det Dig maa forloves, at foretage Dit Arbeide her i Riget, da vilde Du det ikke forsage, og at det skee maatte uden Din Skade, saa ville Vi herpaa svare Dig, at saafremt

Mænds Midte, i Landets egen Omgang og Sæder, at Kongen søgte sine Fornøielser, og at Dronning Katharina ogsaa heri fulgte Kongens Sind, og godt vidste, at forene det med sin Værdighed, at tage med ham til Landets Adels Bryllupper [1]).

IX.

Som en Skildring af Sæderne i en anden Retning, nemlig med Hensyn til den da saa overhaandtagende Overtro, leverer nedenstaaende Document et værdifuldt Bidrag, det er en Dom fra Bemmetofte afsagt ved Faxe Herreds Thing den 14de October 1608 over en for Hexeri tiltalt Qvinde i Spiellerup [2]).

„Mads Andersen i Skørpinge den Dag siddende i Dommers Sted paa Faxe Herreds Thing, Jørgen Olsen i Faxe, Thingskriver, og Oluf Skomager i „Oerrup" [3]), giøre vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1608, Fredagen d. 14de Octobris, paa Faxe Herreds Thing for os og menige Thingmænd, som den Dag fornævnte Thing søgte, var skikket ærlige og velbyrdige Mand Eske Brock, Høvedsmand paa Dronningborg Slot, hans Fuldmægtige Niels Jensen, Foged paa Bemmetofte, og idag inden Thinge fremkaldte Peder Nielsen i Høsten og hans Medfølgere, Jens Hansen ibd., Jens Pedersen i „Bauberup" [4]),

Du tiene vil som en Mathematicus, og giøre det han bør at giøre, da skal Du først underdanigst tilbyde Os din Tieneste derom, og derom bede, som en Tiener bør at giøre" S. Hofmann. Efter. o. danske Adelsm. III. p. 26.

[1]) Dronning Anna Kathrina af Brandenborg, en Datter af Kurfyst Joachim Frederik, døde efter 15 Aars Ægteskab med Christian IV. den 29de Marts 1612 i sit 37 Aar, hun vandt det skiønne Tilnavn „Danmarks Esther", og i Overensstemmelse hermed hedder det saa smukt i Sorgecantaten af Arrebo over hende i de 4 sidste Linier af det 13de Vers:

„Du vaarst os god af Hierte-Rod,
„Vi fattig' Ymper alle,
„Der du med Kron' i Danmark stod,
„Gud vill' vi dig befale"!

H. Nordam: Arrebo II. p. 18.

[2]) Dette Document fandtes i en meget opløst Tilstand i Bemmetofte Archiv, og Marginen for en stor Del fortæret, hvorved ogsaa paa enkelte Steder ikke alene Endeordene men ogsaa Linierne tildels vare gaaede bort; hvor de enkelte Ord enten af de tilbageblevne Bogstaver, eller af Meningen, have kunnet lade sig bestemme, ere de tilføiede for Sammenhængens Skyld, men overalt med spærret Skrift.

[3]) D. e. Aarup.

[4]) D. e. Baberup.

Jens Smed ibd., Jens Stub i Dalby-Borup, Morten Søffrensen i Trustrup, Jens Hansen i Aastrup, Jens Hansen i Skov-Thorup, Christen Jyde i Rode, Rasmus Olsen ibd., Niels Holst i Aaes, Niels Lauridsen i Egede, Peder Nielsen i Alslev-Thogerup, Frands Pedersen i Bonderød, Laurids Skræder i Karise-Olstrup, og Niels Christensen ibd., 16 Nævnsmænd her af Thinget, d. 12te August sidstforleden opkrævede at skulle granske, udlede, og i ret Sandhed forfare, om Giertrud Laurids Madsens af Spiellerup er skyldig i Troldoms Konst og Sag, saa at hun bør derfor at straffes, eller ikke. Og var begiærendes, at fornævnte 16 Mænd i Dag uden videre Forhaling vilde giøre deres Affigt, som de vilde ansvare og være bekiendt. Og fremlagdes af Peder Nielsen i Høsten, Formand for de 16 Mænd, disse efterskrevne Breve:

For det første en Dom af forn. Herredsthing, udgivet d. 4de Septembris an. 1607, og iblandt andet som samme Dom indeholder, findes følgende Efterskrevne: at Kirsten Hanses af Vemmetofte, som blev brændt udenfor Faxe, bekiendte, at Giertrud Laurids Madsens af Spiellerup var med hende for en 4 Aar siden, da Hans Søffrensen, Foged paa Vemmetofte, tog de Stykker Jord fra hende, som laae til hendes Hus og sagde, at han ogsaa vilde afbryde hendes Hus, da tænkte hun, hun vilde faae hannem andet at tage vare. Og bekiendte forn. Kirsten Hanses, at, da Hans Søffrensen fik den Sygdom, som han siden havde saa længe, da bød hun sin Dreng, som hed „Fanden", at han skulde gaae hen, og „regne" for Hans Søffrensen med den hede og kolde Syge, som Giertrud Laurids's i Spiellerup hende og tilbad, fordi Hans Søffrensen havde slaget hendes Pige, for hun tog nogle Æbler i Vemmetofte Abildhave, og derfor bad Giertrud hende hiælpe sig, at de „baade" kunde forgiøre Hans Søffrensen, hvilket de og giorde. Og sendte saa begge deres Drenge ud, Kirstens Dreng hed „Fanden", og Giertruds hed „den sorte Morian", og er den værste Diævel som er i Helvede [1]). Og det var den Tid den Dreng Jeppe blev saa besat, og samme deres Drenge skulde staae for Hans Søffrensens Kammerdør, og, naar han kom, og vilde gaae enten ud eller ind, da skulde Kirstens Dreng, Fanden, fare udi hannem,

[1]) I en Hexesag, der blev paadømt ved Viborg Landsthing 1571, hvor en Troldqvinde paa Baalet havde udlagt en anden som Medskyldig, hedder den ene Troldqvindes Dreng eller Diævel „Register", og den anden Troldqvindes Diævel fører det meget betegnende Navn „Gielster". S. Kolderup Rosenvinge, Gamle Domme 3 Saml. p 128 No. 49.

og plage hannem, saa længe som han havde giort hende Uret, og det udi tusinde Diævles Navn. Og saa kom den Dreng Jeppe først der frem, da foer han i hannem, og Hans Søffrensen blev intet at skade, fordi sagde hun, at hvilken der kommer først udi Veien for hannem, naar han udsendes, den faaer Skade af hannem og ondt [1]). End bekiendte forn. Kirsten Hanses, at et Aar førend Anders Thommissen flyttede fra Vemmetofte, som nu er 9 Aar siden, da gik hun og Giertrud Laurids Madsens udi Vesterskoven, at malke deres Køer, da sagde Giertrud til Kirsten: „kommer og hiælper mig, vi ville tage Nytten fran Anders Thommissen Køer, fordi hans Qvinde ikke vilde sælge mig noget Smør i Fredags"! saa ginge baade hun og Giertrud Laurids's begge til, og plukkede Haar af Anders Thommissens Køer under Bugen paa dem, somme for Yveret og somme bag Yveret, og bare saa samme Haar hiem udi Kirstens Fæhus, og borede et Hul i en Stolpe bag ved Køerne, og satte saa samme Haar derudi, og slog saa en Egenavle udi Hullet, som Haarene bleve udi satte, og Kirsten sagde: „sid der og Fanden! og lad Anders Thommissen ikke faae Smør af sine Køer, saa længe som du sidder der"! Siden sagde Kirsten til Giertrud: „nu haver jeg vel forvaret de Haar, at Ingen skal løbe bort med dennem". Da svarede Giertrud: „det er vel, lad dennem ikkun sidde der"! Hvilket forn. Giertrud høiligen benægtede alt det, som forn. Kirsten Hanses havde paasagt hende, og Kirsten sagde jo, at det var Sandhed altsammen, baade det, og alt det, som hun bekiendt havde, og derpaa vilde hun gaae til Død, med meget mere, som samme Dom indeholder.

Dernæst fremlagdes et Thingvidne af forn. Thing, udgivet den 29de Juli nærværende Aar, og indeholder udi sin Mening, at menige Sognemænd udi Spiellerup Sogn fremkomme hver efter anden, vunde og svore med deres oprakte Fingre og „Helgens Ed", at de ikke kunde benægte, at de jo haver sagt, at Giertrud Laurids Madsens af Spiellerup haver været udi Ord og Rygte for Troldom, hvad enten hun haver kunnet noget dermed, eller ikke, vidste de ikke, de klagede intet paa hende, med mere, som samme Thingvidne udi sig selv indeholder [2]).

---

[1]) Kirsten fragaaer altsaa, at hun havde ført den Sygdom paa Hans Søffrensen, da hendes Diævel var faret i Drengen Jeppe, følgelig var det Giertrud Laurids's Diævel, der var faret i Hans Søffrensen, og havde voldt hans Sygdom.

[2]) Da den Tiltalte er i Spiellerup Sogn, skulle Sognemændene der afgive deres Vidnesbyrd om hende, ifølge Jydske Lov III. Tillæg til det sidste Capitel, at „den, som bliver sigtet for Troldom skal sig med „Nævn" i Kirkesogn værge".

Item fremlagdes hæderlige og høilærde Mand, Dr. Peder Vinstrup, hans udgivne Brev, lydendes som efterfølger:

„Peder Jensen Vinstrup, Dr. og Superintendent i Siællands Stigt, kiendes og giør vitterligt for Alle, at d. 23de August Aar 1608 var skiftet for mig ærlige og velbyrdige Mand, Eske Brock, hans fuldmægtige Foged, og havde i Rette for mig stevnet hæderlige og vellærde Mand, Hr. Peder Jakobsen, Sognepræst til Spiellerup og Smerup Sogne og Provst i Faxe Herred, for sin Sandhed at vinde om Giertrud Laurids's i forn. Spiellerup. Da mødte forn. Hr. Peder Jakobsen udi Retten, og vandt for mig efter Loven med „Helgens Ed" og oprakte Fingre, som herefter følger: at den 21de Juni 1608 sig at have hørt disse Ord paa Spiellerup Kirkegaard, da han var indkommen, at begrave en liden Dreng, og havde sin liden Søn, Niels Pedersen, ved Haanden, som var vanmægtig og ikke kunde gaae (alene), som han kom til Graven, som Liget skulde ibegraves, da stod Giertrud Laurids's ved den østre Ende af Graven, og han ved den vestre Ende, og havde sin Søn ved Haanden, og de ringede for Liget, og han vendte sig, og vilde gaae fra Graven, indtil at de kom med Liget, i det samme raabte forn. Giertrud efter „Hr. Peder", og han svarede intet, og strax raabte hun atter igien, og nævnte ham ved sit Navn „Hr. Peder", saa vendte han sig om, og spurgte, om hun vilde ham noget? „Ja"! svarede hun, „hvad er det"? sagde han, „jeg haver giort dig", sagde hun, „saa stor en Uret, som Nogen kunde giøre Nogen, og de sige (ogsaa), jeg skulde være Aarsag i denne Drengs Død"! Hvortil Hr. Peder svarede: „Gud forlade Eder det, om I haver giort mig eller mine Børn ondt, jeg giorde Eder eller nogen af Eders aldrig ondt"! Men hvad hendes Mening var, det vidste han ikke. Iligemaade vandt han paa sin Hustrus, Ane Villumsdatters Vegne, at forn. Giertrud Laurids Madsens bad hende for Guds Skyld, at hun ikke vilde være hendes Liv begiærendes, der forn. Ane Villumsdatter bad hende venligen, om hun havde giort hendes Børn noget ondt, at forn. Giertrud ikke skulde gjøre det mere. At saa for mig vundet er, det bekiender jeg ved mit Signet undertrykket, og med min egen Haand underskrevet. Actum anno die et loco ut supra.

Peder Vinstrup
egen Haand.

End et Thingvidne af forn. Thing, udgivet d. 2den Septembris sidstforleden, og indeholder udi sin rette Mening: Jens Hansen i Spiellerup at

have vundet paa sin Hustrus, Dorete Jensdatters Vegne, at en Dag kom Giertrud Laurid's af Spiellerup til deres, og signede et af deres Børn som var et Drengebarn og var meget syg[1]); noget derefter kom forn. Dorete Jensdatter gaaende med en anden Qvinde af Spiellerup, da sagde Giertrud Laurids's til dem: „staaer mig ikke efter Livet"! og Dorete sagde: „Giertrud haver I giort mit Barn ondt, da giører det ikke mere"! dertil svarede Giertrud Laurids's, som idag stod til Vedermaalsthing, og svor paa sin Siæls Salighed, at hun ikke talte de Ord til de Qvinder, som nu paa hende vundet er, men sagde sig, at kunne signe, og naar hun signede Nogen, da skulde den, hun signede, staae og holde om 2 Stave, og hun sagde disse Ord: „jeg signer for Blodsot og Modsot, den Fugl her flyver skal have din Sot i Navn Gud Faders, Gud Søns, og den Hellige Jesu Navn"! Amen"! Stod hendes Husbonde, Laurids Madsen til Vedermaalsthing, og bekiendte, at han vel vidste, at hans Hustru kunde signe, som fornævnet staaer. Hans Bosen i Lund at have vundet efter Loven, at han med andre flere var ombedet, at føre forn. Giertrud Laurids's ud paa Vandet og forfare, om hun kunde synke eller ikke, og da saae han hende udkastet paa 4 Favne Dyb, og ikke hun kunde synke. Niels Hansen i Stubberup vandt og efter Loven, at han saae hende sidde i Vandet til hendes Bryst, og da hun fornam, hun ikke kunde synke, da slap hun sit Hoved ned udi Vandet, og ikke sank det. Dertil svarede Giertrud Laurids's, og sagde jo, at hun kunde synke. Desligest var og hendes Husbonde, Laurids Madsen til Vedermaalsthing, og blev af Niels Jensen, Foged paa Vememmetofte tilspurgt om det ikke var hans Begiæring af hans Husbonde, at hun maatte komme paa Vandet, at forsøge om hun var skyldig eller ikke, hvortil at han svarede, at han ikke det kunde begiære, fordi at han vel vidste, at hun var uskyldig.

Nok et Thingvidne af forn. Thing, udgivet d. 30te Septbr. sidstforleden, og indeholder udi sin rette Mening: var skikket Giertrud Laurids Madsens, som nogenstund haver siddet paa Vemmetofte, og svarede, da hun af Dommeren blev tilspurgt, „at, naar hun signede, om der kunde da noget Menneske blive af med dets Sot"? og „om nogen Fugl kunde faae den Sot igien, som hun tilforn bekiendt haver"? hvortil hun svarede, at hun talte ikke om nogen Fugl, men hun sagde, at hun signede for Modsot og Blodsot, imellem 2 Stave, og i trende Navne, som ere Gud Fader, Gud Søn, og den

[1]) Det følgende her er borte.

Helligaands Navn, og sagde, at hun det ikke havde kunnet giore uden paa et Aars Tid, og lærte det af Mette Bryggers, som boede i Bemmetofte, hun sendte Bud efter hende, og nødte hende dertil. Strax svarede hendes Husbonde, Laurids Madsen og Hans Christensen i Bemmetofte, og mange andre flere, at det er 6 Aar siden forn. Mette Bryggers døde med mere, som samme Thingvidne indeholder.

Med Hensyn til Uoverensstemmelsen i hendes Forklaringer over den Maade hun signede paa, blev der endnu den 7de Octbr. optaget et Thingvidne over hende, men af den tilbageblevne Del deraf kan ikke med Bestemthed sees, om hun derved vedkiender sig den første, eller den anden Formular.

Herefter følge nu 3 Thingvidner, som Nævnsmændenes Formand tager:

1) at han og hans medfølgende 16 Mænd nu 4 samfulde Thingdage have holdt deres Skiel og Skudsmaal, om Nogen var enten Mands- eller Qvindes-Person, som vidste nogen af de 16 Mænd, at sige eller skylde noget, som deres Navn og gode Rygte kunde komme til Forhindring eller Forkrænkelse, at de ikke vare de Mænd, som kunde staae i „Long og Tong" med ærlige Dandemænd [1]), at de det vilde give tilkiende, førend de giorde deres Affigt paa denne Qvinde? og Ingen er fremkommen, som dennem sige eller skylde vilde andet, end det som ærligt og godt er.

2) om Niels Jensen, Foged paa Bemmetofte, eller nogen Anden havde flere Breve eller Thingsvidner at føre mod denne Qvinde?

3) om han eller nogen anden, Læg eller Lærd, vilde fremkomme, sage [2]), eller skylde forn. Giertrud Laurids's, at have giort noget ondt eller lovet noget ondt, og det dennem efter hendes Løfte er vederfaret, og at de da vilde fremkomme, og det tilkiendegive, hvorefter de fattige [3]) Mænd kunde have dennem at rette?

Og da Ingen nu fremkom, følger Dommen u. forn. 14de Octbr. saaledes:

„Fremkom idag Peder Nielsen i Høsten, samt hans Medfølgere 16 Mænd, hver efter anden, og lagde Haand paa Bog [4]), og svore alle Ret Jevnet [5]) ved Gud og deres Salighed, at de havde ledt og spurgt med yderste

[1]) At staae i „Long og Tong" d. e. staae „i Lov og Tog", og med Hensyn til Betydningen af „Tog" som „Gang" vil det sige, at staae i Rettergang (med).

[2]) sage, sagsøge.

[3]) fattige, ringe.

[4]) Bog, Biblen.

[5]) Jevnet, Lighed, Ligelighed, uden Forskiel, at sværge Ret og Jevnet d. e. at sværge at ville dømme efter Ret og uden Persons Anseelse.

Flid, og længere de (ikke) gide[1]) eller ville, og da efter forberørt Leilighed, og adskillige Thingvidner og Breve, som efterskrevet staaer, saa efterdi, at Ingen er fremkommen, som giver forn. Gertrud Laurids's Fældelse (?), at have giort noget ondt eller lovet noget ondt, som er efter hendes Løfte vederfaret, da kiende de ikke af deres Forstand, at kunne sige hende skyldig at være udi Troldboms Konst, og bør derfor at lide, men sige hende fri. At forn. 16 Mænd saa idag for Ret sagde, vinde vi fornævnte ved vore Signeter her undertrykket".

At Nævnsmændene i dette Tilfælde erklære den Anklagede „ikke skyldig", er en Besindighed man mindst skulde vente af Bønder paa den Tid, og paa denne Egn midt imellem de her rygende Hexebaal[2]). Man faaer det Indtryk, at den stakkels Qvinde har været forvirret, eller er blevet det ved Beskyldningerne mod sig for Hexeri, og ved Hexeprøven med sig ude paa Vandet, og at hun, da hun vidste, hvad Mistanke man havde til hende, aabenbarligen har troet sig efterstræbt ved enhver særdeles Leilighed af Sorg eller Uheld for Naboerne, og maaskee endogsaa selv indbildt sig at være Aarsag dertil. Fra den Side maa det ogsaa være, at Nævnsmændene tage det, idet de alene dømme efter, at ingen Kiendsgierninger foreligge. Sagen selv giver os en nøiagtig Oplysning om den Maade, man bar sig ad paa, for at forgiøre Køernes Melk, saa der ikke kunde blive Smør deraf, samt om den

---

[1]) gide, formaae.

[2]) Her ved Faxe Herredsthing beretter Dommen os saaledes selv, at en Hex fra Vemmetofte, paa hvis Beskyldninger denne Sag var bleven reist, Aaret iforveien var bleven dømt fra Livet, og brændt udenfor Faxe By. Johan Brunsmand, Rector ved Herlufsholms Skole, beretter i sit 1674 udgivne „Kiøge Huskors" flere Hexehistorier fra Kiøge i 1601 og 1602, og deribl. en Hexehistorie fra 1602 om Maren Jydes, der blev brændt, fordi hun, foruden mere andet, havde forgiort Øllet for Bryggerkarlen paa Valløe, „saa det ikke vilde tage ved Giær, men foer omkring i Karret, peb og bruste, ligesom der havde været en stor Hob Rotter derudi". I Anledning af „Kiøge Huskors" dømtes 3 Qvinder i 1612 fra Livet, for at have besat Kiøbmand Hans Kræmmers Dreng i Kiøge, nemlig Boel Peders af Egeboi, den rige Johan Thommissens Kone i Kiøge, og Mette Banghors, disse bleve alle brændte, og med den første hendes Datter, og med den anden hendes Tienestepige, Kirsten Larsdatter; og Aaret efter 1613 dømtes endnu 7 fra Livet i samme Sag, nemlig Annicke Christoffers, Woldborg Bødkers (rømte), Karen Ericks, Anne Olufs, Else Holtugs, Birgitte Rokkemagers og Mette Navnes, af disse sees de 3 at være brændte. Naar det hedder i Dommen over dem, at de „dømmes fra Livet paa Baal og Brand til hoi og heden Jord", da vil det sidste sige, til at begraves i „heden" d. e. hedensk, uindviet Jord, og „hoi" sættes som ensbetydende i denne Forbindelse med „heden", fordi Hedningerne i Norden begroves i Høiene.

Maade hvorpaa man signede. Og hvad de 2 Signeformularer angaaer, som den Tiltalte her anfører, da have de rimeligvis begge været brugelige, og for den første, som den udførligere, taler ikke blot den herskende Tro, paa at kunne kaste Menneskenes Sygdomme paa Dyrene, men Tilsætningen om Fuglen, der skal tage Soten, passer netop til de 2 Stave, der kunde afgrændse Synslinien for den forbiflyvende Fugl, som skulde have den med sig. Det Meningsløse, der er i at „Hellig Jesus" nævnes som det tredie Navn istedetfor den „Helligaand", taler snarere for end mod Formularen, og stemmer netop med hvad vi ellers herom vide[1]). For Lovgivningens Vedkommende seer man af Dommen, at det ikke medfører nogen Straf for den Tiltalte at hun befatter sig med at signe, saaledes som ogsaa Christian IV.s Reces af 12te October 1617 udviser, hvori der siges, at Signen, Maalen og Visen igien til den Tid holdtes for „indifferent", og var uforbudent[2]). Endelig seer man, at Eds-Aflæggelsen ved Helgenerne holdt sig saa længe efter Reformationen, og ikke alene brugtes paa Landet ved Herredsthingene endnu ind i det 17de Aarhundrede, men at ogsaa en Præst og Provst endnu 1608 maa sværge for Sællands Biskop ved Helgens Ed[3]).

Vi skulle hertil knytte Historien om en Besættelse, der ligger nogle Aar tidligere, men paa sin Vis er et Sidestykke til den foregaaende Sag, og ogsaa tildrog sig her i Faxe Herred, og det i Eske Brocks egen Familie, nemlig med hans Farbroders, Preben Gyldenstiernes Hustru, Fru Mette Hardenberg, i Aaret 1597 under et Ophold paa deres Gaard Totterupholm. Beretningen, der haves om den[4]), fører til Overskrift „hvorledes det haver

---

[1]) I Peter Palladii Visitatsbog forekommer en Signeformular, hvor „Jesus Christus" staaer som en Person, og „Jesus" som en anden Person. S. Theol. Tidskrift 4, 2. p. 77. Heiberg, Peter Palladius.

[2]) Dette var en Tilbagegang, thi strax efter Reformationen erklæredes alt Sligt for utilladeligt, saaledes opfordrer Palladius i sin oven anførte Visitatsbog Menighederne til at angive de Jordmødre, som befatte sig med at signe, mane o. s. v., for at „100 Læs Brænde kunde blive anskaffet til deres Opbrændelse".

[3]) Kolderup Rosenvinge havde i 1836 i en Afhandling om den danske Søret fra det 16de Aarh. i Nye danske Magas. VI. 94 flg. antaget, at Formularen „ved Helgens Ed" ikke var brugt efter Reformationen; i Fortalen til 1ste Saml. af Gamle danske Domme bemærker han nu, at disse Domme bevise, at denne Formular er vedblevet derefter, men det her anførte Tilfælde udstrækker Vedblivelsen endnu udover det Tidsrum, disse Domme gaae til.

[4]) Nye danske Magasin II. 318.

begivet sig med M. H. P. G. S.[1]) en danske Frues Sygdom Anno 1597", og lyder saaledes uden videre forudskikket Oplysning:

„Haver den onde Aand fulgt hende i mere end udi 6 Uger. Item haver han slaget og draget hende, naar hun haver nævnet Gud, saa hendes Krop sad udi et blodigt Kiød; Item haver han slaget hendes Median, og Lunge-Aare, saa at hendes Ermer ere løbne fulde af Blod, og (Blodet) var nær løben hende ihiel. Item haver han stukket hende udi hendes Skinneben, saa de sidde endnu udi Ribler og Saar, og blev han stedse, og altid hos hende. Dog haver Gud Allermægtigste kommet hende tilhielp, saa at det kom hende for en Nat, at hun skulde staae op, og gaae til Vallø, og gaae der udi et Kammer, som kaldes Taarnkammer, der skulde hun blive frelst. Saa haver hun anden Dagen beredt sig til at gaae til fornævnte Vallø, som var 3 Mile fra hendes Gaard, og endog der aag mange gode Folk hos hende, saa er hun dog gaaet slet frem hos dennem, og da fulgte den onde Aand hende, saa hun kunde stedse see hannem løbe paa Veien, og hoppe over Gjerder og Bække. Item haver hun seet en Engel fulgtes med sig paa Veien. Der hun er kommen ind i dette Kammer, haver den onde Aand disputeret „mundeligen" med hende, saa mange gode Folk hørte derpaa, som stode udenfor Døren, og forundrede de dennem storligen derpaa, og da talede hun imod hannem af Skriften. Saa haver Gud Allermægtigste hiulpet hende, at den onde Aand haver intet været hos hende siden, men hun er om anden Dagen dragen derfra, og bleven smuk sund og tilpas. Item den Kiep, hun havde i sin Haand, der hun gik til Vallø, haver hun lagt i Kamret, og ladet den der liggendes blive. Dette fornævnte bekiender hendes Husbonde og hun selver, endog hun gider ikke gierne talet derom som han, men han vil ikke dølge det, men siger, at han vil have det ud paa Tryk".

Den Sindssvaghed, hvoraf Fru Mette Hardenberg lider i denne Sygdom, og som lader hende føle sig besat af Diævlen, havde hun arvet Spiren til fra sin Moder, Fru Ane Rønnov, der havde været meget tungsindig, og hvis Tungsindighed i en stærk Grad var gaaet over paa den anden Datter, Ane Hardenberg, der var gift med Johan Ottesen Rud til Mogeltier, om hvis Tilstand i saa Henseende der haves flere Beretninger[2]), medens der derimod ikke forekommer senere Exempler paa Tilbagefald af Sygdommen hos

[1]) Disse Bogstaver betyde „Mette Hardenberg Preben Gyldenstiernes".
[2]) Orion, Ny Række 2, p. 31. Vedel Simonsen, Hagenskovs Hist. p 54. 55.

Fru Mette Hardenberg, hvad der ogsaa synes at fremgaae af den ovenstaaende Beretning. Fru Mette Hardenberg berømmes særdeles for sin Tænkemaade og Lærdom, og det er vel ogsaa som et Bevis paa den sidste, navnlig med Hensyn til hendes Kundskab og Sikkerhed i Skriften, at Begivenheden ønskes offenliggjort af Preben Gyldenstierne, der forøvrigt ogsaa synes at have havt en vis Iver for at udbrede det Overnaturlige[1]). Det tillægges en guddomlig Indskydelse, at Fru Mette Hardenberg kom paa den Tanke, at skulle gaae de 3 lange Mil fra Totterupholm til Vallø, og hvor forunderligt end dette Optog maa have været, at see Rigsraaden Preben Gyldenstiernes Frue, en af Landets rigeste og fornemste Damer, som troer sig besat af Diævelen, at gaae hen ad Landeveien med en Kiep i sin Haand, ledsaget af en eller maaske flere Vogne med Adelige, saa havde upaatvivleligt intet Middel været bedre for hende end dette, som ogsaa Englen noksom antyder, der paa hendes Gang allerede kommer frem for hende ved Siden af den onde Aand, og Diævelen er nok kommen ud af hendes Kiød, inden hun naaede Taarnkammeret paa Vallø, og der blev istand til kraftig for sig selv, ogsaa at jage ham paa Flugt fra sit Sind ved Guds Ord[2]). At catholske Forestillinger endnu dengang vare tilbage i mange Levninger, kan ikke forundre, og saaledes tyder ogsaa her den Beslutning, at skulle gaae denne Vei paa sine Fødder hen paa de catholske Pillegrims- og Bods-Vandringer til hine eller disse bestemte Steder, ligesom ogsaa Kieppen, der henlægges i Vallø Taarnkammer, erindrer om de catholske Votiv-Gaver.

X.

Eske Brocks Eiendomme deltes saaledes mellem hans Svigersønner at Hr. Jørgen Skeel fik Estrup, Frands Lykke Hevringholm, Rudtgaard (nu Rye-

[1]) Da Saaledes en Sild i 1614 blev fangen i Ottesund, og kloge Folk derpaa fandt Skrifttegn, lod Preben Gyldenstierne den strax afmale og mange godt Folk tilstille. See N. M. Petersens danske Litteratur-Historie III. 2. p. 100. — Preben Gyldenstierne døde 2 Aar efter, 1616 d. 22de Juli og ligger begravet i Ulvborg Kirke ved Holstebro, hvor Fru Mette Harderberg lod sætte et kostbart Monument over ham og derpaa en lang Indskrift paa Vers, hvoraf tillige sees at Preben Gyldenstierne og hun i deres Ægteskab havde 5 Børn, 3 Sønner Eiler, Henrik og Knud, og 2 Døttre, Birte og Ane.

[2]) Dette var overensstemmende med Palladii Forskrift, at man skal tye til Skriftsteder mod Diævelen, og hvorom Palladius meddelte nærmere Anvisning i sin „Undervisning om besatte Folk“, der udkom 1547.

gaard) og Nielstrup, og Tyge Brahe Vemmetofte[1]). Tyge Brahe, eller, som hans fuldstændige Navn var, Tyge Axelsen Brahe, var en Søn af RR. Axel Brahe til Elved Gaard og dennes anden Hustru, Fru Kirsten Hardenberg, den tredie af Erik Hardenbergs og Fru Ane Rønnovs Døttre. Som Eiendomme i sin Faders Familie fik Tyge Brahe de to Skaanske Gaarde, Tostrup og Gundestrup (nu Kulla-Gunarstorp)[2]) og som Eiendomme i sin Moders Familie, der fra hende gik over paa ham, fik han Eskebierg og Vedtofte i Fyn, og Mattrup i Jylland; han skrives som oftest enten til Mattrup, eller Tostrup. Tyge Brahe var født d. 1ste Januar 1593 paa en Mandag i Tyrens Tegn mellem Kl. 10 og 11 Formiddag, og Tegnet, hvorunder han var født, synes at have været en Anledning mere til at han opkaldtes efter sin Farbroder, den store Astronom, der ved hans Fødsel endnu stod i hele sin Anseelse[3]). Om Tyge Brahe blev troloVet med Jomfru Berete Brock ved Kyndelmissetid 1613 eller 1614, er der nogen Uvished[4]), i 1615 bleve de begge malede, og deres Portraiter haves endnu udførte paa Kobber[5]), i 1618 stod deres Bryllup paa Viborg Domhus, hvor deres Navne og Vaabener vare indførte mellem de øvrige Adeliges, hvis Bryllupper der havde været holdte. Aaret efter sit Bryllup, d. 23de Marts 1619 fik Tyge Brahe Forlehningsbrev paa Skivehus, som han skulde tiltræde næstk. Philippi Jakobi, og aarlig deraf svare 1000 enkende Daler; Tyge Brahe havde dette Lehn i 13 Aar,

---

[1]) Ifølge Arent Berntsens Danmarks og Norges frugtb. Herl. 4 Bog 2 Part p. 62 har Tyge Brahe ogsaa faaet sin Svigerfaders Skaanske Gaarde, Alnerup, Ellinge og Ortofte, og hermed kunde det stemme, at Tyge Brahe d. 23de Marts 1635 faaer Qvittering af Christian IV. for 6,400½ Rdl. 34½ ß., som han har betalt paa Eske Billes Restance fra den Tid denne var forlehnet med Mariager Kloster, hvilket Beløb kunde være en Gield der fulgte med de 2 sidste Gaarde, som havde tilhørt Eske Bille. Men hvis saa er, ere disse 2 Gaarde igien blevne afhændede af Tyge Brahe til Frands Lykke, thi Frands Lykke sees 1632 at have Ortofte, som han sælger til Henrik Ramel, og 1635 at have Ellinge, som han bortbytter til Fru Mette Barnekov for Søholm.

[2]) Tostrup og Gundestrup tilhørte Tønne Brahe, der faldt i Kalmarkrigen 1611, og fra ham arvede Tyge Brahe den første (1622) giennem sin Farbroder Knud Brahe og hans Enke, den sidste, som det menes, giennem sin Fader.

[3]) Efter en Opgivelse skulde det endogsaa have været Aaret iforveien, 1592, at Christian IV. som mindreaarig Konge besøgte Tycho Brahe paa Uranienborg, og hængte sin egen Guldkiæde om hans Hals, men efter Tycho Brahes egen Beretning var dette Besøg i 1590.

[4]) I Berete Brocks Ligprædiken sættes 1613, men Vedel Simonsen antager 1614. S. Eske Brocks Dagbog 1613 d. 5te Februar.

[5]) Disse 2 Portraiter, som eiedes af Klevenfeldt, befinde sig nu i den Grevel. Bille-Brahesske Portraitsamling paa Hvedholm.

indtil han Philippi Jakobi 1632 ombyttede det med Tryggevelde Lehn, hvoraf der nu skulde svares 300 enkende Daler, medens Lehnspligten med 4 Gerustheste var den samme, og det om det Kgl. Ratholb hed, at Kgl. M.s Heste der skulde holdes frit med Rug- og Høfoder 1—2—3 Nætters Tid, eftersom Leiligheden er, naar Reisen falder der forbi. Som Lehnsmand paa Tryggevelde fik Tyge Brahe Ole Vorm til at udgive sin Forklaring over den berømte Runesten, som den tidligere her nævnte Vobitzlaf Vobitzer for en 80 Aar siden havde ladet hensætte i Borggaarden paa Tryggevelde fra den ¼ Mil fra Haarlev beliggende „Kiishøi" eller „Keisehøi", hvorpaa den befandtes. Foranledningen til denne Anmodning af Tyge Brahe var, næst hans egen Interesse for Sagen, Hensynet til de Fremmede, der kom reisende for at see Stenen; Vorm meddelte sin Fortolkning i et trykt latinsk Brev til Tyge Brahe, der udkom 1636 [1]).

At Tyge Brahe i sin Egenskab af Lehnsmand paa Tryggevelde har ladet Altertavlen opsætte i Smerup Kirke, kan sluttes af, at Brahernes og Brockernes Vaabener, altsaa hans eget og Fru Beretes, findes udskaarne foroven paa Rammen om denne.

Tyge Brahe boede først paa Mattrup, siden paa Vemmetofte [2]). Han synes at være flyttet til Vemmetofte før han fik Tryggevelde Lehn, saaledes haves et Skiøde til Malthe Juell til Giessinggaard paa nogle Gaarde i Thuse Herred, der er udstedt af Tyge Brahe som Lehnsmand paa Skivehus, men dateret Vemmetofte d. 18de Novbr. 1631. Det er ikke usandsynligt, at han ved de Keiserlige Troppers Besættelse af Jylland i Efteraaret 1627 er kommet over til Vemmetofte, og derved har stiftet Bopæl.

Vemmetofte skylder Tyge Brahe sine 2 ældste Fortidsminder, af hvilke det ene er Kapellet paa Vemmetofte, som Fru Berete fik indrettet, for at hun ogsaa her kunde have et Andagtssted i sit Hus, saaledes som hun havde havt det paa Mattrup, hvor der var et Kapel allerede før hun kom der [3]). Vi have seet, hvorledes Fru Beretes Moder i sin Dødstime fremdrog hende for alle de Omstaaende til at bede for sig, som den der ret var giennemtrængt af en levende Tro, og hendes Ligprædiken siger os ogsaa, hvilken Trang hun havde

[1]) Olai Wormii de monumento Tryggeveldensi epistola ad Virum genere et virtute nobilissimum Dn. Tychonem Brahe, Toparcham in Tostrup, Tryggeveldiæ præsidem Regium. Hafniæ 1636.

[2]) Vorm omtaler ogsaa i sit Brev kun Tryggevelde som det Sted, hvortil Tyge Brahe saa ofte tager hen: („quó tot (ɔ: toties) advenis".)

[3]) Bygget af Tyge Brahes Morfader 1577.

ikke blot til at læse i Guds Ord, men ogsaa til at høre Guds Ords Forkyndelse for sig, og hvorledes Sognepræsten i Spiellerup, Hr. Niels Pedersen, flere Gange om Ugen kom ned til Vemmetofte, og holdt Gudstieneste for hende i Kapellet der. Det er dette Kapel, hvori Klostergudstienesten endnu holdes, og som optager den søndre Ende af det nederste Stokværk i den østre Længe, og at det er Tyge Brahe, der har indrettet dette Kapel, fremgaaer ikke alene af, at der før ham aldrig omtales noget Kapel paa Vemmetofte, men ogsaa af at hans og Fru Beretes fædrene og mødrene Vaabener ere anbragte paa Stolene der, nemlig Brahernes og Hardenbergernes paa den øverste Stol paa Mandssiden, og Brockernes og Viffernes paa den øverste Stol paa Qvindesiden, hvortil endnu kommer, at vi upaatvivleligt i Aarstallet 1630, der befindes allernederst under Prædikestolen paa den indvendige Side, ikke blot have en Angivelse af Tiden for Prædikestolens Forfærdigelse, men ogsaa for Kapellets fuldkomne Indretning, der vel falder sammen dermed. Fra Kapellet fører en lønlig Vindeltrappe indvendig i et Murhiørne op til den ovenover Kapellets Hvælvinger i andet Stokværk beliggende Sal, der i Tyge Brahes Tid var Fruerstuen, og som endnu med et til det ældre sig nærmende Navn kaldes „Fruersalen"; i denne Sal er det andet Minde, som Vemmetofte bevarer om Tyge Brahe og Fru Berete Brock, nemlig den prægtige over halvfierde Alen brede og halvsiette Alen høie Sandstens Kamin, der staaer foran Pillen mellem Salens sydlige Ende-Vinduer, og bestaaer foroven af en Portal, og forneden af en stor Kaminaabning, der paa hver Side har 2 Søiler, en rund af Porphyr (?) og en firkantet af grønt og sort Marmor. Disse Søiler bære igien Portalen, som ved en stærk fremspringende Carnice deles i 2 Afsatser, af hvilke den øverste bærer i Midten paa en stor udhugget Tavle Brahernes og Brockernes forenede Vaabenskiolde, hvorunder staaer:

THYGE BRAHE. 1637. BERETE BROCK.

Kaminen er udført i den Nederlandske Renaissance, og den er ikke alene et af de anseligste Mindesmærker i sin Slags fra Adelsmagtens Tid i Danmark, men ogsaa et af de skiønneste, saavel paa Grund af sine smukke Forholde og lette Forziringer, som især formedelst de storartede fritstaaende Vaabenskiolde. Det Religiøse, der ellers pleier at danne Hovedfremstillingen, er her traadt tilbage, og indskrænket til et Par Engle- og Diævle-Ansigter foroven og neden af de forreste Søiler og et Engle-Ansigt øverst paa Portalen, der skulle fremstille Troeslivet som en Seir af Lysets Aander over Mørkets, saaledes som

vi ogsaa saae det ovenfor ved Fru Mette Hardenberg. Endnu maa vi bemærke, at der øverst paa Portalen ved Engle-Ansigtet er udhugget 2 Kugler, der erindre om de mange Kugler, der vel som astronomiske Sindbilleder vare anbragte rundt omkring paa Taarnspidserne af Uranienborg, ligesom ogsaa Stilen i det hele nok kunde bringe til at tænke paa Farbroderens Skole, idet mindste ligger der en ganske anden Smag til Grund for denne, end den dengang almindelige, dersom man skal dømme efter en anden Kamin i den til Fruerstuen stødende Karnap, der i det allerhøieste er 10 Aar yngre [1]).

Hvorvel Aarstallet paa Kaminen er 7 Aar senere end Aarstallet i Kirken, kan der dog ikke derved betegnes et fremskridende Bygningsarbeide af Tyge Brahe, som om han skulde have opført den østre Længe; men denne maa tvertimod, som tidligere er anført, have været til før hans Tid [2]).

Hvad Tyge Brahes Liv angaaer, da synes han at have været blandt dem, der sluttede sig til „den udvalgte" Prinds Christian, der efter sin Formæling med Prindsesse Magdalena Sibylla af Saxen (5te October 1634) opslog sin Residents paa Nykiøbing Slot paa Falster [3]), og det var ogsaa paa Tilbageveien fra et Besøg her, hvor Tyge Brahe fulgtes med Worm, at han bad denne, at udgive sin Læsning og Fortolkning af Tryggevelde Stenen. Efter Worms Yttringer maa Tyge Brahe ogsaa antages at have dyrket Videnskaberne, navnlig beskjæftiget sig med Farbroderens Studier, uden at vi iøvrigt vide noget nærmere om, hvorledes Tyge Brahe søgte at træde i Farbroderens Fodspor i saa Henseende [4]). Men medens Interessen ved Tyge Brahe nærmest

[1]) Til det Vidunderlige i Tycho Brahes Genie hører ogsaa dets Omfang, navnlig hans Mesterskab i det Techniske ved Siden af de store Problemer, der beskiæftigede hans Aand; af architektoniske Arbeider, foruden hans egne paa Hveen, vides saaledes Kronborg Slot at være opført efter hans Tegning, og at ligeledes det skiønne, 2 Mile Vesten for Veile liggende, „Engelholm" er opført af hans Broder Knud Brahe efter en Tegning af ham, og netop indviet 1ste Januar 1593, den Dag da Tyge Brahe til Vemmetofte blev født og fik hans Navn; af monumentale Arbeider har han givet Tegningen til Gravmælet over Kong Frederik II. i Roskilde Domkirke.

[2]) At saaledes Kapellet, der er under Fruerstuen og forbundet med denne ved en Løntrappe, oprindelig har været Borgstue, synes alt at tyde paa.

[3]) Portraiterne af den udvalgte Prinds Christian og Prindsesse Magdalena Sibylla findes endnu paa Vemmetofte, malede i Brystbilleder paa Træ, og indfattede i ottekantede Rammer.

[4]) Worm siger saaledes i Brevet med Hensyn til Tyge Brahe: „perge porro magni Daniæ Athalantis Tychonis Brahe, patrui tui, cujus nomen et omen geris, merita strenue æmulari", og fremdeles: „sic æternitati consecratus Braheos inter Tychones perpetuum celebraberis", og slutter endelig saaledes: „vale et vige Braheorum decus perenne"! Til Grund for disse Udtryk maa der ligge mere end en latinsk Høflighed.

er knyttet til det store Navn, han bar, og hvis Ære og Forpligtelse for sig han i det mindste synes at have havt den Fortieneste at have følt, saa har hans gudfrygtige Hustru, Birgitte Brock, i sit stille Liv som Qvinde erhvervet sig en Plads blandt de Ypperste af sit Kiøn, og hendes skiønne Minde har Sællands berømte Bisp, Casper Brochmand, bevaret Efterslægten i sin Ligprædiken over hende, der viser os, hvorledes hun anvendte Christendommen i sit Liv baade i sine Kiærligheds Gierninger, og i sin Omgængelse, og hvorledes hun for Alt søgte at berige sine Børn med Gudsfrygt, at de som hun maatte have Biblen og Bønnen kiær. Brochmand beretter os ogsaa, at hun stiftede en Skole ved Mattrup for Bønderbørnene der, og hun har saaledes været blandt de første i Danmark, der lagde Begyndelsen til Almuens Undervisning paa Landet.

Fru Berete døde inden hun havde fyldt sit 38 Aar, sandsynligvis som en Følge af en slet Lægebehandling af et fra Begyndelsen af aldeles udvortes Ildebefindende. Hendes Sygdoms Historie giorde stor Opsigt for sin Tid, og vi kiende den af Correspondentsen derom i de Vormske Breve [1]). I Begyndelsen af Aaret 1639 var hun ankommen til Kiøbenhavn, som det synes fra Skaane [2]), og befandt sig fuldkommen vel, kun vare hendes Øine noget daarlige. Hun henvendte sig derfor i den Anledning til „Magister Tancredus", en Læge, som hun oftere havde brugt, og som havde giort sine Studier i Padua, og synes at have staaet i en vis Anseelse [3]). Han foreskrev hende en Kur, som hun strax erklærede, at hun ikke kunde taale paa Grund af den Tilstand, hvori hun befandt sig; men da han haardnakket vedblev sin Paastand, og bestred Grunden til hendes Indsigelse, gav hun efter; dog vare 4 Dage ikke forløbne, inden hendes Liv var bragt i den yderste Fare, og Natten til den 25de Januar Kl. 1 ilede Tyge Brahe til Vorm, fik ham i Tale, og beskrev ham med Taarer sin Hustrus livsfarlige Forfatning, og bad ham følge med sig, og see, om han kunde frelse hendes Liv. Saasnart Vorm kom og saae, hvorledes det forholdt sig, forordnede han strax, hvad der skulde bruges for at modvirke Følgerne af Tancreds Forskrift. Tancred afsagdes, og paa Tyge Brahes og Fru Beretes indstændige An-

[1]) Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ. Tom. I. II.

[2]) I den latinske Text staaer „appulit", der viser, at hun maa være kommen til Søs, og altsaa fra Skaane, thi fra de andre Provindser vilde hun efter de daværende Reiseronter være kommen landværts til Kiøbenhavn.

[3]) I de Vormske Breve kaldes han snart „Tancredus" snart „Lælius", det sidste er hans Familienavn Leiel.

modning overtog nu Worm hendes Behandling[1]). Fru Berete kom sig nu saaledes, at hun i Marts Maaned kunde tage med sin Mand til Vemmetofte, men vedblev bestandig at klage over den Svækkelse, som hun følte, og Tyge Brahe vilde have Tancred afstraffet for sin uforsvarlige Fremgangsmaade. Sagen tildrog sig almindelig Opmærksomhed, navnlig ved Prinds Christians Hof, og d. 17de Juni skriver Henrik Kyster, Prindsens Læge, til Worm, at han maa lade ham vide, hvorledes det bliver med den, da Prindsen gientagne Gange har spurgt om den, og d. flg. 1ste Juli meddeler han derefter Worm, at saavidt han har bragt i Erfaring, vilde Tyge Brahe nu lade Sagen henstaae til hans Kones Nedkomst var overstaaet, men at Tyge Brahe endnu er yderst forbittret[2]). Imidlertid nærmede Nedkomsten sig, og Fru Berete, hvis Tvivl bestandig voxede om at overleve den, gik 14 Dage forinden til Alters med Tyge Brahe, til hvilken Ende Hr. Niels af Spiellerup kom ned til Vemmetofte, hvor Tyge Brahe og Fru Berete først giorde deres Confession og bleve absolverede, og saa derfra toge til Spiellerup Kirke og annammede Sacramentet. Søndagen d. 28de Juli næstflg. nedkom nu Fru Berete med en Søn, der blev kaldet Eske, ved hvis Fødsel følgende omboende Fruer vare tilstede, nemlig Fru Mette Grubbe til Bækkeskov, Fru Ytte Gyldenstierne til Lystrup, Fru Karen Gyldenstierne til Lindersvold, Fru Karen Grubbe til Valbygaard, og Fru Margrete Krabbe til Eskildstrup. De haabede nu alle, at Fru Berete vilde gaae det igiennem, kun ikke hun selv, og d. 2den August lod hun sin Mand uafvidende skikke Bud til Sognepræsten i Spiellerup, at han vilde lade Sognefolkene samt hendes egen Gaards Folk samles i Spiellerup Kirke, og til den Almægtige giøre Bøn for hende, som ogsaa skete. Dagen efter, Løverdagen d. 3die August, om Morgenen tidlig, sagde hun,

---

[1]) Auf. Skr. Tom. II. p. 762: Olaus Wormius D. Ægidio Johannis Randrusiam. Worm skildrer Sygdommens Historie i bemeldte Brev saaledes: „Da Fru Berete consulerede Tancred for sine Pine, erklærede denne „corpus impurum esse et necessario purgandum", herimod giorde Fru Berete Indsigelse, i det hun „se tertio jam mense uterum ferre gravidum ingenue fatetur". Dette benægtede nu Tancred Muligheden af, fordi hun „tot annis sterilis jam exstiterit". Fru Berete vedblev imidlertid sin Vægring, og anførte Tilfælde for ham, hvor „abortus catharticis sit provocatus". Det nyttede imidlertid intet alt hvad hun yttrede, og tilsidst gav hun efter, og tog „Resinae Scammonii grana aliquot cum cremore Tartari". Dette virkede nu saa stærkt, at den 4de Nat var „sangvis mistus cum mucosis incrementis", og da Worm kom, viste de ham, „tres pelves puro sangvine per alvum excreto onustas". Worm erklærede strax „subito restringendum esse fluxum et dolores sedandos"! og lod hente „bolus" fra Apotheket.

[2]) Latinske Text: „totus adhuc in fermento".

at hun følte sig meget svag, og bad, at Præsten maatte hentes til hendes Beredelse. Da Hr. Niels saa kom, yttrede hun til ham, at hun ikke troede, at stride det igiennem, og sagde: „ret nu kom det mig for, at jeg tydelig hørte En sagde til mig: „vær snart, Birgitte, og gjør dig færdig, og følg din Brudgom Jesus Christus"! Derefter beredte hun sig nu med Præsten, og da hun dermed var færdig, tog hun Afsked med sin Mand, takkede ham for al hans Kiærlighed, og bad Gud glæde og trøste ham, derefter bad hun sin Søster, Fru Lisbeth, give sig Haanden paa, at hun vilde holde, hvad hun havde lovet hende og Børnene, og sørge for, at deres Forældres Gravsted kunde blive færdigt, og at hun kunde komme did, hvilket Fru Lisbeth og flyede hende Haanden paa. Hun faldt nu i Søvn, og sov til det blev mørkt, og da de saa kom ind med Lys i Kamret, sagde hun til dem: „Gud give mig det evige Lys"! bød dem derefter god Nat, og lagde sig atter tilsøvns, og sov saa Natten ret vel til Morgenstunden d. 4de August. Da hun saa vaagnede, takkede hun Gud for Natten, og spurgte, om Solen var opgangen? og begiærede, at de vilde tage fra et Vindue, at hun kunde see Solen, bad saa at faae noget at drikke, og spurgte, hvad Klokken var? og de svarede „6"! Men da forandredes hun med et saa stærkt til Døden, at de sendte Bud efter Præsten, og da Tyge Brahe begiærede, hun vilde tale med ham, formaaede hun det ikke, men opløftede sin Haand og klappede ham i hans. Tyge Brahe samlede nu sine Folk i Kapellet, og bad til Herren med dem, at han vilde være hendes Hielper, og da han saa kom op, og saae, at hendes Forløsnings Time var snarlig forhaanden, befalede han lydelig hendes Siæl i Guds Almægtiges Haand, og ønskede de maatte findes i den evige Glæde og Salighed. Selv tillukkede hun nu sine Øine, samlede sine Hænder paa sit bare Bryst, som med stor Forundring var at see, laae saa stille hen til Kl. 7, da hun sagtelig sov ind uden al Vemodighed, omgivet af hendes Mand, hans Moder Fru Kirsten Hardenberg, hendes Søster Fru Lisbeth Brock, hendes Datter Fru Ane Brahe, Fru Karen Gyldenstierne til Lindersvold, og Sognepræsten Hr. Niels Pedersen. Hun var 38 Aar mindre 3 Maaneder. Hendes Ligbegiængelse foregik „adeligen i Kiøge i mange Velbyrdiges samt Geistliges og Verdsliges folkelige Nærværelse", hun havde selv valgt Aab. Cap. 7 til sin Ligtext, og Sællands Biskop, Casper Brochmand, holdt, som vi have anført, den senere trykte Ligprædiken over hende, i hvis Testament han ogsaa har meddelt os det ovenstaaende om hendes Endeligt. Forinden Fru Berete døde, havde hun taget det Løfte af sin Mand, at han

skulde stifte et Legat paa 500 Rdl. for den næste Kiøbstad til Vemmetofte, hvilket Tyge Brahe ogsaa giorde d. flg. 18de Debr. 1639 for Kiøge By til 3 af de „allerelendigste" der, som hver af dets Renter aarlig til Juleaften skulde oppebære 10 Rdl., hvorhos er tilføiet, at dersom Legatet ikke uddeles efter denne hans Bestemmelse, hvorover Sællands Bisp skal vaage, da skal han og hans sal. Hustrus Arvinger, som Vemmetofte eie, Fuldmagt have tilligemed Sællands Bisp, at henlægge Hovedstolen til en anden Kiøbstad paa Sælland [1]).

Da Fru Berete var død, indankede Tyge Brahe Sagen mod Tancred for Consistorium i et meget skarpt Indlæg [2]). Tancred tyede til Worms Forbøn, men Worm skriver til Kyster, at alt, hvad han har kunnet formaae Tyge Brahe til, er at udsætte Sagen en Maaned, og at dette maaskee ikke engang var sket, naar Barnet ikke levede og var vel, han siger derfor, at Tancred maa søge anden Understøttelse, og henviser iøvrigt til Tyge Brahes forestaaende Besøg hos Prindsen. Uagtet Barnet derefter døde, maa Tyge Brahe dog antages, at have ladet Sagen falde, dels vel paa Grund af Tancreds formaaende Venner, dels maaskee efter Worms Beroligelse med at Fru Beretes Død ikke maatte tilskrives Tancreds Behandling, men var fremkaldt ved Skiørbug, som hun havde været tilbøilig til fra Barn af. Endnu samme Aar, som Fru Berete, døde hendes Søster Fru Jytte Brock i Nobr. [3]), og Tyge Brahes Moder Fru Kirsten Hardenberg i Debr. [4]). Tyge Brahe fulgte Fru Berete Aaret efter i Graven, og døde d. 22de August 1640 under et Ophold paa sin Gaard Vedtofte ved Assens. Hans Lig blev den 17de Septbr. indført i Odense, og der bisat d. 18de Septbr. i St. Knuds Kirke, hvor Fyns Bisp, Hans Mikkelsen, holdt Ligprædikenen over ham, siden blev hans Lig ført til St. Mortens Kirke i Randers, hvor Fru Beretes Lig allerede var henbragt i det for hendes Forældre der nu opbyggede Gravkapel [5]).

[1]) Hofmans Samling af Fundationer, Tom. VII. p. 430.

[2]) Lat. Text „replica satis dentata". Allerede d. 2den Mai forang. havde Tyge Brahe indgivet en Klage til Kongen, som findes i Thom. Bartholins „Cista Medica Hafniensis" loculus XXXIX, tilligemed et Forsvar af Tancred og en Betænkning i Sagen af den Medicinske Decanus Th. Fincke.

[3]) Fru Jytte Brock havde allerede siden 1631 siddet som Enke efter Hr. Jørgen Skeel.

[4]) Fru Kirsten Hardenberg var den sidste af den gamle Hardenbergske Slægt, der oprindelig var en Brunsvigsk Familie, som indkom her i Landet med Christoffer af Baiern.

[5]) Eske Brock havde allerede d. 14de Februar 1615 faaet Skiøde af Magistraten i Randers paa en Byggeplads til et Begravelses Kapel til den søndre Side af Choret i St. Mortens Kirke med Ret til at anbringe en Dør giennem Kirkemuren ind til samme. Dette Kapel blev imidlertid ikke opført af ham selv, men først efter hans Død af hans

Tyge Brahe efterlod sig 3 Børn af sit Ægteskab med Fru Berete Brock, en Datter Ane, der, som vi have seet, allerede var gift ved Fru Beretes Død, og 2 umyndige Børn, en Søn Axel 17 Aar, og en Datter Kristense 14 Aar; Ane Brahe var gift med Oluf Daa til Raunstrup, der altsaa var Arving paa hendes Vegne, Formynderskabet for de 2 umyndige Børn derimod tilfaldt deres nærmeste Samfrænder, Tyge Brahes 3 Søstersønner, Eskild Giøe, Otte Giøe og Falck Giøe [1]), af hvilke Eskild Giøe var den ældste, og altsaa Børnenes første Værge efter Loven.

De Jordeiendomme, som Tyge Brahe besad ved sin Død, udgiorde et Hartkorns Beløb af 2902 Tdr. og vare alle arvede efter hans rige Slægt paa sin egen og Fru Beretes Side, men paa disse Eiendomme heftede der ved hans Død en overordenlig Gield, som vi ingen Oplysning finde om, hvorledes han har paadraget sig, og som udgiorde en Sum af ikke mindre end 180,000 Rdl., hvis Rente aarlig beløb sig til 10,000 Rdl. in specie. Eskild Giøe og med ham Oluf Daa ansaae det under disse Omstændigheder for rigtigst, at Eiendommene strax overdroges til Creditorene for Gielden, da denne allerede nu ikke kunde forrentes af Godset, og bestandig vilde stige høiere ved Udgifter til Rostieneste, Folkeløn, og Bygninger, og Børnene saa, naar de senere fik noget, være bebyrdede med denne. Eskild Giøe og Oluf Daa vilde dog ikke ligefrem fremstille Sagen i Form af et Opbud, men stillede det saaledes, at Creditorerne først skulde tilfredsstilles af Fællesboet,

---

Arvinger, som derom d. 11te August 1626 sees at have afsluttet en Contract; men d. 2den Decbr. 1639 see vi, at der indgaaes en ny Contract af Arvingerne om igien at nedbryde dette da opførte Kapel, og bygge et større, der skulde være saa kostbart, at Leverancen af Materialerne dertil efter en Accord af forang. 15de Mai (1639) alene beløb sig til 2500 Rdl. in specie. Det er til dette sidstes Opførelse at Fru Berete Brock sigter med sin Bøn paa sit Yderste til sin Søster Fru Lisbeth. Kapellet, som kaldtes det Schelske, fordi det tilhørte Besidderne af Gammel Estrup, blev kiøbt til Nedbrydelse d. 26de August 1801, og deri befandtes da, foruden Eske Brocks og Fru Kristenses Kister, Kisterne til Berete Brock og Tyge Brahe, der begge vare forsynede med Kobberplader med Inskriptioner, ligeledes Kisten til Frands Lykke, men istedenfor Kisten til hans Hustru, Fru Lisbeth Brock, var, som det maa antages ved en Forbytning, Kisten til Fru Jytte Brock kommen derind, og den anden altsaa hen i den Schelske Families egen Begravelse i Auning Kirke. Endelig stod der endnu i Kapellet for Hovedgierdet af Eske Brocks Kiste, en lang Kiste, inden i hvilken der var en Tinkiste, hvori der laae et mandligt Lig, som var 75 Tommer langt, denne Kiste maa antages at have været den unge Lauge Brocks, da Bogstaverne L. B. vare indbrændte paa det ydre Laag. Alle disse Kister bleve nedgravede paa Stedet. S. A. Stadfeldt Chorograph. og Oeconom. Beskrivelse over Randers Kiøbstad. Kbhvn 1804. § 16 p. 179—183.

[1]) Disse vare Sønner af Henrik Giøe til Thurebyholm og Fru Berete Brahe, en Halvsøster af Tyge Brahe.

og det, som saa „erøvredes", skulde da gaae til Skifte mellem Børnene efter Loven og Recessen. Dette vilde de nu ikke alene lade bekiendtgiøre til alle Landsthing, saaledes som Rec. 1ste Juli 1623 Art. II. befaler, at naar Gield er, skal Op- og Tilbud skee til Thinge, men de vilde ogsaa strax have det forkyndt ved Tyge Brahes Begravelse i St. Knuds Kirke, og da Falck Giøe var anmodet om at holde den adelige Tale i Kirken ved Begravelsen, saa tilsendte de ham i Overensstemmelse hermed en Instrux for denne, navnlig med Hensyn til, hvorledes de vilde han skulle yttre sig om Creditorenes Anvisning paa Boet. Herpaa vilde Falck Giøe ikke gaae ind, og de anmodede saa Otto Giøe om at holde Talen i hans Sted, og tilsendte ham nu den samme Instrux, der havde været hos Falck Giøe, og lød saaledes med Navns Forandring:

„Eftersom ærlige og velbyrdige Mand Otte Giøe til Thurebyholm er ombedet, at tale over sal. Tyge Brahes Grav, da gives hannem herved skriftlig hvad Børnenes Værge, samt jeg som Arving er, er af hannem begiærendes, at han vil sige: nemlig først han de Godtfolk, som sig haver villet hid umaget, Enhver efter Landsens vedtagne og brugelige Skik og Vis for deres Umage vilde paa vores Vegne betakke. Hvad sig anbelanger Gield, den sal. Mand haver efterladt, da haver hans Arvinger og Børns Værger sig aldeles intet med hans efterladte Bo og Gods befattet, ei heller de ville befatte, førend hans Creditorer og Gieldnere alle og enhver derudaf nøiagtigen bliver fornøiet og contenteret. Og da det ikke er at tvivle, at hans efterladte Bo og Jordegods jo noksom rundeligen og derover kan tilstrække, at Enhver deraf redeligen og vel kan blive fornøiet og betalt, hans gode Navn og Rygte, som med al Sandhed om ham siges kan, at han det haver med sig i sin Grav, det at ville celebrere og berømme, (og) hvis nogen Klaffer hannem andet end ærligt og godt vilde paasige, da er (der) den sal. Mands Arving og Slægtning, som det med Liv og Blod vilde forsvare og defendere. Dette Forskrevne gives under vore Hænder anskreven, og venligen begiærendes at siges over hans Grav. Odense d. 18de Septembris 1640".

Oluf Daae
m. pp.

Eskild Giøe
eg. H.

Grunden til Falck Giøes Afslag var for det første den, at denne Fremgangsmaade var ulovlig, da den stred mod Kong Christian III.s Reces baade Cap. 34, som siger, at „Sædegaarde skal blive hos Broderen, og de skal giøre Søstrene og Svogrene Fyldest udi andet Jordegods", og altsaa forbyder,

at tage af Hovedgaardene, for at betale Søstrenes Anpart med i Gielden, og Cap. 54, som befaler, at kun Løsøre og Bopenge maa forud afgives for Gield; og dernæst fordi han haabede, at naar de fulgte den befalede Fremgangsmaade, og lode Arvingerne dele Arv og Gield, da skulde dog noget af det bedste Gods kunde reddes for begge de umyndige Arvinger, Axel Brahe og Kristense Brahe, — for Anna Brahe maatte hendes Mand handle, som ham tykkedes —, og navnlig Axel Brahe i det mindste dog beholde en af hans sal. Faders Hovedgaarde, „hvoraf en Adelsmand sig vel og redeligen kunde opholde", istedenfor at alle hans sal. Faders „dreffelige" og skiønne Hovedgaarde ellers bleve ham forvendte. Endelig fandt Falck Giøe, at Hensyn til hans afdøde Morbroders Ære krævede baade, at man ved hans Begravelse ikke fremdrog hans Gield, og at man ogsaa, for at hans Morbroder med Ære kunde ligge i sin Grav, sørgede for, at Ingen tabte ved ham, men at hans Creditorer i rede Penge fik deres egne rede Penge tilbage, og ikke i Jordegods, som de bagefter kunde komme til at sælge med Skade. I Henhold hertil havde Falck Giøe paa Sedlen, der sendtes til ham med den ovenanførte Instrux, givet følgende Paategning:

„Paa denne Maade vil jeg ikke tale, thi det er Axel Brahe og Kristense Brahe til Skade, og min sal. Morbroder for nær".

Falck Giøe Henrikssen
egen Haand.

Da imidlertid Christian IV.s Reces 1ste Juli 1623 IIden Artikel forbyder nogen Værge, at afhænde Umyndiges Gods, eller Creditorene at tilbyde, uden det skeer med Samfrænders Raad, blev der endnu giort et Forsøg paa, i Mindelighed at forhindre det tilsigtede Skridt; og et Antal af de tilstedeværende Frænder og Venner forenede sig om at tilsende Oluf Daa og Eskild Giøe følgende „Advarsel":

„Eftersom Falck Giøe Henrikssen til Hvidkilde er begiært at tale over ærlige og velbyrdige, nu sal. Tyge Brahes Lig, og efter en skriftlig Instrux af Eskild Giøe og Oluf Daa, saa efterdi deriblandt findes det, hvorudi Falck Giøe haver havt sit Betænkende, og derfor i saa Maade og paa saadan Maneer at tale over sal. Tyge Brahe haver ganske fraslaget, og paa det adskillig Vidtløftighed og Uleilighed maatte forekommes, saa ville vi underskrevne venligen have advaret og ombedet Eder, I gode Mænd, saavelsom den, der over hans sal. Lig skal tale, at de sig vel ville betænke udi denne Sag, thi saafremt noget formeldes, som kan være Axel Brahe præjudicerligt, saa ville vi

derimod have protesteret, og som hans Slægt og Byrd i alle mulige Maader ingen Flid spare, saadant at forekomme. — Ville vi og have Eder, I gode Mænd, ombedet, at I ville Eder derhen begvemme, at admittere hans andre Slægts og Venners Raad, som nu mange af er tilstede, som intet hellere see eller eftertragte, end at den sal. Mands Børn maatte lide vel, deres Skade forekommes, og med al deres Handel komme til en god og reputerlig Ende, saa og at den sal. Mand intet nu i sin Grav skulde vederfares, hans ærlige og velfortiente Rygte og Navn skulde være for nær, som han i sit levendes Live med stor Berømmelse haver manuteneret og forestaaet. Actum Odense den 17de Septembris 1640".

Jørgen Brahe [1]), Falck Giøe, Gunde Rosenkrands, Frands Lykke, Henning Valckendorph, Erik Qvitzow, Jørgen Marsvin, Henning Povisk.

Denne Seddel blev Eskild Giøe og Oluf Daa overbragt af Gunde Rosenkrands og Eiler Bille, og derefter af disse forsynet med følgende Paategning:

„Dette forskrevne Tilbud og venlige Begiæring have vi Underskrevne Eskild Giøe og Oluf Daa foreholdt og at læse tilstillet, hvilket ogsaa af dennem skete. Actum ut supra".

Gunde Rosenkrands. Eiler Bille.

Eskild Giøe vilde imidlertid drive Sagen igiennem, og Otto Giøe holdt Talen efter den givne Instrux; men da Taushed maatte ansees for Samtykke, traadte de samtlige ovenfor Underskrevne frem i Kirken, for „strax at protestere,

[1]) Hr. Jørgen Brahe Stensen til Hvedholm, Brahesborg, Engelholm m. m. var en Søn af Tycho Brahes Broder, Rigensraad Sten Brahe til Knudstrup og Bregentved, og altsaa en Fætter paa fædrene Side af Tyge Brahe Axelsen til Vemmetofte, ligesom han ogsaa var besvogret med Fru Berete Brock ved sit Ægteskab med Ane Gylden stierne, en Datter af Preben Gyldenstierne og Fru Mette Hardenberg. Hr. Jørgen Brahe opbyggede Brahesborg fra 1638—1656, hvilket sidste Aarstal han satte over Hovedbygningens Forside tilligemed sit og sin Frues Navn, han opbyggede lige ledes Ladegaarden paa Hvedholm (1645), og i dens Bygninger skulle tildels de Kampestene være indsatte, som han hentede fra Uranienborg og Stierneborg paa Hveen, der imidlertid, hvis han har faaet saadanne, som dem den Kgl. Tilladelse lød paa, ikke skulle synes at kunne have været søgte af ham til at anbringes paa et saadant Sted, thi det hedder i Brevet derom, der er dateret Kbhvns Slot d. 24de October 1645: „Vi Christian IV. o. s. v. giøre vitterligt, at vi os Elskelige Hr. Jørgen Brahe til Hvedholm, — — naadigst haver bevilliget og tilladt, — at hvis Stene, som i afg. Thyge Brahes Tid paa vort Land Hveen kunde være med nogen Opskrift eller andre udhugne Figurer eller Charakterer tegnede, og der sammesteds endnu findes, her i Landet, hvorhen hannem lyster, maa lade ud- og bortføre". (Jørgen Brahes Dagbøger udg. af Bedel Simonsen, p. 156). — Jørgen Brahe døde paa Hvedholm d. 12te Februar 1661.

eftersom der var periculum in mora, og derfor Protestation paa Stedet strax behøvedes". Eskild Giøe og Oluf Daa stevnede nu Falck Giøe og alle de øvrige, der havde deltaget i Protesten, ind for Kongens Retterthing, hvor disse, foruden deres retlige Forsvar, bemærkede med Hensyn til at dette Til- og Opbud tillige var bleven giort i Kirken, at „saadant ikke havde noget Fundament hverken i Lov eller Vedtægt, thi i hin tales ikke om Kirken, og hidtildags haver det været brugeligt sig udi Kirken, naar noget om Arv eller Gield skulde røres, da sig den at frasige eller vedgaae". Og med Hensyn til Axel Brahe bemærkede de dernæst, „at Eskild Giøe med god Føie saadant Angivende i Kirken havde kunnet lade forblive, og udi Axel Brahes Frayærelse formedelst hans Svaghed høfligen have undskyldt, at intet om Gielden blev rørt, og at det dernæst ogsaa billigen burde have været Axel Brahe derom tilkiendegivet, eftersom han er paa 18de Aar og nærved selv sit Gods at forestaae, og af Gud med den Fornuft begavet, at han vel kan skiønne, hvad hannem gavnligt eller skadeligt kan være, eftersom Loven 1 Bog 7 Capitel det end tillader den, som er 15 Vintre gammel. Hvad og bemeldte Axel Brahes Mening (er) om det som passeret er, er dennem bedst bevidst, som han den haver ladet forstaae". Samtidigen med Sagen havde nogle af Samfrænderne andraget paa, at der maatte beskikkes de Umyndige nye Værger, og efterat Hr Jørgen Brahe og Falck Giøe derpaa havde afgivet en skriftlig Erklæring, at de vilde tilfredsstille Creditorene for Axel Brahes og Kristense Brahes Vedkommende, ved at sælge det mindre gode Jordegods, for at det bedste om muligt kunde blive tilbage for disse, blev Sagen saaledes optagen til Doms paa Kongens Retterthing paa Koldinghus d. 29de Octobris 1640, at „det Opbud, som over Tyge Brahes Ligs Nedersættelse i St. Knuds Kirke er giort, ikke skal hindre, at Jordegods og Gield jo maa komme til rigtig Skifte og Deling, og de Umyndiges Gavn og Bedste rammes efter Samfrænders venlige Tilbud og skriftlige Erklæring, og hver ærlig Mand rigtig contenteres og fornøies" [1]).

Ovenstaaende Sag giver os en nøiagtig Underretning om de Taler i Kirken, som de Adelige holdt over deres Standsfællers Kister, og som oftere nævnes, som vi have seet, i Eske Brocks Dagbøger; disse bestode herefter først i en Henvendelse til de Tilstedeværende, hvori de takkedes for den Ære, de beviste den Afdøde ved deres Nærværelse, dernæst i at celebrere og be-

[1]) Høiesterets Archiv, Herredags Dombog for Aar 1640 fol. 585—592.

rømme den Afdødes gode Navn og Rygte i hans Grav, og endelig i at undsige Enhver, der vilde bagvaske den Afdøde, og erklære, at hvis der var en saadan, da vare Slægtninge og Arvinger rede til med Liv og Blod at forsvare den Afdødes Ære. I de endnu paa den Tid kun enkelte Tilfælde, hvor der var en større Gield efter en Mand, der havde indtaget en saa anselig Plads blandt sine Standsfæller, at de talte ved hans Grav, og man ikke vilde undlade at omtale Gielden, da afgav man ingen retlig Erklæring derom, men berørte blot i Forbigaaende, om Arvingerne vilde overtage Gielden paa Boet, eller overlade dette til Creditorene.

Den Scene, der her foregik i St. Knuds Kirke i Odense omkring Tyge Brahes Kiste, erindrer om den, som vi her have berettet, der tildrog sig henved 100 Aar tidligere i Lunds Domkirke ved den unge Niels Ulfstands Begravelse, og var end Optrinet i Lunds Domkirke voldsommere, og bærer Charakteren af en anderledes staalklædt Tid, saa kunne vi dog see af det Udtryk, som Biskop Hans Mikkelsen bruger om dette Optrin [1]), hvilken Forvirring og Tumult, der er opstaaet mellem begge Partierne i Kirken ved Protesten, ligesom vi ogsaa noksom kunne tænke os, at Gemytterne have været alt andet end høitidelig stemte, før de kom ind i Kirken, ved de Erklæringer frem og tilbage, der samme Morgen forinden havde gaaet imellem dem. Og hvor forskjellig den ydre Form end er for begge disse Optrin, saa er Grundlaget i begge dog det samme, og der er ligesaalidt ved den sidste Dom, som ved den første, Tale om Usømmeligheden af det Skete paa Grund af Stedet og Leiligheden. — Med dette Optrin i St. Knuds Kirke, staae vi ved Enden af den Brockske Families Besiddelse af Vemmetofte.

Vemmetofte blev Aaret efter, 1641, i Henhold til ovenstaaende Herredagsdom, og med „sær Kongelig Bevilling" paa Axel Brahes Vegne solgt af Hr. Jørgen Brahe og Falck Giøe Henriksen til Holger Rosenkrands til Demmestrup. Med Vished sees kun Eskebierg at være blevet bevaret for Axel Brahe [2]). Axel Brahe havde

---

[1]) Hans Mikkelsens Diarium: „1640, 17. Sptbr. funus T. Brahe in urbem (Odense) devectum, 18. Sptbr. concionem funebrem habui in exeqvias T. Brahe in templo D. Canuti; turbæ post concionem datæ, cum hæredes se omni abdicarent hæreditate". S. Vedel Simonsen: Eske Brocks Dagbøger for 1608 og 1612, p. 156.

[2]) Tostrup solgtes til Otto Thott til Søfde, en Søn af Tage Thott til Eriksholm og Sønnesøn af Fru Sophie Brahe; Gundestrup solgtes til Axel Rosenkrands til Glimminge, Mattrup og Vedtofte fik Svigersønnen Oluf Daa, af hvilke han 1647 bortbyttede Mattrup mod Bavelse paa Sælland, men Vedtofte — eller med

arvet den sørgelige Sindssvaghed i sin Faders mødrene Familie, uden at vi vide, hvorledes hans Fader havde det i den Henseende, eller om hans Farmoder, Fru Kirsten Hardenberg ogsaa har havt en Green af den, som begge hendes Søstre. Der tales vel i Dommen, som om man burde have spurgt Axel Brahe ad inden man havde taget nogen Bestemmelse om Gielden efter hans Fader, og som om han snart efter sin Lovalder selv skulde overtage Bestyrelsen af sine Eiendomme, men, som det ogsaa sees, var han saa svag ved sin Faders Begravelse, at han ikke engang var istand til at komme med i Kirken, og det Haab, man satte til Virkningen af en Udenlandsreise, som man Aaret efter Faderens Død, samme Aar Vemmetofte blev solgt, udvirkede Tilladelse til for ham, forinden han endnu havde den dertil befalede Alder, blev ganske skuffet, og han kom sig aldrig, og vedblev til sin Død at staae

---

dens nye Navn „Brahesholm", som Tyge Brahe skal have givet den —, sees endnu at være i hans Søns, Klaus Daas, Besiddelse (1674). Hvad Eskebjerg angaaer, der ved at ophøies til et Baroni 1680 ogsaa undergik den om sig gribende Navneforandring, og blev kaldet „Schelenborg", da synes det som Kristense Brahe ogsaa har havt en Part deri, i det mindste maa hun antages at have opholdt sig der, thi i 1842 fandtes der paa Dræby Mark, Munkebo Sogn, i Bjerge Herred, hvor ogsaa Schelenborg ligger, nogle Stykker Sølvtøi, der viste sig at have tilhørt Præsten Klaus Hansen i Munkebo, som druknedes i en Dam der af de Svenske kort før Slaget ved Nyborg 1659, og blandt disse Stykker var der ogsaa et Sølvbæger, som Jomfru Kristense Brahe maa have skienket den fornævnte Præst, thi baade paa Siden og Laaget af dette Bæger vare Brahernes og Brockernes Vaabener indgravne og derover hendes Navnechiffre J. C. B. ɔ: Jomfru Christense Brahe. (See Dr. Paludan-Müller i Ove Thomsens Avis 1842 No. 106, 107). Kristense Brahe blev gift med Jakob Lindenov til Hunslund i Vendsyssel, Kgl. Ms. Raad og Assessor i Høiesteret; hun døde den 16de Febr. 1642, og han s. A. den 11te April, de ligge begge begravne i Sæby Kirke. Fru Kristense Brahe havde ingen Børn i sit Ægteskab, men Jakob Lindenov omtales for sin Rigdom; derimod blev Oluf Daa, der var gift med den ældre Søster, Fru Ane Brahe, aldeles forarmet, og efterat have været indviklet i Sagen med Corfitz Ulfeld og for sin Forbindelse med ham nødt til at forlade Landet en Tid (1654), og mistet Holmegaard, som Regieringen tog, endte han tilsidst efter Fru Ane Brahes Død med en forargelig Proces med sine Sønner, hvori disse anklagede ham for at have ødelagt deres Midler, men han paastod, at have tilsat sin Formue dels paa at betale Gielden, der heftede paa deres mødrene Arv, dels paa deres Opdragelse. Hans Søn igien, den ovennævnte Klaus Daa til Vedtofte eller Brahesholm, eiede ogsaa Krenkerup paa Lolland, og desforuden Næs ved Aalborg, hvis Navn han omgiorde til „Daasholm", og var som det synes en rig og anset Mand, men det var ham, som fik det skrækkelige Endeligt, idet hans Kone Sophie Amalie Lindenov, Christian IV.s Datterdatter, skal have ladet ham skyde ved Daasholm d. 8de Decbr. 1678, som han kom kiørende hiem og holdt for et Led til Gaardens Marker; hun fik derefter Gaard og Gods 1681 ophøiet til et Baroni under Navnet „Lindenborg" efter sig.

under Falck Giøe Henrikssens Formynderskab, vi finde ham nævnt til Eskebierg i 1653, og i Mandtallet over den Fynske Adel af 1655 anføres han som ugift.

XI.

Holger Rosenkrands skulde have tiltraadt Vemmetofte til Phillippi Jacobi 1641, men da Tyge Brahes Børns Løsøre endnu vedblev at staae der, og Kamrene til den Ende vare forseglede, saa udvirkede Holger Rosenkrands d. 7de August næstflg. en Kgl. Befaling til Vinçents Bille til Valbygaard og Gabriel Laxmand til Frøslev, at de skulde begive sig til Vemmetofte, og aabne de der af dem forseglede Kamre, hvori Tyge Brahes Børn havde deres Løsøre henstaaende, udtage dette, og lade det hensætte i et Kammer, som Holger Rosenkrands dertil maatte anvise dem.

Holger Rosenkrands til Demmestrup var en Søn af Axel Rosenkrands til Glimminge og Fru Mette Grubbe til Høgsted, født paa Glimminge den 9de Mai 1586 og ældre Broder til den berømte Hr. Palle Rosenkrands. Han modtog først Underviisning hiemme, gik siden i Herlufsholms Skole, og kom derfra til Kantsleren, Hr. Christian Friis, hvem han ledsagede til Kong Jakobs Kroning i England. Sin militære Uddannelse erhvervede han sig under et otteaarigt Ophold i Nederlandene, hvor han en Tid tiente i Prinds Morids's Livgarde. Da Kalmarkrigen udbrød, kaldte Kongen ham hiem, og nu deltog han i den som Capitain i Kongens Livregiment. Efter Krigen forlehnedes han efter hinanden med Roskilde Bispegaard, Landskrone, Halmstad, Laholm, og Bornholm, det sidste Lehn fik han 1626.

Holger Rosenkrands var 2 Gange gift, første Gang med Lene Gyldenstierne, en Datter af Mogens Gyldenstierne til Biersgaard og Fru Helle Ulfeld, med hende giftedes han 1614, og havde i dette Ægteskab 5 Sønner og 3 Døttre, hun døde den 30te Januar 1639. Derefter giftede han sig igien i 1641 med Fru Karen Krabbe, en Datter af Tage Krabbe til Jordberg og Fru Sophie Friis. Fru Karen Krabbe var født paa Ovids Kloster den 29de April 1597, og var i 1614 bleven gift med Johan Friis til Orslev Gaard, der døde 1635, og efterlod hende som Enke uden Børn. Fru Karen Krabbe havde inden sit Ægteskab med Holger Rosenkrands kiøbt det halve af Vemmetofte Gaard og Gods til sin særskilte Eiendom af Holger Rosenkrands's Broder, den ovennævnte Hr. Palle Rosenkrands, der altsaa enten strax

maa have kiøbt Halvparten af Broderen, eller, hvad der er rimeligst, fra først af har været fælles med denne om Kiøbet. Palle Rosenkrands's Skiøde til Fru Karen Krabbe er dateret den 5te Juli 1641, og lyder paa det halve af Gaardens Marker, Skove, og jus patronatus til Ovandløse Kirke, samt det halve af Godset, nemlig 7 G. 3 H. 1 Mølle (Strandmøllen) i Vemmetofte, 3 G. 1 Gdh. (Gadehus) i Snekkelstrup, 9 G. 1 Bol 3 Gdh. ½ Mølle i Spiellerup, 1 G. i Taagerup, 3 G. 1 Gdh. i Vivede, 1 G. i Hylleholt, 3 G. i Kiessendrup, 1 G. i Ebbeskov, 3 G. 4 Gdh. i Stubberup, 4 Gdh. i Faxe, 3—4 G. i Smerup, 2 G. i Torøie, 1 G. i Hellested.

Det var denne Holger Rosenkrands, der udviste den berygtede Fremfærd mod Skaanes gamle ærværdige Biskop, Dr. Mads Jensen Middelfart. Anledningen hertil var, at Holger Rosenkrands havde ladet en Præst sagsøge for Synoden i Lund, fordi han ikke, efterat han var bleven befordret, havde holdt sit Løfte, at tage en af hans Frues Lene Gyldenstiernes Piger, men derimod ægtet Enken paa Kaldet, idet han rimeligvis havde givet efter for Menighedens sædvanlige Paastand i saa Henseende; Rosenkrands havde ikke kunnet fremføre noget juridisk Bevis for at Præsten havde indgaaet den af ham paastaaede Forpligtelse, og den geistlige Ret havde derfor maattet frikiende Præsten. Herover var Rosenkrands nu i høieste Maade bleven forbittret paa Biskopen, hvem han personlig tilskrev dette Udfald, og en Markedsdag, han var i Lund, besluttede han saa at hævne sig paa Biskoppen, og gik til den Ende med et Par Andre hen til Bispegaarden. Da han havde været her noget, og ladet sig beværte, forlangte han at dandse, og da Biskopen ikke vilde skaffe ham Musik, lod han sin Tiener gaae ned i Byen efter Musikantere; men da disse vare ankomne, og han vilde tvinge Biskopens gamle Kone til at dandse med sig, og derefter hans Datter, og tillod sig Usømmeligheder mod den sidste, opbragtes Biskop Middelfart til det yderste, og talte ham til i Ord, som han forskyldte, og nu da begge Rosenkrands's Ledsagere gik bort, for ikke at være videre Vidner, tog Rosenkrands fat paa Biskopen, kastede ham omkuld, og slog ham i Ansigtet, saa Blodet flød ud baade af Næse og Mund, og forlod ham saaledes. Men Biskop Middelfart reiste saa blodig, som han var, over til Sællands nidkiære Biskop, Dr. Hans Poulsen Resen, og denne tog ham med sig i samme Tilstand til Christian IV., og Kongen lod Sag anlægge mod Holger Rosenkrands paa Biskopens Vegne. Om Tiden da dette skete paa, finde vi Underretning i Biskop Hans Mikkelsens „Diarium", hvori Biskop Mikkelsen skriver d. 21de Decbr. 1629, at Dr. Resen bl. a.

har tilskrevet ham fra Kiøbenhavn, om hvorledes Skaanes Biskop, Dr. Mads, er bleven injurieret i sit eget Hus; det maa imidlertid været lykkedes Rosenkrands ved sine Forbindelser at faae Sagen trukket ud; thi vi finde først, at den er blevet afgjort 6 Aar efter, ved en Herredags Dom af 15de April 1635, hvorved Rosenkrands idømmes en Mulkt af 1000 Rdl.[1]). At Rosenkrands er bleven dobbelt forbittret paa Biskopen for den Skam og Opsigt, denne Sag havde voldt, og at Biskopen endnu mere var en Skielm i hans Øine, er begribeligt, det er derfor rimeligt nok, at Rosenkrands, som der berettes, skal have sagt efter Dommen, at „han endnu vilde give 1000 Rdl. til, om han maatte give den gamle Skielm endnu engang saa meget"! hvortil der ogsaa berettes, at Christian IV. skal have sagt: „ja, dersom jeg havde havt saa mange Svogre i Retten, som Holger, saa havde min Præst, Dr. Mads, nok faaet en anden Dom"[2])!

Denne Begivenhed er et Beviis paa det Overmod, hvortil den Stilling kunde føre i paakomne Tilfælde, som Adelen indtog, og paa den Ulighed for Lov og Ret, der var i Staten mod en Stand, som kun kunde dømmes af sine Egne, men den kan ikke gielde som et Beviis paa, hvorledes Flertallet af Adelen var i Danmark i sin Magtperiode, i Frederik II.s og Christian IV.s Tid, hverken hvad dens Tænkemaade, eller dens Forhold angaaer, thi den træder, som tidligere er bemærket, netop frem for os med en religiøs Charakter, og en giennemgaaende Kiærlighed til Lærdom og Kundskaber, og kan i sin Helhed kun bekræfte Sandheden af hvad den Romerske Digter siger om Sædernes Forædling ved Videnskabernes grundige Dyrkelse:

»ingenuas didicisse fideliter artes
»emollit mores, nec sinit esse feros«[3]).

---

[1]) J. C. Bloch, den Fynske Geistligheds Historie, 2. H. Odense. 1788. p. 614: Dr. Hans Mikkelsen skriver i sit diario „a. 1629 d. 21. Dcbr. scripsit mihi D. Resenius de variis et inter alia de D. Matthiæ Episc. Scan. domi suæ injuriato", og fremdeles p. 617: „a. 1635 d. 15. April. causa D. Matthiæ Episcopi Scanensis audita et decisa".

[2]) G. Treschow, Danske Jubellærere. Kbhvn. 1753. p. 59—60. — At Middelfart har været en meget begavet Mand, derom haves et Vidnesbyrd i Sigvard Grubbes „curriculum vitæ" (Mscr. Kgl. Bibl.), hvor der berettes, at da Kantsler Friis havde hørt Middelfart tale ved Borgermester Albertsens Begravelse, udbrød han til Grubbe: „hic concionator recte et merito nominari potest orator Danicus".

[3]) P Ovidii Nasonis episolæ ex Ponto. lib. II. epist. IX: Cotyi Regi. v. 47—48. — Wegeners „Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel", Saxes berømte Oversætter, give os helt igiennem et levende Indblik i Datidens store Adelsmænd, deres Gudsfrygt, deres lærde Bordsamtaler, deres Færdighed i Latinen, der endog taltes af

Vi kunne vistnok ikke andet end antage, at Rosenkrands har været en heftig, og ved sin Rigdom og Fødsel hensynsløs Charakter, naar han blev opbragt, og troede sig i sin Ret, hvad han vel kan have giort mod Biskopen, da han ikke skielnede mellem Sagens moralske og juridiske Side, men for at forstaae, hvorledes han kunde bære sig saaledes ad, maa det ikke oversees, at han havde tumlet sig i otte Aar i fremmed Krigstieneste, og der modtaget et raat Feltlivs Indtryk, og endelig at han med sine to Venner havde, som det hedder, „taget noget vel til sig", inden han gik til Biskopen, og kunde forlige den Slags Hevn med sin Æresfølelse. I hans følgende Forhold, saaledes som dette foreligger os, er denne Handling eneſtaaende; men Rosenkrands var ingen Dreng, da han begik den, og Følgerne af den for hans Navn ere ikke udeblevne i Historien, og bleve det ei heller for ham i hans Liv, ikke blot, at det kun saaledes kan forklares, at en Mand med Rosenkrands's store Rigdomme, lange og øvede Tieneste i Udlandets Krige, og ansete Slægt, aldrig opnaaede at blive Rigsraad, og beklædte nogen større Post, men vi skulle see Christian IV.s Misfornøielse med Rosenkands ligge til Grund for en Sag, hvori Rosenkrands paa en hæderlig Maade retfærdiggiør sin Ære og sit Forhold.

Denne Sag var Bornholms Indtagelse af de Svenske i Aaret 1644, hvor Gustav Wrangel, idet han oppebiede Foreningen med Admiral Erik Rynnings Eskadre, den 9de Juli bemægtigede sig Nexø, hvorefter Landmilitsen og Øen overgav sig til ham d. flg. Dag, og han derpaa den 15de Juli lagde sig udenfor Hammerhus Slot, og beskiød dette i 3 Dage, hvorpaa Holger Rosenkrands lod Slottet op, og overgav sig og Besætningen som Krigsfanger. Blandt de Officerer, som Christian IV. efter Freden i Brømsebro (13de August 1645) lod tiltale for deres Forhold i Krigen, var ogsaa Holger Rosenkrands. Oluf Brokkenhus skrev et meget skarpt Indlæg mod Rosenkrands, hvori han anklagedes for, at han ikke havde holdt Fæstningen

---

Enkelte i deres daglige Liv, men for alt deres store Interesse for Fædrelandets Historie og Sagkundskab i denne. Og tilhører Kredsen af disse der fremhævede Mænd, saasom Johan Friis, Peder Oxe, Niels Kaas, og Biørn Andersen o. s. fr. navnlig Frederik II.s Tid, saa staaer Holger Rosenkrands's egen Samtidige, hans Jydske Navne, den „lærde" Holger Rosenkrands til Rosenholm, ikke som en Undtagelse i Adelen i Christian IV.s Tid, men kun som et udmærket fremragende Exempel. See N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie, III. D. 1 H. 1855. p. 22—31, hvor der er givet en udførlig Udsigt over, hvorledes Videnskabeligheden her i Landet blomstrede ved Adelen i Aarhundredet før Enevoldsregieringen.

tilbørlig ved lige, ikke havde begiært Undsætning i Tide, ikke havde modsat sig Militsens Overgivelse af Øen, ikke havde giort Fiendens Angreb paa Slottet den tilbørlige Modstand, og endelig havde indesluttet sig paa Slottet, istedenfor i Tide at møde Fienden. Holger Rosenkrands beviste herimod, at han havde holdt Fæstningen bedre end hans Formænd i de sidste 50 Aar, og i saa Henseende mer end opfyldt sin Lehns Pligt, at han gjentagne Gange havde skrevet baade til Rigsmarsken og til Rigshofmesteren i 1644, om dog blot at faae et Compagni Fodfolk med behørig Ammunition, og at Rigshofmesteren tilsidst havde svaret ham, at „Soldater ikke kunde undværes, men at Fienden med Guds Hielp skulde blive holden saa varm, at han skulde faae andet at tage vare end spadsere over til Øerne", men at man tillod ham, at hverve 60 Mand, hvor han det bedst kunde overkomme, og sendte ham dertil en Vagtmester. Hvad Militsens Overgivelse af Øen angik, da beviste han, at det var sket tvertimod hans Ordre, at de Commanderende ikke havde læst hans Ordre op for de Menige, og at den Øverstcommanderende for Militsen, Maior Maccabæus, havde svaret ham, at „det Træ tykkes ham bedre, der bøier sig, end det, der brister itu"! Hvad Fæstningens Overgivelse angik, da beviste han, at han havde giort al den Modstand, der var mulig, idet han med de 60 i Krigen og dens Tilbehør uerfarne Haandværkssvende og Bønderdrenge, som han havde kunnet hverve paa Landet i en Hast, i 3 Dage havde bestaaet Fiendens Angreb, og først opgivet Huset, da Besætningen havde nedlagt Geværene, og hverken med godt eller ondt mere havde været at bringe til Muren. Endelig hvad det angik, at han havde indesluttet sig i Fæstningen, som af Feighed, da henstiller han paa det underdanigste til Hans Maiestet Selv „som en gammel forfaren Soldat, om det er eller agtes for noget forstandigt eller lovligt Soldater-Stykke eller Brug, at en Gouvernør, som en Fæstning til troer Haand er befalet, bør eller skal gaae fem Mile fra sin anfortroede Plads, naar han er omringet af Fienden, og kun har uerfarne og mutineriske Soldater omkring sig", og tilføier sluttelig: „saa vil jeg underdanigst formode Eders Kongl. Maiestet ikke imputerer mig dette til nogen Feighed, som Selv bedst er bevidst om mit Forhold i den forgangne Svenske Feide, der jeg tiente under Eders Kgl. Maiestets Livregiment som Capitain fra Begyndelsen til Krigens Ende, og jeg udi Storm, Anfald, Skiermydsel, og Commando mig altid som en ærlig Soldat haver forholdt, hvilket Navn jeg haaber endnu med Ære i min Alderdom at bære med mig i Graven". Dommen faldt den 4de Mai 1646, at „Holger Rosenkrands ei

findes skyldig, at enten Bornholms Land eller Hammerhus er bleven erobret, medens for denne Tiltale fri at være. Men Holger Rosenkrands saae i hele Sagens Anlæggelse mod sig en personlig Misgunst, og har egenhændig i Marginen af Doms Akten tilføiet: „efter al den Tids Tilstand, som tilforn passeret er, at jeg haver tient Hans Maiestet for Capitain og Ritmester, burde jeg billig have Tak og ingen Efterstræbelse".

Sammen hermed faldt Dommen over de Bornholmske Officerer, de 4 strafskyldigste bleve dømte i Kongens Naade og Unaade, de 4 andre tildels pardonnerede. Hvad Modstand, der iøvrigt skulde kunne giøres af en Ø, som Bornholm, mod en Flaade paa 21 Orlogsskibe og ligesaa mange mindre Skibe, og med en Landmilits, der, som Officerene sagde, „ikke vilde staae, mens, naar et Stykke eller en Musket afgik, enten kastede sig paa Jorden, eller løb ad Skoven", er ikke let at see [1]).

De Svenske indsatte en Commandant paa Øen, Bardum eller Bardonius, og da Øen atter ved Brømsebro Freden blev givet tilbage til Danmark, blev Ebbe Ulfeld Lehnsmand paa den. Holger Rosenkrands modtog intet Lehn mere, men trak sig tilbage til Vemmetofte.

Paa Vemmetofte findes der endnu et Par Erindringer fra Holger Rosenkrands, saaledes har han under Carnicen paa Tyge Brahes Kamin i Fruerstuen ladet sit og Fru Karen Krabbes Navnechiffre og Vaabener anbringe, og derimellem den latinske Sentens:

»Nulla calamitas sola«.

(„Ingen Sorg kommer alene").

I Karnapen ved Siden af Fruerstuen har han opført den der staaende Kamin, der tidligere her er berørt for Sammenligningens Skyld med Tyge Brahes, og paa den har han anbragt sit og Fru Karen Krabbes Vaabener uden Navnechiffre, men med Indskriften:

„Frøcht Gud, giør Rett,
Sky inttet Menniske".

Endnu berettes der i Vitruvius om en Kamin, der stod paa Vemmetofte i den daværende Spisesal, hvorpaa Holger Rosenkrands's og Fru Karen Krabbes Navne vare anbragte med forgyldte Bogstaver og det Sprog:

„Gud forlader ikke Nogen, som haaber paa hannem".

Anno 1647.

---

[1]) Denne Dom og Sag findes i Danske Magas. V, p. 22 flg. og p. 44 flg.

Paa denne Kamin siges Judiths Drab af Holophernes at have været fremstillet, og den her omtalte Spisesal maa være den saa kaldte „Rosen", hvis vestre Væg, hvortil den skal have staaet, tidligere har været Gavlmur i den søndre Hovedbygning.

At disse 3 Sentenser have Hensyn til Holger Rosenkrands's Liv, er utvivlsomt.

Holger Rosenkrands bar Tilnavnet „den Rige", og anføres oftere under Benævnelsen „rige Holger". Om den store Masse Jordegods, han besad, have vi en aldeles nøiagtig Underretning i en Indberetning, som han selv indgav derom til Landsdommer Jørgen Seefeld, dateret „Vemmetoft den 19de Juni 1647", hvori han opgiver sig som Eier af følgende Gaarde og Godser: Vemmetofte, Glimminge, Langting, Skioldemose, Brangstrup, Løgtved og Egholm, hvis samlede Hartkorn udgiorde 4026 Td. ½ Skp. 1 Fdkr. 1 Ottkr., deraf kom paa Vemmetofte 681½ Td. 1 Skp. 1 Fdkr., og paa Glimminge 723½ Td. 2½ Skp. 2 Fdkr. Hvad Glimminge angaaer, da skrev Broderen Hr. Palle Rosenkrands sig længe til Glimminge, medens Holger skrev sig til Demmestrup, siden skrev Holger sig til Glimminge, og Hr. Palle sig til Krenkerup.

Kun lidet over en Maaned efter den ovenstaaende Indberetning døde Holger Rosenkrands. Christian IV. havde udskrevet en Herredag til Odense i Begyndelsen af Juli, hvortil han ikke blot havde ladet Raadet sammenkalde, men ogsaa de fornemste Adelsmænd i Landet, for at raadslaae om Midlerne til Fæstningsværkernes Istandsættelse og Forbedringen af Rigets Indkomster, hvilket med andre Ord vilde sige, for at raadslaae om Lehnsprivilegiernes Afskaffelse, thi skrev Kongen fra Frederiksborg u. 4de Juli til Kantsleren, at „han vilde lade de gode Mænd vide, at ingen Privilegier bør at ansees, som causere hans og Rigernes Ruin". Holger Rosenkrands ankom Søndagen efter den 4de Juli til Herredagen, og var allerede syg. Om Tirsdagen ankom Fru Karen og „for ikke at ængste hende, stod han op, og giorde sig stærk og skiemtede", og gik til Aftenbordet med sin Svoger, Eiler Hog, men efter Bordet fik han et saa heftigt Feberanfald, som han ikke havde havt, „siden han som ung var i Nederlandsk Tieneste". Holger Rosenkrands antog strax, at det vilde blive Døden, men skiulte sin Tilstand for Fru Karen til den 16de Juli, da forlangte han, at berettes Dagen efter, men om Natten vaagnede han saa svag op, at han sagde til Pigen, at han ønskede, at han havde Magister Jakob hos sig, han talte saa sagte, at Fru Karen ikke skulde høre det, men da hun dog var vaagen og agtede paa ham, og fornam disse

hans bedrøvelige Ord, stod hun op, og „satte sig paa Gulvet ved hans Seng", hvilket giorde ham ondt, og han bad hende være tilfreds, og tog hendes Haand og førte den nogle Gange op til sin Mund, og sagde, at de vidste, at han elskede dem alle hiertelig, men Guds Villie maatte man ikke sætte sig op imod, og paa hendes Bønner til Gud, at han dog maatte leve, svarede han, at derom maatte man ikke bede uden det var Guds Villie. Dagen efter fik han Sakramentet, men levede endnu 14 Dage til Løverdagen d. 31de Juli, da „begyndte han Kl. 3 om Morgenen at arbeide paa en salig Hiemfærd", hvorpaa saa alle, „ædel og uædel, saa mange tilstede vare, have giort Knæfald i Bøn til Gud, at han maatte stride den gode Strid, og faae en salig Forløsning"; Kl. 9½ Formiddag sov han sagte hen, i sin Alders 61 Aar 3 Uger og 5 Dage. Fredagen den 20de August næstefter blev hans Lig bisat i St. Knuds Kirke i Odense, hvor den oftere nævnte Biskop Hans Mikkelsen holdt den senere trykte Ligprædiken over ham, hvori han har meddelt os det Ovenanførte om hans Endeligt. Efter sit Ønske blev Holger Rosenkrands begravet i Mariekirken i Nyborg ved Fru Karen Krabbes første Mand, for at kunne komme til at hvile ved hende.

Holger Rosenkrands havde med Fru Karen Krabbe Mikkelsdag (29de Septbr.) 1643 stiftet et Hospital ved Vemmetofte, hvis Hovedstol skulde være 1000 Rdl., der skulde forrentes med 6%, og til evig Tid indestaae i Vemmetofte Hovedgaard, saaledes at 6 Fattige hver aarlig deraf skulde have 10 Rdl., og desforuden hver et Læs Ved, som Vemmetofte Bønder skulde tilkiøre dem, og at der for disse Fattige skulde opsættes et beqvemt Hus enten i Spiellerup eller Vemmetofte By. Sællands Biskop skulde føre Tilsynet med det ved sine Visitatser. Men desforuden beretter Ligprædikenen om 2 andre Hospitaler, Holger Rosenkrands stiftede, det ene i Rønne paa Bornholm paa 400 Rdl. Aar 1639, det andet ved Glimminge Aar 1644 paa 2000 Rdl. for sine Gaarde og Godser i Skaane og Halland, fremdeles beretter Ligprædikenen, at 3 Fattige ved hver af hans Gaarde fik deres Ugekost, at Degnene ved hans Gaarde hver aarlig fik 10 Rdl., for at de desto flittigere skulde læse for Ungdommen [1]), og endelig at der efter ham skal

---

[1]) Pont. an. eccl. Daniæ Tom III. p. 33 underretter os om den Undervisning, som Degnene efter Reformationen skulde bibringe Ungdommen paa Landet, og som bestod deri, at de nogle Gange om Ugen skulde samle denne i Byerne snart i det ene Hus, snart i det andet, og fremsige Stykkerne af Luthers lille Catechismus, og nogle Psalmer, og Bønner udenad for de Unge, og blive ved saalænge selv at gientage dem og lade dem gjentage af Børnene, indtil disse huskede dem, saavidt muligt.

have været en forseglet Bestemmelse paa Vemmetofte, underskrevet med hans egen Haand, at 8 af hans gamle Tienere efter hans Død skulde have 1300 Rdl., og at desforuden 2 Karle, som længe havde tient ham, hver skulde have en Gaard qvit og fri.

Med Fru Karen Krabbe havde Holger Rosenkrands ingen Børn, og alle hans Eiendomme tilfaldt hans Børn af første Ægteskab med Undtagelse af hans Halvpart i Vemmetofte, som han med sine Børns Minde forlehnede Fru Karen Krabbe med paa hendes Levetid, og som saa efter hendes Død skulde gaae over til hans Datter, Hille Rosenkrands, gift med Niels Trolle til Trolleholm [1]). Fru Karen Krabbe besad saaledes hele Vemmetofte under et.

Fru Karen Krabbe stiftede Paaskedag 1649 et Legat paa 200 Rdl. 6% til en Skolelærers Lønning i Spiellerup, ligeledes til bestandig at hefte paa Vemmetofte; disse 200 Rdl. vare en resterende Rente af hendes Mands og hendes Hospitals Legat, der ikke var udbetalt de første Aar, da man ikke havde kunnet faae Fattige til at flytte ind i Hospitalet. Tidernes svære Tryk under det bestandig tiltagende Forfald, hvori Riget var, mærkede ogsaa Fru Karen Krabbe, og da Frederik III. u. 20de Juni 1653 opfordrede Adelen til frivilligt Bidrag til Riget, tegnede hun sig vel for 500 Sldlr., enten at levere i Korn efter Roskilde Capitels Taxt, eller i Oxen efter Betalingsprisen for samme, men hun tilføiede: „om Gud vil unde os Fred og hun er det mægtigt" [2]). Uagtet Krigen imidlertid kom, og hun kun ved de sværeste Contributioner kan antages at have frikiøbt sig og sine Bønder for Plyndringer af de Svenske, der hele Tiden navnlig holdt denne Egn paa det stærkeste besat, stred Fru Karen Krabbe dog Krigstiden saa godt igiennem, at hun efter den u. 25de Januar 1661 kunde kiøbe og betale et Par Gaarde til Vemmetofte Gods i Hylleholt og Stubberup, der solgtes hende af Fru Edele Rosenkrands paa Totterupholm, Enke efter sal. Knud Ulfeld til Svenstrup.

Fru Karen Krabbe havde en heftig og mangeaarig Retssag med Malthe Juls Enke, Fru Ane Ramel til Malthesholm i Skaane, og dennes Svoger Tønne Jul til Søgaard [3]); Gienstanden for denne var Patronatsretten til Qvandløse

---

[1]) Trolleholm i Vester-Flakkebierg Herred, hvis Navn 1708 forandredes til Holsteinborg, opbyggedes 1647—48 af Niels Trolle og Fru Hille Rosenkrands, der ogsaa 1675 bekostede en Altertavle med smukt Billedhuggerarbeide til Vendslev Kirke, der da var Gaardens Sognekirke.

[2]) D. M. 3 R. II. p. 120.

[3]) Denne Familie, hvis Navn i nærværende Sag skrives „Jul" eller „Jull", førte en Lillie i sit Vaaben, og betegnes oftere efter sin Familiegaard „Villestrup", hvorimod

Kirke, som Holger Rosenkrands havde kiøbt med Vemmetofte, og som vi have seet Hr. Palle Rosenkrands sælge Fru Karen Krabbe Halvparten af tilligemed Halvparten af Vemmetofte, men som Fru Ane Ramel giorde Indsigelse mod paa Grund af, at Ovandløse var annecteret til Nørre Jernløse Sogn, hvori Birkholm, der tilhørte hende, var største Lodseier [1]), og Tønne Jul paa Grund af, at endel af Markerne til hans Gaard Søgaard laae i Ovandløse Sogn. Disse paastode nu deels, at Nørre Jernløse, hvor Menigheden havde Kaldsret, ikke var forpligtet til at antage den Præst, Patronen havde kaldt til Ovandløse, deels at Patronatsretten til Ovandløse Kirke ikke betog Menigheden der sin Kaldsret, og at Eske Brock ogsaa, uagtet han tilegnede sig Kirke-Patronatet i dette Sogn, dog havde ladet Sognemændene der kalde efter deres Ret og „førig" Brug, saaledes som et Kaldsbrev af 25de Marts 1624 udviste. Kaldet blev 2 Gange ledigt i 1654, første Gang gik det uden videre, da alle Parter vare enige, men anden Gang opstillede Fru Karen Krabbe en Præst for Ovandløse, og de andre en anden for Nørrejernløse, og ifølge en Herredagsdom af 4de Juli 1655 maatte det dengang afgiøres ved Lodtrækning mellem de 2 Præster, hvem af dem, der skulde have Kaldet. I 1659 blev nu Kaldet tredie Gang ledigt, og da Fru Karen Krabbe fremdeles holdt sig til den hende tilskiødede Patronatsret til Ovandløse, og igien beskikkede en Præst for Ovandløse, og hun tillige fik Stemmer for ham mellem Kaldsmændene i Nørrejernløse, reiste Tønne Jul, der var den egenlige Modstander mod Fru Karen Krabbe i hele Sagen, en ny Paastand mod hende for Retten, i det han forlangte, at hun skulde bevise, at Vedkommende, som havde solgt Patronatsretten til hende og hendes Mand, ogsaa havde været i gyldig Besiddelse af den. Sagen paakiendtes ved en Høiesteretsdom, eller, som den endnu ogsaa vedblev at kaldes, Herredagsdom af 16de September 1662 saaledes: „Efterdi det jus patronatus, formedelst hvilket jus vocandi til Nørrejernløse og Ovandløse Sogne prætenderes, haver fordum ligget til rota præbenda i Roskilde Capitel, og ikke bevises, hvorledes det derfra er kommen, og hvad

---

den berømte Familie til Taasinge, der førte en Stierne i sit Vaaben, skrev sig „Juel", dog iagttages denne Forskiel i Navnenes Skrivemaade ikke altid. Fru Anes Familienavn skrives oftere i denne Sag „Rhamel" eller „Romell", Familien var Pommersk, og uddøde her 1685.

[1]) Birkholm, nu Løvenborg, før Ellingegaard, (Holbek Amt, Merløse Herred) blev 1630 solgt af Hans Barnekow til Malthe Jul. Endnu findes Malthe Juls og Fru Ane Ramels Vaabener over Portalen paa Portfløien, og med Aarstallet 1630 paa den grundmurede Lade. (T. A. Becker, danske Herregaarde III. B. u. Løvenborg).

Vederlag derfor er givet, det og bevises siden den Tid afg. Eske Brock sig samme jus haver tilholdt, Kald efter Ordinantsen i Nørrejernløse at være gaaet, er her for Retten afsagt, at Eske Brocks Arvinger bør inden 3 Maaneder efter denne Doms Dato at bevise og fremskikke afg. Eske Brocks jus til samme Kald med dets Omstændigheder, hvorefter da videre Decision om jure vocandi kan ske. Imidlertid skal Bolle Pedersen, som nu Prædikener i Nørrejernløse og Qvandløse Sogne forretter, denne Gang uden videre Kaldsbrev til Kaldet fuldkommeligen ordineres, efterdi Vederparten i Nørrejernløse Sogn haver for den Høiesteret samtykket og bevilliget hannem at beholde, dog skal ingen af Parterne i deres Ret og Pretentioner i ringeste Maade præjudiceret være".

Denne Dom oplyser os om, hvor ubestemt Forholdet var mellem Patronatsret og Kaldsret, idet Modparten paastaaer, at Patronatsretten i Qvandløse, i Overensstemmelse med det af 25de Marts 1624 ikke af Partronen men af Kaldsmænd for Qvandløse medudstedte Kaldsbrev, kun er at forstaae med Hensyn til Kirkens Indtægter («qvoad fruitionem reditus»), og bestaaer i Eiendomsretten til Kirketienden mod Kirkens Vedligeholdelse og øvrige Udgifter, og bemærker i Henhold hertil, at Patronatsret til en Kirke maa skielnes fra Patronatsret til et Kald, hvorimod Fru Karen Krabbe erklærer, at der ved ovennævnte Kaldsbrev i Eske Brocks Tid er begaaet en Uret, og at den Forsømmelse, der er begaaet ved ikke at tage til Gienmæle herimod, ikke kan omstøde hendes Kaldsret som Patron, der tilkommer hende efter Ordinantsen og 1ste Riber Artikel, „udi hvilken tillades en Patrono hvilken tienlig Person ham lyster sin Kirke at betroe". Høiesteret henstiller Afgiørelsen af dette Spørgsmaal, til Beskaffenheden af Patronatsretten er tilstrækkelig oplyst. Dernæst seer man, at Retten forlanger Bevis for, med hvad Berettigelse Patronatsretten til Qvandløse Kirke overhovedet er kommen fra Roskilde Capitel til Eske Brock, og hvad Vederlag Capitlet derfor er givet, og det bevises i Sagen, at Tyge Brahe allerede i sin Tid af daværende Lehnsmand paa Holbek Slot, Mogens Pax, har været afæsket sin Adkomst til dette Patronat, ligesom Adkomsten til samme ogsaa allerede skal være bestridt Eske Brock selv. Dette her reiste Spørgsmaal synes at angaae Reclamatiosretten [1]),

---

[1]) Reclamationsretten i Cristian III.s Haandfæstning og i Recessen af 1536 tilsikkrede Adel og Ridderskab at nyde og beholde jus patronatus til de Kirker og geistlige Lehn, som de have Ret til, og med Brev og Segl bevise kunne, at de hertil have havt, og, naar

enten med Hensyn til Omfanget af det, der kunde drages ind under den, eller med Hensyn til Udstrækningen af den Tid, inden hvilken den endnu kunde giøres giældende, da Præbendet de rota i Roskilde Domkirke var oprettet af den Brockske Familie, der ogsaa i den catholske Tid øvede Patronatet over det[1]), og den Brockske Familie efter Reformationen ikke blot vedblev af sig selv at være i Besiddelse af det, men endogsaa blev det tilsikkret ved et udtrykkeligt Brev af Frederik II. af 16de August 1567, hvori det hedder, at Kannikedommet S. Catharinæ de Rota ved Roskilde Domkirke skulde blive hos de Brocker at forlehne[2]). Naar Eske Brock havde indraget Patronatsretten til Qvandløse Kirke under sig, oplyses ikke i Sagen, der meddeles kun en Udskrift af Merløse-Herreds „Stigtsbog“, hvori det bemærkes i Anledning af en Retssag i 1609, at Eske Brock tilholder sig Patronatsretten til Qvandløse Kirke, som i gamle Dage har ligget til rota præbenda, og i Eske Brocks Dagbøger see vi ham Aaret iforveien 1608, 30te Juli, at qvittere en Mands Arvinger for Qvandløse Kirkes Regnskab.

Hvad Kaldsmaaden angaaer i det foreliggende Tilfælde, saa skulde der efter Recessen, hvor Kaldet bestod af 2 Sogne, og Menigheden havde Kaldsret i begge, vælges 4 af Hovedsognet og 3 af Bisognet[3]), men hvor der var Patron i det ene Sogn forenede Patronen i dette alle Kaldsmændenes Stemmer i sig; saaledes kaldte Fru Karen Krabbe alene i Qvandløse, men Menighedens 4 Kaldsmænd i Nørrejernløse, og da ingen vexlende Kaldsret dengang var indført, opstod der altsaa Spørgsmaal, om hvilket Valg der var giældende, naar som her i 1654, Fru Karen Krabbe kaldte en Præst i Qvandløse, og Kaldsmændene i Nørrejernløse en anden; Fru Karen Krabbe erklærede, at de i Nørrejernløse maatte antage den af hende beskikkede Præst for Qvandløse, thi ellers udelukkede de enten hende fra hendes Patronatsret, eller skilte Nørrejernløse og Qvandløse Sogne ad, som „Kongelig Maiestets Mildhed havde forenet“, de i Nørrejernløse derimod erklærede, at deres Præst

vedkommende Vicarier, som nu ere, ere døde, da at maatte komme til det Gods igien, som de kunne bevise, at de ere rette Arvinger til. Denne Ret blev endnu ydermere stadfæstet af Frederik II.

[1]) S. ovenfor p. 33, og N. D. M. I. p. 198.

[2]) Vedel-Simonsen. Eske Brock I. p. 10, Anm. 1.

[3]) Riber-Artiklerne af 1542 havde bestemt, at den almindelige Kaldsret i Menigheden ikke skulde udøves umiddelbart, men middelbart giennem et Udvalg af 7 Kaldsmænd. Christian IV.s Reces af 23de Marts 1617 bestemte, hvorledes disse 7 Kaldsmænd skulde fordeles mellem Hovedsogn og Bisogn.

ogsaa maatte være gieldende for Ovandløse, da de som Hovedsogn havde Stemmeflertal ved Valget. Foreløbig maatte nu Provsten i Merløse Herred, Hr. Søffren Mai, afgiøre det; han indfandt sig i Nørrejernløse Fredagen den 4de August, da den afg. Hr. Claus Jensen blev begravet, der var død den næstforeg. Mandag d. 31te Juli, og efterat have holdt Ligprædikenen over den Afdøde i Kirken, giorde han Bøn for hans Eftermand, og lod Kaldsmændene udmelde, hvoraf kun de 3 skulde vælges, da Herskabet paa Birkholm som største Lodseier i Sognet var priviligeret Kaldsmand, eller „bedste Mand" som det kaldtes; derefter tilstedede Provsten de 2 Ansøgere til det ledige Embede, som havde indfundet sig ved Begravelsen, at maatte prædike de næste Søndage i Kirkerne, nemlig Hr. Niels Pedersen, Medtiener i Herfølge, og Svend Nielsen, en Søn af Sognepræsten til Birkholm, Hr. Niels i Butterup, men da senere Peder Jensen indfandt sig med Kaldsbrev fra Fru Karen Krabbe, prædikede han d. 2den Søndag i Kirkerne, og Svend Nielsen den 3die, og da der kun var 3 Candidater, indfandt Provsten sig igien denne Søndag, som var den 20de August, og Valget foregik nu, hvorved Svend Nielsen fik alle Stemmerne i Nørrejernløse, og Provsten underskrev hans Kaldsbrev for begge Sognene. Fru Karen Krabbe lod alle, som havde havt Del i Svend Nielsens Valg, stevne for Synoden i Roskilde, den flg. 10de October, navnlig Provsten Hr. Søffren Mai, hvilken han formente bl. a. især at have forseet sig, ved at tilstede Vedkommende foruden hendes Vidskab at prædike i hendes Kirke Ovandløse, og ved at underskrive hendes Modparts Kaldsbrev, men Søffren Mai retfærdiggiorde sit Forhold aldeles med den kirkelige Lovgivning, og henviste hvad det første angik til Recessen, som siger med Hensyn til dem, der melde sig for at søge et ledigt Kald, at „Provsten maa Ingen enten opholde eller forholde, saafremt han befindes de Testimonia at have, som hannem tillader, saadant Embede at betiene", hvorhos han bemærkede, at Fru Karen Krabbe ingen Præst havde sendt ham til at forrette Gudstienesten den første Søndag, og at han saa hellere vilde tage den, som fandtes beredt dertil, end at Gudstienesten skulde forsømmes, da han selv ikke kunde betiene den, og ei heller vidste, at noget Bogstav dertil tilholdt ham; og hvad det dernæst angik, at han havde medunderskrevet og medbeseglet Svend Nielsens Kaldsbrev af Nørrejernløse, da havde han ogsaa fulgt Recessens Forskrift, at „Provsten skal med de fleste og bedste Kaldsmænd forsegle, om Kaldsmænd ikke forenes kunne", thi da Nørrejernløse efter gyldige Beviser var Hovedsognet, saa var Svend Nielsen valgt ved de fleste Stemmer;

og saaledes havde han ikke understaaet sig „noget Fru Karen Krabbe til Villie imod Recessen og Ordinantsen at giøre". Qvandløse Sognemænd vilde imidlertig ikke heller erkiende Fru Karen Krabbes Kaldsret for deres Sogn; men uagtet Provsten havde afviist deres Paastand om at vælge Kaldsmænd, og erklæret Fru Karen Krabbes Kaldsbrev for ene gyldigt for dem ifølge Recessens Bestemmelse, at hvor jus patronatus er, der er Patronen ene berettiget, saa giorde de ikke desto mindre Indsigelse mod Kaldsbrevet, da Provsten d. 20de August oplæste det i deres Kirke, og erklærede, at det var deres Begiæring ogsaa at faae Svend Nielsen til deres Præst; og de lode det ikke beroe herved, men da Fru Karen Krabbe indankede Svend Nielsens Valg for Synoden i Roskilde, saa sendte de et Udvalg af 4 af deres Midte til Synoden, som for denne gientog deres Begiæring, og da Sagen indstevnedes for Herredagen, indgave de endelig den 10de Juni 1655 endnu en Begiæring om at faae Svend Nielsen, og at Qvandløse og Nørrejernløse fremdeles maatte holde Præst sammen. Dommen faldt, som anført, ved Herredagen 1655 den 4de Juli, at det skulde afgiøres ved Lodning, hvilken af Præsterne, enten Fru Karen Krabbes, eller Kaldsmændenes i Nørrejernløse, der skulde have Kaldet, og dette tilfaldt da Svend Nielsen.

Det er klart, at Provsten havde en betydelig Indflydelse ved Præstevalget, men ogsaa en meget vanskelig Stilling, der giorde særdeles personlige Fordringer til ham, idet han ved Valgstridene idelig var udsat for Tiltale af de Tabende. Saaledes var det 1654, og saaledes var det atter 1659. Ved den sidste Valgstrid stod Provsten[1]) paa Fru Karen Krabbes Side, og imod Tønne Jul og Fru Ane Ramel, og foruden den Klage disse nu indgave over det her stedfundne Valg, som Provsten havde anerkjendt gyldigt, indgave ogsaa Nørrejernløse Sognemænd en Klage over Valget og Valghandlingen, og det navnlig med Hensyn til Provstens Forhold.

I denne Klage besvære Nørrejernløse Mænd sig først over, at Provsten ikke vil agte den Indvending, de giøre mod Fru Karen Krabbes Patronatsret, at intet Vederlag for den vides at være givet Capitlet af Eske Brock, men at Provsten betragter den som lovlig, og derfor har udnævnt Fru Karen Krabbe som ene Kaldsmand for Qvandløse Sogn. Dernæst klages over den

---

[1]) Han anføres ikke med Navn, men maa have været den ovenfor nævnte Søffren Mai, der var Sognepræst i Holbek, og døde i dette Embede 1679. See G. Treschow, Dansk. Jubellær. p. 313.

Maade, Provsten har baaret sig ad paa, ved at tilstede de Søgende at prædike for Menigheden, og Bønderne i Nørrejernløse giøre her den samme Paastand for deres Vedkommende, som Fru Karen Krabbe giorde for sig i 1654 i Ovandløse, at Ingen maa tilstedes at prædike i deres Kirke til Valg, med mindre de have samtykket ham. Herom hedder det nu saaledes i Klagen, at Provsten indskiød „en Person ved Navn Boedel (Bolle) Pedersen, som ikke angav sig paa samme Kald, der preces og Bøn skete, imellem de andre hæderlige og vellærde Personer, som Kaldsmændene og menige Sognefolk havde udmeldt, at maatte lade sig høre paa samme Kald, nemlig Mads Christensen, Jørgen Søffrensen, Mads Jakobsen, Jakob Lucassen, og Lauridts Andersen, som Provsten selv indskrev udi Nørrejernløse Kirke, og en Person ved Navn Hendrik Pedersen Munck, som havde velbyrdige Fru Karen Krabbes Forskrivelse, at hendes Velbyrdighed vilde have hannem forfremmet for nogen anden til samme Kald, som blev oplæst for Menigheden af Provsten udi Nørrejernløse og Ovandløse Kirker, og (som) blev forhørt før nogen anden paa samme Kald. Derimod havde Provsten, imod Kaldsmændenes saavel (som) menige Sognefolks Villie og Samtykke, frastødt Mads Jakobsen sin Prædiken, og i Stedet samtykket Boedel Pedersen at prædike, og der Kaldsmændene med vi menige Sognemænd stod paa ikke at ville høre andre end de Personer, som af os vare udnævnte, men om Mads Jakobsen sin Prædiken afstod, og ikke maatte prædike, da begiærede Kaldsmændene, og vi menige Sognemænd Jakob Lucassen, som var nævnt næst efter Mads Jakobsen, at han i hans Sted paa samme Søndag maatte optræde og forrette Tienesten at prædike, som vi formente med al Ret at maatte lade sig høre fremfor nogen anden, som Provsten vilde imellem skyde, hvilken Begiæring Provsten haver imodstaaet, og ikke villet samtykke, og der Jakob Lucassen hørte, at det var Kaldsmændenes og menige Sognemænds Begiæring, at de raabte Alle paa Jakob Lucassen hannem at ville høre førend Boedel Pedersen, da haver Jakob Lucassen adspurgt os Kaldsmænd og menige Sognemænd, om det var vores Begiæring og Villie? hvortil vi alle svarede ja, og samtykkede det Ret at være, (men dette) haver Provsten ikke villet agte, mens svaret, at han skulde Jakob Lucassen det eftertænke, og der nu Boedel Pedersen efter Provstens Villie og Samtykke (skulde) prædike i Mads Jakobsens Sted imod Kaldsmændenes og menige Sognemænds vores Villie og Tilladelse, maatte Jakob Lucassen afstaae, og opholdes til næste Søndag derefter, (da) Boedel Pedersen havde prædiket“.

Saaledes begynder Valgkampen ligestrax ved Tilstedelsen af Ansøgerne til det ledige Embede, og Fastsættelsen af den Orden, hvori de skulle holde deres Valgprædikener. Der meddeles ingen Oplysning hverken om Maaneden eller Maanedsdagen, da Valget foretoges, derimod underrettes vi om Maaden, hvorpaa Valghandlingen foregik baade i den ovenn. Klage af Nørrejernløse Mænd, og i et Brev fra Tønne Jul til Fru Ane Ramel, hvori han besværer sig over, at deres eller egenlig hans Candidat, Mads Christensen, ikke blev valgt, og vil have Fru Ane Ramel til at indanke Valget. Tønne Jul takker først Fru Ane Ramel for, at hun vil samtykke Mads Christensen med ham til Nørrejernløse, fortæller dernæst, at han giorde Indsigelse mod Fru Karen Krabbes Kaldsbrev for Qvandløse Sogn, da det paa Valg=Søndagen blev oplæst i Qvandløse Kirke, men at Provsten ikke i ringeste Maade vilde ansee hans Indsigelse, derefter beretter han, at han tog fra Qvandløse Kirke til Nørrejernløse Kirke, for at see, hvorledes Valget der vilde gaae til, og at Provsten her, efterat Prædikenen var endt, holdt en meget vidtløftig Tale til Menigheden og Kaldsmændene baade om Fru Karen Krabbes jus, og om den Ængstighed og Banghed, de vare i paa sidste Herredag, og derpaa ogsaa her oplæste Fru Karen Krabbes Kaldsbrev, og, da dette var endt, tog Fru Karen Krabbes Fuldmægtig tilligemed de 4 Kaldsmænd ind i Sacristiet, hvorpaa Tønne Jul nu vedbliver saaledes: „Derefter kom de 4 Kaldsmænd og gik ud af Kirken paa Kirkegaarden og raadførte sig, og Fru Karen Krabbes Fuldmægtig Bonde gik alt med dennem, hvilket forundrede mig, thi hun havde aldeles der intet at befatte sig med, mens engang viste de hannem fra sig, og der han da kom tilbage igien, spurgte Christoffer Pedersen, Ridefogden til Holbek, hannem ad, af hvad Aarsag han gik fra dennem? og sagde, at han skulde gaae ud igien til dennem, hvilket han ogsaa giorde, saa kom han strax igien, og fik en af Kaldsmændene med sig, som var Fru Sophie Kaas's Bonde, og gik lige op til Alteret til Provsten; et Tag[1]) derefter kom min Søsters[2]) Foged, Peder Pedersen med de 2 andre Kaldsmænd, som vare en af min Søsters egne Bønder, og en af Kongens, der de nu bleve alle tilspurgte af Provsten, hvem de vilde kalde? da kaldte Fru Sophie Kaas's Bonde med Laurids Mikkelsen, Fru Karen Krabbes Fuldmægtig, den, som hun vilde have, dernæst Peder Pedersen med min Søsters Bonde Mads

---

[1]) Tag, Stund.

[2]) Søster, Svigerinde.

Christensen, og Kongens Bonde med Menigheden en anden ved Navn Jakob Lucassen, en Hører i Holbek Skole, hvilket ogsaa Peder Pedersen med min Søsters Bonde gierne havde kaldet, havde han ikke havt min Søsters udtrykkelige Seddel, thi der han af Provsten blev adspurgt, hvem han paa sin Husbondes Vegne vilde have? maatte han dog spørge hannem 3 Gange ad, før han vilde svare, saa der han nævnte „Mads Christensen", sagde han strax derpaa disse Ord: „endog Jakob Lucassen prædiker ikke saa ilde"! saa han havde tvende Mundheld, og vilde med det sidste give tilkiende, at han hellere vilde have den Hører frem, og dermed saa godt som intet stod paa min Søsters Ret, som han vel havde burdet at giøre, tilmed spurgte jeg hannem tilforn tidt ad, om han havde Kaldsmændene paa sin Side? (og) svarede han mig: „han haabedes nok, at de ikke skulde gaae fra hannem"! At Fru Ane Ramels Foged, Peder Pedersen, og hendes Bonde ogsaa egenlig vilde have havt Jakob Lucassen, sees af Nørrejernløse Mænds Klage, hvori der siges, at „da Jakob Lucassen havde prædiket, og Tienesten var forrettet, have Kaldsmændene, saavelsom menige Sognemænd kaldet Jakob Lucassen, undertagendes Laurids Mikkelsen af Qvandløse Sogn, og Niels Andersen udi Dramstrup af Nørrejernløse Sogn, som med Provsten kaldte Boedel Pedersen". At Fru Karen Krabbe i Løbet af Valgtiden tog sit første Kaldsbrev tilbage, og overførte sine 3 Stemmer paa Bolle Pedersen, og nu paa sine Vegne lod sin Bonde fra Qvandløse[1]) underskrive hans Kaldsbrev, skyldtes rimeligvis Provstens Indvirkning, der øiensynlig interesserede sig for Bolle Pedersens Valg. Efter Tønne Juls Brev fik Bolle Pedersen kun 1 Stemme fra Nørrejernløse, nemlig Fru Sophie Kaas's Bonde, som maa være den i Klagen nævnte Niels Andersen i Dramstrup, der omtales imidlertid senere bestandig under Sagens Retsbehandling, at Bolle Pedersens Kaldsbrev havde 2 Underskrifter af Nørrejernløse, og om Sammenhængen dermed samt ogsaa om Grunden til, at Ridefogden paa Holbek fik Fru Krabbes Fuldmægtig til at gaae ud igien af Kirken til Kaldsmændene, for at virke for Bolle Pedersen, oplyses vi ligeledes i bemeldte Klage, hvoraf sees, at da Provsten og Fru Karen Krabbes Fuldmægtig, og den Bonde af Nørrejernløse, der havde stemt med ham, vare ved at udstede Bolle Pedersens Kaldsbrev, og Fogden Peder Pedersen, tilligemed de 2 andre Kaldsmænd, der ikke havde stemt paa Bolle

[1]) Dette var den saakaldte „Annex Bonde", Fæsteren af Annexgaarden i Qvandløse, den forrige Præstegaard der, som efter Reformationen maa være bleven henlagt til Kirken.

Pedersen og altsaa efter Recessen ikke skulde være med ved at udfærdige hans Kaldsbrev, gik ud af Kirken for at raadføre sig — vel om de som Mindretal kunde samle deres Stemmer om et Kaldsbrev for en af de andre Søgere —, bleve de standsede af Ridefogden paa Holbek Slot, der „sin Svoger Boedel Pedersen til Villie forhindrede og tog den ene Kaldsmand ved Armen, nemlig Anders Jørgensen, og førte hannem mod Alteret igien, og sagde: „det giør intet godt, at I raadfører Eder med de andre Kaldsmænd, mens gaaer tilbage og underskriver med Provsten og de andre tvende Kaldsmænd"! hvilket han ogsaa giorde efter hans Fogeds Befaling og Indskydelse, efterat han først havde givet Jakob Lucassen Kald". Der tilføies, at Anders Jørgensen, der altsaa var den i Tønne Juls Brev som Kongens Bonde anførte Kaldsmand, senere fragik Bolle Pedersens Kaldsbrev, noget der imidlertid ingen Indflydelse kunde have, dels fordi Bolle Pedersen kun behøvede 1 Stemme til Fru Krabbes for at være kaldet, dels fordi den skriftlige Stemme ogsaa maatte være afgiørende fremfor den mundlige.

Kongen lod d. 10de Decbr. 1660 en Commission nedsætte i Sagen bestaaende af Erik Banner til Boserup, Kgl. Ms. Lehnsmand paa Holbek Slot, og Erkebiskop Dr. Hans Svane, hvilke ved Dom af 19de Februar 1661 godkiendte Valget af Bolle Pedersen og det af Provsten underskrevne Kaldsbrev; og uagtet det lykkedes den bekiendte Raadstueskriver i Kiøbenhavn Arent Berntsen, der allerede ved Commissionen førte Sagen for Tønne Jul og Fru Ane Ramel mod Fru Karen Krabbe, at vinde den ved Høiesteret, og faae Fru Karen Krabbes Patronatsret underkiendt, saa blev dog Commissions Dommen stadfæstet for dens Vedkommende, og Bolle Pedersen ikke alene anerkiendt i Embedet, men hans gamle Kaldsbrev ogsaa kiendt ved Magt [1]).

Ovenstaaende Valghandling kan tiene til et godt Exempel paa, hvorledes det i den Henseende kunde gaae til ved den almindelige Kaldsret; men ved Siden deraf viser den tillige ikke alene at Bønderne øvede deres Kaldsret i det fulde Omfang efter den kirkelige Lovgivning lige op til Enevolds-

[1]) Bolle Pedersen havde fra 1659–1662, da Sagen blev afgiort ved Høiesteret, og han selv fik Ordination, maattet holde en ordineret Vicarius til Embedet. At Fru Karen Krabbe havde Hæder af den Præst, hun stred for, sees af det berømmelige Eftermæle, som Bolle Petersen efterlod sig, især for sin store Godgiørenhed mod de Fattige, hvilke han hvert Aar giorde et Giæstebud for og uddelte Klæder imellem. Han døde som Jubillærer i det samme Kald den 30te April 1711 over 81 Aar gammel, i sine sidste 10 Aar havde han Capellan. Han var af Familien Luxdorph, men skal ikke have betient sig af sit Familienavn. See G. Treschow anf. Skr. p. 311.

regieringen, men den giver os ogsaa et Indblik i den Stilling, Bønderne dog endnu indtoge lige til det sidste før denne, naar vi navnlig af Nørre-jernløse Mænds Klage see den levende Bevidsthed, de ere giennemtrængte af om deres Rettigheder, og hvorledes de forfægte den Magt, de tillægge sig indenfor disse.

Som Tiden viser, udbrød Striden sidste Gang endnu under den anden Svenske Krig, ved hvis Fredslutning, vi mistede Skaane, den danske Stammes Moderland, den Krig, hvis Fred, hvor heldig end efter de engang truende Udsigter, dog saa dyrt og uerstatteligt blev betalt af det danske Rige, men dog forsaavidt endnu dyrest bag efter af den danske Adel, hvis hele politiske Betydning ikke blot gik til Grunde derefter, men hvis Rigdomme og hvis Navne fra nu af, paa enkelte Undtagelser, forsvinde af vort Folks indre Historie, medens deres Eiendomme gaae over i Fremmedes Hænder. Just i Undergangens Dage, hvor alt staaer paa Spil, at see Adelige strides saa heftigt om Besættelsen af et Præstekald, kunde synes ubegribeligt, og er det ogsaa, naar man ikke seer hen til det Indgroede i Charakteren, saavel i det Mindre som i det Større, at, som Tønne Jul skriver til Fru Ane Ramel, „Ingen lader sig gierne sin Rettighed betage“.

Hverken Fru Karen Krabbe eller Fru Ane Ramel levede, da Dommen faldt ved Høiesteret; men Sagen førtes dengang mod Fru Karen Krabbes Arvinger af Tønne Jul, og Maurids Podebusk som Fru Ane Ramels Arving[1]). Fru Karen Krabbe var død om Foraaret forinden, den 4de Mai 1662, under et Ophold i Kiøbenhavn. Hun bisattes efter Bestemmelsen i Mariekirken i Nyborg ved Siden af sine Mænd.

XII.

Fru Karen Krabbes Arvinger vare hendes 2 Brødre, Hr. Iver Krabbe til Jordberg, og Hr. Niels Krabbe til Skellinge og hendes Søsters, Fru Else

---

[1]) Fru Ane Ramel døde i Løbet af 1661, og efterlod sig af sit Ægteskab med Malthe Jul 3 Døttre, af hvilke Margrete Jul var gift med Maurids Podebusk til Einsidelsborg, som derved arvede Birkholm efter Svigermoderen, og dermed ogsaa denne Retssag, hvis her givne Fremstilling er uddraget af den originale Doms Akt og de til samme hørende Documenter, der vare i Archivet paa Birkholm, og ved Salget af Birkholm i 1687 kom til Einsidelsborg, og nu befindes i Archivet paa Bemmetofte.

Krabbes 3 Børn med den fornævnte Eiler Høg til Dallund, nemlig Tage Høg til Nielstrup og hans 2 Søstre Ane og Sophie Høg[1]). Under 15de Juni 1662 udstedtes der en Kgl. Befaling til Peder Brokkenhus og Lehnsmanden paa Tryggevelde, Jørgen Reedtz, til „at registrere efter afg. Fru Karen Krabbe paa Vemmetofte, og Seglene at bryde for Døre, Skrine, og Skabe o. s. v., og at registrere Alt som findes kan, og tage hvad som til Omslagsforretninger og Begravelse behøves, og saa levere Registreringen forseglet under Hænder og Segl til Fru Karen Marsvin, Hr. Iver Krabbes til Jordberg, og Niels Krabbe til Skellinge, og Tage Høg til Nielstrup.

Fru Karen Krabbes Halvpart i Vemmetofte gik over paa Hr. Iver Krabbe til Jordberg, hvorimod Hr. Niels Trolle tiltraadte den anden Halvpart, der, som ovenfor er sagt, var udlagt hans Hustru i fædrene Arv, hvilken han imidlertid Aaret efter igjen solgte til Hr. Iver Krabbe ved Skiøde af 11te Juni 1663. Ved dette Skiøde er det halve jus patronatus til Ovandløse Kald ikke mere medtaget. Samme Aar tilkiøbte Iver Krabbe sig 3 G. i Magleby og 1 G. i Holtug i Styge Justesen Høgs Opbudsbo paa Giorslev, ogsaa tilkiøbte han sig 1 G. og 1 H. i Stubberup af den bekiendte Borger og Handelsmand i Kiøbenhavn, Hans Pedersen Klein[2]).

Iver Krabbe var født paa Ovids Kloster den 22de Marts 1602, og holdt Bryllup paa Kiøbenhavns Slot den 25de August 1628 med Kirstine Munks Søskendebarn, Jomfru Karen Marsvin, en Datter af Fru Ellen Marsvins Broder, RR. Otto Jørgensen Marsvin til Dybæk og Fru Mette Brahe. Ved sit Giftermaal fik han Godserne Kragholm, Fulltofte og Hagested i Skaane, selv arvede han Jordberg sammesteds efter sin Fader, og besad siden 1649 Gunderslevholm paa Sælland. Da Gustav Horn i den sidste

---

[1]) Eiler Høg til Dallund er en af dem, der vise os den Forarmelse, der brød ind over Adelen efter den sidste Svenske Krig under Christian IV., og det maa antages, at Fru Karen Krabbe har havt med hans Pengesager at giøre, thi hun sees at have faaet en Udskrift af Fynbo Landsthings Pantebog „paa hvis Jordegods af velbr. Eiler Høg befindes at være pantsat, saavidt under hans Gaard Dallund er beliggendes og endnu ei befindes at være indløst, beregnet fra den 16de Sptbr. 1646—10de Decbr. 1656, i hvilken Tid aarlig en 3—4 Gaarde pantsættes for, som det synes, løbende Udgifter, i Alt en 39 Gaarde tilligemed en af Dallunds Marker, kaldet Ulkendrup Mark, til Beløb af 2583½ Rdl. og 8730 Spec. Efter hans Død 1661 skete der Indforsel i Dallund, imidlertid beholdt Sønnen Tage Høg dog Faderens Gaard Nielstrup, som her sees.

[2]) Han var Raadmand i Kiøbenhavn, og en af Magistratens Deputerede ved Enevoldsregieringens Indførelse paa Rigsdagen af 10de Septbr. 1660, ved hvis Begivenheder han ogsaa træder frem.

Svenske Krig under Christian IV. i 1644 ved Vorst Aa nær Ovids Kloster havde slaaet de Skaanske Bønder fra Fers Herred, rykkede han mod Jordberg, indtog Gaarden, og lod den derefter udplyndre og afbrænde. I de følgende 11 Aar opførte Iver Krabbe nu Jordbergs afbrændte Bygninger, og da Udbygningernes svære Qvaderstens Mure stode færdige, skal han have udbrudt: „disse Mure skulle nok trodse de Svenske Hundes Ødelæggelse" [1])! Disse Ord vise os Iver Krabbes Følelser mod de Svenske; og da Frederik III. paa Herredagen i Odense 1657 lod Spørgsmaalet om Krig eller Fred med Sverrig forhandle med Stænderne, var det ogsaa Iver Krabbe, der tilligemed Otto Krag, Axel Urup, og Gunde Rosenkrands talte ivrigt for Krigen, og fik den sat igiennem med Kongen; men om vi ogsaa heri see en Yttring af de samme Følelser hos Iver Krabbe, og vel nærmest føres til at tænke os, at Otto Krag ligesaavel kan have været en blind Fanatiker i sit Nationalhad, som han var det i sit Overmod mod de andre Stænder [2]), saa vare Iver Krabbe, Axel Urup og Gunde Rosenkrands dog for udmærkede Mænd, til at vi i et Spørgsmaal, som dette, kunne antage, at de skulle have sat Besindigheden tilside, og blot ladet sig lede af deres Had til Sverrig, om dette ogsaa var nok saa stærkt. Og ligesom det er vitterligt, at den øvrige Adels Modstand mod Krigen, deels hidrørte fra, at de vidste, at den vilde komme til at gaae ud over deres Eiendomme og Privilegier, deels fra, at de ikke vovede, at see Faren under Øinene, men bestandig skiød den bort, saaledes maa det ogsaa erkiendes, at skulde Sverrigs Hensigter mod Danmark forekommes [3]), saa gialdt det om, at benytte Øieblikket, da Sverrig var indviklet i en Europæisk Krig, bag efter, naar Sverrig havde redet sig ud af denne, og Danmark blottet for den Understøttelse, hvorpaa det alene kunde stole under sit eget

[1]) Ljunggren, Skaanske Herregaarde II, 2–3 H. u. Jordberga.

[2]) Derved ophidsede han ogsaa i høieste Grad Stemningen mod Adelen hos de andre Stænder ved Kampen om Regieringsforandringen, og tabte ikke alene Kongens tidligere Yndest ved sin Modstand mod denne paa Rigsdagen, men paadrog sig ogsaa, som den Svenske Gesandt skriver til Kong Karl XI. u. 20de October 1660, „hele Adelens Forbittrelse, fordi han som paa Adelens Vegne talte med Stænderne, ei havde Ordre til at gaae frem med slige Trusler, hvorved disse især foranlediges til at begynde paa dette Værk". (P. W. Becker, Saml. t. Danmarks Hist. u. Frederik III. I, p. 206).

[3]) Durells Memorial til det Svenske Rigsraad af 31te Decbr. 1656 anfører saaledes blandt de Grunde, der fra dansk Side tale for Krigen med Sverrig, at „man anseer det bedre prævenire qvam præveniri". P. W. Becker, Saml. t. Danmarks Historie u. Frederik III. I, p. 139. 140.

dybe Forfald, da var det for silde. At Danmark var ude af Stand til at optage den Krig, det selv erklærede [1]), kan under disse Omstændigheder ligesaalidt anføres som en Anklage mod Beslutningen, som Krigens Gang og Udfald, da Forudsætningerne for den strax svigtede.

Krigen erklæredes den 1ste Juni 1657, og Iver Krabbe udnævntes til General i Norge. Gustav Horn havde slaaet Gøngerne under Svend Poulsen ved Skotterup i Halland [2]), men var derefter selv bleven slaaet ved Orkeliunga d. 11te Septbr. og nødt til at trække sig udaf Skaane, men da han saa atter truede Skaane, rykkede Iver Krabbe ned imod ham, og slog ham saa eftertrykkeligen ved Hierta den 27de September, at han opgav videre Forsøg i den Retning; derefter begav Iver Krabbe sig tilbage til Norge, og giorde et Indfald i Jemteland og Hærjedalen, som han atter tilbageerobrede. Efter Freden i Roskilde (26de Febr. 1658), maatte Iver Krabbe aflægge Ed til den Svenske Konge for sine Godser i Skaane, og afskaaret derved fra Deltagelse i Krigen under dens senere Udbrud nødtes han nu til at indeslutte sit Fiendskab i sit Bryst. Men hvor høit de Svenske satte denne deres Fiende, fremgaaer baade af hvad den Svenske Gesandt Magnus Durell skrev til Carl Gustav før Krigen, at „Sverrig havde intet at befrygte af Skaanes Adel, naar den ikke fik et Hoved i Iver Krabbe" [3]), og hvad Durells Eftermand i Kiøbenhavn, Gustav Duwall, u. 16de Juli 1661 skriver til Hans Høigrevelige Excellentse, Rigsdrosten Pehr Brahe, at „hvis disse Mænd" — Christian Urne, Ove Thott, og Iver Krabbe — „især Hr. Iver Krabbe, som altid er bleven holdt for en „fornæm" Minister, og som vel kiender Danmarks Tilstand, maatte opnaae deres Ønske, da forsikkrer jeg Ed. H. Exc., at de

---

[1]) Som det sammesteds hedder hos Durell, at der manglede alt i Danmark til Rustninger „a capite ad calcem".

[2]) Det er denne Svend Poulsen, der under Navnet „Gøngehøvdingen" omtales for sine Bedrifter og Eventyrer i den Svenske Krig i det her tilstødende Baarse Herred, og som rimeligvis endnu i Løbet af 1657 er kommen herover, dengang Kongen trak Livregimentet Gøngerne under Niels Pallesen Rosenkrands fra Skaane over til Sælland, og forlagde dem i Vordingborg og Præstø Egnen „formedelst de farlige Poster der sammesteds fandtes". Efter Roskilde Freden blev Svend Poulsen aftakket med sine Folk, men da Krigen siden ud paa Somren udbrød paany, traadte han atter ind i sin forrige Tieneste med Løfte om Belønning, og at Kongen vilde forsorge hans Kone og Børn, om han faldt. Efter den endelige Fredslutning fik han den største Gaard i Lundby Sogn i Hammer Herred, der før havde været en Officergaard, denne overdroges ham først paa Livstid uden Afgift, men tilskiødedes ham senere som Eiendom. M. G. P. Repholdtz, Beskrivelse over Baroniet Stampenborg. Kbhvn. 1820. p. 46—48.

[3]) Ljunggren, Skaanske Herregaarde, II, 2—3 H. u. Jordberga.

herfra skulde drage Kiernen af den danske Adel, som har sine Godser i Skaane" [1]). Gesandten bearbeidede dem derfor for Sverrig, og søgte at vække Ønsket hos dem om Svensk Ansættelse, og hvad han især byggede paa, det var den Harme, det vakte hos de fædrelandssindede Mænd i Danmark, at see de mange Tydske, som nu siden Enevoldsregieringen indsattes i de høieste Embeder, medens Danmarks gamle Adel planmæssigen tilsidesattes og bortfiernedes, og Gesandten siger ligefrem i det ovenanførte Brev: „det er alene af Jalousi, da de see Fremmede, især Holstenere, blive dem foretrukne, at de foranlediges til at qvittere det Danske Parti, og søge Avancement under Kongen af Sverrig". Den Udlænding, som Iver Krabbe blev tilsidesat for, var Lauenborgeren Hans Schack, som Frederik III. i 1657 havde giort til General, og naturaliseret i 1658, og som i 1661 blev ophøiet til Rigsmarsk, en Værdighed, der havde tilkommet Iver Krabbe, der ved Arvehyldingen havde ført Blodfanen som indfødt dansk General, og var en af de ældste Rigsraader. Men hvorvel den Svenske Gesandt skriver u. d. forn. Datum, at „Iver Krabbe ved Urne har ladet ham sige, at han var ganske bestemt paa at begiære sin Afskeed, og at tilbyde den Svenske Konge sin Tieneste", saa seirede dog Iver Krabbes Kiærlighed til Danmark baade over hans personlige Krænkelse, og den Svenske Gesandts Bearbeidelse, og maatte det saa meget mere, som Schack var en Mand af virkelig Fortieneste, og Frederik III. selv viste Iver Krabbe, at det var ham magtpaaliggende at binde ham til sig, thi til samme Tid, som Dommen faldt over Kai Lykke (2den Septbr. 1661) [2]),

[1]) P. W. Becker anf. Saml. p. 252, Nr. 66.

[2]) Kai Lykke var Oberst. Han var en Søn af Frands Lykke († 1655) og Lisbeth Brock († 19de Mai 1652), altsaa Eske Brocks Dattersøn, og 1660 bleven gift med Fru Ollegaard Gyldenstierne til Bidstrup, der tidligere havde været gift med Hr. Christian Friis til Lyngbygaard. Efter sine Forældre havde han arvet en Mængde Godser, saasom paa Sælland det store vidtudstrakte Gisselfeldt med underliggende Broxo, (som hans Fader havde anlagt og opbygget i en Porsmose, og benævnet saaledes efter sin Frue), paa Fyn Ranzausholm (nu Brahe Trolleborg) m. fl., og i Jylland bl. a. Hesringholm og Harridslevgaard. Uden dertil at knytte personlige Egenskaber havde han arvet hele sin Oldefaders, Hr. Jørgen Lykkes, Overmod og Forfængelighed, og vi lære ham kun at kiende som et Menneske uden Sæder, lige opblæst af sit Udvortes og af sine Midler. Om hans Forbrydelse skriver den Svenske Gesandt Duwall u. 23de August 1661: „Oberst Kai Lykke skal være falden i Dronningens høieste Unaade, men der nævnes kun, at han har forgrebet sig høit paa Hds. M. med Ord, saa at der tvivles om hans Liv, hvis Naaden ei skulde blive bedre end Retten". (P. W. Becker, anf. Saml. I, 257). Men uagtet Kai Lykkes ydmygelige Tilbagekaldelse af sit Praleri mod Dronningens Ære, og hans Tilbud om enhversomhelst Afbigt

og Rygtet udspredtes, at der ogsaa skulde lægges Sag an mod den afdøde Rigsmarsk Anders Bille, og derved en anden talrig Green af den danske Adel beskiæmmes, skriver Gesandten u. 11te Septbr., at „man siger for afgiort, at Iver Krabbe skal være Statholder i Norge". Og saaledes var det ogsaa, vi finde Iver Krabbe allerede i October udnævnt til den Norske Statholderpost, og u. 13de Novbr. 1661 udfærdigedes hans Instrux for denne. I Begyndelsen af det næste Aar afreiste han til Norge, og saaledes var han fraværende, som det sees, da hans Søster paa Vemmetofte døde. I Begyndelsen af 1664 afgik Iver Krabbe atter fra Statholderskabet over Norge, som overdroges Frederik III.s naturlige Søn, Ulrich Frederik Gyldenløve. Iver Krabbe tog nu til sin Gaard Gunderslevholm paa Sælland, hvor han døde den 30te October 1666. Han ligger begravet i Gunderslev Kirke, hvor Pladen med Indskriften endnu findes paa hans Kiste. — Forinden sin Død stiftede Iver Krabbe et Legat paa 500 Rdl. Capital for Fattige i Gunderslev.

Fru Karen Marsvin skrives efter Iver Krabbes Død til Vemmetofte, dog ogsaa til Gunderslevholm idet mindste til 1668, i hvilket Aar hun d. 9de August til sin Mands Legat føiede et Hospitalshus ved Kirken for 6 Fattige, efter den Tid skrives Sønnen Tage Krabbe til denne Gaard. Fru Karen Marsvin havde den store Sorg, at see sin udmærkede Søn Jørgen Krabbe, der havde faaet Høgsted og Fulltofte i Skaane, blive dømt fra Livet paa Carl XI.s Foranstaltning, og skudt paa Stortorvet i Malmø den 16de Januar 1678, paa Beskyldning om Forbindelse med de Danske i den Skaanske Krig under Christian V., men i Virkeligheden for at indjage Alle Skræk i Skaane, der uden at giøre nogetsomhelst mod Sverrig, ikke fordulgte deres Ønsker, om at see Skaane gienforenet med Danmark [1]).

---

og Andres Forbøn, afviste Kongen, eller rettere Dronningen, enhver Benaadning, og han blev ikke alene personlig dømt, men man benyttede Leiligheden tillige til baade at giøre sig Fordel af hans mange Godser, ved at sætte sig i Besiddelse af disse som forbrudte, og til at feire en offenlig Triumph over den danske Adel, til hvilken Ende Kai Lykkes adelige Vaaben blev sønderbrudt af Bødlen og Stykkerne kastede ud af Vinduet paa Slottet, og hans eget eftergiorte Billede med den mest mulige Opsigt slæbt omkring paa Gaderne, og tilsidst baade halshugget og hængt. — Kai Lykke fik under Christian V. underhaanden Lov til at komme tilbage fra sit Skiul i Udlandet, og opholdt sig nu hos sin Kone, Fru Ellegaard Gyldenstierne, paa Vidstrup til hendes Død, og derefter hos hendes Svigersøn, Johan Ranzau til Bramminge nord for Ribe, her døde han 1699, og ligger begravet i Bramminge Kirke.

[1]) Jørgen Krabbe var den 27de Januar 1676 giort til Baron af Karl XI. Hans Banemand var den daværende Svenske Generalgouvernør i Skaane, Generallieutenant

Fru Karen Marsvin døde den 16de Septbr. 1680 og ligger begravet i Gundersløv Kirke, hvor ogsaa hendes Kiste findes endnu med Pladen paa samme. Hendes Søn Tage døde før hende, og hans Enke, Fru Kirsten Bind, ægtede derpaa igien Otto Gam til Grundet. Den 8de Febr. 1681 udgik Kgl. Ms. Befaling til Holger Parsberg til Eskiær, Landsdommer i Sælland, og Jockum Stensen til Grevens-Bænge, at de som snarest skulde foretage Skifte efter afgangne Fru Karen Marsvin; og da Otto Gam ikke var mødt ved Skiftet den 25de Mai, saa blev et nyt Skifte berammet paa Bemmetofte til den næstfølgende 4de Juli, hvor ogsaa han med de øvrige Arvinger skulde møde.

Iver Krabbe og Fru Karen Marsvin havde, foruden de 2 ovenanførte Sønner, 8 Døttre, af hvilke de 6 bleve voxne og gifte, af disse fik Mette, der blev gift med Christian Bind, Jordberg, og Døttrene Ane Sophie og Margrete Bemmetofte. Ane Sophie blev den 15de Juni 1653 gift med Christian Urne til Søbysøgaard i Fyn, der døde sammesteds den 19de Marts 1669, og Margrete giftedes den 1ste Juli 1655 med Biørn Ulfeld til Raabelev, der døde Aaret efter den 28de August 1656, hvorpaa hun sad Enke i 10 Aar, indtil hun den 14de Juli 1666 blev trolovet med Erik Holgersen Rosenkrands til Rosenholm, med hvem hun havde Bryllup den følgende 2den October, altsaa i Begyndelsen af Maaneden, som Faderen døde i Slutningen. Erik Rosenkrands havde været gift 2 Gange før, første Gang med Margrete Skeel, en Datter af Albert Skeel til Fusinge, anden Gang med Mette Rosenkrands, en Datter af Palle Rosenkrands til Krenkerup. Efterat have deltaget i de fornemste Ambassader i sit tidligere Liv [1]), og beklædt forskiellige

Sperling, der var optændt af et uudslukkeligt Had til de tilbageblevne Danske Familier i Skaane, og skal i den Anledning have sagt: „jag vil upföda mine barn med edder og gift mod de Danske". Der kunde aldeles intet bevises mod Jørgen Krabbe, hverken at han havde havt Forbindelse med de Skaanske Friskaremænd, der havde reist sig for de Danske, og under Navn af „Snaphaner" fore plyndrende omkring hos de Svenske, ei heller at han havde havt forræderske Forbindelser med den danske Armee. Derimod havde han ikke lagt Dølgsmaal paa sin Glæde over Udsigten til at Skaane igien skulde blive Dansk, og bedet Admiral Tromp forsikkre Kong Christian V. om sin Hengivenhed. Karl XI. erkiendte ogsaa bag efter hans Uskyldighed ved at lade hans Enke Fru Jytte Thott beholde hans Eiendomme. See „Odin Wolffs Journal" 1825, II. p. 96.

[1]) Saaledes havde Erik Rosenkrands ledsaget Hannibal Sehested paa dennes store Ambassade til Philip IV. i Spanien 1640, og havde derefter reist videre om i Spanien med Ulrich Frederik Gyldenløve; og ligeledes havde han ledsaget Kantsler Peder Reedtz paa dennes Ambassade i 1652 til Cromwell i England, og da Cromwell her skal have opholdt sig over, at han var for grønskægget til Statsærinder, skal han have

Forlehninger, tilbragte Erik Rosenkrands sine sidste Aar paa Rosenholm, hvor han uafbrudt fortsatte sine videnskabelige Beskiæftigelser, uagtet sin legemlige Svaghed, og døde her den 13de October 1681 samme Aar, som hans Svigermoder Fru Karen Marsvin [1]).

Erik Rosenkrands efterlod sig af sit sidste Ægteskab med Fru Margrete Krabbe 2 efterlevende Børn, af hvilke den yngste var en Datter Mette Margrete, og den ældste en Søn Iver, der var født paa Rosenholm den 5te December 1674, og blev den under Frederik IV. og Christian VI. saa berømte Minister. Iver Rosenkrands var kun 7 Aar gammel, da Faderen døde, men at denne allerede da hos Sønnen havde grundlagt den lærde Opdragelse, som Moderen saa udmærket lod fortsætte, sees af det latinske Digt, som Iver Rosenkrands faa Aar før sin Død sendte fra Rosenholm til den lærde Hans Gram efter deres Skilsmisse [2]), og hvori han, ved at prise dennes videnskabelige Anlæg, siger om sig selv, at hans Forældres kiærlige Omsorg ogsaa førte ham som Dreng hen til de lærde Kilder og Minervas hellige Tærskel:

»Me qvoqve deduxit puerum pia cura parentum
»Ad doctos fontes, et limina sacra Minervæ.»

Og naar vi paa Vemmetofte i hans Moders Tid finde et af Værelserne kaldt „Skolen", da faae vi et Indtryk af den Undervisning, han her modtog, naar han i det ovennævnte Digt beskriver os, hvorledes han i sit bevægede Livs Aften vender tilbage til Klassikerne fra sin Ungdom, og da anfører Horats, Virgil, Ovid og Juvenal som dem, hvori han afvexlende søger sin Fornøielse:

»Me Venusinus
»Altisona vates cithara, dulcedine Naso
»Et gravitate Maro, sale multo etiam Juvenalis
»Alternis vicibus delectant».

Ogsaa Præsten Jørgen Sorterup, der i Aaret 1692 blev kaldt til Lyderslev og Frøslev Menigheder, omtaler i et Spøgedigt, der er skrevet til Etatsraad

givet Protectoren det bidende Svar: „vel er mit Skæg ungt, men det er dog ældre end Eders Republik"!

[1]) Erik Rosenkrands ligger begravet i Hornslet Kirke, hvor Fru Margrete Krabbe lod sætte et prægtigt Epitaphium med en latinsk Indskrift over ham, ved hvilket hans Ligprædiken endnu findes, saaledes som hun lod den fastgiøre til Epitaphiet med en Messingkiæde.

[2]) Digtet er meddelt af Prof. Abraham Kall i N. Dansk Magas. II. B. p. 62—64.

Christen Skeel paa Vallø, Vemmetofte i Iver Rosenkrands's og hans Moders Tid, og idet Sorterup deri takker for en Skovudvisning, siger han i den Anledning med Hensyn til Vemmetofte dengang:

„Den ædle unge Rosenkrands
„Han raadte til mit Bedste,
„Det Vemmetofte da med Dands
„Og Lyst jeg kunde giæste;
„Thi hans Fru Moder hun gav mig
„En Bøg hvert Aar at skove,
„Gud lønne hende rigelig!
„Hun gav mig to paa Love" [1]).

Paa Fru Margrete Krabbes og hendes Søsters Tid møder adskilligt Nyt os ved Vemmetofte, saaledes omtales Kalkgruberne ved Faxe som en Besiddelse, og der maa altsaa have knyttet sig et Udbytte til dem; Vemmetofte Hovedgaard sees at være bortforpagtet, og Skovene inddelte i 3 „Skovløber-Paaløb". Hvorlidt det desuagtet var muligt at holde Skovene i Fred, viser et Syn os over Vemmetofte Skove, som Fru Margrete lod optage, og som blev afgivet til Faxe Herreds Thing den 18de November 1692, hvoraf fremgik, at der i Snekkelstrup Hestehave nu ingen Oldentræer var,

[1]) Digtet findes under Sorterups Navn med Overskriften „Tak af mig"! indrykket i Wielandts Samlinger af Danske Vers 6te Bind p. 194, og slutter sig til et tidligere Digt, som Sorterup under Overskriften „Tænk paa mig"! havde tilsendt Etatsraad Skeel, da denne havde tilkiøbt sig Alslev Gaard, hvilket Digt ligeledes er indrykket i Wielandts Samlinger af Danske Vers 1ste Bind p. 99, dateret Lyderslev 16de Decbr. 1698, og hvori Sorterup saaledes indleder sit Andragende:

„En gammel Ege-Trunte er
„Paa Alslev Grund at finde,
„Den, den, ja den er min Begiær,
„Hr. Christen Skeel, at vinde".

Ligesom Sorterup omtaler Rosenkrands's Interesse for sig, saaledes har man ogsaa i et Digt, der tillægges Iver Rosenkrands, villet spore Sorterups Tone (Minerva, Septbr. 1791); og medens vi ikke vide, hvem der var Iver Rosenkrands's Lærer, og bibragte ham i hans Ungdom den levende Kundskab og Kiærlighed til Romersproget og dets Mestersangere, og dette maaske mindre skyldtes fremmed Veiledning, saa kan det neppe feile, at Rosenkrands jo ofte maa være kommen over fra Vemmetofte til det nærliggende Snellinge i de Aar, Sorterup der var Lærer, og at han der i Jens Snells Hus baade er kommen i Berøring med Sorterup, og har modtaget mangt et Livsindtryk til Hiemmets af den gamle indfødte Adels Sæder og Dyder.

mens ikkuns gamle Stumper, som Toppen er ganske afhuggen, at Træerne i Smerup Hestehave, (4 Gaardes Skovlodder) vare ganske afhugne og plat øde, og Stumperne ustemplede, at Grenene vare afhugne af 307 Bøge i Strandskoven, 121 Ege i Dyrehaven, 200 Træer i Skuderup Skov, og af 150 Træer i Spiellerup Vænger, og knapt et Træ sammesteds ustevnet.

To Aar efter denne Synsforretning solgte Fru Margrete Krabbe med sin Søster Vemmetofte Gaard og Gods, og da Iver Rosenkrands samme Aar tiltraadte sin treaarige Udenlandsreise, bliver det ikke usandsynligt efter de daværende vanskelige Pengetider, at Salget af Vemmetofte stod i Forbindelse med Omkostningerne ved denne, og i saa Fald stillede Forholdene sig paa det gunstigste, idet den regierende Dronning Charlotte Amalie, Christian V.s Gemalinde, bestemte sig til at kiøbe Vemmetofte, og forene samme med sine Stevnske Godser, hvortil Vemmetofte passede saa meget bedre, som disse manglede Skove og Græsgange, hvilket netop var Fortrinet ved Vemmetofte. Prisen bestemtes til 35 Rdl. pr. Td. Hartkorn Gaard og Gods efter den nye Matricul[1]), 80 Meierikøer, som fulgte med, skulde betales med 8 Sldlr. pr. Stk, og forrige Aars Rugsæd 49 Tdr. 4 Skp. 3 Fdkr. efter sidste Aars Capitels Taxt. Kalkgruberne i Faxe gik under de vedkommende Gaardes Lodder, uden særskilt at beregnes. Med Gaarden fulgte „Seierværket“[2]), 3 Klokker og nogle Stykker Indbo i „Sommerstusalen“, „Fruernes Kamre“, Skolen o. s. v. Hovedgaardens Hartkorn beløb Ager og Eng 73 Tdr. 2 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb., og Skovskyld 10 Tdr. 5 Skp. 2 Fdkr., og Bøndergodsets Hartkorn Ager og Eng 515 Tdr. 2 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb., og Skovskyld

[1]) Frederik III. havde i 1661 givet Ordre til at udarbeide en Matricul for hele Danmark, til hvilken Ende der u. 12te Novbr. 1661 udstedtes en Beskikkelse til 5 Commissairer, hvilke det overdroges, at affatte rigtige Jordbøger over alt det Jordegods, der fandtes i Vordingborgs, Moens, Jungshoved, og Tryggevelde Lehne „det snareste mugeligt og i ded seneste inden thon Maaneder“ (!). Denne Matricul, der almindelig benævnes af 1664, maatte naturligvis strax vise sig ubrugelig efter den Maade, den var blevet til paa, og var ogsaa kun et Uddrag af Jordbøgerne; Christian V. lod derfor i Tidsrummet 1680—90 den „nye Matricul“ udarbeide, som vedvarede til Regieringen d. 1ste Octbr. 1802 paabød Udarbeidelsen af den nuværende Matricul, der indførtes d. 1ste Januar 1844. I Christian V.s Matricul, hvorefter Hartkornet ved Vemmetofte Gaard og Gods er beregnet i Dronningens Skiøde, var Hartkornet paa Agerjorden ansat efter Opmaaling, men paa Engene efter Græsgang, og paa Skovene baade efter Græsgang og Olden-Taxt. Moser, Kiær, og de ringeste Jorder vare slet ikke ansatte.

[2]) „Seierværk“ er en Fordreielse af det Tydske „Zeigerwerck“, det Danske „Viserværk“.

26 Tdr. 4 Skp., Mølleskyld 8 Tdr. 2 Skp. Kiøbecontracten med Fruerne er underskrevet af Dronningen paa Jægersborg den 18de Juni 1694, og den flg. 1ste August underskreve Fruerne Jordbogen, der afgaves paa Godset, og hvorefter dette bestod af 13 G. og 13 H. i Vemmetofte By, foruden Marthuset ved Vemmetofte, Huset paa Kirkeskovsbroen, Hovkarlehuset, Strandhuset og Strandmøllen; 8 G. 2 H. i Snekkelstrup By; 17 G. 9 H. i Spiellerup By, foruden Vesterskovshuset, Skuderupshuset, og Spiellerup Veirmølle; 6 G. 1 H. i Vivede By, foruden Rynkevænget og Vivede Mølle[1]); 2 G. 1 H. i Ebbeskov By; 11 G. 5 H. i Stubberup By; 6 G. i Kiessendrup By; 2 G. 9 H. i Faxe By; 2 G. i Taagerup By; 4 G. 1 H. i Torøie By; 5 G. 2 H. i Smerup By; 3 G. i Magleby; 1 G. i Holtup. Dagen efter udstedtes Fruernes Skiøde til Hendes Maiestæt, dateret Kiøbenhavn den 2den August 1694, og lydende paa den Kiøbesum 22,224 Rdl. 3 Mk. 13 Sk., der med rede Penge er betalt paa de 1200 Rdl. nær, der som Holger Rosenkrands's og Fru Karen Krabbes Legater ere perpetuerede i Vemmetofte. Skiødet er til Vitterlighed medunderskrevet af Knud Sivertsen Urne til Hiulskov, Kgl. Ms. Justitsraad og Cancelliraad, som Laugværge for Fru Ane Sophie, og af Knud Thott til Knudstrup, Kgl. Ms. Geheime Etats- og Commerceraad, som Laugværge for Fru Margrete. Dette Skiøde er Vemmetoftes Hovedskiøde, og det sidste, der er udstedt paa samme.

Med Dronning Charlotte Amalies Besiddelse af Vemmetofte forenes Høistrups og Frøslevsgaards Historie med Vemmetoftes; og idet vi standse, for at optage disse, byder denne Afbrydelse sig saa meget mere af sig selv, som Vemmetoftes ældre Historie nu er afsluttet, og dets nyere begynder, hvori baade Kilderne og Indholdet antage en ganske anden Charakter.

---

[1]) Vivede Vandmølle afbrændte Skjærstorsdag Nat 1696, og nedlagdes dermed.

XIII.

Høistrups Historie fører os ind i Stevns Herred, hvis Navn fortrinsvis er knyttet til sin Klint, som Faxes Navn til sine Kalkgruber. Stevns Klint begynder nordlig ved Holtug Skandse og ender sydlig ved Rødvig Skandse, og danner i en bølget Krumlinie af 1¾ Mils Længde det mærkelige Forbierg i Østersøen med sine hvide Kridtstens Sider, der giennemskiæres af sorte sammenhængende Flintestens Lag. Rødvig Skandse danner det ene Hoved for den lille Bugt, der fører Navn af Rødvig, af Kystbeboerne almindelig af Pluds, det andet Hoved dannes af Fællskov Rev, fra hvis vestlige Pynt Præstø Bugt bliver regnet [1]). Norden for Klintens Begyndelse ligger Giorslevs smukke Bøgeskov, og først sønden for Klintens Ende indenfor Fællskov Rev støde vi atter paa Skov, og have her dels den større Skov, hvorefter Revet har sit Navn [2]), dels de 2 mindre Skove, der under Navn af Kobbelskoven og Lunde-Hestehave ligge tæt nordvestlig for denne. Her ved disse Skove, hvor Kyststrækningen atter hæver sig, ligger Høistrup i Lyderslev Sogn, ¼ Mil østlig for Byen Lund, nu en Ladegaard, men naar vi see dens smukke Beliggenhed, og hvorledes dens Bygninger møde Øiet langt borte paa begge Sider af Kysten, da kunne vi vel anskuliggiøre os Virkningen af de gamle Borggaards Bygninger, som engang have staaet her.

Den første adelige Eier, vi træffe til Høistrup Gaard, er Ridderen, Hr. Jakob Oluffsen, eller Jeppe Olsen, i Valdemar IV.s Tid. Hvor længe Høistrup Gaard da har staaet, vide vi ikke, ligesaalidt som hvem, der har bygget den, vi vide kun af Beretningen om den under Jeppe Olsens Søn, at den da var en Stenbygning med Fæstningsværker omkring, og at der, foruden Landsbyen Høistrup, ogsaa laae en Mølle ved den. Hr. Jeppe Olsen var af den Gren af „Lungerne", der førte 3 gule Lillier i rødt Felt i sit

[1]) Denne Bugt har nu faaet en særdeles Betydning for Skibsfarten ved Stevns, idet Besidderen af Giorslev, Kammerherre Scavenius, her paa Giorslev Godses Grund ved Rødvig, hvor der tilforn kun var en Ankerplads for Kystbaade, nu med store Bekostninger har anlagt en prægtig Havn, der er 9—12 Fod dyb, og paa sin østlige Side har en Skibsbro 200 Alen lang, og paa sin vestlige en Mole 154 Alen lang, medens dens Brede ind mod Landet udgiør 200 Alen, og ud mod Søen noget over det Halve, idet Indløbet har en Brede af 50 Alen, og Glaciet, der strækker sig fra Indløbet hen til den vestre Mole, en Længde af 66 Alen.

[2]) Navnet „Fællskoven" menes at være sammentrukket for „Fællesskoven".

Vaaben, og den Tid var meget mægtig og udbredt i denne Del af Sælland. Vi kiende ham af et Par Documenter, det ene er et Skiøde af 1356, at Hr. Jeppe Olsen af Høgstrup sælger og skiøder Kong Valdemar en Gaard til Kongedømmet, beliggende i Hellested („Helgæstædh"), det andet er et Document af 16de Januar 1378, der er medunderskrevet af ham. Hr. Jeppe Olsen efterlod sig 5 bekiendte Sønner, Hr. Anders Jepsen, der i 2 Documenter fra 1400 skriver sig til Egede, siden ogsaa til Gunderslevlille, han blev Hofmester under Erik af Pommern og døde 1428, Hr. Niels Jepsen, der blev Domherre i Roskilde og siden Biskop i Strengenæs, Hr. Ove (Aage) Jepsen, der eiede Basnæs og hvis Datter Cecilia ved Ægteskab med Hr. Torben Bille blev Stammoder for Billerne paa Søholm og Egede, Hr. Oluf Jepsen, der eiede det nuværende Rygaard, dengang Rythe, i Voldborg Herred i Sælland, og Hr. Folmar Jepsen, der arvede Høistrup efter Faderen. Naar Hr. Jeppe Olsen døde, er vel ubekiendt, men allerede 1387 sees Hr. Folmar Jepsen at have Høistrup, thi fra 12te Dcbr. 1387 haves et Gieldsbrev, der til Vitterlighed er underskrevet af „Hr. Folmar Jakobsen de Høghstorp", og hvori Tuvo Galen af Næsbyholm bekiender, at være sin Svigersøn, »Johannes Absalonis«, 120 Mark skyldig. Vi vide ei heller, hvorledes Sønnerne delte deres fædrene Arv mellem sig, og Hr. Folmar fik Høistrup, men vi have en Beretning om, at Kong Erik i Aaret 1400 udstedte et Transkript af Stiftebrevet mellem Hr. Folmar Jepsen og hans Medarvinger, i hvilket disse „kundgiøre, hvilkelund Høgstrup kom til Hr. Folmars Haand". Hr. Folmar var en Tidlang Høvedsmand paa Kiøbenhavns Slot, indtil den ovennævnte Johan Absalonsen, eller Jens Axelsen, Vemmetoftes senere Eier, afløste ham her (1389), derefter sees Hr. Folmar 1393 at have været Høvedsmand paa Gurre („Gorge")[1]). Hr. Folmar Jepsen skienkede til Sorø Kloster d. 28de Juni 1382 al sin Ret til Brobyholm mellem Suserup („Susorp"), og Næsbyøre ved Suse-Aaen, og d. 9de Mai 1396 stiftede han og de øvrige Lunger St. Andreas Kapel i Roskilde Domkirke. Imidlertid havde han giort et Laan paa 1000 Mark Lybsk af Dronning Margrete, hvorfor han stillede hende Pant i Høistrup Gaard og Gods. Dette blev

[1]) Herved maa menes Valdemars Atterdags store Slot Gurre i Tikiob Sogn, Lunge-Fredriksborg Herred, og ikke hans lille Lystslot Gurre („Gursve"), som Tove Lille beboede, og som laae i Kiøng Sogn, Hammer Herred, og hvis Byggeplads endnu sees med Fundamenterne paa en omflydt Holm, der bærer Navnet Gurre, og ligger for Enden af Haven til Obierggaard.

Anledning til at Dronningen afkiøbte ham Hoistrup Gaard og Gods under et Ophold i Aalborg, hvorfor haves en Qvittering af ham til Dronning Margrete og hendes Medlovere for 2000 Mark, som hun havde lovet ham for Høgstrup og det Gods dertil er nærværende, og hun nu havde betalt. I Aaret 1406 ere imidlertid endnu flere retlige Forhandlinger om Skiødet, og deriblandt en af Kong Erik i Aalborg d. 4de September 1406, hvori Høistrup benævnes Gaard og Slot (»curia & castrum»), og altsaa betegnes som Fæstning. En Maaned derefter, den 5te October 1406, udstedtes Skiødet til Dronningen. Hr. Folmar solgte Gaarden med Løsøre og Besætning, og Dronningen lod Landsdommeren paa Sælland modtage Gaarden ved Overleveringen, og lod ham i den Anledning tilstille en Optegnelse, der endnu haves, paa det „Boskab", der fulgte med, og som han skulde tage i sin Forvaring tilligemed „Gaarden og Stenhuset", og som bestod af 19 Oxen (»Ygxn«), 1 Tyr, 14 Køer, 32 Svin, 150 Geder, 6 Læster Korn i Laden og 100 Læs Hø, hvoraf altsaa sees, at Hovedbestanddelen af Besætningen har været Geder. Med Gaarden fulgte Veirmøllen og Landsbyen Høistrup, og desforuden endnu følgende Gods: 7 G. i Lund, 12 G. i Gievnø („Gefnowe"), 1 G. i Lyderslev („Lithersleff"), 2 G. i Legistofte, 1 G. i Magleby, 2 G. i Renge („Ræthinge"), 1 à 2 G. i Lillehedbinge. Dronningen fik endvidere af Folmar Jepsen alt det Pantegods, han havde i Stevns, nemlig af Ove Thygesen kaldet „Lunge" af Atterup („Attorp") en Brydiegaard i Torøie (»curia villicalis in Thorøwe»), der stod for 10 Mark i hvide Penge (»in albis«) gange og gæve, hver beregnet til 4 Lybske[1]); og af sin Frænde, Hr. Niels Sivardsen af Aasmark[2]), hele Bassebolet i Torøie (»totum Bassebol in Thorøwe»), der stod for 20 Mark lødig[3]), og

[1]) Brydiegaard kaldtes enhver Avlsgaard, større eller mindre, som Eieren lod bestyre eller drive af Andre, en Brydе kan derfor baade svare til, hvad vi kalde en Avlskarl og en Avlsforvalter. I dette Tilfælde var Bydiegaarden en Bondegaard. Jvfr. Velschow om Bryderne i Hist. Tidsk. I, 112. — I hvide Penge d. e. i Sølv.

[2]) Aasmark el. Asamarke i Musse Herred paa Lolland blev med tilliggende Eiendomme under Navn af „Knuthenborg" d. 2den Marts 1714 ophøiet til et Grevskab for Adam Christoffer Knuth.

[3]) Bassebolet betyder ligefrem „Bedste Bolet, den bedste Gaard", da „Bedste" i det ældre Sprog hed „Basse" eller „Baste", og Bol (lat. mansus, curia) da var ensbetydende med Gaard. Da Bassebolet i Toroie var pantsat for dobbelt saa meget som Brydiegaarden, maa den ogsaa antages, at have været dobbelt saa stor. I Lyderslev By var der en Gaard, der siden nærmere skal omtales, som hed „Bassegaarden" og nu er udflyttet, men som endnu i Mands Minde stod der, og førte dette

5 G. i Hauneløv, der stod for 60 Mark lødig, desforuden noget mere Pantegods, som han havde i Gievnø og Lyderslev, samt hvad han havde af det Gods, Bent Byg („Bywg") havde pantsat i Bielkerup („Bierkorp, Berkarop"), Lillehedbinge og Holtug. Dette Pantegods oplod Folmar Jepsen altsammen til „vor naadige Frue" for de paalydende Summer. Men hvad Folmar Jepsen endvidere eiede i Stevns, nemlig hele Magleby og Magleby Fang paa 3 G. nær, samt 3 G. i Varpelev og hans Hustrus, Fru Ingeborgs Gods i Tostrup („Torstrop"), nemlig 1 Hovedgaard og 2 Bondergaarde, det solgte han altsammen i 1402 til Roskilde Biskop, Hr. Peder Jensen Lodehat, som dermed forøgede Giorslev Lehn. Folmar Jepsen kiøbte siden Nygaard af sine Brodersønner, og Tvede og Aasmark paa Lolland. — Dronning Margrete tilbyttede sig fremdeles noget Gods i Skørpinge og Hauneløv, som „Lasse Jensen Væbner" havde, der derfor fik Gods af Dronningen paa Lolland, og endelig tilkiøbte Dronningen sig endnu Frøslev By af Snagenborgerne[1]).

Man har ment, at Dronningen og Peder Jensen Lodehat her fulgte en fælles oplagt Plan, og at Hensigten baade med Kronens og Bispestolens Gods i Stevns dengang skulde have været, at henlægge dette i Forening til et Klosters Underholdning, og at Giorslev Slot, som Peder Jensen opførte, overensstemmende hermed oprindelig skulde være bestemt til en Klosterbygning[2]). Men ligesom der aldeles intet Historisk foreligger for denne Mening, og det ei heller stemmer hverken med Dronningens eller Biskopens Charakter, at ville opgive, hvad de engang havde foresat sig, og allerede tilveiebragt de ydre Betingelser for, saaledes taler ikke blot Stedets dengang truede Beliggenhed mod en saadan Bestemmelse, men ogsaa Bygningen selv paa Giorslev, hvis Taarn og Mure ere forsynede med Skydehuller, der tyde paa alt andet end et fredeligt Klosterbo. Sagen lader sig desuden ogsaa, som det synes, forklare ved tilstedeværende Forhold, for Dronningens Vedkommende ligefrem, fordi hun kiøbte Adelens Gods overalt i Landet, for, som Hvidtfeldt

Navn. — Den anden gamle Superlativ Form „Baste" haves i Hauneløv Sogn i Benævnelsen af et Kiær, som af Almuen kaldes „Bastekiæret", men i Skrivningen nu forvanskes til „Badstuekiæret" (!).

[1]) Om dette Afsnit see Documenter i d. Kgl. Geh. Archiv, og d. Arn. Magn. Saml. paa Universitetsbibliotheket; ældste Archivregistraturer I, 15—47 og 58—125. Molbech og Petersen Danske Diplomer I, 2. p. 196; Dansk. Magas. IV, 359; Weinwich 101. 102.

[2]) Saaledes Weinwich p. 48.

siger, „at formindske Adelen og bestyrke Kronen“ [1]), og muligen ogsaa af særdeles locale Grunde kan have været tilskyndet til her at kiøbe alt, hvad hun kunde. Og hvad Peder Jensen angaaer, da turde der herved erindres, at han d. 11te October 1397 bevidner, at have modtaget 3000 Engelske Guldnobler af sit Kapitel, til at kiøbe Gods for, hvis Indtægt skulde henlægges til deraf dagligen at holde baade en Lovsang for den Hellige Jomfrus Ubesmittethed (»inviolata, intacta»), og en Antiphoni kaldet »Gloriosus» for St. Laurents i Procession udenfor Choret. Disse Penge tog Peder Jensen dengang selv, og gav Kapitlet anden Anvisning istedetfor [2]). Men derfor kan han 5 Aar senere ligefuldt have indkiøbt Jordegods for det fornævnte Diemed baade i Stevns og andre Steder paa Sælland, hvor saadant var tilfals, og til at opføre et stærkt befæstet Slot paa Giorslev for de biskoppelige Lehnsmænd, har baade Rigets og Bispestolens eget Tarv kunnet tilskynde ham. Men naar han da her foroven i Taarnet anbragte Jomfru Maria med Christusbarnet udhuggen i Kridtsten, og forneden i Middelpunktstenen af Bygningens Hvælvinger mellem sit Vaaben og Roskilde Kirkes Vaaben den Hellige Laurentius's Martyrrist, da kunne begge disse Fremstillinger ikke blot antyde, at den Hellige Jomfru og den Hellige Laurentius skulde tage dette Sted i deres Beskyttelse, men ogsaa at det var for Penge til deres Lov, at Giorslev Lehn blev forøget, og Giorslev Slot opført.

Siden Folmar Jepsen solgte Høistrup til Dronning Margrete, har Høistrup aldrig været i nogen adelig Families Besiddelse. Lungerne ere altsaa den første og sidste adelige Familie, vi vide, der har eiet Gaarden som Herregaard.

Under Kronen blev Høistrup tidlig et Pantelehn. I et Document af 7de Januar 1461 medunderskriver Peder Næb til Høistrup et Gieldsbrev fra Hr. Peder Axelsen til dennes Broder Hr. Oluf Axelsen til Vallø, Fru Johannes Husbonde paa Vemmetofte; Peder Næb havde Høistrup i Pant for 500 Mark, og saaledes gik Lehnet over til Klaus Næb, men ifølge Forlig mellem Kong Hans og Klaus Næb af 3die Marts 1490, som Dronning Dorothea bevirkede, skulde Kong Hans til førstkommende Paaske udløse Klaus Næb og hans Medarvinger med 500 Mark af Pantet og Klaus Næb saa „oplade Kong Hans hans og Kronens Gaard Høgstorp qvit og fri med saa-

---

[1]) fol. I, 644.

[2]) Suhms Danmarks Historie 14 Tom.

megen Sæd, som han annammede med fornævnte Gaard, og alle de Pantebreve, som han havde, og derpaa givne ere" [1]). I Aaret 1503 tilskriver Kong Hans sine Undersaatter, som ligge og tiene til hans og Kronens Gaard Høgstrup, at da han tilforn har skrevet dem til, at de herefter skulle svare Fru Ane, Jørgen v. Ahlefeldts Efterleverske, saa byder han dem nu, at de herefter skulle svare Tyge Brahe, Kongens Embedsmand paa Høgstrup, og giøre og give ham rette Landgilde, Giesteri o. s. v. [2]). Derefter havde Fru Ane Menstorp eller Mønstrup Lehnet, og dersom hun er den Fru Ane, der nævnes i 1508 i Oldenbrevet fra Spiellerup Sognestevne, hvilket vi have antaget ved dette, da allerede i det Aar. Fru Ane var en Datter af Landsdommeren paa Sælland, Hr. Henrik Menstorp og Fru Daa, og havde været gift med Holger Eriksen Rosenkrands til Boller, hvis anden Kone hun var. Holger Eriksen døde 1496, og efterlod Fru Ane som Enke med 2 Sønner Holger og Mogens, og 2 Døttre, Else og Sophie, af hvilke Else først blev gift med Albert Glob til Villumgaard, med hvem hun havde 2 Døttre, Ane og Sophie, og derefter med Christian Friis til Krastrup, og Datteren Sophie, der blev gift med den tidligere omtalte Hr. Axel Brahe til Kragholm, som 1524 mistede sin første Frue, Ane Lagesdatter Brock af Vemmetofte, er den saa navnkundige Fru Sophie Holgersdatter Rosenkrands, til hvis Ære der blev slaaet en Skuepenge [3]). Fru Ane Menstorp giftede sig ikke mere efter Mandens Død, og kaldes i Almindelighed efter ham Fru Ane Holgers. Hun beklædte Hofmesterinde-Embedet ved Hoffet i 3 Kongers Tid, og bar ikke sit Hofmesterinde-Navn for intet, og da den unge Dronning Elisabeth var kommen hertil i 1515, og her kronet den 12te August, og Christian II. desuagtet vedblev sit Forhold til Dyveke, havde hun saa heftige Sammenstød med ham herom, at det endte med, at Kongen ikke alene afsatte hende fra hendes Embede, men forviste hende, og fratog hende Høistrup Lehn uden at betale hende de Penge, hun havde det i Pant for. Lehnet overdroges derpaa i 1518 til Diderik Beverneft qvit og fri uden al Afgift paa hans Livstid. I hans Lehnsforpligtelse stod, at han ikke maatte afsælge

[1]) Foruden Høistrup Lehn sees Klaus Næb ogsaa at have været Lehnsmand paa Hiortholm (ved Fur Sø), som laae til Roskilde Bispestol; Klaus Næb døde mellem Mai 1491 og April 1493, hans Enke Fru Berete Klausdatter (Daa) ægtede siden Mads Eriksen Bølle paa Turebyholm. D. M. 3 R. 3 B. 3 H. p. 226.

[2]) Kgl. Geh. Archiv.

[3]) Dansk Magas. 3 B. 28 H. p. 97 flg.

eller bortgive nogen de Bønder eller Bøndersønner, (som) paa Godset boe eller barnefødte ere, at han skulde giøre Kongen Regnskab for de Vrag, der komme inddrivendes ved Strandinger, og tiene Kongen og Riget selv Siette til Hest. Derefter sees Høistrup Lehn ½ Aars Tid at have været forenet med Tryggevelde Lehn, thi u. 17de Januar 1522 faaer Fogeden paa Tryggevelde, Henning Thygesen, Qvittering for ½ Aars Regnskab for Høistrup Lehn[1]). Med Christian II.s Flugt i det paafølgende Aar og Frederik I.s Thronbestigelse vendte Fru Ane Holgers tilbage, og blev gienindsat baade i sit Hofmesterinde. Embede og sit Lehn. I Aaret 1531 laante hun 200 Mark til Frederik I., hvorfor han forhøiede hendes Pant paa hans og Kronens Gaard Høgstrup, og det Gods dertil ligger.

Da Grev Christoffer d. 25de Juli 1534 var hyldet i Ringsted i Christian II.s Navn, og den Sællandske Adel underkastede sig ham, underkastede Fru Ane Holgers sig ogsaa, dog maa hun have tøvet saa længe det var muligt, thi først d. flg. 7de Septbr. sees hun at modtage Grevens Beskiærmelsesbrev, at han vil tage hendes Folk, Hion, Bønder, og alt hendes Gods i sit Fyrstelige Hegn og Værge, og Dagen efter at faae Følgebrev for Bønderne under Høistrup Lehn, at de frembeles have at lyde og tiene hende. At hun imidlertid ikke var paa en god Fod med Greven, sees af et Brev fra Greven til hende af flg. 29de Septbr., hvori han giver hende en Paamindelse om en Bonde, der havde klaget over hende, at hun vilde tvinge ham til en øde Jord, og af et andet Brev et Par Uger senere, hvori Greven u. 18de October erindrer hende om, at hun i Forhold til, hvad andre frivillig havde givet til Krigen, vilde have at udrede mindst 1000 Mark[2]). Dette var 2 Dage efter Slaget ved Svenstrup, hvor hendes Søn, Hr. Holger Holgersen som Marsk havde anført Adelen mod Vendelboerne og der var faldet, og var dette end ikke dengang bekiendt hverken for Greven eller hende, saa kunde Forholdet mellem dem dog kun være end spændtere ved den Stilling, hendes Søn indtog i Jylland, som Hovedanføreren mod Grevens Udsending, Skipper Clement. De 2 følgende Begivenheder, at Johan Ranzau indtog Aalborg d. 18de Decbr. 1534, og at de Grevelige bleve slaaede ved Helsingborg den 13de Januar 1535, foranledigede Grev Christoffer til at udskrive et almindeligt Møde til Ringsted den 20de Januar 1535 af alle Stænder paa Sælland

---

[1]) Suhm, Gl. Saml. I, 3 p. 166. 197.
[2]) Nye Dansk. Magas. V, 134 flg.

under sikkert Leide; der mødte ikke en Eneste af den danske Adel uden Fru Ane Holgers, der formodenligt dengang opholdt sig i Nærheden af Ringsted paa Valsø Gaard, som hun der eiede[1], men hun lod sig hverken afskrække fra at tage derhen af de Andres Exempel, eller af Hensyn til den Stemning, der vel netop kunde være mod hende selv, og hun frygtede saa lidt, at hun endogsaa tog 2 unge Jomfruer med sig til sit Følge, nemlig begge sine Datterdøttre, Sophie og Ane Glob. Det hedder sig, at hun vilde besvære sig for Greven over den lovløse Tilstand paa Landet, hvor Soldaterne og Bønderne under Trusler afpressede Penge paa Herregaardene, uagtet Grevens Beskiærmelsesbreve, men om dette ogsaa var hendes Hensigt, saa kom hun selvfølgelig ind paa Oprøret, og her „faldt", som Hvidtfeldt siger, „hendes Ord med Borgerne maaske ikke behageligt om det „Opløb", som var begyndt"[2]), og Krag fortæller, at hun sagde dem, at „Christian II. aldrig paa slig Maade skulde komme paa Thronen, saalænge hun levede"[3]). Kunde Noget bringe begge Parter ud af sig selv, saa var det Trusler fra den ene Side med Christian II., og Forhaanelse af ham fra den anden Side, og som rasende fore nu nogle Borgere fra Kiøbenhavn ind paa hende med deres dragne Sværd, hug hende ned, som hun stod, foran Grevens Fødder, og mishandlede paa det raaeste hendes gispende Lemmer[4]), hvorefter de toge fat paa de to arme unge Piger, der vel med Skiælven havde fulgt den myndige Bedstemoder hertil, og saa her været Vidner til det hele Optrin og dets rædselfulde Ende, og de havde allerede revet Klæderne itu paa dem, da det lykkedes et Par unge Adelsmænd i Grev Christoffers Følge, at faae dem tilside og frelse dem i et Kirketaarn. Fru Ane Holgers faldt som et Offer for sit frygtløse Mod og sin skarpe Tunge, men hun beseglede sit Ry som Hof-

---

[1]) Af Valsø Gaard sees endnu Voldstedet ved Valsølille Sø. (Kongegravene i Ringsted Kirke, Prof. Vorsaae p. 41, Anm. 2).

[2]) Hvidtfeldt fol. II, 1438.

[3]) Krag, Christ. III. p. 83.

[4]) Script. Rer. Dan. Tom VIII. Liber seditionum Daniæ p. 520: »seniorem Dominam Holigeri Annam, virtute fama genere præclaram, jurare renuentem, Comes ante pedes suos Ringstadiæ occidi jussit, Satellites, Domini similes, illico ipsam trucidarunt, humi collapsam proprioqve involutam sangvine spoliant, palpitantia membra denudant, argentum et aurum ejus inter se dividunt«. Hvad denne Beretning angaaer, da kan Beskrivelsen af Mordscenen vel være rigtig, men det mangler saa aldeles al Begrundelse, at Grev Christoffer, saaledes som det her hedder sig, skulde have ladet Fru Ane Holgers hugge ned ved sine Drabanter, at det meget mere endogsaa maa antages, at Mordet er skeet mod hans Villie.

mesterinde baade i Tide og i Utide. Man seer af de Samtidiges Udbrud, hvilket Indtryk dette Mord giorde saaledes offenligt begaaet paa en værgeløs Qvinde, og det tilmed en af en saadan Anseelse, som den gamle Hofmesterinde, og hendes Mordere vare ogsaa de eneste, der bleve undtagne fra Benaadningen ved Kiøbenhavns Overgivelse[1]). Men naar det Brud fremhæves, som her skete paa det af Greven tilsikkrede Leide, da var det upaatvivleligt langt mindre paa sin Tillid til Grevens Leide, at Fru Ane Holgers indfandt sig i Ringsted, end paa sin Tillid til sig selv, og fordi hun vel ogsaa stolede paa de Vedkommendes Frygt under de nu saa forandrede politiske Udsigter. Medens Borgerkrigene i saa mange andre Lande fremvise flere Exempler paa politiske Personligheder, der paa Gader og Torve ere sønderrevne og myrdede af den rasende Mængde, er Mordet paa Fru Ane Holgers det eneste Exempel herpaa i Danmarks Historie.

At Høistrup Gaard, naar den ikke var bleven plyndret forinden, saa maatte blive det efter denne Begivenhed, er begribeligt; vi vide, som tidligere er anført, at det var Borgerne fra Kiøge, som plyndrede Høistrup, og vi see derfor ogsaa, at disse Aaret efter, 1536, blive stevnede af Fru Ane Holgers Svigersøn, Hr. Axel Brahe, for Høistrups Plyndring.

Fru Ane Holgers anden Svigersøn, Hr. Christian Friis, fik nu Lehnet igien af Christian III., og formodenligt for den indestaaende Pantesum, thi det hedder, at „han maa annamme Høgstrup Gaard med alt det Gods dertil ligger saa møgit, som Fru Ane Holgers“. Aar 1539 havde Hans Buckwaldt Lehnet, og 1546 fik Hans Barnekov til Egede Høistrup Gaard og 16 G. i Stevns som Pántelehn af Kong Christian III. for 500 Rhinske Gylden og 249 Jochumsdaler, som han havde forstrakt Kongen med. Lehnet maa altsaa have værei indløst. Fra Hans Barneckov gik Lehnet over til Christian III.s Kammertiener (ɔ: Kammerjunker) Erik Valckendorp til Glorup. Forlehningsbrevet er dateret fra Nyborg Paaskeaften Anno 1555, og deri hedder det efter Udnævnelsen: „og tillade vi fornævnte Erik Valckendorp, vor Kammertiener, at han maa indløse fra os Elskelige Hans Barneckov, vor Mand, og

[1]) Hvidtfeldt fol. II. p. 1486 siger, at der ved Kiøbenhavns Overgivelse kun blev henrettet et Par Borgere, som vare „første Anfængere“ til Mordet paa Fru Ane Holgers, nemlig en Sværdfeger, og en som hed Mikkel Strep, hvilke ogsaa ved Beretningen om Mordet anføres som Hovedmændene af ham. Den ovenanførte „Liber seditionum“ fremhæver en Piber fra Kiøbenhavn Jakob „Tydsker“ som den, der havde udmærket sig ved sine Raaheder mod det døde Legeme under Vittigheder om at søge efter Guld deri („Hastu dar nicht golde in“?).

Embedsmand paa vor Gaard i Roskilde, vor og Kronens Gaard Høgstrup udi vort Land Siælland liggendes, og beholde samme uafløst hans Livstid, og efter hans Død hans Arvinger, saalænge til det vorder dem eller deres Arvinger afløst af os og vore Arvinger, dog saa at han skal giøre os og Riget deraf tilbørlig Tieneste, og bygge og forbedre Gaarden og den holde ved Hævd" [1]). Efter Christian III.s Død d. 1ste Januar 1559 blev Lehnsbrevet fornyet næstfølgende 17de Januar. Erik Valkendorps Broder var den bekiendte Rentemester, Christoffer Valkendorp, en af Regieringsraaderne i Christian IV.s Mindreaarighed, og omendskiøndt denne egenlig var Eier af Valkendorpernes fædrene Gaard Glorup, saa skrev Erik Valkendorp sig dog ogsaa dertil. Erik Valkendorp var gift med Birgitte Andersdatter Lindenov til Alverup, der døde paa Høistrup d. 18de Januar 1568, og blev begravet i Roskilde Domkirke, alle hans Børn med hende døde paa Høistrup før ham, derimod havde han efter 1588 to naturlige Sønner, der overlevede ham, nemlig Herluf Erikssen og Christian Erikssen, af hvilke han kiøbte Fuglebierggaard til den første, og til den anden det hosliggende Erikstrup, som han selv opbyggede og opkaldte [2]). Efter Erik Valkendorp blev Henning Giøe til Kiærstrup og Turebyholm Lehnsmand paa Høistrup. Forlehningsbrevet er dateret fra Kiøbenhavn den 8de April 1606 saaledes lydende: „Og forlehne vi os Elskelige Henning Giøe til Kiærstrup, vor Hofmarskal, med vor og Kronens Gaard Høgstrup, saaledes som afgangne Erik Valkendorp det senest i Værge havt haver, samt Gaardsens Avl qvit og fri, dog saa at han til Philippi Jakobi førstkommende skal indløse og indfrie fra Erik Valkendorps Arvinger fornævnte Høigstrup Gaard og Gods for den Summa Pendinge, fornævnte Erik Valkendorp det i Pant haver havt, og som samme Gods kan paa Pant være forhøiet, siden han det første Gang i Pant haver bekommet" [1]). Ifølge en Jordbog af 14de Marts 1607 [3]) bestod Høistrup Gods dengang af 69 Gaarde, nemlig 13 G. i Lund, 8 G. i Gievnø („Giefnøffue"), 3 G. i Lydersløv, 9 G. i Hanneløv, 8 G. i Skørpinge, hvortil en Hestehave, 4 G. i Lillehedinge, hvortil ligeledes en Hestehave, 6 G. i Hellested, 3 G. i Torøie („Thorøffue"), 4 G. i Renge, 3 G. i Holtug, og 8 G. i Faxe Sogn.

---

[1]) Kgl. Geh. Archiv, Sællandske Register.

[2]) Begge Brødrene bleve adlede af Christian IV. ved Diplom af 26de April 1616.

[3]) Indenrigsminist. Archiv.

Henning Giøe var den sidste, der særskilt var forlehnet med Høistrup. Efter hans Død blev Høistrup Lehn 1617 inddraget under Tryggevelde Lehn, som Christoffer Giøe til Gunderslevholm dengang havde. Derom udstedtes følgende Befaling til Kai Ranzau, Lehnsmand paa Kiøbenhavns Slot, og Palle Rosenkrands, Lehnsmand paa Vordingborg Slot: „Vider, at eftersom vi naadigst haver befalet os Elskelige Christoffer Giøe til Gunderslevholm, Befalingsmand paa vor Gaard Tryggevelde der under Lehnet at annamme vor og Kronens Gaard Høgstrup, som afg. Henning Giøe til des udi Værge og Forsvar havt haver, da bede vi Eder, befale og hermed Fuldmagt give, at naar forskrevne Christoffer Giøe forskrevne vor Gaard Høgstrup til sig annammer, I da der overværendes tilstede (ere), og til hannem overantvorder hvis Inventarium, Breve, og Register og Jordbøger og alt andet, som hos forskrevne vor Gaard findes at være tilstede, desligest at I besigtige Bygningen der paa Gaarden saavelsom paa Ladegaarden der sammesteds, hvorledes det nu forefindes." — Givet paa Frederiksborg d. 22de Mai 1617[1]).

Den 3die Juni 1617 overtog Christoffer Giøe det saaledes nedlagte Lehn. Kort efter fik han Kgl. Ms. Befaling om at lade Taarnet der paa Gaarden nedbryde, saaledes lydende: „Vor Gunst tilforn! Vider, at eftersom der skal staae et Taarn paa vor Gaard Høgstrup, som vi vil have nedbrudt, da bede vi dig og ville, at du samme Taarn strax lader nedbryde, og Stenene paa Stedet til Stranden lader henføre, som beqvemmeligst er samme Sten at indtage, og de siden derfra til vor Kiøbstad Kiøbenhavn kan henføres". Dermed o. s. v, dat. Haffniæ 17de Juli 1617[2]). I det første Aars Regnskab omtales ogsaa „Stillingen til det store Taarn at nederbryde," men Nedbrydelsen foregik først i det næste Aar, thi i det Aars Regnskab fra Philippi Jakobi 1618 — Philippi Jakobi 1619 anføres udgivet til en Murmester i Kiøge „70 Rdl. for det store Taarn at nederbryde efter Kgl. Ms. Brevs Lydelse". Til sidstn. Phil. Jak. 1619 blev Knud Urne til Aasmark, Kgl. Ms. Rentemester, Lehnsmand i Tryggevelde Lehn efter Christoffer Giøe. Ved denne Leilighed blev følgende Synsforretning afgiven over Høistrup Gaard og Inventarium, dateret s. D. 1ste Mai 1619[3]):

---

[1]) Kgl. Geh. Arch. Sællandske Register.

[2]) Sstds. Sællandske Tegnelser.

[3]) Indenrigsministeriets Archiv.

Fruerstuen: deri rødt Klæde paa 7 Væggerum, 2 Breder rødt Engelsk paa Loftet over 2 Skiver, et rødt og gult Arrasses Overslag ved Døren, Alt gammelt og ubrugeligt; desforuden 1 Ildske, 1 Braudtyv, 3 Kistebænke af Fyr, 1 Slagbænk af do., 3 Stole, 3 Fodskamler, 1 smal Bænk for Bordenden, 1 Fyrreskive med Skuffe under.

Herluf Erikſens Kammer: deri 1 Sengested af Fyr med Himmel over, Panel(?) og Bænke rundt om Stuen af Fyr, 1 Fodskammel, 1 Fyrreskive med Skuffeleddike, 1 gammel Kurvefeng.

Christen Erikſens Kammer: deri 1 gammel Skive af Fyr, 2 gamle Fyrrebænke, 1 Seng af Fyr med Himmel over.

Foruden disse 3 Beboelsesværelser nævnes følgende Rum med deres deriværende Inventarium: Deistue, Bryggers, Melkestue, Borgstue, i denne 1 langt gl. Egebord med Bænke omkring og 1 Jernlysestage med 2 Piber, „den nye Stue“ i Gaarden, deri 1 Bænk, 1 Fodskammel, 1 gl. Træseng, samt 4 Hørgarns Skivebuge, 4 Blaargarns do, og 1 Par Hørgarns Lagener.

Om Beskaffenheden af Gaardens Bygninger afgaves følgende Syn:

Husene paa Borggaarden ere alle meget brøstfældige, og ere Enderne, som sidde i Fodstykkerne, slet forraadnede, og det østerste og sønderste Hus paa Gaarden vil slet nedtages; det store Taarn er nedfalden i Henning Giøes Tid. Af Bygningerne paa Ladegaarden er det lange Hus norden i Ladegaarden med 39 Væggerum til Stald og Fæhus nogenledes med Tømmer og Leer, Korn-Laden slet forfalden, den østre Længe ligeledes, et Fæhus sønden i Gaarden helder, 2 Huse sønden i Gaarden, hvoraf det ene Kornhus, nogenledes.

Med Hensyn til de Duge og Lagener, der omtales blandt Inventariet, og vise, at der endnu var Husholdning ved Gaarden, da anføres følgende faste Folk paa den, 1 Skriver, 1 Kieldersvend, 1 Ladegaardsfoged, 1 Baadebreng, 1 Bryggersqvinde, 4 Tærskere, og 2 Røgtere.

Høistrup bestod altsaa af en Borggaard og en Ladegaard, paa Borggaarden vare endel af Bygningerne, og maaske hele Udenomsleiligheden Bindingsværk, men Hovedbygningen synes i det mindste at have været Grundmur, som maa sluttes af det store grundmurede Taarn, der hævede sig paa samme; at dette Taarn har havt en ualmindelig Størrelse, og altsaa været at see langt ude paa Søen, muligen netop ogsaa til et Udkig over den for Strandinger o. d. l., fremgaaer baade af, at det gientaget benævnes som

det „store“, og af Omstændighederne, der vare forbundne med dets Nedbrydelse. Indeni see vi Fruerstuen draperet med Rødt, vel som en Kongelig Farve, da vi ogsaa finde dette paa andre Kongelige Lehnslotte fra den Tid[1]), langs med Væggen er det Klæde, paa Loftet det saakaldte Engelsk, men her kun ovenover de to Borde, ved Døren er der et Overslag (Portiere?) af rødt og gult Arrask, formodenlig en Slags Tøi fra Byen Arras. Da der intet særskilt Kammer nævnes for Erik Valkendorp, men kun hans 2 Sønners Kamre, synes det, at han selv har sovet i Fruerstuen, og vi nødes i det Hele til at antage, at Fruerstuerne paa vore ældste Gaarde, hvor der nævnes saa faa, undertiden endogsaa slet ingen, mindre Værelser i Hovedbygningen foruden dem, ogsaa have været brugte til Soverum for Husbonden og endel af Familien, og at det i den Henseende har været indrettet paa disse, saaledes som det endnu er det fra gammel Tid i vore Bøndergaarde[2]). At Draperierne i Fruerstuen nu vare affældige, kan ikke forundre, da Gaarden havde staaet ubeboet siden Erik Valkendorps Tid, og han været Lehnsmand der et halvt Hundrede Aar, og i over 30 Aar levet der alene som Enkemand, og i de sidste Aar under særegne Forhold.

Da Gaardens Istandsættelse saaledes krævede store Bekostninger, og Lehnet allerede var nedlagt, besluttede man ogsaa at nedlægge Gaarden og oprettede 4 Bøndergaarde af dens Hovedgaardstaxt. Høistrup Gaards Tilliggende var i Tidens Løb ikke blot bleven forøget med Høistrup By, der ganske var nedlagt, men ogsaa med en By i Lillehedding Sogn, som bestod af nogle Gaarde, og hed Ullerup, og laae mellem Sønder- og Møllemarken og Stranden[3]), og hvis Jord under Navn af „Klinte-

[1]) Saaledes f. Ex. i de Værelser paa Tryggevelde, som der stode til de Kongelige.

[2]) Exempler herpaa see vi fra Norge i Arrebos Sag ved Præstebrylluperne i Hevne og Stod i Trondhjems Stift, navnlig ved det i Hevne (1618), hvor baade Mænd og Qvinder af Giesterne sove om Natten i en og samme Sal. H. F. Rørdam, Arrebo I., p. 97 flg.

[3]) I Anledning af en Retssag, hvor der blev Spørgsmaal om Klintemarken, afgav Præsten Spleth i Lillehedding d. 24de Novbr. 1751 følgende Oplysninger, „at i Klintemarken har i forrige Tider været nogle faa Gaarde, kaldet „Ullerup“, som dyrkede og brugte Jorden der, og laae til Lillehedding Sogn og dertil svarede Tiende og andet“; og i Skrivelse Dagen efter, d. 25de Novbr., bevidnede den daværende Herredsfoged Frands Ullsted i Stevns, at, saavidt ham var berettet, „har Klintemarken af ældgammel Tid været en Bondeby ved Navn „Ullerup“ i Lillehedding Sogn, som har havt og brugt dens Jorder længe forend den er kommen til Høistrup“.

marken" nu laae som en Udmark til Høistrup. Gaardens Hovedgaardstaxt var ialt dengang 110 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb. Hartk. Ager og Eng, og dette Hartkorn fordeltes nu saaledes mellem de fire Bøndergaarde, at Nr. 1 blev paa 34 Tdr. 2 Fdkr. 2 Alb., Nr. 2 paa 25 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdkr., Nr. 3 paa 28 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdkr., Nr. 4 paa 22 Tdr. 2 Fdkr. Husene indrettedes derpaa, forsaavidt de kunde det, til Bøndergaarde, og Hovedbygningen i den gamle Borggaard nedbrødes. Forandringen foregik i Knud Urnes Tid, et Par Aar i det høieste efter den ovenstaaende Synsforretning, thi i Regnskabet for Phil. Jakob. 1621 — Phil. Jak. 1622 anføres det i samme angivne Inventarium som solgt, og i Regnskabet for det følgende Aar opføres „de 4 Høistrup Bøndergaarde," men de sees endnu at nyde Hovedgaards Rettighed, og være fritagne for Landgilde, ligesom ogsaa for Ægt og Arbeide.

Hermed forsvandt den gamle Herregaard og dens Bygninger, og der stod igien en Bondeby paa dens Sted.

Knud Urne var gift med Fru Margrete Grubbe Eilersdatter, og paa Spiellerup Kirke, der laae til Tryggevelde Lehn, finde vi hans og hans Frues Navnechiffre og Vaabener anbragte paa Prædikestolen ved Siden af Eske Brocks og Fru Kristense Vifferts[1]). Knud Urne døde paa Tryggevelde d. 7de Febr. 1622. Efter ham kom Tryggevelde Lehn til Frederik Reedtz til Thygestrup[2]), der havde det fra Phil. Jak. 1622 — Phil. Jakob. 1632, da Tyge Brahe til Vemmetofte fik det, som vi ovenfor have seet. Efter Tyge Brahes Død kom det den næstflg. Phil. Jakob. 1641 til Sigvard Urne til Raarup[3]), den ovennævnte Knud Urnes yngste Søn, han havde det til Phil. Jakob. 1650, da den berømte Christen Skeel til Vallø blev forlehnet med det, der havde det til sin Død d. 30te Marts 1659. Lehnet blev nu atter overdraget til en Søn af en tidligere Lehnsmand paa samme, nemlig Jørgen Reedts til Vedø[4]), hvis Fader var den ovenanførte Frederik Reedtz. Men paa Grund af Krigen, hvori de Svenske havde Lehnet inde, og havde deres

---

[1]) Til høire Urnernes Vaaben, derover K. V. (Knud Vrne), til venstre Grubbernes Vaaben, derover F. M. G. (Fru Margrete Grubbe). Urnernes Vaaben, der er et med rødt Snit afhugget graat Ørnelaar med Guld-Been og Kløer, er ved en senere Overmaling delt i 2 Stykker, saaledes at Laaret er skilt fra Benet og Kløerne.

[2]) Thygestrup paa Sælland, nu Kongsdal, i Ondløse S. Merløse H.

[3]) Raarup ligel. paa Sælland, nu Kathrinebjerg, i Sengeløse S. Smørum H.

[4]) Vedø i Skaane.

faste Standqvarter paa Tryggevelde, stod Lehnet ledigt til Philippi Jakobi 1660, da Jørgen Reedtz fik det, som under Krigen havde havt Jungshoved Lehn.

XIV.

Samme Dag som Carl X. atter aabnede Krigen mod Danmark og landede i Korsør d. 8de August 1658, rykkede det Svenske Rytteri under Generallieutenant Klas Thott ind igiennem Landet mod Kiøge[1]), for at besætte denne By, og sikkre de Svenske Vordingborg-Kiøge Linien, som Carl X. under hele Kiøbenhavns Beleiring giorde til sin Armees Støttepunkt, hvorved han baade holdt sig den samme Vei aaben, som han i sit første Felttog med saameget Held havde slaaet ind paa, og ikke alene sikkrede sig Forbindelsen med Smaaøerne, som han erobrede i 1659[2]), men, hvad der var en Hovedvigtighed for ham, ved Besiddelsen af Kiøge og dens Nhed sikkrede sig Forbindelsen med sit eget Land og sin Flaade. Derfor blev denne Del af Sælland lige fra Begyndelsen af stærkt besat af de Svenske, og vedblev at holdes saaledes, til de forlode Øen. Den Ros skyldes ubetinget de Svenske, at de i det Hele opførte sig ganske anderledes, uagtet de vare Fiender, end de Tydske og Polske Hielpetropper, der kom herind, hvortil vel baade den Svenske Konges Disciplin og strenge sædelige Grundsætninger fortrinsvis har bidraget ved Siden af nogle af de Svenske Generalers egne personlige Charakterer, hvorom der siges[3]): „der vare nogle af de Svenske Herrer saa billige mod Bonden, at Ingen af vore egne kunde være billigere", og hvilke disse vare, der efterlode sig et saadant Vidnesbyrd i Landet, betegnes os dernæst, naar det hedder: „det vide de alle med Berømmelse at eftertale, som vare assignerede Wrangel, Stenbock, Grev Løvenhaupt og Fabian Bærentsen". Men ligesom dette ikke udelukker Excesser i det enkelte, og der ogsaa vare andre Svenske Generaler, om hvilke der siges, at mangen fattig Mand klager saare over deres Strenghed[1]), saaledes falder det af sig

---

[1]) Uddrag af Birckerods Dagbøger fra 1658—1708, p. 9.

[2]) Langeland indtoges d. 19de Marts, Falster d. 28de April, Møen d. 29de Mai, og Lolland (ɔ: Nakskov) d. 15de Juli.

[3]) Nverups Efterretninger om Frederik III., p. 281.

[1]) Sstds.

selv, at om endog de Herreder, hvoraf dette Lehn bestod, ogsaa vare assignerede til et Par af disse ovenfor fremhævede Overstcommanderende, og der ingen Beretninger haves om raae Voldsgierninger, som de Svenske her skulle have forøvet, saa maatte dog nødvendigvis det iforveien forarmede Lehn aldeles udsuges ved en saa langvarig Besættelse af Fienden, og hans Reqvisitioner baade til sin egen Underholdning, og til sine materielle Krigsfornødenheder i den Krigsstilling, hvori han selv hele Tiden her befandt sig.

Om den Tilstand, hvori Lehnet var nedsunket ved Krigen, haves flere Oplysninger af Jørgen Reedtz.

Saaledes beretter han i Regnskabet for Tryggevelde Lehn fra Phil. Jak. 1661—Phil. Jakob. 1662 [1]), at „for Aaret 1660—1661 haver man intet Regnskab kunnet giøre af Aarsag, at der intet er blevet annammet eller oppebaaret af Bønderne, eftersom de havde fast intet saaet og bleve udplyndrede og ganske ruinerede af Fienden, som blev liggende her udi Landet langt ud paa Somren", og endvidere at Ladefogden paa Tryggevelde det Aar „forstrakte Bønderne med Køer og Korn, og selv laante dem Øxen til at pløie baade en ringe Del af Ladegaarden og deres egen Jord med, som de ellers ei kunde have giort, efterdi Fienden havde borttaget deres Qvæg og Bæster". Med Hensyn til Kirkeregnskabet for det Aar bemærker han, at 4 af Kirkerne i Lehnet ere saa forarmede, at deres Indtægt ei kunde strække til Vins og Brøds Underholdning. Og i en særskilt Indberetning af 12te Mai 1661 om Lehnets Tilstand [1]) anfører han, at den Jordbog, som han efter Kgl. Ms. Missives Indhold har indsendt til Matriculens Indretning vel er forfattet det akkurateste muligt, men hvad Bønderne og deres Landgilde angaaer, kun har været confereret med de gamle af de Svenske efterladte Jordbøger ved Stedet (Tryggevelde), samt Bøndernes egen Examen, eftersom de rigtigste Jordbøger af Svenskerne ere borttagne. En nærmere Underretning om Tilstanden i Stevns faaes af tvende nedenstaaende Synsforretninger, vedlagte af Jørger Reedtz:

1. Thingvidne af Stevns Herreds Thing, udstedt den 11te Septbr. 1660 af Jørgen Mogensen Mørk i „Høigstrup", Herredsfoged i Stevnsherred, „anlangendes 8 Mænds Affigt, hvorledes Kgl. Ms. Gods befindes ved Magt, særdeles det som er besat, og hvorvidt der findes saaet og høstet til iaar, item hvilke Gaarde nu findes øde eller afbrudte og nederbrændte i sidste Ufredstid". — Deraf fremgik, at 1) i Hellested By

[1]) Indenrigsministeriets Archiv.

vare 8 Gaarde, hvoraf Nr. 1 og 2 ringe Korn indhøstet, Nr. 3 ganske øde, Nr. 4 kun ringe og vagt Korn, Nr. 5 ringe Korn, Nr. 6 ganske ringe Korn, Nr. 7 og 8 ringe Korn; 2) i Smerup By 3 Gaarde, hvoraf Nr. 1 og 2 ganske ringe Korn, Nr. 3 ganske nederbrudt; 3) i Torøie By 8 Gaarde, hvoraf Nr. 1 og 2 ganske øde, Nr. 3 øde, Nr. 4 ganske øde, intet Korn, Nr. 5 øde, Nr. 6, 7, 8 intet Korn; 4) i Lund By 1 Gaard „ilde medhandlet, 3 Bielker udhugne, 7 Vinduer udslagne, alle Skillerum nederbrudte"; 5) i Lydersløv By 1 Gaard meget ringe Korn; 7) i Hauneløv By 2 Gaarde, hvoraf Nr. 1 ganske øde, Nr. 2 ringe Korn; 8) i Skørpinge By 5 Gaarde, hvoraf Nr. 1 slet øde, slet intet Korn, Nr. 2, 3, 4 ganske øde og nederbrudte; 9) i Lillehedbinge 3 Gaarde, hvoraf Nr. 1 ringe Korn, Nr. 2, 3 ganske ringe Korn; 10) i Raaby 1 Gaard nedreven; 11) i Holtug 2 Gaarde, hvoraf Nr. 2 ganske øde; 12) i Sigersløv 3 Gaarde, hvoraf Nr. 2 ringe Korn, Nr. 3 ganske øde; 13) i Bielkerup 1 Gaard ganske øde; 14) i Thommestrup 3 Gaarde, hvoraf Nr. 2 ganske øde, Nr. 3 intet saaet; 15) i Arnøie 2 Gaarde, hvoraf Nr. 2 ganske øde; o. s. fr.

2. Thingvidne af Stevns Herredsthing af 11te Septbr. 1660, af de 8 Synsmænd, som ere opkrævede til at syne alle Kgl. Ms. Skove og Enemærker samt Skovparter til Tryggevelde, som i Stevns Herred er beliggende, „hvad Skade der er giort paa samme Skove i næstforleden Ufredstid særdeles hvad som er rodhuggen, tophuggen, og Grenene afstevnede." Hvoraf fremgik, at der 1) i Kongeskoven var 292 rodhugne Stumper af Ege, og „ellers samme Skov ganske tophuggen og afstevnet". 2) i Lydersløv Skov paa 2 Lodder 267 Ege rodhugne og slet borte; 3) i Lundeskov paa 6 Lodder 118 Ege rodhugne, 60 Ege tophugne, og 69 Bøge rodhugne; 4) Fællesskoven („Fællskoven") ved Høistrup, „ganske afhuggen uden nogen faa Stumper, som hverken ere Toppe eller Grene, saa den er slet øde". 5) Kotykket ſſtds., 502 Ege rodhugne og slet borte; 6) Smerup Skov paa 2 Lodder, 118 Ege rodhugne. Desforuden anføres der ogsaa at være hugget i Arnøie Skov, og i Skovstykkerne ved Tostrup, Høierup, og Lillehedbinge.

Ogsaa ved Faxe Herredsthing blev der d. 28de Septbr. 1660 afgivet Syn baade over Tilstanden af Kronens Gods, og Skove, der for Skovene udviste, at Karise Hestehave og Tokkeskovs Indelukke vare stærkest medtagne, i den første vare 531 Bøge rodhugne og i den sidste 217 Ege, foruden hvad der var tophugget og afstevnet.

I Regnskabet for Phil. Jakob. 1661 — Phil. Jakob. 1662 anføres endel øde Gaarde som bortleiede eller bortfæstede, hvoraf vi faae nogle nøiere Oplysninger. Saaledes opføres 19 Rdl. 1 Mk. under „Penge, som ere oppebaarne for øde Gaardes Jord og Enge, saameget man haver kunnet bortleie", nemlig af ½ øde Gaard i Torøie, 1 do. sstds, 1 do. i Skørpinge, som N. J. i Krigen rømte fra[1]), 1 do. sstds., 1 do. i Tokkerup, 1 do. i Haarlev (afbrændt), 1 do. sstds., 1 do. i Holtug, 1 do. i Renge, 1 do. i Sigerslev, som N. J. i Krigen frarømte. Og under „Stedmaal, som er annammet" opføres den derved indkomne Indtægt for følgende øde Gaarde saaledes: Karise 1 øde Gaard (1½ Td. Havre), 1 do. sstds. „frarømt"; Sigerslev 1 do. øde i Krigens Tid (1 Rdl. Cr.); Alslev 1 do. øde i Krigens Tid (1½ Td. Havre); Haarlev 1 do. øde i Krigens Tid (½ Td. Havre); Pebringe 1 do., frarømt i Krigens Tid (1 Rdl. 2 Mk.); Torøie 1 do. øde i Krigens Tid (1 Rdl. 2 Mk.); Store Linnede 1 do. frarømt i Krigens Tid; Bjelkerup 1 do., frarømt i Krigens Tid; Lillehedbinge 1 do., øde i Krigens Tid (1 Td. Havre).

Endelig haves, som ovenfor er anført, en særskilt almindelig Underretning af Jørgen Reedtz om Lehnet, som er dateret Malmø den 12te Mai 1661, og betitlet „Forklaring over Tryggevelde Lehns Beskaffenhed og adskillige Poster dette anrørende efter Kgl. Ms. min allernaadigste Herres udgangne Missives Indhold". I Slutningen af samme hedder det: „Bøndernes Tilstand udi Lehnet er meget slet, thi endog de generaliter ere at agte for forarmede, saa er der dog 41 hele Gaarde, 23 halve, 7 Fjerdingsgaarde ganske øde, hvor slet ingen Huse eller Folk findes paa Stavnen; desforuden henved 34 Gaarde, hvor Bosidderne ere saa forarmede og komne tilagters, formedelst at de forgangen Aar ingen Sæd havde, at det ikke er at formode, de udi nogle Aar kunne komme nogen Landgilde afsted[2]).

[1]) Grunden til at Bønderne saaledes rømte, var af Frygt for at blive pressede af de Svenske til at arbeide ved deres Fortificationer, hvortil Carl Gustav ikke alene brugte Bønderne, men han havde ogsaa ved Stormen paa Kiøbenhavn brugt dem til at gaae foran og lægge Stormstigerne paa. See Fryxell's Svenske Historie 11 D. p. 112 om Stormen paa Kiøbenhavn, hvor der siges: „Kl. 1 om Natten brøde Svenskerne op — nu kom Fabian Fersen med den første Sværm, — her, som overalt dreves en Mængde »sammenfösta Seländska Bönder", som bleve tvungne til at bære Broer og Stiger og modtage den første Kugleregn".

[2]) Ifølge Jordbogen over det store Vordingborg Lehn af 10de Novbr. 1660 udgiorde det øde Gods der efter Krigen 194 Gaarde og 58 Huse. See Repholtz, Bar. Stampenb. p. 53.

In Summa til en Prøve af Lehnets og Bøndernes Beskaffenhed og Armod kan considereres, hvilket jeg og med denne min sandfærdige Erklæring vil stadfæste, at jeg siden Philippi Jakobi A. 1660, da Hans Kgl. M. naadigst forlehnede mig med Tryggevelde Lehn, ikke haver bekommet udi ringeste Maade nogen Landgilde eller Oppebørsel af Bønderne, men haver maattet kiøbe til min egen Fornødenhed alting for rede Penge, hvorfor der ikke kan giøres H. M. iaar Regnskab for nogen des Oppebørsel". Og med Hensyn til „at der findes saa mange øde Gaarde paa Lehnet, og næsten alle Bøndernes Gaarde ere meget ruinerede paa Bygninger og brøstfældige", bemærkes der, at „af den Skov, som er øvrig til Lehnet, og som udi denne Krigstid er mesten ruineret, ikke er muligt, at Bønderne kunne hiælpes og undsættes med Bygningstømmer og fornødent Ildebrand".

Det bedste Begreb om, hvorledes Egnen maatte udpines ved de Svenskes Besættelse, faae vi imidlertid af det nøiagtige Regnskab, der foreligger over de Contributioner, der i henved 20 Maaneder udskreves af Storehedding, og hvorved denne lille og fattige By bragtes til Bettelstaven. Documentet herom er dateret Storeheddinge d. 28de Marts 1660 og overskrevet:

„Specification over, hvad vi her i Byen siden den 8de Aug. 1658 til de Svenske have contribueret, og hvad Skade vi ellers i forrige Ufreds Tid haver lidt, efter Kgl. Ms. Befaling (afgivet) til D'hrr. Commissarier, velbaarne Niels Parsbjerg og velbaarne Christian Daae[1]).

1658.

August 10. ankom her til Byen en Svensk Lieutenant med 30 Heste, og for at han ikke skulde plyndre Byen, givet hannem 40 Rdl., item den Salvegarde han efterlod, var her i Byen 3 Uger, givet 10 Rdl.[2]).

— 15. leveret i Leiren til General-Proviantmesteren 4000 Brød, er 40 Rdl., 23 Tdr. Øl er 23 Rdl., 5 Tdr. Salt er 11 Rdl.[3]).

---

[1]) Kgl. Geh. Archiv.

[2]) Da Klas Thott d. 8de Aug. brød op mod Kiøge fra Korsør, har han altsaa strax efter Ankomsten til Kiøge detascheret en Lieutenant med en Deling til Storeheddinge.

[3]) Den Svenske Leir stod dengang mellem Valdbybakke, Rødovre og Søerne, hvor Carl Gustav strax den 11te August havde opslaaet den.

August 29. i Leiren leveret 200 Fyrredieler à 1 Mk., er 33 Rdl. [1]).
Novbr. 15. til Brandskat paa 3 Terminer leveret 300 Rdl., og 2 Rdl. i Commissarii Penge af hvert 100 Rdl., er 6 Rdl.
— 16. ankom her til Byen 4 Ryttere at affordre 50 Par Sko, og formedelst de efter Ordre ikke vare færdige, givet Executions Penge 4 Rdl.
— 30. leveret samme 50 Par Sko, koster 41½ Rdl.
Decbr. 15. her af Byen udgiort 2 Ryttere med deres fulde Mundering, koster 145 Rdl. Item Hr. Baron Laurids Flemmings Secretario i Leiren leveret Discretions Penge 32 Rdl.

1659.
Febr. 9. I Kiøge til Commissarius leveret 30 Hørlærreds Skiorter, koster 25 Rdl. [2]).
— 30. Nok leveret Commissarius en Urlovsskat og en Baadsmandsskat, er 100 Rdl.
Mai 30. Til Grev Pontus de la Gardies Regimente i Leiren leveret 100 Tdr. Byg, er 100 Rdl.
12. Til Constablen i Rødvig Skandse leveret 100 Søm med mere andet Materialier, beløber sig tilsammens 17½ Rdl. [3]).
August 18. Til Hr. Generalmajor Fabian Bærentzes Regiment i Leiren leveret 150 Fyrredieler à 1 Mk., er 25 Rdl., nok 500 Søm 1 Træskive, 4 Vindueskarver (Karme?), 2 Døre, er 9 Rdl.
— 30. I tvende Terminer leveret 118 Par Sko, er 80 Rdl., nok til Commissarius den paabudne Skatpenge, er 50 Rdl.
Octbr. 29. I Kiøge til Proviantmesteren leveret 4 Stude, er 32 Rdl., 1874 Pd. Brød er 18 Rdl., 25 Tdr. Øl er 25 Rdl.,

---

[1]) Bircherod skriver i sin anfr. Dagbog, p. 37: „den 3die Septbr. begyndte de Svenske udi sin Leir i Siælland at bygge istedenfor Telte gode Vinterhuse af Træ, som høie Officerer kunde være udi". Men da Opdam d. 29de October havde undsat Kiøbenhavn, brød Carl Gustav strax den følgende Dag op med sin Leir derfra, og forlagde den til Brønshøi, hvor han afbrød Utterslev, og anlagde her en stærk befæstet Leir, kaldet „Karlstad", hvori der var ordenlige Huse med Værelser.

[2]) Disse Skiorter vare til den 2 Dage efter, d. 11te Febr., paafulgte Storm af Kiøbenhavn.

[3]) Ved Befæstningen af Rødvig Skandse maa det være, at Hoistrup Skove ere blevne saaledes afhugne af de Svenske, og maaske ogsaa de 3 Gaarde i Skiorpinge nedbrudte, og Gaarden saa mishandlet i Lund.

item efter Bevis af Grev Pontus's Qvartal til 2 Rytteres Mundering udgivet 30 Rdl., item af General-Major Løvenhaupts Qvartal til 2 Rytteres Mundering udgivet 50 Rdl.

Novbr. 16. Af Hr. Oberst Gallens Qvartal til 2 Rytteres Mundering udlagt 50 Rdl.

— 18. Til Proviantmesteren i Kiøge leveret 60 Kander Brændevin, er 20 Rdl.

— 19. Til at mundere 2 „Tartarer" med Pistoler, Hylstre, Sadler, Tømmer og andet Tøi, givet 33 Rdl.

Decbr. 18. Udgiort 3 Artilleriheste, 5 Par Artillerisadler med tilbehørige Hampeskagler, koster 103 Rdl., item til Grev Pontus de la Gardies Regiment i Leiren leveret 200 Tdr. Byg, er 200 Rdl.

1660.

Marts 14. Leveret i Kiøge til Artilleriet 5 Lpd. Hampeblaar, er 10 Rdl.; item i Kiøge leveret en velbeslagen Munitions Vogn og en velbeslagen Kuglevogn, 10 Par Forseler, 4 Par Bagseler, 26 Par Hampeskagler, 4 Kudskesadler, 20 Tømmer med Bidsler: dette tilsammen haver kostet 300 Rdlr.

April 12. For Farve til bemeldte Vogne at anstryge og til Farveløn at give 20 Rdl. (!)

— 19. Til de Svenske her i Landet staaende Regimenters Mundering givet 100 Rdl.; item Artillerilieutenanten, for det de 2 forbemeldte Vogne ikke vare færdige efter Ordre, til Discretions Penge maattet give 10 Rdl.

— 28. For 3 Maaneder at age med 2 Vogne Pallisader til Kiøges Fortification, for det vi derfor var forskaanet, 50 Rdl.
Item er al vores Bys Gevæhr os frataget og til Leiren ført, nemlig 60 Bøsser og Musketter, 1 Tromme, 1 Fane, 3 Partisaner og 3 Hellebarder, er tilsammen 250 Rdl.

Efter Høie Herre Kammerpræsidentens skriftlige Ordre var denne By assigneret 4 Regimenter, nemlig Hr. General-Major Ludvig Løvenhaupt, Hr. General-Major Fabian Bærentz, Hr. Oberst Grev Pontus de la Gardie, og Hr. Oberst Gallens Regiment. Vi have maanedligen udi rede Penge til hvert Regiment givet 25 Rdl., ialt haver betalt

til d. 14de Juli 1660 for 25 Maaneder [1]), er Penge 2500 Rdl. De 4 Regimenters Qvartermestre til Discretions Penge bekommet 36 Rdl. Opgield in alles paa fornævnte Penge er 100 Rdl. Nok haver Grev Pontus's Qvartalsborgere efter deres overgivne Register betalt i Varer og Penge 240 Rdl.

Efter velbemeldte Hr. Kammerpræsidentens tvende skriftlige Ordrer er denne By nok assigneret at forflege 3 „Reformerte" Lieutenanter, enhver Lieutenants Traktement var paa 4 Personer og 4 Heste. Bekommet udi rede Penge for deres Traktemente 1098 Rdl.

Til Fortificationen i Kiøge Tid efter anden leveret Materialier, som følger:

1659.

Marts 19. 30 Spader à 3 Mk. er 15 Rdl., 20 Hakker à 2 Mk. er 7 Rdl., 20 Øxer à 7 Mk. er 13 Rdl., 50 Hiulbør à 2 Mk. er 17 Rdl. [2]).

Mai 12. Leveret 800 Søm er 3 Rdl.

Juni 10. 150 Fyrredieler à 1 Mk. er 25 Rdl.

Juli 4. 20 Hiulbører à 2 Mk. er 7 Rdl., 30 Jernskovle à 2 Mk. er 17 Rdl., 30 Spader à 3 Mk. er 15 Rdlr.

August 8. 20 Hiulborer à 2 Mk. er 7 Rdl., 20 Jernskovle à 2 Mk. er 7 Rdl.

Septbr. 6. 25 Jernskovle à 2 Mk. er 9 Rdl., 7 spidse og brede Hakker à 3 Mk. er 7 Rdl.

Octbr. 16. 30 Egeplanker, hver 8 Al. lang og 4 „Told" tyk à 4 Mk. er 20 Rdl. [3]).

---

[1]) Heraf sees, at de Svenske, uagtet Freden sluttedes den 27de Mai 1660, dog vedbleve at inddrive Contributionerne her til den 14de Juli, da de toge bort. Birckerod skriver i sin oven anfr. Dagbog p. 57: „den 11te Julius (1660) blev Kiøbenhavns Nørreport første Gang aabnet efter Beleiringen, — efterat bemeldte Port saavelsom Øster og Vester-Port havde i 2 fulde Aar paa 1 Maaned nær staaet tillukkede", og „den 18de Julius", skriver han sstds., „om Formiddagen Kl. 9 drog den Svenske Besætning ud af Kronborg".

[2]) Befæstningen af Kiøge begyndte altsaa allerede i Marts. Birckerod skriver p. 30: „den 1ste April (1659) begyndte de Svenske med Grave og Volde at giøre (Kiøge) fast".

[3]) Mellem de 2 her anførte Maanedsdage, den 6te Septbr. og 16de Octbr., maa vi tænke os, at det Angreb foregik paa Kiøge, som Admiral Ruyter der lod udføre paa

Novbr. 18. 30 Hiulbører à 2 Mk. er 10 Rdl., 25 Jernskovle à 2 Mk. er 9 Rdl., 12 Øxer à 4 Mk. er 8 Rdl., 15 Hakker à 3 Mk. er 5 Rdl.

Dcbr. 18. 24 Planker, enhver 4 Al. lang, Stk. à 2 Mk. er 8 Rdl.

1660.

Febr. 6. 35 Hiulbører à 2 Mk. er 12 Rdl., 25 Jernskovle à 2 Mk. er 8 Rdl., 50 spidse og brede Hakker à 3 Mk. er 17 Rdl., 6 Øxer à 4 Mk. er 4 Rdl., 4 Jernstænger 4 Rdl., 25 Hiulbører à 2 Mk. er 12 Rdl.

Marts 20. 40 Hiulbører à 2 Mk. er 13 Rdl., 100 Fyrredieler à 2 Mk. er 16½ Rdl.

Have vi her af Byen holdt 15 Gravere paa 14 Maaneders Tid i Kiøge, som have arbeidet paa Fortificationen, hver Person for 1 Rdl. ugentlig, er Penge 840 Rdl. [1]).

Beløber Summarum 7493½ Rdl.

Herforuden er paa adskillige Tider af Fienden paa Marschen bleven frastiaalet Qvæg og Heste for nogle hundrede Rigsdaler, og formedelst den store Tyngde og Udgift, vi i denne Ufredstid haver havt, er her i Byen blevet øde og ganske ruineret 9 Gaarde og Huse, item 28 Borgere ere ganske forarmede, og kan ingen Contribution meer udgive, hvorfor vi underdanigst bede, at de gode og velbyrdige Herrer Commissarier denne Bys meget ringe Vilkaar til det Bedste for H. Kgl. M. underdanigst ville andrage, paa det vi fattige Folk herefter formedelst stor Tyngde og Paalæg ikke alle skulle blive ruinerede.

Carl Gustav, og hvorom Gebhardi skriver i sin Danmarks Historie 4de B. p. 348; „den 6te Septbr. begav Ruyter sig til Landskrone Havn, hvor han indesluttede den Svenske Flaade, og affendte derfra 11 Skibe til Kiøge, for at erobre denne Stad, hvilken den Gang blev af Kong Carl Gustav befæstet tilligemed Helsingør; men Kong Carl Gustav forsvarede selv dette Sted saa eftertrykkeligt, at Ruyters Hensigt ikke kunde blive udført".

[1]) Da Fortifications Arbeiderne ved Kiøge varede 14 Maaneder, saa maa de Svenske være blevne ved dermed lige til Fredslutningen. Der var ingen Grund for Regieringen til at vedligeholde Kiøge som Fæstning, og allerede det næste Aar efter Freden u. 4de Mai indberetter den Svenske Resident, Gustav Duwall til Kong Carl XI., at „man mente Befæstningen ved Kiøge skulde sløifes" (P. W. Becker, Samling. til Frederik III.s Hist. I., p. 237). Imidlertid er der dog endnu et kiendeligt Stykke af Befæstningen tilbage lige vesten for Kiøge i Trekanten mellem Vordingborg-Chauceen og Strandveien, ligesom ogsaa dens Retning længere vesten om Byen endnu af Ældre kan paavises af tidligere Spor, som de deraf have seet.

Hvilket vi ydmygeligen ville bede den gode Gud det Eders Velbyrdigheder rigeligen igien ville belønne.

Actum Storeheddinge den 28de Marts 1661.

Eders Velbyrdigheders ydmygelige og pligtskyldige Tienere,

Reinholdt Thor=Smede, Christen Nielsen, Jens Jensen, Rasmus Mørk".

Denne forarmede Tilstand maa have været Grunden til, at Storeheddinge ikke sendte nogen Deputeret til Arvehyldingen, og var den eneste af alle Landets Kiøbstæder, der ikke deltog i denne [1]).

XV.

I de store Forandringer, der fremkaldtes i Landet ved denne Krig, indbroges navnlig Krongodserne, dels ved at Enevoldsregieringen, der fulgte i Krigens Fodspor, hævede Adelens Lehnsret, og ved en Forordn. af 16de Febr. 1661 bestemte, at Kronens Ladegaarde skulde bortforpagtes eller bortleies, og derpaa ved en anden Forordning Aaret efter, af 19de Febr. 1662, forandrede Lehnene til Amter, hvis Bestyrere kun skulde være Kronens Embedsmænd, dels, og det endnu mere, ved at Kronen uden Midler til at afholde sine Udgifter, og uden nogensomhelst Indtægt af Landet under den Svenske Besættelse, baade under Krigen og i den nærmeste Tid efter den i Særdeleshed brugte, og maatte bruge, Krongodset til at skaffe sig Penge paa, hvor disse vare at faae. Herved begyndte da Opløsningen af Krongodset i det store, thi hvorvel Regieringen med megen Klogskab baade med Hensyn til Formen og Fremtiden forbeholdt sig Indløsnings Ret ved Afhændelsen, saa solgte den dog Godset altfor fordelagtigt efter Krigen baade efter den da gieldende høiere Skyldsætning, og efter de bestandig tilbagegaaende Priser, til at den senere i noget Omfang skulde ville giøre Brug af denne Ret, til at tilbagekiøbe Kronen det Solgte.

Allerede under Krigen havde Kronen taget til Tryggevelde Lehn, og pantsat endel af sammes Gods. Vi underrettes nærmere herom i den ovenanførte Indberetning om Lehnet af Jørgen Reedtz af 11te Mai 1661, hvori

[1]) Weinwich p. 93.

det hedder: „Udi denne sidstforledne Krigstid haver Hans Pedersen Klein faaet til Pant der udi Lehnet af det bedste og ringest skyldende Hartkorn 288 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr., og det for 5872 Rdlrs. Forstrækning efter Kgl. Ms. Pantebrevs Lydelse, dateret Kiøbenhavn den 23de Marts 1659, i samme Summa regnet noget Gods udi Vordingborg Lehn, som kan være „ohngefær" mod en 14 Tdr. Hartkorn. Til samme Gods ligge Skove taxerede af 8 Mænd for tre hundrede og halvfemsindstyve Svins Olden, hvilke ikke endnu, saavidt mig vitterligt, ere betalte eller anslagne for nogen Betaling, mens nyder dem alligevel, og haver dem i fuld Disposition". Hvorledes dette Pantegods var beliggende i Faxe og Stevns Herreder, sees baade af tvende Synsforretninger, der blevne optagne derover i 1660 samtidigen med de anførte Synsforretninger over Krongodset, og af en Indberetning af de ovennævnte Commissairer, Niels Parsbierg til Eskildstrup og Christian Daa til Raunstrup, dateret Tryggevelde den 26de Mai 1661, hvoraf fremgaaer, at i Stevns Herred, der nærmest vedkommer os her, bestod Pantegodset af 2 Gaarde i Strøby, 1 Gaard i Smerup, 1 Gaard i Torøie, 2 Gaarde i Lund, 6 Gaarde i Gieffnøie, 5 Gaarde i Lydersløv, 1 Gaard i Leirstofte, 1 Gaard i Skiørpinge, 1 Gaard i Hauneløv, og „de 4 Høigstrup Gaarde tilligemed Klintemarken". Med Pantebesiddelsen af Høigstrup Gaarde havde Hans Pedersen Klein ogsaa anseet sig berettiget til Høistrup Skove, Fællskoven, Kotykket, Lundeskoven og et Par Lodder i Smerup Skov, uden at disse, som Jørgen Reedtz bemærker, vare opførte med i Pantebrevet.

Hans Pedersen Klein, som vi tidligere have omtalt, synes især under Krigen at have været virksom i at udruste Kaperskibe[1]), og hans Forbindelser med Regieringen dels at have bestaaet i nogle Natural-Leverancer til Hofstaten og Garnisonen, dels i mindre Pengeforstrækninger. Foruden den ovenanførte Pengefordring 5872 Rdlr. sees han at have havt en anden Fordring paa 5040 Rdl., og det var muligen med Hensyn til den sidste, at han begiærede Jungshoved Slot og tilliggendes Bøndergods i Pant; men

[1]) Den 14de Mai 1659 fik en af Hans Pedersen Kleins Capitainer Pas til at drive Kaperi paa de Svenske Skibe; d. flg. 7de August tilskreves H. P. Klein, at han til noget Vederlag mod sin af Fienden lidte Skade maatte beholde det Jern, som er befundet paa det Svenske opkaprede Skib af 1005 Stænger og 254 Pillarder, og skal tilhøre en Grevinde i Sverrig; og d. 10de August flg. fik han atter Tilladelse til, at maatte lade et Skib afgaae til Flaaden paa Kaperi, og tage hvis Svenske Gods, der kunde være i Hollandske Skibe, og beholde ⅓ af samme.

hvorvel der u. 23de August 1659 udstedtes Ordre til, at der i Anledning af denne Begiæring skulde forfattes en Taxt over bemeldte Slot, og sammes Bøndergods, saavidt deraf ikke er bortkommen eller pantsat, saa gik dette dog igien tilbage, og Hans Pedersen Klein fik en Anviisning paa nogle Toldsteder i Norge for dette Tilgodehavende, men da dette Pant intet indbragte, tilbød Biskop Svane at ville indfrie denne Fordring for Kronen, hvorefter der da u. 7de Octbr. 1659 blev udstedt en Kgl. Befaling, at der skal udlægges Dr. Superintendent Svane ifølge sammes Begiæring saa meget af Kronens Gods i Roskilde og Svenstrup Lehne, som kan tilsvare Hans Pedersen Kleins Fordring. Ogsaa af Pantegodset under Tryggevelde Lehn fik Regieringen Hans Pedersen Klein udløst. Og da velbr. Axel Sehested ogsaa havde afstaaet sit Gods i Skaane til Regieringens Vederlag til de Svenske for Bornholm, udlagdes der ham igien 4 Gaarde i Lyderslev, 2 Gaarde i Gievnø, 1 Gaard i Skiørpinge, og 1 Gaard i Høistrup med Tilliggende i Klintemarken, samt alle Skovene til de 4 Høistrup Gaarde. Men da Axel Sehested derefter giorde Opbud, kom Hans Pedersen Klein atter i Besiddelse af dette Gods.

Imidlertid indtraf der et andet Opbud, der gav Anledning til en fuldkommen Omvæltning i Forholdene i Stevns, nemlig Styge Høg Justesens Opbud paa Giorslev. Til Tiden da dette Opbud skete, kunne vi slutte os af et Par Skiøder, vi have, der ere udstedte af Commissairene i Boet, Khyn Jochim Grabow til Sørup og Erik Rodtsten til Lerbæk, og af hvilke det første er dateret Kiøge („Conventhus") d. 21de Septbr. 1663. Styge Høgs Fader var den berømte Kantsler Just Stygesen Høg til Giorslev, der døde 1646 d. 25de Mai; men allerede fra 1655 sees Sønnen at have trukket Laan paa sig, og ved sit Opbud var han saa forgieldet, at Creditorerne maatte nedsætte deres Fordringer med 14 Sk. paa hver Rdl., for at kunne tilfredsstilles af hans Gods. Hovedcreditorerne vare hans Broder Just Justesen Høg [1]), og hans Svoger Henrik Juel til Lindberggaard [2]), og efter

[1]) Just Justesen Høg var ogsaa en berømt Mand som Faderen, og blev Statholder i Norge, Geheimeraad og Ridder af Elefanten, og deltog som Dansk Ambassadeur i Fredslutningen i Nimwegen 1676, han var gift med Karen Krabbe, en Datter af Hr. Iver Krabbe til Vemmetofte.

[2]) Henrik Juel til Lindberggaard ved Varde var gift med Sophie Høg, og havde i dette Ægteskab bl. fl. Børn den berømte Søn Just Juel, der blev Viceadmiral, og faldt i en Søtrefning under Rygen d. 8de August 1715.

dem en Borger og Kiøbmand i Kiøbenhavn, Cort Hendrik Marcher, General-Major Eiler Holck til Elkiær[1]), samt Tage Høg til Dallund[2]) m. fl.; af disse fik de 3 sidste kun nogle Gaarde udlagte, som Hr. Iver Krabbe til Vemmetofte igien afkiøbte dem, derimod fik Broderen Just Høg Giorslev Ladegaard, taxeret for 132 Tdr. Hartkorn, og største Delen af Bøndergodset, og Svogeren Henrik Juel Giorslev Hovedgaardsbygning med Voldstedet og tilliggende Urte- og Frugthave, samt nogle Gaarde i Holtug, Magleby, Klippinge, og Giorslev (By); begge disse solgte igien deres Besiddelser i Giorslev Gaard og Gods til Jochum Irgens af Vestervig, Just Justesen Høg ved Skiøde af 1ste Mai 1664, og Henrik Juel ved Skiøde af flg. 17de August. Samtidig med Erhvervelsen af Giorslev Gaard og Gods og i Forbindelse dermed erhvervede Jochum Irgens sig ogsaa baade alt Krongodset i Stevns, der havde ligget til Tryggevelde Lehn med Undtagelse af Hellested, og alt Sorøs og Roskilde Capitels Gods der, altsammen til Betaling paa hans Forstrækninger til Kronen under og efter Krigen.

Det første Forskud, vi have fundet, som Jochum Irgens har ydet Regieringen, er 2 Maaneder efter Krigens Erklæring d. 5te August 1657, hvor der udstedes en Kgl. Obligation til ham paa 60,000 Rdl. Capital, som han har forstrakt Regieringen med; hvad han derefter har forskudt i Krigens Løb, vide vi ikke, men efterat han endnu efter Freden i Henhold til en Kgl. Reqvisition af 29de Octbr. 1660 havde forskudt 22,145 Rdl. paa en Leverance af Krudt, Hollandske Soldater-Trøier, Malt, Rug, Salt o. s. v., indgav han en allerunderdanigst Memorial til Kongen, hvori han bad om „en naadigst Resolution paa, enten om Amager skal afhændes ham til Arv og Eie, eller, hvis H. M. agter, at Forpagtningen, som derpaa er, skal continuere, at der da med ham om hans Betaling maa contraheres om andet Gods, enten med Ørum, Vestervig, Aalholm udi Lolland, eller udi Norge, saavidt hans Fordring bedrager, at saaledes hans Affordring efter 7 Maaneders

[1]) Generalmajor Eiler Holck var Krigsraad og Gouvernør over Kronborg Fæstning. Om ham skriver den Svenske Resident Gustav Duwall til Carl XI. u. 14de Marts 1662: „Holck (den eneste danske Adelsmand, som endnu er i dansk Krigstieneste), har faaet et Kongebrev, hvorved hans Lehn opsiges ham, saa at han herefter skal lade sig nøie med Commandantposten; Lehnet lægges derimod til Frederiksborg, og gives Cørbitz"(!) (P. W. Becker anf. Skr. I., p, 281).

[2]) Dette er Fru Karen Krabbes Søsterson, den ved Vemmetofte nævnte Tage Høg, der endnu her skrives baade til Dallund og Borgaard.

demeure her paa Stedet maatte faciliteres". Men u. 5te Debr. næstflg. overdroges Ørum Slot og Lehn [1]) til Poul Klingenberg som Mandatarius for Albert Balzers Arvinger og Leonhard Marselis, mod at disse, efter Hartkornets Værdibeløb af 50 Rdl. pr. Td., til de 120,000 Rdl., som de havde tilgode, endnu lagde 30,000 Rdl.; og 11 Dage derefter, den 16de Debr. tilskrev Kongen Rigens Skatmester, Hannibal Sehested, at han ikke var tilsinds at afhænde Amager til Arv og Eie, ei heller Aalholm, som var Dronningens Livgeding, men at der skulde foretages en Beregning over Vestervig Klosters Gods, for at overdrage dette til Jochum Irgens, der ogsaa have tilbudt at giøre yderligere Forstrækninger til Regieringen mod Udlæg i nyt Jordegods til fuldkommen Arv og Eie. I Henhold hertil beordredes nu Sigvard Brokkenhus og Laurids Belov til at træde sammen som Kgl. Commissarier, og afgive en Beretning til Rentekamret om bemeldte Gods. Denne Beretning indsendtes d. 5te Febr. 1661, og d. flg. 6te Marts indstillede Kamret den til Kongen, og 2 Dage efter d. 8de Marts 1661 udfærdigedes der et Kgl. Skiøde til Jochum Irgens paa Vestervig Gaard og Gods saaledes, som det var opgivet af Commissarierne, nemlig Ladegaardens Hartkorn 120 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk., og Bøndergodsets 2447 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. ⅓ Alb., Giesteri og Gadehuse ansatte til Værdie af 535 Tdr. Hartk., hvorimod et Beløb af 132 Tdr. Hartk., som endnu stod i Jordbogen, var udeladt som fordærvet af Vand og Sandflugt, ligeledes vare Indtægterne udeladte af Vestervig Kirke, der var det fierde Hus paa Gaarden, fordi disse medgik til Kirken selv, og til at holde Skolemesteren paa Stedet. Hartkornet at betale med 50 Rdl. pr. Td. Under næstfl. 22de Marts, altsaa 14 Dage efter Skiødets Udstedelse, fik den derværende Lehnsmand, Oluf Parsberg, Ordre til at overlade Slottet og Lehnet næstk. Philippi Jakobi til Jochum Irgens tilligemed det Inventarium og Boskab, der skulde følge med det, u. s. D. fik Bønderne Følgebrev til Jochum Irgens, og u. næstflg. 5te April fik Jochum Irgens for erlagte 1000 Rdl., og af sær Kgl. Naade Birkeret til Verstervig, saa at han maa sætte og forordne Fogeder til samme Birk, og 7 Dage derefter tilskiødedes ham Heltfiskeriet i Ørum Sø for 5000 Rdl. Men dels vare Jochum Irgens Fordringer ikke afgiorte hermed, dels vedbleve hans Forstrækninger, og først i 1664 kom det til en endelig Afgiørelse mellem Regieringen og ham. Jochum Irgens havde da først andraget paa, at faae sig Saltø Slot og Lehn udlagt

---

[1]) i Hassing Herred norden for Vestervig Klester, og som dette umiddelbart ved Vesterhavet.

paa Sælland, og u. 8de Januar 1664 havde Kongen ogsaa udnævnt Vemmetoftes Eier, Iver Krabbe paa Gunderslevholm, og Otto Krag til Voldborg til derom som Kgl. Commissarier at forhandle med ham, disse Forhandlinger førte imidlertid ikke til noget, da Kongen forandrede sin Bestemmelse, og u. næstflg. 26de April 1664 overdrog Saltø Gods og endel af Antvorskov og Ringsted Amter til Generallieutenant Hans v. Ahlefeld. Imidlertid havde Jochum Irgens kiøbt Giorslev Hovedgaards Eiendom med tilliggende Gods af Just Høg, hvorpaa han d. 1ste Mai 1664 havde faaet Skiøde, og Kiøbet heraf ledte ham nu hen paa Tanken, at tage Krongods i Stevns for sit Tilgodehavende; dette Ønske imødekom Kongen beredvillig, og da Krongodset i Stevns ikke strakte til at fyldestgiøre Jochum Irgens Fordring, bestemtes, at han for Resten skulde have Krongodset i Ringsted Herred, og u. flg. 9de Mai tilskrev Kongen Skatkamret, at han havde overdraget Jochum Irgens alt Kronens Gods i Ringsted og Stevns Herreder, Hellested Sogn alene undtaget, hvormed af samme Dato fulgte Ordre til Lehnsmanden paa Tryggevelde Jørgen Reedtz om Overleveringen af Godset og Følgebrev for Bønderne til Jochum Irgens; dernæst fulgte en Kgl. Skrivelse af følgende 28de Mai til Skatkamret, at Jochum Irgens maatte mageskifte sit udlagte Gods i Ringsted Amt med Roskilde Capitels og Sorøs Gods i Stevns. Herpaa udfærdigedes nu under 9de August 1664 Kgl. Skiøde til Jochum Irgens paa det samlede ham saaledes overdragne Stevnske Gods, der udgiorde 1124 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{10}$ A. Hartkorn, hvoraf 615 Tdr. $4\frac{1}{2}$ Skp. $\frac{1}{10}$ A. var af Tryggevelde Lehns og $508\frac{1}{2}$ Td. 3 Fdk. af Sorøs og Roskilde Capitels, ialt til en Værdi af 56,218 Rdl. $7\frac{1}{3}$ Sk., Hartkornet beregnet til 50 Rdl. pr. Td. Hermed var den ene af Jochum Irgens's tilbageværende Fordringer liqvideret, men den anden Hovedfordring, hans første af os anførte Forskud paa 60,000 Rdl., der havde staaet uafgiort fra den 5te August 1657, liqvideredes ogsaa samtidigen hermed, ved at Jochum Irgens derfor fik sig hele det Nordlandske Gods i Norge udlagt, og u. 2den August 1664 tilskreves i den Anledning de derværende Lehnsmænd, Preben v. Ahn og Mogens Friis, om at aftræde til Jochum Irgens Helgeland, Salten, Lofoderne og Vesteraalen m. m., og u. s. D. fulgte Følgebrev for Bønderne der til Jochum Irgens. For henimod 300,000 Rdl. havde Jochum Irgens nu kiøbt Jordegods af Regieringen, og af alle dem, der som Regieringens Leverandører og Banquiers havde speculeret i de daværende Forholde, og bag efter aflagdes med Kronens Gods, besad Ingen nu en saadan Masse som han.

Jochum Irgens havde selvfølgelig med alt Kronens Gods i Stevns ogsaa faaet de 3 Høistrup Gaarde tilligemed deres Anparter i Klintemarken, og da han nu Aaret efter ved Skiøde af 21de Novbr. 1665 affiøbte Hans Pedersen Klein det oven anførte Gods i Stevns, der af Kronen havde været udlagt til Axel Sehested, saa fik han dermed ogsaa den 4de Høistrup Gaard tilligemed alle Høistrup Skovene og saaledes forenede Jochum Irgens nu under Giorsled hele den gamle Høistrup Eiendom.

Det har almindelig været antaget, at Jochum Irgens var en Hollænder, men det var han ingenlunde, han var tvertimod en Holstener, og født i Itzeho (1611?), og hans Familienavn var „Jürgens", saaledes som det ogsaa ofte skrives, men af ham selv forandredes til „Irgens". Han havde en Broder, der hed Johannes, og begge Brødrene studerede Medicin, og toge Doctor-Graden deri. Broderen Johannes nedsatte sig som Læge i Itzeho, og var gift med en Datter af Christian IV.s ansete Livlæge, Tydskeren Henning Arnisæus. Familien var derved kommen i Berøring med en af Kongens nærmeste Omgivende, og i sin Egenskab af Læge blev Jochum Irgens ansat som Kammertiener hos Christian IV.

I Aaret 1646 foretog Christian IV. en længere Reise til Norge paa 7 Uger i Juli og August Maaneder, og var her deels beskiæftiget med Herredagsforhandlingerne i Aggershus, deels med Biergværkerne, paa hvilke Opmærksomheden var bleven henvendt baade ved Opdagelsen af Gulderts, som Kongen egenlig selv først udfandt, og af Kobberminer. Dette foranledigede Kongen til efter Herredagen at reise omkring i Landet, og da Kongen derved kom til Trondhiem, forefandt Jochum Irgens, der ledsagede Kongen, her et Compagni, der var oprettet under foregaaende 30te Januar 1646, for at drive de kort iforveien paa Odelsgaarden Aasens Grund i Røraas fundne Kobberminer. Jochum Irgens havde allerede da speculeret i et Biergværk, der havde været anlagt i Guldbrandsdalen, men var gaaet ind, og efterat han havde erkyndiget sig nærmere om dette, lykkedes det ham at spille sig ind i Compagniet som Participant, hvorpaa han, da Kongen var kommen hiem, skaffede sig Privilegium paa Kobberværket, som Kongen udstedte i Rendsborg d. 19de Octbr. 1646, lydende paa ham som alene Eier og Opfinder af Værket; og da han nu havde faaet dette, vidste han saaledes at manoeuvrere med Betydningen af at han var ene Privilegiehaver, at de andre Participanter bragtes til at indrømme ham 18/30 eller 3/4 af hele Værket, og at hele Bestyrelsen kom i hans Haand. Herefter ansatte Jochum Irgens nu i 1649 sin Broder

Johannes som Directeur ved Værket, der til den Ende flyttede op med sin Familie til Throndhiem fra Itzeho, og da han var død, ansatte Jochum Irgens først Broderens Svoger, Arnisæus, i hans Sted, og efter ham ansatte han saa Broderens Søn, Henning Irgens, til Biergmester. Sit Kobber fra Røraas afsatte Jochum Irgens i Amsterdam, og kom derved i Forbindelse med de store Hollandske Huse, hvilket igien banede ham Vei til et rigt Giftermaal med en Hollænderinde, Cornelia Bickers. Paa den Maade vare Jochum Irgens Forretninger i den største Stil, saa han kunde paatage sig de store Leverancer og Forstrækninger til Regieringen, som vi ovenfor have seet. Sin meste Tid tilbragte Jochum Irgens paa Reiser. Hans egenlige Opholdssted var imidlertid Kiøbenhavn, hvor han boede paa Christianshavn, og førte sig op med megen Pragt, men i Amsterdam havde han ogsaa et Hus staaende, og her var det, at han i Aaret 1662, som han næsten ganske tilbragte udenfor Danmark, den 16de Juni modtog Christian V., der da paa sin Udenlandsreise som Kronprinds kom til Amsterdam, og med de største Depenser logerede ham hos sig. Efter Kiøbet af Vestervig nedrev han Bygningerne der, og opførte sig igien et stort Slot i Italiensk Stil, som saa skulde være hans Familiesæde. Der var, som vi have seet, 3 Aar mellem Kiøbet af Vestervig Gods og Giorslev Gods, og i disse 3 Aar havde Jochum Irgens, for at beherske hele den Norske Kobberhandel, mod en Afgift af 50 Rdl. pr. Skpd. og 6 Rdl. Told, d. 11te April 1661 forpagtet alt Kronens Kobber i Norge, som Kgl. M. enten selv lader vinde eller i Tiende af andre Værker bekommer. Ved Udgangen af denne Forpagtning var det, at han kiøbte de Stevnske Godser og de Nordlandske Districter, i 1664, og med det Aar var han ogsaa kommen paa sit Høidepunkt. De uhyre Godser indbragte intet, og allerede Aaret efter, 1665, begyndte Svindlen at komme frem; Arbeiderne i Røraas fik ikke deres Løn, og sendte en Deputation ned til Kiøbenhavn, for at klage over ham til Kongen, ved Bestikkelse til Gabel fik han dette imidlertid dysset ned, men da hans Skib om Foraaret derefter skulde afgaae med sin Ladning Kobber til Amsterdam, lagde Arbeiderne Beslag paa Ladningen; Kobberet var hans eneste Indtægt, og for at skaffe Penge til Lønningerne, giorde han saa den 15de April 1665 et Laan paa 26,400 Gylden hos Huset Salomon Sveers i Amsterdam. Derefter gik det til 1670, da der igien udbrød Opstand mellem Arbeiderne for deres tilgodehavende Løn, og den deraf følgende Mangel. Jochum Irgens tog nu selv derop med sin Kone, men da Arbeiderne saa stimlede sammen om hans Bopæl, og han

foer ud med blank Sabel, og hug løs imellem dem, toge de fat paa ham og vilde snart have giort Ende paa hans Liv, naar ikke Fru Cornelia Bickers som en uforfærdet Hollænderinde var styrtet ud, da hun saae ham falde, og uden at ændse den Tilstand, hvori hun befandt sig, havde kastet sig over ham og dækket hans Legeme mod dem med sit, og de vare vegne tilbage for hende. Jochum Irgens maatte nu igien søge Laan, og Aaret derefter, i Begyndelsen af 1672, den 15de Januar, fik han et Laan paa 100,000 Caroli Gylden afsluttet i Amsterdam med et derværende Handelshus, de Scharbineller, hvis Forretninger eiedes af Edmund Scharbinells Enke, den „høibyderige Matrone", Barbara Godin, og hendes Sønner de „høiagtbare og velfornemme" Mænd, Brødrene Severin og Daniel Scharbinell. Obligationen udstedtes i Amsterdam, og for Laanet gaves først Pant i Røraas Kobberværk, dernæst i Giorslev Gaard og Gods, hvis Hartkorn til den Ende blev specificeret i Panteobligationen. Laanesummen blev i dansk Mønt beregnet til 40,000 Rdl. in specie. Jochum Irgens kunde kun betale Renten det første Aar, og Laanet forslog saa lidt, at der i 1673 og 1674 igien indløb Klager fra Arbeiderne i Røraas over, at de ingen Penge fik. Det er vel troligt, at denne Tilbagegang i Jochum Irgens's Stilling ikke mærkedes paa det Hus, han førte, og da Christian V. i 1674 nobiliterede Thomas Fincke, Caspar Bartholin og Henrik Müller, opnaaede Jochum Irgens ogsaa ved Diplom af 4de October under Tilnavnet „von Vestervig" at blive optaget i den danske Adelsstand tilligemed sin Kone, Fru Cornelia Bickers, deres Børn og rette Livs Arvinger. — Jochum Irgens døde Aaret efter, d. 29de Aug. 1675, og blev begravet i Vestervig Kirke.

Giorslev Gaard og Gods blev 3 Aar efter Jochum Irgens's Død udlagt til Scharbinellerne for deres Fordring, der foruden Laanesummen 40,000 Rdl. in specie beløb sig til 25,814 Rdl. 5 Mk. 12½ Sk. for resterende Renter, til hvilket Total-Beløb Gaard og Gods omtrentlig løb op ved en Taxt af 45 Rdl. pr. Td. Hartk. Hovedgaardstaxt, 40 Rdl. pr. Td. besat Bøndergods, og 45 Rdl. pr. Td. øde do. Udlæget foretoges ved en Commissionsdom af 3die April 1678, som derefter stadfæstedes ved en Høiesteretsdom af 27de August 1678, og da denne derpaa var bleven forkyndt for Enken, Fru Cornelia Bickers og hendes Søn, ærlige og velbyrdige Mand, Henrik Irgens til Vestervig, i deres Hus paa Christianshavn, blev Indførselen foretaget i Gaard og Gods den 3die Septbr., og da denne Indførsel derpaa var bleven stadfæstet ved en Høiesteretsdom af flg. 17de Sptbr.,

tiltraadte Scharbinellerne nu Gaard og Gods som Eiere, men inden Aarets Udgang solgte de igien ved den Hollandske Ministerresident Le Maire i Kiøbenhavn Giorslev Gaard og Gods til den regierende Dronning Charlotte Amalia blot for Laanesummen af de 40,000 Rdl. in spec. med Tabet af Renterestancen, og under 30te August 1679 udbetaltes og qvitteredes Kiøbesummen.

Samme Aar nødtes Fru Cornelia Bickers ogsaa til at opgive Røraas Værket i Norge. Vestervig Kloster blev tilbage for Familien i Danmark, og blev endnu en Snes Aar i dens Besiddelse efter den Tid, da Fru Bickers saa solgte det. Alle synlige Minder om Jochum Irgens og hans Familie, ogsaa deres Ligkister, ere nu forsvundne paa Vestervig, med Undtagelse af en stor 12armet Messing Lysekrone i Kirken, paa hvis Indskrift er anført, at den er skienket af

»Cornelia Bickers Widwe Joachims Irgens von Westerwyg».

1679.

Saaledes som Giorslev kiøbtes af Dronningen, bestod Hovedgaarden af 96 Tdr. Hartk. gl. Hovedgaardstaxt, og 36 Tdr. Hartk. af Giorslev By, som Gaarden var „medforbedret" af Just Høg, og Levningerne af den gamle Giorslev By, der bestod af 2 smaa Gaarde, 1 Bolsted og 1 Vang, ialt 5 Tdr. 4 Skpr. Hartk., som Jochum Irgens have lagt under Gaarden, og 7 Tdr. 2 Skpr. Hartk. Skovskyld, tilsammen 139 Tdr. ½ Skp. Bøndergodsets Hartk. bestod af 1183 Tdr. 2 Skpr. 1 Alb. 3⅕ D. besat Gods og 266 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdkr. 1½ D. øde Gods. Til dette Bøndergods hørte, som vedkommer denne Historie, 13 G. i Skørpinge, 9 G. i Lyderslev, 12 G. i Gieffnøie, 4 G. i Smerup, 15 G. i Torøie, 16 G. i Lund og de 4 Høistrup Gaarde med de dermed følgende Høistrup Skove[1]).

[1]) Om Affnit XV see foruden et Par Skiøder fra Styge Høgs Opbudsbo i Vemmetofte Archiv, Skiøderne i d. Kgl. Geh. Archiv til Jochum Irgens paa Vestervig Kloster og Godset i Stevns, samt Sællandske Tegnelser sstds., i Indenrigsministeriets Archiv de saakaldte Expeditions- og Deliberations-Protokoller for 1660—64, i Høiesterets Archiv Høiesterets Dombog for Aar 1678 folio 874—964; desforuden „Historisk Beretning om Røraas Kobberværk fra dets første Udfindelse og Anlæg 1646 indtil Aar 1679" i Odin Wolffs Journal for Politik, Natur- og Menneske-Kundskab, Juli 1819 p. 1—42; og „Kong Christian IV. Hofstats aarlige Besolding, som den af Rentekamret blev betalt omtrent 1642" i Dansk. Magas. V Bind, 55 H. III. p. 211.

XVI.

Foruden de Hovedgaarde, der nu ere i Stevns, var der mange flere i den ældste Tid, der nævnes rundt omkring i Bønderbyerne, og vare beboede af Adelige. Disse Adelsgaarde have vel noget mere eller mindre staaet over de hosliggende Bøndergaarde i Bygning og Størrelse, men der har dog kun været en Gradforskiel mellem disse og hine, og de have hverken skyldt deres Besidderes Rigdom eller en smuk Beliggenhed deres Oprindelse eller Benævnelse som Hovedgaarde, men kun den Omstændighed, at de vare skattefrie som beboede af Adelige, der forrettede Ledings Tieneste. Disse Smaa-Adelsgaarde forsvinde ogsaa snart af Byerne igien, og kun et Par af dem komme ved Omstændighederne til en længere Tilværelse og større Anseelse.

Det er muligt, at „Bassebolet" i Torøie, og „Bassegaarden" i Lyderslev oprindelig vare saadanne Smaa-Adelsgaarde, og at vi her have Almuens Benævnelser for den Slags Gaarde. At der i Tostrup By i Hellested Sogn var en Hovedgaard, som tilhørte Fru Ingeborg, Ridder Folmars Frue paa Høistrup, have vi ovenfor seet; og at der i Arnøie By i samme Sogn ogsaa var en anden Hovedgaard, vides af en Angivelse, der haves om en Fortegnelse fra den sidste Halvdel af det 15 Aarhundrede over „den Hovedgaards Tilliggende i Arnovæ, som Knud Jepsen arvede efter sin Fader, Jep Knudsen, og denne efter sin Fader Knud Nielsen, som boede i Arnovæ". Betydeligere end disse blev Hovedgaarden i Hauneley Sogn, den her tidligere nævnte Haunelevgaard. Allerede før 1356 nævnes der en Fru Elenæ af Haunelev, og 1378 nævnes der en Væbner, Anders Jensen af Haunelev, og vi have ovenfor i Documenter seet begge Navlerne anførte i Haunelev, nemlig Laurids Nielsen (1510), og hans Søn Hans Lauridsen (1554), om hvilken sidste vi ikke blot vide, at han levede der, men ogsaa at han døde der (1558), og er begravet i Kirken. Endnu i 1574 stod Bygningen paa Haunelevgaard, og der anføres et Enemærke, som laae til den, og kaldtes „Faurebøge", men Gaarden var da ufri, og svarede i Landgilde det tredobbelte af en Bondegaard, der nævnes sammen med den[1]). Gaarden maa have staaet nordost for Kirken, hvor der er en Plads, der synes at bære Spor baade af Voldbanker og Grave, som om Gaarden havde været befæstet.

---

[1]) Weinwich p. 139. Dersom der ikke har været Sameie i Haunelevgaard mellem Lunge-Billerne til Søholm og Navlerne, saa maa der have været 2 Adelsgaarde i Haunelev.

Men den anseligste af de smaa Hovedgaarde her i den sydvestlige Halvdel af Stevns blev dog Frøslevgaard i Frøslev Sogn, der holdt sig som Herregaard til ind i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, og til hvis Historie der haves nærmere Oplysninger for de sidste hundrede Aar Gaarden bestod.

De første Navne, vi træffe paa i Frøslev Gaards Historie, ere Aage Ingvorsen af Frøslev[1]) (»Ako Ingvari de Frøsleff»), der 1354 den 10de October sees at have leiet en Gaard i Frøslev af Atzer Skytte, Forstander for St. Agnetes Kloster i Roskilde; Peder Munck, der 1380 arvede Gods efter den fornævnte Aage Ingvorsen i Frøslev; Peder Saxesen i Frøslev (»Petrus Saxson in Frøsleff»), der d. 29de April 1383 bevidner, at skylde Knud Lile i Arnow 2 Mark Sølv hvid Mønt[1]); de 2 Tydskere, Brødrene Geert og Heine Snagenborg, Riddere, der m. Fl. d. 16de Januar 1402 skiødede Frøslev By til Dronning Margrete[2]), og den med disse samtidige Jens Poulsen af Frøslev, der synes at have eiet Gaarden, medens Snagenborgerne eiede Byen. Fra denne Jens Poulsen af Frøslev haves et Skiøde af 3die Nobr. 1403 til Hr. Anders Jepsen (Lunge) til Gunderslev paa alt det Gods, som Jens Pedersen tilskiødede Jens Poulsen paa Faxe Herreds Thing, som var Gods i Aas, Ledstrup, Musebølle og Axelhoved (i Faxe Herred), og Thorup i Ringsted Herred[3]), og alt andet Gods paa Sælland, undtagen 2 Gaarde i Faurebh; Skiødet er til Vitterlighed medunderskrevet af Niels Hialmarsen (»Nicolaus Almari»), Sognepræst (»rector») i Hedbinge, Sigvard Grubbe af Alslev, og Peder Oluffsen af Lystrup. — Herefter bliver nu Gaarden næsten i 200 Aar ubekiendt for os, indtil den atter kommer frem mod Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, hvor vi af 2 Herredsthingsdomme af 12te Februar 1597 og 22de April 1608 see, at den tilhører den rige Jomfru Ingeborg Bille paa Egede, og at

---

[1]) Universitetsbibl., Arn. Magnæanst. Saml.

[2]) Molbech og Petersen, Udvalg af Danske Diplomer og Breve 1, 2 H. Nr. 96. 97. Heine Snagenborg siges 1387 at have været „tydsk Tyran og Foged“ (tyrannum & Advocatum Alemannicum) i Jærestad Herred i Skaane under Hansestædernes Regimente.

[3]) Molbech og Petersen anførte Skr. Nr. 119. Af de her angivne Byer ligger Aas, der bestaaer af 4 G. og 4 H., halvt i Dalby Sogn og halvt i Øster-Egede Sogn, Ledstrup („Leftstorp“) ligger i Kongsted Sogn, Musebølle (Mwsæbolæ) i Roholte S., Axelhoved bestod endnu i 1622 som en lille Landsby i Roholte Sogn, men lagdes senere aldeles ned under Lindersvold af denne Gaards Eier Christoffer Lindenov, der ogsaa skrives til Bækkeskov; Thorup i Ringsted Herred er Thorup mellem Bregentved og Gisselfeldt, der kaldes „Søthorup“ til Forskiel fra „Skovthorup“ i Faxe Herred.

hun holder Foged paa Gaarden; hun har rimeligvis arvet den efter sin Fader, den tidtomtalte Hr. Anders Bille til Søholm, der ogsaa sees at have kiøbt Gaarde i Frøslev By, og Gaarden har muligen dengang længe ligget til de rige Besiddere af Søholm.

Ved Arv fra Jomfru Ingeborg Bille kom Frøslevgaard til den Laxmandske Familie, af hvilken Gabriel Laxmand var den eneste Eier, der indtager nogen Plads i Gaardens Historie.

Gabriel Laxmand var en Søn af Peder Madsen Laxmand til Rønnovsholm[1]), Lehnsmand paa Verner Kloster i Norge, hvor Gabriel Laxmand ogsaa var født d. 10de Mai 1611. Efterat have gaaet Skolen og Academiet igiennem i Sorø, tiltraadte Gabriel Laxmand 20 Aar gammel en Udenlandsreise, paa hvilken han tilbragte 5 Aar, deels i Paris, deels i Italien, hvor han den 21de April 1634 sees at være bleven matriculeret ved Universitetet i Padua, men ellers mest synes at have opholdt sig i Neapel. Giennem Frankrig og England vendte han saa i 1636 tilbage til Fædrelandet, og blev her ansat i det Kgl. Cancelli, hvorunder de udenlandske Sager hørte; i 1638 beordrede Kongen ham til Rusland med det danske Orlogsskib, som skulde gaae til Riga, for at afhente Hertug Hans's Lig[2]); og i 1640 den 22de Marts blev han gift med Jomfru Edele Rosenkrands, en Datter af Jakob Rosenkrands til Taasinge og Fru Pernille Gyldenstierne til Arreskov, der dengang længst vare døde, hvorfor den bekiendte Gunde Rosenkrands til Boserup, der var gift med Søsteren Pernille Rosenkrands, giorde deres Bryllup i Malmø.

Som Eier af Frøslevgaard giorde Gabriel Laxmand den 1ste August 1642 et Mageskifte med Kongen, hvorved han afstod til denne noget Strøgods, han havde i Stevns, og fik derfor igien i Frøslev By 4 G. af

[1]) Baade Gabriel Laxmands Fader, Peder Madsen (L.) hans Farfader Mads Stensen (L.) og Oldefader Sten Stensen (L.) skreve sig til de 2 Skaanske Gaarde Rønnovsholm, eller Rønneholm, og Hofdala. Gabriel Laxmands Moder, Fru Kirsten Sparre, var en Datter af Hans Sparre til Klogerup, hvis Moder var Fru Ane Bille, en Søster til Jomfru Ingeborg Bille paa Egede.

[2]) Christian IV.s Broder Hertug Hans afgik til Rusland d. 1ste August 1602, efterat en Ægteskabs Contract Aaret iforveien, den 20de Decbr. 1601, var bleven sluttet mellem ham og Prindsesse Axinia, en Datter af Zaren Boris Gudenow, men efterat han den 10de Septbr. næstflg. var ankommen til Moskov og Trolovelsen her feiret d. 28de s. M., faldt han i en hidsig Feber 14 Tage derefter, og døde en Maaned efter Trolovelsen. Hans Lig stod i mer end 30 Aar i den tydske Kirke i Forstaden til Moskov, indtil det i det ovennævnte Aar afhentedes.

Kronens, 5 Selveiergaarde, 4 Eiendomshuse, 5 Frøslev Kirkes Gaarde, 2 Kirkehuse, 3 Roskilde Capitelsgaarde, — et Mageskifte, hvoraf vi ikke alene see, hvorledes Kronen tog Kirkens Eiendom, og borthandlede denne uden Erstatning, men ogsaa tog Selveiendom, hvad der kun synes at kunne forstaaes saaledes, at Kronen betragtede sig som Eier af Bondejord, hvor ingen anden Eier var. S. A. d. flg. 24 August solgte Gabriel Laxmand sin Sædegaard Søbo i Fyn til Anders Bille til Løgismose.

Gabriel Laxmand levede kun 2 Aar efter sit Ægteskab; han havde været i Kiøge til Niels Vinds Bryllup med Jomfru Mette Rosenkrands[1]), og kom syg derfra hiem til Frøslevgaard om Mandagen den 31te October 1642, og døde niende Dagen derefter Tirsdag Morgen d. 8de November 1642 i sit 32te Aar; den næstflg. 22de Novbr. blev hans Lig bisat i Kiøge, og der „udi en ypperlig og anselig adelig Freqvents, og mange andre fornemme Folks Forsamling med christelig og adelig Skik og Ceremoni nedsat udi Kiøge Kirke", hvor Præsten til Lyderslev og Frøslev, Hr. Johan Damianus, holdt den senere trykte Ligprædiken over ham.

Den unge Gabriel Laxmand var en meget gudfrygtig Mand, der skal have ladet det være sig særdeles magtpaaliggende, at faae sine Bønder i Frøslev By til flittig at søge Guds Hus, og selv holdt Bøn Morgen og Aften med sine Tienestefolk paa Fruerstuen paa Frøslev Gaard; og da Frøslev Kirke var meget forfalden, og Regieringen hverken havde givet Kirken Vederlag i Penge eller andet Gods for det Gods, den havde mageskiftet til ham af Kirkens, saa skienkede han Søndagen før han døde, da han var bleven berettet, et Legat paa 500 Rdl. til Frøslev Kirkes Istandsættelse, men Fundatsen kom ikke istand, da han ikke formaaede at underskrive den. Fru Edele Rosenkrands funderede derfor 10 Dage efter hans Begravelse bemeldte Legat, hvorfor der udstedtes 2 Fundationer, den ene var hans Fundats, hvori Præsten Johan Damianus attesterer, at ærlige og velbyrdige Mand, Gabriel Laxmand til Frøslefgaard, 2 Dage forinden sin Død af et christeligt Gemyt ogsaa af stor

[1]) Mette Rosenkrands var en Datter af Holger Rosenkrands til Vemmetofte, hun var 3 Gange gift, nemlig først med Niels Vind til Grundet, hun dengang havde Bryllup med i Kiøge, og som døde 1646, derefter med Erik Bille til Løgismose, der døde 1656, og sidste Gang med Hr. Niels Krabbe til Skellinge, hendes Stedmoders Broder, der døde 1663. Det var hende, der sagde om Job, da man vilde trøste hende med hans Exempel, over at hendes Forvalter havde brændt hendes Gaard Hækkebierg af: „den Usling, han havde ikke saadan en Gaard at miste, som Hækkebierg"! Linnggréen, Skaanske Herregaarde III. 4, u. Hæckeberga.

Medynk med sin Sognekirkes Brystfældighed skienkede 500 gangbare Rdl. in specie til bemeldte Kirke, der skulde forrentes med 6% fra sidstledne Paaske d. 9de April 1642, og aldrig maatte anvendes anderledes end til Kirkens Nytte og Gavn, men at Gabriel Laxmand formedelst sin Svaghed ei engang havde kunnet underskrive det derom opsatte Udkast. Den anden Fundats var af Fru Edele Rosenkrands, dateret Frøslefgaard d. 4de Decbr. 1642, hvori hun forskriver sig at være Kirken den ovennævnte Sum skyldig og aarligen deraf at svare denne 6%, og døer hun, skulle hendes Arvinger nøiagtigen betale Summen af hendes Bo. Hun forbeholder sig og Arvinger Ret til at disponere over, hvorledes Renten skal anvendes til Kirkens Nytte og Fornødenhed, og skulle efterkommende Eiere af Frøslefgaard, Sognepræsten, og Kirkeværgerne controllere, at baade Hovedstol og Rente komme Kirken til Bedste; hun forskriver sig og Arvinger, En for Alle og Alle for En, til urryggeligen at efterkomme denne Fundats, og i alle Maader holde Frøslef Kirke skadeløs, og til at underskrive samme som Vitterligheds Vidner har hun ombedet sin Svoger, ærlige og velbyrdige Mand Anders Bille til Damsbo, Danmarks Riges Marsk, Raad og Befalingsmand paa Vesterviq, og Mogens Høg til Kærgaardsholm, Landsdommer i Nørrejylland og Befalingsmand paa Asmild Kloster [1]).

---

[1]) Under den Afskrift, der haves i Vemmetofte Archiv af ovenstaaende tvende Fundationer, er skrevet: „at disse 2 Fundationer ere lige lydende med en original Copi, skreven og underskreven af sal. Hr. Christen Sørensen, fordum Sognepræst til Froslef Menighed, hvilken Copi findes i Lyderslof Præstegaard, det vidne vi Underskrevne:
Lyderslof Præstegaard, den 23de Marts Anno 1721.
Jørgen Sorterup. N. H. Lund.

Dette Legat kom siden til at hefte paa Juellinge, og da Frederik IV. havde tilbyttet sig Juellinge i 1718 mod Halsted Kloster, udstedte han derfor følgende Obligation, dateret Fredensborg d. 19de Januar 1729:

„At saasom Os ved Mageskifte 1718 med Baron Jens Juell Vind paa Juellinge mod Halsted Kloster er tilføiet Ansvaret og Renterne af den Capital 500 Rdl. in specie à 6%, (som) Gabriel Laxmand og hans Enke Fru Edele Rosenkrands u. 9de April og 4de Decbr 1642 skienkede til Frøslev Kirke, saa forpligte vi os og efterk. Successores til at forskylde samme Capital, og tilsvare dens Rente fra sidstafvigte 1ste Mai 1728 (!) med 6%; men skulde Kirken blive afhændet eller mageskiftet af os, da følger dette onus, Capital saavelsom Rente, den eller dem, der deraf blive Eiere, til Fundationens Fyldestgiørelse, hvilket de, som Kirkens Midler administrere, noie bør at iagttage".

Obligationen har derefter Paategnelse om Rentens Erlæggelse til 11te Juni 1734 incl., og af det forefundne Regnskab for Aaret efter, fra 1ste Mai 1734—1ste Mai 1735, sees at Frøslev Kirke, sine Udgifter fraregnede, da havde en Beholdning af 621

Fru Edele Rosenkrands blev 1646 igien gift med Hr. Knud Ulfeld, der eiede Svenstrup i Skaane og Totterupholm her i Faxe Herred. Knud Ulfeld havde tidligere været gift med Vibecke Podebusk, en Datter af den fra Vemmetoftes Historie bekiendte Klaus Podebusk og Sophie Ulfstand. Hr. Knud Ulfeld var Befalingsmand paa Landskrone, og da Krigen 1657 udbrød med Sverrig, forstærkede han paa egen Bekostning Garnisonen i Landskrone fra 72 Mand til 300 Mand, og med denne Styrke stødte han d. 22de Sepbr. 1657 paa Sibborps Ny i Ousby Sogn sammen med en Afdeling Svenske under Oberst Svenn Ranke, og „lod her som en oprigtig Riddersmand sit Liv for sit Fædernes Land". Knud Ulfeld var 48 Aar gammel, da han faldt, han begravedes i Iløse Kirke ved sin Gaard Svenstrup. Fru Edele Rosenkrands var rimeligvis allerede i sin sidste Mands Tid flyttet til Totterupholm, hvor hun døde d. 11te September 1684, og bisattes i den af hende kiøbte Begravelse i Faxe Kirke, hvor hun havde ladet sætte en Mindetavle over begge sine afdøde Mænd. Hun havde ikke heller Børn i sit andet Egteskab, og da Stedsønnen Christoffer Ulfeld ved Faderens Død havde faaet Svenstrup, arvede nu Steddatteren, den saa hæderlig bekiendte Margrete Ulfeld, Totte-

---

Rdl. 62 ß i bemeldte Legats Kasse. Og at denne Capital, forøget med de fra Udgifterne i rede Penge oplagte Renter af samme, endnu var til i 1751, fremgaaer af den Sag, der dengang førtes mellem Grev A. G. Moltke til Bregentved og Vemmetofte Kloster om Kaldsretten til Lyderslev-Frøslev Pastorat, hvor Klosteret eiede Lyderslev Kirke, og Greven Frøslev Kirke, og hvor Grev Moltkes Sagfører bemærker med Hensyn til den Paastand, at Eieren af Frøslev Kirke ikke skulde være lige berettiget med Eieren af Lyderslev Kirke til at kalde Præst for Pastoratet, fordi Frøslev Kirke ikke havde et saadant Jordegods, som Lyderslev Kirke, at „Frøslev Kirke har rede Capitaler, som veie op med Lyderslev Kirkes Jordegods"! hvorpaa der svares fra Klosterets Side, at „disse rede Capitaler ere til Kirkens Istandsættelse". Men naar dette er den sidste Oplysning, der her forefindes om at Frøslev Kirke endnu eiede sin Capital fra dette Legat, og der nu intet vides om en saadan, da findes der paa Taarnet af Frøslev Kirke indsat en Sten med følgende Indskrift:

„Dette Taarns Opbyggelse er bekostet af den Capital 500 Rdl. (med) Rente, som salig Vedbyrdige Gabriel Laxmann til Frøsløf Kirke og hans Velbyrdigheds Frue Ædle Rosenkrands Jacobsdatter af Arre-Skof testamenteret haver, Gud til Ære, dennem til et berømmeligt Navn og andre Christen til et godt Exempel. Anno M. D. C. LXIX.".

Af denne Indskrift sees det nu, at det nuværende Taarn paa Frøslev Kirke er opført for denne Capital, men efter Oplysningerne om Capitalen maa Aarstallet 1669 enten være en Feil for 1769, da Taarnet meget vel kunde tænkes at være opført af Grev Moltke for bemeldte Capital, eller det maa være en urigtig Angivelse af Aaret, da Legaterne bleve funderede.

rupholm ved hendes Død [1]). Frøslev havde hun, som det synes kort efter Mandens Død, skilt sig ved, og under de ødelæggende Tidsforhold muligen reddet sig Totterupholm ved at lade Frøslev Gaard og Gods udlægge til sine Creditorer, thi i Matricul-Protocollen for 1663 anføres, at Frøslevgaard da skal være kiøbt af Philip Barstorph, og at Godset fra Frøslevgaard er udlagt til forskiellige Pantehavere, blandt hvilke Hr. Secretair Erik Krag har 4 G., Holger Vind 2 G., Christopher Valckendorph 4 Tdr. 5 Skpr. Hartk. i 1 G., Joachim Irgens 1 G., Cort Marcher i Kiøbenhavn 2 G., Hr. Christen i Lydersløv 1 G. paa Lydersløv Kirkes Vegne, og 3 G. paa sine egne Vegne, og Sorø Akademi 2 G. Frøslevgaards Størrelse beregnes da til 24 Tdr. Hartk. og 26 Svins Olden-Skov; som Frøslev Kirkes Patron anføres Hr. Baron Jens Juell til Juellinge [2]).

Philip Barstorph, hvis fulde Navn var Philip Joachim Barstorph, som saaledes skal have faaet Gaarden, var en Meklenborgsk Adelsmand, der havde været Staldmester hos Grev Valdemar Christian, og her blev gift med Beate Urne, og naturaliseret den 16de April 1652. Han havde Aalholm Slot i Forlehning fra 1654—1660, men skreves ellers til Lystagger [3]), som sees af en Indførsels Forretning for en Fordring fra Hr. Iver Krabbes Tid,

---

[1]) Det var hende, der tilligemed Fru Birte Skeel stiftede Roskilde Frøkenkloster. Hun var gift med den berømte Niels Juell til Taasinge, hvis værdige Hustru hun var; efter Niels Juells Død beboede hun mest sin fædrene Gaard Totterupholm, og, om hvorledes hun her omgikkedes med Egnens Præster, siger Sorterup i sit ovenfor anførte „Tænk paa mig"! til Christen Skeel:

„Margrete Ulfeld gierne seer,
„Paa Totterup der giester
„Et Par om Dagen, ja vel fleer,
„Af Faxe Herreds Præster.
„Lad Præsten udi Spielderup,
„Og Provsten udi Faxe,
„Kun sige, hvad de samler op
„Af hendes Naades Axe*)"!

Ogsaa Broderen Christoffer Ulfeld var en udmærket og fædrelandssindet Charakter som Søsteren, og skilte sig i 1669 ved sin Families gamle Eiendom i Skaane og flyttede til Danmark, fordi, som den Svenske Forfatter siger »hjertat hangde fast vid den gamla öfverheten«, men her døde han af Kopperne Aaret efter, 1670, i sin bedste Alder. Liunggren Skaansk. Herreg. II, 1 u. Svenstorp.

[2]) Indenrigsminist. Archiv.

[3]) Lystagger i Krummerup Sogn, Østerflakkebjerg H., oprettedes til Herregaard af Landsbyen Ormeager, men da Gaardens Bygninger afbrændte i 1745, blev den igien nedlagt.

*) Axe Flertallet af Ax, figurlig for Bord.

som Fru Karen Marsvin paa Vemmetofte den 15de Febr. 1673 lod giøre hos Valdemar Daa til Borreby ved „Jockum Phillip Bostrup til Lystagger", og Jørgen Arenfeldt til Basnæs. Endnu samme Aar sees Frøslevgaard af et Doc. af 14de Juni 1673 at have været eiet af „agt- og konst-rige" Mand Henrik Klausen Giøde, Kgl. Universitetsbogtrykker i Kiøbenhavn, der døde d. 10de August 1676, hvorefter Sr. Jens Pedersen sees at være bleven Gaardens Eier, der havde den, da den nye Matricul 1680—1686 blev optaget over Tryggevelde Amt. Efter Jens Pedersens Død ægtede hans Enke Sr. Jens Sørensen Rachlau, der derved kom i Besiddelse af Gaarden; han nægtede Hr. Søren Sørensen det Pund Korn, som Præsterne i Lyderslev fra gammel Tid haade faaet af Frøslev Gaard, men herimod protesterede Baron Jens Juell til Juellinge som Patron for Lyderslev Kirke ved Juellinge Birkething Octbr. 1691, dernæst nægtede han ligeledes Hr. Søren Tiende af en øde Bondegaard i Frøslev kaldet „Gravergaarden", men idømtes ved Stevns Herredsthing, eller, som det ogsaa nu kaldtes, Tryggevelde Herredsthing, den 17de Juni 1692, at tilsvare samme baade for de 3 Aar, der resterede i hans Tid, og for den Tid hans Hustru sad Enke. I det første af disse 2 Documenter kaldes Jens Sørensen Rachlau Eier af Frøslevgaard, i det sidste „da residerende" paa Frøslevgaard. Derefter kom Gaarden til Sr. Rasmus Ibsen, der allerede u. 12te Mai 1685 sees at have faaet Skiøde paa den, hvilket da maa have været som Medeier, men u. 19de October 1691 igien fik Skiøde paa den, og derved først maa være kommen i fuldstændig Besiddelse af den.

Denne Sr. Rasmus Ibsen havde været Dronning Charlotte Amalies Forvalter ved hendes tilkiøbte Stevnske Gods, men sagsogtes af Dronningen for Mangel ved sine Regnskaber, og samme Aar, han fik det sidste Skiøde paa Frøslevgaard, var han bleven belagt med Arrest inde i Kiøbenhavn paa Dronningens Vegne, men var igien bleven løsladt deraf efter en Suppliqve af 30te Mai 1691 til Dronningen, ifølge hvilken han u. flg. 5te Juni udstedte følgende Revers, at „han, da Hendes Maiestet har relaxeret den ham paalagte Arrest i Stadens Arresthus, og igien stillet ham paa fri Fod, forpligter sig til at give Møde og være tilstede for den over ham satte Commission, og at ville indestaae for Tilstedeværelsen af alt hans registrerede og lovlig arresterede Gods, og at Kister, Skabe, og Døre, som ere forseglede ved Rettens Midler, forblive uskadte". Men efter Høsten kom der u. 17de Septbr. 1691 Ordre til Johan Friis, Herredsfoged i Stevns Herred, at

han paa Hendes Kgl. M:s. Vegne skal forføie sig til Frøslefgaard, og der lægge Arrest paa alt Rasmus Ibsens indavlede Korn, med Undtagelse af Føde- og Sæde-Korn, og denne Ordre efterfulgtes af en anden, udstedt s. D., ifølge hvilken Herredsfogden derhos skulde lægge Arrest paa Frøslefgaard og Gods, at „Rasmus Ibsen intet afhænder af samme, inden Hendes M:s. Sag med ham til Ende kommer". Rasmus Ibsen fik imidlertid igien Raadighed over sine Eiendele d. 13de Mai 1692, og kunde saaledes i 1698 giøre et Laan af 500 Rdl. hos Raadmand Poul Moth i Kiøbenhavn paa første Prioritet i Frøslevgaard, og i 1703 et andet paa 800 Rdl. hos Raadmand Laurids Andersen paa anden Prioritet i Gaarden. Disse Prioriteter bleve ham opsagte til 11te Juni 1704, og da han ikke betalte dem til Terminen, fik Creditorene under flg. 2den August Indførselsdom i Frøslevgaard, hvilken Dom derpaa forkyndtes for Rasmus Ibsen i „hans Logemente i Sr. Søfren Rasmussens Gaard paa Vestergade, hvor effigies af de 3 Hiorter udhænger". Dommen blev imidlertid suspenderet paa Rasmus Ibsens Begiæring, om at maatte stille Gaarden til Auction efter Høsten, da han ogsaa for længere Tid stod til Restance med kongelige Skatter. Rasmus Ibsen udstedte derfor d. 15de Septbr. følgende Bekiendtgiørelse om at ville sælge Gaarden ved offenlig Auction:

„Gives herved Alle og Enhver tilkiende, at der skal holdes Auction over Frøslev Gaard og Gods liggende i Stevns Herred. Hovedgaarden bestaaende af Hartkorn 45 Tdr. 5 Skpr., derhos smuk Lysthave, item trende Frugthaver paa nogle hundrede rare Frugttræer, saa og Fiskevande og Parker, den ene med en Holm midt udi, omkring flydt med Vand, som er vel besat med Fisk, paa samme Holm findes mange skiønne og rare Frugttræer sat. Gaardens Bygning bestaaer saaledes: Stuelængen et 20 Fag Hus teglhængt, 2 Lofter høit med Stuer, Sale- og Gaarde-Værelser, Ladegaardens Bygning til Korn, Foder, og Qvæg bestaaende af 56 Fag Hus ny Bygning af Egetømmer, en anden Stuelænge i Ladegarden bestaaende af 8 Fag til Værelser, nok en Længe til Smaaqvæg, Faar o. dsl. af 7 Fag, endnu en Længe kaldes Borgestuelængen bestaaende af 6 Fag. Borggaarden er indhegnet med Planker paa tvende Sider, og paa den tredie er en Længe teglhængt paa 21 Fag, som er til Bryggerhus og Pathus med en anden Stue derhos, saavelsom til Vognskur. Til samme Hovedgaard kan saaes aarlig Rug 60 Tdr., Byg 60 Tdr., og Havre vel saa meget, Hø til aarlig at avle 3—4—500 Læs med iberegnet (det) af tvende Enemærker, det ene

med Skov, og efter Høyhøsten til Græsning af Qvæg, Bæster, og Stude. I samme Marker og Enemærker ere og endel Fiskeparker, som ere vel besatte med Fisk. Jordegodset til samme Hovedgaard besat og øde er 200 Tdr. Hartk. foruden Husmænd. Auctionen er berammet til at holdes paa Frøslefgaard Mandagen den 20de October førstkommende. For Kiøbet gives enten Forsikkring, eller samme strax betales.

Frøslefgaard d. 15de September 1704.

Rasmus Ibsen".

Her haves Gaarden beskrevet saaledes, som vi tør antage, at den har været i Gabriel Laxmands Tid, og vel tildels er bleven opført af ham. Af den et Par Maaneder senere tagne Synsforretning over Gaarden sees, at de 2 Længer paa Borggaarden vare Bindings Værk, og at det nye Hus i Ladegaarden til Fæ og Korn bestod af 3 Længer, og var den eneste ordenlige Bygning. Haveanlæget med den deriværende Holm samt Fiskeparkerne skyldtes formodenligen Gabriel Laxmands udenlandske Ophold. De 2 Enemærker, som her omtales, ere Morre (Mor-) Skoven og Skares Egede („Skarretz Eyede"[1]), den sidste bestod kun af nogle udgaaede og skaldede Stumper.

Der meldte sig ingen Kiøber paa Auctions Dagen undtagen Dronningens Kasserer og Renteskriver Terkel Terkelsen, der paa Hendes Maiestets Vegne tilbød, at ville overtage Gaarden mod en Betaling af 40 Rdl. pr. Td. Hartk. Hovedgaards Taxt og 20 Rdl. pr. Td. Bondergods, saaledes nemlig

---

[1]) Skares Egede Skov er nu forsvunden, ligesom flere af de i dette Skrift anførte ældre Skove, saasom Torøie Hestehave, Maregede ved Bemmetofte, Smerup Hestehave, Lyderslev Skov, og en anden Skov i samme By kaldet „Matthias Lund", Enemærket ved Hanneslev kaldet „Faurebøge", Skørpinge Hestehave, Lillehedinge Hestehave, og Skovene ved Tostrup og Høierup; og lægges nu hertil, at Marelunds Skoven tidligere, som her er anført, har strakt sig fra Stevns Aas Udløb indtil Byen Lund, og at det formodenligt har været en samlet Skovstrækning igien fra Lund og til Hoistrup Skove, og Omfanget af Juellinges betydelige Skove, hvortil den ovenn. Morre Skov hører, vel ogsaa kan have været meget større, da vil det sees blot af denne sydvestlige Halvdel af Stevns, at hvorvel Stevns ikke nu har tilstrækkelig Skovforsyning, og selv langt tilbage i Tiden ikke har havt den, saa er det dog saa langt fra, at vi i Oldtiden kunne tænke os, at Storehedinge By i Stevns, der maaske er Herredets ældste By, skulde paa Grund af Manglen paa Skov i Herredet have været kaldt saaledes efter det oldnordiske „heidi", der betyder en skovløs Slette, og hvorefter Strækningen mellem Kiøge og Roskilde endnu kaldes „Heden", at vi meget mere, ligesom Byens Navn har en ganske anden Oprindelse, som dets ældste Former godtgiøre, maa antage, at Stevns efter de Skove, der endnu findes, og de Skove, der ere forsvundne, i Oldtiden snarere ganske har været bedækket med Skov.

at Hds M. derefter skulde udbetale Prioriteterne og Skatterestancerne, som i alt beløb 1992 Rdl. og det Tilbageblevne derefter af Kiøbesummen, som udgiorde 3833 Rdl. skulde Hds. M. indeholde, indtil der var gaaet Dom mellem Hds. M. og Rasmus Ibsen. I Henhold hertil solgte Rasmus Ibsen nu Gaard og Gods til Hds. M. for 5825 Rdl., og Skiødet udfærdigedes s. D. den 20de October 1704 under Forbehold af Hds. M.s nærmere Antagelse; i Skiødet blev tilføiet, at den af Hds. M. indeholdte Sum skulde udbetales „hvis Hds. M. i Consideration af, at Rasmus Ibsen er en forarmet Mand med 7 umyndige Børn og at han uden videre Proces har submitteret sig Hds. M.s Naade, skulde lade sine Pretentioner falde". Dronningens Proces med Rasmus Ibsen kom ikke til Ende, og Restbeløbet af Kiøbesummen blev ikke udbetalt. — Rasmus Ibsen døde faa Aar efter, som sees af en Auction den 25de Marts 1709 over Bos Mølle i Hannelev Sogn, der sælges efter „afgangne" Rasmus Ibsen.

Bilage til Vemmetofte Herregaards Historie.

1.

Sognevidne af Smerup Søndagen næst efter Christi Opfarelsesdag.

1503.

Alle men theze Breff see eller hør lesse helsse wy jøryen hanssz sogne prest i smerop andhers jøryenssz i legistoffte jens porsse i thorøwe Ewindeligh mez gud kwngiør wy mez theze wor opne Breff ath aar effther gudz byr m d z° Then søndagh nest effther wor her opfarelse dagh wor skyckit for off oc for menic almwe paa smeropz sognesteffne som tha søgt wor beskiedhne man niels jænssøn aff hwerløsse oc spwre segh fore om nogill dande man aff visthe eller til minne droff hwor marckiæ skiel gor frem i mellom skwrwp oc spiellerop oc mellem weimmethoffte oc spiellerop Tha till swardhe menig almwe ath thennem vel til mindhe droff oc aff visthe som the hawde hørt oc spwrt i sandhed aff thøre foreldre oc selffue kændhe oc ydhermere besinde effther monie leff wedh oc andhen skow som her lawe brock haffuer off mez hælpet paa wenmmethoffte Thez vidhne wy paa siel oc sendhe oc i helienff edh ath thez marckie skell beginder vedh i garbwm som hedher woueftock ath eth becdraw som løffer ther frem oc mith ath magle mosse oc løff in til thez gamle skwropz leed som thez hengdhe forme dagh oc sien noren om krign skwrop oc frem ath løgidz begh oc noren om krign then skow som kalles kircke skow noren om krign wemme-thoffte hestehaffue som kallis dywrhawen oc frem ath vllemossen oc op i mellem maregit oc spielleropz marck Ther paa bed niels jænssøn eth vvilt sogne vidhne aff andræ godhe herre menz tienere oc ey aff her lawe brocks eyne Tha till melte beskedhen man jep oelssz at han skwlle taghe xi dande men til seg oc

ydhermere grandske och vth spøre som vor p jepsß p lauritzen lasse jensß mattis jensß i smerop p henningsß i thorøwe oleff henningsß oleff basse oleff kremer oc lasse jensß ibb p godicke i legistoffthe ob mattis koore ibb Thesse xii men aff ginghe oc vel berodbhe mez menic almwe oc i gen komme oc vidhnede oc sadhe pa there godhe troo oc sandhen i helienss edh ath the oc thøre foreldre vel aff visthe oc til myndhe dross ath marckie skiel gor frem ath tben begh i maglemosse oc ath løgidz begh oc twert offwer then nøre endhe i wllemossen noren om krign maregit i mellem wemmethoffthe skow oc mark oc spielleropz mark som fore screffuit stor Thez soo gich oc foor paa forscreffne sogne steffne thez beceygle wy mez vor indceygle træcthe nedhen fore for theze wort opne breff datum locum et diem vt supra.

2.

Lovhævds Brev af Faxe Herreds Thing Guds Legems Dag.

1503.

Alle men theze breff sæ eller høør helsse wy olef hansß i frendherop herrithzfogithz til faxe herritz tyngh Christæn nielssen paa triggewelle som aff wapen er hans bagghi fogithz paa bregentved jørgen clawysß oc jes matesß i faxe ewynneligh mez gud Och gioore witherlicth mez theze worth opne breff aar effther gudz byr m d terzio gudz legeme dagh skyckith wor paa faxe herretz tyngh beskethen mand jes ywersß i hoerløse paa wælbyrdigh mandz oc strængh rydders wegne her lawe brock oc bøød low paa lowehæffd paa all wæmetoffth fongh skow och marck oc enmarcke oc paa alle the skowe ther ligge til snæckelstrop oc kæstyndrop oc wor thez hans fiære tyngh och bedd ther eth stocke witne paa Tha til mæltes lauritz morthensß i hoby til sek ath thage xi dannemen granske oc wdspøre som er ebbe hans jes lauritsß i ebbeskow erick i hylolth jes persß i faxe jes smed olef lawrentss knwd i ywtherop olef persß i orop jes mā ibb andhers krippel oc jes godke Tesse for^n^ danne mæn aff gyngghe i eth berod ighen komme innen tyngghe alle wæl berodbhe oc witnethe paa ther goothe tro siel och sannen ath for^n^ jes ywerssøn paa for^n^ wælbyrdig mandz wegne her lawe brockes haffwer standbhez paa faxe herretz tyngh fyre samfælle tyngdaghe oc bwthz loffw paa lowehælff om han ey kan haffw ith loffwlossd paa all wæmethoffth fongh skow oc marck enmarckæ soo wythe som wæmetoffth fongh er oc alle the skowe ther ligghe til snæckelstrop oc kæstyndrop i alle mothe som foor er rørd hvilcke for^n^ enmarcke skowe oc marck som haffwe liggethz til wæmetoffth wlastehz wdilth och wkærth i

halfftretye fynne tywwe aar och meer Ath for[u] xii danne men soo withneth foor oss thez witne wy fræmdhel mez wor incegle tricthe her næthen foore datum anno die et loco ut supra.

3.

Sognevidne af Spiellerup St. Stephans Dag.

1508.

Alle men theze breff se ællæ hør læsse helsse vi jøryen hanssz prest i spiellerop nis iwerssz i hoerløsse bo bonde ibd ewindelig mez vor her Giør vi viderlikth mez theze vort opne breff ath Aar effter goz bir m d v iii stē staffenss dag pa spielleropz kergor vor skickit for oss ok for menig Almwæ som ten dag siøth wor beskyeden swen jenss psøn fogidh paa wemmetofte ok spwr seg for i lywde om nogill man haffde hørth ællær spwrt i sanden om han gig ey wd i skowin ath ene svin om dawin ok kom hiem mez svinene i gen om metafftenss tyd ok palne daa frw Annæss fogidh sæll tredie folse hannem hiem til byss mez svinene ock bøød jenss pssz palne daa til ath var ter nogllæ aff fru Annæss ællær hæniss tyæneres swin ta tagger tem wd jeg vil ey sønie hænne tez som sit ær ællær hænne bør aff ræthe ok spwr han ath om nogil haffde hørt ællær spwrt om ath ter vor skift ollen svin som tax pa vemmetoffte skow mellem tem som hioxtrop haffde oc wemmetoffte ok om han lovid nogil wd-wortiss man ath driffe svin pa wemmetoffte skow oc om nogil hawde hørth ath han haffer tagit nogle svin fran frw Ane eller nogil anden vden bodenss minde ter till swarid menig almwe ath tem wel viderlig vor ath han gigh wd i skovin at ene om dawss liwss ok kom hiem om med afftenss tyd ok bwd han palne daa til ath vor ter nogle aff frw anness æller hæness tieneres svin han skwlle tagge tem wd han ville ey sønie hænne hwess hende bør aff rætte ok haffe vi ey hoort æller spwrt i førityme aar ath ter vor skifft svin i mellem tem som wemmetoffte haffde ok hoxtrop ok haffer han ey tagit svin fra frw anne eller nogil anden vden bondenss minde ok ey loffet noggil wdvortes ath driffe svin pa skovin vden her jenss aff faxe ter pa bedisf forskreffne jenss et wilth sognevidende for gwz skil oc rætvissheth ta til meltes hemmig galin ath tagge xi danne men til seg oc wdge ok ledde ok forspørrie ok syæ ter om som te ville forssvare for gwd ok beghende for dande men tog han til seg matiss brun mikil oelssz esbern jenssz lass iwdde hemmig pssøn i spiellerop jep esbernssz p henniessz p massz bo mørck i vemmetoffte anderss byenssz iess oelssz i sneckel-strop tesse xii dandemen wdginge ok vel beroddhe ind i gen komme ok vidnid

te pa tørres godde tro siell ok sænde ath iess pyß gig i skowin om dawzlivz oc kom jem metafften oc haffe vi ey hørt ok ey konne spørye i førityve Aar ath ter vor skifft svin aff skowin mellem wemmetoffte oc tem som høxtrop haffde oc ey tok svin fra frw anne æller anden vden hwess hannem bør aff rætte oc (i) andre article som til foren ær rodde haffer han forffaris som i dande sven her til hoss oss At saa gig ok for pa forskreffne sogne steffne Tet beseylle vi mez vore indceylle tricte næden forre tette vorth opne breff giffith ar ok dag ok stædh som fore skreffit stor.

4.

Kong Hans's Brev om at taxere Høistrup Skove, dateret Vemmetofte Mandagen næst efter Quasimodogeniti Søndag

1510.

Wii Hans met gudz nade Danmarckes Sveriges Norges vendes oc gothes Konung Hertug i slesvig holsten Stormarn oc ditmarsken Greffue i oldenborg oc delmenhorst helsse ether oss elskelige her laurits falster canick i roskilde domkirke pæder vgerop wor embetzmand paa kiøpenhaffn mattis ericß i tureby maurits schaffue laurits nielß i hawenløff oc jens grubbe i sandby wore mend oc tienere pæder goyke wor hæritzfoget i steffnshærit pæder mwrer i høgerop jes horn i tygestrop boo arildß jes galen i nyrop henrick storck i boritzhoffuit kierligen mez gud oc wor nade wii bethe ether befale oc met theze wort obne breff fuldmacth giffue ati met thez første paa beleilig tiid forsamle ether oc rider swo paa høgstrops skowg vdleder vdgrandsker oc i sanden forfarer hwor mange Swiin for[ne] skowg tole kan nar agerneolden ær oc hwor mange nar bogeolden ær oc hwess i ther om vdledendes vdgrandskendes oc i sandingen forfarendes worde thez giffuer bescreffuit fran ether som i vele antsware for gud Oc være bekænde for oss Oc Lader thez ingelunde Giffuit paa væmetoffte mandagen nest effther qvasimodogeniti søndag Aar D. m. d. x. vnder wort Signete.

D. R. p\ e

5.

Vidne af Stevns Herreds Thing St. Anna Dag.

1510.

Alle men Theze breff see eller hør læst helsse vi p gotkesß i legistopthe heritzfogitz i steffwens herit Siger jøpesß borgemester i hebbyngemagle oc morthiin deign i helstæde ewindelige mez gud gør wii alle vitherligth mez theze vorth obne breff ath aar effther gwtz byrd m. d. x then torsdagh nesth effther ste anne dag paa steffuensheritz tyngh ffor oss oc ffor menigh almwæ som uor hoss var skicketh vel (?) forstynligh swend hanss fynbo paa vemmetopth (som) i liutheb Lywdh spor segh ffor om noger vitherligth vor i sandhedz om the bønder som bo i sneckelstrop spiellerop och wæmætopth ssom lydhe oc skatthe til vemmetopte gaar om the nogen tiid gaffue konynghielp i her lawess tiidh eller sydhen ffør end hanss scriffuer som vor paa triggewelle han inggfor mez ib pßß som vor ffowith paa væmetopte och gior the ffattige men stor vrætth och slo och panttede them mez magth her til at sware fremgynge tiisse effther[ne] danemen michel olsß i spiellerop nielss morthensß i smerop jep hansß ibb matis jensß i høgerop oc niels polsß i ssigersløff huilcke dannemen som bathe them gud til hielpe och alle hellighener ath i xl aar och mere tha myntes them aldrig ffor[ne] bønder i ffor[ne] iii by gaffue konynghielp ffør end ffor[ne] hanss scriffuer och ffor[ne] ib pßß ingfor mez magth och sloge och panthede ffor[ne] bønder mez stordh vlow och vrættwissedh her paa bedes ffor[ne] hanss fynbo eth tyngswidnæ tha tilmeltes beskedhen man p mwrer i høgerop til segh attage xi danemen som ær hanss skinder i valby jens nygaar i legistopthe hanss swder i arnowæ syger ibb p hennigsß i lillehedynge jep somer ibb p swder i varpeløff nielss pßß i biellerop anders hansß ibb jep jwl i store hebbynge oc p snack i sigersløff huilcke xii danemen vtginge i beraad och alle vel beraadæ ighen ingkomæ och vidnyde paa theres gode thro siel och sanighen ath the ssaage och hør ffor[ne] danemen och flere vidnæ ath ffor[ne] iii by aldrig gaffue konyngskattl Som ffor[ne]z staar ath tiisse x ii danemen ssaa vidnyde ffor oss til ibhermere vidnesbyrd tricke wii vor insegle nædhen paa theze vorth obne breff datum anno D. die et loco ut supra.

6.

Hr. Niels Hogs „Magtebrev"

1514.

Niels høøgh tiil Eskier Ridder Giør alle vitterligt met thette mit obne breff at jegh møndig giør oc fuldmakt giffer myn capellan Hr peder Jenssz at gange i rett paa siellandzfarslandzting met Erlige oc welburduge mand Her niels ericksz ridder wor nades Hr Hoffmester om iiii gorde i wiffuit oc alt andet gotz som han haffer forfuld oc paatalt som ieg paa myn søsters børns niels brocks oc Jomffru ydbes vegne iwær haffer at giøre oc handle (?) thervdi hues loff oc rætt er ligomff som ieg selff tilstede war tiil widnesburd trøcker ieg mit indsegle nedhen thette breff datum Eskiær In crastino natiuitatis marie virginis gloriosæ Anno domini m. d. decimo qvarto.

7.

Niels Brocks og Hr. Truid Ulfstands Tokkeskiøde om Vemmetofte og Estrup.

1529.

Wy efftherscne niels brock tyll æstrupe truidt wlffstandt tyll thorupe Ridder Giør witherligt mett thette wor opne breff att wy haffue nw vtj the hælige tre-foldighedts naffn werett here fforszamlett om arff oc skiffte szom oss emellom er effther wor kiere ffader her laghe brock hues Siel gud nøde szom here eff-therscne stoer om vemmetoffte oc æstrupe hoffuit gorde szom ligge her vtj Siel-landt oc vtj jutlandt fforst vtj Saa made att jeg niels brock skall haffue tyll meg oc mine arffuinge først paa vemmetoffte thet store huss paa then Syndre Side szom the two ffruerstuffuer ere vtj oc borgestuffuen met the two hualde kieller ther wnduer altszamen thet hus vtj lenge brede oc høghedt ffraa port-huszett oc Saa ind tyll thet røde gamle hus oc ther till mett skall ieg haffue porthuszett altszammen her wppe paa gorden paa lenghe brede oc høghedt mett kiellerne ther wnduer Oc ther tilmett skall ieg oc haffue alt brygerhuszett mett høghedt lenghe oc brede østher oc wester indtyll stegers weggerum thager szom thet nw ffunderett er Her emodt skall ieg truid vllfstand haffue paa myn kiere høstruis yde Brocks dotthers wegne thet røde oc huide hus szom stoer vester paa gorden met lenghe brede oc høghedt oc the two kiellere mett szom ther

wndner ere oc teslig[te] the two smo hualde kiellere ßom stoer norden nest wp till samme røde oc huide hus oc ther tilmet alt stegher ßett indtiil brygerßett østher paa met lenge brede oc høghedt ßom thet nw fforffundet er Oc ther tilmet schulle wy bode haffue alßammen borgegorden lighe ßom hand nw af=mold oc affpellett er y alle mode Oc ther tilmet skulle wy bode haffue huer Sin anpart ffry wdt ffraa then anden i graffuen Ringmwren oc vtj bode wol=denne oc stoldenne inden ffor ringmwren oc op till hußenne lighe ßom thet nw afmoldt oc affpellet er Item om æstrupe hoffuit gordt ere wy saa ther om fforligte att jeg niels brock skall haffue tiill meg oc mine arffuinge thet store hus ßom stoer vesther paa gorden paa then høgre hand ßom mandt kommer ind att then port ßom ther nw bygdt er paa borge gorden met høghedt lenge oc brede oc kiellere ther wndner tilmett oc vtj Samme hus skall ieg haffue forlodis thi Siellandske alne aff her truidts part vtj modt thet stegher hus ßom her truid fick aff meg her paa vemetoffte oc huad her truidts part kand yttermere falle y Samme hus paa en tredie part end ßom Samme forscr[ne] x alne were tha skall her truid haffue vtj thet andnet hus ther nest op tiill lighe ßaa manghe alne ßom hannem kand falle vtj thet samme store hus end ßom forscr[uet] stoer Oc skall her truid haffue fuldmagt att anname Sin søster deel tyll hobe vtj huilcke the huße paa æstrupe hannem selff løsther oc best behager wnden tagen thet samme forscr[ne] store hus ßom ffruer stuffuen er vtj Item skall jeg niels Brock och haffue alt ßammen thet nedherste port hußet her ffor vemmetoffte met kieller lenge oc brede ßom thet nw fforfwndet er oc teslig[te] skall jeg oc haffue fforlodis then hualde deye stuffue oc melckhußett ßom the nu fforfunden ere here ffor gorden, teslig=[te] skall oc huer aff oss haffue the lader stolde huße oc jord vtj ladegorden here ffor gorden lighe ßom thet nw oss emellom skyfft oc affmoldt er Teßße fforschreffne gorde og hus skall huer aff oss nyde oc beholde tyll ßeg oc Sine arffuinge effther ßom nw forscr[uet] stoer tyll ith tocke skyffte att were ind tiil alle wore kiere ffaders her laghe brocks arffuinge wille giøre ith endeligt oc ffult skyffte oc affkald paa all then arff wy oc the anamett haffue effther wor kiere ffaders død her laghe brock Att Saa ffast oc wbrødelige holles skall ßom forschreffuet stoer tha lade wy henghe wore indßegle oc Signette neden ffore thette wort opne breff tilbedendes tesse efftherschreffne gode mendt att besegle mett oss tiill vittnesbyrdt ßom er her probiørn podbusk tyll wosborig her hans bilde tyll eghede her anders bilde tyll Søholm her hans kraffse tiill bastneß Riddere oc Sivort grubbe tyll lystrupe Gyffuet oc Schreffuet paa wemetoffte Mandagen nest effther Sancty Dionisi dag Aar effther guts byrdt tußinde ffemhundrede tyffue paa thet niende.

8.

Hr. Truid Ulfstands Brev, at han haver givet en Bonde fri i Spiellerup.

1540.

Jeg thrude vlffstand riidder, och høffuetzmand paa varbeberig, giør alle vittherligt medt theze mytt opne breff, att ieg haffuer vntt och giffuit, och medt theze mytt opne breff vnder och giffuer Erlig och velbyrdug mand, her prebiørn podbusk en myn bunde, som hedher rasmus suendsß, och boendes er vti spiellerop huoss vemmetofft, att maa nw effther thene dag, ver quit, frii, lediig, oc løøss aff mytt godtz, och ver och boo paa her prebiørns godtz, ehuor, som for^{n} her prebiørn selffuer vill och tøcker Tiill vdermer vitnesbyrdt och bedre foruaringe att saa er y sandhedt tricker ieg mytt Signet neden paa theze mytt opne breff Som giffuitt och schreffuit er vti kiøbenhaffn løgerdagen nesth for alle helgens dag Anno Domini m. d. x. l.

9.

Lange Brocks Skudsmaalsbrev ved Stevns Herreds Thing.

1547.

Jeg oluff boxen[1]) i schørpinge herets fogitt vdy steffnes heret kiender oc Vitterlicktt giør for alle nærwærendes oc komendes mez theze mitt offne breff att aar effther guds byrd m d z l vii then torsdag nest effther Qvasimodogenitj søndag tha vor ther skickett for mig paa steffnens herets ting oc menig almuge som then dag for^{ne} ting søgtt hadde Erlig oc velbyrdig Juncker laffue brock tyll vemmetoffth — oc vor thez hans loffue fulde iiii tings i huilcke iiii samfelts for^{ne} laue brocks skod sitt skeel tiill menige herrets mends Rydder her anders bylde oc hans vndsaathe vnder tagne om ther var nogen enthen liiden eller stoer yngh eller gamel inden tinge eller tinge nær ther hadde for^{ne} laffue brock att skylde i nogen maade enten mez ord eller mez gerningh oc saa skod hand sitt skell huorlunde hand hadde Regerit seg her tiill steffnes herets ting enthen mez ord eller mez gerning om ther vor nogen ther hand hadde forsturit sin rett oc icke kunde kome tiill sin Rett for hannem tha vilde hand pleye hannem myndes for vret oc sette sin foed hoes hans oc giøre hannem thez skellickt er ther tiill att suare suarede menige mands att han verritt hos thennem

[1]) Bosen (?) J et Doc. af 1551 kaldes Herredsfogden „oluff vbsß i schørpingbe".

oc the hoes hannem oc tackede hannem gott i alle maade for att hand hadde handled oc hafft seg hoes thennem som en erligs Juncker Att thez saa i sandhed er oc tiill en ydermer beuisning tha er mitt indzegle tryckett neden for theze mitt offne breff datum Anno die loco vt supra.

10.

Kong Christian III.s Befaling til gode Mænd at skifte Vemmetofte Hovedgaard og Skove mellem Lauge Brock og Hr. Truid Ulfstands Sønner.

1551.

Wii Christian mett gudz naade Danmarckes Norges Wendis og Gottis Konnig herttog vdj Slesuig holsten Stormarn oc Dyttmerskem, Greffue vdj Oldenborg oc Delmenhorst helsse etther oss Elskelige knud gyldenstierne till Thiim, Erick bøller wore mend oc raad, Claus daae, landzdommer vdj wortt land Sieland, herloff skaffue, Peder rud, oc Peder oxe, wore mennd oc tienere, kierligen mett gud oc wor naade, Wiider att oss Elskelige Gregers Wlffstand till Estrup wor mand oc tiener, oc hans syskinde, hagde nu for oss udj rette steffnitt, oss Elskelige knud gyldenstierne till Estrup, Jørgen bilde oc Lauge Brock wore mend oc tienere, for wemmetofft gaardz bygning, oc for skouffue oc eyendom, som the haffde til sammen, oc war thennem icke saa retteligen emellom skifft, som thett sig burde Oc berette for[ne] Gregers Wulffsstand oc hans brødre, att the tilforn hagde weritt for oss vdj rette om then sag, oc same ind wære tildømpt noger theris fellis wenner, som skulde paa en beneffntt tiid forsamles, oc tha att haffue fuldmagt, att vdlegge then partt Jaffnett y same skouffue bygning oc eyendom, som fandts brøstfallen attwer, oc skillie thennem att, anthen till mynde eller rette, huilcken dom icke fuldt giortt er, Tha eptherthii att same skouffue eyendom oc bygning, en gang for alle, Mue thennem retteligen bliffue emellom skifft, haffue the paa bode siider tillneffnitt oc fuldmagt giffuitt etther, att skulle dele oc skiffte thennem same skouffue eyendom oc bygning emellom, Thi bede wij etther Befale oc nu mett theze wortt obne breff fuldmagt giffue, Atj sti Nicolaj dag først kommendes, etther forsamle paa for[ne] Wemmetofft, Oc siiden paa the skouffue oc eyendom, som the omtrette, Grandskendes oc forfarendes all leyligheden ther om, oc siiden vden all wiider forhaling, eller paaskudt, deele, skiffte, oc jeffne thennem begge partter same bygning skouffue oc eyendom emellom, Saa att huer fanger Jeffnitt oc fylliste, hues ther aff rette er tilfallen, Oc hues y ther om giørendes

worder, Atj thez giffue fran etther beschreffuit som y wille antsvare for gud oc were bekeende for off, Oc ther som nogen aff etther for louglig forfald skyld icke kunde tilstede were, Tha skulle y som tilstede komme haffue fuldmagt att thage en anden god mand i thez sted, oc alligeuell fuldgiøre thenne wor befaling Ladendes thez ingelunde Giffuit paa wortt slott kiøpenhaffn Mandagen nest epther ste Gallj Confessoris dag Aar Chr m d l j wnder wortt Signett.

Johan friiff cantzeler

11.

Kong Frederik II.s Beskiærmelses Brev for Lauge Brock, da han var afreist til Krigen mod Sverrig.

1564.

Wii Frederich thenn Anndenn Med gudts Naade Danmarcks Norgis wendis och Gottis Konning Hertug vdj Slefwig Holsthenn Stormarnn oc Dytmerschen Greffue vdj Oldenborg oc Delmennhorsth Giøre alle wiittherliigtt Att eptherthii Off Elskelige Lauge Brock wor manud och thienere er nu skiickett paa wor och Rigenns reyße ind wdj Suerriig, Och ther for icke kannd sielff personnligenn tilstede were att forswáre oc fordagtinge hues gotz oc eienndom hannd wtj were oc forsuar haffuer offuer altt wortt Rige Dannemarck Tha forbiude wij alle ehou the helsth ere Eller were kunde Særdelis wore fogitther Embitzmennd oc alle andre Nogen Dele eller Delemaall att reyße lade forfylge eller forfylge lade paa for[ne] Lauge Brock Eller Nogett thett gotz och eyenndom hannd wtj were oc forswar haffuer offer altt for[ne] wortt Riige Danmarck Emedenn ath all thenn stund hannd Saa paa wor oc Rigenns Reiße forhinndret er Och xxx (?) Samfelde wger neft epther att hannd aff samme forfald igenn kommendes worder wnnder wortt hiillesthe oc Naade Biskr[t] paa wortt Slott kiøbennhagenn thenn viii dag Junii Aar D. m d l x iiii wnnder wort Segnett.

De Mandato proprio Regis Maiæstatis.

bag paa: „Thette Copie bleff lest paa Siellandtzfars Landtzthingh Odinssdagen som then 27 septembris paafallt 1564"; og derunder: „lest paa faxeheritzting thenn 26 dag octobris Anno 1564".

12.

Contract om Vemmetofte Hovedgaards Bygning mellem Fru Margrete Bille og Herluf Skave.

1578.

Wy Epthersch^{ne} Peder Biillde tiill Suannholm, Eygler Krauffe tiill Egholm, Erick Walltenndrop tiill Glorup, Laue Beck tiill Førsloff, worre forsamblede paa Wemmetopthe, Anno M. D. lxxviii, Denn thienndc dag maj, thilbodenn aff Ehrliig oc welbyrdug manndt Herluff skauffue tiill Eskelstrup paa hanns daather barnns wegnne Jomfrue Soffie Wllffstannd Och Erliig oc welbyrdug frue, Fru Margrette biillde Salliigh Laue Brock'(s) Eptherleffuerske, Om nogenn thrette och Wenighedt thennom emellum wor, Om Bygninngenn paa forsch^{ne} Wemmetopthe Tha haffue wy thennom Wennligenn och Wellforenitth, som her epther følger, Att Frue Margrette Salliig Laue Brock'(s) Eptherleffuerske skall her epther behollde tiill Siig, sinne Børnn och Arffuiinnge alle the husse och Jordtzmonne, som finndis paa forschreffnne Vemmetopthe Hoffuedgaardt, wnndertagenndis thett huus som Stannder wdij synnder och nør, som Saliige Her Truedt Gregerssenn Wllffstann wor thiil falldenn mett Hanns Hustrue Frue Jdde brock, Och Herluff skauffue nu Siellff y were haffuer, Och tiillkommer hanns daatter barnn Jomfrue Soffie Wllsthanndt, Thiillfallt och forsch^{ne} Herluff skauffue paa forsch^{ne} Jomfru Soffie Wllstanndtz wegnne wdaff Borgergaardenn Siuff siellanndske allne och halffandett Korther wdij bredenn, och Threttenn Siellanndske allnne wdij Længdenn thuertt offuer borgergaardenn, Och diisse for^{ne} threttenn allne thuert offuer Borgergaardenn skall for^{ne} Frue Margrette Bìllde Och hiinndis Arffuiinge wed macth hollde Och wdij liige maade skall Jomfrue Soffie Wllffstanndt och Henndis Arffuinge hollde wed macth thenndt Anndenn partt aff skiellerummett som ehr Siuff alnne hallffanndett Korther wdij Breddenn Och bleffue the saa wdj alle maade wenligenn och well forenit och forliigte Om all Bygninngenn Jordtzmonenn och Gaardtzrummett, Att thett saa alltiid her epther wrygeliigenn Holldis skall haffue the Siellff mett oss beseglett thenne Contracht och forliigelsse och wnnderschreffuett mett egnne hender. Ao die loco vt supra.

(L. S.)	(L. S.)	(L. S.)	(L. S.)	(L. S.)	(L. S.)
Herluf skaffue	margrete Bylde	peder Bille	Eyller Krafsse	Erich Waltedropß	Laue Beck m. pr.

13.

Eske Brock lader sit Signet afmæle ved Sællandsfars Landsthing.

1584.

Anders Dresselberg til Wognsserup, Landtzdommer wdj Sieland, och Jacob Thordtzen aff Ringsted som then dagh sad y Landtztings schriffuerens sted giørre witterligt for alle, at Aar effter guds byrd 1584 Oenssdagen then 2 decembris paa Sielandzfar Landtzting waar skickit Knud pouilssen y Wiiffuerup, foget paa Wemmetoffte, och waar thet y dagh hans louge fierde forfølde ting, hand her haffuer ladet læsse en sædel, lydendis ord fra ord som efterfølger: Jegh Eske Brock til Estrup giør witterligt met thette mit obne breff, at naagen tiid forleden, tha er min signette ring migh frastaalen, Hvor for iegh foraarsagis thet at affsige, och wil thet huercken nyde eller wndgielde huor thet findis for naagen breffue wndertagendis min haand findis ther huoes, Och er jegh gierne begierrendis, thet jegh maatte bekome it Landtztings widne, thet forne signet er affmælt effter som forschreffuit staar: datm wemmetoffte then 12 Octobris Anno 84. Eske Brock met egen haand. Och er thenne sædel læst, som forschreffuit staar, och aluorligen befallit alle tingriiderne at forkynde til alle herritzting och bircketing offuer alt Sieland: Til widnesbyrd trycker wy wortt signet her næden fore: Actum Anno die et loco, vt supra.

14.

Klaus Podebuskes Skiøde til Eske Brock paa ⅓ af Vemmetofte Gaards Bygning [1]).

1595.

Jeg Klaus Podebusk till Kraperup kienndis for alle Medtt Dette mitt Offuenne Breff Och for mig och Minne Arffuinnger Dett Jeg Haffuer Soldt Skiøtt Och affhenndt, och nu medtt dette mett Offuenne Breff for enig Eydom Selger skiøder oc Affhender Fra meg och Mynne Arffuinger Och till Erllige och welbørdige Mand Eske Brock thill Estrup och Hanns Arffuinger ald Mynn Annpartt Vdi dett storre Stiennhus her paa wemmethofft hoffuettgaardtt Och

---

1) Pergaments Document med 4 Sigiller.

Mynn Annpartt y Borregordenn Deßligeste ald graffuenn der Omtring och ßaa ald thenndtt Jordtzmonn Indenn for Ring Murenn, Och Ringmureuns Mynn Annpartt alttßammen medt, Dogh the Huße ßom stander Nedenn for Graffuene, thennom skal ieg Clauis podebusk fuldmagdtt haffue att lade affbryde, dog Inndenn ett Aar, Och for[ne] Eske Brock att haffue Fuldmagtt att lade Opmurre enn Mur y stedenn igienn, ßom then Gammell Ring Mur Haffuer Stanndett, Och eydommen der Inndenn forre med Ringmurenn att følge forneffuenne Eske Brock och hans Arffuinnger, som for[ne] stannder Theßligeste skall och Forneffuenne Eske Brock for euige eyendom nyde och beholde mett Kowhus i sin bredelighied och lennge langs igiennom fra for[ne] Eske Brockes thenndt Ny Staldtt och langs fremb, Och Offuer Thill Ringmurenn Tesligeste skall och for[ne] Eske Brock och hanns Arffuinger for euig eydom Nyude och Beholde ett Stöcke eng Som ligger bag wed Ringmurenn fra en hyld som Stannder i Gierdett, som gaar Emellom Kiercke skouffs Ager och engenn och saa fremb till ett Gamell engi skiel, Huilcken Eng nu strax affpellitt bleff, Huilcke for[ne] Mynn Anpartt J Stiennhußenne, Graffuenne, Ringmure och eydomb der Indenn forre medt for[ne] Kowhus och Jordtzmoenn Och for[ne] støcke eng, skall føllige for[ne] Eske Brock och hanns Arffuinger for euig Eydom Och Kienndes meg epther Mynn egenn gode Nøyge och Behoff att haffue Opborrit fuld fyldeste och werd Epther Mynn egenn gode willie, Saa ieg thacker hannom gott for goed Bethalling y alle mader Och huis saa skiede nogenn aff forneffuene Huße, eller graff, Ringmur, Jordtzmaaenn, enng, eller eydomb, Bleff for[ne] Eske Brock eller hans Arffuinger vdi Nogenn Maade fraa vonndenn, tha bepligther ieg meg Klaus podebusk och mynne Arffuinnger, Inndenn Sex wgers daug nest epther ieg eller mynne Arffuinnger skreffttlige eller Mundtligenn ther Om aff for[ne] Eske Brock eller hanns Arffuinnger Bliffue aduarritt, att vdlegge til forneffuenne Eske Brock eller hanns Arffuinnger saa goede Huße, Jordtzmoene, graffue, ring Mur Och eydomb och hannom ßaa wel i alle maader beleiligdt, Och Bepligther meg och myne Arffuinnger, att holde forneffuenne Eske Brock och hanns Arffuinger thette forneffuenne skadistløst y alle maader Att ßaa i alle mader fast och vbrøderligenn holdes och epther kommes skall Haffuer ieg Klaus podebusk thrøgtt mitt Signette her Nedenn fore och med egenn Haand wnderskreffuet, Och venligenn ombeditt Erlig och velbørdige Menndt Axell Gyldennstierne til Løngbygordt Peder Brahe til Kroghollum Och Olluff Rosenspar til skaroltt, thill Vindesbyrd med megh, att beßegle och vnderskryffue, Datum wemmethofft thend 16 Junij Anno 1595.

Klaus Podbusk egenn haandt (L. S.)	Axell Gyldenstiern med eghen hand (L. S.)	Peder Brahe mz Egenn hand (L. S.	Oluff Rosenspar Egenn hand (L. S.)

15.

Dronning Charlotte Amalias Skiøde paa Vemmetofte Gaard og Gods af Fru Anna Sophie Krabbe og Fru Margrete Krabbe[1].

1694.

Vi Underschreffne Fru Anna Sophie Krabbe Salig Christian Urnis til Søegaard og Fru Margaretha Krabbe Salig Hr Erich Rosenkrandtgis til Rosenholm Kiendis og Hermed Witterlig Gjør at vi efter Forregaaende Sluttende Kiøb med voris Laugvergis Samtycke hafver Solt till Den Stormechtigste og Hoybaarne Dronning Charlotta Amalia Dronning till Dannemarck og Norge de Wenders og Gotters, Hertuginde till Sleßwig, Foed Landgrefinde til Heßen, Hertuginde til Holsteen, Stormarn, og Ditmerschen FørstInde til Hirdßfeldt Grefinde til Oldenborg og Delmenhorst, Katzen, Ellenbogen, DietzZigenhain, Nidda og Schauenbourg, Imod Reede pengis betaling Nemblig den Summa af 22,224 Dlr. 3 ℔ 13 ß, huorudi er indberegnet 1200 Rdlr., som os ey er Blefuen betalt formedelst de af forrige Eiere til Wemmetofte Gaard, Nemblig Salig velbyrdig Holger Rosenkrandtz og Hans Salig Frue, Fru Karen Krabbe ere ved deris Vdgifne Brefue de dato Michaelis Dag Anno 1643 og Paaschedag Anno 1649 perpetuerit At skal blifue bestaaende ved Wemmetoffte og renten af de 1000 Rdlr. Aarligen at anvendis till Sex Fattigis Huußarmis underholdning i Spiellerup Hospital og de øfrige 200 Rdlr. rente till en Skoele Sammestedtz Som bemelte og herhos Underdanigste Overleverede brefue, det første in Originali, og af det andet en vidimerit Copie, Huoraf Originalen findis i Stiffts Kisten hos Sogne Præsten i Spiellerup, widere indeholder Huilcket og Høyestbemelte Hendis Maytt: Voris allernaadigste Dronning sig Naadigst nu ved bemelte Kiøbs Sluttning hafuer paataget at vill effter samme Brevis indhold Allernaadigst holde og effterkomme med rentens Aarlige Betaling, Saasom vi og nu hermed Allerunderdanigst Skiøder og afhender fra os og vores Arfuinger till Allerhøystbemeldte Hendis Mayt: Dronningen og Deris Arfuinger effterschrefne Voris Jorde Goedtz beliggende udi Sieland i Tryggevelde Ampt og

[1]) Meget smukt skrevet Pergaments Document 1 Al. langt og 1¼ Al. bredt.

Faxe Herred, i Spiellerup Sogn: Voris HofuedGaard Wemmetoffte, Som effter nye Landmaalings matricul er anslagen halfftrediesindstiufge og trey Tønder tou Skiepper trej fierringKar tou Album og Skouen Tie tønder femb Skiepper tou fierringKar, Wemmetoffte By 13 G 13 H samt Strandmøllen og Strandhuset, Sneckelstrup 7 G 2 H, Spiellerup By 16 G 9 H samt 2 Huse i Vesterskoven og Spiellerup Veirmølle; Alsløef Sogn: Taagerup 2 G; Faxe Sogn: Faxe By 2 G 9 H, Vifuede 6 G 1 H samt Vifuede Mølle, og Rynkevænget, Kiesendrup 6 G, Hyldholt 3 G; Ebbeskouf 2 G 1 H, Stubberup 11 G 4 H. Stefns Herridt, Smerup Sogn: Smerup By 4 G 2 H, Taarøie 4 G 1 H; Maglebу 3 G; Holtug 1 G[1]). Paa forschrefne Gaarders Landgilde tilleggiß forhøyelsen som Kgl Mayts allernaadigste om Landgilde og Affgiffters Maal udgangne Forordning af Dato 30 August 1687 tilholder og bevilger. Huilcke forschrefne Hovedgaard Bøndergodtz og Gade Huuße som forbemelt med deßen Landgilde Stædßmaal, Sagefald, Ægt og Arbeyde viße og wviße Indkomster, Herligheb og Rettigheb, Rente og rette tilligelße være sig af Ager Eng Skov Krat Heede Kiære og Moser Fischevand og Fægang, Tørfue-grøfft og Liungslet waat og tørt Inden Marckeskiel eller udenfore Albeles intet vndtagen i nogen maader, som der tilligger, og af alders tid tilligget haver og bør der til at ligge med rette Tilligemed waarnede Sønner og dedš rettighed af føde og wføde paa for[n] gotz Meer Høystbemelte Hendis Mayt. Dronningen og hendis Kongl. Arfuinger maa lade annamme nyde bruge og beholde og saa nyttig giøre som de bedst ved og kand til æuindelig Arf og Eiedom, saa schall og restantzen fra Philippi Jacobi 1693 og til Aarßdagen 1694 følge Hendis Mayt. De forrige Aaringers restantze hafuer vi effterlat Bønderne i allemaade, Forstrecknings Korn til Bønderne, som vi i forAaret 94 hafuer forstragt Bønderne, haver Hendis Maytt: os Naadigst betalt. Thi Kiendis vy os og Voris arfvinger ingen ydermere Lod, Deel Rætt Eller rettighed at have til eller udi forschr. Hovetgaard Bøndergoedtz dg Gadehuuse efftersom vi derfor haver annammet fuldkommen Betaling som forschrevet staar, Men allerunderdanigst beplichter oß og voris Arfuinger at fri frelße hiemble og fuldkommelig tilstaae Allerhøyst bem[te] Hendis Maytt Dronningen forschrefne Jordegoedtz for huer Mands tiltale, som der paa Kunde have at tale med rette i nogen maader og derfor at holde Hendis Maytt. Dronningen af os og voris Arfuinger uden schade og schadißløs i allemaader, till Stadfæstelse og ydermere forsichring haver vi dette woris Skiøde med egne Hænder underschrefnet og forseiglet og Jeg Anna Sophia Krabbe ombedt min Laugverge Welædle og velbr: Knud Urne til Hiulschouf Kongl. Maytt: Justitz

---

[1]) I Skiødet ere alle Fæsternes Navne anførte ved Gaardene og Husene tilligemed disses Hartkorn og Landgilde.

og Cancelie Raad, og Jeg Margareta Krabbe ombedt min Laugværge Høiædle og velbaarne Hr Knud Toth til Knudstrup og Gaunø, Ridder, Kongl. Mayt. Geheime Estatz og Commercie Raad dette med oß til witterlighed at underschriffue og forseigle. Datum Kiöbenhaffn Den 2 Agusti ANNO Et Tusind Sex Hundrede Halfentesindsz Tiuge og Fiire.

Salig Erick Rosenkrantzeß effterlatte Margrette Krabbe
(L. S.)
K. Thott
(L. S.)

Anne Sophie Sl. Christian Krabbe Bruis
(L. S.)
Knud Sigvartsſen Brne
(L. S.)

fremviist og læst paa Siellandsfars Landsting Onsdagen den 14 November 1694.
Protocolleret samme tid.

læst paa Stefnsſherritz ting tiisdagen den 4 December 1694.
læst paa Faxſe herritzting Fredagen den 14 December 1694.

Register.

Vemmetofte
i Prinds Carls og Prind

lot og Have

e Sophie Hedevigs Tid.

Vemmetoftes Historie

som

Herregaard, Slot, og Kloster.

Et Kildeskrift med Skildringer

til

Danmarks indre Historie,

af

Chr. H. Brasch,
Præst ved Vemmetofte Kloster.

Anden Del.

Vemmetoftes Historie som Slot.

Kiøbenhavn.
I Commission hos C. A. Reitzel.
Thieles Bogtrykkeri.
1860.

Indhold.

Side.

I.

Side.

II.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

I.

Ved Dronning Charlotte Amalies Kiøb indtræder Benævnelsen af Vemmetofte som Slot, der vedbliver saalænge Vemmetofte er i Dronningens, og efter hende i hendes Børns, Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Besiddelse. Vi indbefatte derfor ogsaa dette Tidsrum af Vemmetoftes Historie under denne Betegnelse.

Dengang Dronning Charlotte Amalie kiøbte Vemmetofte, eiede hun, foruden Giorslev med det dertil hørende nedlagte Høistrup, endnu tvende Hovedgaarde i Stevns, nemlig det betydelige Søholm i Magleby Sogn, og det lille Erikstrup i Storeheddinge Sogn. Søholm med tilliggende Gods havde Dronningen kiøbt af Geheimeraad Schinckel ved Skiøde af 11te Februar 1680 for 22,880 Rdl.; og Erikstrup uden Gods ved Skiøde af 30te Mai 1689 for 2,000 Rdl. af Provst Magister Jacob Kofod, Præst i Magleby i Flakkebierg Herred[1]). Efterat Dronningen ogsaa havde kiøbt Frøslev Gaard og Gods eiede hun altsaa tilligemed Vemmetofte det hele Stevns, med Undtagelse af Juellinge og det derunder liggende Gods. Alle disse Eiendomme havde, som Vemmetofte, hidtil havt særskilte Eiere, indtil de nu med dette

[1]) Erik Valkendorps slægfrede Søn, Christian Erikſen, der havde faaet Erikstrup (jvnfr. d. Skr.s I. 197), efterlod sig ingen Børn, og saaledes kom Erikstrup efter hans Død over i hans Broders, Herluf Eriksens Familie, af hvilken Sønnen, Erik Herlufsen, til Fuglebjerggaard, ogsaa sees at have eiet Erikstrup. Efter hans Død blev Erikstrup ved Skiftet d. 5te Juni 1681 udlagt til den her anførte Provst Kofod for et Tilgodehavende af 2,940 Rdl., med Gaarden fulgte da kun 4 Bøndergaarde, hvoraf 2 øde i Lyderslev, og 2 i Holtug og Magleby, samt en 2—3 H. (Doc. i d. kgl. Geh. Archiv). — Herved berigtiges Weinwichs Beretning (anfr. Skr. 80), at Storeheddinge By eiede Erikstrup fra Christian Eriksens Død indtil Dronningen kiøbte det, og at der ved Dronningens Kiøb fulgte Gods med til Gaarden.

samledes i en Besiddelse, og deres Historie saaledes forener sig med Vemmetoftes. — Vi skulle derfor give en Oversigt over Dronning Charlotte Amalies Virksomhed ved disse Godser, hvoraf det da vil sees, hvilken gjennemgribende Indflydelse hendes Besiddelse har havt med Hensyn til disse, og hvorledes Godsforholdene i Stevns endnu væsenligt hvile paa Grundlaget af hendes Ordning.

Det betydeligste Foretagende i Dronning Charlotte Amalies Godsbestyrelse, og det hvortil hendes Navn i saa Henseende i Særdeleshed knytter sig, er imidlertid Gienoprettelsen af Høistrup gamle Hovedgaard, som nærmest fremkaldtes ved Kiøbet af Frøslev Gaard og Gods.

Vi have tidligere vist[1]), hvorledes Enevoldsregeringen hævede Lehnsbaandet paa Krongodserne og afhændede disse efter Godtbefindende, i Forbindelse hermed hævede den ogsaa Standsbaandet paa Adelens Eiendomme, navnlig dens Hovedgaarde, og giennemførte saaledes den fuldkomne Ligeberettigelse til al Landeiendom i Staten[2]). Derved kom altsaa alt Jordegods ind i den frie Handel, og var der Noget, hvorved Adelen havde indseet, hvorledes den havde ødelagt sig selv ved sine Privilegier, saa var det ved Privilegiet paa dens Eiendomme, der indskrænkede Omsætningen af disse til Standen, og dels nødte de Ubemidlede til at tage mod hvilkesomhelst Tilbud af Laan eller Kiøb, som deres Standsfæller vilde giøre dem, dels lagde hele Byrden af de Forarmede i Standen over paa de Bemidlede, som derved indvikledes i ødelæggende Cautioner og Gaardkiøb. Som Eiendommenes Frigivelse derfor i sig selv kun var en naturlig Ret til at maatte søge Pengene for sine Eiendomme, hvor de bedst fandtes, uden at være bundet af Hensyn til Personerne, saaledes var det under de bestaaende Omstændigheder ikke alene en Lettelse for Adelen selv, men en tvingende Nødvendighed. Men var det derfor naturligt, at mange adelige Godser nu kom over i formuende Borgerliges Besiddelse, saa kunde det derved paa den anden Side ei heller undgaaes, at flere sank ned til at blive almindelige Handelsvarer, der snart gik fra Haand til Haand under deres bestandig stigende Ruin, snart faldt i Personers Hænder, som udsugede dem til det Yderste; og hvor slet end Bondens Tilstand før havde været, saa taalte den dog i sin Helhed ingen

[1]) Jvnfr. d. Skr.s I, p. 211.

[2]) Senere blev der vel ved Oprettelsen af Stamhuse, Baronier, og Grevskaber lagt et Baand paa visse Godser; dette var imidlertid ikke et Standsbaand, men et Familiebaand.

Sammenligning med den Behandling, der vederfores ham paa saadanne Proprietairers Godser. Vi have et sorgeligt Bevis herpaa i Synsforretningen over Frøslev Gods, efterat Dronningen havde kiøbt det. Rasmus Ibsen havde dengang i 19 Aar havt dette Gods, og hvad der siges, at Bondens værste Tyran var hans Egen, den som oftest bondefødte Ridefoged, naar han blev Herremand, det havde han i den Grad bekræftet i disse Aar, at det hele Gods nu, paa Lidet nær, laae hen som et aldeles Øde, hvorpaa der kun fandtes enkelte Mennesker og enkelte faldefærdige Bygningsskur, som endnu vare tilbage. Synsforretningen er optaget af Dronningens Forvaltere, Jens Clausen paa Giorslev, og Johan Damianus paa Søholm, og dateret den 25de og 26de October 1704; og idet vi nedenstaaende skulle anføre den fuldstændig som et Aktstykke i sin Slags, hvortil der dog maaske ikke er Mage i vor Godshistorie, maa vi forud bemærke, at det omhandlede Gods efter Jordbogen bestod af 21 G. i Frøslev S. og B., 3 G. i Hanneslev S. og B., 1 G. i Lillehedbinge S. og B., 4 G. i Storehedbinge S., nemlig to i Renge B. og to i Sigerslev B., og 1 G. i Holtug S., foruden 17 Gadehuse. Forretningen beskriver os Godsets Tilstand Gaard for Gaard, som følger:

I. Frøslev Sogn og By.

Nr. 1 (Hrtkr. 6 Td. 3 Skp. 2 Alb.): „ganske øde, og paa Gaardsstedet aldeles ingen Bygning eller indhegnet Haverum, men paa Pladsen staaer en gammel Abild. Jorden har paa en 10 Aars Tid ligget øde".

Nr. 2 (Hrtkr. 4 Td. 6 Skp. 1 Alb.): „ligeledes ganske øde og uden Bygning, aleneste paa Havestedet findes en Abild. Jorden paa 2 Aars Tid uden Brug".

Nr. 3 (Hrtkr. 5 Td. 3 Skp.): „iligemaade plat øde og uden ringeste Bygning, men paa Havepladsen staae 4 smaa Ebletræer. Jorden været 9 Aar øde og uden Brug".

Nr. 4 (Hrtkr. 5 Td. 4 Skp. 2 Fdkr.): herpaa er Fæster, Stuehuset gammelt og brøstfældigt, paa østre Længe fattes Taget, søndre Længe er nedfalden, vestre Længe hænger paa Støtter. Denne Gaard er forsynet med Besætning, og Jorden røgtet og i alle Maader vel holden.

Nr. 5 (Hrtkr. 5 Td. 4 Skp. 2 Fdkr.): af Gaardens Bygninger findes kun 7 Væggerum, hvori Manden, der er 70 Aar gammel, og fordt

paa Stavnen, sidder som Husmand; af Bæster, Qvæg, eller Korn ganske intet. Jorden ligget øde i over 40 Aar".

Nr. 6 (Hrtkr. 6 Td. 7 Skp. 1 Fdkr. 2 Alb.): „er ligeledes plat øde og slet ingen Bygning paa Stedet".

Nr. 7 (Hrtkr. 3 Td. 6 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb.): „er ligeledes plat øde og slet ingen Bygning paa Stedet, men paa Havepladsen findes 7 Æbletræer. Jorden været øde i 14 Aar".

Nr. 8 (Hrtkr. 7 Td. 1 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb.): „iligemaade ganske øde og hverken Bygning eller Have paa Stedet, videre end 7 Æbletræer og 1 Pæretræ. Jorden ligget øde i 10 Aar".

Nr. 9 (Hrtkr. 4 Td. 7 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb.): derpaa Fæster, Bygningerne nogenledes, Gaarden forsynet med Besætning af Heste, men af Qvæg og Korn intet, Jorden nogenlunde røgtet.

Nr. 10 (Hartk. 4 Td. 4 Skp.): „ganske øde saa dens Byggested eller Gaardsplads neppe kan kiendes, ei heller nogen Frugttræer at see paa Stedet, siges for mange Aar at være afbrændt".

Nr. 11 (Hrtkr. 4 Td. 3 Skp. 3 Fdkr.): „Ligeledes plat øde og paa Stedet hverken Stik eller Stage tilsyne".

Nr. 12 (Harkr. 5 Td. 2 Alb.): „sammeledes øde, dog paa Stedet 3 Æbletræer. Jorden ligget øde og uden Brug i 7 Aar.

Nr. 13 (Hrtkr. 6 Td. 3 Fdkr.): „iligemaade øde og uden ringeste Bygning, men paa Havepladsen staaende 2 Æbletræer".

Nr. 14 (Hrtkr. 7 Td. 6 Skp. 1 Fdkr.): beboes endnu, af en Længe staae 9 Fag Hus, af en anden 4 Fag Hus, paa Havepladsen 3 Æbletræer og 1 Pæretræ, af Bæster, Qvæg, eller Korn intet. Jorden ligget øde i 5 Aar og er aldeles ilde conditioneret.

Nr. 15 (Hrtkr. 7 Td. 3 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb.): derpaa Fæster og Besætning, men Bygningerne faldefærdige med Undtagelse af den østre Længe.

Nr. 16 (Hrtkr. 4 Td. 5 Skp. 1 Alb.): „er øde, paa Gaardsstedet 10 Væggerum ganske brøstfældigt Hus, hvori nogle vanføre tiggende Indsiddere. Jorden har været brugt til Frøslev (Gaard) udi mange Aar og er vel røgtet".

Nr. 17 (Hrtkr. 5 Td. 1 Fdkr. 1 Alb.): beboes, Bygningerne og Jorden nogenledes, Besætning af Heste men ikke af Qvæg, Brønden, som er den eneste paa Frøslev Gods der i Byen, fattes et Brøndværk".

Nr. 18 (Hrtkr. 5 Td. 2 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb.): ubesat og øde paa en 8 Aars Tid".

Nr. 19 (Hrtkr. 5 Td. 7 Skp. 2 Fdkr. 1 Alb.): „Bygningerne maadelige, hverken Bæster, Qvæg, eller Korn ved Gaarden eller Indhavegods af nogen Værdi. Jorden er vel brugt af og til, men i 26 Aar ikke bleven røgtet tilgavns".

Nr. 20 (Hrtkr. 4 Td. 7 Skp. 3 Fdkr.): af Bygningerne staae 2 Længer, paa Havestedet 7 Æbletræer og 1 Pæretræ, 3 Bæster, men af Qvæg eller Korn intet.

Nr. 21 (Hrtkr. 6 Td. 2 Skp. 1 Fdkr.): „er plat øde og uden nogen Bygning og Besætning.

II. Hanneløv Sogn og By.

Nr. 1 (Hrtkr. 7 Td. 4 Skp. 1 Fdkr.): „plat øde, af Bygningerne staae 4 Fag Stuehus, hvori Manden sidder. Brøndværket borte til Brønden. Jorden paa 2 Aars Tid ligget øde".

Nr. 2 (Hrtkr. 12 Td. 1 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb.): „er ganske og aldeles uden Bygning og Besætning, paa Havestedet findes 14 Æbletræer. Jorden har været øde paa 8 Aars Tid, siden Manden Gaarden frarømte".

Nr. 3 (Hrtkr. 10 Td. 2 Fdkr. 3 Alb.): „iligemaade total øde og findes alene paa Havestedet 2 Æbletræer og nogle Kirsebærtræer".

III. Lilleheddinge Sogn og By.

1 G. (Hrtkr. 6 Td. 2 Fdkr.): totaliter øde saa Byggested og Haveplads neppeligen er at see og kiende. Jorden i 8 Aar været uden Fæstebrug, men været af og til under Leie, med Havresæd udhalet og slet conditioneret".

IV. Storeheddinge Sogn.

a. Renge By:

Nr. 1 (Hrtkr. 5 Td. 3 Skp.): „ganske øde og af Bygning intet uden 4 gamle Stolper og 2 gamle Bielker, ei heller noget Frugttræ paa Havepladsen. Jorden i 8 Aar øde".

Nr. 2 (Hrtkr. 10 Td. 6 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb.): „Ligeledes øde og intet paa Stedet uden 8 Væggerum gammelt forfaldent Hus, ei tienligt til andet end at brænde, deri en inderste Qvinde. Jorden i 8 Aar ligget øde".

b. Sigersløv By.

Nr. 1 (Hrtkr. 13 Td. 6 Skp. 2 Alb.): derpaa Fæster, Bygning og Besætning god.

Nr. 2 (Hrtkr. 5 Td. 1 Skp. 1 Fdkr. 2 Alb.): „plat øde saa paa Gaardspladsen findes hverken Stik eller Stage".

V. Holtug Sogn og By.

1 G. (Hrtkr. 9 Td. 3 Skp.): øde for Besætning, Husene tildels nedfaldne.

Det var naturligt, at der ingen Lysthavende meldte sig til et saadant Gods ved den Auction, Rasmus Ibsen bekiendtgiorde paa det, og naar Dronningen kiøbte det, da kan dette kun forklares af den Beliggenhed, det havde mellem hendes øvrige Eiendomme og den Anvendelse, hun kunde giøre af det i en større Plan. Men forinden denne kunde udføres, maatte Ødelæggelsens Spor først udslettes paa det, og dertil skredes der øieblikkelig. Først giorde man det fornødne Skridt, for at skaffe Mennesker til Godset, og udstedte til den Ende en Bekiendtgiørelse til de bortflygtede Familier om at vende tilbage, og til hvem, der ellers vilde, om at komme og nedsætte sig paa Godset, naar det var bragt i den behørige Stand. Bekiendtgiørelsen er af 3die Novbr., og lyder saaledes:

„Da det noksom var bekiendt, hvorledes den største Del af Frøslev Gaards Vordnede, foruden endel Bolsmænd, med Hustruer og Børn formedelst visse Aarsager, hemmeligen saavelsom aabenbare, vare entvegne, og sig paa andre Herskabers Gods enten opholde eller bosætte —, saa kunne saadanne uden nogen Besværing eller Tiltale sig paa Stavnen igien lade finde, hvor de sammesteds efterdags tilbørligen skulle blive haandhævede. De Vordnede, som tienlige ere til Hus og Gaard at antage, skulle paa berørte Grund nyde ny opbygte Gaarde med fuld Sæd og Besætning, foruden andre tienlige Vilkaar, og i alle Maader saaledes begegnes og handles, at de kunne svare Kongen og Herskabet den tilbørlige Afgift. Samme Conditioner nyde og andre frie Folk, som sammesteds sig agte at nedsætte. Til hvilken Ende alle Saadanne skulle indfinde sig hos Hds. M.s Forvalter, Jens Clausen paa Giorslev, der har Fuldmagt til lovlig at antage, og Fæstebreve at meddele".

Dernæst blev der 5 Dage efter, u. 8de Novbr., udstedt en Befaling til begge de ovennævnte Forvaltere, om at foretage en Omregulering af Gaardene paa Frøslev Gods, og i Forbindelse med Forslaget herom tillige at indgive

et Forslag til Godsets Gienopbyggelse og Besætningernes Anskaffelse til Gaardene. Begge disse Forslag indkom allerede 7 Dage efter, den 15de Nobr., og efterat samme i nogle Enkeltheder vare blevne noget forandrede, bestemtes nu i Henhold hertil:

1. At af Frøslev Bys 21 Gaarde skulde der giøres 16 nye, af Hannelevs 3 Gaarde giøres 4, de to Gaarde i Renge By giøres ligestore og Gaarden i Lilleheddinge gives et Tillæg af Storeheddinge Kirkeiord, de 3 andre Gaarde blive som de vare[1]).

2. At der til Godsets Gienopbyggelse skulde opføres 126 Fag Stuehus og 336 Udhus, saaledes at der paa hver Bondegaard kom 7 Fag Stuehus og 17 Fag Udhus, og at Væggene hertil skulde være klinede, Undertømret Eg og Stolperne sættes paa Syltstene uden Fodstykker. Bekostningen heraf, samt af de 48 Fag Stuehus og 65 Fag Udhus, som vare tilbage af de forhenværende Bygninger, ansattes til c. 3,800 Rdl.[2]).

3. At der til 18 Gaarde skulde indkiøbes fuld Besætning, nemlig til hver Gaard: 2 Reiseheste, 4 Plovheste, 2 Stude, 2 Kør, 5 Faar, 3 Svin, 1 Vogn, 1 Plov, 1 Tromle, 1 Harve[3]). Hvilket i Alt med hvad der skulde tilskydes til den gamle Besætning, der forefandtes, ansloges til c. 2,400 Rdl.[1]).

Begge Forvalterene paatoge sig at opføre Gaardene til det af dem giorte Overslag, efterat det forgiæves var tilbudt kiøbenhavnske Mestere, og den 25de Mai 1705 affluttede de Contracten herom med Forpligtelse til inden 1 Aar at have Bygningerne færdige, og til 11te Juni Termin 1706, da de modtoge deres Betaling, vare Husene ikke alene opførte paa Godset, men alle Gaardene

---

[1]) Saaledes at der i Frøslev By skulde være 14 G. paa 7 Td. 6 Skp. $1\frac{5}{14}$ Alb. Hrtkr. og 2 G. paa 5 Td. 1 Skp. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb. Hrtkr., i Hannelev By 4 G. paa 7 Td. 4 Skp. Hrtkr., i Renge By 2 G. paa 8 Td. 1 Skp. $2\frac{2}{3}$ Fdkr., i Lilleheddinge By 1 G. paa 8 Td. 2 Fdkr. Hrtkr.

[2]) Summen var 3,794 Rdl. 1 Mk. 10 ß, hvert Fag Stuehus ansat til 11 Rdl. 1 Mk. $1\frac{1}{4}$ ß, hvert Fag Udhus til 6 Rdl. 4 Mk. $1\frac{1}{8}$ ß.

[3]) Man seer heraf, hvorledes det vel saae ud i en Landsby i Almindelighed dengang i de her anførte Henseender, men en udførlig og høist belærende Oplysning om en daværende Landsby i alle Henseender, ligetil Opgivelse af dens Giæs, Hons, Bistader, vordnede Sønner, ja endog Formue og Giæld, findes i de af C. F. Wegener i Annaler for oldnordisk Lovkyndighed og Historie, Aargg. 1855 og 1856, udgivne „Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard i den ældre og nyere Tid" (II. p. 29—32).

[1]) 2,398 Rdl.

baade beboede og besatte. Med saadan Iver havde de i Alt fyldestgiort Dronningens Villie.

Paa det øde Frøslev Godses Grund stod der nu saaledes ved Dronningens virksomme Haand i Løbet af $1\frac{1}{2}$ Aar nye Gaarde og Bygninger, fulde af Mennesker og Besætninger, det hæslige Syn af denne Eiendom midt mellem de andre var forsvundet, og 200 Td. Hrtkr. giengivne til Brug.

Saasnart Dronningen var færdig med at colonisere Frøslev Gods, skred hun nu til den med Kiøbet af dette og Frøslevgaard forbundne Plan, at gienoprette Høistrup gamle Hovedgaard. Dette skete saaledes, at Dronningen lod Hovedgaardstaxten fra Frøslevgaard gaae over paa Høistrup, de 4 store Bøndergaarde her nedlægge, og 4 andre oprette istedenfor disse af Frøslevgaards Jorder med Undtagelse af Gaardens 2 Skovlodder, Morre Skoven og Skares Egede, som lagdes til Høistrup. Bygningen paa Frøslevgaard blev indrettet til Forvalterbolig[1]), og Forvalteren, der havde boet paa den ene af Bøndergaardene af Høistrup, nu henvist dertil. Det nye Høistrup kom altsaa ligesom det gamle til at bestaae af en 110 Td. Hrtkr. Ager og Eng[2]), men deraf var kun noget over 44 Td. Hovedgaardstaxt fra Frøslevgaard, det øvrige Hartkorn derimod ufrit[3]). Efterat Dronningen saaledes havde gienoprettet Høistrup som Hovedgaard, lagde hun det ny opbyggede Frøslev Gods til den, samt desforuden 15 G. i Lund, 7 G. i Lyderslev By, 6 G. i Gevnø, og 7 G. i Haunelev, i Alt en 454 Td. Hrtkr.[4]), fordelt paa 60 hoverigiørende Gaarde. Endelig opførte Dronningen en Hovedgaardsbygning paa Høistrup, der bestod af et høit teglhængt Stuehus paa 2 Stokværk af rød Grundmur, og 2 Længer, som det synes, af Bindingsværk til Udhuse, den ene til Kornlade, den anden til Fæstald. Den tredie Længe til Hestestald opnaaede Dronningen ikke at faae opsat, inden hun døde, men Tømret laae færdigt til den efter hende.

Grunden til at Dronningen fattede den Beslutning, at kalde den gamle Herregaard frem paa Høistrup, laae vel væsenligt deri, at hun behøvede en

---

[1]) Ved den nuværende Bondegaard, hvor Forvalterboligen var og den gamle Frøslevgaard før den, er der endnu en meget stor Have med den i Rasmus Ibsens Auctions Placat omtalte Holm eller Ø.

[2]) Nemlig 110 Td. 1 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb. jvnfr. d. Skr.s I, 201.

[3]) Den nye Hovedgaard fik altsaa 44 Td. 4 Skp. Hovedgaardstaxt, og 66 Td. 5 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb ufrit Hrtkr., hvoraf der skulde svares Tiender og Skatter.

[4]) 453 Td. 7 Skp. $2\frac{1}{2}$ Alb.

større Herregaard her, baade for at drage den tilbørlige Nytte af den Masse hoverigiørende Gods, der laae i denne Del af Stevns, og for at frie de arme Bønder, fra at skulle kiøre en 2—3 Mile til Giorslev eller Søholm, for der at forrette deres Arbeide. Men idet Dronningen saaledes giorde en Forbedring ved sit Gods og et Gode for sine Bønder, indsatte hun tillige et historisk Sted paa sin Plads. Det var i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, at Høistrup gamle Hovedgaard blev nedlagt, og i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, omtrent efter 100 Aars Forløb, at den atter gienoprettedes af Dronning Charlotte Amalie [1]).

Ligesom Dronning Charlotte Amalie ved Ombytningen af Frøslev og Høistrup havde søgt at faae en større Hovedgaard istedenfor en mindre, og derved tilveiebringe en hensigtsmæssig Omlægning for en Del af sit Gods, saaledes søgte hun ogsaa overalt paa disse Eiendomme her, dels at faae Hoverigodset bedre ordnet, dels at faae store Hovedgaarde, og altsaa udvide de gamle. Under Giorslev og Søholm nedlagde hun den store Landsby Sørup i Magleby Sogn, som var over 100 Td. Hrtkr., hvoraf Søholm erholdt $\frac{4}{5}$, og derved fik mere end dobbelt saa stort et Tilliggende, som det før havde havt. Hun frigiorde endvidere det ufrie Hrtkr., der endnu stod i Giorslev fra de 2 sidst nedlagte Gaarde af den gamle Bondeby [2]). Endelig oprettede hun 3 Bøndergaarde af Forvaltergaarden i Holtug, der stod for 22 Td. Hrtkr., men forbeholdt sig dens Hovedgaardstaxt [3]). „Signehus", som nu var en Bondegaard paa en 8 Td. Hrtkr. [4]), nedlagde hun under Erikstrup, dog saaledes, at hun lod dens Hrtkr. forblive ufrit ved Siden af Gaardens Hovedgaardstaxt. Erikstrup blev derved paa noget over 40 Td. Hrtkr. Ager og Eng, frit og ufrit [5]). Dronningen havde kiøbt Erikstrup uden Gods, som

---

1) Da Høistrup nye Gaard blev opført, var der intet Andet tilbage af det gamle Hoistrup, end forskiellige Stykker af den gamle Borggrav, som endnu ogsaa kan spores der.

2) Disse Forandringer skete efter kgl. Bevilling af 3die August 1687. Sørup stod for Hrtkr. 106 Td. 2 Skp. 2 Fdkr., deraf fik Søholm 86 Td. 1 Skp. 1 Fdkr. og Giorslev 20 Td. 1 Skp. 1 Fdkr. Søholm havde før 64 Td. 2 Fdkr. 2 Alb. Hrtkr. Jvnfr. d. Skr.s I, 220.

3) Gaarden maa i ældre Tid have været en af de Smaa=Adelsgaarde i Stevns, og derfra have havt sin Hovedgaardstaxt.

4) Da der i Valdemar IV.s Tid var 4 Gaarde (»curiæ«) i Signehus (Signehuse?), maa disse altsaa have været meget smaa. Jvnfr. d. Skr.s I, 5.

5) Signehus stod for Hrtkr. 7 Td. 6 Skp. 2 Alb. og Hovedgaardstaxten paa Erikstrup var 32 Td. 7 Skp. Ager og Eng, foruden 1 Td. Skovskyld.

vi have seet, men efterat have udvidet Markerne ved Gaarden, giorde hun den til Hovedgaard for det Gods, der laae her, og lagde en 237 Td. Bondehartkorn til Gaardens Drift [1]), og oprettede derved et nyt Gods til Erikstrup, ligesom hun havde giort til Høistrup. Erikstrup laae midt mellem de stevnske Godser, og da Dronningen vilde forsøge, om den danske Qvægrace paa hendes Godser ikke kunde forbedres ved den engelske, oprettede hun paa Erikstrup en Racestamme af engelsk Hornqvæg, hvoraf vi see, at der paa Vemmetofte i Foraaret 1701 var 9 Køer, 9 Kvier, 9 Kalve, og 2 Tyre, som vare komne dertil fra Erikstrup. Men det engelske Qvæg vilde ikke trives ved den Fodring, det her fik, og Dronningen maatte igien opgive Forsøget. Hun oprettede nu et Stuteri paa Erikstrup, der ved hendes Død bestod af 17 Hopper, 6 Hingstfoler og 20 Horstfoler.

Det Bondehartkorn, hvoraf Dronningen havde oprettet de 2 nye Godser i Stevns, havde hun for størstedelen taget fra det store Giorslev Gods, dog ogsaa Noget fra Søholm Gods. Til Erstatning derfor kiøbte hun igien Bøndergods til disse Hovedgaarde for 11,000 Rdl. [2]).

Men foruden Alt, hvad Dronning Charlotte Amalie saaledes har giort for sine stevnske Godser, og som naaer op til vor Tid, har hun ogsaa forøget dem med de Kirker, de endnu have, og som endnu uforandret ligge til de samme Godser, hvormed hun forenede dem. I de Aar nemlig, da Regeringen enten bortgav eller bortsolgte alle selvegne Kirker i Landet som sin Eiendom [3]), fik Dronningen sig 7 Kirker overdragne i Stevns, nemlig Kirkerne i Holtug, Magleby, Strøby, og Varpelev ved Concession af 21de October 1682, og Kirkerne i Hannelev, Lilleheddinge, og Høierup ved Concession af 27de Februar 1689. Efterat have fuldført Ordningen af sine Godser, fordelte Dronningen disse Kirker saaledes mellem dem, at Holtug og Magleby Kirker kom til Giorslev, Strøby og Varpelev Kirker til Søholm, Hannelev og Lilleheddinge Kirker til Høistrup, og Høierup Kirke til Erikstrup. Dronningen vilde derved ikke blot lægge en Herlighed til disse Eiendomme, men ogsaa

[1]) 236 Td. 5 Skp. 1 Alb.

[2]) Hvor dette Hartkorn var, oplyses ikke.

[3]) Hvormeget denne Fremgangsmaade stred mod Christian V.s personlige Anskuelse, kan man slutte af hans bekiendte Resolutioner af 15de Marts 1672 og 23de Juli 1673, hvor han siger i den første: „lad mig Kirken uplukket"! og i den anden: „Kirken kan intet miste". Jevnfr. „Nye Saml." 1. 1. pp. 37. 46.

sikkre sine Hovedgaarde faste Tiender, som var saa meget vigtigere baade for dem og Godset, som Tienderne dengang oppebares paa Kærven.

Ved Vemmetofte udvidede Dronningen ogsaa Hovedgaarden. Hun giorde den her dobbelt saa stor, som den havde været, og hun havde ikke eiet Gaarden i 2 Aar, inden den Forandring allerede var udført. Udvidelsen foregik ved Nedlæggelsen af Bondebyen Vemmetofte, der stod for Hrtkr. Ager og Eng c. 78 Td., og Skovskyld c. 3 Td.[1]), og hvis Hrtkr. Ager og Eng var lidt større end Gaardens[2]). Gaardens 3 gamle Marker havde udgiort lidt under 200 Td. Sædeland[3]), dens Areal blev altsaa nu drevet op til en 400 Td. Sædeland med en 150 Td. Hrtkr. I Anledning af Forandringen forøgedes Gaardens Hoveri med 18 Gaarde fra Torøie, der før havde ligget til Giorslev.

Dronningen fik u. 18de April 1696 Bevilling til Byens Nedlæggelse, og skred strax til dens Udførelse, idet de 13 Bøndergaarde, hvoraf Byen bestod[4]), forvandledes til jordløse Huse, der saa siden efterhaanden nedbrødes, som deres Beboere enten døde eller bortflyttedes. Refusionen til Præsten i Spiellerup for Offer og Tiende af den nedlagte Bondeby bestemtes Aaret efter ved et Reskript af Dronningen af 14de April 1697[5]).

[1]) Nemlig 77 Td. 7 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb. Hrtkr. Ager og Eng og 2 Td. 7 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb. Skovskyld.

[2]) Den gamle Hovedgaardstaxt var Ager og Eng 73 Td. 2 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb. Jonfr. d. Skr.s I, 186.

[3]) Gaardens 3 gamle Marker vare „Vestermarken", „Limovnmarken" og „Smedemarken", af disse var Vestermarken paa 53 Td., Limovnmarken paa 67 Td. og Smedemarken paa 73 Td. Der regnedes altsaa c. 2½ Td. Land pr. Td. Hrtkr.

[4]) Da Vemmetofte Bondeby bestod af 13 Gaarde, og Vemmetofte Hovedgaard var en 4—5 Td. Hrtkr. mindre, maa Hovedgaarden altsaa dengang have havt en Størrelse af 12 Bøndergaarde.

[5]) Den ansattes til 28 Rdl. i Penge og 29 Td. 5 Skp. Korn af alle Slags, nemlig 8 Td. Rug, 16 Td. Byg, 4 Td. Havre 13 Skp. Ærter. Efter Reskriptets Ord maa det antages, at der skulde foretages en ny Fastsættelse af Refusionen efter den daværende Præsts Afgang, thi det hedder, at den tilstaaes „dem ietzigen Prediger zu Spiellerup, Magister Jacob Nielsen ...., so lange derselbige bey dieser Pfarre stehen und beim Leben bleiben wird". At et særegent Hensyn har giort sig gieldende ved Fastsættelsen af Præstetienden, sees ogsaa af Forskiellen mellem den og de 2 andre Tiender, Kirke og Kongetienden, som dengang kun sattes til 3 Td. Rug, 6 Td. 6 Skp. Byg, 2 Td. Havre, i Alt 11 Td. 6 Skp. Korn, som altsaa ikke nær var det Halve. Det synes overhovedet som Dronningens Godsbetiente have staaet i den Formening, at Refusionen var en Naadessag, omendskiondt den udtrykkelig var hiemlet som en Ret, og at man deraf maa forklare sig, at den for Degnen i Spiellerup sank ned til 7 Rdl. i Penge og 2 Td. 2 Skp. Byg.

Der behøvedes ingen kgl. Bevilling til at drive Bondeiord under Hovedgaarden, men kun til at indlemme Bondeiord i Hovedgaarden, og giøre den til Hovedgaardstaxt, saaledes som Dronningen havde giort ved Nedlæggelsen af Sørups Jorder under Giorslev og Søholm, og saaledes som hun giorde i dette Tilfælde. Som Grund til sin Ansøgning her anførte Dronningen, at Markerne ved Vemmetofte Hovedgaard vare „smaa og af Qvalitet meget slette", saa Hovedgaarden kunde trænge til en saadan Forbedring. Rentekamret bekræftede Rigtigheden af den anførte Grund og anbefalede Andragendet til Bevilling, men tilføiede derhos, at den Slags Bevillinger enten vare udstedte uden nogen Godtgiørelse til Statskassen for det upriviligerede Hartkorn, der derved mistedes, eller for en Godtgiørelse en Gang for alle af 35 Rdl. pr. Td. Hrtkr.[1]). Andragendet bevilligedes uden nogen Afgift for Dronningen, men paa en Maade, der viser, at Regeringen var fast bestemt paa, ikke at gaae videre i den Retning. Bevillingen nemlig, der endnu haves i Originalen, er med følgende Ord paategnet Rentekamrets Indstilling:

„Dette hafwer wii bevilget denne Gang dog uden videre conseqventz for hvo det og være kunde herefter".

Christian.

Og da Kongens Navn ikke er skrevet under af ham selv, er Resolutionens Rigtighed attesteret af

N. Leth,
consiliarius et secretarius cameræ.

Denne Paategning kaster et personligt Lys over Christian V., der viser os det Gode hos ham, der laae paa Bunden af den Charaktersvaghed, hvori han gik til Grunde som Regent. Af Naturen besad nemlig Christian V. et sundt Blik og en rigtig Følelse, og maatte saaledes let indsee, hvor farligt det var for Staten, at begunstige et Princip, som formindskede Statens Indtægtskilder ved at udvide det priviligerede Hartkorn og forringe Skatteydernes Antal. Han modsatte sig derfor ogsaa dette Princip strax i sin Regering, og giorde det saa bestemt, at endogsaa hans Yndling, Overjægermester Hahn, fik Afslag paa en Ansøgning, han indgav d. 26de Februar 1672 om at nedlægge nogle øde Bønderiorder under Egede Gaard, og hvorpaa Kongen kort resolverede: „slig Afgang i Matriculen kan ikke bevilliges"[2]).

[1]) Dette var Hartkornets Pengeværdi.

[2]) Jvnfr. „Nye Samlinger" I, I, 37.

I Overensstemmelse hermed indeholdt ogsaa danske Lov, der udkom 15de April 1683, i 5—10—48 et Forbud mod at nedlægge Bøndergaarde under Herregaarde for Avlings Skyld [1]). Men uagtet Principet saaledes giordes til Lov, havde Kongen dog allerede oftere ladet sig bevæge til at giøre personlige Undtagelser fra det, og Lovbudet formaaede ogsaa saa lidt at sætte en Grændse for disse, at vi efter det, som før det, see flere Bevillinger udstedte til at forøge det frie Hartkorn paa Herregaardene [2]). At Kongens egen Overbevisning ikke desto mindre forblev den samme, sees af den ovenstaaende Paategning, der er givet 3 Aar før hans Død, og indeholder en saa stærkt udtalt Erklæring af Forbudets ubetingede Overholdelse for Fremtiden, at man maa antage, at der ikke af Christian V. er udstedt nogen Bevilling af den Slags siden denne. Det er en Sieldenhed at faae fat paa en fast personlig Anskuelse i Regeringssager af Christian V., men det synes, at vi her have en saadan for os, da vi ligesaavel møde den under Gyldenløves Indflydelse som under Griffenfelds. — Det var imidlertid i ethvert Tilfælde forbundet med særdeles Vanskeligheder af faae disse Hovedgaards Bevillinger under Christian V. Under Frederik IV. ophørte derimod alle Vanskeligheder i saa Henseende som en Følge af den bestandig stigende Forringelse af Bøndergodset, der lagde alle Byrderne af det upriviligerede Hartkorn over paa det priviligerede, og giorde det til et simpelt Selvopholdelsesmiddel for Besidderne, at faae det piviligerede Hartkorn saaledes udvidet, at det kunde afholde Udgifterne af Eiendommen og bære denne. Derfor blev imidlertid Principet i og for sig selv lige fordærveligt, og Dronning Charlotte Amalie synes fra

---

1) Ifølge Praxis maa „nedlægge" her betyde det Samme som „indlemme under Hovedgaardstaxt ".

2) Uden at nævne Dronningens egen Bevilling af 1687 til Nedlæggelsen af Sorup By, anfører Rentekamret i sin Indstilling om Vemmetofte Bys Nedlæggelse som Exempler paa Saadanne, der havde faaet slige Bevillinger, Geheimeraaderne Sehested, Thott, Knuth, og Baron Schack-Brockdorf. Men som Rentekamret forbigaaer Dronningens tidligere Bevilling, saaledes forbigaaer det ogsaa begge de Bevillinger, som den samme Overjægermester Hahn fik i de 2 næste Aar, efterat han havde faaet sit ovenanførte Afslag, idet Kongen nemlig i 1673 bevilligede ham, at oprette Hovedgaarden „Hiortespring" af den nedlagte Tobberup By, og i 1674 d. 4de Januar, i Anledning af det forestaaende Salg af Egede Gaard og Gods til Grevinde Samsø, ogsaa bevilligede ham den tidligere afslaaede Begiæring om at forøge Egede Gaard med Nedlæggelsen af Egede afbrændte By, der stod for 72 Td. Hrtkr., men havde ligget øde og været drevet under Gaarden siden den svenske Feide. Jvnfr. C. F. Wegener: Abrahamstrup I. (Oldnordiske Annaler 1855 pp. 236. 242.).

den Tid af ganske at være gaaet over til sin kgl. Gemals Anskuelser, thi omendskjøndt hun vedblev med sin Bestræbelse, for at faae større Hovedgaarde, fordi Hoveriet var den eneste Indtægt, man nogenlunde kunde giøre Regning paa af Godset, søgte hun dog aldrig mere, at faae noget Hartkorn frigiort, hverken ved Udvidelsen af Erikstrup eller Oprettelsen af Høistrup, hvor betydeligt det ufrie Hartkorn end var paa den sidste Gaard.

Dronning Charlotte Amalies Godsbestyrelse var ingenlunde indskrænket til disse her anførte Eiendomme. Hun besad endnu 3 Godser i Vendsyssel i Jylland, nemlig Børglum Kloster, Dronninglund, og Dronninggaard, eller som de 2 sidste kaldtes, før hun gav dem disse Navne, „Hunslund" og „Skovgaard" [1]). Den første af disse Eiendomme harde hun kiøbt af Fru Ane Ramels Stedsøn, Christian Reedtz, for 15—16,000 Rdl., de 2 andre vare under 8de April 1690 tilskiødede hende af Fru Ane Ramel selv for 29,980 Rdl. Endelig havde hun en Eiendom, der vist interesserede hende meget, nemlig den saakaldte „Papirmølle ved Strandveien", som hun havde tilkiøbt sig af Magister Portuans Enke ved Skiøde af 18de Juni 1698 for 2,400 Rdl. Alle disse Eiendomme vare Dronningens private Besiddelser, men foruden dem havde hun endnu nogle af Kronens, som Frederik III. ved Concession af 19de Mai 1669 havde overdraget hende som Kronprindsesse paa Livstid, nemlig Frederiksdal [2]), Bagsværd, og Gientofte Gaard, hvormed fulgte Korn- og Kobber-Møllen ved Frederiksdal og Herligheden over Gientofte Sø.

Endelig havde hun Nykiøbing Slot til Livgeding, saaledes som Enkedronning Sophie Amalie før havde havt det.

Sine Landeiendomme bestyrede Dronningen ved Forvaltere, der stode under en Landinspectør, denne igien under Kabinetssecretairen, og han under

---

[1]) Man vil vide, at Dronningen kom til at forandre Navnet „Hunslund" til Dronninglund, fordi man stavede det med „d", som kom det af „Hund", og et Navn af en saadan Oprindelse ansaaes upassende for en Eiendom, der tilhørte en Dronning, og giestedes af hende. Navnet har imidlertid upaatvivleligt aldeles Intet at giøre med „Hund", men er langt snarere en Sammentrækning af det gamle nordiske Navn „Hugne", der her er blevet til „Hun" med langt „u". Det Samme gjelder ogsaa om de andre Stednavne af denne Sammensætning, saasom „Hunstrup, Hunslev, Hunsborg" o. s. v., og bestyrkes ved Sognenavnet „Hune", hvoraf der haves en correct Dannelse i „Hunetorp".

[2]) Frederik III. havde selv opført Slotsbygningen her.

Hofmarskallen. Sine Hovedgaarde havde hun alle bortforpagtede. Hun krævede nøiagtigt Regnskab af sine Forvaltere, og mistænktes de for Nogetsomhelst i deres Embedsforhold, lod hun nedsætte Commissioner over dem, var der Underslæb, lod hun dem udpante for sine Fordringer. Ogsaa sine Forpagtere tilholdt hun ligesom alle sine Undergivne, strengt til at erlægge deres Afgifter, som det i det Hele var en afgiort Sag hos hende, at hvad, der var et Retsforhold, skulde behandles som et Retsforhold. Forpagter Brygmann paa Vemmetofte blev derfor aldeles skuffet i sine Forventninger, da Fruerne havde solgt Vemmetofte til Dronningen, og han strax efter Salget i Tillid til, at han i Hds. M. havde fundet et rundhaandet Herskab, indgav en Ansøgning om Afslag i sin Forpagtnings Afgift og Tilladelse til aarligen, at erlægge den efter sin Leilighed, og derpaa modtog den høist ubehagelige egenhændig underskrevne Resolution af Hds. M.: „daß er auf dem Verfalltag mit der Pension richtig einhalte, und was derselbe an Pension nach dem Contracte zu geben übernommen, muß allerunterthänigst ohne Abkürzung bezahlt werden".

Efter Christian V.s Død reiste Dronning Charlotte Amalie hvert Aar, naar hun var i Landet, om paa sine Godser, saasnart hendes Fødselsdag den 27de April var forbi. Det fierne Vendsyssel, der ikke skulde synes at kunne lokke en fremmedfødt Dronning til at gieste sig og mindst ene, vides hun med Bestemthed i det ringeste 4 Gange at have besøgt som Enkedronning, nemlig i Aarene 1702, 1704, 1706, og 1708, og hver Gang opholdt sig en 3—4 Uger paa sine derværende Godser[1]). For Nykiøbing Slot paa Falster, hvor hun d. 25de Juni 1667 var bleven viet til Christian V., havde hun en særdeles Forkiærlighed, og tilbragte aarlig her nogle Maaneder, og havde hun været i Jylland, kunde hendes Ophold her trække ud til October ja November Maaned. Paa Tilbageveien kunde hun saa tage om ad Vemmetofte og

[1]) Under Dronningens Ophold paa Dronninglund i Aaret 1706, besøgte Frederik IV. hende fra Aalborg. Bircherod skriver derom i sin Dagbog p. 495: „2den Juli om Formiddagen uddrog Kong Frederik IV. over Fiorden hen til Dronninglund, sin Fru Moder Enke-Dronningen sammesteds at besøge, men havde slet Ingen af sin Suite uden aleneste et Par Tienere hos sig. Uden for Gaarden vare Hds. M.s Bønder og Bønderkarle jussu Reginæ stillede i tvende Rader med Tærskepleiler i Hænderne, hvilke de imod Hans Maj.s Ankomst og ved Hans Giennemfart modo titurantium ideligen moverede og Dronningens Morian commanderede dem. Efterat Hans Maj. paa dem. Sted opipare var bleven tracteret, forføiede han sig ante vesperam tilbage til Aalborg igien".

Giorslev, hvortil hun ogsaa giorde mindre Toure fra Kiøbenhavn. Paa Vemmetofte, hvor hun havde indrømmet Forpagteren de nederste Værelser i det søndre Stuehus, saaledes som han havde havt det i Fruernes Tid, stode Værelserne ovenover i 2det og 3die Stokværk til Afbenyttelse for hende og hendes Følge, og at ogsaa Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig imellem maa have været med hende paa Vemmetofte, sees af, at der her i hendes Tid vare nogle Værelser, der bare deres Navne. Forpagteren skulde levere frit Hø og Halm til Hds. M.s Heste, naar hun var paa Vemmetofte, og om Værelserne hed det i Forpagtningscontracten: „Vi ville allernaadigst have reserveret for Os og Vor Suite naar Vi komme til Gaarden, de øverste Logementer og Værelser i det store Hus i Borggaarden, for at logere paa, som til den Ende altid skal holdes rene og propre".

Forøvrigt var der Intet ved Vemmetofte, der antydede dets Ophøielse til Slot og dets kgl. Besidderinde, uden i Lystqvarteret foran Borggaardens Indkiørselsport, hvor Hds. M.s Navnechiffer med Krone var anbragt i levende Buxbom paa hver Side af Indkiørselen.

Det var en Adspredelse for Dronning Charlotte Amalie, saaledes at reise omkring paa hendes Gaarde eller Slotte, og opholde sig der, og ligesom hun vel følte, at det var velgiørende for det Ildebefindende, hvoraf hun led, hendes «vieux mal», som hun skriver, saaledes stemte det ogsaa med hendes Smag, at nyde Livet for sig selv, fiernt paa Landet i sin egen Kreds og med de Mennesker, hun der samlede omkring sig. Den hende medfødte fyrstelige Drift til at styre, søgte hun at tilfredsstille indenfor den private Administrations Kreds, hun skaffede sig ved sine Eiendomme, og hun var formeget Fyrstinde til her at kunne tilfredsstilles ved smaa Dimensioner. Deri maa Grunden søges til hendes mange Besiddelser, som dette ogsaa var det eneste Udbytte af disse for hende, thi hvad Forholdene selv angik, da formaaede hun ikke at stampe mod Braaden, og uagtet al den Orden og Nøiagtighed, som hun forlangte, kunde dog hverken Forvaltere eller Bønder klare for sig, og efter hendes Død blev der nedsat Commissioner paa alle hendes Godser, for at inqvirere over de store der opdyngede Restanser.

II.

Ved Siden af den Tilstand, hvortil den anførte Synsforretning viser os, at Frøslev Gods var bragt, da Rasmus Ibsen kom fra det, og som var af en saadan Beskaffenhed, at den maa overgaae enhver Forestilling, giver denne Synsforretning os tillige et andet ikke mindre sørgeligt Billede i den Retsløshed, som den viser os i dette Forhold, naar en saadan Person saa grændseløst kunde mishandle sine Undergivne, uden at der giordes, eller vel kunde giøres, nogen Indskriden mod ham fra det Offenlige. Der var imidlertid en Mand, der privat oploftede sin Stemme mod ham, og det var Rasmus Ibsens Præst, Magister Jørgen Jørgensen Sorterup, siden d. 2den April 1692 Sognepræst for Lyderslev og Frøslev Menigheder[1]). I de første Aar havde Forholdet mellem Jørgen Sorterup og Rasmus Ibsen været meget godt, Rasmus Ibsen spillede den fornemme Herremand, holdt „præceptor“ til sine Børn, kiørte i Karet og lod en Tiener ledsage Kareten, naar han tog i Besøg til Naboerne, kort, slog stort paa, saa der vel kunde være et Selskabsliv paa Frøslevgaard, der kunde trække en ung livsglad Mand til sig som Jørgen Sorterup, der ikke mindre forstod sig paa Verden end paa sine Bøger. Denne gode Forstaaelse mellem Jørgen Sorterup og Rasmus Ibsen sees bl. a. af en Ligprædiken, som Jørgen Sorterup holdt over Rasmus Ibsens Kudsk, der Søndagen den 14de Juli 1695 Kl. 7 om Aftenen, som han kiørte Rasmus Ibsens Familie tilbage til Frøslev fra et Besøg paa Høistrup hos Dronningens Forvalter, Marcus Friese, blev ihielslaget af Lynilden tilligemed begge Hestene. I denne Ligprædiken priser nu Jørgen Sorterup Guds naadige Beskiærmelse, at den „høiagtbare og velfornemme Mand, Sr. Rasmus Ibsen til Frøslevgaard, som sad inde i Kareten tilligemed sin dydelskende Kiæreste, Ane Marie Ibsens, og deres 3 Børn og disses præceptor ikke kom til den mindste Skade, ei heller Tieneren, der gik ved Siden af dem“. Ogsaa ved andre Ting træder dette Forhold frem; saaledes føiede

[1]) Jørgen Sorterup kaldtes d. 14de Marts af Baron Jens Juel til Juellinge og hans Kaldsbrev confirmeredes af Kongen d. 2den April. Naar Jørgen Sorterup er bleven Lærer hos Jens Juel, vide vi ikke, men han maa antages at have været det, da Justitsraad Reedtz til Palsgaard d. 28de Septbr. 1688 holdt Bryllup i Jens Juels Hus i Kiøbenhavn med Birthe Christiane Juel til Vorgaard, og der i den Anledning blev forfattet et Digt af Jørgen Sorterup, „den ydmygste Tiener og Client af det høiædle Hus og den ganske Familie“.

Jørgen Sorterup Rasmus Ibsen i at bytte Annexgaarden i Frøslev [1]) med en Gaard, som Rasmus Ibsen havde i Lillehøddinge, og en gammel omtvistet Afgift af et Pund Byg fra Frøslevgaard til Præsten i Lyderslev ydede Rasmus Ibsen regelmæssigen. Da Jørgen Sorterup derfor i sit Skiemtedigt til Christen Skeels Bryllup taler om de Giester, han vil samle ved sit Bord, naar Christen Skeel vil sende ham noget af Bryllupsmaden, siger han, at han, foruden sine 3 Herredspræster, vil indbyde

„Dronningens 3 Forvaltere straxen,
Som ere Ibsen, Friese, Haxen" [2]).

Men da Rasmus Ibsen ret begyndte at være en Bøddel mod sine Bønder, og alle Præsteembedets Indkomster af Frøslev Sogn gik til Grunde, ophørte Venskabet, og Jørgen Sorterup optraadte nu paa det stærkeste mod Rasmus Ibsen. Først var Striden privat, men da Jørgen Sorterup gik over til Angreb paa Rasmus Ibsen i sine Prædikener, og denne i den Anledning indgav en Klage over Jørgen Sorterup, anlagde Jørgen Sorterup Sag mod Rasmus Ibsen for sit eget og sine Sognebønders Vedkommende paa Frøslevgods, og lod ham til den Ende d. 1ste October 1703 indstevne for Herredets Provsteret. Rasmus Ibsen mødte ikke for Retten, men Jørgen Sorterup beviste med Vidner, hvorledes han mishandlede sine Undergivne, og naar de saa undvege og han igien fik fat paa dem, da lod dem i flere Dage sidde i Bolt og Jern paa Frøslevgaard, og hvorledes han lod Gierderne aldeles forfalde om sine Marker, saa hverken Frøslev- eller Gevne-Bønder kunde vogte deres Qvæg saa godt, at det ikke kom ind paa hans Lodder, og naar Qvæget giorde det, saa tog det op og truede Bønderne, som det tilhørte, med at ville slaae Arme og Ben i Stykker paa dem, og sætte dem paa Bremerholm. Endelig beviste Jørgen Sorterup, at som Følge af Gaardenes Forødelse havde han af 19 Gaarde i Frøslev By i det sidste Aar ikke havt mere i Tiende end — 5 Bygnege og 6 Havrenege. Der behøvedes imidlertid ikke nogen Dom nu over Rasmus Ibsen, for at frelse de Vedkommende fra ham, thi han var færdig, Creditorerne vilde ikke længere have

[1]) Dette har altsaa været den fordums Præstegaard i Frøslev.

[2]) Rasmus Ibsen regnes her uegentligt med til Forvalterene, da han dengang var ude af Dronningens Tieneste. Haxen (Lars) var Forvalter paa Vemmetofte. Hans Navn kan enten være „Hacksen" eller „Hachsen", i første Tilfælde kommer det af det gamle Navn „Hack", i sidste Tilfælde er det en Sammentrækning for „Hagensen" eller „Hagesen", ligesom „Laxen" sees at have været det for „Lagesen".

Noget med ham at giøre, og allerede i Løbet af det næste Aar fik Dronningen, som vi have seet, Gaarden og Godset.

Under disse Omstændigheder maatte Jørgen Sorterup med dobbelt Glæde baade for sit eget og sine Sognes Vedkommende hilse Dronningens Kiøb af Frøslev Gaard og Gods, der baade bragte Fred, Virksomhed og Mennesker tilbage i Frøslev Sogn, og ogsaa giorde det muligt for Kaldet nu at faae sine Indtægter af det. Men i den Glæde kom der en stor Malurtsdraabe for Jørgen Sorterup, da Dronningen giorde de 4 store Bøndergaarde i Høistrup til en Herregaard, og istedenfor disse ombannede Frøslevgaard til Bøndergaarde, der næsten vare 3 Gange mindre. Følgerne af denne Foranstaltning grebe bevægende og forstyrrende ind i Jørgen Sorterups Liv fra det første Øieblik af indtil hans Død, og Anledningen dertil var Tienden af Høistrup.

Vi have ovenfor seet, at næsten ⅔ af Hartkornet paa Høistrup nye Hovedgaard forblev ufrit fra de forrige Bøndergaarde og var altsaa tiendepligtigt. Spørgsmaalet om den Tiende, der skulde ydes heraf, henstod uafgjort i det første Par Aar, men da man var færdig med Gaardens og Godsets Indretning, skred man til Ansættelsen af den. Man henvendte sig da til Sorterup og foreslog ham at lade Tienden afgiøre af 4 upartiske Mænd, hvoraf han skulde vælge 2, og Dronningens Godsinspectør Terkel Terkelsen 2. Men da Sorterup svarede, at han ikke ensidigen kunde forhandle om Tienden, men at dette maatte ske af alle Tiendetagerne i Forening, bestemte man, at indgive en fælles Begiæring om en kgl. Commission til Tiendens Afgiørelse. I Henhold hertil beordrede nu Frederik IV Amtsforvalter Rennemann i Tryggevelde Amt, Herredsfoged Johan Friis i Tryggevelde Herred, og Forpagter Rasmus Storm paa Giorslev til at træde sammen i en saadan Commission, og rescriberede dem i den Anledning under 29de August 1707 som følger:

„Saasom Hds. M. Vores Elskelige kiære Fru Moder, Enkedronningen, haver paa Vores Godtbefindende resolveret 4 Bøndergaarde under Tryggevelde Amt til en Sædegaard at oprette, og Frøslev Hovedgaard igien til Bøndergods at udlægge, og Høibemeldte Hds. M. er begiærendes, at Sognepræsten og de øvrige, som til Tienden ere berettigede, Noget ved denne Forandring og

Jordens Deling skal afgaae [1]), saa er Vores allernaadigste Villie, at I lader Vedkommende for Eder kalde, og en rigtig Inddeling og Ligning mellem dem derom forfatte, saa at Ingen paa nogen af Siderne skeer Forkort".

Ifølge dette stevnede Commissionen nu de Vedkommende for sig, idet den derhos tilkiendegav dem, at det var Hds. M.s naadigste Villie, at Tiendetagerne faae, hvad enhver med Billighed og efter Loven kan tilkomme. Sagen førtes for Jørgen Sorterups Vedkommende personlig af ham for Commissionen mod Dronningens Forvaltere, men Parterne stode i alle Punkter paa det skarpeste mod hinanden.

1. Vilde Forvalterene have Tienden ansat til 22 Td. 5 Skpr. Korn af alleslags, men Jørgen Sorterup til 33 Td. [2]); og Parterne kunde her saameget mindre nærmes hinanden, som man vel var enig om, at lægge Tiendebøgerne til Grund, efter hvad de udviste, at der aarlig var tiendet paa Kærven af Høistrup Gaardene og herved sætte 1 Td. pr. Trave, men var aldeles uenig om, for hvor stort et Aaremaal Middelsummen af Tienden skulde beregnes, idet Forvalterene, i Overensstemmelse med Tiende-Commissionen, vilde have et Aaremaal paa 10 Aar, fordi „det var alle bekiendt, at for en 14—15 Aar siden har der været en langt anden Maade i Stevns Herred at binde Nege, end som nu er i Brugelighed, og Almuen haver da ikke nær giort dem saa store som nu er". Sorterup derimod vilde have et Aaremaal over 10 Aar, hvori 3 kunde gaae op, navnlig 15, dels fordi man paa Grund af Trevangsdriften ellers ikke kunde faae Beløbet af enhver Mark, dels fordi man ellers vilde udelukke nogle af de frugtbareste Aaringer.

2. Vilde Forvalterene have Tienden leveret i Sæd, men Sorterup have den betalt efter Capiteltaxten, hvorimod Forvalterene protesterede, fordi „Veien fra Lyderslev til Kiøbenhavn er undertiden saa vanskelig og besværlig, at man først skulde give et Læs Korn bort, for at faae et andet indført, og da naar med Kornet med stor Umage anlanges, er det sieldent eller ingen Tid, at man det saa høit som Capiteltaxten kan udbringe".

---

[1]) Nemlig som Erstatning, fordi Froslevgaard igien udlægges til Tiende.

[2]) Forvalterene vilde have 9 Td. 4 Skpr. Rug, 11 Td. 4 Skpr. Byg, 1 Td. 5 Skpr. Vikker og Ærter, men Sorterup 13 Td. Rug, 16 Td. Byg, 2 Td. Havre, 2 Td. Ærter og Vikker.

3. Vilde Forvalterene have Godtgjørelsen for Offeret ansat til 6 Rdl., men Sorterup til 15 à 16 Rdl., idet han bemærkede, at „Hds. M., hvis christelige og høistpriselige Mildhed mod Geistligheden noksom i Danmarks Rige er bekiendt“, ikke kan ville, at hendes Forvaltere byde ham 6 Rdl. i Offer, naar han mindst har faaet 12 Rdl. af Proprietairen paa Frøslevgaard.

4. Vilde Forvalterene have, at Qvægtienden af Høistrup skulde falde bort, fordi Jørgen Sorterup nu fik Qvægtiende af Frøslevgaards Jorder, hvorimod Jørgen Sorterup forlangte en Godtgjørelse af 12 Rdl., fordi Høistrups Tilliggende var saa meget større, og dertil ogsaa langt bedre, da „man ved Høistrup havde saa god Leilighed til aarlig at giødske endel af Jorderne med Tang“.

5. Vilde Forvalterene, at det gamle Pund Byg, der hidtil var ydet af Frøslevgaard til Præsten, skulde gaae ind som uhiemlet, men Sorterup fremførte et Thingvidne af 1655 for, at det var ydet i „Hr. Chrestens“ Tid, som han og beviste, at det var ydet i hans umiddelbare Formands, „Hr. Sørens“, Tid.

6. Protesterede Forvalterene mod, at Jørgen Sorterup vilde beregne sig 24 Td. Rug i Tiende af Høistrup for det sidst forløbne Aar 1706, idet de sagde, at en saadan Tiende vilde forudsætte en Høst af 10 Fold, og „de henstillede til de kgl. Committerede som fornuftige Landmænd, om de nogen Tid, saalænge de selv havde brugt Avling, har høstet 10 Fold Rug eller bragt i Erfaring, det andre i Stevns Herred, saalænge Minde er til, har høstet en saadan Velsignelse“.

Sorterup holdt paa sin Paastand i alle Punkter, idet han gik ud fra, at det var „Hds. M.s mildigste og christelige Villie, at Sognepræsten for Lyderslev og Frøslev intet skal afgaae ved denne Omvexling af Frøslev og Høistrup“. Forvalterene derimod erklærede, at Sorterup i sine Beregninger havde giort Lidt til Meget, og truede derhos med, at „hvis Magister Sorterup spændte sine Fordringer saa ubilligt, uagtet han burde tage i Betragtning, at ved Hds. M.s store Bekostning ere 15—16 Gaarde besatte i Frøslev By, hvoraf Magister Sorterup og de andre Tiendetagere nu kunne vente sig en god Tiende, saa vilde Hds. M., der har indfriet Frøslev øde Gods fra Amtstuen, hvor det for kgl. Skatter var seqvestreret, være anlediget til, sig Tiendefrihed derpaa at tilholde efter kgl. allernaadigste Forordn. 11 Decbr. 1688 Art. 9“. Herpaa svarede Sorterup, hvad det første angik, at han ikke

forstod at skrive Regninger som Forvalterene, og med Hensyn til Tienden af Frøslev øde Gods, at „fordi disse Gaarde havde ligget øde, havde de dog ikke ligget aldeles udyrkede, thi han selv, ligesom ogsaa Bønder i Lyderslev, Hanneslev og Storeheddinge, havde havt dem i Brug og deraf svaret Tiende".

Commissionen samledes paa Vemmetofte i 5 Møder fra den 26de October 1707—20de Marts 1808; i det sidste Møde faldt Kiendelsen, hvorved alle Afgifter til Jørgen Sorterup for den skete Forandring fastsattes til en aarlig Refusion af 27 Td. Korn og 16 Rdl.[1]) Jørgen Sorterup fik derved 10 Td. Korn og 12 Rdl. i Penge mindre end hvad han havde paastaaet sig tilkiendt, foruden at Commissionen ei heller var gaaet ind paa hans Forlangende, at Kornet skulde ydes ham i Penge efter Capiteltaxten, men havde stillet det frit, om man vilde yde ham det i Sæd, eller i Penge efter Kirkekiøb.[2])

Ihændehaverne af Kirke- og Kongetienden antoge Commissionens Kiendelse uden Appel til Høiesteret. Jørgen Sorterup appellerede den ikke heller, men var i høieste Grad opbragt over den Maade, man havde tinget med ham paa i denne Sag i Dronningens Navn, og over at der intet Hensyn blev taget til Præstens Stilling, som var indskrænket til at leve af Tienden. Han indgav derfor en privat Besværing over Afgjørelsen og androg paa, at Præstetienden ikke maatte være bundet ved den for de 2 andre Tiender antagne Ansættelse, men at der af den ovenanførte Grund maatte tilstaaes ham en særskilt Forhøielse i den.[3]) I Forening hermed indgav ogsaa Præsten i Spiellerup, Magister Jacob Nielsen, en Besværing over, at han i nogle Aar ikke havde modtaget den ham af Dronningen tilstaaede Godtgjørelse for den nedlagte Vemmetofte By. Til samme Tid maa ogsaa

[1]) Commissionen fastsatte Afgifterne saaledes: Korntienden for Høistrup: 10 Td. Rug, 12 Td. Byg, 1 Td. Ærter, Qvægtienden 4 Rdl., det aarlige Offer 12 Rdl., og 4 Td. Byg for det gamle Pund Korn fra Frøslevgaard til Præsten i Lyderslev.

[2]) Capiteltaxten ansattes stiftsvis af Stiftamtmanden og Bispen, Kirkekiøbet amtsvis af Amtmanden og Provsterne; den første angav altsaa den mere almindelige Handelspris, den sidste den mere locale Landpris, der, som ogsaa her sees, i Regelen var mindre. Begge Ansættelser bestaae endnu ved Siden af hinanden.

[3]) At der saaledes var Exempel paa, at Præstetienden ved Refusionen ansattes høiere, endogsaa meget høiere, end de 2 andre Tiender, sees ovenfor Pag. 11.

andre Besværinger være indkomne mod Inspectøren, Forvalterene og Forpagterene, kort mod Alle, der havde med Dronningens herværende Godser at giøre, thi nogle Maaneder efter fandt Godsinspectøren, Terkel Terkelsen, sig bragt i en saadan Stilling, at han under 21de Juni 1708 indgav en Memorial, hvori han androg paa, at Hds. M. vilde lade en Commission nedsætte til at inqvirere over Godsernes Tilstand i Stevns, og under næstflg. 18de August igien indgav en Memorial med samme Forlangende. Den næstflg. 16de September udstedtes der nu i Hds. M.s Navn en Ordre til Etatsraad Eggert, Enkedronningens Hus- og Ridefoged Caspar Müller, og Frederik Lourmann, at træde sammen i en Commission, der skulde „inqvirere med Hensyn til Godserne i Stevns Herred over Aarsagerne til de voxende Restancer, samt over Klagemaalene mellem Betientene paa Godserne og Forpagterene, saavelsom nogle Præster og ellers Godsernes Bønder". Commissionen samledes paa Høistrup den 3die October 1708 og sees endnu at have holdt Møde paa Giorslev den 13de Februar 1709. Den viste sig meget imødekommende mod Sorterup, idet den ikke alene forhøiede den første Kiendelse for ham med 4½ Td. Korn og 4 Rdl. i Penge[1]), men ansatte ogsaa efter hans Ønske hele hans Oppebørsel af Høistrup til et fast aarligt Penge-Beløb af 56 Rdl. 2 Mk. Ogsaa Præsten i Spjellerup tilkiendtes efter sit Andragende den resterende Refusion for Lemmetofte By. Hvad Klagerne mod Terkel Terkelsen derimod angik, da afgav Commissionen den Erklæring, at den, efterat have paa det nøiagtigste undersøgt hans Forhold, havde overbeviist sig om hans Redelighed, som og om hans Erfarenhed i Landvæsenet og Flid. Ogsaa Forvalterene retfærdiggjorde sig saaledes, at Commissionen ikke fandt Anledning til at andrage paa Nogens Afsættelse.

Det høistrupske Tiendespørgsmaal havde nu fundet en Afgiørelse, som tilfredsstillede Sorterup. Men derimod var Sorterup ingenlunde tilfreds med Undersøgelsescommissionens Frifindelse af Dronningens Godsinspector og Forvaltere, og han besluttede derfor at rette et Angreb paa dem, som ikke kunde imødegaaes af Vidner. Det var Dronningens Kabinetssecretair Ger-

[1]) Nemlig 2 Td. Rug, 2 Td. Byg, ½ Td. Ærter; de 4 Rdl. vare et Tillæg til Offeret, som derved bragtes op til 16 Rdl., hvorved Sorterups Fordring i dette Punkt var aldeles fyldestgiort.

hard Neuhausen, som Sorterup kunde takke for Commissionens gunstige Ansættelse af sin Tiende, og af „Taknemlighed“ derfor, som Sorterup kaldte det, forfattede han nu en hemmelig Beretning til Neuhausen, for at sætte ham i Kundskab om, hvorledes han blev ført bag Lyset af Godsbetientene, og hvilken Række af Bedragerier, der vare forøvede af Inspectør og Forvaltere paa Dronningens Godser. Sorterup overskrev Beretningen: „præstigiæ oeconomiæ ruralis revelatæ“, d. e. „en Godsbestyrelses afslørede Bedragerier“, og det er denne Beretning, der nu her griber ind i Forholdene.

Beretningen er affattet paa Latin, som Overskriften viser, og fremstiller under 9 Capitler, eller Afdelinger, de Bedragerier, der ere begaaede ved Oppebørsler, Bygningsarbeider, Hoveri, Ægter, Indfæstninger, Skovninger, Udpantninger, kort, ved alle Poster af Godsbestyrelsen. Det Farlige, der kunde være ved dette Skridt, har Sorterup søgt at forebygge med den yderste Forsigtighed, ikke alene ved, at Beretningen er skrevet i et Sprog, der maatte giøre den utilgiængelig for de Vedkommende, om den skulde falde i deres Hænder, men navnlig ved at udelade alle Person- og Stednavne, og istedenfor dem kun sætte Prædicater og Omskrivelser, der endog som oftest ere holdte saa almindelige og ubestemte, at man maa kiende Begivenheden, for at slutte sig til de betegnede Personligheder. Dronningen er lettest at kiende, hun betegnes enten blot som Herren, Herskeren, „dominus“, „herus“, „dynasta“, eller med Tillægget, den store Herre, den berømmelige Herre, „magnus herus“, „illustris heros“. Ikke heller synes man at kunne tvivle om, at det er Dronningens Hofmarskal, Kötschau, der menes ved „certus ex satellitio“ i cap. IV, og Neuhausen ved den i cap. VIII omtalte „legatus a latere“, ligesom Medlemmerne af Undersøgelsescommissionen ogsaa synes at være betegnede i den vedkommende Forbindelse. Hovedpersonerne ere imidlertid Godsinspectøren, Terkel Terkelsen, og Forvalterene, der førte den høistrupske Tiendesag mod Sorterup, nemlig Jens Clausen, der da havde Giorslev, Søholm og Eritstrup [1]), og Hans Bergmann, der havde Vemmetofte og Høistrup [2]), af disse betegnes den første simpelthen som „inspector qvidam“ og de 2 andre som „dispensatores“. Sig selv skiuler Sorterup under Pseudonymen „Melancomius“, der er en Latinisering af hans Navn efter det

[1]) Johan Damianus paa Søholm var nemlig i 1706, efter Opbyggelsen af det frøslevske Gods, bleven forflyttet som Forvalter til Dronningens jydske Godser.

[2]) Hans Bergmann havde her afløst Hans Borgesen, der først havde været i Tiendesagen, men døde under dennes Forhandling.

Græske[1]). Endelig, hvor der er særdeles Anledning til det, trækker han det juridiske Ansvar ud af de Exempler, han anfører, ved at indføre disse som „Fabler". Forsvaret for den Vei, som Sorterup gaaer, synes han at udtale i cap. II, hvor han siger, at der ikke ved den foranstaltede Inqvisition kunde komme Noget op mod Inspectør og Forvaltere, fordi der, „som en Følge af Vornedskab og Stavnsbaand er en saa forkuet og ræd Aand over de sællandske Bønder og et af Bonde-Frygt og -Undseelse saa betaget Sind, at de, naar Inspectøren eller Forvalterene ere tilstede, eller en anden Mand, der seer stivt paa dem, ryste og skiælve og ikke vove at lukke Munden op"[2]). Skuepladsen for de anførte Begivenheder er Stevns „Stevonius tractus", og fornemmelig denne Del af Stevns „hic Stevonius tractus", d. e. den Del, hvori Sorterup boede, med andre Ord, navnlig Dronningens Gods i Sorterups Sogne. Sorterup synes her især at ville hente Beskyldningerne mod Inspectøren og Forvalterene fra deres Forhold ved Frøslevgods og Frøslevgaard. Saaledes siger han om Forvalterene i cap. V med Hensyn til Frøslevgods: „hvor kunde jeg ønske, at være Forvalter, naar hver Bondeby, som atter skulde opbygges og besættes, kunde give mig en Fordel af 100 Rdl."[3])! og fortæller derpaa, hvorledes Forvalterene herved bære sig ad, idet de give Inspectøren halv Profit, lade Avlsredskaberne giøre hiemme i deres Gaarde af Principalens Træ og faae Bønderne til at beedige for Retten, at de have faaet Besætninger, som de aldrig have seet. Og i cap. VII har han følgende Beretning om, hvorledes Terkelsen tillod Rasmus Ibsen at bære sig ad efter Salget af Frøslevgaard: „En vis Inspectør", siger han, „kiøbte i sin Herres Navn en saa kaldet Herregaard, og det blev tilladt Sælgeren at beboe den ½ Aar, men da dette var udløbet, lagde denne endnu ½ Aar til paa sin egen Haand og udelukkede og afskar trodsigen de Mennesker fra at komme derind med Gods og Bohave, som man med Magt havde taget fra deres Steder og drevet derhen[4]), og da saa Sælgeren omsider, enten han vilde eller ikke,

---

[1]) «Melancomius», af μελας sort og κωμη en Flække, By, er nemlig en Oversættelse af „Sorte-rup".

[2]) At der i dem som «vernæ et glebis adstricti» er et «dejecta et pavida mens, rusticoqve metu et rubore suffusus animus adeo ut ad præsentiam villici et inspectoris alteriusqve acriore eos obtuitu intuentis contremiscant, ne hiscere qvidem audentes».

[3]) «Qvam vellem esse dispensator, si qvælibet villa rustica exstruenda et præsidiis instruenda me centum imperialium lucro bearet».

[4]) Her menes Bønderne fra de nedlagte Hoisirup Gaarde, som nu skulde have Jorderne

endnu før Kiøbets Betaling[1]) nødtes til at fortrække og flytte et andet Sted hen, plyndrede han Gaarden paa det vederstyggeligste, som han kunde, for Vinduer, Planker, Gulvsten, Døre, Lofter, Tapeter, ja endog Jernkakkelovne og næsten alle Jernsager, som han borttog, brækkede af, og slæbte væk; og derad har hidtil ikke saa meget som en Kiøter biæffet, eller den, som havde kiøbt Gaarden i sin Herres Navn, nogensinde sagt, at det var utilbørligt. Formodenligt har det været Grunden, at han, da Gaarden kiøbtes, ikke har sørget for, at der blev taget et nøiagtigt Syn over Gaardens Tilstand, og optegnet, hvad han (Sælgeren) skulde efterlade urørt til Efterfølgerene i ethvert Kammer paa Borggaarden, i Fruerstuen, Kiøkkenet, Staldene og Laderne, og i hvilken Tilstand han skulde overlevere den Anden Gaarden til Beboelse"[2]). Sluttelig tilføies, at „det ikke er forunderligt, at hverken Inspectør eller Forvalter brøde sig om, at Gaardens Bygninger vare istand, thi disses Fornyelse har aldrig været dem skadelig, at det (tvertimod) er den styggiske Vei, hvorpaa den gyldne Gren findes for dem, at indvikle og hilde deres Herre i store Bygningsforetagender".

Sorterup har forsynet Beretningen med et Forord til „sin høifornemme og høilærde Mæcen". Heri siger han, at han har skrevet om Bedragerier, uden at navngive Bedragerene[3]), at det gielder om, at forstaae, hvem hint, hvem dette passer paa, og hvem ikke, og især om at forstaae Anvendelsen

---

af Frøslevgaard, og formodenlig alle foreløbig have deres Bopæl paa Gaarden, men siges ikke at have kunnet komme derind, fordi Rasmus Ibsen nægtede at flytte ud.

[1]) Rasmus Ibsen har altsaa paastaaet, at han ikke vilde forlade Frøslevgaard, før Dronningen havde udbetalt ham den fra Gielden paa Frøslevgaard overskydende Sum, uagtet denne ifølge Kiøbecontracten skulde henstaae, indtil Dronningens Mellemværende med ham var retlig afgiort, med mindre det maatte behage Hds. M. at ville tilstaae ham den af sig selv. Jvnfr. d Skr.s I, 220.

[2]) Det her anførte Sted af cap. VII om Frøslevgaard er saaledes: «Emebat inspector qvidam, nomine Domini, villam ut vocant nobilem, venditori permissum dimidio eandem inhabitare, qvo præterlapso, dimidium, qvod ex se sumsit, addidit. Demum nolens volensqve venditor, etiamnum ante solutionem emptionis, discedere locumqve mutare coactus spoliavit, ut potuit, födissime villam fenestris, asseribus, lapidibus pavimento instratis, januis, tabulatis, tectoriis parietum, imo fornacibus ferreis et ferramentis fere omnibus, demtis, convulsis, ablatis, ad qvæ hactenus ne agganivit qvidem catulus, nec injuste hoc actum unqvam dixit, qvi Heri nomine villam emerat Forsan in hac causa fuit, qvod facta emptione non curaverit, statum Villæ exactius describi consignariqve, qvid in qvavis Prætorii camera, in Gynæceo, in culina, in stabulis et horreis intactum linqveret successoribus, et qvo in statu Villam traderet alteri inhabitandam».

[3]) «De præstigiis ommissis præstigiatoribus».

deraf for sig selv[1]). Men Sorterup forbereder ikke alene Neuhausen til Læsningen ved at giøre ham opmærksom paa, at han selv maa sætte Navnene til og giætte sig til Meningen, men han forbereder ogsaa Stemningen hos Neuhausen til selve Læsningen, og han kunde i den Henseende ikke giøre det værre mod sine Modstandere. Han siger nemlig med Hensyn til Godsbetientenes Forhold til Neuhausen som en Udlænding og Tydsker: „Man kan være overbevist om, at de ikke ville aflade fra deres Machinationer, naar Herren tager en Mand fra et andet Sted til sit Hof, der besidder Lærdom, Hierte og Redelighed[2]), at de da ville udsprede om ham, at han er uvidende i det indfødte Tungemaal paa denne Ø, ubekiendt med de Skikke, Love og Indretninger, der ere eiendommelige for vort Folk, oplagt som født til at ridse Skrivelser i et Sprog, der ikke har hiemme i denne Jordbund“[3]), men forresten „blindere end en Muldvarp“[4]) til at efterse Regnskaber, afgiøre Tvivlsmaal og staae i Spidsen for en Bestyrelse. Kortelig, at det hedder sig: „han er en Tydsker, hvad kan han saa forstaae“[5])?

Sorterup slutter sit Forord med at bemærke, at han ikke anseer dette Arbeide for sit Kald uvedkommende, og at han ogsaa haaber, at det kan blive til Gavn for de arme Trælle paa Godserne, der nedtrykkes af den utaalelige Mængde Arbeide, der lægges paa dem.

Virkningen af Sorterups Beretning udeblev ikke, og fra den Tid klages der over, at Neuhausen afskedigede „mange retskafne Folk“ af Dronningens Tieneste. Blandt dem, der saaledes afskedigedes, var ogsaa Terkel Terkelsen, der havde afløst sin Fader paa Dronningens Godser[6]), og allerede i mange Aar beklædt sin Post med den Anerkiendelse, som Commissionen udtalte; han befaledes ved Nytaar 1711 at afgive sit Embede, som saa overdroges

[1]) «Sapientis erit discriminare, cui competit hoc, cui illud, cui neutrum, sapientissimi in semet ipsum inspicere».

[2]) «Nec tibi persvasum habeas, qvod suis defuturi sint machinis, si Dominus in aulam suam aliunde accersitum asciverit virum, doctum, cordatum, et integræ famæ».

[3]) «Hunc esse hominem lingvæ insulanis vernaculæ ignarum, rituum, legum, et ordinationum genti nostræ propriarum imperitissimum, aptum natum epistoliis qvibusdam lingva exotica exarandis».

[4] «Talpa cæcior».

[5]) «Germanus est, qvid intelligat»?

[6]) Hans Fader, Terkil Pedersen Østrup, døde 1692 som Dronningens Forvalter over hendes stevnske Godser og ligger begravet i Holtug Kirke.

til Søren Madsen Borthus. Efter den Maade, hvorpaa Terkelsen havde faaet sin Afsked, forudsaae han, at det vilde blive nødvendigt, at der kom Mellemmænd mellem ham og Neuhausen, og indgav derfor under 26de Januar 1711 en Ansøgning til Kongen, om at Etatsraad Poul Vinding og Justitsraad Johan Ernst maatte udnævnes som Commissairer til at kiende mellem Justitsraad Gerhard Neuhausen og ham ved hans Regnskabs Aflæggelse, „da han ved onde Menneskers vrange Beretninger først i nogle Aaringer har været betaget Leilighed til Hds. M.s Tienestes Befordring, og dernæst tilsidst er blevet denne berøvet". Men Terkelsen blev ikke forlegen ved sin Afskedigelse og fik den bedste Retfærdiggiørelse, han kunde faae for sit Forhold, idet Dronningens egen Søn, Prinds Carl, tog ham i sin Tieneste, og denne Prindses Hof og Anliggender styredes af den for sin strenge Redelighed og for sin Høiagtelse for redelige Folk saa bekiendte Overkammerherre, Carl Adolf Plessen [1]). At Terkelsen har kiendt sin Banemand, og at han med de ovenanførte „vrange Beretninger" mener Sorterups, kan man antage med Vished. Men der er ei heller Tvivl om, at det i det Hele har været bekiendt, hvorfra det heftige Angreb udgik, der paa en Gang reiste sig fra alle Sider mod Dronningens underordnede Godsbestyrelse efter den første Commissions Kiendelse i den høistrupske Tiendesag, og hvad Grunden var til, at Neuhausen et Par Aar senere uden Lov og Dom afskedigede Mænd, der nylig havde beviist deres redelige Embedsførelse, og at Sorterups Forhold her og Sorterups Indflydelse paa Neuhausen langt fra har været en Hemmelighed. Da Sorterup derfor i Aaret 1713 blev Provst, og Biskop Worm lod sig forlyde til ham, om hvad Grunden vel kunde være til, at Hds. M. havde saa faa, ja saa godt som ingen Indtægter af sine store Eiendomme i Stevns, forstod Sorterup vel, hvortil Biskopen sigtede, naar han af ham forlangte Oplysninger om denne Sag, og, for at vise Biskopen, hvad han havde skrevet og hvordan, og for at Biskopen, — som det vel tør antages, — ikke skulde troe, at han var gaaet videre end han var, sendte han Bi-

[1]) Det er muligt, at Terkelsen allerede dengang havde en Tieneste hos Prindsen, og at den offenlige Retfærdiggiørelse, som Terkelsen nu modtog af Prindsen, bestod i det nye Tienesteforhold, hvori han sattes til denne, ved at Prindsen overdrog ham Bestyrelsen af sit store jægerspriisiske Gods, og saaledes viste sin fuldkomne Tillid til hans Redelighed som Godsbestyrer, juft som han med den modsatte Formodning mod sig afskedigedes fra Dronningens Tieneste af Neuhausen. Jvnfr. C. F. Wegener: Abrahamstrup II. anfr. Tidsskr., p. 68.

skopen en Afskrift af Beretningen, og det er dette Biskop Worms Exemplar, der er blevet bevaret for os, og findes i den rostgaardske Manuskriptsamling paa Universitetets Bibliothek. Sorterup forsynede Exemplaret med en latinsk Fortale til Biskopen, hvori han siger, at han har udarbeidet Beretningen til Bedste for sin særdeles Velynder, den saa fortræffelige høifornemme og høilærde Gerhard Neuhausen[1]), der har vist sig for ham som en velsindet Mand mod Folk af hans Stand. Sorterup beretter derefter Sammenhængen med Beretningen og siger, at han har skrevet den paa en Tid, da han led under Skiæbnens Tryk af en saa ubillig Uretfærdighed, at ikke blot han selv, men ogsaa hans Efterfølgere for bestandig vilde være blevne ruinerede ved Forandringen af en Landsby til en Hovedgaard, hvis ikke denne gode Mæcen havde taget sig af hans Sag, ikke saa meget ved at holde paa den, som ved at faae den oplyst og strengt retfærdigen undersøgt, at han, næst Gud, skylder ham baade at han slap for de sværeste Processer, hvori hans Modstandere havde villet indvikle ham, og at hans aarlige Indtægter, som de dygtigen havde ønsket at formindske og beskiære, omsider bleve ansatte efter en nogenlunde billig Kiendelse[2]), at han til Giengield for denne store Velvillie og til Bevis paa sin Taknemmelighed har henvendt denne Afhandling til hin Velynder, som Himlen ligesom sendte ham[3]). Han tilføier endelig, at denne Udarbeidelse ingen anden Hensigt havde, end at sætte en Slaa for de deri afslørede Bedragerier, at den alene var bestemt for hans Velynder, og til aldrig at læses af Dødeliges Øine uden hans. Sluttelig bevidner Sorterup, at han af Taknemlighed mod Worm nu ogsaa sender ham Afhandlingen, hvorhos han udtaler — og vel for at vinde Worm efter dette —, at

[1]) «In gratiam Viri apprime boni, Nobilissimi et doctissimi Gerhardii Neuhausii, Fautoris pereximii.»

[2]) Afhandlingen er altsaa skrevet efter Tilendebringelsen af den Commissions Forhandlinger, hvorved Sorterup fik sit Tillæg, følgelig efter d. 13de Febr. 1709.

[3]) Scripsi (commentariolum) ea tempestate, qvum iniqva adeo sinistræ Sortis injuria premerer, ut non modo mea solius, sed perpetua successorum clades ex mutato in Villam pago exorta fuisset, ni bonus ille Mæcenas meas in se partes non tam tuendas qvam in lucem protrahendas et ad veritatis amussim examinandas assumpsisset. Illo enim unico post Deum adjutore id peractum, ut et a gravissimis litibus, qvibus me irretiendum et illaqveandum voluissent inimici felicissime liberatus fuerim, et reditus annui, qvos valde diminuendos et decurtandos exoptassent ex æqvo demum qvodammodo statuti sunt et dijudicati. Qvo circa tantam benevolentiam signo qvodam gratæ mentis compensaturus illi ceu divinitus misso Fautori hunc commentariolum dedicavi.»

han ønsker at pryde sin „cryptographia veterum Septentrionalium", som snart skal udkomme med Biskopens Navn. Sorterup har forsynet Exemplaret med sit Navn og understreget sig „et ringe Stykke Præst og Provst" [1]), formodenlig med Hensyn til, at han nylig er bleven det sidste.

Afdøde Professor L. Engelstoft meddelte et Udtog af denne Beretning i et Møde af det Skandinaviske Literaturselskab d. 8de Decbr. 1804, hvilket Udtog han derefter lod indrykke i Selskabets Skrifter for 1805 under Titelen: „Provst Jørgen Sorterups Forvalterkneb". Hvad Tiden angaaer for Beretningens Forfattelse, da træffer Engelstoft det Rigtige paa 1 Aar nær, idet han sætter den til 1710 eller 1711, medens den efter det Ovenstaaende maa sættes til 1709 eller 1710. Derimod var det naturligt ved et Skrift, der indeholder en saadan Mystification af alt det Personale og Locale, at det Historiske af dets Indhold, naar det ikke kunde indordnes i den Sammenhæng, hvori det her sees af forudgaaende og efterfølgende Begivenheder, enten maatte misforstaaes, som naar Engelstoft mener, at Neuhausen har været en Godseier, eller aldeles gaae tabt og forbigaaes, saaledes som Engelstoft giør med den Bemærkning, at der er „adskilligt i Bogen, som ikke interesserer os". Det, som indignerer Engelstoft ved Skriftet, er Sproget, og han, der var bekiendt for sin fine classiske Dannelse, kalder Latinen i det smagløs og uudstaaelig, og siger, at han tvivler om, at en Oversættelse af det vil lykkes i noget Sprog. Med Hensyn til Indholdet derimod, da finder Engelstoft vel Skildringerne stærke, men troer, at Ingen vil finde dem overdrevne, der kiender Forholdene, og han tæller Skriftets Forfatter blandt de Mænd, „hvis Minde fortiener en taknemlig Erindring, fordi de yttrede følsom Deltagelse i Bondestandens Mishandling, selv om de Intet udrettede til at lindre dens Kaar".

Efter denne Dom er Skriftet hidtil blevet betragtet; og var det nu saaledes, at Sandheden af den her givne Skildring og det Fortienstfulde ved den skulde, som Engelstoft giør, og ene kunde giøre, bedømmes efter, om de her af Sorterup paapegede Bedragerier kunde tænkes at foregaae ved en Godsbestyrelse, og baade paa Sorterups Tid og før og efter ham virkelig ere foregaaede, og om de her med Skarpsindighed og Nidkiærhed ere blevne fremdragne, da skulde vi med Glæde have ydet Sorterup

[1]) »Qvantulacunqve pars et exile membrum sacerdotum et præpositorum«.

den Ros, og hans Arbeide den Anerkiendelse, som Engelstoft giør. Men ganske anderledes stiller Sagen sig, naar Nøglen foreligger til Skriftets hemmelige Ziffre, og dets Almindelighed forandrer sig til bestemte Personer og bestemte Begivenheder, hvortil der sigtes, og bestemte Forholde, hvoraf Motiverne maa udledes, og naar vi da see Sorterup træde op med hemmelige Angivelser, og tilraade fraværende Eiere at sikre sig saadanne paa deres Godser[1]), og naar vi see ham træde op med Beskyldninger, som vi nødes til at ansee for usandfærdige, og dermed styrte Mænd, der kort iforveien havde retfærdiggiort sig under en offentlig Undersøgelse, og endnu mere retfærdiggiorde sig ved den Tilstand, der blev under deres Efterfølgere, og naar vi endelig hovedsagelig maa udlede Skriftet af personligt Nag, da falder der en streng Dom tilbage paa Sorterup for dette Skridt, selv om han saa kun har angivet, hvad man har berettet ham, og saadanne Angiverier den Tid end brugtes nok saa meget af den souveraine Statsstyrelse.

Mere bestiæmmende end Skriftet selv er imidlertid dog Forordet til Neuhausen, hvori Sorterup fornægter sin Folkefølelse, og til ham, en Udlænding, en Tydsker, hvor dannet og værdig en Mand han end i sig selv kan have været, anfører det som Machinationer og Opsætsigheder af de Vedkommende, at de klage over, at han, som er sat over saa mange Godser her i Landet, hverken forstaaer Dansk og kan tale med Bønderne, eller tiender det Allermindste til Lovgivning, Skikke og Indretninger her i Landet. Men idet Sorterup saaledes anklager den Følelse, hvis Ret han for Alt skulde have paatalt, viser hans Yttring om det Bibegreb, der forbandtes med at være en Tydsker, os tillige ikke alene af hvad Beskaffenhed den store Mængde havde været af disse, der efter Souverainiteten kom ind i Landet og her udbredte sig i alle Stillinger, men ogsaa, hvilken Bitterhed, der laae paa Folkets Bund, over i sit eget Land og i sine egne Forholde at skulle see sit Sprog og sin Folkefølelse tilsidesat af disse[2]).

[1]) I cap IV siger han, at som Christian IV. havde ved Holmen, saaledes vilde han, — for at enhver Herre ligesaa meget kunde frygtes fraværende som nærværende — «qvantum maximis votis exoptare proprietariis diphteram».

[2]) Saa nødvendig nemlig som Afskaffelsen af Haandfæstningen i 1660 end havde været, saa stærkt savnede man dog bag efter under Enevoldsregeringen den Beskyttelse for Nationalitet og Modersmaal, som „de gode danske Mænds" Rettigheder havde ydet, og det er i dette Savn, at Grunden maa søges til den Tilbagegang i den danske Folkeaand, som spores giennem hele det første Aarhundrede af Enevoldsregeringen.

III.

Dronning Charlotte Amalie var en reformert Prindsesse af Hessen = Cassel, Datter af Landgrev Vilhelm VI. og Prindsesse Hedevig Sophie af Brandenborg. Hendes Moder var en Søster til den store Kurfyrste, Frederik Vilhelm af Brandenborg, og Charlotte Amalie slægtede i Evner og Charakter paa sin Moders Side. Hendes Opdragelse havde draget det Religiøse ind i hendes Personlighed og indgivet hende en levende Kiærlighed til sin Kirke, der end mere forøgedes ved indtraadte Omstændigheder i hendes Familie. At skaffe og sikkre sin Kirke et Plantested i Danmark, var derfor den Virksomhed, som Charlotte Amalie satte sig som sit Livs blivende Formaal, og hvormeget hun end i en Række af Aar anfægtedes for sin Bekiendelse og sine Bestræbelser for den, naaede hun dog dette Maal.

I Egteskabscontracten med Christian V, som Charlotte Amalie understrev forinden Vielsen paa Nykiøbing Slot, havde hun forpligtet sig til, at de eventuelle Børn af hendes Egteskab skulde opdrages i den lutherske Kirke, hvorimod det tilstodes hende selv, at forblive i den reformerte Kirke og have fuldkommen Frihed i sin personlige Religionsøvelse. Med denne Frihed maatte hun lade sig nøie, uden at kunne tænke paa at udrette det Allermindste for sine Troesbekiendere, saalænge den herskesyge og intolerante Enkedronning, Sophie Amalie, raadede, og stod i Spidsen for den fanatisk=lutherske Opposition [1]). Omsider, da Enkedronningens Endeligt nærmede sig, lykkedes det hende at trænge igiennem, og under 3die Januar 1685 forundtes der hende den Glæde, at faae et kgl. Rescript, der tilstod den reformerte Kirkes Bekiendere fri Religionsøvelse i Danmark. Nogle Uger efter døde Enkedronningen d. 20de Februar, og da hun nu var bleven denne Modstand qvit, og Kongen meget ønskede at faae Fabriker i Landet og faae Kiøbenhavn udvidet ved nye Qvarterer, fulgtes det første Reskript, 14 Dage efter Enkedronningens Begravelse, af et andet, som udkom d. 11te April, og tilbød alle Fremmede, Reformerte saavelsom Lutheranere, forskiellige Privilegier, naar de vilde ned=

---

[1]) I 1676 udkom der endog en Lov, der forbød danske Undersaatter under Mulct at bekiende sig til fremmede Religioner.

sætte sig i Landet [1]) Paa den Maade fik nu Dronningen i de 2 nærmest følgende Aar baade en fransk og en tydsk reformert Menighed samlet i Kiøbenhavn. Men da de Reformerte størstedelen vare fattige Flygtninge, og deres Cultus tilmed kun var tolereret, saa henlagdes de til en Udkant af Staden, hvor der i Trinitatis Sogn anvistes dem et Qvarter til Bebyggelse ligeoverfor Rosenborg Slot, og hvor Dronningen saa under 27de Juli 1687 udvirkede Tilladelse for dem til at opføre sig en Kirke og derved indrette en Kirkegaard, hvortil den fornødne Jord udlagdes og skiænkedes dem tilligemed en Grund til Præsteboliger [2]). Grundstenen til Kirken blev vel lagt det næste Aar, men Fuldendelsen af Kirken trak ud, indtil Dronningen saae sig istand til ved Gavebrev af 20de Juli 1693 at skiænke 11,000 Rdl. i Kroner til den [2]). Efterat Menigheden nu saaledes havde faaet sin Kirke, vilde Dronningen ogsaa, at de franske Præsteboliger ved den, der vare privat opførte, skulde kiøbes til Menighedens Eiendom, og udstedte til den Ende to Gavebreve til den af 22de April 1696 og 14de Mai 1701 [2]), hvoraf det ene løb paa 2200 Rdl., og det andet paa noget over 3200 Rdl. [3]). De franske og tydske Præster, som Menigheden fik, lønnede Dronningen selv, og da en Skolelærer efter nogle Aars Forløb skulde ansættes ved dens Børn, skiænkede hun 1000 Rdl. til hans Lønning ved et Gavebrev af 13de Marts 1710 [2]).

Men Vemmetofte spiller ogsaa en Rolle i Dronning Charlotte Amalies Planer for den reformerte Kirke. Dronningen havde nemlig isinde at stifte et Frøkenkloster i Danmark, hvortil adelige Damer af den reformerte Bekiendelse ogsaa skulde have Adgang, og som saaledes kunde være et Middel til at drage adelige reformerte Familier herind, og til at tilveiebringe et umiddelbart Samliv mellem Lutherske og Reformerte. Til denne Stiftelse

---

[1]) Christian V.s Privilegier af 11te April 1685 tilstaae alle Fremmede, Evangeliske og Reformerte, der bosætte sig i Landet, følgende Rettigheder: 1) i 20 Aar Frihed for alle Contributioner og personelle Tyngder; 2) Toldfrihed for hvad de selv medbringe, samt for alle de raae Varer, de lade indkomme fra Udlandet, for her at forarbeide dem; 3) Frihed for Grundskat og Indqvartering, naar de bygge paa øde Pladse i Kiøbenhavn, i 10 Aar for dem, som bygge grundmurede Huse, 3 Lofter høie og i 8 Aar for dem, som bygge saadanne 2 Lofter høie, og ligeledes i 8 Aar for dem, som bygge Bindingsværkshuse 3 Lofter høie, og i 6 Aar for dem, som bygge saadanne 2 Lofter høie.

[2]) Archivet ved den fransk reformerte Kirke i Kiøbenhavn.

[3]) Nemlig 3212 Rdl. 5 Mk. 8 ß. Dronningen maa altsaa have betalt de 2 Boliger, som her kiøbtes, efter hvad det havde kostet at opføre dem.

udsaae Dronningen Vemmetofte, dels maaske for Stedets smukke Beliggenhed, dels og vist hovedsagelig, fordi Vemmetofte ansaaes for det bedste af hendes Godser paa Sælland. Dronningens Project til denne Stiftelse, som er opsat af den ældre Ahrenstorf, haves endnu[1]), det er skrevet paa Tydsk, og indeholder 44 Punkter, hvoraf vi her skulle uddrage følgende:

1) Stiftelsen funderes paa Vemmetofte Gaard og Gods. 3) Conventet (ɔ: Damerne i Klosteret) skal bestaae af 1 Abbedisse og mindst 7 Frøkener, og til Stiftelsens Administration skulle 1 eller 2 tilforordnes under Navn af Provisorer. 4) Antallet af Damerne kan stige efter Stiftelsens Leilighed. 5) Abbedissen skal være Enke. 6) Adgang til Stiftelsen have først Hds. M.s ældste Frøkener efter deres Tienestealder, saa de senere, saa dem, Hds. M. har holdt over Daaben, og dem, som ere opkaldte efter hende. 7) Naar Ingen flere Saadanne ere, admitteres uden Forskiel saavel indenlandske som udenlandske Frøkener, dog at de ere af den danske, nordiske (ɔ: norske), og tydske Nation. Conventualinderne skulle opvise 4 Ahner paa begge Sider, om de ere af grevelig eller friherrelig Stand, men hvis ikke, da 6, og maa der paa ingen af Siderne have været berygtede Personer i disse Generationer. I Indskud skal der erlægges 300 Rdl. i Kroner. 9) Ingen maa optages uden af den lutherske eller reformerte Religion, „fordi der mellem disse 2 Religioners Øvelse kun er liden Forskiel", dog maa der ikke være over $\frac{1}{3}$ reformerte Frøkener efter Hds. M.s nulevende Damers Afgang. 10) De reformerte Damer skulle frit befordres af Bønderne til de Steder, hvor der er reformert Cultus, og skulle deres Taffelpenge sendes efter dem. 14) Abbedissen og Provisorerne skulle bestemme Bedetimerne i Forening med Præsten. De øvrige Timer tilbringe Damerne i anstændig Occupation indenfor Klosteret og Haven, men udenfor samme, kort eller langt, maa de ikke komme uden Abbedissens Tilladelse, og skulle Klosterets Porte være lukkede fra Kl. 10 om Aftenen til Kl. 5 om Morgenen fra 1 Juni — 1 September, og den øvrige Tid af Aaret fra Kl. 9 om Aftenen til Kl. 6 om Morgenen, dog undtages herfra Døren til Haven, ifald Haven bliver omgivet med en Mur. 18) Det tillades Frøkenerne at klæde sig efter Brug, dog skulle de see paa Beskedenhed. 19) Frøkenerne skulle bære paa høire Side et dobbelt Guldkors i et ordinairt himmelblaat Baand. 20) Dette Baand skal paa begge Kanter have en smal hvid Lisiere. i hvis Midte igien skal være en rød

[1]) D. kgl. Geh. Archiv.

Streg, det dobbelte Kors skal være rødt paa hvid emailleret Grund. 21) Provisorerne skulle paa samme Maade bære et Kors af samme Slags og med samme Baand og Sløife i deres Knaphül (saaledes) som Maltheserne, og bedes H. M. at ville tillægge Abbedissen, Provisorerne og Conventualinderne Rang. 22) Det tillades Frøkenerne at gifte sig med Abbedissens Samtykke. 24) Abbedissen skal behandle alle Frøkenerne med samme Kiærlighed, som det kunde være hendes Børn, og Conventualinderne skulle ære Abbedissen som deres Moder og Foresatte, og indbyrdes afholde sig fra alle Uhøfligheder og Stridigheder, og have de noget at klage over hverandre, skulle de foredrage dette for Abbedissen og underkaste sig hendes Dom, og skal Abbedissen først foreholde dem deres Forseelser hemmeligen, derpaa for hele Conventet, og har baade det Ene og det Andet været forgiæves, saa kan Abbedissen andrage paa Exclusion eller en honorabel Arrest. 33) Provisorerne og Klosterfogederne skulle være gifte eller ældre Enkemænd. 36) Klosterets Indtægter uddeler Abbedissen. 37) Det bestemmes, hvad Abbedissen skal have til Tafflet og hendes Deputat (dertil) af Livsfornødenheder. 40) 2 Conventualinder skulle være Abbedissen tilforordnede ved Husholdningen, den ældste og yngste, og maanedlige Regnskaber fremlægges. 41) Det bestemmes, hvor meget Brænde hver Dame skal have aarlig til sin Stue, ligesaa Abbedissen til Kiøkken, Bryggers og Spisestue. 43) Damerne skulle ved gudelige Øvelser og alle christelige Dyder see, at denne Stiftelses Flor kan blive virkelig illustreret, og deres Conduite være et Lys og Exempel for det ganske Land. 44) Da Hds. M. tager i Betænkning at overdrage den specielle Opsigt over Klosteret til H. M. Kongen paa Grund af dennes mangehaande Forretninger, saa overdrager Hds. M. denne til sine 2 andre høitelskede Børn, Prinds Carl og Prindsesse Sophie, og efter dem skal den da gaae til Andre af det kongelige Hus.

Vi have ikke Datum for dette Project, men da Hds. M. indsendte det til Hofmarskal Kötschaus Betænkning, og denne foreligger dateret d. 6te Februar 1711, saa kan Projectet efter den hurtige Forretningsgang ved Dronningens Hof ikke være længe før, og maa saaledes i Tiden slutte sig til Dronningens sidst anførte Gavebrev til den reformerte Menighed. Kötschau fremhæver først i sin Betænkning det Onskelige i, at Hds. M. selv i levende Live vil oprette Stiftelsen, navnlig med Hensyn til, at der da turde tilflyde den flere kgl. Concessioner og Beneficier, derefter gaaer han saa over til sine Bemærkninger ved Projectet selv, som han nærmest samler om 3 Punkter. For det

første erklærer han, at man maa skaffe sig en nøiagtig Beregning over Indtægterne af Vemmetofte Gaard og Gods, samt over Udgifterne til Bygningernes Vedligeholdelse paa Gaarden, til Contributions-Restanser osv., forinden man kan tage nogen fast Bestemmelse om Conventualindernes Antal og deres samt Betientenes Oppebørsel, „welches bei diesen troublen und schweren Zeiten, und da man keine sichere Rechnung allerdings auf die Einkommen der Güter machen kan, etwas schwer und bedencklich fallen will". Dernæst bemærker han, at dersom Stiftelsen ikke skal oprettes før efter Hds. M.s dødelige Afgang, saa maa der enten efterlades en ren Capital, eller en bestemt Anvisning paa Midler til Klosterets Indretning, hvorhos han giør opmærksom paa, at Udgifterne, der skulle udredes i Hds. M.s Dødsbo, ville beløbe sig til en 50,000 Rdl., og at disse Udgifter forud maa afholdes, før der kan blive Tale om at faae Penge tilovers til Andet. Endelig finder han store Betænkeligheder ved Planen selv med et blandet Kloster for lutherske og reformerte Damer. Der stod i Projectet, at ikke mere end $\frac{1}{3}$ af Damerne maatte være reformert, men Kötschau maa have været underrettet om, at det var Dronningens Mening, at $\frac{1}{3}$ af Damerne altid skulde være reformert, og at Hds. M. saaledes vilde sikkre adelige reformerte Familier $\frac{1}{3}$ af Pladsene i Klosteret, thi han siger derom i Slutningen af Betænkningen: „dabey ich aber nicht umbhin kan noch dieses zu eröfnen, daß ich nicht vermuthe, daß Ewr. königl. May. intention daß jederzeit das 3te Theil Conventualinnen der reformirten Religion seyn sollen, in künftige Zeiten eben so genau werde undt könne observiret werden, indem hier im Lande dergleichen nicht zu finden, mehrere Ursachen zu geschweigen, so diesen post schwer ja fast impracticabel machen dürfen".

Da denne Betænkning indkom, var Pesten allerede for 3 Uger siden udbrudt i Kiøbenhavn, og efterat have holdt sig hele Vinteren og Foraaret i Byen, tog dens Voldsomhed saaledes til ud paa Sommeren, at hele den kgl. Familie i Slutningen af Juli forlod Kiøbenhavn. Enkedronning Charlotte Amalie afreiste den 23de Juli til Oldenborg, og den 28de Juli afreiste Dronning Louise med Børnene, tilligemed Kongens Broder og Søster til Kolding, hvor Kongen ogsaa vilde indfinde sig, der var taget bort noget iforveien.

Dronning Charlotte forblev 2 Aar i Oldenborg. Planen med sit Kloster paa Vemmetofte optog hun ikke igien. Kötschau havde vist hende de

store Hindringer, der stillede sig mod dens Udførelse, og navnlig mod dens Hensigt, og hun havde godt forstaaet baade Hovedindvendingen, som Kötschau kun vilde slaae paa, men ikke udtale for hende, og hvad Grunden var til, at Kötschau talte, som om man skulde være bundet til reformerte Familier i Landet, da der dog udtrykkelig stod i Projectet, at det ogsaa skulde være for udenlandske tydske Damer, og i saa Fald vilde der altid være mere end nok af reformerte Damer til de reformerte Pladse.

Kötschaus veloverlagte Betænkning standsede altsaa dette Skridt, og der var en saa heftig Stemning i Landet mod den reformerte Religion, at det meget maa betvivles, om Frederik IV. havde turdet confirmere et saadant blandet Kloster, der var begrundet paa en saa kjættersk Sætning om den lutherske og reformerte Religion, at „der mellem disse 2 Religioners Øvelse kun er liden Forskiel". Men blev der saaledes ikke oprettet et Kloster paa Vemmetofte i den Skikkelse, som Dronning Charlotte Amalie havde paatænkt det, er det dog hendes Tanke om et Kloster paa Vemmetofte, der har fremkaldt det nærværende.

Men idet Dronningen under disse Omstændigheder stillede denne Sag i Bero, samlede hun nu alle sine Midler om at fuldende sine Bestræbelser, for at sikkre den reformerte Kirke en blivende Cultus i Kiøbenhavn, uafhængig af Menighedens Evne. Og efterat hun den 13de August 1713 endnu havde skiænket Menigheden en Gaard til en tydsk Præstebolig[1]), udstedte hun sit store Gavebrev til Menigheden, dateret Oldenborg d. 4de September 1713[1]). Hensigten dermed var at skaffe Menigheden sine Præster uden nogen Bekostning for den, saaledes som hun selv saalænge hun levede havde afholdt Lønningen til disse af sin egen Kasse. Det Beløb, som hun dertil bestemmer og skiænker, bestaaer i tvende Summer, af hvilke den ene udgiør 16,000 Rdl. danske Kroner, som indestaae hos Rigsstaden Bremen i forskiellige Obligationer, og den anden c. 35,000 hollandske Gylden i hollandske Papirer[2]). Revenüerne af disse Capitaler ansættes aarlig til 1600 Rdl., som ligeligen skulle fordeles mellem begge Menighedernes Præster, med resp. 500 Rdl. og 300 Rdl. til Præsterne ved hver af disse. Hun fastsætter, at der fremdeles,

[1]) Archivet ved den fransk reformerte Kirke i Kiøbenhavn.

[2]) Nemlig 31,302 holl. fl. i hollandske Lotteribilletter à 290 holl. fl., og 3,640 holl. fl. i hollandske Lotteribilletter à 260 fl.

som hidtil, skal være 2 franske og 2 tydske Præster, dog skal det ingen Indflydelse have paa hendes Gave, om dette Antal skulde formindskes, eller om de 2 Menigheder tilsidst skulde sammensmelte til 1, men skulde den reformerte Cultus enten aldeles forbydes i Danmark, eller af andre Grunde nogensinde i Tiden ophøre, da skulle de fornævnte udenfor Danmark staaende Summer tilfalde det fyrstelig hessiske reformerte Consistorium i Cassel. Til Patroner for den reformerte Kirke i Danmark, og til at vaage over denne sin Gave, indsætter Dronningen i Fundatsen: „Die Edle und Großmögende Herren Staaten der Provintz von Holland und Westfriesland —, deren rühmlicher Eifer vor Unsere gemeinsahme Religion und vor die Erhaltung derer zu Gottseligem Gebrauch gewidmeten Stiftungen, insbesondere auch dero Freundschaft und affection gegen unsere Persohn uns mehr als zur genüge bekannt ist". Og med Hensyn til Donationen selv siger Hds. M., at hun har giort denne „Schenckung von Unserem Eigenthum, wohlgewonnen, und an unnöthiger weltlicher Eitelkeit, Pracht und Ueppigkeit an uns selbst erspartem Gut und Mitteln". Hun nedlagde 2 Exemplarer af Fundatsen ved den reformerte Kirke i Kiøbenhavn, 1 i Hessen, og 1 i Generalstaterne. Fundatsen er underskrevet af Grev Anthony til Altenburg, Overhofmarskal Kötschau[1]), Justitsraad Gerhard Neuhaus, og første Hofpræst Rübken.

Efterat Dronningen havde fuldført dette Anliggende, som hun fandt bedst kunde ske endnu, medens hun var i Oldenborg, forlod hun Oldenborg, og ankom 16 Dage efter, den 20de September 1713, tilbage til Kiøbenhavn „lykkelig og vel", som Avisen beretter.

Saamegen Kiærlighed Dronning Charlotte end havde til sit Fødeland Hessen, og oftere og længere var fraværende fra Danmark paa Reiser i Tydskland, ere dog alle, selv de reformerte Forfattere, enige om, at hun elskede Danmark som sit andet Fædreland, og var nidkiær for dets Ære og Anseelse. Det er bekiendt, hvorledes Dronning Charlotte Amalie opmuntrede Forsvaret i Kiøbenhavn, da de 3 fiendelige Flaader i August 1700 lagde sig for Staden, og Frederik IV. var fraværende i Rendsborg; og da hun derfor Aaret efter, den 23de Septbr. 1701, vendte tilbage til Hovedstaden fra sin udenlandske Badereise, var det vel som et Udtryk af Landets Høiagtelse og Erkiendtlighed mod hende for hvad hun havde været det i Farens Stund, at

[1]) Kötschau sees allerede i 1712 at have havt Prædicat af Overhofmarskal.

hun modtoges paa den festligste og høitideligste Maade, idet Kongen og hele Hoffet droge hende imøde udenfor Byen, og 3 Gange 27 Stud løstes fra Voldene, da hun naaede disse, og hele Borgerskabet paraderede i Byens Gader, hvorigiennem hun drog. Og medens en Mængde Døttre i de adelige Familier fik Navnet „Charlotte Amalie" efter hende, og dette viser os, i hvilket venligt Omgangs- og Høiagtelses-Forhold hun stod til disse, har Historien ogsaa bevaret os Vidnesbyrd om den Interesse, hvormed hun omfattede de enkelte udmærkede Personligheder i Landet, der tilhørte hendes Tid. Deriblandt kunne vi imidlertid neppe sætte Griffenfeld, thi dels var Griffenfeld en ivrig Tilhænger af Enkedronning Sophie Amalie, dels kunde Dronning Charlotte Amalie efter hele sin Anskuelse ikke billige Griffenfelds Optræden og Pomp à la Gyldenløve, hvormeget hun end iøvrigt kunde vurdere hans store politiske Dygtighed og udmærkede Evner [1]). At hun derfor var blandt dem, der udvirkede Griffenfelds Benaadelse for Dødsstraffen (6te Juni 1776), var upaatvivlelig nærmest en Indsigelse af hendes Retfærdighedsfølelse ligeoverfor den Cabale, der styrtede ham.

Derimod følte Dronning Charlotte Meget for den ulykkelige Grevinde Ulfeld, og da dennes Døttre vare komne her ind i Landet paa Efterretningen om Frederik III.s Død, og Enkedronningen istedenfor at bønhøre dem og lade sig formilde ved deres Forbøn mod deres Moder [2]), udvirkede et kgl. Rescript, til at de øieblikkelig skulde forlade Landet igien, skaffede Dronning Charlotte dem et Tilflugtssted i Hessen-Cassel. Ogsaa Grevinde Ulfelds grusomme Fængsel søgte Dronning Charlotte at lindre, og hialp hende til Vinduer i Fængslet, samt Pen, Blæk og Bøger, og udvirkede ogsaa en Pension for hende. Grevinde Ulfeld troede i sit Fængsel, at Dronningens Magt strakte sig saa langt som hendes Hierte, og tilskrev hende disse Linier:

„Deine Gnade, Deine Güte
„Tröstet Herze und Gemüthe,

---

[1]) Naar Dronning Charlotte i nogle franske Breve til Griffenfeld underskriver sig hans „Tienerinde", da er dette intet Bevis paa en personlig Yndest, men derimod et stærkt Bevis paa, hvor mægtig Griffenfeld var, at den regerende Dronning maa underskrive sig hans „Tienerinde", naar hun vil handle klogt.

[2]) De skulle have kastet sig paa Knæ for Enkedronningen en Dag, da hun spadserede i Amalienborg Have.

„Gönne mir auch den Gewinn,
„Reich mir Deine Gnadenhände,
„Löse mir (mich) von meinen Bänden,
„Gnadenreiche Königin"!

Men denne Bøn formaaede Dronning Charlotte ikke at opfylde. Enkedronning Sophie Amalie vidste at omspænde og beherske Sønnen Christian V med sine Intriger, som hun havde giort det ved Faderen, og vedblev til sin Død sit Had mod Eleonore Kristine og sin Modstand mod hendes Frigivelse. Og da Sophie Amalie var død, og Rescriptet om Grevinde Ulfelds Frigivelse udkom 3 Maaneder efter, den 16de Mai 1685, var det en anden mægtigere Indflydelse paa Kongen end Dronningens, der bevirkede dette, idet Grevinde Moth af Samsø med megen Iver antog sig Grevinde Ulfelds Sag for dennes Søsterdatters Skyld, Friherrinde Sophie Amalie Lindenovs til Lindenborg, der ogsaa 4 Dage efter Rescriptets Udstedelse om Aftenen Kl. 10 afhentede Grevinde Ulfeld af sit Fængsel [1]).

Vi have ikke seet nogen Resolution eller noget Brev paa Dansk af Dronning Charlotte Amalie, men ligesom det var umuligt, at hun ikke skulde forstaae og tale Dansk, der henlevede saa meget af sin Tid rundt omkring i Landet, og, overalt, hvor hun kom hen, lod Folk komme til sig, og underholdt sig med dem, saaledes have vi ogsaa et udtrykkeligt Vidnesbyrd derom af vor store Psalmedigter, Thomas Kingo, i det Forord, hvormed han ledsager sin Dedication til hende af den anden Part af sit „aandelige Siunge-Koor", som han udgav i 1681. I Modsætning til dem, der kun af Tvang, eller som af Naade tale Dansk, og tage til Takke med de Danske, skildrer Kingo hende her som den, der „med en fri og fuld Kiærlighed ei alene elsker vore (vort) Lands Folk, men ogsaa vort Sprog"; han opstiller dernæst den Sætning, at Tilbøielighed til et Folk viser sig i, om man vil lære dets Sprog eller

[1]) Grunden til Venskabet mellem Grevinden af Samsø og Friherrinde Lindenov var, at den sidste havde skiænket dennes Søn, Christian Gyldenløve, sit nye Baroni Lindenborg. (Jvnfr. herom, samt om Formodningen mod Fru Lindenov om at have foranlediget Mordet paa sin Mand, d. Skr.s I, 158 Anm.). Foruden Frigivelsen udvirkedes ogsaa 2 andre Naadesbevisninger for Grevinde Ulfeld, idet Kongen baade forlehnede hende med Maribo Lehn, og skiænkede hende en aarlig Pension af 1500 Rdl. Grevinde Ulfeld ankom til Maribo den 14de Septbr. 1685, og døde her den 16de Septbr. 1698 i en Alder af henved 77 Aar, af hvilke hun havde tilbragt næsten 22 Aar i Fængsel (fra 18de August 1663 – 20de Mai 1685).

ikke, og jo tidligere man lægger sig efter det, og siger, at „det er et Mærke paa hendes kgl. Gemyts Tilbøielighed til os, at hun har villet vænne sig til at tale med vort Land", og at hun giorde dette, førend hun „tog Kronen i vort Land", og med en bitter Henttydning bevidner han endelig, at hun ved den Lyst, hun har til vort Sprog „giør mange af dennem skamrøde, der have maaske i 30 Aar — ædt Fædrelandets Brød, og har dog ikke villet lære 30 danske Ord". Efter Kingos ovenstaaende Yttring havde Charlotte Amalie ikke været 3 Aar i Danmark, inden hun allerede havde vænnet sig til at tale Dansk. Naar derfor Peder Syv prydede sin Udgave af „Kæmpeviserne", der udkom 1695, med Dronning Charlotte Amalies Navn, saaledes som hans Forgænger, Anders Søfrensen Vedel, henimod 100 Aar tidligere havde prydet sin med Dronning Sophies, da forklares dette tilstrækkeligt af det Vidnesbyrd, som Kingo ovenfor giver hende, ikke at tale om, at der vel kunde foreligge en særdeles Grund for Præsten i Hellested, til at dedicere den Dronning sin Samling, der saagodtsom eiede det hele Stevns til alle 3 Sider om ham, og kiendte mer, end nogen Anden af de Regerende nogensinde har giort, til denne Landsdel, hvor den danske Middelalders Digte ret synes at have havt hiemme i Folkesangen [1]).

Da Christian V kom paa Thronen, var Charlotte Amalie vel kiendt i Landet, og jo mere hun havde lagt sin Charakter og sine Evner for Dagen, desto mere søgte de, som vilde beherske Kongen, at umuliggiøre en politisk Indflydelse for hende, og ligesom man derfor strax ved at afskiære hende fra

---

[1]) Efter en velvillig Meddelelse af Lieutn. Sv. Grundtvig ere ikke færre end 15 Viser af Middelalderens Digtning opsamlede i den nyere Tid af Folkesangen i Stevns. Af disse ere endnu kun 7 trykte, nemlig 5, som findes i de udkomne Dele af Meddelerens Værk over „Danmarks gamle Folkeviser", og 2, som findes i „Danske Folkesange og Melodier", samlede og udsatte af A. P. Berggren (2den Udgave). Blandt de trykte i „Danmarks gamle Folkeviser" skulle vi nævne „Kong Salomon rider sig op under Ø" (II, 2, p. 482, D), der hører til den store Visegruppe, som Udgiveren har sammenfattet under Benævnelsen „Moderen under Mulde", fordi alle disse Viser behandle det samme Æmne om en Moder, der ikke kan faae Ro i Himmerige for sine Smaaborns Jammer over deres haarde Stedmoder, og derfor faaer Lov af Vor Herre til at besøge dem om Natten i Ammestuen, og pleie dem der til Hanegal. Til denne Gruppe hører ogsaa „Svend Dyrings Visen", som Peder Syv har i sin Samling, og som ligger til Grund for det bekiendte Drama „Svend Dyrings Hus". Vi have saaledes fra Stevns tvende Variationer af den samme Vise, den ene, der er trykt for en 150 Aar siden, og den anden, der til vore Dage kun har levet i Folkesangen, og af disse staaer den sidste meget over den første.

Salvingen som reformert, havde faaet hende stemplet som uberettiget til al Andel i Regeringen, saaledes vedblev man at spærre hende denne ved hendes reformerte Bekiendelse, idet man forestillede Kongen dels, at den augsborgske Confessions var Enevoldsmagtens Grundpille, dels, at dens Overholdelse var et Æres-Spørgsmaal for Rigets Selvstændighed til at holde reformerte Stater ude fra al Indblanding i dets Anliggender [1]). Og jo ivrigere Kongen var giort i dette Punkt, desto mere ubetinget maatte Dronning Charlotte heri træde tilbage. Men Dronning var hun, og den udvortes Værdighed ved Hoffet havde hun, og hun var ogsaa den, der vidste at hævde sin Plads her, ikke mindre ved det daglige Taffel end ved Hoffets Festligheder og Forlystelser, ligesom ogsaa Kongen, der holdt strengt paa den Slags Anstand, aldrig saaledes viste hende nogen Tilsidesættelse, men endog altid vilde have hende offenligt med sig, og der ogsaa — alt nagtet — var for meget Godt i Christian V.s Hierte, til at han ikke skulde sætte Pris paa en saadan Charakter som hendes; og havde hun end en ringe Apanage mod Grevinde Moths Indtægter, saa giorde Kongen hende igien ofte store Forœringer — man siger, for at giøre det godt, naar han havde foranlediget hendes Vrede —, og det var paa den Maade, hun kom i Besiddelse af de Midler, hun disponerede over som regerende Dronning. Dronning Charlottes store Modstandere vare 2 Qvinder, den ene Enkedronning Sophie Amalie, og den anden Sophie Amalie Moth, og der siges, — saa utroligt det end skulde synes om en Moder — at den første tilførte Kongen den sidste, for endnu at have et stærkere Middel til at drage Sønnen fra Svigerdatteren end de reformerte Kiætterier, vist er det, at hun brugte dette saaledes. Det var en svær Stilling, som Dronning Charlotte havde for sin Bekiendelses Skyld, hun var imidlertid for nidkiær for sin Kirke, til ikke at føle det Forpligtende for sig til ogsaa at lide for den, og til ikke bedre at kunne føle med, selv naar Iveren hos Andre for deres blev til Intolerance; men en langt sværere Prøve for hende efter hendes Charakter og Grundsætninger, var Kongens Forhold til Moth, og hans Liv tildels hos hende med sine Favoriter, og Dronning Charlotte holdt ikke sine Følelser i den Henseende tilbage, men lod sin kongelige Gemal høre Sandheden baade om det Ene og det Andet, og, om denne end ikke frugtede, saa frygtedes den dog. At hun bevarede og beviste Kongen sin

[1]) Masius: «dissertatio didactico-polemica de Interesse Principum circa Religionem Evangelicam 1687.

Kiærlighed som Hustru til det Sidste, falder af sig selv hos hende, men hun kan ikke uden stor Kamp med sig selv, ogsaa have udstrakt denne Kiærlighed til at tillade, at hans Børn med Sophie Moth kom til Hoffet.[1]).

I Christian V.s sidste Leveaar forøvedes der en rædsom Gierning ved Dronning Charlottes Hof, idet en af hendes Hofdamer, Frøken Katharine Justine Rosenkrands, giorde Forsøg paa ved Gift at ombringe en anden af Hofdamerne, Kammerfrøken Anna Emilie Dalvig. Om denne Begivenhed foreligger der baade Sagens Akter, der for nogle Aar siden ere trykte[2]), og en fransk Beretning, der er skreven kort efter Sagens Afgiørelse, og dateret den 27de Mai 1699[3]). Vi skulle nedenstaaende meddele denne Sag, baade fordi den leverer et Bidrag til Dronningens Charakter og Stilling, og med Hensyn til de 2 Personligheder, for hvis Skyld Frøken Rosenkrands begik Forbrydelsen.

[1]) Dronning Charlotte Amalie havde 7 Børn med Kongen, 5 Sønner og 2 Døttre, af hvilke de 5 ældste fødtes i Tidsrummet fra 1671—1679 og de 2 yngste 1680 og 1687, Sophie Moth havde 5 Børn, 2 Sønner og 3 Døttre, der alle fødtes fra 1672—1678. Der fortælles, at Christian V.s Børn med Moth vare meget smukke, og at Kongen, dengang han underskrev Edictet til Dronningen om de Reformertes Religionsfrihed i Landet, betingede sig af hende, at hun skulde see dem og at Isen saaledes blev brudt i den Henseende. — Om Forbindelsen mellem Kongen og Moth hedder det i «Memoires de Dannemarck» à Utrecht 1701, p. 227: «Le Roy l'ayant vuë un jour par hazard en passant devant sa porte, en devint passionement amoureux, et n'eut point de repos, qv'il n'eut obtenu La possession de cette belle: Il l'obtint par l'intercession de sa Mere, laqvelle considerant, qve son Mari n'avoit pas laissé grand chose en mourant a ses enfans, persvada a sa Fille de vaincre ses scrupules, puisqve C'etoit une chose qve la coutume avoit en qvelqve maniére authorisée, pour l'avancement de sa Famille». Have Andre været medvirkende, saa har det neppe været saa tilfældigt, som Kongen kan have antaget, at han kom forbi Sophie Moths Hus, og fik hende der at see. Af Ovenstaaende fremgaaer det, at den unge Pige blev overtalt af sin Moder, der dengang var Enke, og da dennes Mand, Livlæge Poul Moth, døde den 6te Mai 1670, og Sophie Moths første Barn med Kongen fødtes den 7de Juli 1672, maa Forbindelsen sættes derimellem, altsaa i Løbet af 1671, som Christian V Aaret iforveien var kommen paa Thronen, hvilket passer saa meget mere, naar Forholdet stiftedes som en politisk Intrige mod Dronning Charlotte. Sophie Moth var født 1654, og var altsaa dengang været en 17 Aar.

[2]) Lange, Frands Martin: Uddrag af danske Criminalsager I VII Bind. 1835—1841, V Bind.

[3]) Faulerecke: lettre sur l'empoissonnement arrivé a la cour de Dannemarck le 27 Mars 1699, daté a Amsterdam le 27 May 1699, inprimé a Londres 1756. Forfatteren hed ikke «Faulerecke», men (de la) Fouleresse, og var en fransk Adelsmand, der kom herind i Christian V.s Tid, og her blev Hofjunker, og i 1694 var dansk Legationssecretair i London).

Dronning Charlotte bivaanede hver Søndag og alle Festdage den lutherske Gudstieneste til Høimesse med Christian V., og gik saa i sin egen Gudstieneste til Aftensang, og om Fredagen. Det skulde saaledes synes, at hun viste den herskende Kirke alt det Hensyn, der kunde forlanges Hendes Modstandere yttrede imidlertid, at det maatte ansees for usømmeligt, at der var lutter reformerte Damer ved hendes Hof, og at hun skyldte Landets Kirke ogsaa at have en Hofdame af den lutherske Bekiendelse, og under dette Paaskud fik de nu Dronningen til at antage den ovennævnte Frøken Rosenkrands, en Datter af Baron Ludvig Rosenkrands, Vicestatholder i Norge og Stiftsbefalingsmand i Christiansand. Hensigten hermed var at sikkre sig et Redskab i Dronningens umiddelbare Nærhed, der kunde belure hendes Ord og Handlinger, og bringe disse igien til Vedkommende, og i saa Fald kunde Ingen bedre svare til Hensigten end Frøken Rosenkrands, ligesom ogsaa Ingen paa den anden Side mere kunde fortrædiges af en saadan Person, end Dronning Charlotte Amalie, efter de Forholde, hvori hun befandt sig, og den Uforbeholdenhed, hvormed hun udtalte sig om disse. Dronningen forlangte forgiæves gientagne Gange, at komme af med Frøken Rosenkrands, der svaredes hende bestandig, at hun ikke kunde lide Frøken Rosenkrands, fordi denne var luthersk, og for dette Kiætterskrig taug Dronningen, og udholdt denne Person i 19 Aar om sig, indtil hun begik den omtalte Forbrydelse.

Den franske Forfatter giver os en temmelig nøiagtig Underretning om Frøken Rosenkrands's Charakter og Omstændighederne ved hendes Forbrydelse. Han skildrer hende som »ayant l'esprit orgueilleux et brutal au souverain degré et etant d'une humeur aigre et emportée«, og siger om hendes Opførsel mod Dronningen, at hun «portoit son insolence jusqv' a manqver souvent de Respect a la Reine, sa maitresse, par ses emportemens et brutalités», og i sin videre Skildring af hende betegner han hende som «une charactére diaboliqve». Efter derpaa at have bemærket, at Frøken Rosenkrands hverken var ung, smuk eller havde det mindste behageligt ved sig, fortæller han nu, at hun «s'avisa, il y a environ deux ans de se piqver d'amour pour un gentil homme de la Reine, nommé Guechot ou Qvechot, du païs de Brandenbourg, et jugea par qvelqves honnetités, qv'il lui fit et qvelqves soins, qu'il lui rendit, qv'il etoit effectivement amoureux d'elle. Ce menage aïant duré environ qvatorze ou qvinze mois, ce gentilhomme la qvitta et s'attacha a Mademoiselle Dalvic«.

Den Herre ved Hoffet, som Frøken Rosenkrands saaledes troede at have erobret, og som, da hun paa den mest paafaldende Maade stillede dette frem i sit Væsen, vendte sin Opmærksomhed mod Frøken Dalvig, var Kammerjunker Frederik Emanuel Kötschau, en Mand paa en 2—33 Aar, der først havde været Kammerjunker ved det anhaltske Hof i Harzgerode, og derfra i samme Egenskab var kommen i Dronning Charlottes Tieneste, hvor han havde været et Par Aar, da denne Historie indtraf [1]). Det var noget for Julen 1698, at Frøken Rosenkrands opdagede, at Kötschau ikke var forelsket i hende, men i Frøken Dalvig, og hun opførte sig nu saa utaalelig, at Dronningen anmodede Admiral Niels Juels Enke, den tidligere her nævnte Fru Margrete Ulfeld [2]), der var noget i Slægt med Frøken Rosenkrands, om at gaae til hende, og formaae hende til at søge sin Afsked, som Dronningen da vilde give hende paa den fordelagtigste Maade. Frøken Rosenkrands vilde ikke svare mundligt, men svarede skriftligt, at hun ikke kunde troe, at Hds. M. vilde giøre hende en saadan Proposition eller foriage hende, og at hun ønskede at blive, som den franske Forfatter siger, «pour faire enrager ses ennemis». Der var saaledes Intet for Dronningen at giøre, og Rosenkrands blev. Men Rosenkrands's Had til Dalvig blev nu dødeligt, og efterat hun et Par Maaneder havde baaret paa Tanken om at ombringe Dalvig, besluttede hun sig til, at giøre det ved Gift. Hun skaffede sig til den Ende Rottekrud paa et Apothek i Kiøbenhavn under Foregivende af, at ville sende det til en god Ven paa Landet, og 2 Dage efter — Fredagen d. 17de Marts [3]) 1699 — heldte hun en Portion af Rottekrudet ud i en Potte, der stod i

[1]) At den Herre, der her spillede Prinds Paris ved Dronning Charlottes Hof, var Kötschau, som vi ovenfor have seet i sin senere Stilling som Marskal ved Hoffet, maa bestemmes andenstedsfra, og kan ikke sees af de 2 anførte Kilder, der foreligge til Kundskab om denne Begivenhed. I Retsacterne forekommer nemlig Intet herom, da disse ikke berøre den egenlige Bevæggrund til det Had, som Rosenkrands fattede til Dalvig, og den franske Beretning antyder selv sin Usikkerhed med Hensyn til den Vedkommendes Navn, idet den ikke veed, om dette skal skrives «Guechot eller Quechot», og i begge Tilfælde forvansker Navnet. Men hvor umuligt det end vilde være at slutte sig til det rigtige Navn fra denne Forvanskning, seer man dog med Sikkerhed, at dette har ligget til Grund for den. — Frederik Emanuel Kötschau var født den 7de Juli 1666, en Søn af Geheimeraad Hans Bernhard Kötschau, Bestyrer af Grevskabet Mansfeldt.

[2]) Jonfr. d. Skr.s I, 226—227. Fru Margrete Ulfeld var saa høit agtet af Dronning Charlotte, at denne besøgte hende paa hendes Dødsleie († 1ste Mai 1703).

[3]) Datum anføres i Retsacterne efter den gamle Stil, da den nye Tidsregning først indførtes i Danmark med den 1ste Marts 1700, i det franske Skrift bruges derimod den nye Stil.

Dronningens Kiøkken med Rissuppe til Frøken Dalvig. Hun havde selv Opvartning hos Dronningen den Dag, og efter 2 forgiæves Forsøg fik hun først sit Forehavende udført den tredie Gang, da Dronningen havde sendt hende hen, for at hente en Kammerpige. For at Frøken Dalvig skulde spise desto mere af Suppen og desto mindre ændse Smagen, havde hun just valgt en Fredag, da Dalvig siden den store Theaterbrand paa Amalienborg fastede hver Fredag til taknemlig Erindring om Guds Beskiærmelse over sig ved denne.

Frøken Dalvig spiste Suppen Kl. 6 om Aftenen, og af det, der var bleven tilbage, spiste endnu et Par Andre. Strax efterat Frøken Dalvig havde spist, fik hun Ondt med de stærkeste Opkastelser, men gik ikke destomindre op til Dronningen, da disse vare forbi, her blev hun imidlertid igien saa syg efter et Qvarterstid, at hun maatte tilbage til sit Værelse, hvor nu Brækningerne tiltoge med den heftigste Voldsomhed, medens Hænder og Fødder efterhaanden bleve uden Følelse. Dr. Wolffen, Kronprinds Frederiks Livlæge, som blev kaldet, saae strax, at hun havde faaet Gift, og forordnede de fornødne Midler derimod. Efterretningen om Dalvigs Forgiftelse giennemløb nu Slottet, Frøken Rosenkrands syntes ligesaa forfærdet som alle de Andre, og i de nærmeste Dage, da Frøken Dalvig svævede mellem Liv og Død, gik Rosenkrands ogsaa til hende, for at trøste hende. Denne Rolle spillede Rosenkrands til Tirsdagen den 21de Marts, da Forbrydelsen opdagedes. Den Dag fik man nemlig fat paa en Seddel, der var skreven med Rosenkrands's Haand, men uden hendes Navn, og hvorefter der den 15de Marts var udleveret Rottekrud til Frøken Rosenkrands fra et Apothek i Byen. Dette henledte strax en Mistanke paa Rosenkrands, og man bragte Kongen Sedlen, der, efterat have læst den, gik med den til Dronningen. Dronningen lod nu sin Overhofmesterinde, Grevinde Dorothea Justina Haxthausen, kalde, og befalede denne, at hente Frøken Rosenkrands ind i sit Værelse, og Kongen lod Geheimeraad Lente komme, og gav ham Sedlen med Befaling, at gaae ind med den i Overhofmesterindens Værelse, og forlange Frøken Rosenkrands's Erklæring, om hun havde skrevet den, og i saa Fald, hvad hun havde brugt det Rottekrud til, som hun havde faaet efter den. Frøken Rosenkrands tilstod strax, at hun havde skrevet Sedlen, og sagde, at hun havde sendt Rottekrudet bort, men modsagde sig i sine Forklaringer om, hvor hun havde sendt det hen. Mistanken mod hende var nu i høieste Grad bestyrket, og Lente gik bort, for at afgive sin Beretning til Kongen om hendes Udsagn. Saasnart Lente var

gaaet, fik Rosenkrands ondt, og Overhofmesterinden tillod hende nu at gaae ned i Frøkenkamret og hente sig noget af sit „ungerske" Vand, men da hun igjen var kommen op til Overhofmesterinden, fik hun ondt paany og besvimede, saa hun maatte lægges paa Sengen. Uheldigvis for Rosenkrands havde der været en af de andre Hofdamer i Frøkenkamret, da hun var kommen derned, og denne forklarede nu Overhofmesterinden, at Rosenkrands havde staaet saa besynderlig og famlet ved sit «armoire», og grebet noget ud deraf, som hun i en Hast havde puttet til sig. Dette foranledigede Overhofmesterinden til at lade sin Kammerpige undersøge Rosenkrandses Lomme, og Kammerpigen tog nu en lille Papirspakke ud af den, hvorfor Seglet var brudt, og som indeholdt Rottekrud, hvoraf endel viste sig at være udtagen. Dronningen vidste imidlertid for godt, hvor nødvendigt det var for hende, at dække sig mod det Parti, i hvis Tieneste Rosenkrands stod, og lod derfor en anden af Landets anseteste Damer tilkalde, nemlig Fru Birthe Skeel, General Niels Rosenkrands's Enke[1]), som var tilstede, da Rosenkrands vaagnede af Besvimelsen. Øieblikkelig som Rosenkrands kom til sig selv, greb hun i sin Lomme, og da hun savnede Pakken, tog hun først paa det heftigste paa Veie over, at man havde „bestiaalet" hende, men da man nu havde Beviset imod hende i Rottekrudet, der hverken var sendt til Norge eller andenstedshen, gik hun til Bekiendelse paa Fru Skeels Tiltale, og tilstod nu, at hun havde kiøbt Rottekrudet, for at forgive Dalvig, og havde kommet saameget af det i Dalvigs Suppe, som der kunde ligge paa Bagen af en Ske, og siden, efterat Dalvig havde spist, flere Gange var gaaet hen til Dalvigs Dør, for at erfare, hvad Virkning Giften havde havt. Just som hun havde tilstaaet dette, kom Kongens Hofmarskal, Peter Christoffer Osten, til, og for ham gientog hun saa Bekiendelsen med Anmodning om, at „redde hendes Ære". Saasnart hendes Tilstaaelse blev meldt til Kongen, gaves der Ordre til at bringe hende ud af Slottet, og hensætte hende i Arrest i Politimesterens Hus, hvorhos der nedsattes en Commission til at foretage Sagen. Den 30—31te Marts bleve Vidnerne afhørte, og den 13de April udstedte Kongen Ordre til Commissionen, at den skulde paadømme Sagen, uagtet Adelens Privilegier paa kun at dømmes af Høiesteret i Livs- og Æres-Sager. Den næstflg. 17de April faldt Commissionens Dom, at Frøken Rosenkrands bør have sit Liv forbrudt og rettes med Sværd. Rosenkrands, som først havde

[1]) Stifterinden af Roskilde Kloster tilligemed Fru Margrete Ulfeld.

ment, at hun kunde slippe med at sendes til Norge, siden, da Sagen blev taget retlig, havde anstillet sig som affindig, forlangte, da hun hørte Dommen, formodenlig som mere overensstemmende med sin Ære, at blive „arqvebuseret". Hendes Parti opbød imidlertid Alt, for at bevirke hendes Benaadning af Kongen, der først ikke vilde høre derom, men senere gav efter paa Betingelse, at Benaadningen skulde gaae giennem Dronningen, saaledes som den franske Forfatter siger, at han svarede: »j'accorderai la grace, qve vous demandez, mais faites en sorte, qve la Reine me la demande«. Man søgte nu at bevæge Dronningen til at udbede sig Benaadningen til sin Fødselsdag den 27de April, men dertil var Dronningen ikke at formaae, og maatte saameget mindre være det, som Rosenkrands var saa langt fra at føle nogen Skam, end sige nogen Anger over sin Forbrydelse, at hun meget mere, efter den franske Forfatters Ord, marqverede en »orgueill de Lucifer«; Dronningen erklærede derfor, at hvad H. M. vilde giøre, stod ham jo frit for hende, men at hun for sit Vedkommende ikke vilde paadrage sig det Ansvar for Gud, at en saa »abominable crime« ikke afstraffedes. Ved imidlertid at forestille Kongen, at der dog kun skulde kræves „Liv for Liv", og at Virkningen af Giften var hævet hos Dalvig, og ved endelig at faae Dalvig til ogsaa at gaae i Forbøn, fik man tilsidst Rosenkrands's Dødsdom forandret til livsvarigt Fængsel i Hammershus Fæstning paa Bornholm. Det var i et Conseilsmøde, at Beslutningen herom blev taget, men Kongen vilde ikke selv overbringe den til Dronningen, og lod hende den derfor meddele ved en af Ministerene. Dronningen tilbageholdt imidlertid ikke sin Forundring over, at modtage denne Underretning paa den Maade, og skal efter den franske Forfatter have svaret, »qv'elle etoit surprise, qve le Roy lui aprit cela par d'autres qve par lui même«, og tilføiet om Kongen: »qv'il savoit bien, qv'elle ne s'etoit jamais opposée a ses volontés —, qve, si elle en avoit eté cruë, jamais ce malheur ne seroit arrivé, (et) qv'il ignoroit pas l'envie et les raisons, qv'elle avoit depuis long tems de se defaire de la Rosencrans, et les considerations qv'elle en avoit empeché« [1]).

[1]) Der blev tilstaaet Frøken Rosenkrands 200 Rdl. aarlig af den kgl. Kasse til Kost og Klæder; naar hun er død, vides ikke, men hun levede endnu det Aar, da Christian VI døde, thi i Hofholdningsregnskabet for 1746 anføres „200 Rdl. til Jomfru Rosenkrands paa Bornholm" (d. kgl. Geh. Archiv). Jomfru Rosenkrands maa dengang have været endel over 80 Aar. Efter hvad der er berettet Forf. som Tradition om hende paa Bornholm, vedligeholdt hun sin »orgueil de Lucifer« lige til det Sidste.

IV.

Christian V. døde nogle Maaneder efter den ovenanførte Sag, den 25de August 1699, og Dronning Charlotte Amalies Stilling forandredes ganske, idet Frederik IV. besteg Tronen, og det Parti og de Forholde, der hidtil havde herskt ved Hoffet, derved ophørte. Ikke desto mindre maatte dog Dronning Charlottes særegne Cultus ved Siden af hendes Helbred og Livstilbøielighed drage hende fra Hoffet, og hun ønskede derfor at forlade dette, uden at hendes andre Børn ogsaa skulde det. Det kom imidlertid an paa at kunne faae en passende Beboelse i Kiøbenhavn, da Amalienborg Slot, som Christian V. havde skjænket Dronningen, ikke var opført efter Theaterbranden; men det traf sig i den Henseende saa heldigt, at det saakaldte Gyldenløves Palais paa Kongens Nytorv stilledes tilfals, som for nogle Aar siden der var opført af den for sin Smag og fuldendte Verdenstone, ikke mindre end for sin Stolthed, Pragt, og Libertinisme, saa bekiendte ældre Gyldenløve, en naturlig Broder af Christian V., og af denne fast behandlet som hans Lige[1]). Udtømt af Livet

[1]) Ulrik Frederik Gyldenløve var en Søn af Frederik III. og en Holstenerinde, Margrete Pape, og født 1638 d. 4de Juni. Han blev i 1664 Statholder i Norge (jevnfr. d. Skrifts I, p. 182), og beklædte denne Post som en Slags Vicekonge, saaledes som han ogsaa almindelig benævntes, og som Christian V. selv synes at have villet, han skulde ansees for, omendskiøndt denne Værdighed ikke officielt var ham tillagt*). Molesworth charakteriserer Gyldenløve 1692 i sin «Account» ... p. 155 paa følgende Maade: «He is about fifty six years of Age, has be one of the handsomest and continues one of the finest Gentlemens, that Denmarck has produced: having to his Natural Accomplishments added all the adventages of Travel and Knowledge of the World. He is a Man of Pleasure and understands it in all its Refinements: his Palace, his Gardens, his Entertainment, manner of accosting excellent. — He was formely Extraordinary Ambassador from King Frederik his Father to King Charles te Second, who shewed such a particular esteem for him, that he made him the Partner of his Pleasures». Som Exempel paa Forlystelserne, som han ledede ved Hoffet, kunne Fastelavnsløierne tiene, som Molesworth beskriver (sammesteds p. 174) saaledes: Fastetirsdag (Shrove Tuesday) pleie Kongen, Dronningen, den hele kongelige Familie, de indenlandske og udenlandske Ministere, og alle Fornemme ved Hoffet, at klæde sig ud som nordhollandske Bønder («Boors»), Herrene med store Sække-Benklæder («Trunck-hose»), korte Vamse, og vide blaa Kabusser («Thrum-caps»), Damerne med blaa Skiørter og opstaaende («odd») Hovedtøier, og saaledes sætte sig paa Vogne, en Herre og en Dame paa hver, og kiøre ud til Den Amager og dandse der til Sækkepiber og Dumfidler og derpaa holde et Bondemaaltid, hvor

*) Naar Christian V. saaledes ved Ceremonielet befalede Gyldenløve, at beholde Hatten paa, ligesom han selv, da tillagde han ham derved Vicekongernes Prærogativ, hvis Værdighedstegn netop bestod i, at de delte denne kongelige Udmærkelse.

nedlagde han alle sine Stillinger ved Christian V.s Død, og da Opholdet ved Hoffet i Kjøbenhavn ikke mere kunde være Noget for ham, efterat den Rolle af »Major domus« nu var endt, hvilken han her i videste Forstand havde spillet, besluttede han at trække sig tilbage til Hamborg for sine øvrige Dage, og til den Ende at sælge sit ovennævnte Palais, som han beboede i Kiøbenhavn, og der havde opført i Tidsrummet fra 1672—1683[1]). Palaiset var bygget i den italienske Stil, og var vel efter den Verdensmand, hvis Bolig det var, noget af det Første i sin Slags[2]). Det var dertil endnu før dets Bygning begyndtes ved en kgl. Bevilling af 19de September 1671 bleven forsynet med alleslags Privilegier og Immuniteter, og der skrives i en Beretning, der afgaves over disse nogle Aar efter Dronningens Død, at „Gyldenløve piqverede sig saaledes over disse, at da Huset var kiøbt til Dronningen, hvilket var sket ved Marskal v. Osten, og Dronningen spurgte v. Osten, hvor Hans Excellentse vilde tage hen naar han flyttede herfra? svarede v. Osten, at da Hans Excellentse ikke kunde resolvere sig til at logere i et Hus, som var borgerlig Jurisdiction underkastet, saa havde han, indtil han ganske tog bort, udbedet sig det grevelige ahlefeldske Hus, som var forsynet med de samme Privilegier" [3]). Vilkaarene for Kiøbet vare allerede afgiorte i October mellem Dronningen og Gyldenløve, men da Dotations Skiødet, som Gyldenløve u. 22de Marts 1669 havde faaet af Frederik III. paa Pladsen, lød paa at denne med dens Bygninger i Tilfælde af Salg skulde tilbydes Kongen forinden, maatte Frederik IV.s Samtykke først formelt indhentes, og efterat dette derpaa u. flg. 18de Novbr. var givet med „allernaadigst Velbehag",

---

de spise af Leer- og Trætallerkener med Træskeer, og alle ere lige, ogsaa Maiesteten, hvorefter de saa ud paa Natten kiøre hiem paa samme Maade til Vicekonge Gyldenløve, hvor de diverteres med en Souppé, og saa igien dandse den øvrige Del af Natten i deres Dragter.

[1]) Den 3die April 1672 lagde Christian V. selv Grundstenen til Palaiset, den 26de Marts 1673 fik Gyldenløve kgl. Tilladelse til at nedtage Hiørnet af det gamle Ovæsthus paa Bremerholm, hvorpaa „den underste Linie af hans nye Huses Fløygel træffer", og den 6te Juni 1683 skiøder Kongen Gyldenløve alle paa Pladsen opførte Bygninger fra Giethuset ved Kongens Nytorv til Kanalen, og derfra langs med denne til dens Ende ɔ: hele Nyhavn paa Charlottenborg Siden.

[2]) Hovedpartiet i Huset var „Kuppelgemakket" belagt med hvide Marmorsten og en sort Marmorsten i Midten, og i Haven et Vandparti, som bestod af en halvcirkelformet Park og en Fontane, ved Parken laae en Kobberløve, og paa Bunden af Fontanen var der anbragt Speilglas.

[3]) Det „ahlefeldske" Hus paa Kongens Nytorv, senere kaldet det „gramske" Hus efter Geheimeraad Overiægermester Gram, der beboede det i 1735, er det nuværende „Hôtel d'Angleterre".

afsluttedes Kiøbet for 50,000 Rdlr. i danske Kroner, og saasnart Kiøbesummen derpaa var udbetalt og som det maa antages af Kongen[1]), udstedte Gyldenløve d. 5te Januar 1700 sit Skiøde til Dronningen[2]). Samtidig hermed forhøiede Frederik IV. Dronning Charlottes Apanage, og bestemte hende de fornødne Taffelpenge og Deputater til sin Hofholdning, og efterat Dronningen havde ordnet denne, og udnævnt Kammerjunker Kotschau til sin Hofmarskal, flyttede Hds. M. endnu inden Maanedens Udgang, den 29de Januar 1700, ud af Kiøbenhavns Slot ind i sit nye Palais, der fra nu af blev hendes faste Residens i Kiøbenhavn. Dronningen kaldte sit nye Palais „Charlottenborg“ efter sig[3]), og indrettede sig her et Kapel til sin reformerte Gudstieneste.

Den Orden og Nøiagtighed, som Dronning Charlotte ikke formaaede at giennemføre ved sin Godsbestyrelse, giennemførte hun saa fuldstændig ved sin Hofholdning, at denne med Rette i saa Henseende opstilledes som et udmærket Mønster. Men naar vi maa sige, at Dronning Charlotte henlevede sine Aar lykkelig som Enke, og vi foruden Andet, ogsaa maa søge Grunden dertil i det stille Liv, hvori hun trak sig tilbage fra Hoffet, og hvori hun vandt det store Gode, som Hoflivet ikke tilstedede, at kunne raade over sig selv og sin Tid, da maa vi, for at forstaae dettes Værd for hende, ikke blot tænke paa hendes private Virksomhed og hendes Selvstændigheds Følelse, men navnlig paa den Pris, hun satte paa Venskab og et aandeligt Samliv indenfor dette. Og idet vi nu skulle vende os til denne Side af Dronning Charlottes Liv, ville vi lære hendes Personlighed at kiende i dens inderste Væsen.

Det var i den Henseende især tvende Damer, som havde en dyb Betydning for Dronning Charlottes Liv, nemlig hendes Cousine, Prindsesse Charlotte Amalie

[1]) Da det var den kongelige Hofmarskal v. Osten, der afsluttede Handelen, og det ei heller sees, hvorledes Dronning Charlotte skulde have eiet en saadam Sum i rede Penge.

[2]) De her benyttede Documenter til Charlottenborgs Historie findes alle i det kgl. Geh. Archiv. I Skiødet har Gyldenløve underskrevet sit Navn paa sin sædvanlige Chiffer Maade „UGløwe“, hvilket Navnechiffer endnu findes paa Skorstenspiberne af Charlottenborg.

[3]) Dronning Charlotte Amalies Sønnedatter og Navne, Prindsesse Charlotte Amalie, fulgte heri sin Bedstemoders Exempel, og gav det nuværende „Charlottenlund“ Navn efter sig, da hun i 1733 havde faaet dette Slot, som dengang hed „Gyldenlund“, og ligeledes havde tilhørt Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve, efter hvem det da bar dette Navn.

Henriette Tremouille af Tarent, og hendes Overhofmesterinde, Grevinde Dorothea Justina Haxthausen. Prindsessen af Tarent [1]) var en Datter af Dronning Charlottes Faster, og kom efter Ophævelsen af sin Moders ulykkelige Ægteskab med hende til Danmark, hvor hun levede fra 1672—1680, og nævnes, — men neppe med Grund —, blandt de Partier, Griffenfeld i sin Tid kunde have indgaaet; hun ægtede, den 19de Juli 1680, Grev Anton I. af Altenburg, Statholder i Oldenborg og Delmenhorst, der døde Aaret efter, den 27de October 1681 [2]), og med hvem hun havde en Søn, der fødtes efter Faderens Død, og er den oftere her i Landet omtalte Grev Anton II. af Altenburg [3]). Som Enke opholdt Prindsessen af Tarent sig ogsaa i Danmark, men levede ellers mest i Holland. Dronning Charlotte satte en overordenlig Pris paa hende, og vi vilde upaatvivlelig have havt en rig skriftlig Kilde til at kiende deres intime Forhold, naar ikke alle Prindsessens Papirer paa Charlottenborg efter Dronningens Død vare blevne extraderede til hendes ovennævnte Søn. Den anden Dame, der indtog en saa udmærket Plads i

[1]) Hendes Fader var af den franske hertugelige Familie „Tremouille", der førte den prindselige Titel af Tarent, fordi den paa Spindesiden nedstammede fra en Prindsesse af det kongelige aragoniske Hus i Neapel.

[2]) Grev Anton I. eller „den Ældre" af Altenburg, var en slægfred Søn af den sidste regerende Greve af Oldenborg og Delmenhorst, Anton Gynther, og en Friherrinde v. Ungnad, han var født 1633, og blev 1654 legitimeret, og giort til Greve af Keiseren.

[3]) Grev Anton II., som vi ovenfor (p. 38) under Navnet „Grev Anthony" have seet medunderskrive Dronningens store Dotations Brev til den reformerte Menighed, blev 1708 d. 27de April Ridder af Elefanten, og 1711 Overlandiægermester i Oldenborg og Delmenhorst, efterat han samme Aar den 19de Mai i Kiøbenhavn havde ægtet Prindsesse Vilhelmine Amalie, en Datter af Landgrev Frederik af Hessen-Homburg*).

*) Det er denne Prindsesse af Homburg, der oftere nævnes i Christian V.s Dagboger. Hendes Moder var en curlandsk Prindsesse, der baade var beslægtet med Dronning Charlotte som hendes Cousine og som Søster til hendes Broder, Landgrev Carls, Gemalinde. Prindsesse Vilhelmine af Homburg var født d. 7de Januar 1678 og mistede, da hun var 12 Aar gl., sin Moder († 16de Decbr. 1690), hvorefter hun kom til Danmark, hvor hun og Prindsesse Sophie Hedevig opvorede sammen i hinandens ligealdrende Omgang. Der omtales ingen Værelser for hende paa Charlottenborg, saa det synes som hun, efter Christian V.s Død, er forblevet paa „Slottet" hos Prindsesse Sophie Hedevig, hvad der ogsaa er rimeligst. I Sommeren 1702 see vi, at Dronning Charlotte har havt hende med sig paa Dronninglund. (Jvnfr. Bircherod p. 408). Hendes musikalske Talent er forherliget i et udsyet Stykke paa Vemmetofte, hvor hun sidder midt i en Have og spiller paa et Claver, og hendes Gemal staaer noget tilbage og accompagnerer hende paa Fløite, medens Prindsesse Sophie Hedevig, den svage Prindsesse af Philipsthal, der boede hos Dronningen paa Charlottenborg, Prinds Carl, og Overkammerherre Plessen ere grupperede som Tilhørere omkring i Haven, til høire nærmest ved Instrumentet er Prindsesse Sophie Hedevig, der hviler paa en Løibænk under Oranger, til venstre i Forgrunden sidder Prindsessen af Philipsthal, der ikke kunde gaae, i en Vogn, som kan trækkes fra sig selv ved en Sele, hun holder i Haanden, allerforrest tilhøire staaer Prinds Carl, og yderst i Baggrunden til samme Side Overkammerherre Plessen. I Stykkets Forgrund er der en oval Park, hvori man i Midten seer Amor ridende paa en Delphin med opløftet Pil, og til venstre ved Kanten et Par elskende Svaner, disse erotiske Symboler bestyrke, hvad der af anden Grund ogsaa maa antages, at Stykket er forfærdiget i Anledning af Prindsessens Formæling med Greven af Altenburg til en Erindring om den Vennekreds, hvori disse 5 her havde levet.

Dronning Charlotte Amalies Venskab, var, som vi have anført, hendes Overhofmesterinde, Grevinde Haxthausen, der var en Stedbatter af Prindsessen af Tarent, og en Datter af et tidligere Ægteskab af Grev Anton I. af Altenburg med en Prindsesse af Sain-Wittgenstein, selv var hun i 1689 bleven gift med Friherre Anton Wolff af Haxthausen, der var Overstaldmester hos Christian V. fra 1680—1692, og er bekiendt i denne Stilling baade som Stifteren af det berømte frederiksborgske Stuteri, og som den uskyldige Aarsag til den engelske Gesandt Molesworths heftige Angreb paa Danmark i hans i London 1694 udgivne Skrift: «An Account of Denmarck as it was in the Year 1692» [1]). Haxthausen blev i 1692 Overlanddrost i Oldenborg og Delmenhorst, og døde 1694. Aaret efter blev Grevinde Haxthausen Overhofmesterinde hos Dronning Charlotte, og nagtet hendes svage Helbred ofte nødte hende til at reise for sin Sundhed, forblev hun dog, ifølge Dronningens indstændige Anmodning i 9 Aar paa denne Post, indtil Dronningen tilsidst i 1705 maatte indvillige i hendes Entledigelse. Af Dronning Charlottes store Correspondentse med hende er der bevaret et Udvalg [2]), hvoraf vi skulle anføre nogle Enkeltheder, der foruden deres Oplysninger om Dronningens Helbredstilstand, og nogle historiske Noticer, især have Interesse for Bedømmelsen af Dronningens Charakter. De fleste Breve ere skrevne paa Fransk, der var det Sprog, hvori Dronningen havde den største Færdighed, nogle paa Tydsk, undertiden vexle begge disse Sprog i det samme Brev.

I Anledning af Overlanddrostens Død (1694 d. 19de Novbr.) under en Function som dansk Gesandt i Berlin, tilskriver Dronningen Grevinde Haxthausen fra Kiøbenhavn den 4de Decbr. 1694.

---

[1]) Haxthausen vandt nemlig et Væddemaal fra Molesworth paa 1000 hollandske Ducater, som denne havde holdt paa, at en tigret Hest af Haxthausens ikke kunde tilbagelægge Veien i ¾ Time fra Nørreport ved Kiøbenhavn til Porten i Hillerød med Kiøbenhavns Veien, hvilket Hesten giorde paa 3 Minuter ringere, men styrtede saa ogsaa død om paa Gaden indenfor Porten. Dette kunde Molesworth ikke tilgive Haxthausen, og tillod sig saaledes en Dag aldeles ubeføiede Fornærmelser mod denne ved Marskals Taflet, og da Kongen oplyst om Sammenhængen hermed erklærede, at Gesandten skyldte Haxthausen Afbigt, blev Molesworth saa opbragt, at han tiltraadte en Reise til England, uden at affkedige sig ved Hoffet, og da den engelske Regering ogsaa fandt sig foranlediget til at give Molesworth en Irettesættelse for hans Forhold, forlangte han sin Entledigelse som Gesandt, og skrev nu i denne Stemning sin Beretning om Tilstanden i Danmark i 1692, der naturlig er, og kun kunde være, fiendsk mod Danmark, men ikke desto mindre indeholder interessante og træffende Enkeltheder.

[2]) Møller, Olaus Heinrich, Genealog. Tabel u. Nachr. v. d. hochgräfl. Geschl. v. Haxthausen, 1784, folio, p. 40—46.

Madame de Haxthausen.

Je viens par ces peu de Mots vous temoigner la part, qve Je prens a la Mort de feu Votre Mary, auqvel le Roy vient de perdre un Serviteur aussi fidel qu'habile. Mais n'ayant payé qve la tribut de la Nature, auqvel Nous autres restons redevables, Je prie Dieu, qve comme par un torrent de Consolation d'en haut, il vous aide a Supporter vos Peines, Vous donne la force de porter avec une Resignation Chrestienne La Croix, qv'il vous a imposée. Pour moy Soyés persvadée, qve je ne manqveray jamais n'y envers Vous, n'y vos Enfants, qvand il s'agira de Vous donner de Marqves de ma Bienveillance, priant Dieu, qv'il Vous ait, Madame de Haxthausen, en Sa Sainte et digne garde.

Donné a Copenhague ce 4me Xbre 1694.

Charlotte Amelie.

Efterat Dronningen havde faaet Grevinde Haxthausen i sin Tieneste, maatte denne i 1698 bruge en Brønd i Udlandet, hvortil saa Dronningen d. 23de Juli tilskriver hende saaledes:

«Ce me seroit une agreable Nouvelle d'aprendre un bon effet des eaux, dont Vous vous Servés pour L'affermissement de Votre Santé, et je Souhaite qv'elles Vous Soyent plus utiles, qv'elles n'ont eté auprés de moy, qvi ne m'en suis sentie encore aucun Changement, et depuis, qve J'ai achevé ma Cure, Je me suis trouvée attaqvée de rechef de mon vieux mal».

Allerede i 1681 havde Dronning Charlotte giort en Brøndreise til Pyrmont for sin Helbred, og fra den Tid kunne vi med Sikkerhed antage, at Brugen af mineralsk Vand har været hendes Hovedmiddel mod sit Ildebefindende. Vi see af ovenstaaende Brev, at Dronningen ogsaa i 1698 havde brugt en Brønd for samme, men uden Virkning, det Samme var ligeledes Tilfældet med Grevinde Haxthausens Kur; og da Grevinden ikke fandt, at hun kunde udfylde sin Post med den Helbred, hun havde, skrev hun til Dronningen om at maatte opgive sin Stilling. Herom vexledes der flere Breve mellem Dronningen og Grevinden i August og September, men Dronningen vilde ikke miste hende, og paa Hds. M.s indstændige Forlangende skrev Grevinden da d. 13de September, at hun fremdeles vilde blive, naar Hds. M. kunde være tient med hende, hvorpaa Dronningen saa skriver d. 20de September:

«Je suis fort aise d'aprendre par la Votre du 13 du mois Courant, qve Vous etes prete a me continuer encore vos services malgré la foible Constitution de Votre Santé. Ne craignés pas, qve je me degoute, ni qve je me lasse jamais de Votre Personne, qvelqve Malade que vous Soyés, vous m'en Seray (serez) toujurs egalement chere, et, si Dieu veut, qve Votre Infirmité me prive d'une partie du Secours, qve je pourrois retirer de Votre Service, soumettons nous toutes deux a cette puissante main, qvi regle souverainement notre destinée».

Cronenbourg ce 20 Septb^re^ 1698.

Charlotte Amelie.

Dronningens Ønske med Hensyn til Grevinde Haxthausen synes fra nu af, at have indskrænket sig til, blot at have hende hos sig om Vinteren, saa Grevinden kunde have Sommeren til sin egen Anvendelse. Da saaledes den gamle Gyldenløve, der var gift med en Søster til Grevinden i sit sidste Ægteskab, allerede i Foraaret 1700 var flyttet til Hamborg, tilbragte Grevinde Haxthausen Sommeren der hos dem, og modtog her et Brev fra Dronningen af 1ste Juni, hvori Dronningen i Anledning af, at Grevinde Gyldenløve bruger «les eaux de Pirmont» i Hamborg, yttrer om sin Brøndkur:

«Vous savés, qve je dois prendre celles de Spaa. J'ai nouvelle, qve celles qve j'ay commandées, sont arrivées a Amsterdam, de Sorte, qve je les attends avec le premier bont vent. J'ay pris pendant qvelqves Jours de l'acier preparé, dont je me trouve assés bien, et ma Santé est telle, qve je pards demain pour aller passer 8 ou 10 jours a Gjorsleben pour changer d'air; a mon Retour je prendray les Eaux icy, et profiterai de l'agrement de mon Jardin» [1]).

Under flg. 13de Juli skriver Dronningen til Grevinden fra Kiøbenhavn:

«Jay le Plaisir, si vous voulés, ou le deplaisir, de voir de ma fenétre les Flottes de qvatre Potentats [2]). J'espére qv'elles se separeront amiablement et sans coup ferir, puisqv'on parle de La Paix, comme d'une Chose fort prochaine».

1) Haven ved Amalienborg.

2) Den 7de Juli løb nemlig en engelsk og hollandsk Flaade ind i Sundet, og forenede sig med den svenske. Krigen førtes mod de saakaldte „4 gottorpske Garants", hvoraf Hannover var den fjerde.

Under 25de September skriver Dronningen til Grevinden ligeledes fra Kiøbenhavn, at der efter Fiendelighedernes Ophør og Fredens Slutning (i Travendal den 18de August) var tilstødt flere store Bekymringer i den kgl. Familie, hvoriblandt at Kongen havde været meget syg af Børnekopper af den mest forgiftede Slags.

Je vous remercie, ma chére Comtesse, de la part qve vous temoignés par Votre lettre du 14 Sptbre de prendre a ma Delivrance, comme vous avés pris aussi a mes Dangers passés [1]. Je ne doute pas, qve la Princesse a Dorwerth [2] n'ai sentie beaucoup d'Inqvietude pendant qve les Svedois ont eté sur nos Cotes, et je me rejouis a cause d'Elle, qve Graces a Dieu cette Inqvietude aura cessé de la même maniére comme la notre [3]. Nous n'avons pas manqvés d'Allarmes depuis ces derniers troubles, et les Alarmes, qve nous avons eu, sont domestiqves. Le Roy a eté malade a l'extremité d'une petite Verolle de l'Espece la plus venimeuse, la Reine a eu une fausse Couche, mon petit Fils a pensér mourir. Tout cecy nous est arrivé dans un même tems. Dieu soit loué, ils se portent mieux, & j'espére qve le danger sera passé».

Som vi have seet, afgik Grevinde Haxthausen i 1705, og u. 10de Febr. 1705 tilskriver Dronningen hende følgende Brev i Anledning af Valget af hendes Efterfølgerinde:

«Vous estimant toujours infinement, il ne se peut, qve vos Lettres ne me soyent fort agreable. Je suis bien aise, qve la Choix de la Comtesse de Schack ait Votre Approbation. J'ay regardé principalement en ce, qv' Elle a un fond de Christianisme, sur qvoi Elle reglera sans doute La Conduite de telle Maniére, qve je pourrois avoir lieu d'en être contente de même, qve j'ay eté des services, qve Vous m'avés rendûs, et qve j'ay qvittée avec Regret, ayant forte souhaitée, qve l'Etat

---

[1]) Ovenfr. p. 38 have vi berørt Dronningens Forhold under den Fare, hvori Kiøbenhavn da svævede baade fra Søsiden og Landsiden.

[2]) Prindsessen af Tarent, eller, som hun almindelig kaldtes som Enke, Hertuginden af Tremouille. Grev Anton I. havde nemlig efterladt sig 3 Herskaber, af hvilke de 2, Varel og Kniphausen, laae i Oldenborg, og det tredie, Dorwerth, i Provindsen Geldern i Holland. Det sidste havde Hertuginden faaet til Enkesæde, hvor hun boede, vel baade for som reformert at kunne leve i et Land, hvis Betienbelse hun delte, og maaske ogsaa fordi hun nærede den samme Høiagtelse for den hollandske Republik, som hendes Cousine Dronning Charlotte.

[3]) Nemlig at det blev ved Forskrækkelsen for hende, som for Dronningen.

de Votre Santé et Votre Convenience eut eté de vous avoir pu garder plus longtems auprés de moy. Je ne vous ai pas mandé avec qvi Kötschau se marie, croyant, qve vous ne pouvies avoir oubliée, „daß alte Liebe nicht rostert", ce Proverbe s'est trouvé vray avec la Dalwig et lui [1]). Je vous recommende, ma chére Comtesse, a la Protection divine et vous assure qve ma Bienveillance ne peut vous manqver pour le reste de ma vie, etant, ma chére Comtesse, Votre bien affectionée»

Copenhague ce 10 Fevr. 1705.

Charlotte Amelie.

I Aaret 1706 havde Grevinde Haxthausen været meget syg, ligeledes Prindsessen af Tarent. Dronningen havde først været i Jylland, som vi have seet [2]), og derefter paa Nykiøbing Slot i længere Tid. Paa Tilbageveien fra Nykiøbing til Kiøbenhavn havde Hds. M. været paa Vemmetofte, hvor hun havde modtaget Efterretning om Prindsesse Charlotte Amalies Fødsel, den 6te October 1706. Efter sin Tilbagekomst tilskrev nu Dronningen d. 19de October Grevinden paa Tydsk fra Kiøbenhavn, hun omtaler først Grevindens og Prindsessens Sygdom, og vedbliver derefter:

„Was meinen Zustand betrift ist selbiger, Gottlob! erträglich, und befinde mir (mich) von meinen gehabten Beschwerungen in etwas nach dem Brunnen soulagiret. Habe nach meiner Jütlandschen Reise diesen Sommer ein paar Monathe zu Nikoeping zugebracht, und meine Zuruckkunft beschleuniget, weil die Königin Lbd. rechnete im Mitte dieses Monaths nieder zu kommen. Dem ungeachtet fand Sie zwey Tage für meine Ankunft accouchiret und die kleine Prinzessin, welche meinem Nahmen gegeben worden, schon getauft, wovon mir der König Lbd. zu Wemmeltoft durch einen Kammerjunker Bericht abstatten lassen. Die Königin befindet Sich a l'ordinaire ganz wohl in Ihrem Kindbette, so daß man es nicht besser wünschen können".

I et fransk Brev til Grevinden fra Kiøbenhavn af 11te Juli 1711 tilføier Dronningen følgende tydske Postscriptum om sin Reise til Oldenborg formedelst den i Kiøbenhavn grasserende Pest:

---

[1]) Af den Maade, hvorpaa Kötschaus Forlovelse med Frøken Dalvig omtales, synes det, at man har anseet Forbindelsen mellem dem for at være gaaet ind efter Giftbistorien. Kötschau holdt endnu Bryllup med Frøken Dalvig s. A. den 11te Juni, hvorpaa Dronningen saa den flg. 21de Juli afreiste til Badet i Aachen.

[2]) Ovenf. p. 15.

„Die Krankheiten nehmen dergestalt so hier zu, daß ein Jeder gedenckt nur, wo er hin will. Ich bin, wills Gott, resolviret nach Oldenburg zu Euch zu kommen, liebstes Dortgen, hoffe Sie werde mich wohl aufnehmen. Aber sind doch so guth und gebet[1]) mir Nachricht in puncto des Hauses, wie es beschaffen, und ob ich wohl Raum finden könnte. Ach wenn das Gott so versehen hätte und ich noch das Glück haben (könnte) meinen armen Hrn. Bruder Lbd. und die liebsten Cousingen für mein Ende zu sehen, und Euch auch, ma chére Comtesse, so mir alle sehr freuen sol[2]). Grüse doch meinetwegen Euren Bruder und seine Gemahlin[3]). Hoffe diese Zeitung werde Sie (Ihnen) auch nicht unangenehm zu hören seyn. Die Königin mit der ganzen Famille sagt man[4]) gehen nach Rendsburg".

Efterat Dronningen efter mer end 2 Aars Fraværelse igien var vendt tilbage fra Oldenborg til Kiøbenhavn, modtog hun til Nytaar 1714 som sædvanlig en Lykønskningsskrivelse fra Grevinden, og takker derfor d. 9de Januar i et fransk Brev, der slutter saaledes:

«Je salue le Feldmarechal[5]) et tous les autres, qvi m'ont fait le Plaisir de se souvenir de moy, et assure Vous même de la Continuation de ma Bienveillance Royale».

Copenhague ce 9 Janv. 1714.

Charlotte Amelie.

---

[1]) Her bruger Dronningen i Tiltalen til den samme Person i en Sætning først 3 Sing. „Sie werde", saa 3 Plur. „Aber sind", og endelig 2 Plur. „und gebet".

[2]) Det beklagende Udtryk, som Dronningen bruger om sin Broder Landgrev Carl, hidrører fra, at denne en Maaned iforveien havde mistet sin Gemalinde, en Prindsesse Amalie af Kurland, der i sit Ægteskab med ham var blevet Moder til 14 Børn, hvilke maa være dem, som Dronningen her betegner med „die liebsten Cousingen". Dronningen vilde altsaa med sin Reise forbinde et Besøg hos sin Broder, for endnu en Gang at see ham og hans Børn forinden sin Død. Men naar hun ikke vilde tage til Cassel og blive der, men derimod tog til Oldenborg, da viste hun, at den egentlige Hovedgrund, til at hun reiste ud af Landet, dog var, for at være hos sin forrige Overhofmesterinde, og igien leve i hendes Omgang.

[3]) Grev Anton II. af Altenburg, der, som ovenfor er anmærket, for en 6-7 Uger siden havde havt Bryllup i Kjøbenhavn med Prindsessen af Homburg. Grev Anton boede paa sit Slot Varel nogle Mile fra Staden Oldenborg.

[4]) Dronningen kan altsaa ikke have seet Nogen af den kgl. Familie umiddelbart før hun skrev Brevet.

[5]) Generalfeltmarskal Gustav Vilhelm Wedell, Vicegouvernør over Oldenborg og Delmenhorst. Han var gift med en anden af Grevinde Haxthausens Søstre, og Stifter af Grevskabet Jarlsberg i Norge, som han oprettede af den Del af Griffenfelds Grev

Hertil har Dronningen knyttet et tydsk Postscriptum:

„Künftig werde Euch von vielen tollen heirathen schreiben, die aufs Tapet sind, indem man nichts als heirathen hört. Knud Juel seine Wittwe hat nun hochzeit mit dem Obristen Mesting gehalten. Sie verfreyet Ihre Kinder doch so bey 60 Thausend Rthlr., worüber die Schwestern au desespoir sind“ [1]). Derefter slutter Dronningen med et hierteligt Farvel, hvori hun, i Modsætning til den formelle Tone i den franske Deel af Brevet, aldeles lægger Maiestæten tilside og kun lader Veninden fremtræde:

„Nun Adieu, liebstes Dörtgen, behalt mir (mich) alß ein wenig lieb, und glaubt daß Ich Euch sehr hoch estimire und liebe“.

Ovenstaaende Brev er skrevet den 9de Januar 1714; den 27de Marts 1714 Kl. 6¼ om Aftenen bortrykkedes Enkedronning Charlotte Amalie af Skarlagensfeber paa Charlottenborg; hun var født d. 27de April 1650, døde altsaa Maanedsdagen før hun havde fyldt sit 64de Aar. Den 25de April foregik Begravelsesceremonien i Kiøbenhavn, om Formiddagen fra 10–12 holdtes der en reformert Sørgegudstieneste ved Kisten i Charlottenborg Kapel, og om Eftermiddagen fra 4—5 en luthersk, hvorved Biskop Worm holdt Talen, derefter udførtes Liget Kl. 8 om Aftenen med den sædvanlige Pomp giennem Byen, Kl. 7 næste Morgen ankom det til Roskilde, og bisattes i Kirken. Texten til Ligprædikenen var Mal. 3, 14—18, hvis Hovedindhold samles i V. 18: „vender om og seer, hvad for en Forskiel, der er mellem den Retfærdige og den Uretfærdige, mellem den der tiener Gud og den, der

skab, som han i 1683 affiøbte Statholder U. F. Gyldenløve. Som Vicegouverneur maa han have boet i Staden Oldenborg, og altsaa have hørt til Dronningens nærmeste Kreds under hendes Ophold der.

[1]) Generaladmirallieutenant Niels Juel og Fru Margrete Ulfeld efterlode sig 3 Børn af deres Ægteskab, nemlig en Søn, den her omtalte Knud Juel til Taasinge, der blev Etatsraad og Amtmand over Kiøbenhavns Amt, og 2 Døttre, Sophie Juel til Totterupholm, der var gift med Geheimeraad Niels Krag, og Vibeke Juel, der først var gift med Admiral C. Bielcke til Basnæs († 1694), og derefter med Generallieutenant Gregers Juel til Eriksholm. Knud Juel døde d. 10de Januar 1709, og var gift med Elisabeth Knuth, der havde 10 Børn i sit Ægteskab med ham, og er den her omtalte Enke, som 5 Aar senere faldt paa at gifte sig igien med Oberst Mösting (Alexander Frederik), uden Hensyn til den Formue, hun derved berøvede sine Børn, hvoraf 5 vare uforsørgede Døttre, der siden maatte tage deres Tilflugt til det af Bedstemoderen stiftede Roskilde Kloster. Det var saaledes ikke uden Grund, at Knud Juels Søstre vare fortvivlede over dette Giftermaal for deres Broderbørns Skyld.

ikke tiener ham". Til sit Valgsprog havde Dronning Charlotte taget den franske Sentens: «L'homme propose, mais Dieu dispose», og i den Erkiendelse havde hun baaret sit Livs Tilskikkelser.

Dronning Charlotte skildres af Nogle som en Skiønhed, af Andre, vist med ligesaa megen Overdrivelse, som det Modsatte. Efter hendes Portraiter var hun temmelig lille, undersætsig bygget, og blond med et Par levende Øine, men meget bleg som Følge af hendes Svaghed og medicinske Kure, hendes Næses Dannelse var ikke smuk, men den gav hendes Ansigt et sarkastisk Anstrøg ved Siden af dets kloge Udtryk. Som enkelte andre udprægede fyrstelige Personligheder i Historien var hun aldeles en Modsætning til sin Tid, ogsaa i det Ydre, hvor hun baade fulgte sin egen Mode i sin Dragt, der ikke var klædende, og ingen Pris satte paa den fyrstelige Staffage af Etikette, Pomp, og Luxus. Hvad hun derimod satte Pris paa, var Gudsfrygt og Kundskaber, saaledes som hun skriver u. 13de August 1697 til sin Søns, Prinds Carls Hovmester, Grev A. C. Ahlefeldt[1]): «La pieté et les etudes sont les choses principales», men navnlig Gudsfrygt, den Livet iboende Gudsfrygt, og hun kunde ikke stærkere vidne om, hvorledes hun satte denne som det Første af Alt, end naar hun i det ovenanførte Brev skriver til den Mand, som hendes Søns Opdragelse er betroet: «comme La pieté doit être notre plus grand attachement dans ce monde, je vous prie de tâcher par toutes les voyes imaginables de lui inspirer des veritables sentimens pour l'amour de Dieu, et de l'exhorter incessament a la prattiqver». — Man har dadlet Dronning Charlottes Skarphed, og det er vistnok, at hun uden Forbeholdenhed brugte sit skiærende Vid til at afklæde det Slette og Dumme, og at dette gav hende en Magt, der frygtedes af det hele Hof og alle hendes Modstandere, der udsatte sig derfor, men naar man blot har læst det ovenfor givne Uddrag af nogle enkelte af hendes Breve, da vil man see, at her kun er Tale om den Skarphed, der lader sig forene med Hiertets ædleste og mest ophøiede Følelser. Det Samme gielder ogsaa om hendes strenge Retsprincip; det er vist, at hun ingen Medlidenhed ansaae for berettiget mod en Forbryderske som Frøken Rosenkrands og et Individ som Rasmus Ibsen, at hun holdt sig strengt til Accord og Termin med sine Forpagtere, og rent Regnskab med sine Forvaltere, men, naar vi atter af de

[1]) Moller, Ol. H.: „histor-genealog. u. diplomat. Nachrichten von d. uralt. adel. Geschl. v. Ahlefeldt. Flensborg 1771, p. 464.

samme Breve see, hvorlangt det var fra, at dette Princip var udviklet hos hende paa Qvindens Bekostning, da kunne vi deri kun gienkiende den Lovens Aand hos hende, der gaaer giennem den reformerte Kirke. Og naar vi høre hende, navnlig i Modsætning til Christian V.s Hof, udtale sig mod verdslig Forfængelighed, Pragt, og Yppighed, og naar vi see hendes Husholderiskhed, hendes Nøiagtighed i Pengesager, den Fasthed, Klogskab, og Opoffrelse, hvormed hun forfølger sit Maal for sin Kirke, og ogsaa naaer det, da møde vi atter den reformerte Kirke hos hende, møde dens store praktiske Dyder, den Sands for det Nyttige, den Ordenens, Nøisomhedens, Udholdenhedens, og Klogskabens Aand, der udmærker det reformerte Samfund i dets bedste Fremtrædelser. Hængte Dronning Charlotte Amalie derfor stærkt ved sin Kirke, saa kunne vi og med Sandhed sige, at hun ikke blot i Bekiendelse, men ogsaa i Charakter var en ægte Datter af den. Ved hende standser Molesworth sin dadlende Pen, «the Qveen Charlotte Amelie», siger han, «is a Princess that deserved to be mentioned with all honour; her carriage is very engaging affabel and free, her great Accomplishments secure to her the Hearts of her Subjects, nothwithstanding her differing from them in Religion; she is the common Refuge of distressed people, who newer fail of their account in approching her, Neither is Access to her difficult, she often prevents those, that have need, and does good before, She be sought unto»[1]). Hvad Molesworth her siger om Dronning Charlottes indtagende, omgængelige, og aabne Væsen, om hvor agtet og elsket hun var i Landet, uagtet den Fordom hun som reformert havde imod sig, det bekræftes af alle, og til hvilken Grad hendes Godgiørenhed gik, og hvordan hun selv opsøgte Trængende, maatte Molesworth have den fuldkomneste Kundskab om, der selv reformert vidste, hvad der i det Skiulte tilflød den reformerte Menighed fra hende.

Danmark har som faa andre Lande havt et Tal af udmærkede Dronninger, der have prydet dets Throne fra Thyras og Dagmars Dage indtil de allerseneste, men en Hædersplads blandt disse indtager Charlotte Amalie.

Grevinde Haxthausen overlevede i mange Aar sin kongelige Veninde, hun døde 1735 d. 27de September, næsten 73 Aar gammel. Som Dronning Charlotte

[1]) «Account» p. 151—152.

udmærkede hun sig i høi Grad ved Dannelse, Kundskaber, Forstandighed, Orden og Sparsomhed, men det, som inderligst forenede dem, var dog for Alt den dem begge saa giennemtrængende dybe Gudsfrygt. I denne Henseende har Grevinde Haxthausen nedlagt et levende Vidnesbyrd om sig i sit Testament, som hun skrev, d. 27de Mai 1727[1]): „vor alles", saaledes begynder hun dette, „ergebe ich meine Seele meinem liebsten Gott, und flehe meinen süssen heiland an, daß er mein Fürsprecher bey ihm sey und mich vertrete, auf dessen theuer Verdienst ich mich verlasse, und in Ihm und durch Ihn einschlafen werde". Hun formaner derefter sine Børn til altid at have Gud for Øie og i Hierte, giør sine Dispositioner til dem, og slutter nu saaledes: „ich aber nehme nochmalen meine Zuflucht zu dem Thron Seiner Gnaden, und flehe ihn an, mich in Gnaden meinem Erlöser auf- und an-zunehmen, und mich den Trost wiederfahren zu lassen, daß ich dermahleinst sagen kan: Herr, hier bin Ich, und die Kinder, die du mir gegeben hast! und wir deine herlichkeit in vollkommener Freude geniessen mögen".

Grevinde Samsø døde 5 Aar efter Dronning Charlotte, den 17de Januar 1719, paa sit Gods Egede i Faxe Herred, 1 Mil fra Vemmetofte. Efter Christian V.s Død havde Frederik IV. ladet hende beholde alle de Indtægter, hans Fader havde tilstaaet hende, mod at hun forlod Kiøbenhavn, og hun var saa flyttet til Egede, som hun længe havde eiet. Høier vidner om hende[2]), at hun her for en stor Del anvendte sine Indtægter til Fattige, og under en exemplarisk Ensomhed tilbragte sit øvrige Liv „in einer ungeheuchelten Uebung der Buße, Glaubens, und wahren Gottesfurcht"[2]).

---

[1]) Moller, Ol. H., Tabel. d. Gräfl. Geschl. Haxthausen. p. 46—47.
[2]) König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben. I. p. 12.

V.

Kong Frederik IV. og hans tvende Søskende, Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, vare de eneste af Dronning Charlottes Børn, der overlevede deres Moder[1]). Af deres Arv lode de imidlertid kun Jordeiendommene komme til Deling, hvilke de ved Vurdering skiftede mellem sig efter Loven, saaledes at Kongen fik Søholm[2]), Dronninglund med Dronninggaard[3]) og Børglumkloster[4]), og, som det maa antages, ogsaa Dronningens mindre Kiøbstadeiendomme[5]); Prinds Carl Vemmetofte[6]) og Høistrup[7]) tilligemed Charlottenborg Slot, og desforuden Amalienborg Lysthave og Papirmøllen paa Strandveien; Prindsesse Sophie Hedevig Giorslev[8]) og Erikstrup[9]). Med disse Eiendomme foregik der siden den Forandring, at Prindsesse Sophie Hedevig bortbyttede Giorslev og Erikstrup med Kongen efter dennes Ønske mod Dronninglund med tilhørende Dronninggaard og Børglumkloster, og at Prinds Carl solgte Lysthaven ved Amalienborg til en Gartner Conrad i

---

[1]) Efter Christian V.s Død var der endnu en tredie Søn, Prinds Vilhelm, der døde 1705 d. 23de Novbr. i sit 19de Aar.

[2]) Hovedgaardstaxt 150 Td. 2 Skp. 1 Alb., Skov- og Mølle-skyld dertil 4 Td. 7 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb., Hrtkr. af Strøby og Varpelev Kirker 66 Td., Hrtkr. af Godset 648 Td. 1 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb., i Alt taxeret til 31,239 Rdl. 1 Mk. 9 ß.

[3]) Hovedgaardstaxt 148 Td. 3 Skp. 1 Fdkr., Skov- og Mølle-skyld dertil 63 Td. 1 Fdkr. 1 Alb., Kongetiende-Hrtkr. 18 Td., Kirketiende dito 18 Td., Bøndergods dito 662 Td. 6 Skp., Skov- og Mølleskyld dertil 14 Td. 4 Skp. 3 Fdkr.

[4]) Hovedgaardstaxt 49 Td. 5 Skp. 3 Fdkr., Skov- og Mølle-skyld dertil 1 Td. 2 Skp. Kongetiende-Hrtkr. 59 Td. 4 Skp., Kirketiende dito 60 Td., Bøndergods dito 511 Td., Skov- og Mølle-skyld dertil 7 Td. 1 Fdkr.

[5]) Nemlig 5 Gaarde i Kiøbenhavn, og nogle Gaarde i Kiøge og Frederiksberg.

[6]) Hovedgaardstaxt 151 Td. 2 Skp. 1 Alb., Skov- og Mølle-skyld dertil 13 Td. 5 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb., Hrtkr. af Bøndergodset 542 Td. 3 Skp. 3 Fdkr., Skov- og Mølle-skyld dertil 33 Td. 6 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb., i Alt taxeret til 32,807 Rdl. 3 Mk. 5 ß.

[7]) Hovedgaardstaxt 44 Td. 7 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb., Ufrit Hrtkr. paa Hovedgaarden 65 Td. 2 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb., Skov- og Mølle-skyld til Hovedgaarden 5 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb., Hrtkr. af Lillehedinge og Hanneløv Kirker 49 Td. dito af Godset 453 Td. 4 Skp. 2 Fdkr., i Alt taxeret til 18,866 Rd. 5 Mk. 15 ß.

[8]) Hovedgaardstaxt 201 Td. 2 Skp. 2 Fdkr., Skov- og Mølle-skyld dertil 3 Td. 5 Skp. Hrtkr. af Holtug og Magleby Kirker 96 Td. 4 Skp., dito af Godset 1107 Td. 1 Skp. ½ Alb., i Alt taxeret til 49,678 Rdl. 4 Mk. 14 ß.

[9]) Hovedgaardstaxt 32 Td. 7 Skp. ufrit Hrtkr. paa Hovedgaarden 7 Td. 6 Skp. 2 Fdkr., Kongetiende Hrtkr. af Storeheddinge Sogn 52 Td., dito af Hoierup Kirke 15 Td. 4 Skp., dito af Godset 236 Td. 5 Skp. 1 Alb., Skovskyld dertil 1 Td., i Alt taxeret til 9,901 Rdl. 4 Mk. 13 ß.

Kiøbenhavn, og Papirmøllen paa Strandveien til den derværende „Papirsvend", Johan Drewesen. Frederiksdal, Bagsværd, og Gientofte Gaard vare ved Dronningens Død faldne tilbage til Kronen, men i Anledning af Mageskiftet med Godserne overdrog Frederik IV. sin Søster igien de 2 første paa Livstid, ligesom Prindsessen allerede iforveien paa samme Maade var i Besiddelse af Dronninggaard paa Sælland, og Prinds Carl ligeledes paa Livstid af det store Jægerspris, hvilket Frederik IV. havde overdraget ham til hans Fødselsdag d. 26de October 1703 [1]).

Men foruden disse Besiddelser havde Prinds Carl endnu en privat Eiendom, nemlig et Lyststed udenfor Kiøbenhavns Nørreport ved den vestre Side af Peblinge Sø, den saakaldte „Prindsens Have". Dette Sted synes at have været det „Ny-Amager Slot", hvorpaa Dronning Charlotte berettes at have feiret sin Fødselsdag Aaret efter Christian V.s Død, og som fra hende er kommen over til Prindsen, af hvem det paa italiensk Vis har faaet det ovenanførte Navn. Der hørte ingen Markiord til dette Lyststed, men kun 2 Høvænger, det ene paa 28 Læs ved Gaarden, det andet paa 12 Læs udenfor Nørreport. Af Udhuse anføres kun en Staldbygning, der laae norden for Hovedbygningen og i Linie med den langs med Søen. Hovedbygningen var belagt med Skiffersten, hvorfor den ogsaa senere kaldtes „Blaagaard", en Benævnelse, der maaske allerede dengang var den gængse i daglig Tale, fra Hovedbygningen førte en Buegang, der var tækket med Kobber og indvendig prydet med Malerier, ned til Peblinge Sø, Haven var forskionnet med Postamenter og „Triangel-Parker", hvis Vand indstrømmede giennem Render fra Peblinge Sø, og paa samme Maade igien udledtes i St. Jørgens Sø. — Paa dette Lyststed tilbragte Prinds Carl med sin Søster Prindsesse Sophie Hedevig altid en Del af Aaret udenfor Vinteren, naar Kongens og de ikke boede sammen paa Slottet i Kiøbenhavn.

Prinds Carl er Skaberen af det nuværende Vemmetofte, idet han ikke blot aldeles ombyggede den gamle Herregaard, paa de tvende Stuelænger nær i Borggaarden, men ogsaa opførte hele den saakaldte Flække til Gaarden, hvoraf der før ikke havde været et eneste Hus.

[1]) Jonfr. C. F. Wegener: Abrahamstrup II. anfr. Tidskr. p. 60.

Saaledes som Prinds Carl arvede Vemmetofte efter sin Moder, og Dronningen igien havde kiøbt Gaarden af Fruerne, bestod Borggaarden paa Vemmetofte af 3 sammenbyggede grundmurede Længer, nemlig de 2 Stuelænger mod Østen og Sønden og en Bryggerlænge mod Norden, mod Vesten var Gaarden aaben, idet man vel havde begyndt paa en Længe for Enden af det sydlige Stuehus, men var ikke kommen længere med denne end til dettes Brede, hvorfor dette Stykke kaldtes „den korte Fløi". Begge Hovedbygningerne vare paa 3 Stokværk med en Murhøide af 21 Al. og ligestaaende Murgavle for Enderne, de vare ligeledes begge indvendig til Gaarden forsynede med ottekantede Trappetaarne, af hvilke det ene, der førte til den søndre Fløi, stod i Hiørnet mellem denne og den østre, og det andet, der førte til den østre Fløi, i Hiørnet mellem denne og Bryggerlængen. Men den østre Fløi havde desuden ogsaa mod Vesten en Qvist ind til Gaarden foroven mellem Trappetaarnene, og mod Østen ud til Borggraven 2 firkantede Karnapudbygninger, den ene større, den anden mindre. Denne Fløi var ogsaa den anseligste i sit Indre, idet Kapellet var her forneden, og begge Stokværkerne foroven næsten ganske optoges af tvende Fruerstuer, der havde en Længde af henved 40 Alen, og af hvilke den øverste, den saakaldte „Høienloft", havde en Lofthøide af 7 Al., den nederste af 6 Al. I den sidste, hvor Tyge Brahes Kamin befandtes, var Gulvet belagt med Stenfliser, hvorfor denne Fruerstue ogsaa i Dronningens Tid almindelig kaldtes „Stenflisesalen". De egenlige Beboelses Værelser paa Borggaarden fandtes i den søndre Fløi, i hvis øvre Stokværk der formodenligt i sin Tid ogsaa havde været Fruerstuer, hvoraf Værelserne senere vare indrettede. Alle Vinduerne i begge Hovedbygningerne vare indfattede i Bly, og anbragte høist uregelmæssigen, endog i Fruerstuerne, og flere af dem vare forsynede med Jernstænger ikke alene i de nederste, men ogsaa i de øverste Stokværk. Fra Indgangen i det nordostlige Taarn førte en Trappe til venstre ned til det store murede Fængsel, der strakte sig ind under Bryggerlængen, og ved en smal muret Kanal, der gik ud i det Frie, modtog Lys og Luft fra oven. Borggaardens indvendige Qvadratrum udgiorde kun 72 Favne, og indsnevredes end mere saaledes ved en Brønd i Midten, at det var klart, at her hovedsagelig kun var tænkt paa Ryttere, der droge ind og ud ad Borggaarden, og ikke paa Færdsel af Vogne¹). Til Borggaardens Hovedindkiørsel førte en Vindebro over

¹) Dette maa gielde om alle de gamle indsnevrede Borggaarde ved Siden af det Hensyn, der tillige derved var taget til deres Forsvar.

Graven, der hængte i svære Jernkiæder og vandtes op om en tyk Jernaxel. — Sønden for Borggaarden laae Ladegaarden, der bestod af 3 Længer, hvoraf den vestlige var Hestestald, den sydlige Kornlade, den østlige Fæhus, de 2 første vare Grundmur, den sidste Bindingsværk.

Siden Holger Rosenkrands's Død havde Vemmetofte, med Undtagelse af et kort Mellemrum, i henved 50 Aar før Dronningen kiøbte det, været besiddet af Enker, der upaatvivleligt Intet havde bygget, Dronningen byggede ikke heller, hun havde anden Brug for sine Penge. Det var derfor ikke at undres over, at Gaarden efterhaanden var bleven yderst forfalden, hvorfor ogsaa Køtschau i sin Betænkning over Udkastet til Klosteret med fuld Føie havde giort Dronningen opmærksom paa Omkostningerne til Bygningernes Istandsættelse paa Vemmetofte. Vi kiende i saa Henseende nøiagtig Gaardens Tilstand af en Synsforretning, der Aaret før Dronningens Død optoges over den i Anledning af en Omforpagtning til 1ste Mai 1713, og viser os, at hverken Lofte, Gulve, Døre, eller Laase duede i hele Borggaarden, at Murene vare ganske forsømte paa Kalk, og Kielderhvelvingerne sunkne under den østre Hovedbygning, og endelig, hvad der vel maatte tilskrives Dronningens længere Fraværelse, at Vinduerne paa flere Steder vare ganske borte, og at der næsten ikke var et Fag med hele Ruder [1]). Hvorledes Ladegaarden var, sees af, at det store Fæhus i den blæste overende endnu om Vinteren efter Prindsens Tiltrædelse.

Prinds Carl tiltraadte Vemmetofte og Høistrup Godser i August 1714 efter Skiftet i Dronningens Dødsbo, og skred strax til Forberedelserne til sine Bygningsarbeider her, hvortil Alt aldeles manglede paa Stedet. For at skaffe sig Kalk, lod han en Kalkovn anlægge i Faxe Limkule, hvorved en Italiener, Julius Buffo, skulde forestaae Brændingen, og, da der ingen Teglværker havdes nærmere end de 2 paa Nysø og Sparesholm, og der ved Vemmetofte Strand fandtes godt Ler til røde Mursten, lod han 2 Teglovne anlægge her, af hvilke den ene ligeledes forestodes af en Italiener, Josef Svan [2]); til at udsauge Kridtsten ansattes et Antal Saugskiærere paa Klinten

---

[1]) Saaledes anføres der f. Ex. at der i Kapellet var 5 Vinduesfarme med 30 Vinduer i, som alle vare brøstfældige, og 1 ganske borte, og i „den store Stenflisesal" 7 Karme-Vinduer med 40 gamle Vinduer i, som alle vare udygtige baade paa Bly og Glas, og 1 Vindue ganske borte.

[2]) Italienerne synes den Tid hovedsagelig at have forestaaet Tegl- og Kalkbrænderierne

ved Thommestrup, en Skibsbro byggedes ved Vemmetofte til Udlosning af de ankomne Materialier, en anden ved Klinten til at indtage Kridtstenene, endelig anskaffedes flere Baade og Fartøier til Transporterne, og et stort Antal af svenske Krigsfanger leiedes til Haandlangere og Stenarbeidere [1]). Alt Haandværksarbeide, som kunde giøres i Kiøbenhavn, giordes der, og bragtes saa til Vemmetofte, saasnart det var færdigt til at opsættes. Hele Bygningsarbeidet ledes af Prindsens Bygmester, den bekiendte Cancelliraad Ernst, og udførtes størstedelen af en kiøbenhavnsk Tømmermester, Nicolai Olsen.

I Løbet af 9 Aar fuldførtes nu Prindsens Arbeider ved Vemmetofte. I 1715, altsaa det første Aar, byggedes det store Fæhus i Ladegaarden [2]), det opførtes af massiv Grundmur af røde brændte Sten, hvorimellem den stevnske Kridtsten saaledes indsattes, at den dannede 5 parallele hvide Baand, der afskare Sidernes røde Flader, i den nordre Ende mod Slottet indrettedes der Værelser til Hoffets Giester og nedenfor disse en Leilighed til Slotsforvalteren. Sammen hermed ombyggedes ogsaa den grundmurede Lade, saaledes at dens Mure i ydre Udseende ganske svarede til det nye Fæhus, og desforuden opførtes endnu i det Aar 3 Bindingsværksbygninger udenfor Ladegaarden til en Avlsforpagter, Hollænderiforpagter, og Overførster, og paa Høistrup den der manglende Staldbygning, hvortil Tømret, som ovenfor er sagt, laae færdigt fra Dronningen. I 1716 undergik den østre og søndre Hovedbygning paa Slottet en fuldstændig „Reparation og Renovation" [3]), hvorved der til=

---

her i Landet, saaledes var der, foruden de 2 ovennævnte, en Broder af Josef Svan, der hed Johan Svan, som ved Dronningens Død havde forpagtet Vemmetofte Brud i Faxe Limkule for 4 Mk. pr. Favn, som han selv brød, og paa samme Vilkaar ogsaa senere forpagtet Egede Brud der i 3 Aar fra 1716—1719 af Grevinde Samsø paa Egede. En anden Italiener, Pelly, i Kiøbenhavn havde ved Dronningens Død 14 Favne Kalksten staaende paa Vemmetofte Udskibningssted ved Faxe Strand.

[1]) Dette var af de svenske Krigsfanger fra Stenbocks Capitulation i Tønningen (d. 16de Mai 1713). I Somren 1716 havde Prinds Carl saaledes 70 svenske Krigsfanger her i Arbeide, hvoraf der svaredes 12 ß pr. Mand i Dagleie til Kongens Kasse. Der fulgte 2 Soldater med dem til deres Bevogtning, og de indkaldtes imellem til Ringsted, for der at mønstres.

[2]) Det var 197 Al. langt, 21 Al. bredt, og Muren 1¼ Al. tyk. Denne Bygning giver et Begreb om, med hvilken Kraft Arbeidet dreves, idet Grunden ryddedes af det gamle Fæhus d. 23de Juni, og den 29de Juli var Murarbeidet færdigt i det nye, d. 16de August var det sat under Tag, og d. 30de August afpudsedes „Logementerne" i det.

[3]) I Anledning heraf havde Prindsen u. 29de Septbr 1715 tilskrevet sin „Amtmand" og

lige foregik den Forandring ved disse Bygninger, at 25 Al. i hvert Stokværk afskares fra Fruerstuerne og indrettedes til Værelser, og at de gamle ligestaaende Murgavle ombyttedes med skraa Teglstens Taggavle, og at der paa Midten af den søndre Fløi anbragtes en lille Frontespice. Samme Aar byggedes ogsaa en ny grundmuret Bro over Slotsgraven ved Ladegaarden istedenfor den gamle Vindebro, og en 24 Al. lang og 6 Al. bred Træbro over Graven bag Slottet mod Haven, og sammen hermed fuldførtes ogsaa Brolægningen i den store Ladegaard, Slotsgravenes Rensning, og Stensætningerne paa Siderne af dem, hvorefter Prindsen lod en Sten med sit Navnechiffer og Aarstallet 1716 sætte over Indkiørselsporten til Slottet. Samme Aar blev der ogsaa opført en Hollænderbolig paa Høistrup. Fra 1717—1719 opførtes den vestre Hovedbygning paa Vemmetofte Slot i Fortsættelse af „den korte Fløi" og i Længde og Høide, som den østre, det nederste Stokværk til Kiøkken og Oeconomi, det mellemste Stokværk til Prindsessen selv og det øverste til hendes qvindelige Betiening, en stor italiensk Trappe førte op til de øvre Stokværk inde i Bygningen. Sammen hermed opførtes den vestre Længe i Ladegaarden til Staldbygning for Prindsens Heste, aldeles i det Ydre som den ligeoverfor liggende østre Længe, og ligeledes som denne i sin nordre Ende mod Slottet indrettet til Værelser, der her hovedsagelig vare bestemte for Hofofficianter. Prindsen lod nu den tidligere indsatte Sandsten over Indkiørselsporten nedtage, og istedenfor den indsætte den Marmorsten, der endnu staaer derover, med følgende Indskrift i forgyldt Indhugning:

QVI BENEDIXISTI DEUS
OPTIME MAXIME CUNCTA
QVI BENE PROSPICIES SIT TIBI
LAUS ET HONOR
ANNO ƆC 1719[1]).

---

sin Godsinspectør, at de „uden Forsømmelse til sig skulde tage Canselliraad Ernst tilligemed Tømmermesteren og Murmesteren, og med dennem overlægge og forfatte en accurat og i alle Maader forsvarlig Besigtigelse og visitation over Huset paa Vemmetofte, og det fra Fundamenterne og indtil Tagene, hvorledes det i en fuldkommen sikker og forsvarlig Stand kan fuldfærdiges, fornemlig efter den Indretning, som Bygningen nu er udi, og Bekostningerne derved, naar samme fra Grunden, intet undtagendes, bliver repareret og renoveret".

[1]) D. e.: „Du som har velsignet det Altsammen, algode, almægtige Gud, Du som naadig vil vaage over det, Dig være Pris og Ære"! Paa den første Sten, der bort-

I 1720 opførtes en Gartnerbolig, og samme Aar foretoges den saa nødvendige Udvidelse af Slottets indre Gaardplads, dels ved at henlægge Brønden fra Midten til den vestre Side i Gaarden[1]), dels ved at nedbryde Bryggerlængen og indtage dens Grund til Gaardsrum, men herved maatte det nordostlige Trappetaarn nedtages tilligemed Qvisten paa den østre Længe, hvorefter der nu blev anbragt en lille italiensk Trappe inden i denne istedenfor den forrige Taarntrappe. Det var Bestemmelsen, at have trukket en Mur mellem den østre og vestre Længe ud mod Haven, hvor Siden nu var blottet, men istedenfor denne foretrak man senere en Altanbygning paa et Stokværk, der saa opførtes i det næste Aar 1721, og bestod forneden af en grundmuret Længe med Værelser og Udkiørselsport til Haven, og foroven af en Balcon med Rækværk, som dannede en Promenade mod Haven udfra de midterste Stokværk af de Fløie, den forenede, og hvortil Glasdøre førte ud fra Prindsessens Værelser. I 1722 opførtes et prægtigt grundmuret Lysthus for Prindsessen i Dyrehaven, hvor der var blevet indrettet en Blomsterhave til hende, samme Aar opførtes 4 Bindingsværkssteder udenfor Slottets Ladegaard, nemlig 2 sammenbyggede Boliger for Prindsens tvende Hofpræster, 1 Bolig for hans første Kammertiener, og 1 Giestgiversted. I det næste Aar fuldførtes Boligerne paa den saakaldte „Kirkeskovsbro". Her var fra 1714,

toges var der ingen Inscription, derimod var der udhugget en Hermelinskaabe om Navnechiffret og oven over dette en svær fyrstelig Krone, paa denne Sten derimod har Prindsen kun anbragt sit simple Navnetræk uden nogetsomhelst fyrsteligt Emblem som det, hvis Betydning bortfalder ligeover den almægtige Gud, som han her paakalder og priser. Ogsaa paa Jægerspris indviede Prindsen begge de af ham der i 1722 ombyggede Fløie med religiøse Indskrifter, idet der paa den nordre Fløi over Taarnindgangen sattes en Marmorsten med Ps. 22, 26: «De Tecum (o: De Te) laus mea erit in congregatione magna, vota mea retribuam coram timentibus Eum», og paa den søndre Fløi over Indkiørselsporten en anden med Act. ap. 2, 21: «Et futurum est, qvisqve invocaverit nomen Domini servabitur». (Jonfr. C. F. Wegener, Abrahamstrup II, anfr. Tidskr. p. 82). Naar Inscriptionerne paa begge Steder ere satte paa Latin, synes det at tyde paa en Forkiærlighed hos Prindsen for dette Sprog i sententiøs Henseende, som ogsaa ellers bestyrkes*).

[1]) I den Anledning skrives d. 9 Juli 1720 fra Vemmetofte: „6 Al. under Jorden er man ved Gravning af Hullet til Brønden i Borggaarden stødt paa lutter store uregelige Sten, som med stor Møie maatte tages op med Kranen, og ganske fyldte hele Gaarden, 8 Al. fandtes Flyvesand. Disse Sten maa have været fra det gamle nedbrudte røde og hvide Hus vesten i Borggaarden, som omtales i d. Skr.s I, 40—43.

*) Saaledes staaer der foran i en tydsk folio Bibel af 1650 paa Vemmetofte Klosters Bibliothek skrevet med Prindsens Haand: „vive semper pie, frustra peccata teguntur, nam nullus in terris est sine teste locus".

eftersom faste Haandværkere nedsattes ved Slottet, den Række af fritstaaende Huse efterhaanden bleven opført, der med deres smaa Haver omkring sig og Skoven til Baggrund danne den smukke Indkiørsel mod Nord til Vemmetofte fra Spiellerup. Til disse kom der nu i 1723 en eneste lang Længe, der indbefattede 10 sammenbyggede Boliger, og fornemlig var bestemt for Hoffets simplere Betiente. Hermed var Vemmetofte anlagt i sin senere Charakter, og Prindsens Bygningsarbeider afsluttede, dog kom nogle Aar efter et Par smaa Oeconomileiligheder til, der opførtes ved Slottet, og en Stutteristald, der byggedes i Strandskoven, foruden at der iforveien var bygget en Hundestald.

Sammenlignes nu den Tilstand, hvori Vemmetofte var, da Prinds Carl overtog det, og som foreligger i den ovenanførte Synsforretning af 1713, med det Syn, som møder os ved Vemmetofte 10 Aar efter, 1723, da kan der ikke tænkes en større Modsætning end den Forvandling, Vemmetofte i disse Aar havde undergaaet. Midtpunktet af det Hele var naturlig Slottet, hvor Alt indvendig og udvendig nu bar Præget af den største Omhu, og skinnede af den mest udsøgte Orden, som der ogsaa ved alle Arbeiderne her var lagt an paa den størst mulige Soliditet. Det Smukkeste ved Slottet var imidlertid Ladegaarden, der var opført i italiensk Stil, og dannede en fuldstændig architektonisk Helhed. Dette var derimod ikke Tilfældet med Slotsbygningen selv, hvor der ganske var seet bort fra alle architektoniske Hensyn, idet man for det første, ved at beholde de 2 gamle Bygninger, paa den ene Side havde bundet sig saaledes til dem, at man endogsaa havde ladet Hovedindkiørselsporten beholde sin skiæve Plads, som den havde faaet i sin Tid ved Tilbygningen af den „lille Fløi" til Façadens vestre Ende, og paa den anden Side dog ikke havde bevaret disse Bygningers Charakter, men navnlig ved at borttage deres ligestaaende Gavlmure baade havde betaget dem deres Stil og deres imponerende Udtryk, og dernæst efterat man havde opført en tredie Bygning i den stilløse Charakter, de 2 andre nu havde faaet, saa forbandt disse 3 høie tunge Bygninger med et muret Stokværk, der bar en italiensk Balconpromenade. Hvorledes den hele Slotsbygning vilde være bleven opført af Prindsen i denne Stil, naar han havde bygget fra Nyt af, kan man slutte fra den saa smukke Ladegaard, men hvormegen Pris denne end tillige viser os, at Prindsen satte paa sin Tids symmetriske Bygningskonst, saa vare Pietets Hensyn dog stærkere hos ham mod de gamle Bygninger med deres historiske Minder, og han vilde hellere istand-

sætte dem, selv med den samme Bekostning, hvorfor han kunde have opført nye, end han nænnede til at jevne deres Mure med Jorden, for at ombytte dem med andre af en nyere Architektur, — og til at restaurere dem i deres egen, var hans Tid kommen altfor langt bort fra deres [1]).

Sammen med Arbeidet ved Bygningerne paa Vemmetofte Slot gik Arbeidet ved de dertil hørende Haver, der, foruden „Lystqvarteret", som vi have omtalt i Dronningens Historie, der laae mellem Slottet og Hovedindkiørselsporten, bestode af 3 gamle Haver, nemlig „Lysthaven", der laae bag ved Graven paa de 3 andre Sider af Slottet, Kiøkkenhaven, der laae vest for denne, og „Abildhaven", der laae sønden for Ladegaarden [2]). Disse Havers Tilstand omtales ogsaa i Synsforretningen af 1713, og de beskrives os der endnu mere forfaldne end Bygningerne, idet Alt siges at være gaaet ud af Elde i dem, ikke alene Frugttræerne, men endogsaa Buxbom-Træerne. Men endnu værre er den Beskrivelse vi faae over dem af den tydske Gartner, som Prindsen i 1715 ansatte ved dem, og som viser os, at her ikke blot er Tale om at anlægge nye Haver af gamle, der nu ligge øde, men om at skaffe Haver tilveie paa Ruiner af Bygningsgrunde. Han skriver saaledes u. 11te August: „der Garten hier ist miserabel schlecht, wilde, und wüste, mit alten Bäumen, Wurzeln, und Steinen", og endnu stærkere og udførligere 3 Uger efter u. 4de Septbr.: „ich habe viele schlechte Gärten gesehen, aber keine, wie die hiesigen zu Wemmetofte, hätte ich ein ebenes Stück Land oder Wiesen, ich könte viel eher und besser einen rechten Garten daraus machen, als aus dieser wilden Wüstenei, und der große Garten ist eben so schlecht, wie der kleine Schloßgarten, mit Unebenheiten, alten Feldsteinen, Kreidesteinen, Maursteinen, so daß über alles ein Fundament, als wenn lauter grundmauerte Häüser da gestanden hätten" [3]). Vanskelighederne her bleve imidlertid ogsaa

[1]) Prinds Carl tænkte saaledes paa samme Maade om Vemmetofte, som hans Broder Kong Frederik IV. om Kiøbenhavns gamle Slot, som han ikke heller kunde faae sig til at rive ned, men ogsaa hellere vilde lade „reparere og renovere med den Indretning, det var udi".

[2]) Abildhaven maa antages at have været Gaardens ældste Have, og dens Beliggenhed der at maatte forklares af de ældste Borggraves Udstrækning paa den Side, hvorimod Lysthaven maa antages at have været anlagt paa Stykket mellem de ældste og senere Borggrave, saaledes at Levningerne af hine endnu ere tilbage i det halvcirkelformede Vandløb, der endnu findes her, og begrændsede Lysthaven før dens senere Udvidelse.

[3]) Ved den „lille Slotshave" maa her forstaaes Lystqvarteret, og ved den „store Have" Lysthaven, og hvad der i ovenst. Anm. er sagt om, at Lysthaven er bleven anlagt paa

efterhaanden beseirede, og idet vi kun skulle bemærke, at vi i de senere Aar see, at man her har Vindruer Ferskener og de fineste Frugter, skulle vi siden omtale, hvorledes Lysthaven blev i Prinds Carls Tid.

Til disse Arbeider her skulle vi endnu tilføie, at Prindsen ved de svenske Krigsfanger lod de smukke buede Granitbroer opføre, der endnu findes i Lysthaven og paa flere Steder ved Vemmetofte, at han lod en ny Indfatning sætte om «St^e Svends» Kilde, og — for at vise, hvor gjennemgaaende Fornyelsen var selv ved det Mindste, at denne endogsaa strakte sig til alle Vogterledene paa Markerne.

Hvad Prindsens øvrige Foretagender ved Vemmetofte angaaer, da søgte han ogsaa, at faae Ferskvandsfiskerier her, idet han lod Fiskedamme udgrave paa den østlige af Stevnsaa i Dyrehaven, og ellers Vandstederne i Markerne, hvor det kunde ske, indrette til disse. Det som Prindsen imidlertid skiænkede en særdeles personlig Interesse var Lystskoven ved Vemmetofte, hvori han havde sin Dyrestand, og d. 5te Juli 1715 udstedte han derom følgende egenhændige Ordre fra Frederiksborg:

„Auf Wemmeltofte habe ich schon befohlen, daß ich den Tihrgarten eingeheget haben will, undt die Wange wovon auf Wemmeltofte geredet mit im Tihrgarten, doch mit dem Beding, daß die Bauren vollenkommen so viehl so gutt und so gelegen Landt wieder bekommen. Den neuen Weg wolte ich auch gern im stande wissen, wenn er keinem Menschen zur Last oder Schaden komt, weil der alte gar zu schlecht und verdrießlich ist". Charles.

Denne Udvidelse af Dyrehaven, som Prindsen her omtaler, var Indtagelsen af den saakaldte „store Dyrehave", der bestod af Snekkelstrup Hestehave og Maregede Skov, der begge hørte til Snekkelstrup By, og hvorfor Prindsen befaler, at man i anden Jord skal give Bønderne fuldkommen Erstatning. Prindsen lod denne nye Dyrehave giennemskiære af en lige Vei, der førte ud til Stevns og kaldtes „Kongeveien" efter Benævnelsen af de Veie i de kongelige Skove, der blot vare til Afbenyttelse af de kongelige Herskaber, han lod den endvidere planere og alle de store Sten, der fandtes i den, opgrave, endelig lod han norden om denne og den gamle Dyrehave, der nu kaldtes den „lille", et Stengierde opføre paa $3\frac{1}{2}$ Al. mod Spiellerup

---

det Terrain, der ved de nye Graves Anlæggelse blev afskaaret fra Borggaardens gamle Grund, bestyrkes endnu mere herved, idet de Bygningsfundamenter, der her omtales i Haven, maa hidrøre fra de Stalde og øvrige Bygninger, som i d. Skr.s I, 40—43 ere anførte som beliggende indenfor Ringmuren.

Mare, og Indhegningen derefter fortsætte paa de 3 andre Sider om Dyrehaverne med Vaasegierde, Graastager, og Egeplankeværk. At Prindsen i det Hele havde megen Interesse for Skovene, fremgaaer af, at han strax oprettede en Overførsterpost ved dem, og han forefandt dem ogsaa i saa daarlig en Stand ved sin Tiltrædelse, at de ikke engang kunde udrede det fornødne Brænde til hans Tegloviie og Kalkovn [1]). Hvad Prindsen imidlertid kunde giøre til deres Forbedring, kunde ikke blive af væsenlig Betydning for dem, og indskrænkede sig efter de daværende Anskuelser og Forholde til Udgravninger og Hegn, og til at regulere Bøndernes Græsning i dem [2]), samt selv spare dem for al Skovhugst til Salg, og lade Oldengielden være den eneste Indtægt, der modtoges af dem [3]).

Om Forandring ved Landbruget paa Vemmetofte i Prindsens Tid er der ikke Tale, kun at det sees, at man i 1720 indførte Flyttefolde paa Markerne, hvori Qvæget malkedes Morgen og Aften, istedenfor som før at drives hiem. Derimod udvidede Prinds Carl Vemmetofte Hovedgaards Tilliggende efter sin Moders Exempel, idet han under 8de November 1717 udvirkede en kgl. Bevilling, der næst at giøre det tilbageblevne ufrie Hartkorn paa Høistrup til frit, tillod Prindsen at nedlægge de 8 Bøndergaarde, hvoraf Snekkelstrup By bestod, som Hovedgaardstaxt under Vemmetofte, mod saavel deraf, som af det forrige ufrie Hartkorn paa Høistrup at udrede Refusion for de vedkommende Tiender [4]). Vemmetofte Gaards Hartkorn forøgedes

---

[1]) 1715 tilførtes der 91 dobbelte Favne Bøgebrænde og 163 enkelte dito fra Nysø Skove til Prindsens Teglovne, de dobbelte Favne holdt 3 Al. i Længden, de enkelte 1½ Al., de første betaltes med 4 Rdl. pr. F. de sidste med 2 Rdl.

[2]) Bønderne betragtede nemlig Skovene ganske som Almindinger, hvori de sloge alle deres Kreaturer løse, saa Skovene i den Grad overfyldtes, at Prindsen ved at lade alle Bøndernes Kreaturer sammendrive d. 19de Juli 1722 i den store Strandskov ved Vemmetofte ikke fandt mindre der paa den Tid af Aaret end 131 Heste, 104 Qvæghøveder, 98 Faar, 140 Sviu, og 93 Grise. Han lod derefter udarbeide en Bestemmelse for, hvormange Kreaturer, Skoven kunde taale, og hvilke Byer, der havde Hævd paa Græsning i den, for, som det hedder, „die hölzung von einer unausbleiblichen totalen Ruin zu retten".

[3]) I October 1715 indbrændtes paa Vemmetofte Skove 1137½ fulde Oldensvin à 24 ß pr. Stk., hvoraf man vel kan slutte i Almindelighed til Antallet og Indtægten ved Skovene af Oldensvinene.

[4]) Refusionen af den nedlagte Snekkelstrup By bestemtes for Præsten i Spiellerup til 30 Rdl. i Penge og 16 Td. Sæd i Alt, nemlig 4 Td. Rug, 6 Td. Byg, 2 Td. Ærter og 4 Td. Havre og for Degnen til 10 Rdl. i Penge og 6 Td. Sæd i Alt, nemlig 2 Td. Rug, 2 Td. Byg og 2 Td. Havre.

derved med en 64 Td. Ager og Eng[1]), og c. 2 Td. Skovskyld[2]), og udgiorde nu et samlet Beløb af en 215 Td. Hrtkr. Ager og Eng[3]), hvortil svarede henimod en 600 Td. Land Udsæd, og en 15 Td. Skovskyld[4]). Besætningen paa Vemmetofte, der i Sommeren 1694 bestod af 80 Meierikør, og i Vinteren 1715 som en Følge af Gaardens Udvidelse under Dronningen ved Nedlæggelsen af Vemmetofte By, af 126 Kør, 4 Tyre, 50 Stude, blev nu efter Nedlæggelsen ogsaa af Snekkelstrup drevet saaledes op, at den i Foraaret 1721 sees at have bestaaet af 200 Hollænderikør, 16 Kvier, 5 Ungnød, 18 Skudkør og 5 Tyre, foruden 12 Plovbæster og 19 Plovstude, som vare anskaffede til at drive den nedlagte Bys Jord. Det var som Græsgaard at Vemmetofte var bekiendt, og Prindsens Bestræbelser, ligesom hans Moders, for at forbedre den som Avlsgaard ved at lægge flere Sognetiender til den, der hævedes paa Kærven, maa ikke have frugtet synderligt, thi efter de Optegnelser, der haves, var Middelhøsten ved Gaarden i Prindsens Tid ikke 4 Fold[5]). Hovedindtægten af den var derfor Hollænderiet, hvoraf der svaredes en 5 à 6 Rdl. pr. Ko[6]), og det var ogsaa efter dettes Forøgelse, at

[1]) 64 Td. 2 Fdkr. 2 Alb.

[2]) 1 Td. 7 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb.

[3]) 215 Td. 3 Skp. 1 Fdkr.

[4]) 15 Td. 2 Skp. 2 Fdkr.

[5]) Der forefindes nemlig Optegnelser over hvad der er aftærsket paa Vemmetofte Lade i Aarene 1719, 1721, 1724, 1725, og tage vi Middeltallet af disse Aars Høst faae vi: 462 Td. 1 Skp. 3 Fdkr. Rug Stort og Smaat, 569 Td. 7 Skp. 2 Fdkr. Byg Stort og Smaat, 569 Td. 6 Skp. Havre, og Udsæden derefter er med samme Middeltal: 119 Td. 6 Skp. 1 Fdkr. Rug, 143 Td. 2 Skp. 3 Fdkr. Byg, 181 Td. 1 Skp. 3 Fdkr. Havre, hvilket, naar Udsæden til disse 4 Aars Høst har svaret til Udsæden efter dem, som vel kan antages, afgiver en Middelfold af ikke fuldt 4 for Rug, omtr. 5⅓ for Byg, og 3 for Havre, men derfra maa endnu Beløbet afdrages af de paa Laden med Gaardens Sæd aftærskede Sognetiender, hvis Antal synes at have vexlet mellem 4 og 7. At det var det side og kolde Jordsmon, hvorunder Avlingen led paa Vemmetofte er tidligere anført, og bestyrkes ogsaa her ved at vi see, at der med et Middeltal i de 4 ovenangivne Aar udrensedes aarlig 28 Td. Heire fra Rugen*).

[6]) Meieriet var altid bortforpagtet, Hovedgaardens Avling afvexlende, Forpagtningen skete almindelig paa 3 Aar, og naar der skulde finde Omforpagtning Sted, sees det paa en enkelt Undtagelse altid at være sket ved Auction, hvorom der da udstedtes Bekiendtgiørelser rundt om i Landet, i hvilken Anledning der u. 20de Febr. 1720 tilmeldes fra Aarhus, at Placaterne om Auctionsforpagtningerne ved Vemmetofte og Hoistrup ere „opslaaede paa Kirkedørene“. Det her anførte Maximum af 6 Rdl. pr. Ko sees kun at være overskredet en Gang, nemlig ved Auctionen den 7de Novbr. 1718 over Bortforpagtningen af Meieriet paa Hoistrup, der bestod af 150 Kør, hvor Afgiften dreves op til 6 Rdl. 4 Mk. 8 ß. pr. Stk.

*) At Heiren ogsaa rensedes og udmaaltes paa Laden, hidrører fra, at den brugtes med til Brød, og gik i Handelen lige med smaat Byg.

Fordelen af Snekkelstrup Bys Nedlæggelse var beregnet [1]). Det Bondehartkorn, der ved Snekkelstrup Bys Inddragelse under Hovedgaarden afgik fra Godset, havde Prindsen allerede et Par Aar iforveien mer end erstattet, idet han i 1715 havde afkiøbt Universitetet 9 G. 3 H. i Hauneløv, 3 G. i Lillehedbinge, og 1 G. i Lydersløv, samt desuden tilkiøbt sig Hauneløv og Torpie Møller.

Vi have faaet et Indtryk af den Aand, hvori Prinds Carl tiltraadte Bestyrelsen af Vemmetofte og Høistrup Godser, idet vi have seet, baade hvor strengt han paalagde sine Betiente, at sørge for, at Bønderne fik fuld Erstatning for den Bondeskov, han inddrog til sin Dyrehave, og hvorledes han selv holdt en Besætning til at drive Snekkelstrup nedlagte Bys Jorder, for ikke derved at besvære sine Bønder med forøget Hoveri. Og det var ogsaa saa langt fra, at Prinds Carl over sit Slot og sine Ladegaarde her glemte sine Bønder, at hans største Omsorg netop var rettet mod en Forbedring i disses Tilstand. Der var i saa Henseende 3 Hovedgrundsætninger, der ledede Prinds Carls Handlemaade, nemlig at Bonden engang for alle maatte ud af sin bundløse Gield til sit Herskab, for at faae Lyst til Erhverv, at han maatte forsynes med en fuldstændig Driftskraft, for at komme i Orden med sit Landbrug, og at han maatte faae Tillid til, at hans Herskab vilde ham det vel, og vilde hans Ret. Hvad nu det første angik, da eftergav Prindsen Bønderne alle Restanserne i Jordbøgerne fra Dronningens Tid, og hele Landgilden for det Aar, Dronningen døde, hvorom han u. 6te Juli 1715 udstedte følgende Akt:

„I Henseende til Bøndernes og Underdanernes Uformuenhed og armelige Tilstand, som de fast overalt befindes udi, da vi Godserne in Augusti 1714 allernaadigst toge i Possession, have vi ei for timelig eragtet, at Noget af de gamle Restancer hos Bønderne bliver fordret eller forlangt, thi have vi allernaadigst bevilget og tilladt, at Bønderne overalt, ingen undertagendes, for de Restancer, som ere tilvoxne og beregnes til 1ste Mai 1714, det være sig af Skatter, Landgilde, Laanekorn, eller deslige Forstrækning, allernaadigst maa vorde befriet, og efterdags ikke Noget deraf maa kræves eller i nogen Bøger derfor at opskrives. Desligest have vi og efterladt Bønderne det

[1]) Indtægten pr. Td. Hrtkr. Bondergods skulde være 4 Rdl., altsaa henimod 250 Rdl. af Snekkelstrup By; man giorde derfor i Indstillingen om Byens Nedlæggelse Prindsen opmærksom paa, at naar han derved kunde forøge Gaardens Qvægbesætning med mindst 1½ Høved pr. Td. Hrtkr., saa vilde han mer end fordoble sin Indtægt af disse Jorder.

Aars Landgilde til Martini 1714 forfalden, hvilket Aars Landgilde ikke i Bøndernes Bøger til Restance maa indføres, mens udi Afregning med hver Bonde som sædvanlig at skal beregnes og forklares".

Charles.

Med Hensyn til Bøndernes Driftskraft lod Prindsen ikke alene Gaardenes Besætninger fuldstændig udfylde, men lod ogsaa Vemmetofte og Høistrup i nogle Aar være uforpagtede, for at drive dem selv, og derved kunne blive istand til at yde Bønderne, hvad Forstrækninger, de behøvede af Korn og Foder, for at faae deres Gaarde ret i Gang; og hvad Behandlingen af Bønderne angik, da fik de ikke alene Lov til at forebringe enhver Klage, men, idet Prindsen gik ud fra, at den slette Aand, der var hos dem, væsenligt hidrørte fra Forvalterenes haarde og vilkaarlige Behandling af dem, indskærpede han disse paa det strengeste Venlighed, Billighed og Retfærdighed mod Bønderne, og afskedigede dem, saasnart han ansaae dem for at handle herimod. Og for at Forholdet mellem Forvalterene og Bønderne ikke heller skulde forstyrres ved Uefterrettelighed og Uorden fra Bøndernes Side, ansatte han endnu Ridefogeder, som skulde vaage over, at Bønderne rigtig indtoge deres Jord, behandlede, besaaede og høstede den, samt at de til rette Tid erlagde deres Skatter og Landgilde og tilsvarede deres Laanekorn. Endelig søgte Prindsen ogsaa at vække Sandsen for Havevæsenet paa Godserne, idet han lod Haverne ved Bøndergaardene beplante med Frugttræer af Æbler, Pærer, Svedskeblommer, og Kirsebær, og selv lod føre Tilsyn med det Plantede, og som en væsenlig Forbedring, Bøndernes Stuehuse modtoge i Prindsens Tid, maa det anføres, at han drog Omsorg for, at der overalt paa Godserne indsattes Skorstene i disse.

I 5—6 Aar vedblev Prindsen uafbrudt paa den Maade at giøre Alt for at ophiælpe sine Godser, indtil han ved indtrufne Omstændigheder kom til at overbevise sig om, at Bønderne snarere vare blevne værre end bedre ved alle hans philanthropiske Bestræbelser. Prindsen besluttede nemlig i Sommeren 1720, at bereise sine Godser, vel for at see, hvad der kunde giøres, for at afhiælpe den Nød, hvori de vare komne ved Misvæxten i 1719 og den dermed i Forbindelse staaende Dødelighed af Mennesker og Dyr[1]). Men

[1]) Sygdommen blandt Menneskene i 1719 viste sig først som Blodgang, der især tiltog

ved denne Besigtelse fandt Prindsen Tilstanden saa ussel paa sine Godser, og sine Forhaabninger saa aldeles skuffede om Frugten af de store Bekostninger paa dem, at han d. 20 Septbr. 1720 lod nedsætte en Commission til at inqvirere baade over Godsernes Tilstand, og over Godsinspectørens, Forvalterenes, og Bøndernes Forhold. Denne Commission afgav sin Indberetning d. 31te Januar 1721, og dennes Indhold var kun sørgeligt. Efterat have berørt Beskaffenheden af den sidste Aaring, og hvad der af den nuværende Tilstand maatte tilskrives denne, meddeler den nu de særskilte Forhør By for By, og slutter derefter med følgende almindelige Udtalelse:

„Det er klart som Dagen, at den Capital, som er sat i Godserne, kun slet forrenter sig, og at disse ikke befinde sig i en ønskelig Tilstand. Hvad Høistrup Gods angaaer, saa ligger dets Mangel i Græsning, Skov, og Tørv, saa Bønderne ikke kunne lægge Qvæg til[2]), dog er det ikke at tvivle om, at Dovenskab, Gienstridighed, Ligegyldighed og Bedragerier ogsaa bidrager meget til mange Bønders ussle Tilstand, at der overhovedet er Mangel paa dygtige Mennesker her, at Forvalterene vel ikke kunne overbevises om Utroskab, men de forstaae ikke deres Ting, ere selvkloge, og følge ikke deres Instruxer, og giøre Bønderne trodsige og desperate ved utidige haarde Straffe, at Inspectør Terkel Terkelsen derimod er en dulig Mand, kiender hver Bonde, og de have Kiærlighed, Tillid, og Frygt for ham. At Forvalteren paa Høistrup har erklæret, at det i Fremtiden endnu vil blive værre med dette Gods,

---

mod Slutningen af Sommeren, og var stærkest i Lyderslev, Spiellerup, og Smerup Sogne; om de to sidste Sogne skrives i Septbr., at 31 der ere døde i en Maaned og at 24 endnu ligge syge og at Forvalteren paa Vemmetofte har anskaffet Brædder til Ligkister for sig og Sine, da Sygdommen griber saa heftigt om sig; derpaa standsede Sygdommen lidt i October, men brød saa atter ud i November i Forbindelse med Sprinkler og Mæslinger. Om Kreaturene og Kornet skriver Forvalteren paa Høistrup d. 29de Juli: „den slette og elændige Tilstand, som er her paa Egnen, lader sig fast ikke beskrive, idet Kornet paa Marken af den langvarige Hede fast visner og bortsvies, ja Kreaturene paa Marken døe og vansmægte af Hede, og af Mangel paa Græs og Vand, her ved Gaarden ere allerede døde 12 Stkr. og nogle og tyve syge af Lungesyge". Af Meieriet paa Vemmetofte døde 41 Kør; og i det følgende Foraar 1720, der først begyndte med Fugtighed, saa gik over til en vedholdende Tørke og Kulde, døde der 189 Heste paa Høistrup Gods.

[2]) Til at forstaae, hvorledes Mangelen paa Brændsel i Stevns kunde have Indflydelse paa Qvægtillæget der, og i høi Grad forøge Nøden, kunne 2 Suppliqver tiene, der indsendtes til Prindsen d. 25 Septbr. 1714 og 2 Febr. 1715 af den „allerunærdigste" Sognepræst, Svend Strøger, i Lillehedding, som deri søger om at „maatte nyde noget Sankebrænde, da han lider stor Nød paa Brændsel, og maa koge sin Mad og bage sit Brød ved Halm".

der til sine egne Mangler er saa overansat i Matriculen, og at man tilsidst rent vil komme til at opgive Landgilden deraf. At Commissionen maa advare mod Penge og Forskud uden nøie Opsigt, Flid, og Erfaring, at raa, ved slette Vaner forførte Mennesker, kun blive værre ved Kiærlighed og Velgierning, hvorved bedre Gemytter mest vindes, og at den derfor maa andrage paa, at bedre Mænd komme til Tilsynet, og at dette bliver nøiagtigt og dagligt, endelig at man laaner Bønderne Plovstude og selv føder dem, ellers lade de dem sulte, og forbytte dem".

Efter denne Udtalelse opgav Prindsen sine idealske Bestræbelser, for at hæve sine Bønder til noget materielt Velvære, under de stedfindende Forhold og med de forhaandenværende Midler, og indskrænkede sig fra nu af, til at holde Tingen gaaende paa den almindelige Maade, og iøvrigt underkaste sig Synet af den Tilstand, som han ikke formaaede at forbedre. Og hvor sørgelig denne Tilstand var paa og udenfor Prindsens Godser i de omliggende Sogne, og hvor ringe det maa have seet ud paa Markerne i disse om Sommeren, kunne vi giøre os et Begreb om, naar vi høre, at der i 1725 blev aftærsket 7 Tiender paa Vemmetofte Lade af Spiellerup, Smerup, Lyderslev, Faxe, og Karise Sogne, og at alle disse Tiender tilsammen ikke udgiorde mere end noget over 550 Traver Sæd af alle Slags [1]). Og naar nu en enkelt Tiende af Faxe Sogn er henimod 600 Td. Korn, saa sees det ikke alene, at denne overstiger det samlede Beløb af alle disse 7 Tiender, selv naar vi regne det Dobbelte af Traven mod nu, og sætte ligesaa mange Tønder som Traver, men at der dengang ikke høstedes saameget i Faxe, Spiellerup, Smerup, Lydersl ev, og Karise Sogne tilsammen, som der nu alene høstes i Faxe Sogn [2]).

---

[1]) Nemlig 202 Traver Rug, 204 Traver Byg og 148 Traver Havre, deraf kom paa Konge- og Kirketienden af Spiellerup, og Kirketienden Smerup: 39 Traver 12 Nege Rug, 17 Tr. $10\frac{1}{2}$ N. Byg, 40 Tr. $8\frac{1}{3}$ N. Havre, paa Konge- og Kirketienden af Lydersl ev: 59 Tr. $15\frac{2}{3}$ N. Rug, 12 Tr. $19\frac{1}{3}$ N. Byg, 40 Tr. $8\frac{2}{3}$ N. Havre, paa Kongetienden af Karise: 28 Tr. $14\frac{1}{2}$ N. Rug, 52 Tr. $12\frac{1}{2}$ N. Byg, 21 Tr. $1\frac{2}{3}$ N. Havre, paa Kongetienden af Faxe: 74 Tr. 8 N. Rug, 121 Tr. 12 N. Byg, 46 Tr. 1 N. Havre.

[2]) At Afgrøden nu af Faxe Sogn endogsaa meget maa overskyde Afgrøden af dette og de andre 4 Sogne dengang, følger ligefrem af, at den nuværende fast accorderede Tiende ikke repræsenterer den Brøkpart af Afgrøden, som disse Tiender giorde, der hævedes paa Kærven, og idet man af dem med Bestemthed kan sige, hvormegen Sæd paa Marken, der det Aar har været indavlet til alle disse 5 Sogne, overskriver man neppe Sandheden, naar man antager, at Kornbeløbet af denne ikke har været større end det, der nu udgaaer i Handelen alene fra Faxe Sogn.

Men langt dybere end Bondens udvortes Nød var hans indvortes Nød gaaet Prinds Carl til Hierte, og da han havde giort hvad der stod i hans Magt, for at afhiælpe hin, skred han til sit andet, og dyrebarere Formaal ved Indførelsen af en almindelig Skoleundervisning for Bondernes Børn paa sine Godser, at hæve den aandelige Vankundigheds Tilstand, hvori Bonden befandt sig; og jo stærkere hans Forventninger bleve skuffede om hans Godsers Opkomst, desto mere magtpaaliggende maatte det blive ham, at opdrage en bedre Bondestand af Børnene. Der var, som vi have seet [1]), en lille fattig Skole, stiftet af Fru Karen Krabbe ved Spiellerup Hospital, denne Skole laae til Vemmetofte Gaard og Gods, og for at der ogsaa skulde være en Skole paa det andet Gods, havde Prindsen ladet en saadan opføre i Byen Lund, som ligger nærmest ved Høistrup. Derefter lod nu Prindsen 3 andre Skoler opføre i 1719, nemlig en i Stubberup for Vemmetofte Gods i Faxe Sogn, en i Frøslev for Høistrup Gods i Frøslev og Hanneløv Sogne, og en i Torøie, som denne By fik alene, da Byen befandtes ikke godt at kunne lægges under Spiellerup Skole, deels fordi der var over 70 fattige Børn i den, deels ogsaa fordi der mellem Torøie og Spiellerup var en „lille Aa", som overskar Veien, og om Vinteren kunde være slem at komme over [2]). Til disse 5 Skoler kom i 1722 endnu en Skole for Hanneløv, saa der i Alt blev 6 Skoler. Skolehusene vare paa 5 Fag, nemlig 2 til Skolestue, 2 til Dagligstue og Sovekammer for Skolelæreren og hans Familie, og 1 Fag mellem disse, hvoraf den forreste Deel var til Forstue og den bageste til Ildsted. Da Hospitalsskolen i Spiellerup kun bestod af 2 Fag, og dette Rum tillige var Skolestue, Dagligstue, og Sovekammer, lod Prindsen 3 Fag bygge til den i Lighed med de andre.

Prindsen havde nedsat en Skolecommission, ved hvilken han udførte sin Undervisningsplan paa sine Godser. Denne Commission bestod af 3 Medlemmer, Prindsens Pagehofmester Christian Wendt, hans Godsinspector Terkel Terkelsen, og Sognepræsten, Holger Lindam i Spiellerup, disse stode igien under Prindsens Overkammerherre, Carl Adolf Plessen, hvem den øverste Ledning af det Hele var overdraget. Af Commissionens Indstilling til Prindsen skulle vi fremhæve følgende Punkter: 1) at der skulde optages et

[1]) D. Skr.s I, p. 167.
[2]) Stevns Aa, der dengang endnu dannede et sammenhængende Løb fra Smerup Kirke og ned til Vemmetofte Strand. Jvnfr. d. Skr.s I, p. 1.

Mandtal over alle Børnene paa Godserne, og bestemmes hvormeget ethvert Barn skulde gaae i Skole, og Lærerene holde en Dagbog over Skolegangen, 2) at Ingen skulde have Hus og Gaard paa Godserne, der ikke havde gaaet i Skolerne, og i det mindste kunde læse og forstaae Catechismen, 3) at Børnene skulde undervises i at synge Psalmer baade hiemme i Skolen og nu og da i Kirken udenfor Gudstienesten, 4) at Skolebørnene om Søn- og Festdage skulde møde i Kirkerne, hvor de skulde sidde i Choret med deres Psalmebøger og synge med Degnen og deres Skolemester, og derhos efter Gudstienesten examineres af Præsten i Catechismen, Guds Ord (Evangeliet og Epistelen), og Prædikenen, 5), at der 2 Gange om Aaret skulde holdes en Generalinspection i Skolerne med Tilkaldelse af vedkommende Sognepræst, og til St. Johannesdag, „naar Unge og Gamle forsamle sig paa Bemme-tofte", en Generalexamen i Hs. Kgl. Høihebs Nærværelse, og derved uddeles Belønninger til de Flittigste, 6) at Børnene skulde aflægge en høitidelig Bekiendelse i Kirken før deres første Communion, saaledes som det skete paa mange Steder ved den der brugelige Confirmation, og at Hs. kgl. Høihed vilde være tilstede derved.

Det sees her, at Skolens Opgave sættes i en christelig Opdragelse, der skal udvikles giennem Psalmesangen og Kirkegangen ved Siden af den christelige Catechese, og at Confirmationen her foreslaaes flere Aar forinden den blev paabudt af Christian VI. (13de Jan. 1736). — Hvorvidt disse her fremhævede Bestemmelser imidlertid bleve udførte i Virkeligheden, er ikke oplyst, endel af dem gik over i den senere Fundats.

Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig tilbragte Sommeren 1719 i Jylland paa Dronninglund, hvor de opholdt sig fra Slutningen af Juni til ind i September. Under dette Ophold stiftede og funderede Prindsesse Sophie Hedevig 7 Skoler i Dronninglund Sogn, og underskrev Fundatsen for dem paa sin Fødselsdag den 28de August 1719. Efter Tilbagekomsten derfra finde vi u. 26de October 1719 et Udkast giort til en Fundats for Prindsens da oprettede Skoler, hvoraf vi nedenstaaende skulle meddele Indledningen, der indeholder en Fremstilling af den Anskuelse, som her ledede Prindsen, og som man senere ikke vilde offenliggiøre i Fundatsen, men som viser os den alvorlige Aand, hvori man maa have udtalt sig om Skolerne til Bønderne, og til Lærerene ved dem. Den lyder saaledes:

„Vi Carl af Guds Naade, Arveprinds til Danmark o. s. v. giøre vitterligt, at vi med stor Fortrydelse har fornummet, hvorledes Ungdommen

paa vort Gods Vemmetofte og Høistrup uden Skolegang bortdriver sin Tid, den de skulde og burde anvende paa at lære at læse og skrive, og fornemlig paa at kiende Christendommens Fundamenter, dem selv til egen Nytte i deres ganske Livstid, hvoraf intet Andet kan følge end at Vankundighed tager Overhaand og al Ugudelighed frembryder. Og da vi desto værre af Børnenes slette Tilstand maa slutte, hvor slet det staaer sig med de Gamle, og vi os agte til den Ende af Gud at være satte over dette Gods, at fremme vore Undersaatters Bedste til Siæl og Legem, saa finde vi os forpligtede med al mulig Flid, at see derhen, at denne store Mangel kan afhiælpes, og Ungdommen formedelst et vel indrettet Skolevæsen opdrages til at kiende og elske Herren, om det saa maatte behage Gud formedelst en bedre optugtet og oplært Ungdom at unde os en Slægt paa vort Gods, som adspørger Herren, og igien forplanter hans Frygt paa deres Efterkommere".

Bestemmelsen var altsaa, at Fundatsen for Prinds Carls Skoler skulde udstedes det Aar til Prindsens Fødselsdag, ligesom Fundatsen for Prindsessens dronninglundske Skoler var udstedt 3 Maaneder iforveien til hendes. Dette skete imidlertid ikke, og man udsatte det endnu i 3 Aar efter Wendts Raad, at man først skulde samle Erfaring ved Skolerne, inden man fastsatte Bestemmelserne for dem. Men da Skolen i Hanneløv var kommen til i 1722, og Wendt samme Foraar havde forladt Danmark, skred man til den endelige Fundats, som udstedtes den 22de September 1722 for de 6 anførte Skoler paa Vemmetofte og Høistrup Godser, hvis Lærere aarlig aflagdes med 30 Rdl. i Løn og 10 Rdl. til Brændsel, hvortil der beregnedes en Capital af 4,800 Rdl., som perpetueredes i Vemmetofte[1]). At Commissionen begik det Misgreb at sætte Lønningerne saa lavt ved disse Skoler, føltes senere dybt, og navnlig stred det ganske mod den Anskuelse, Wendt havde havt, at Skolerne burde aflægges saaledes, at Studerende vilde søge Ansættelse ved dem, der saa igien kunde have dannet Lærere af Børnene, og selv gaaet af til Degneembederne paa Godserne[2]).

---

[1]) Fundatsen findes i Hofmanns Fund. Saml. II. p. 391—398. En lignende Fundats udstedte Prindsen d. 13de Marts 1725 for de 3 Skoler, han stiftede paa Jægerspris Gods, anfr. Saml. VII, 482—487.

[2]) I Anledning af Vanskelighederne, der siden viste sig paa Vemmetofte og Høistrup Godser, for at faae Skolerne besatte med dulige Lærere paa Grund af den ringe Løn, skriver Forvalteren paa Vemmetofte u. 27de Marts 1756: „her fortælles, at en i Spiellerup værende Præst var Skyld i, at høisalig Prindsens Skoleholdere fik saa liden en Løn paa Fundament, at ingen Skoleholder skulde antages, uden de tillige

Aaret før Prinds Carls Fundats udkom, havde Frederik IV. udgivet sin store Forordning af 28de Marts 1721 om Skolerne paa Rytterdistricterne, hvorved ethvert af de 12 Rytterdistricter fik 20 Skoler, og der saaledes oprettedes 240 Almueskoler i Landet. Den kongelige Gavmildhed, hvormed disse Skoler vare udstyrede, den Omsigt, hvormed de vare funderede, og den Omhu, hvormed der blev sørget for at Forordningen blev udført endnu i Kongens Levetid, vidner noksom om den personlige Kiærlighed, som Kongen skiænkede denne Foranstaltning, ligesom denne vistnok selv maa ansees for den smukkeste og bedst giennemførte af de Regeringshandlinger, denne Konge har efterladt sig[3]). Det var den samme Aand, der i saa Henseende gik giennem Kong Frederik IV. og hans Søskende, Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, og de dele ogsaa her Æren med hverandre, thi vare Kongens Skoler ikke blot de bedst aflagte, men ogsaa et Foretagende, der havde indgribende Betydning for hele Landet, saa danne paa den anden Side Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Skoler den første locale Begyndelse til en al-

---

kunde en Profession, hvormed de i deres Fritid kunde fortiene Noget", og han tilføier: „den gode Mand vilde begræde sit Forslag, om han levede endnu". Denne Præst var Holger Lindam. Men ligesom det i og for sig er usandsynligt, at den vedkommende Præst ikke skulde have ønsket, at Skolelærerene vare blevne godt aflagte, saaledes modsiges dette ligefrem ved, at Lønningen overalt i Prindsens og Prindsessens Skoler er ansat efter den samme Maalestok, og naar man her gik ud fra, at Skolelæreren tillige skulde drive et Haandværk til sin Ernæring, da fulgte man Exemplet fra Landsbyskolerne i Tydskland.

[1]) Disse smukke Skolehuse ere de eneste ældre Bygninger ved Siden af Kirkerne, der endnu træffes hist og her i Landsbyerne, og som de tildeels vare funderede paa Kirken, idet Lærerens faste Løn udredes af Tienderne til de vedkommende Kirker, saaledes vare de ogsaa i deres Ydre holdte i Charakter med Kirken, og dannede med deres Grundmursbygning og Tegltag en Modsætning til Præstegaarden og alle de omliggende Bønderhuse. Opførelsen af ethvert af disse Skolehuse kostede over 500 Rdl., og Mønsterbygningen for dem var Skolen i Gientofte, der var den første af dem. De indrettedes alle med Forstue, Skolestue, Dagligstue, Sengekammer, Spisekammer, Kiøkken, og Udhusrum til Kør, Faar og Fourage. At Frederik IV. personlig har sysslet med Anordningen af disse Skoler, synes ogsaa at fremgaae af den store Lyst til Vers, der her traadte frem, idet Indskrifter paa Vers vare anbragte over alle de indvendige Døre, saasom til Skolen, Dagligstuen, Sengekammeret, Kiøkkenet o. s. fr. Over Sengekammerdøren stode de smukke simple Ord:

„Sødt og roligt kan vi sove,
„Dagens Møie glemmes her,
„Gud og Kongen maa vi love,
„Nattero det bedste er!"

cf. Henr. Broholm: ortus et progressus vernacularum sumptibus Fr. IV[ti] exstr. scholarum 240. Flensburgi 1737.

mindelig Almue-Undervisning, og, hvormeget Kongen end gik sin egen Vei med sine Skoler, saa kan hans Opmærksomhed dog godt først være bleven henledet paa denne Gienstand ved hans Søskendes Skoler, der gik forud for hans.

Men endnu trængte Prindsens Hierte til ogsaa at oprette en Veldædigheds Stiftelse paa sine Godser for gamle og syge Fattige, og en saadan fuldførtes derfor sammen med hans Skoler. Samme Aar nemlig som han byggede Hanneløv Skole, byggede han ogsaa 20 Fag Egehus til Hospitalet i Spiellerup med Pladser til 15 nye Fattige, foruden de 6, der vare i den gamle Del, og for ret at fuldstændiggiøre Stiftelsen byggede han et Sygehus sammen med den, hvorved han ansatte en Bartskærer, der fik 2 Sygestuer paa hver Side af sin Leilighed for de forskiellige Kiøn; Sygehuset og Bartskæreren skulde være baade for Hospitalet og Godserne. Bartskæreren skulde have 50 Rdl. i aarlig Løn og 10 Rdl. til Brændsel, de 15 nye Fattige, og de 6 gamle, der før ikke havde havt mere end 10 Rdl., alle 12 Rdl., og alle 21 Fattige hver aarlig 6 Læs Brændeved. Skolemesteren i Spiellerup skulde Aften og Morgen holde Bøn i Hospitalet, og Præsten i Spiellerup anmodedes om, i det mindste 1 Gang om Ugen at besøge det, og Sællands Biskop om at ville visitere det paa sine kirkelige Visitatsreiser. Summen, der hertil legeredes, var 5,040 Rdl., perpetueret i Vemmetofte. Hospitalfundatsen udkom u. s. D. som Skolefundatsen[1]).

Naar Prinds Carl ovenfor sagde om sig selv med Hensyn til Vemmetofte og Høistrup Gods: „vi eragte os til den Ende af Gud at være satte over dette Gods, for at fremme vore Undersaatters Bedste til Siæl og Legeme", da have smukkere Ord aldrig i saa Henseende været udtalte, eller i større Grad været Sandhed!

[1]) Baade af Skolefundatsen og af Hospitalfundatsen sendtes der et Exemplar til at nedlægges i Stiftkisten hos Bispen, men da der i 1757 blev giort Spørgsmaal om Hospitalfundatsen til Bispecontoret, svaredes derfra u. 4de Juni, at samme Fundats ikke mere fandtes og at den maatte formodes brændt med de øvrige derværende Documenter i den store Ildebrand 1728. — Hospitalfundatsen er i 1762 aftrykt i Hofm. Saml. af Fund. II. p. 399—404.

VI.

Ved Dronningens Død og hendes Godsers Deling ophørte ikke alene Neuhausens Bestyrelse, men Terkel Terkelsen kom ogsaa tilbage paa sin gamle Plads som Godsinspectør ved alle de Godser, Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig arvede af disse. Denne Forandring berøvede ikke alene Sorterup den Indflydelse, han havde havt under Neuhausen paa Godsforholdene i Stevns, men maatte ogsaa giøre hans Stilling høist ubehagelig for ham, idet Følgerne af denne Indflydelse nu vendte tilbage paa ham selv.

Da Dronningen døde om Foraaret 1714, havde Sorterup ingen Tiende endnu modtaget af Høistrup for det Aar, og da Aaret gik hen, uden at han hørte Noget derom og ogsaa Begyndelsen af det næste Aar, maatte han selv bringe Sagen paa Bane, og tilskrev nu u. 20de Febr. 1715 Prinds Carl saaledes:

„Allernaadigste Arve-Prindtz og Herre!

I allerdybeste underdanighed indflyer jeg underskrevne til Deres Kgl. Høyhed, allerydmygeligst foredragende, at som det behagede Deres nu høy-Salige Frue Moder for en 5 Aars tiid siden at oprette en Sædegaard af Høystrup Bye, saa haver jeg som Præst til stædet nyt af samme Sædegaard istæden for offer og tiende et vist qvantum i Penge, hvilket blev i den Commission, som blev huldet for 5 Aar siden paa Giorsløv, i hvilken Landsdommer Eggersen var Præses, ansat til Penge 56 Rdl. 2 Mk. da afgifften ellers efter samme Commissions Slutning aarlig skulle bedraget Rug 12 Td., Byg 18 Td., Erter 2 Td. og i penge 20 Rdl., som var 5 Td. Korn og 4 Rdl. i penge mere end dend commission, der tilforn var huldt paa Wemmetoft, samme afgift angaaende, hafde tilkiendt mig. Og som det nu har behaget Gud, at lade Hoistrup Gaard vorde Deres Kgl. Høihed arveligen tilfalden, saa vil ieg i Dybeste Ydmyghed stille det i Deres Kongl. Høyheds Egne hænder, hvad heller De vil, at den Afgift, som jeg hidindtil har nydt i penge, maa saaledes herefter aarligen erlegges, eller og om Deres Kgl. Høihed det anderledes vil anbefale, vil ieg allerunderdanigst underkaste mig Deres egen naadige og behagelige Villie. Forventendes Deres Kgl. Høyheds gunstige resolution, og forblivendes af Inderste hierte

Min allernaadigste Arve-Prindtzes og Herres
allerunderdanigste tiener og tro forbeder til Gud

Lydersløv d. 20de Februar 1715 Jørgen Sorterup“.

Paa denne Memorial tilsendte Amtmand Holstein u. 24de April 1715 Sorterup den Resolution fra Prindsen, at det var Hans Kgl. Hoiheds allernaadigste Villie og Befaling, at Afgiften af Høistrup til alle Tiendetagerne skulde svares efter den af Hans Maiestet u. 29de August 1707 indsatte Commissions Kiendelse. Sorterup maatte altsaa vende tilbage til den oprindelige Ansættelse af Tienden, som han i sit latinske Skrift til Neuhausen havde erklæret for saa ruinerende for Kaldet, og u. næstflg. 6te Mai qvitterer han uden videre Vægring for Tiendens Erlæggelse efter den saaledes giorte Nedsættelse.

Vi have seet, hvor ivrig Landmand Sorterup var i sin Ungdom, at han endog forpagtede nogle af Frøslev Bøndergodses øde Jorder, og Forvalterene i den høistrupske Tiendesag indrømme hans Indsigt som en dulig Landmand («Oeconomus»), ligesom ogsaa hans Angreb paa Bestyrelsen af Dronningens Eiendomme viser, hvorledes han er inde i Alt, hvad der angaaer det praktiske Liv omkring sig. Denne Interesse aftog imidlertid med Aarene hos Sorterup, og han ønskede nu, at blive saameget qvit af Landvæsenet som muligt. Derpaa have vi et tydeligt Bevis i Sorterups Bestræbelser for at komme af med den Gaard i Lillehedbinge, som han i sin Tid havde faaet i Bytte af Rasmus Ibsen for Lyderslev Præstekalds Annexgaard i Frøslev. Og da Sorterup, som det maa antages paa Grund af Forholdet mellem ham og Terkelsen, ikke vilde henvende sig til Prinds Carl om at kiøbe den, indgav han en Ansøgning til Frederik IV. om at Hans Maiestet vilde modtage bemeldte Gaard, og affattede denne Ansøgning i Tidens Smag, og navnlig i Frederik IV.s, paa Vers, og det er denne, der under Navn af „Suppliqve til H. M. K. fra Jørgen Sorterup“, er aftrykt i Wielandts Samling 7. Bind p. 275, saalydende:

„Min Tillid maa jeg blot paa Kongens Naade grunde,
„Nu jeg tilbyder ham en liden Bondegaard,
„Hvad Maiestæten vil til Vederlag mig unde,
„Det i hans egen Haand og store Naade staaer,
„Jeg kan for min Person med Bondegaard ei giøre,
„Jeg er der skikket til, som Faar i Pandser klæd,
„Min Ager er Papir, den Plov, som jeg skal føre
„Med Pennen sætter Fur, naar Blækket giver Sæd.
„Hvo ret skal være Præst, kan ikke være Bonde,
„Thi at studere og at pløie er ei Et.

„Min Evne er for svag til Bondeværk at drive,
„Min Hu til Bogen staaer, og den forstaaer jeg bedst.
„Ak! give Gud jeg maa ved Kongens Naade skrive:
„Farvel, du Bondegaard, jeg lever Provst og Præst"!

Jørgen Sorterup.

Kongen modtog ogsaa Bondegaarden, men hvor ked Jørgen Sorterup end kan have været af den, saa er det dog i høieste Grad ubegribeligt, hvorledes han kan have villet bortbytte en Gaard, der stod for en 10—11 Td. Hrtkr.[1]), og svarede 9 Td. Byg aarlig i Landgilde, mod 2 jordløse Gadehuse, det ene i Gievnø det andet i Lyderslev, uden nogensomhelst Tilgift, og det er ligesaa ubegribeligt, hvorledes den daværende Stiftsøvrighed, Stiftamtmand Otto Krabbe og Biskop Christen Worm, har kunnet anbefale dette Mageskifte paa Kaldets Vegne. Den Kgl. Bevilling paa Mageskiftet er dateret 4de April 1718, men Skiødet paa Husene til Jørgen Sorterup udstedtes ikke før 3die Mai 1720.

Da Prindsen i Eftersommeren 1720 foretog sin omtalte Inspectionsreise paa Vemmetofte og Høistrup Godser, og der fandt Tilstanden saa under al Forventning daarlig, at han nedsatte en Commission til Godsernes Undersøgelse med de strengeste Instruxer, var der intet Sted, der havde været slettere end Gievnø Marker, og ved den Forklaring, der desangaaende blev afæsket Terkel Terkelsen, kom det atter frem, hvor lidt Jørgen Sorterup nu brød sig om sit Landvæsen, thi Terkelsen oplyste, at Størsteparten af Gievnøs øde Jorder tilhørte Sognepræsten i Lyderslev, Jørgen Sorterup, og Sognedegnen sammesteds. Dette var imidlertid ikke det værste for Jørgen Sorterup, men langt ubehageligere var det, at, da Commissionen d. 3die October inqvirerede over Tilstanden i Lyderslev og Gievnø, fremtraadte Mikkel Clausen i Gievnø, og klagede paa samlige Bymænds Vegne, at de laae i idelig Tvist med Præsten Mag. Sorterup, som har fælles Gierde med dem, og ikke lukker dem i rette Tider, hvorover de blive pantede af andre Byer, som paagrændse. Og da Frøslev By var for Commissionen d. flg. 5te October, klagede samlige Frøslev Bymænd, at „de belastes og lide Skade aarligen paa deres Korn og Foder, som fortæres af Gievnø Bymænds eller Præstens Qvæg og Svin, og deslige Kreaturer bemeldte Giefnø By tilhørende, og det fordi deres tilhørende Gierder til denne Mark, kaldet Nørremark, Tid efter

[1]) 10 Td. 5 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb.

anden ligge øde og ulukkede, og naar Frøslev Mænd da vil pante og straffe derfor efter Loven, bliver dennem anviist til Præsten i Lyderslev, Magister Jørgen Sorterup, som denne Ufred skal foraarsage anseende de øde og ulukkede Gierder mest skal være hannem tilhørende, og som det er begge Byernes Sognepræst, vil de ugierne indlade sig i Fortrædelighed med hannem, hvorfor de begiære Øvrighedens Hiælp og Assistance, hvorledes de sig herudi skal forholde". Herved bemærkede Commissionen, at Bønderne ikke havde forebragt denne Sag for Inspectøren, men vel for Forvalterene, der ogsaa havde assisteret dem, men forgiæves.

Jørgen Sorterup stod altsaa anklaget af begge sine Sogne for det Samme, som han engang i Spidsen for dem havde søgt Rasmus Ibsen for ved Retten. Det er vel troligt efter det ovenfor Udviklede, at Jørgen Sorterup nu ikke brød sig om at holde sine Gierder ved Lige, og der er ikke Tvivl om, at naar han ikke vilde, saa lod han sig hverken af Bønder eller Forvaltere tvinge dertil, men det er ogsaa klart, at Bøndernes Frygt for ham nu var borte, og om Hensyn hos dem, til at han engang havde været deres Forsvar, er der ikke Tale. Denne Sag maatte i høi Grad ærgre Jørgen Sorterup, og det feiler vel neppe, at han derefter har lukket sine Gierder, som vi ogsaa see, at han strax i det næste Aar lod sine 3 udyrkede Toftagre i Gievnø Norremark oppløie. Herved giorde Sorterup imidlertid kun ondt værre. Da der nemlig ingen Skielpæle var i bemeldte Mark, saa indtog Sorterup et Stykke Eng, der laae for Enden af hans Mark, og fik derved sine Agre ligesaa brede i den ene Ende som den anden, og, da han havde giort dette, indpælede han Stykket; men Fæsteren, hvis Agre laae østen for Præstegaardens, paastod, at bemeldte Stykke Eng hørte til hans Gaard, og indgav n. 4de Decbr. 1721 en Klage til Prindsens Forvalter paa Hoi-strup mod Sorterup, og, da der intet Skiel havde været, og Sorterup formente sig i sin Ret, som han ikke vilde fravige, indstevnedes Sagen for Domstolen. Her tog den imidlertid strax den ugunstigste Vending for Sorterup, og da han ikke kunde fremføre nogetsomhelst Bevis for sin Adkomst til Engen, hvorimod alle Vidnerne enstemmigen forklarede, at den fra Arilds Tid havde været Fæstegaarden tilhørende, og var dertil i Mands Minde upaatalt og upaakæret bleven brugt, saa indgav han en Memorial til Prindsen om at Processen maatte nedslaaes, og han blive fri for at lide Dom. Dette bevilligede Prindsen ham ogsaa ved en Resolution af 22de October 1722 saalydende:

„Nachdem Herr Probst Sorterup den angefangenen Proces gäntzlich verlohren giebt, doch aber seinen Eid beyfügt, daß Er denselben ohne Arglist bona fide angefangen, und diesem Eide einmahl als von einem Diener des Wortes Gottes zu trauen steht, weiters von einem sterbenden Manne abgestattet wird, so soll nicht allein der Proces hiemit aufgehoben seyn, sondern Ich will, daß die Proces-Umkosten aus meiner cassa bezahlet werden sollen, doch solchergestalt, daß alles so abgefasset werde, daß der Successor ins künftige nichts prætendiren könne.

Wemmetofte den 22de October 1722

Charles".

For nu at faae en retsgyldig Bilæggelse af Sagen, udstedte Prindsens Forvalter paa Høistrup, Ostorff, følgende Erklæring, som Jørgen Sorterup med ham maatte underskrive og forsegle, og som derefter blev thinglæst:

„Da det nu ved adskillige Vidners Førelse er bleven afhørt og befunden, at den omtvistede Eng og Jord af Arilds Tid har været Fæstegaarden tilhørende og dertil udi Mands Minde upaakæret og upaatalt bleven brugt, og ikke nogen Tid enten udi min Magister Sorterups, eller min Formands Tid, har været Lydersløv Præstegaard tillagt eller brugt, og jeg i Mangel af tilstrækkelig Efterretning herom haver dog ladet samme omtvistede Eng og Jord forleden Aar til Præstegaardens Grund afpæle, saa og brugt den udi næst henvigte Sommer, hvorfor jeg nu ved Retten søges, da, som Deres Kongl. Høihed Princen naadigst efter min indgivne Memorial har bevilliget denne Processes Ophævelse ved naadigst Resolution af 22de Octobris 1722, saa tilstaaer jeg Magister Jørgen Sorterup herved og i Kraft af denne Forening, at jeg eller Efterkommere, Sognepræster til Lydersløv Menighed, aldeles ingen Ret eller Føie har til den omtvistede Ager og Jord, men fra- og afsiger mig alle derover giorte Pretensioner. Og saaledes ophæver begge Parter den derom ved Tryggevelde Birkething svævende Proces uden Dom. Hvilket vores egne Hænders Underskrift og Forsegling stadfæster".

Høistrup 17de November Ao. 1722

Ostorff (L. S.)   Jørgen Sorterup (L. S.)

Læst for Retten paa Tryggevelde
Districtsbirkething 1ste Decbr. 1722
Andreas Frandsen. Morten Alsing.

Men i disse Aar fra 1719—1722 see vi ogsaa Sorterup føre en anden Kamp, der viser os, at Alderen ikke havde sløvet hans Nidkiærhed for sit Kald, og at Sorterup ei heller fattedes en Ven ved Prinds Carls Hof, der ogsaa vidste at vurdere ham fra en anden Side. Vi mene her Sagen med Lydersløv Skole. Herom skriver Wendt u. 27de Marts 1719 til Overkammerherre Plessen, at Sorterup igaar har tilskrevet ham om, at en af de nye Skoler maa blive oprettet i Lydersløv istedenfor i Frøsløv, „hvor der allerede er en Skole", og i den Anledning beder Wendt om, at hvis dette er Tilfældet, det da maa bliv undersøgt, hvorledes det forholder sig med Skolehuset og Skolelæreren der. Den herover anstillede Undersøgelse maa imidlertid have vist, at ingen af Delene duede, thi det blev, som vi have seet, ved Bestemmelsen om Frøsløv Skole, og saa gierne Wendt end havde villet føie Sorterups Ønske, at skaffe ham en Skole i Lydersløv, var det ham, som han siger i et senere Brev, umuligt, da han var bundet ved et bestemt Antal. Men da Prindsen senere i 1722 forlangte Wendts Erklæring, om der foruden de 5 opbyggede Skoler endnu behøvedes flere, svarede Wendt u. 17de Januar, at der endnu vilde behøves 2, da Hanneleverne, som vare anviste til Frøsløv Skole, klagede over, at Veien derhen var saa besværlig og bade derfor om en egen Skole, og Provsten i Lydersløv klagede over, at det var for langt for Børnene i Lydersløv og Gievnø at gaae til Skolen i Lund, og bad derfor paany om en Skole i Lydersløv, og med Hensyn til dette Sidste bemærkede Wendt, at Provst Sorterup havde et stærkt Krav („Ansprache") paa en Skole i Lydersløv, at dette allerede før burde være skeet, naar det ikke dengang udtrykkelig havde været foreskrevet, hvor mange Skoler der maatte oprettes, men at man nu skyldte Provst Sorterup det saameget mere, som han havde havt Haab om, at skulle have faaet en Skole i Lydersløv af de Kongelige, hvormed Rytterdistricterne skulde forsynes („mit welchen die Reutergüter solten versehen werden") [1]), men at dette Haab nu var forbi, da der deri var giort en Forandring. I Overensstemmelse hermed befalede Prindsen nu 3 Dage efter u. 22de Januar sin Kammersecretair og sin Godsinspectør at drage Omsorg for, at disse 2 Skoler ufortøvet bleve opførte efter Accord, hvorhos han tillige gav Ordre til, at Fundatsen skulde udkastes

[1]) Rytterskolerne paabegyndtes først efterat Forordn. af 28de Marts 1721 var udkommen, men denne bestemte ikke, hvor Skolerne skulde ligge i de vedkommende Rytterdistricter, dette afgiordes derfor efterhaanden som de skulde opføres.

for 7 Skoler paa begge Godser. Men desto værre for Sorterup og Skolen i Lyderslev forlod Wendt den følg. Paaske 1722 Danmark, og, uagtet Prindsens udtrykkelige Befaling om Opførelsen af begge Skolerne, blev der dog kun opført en Skole i Haunelev, men ingen i Lyderslev, hvortil Grunden upaatvivlelig langt mindre maa søges i Sorterups Proces med Prindsen det Aar, end i at Wendt ikke mere var der til at tage sig af Sorterup, og forhindre Indflydelsen af Terkelsens Uvillie mod ham.

Af Prindsens Resolution af 22de October 1722 sees det, at Sorterup da var saa svag, at han troedes nær Døden, imidlertid levede han dog et Aar til, og fra Foraaret 1723 haves endnu en Attest fra ham, hvorunder han har sat sit Navn med sin sædvanlige smukke faste danske Skrift. Han døde ved Efteraarets Begyndelse den 4de October 1723 i Lyderslev Præstegaard, kun 61 Aar gammel.

Efter de Aktstykker, der her ere forelagte af Sorterups Liv, maa Sorterup have været en lidenskabelig, myndig og egenmægtig Mand. Til hvilken Yderlighed han kunde forfølge sine Modstandere, og gaae i sine Midler mod dem, viser hans latinske Pasqvil til Neuhausen, og hvor lidt han i Tide vilde give efter, viser hans sidste Proces, der endte med saa haard en Ydmygelse for ham. Men har ogsaa dette kunnet begrunde en streng Dom af Samtidige over Sorterup[1]), saa kan det derfor ikke fortrænge Anerkiendelsen af, at Sorterup ved Siden heraf var en Mand med udmærkede Evner, Kundskaber, og praktiske Indsigter, og med en energisk, virksom, og uforfærdet Charakter, der tog det op med Hvemsomhelst, at han havde Ordet i sin Magt med en overordenlig Lethed og Skarpsindighed, hvad enten han førte det i Munden eller i Pennen, at han var nidkiær for Dygtighed, Dannelse, og Kundskaber, for sin Stands Agtelse og for Oplysning i sit Kald. Det var den høistrupske Tiendesag, der blev Anstødsstenen i Sorterups Liv, og naar der spørges om det Indtryk, som hans Optræden for hans Tiendeansættelse her efterlader, da kunde man vistnok synes at have al Anledning til ogsaa at regne Nærighed

[1]) Naar Falster imidlertid i et Brev af 8de Septbr. 1718 til N. P. Sibbern (N. M. Petersen, den danske Literatur Historie IV. 2. p. 411) siger om Sorterup, at han er «bonorum omnium existimationi infensus, adeoqve bonis omnibus invisus», da er denne Dom altfor ensidig, til ikke at være lidenskabelig, og kan kun vise, hvorledes Sorterups Lidenskabelighed mod sine Modstandere igien giorde disse lidenskabelige mod ham.

med mellem hans Feil, men Sorterup giorde her i den Grad „Lidt til Meget", som Forvalterene saa rigtig sagde om ham, at man i hans Kamp for dette Spørgsmaal langt mere maa see et Bevis paa hans Heftighed, Paastaaelighed, og vel ogsaa paa hans Selvfølelse, end paa en havesyg Tænkemaade hos ham, ligesom hans hele Virksomhed og hans Efterladenskaber ogsaa noksom udvise, at hans Interesse ikke gik i den Retning. Hans Hu stod til Bogen, som han sagde, og kun deres Priis sang han, der agte

„Hver den som Lærdoms ædle Skat
Med Møie eftertragter".

Sorterups Virksomhed og Plads i Literaturen maa der finde sin Fremstilling og Bedømmelse[1]). Vi skulle for Fuldstændigheds Skyld kun bemærke, at Sorterup aldeles efterlader det samme Indtrykt i Literaturen som i Livet, baade med Hensyn til hans Charakter, og til hans Evner, og naar man derfor ogsaa her maa stemmes mod ham for den Maade, han behandler sine Modstandere paa, og vil være deres Tugtemester, saa maa man paa den anden Side ikke alene anerkiende hans aandelige Pund og flydende Digterpen indenfor den da herskende Digterretning og Tone, men man opløftes høit over hans Tid, naar man læser hans „Nye Heltesange til Frederik IV.", og seer, til hvilken lyrisk Skiønhed hans Digteraand kunde hæve sig, naar den løsreves fra Livets Strid og Smaalighed[2]).

Sorterup var 2 Gange gift, første Gang med Ane Kathrine Hiort, der døde i Lydersløv Præstegaard 1694 d. 17de Septbr., 20 Aar og 9 Dage gammel, efter først at have født en Datter, der opkaldtes efter sin Moder. Denne Datter døde som Moderen i sin blomstrende Alder, 18 Aar gammel, af Pesten i Kjøbenhavn den 4de August 1711, og efter hendes Bøn paa sit Yderste blev der ophængt en Lysekrone i Lydersløv Kirke over Moderens Ligsten. Denne Ligsten og Lysekrone findes der endnu, og paa Lysekronen læses følgende Vers:

---

[1]) Jvnfr. N. M. Petersen, den danske Literaturhistorie IV, 2. p. 410—416

[2]) Det Samme gielder endnu i en høiere Grad om en Enkelthed af Sorterups ældre Samtidige, Præsten Laurits Kock, der har skrevet „Danmark deiligst Vange og Vænge", og deri saaledet besunget det Værn, Thyra Danebod reiste for samme, at denne Vise er blevet en levende Røst paa Folkets Tunge om den Kamp, hvortil det kaldes giennem hele dets Historie.

„Ach! søde Datter, ach! jeg savner dig med Smerte,
„Din ædle Fromhed var en Glæde for mit Hierte,
„Din Moder ligned' du i Tugt, i Dyd, og Nafn,
„Her døde hun fra mig, og du i Kiøbenhafn.

Din høitbedrøvede Fader

Jørgen Sorterup"!

Efter sin første Kones Død giftede Sorterup sig igien med Birgithe Lorensen, der efter hans Død flyttede til Vemmetofte, hvor hun boede i 29 Aar som Enke, og døde den 1ste August 1752. Ved Skiftet efter hende vare følgende Arvinger af hendes Ægteskab med Jørgen Sorterup: 1) Jens Frederik Sorterup, Toldforvalter og Kiøbmand i Præstø, 2) Christian Sorterup, gift og bosiddende i Kiøbenhavn, 3) Matthias Sorterup, Farver i Skanderborg, 4) en Sønnedatter Birgithe Sorterup, hvis afdøde Fader, Thomas Gothart Sorterup, havde været Kiøbmand i Sønderborg, 5) 2 Datterdøttre, Inger Sophie og Birgithe Grimmethon, hvis Moder var død, men hvis Fader levede endnu, og var Stadscapitain, Hans Hansen Grimmethon, i Kiøbenhavn.

Af Jørgen Sorterups Bøger og Samlinger var Intet tilbage i hans Enkes Bo, det var Altsammen bortsolgt paa Auctionen efter ham; og af Eiendomme sees hans Enke kun at have havt et lille Hus efter ham i Lyderslev paa 2 Skp. 2 Alb. Hartkorn, som hun den 25de October 1740 solgte til Vemmetofte, og hvormed fulgte et Pantebrev af 3die August 1705, hvori „Dorethe Matzdatter, Salig Søfren Remmesniders Efterleversche, pantsætter til Magister Jørgen Sorterup, Sognepræst for Lydersløf og Frøsløf Sogne, et hende tilhørende Eiendoms Hus, beliggende i Lydersløf By imellem Bassegaarden, og den Gaard, Peder Christensen nu paaboer" [1]).

[1]) Imellem Documenterne paa Huset var ogsaa et Thingvidne, som bemeldte Søren Hansen Remmesnider lavde ladet tage til sin Eiendoms Adkomst paa samme den 18de Juli 1671, da „hans Skiøde var ham fordærvet og frakommet i Ufredstiden". Iligemaade 2 Skiødebreve af 26de Febr. 1651 og 4de Marts 1646, i det sidste beskrives Stedet saaledes: „et Hus og et Vænge, liggendes i Lydersløf sønden for Bassegaarden, og norden for Morten Lauridsens Gaard, udi Vest til Degnens og Bassegaardens Enghave-Vænge, og udi Nord til Algaden vedtager". Det er denne Bassegaard i Lyderslev, som er omtalt i d. Skr.s I, p. 190. Anm. [3]) og p. 221 sammen med Bassebolet i Torøie.

Lyderslev Præstegaard afbrændte 12 Aar efter Sorterups Enkes Død, Torsdag Nat mellem 11 og 12 Slet, den 10de Mai 1764, Alt hvad der var i Huset af Bohave og Besætning fortæredes af Flammerne, kun med Møie undkom Præsten og 3 smaa Børn[1]). Herved brændte Kirkebogen og alle Optegnelser vedkommende Embedet, der kunne have været i Præstegaarden, saa der nu ikke er Noget fra eller om Sorterup i Kaldets Archiv. Ogsaa i Kirken er der nu, foruden den ovenomtalte Lysekrone og Ligsten, Intet-somhelst om Sorterup, ikke engang en Sten, der antyder, hvor han ligger begravet. Men et værdifuldt Minde om Sorterup har Kirken havt i endnu Levendes Erindring i et Maleri, der forestillede ham og Kone med 5 Børn, men dette er nu forkommet, kun vide vi, at det hængte over Døbefonten, og var i Legems Størrelse[2]).

VII.

Vi have allerede anført, at Prindsesse Sophie Hedevig bortbyttede Giorslev og Erikstrup med Frederik IV. mod Dronninglund, Dronninggaard, og Børglumkloster. Hermed forenede Prindsessen senere Hals Ladegaard med sammes Skove og Hals By, som hun modtog af Kongen for Beløbet af det fra hendes Godser overskydende Hartkorn[3]). Det var ikke Prindsessens Tanke at have skilt sig ved disse 2 sællandske Godser, der laae lige op til hendes Broders, Prinds Carls, med hvem hun levede. Hun havde derfor ogsaa strax det næste Aar efter Overtagelsen ikke alene tilkiøbt sig mere Bondehartkorn til Godset[4]), men ogsaa ladet betydelige Bygningsarbeider

[1]) Beretningen herom haves i et Brev fra Forvalteren paa Vemmetofte dat. 12te Mai 1764, hvori tillige anføres, at Avlskarlen indebrændte, samt 9 Heste, 9 Qvæghoveder, og 90 Stk. Faar og Lam, og at Ilden bar paa Kirken og denne stod megen Fare, men dog reddedes, ligesom ei heller Noget brændte af Byen.

[2]) Hvornaar, eller hvorledes Maleriet er bortkommet, vides ikke. Det skal ikke have havt nogen Paaskrift om de derpaa fremstillede Personer, men ligesom det almindelig sagdes, at være over Sorterup og hans Familie, saaledes bestyrkes Rigtigheden heraf ved de ovenfor meddelte Oplysninger om Antallet af Sorterups Børn i hans andet Ægteskab, der ganske svarer til Antallet af de Børn, der vare fremstillede paa Maleriet.

[3]) Hals Ladegaard med tilliggende Skove og Hals By vurderedes til 7,767 Rdl. 3 Mk. 6½ ß.

[4]) Saaledes fik Prindsessen her den 1ste Marts 1715 Skiøde paa 41 Td. 7 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb. Hrtkr. Bondergods.

foretage paa Giorslev, idet hun havde opført en særegen Forpagterbolig der, for at faae Forpagteren ud af Hovedbygningen, og indrettet „Korsbygningen" i denne til Beboelse for sig og Prindsen, naar de samlede kom derhen. Frederik IV. fandt imidlertid, at Giorslev og Erikstrup laae fortræffeligt for at giøres til Ryttergodser tilligemed Søholm, og ønskede Byttet, og, for ikke at være Kongen imod, indvilligede saa Prindsessen deri. Mageskifte Stiødet fra Kongen til Prindsessen udstedtes u. 3die Februar 1716, efterat Prindsessen iforveien have udstedt sit. Terkel Terkelsen, der, som vi have omtalt, ogsaa var Prindsessens Godsinspectør, overleverede Eiendommene til Kongen personlig, og tilskrev derom Overkammerherre Plessen følgende Brev:

Giorsløf d. 20de April 1715

„Eders Excellentse til behagelig Efterretning, Hans Kgl. Maiestets Tour udi Stefns angaaende!

Den 17de Aprilis kom H. M. fra Vallø til Giorsløf, da H. M. tog alle Logementerne i det store Hus i Dieſyn, ingen undtagen, indtil det øverste paa Loftet, og befandt H. M. Huset vel indrettet og bygt. Over Tafflet talte H. M. til mig om det Stefns Herreds Gods til Rytterhold at indrette, og anmodede mig — dog med H. Kgl. Høiheds Bevilling — derved at assistere, saa og at giøre Søholms Gods lige udi Matriculen, som ved Deres Kgl. Høiheders Godser allerede er foranstaltet. Efter Maaltidet besaae H. M. det ny opbygte Forpagterhus, og var ligeledes i hvert Kammer indtil det øverste paa Loftet, og anstod ogsaa dette Kongen meget vel. Herefter kiørte H. M i sin liden Jagtvogn til Søholm, sammestedes gav jeg H. M. det underdanigste Forslag, at lade nedbryde den gamle Borggaards Bygning til paa et Hus, som reserveredes for H. M.s Tieneste ved Jagten, helst da Giorsløf nu er istand at logere hele Kongens Hof og Suite, hvilket ogsaa allernaadigst blev bifaldet, dog imod Bygmesterens Villie og Project, og skal paa samme Hus boe en Oberst[1]). Dernæst besaaes alle Ladegaardshusene,

[1]) Her have vi altsaa Oplysning om Nedbrydelsen af det gamle Søholm. Weinwich siger i sit Skrift om Stevns p. 78, at efter en Tegning, som han har seet af det gamle Søholm, var det opført i gothisk Stil, temmelig høit og forsynet med mange Spire, og maatte føres tilbage til Midten af det 15de Aarhundrede. Men selv om denne Bygning, hvad der synes rimeligere, ikke har naaet høiere op end til Hr. Anders Bildes Tid, altsaa den første Halvdel af det 16de Aarh., har den dog vistnok havt en særdeles architektonisk Interesse, hvorfor Cancelliraad Ernst, der er den her omtalte Bygmester, søgte at forhindre dens Nedbrydelse, men uden at kunne trænge igiennem, da Frederik IV. ingen Pris satte paa den ældre Bygningsstil.

og blev Ordre givet dem til Rytterstalde at indrette, siden besaaes alle Kobblerne og Markerne, hvor Hestene skulle græsses. Derfra toges den Tour fra Giorsløf til Forvaltergaarden i Holtug, og berettedes der H. M., at dennes Ager og Eng vare giorte til 3 Bøndergaarde paa Godset, og at den reserverede Bygning og Have til en Officier kan være tienlig. Derpaa kom man til Erichstrup, hvis Forandring jeg H. M. allerunderdanigst berettede, som Kongen og bifaldt, der, efterat alle Husene vare eftersete, gav Ordre samme og til Rytterstalde at indrette. Derfra begav H. M. sig ud i Konge-skoven og Raahoved, og besaae Kobblerne for Rytterhestene, og blev H. M. erindret om disses Indhegning, Grøfter, Selvvæxt, samt Porte og Lukker. Ved Ankomsten til Giorsløf om Aftenen besaae H. M. alle Ladegaardshusene, som alle til Rytterheste og Logering skulde indrettes, foruden at en ny Længe paa Borggaarden, lige med den, som Hds. Kgl. Høi. Prindsessen haver ladet bekoste, skal opbygges. Den 18de reiste H. M. fra Giorsløf til Vemmetofte Kl. 9 Slet, og udi Hellested gav jeg H. M. tilkiende, at den gamle sal. Baron Jens Juell haver der sit Begravelsessted, hvorfor H. M. gik ind i Kirken, og dens Lig besaae. Paa H. Kgl. Hs. Godser udenfor Spiellerup var Hr. Etatsraad v. Holstein til Hest og havde med sig Bryggmann, Forvalter Bergmann, og de 2 Skovridere it. Overførster Specht. H. M. blev ført giennem Dyrehaven, sammesteds Stensætterne og deslige vare i fuld Arbeide begrebne, kiørte saa giennem Lysthaven; paa Gaarden paa det store Hus eller Slottet var H. M. ei, men raisonnerede derom med Etatsraad Holstein, og gik saa i de nye Forpagter-Logementer rundt omkring, it. i de nye Fæstalde, hvilken Bygning anstod H. M. meget vel, og han sagde til Etatsraad Holstein: „her er en skiøn Leilighed for Rytterstalde"[1]). Vi fulgte saa Alle H. M. giennem Vemmetofte Skove til Vindbyholt, hvorfra H. M. reiste til Vordingborg. Den 19de paa Tilbagereisen spiste H. M. i Vindbyholt til Middag, da Etatsraad Holstein og jeg atter vare tilstede, thi giorde H. M. os den naadigste Anmodning, at vi til dette Værks Udførelse vilde assistere, — omendskiøndt Etatsraad Giese, som var tilstede, dette Project ei kunde approbere —, og at Etatsraad Holstein vilde anmode Deres Kgl. Høiheder, Prindsen og Prindsessen, at Forvalter Brun og Jeg maatte bevilliges ved denne Forretning. Ved Faxe vare Hs. Kgl. Hs. forn. Be-

[1]) Det var det smukke nye Fæhus, hvormed Prindsen, som vi ovenfor have seet, giorde Begyndelsen af sine Bygninger paa Vemmetofte.

tiente alle tilstede, og geleidede vi alle H. M. til Carise, hvorfra H. M. reiste til Vallø, saasom H. M. den 20de agter sig til Odense [1]). Den 20de, som idag, anfange vi med vor Forretning, og have til den Ende for os ladet indkomme en Del af Stefns Herreds Bønder, og lade vi først taxere alle Markerne og Indelukkerne til Græsning og Hø-Slet m. v. Den 23de eller 24de agte vi at begive os til Kiøbenhavn. I det øvrige kan forsikkres, at H. M. var meget naadig og vel fornøiet, saa og stedse ved godt Humeur"!

Indretningen med Ryttergodserne drev Frederik IV. personligen, og hvor faa, der end delte hans Mening om denne fortræffelige Maade at forpleie Rytteriet paa og anvende Kronens Godser, saa forfulgte Kongen dog ligefuldt sine Planer i saa Henseende, og i de nærmeste Aar kom han i den Anledning ofte til Stevns, hvorhen Veien ellers saa sielden har ført Danmarks Konger. Endnu i Juni var Kongen s. A. atter paa Giorslev, og forandrede igien den Maade, hvorpaa Etatsraad Holstein og Terkelsen der havde indrettet det. Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig vare da i Jylland paa Dronninglund, og Overkammerherre Plessen tilligemed deres øvrige Hof der med dem, Etatsraad Holstein correspunderede derfor med Plessen i den Tid, og tilskriver ham i den ovennævnte Anledning saaledes (tydsk):

Vemmetofte d. 25de Juni 1716.

„Kongen kom forleden Fredag Morgen til Giorslev, jeg fik Ordre at komme derhen, og der blev talt vidt og bredt om Ryttergodset, men det blev ved den Ide, som han selv havde giort sig derom („es blieb aber dabei, wie er es sich selber die Idee davon gemacht"). Den hele Egalisering, der er giort paa Giorslev, maatte igien giøres om, desaarsag, at Kongen vil have enhver Bonde ansat netto pr. Td. Hartkorn; jeg har giort Indvendinger derimod, men det har Altsammen intet kunnet hiælpe. Som Kongen vilde stige i Vognen, spurgte han mig, om jeg ikke en Dag kunde faae Tid til at komme til Vallø, han blev der til Onsdag. Callenberg [2]), Vieregg, og Oertz [3]) vare med Kongen".

[1]) Det sees saaledes af nærværende Brev, at det ikke er aldeles nøiagtigt, naar Høier siger, at Frederik IV. allerede den 16de April afreiste fra Kiøbenhavn til Sammenkomsten med Zar Peter ved Hamborg (Friderich IV. I, 312).

[2]) Callenberg, Otto Carl, Greve, af en Lausnitzisk Familie, naturaliseredes her d. 2den Januar 1717, efterat han i 1714 var bleven gift med Kathrine Kristine Holstein, en Søster til Grev Ulrich Adolf Holstein og Forfatteren af dette Brev, Etatsraad Holstein. Callenberg var Overhofmarskal, og blev i den Stilling til den 15de April 1719, da han blev Landdrost i Pinneberg.

[3]) Oertz, Balthasar Frederik, Generalmaior, giftedes 1711 med Comtesse Charlotte

Paa Sælland befandtes 4 Rytterdistricter, det frederiksborgske, det kronborgske, det kiøbenhavnske, og det ringstedske. Ved Forordningen af 25de Marts 1718 bestemte Kongen, at disse Districter saaledes skulde udvides, at det frederiksborgske forøgedes med Hirschholm, det kronborgske med Dronninggaard, Frederiksdal, og Bagsværd, og det ringstedske med Vallø, Juellinge, Vemmetofte, og Høistrup.

Prinds Carl var aldeles uadspurgt om denne Forandring, og da Forholdet ikke kunde være det samme med Vemmetofte og Høistrup, der vare Prindsens private Eiendomme, som med de Godser, der vare overdragne Prindsessen paa Livstid, men tilhørte Kronen, lod Prindsen sin Godsinspectør Terkel Terkelsen u. 31te Marts næstflg. tilskrive den Kgl. Ryttercommission, at „Hans Kgl. Høihed ikke har været vidende om denne Sag, at det ei heller er ham bekiendt, hvad af Godsernes enroullerede Soldater eller deslige mod en saadan Forandring skal liqvideres, at H. Kgl. H. er i den faste Tillid, at H. M. ikke vil prægravere Sammes Godser fremfor Andres i Landet, at det var bekiendt, at Vemmetofte og Høistrup Godser fremfor andre i Landet vare ved Landmaalingen og udi Matriculen saaledes besværede, at der contribueres af nogle hundrede Tdr. Hartkorn meer end de have Udsæd, at de Fleste have liden eller ingen Høbiergning, og ellers formedelst de ofte i denne Egn forefaldne Misvæxtsaaringer have stor Mangel af Hø og Halmfoder, at deres Plovbæster og Qvæg ved Hovedgaardenes Forraad fast alle Aar maa underholdes, at det og er bekiendt, at H. Kgl. H. en anselig Bekostning i disse Godser er bleven aarsaget at anvende". U. næstflg. 22de April lod Prindsen derefter et Forbud udstede til Terkel Terkelsen, at „hverken han eller Etatsraad Holstein skal indlade sig med de Kgl. Commissarier, der ville giøre Vemmetofte og Høistrup Godser til Rytterdistrict, før H. Kgl. H. faaer at vide, om det er til Skade eller Fordel for bemeldte hans velarvede og med mange Penge forbedrede Godser, at H. Kgl. H. iøvrigt er overbeviist om, at H. M., hans Høie Broder, kun vil soulagere ham i Alt, hvad disse Eiendomme angaaer". Herefter tog nu Prinds Carl ud paa Sommeren med Prindsesse Sophie Hedevig til Vemmetofte, hvor de opholdt sig fra d. 23de Juli — 27de October, og i den Tid modtoge et Besøg af Kongen, formodenligt, da han i August var paa Giorslev. Sagen blev imidlertid saa

Amalie Friis, en Datter af Grev Niels Friis til Frijsenborg og Kristine Sophie Reventlov, der dengang i sit andet Ægteskab var gift med Grev U. A. Holstein.

langt fra ubicvnet derved, at det endog i den Anledning kom til en længere personlig Spænding mellem Kongen, der ikke var af dem, der opgav, hvad han engang havde sat sig for, og Prindsen, der ansaae Rytterindretningen for fordærvelig for Godserne, og dertil i høieste Grad just for uhensigtsmæssig paa sine, der i Almindelighed lede af Fodermangel. Følgerne af Kongens Misfornøielse viste sig ogsaa, da Prindsen d. 17de October indkom med et Andragende, om at H. M. nu som Eier af Juellinge vilde effectuere det Mageskifte, som han d. 8de Novbr. f. A. havde tilladt maatte finde Sted mellem Prindsen og Baron Jens Juell Vind som daværende Eier af Juellinge, og som bestod i, at Prindsen skulde have Spiellerup og Smerup Kirker i Bytte mod Lilleheddinge og Hanneleo Kirker, og 8 G. i Frøslev, 6 G. i Smerup, og 3 G. i Torøie mod 11 G. i Gievnø og andet Gods paa andre Steder. Spiellerup og Smerup Kirker vare da meget brøstfældige og trængte til anselige Reparations Omkostninger, men det var Prindsen meget magtpaaliggende at blive Eier af dem, som Kirkerne i det Kald, hvori Vemmetofte laae. Kongen lod imidlertid ½ Aar gaae hen, inden Prindsen fik noget Svar paa sit Andragende, og da Svaret saa kom, indeholdt det et kort Afslag, idet Kongen d. 10de Marts 1719 rescriberede: „Daß diese beiden verlangten Kirchen als Spiellerup und Smerup mit denen dazu verlangten Bauerngütern und Zehnten von Juellinge „Hovedgaard" ganz unmistlich sind, und also aus der vorgeschlagenen „Mageskifte" nichts werden kann"! I Løbet af Aaret blev Sagen dog bilagt, idet Prindsen besluttede forsaavidt at give efter for Kongen, at han tilbød, at det ene af Godserne, nemlig Høistrup, maatte tages med under Rytterdistrictet, hvorved dette saa kom til at indbefatte hele Stevns, og da Kongen nu erklærede sig tilfreds hermed, blev Høistrup ved Resol. af 18de Decbr. 1719 optaget blandt Ryttergodserne, hvorved der saa for Fremtiden skulde svares 4 Rdl. pr. Td. Hrtkr. i Contribution af Godset til Rytterkassen i Krigstid og 3 Rdl. i Fredstid, og desuden stilles en Dragon for hver 32te Td. Hrtkr. Kongen anerkiendte sin Broders Eftergivenhed, og forærede ham kort efter en meget kostbar Karet.

Krigen med Sverig varede over 5 Aar efter Dronning Charlotte Amalies Død, og omendskiøndt den ikke forhindrede Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig fra deres Sommerbesøg paa Vemmetofte, maatte dog Forholdene paa Vemmetofte og Egnen deromkring nødvendigvis berøres af den Gang, som Krigen tog, efterat Carl XII. mod Slutningen af 1714 var vendt tilbage fra

Tyrkiet[1]). Herom mangler det os ei heller ganske paa Oplysninger, ligesom vi ogsaa i de Beretninger til Overkammerherre Plessen, der foreligge i Prindsens Sager, foresinde enkelte Meddelelser, der vedkomme Krigen og de i Forbindelse med den staaende politiske Forholde. Det synes saaledes som man i 1715 har tænkt paa nogen Beskyttelse for Vemmetofte, der omtales i det mindste 3 Kanoner, der i October ankom dertil fra Kjøbenhavn, og 33 Ryttere, der om Sommeren laae i Faxe Sogn og underholdtes fra Vemmetofte. Videre Forsvarsanstalter sees der imidlertid ikke at være trufne, uden at der ved Vemmetofte Strand og ellers ved Kysten holdtes Vagt. Men uagtet denne Vagt lykkedes det dog 6 af Prinds Carls svenske Krigsfanger, strax efter deres Ankomst i Marts 1715, at undvige fra Thommestrup Strand, hvor de saugede Kridtsten af Klinten, idet de om Natten bemægtigede sig en Baad paa Stranden, og ved Hielp af nogle Aarer, som de havde taget i Byen, undkom paa denne. I Foraaret 1716 toge Svenskerne Prinds Carls Jagt, der havde indtaget en Ladning Korn ved Vemmetofte og var paa Veien derfra til Kiøbenhavn[2]). Det var det samme Foraar, at Frederik IV. samlede sine Tropper paa Sælland til en Landgang i Skaane, og nogle Dage efter den ovennævnte Begivenhed see vi hele Egnen mellem Kiøge og Præstø belagt med Indqvarteringer. Hensigten med denne Troppeopdyngning her skjultes med den største Hemmelighed, og Holstein beklager sig i de stærkeste Udtryk til Plessen over Følgerne deraf for Bønderne. Han skriver (tydsk):

Vemmetofte 20de Mai 1715.

„Herved maa jeg allerærbødigst berette, at Generalkrigscommissariatet maa have besluttet, at D. M. Kongens og D. Kgl. H. Prindsens Godser totaliter skulle ruineres. Enhver Landsby har 4 Ryttere og de Landsbyer, som ingen Ryttere have, ere ganske tæt belagte med Musketerer. Prindsens Godser har Generallieutenant Enten belagt med Ryttere, derimod vide Bønderne at sige, hvorledes han har befriet Fru Geheimeraadinde Krag, hans Fru Svoger=

[1]) Carl XII. brød i Begyndelsen af October 1714 op fra Demotika, og ankom uformodet den 22de November til Stralsund.

[2]) Da Jagten kapredes den 9de Mai, er det formodenligt skeet af den svenske Eskadre under Admiral Wilster, der ankrede op i Kiøge Bugt, efterat have jaget 7 smaa danske Krigsskibe fra Bornholm til Kiøbenhavn. Den danske Hovedflaade laae dengang (30 April — 10 Mai) under Norge, hvor den var beskiæftiget med at rense de norske Skiær fra svenske Skibe.

moder, fra Indqvartering[1]). Der er ikke en Høne at see i denne Egn, og Bøndernes Heste see saa elændige ud formedelst den store Strapazering, at jeg tvivler paa, at Kornet vil kunne komme i Jorden. Alt er fortæret, hvoraf Bonden skulde leve i Sommer, (og) Bonden bliver derhos saa elændig tracteret, at han er færdig at gaae fra Hus og Gaard. Af Indlagte vil Hr. Overkammerherren behageligst see, at det er Generalkrigscommissariatets Ordre, at der skal bages Brød paa Gaarden for Militsen. Jeg kan ikke begribe, til hvad Nytte denne Mængde Soldater er i denne Egn, uden til at ruinere Landet. Hvordan det saa end gaaer, saa har jeg forbudt Bønderne, at yde dem det Allerringeste, og hverken giøre dem nogen Kiørsel eller noget Gangbud".

Otte Dage efter det ovenstaaende Brev foregik Sammenkomsten mellem Frederik IV. og den russiske Zar Peter ved Hamborg, hvor der den 3die Juni afsluttedes en endelig Convention om en forenet Landgang i Skaane. Det laae imidlertid i Zarens Plan, at trække Tiden ud paa Sommeren for sit Forehavende her, og han giorde sig derfor først endnu en Tour til Pyrmont. Frederik IV. tog derimod tilbage til Kiøbenhavn, men giorde underveis et kort Ophold paa Gottorp Slot, hvor han uden videre Omstændighed bortskiænkede hele det hertugelige Meublement, som forefandtes der[2]). Efter Kongens Tilbagekomst til Kiøbenhavn skriver Holstein u. 13de Juni til Plessen, som da er paa Dronninglund, (tydsk):

---

[1]) Den her omtalte Geheimeraadinde Krag er den ovenfor (p. 59) nævnte Fru Sophie Juell til Totterupholm, Admiral Niels Juells Datter. I sit Ægteskab med Geheimeraad Krag havde hun blandt flere Børn en Datter Vibeke Krag, der ægtede Albrecht Philip v. Eyndten, eller, som han her kaldes, „Enten", der var Generallieutenant og eiede Frydendal, det tidligere Torbenfeldt († 19de April 1731). Den her nævnte Gaard, som skal have været sparet for Indqvartering, var altsaa Totterupholm.

[2]) Ved Patent af 13de Marts 1713 havde Frederik IV. taget Gottorp Slot og den holsten-gottorpske Andel af Slesvig i foreløbig Besiddelse, efterat han strax havde besat Slottet og Amterne, saasnart han erfarede, at det var med den holsten-gottorpske Regerings Samtykke, at Grev Stenbuk havde kastet sig ind i Tønningen; og ved et Patent Aaret efter, da den hertugelige Commandant u. 7de Febr. 1714 havde overgivet Tønningen, havde Frederik IV. erklæret den hertugelige Del af Slesvig for incorporeret i den kongelige, men Besiddelsen deraf var ikke desto mindre meget tvivlsom, og sikkredes først ved Fredslutningen. Her omtales blot at Kongen uddelte Møblerne paa Slottet, og at han ogsaa selv maa have forbeholdt sig Noget af Slottets Indbo. fremgaaer af den Sølvkande, der findes i Kunstmusæet med Navnetrækket „H. S.", og er kommen fra Gottorp Slot, og har tilhørt den u. 21de Decbr. 1708 afdøde holsten-gottorpske Enkehertuginde, Hedevig Sophie, en Søster til Carl XII.

— — „Kongen er kommen hertil for 2 Dage siden, og har været 2 Nætter paa Fiurendal. Han har uddelt Møblerne paa Slesvig Slot, hvoraf Callenberg roser sig, at have bekommet en Andel, som han vurderer til 6,000 Rdl.[2]). Af det Indlagte sees den umulige Fourage, som Generalkrigs-commissariatet fordrer af Vemmetofte og Høistrup Godser".

Omsider begav Zaren sig i Juli fra Pyrmont til sin Flaade ved Rostock, og gav sit Cavalleri Ordre til at defilere giennem Holsten, Slesvig, og Fyn til Sælland, medens han selv vilde afgaae med Flaaden til Kiøbenhavn. Der indløb nu Efterretning til Kiøbenhavn om, at han kunde ventes, men sammen dermed foruroligedes Stemningen meget ved det Rygte, der udbredte sig, at han skulde forlange, at boe paa Prindsens „Have", hvorom Holstein skriver i et Brev af 11te Juli fra Kiøbenhavn:

„Es wird hier mit sonderbaren Expressionen geredet, daß der Zar in Ihro Hoheiten hause logiren werde"[3]).

Forinden Zarens betænkelige Ankomst indtraf imidlertid Tordenskiolds store Seir ved Dynekilen den 8de Juli 1716, og 5 Dage efter, den 13de Juli, indløb Efterretningen om den til Kiøbenhavn, hvor den under de forhaandenværende Omstændigheder maatte vække dobbelt Glæde. Holstein skriver derom (tydsk):

Cathrineberg den 14de Juli 1716.

— — „Igaar er der ankommen en Expresse fra Hr. Tordenskiold, at han har attaqveret den svenske Flaade, og ganske erobret den. Til samme Tid har Commandanten i Frederikshald giort et Udfald, hvorved de Svenske have faaet 1000 døde og blesserede. Det hedder sig, at de Svenske ganske have rømt Norge, men dette trænger dog til Bekræftelse. Gabel skal Intet have vidst om denne Expedition. Zarens Eqvipage er rykket ind i det Hol-

[1]) Callenberg pretenderede, at være Frederik IV.s Favorit, og Holsteins Udtryk om ham („er rühmt sich") viser, at han ogsaa i den Retning har pralet med, hvad han har faaet. Da han imidlertid en Dag rigtig gav sin Forbittrelse og Skinsyge paa Tordenskiold Luft, og udbrød om denne til Kongen: «une personne sans esprit, c'est un mauvais sujet», fik han paa godt Tordenskioldsk Kongens Mening at vide om sig selv, idet denne svarede ham: «un homme sans courage, c'est une pauvre personnage». (Rothe, Tordenskiold III, 85).

[2]) Herefter følge nogle Linier, som Overkammerherre Plessen har overstreget, inden Brevet nedlagdes i Archivet, og som formodenligt have indeholdt nogle skarpe Ytringer af Holstein i den Anledning, som Plessen ikke har villet skulle læses af Uvedkommende.

stenske uden Marschroute og Commissarier, og har taget sig Qvarter og Vogne efter eget Tykke, hvisaarsag man er bleven nødsaget at sende Commissarier ud imod dem. Hr. Geheimeraad Wibe har været saa fuld af Glæde over Victorien i Norge, at han idag tidlig er kommen ind til General Dewitz paa Sengen, og har kysset ham 3 Gange, og har af bare Glæde i en halv Time ikke kunnet sige et Ord, saa General Dewitz mente, der var sket en stor malheur, men da han igien kom til Mælet, forandrede Alt sig til lutter Glæde".

To Dage herefter Kl. 6 om Aftenen landede Zar Peter med sine Galeier indenfor Bommen ved Kiøbenhavn. Vi skulle meddele Holsteins Beretning herom ordret:

„Copenhagen den 18ten Juli 1716.

— — Der Zar, welcher gestern hier arrivirt um 6 Uhr des Abends mit 42 Galeren, unvermuthet durch die Zollbuhde rudert, selber commandirende, daß die Galeren sich en ordre rangiren, sobald selbiges geschehen, Er den König mit seinen Kanonen salutirt, und ans Land gestiegen, worauf von der Flotte, citadelle, und festung drei Mahlen die Kanonen gelöst wurden. Von der Zollbuhde bis an dem Schloss war die Garnison zunächst der Bürgerschaft rangirt, diejenigen, so Kutschen mit 6 Pferden hatten, waren auf Grünland [1]) rangirt, und folgten die carossen zunächst der Garde zu Pferde dem Zaren zunächst unserem Könige, welche in einer Kutsche zusammen saßen, grade in dem Schloss, und war der Zar ins Cronprincen und der kleinen princessin Gemächer geführet, allwo die Abend-mahlzeit gehalten ward, nach geendigter Mahlzeit setzte Er sich in des Ambassadeuren Kutsche, und fuhr nach Selbem hause, allwo Er sich bis weiter ein-logirt hat. Er hat bei sich 9 bataillons, welche 7,000 Mann ausmachen, selbige sollen nahe an der Stadt campiren. Ich bin desfalls genöthigt worden, von dem König eine Wache vor Ihro Hoheiten „Garten(s)„ conservation zu begehren, und hat Schönfeldt [2]) mir versichert, daß er selbige hinaus senden würde. Indem ich dieses schreibe, erhalte ich ordre zum König zu kommen, welcher mir mit diesen Worten sprach: „„der Zar ist verpicht auf

[1]) „Grønland" siden „Esplanaden". Ved Aarhus er Benævnelsen „Grønland" bibeholdt for en Del af Byen, der nu er bebygget, men tidligere maa have været en Grønning udenfor Byen.

[2]) Schönfeldt var Commandant i Kiøbenhavns Fæstning, fra hvilken Post han afgik efter Ansøgning d. 9de Decbr. 1720.

meines Bruderen hause, welches mir recht ein chagrin verursachet, lasse Er sogleich meines Bruders Rariteten und beste Sachen an die Seite bringen, sonsten wird alles ruinirt"“! Er setzte dieses dabei, daß Er selber, und durch andere Ihm (dem Zaren) hatte sagen lassen, daß Er über Ihro Hoheiten, seines Bruderen, hause nicht disponiren könne, und Er wollte annoch thun alles, was Ihm mennschlich und möglich wäre, ob es könnte verhindert werden". Holstein beretter herpaa, at han strax har ladet Hs. Kgl. Hs. Kammersecretair tilligemed Slotsforvalteren paa Charlottenborg indpakke alle Prindsens Møbler og Rariteter paa „Haven", og befalet den Sidste Dag og Nat at holde Vagt derude, men vilde Zaren bruge Magt, skulde han underkaste sig Alt („sollte er alles über sich ergehen lassen"), og vilde Kongen forlange Nøglerne, skulde han personlig give Ham dem. Til Slutningen tilføier Holstein: „daß der Zar, sogleich Er den fuss auf dem Lande gesetzet, Er als Herr und Meister agiret"!

Den 17de Juli ankom saaledes Zaren, og 6 Dage derefter, den 23de Juli, ankom Zarinden tillands. Men havde Frederik IV. allerede forinden Zarens Ankomst havt Grund nok til at fortryde sin Plan om at faae Skaane tilbageerobret ved hans Bistand, hvorefter han nu i 2 Maaneder forgiæves havde havt sine Tropper samlede, saa maatte Omstændighederne ved Zarens Ankomst endnu mere forøge hans Mistanke til ham, og jo mere forhippet Zaren var, som Kongen sagde til Holstein, paa at komme til at boe paa Prindsens „Have", desto farligere maatte Kongen sige sig, at det var. Intet kunde derfor være ønskeligere for Kongen end Prindsens Fraværelse, hvorved han kunde støtte sin Modstand mod Zarens Ønske paa den beqvemme Undskyldning, at han ikke kunde disponere over sin Broders Eiendom. Ligeoverfor dette Paaskud kunde Zaren ingen Vegne komme uden at blotte sig, og maatte saaledes finde sig i at blive boende i den saa kaldte Edingers Gaard, der laae lige bag Slottet. Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig vare, som vi have seet, den Sommer paa Dronninglund, og det maatte være Kongen meget magtpaaliggende, at de ikke kom tilbage, inden Spørgsmaalet var ordnet om Zarens Bopæl, de traf ogsaa Tiden saaledes ud, at de først forlode Jylland ved Udgangen af Juli Maaned, og hastede saa lidt paa Tilbageveien, at de lagde denne om ad Vemmetofte, og først den 3die August ankom til Kiøbenhavn[1]). I Kiøbenhavn kunde Stemningen kun være uhyggelig, thi,

[1]) Det var den samme Dag (3die August 1716), at Frederik IV. under Navnet „Falkenskjold" nobiliterede Lieutenant Morten Tyssel, der havde anholdt Zaren under en

hvorvel Zaren var skilt fra sine Tropper, der cantonerede udenfor Voldene, og ethvert Skridt af ham kunde iagttages, maatte Ængstelsen for hans Nærværelse dog voxe Dag for Dag, ved at see ham indhente Kundskab til Alt, og bestandig forøge sin Styrke med tilkomne Transporter af Tropper, hvis endelige Bestemmelse, naar de ikke skulde føres mod Sverig, Enhver kun med Frygt kunde sige sig selv. Omsider, da Zaren havde været her i 2 Maaneder, og samlet en Troppestyrke, der næsten med det Dobbelte oversteg det Antal, han efter Forpligtelsen skulde stille [1]), og da han dertil havde giort et Par meget mistænkelige Bevægelser, forlangte Frederik IV. en bestemt Erklæring af ham om Landgangen, og da han saa under Paaskud af den sildige Aarstid afslog at udføre den i Forening med Kongen, og ei heller var at formaae til at understøtte den danske Hær med et tilstrækkeligt Antal Hiælpetropper til den, tilstillede Kongen ham d. 26de September en Opfordring til at føre sin Flaade og Armee bort fra Landet. Opfordringen var holdt i den høfligste Tone, med Voldenes skarpladte Kanoner stode færdige til at tale et andet Sprog, dersom Zaren skulde misforstaae Høfligheden. Efter det Standpunkt, hvorpaa Zaren ved sit Afslag var kommen til Frederik IV., havde man raadet denne til øieblikkelig at skride ind med Magt mod Zaren, og enten at sikkre sig hans Flaade, som den engelske Admiral Norris vilde, eller endogsaa bemægtige sig ham selv og alle hans Russere, som Forfatteren af de ovenanførte Breve, Prinds Carls Amtmand, Etatsraad Holstein, ikke alene foreslog, men ogsaa — vel med Henvisning til sin tidligere Stilling som Oberstlieutenant —, forsikkrede, selv at skulle giøre i en Haandevending, naar Kongen vilde give ham Commandoen over sit Cavalleri [2]). Men medens

---

hollandsk Bondeforklædning i Østerport, hvor Zaren først havde foregivet, at han var en hollandsk Bonde fra Amager, siden, da han maatte ind i Vagten, forgiæves havde angivet sig, for at komme bort, idet Lieutenanten erklærede, at han var nødt til at sende Rapport om det Passerede til Kongen, og at Zaren maatte blive, til der kom nærmere Ordre fra H. M. Saasnart Frederik IV. havde modtaget Anmeldelsen, afsendte han Eqvipager til Vagten efter Zaren, og denne maatte nu modtage den høist ubehagelige paatvungne kongelige Opmærksomhed, og i sin Forklædning kiøre op til Slottet, hvor begge Monarcherne naturligviis holdt deres Følelser ved sig selv, og giensidig under Latter sloge Sagen hen som en meget morsom Spøg.

[1]) Zarens Contingent var fastsat til 20,000 Mand Infanteri og 4000 Mand Cavalleri, og hans Troppestyrke paa Sælland beløb sig tilsidst til over 40,000 Mand.

[2]) Det danske Cavalleri havde baade erhvervet sig et berømt Navn i den spanske Successionskrig, der da for kort siden var endt, og var af Frederik IV. bragt op til den overordentlige Styrke af 10,000 Heste.

ethvert overilet Skridt mod Zaren og hans Armee kunde have havt de mest uberegnelige Følger, lykkedes det Frederik IV. paa den valgte Maade at komme uskadt ud af sin farefulde Stilling, idet Zaren paa Grund af Omstændighederne fandt sig foranlediget til for Tiden at opgive sin Plan, og uden videre at trække bort efter Kongens Anmodning. Han forblev imidlertid endnu i Kiøbenhavn til Slutningen af den næste Maaned, og tiltraadte først sin Afreise den 27de October med sin Gemalinde. Prindsesse Sophie Hedevig havde vist Zaren og Zarinden den Opmærksomhed, at male deres Portraiter, og under hele deres Ophold var den ydre Høflighed bleven iagttaget paa begge Sider, og ogsaa ved Festen paa Kongens Fødselsdag den 11te October sees baade Zaren og Zarinden at have været tilstede, uagtet det dengang Forefaldne. Saasnart de russiske Maiesteter vare borte, ilede Kongen og hans Søskende paa Landet, for at forfriske sig, Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig reiste til Vemmetofte, og Kongen til Giorslev, dog formodenligt først til Vallø. De saaes atter paa Vemmetofte, hvor Kongen i Begyndelsen af Novbr. aflagde et Besøg.

I det næste Aar 1717 fandt vel ingen Troppesamlinger Sted paa denne Del af Sælland, da Landgangen paa Skaane nu var opgivet, derimod var Farvandet ud for Stevns fuldt af fremmede Krigsskibe fra Foraaret af [1]), og der skrives den 27de Mai fra Vemmetofte, at „man frygter ikke at kunne faae de fornødne Victualier til Deres Kongelige Hoiheders Ankomst, da den franske og engelske Flaade ligger ikkun 1½ Mil herfra, og hvert Skib har sine Folk her omkring i Landet, som opkiøbe alle Fedevarer, og Alt, hvad som kan bekommes".

I Aaret 1719 havde Frederik IV. i Juni Maaned ladet alle de i Danmark tilbageværende Krigsskibe samles ved Fladstrand, for dermed selv at afgaae til Norge, og understøtte Flaadens Foretagender under Tordenskiold med et samtidigt Indfald i Bohus Lehn. Derved var nu Søforbindelsen mellem Kiøbenhavn og Vemmetofte blottet mod de Svenske, og u. 6te Juni skrives fra Kiøbenhavn: „da de Svenske ere Herrer paa Søen (her), kunde intet Fartøi faaes herfra til Vemmetofte med de færdige Vinduer og Døre til Slottet, men da Prindsens Jagt kom, indtog den dem, udenfor Kiøge blev

---

[1]) England havde affendt en Eskadre mod Sverig paa 24 Skibe under Admiral Bing, som ankom den 24de April i Sundet. Høier I, 327.

den imidlertid eftersat af en svensk Skiærbaad, hvorfra den dog reddede sig ind i Kiøge Havn, og meldes idag, at dens indhavende Gods er afgaaet paa Vogne til Vemmetofte".

Ogsaa paa en anden Maade greb Krigen ind i Forholdene ved Vemmetofte, idet Prindsen først ikke kunde faae Tømmer fra Pommern til sine Bygninger, saalænge dette var svensk, og siden, da det vestlige Pommern ved Stralsunds Indtagelse den 23de Decbr. 1715 var kommen i dansk Besiddelse, maatte bekoste Convoi til sine Tømmerladninger derfra, og disse desuagtet ofte døiede nok for at komme igiennem.

Den som besørgede Prindsens Indkiøb af Tømmer for ham i Pommern, var Enkedronning Charlotte Amalies forrige Overhofmarskal, den her allerede ofte omtalte Geheimeraad F. C. Kötschau, der efter Enkedronningens Død var taget til Bremen, hvor har levede som Privatmand, indtil Frederik IV. efter Indtagelsen af Vestpommern udnævnte ham til Overlanddrost der med Bopæl i Stralsund. Efter Carl XII.s Fald for Frederikshald den 11te Decbr. 1718, var det klart, at Krigen i Hovedsagen maatte være endt, og Frederik IV. havde ogsaa strax i Vinteren 1719 affendt Generalmaior Poul Løvenørn til det svenske Hof for Fredsforhandlingernes Skyld, men de forskiellige med Sverig krigførende Magters Politik krydsede sig altfor stærkt, til at en Enighed om Fordringerne saa let kunde bringes tilveie, og Krigen vedblev, som vi have seet, at gaae sin Gang ogsaa mellem Danmark og Sverig. Imidlertid sattes allehaande Fredsrygter i Omløb, og Kötschaus Breve til Overkammerherre Plessen om de affendte Tømmerladninger afhandle ved Siden af de dertil hørende Beretninger ogsaa disse Rygter, der maatte følges af ham med saa megen større Spænding, som hans Stilling i Pommern beroede paa dettes Forblivelse under Danmark. Saaledes skriver han i et Brev fra Bremen af 29de Juni 1719, hvori han omtaler et Par Heste, som Prindsen vil forære ham til sit Spand af Erkiendlighed for hans Uleilighed: „auf die Arth würde mich Ihr. Königl. Hoheit zu einem Gespann von 6 Pferden verhelfen, als so weit Ich es in meinem Leben nicht gebracht habe, weiß auch nicht, wie lange Ich damitt paradiren könne, sollte es mitt meinem Post in Pommern ein Ende nehmen, und ich wieder in Bremen Kohl pflanzen müssen, werden meine Beine von der Güte seyn, die Stelle von 24 Pferde-Beinen zu vertreten". Og idet han dernæst beretter, at hans Kone

nu har besluttet, at tage tilbage med ham fra Bremen til Stralsund, yttrer han i den Anledning: „es ahnet mir zwar bey jetzigen Conjuncturen, daß unser Bleiben daselbst vielleicht nicht lange seyn mögte, jedoch könnte noch wohl ein paar Jahre hinschlentern, ehe alle die hohe allirte häubter mitt Schweden unter ein friedens huth könnten gebracht werden"! Hvorledes der endnu et Par Maaneder efter taltes om Freden og Fredsbetingelserne, sees af et følgende Brev, dateret Stralsund den 4de September 1719, hvori han skriver: „Bald schreibt man von Copenhagen, der friede sey geschlossen, und behalten wir Pommern, bekähmen auch Bahus, und der herzog von Holstein stünde von seiner Souverainité von Slesvig ab, sich damitt als ein dänisch Lehn begnügendt, kurz darauf lasse Ihr. May. durch Hr. Hagedorn zu Hamburg öffentlich declariren, daß der friede mit Schweden nicht getroffen, und dieses bruit von übel Intentionirten herkomme, umb Ihr. May. mitt Moscow ins Mißverständniß zu setzen. Kluge Leuthe aber rathen mich nicht præcipitiren mit gäntzlicher Abandonnirung von Bremen, die Sache müße endlich mit nächsten eclatiren, welches aber das Lied ist, so mir nun seit 3 Jahren beständig in den Ohren geklungen, deus dabit his qvoqve finem"!

Imidlertid vovede Frederik IV. dog trods Rusland at varetage sit Riges Tarv, og en Maaned efter afsluttedes en Vaabenstilstand med Sverig den 30te October 1719, hvorefter Freden dog ikke paafulgte før den 23de Juli 1720. Danmark opnaaede derved, at Sverig opgav sin Indsigelse mod Inddragelsen af den holsten-gottorpske Del af Slesvig, og at England og Frankrig garanterede det Besiddelsen af det hele Slesvig som et danskt Kronland, hvorimod Danmark vel maatte afstaae sine Erobringer fra Sverig, men til Erstatning derfor maatte Sverig saa igien give Afkald paa sin Toldfrihed i Sundet, og udbetale 600,000 Rdl.

Det trak imidlertid ud med Fredstractatens Udvexling, fordi den franske Garanti udeblev, og Frederik IV. var altfor forsigtig i dette Hovedpunkt til ikke først at ville oppebie denne. Kötschau maatte altsaa endnu forblive i Stralsund, og skriver derfra u. 24de Septbr. 1720: «malgrè que nous attendons d'un jour a l'autre des commissairs Svedois, ils ne paroissent encore, cependant la tradition de la Province ne Se fait point. Dieu sait, qvand nous serons delivrés de la Galére, je crains même, que la S. Martin nous pourra peut-etre attraper encore ici». Kötschaus Frygt for endnu at skulle blive Mortensdag over i Pommern gik mer end i Opfyldelse, thi efterat den franske Garanti omsider var ankommen, og Frederik

IV., der den 18de og 19de October havde været paa Giorslev, var vendt tilbage fra Landet, og Tractaterne derpaa udvexlede den 23de October, publiceredes Freden først den 14de Novbr., 2 Dage efter Martini, og derefter varede det endnu til den 18de Januar i det næste Aar, inden Aftrædelsen af Pommern bragtes til Ende.

VIII.

Frederik IV. havde en stærk Følelse af, at være Souverain, ikke alene med Hensyn til sin Værdighed, saaledes som hans Fader, men ligesaa meget med Hensyn til sine Pligter, og for hans Regering for saavidt for meget, som han lagde for meget paa sig. Dette kiendte hans Fader Intet til, og jo større Modsætningen derfor heri er mellem ham og hans Fader, og jo mere vi maa føre den practiske Aand, hvori hans Regering adskilte sig fra Faderens, tilbage til ham selv, desto stærkere mindes vi om Modsætningen mellem Christian V. og Dronning Charlotte, og om, hvormeget Frederik IV. i saa Henseende lignede sin Moder. Det er nemlig hendes fremtrædende Egenskaber i den Retning, som vi gienkiende, naar vi see hans Bestræbelser, for at bringe sit Rige frem baade ved ydre Erhvervelser og indre Opkomst, hans Arbeidsomhed, Paapassenhed og Orden[1]), hans personlige Maadeholdenhed og Tilsidesættelse af alle Beqvemligheder, hans strenge Rets- og Retfærdighedsfølelse, hans levende Agtelse for retskafne og dygtige Folk uden Persons Anseelse, og hans Sind til at tage sig af de Simple og Trængende; og hvormeget disse Egenskaber giorde Frederik IV. personlig elsket, viser den Kiærlighed, hvormed hans udmærkede Historieskriver, Andreas Høier, har skildret hans Liv og Regering. Vi kunne endnu tilføie, at Frederik IV. ogsaa havde Noget af sin Moders Vid, og at han i sin ydre Optræden havde det tilfælles med sin Moder, at han som hun fulgte sin egen Mode i sin Dragt. Men videre kunne vi ikke forfølge Ligheden. Og ligesom Frederik IV. ikke besad sin Moders udmærkede Forstand, hverken til Bedømmelse af Mennesker eller Meninger, og hans Selvstændighed derfor ofte udartede til et kortsynet Stivsind, og hans Forsigtighed til en med Aarene stigende Mistænksomhed, der mer og mer lod ham søge sine Oplysninger giennem hemmelige Under-

---

[1]) Saaledes lod han de prægtige Archivhvælvinger indrette i den af ham opførte Cancellibygning, og interesserede sig i høi Grad personlig, for at faae dette giort, og Documenterne bragte derhen fra de andre Slotte.

retninger og indbyrdes Modstandere, saaledes vare hans Evner og Tilbøieligheder ei heller ledede eller udviklede ved nogen Dannelse i hans Ungdom[1]), men kun beskiæftigede med militaire Passioner, og han var ganske uvidende, da han blev Regent, om Kundskab til sit Land og sit Folk, og om en Regents Kald; men hvormeget han end selv senere maatte savne og beklage, at han ingen Opdragelse havde faaet efter sin Bestemmelse, og at hans Moder her Intet skulde have at sige, saa dybt det end harmede hende[2]), blev dog det den største Men for ham selv og hans Regering, at han opvoxede i de Libertiner-Principper, der herskede i hans Faders Omgangskreds, og at han derved indsugede en Letsindighed, der ligeoverfor hans Lidenskab ikke lod ham kiende noget Baand. Det er til denne Skyggeside af Frederik IV.s Liv, vi her maa vende os med Hensyn til den Forbindelse, der førte Kongen til det Skridt, som saa sørgelig forbittrede og adskilte Samlivet i den kongelige Familie, og derved fik en saa indgribende Betydning i Vemmetoftes Historie.

Vi have seet, at hele Hoffet i Slutningen af Juli 1711 flygtede fra Kiøbenhavn for Pesten, og at Kongen og den øvrige kongelige Familie, med Undtagelse af Enkedronningen, toge til Kolding, og forbleve der. Her var det paa en Hofmaskerade paa Kolding Slot, at Frederik IV. paa det heftigste forelskede sig i den attenaarige Comtesse, Anne Sophie Reventlov, en Datter af den da afdøde Storkantsler, Grev Conrad Reventlov, i andet Ægteskab med hans efterlevende Enke, Sophie Amalie Hahn[3]). Moderen søgte paa

---

[1]) Man gav til Paaskud, siger Høier: „daß das Lernen den natürlichen Witz verderbe". (I, p. 5).

[2]) Ogsaa Frederik IV.s Reise som Kronprinds synes at have gaaet ud paa, at lade ham komme tilbage saa uvidende som muligt, saaledes spildte man en lang Tid med at lade ham blive i Boulogne, hvor der ikke var det Mindste, der kunde komme ham til Nytte, og idet Dronningen finder, at dette dog er for galt, spørger hun i et Brev om Prindsen reiser udenlands, for at lære at giøre Kiødpølser? som er det Eneste, hun veed, man kan lære i Boulogne. Jomfr. Riegels, Frederik IV., I, p. 409.

[3]) Man har troet, at det var denne Maskerade paa Kolding Slot, der er fremstillet i den Maskeradescene, der er udført i det store Loftmaleri paa Frederiksberg Slot, og at Frederik IV. skulde være Storvizíren der, og Anna Sophie den sorte Maske, som der demaskerer sig for Storvizíren. Det er imidlertid nu afgjort, at Maleriet paa Frederiksberg Slot ikke staaer i den mindste Forbindelse med denne Maskerade paa Koldinghus, men er udført flere Aar før; man har nemlig ved en Restauration af Maleriet i 1858 nedtaget dette fra Loftet, og derved seet, at det er signeret, at være malet af «B. Coffer 1704», hvorved maa bemærkes, at det er urigtigt, at B. Coffer («Benedict Coiffre») først, som Weinwich siger, er indkommen hertil i 1709, da han beviisligt har været her flere Aar før, ja endog skal have været her før Christian V.s Død.

det strengeste at tilbagevise ethvert Forhold mellem hendes Datter og Kongen, men da Kongens Fortrolige, Grev U. A. Holstein, var gift med Comtessens ældste Halvsøster, og disse understøttede hans Hensigter, og den Paagjældende selv, der havde seet et meget slet Exempel i sin Faders Liv, ingenlunde havde det Begreb om Æren som hendes Moder, blev Forbindelsen snart indledet, og i Slutningen af Juni næste Aar var Sagen afgiort, og det gialdt nu kun om, at Datteren kunde slippe bort fra Moderen; men denne passede saa skarpt paa hende, at Kongen selv maatte bruge sin Stilling, til at skaffe sig Adgang paa Klausholm, og, efterat han forgiæves havde været der en Dag, gientog han Forsøget et Par Dage efter, hvorved det da lykkedes Comtessen, at kiøre hemmelig bort med ham. Kongen bragte hende til Skanderborg Slot, hvor Grev Holsteins allerede ventede dem, og endnu samme Dags Aften, den 26de Juni 1712, blev hun her viet til hans venstre Haand, og modtog forinden Prædicat af Durchlautighed med Titel af Fyrstinde af Slesvig, Noget, hvorom der vel iforveien havde været forhandlet[1]). I Kiøbenhavn indrettedes der strax en Bolig for hende i den saakaldte Kongens Gaard bag Børsen[2]), og Aaret efter skiænkede Kongen hende til Nytaarsgave Vallø med tilhørende Godser som et Grevskab[3]); og fra den Tid Vallø blev hendes egenlige Opholdsted udenfor Vintermaanederne, see vi saa Kongens hyppige Reiser dertil.

Det kunde ikke være Andet, end at Kongens Forbindelse med Anne Sophie maatte bringe ham i mange krænkende og nedværdigende Forhold til hendes Familie, og hvilke Ydmygelser, han her kunde komme til at taale, see vi et Exempel paa i den Maade, hvorpaa Anne Sophies Broder, Grev Ch. D. Reventlov, og en af hendes Svogre, Grev F. A. Danneskiold-Laurvig, opførte sig imod ham i Anledning af hans Kiøb af Klausholm i 1718.

Der haves nemlig et Par Breve herom til Overkammerherre Plessen fra Prinds Carls Amtmand, Etatsraad Holstein, der ledede Handelen paa Storkantslerindens Vegne med Geheimeraad Lerche paa Kongens. Holstein skriver:

---

[1]) Jomfr. Riegels, Frederik IV, II, p. 59—62.

[2]) Den laae mellem Cancellibygningen og den nu saakaldte Lerches Gaard, og blev for modenligt dengang ved en Løngang giennem Proviantbygningen sat i Forbindelse med Slottet.

[3]) Anne Sophies Skiøde paa Vallø er dateret den 21de Januar 1713.

„Copenhagen den 20sten April 1718.

„Ich kan nicht unterlassen meinen hochzuverehrenden Herren Oberkammerherren mit sensiblen chagrins zu berichten, wie es der frau Großkantzlerin wegen Verkaufung Ihres Gutes Clausholm geht; nach — — vielen Verdruß ist es endlich vergangenen Sonnabend dahingekommen, daß die frau Großkantzlerin alles was Ihro Majestet der König verlangt haben, eingegangen, und dahingegen haben Ihro Majestet der König Ihr die versprochenen 85,000 Rdlr. Croner gut und zuverläßig zum 11ten Juny angewiesen. Der Kauf-Contract ist auch schon am Sonnabend Abend von der Großkantzlerin unterschrieben und versiegelt worden, und sogleich durch einen Expressen an den Herren Geheimerath von Krabben als Ihren „Laugværge" gesandt, und gestern früh von Ihm unterschrieben worden, und versiegelt wieder zurück erhalten. Nun haben Ihro Majestet der König — zumahl der Herr Geheimerath Lerche — verlangt, daß der Herr Graf Reventlou, und der Herr Graf Laurvig zur „Vitterligheb" unterschreiben solten, so ist mehrerwähnter Kauf-Contract gestern Nachmittag an den Herren Grafen Reventlou zur Unterschreibung gesandt, allein zur Antwort gegeben, daß er nicht unterschreiben wolte. — — Der Graf Laurvig sol sagen, weil Graf Reventlou nicht unterschreiben will, so kan er auch nicht unterschreiben, und ich fürchte, daß der Kauf desfalls zurück geht".

Da Dhrr. Grevers Grunde for deres Vægring imidlertid noksom viste, hvad der laae paa Bunden af denne [1]), og deres Underskrifter i og for sig vare aldeles ligegyldige, afgiordes Sagen alligevel. Holstein skriver derom:

„Copenhagen den 28sten April 1718.

Ihro Königliche Majestet haben sich doch resolviret bey Clausholm zu bleiben, und da (Er) die Gräflichen Excellencen zur Unterschrift nicht (hat)

[1]) Holstein havde i sit Brev til Overkammerherre Plessen indesluttet et Brev til sig fra Grev Reventlov, hvori denne hovedsagelig begrunder sin Vægring med, at der i Jordbogen over Klausholm, som er medgivet Kjøbecontracten, er anført — en Husmand(!), som tilhører ham, og at hans Underskrift desuden ikke behøves, da han allerede for længere Tid siden har i et Missive givet sin Fru Stedmoder renunciation paa Klausholm. Herpaa svarer Holstein, at Grev R. har ikke mere Ret til denne Husmand end han, og at det er Kiøbecontracten, der skal underskrives og ikke Jordbogen, og med Hensyn til Grevens Underskrift, som denne selv erklærer, at være uden al retlig Betydning, og som det altsaa maa være saa meget mere paafaldende, at han nægter, siger Holstein, at, da han fraraadede Geheimeraad Lerche at sende Kiøbecontracten til Grevernes Underskrifter, afviste denne hans Indvendinger med at sige: „hvem har nogensinde i Danmark nægtet sit Navn til Underskrift"?

bekommen können, hat Er befohlen, daß Lerche und ich unterschreiben solten, welches gestern geschehen. Die Großkantzlerin war gestern so rasend, daß sie gesinnt war den ganzen Kauf aufzuheben, weilen man Ihr gesagt, daß Ihre Tochter auf Clausholm in den Wochen liegen solte[1]). Wie ich dieses vernahm, mußte ich Ihr so gut als mit Gewalt die Sache poussiren. Dieses sol mit göttlicher hülfe das Letzte seyn, daß ich in meinem Leben mit Weibern will zu thun haben".

Hvorledes Anne Sophies Moder fra først af maa have taget Datterens Forbindelse med Kongen, faae vi en Forestilling om, naar vi see, at hun endnu efter flere Aars Forløb i den Grad kunde blive ude af sig selv ved hvad, der vedrørte dette Forholds Natur, at Holstein her siger, at han i den Anledning har oplevet en Scene, som han aldrig mere i sit Liv skal udsætte sig for[2]).

Et dunkelt Indblik faae vi ogsaa ved Holstein i det Net af Intriger, der udgik fra og om Kongens Forbindelse med Anne Sophie, og hvori hele Hoffet var indspundet med og mod hinanden paa den mest forviklede Maade. Holstein havde faaet en Commission fra Overkammerherre Plessen til sin Svigerinde, Grevinde Holstein, men forinden han endnu havde fundet Leilighed til mundlig at besørge denne, modtog han et Brev fra Plessen, at denne selv ønskede en personlig Sammenkomst med Grevinden, og bad om

---

[1]) I Sacristiet i Valløby Kirke findes 3 Børn begravne, som Anne Sophie har havt med Kongen i Dronningens Levetid, og da disse Børn synes at være døde strax efter Fødslen, maa det ogsaa antages, at hun er nedkommen med dem paa Vallø. Det er ogsaa sandsynligt, at den Nedkomst, hvortil der her sigtes, er foregaaet paa Vallø, da vi saagodtsom hele Aaret 1718 kunne forfølge hendes Ophold der, thi Dom. Oculi (3 Søndag i Fasten) blev en Datter af Præsten Lyder Roed, som hun i 1716 havde kaldet til Valløby Kirke, holdt over Daaben af hende ved Forvalteren, og da Børnene dengang døbtes saa hurtigt som muligt efter Fødslen, lader dette formode, at hun har været paa Stedet, for at kunne modtage Fadderskabet, dernæst tyder Kongens Besøg herude i August, paa at hun ligeleges da har været paa Vallø, og endelig sees hun den 30te Novbr. at have gaaet til Alters paa Vallø. At hun ogsaa efter Kongens Kiøb af Klausholm er vedblevet, at have sin faste Bopæl paa Vallø, kan sluttes af, at hun fremdeles de 2 flg. Aar 1719 og 1720 har søgt sin Altergang der, og i det sidste Aar 2 Gange baade i Juni og Novbr.

[2]) Iøvrigt sees det af ovenstaaende Brev, at det ikke var paa Klausholm, at Kongen afkiøbte Storkantslerinden Gaarden, og at det ogsaa var saa langt fra, at det var Kongens Kiøb af Klausholm, der mildnede Storkantslerindens Følelser mod Anne Sophie, at hun meget mere „rasede", som Holstein siger, over nogle Ytringer, der ved den Leilighed fremkom om Forholdet mellem Datteren og Kongen.

hendes nærmere Bestemmelse desangaaende. Herpaa svarer Holstein under 23de Mai 1718:

„Die frau Gräfin Holstein habe nicht mehr als ein Moment bey der frau Großkantzlerin gesehen, und weilen Mad^me Gabel gegenwärtig, habe nicht ein einziges Wort mit ihr geredet[1]). Sobald meines hochzuverrehrenden herren Oberkammerherren geehrtes Schreiben erhalten, habe sogleich an ihr geschrieben; sie emphielt sich zum schönsten und bittet, daß Sie einen Tag nach Kopenhagen kommen möchten, wenn der König zu Friederichsburg wäre, wenn der König in Copenhagen, durfte sie nicht aus dem hause kommen, und könnten sie am Nachmittag in der Gräfin Vertzens hause zusammen kommen“[2]).

Vi have ingen videre Oplysninger til at forfølge den Traad, der her skimtes; men naar Grevinde Holstein i Almindelighed især giøres til den Medskyldige i Anne Sophies Forhold til Kongen, og ikke hendes Mand, da synes det, at hun i saa Fald maatte have været ganske anderledes stillet til dette Forhold, end man her faaer Indtrykket af, naar man af det ovenstaaende Brev seer, hvorledes der mellem hende og Overkammerherre Plessen, — den heftigste Modstander af dette Forhold —, aftales en hemmelig Sammenkomst, og at hun ikke alene maa beramme denne til en Tid, Kongen er fraværende, men ogsaa henlægge den til sin Datters Hus, uden at turde modtage Plessen i sit eget.

Dronning Louise besad ingen Aands eller Legems Fortrin, hvormed hun under denne Tilsidesættelse som Hustru dog kunde have hævdet sig en Plads hos sin kongelige Gemal, og bestandig sygelig besad hun ikke heller Siælsstyrke eller Sagtmodighed til at bære den; og er det end ikke kommen til Optrin mellem Kongen og hende af en saadan Heftighed, som Riegels beretter, vise dog Christian VIs egne Ord, hvorledes hun laae under for dette Forhold, hvormeget end Kongens Søskende og hendes Børn søgte

---

[1]) Grevinde Holsteins Moder, Storkantsler Reventlovs første Kone, var en Gabel, og en Brodersøn af hende, Kammerherre Christian Carl Gabel, altsaa en Fætter til Grevinde Holstein, var gift med den her nævnte Fru Gabel; men baade Grev Holstein og Etatsraad Holstein vare Fiender af Kammerherre Gabel, og derfor vil Etatsr. Holstein Intet sige til Grevinde Holstein i Fru Gabels Nærværelse.

[2]) Den her nævnte Grevinde Oertzen er Grevinde Holsteins Datter, der sees, at benævnes med sin Titel efter Fødslen, omendskiøndt hendes Mand ikke var Greve (jvnfr. p. 96 Anm. 3).

at bøde paa det ved deres Kiærlighed imod hende. Omsider havde Siæls og Legems Lidelser i Forbindelse med en slet Lægebehandling saaledes nedbrudt hendes svage Constitution i Foraaret 1720, at man maatte ansee hendes nærforestaaende Bortgang for vis, dersom der ikke indtraadte et afgiørende Omslag, og hvor sørgeligt end hendes ægteskabelige Liv var, saae man dog uberegnelige Følger for Kongehuset af hendes Bortgang, og derfor vakte Tanken om denne den største Bekymring hos dem, der nærmest maatte rammes af disse. Da man derfor fra den Side opbød alt, og den hallifke Skole dengang var berømt for sine Mirakellæger, fik man i Egenskab af en Saadan en Dr. med. Stisser indforskrevet hertil, der var Stad- og Landphysicus i Halle, og her fik Bestalling som kgl. Livmedicus d. 27de Mai 1720. Men denne Person forværrede Dronningens Tilstand saaledes med sine Arcana, at man efter 8 Maaneders Forløb ikke alene afskedigede ham, men lod en Commission nedsætte, der skulde drage ham til Ansvar for sin Kur; man nøiedes imidlertid med at jage ham bort, da man overbevistes om, at han var uvidende om Virkningen af sine anvendte Lægemidler, og maatte erkiende, hvor letsindig man selv var gaaet frem ved hans Antagelse, da man ved ordenligt at have forhørt sig i Halle om ham, vilde have erfaret, at det var i en ganske anden Retning end som Læge, at han der var berømt. Dette kom frem bag efter Sagen ved en Forespørgsel i Halle, som Geheimeraad Kötschau der giorde ifølge Overkammerherre Plessens Forlangende, og i Anledning af hvilken den derværende Præsident Danckelmann skriver til Kötschau:

«Vous avez demandé ce qu'on parloit aux environs d'ici du D. Stisser. La Presomption pour son Habilité est fondée sur ce qu'il est „Stadt- undt Land-Physicus, et a eu son Substitué a Halle. S'il etoit aussi habile Medicin que Chasseur, il enverroit promener la Mort, et il n'y auroit personne, a qui la Vie puisse etre chére, qvi ne s'en servit; Cependant ceux, qui le connaissent, le croyent incapable d'agir par malice et le croyent plutôt malheureux que malicieux, s'il a fait un pas de Clerc».

Efter Stisser antog man en Dr. med. Christian Gaulcke, Livmedicus i Thorn, der, om end mindre uvidende, dog var ligesaa stor en Markskriger som hans Forgænger, og da han havde behandlet Dronningen i 5 Uger, lod han d. 1ste Marts 1721 bekiendtgiøre i Avisen, at Hds. Maiestet i disse 5 Uger var kommen sig bedre under hans Kur, end i de 8 Maaneder under Dr. Stissers. Til Trods for denne Bekiendtgiørelse døde Dronning Louise imidlertid 14 Dage efter, den 15de Marts 1721 om Morgenen Kl. 9. Den

flg. 2den April udførtes Dronningens Lig af Kiøbenhavn, og bisattes den 3die i Roskilde Domkirke. Dagen efter den 4de April holdt Universitetet sin Sørgefest om Formiddagen over Dronningen, og om Eftermiddagen omviedes Anne Sophie til Frederik IV.s høire Haand af den samme Dr. Clausen, der hin Aften i Skanderborg havde viet hende til hans venstre. Om Kongens nye Formæling udstedtes følgende Bekiendgiørelse, der læses i Avisen for 1721: „Den 4de April haver Hans Maiestet for sine visse Aarsagers Skyld allernaadigst fundet for godt jo før jo hellere sig udi et nyt Ægteskab at indlade med Hds. Høihed, Hertuginden af Slesvig".

Den kongelige Familie med Prinds Carl i Spidsen havde opbudt Alt for at afværge dette alle Hensyn saa aldeles tilsidesættende Skridt, men Anne Sophie og hendes Medhielpere bragte Kongen udover alle Betænkeligheder, ved at foregive, at hun kun saaledes kunde blive beroliget i sin Samvittighed for at vedblive sin Forbindelse med ham, og at hun derved ene og alene tilsigtede en Legitimation af den Stilling, hvori hun befandt sig. Af Christian VI.s Skrivelse til Anne Sophie efter Frederik IV.s Død see vi, hvor dybt den Kgl. Familie harmede sig over, at Kongehusets Ære saaledes skulde gives til Pris for hendes Planer, og den afdøde Dronning endnu beskæmmes af hende i sin Grav. Skulde der imidlertid giøres nogen offenlig Indsigelse imod dette Skridt af den Kgl. Familie, maatte det ske af Kongens Søskende og ikke af hans Børn, der naturlig taust maatte underkaste sig. Men man forsikkrede Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig — hvad der utvivlsomt var Kongens fulde Overbevisning —, at Anne Sophies Hensigter ikke paa nogen Maade gik videre, og saaledes underkastede de sig ogsaa, da det under de givne Omstændigheder var dem aldeles ligegyldigt, om Anne Sophie var viet til den høire eller til den venstre Haand, og om hun hed Hertuginde af Slesvig eller Fyrstinde, Høihed eller Durchlautighed, naar hun kun holdtes borte fra Thronen, og hendes Stilling ikke vedkom den Kgl. Familie. I Overensstemmelse hermed blev nu ogsaa Vielsen foretaget ganske privat i Kapellet paa Kiøbenhavs Slot, kun i Ministerenes Overværelse, uden at den Kgl. Familie, hverken Kongens Børn eller Søskende, der ogsaa vare paa Slottet, bivaanede den eller toge Hensyn til den; og vi see netop, at Prindsesse Sophie Hedevig i de Dage, som om aldeles Intet var forefaldet, sysslede med Stiftelsen af sine 5 Skoler paa Frederiksdals og Bagsværds Godser[1]),

[1]) Disse 5 Skoler vare i Virum, Bagsværd, Søllerød, Trøierød, og Nærød.

hvis Fundats er underskrevet af hende Dagen efter den 5te April 1721 paa Kiøbenhavns Slot. Efter Formælingen tog Kongen med Anne Sophie til Frederiksberg, og holdt der allehaande Bryllupsforlystelser, medens Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig forbleve paa Slottet i Kiøbenhavn, og holdt sig aldeles borte fra disse.

Det var allerede iforveien besluttet, at Kongen vilde tage til Gottorp i den forestaaende Sommer, for at lade sig hylde af de slesvigske Stænder og derefter residere der hele Sommeren, og saaledes give Slesvigerne et saa meget mere levende Indtryk af den Regeringsforandring, der var foregaaet, naar de vænnedes til at see det danske Kgl. Hof paa det Sted, hvor de Danmark saa fiendske Hertuger før havde huset. At Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ogsaa iforveien havde bestemt at tage med, er begribeligt ved en Begivenhed, der var saa glædelig for den danske Krone, som det ogsaa maatte være ønskeligt, at hele Kongehuset ved den Leilighed var samlet, og at dette og Slesvigerne kunde komme til at kiende hinanden; og det er et stærkt Bevis paa, i hvilken Grad de Kgl. Høiheder havde overvundet sig selv til at finde sig i det Skete, at der endnu d. 22de April berettes fra Kiøbenhavn til „Holst. unparth. Corresp.", at „Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ville følge med Kongen til Gottorp og der blive Sommeren over". De Kgl. Høiheder havde saaledes tænkt, at de skulde tilbringe den forestaaende Sommer paa Gottorp Slot, og ikke som sædvanlig paa deres Godser; men det blev ganske anderledes! Saa stærke Prøver de end havde seet paa Anne Sophies Spil, og paa hvor hensynsløst hun drev sig frem, saa overtraf hun dog Muligheden af enhver Forestilling om sig, og ikke 8 Dage efter at det Ovenstaaende skrives fra Kiøbenhavn, og endnu inden Udgangen af den samme Maaned, hvori hun havde faaet Kongens Vielse til sig fornyet under alle mulige Forsikkringer om, at hun kun ønskede i al Underordnethed at indtage en lovlig Hustrus Stilling til ham, havde hun allerede afkastet Masken, og stod med Fodfæstet paa Thronens Trin. Der er ingen Tvivl om, at Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig hos sig selv ikke have taget Anne Sophies Forsikkringer for Andet end hvad de vare, dertil kiendte de hende for godt og Familiens høie Tanker om sig[1]), for hvilke der ikke kunde være videre i, at

[2]) Hendes Fader Storkantsleren, der ligger begravet i Domkirken i Slesvig i en prægtig Marmorkiste, gav sig selv paa sit Yderste det stolte selvtilfredse Vidnesbyrd, som blev sat paa hans Kiste: »Non ita inter vos vixi, ut pudeat me vixisse«. Idet han saaledes udfordrer Dommen over sig, seer man, at han har været for stolt, til at føle den Skam, der knyttede sig til hans Liv.

en Reventlov blev Dronning; men uden at de ahnede det, kom hun med det andet Slag, medens de endnu vare overvældede af det første.

Vi have en Veiledning i dette Tidspunkt i nedenstaaende Beretninger fra Kiøbenhavn til den oven anførte „Holsteinischer unpartheyische Correspondent", hvori der skrives

Den 29de April: „Det hedder sig, at H. M. Kongen tilligemed H. Kgl. H. Kronprindsen denne Morgen skulle være reiste til Frederiksborg, for der at tage Arbeidet paa det derværende Slot i høie Oiesyn".

Den 3die Mai: „Omendskiøndt Alt forgangen Tirsdag var forordnet for Kongens Afreise til Frederiksborg, er H. M. alligevel blevet paa Frederiksberg til 1ste Mai, hvorpaa saa hele det Kgl. Herskab er afreist derhen. H. Kgl. H. Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ere for det første tagne til deres Lystslot Jægerspris".

Den 6te Mai: „Det Kgl. Herskab befinder sig endnu paa Frederiksborg, og diverterer sig oftere paa deres kostbare Slot, Ostrop [1]), hvilket størstedelen nu er fuldkommen istand. Man vil forvist sige, at H. Kgl. M. snart vil begive sig til Slesvig, og forblive der denne Sommer. Derimod ere H. Kgl. H. Prinds Carl og hans Søster afreiste til Vemmetofte. De have erholdt Alt, hvad de have forlangt til deres Hofholdning, og da de have besluttet at holde deres menage paa Charlottenborg, lade de alle deres Møbler føre derhen fra det herværende Slot".

Den 9de Mai: „Da deres Kgl. Høiheder Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ville holde deres eget Taffel, og ikke mere spise ved det Kgl. Taffel, have de aarlig bekommet et Tillæg af H. M. af 12,000 Rdl.".

Vi skulle hertil tilføie, hvad der skrives i „wöchl. Hall. Relation." u. 17de Mai om Danmark: „Da Personerne af det Kgl. Hus ikke længere ville blive ved Hoffet under de nærværende Conjuncturer, saa har H. M. med sin Hr. Broder og sin Søster Prindsessen, delt de af Deres Kgl. Fru Moder efterladte Møbler og Juveler, og anvist dem aarlig 12,000 Rdl. til deres Taffel, og ville benævnte Kgl. Høiheder tage deres Ophold paa Charlottenborg Palais, hvorhen alle deres Møbler ere bragte fra det Kgl. Slot, hvor de ellers have logeret".

[1]) Først til Frederik IV.s Fødselsdag den 11te October 1722 modtog det nyt opbyggede Slot sit Navn „Fredensborg", som Kongen tilsidst gav Fortrinet for det ogsaa paatænkte Navn „Friederichsruhe"; indtil den Tid benævntes Slottet endnu som her med Stedets gamle Navn.

Af det Ovenstaaende sættes vi istand til saa godt som med Sikkerhed, at kunne bestemme Dagen, hvorpaa Anne Sophie fik Frederik IV. til at indsee, at hun ogsaa burde være Dronning, og Brudet derefter indtraadte i den Kgl. Familie. Det er nemlig klart, at begge Dele maa være foregaaede umiddelbart før den første Mai, og at det maa være Anne Sophies Andragende, der er kommen frem om Tirsdagen den 29de April, som Kongens Reise skulde gaae for sig til Frederiksborg, og pludselig har standset denne, den samme Dag, eller i det høieste Dagen efter, men snarest den samme Dag, — da man noksom af Omvielsen seer, hvor bange Anne Sophie var for at lade Kongen Tid til at besinde sig —, maa altsaa Meddelelsen være skeet til Kongens Søskende, og deres Beslutning øieblikkelig taget strax at forlade det Kgl. Hof. At Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Afreise til Jægerspris den 1ste Mai er skeet aldeles uventet og uforberedt, og at de ingen Tanker til den Tid havde havt om at ville flytte til Charlottenborg, fremgaaer ogsaa noksom af, at de ikke fik Tid til at see sig om paa Charlottenborg, før de reiste, og til paa Stedet at tage Bestemmelse om deres Indretning der, men at Slotsforvalteren paa Charlottenborg d. 4de Mai maa sende dem Tegninger ud til Jægerspris af alle Værelserne i Hovedetagen paa Slottet, og derefter igien fra Jægerspris faaer Ordre til de Forandringer, der skulle foretages ved disse. Vi vide ikke, hvorledes Anne Sophie fik Frederik IV. til at giøre et Skridt, som man maa antage han selv iforveien ikke havde tænkt sig Muligheden af, og hvis uudeblivelige Følger i Kongehuset maatte ligge klart for ham, men der er ingen Tvivl om, at hun er gaaet frem med den største Hemmelighed i saa Henseende, indtil hun pludselig har overrasket Kongen med sit Forlangende, ei heller er der Tvivl om, at det meget har lettet hende Seiren, at hun havde Kongen ene hos sig paa Frederiksberg, og at Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig vare i Kiøbenhavn, og hendes farligste Modstandere der med dem. Da der ovenfor siges i „Correspondenten", at Kongen forblev paa Frederiksberg begge Dagene til den 1ste Mai, og da der ei heller i de kiøbenhavnske Tidender berettes, at Prindsen og Prindsessen vare paa Frederiksberg i de Dage, saa maa Sagen, som i enhver Henseende maatte være det ønskeligste, middelbart være forhandlet mellem Kongen og dem, uden at det derom er kommen til en personlig Sammenkomst, og uden at der altsaa er forefaldt noget personligt Optrin desangaaende. Men naar Høier siger [1]), at det Brud, som skete

[1]) König Fr. IVten Leben II, 43.

mellem Frederik IV. og hans Søskende, ikke foregik uden reciproqve Smerter, da kunne vi kun forstaae, hvad der ligger i disse Ord, naar vi betænke den overordenlige Søskendekiærlighed, der forbandt Dronning Charlottes Børn, og var en Del af den skiønne Arv, der var gaaet over paa dem fra hendes æble Hierte. At Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig i Begyndelsen endog tænkte paa, at tage til Jylland, som der siges, er saare rimeligt, de forbleve imidlertid paa Jægerspris, og at de ikke, som der staaer i „Corresp.“ for 6te Mai, vare tagne til Vemmetofte, sees af et Brev, der den 7de Mai skrives fra Kiøbenhavn til Jægerspris, for at modtage Prindsens Ordre til Maler Nicolai [1]), om hvormange Brystftykker og hvor mange Knæstykker, han skal udføre af den afdøde Dronning. Prinds Carl havde nemlig, for ogsaa derved at giøre Sit til at vise Dronning Louises Minde den skyldige Ære, bestilt 7 Portraiter af Dronningen, som skulde foræres til hendes Hofdamer, men Maleren havde ingen nærmere Beskeb faaet paa, hvorledes de skulde være, forinden Prindsens uventede Afreise [2]).

Hvad der var forefaldt ved Hoffet kunde ikke meddeles eller drøftes af Modpartiet i fortrolige Breve, da det bestandig kunde befrygtes, at disse aabnedes efter høiere Ordre paa Postcontorene. Geheimeraad Kötschau maatte

[1]) Nicolai Wichmann, der udførte flere Arbeider for Prindsen, og stod i megen Forbindelse med Krock, der sees at have brugt ham ved Portraiterne til sine Figurer.

[2]) Spørgsmaalet om den egenlige Sammenhæng med Brudet i den kgl. Familie har hidtil ikke været underkastet nogen Undersøgelse, og da det forefaldt efter Anne Sophies Omvielse og før hendes Kroning, har man almindelig henført det til den første, idet man ogsaa her er gaaet ud fra det Sædvanlige »post hoc ergo propter hoc«. Denne Opfattelse har afdøde Prof. J. Møller ogsaa fulgt i den Biographi, som han har leveret over Anne Sophie i „det skandinaviske Literaturselskabs Skrifter“ XXIII, p. 56—197, og den er ikke alene uden videre her fremstillet som rigtig, men med den til Forudsætning siger Møller ogsaa ligefrem (p. 104—5), at „Høier beretter, at Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, formedelst Kongens anden Formæling, brøde med deres Kgl. Broder og Beskytter“. Hvor langt dette imidlertid er fra at være Tilfældet, og Høiers Beretning fra at skulle staae i Strid med den virkelige Beskaffenhed af Sagen, som her er forelagt, vil sees af, at hele Høiers Yttring herom indskrænker sig til den Bemærkning, at Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig „bald nach der Königin Louise Ableben ihre Residenz auf Wemmeltofte genommen haben“ (II, 43). Hermed udsiger Høier altsaa ikke alene Intetsomhelst om Aarsagen til Brudet, men han omgaaer endogsaa dette Spørgsmaal aldeles, og giør det paa en Maade, der minder om det Forbehold, han tidligere har taget med Hensyn til denne Materie (I, 241), og viser, at han ei heller i denne Forbindelse vil udtale sig over den, og endnu mindre paavise Traaden i den.

altsaa øse sin Kundskab derom af Aviserne, og efterat have læst det Forefaldne der, formodenligt i de af os ovenfor anførte Beretninger af „Holst. Corresp." af 3die—9de Mai, tilsendte han under 19de Mai Overkammerherre Plessen nedenstaaende Brev, der med stor Forsigtighed er affattet saaledes, at det uden Fare kunde læses af Enhver. Han skriver:

«J'ai appris de Gasettes, que Leurs Altesses Royales tiendront a l'avenir Leur cour a part, je les en felicite de tout mon coeur, souhaitant que cela reussisse a leur entier contentement. Je souhaiterois de savoir, si outre les 12,000 ecus que les Gasettes disent doit etre l'Eqvivalent de ce qu'ils avoient cidevant la Nourriture a la Cour du Roi, on n'accordé du bois pour bruler, de la venaisson, et des Poissons? feue la Reine eut tous les ans 1000 faden holtz 5 Stück wildt par semaine et 5 gerichte fische par jour, a Copenhague ces 3 articles ne sont pas bagatelles, et avec cela il faut tenir un ordre fort regulier, aussi, si on n'auroit pas agi chez nous comme on a fait, so wurde der Mundt bald feyer-Abendt gehalten haben.

S'il y aurroit ici quelque chose pour nous employer au service de leurs Altesses Royales, nous nous en ferons beaucoup de Plaisir, par exemple si on auroit besoin du Drell pour la table des Cavaliers ppp. Ma femme en achetoit une qvantité assex grande pour faire Plaisir a Mad^me^ Wackenitz [1]), il y a 3 ou 4 Ans, dont elle fut fort contente.

Nous faisons de Voeux trés ardens pour que la cure de Printems faisse un bon Effet a Son Altesse Royale Madame la Princesse Sophie, je crois qu'un bon Regime y pourra contribuer beaucoup.

Ma femme et moi nous nous mettons aux pieds de L. L. A. A. Royales, et en nous recommendant a la Continuation de vos bonnes graces je suis avec tout l'Attachement de Votre Excellence

le trés humble et trés obeissant Serviteur

à Breme le 19 Mai 1721. de Kötschau.

Den 31te Mai foregik Anne Sophies Kroning med en stor „Festin" paa Frederiksborg Slot i Overværelse af hele den Kongelige Familie, Kronprinds Christian, Prindsesse Charlotte, Prinds Carl, og Prindsesse Sophie Hedevig, Hoffernes Herrer og Damer, alle Statsministerene og alle Generals-

---

[1]) Dronning Louises Overhofmesterinde.

personer. Overhofmarskallen frembar Kronen paa en rød Fløiels Pude, og Kongen tog Kronen fra Puden, og satte den med en „høistnaadig Mine" paa Anne Sophies Hoved, idet han sagde: „Hermed erklære vi Eder for Dronning til Danmark og Norge"! hvorpaa „Dronningen" uden Svar neiede meget dybt og kyssede Kongens Haand, derpaa traadte Dronningens Søster, Grevinde Holstein og dennes Datter, Generalmaiorinde Dertzen, til, og satte Kronen fast paa Dronningens Hoved, hvorefter „Hendes Kongelige Maiestet" blev gratuleret med denne Prydelse paa, og derefter ført til Tafflet ved Kongens venstre Haand og Kronprindsens høire Haand. Ved Tafflet udbragte Kongen Dronningens Skaal, „som gik rundt med fornøielig Glæde". Den nye Dronnings Declaration blev „forderligst" tilmeldt alle danske Ministere i Udlandet, for at bekiendtgiøres ved deres respective Hoffer. Den 9de Juni giorde Kronprindsen en Festin for den nye Dronning paa Hirschholm, og i Slutningen af Maaneden tog Kongen med hende til Vallø, og vendte efter en Ugestid tilbage med hende derfra, hvorefter saa Kronprindsen den 3die Juli afreiste til de sachsiske Hoffer, for snarest muligt at faae sig en Gemalinde, hvad der vel under disse Omstændigheder var en Concession af Kongen til den øvrige Kgl. Familie. Den flg. 15de Juli holdt nu Anne Sophie sit Indtog i Kiøbenhavn, og gav derved Dronningen i største Stil[1]), medens hun derhos fandt det passende, at lade Dronning Louises 15aarige Datter, sin nye Steddatter, Prindsesse Charlotte, kiøre med sig som Æresdame, og Kongen slutte Forestillingen med at give sig en Fest om Aftenen i det Hus, der havde været Vidne til hendes tidligere Liv[2]).

Hermed endte da det Mellemspil, der saalænge havde afbrudt den bestemte Reise til Gottorp, og Frederik IV. tiltraadte nu denne i Slutningen af Maaneden, ledsaget af Anne Sophie, men uden sine Kongelige Søskende.

---

[1]) Indtoget udgik fra Frederiksberg Slot, efter den lange Række Vogne med Anne Sophies Hofstat kom hendes Moder Storkantslerinden og hendes Søster Grevinde Holstein, der kiørte sammen umiddelbart foran hendes Overhofmester, derpaa kom hun selv med 24 kgl. Drabanter om sin Vogn, og 6 Kammerherrer og Grever — hendes forrige Standsfæller —, der giorde Æresteneste tilhest ved hver Side af den. Kongen modtog hende paa Slottet ved Indgangen til „den store Sal", og førte hende strax til Tafflet.

[2]) I Anne Sophies „forrige Hus", som det ved den Leilighed kaldes, bleve senere Localerne indrettede for Generalkrigscommissariatet og General-Landoeconomi og Commercecollegiet. Her var ogsaa længe det kgl. Posthus, hvorefter Bygningen da benævntes, og den ældste Kunstskole, der henlagdes dertil, fik Navnet „Academiet i det gamle Posthus". (Jvnfr. J. M. Thiele, Kunstacademiet og Hestestatuen paa Amalienborg, Kiøbenhavn 1860).

Et Par Dage forinden aflagde Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig „Deres Maiesteter" et Besøg paa Frederiksborg[1]). De Kongelige Høiheder, havde som det synes, siden Kroningen levet aldeles stille paa Jægerspris, hvor Prinds Carl havde lidt meget af sit Flod i Øret, og Marstal Bülow endnu skriver om hans Befindende den 12te Juli til Geheimeraad Kötschau: „mit Seiner Königl Hoheit Gesundheit will es sich noch nicht völlig besseren, und halten die flüsse noch starck an". De Kgl. Høiheder bleve ogsaa Maaneden ud paa Jægerspris, men toge da til Vemmetofte, og fra den Tid, Begyndelsen af August 1721, blev Vemmetofte Sædet for deres Hof.

IX.

Vi skulle nu see, hvorledes Hoffet, Indretningen, og Livet vare paa Vemmetofte i de Aar, Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig her havde deres Residens.

Chefen for Prindsens Hof og den, hvem Bestyrelsen af Alt i videste Forstand var underlagt, var Prindsens Overkammerherre, den allerede tidt nævnte Carl Adolf Plessen. Marskalembedet ved Hoffet var i Foraaret 1721 gaaet over fra Steube til Kammeriunker Engelcke Bülow. Fra Amtmandsposten over Godserne var Etatsraad Christian Frederik Holstein afgaaet i October 1718[2]), og denne Post var ikke bleven besat igien, ligesaalidt som Staldmesterembedet, efterat Etatsraad Georg Frederik Haxthausen, der kun lidt over et Aar havde beklædt det, den 28de Juli 1719 var død paa Dronninglund under Prindsens og Prindsessens Ophold der den Sommer[3]); begge disse Poster vare blevne underlagte Mar-

[1]) Fremstillingen af Anne Sophies Kroning og de dermed i Forbindelse staaende Begivenheder er taget af Beretningerne derom i „Holst. Corresp.", „Hall. wöchl. Relat", og de kiøbenhavnske Aviser.

[2]) Holstein var en grundredelig, arbeidsom og nidkiær Mand, og en i høi Grad aaben, frimodig, og sandhedskiærlig Charakter, men hans levende Umiddelbarhed giorde, at han ikke altid var betænksom nok, og deri maa upaatvivlelig Grunden søges til hans Afgang. Han vedblev iøvrigt at staae i det hengivneste Forhold til de Kongelige Høiheder.

[3]) Prinds Carl lod en Begravelse indrette for Haxthausen under Alteret i Choret i Dronninglund Kirke, og paa den venstre Side af Alteret en sort Marmorsten indsætte over ham i Muren med en latinsk Inscription. Denne Sten findes endnu i Kirken og derpaa læses: «Sub ara hujus templi sitæ sunt exuviæ Generosa orti prosapia

skallen, under hvem der saa tillige var ansat en Godsinspectør ved den første. Til Prindsens Opvartning vare 4 Kammerjunkere, Eggert Christoffer Linstov, Victor Christian Plessen, Harnach v. der Lühe og Christian Hans v. Barnsted, og 4 Pager, der afvexlede, som de kunde faae Kgl. Ansættelse, de 4 sidste, som vare her ved Prindsen, vare Bähr, Linstov, v. der Osten og Kruse; til sin personlige Betiening havde Prindsen 2 Kammertienere. Den løbende Bestyrelse af Prindsens Finanser, og hans udenlandske Correspondentse var underlagt Prindsens Kabinetssecretair eller Kammersecretair, Nicolai Gothart Carstens, der allerede fra 1706 havde beklædt denne Post. Til sin Livmedicus havde Prindsen antaget Dr. Gaulcke, formodenligt for at forsørge ham efter Dronning Louises Død, efter ¾ Aar blev Prindsen imidlertid befriet fra ham, da han, efter Sophie Magdalenes Ankomst hertil som Kronprindsens Gemalinde, fik en mere passende Ansættelse hos denne Landsmandinde. Derefter stod Posten ubesat, indtil Lic. med. Høielse fik den i 1725. Til at besørge Gudstienesten ved Hoffet vare 2 Hofpræster ansatte siden 1722, nemlig Mag. Jens Jensenius, der var Confessionarius og første Hofpræst, og Jens Nestedt, der var anden. Prindsens Pagehofmester, da han kom til Vemmetofte, var Christian Wendt, der dengang længe havde beklædt denne Post, hvormed han, — hvad der godt kunde lade sig giøre, saalænge Prindsen boede ved Kongens Hof —, siden 10de Decbr. 1714 forbandt en Kgl. Ansættelse som Secretair i Missionscollegiet, ligesom han ogsaa, da Forordn. udkom om det Kgl. Vaisenhus, der skulde henlægges under bemeldte Collegium, u. 8de April 1720 udnævntes til Inspectør ved dette, en Post han imidlertid aldrig kom til at beklæde, da Vaisenhusets Oprettelse trak ud i flere Aar, og Wendt ved Brudet mellem Kongen og Prindsen ogsaa forlod Kiøbenhavn og opgav sin Plads som Secretair i Missionscollegiet[1]). Wendt blev dog kun kort ved Hoffet paa Vemmetofte, thi da Prinds Carl til Paaske 1722 bestemte

viri Georgii Frederici ab Haxthausen S. R. M. Dan & Norveg. a conciliis status & Præfecti stabulorum, qvi Serenissimi Daniæ Principis Caroli amplexus servitia, Eidemqve & Serenissimæ Sophiæ Hedvigæ, Regis fratri & sorori in itinere Dronninglundensi comes, in hac ipsa arce repentina, sed beata morte ad coelestia evocatus gaudia die XXVIII Julii MDCCXIX hora X antepomeridiana. Natus est. XXXI Januar MDCLXV vixit LI annos V menses XXVIII dies. — Haxthausen var Kammerjunker hos Dronning Charlotte ved hendes Død, og havde derefter været i kongelig Tieneste, indtil han fik den ovennævnte Post hos Prinds Carl.

[1]) Ved Wendts Afgang blev Mahling, forhenværende Feltpostmester, u. 14 Juli 1721 ansat som Secretair i Missionscollegiet, og siden, da Vaisenhuset kom istand, d. 11te October 1727 Inspectør ved dette.

at sende 2 af sine Pager til Halle paa det derværende saa kaldte «Pædagogium Regium» [1]), lod han Wendt ledsage dem, hvorefter Wendt i det følgende Aar gik til Hessen, og ikke mere vendte tilbage [2]). Efter Wendt blev Dose Pagehofmester, og, da han strax gik over i Prindsessens Tieneste som Kammersecretair, ansattes igien Tesch i hans Sted, men efter ham synes Prindsen at have afskaffet Hofmesterposten for sine Pager, og indskrænket sig til alene at holde en Pageinformator. Prindsens Inspectør for hans Godser og Secretair i de disse vedkommende Sager var, som vi vide, Terkel Terkelsen. Prindsens Domestiker bestode af 2 Morer og 5 Lakaier, til hans Kiøkken holdtes Mundkok, Mundskiænk, Kiøkkenskriver, og Taffeldækker tilligemed 7 dem underordnede Kiøkkenfolk, ved Stalden var der Hoffourer, Saddelknegt, Livkudsk, Forridere, og alle øvrige Grader af Staldfolk. Prindsens Hofstat bestod i Alt af 47 Personer.

Til Prindsessens Hofstat hørte hendes Overhofmesterinde, den gamle Fru Clara Anastasia Schmidtberg, født Geminger [3]), hendes Hofmester, Hans

---

[1]) Pædagogium Regium var stiftet Pindsen 1695 i Halle af August Hermann Francke som en Opdragelsesanstalt, navnlig for unge Adelsmænd; den 19de Septbr. 1702 confirmeredes Anstalten af Kong Frederik I. af Preussen u. det forn. Navn, og modtog flere Privilegier, samt annecteredes til Universitetet. Grundlaget for Anstalten var en levende Dannelse, hvis Hovedbestanddel var christeligen at paavirke de Unges Charakter, og vække deres Siæleevner giennem skriftlige Udarbeidelser i Modersmaalet og mundlige Foredrag af latinske og tydske Forfattere, dertil underviistes Disciplene ogsaa i Fransk, og lærte at male, slibe Glas, dreie o. s. v. Men ved Siden af disse nye levende Elementer, som saaledes kom ind i Undervisningen, og bestemte dennes egenlige Formaal, vare de gamle strenge Skolevidenskaber bibeholdte i hele deres pædagogiske Betydning i de classiske, historiske og mathematiske Fag. Undervisnings Gienstandene vare saaledes inddelte, at de sværeste Fag toges i de Timer, Disciplene vare mest physisk oplagte. Anstalten talte en 60—70 Disciple, hvortil der var 12 Informatorer og 1 Inspector, der ikke underviste, men gik omkring i alle Klasserne og controllerede Undervisningen, og ugenlig skulde holde Conference med Lærerene. Udgifterne vare 160 Rdl. aarlig for 1 Discipel. (Jvnfr. A. H. Francke: Nachrichten vom Waisenhause).

[2]) I et Brev til Overkammerherre Plessen, dateret Halle den 6te Juli 1723, underretter Wendt denne om sin forestaaende Afreise derfra til Hessen. I 1726 finde vi Wendt som Præst i Cassel. — Med det her Meddelte om Wendt berigtiges ogsaa den Beretning, der findes om ham i Worms Lexicon III, 997, hvorefter han skulde have tient Prindsesse Sophie Hedevig som Pagehofmester, og fra hendes Tieneste være bleven Præst i Soran i Lausnitz. Iøvrigt vendte Wendts Søn, Carl, der bar Prindsens Navn, tilbage til Danmark, hvor han blev Directør for Pleieanstalten, Bankcommissair, og Etatsraad.

[3]) Hun var født den 8de Marts 1652 og 69 Aar gammel, da de Kgl. Høiheder flyttede til Vemmetofte.

Friederich Holstein, der var gift med Overhofmesterindens Datter, Catharina Magdalena Schmidtberg, der ogsaa boede her tilligemed deres lille Datter, Sophie Hedevig Holstein [1]), hendes 2 Hofdamer, af hvilke den Enes Plads fra den her omhandlede Periode altid var besat med Kammerfrøken Juliane Augusta Barner [2]), hvorimod Damerne vexlede paa den anden, nemlig først Frøken Mette Henriette Vieregge [3]), der kort efter Ankomsten hertil giftedes med Marskal Bülow, saa Frøken Margrete Gedde Vind [4]), der senere giftedes med Kammerjunker Linstow, og endelig Frøken Caroline Sophie Haxthausen [5]). Til sin officielle Opvartning havde Prindsessen 2 Kammerjunkere, Baron Iver Holck og Maysback, og da den sidste, der allerede havde været Hofjunker ved Dronning Charlotte, senere afgik, afløstes han af Hofjunker, J. Chr. Urne; ligeledes havde Prindsessen 2 Pager, af hvilke de sidste her vare Petersdorf og Bernstorf. Prindsessens Hofstat udgiorde i Alt, iberegnet den qvindelige Betiening, 23 Personer.

Hele den ny opførte vestre Længe, var, som vi have seet, for Prindsessen; hun beboede personlig hele Hovedetagen i samme, i nordre Ende var hendes store Forgemak, hvorfra Glasdøre med Forsatser førte ud til Balconpromenaden paa Altanbygningen, i den søndre Ende, hvor hendes Moders Soveværelse havde været, var hendes Kabinet med Vinduer til Vest og Syd. I den tilstødende Sal i den søndre Længe var hendes og Prindsens Spisegemak. Derefter kom de 3 Værelser i denne Længe hen til Tyge Brahes Fruerstue, disse vare til Prindsens Beboelse, Fruerstuen selv var hans Forgemak og den dertil hørende Karnapstue hans Kabinet. Af de nye Værelser i den østre Fløi, der vare tagne fra Fruerstuen, havde Overkammerherre Plessen tvende, og han var den Eneste af Hofpersonalet, der boede i samme Stokværk, som de Kgl. Høiheder. Men ved Siden af Plessens Værelser stod en tom Leilighed for en Mand, der i Fortrolighed og Hengivenhed stod de Kongelige Høiheder nærmest efter ham, og der som Barn havde levet indenfor disse Mure paa den gamle Adelsgaard, der nu var blevet en prægtig Fyrste-

[1]) Hun var født den 30te Juli 1716, og 5 Aar gammel, da hendes Forældre flyttede med Hoffet til Vemmetofte. Der haves endnu et Maleri paa Vemmetofte, der forestiller den gamle Fru Schmidtberg og hendes lille Datterdatter med Angivelse af deres Alder. I Baggrunden sees Vemmetofte Slot, Stykket er signeret „1ste Mai 1723".

[2]) En Datter af Oberst Joachim Henrik Barner.

[3]) En Datter af den norske Vicestatholder Claus Henrik Vieregge.

[4]) En Datter af Kammerherre Carl Vilhelm Vind til Harrested.

[5]) En Dotter af Prindsens ovennævnte forrige Staldmester, Etatsraad Georg Frederik Haxthausen.

bolig, nemlig Erik Rosenkrands's og Fru Margrete Krabbes Søn, Geheimeraad Iver Rosenkrands. Han havde efter sin Udenlandsreise i 3 Aar været ansat som Kammerjunker hos Prindsesse Sophie Hedevig (1697—1700), og derved grundlagt sit nøie Forhold til de Kgl. Høiheder, som senere endnu mere var bleven forøget ved hans Forbindelse med den plessiske Familie. Da de Kgl. Høiheder flyttede til Vemmetofte, havde Rosenkrands allerede i flere Aar været Amtmand over Kiøbenhavns Amt, og Præses i Politi- og Commercecollegiet, men hvorofte han maa være kommen herud, sees af, at Leiligheden benævnedes efter ham, og da han giftede sig igien, indrettedes der ogsaa et Værelse her til hans Kone.

I tredie Stokværk boede Prindsessens qvindelige Betiening oven over hendes Værelser, men i det store Hiørneværelse oven over hendes Kabinet boede Overhofmesterinden, i de 2 nærmeste dertil stødende Værelser boede de 2 Hofdamer, i det tredie, hvor „Uroen" var, spiste Hofdamerne, og dette kaldtes den „lille Rosen", i det fierde, næst op til den øverste Fruerstue i østre Længe, boede Hofmester Holsteins, Fruerstuen selv var Cavalerernes Spisesal, og kaldtes den „store Rosen". I de øvrige Værelser, som vare afskaarne fra denne Fruerstue, boede Hoffets Cavalerer, og de, der ikke kunde faae Plads her, boede rundt omkring i nederste Stokværk i søndre Længe og Altanlængen. Marskal Bülov boede, efterat have giftet sig, paa Høistrup, som han forpagtede i 1723, men, da han efter et Par Aars Forløb ønskede, at komme fra Forpagtningen igien, fik han Bopæl med sin Familie i den sønderste Beboelsesleilighed i den lange Længe paa Kirkebroen, hvor der siden er bleven Lægebolig. Pagerne med deres Hofmester og Informator, boede tilligemed Livlægen i Ladegaarden i Værelserne i den nordre Ende af den vestre Længe. Præsterne havde deres Bolig igien vesten for denne paa Slottets Grund.

Hvad Værelserne paa selve Slottet i Almindelighed angaaer, skulle vi kun bemærke, at Kaminvæggene i dem vare beklædte med hollandske „Asters"[1]), og at der anbragtes Jernkakkelovne i dem ved Siden af Kaminerne. Væggene i Prindsens og Prindsessens Forgemakker, samt i Prindsens Kabinet og Overkammerherre Plessens Kabinet, vare betrukne med Guldlæder, der var indforskrevet fra Holland, og som endnu den Dag i Dag danner de prægtige Tapeter i disse Værelser.

---

[1]) Malede Porcellainsskiver. Ordet er dannet af «ostracia» Muslinger.

Glandspunkterne ved Bemmetofte vare Prindsessens Kabinet, Lysthaven, og Prindsessens Lysthus, men især det lille Kapel formedelst de dertil hørende Kostbarheder.

I Prindsessens Kabinet var der Speilglas i Vinduerne og Dørene, Kaminpillen, saaledes som den endnu er at see, dannedes af en forsølvet tavlet Grund med riflede Søiler, i Midten over Kaminen var der anbragt et Speil med Glasramme, og omkring dette vare alleslags Porcellains Vaser og Flaconer opstillede paa forsølvede Postamententer, øverst paa Pillen laae der 2 forsølvede Løver, og midt mellem dem stod et Skiold med Prindsessens Navnechiffer med Krone over. Væggene i Kabinettet vare beklædte med rødt „Mor" med hvide Striber, og af en Inventarieliste sees det, at der til Toiletbordet her hørte et sølv- og guldbroderet Toiletteppe med Guldkniplinger, og 2 Guldpostamenter, der nu befinde sig paa Rosenborg Slot, hvoraf der i det ene var et Guldskrivertøi med en Guldlysepibe, og i det andet en lille Guldcredens og 3 Guldskeer, i det samme Værelse maa vi ogsaa tænke os, at Prindsessens guldemalierede Schackspil har staaet, medens hun var paa Bemmetofte, og hendes Malerkasse med dens Elfenbens Farveskaaler. Endelig maa vi endnu henføre til dette Værelse de 6 Sølvlampetter, der findes efter Prindsessen paa Bemmetofte, paa hvilke Lyset kastes tilbage fra smaa ovale Speile, der ere indfattede i Sølvfiligran-Rammer, og i hvis Midte qvindelige østerlandske Figurer ere paamalede.

Den nye Lysthave, der anlagdes der, hvor den gamle havde været, var vel af et indskrænket Omfang, men af det Urydde, hvorover vi ovenfor have læst Gartnerens fortvivlede Beskrivelse[1]), fremstod her med Aarene det mest fuldendte Anlæg i Datidens Smag, hvis Hovedparti bestod af Prindsens og Prindsessens Navnechiffre med Kongelige Kroner over, der vare udførte i en stor Maalestok og omgivne paa den ene Side med et Parti af smukt slyngede Arabesker, og paa den anden af Labyrinther, der endte i Lysthuse; Hovedgangen fyldtes af Postamenter, der i smaa Statuer fremstillede alleslags Repræsentanter for Landlivet, og Sidegangene, der foroven førte fra denne, indfattedes om Sommeren af portative Alleer af Myrther, Laurbær, og navnlig Oranger, dog omtales det ogsaa, at der i nogle af disse stode Rosmariner og Cypresser, som groede i Friland.

[1]) p. 71.

Denne Have var kun til Promenader, ikke til Blomster. Til Blomster havde Prindsessen en særegen Have, der var anlagt i den store Dyrehave, som Prindsen havde indtaget, og som var forbundet med Lysthaven ved en Bro, der førte over Stevns Aa og kaldtes „Prindsessens Bro". I denne Blomsterhave befandt Prindsessens prægtige Lysthus sig, som var en sexkantet grundmuret Bygning, hvis Sider vare 11 Al. høie og 16 Al. lange, foroven var Bygningen flad, og dannede en Altan, belagt med Blik og omsat med et Dukkegelænder. Et sexkantet Taarn af Bindingsværk var bygget op til Lysthuset, og førte indvendig ad en Vindeltrappe op til Altanen. I Lysthuset var der 3 „Logementer", der rimeligvis have været indrettede saaledes, at de have passet til Dagens forskiellige Tider, saa man her kunde have Lys og Skygge, eftersom man vilde, fra Solens Opgang til dens Nedgang. Paa Huset var der 14 Fag Vinduer af en Høide som de høieste Kirkevinduer fra 5½ Al.—6½ Al., og næsten alle ligesaa brede, hvilket i Forbindelse med Logementernes egen overordenlige Høide maatte giøre det ligesaa lyst og luftigt inden i dem, som udenfor. I Logementerne stode 9 Bænke af svære Egeplanker til at hensætte Oranger paa. I det ene Logement var et «Estrado» Gulv af Gips, og en kostbar saakaldet „Hamborgerovn" af Porcellain, i de 2 andre vare Jernkakkelovne og Gulvene af Brædder og rødoliemalede. Jernsprosserne i Vinduerne vare zinnoberrøde, men alt Andet var grønoliemalet, saasom Vindueskarme, Døre, Paneler, Rækværket paa Altanen, Træværket paa den udvendige Side af Trappetaarnet, endogsaa de 2 Skorstenspiber paa Huset. I Blomsterhaven var der et stort ottekantet Basin med et ligeledes grønoliemalet Rækværk.

Til Kapellet var der paa Vemmetofte i Dronningens Tid et gammelt Altertøi, der giemtes i en svær Egekiste, og muligt længe havde fulgt med Gaarden, men dette lod Prindsen Aaret efter at han havde faaet Vemmetofte, ombytte med en prægtig guldbroderet Messehagel af rødt Silkefløil til Præsten, og et lignende guldbroderet Klæde til Alterbordet, paa begge sattes Aarstallet 1715, og paa Midten af Alterklædet Prindsens Navnechiffer og Krone udført i det mest udmærkede Arbeide. Ogsaa Prædikestolen beklædtes paa samme Maade. I det næste Aar 1716 fik Kirken en kostbar Samling af hellige Kar til Daaben og Nadveren, Alt af massivt Sølv forgyldt. Til Døbefont fik den et prægtigt forgyldt Bord, hvis Fod var et Kunstværk af Træskiærerarbeide, der forestillede et Træ bedækket med det frodigste Løvværk til et Sindbillede paa Christus som Livsens Træ. Og som en Betegnelse af

Daaben som Delagtiggjørelsen i Opreisningen ved Christus fra Syndedøden, ophængtes der i Muren over Døbefonten et lille forgyldt Skab med et Elfenbenscrucifix, der efter Legenden fremstillede Adams Grav forneden, og oven over den Korset paa Golgatha med Christus [1]). Alt dette er endnu i Kirken og til Kirken [2]). Men hvad der er den største Prydelse, som Vemmetofte Kapel har fra Prinds Carl, og hvori dette Kapel vidner om den Retning, som den Tids Troesliv havde taget, og heri har en Bekiendelse, som ingen anden Kirke i Danmark, det er den bibelske Malerisamling, der her findes af Krock, og som Prindsen lod flytte hertil fra sin „Have" ved Kiøbenhavn. Dette skete allerede i 1716, og Grunden, i det

[1]) Efter hele den apocalyptiske Mysticisme, der gaaer giennem dette med stor Flid udførte Kunstværk, maa det upaatvivlelig være et Arbeide af den bekiendte Billedskiærer Magnus Berg (1666—1739), som vi her have for os, ligesom det ogsaa vilde være besynderligt, om Prinds Carl Intet skulde have eiet af den gamle gudfrygtige Mester, der stod i saa nær Forbindelse med Hoffet.

[2]) Ogsaa Prindsesse Sophie Hedevig tog sig paa samme Maade af sin Kirke i Dronninglund, baade af dens Tilstand og Forskiønnelse. Herom vidner endnu hendes Navnechiffer, der er anbragt paa mange Steder i Kirken, saaledes paa Loftet over Chordøren med Aarstallet 1716, paa Altertavlen ved den forreste Pille med Aarstallet 1717 — ved den bageste Pille staaer Dronning Charlotte Amalies Navnechiffer —, paa Døbefonten med Aarstallet 1723, og paa Prædikestolen uden tilføiet Aarstal. Endelig findes hendes Navnechiffer endnu oven over Indgangen til Kirkegaarden med Aarstallet 1720. Herved betegnes altsaa forskiellige Ting, Prindsessen har ladet giøre eller forbedre ved Kirken, men under hendes Ophold paa Dronninglund om Sommeren 1719 i det epidemiske Sygdoms Aar, da Haxthausen døde der, forsynede hun ogsaa Alterbordet og Prædikestolen med nyt Tøi, skienkede en ny Messedragt til Præsten, og nye hellige Kar til Kirken, hvilket alt vistnok har været udmærket fra hendes Haand. Om disse Gaver sattes der paa en sort Steen i Kirken med forgyldte Bogstaver følgende Indskrift:

„Da Kongens Syster fik for Dronninglund at raade
„Var det til Stedets Gavn, og Kirkens store Baade
„Sophia Hedevig er Guds og Dydens Ven,
„Som Zions Mure nu har bygget op igien,
„Paa Herrens Tempel hun slet intet lader savne,
„Som er til Prydelse og kand til Styrke gavne,
„Guds Alter, Funt, og Præst, og Ordets Lære-Sted
„Har af Princessens Haand aldt, hvis hend ziires med".
Anno MDCCXIX.

Mindestenen med sin Indskrift er der endnu, den findes i Muren sønden for Prædikestolen, men af Gaverne, den fortæller om, er ingen tilbage; alle Kirkens Sølvkar berettes at være tagne og omsmeltede af den berygtede Brigader Halling, der mod Slutningen af forrige Aarhundrede blev Eier af Gaarden. Paa Alteret sees nu et Par værdiløse Metalstager, som han skal have sat istedenfor dem, han borttog.

mindste til den Hurtighed, hvormed det skete, stod upaatvivlelig i Forbindelse med Zarens Hensigter paa Prindsens „Have", og Prindsens Frygt for, at han dog ikke skulde beholde denne i Sikkerhed for ham, thi, efterat Prindsen og Prindsessen den 3die August, som vi have seet, vare vendte tilbage fra Dronninglund til Kiøbenhavn over Vemmetofte, lod Prindsen sin Husfoged paa „Haven" øieblikkelig indpakke disse Malerier, og allerede den flg. 11te August, altsaa 8 Dage efter, sees de at være afgaaede til Vemmetofte. Samlingen bestaaer af 33 bibelske Stykker, der endnu alle hænge i Kapellet, som den Dag de kom, og det synes som vi i dem have Copier af alle de bibelske Stykker, som Krock har udført til Altertavler i de forskiellige Kirker. De 24 af Malerierne ere af de saakaldte „Kabinetsstykker" omtrent paa 1 Alens Størrelse, og indeholde Christi Lidelseshistorie i følgende Fremstillinger:

1) Christi Daab[1]). 2) Christi Salvelse af Maria. 3) Fodvaskningen, 4) Nadveren[2]). 5) Christi Kamp i Gethsemane, at Kalken maatte gaae fra ham[3]). 6) Christi Sved falder som Blodsdraaber til Jorden, og en Engel kommer ned fra Himmelen og styrker ham. 7) Christus fremstiller sig for Vagten, der falder til Jorden. 8) Judas forraader Christus ved et Kys. 9) Vagten griber Christus og Peder afhugger Malchi Øre. 10) Christus fornægtes af Peder. 11) Caiphas sønderriver sit Klædebon, og Raadet dømmer Christus skyldig til Døden. 12) Christus forhøres af Kong Herodes fra Gallilæa. 13) Pilatus lader Christus hudstryge. 14) Soldaterne sætte en Tornekrone paa Christi Hoved og et Rør i hans høire Haand. 15) Pilatus fremstiller Christus og siger: „See hvilket Menneske"! 16) Korset tages fra Christus og lægges paa Simon fra Cyrene. 17) Christi Afsked fra sin Moder paa Korset, Maria synker om giennemboret af Smertens Sværd, de 2 andre Mariaer trøste hende[4]). 18) Christi Død. 19) Christi Nedtagelse af Korset. 20) Christi Gravlægning. 21) Christi Opstandelse[5]). 22) Maria forbydes at berøre Christus efter hans Opstandelse. 23) Thomas beskæmmes for sin Vantro paa Christi Opstandelse. 24) Christi Himmelfart[6]).

Hvad Nr. 1, 2, og 24 af disse Stykker angaaer, da ere de 2 første tagne

---

[1]) Skal være et Studium efter Francesco Albano.
[2]) Udført i Krocks Altertavle til Faxe Kirke.
[3]) Udført i Krocks Altertavle til Petri Kirke i Kiøbenhavn.
[4]) Udført af Krock i Hirschholms Kirke.
[5]) Udført i Krocks Altertavle til Helliggeistes Kirke i Kiøbenhavn., og til Frydendals Kirke efter Bestilling af den forn. General Eyndten.
[6]) Udført i Krocks Altertavle til Fuglebierg Kirke efter Bestilling af Overkammerh. Plessen.

med til Lidelseskredsen som Indvielserne til Døden, og det sidste, fordi Herrens Herlighed hos Faderen først indtraadte efter hans Himmelfart[1]).

Til disse 24 Kabinetsstykker kom følgende større Compositioner: 1) Hyrdernes Tilbedelse. 2) Christus priser den canaanitiske Qvindes Tro[2]). 3) Christus lader de smaa Børn komme til sig. 4) Christus helbreder Krøblingen ved Bethesda Dam. 5) Christus paa Korset mellem begge Røverne[3]). 6) Den Helligaands Udgydelse over Apostlene[4]). I alt 6 større Stykker[5]).

Endelig hørte endnu 3 Brystbilleder hertil, Copier af Krock efter udenlandske Mestere, nemlig en bodfærdig Magdalena, en Maria med Barnet, og en Christus med Tornekronen.

Alle disse Stykker havde Prinds Carl havt, før han fik Vemmetofte, og de havde været ophængte i den Bedesal, han havde indrettet paa sin „Have"; men i Aaret 1717 forøgede Prindsen endnu Samlingen med et nyt Arbeide. Den gamle Altertavle i Kapellet passede nemlig ikke til alle disse Malerier, eller til den Udstyrelse, som Alteret nu havde faaet, Prindsen lod den derfor nedtage[6]), og ombytte med et Altermaleri, som Krock udførte efter hans Bestilling, og som forestillede „Dommedag", og opsattes i en prægtig udskaaret forgyldt Ramme. Dette Maleri er ikke alene efter sin Plads, men ogsaa efter sin Udførelse Hovedstykket i Samlingen[7]).

Prinds Carl havde, ligesom hans Broder Kongen, arvet Faderens store Passion for Heste. Han havde saaledes et kostbart Stuteri, der 1726 forflyttedes fra Jægerspris til Vemmetofte, og bestod, foruden Overkammerherre Plessens Heste, der gik mellem Prindsens, af henved 40 Stykker. I 1729

[1]) Af ovennævnte 24 Kabinetsstykker har Krocks gamle Biograph i Dansk. Magas. III, p. 164 ikkun kiendt 7, nemlig: Nr. 10. 11. 13. 14. 17. 21. 23.

[2]) Her under staaer: «H. Krock f. Roma 1705».

[3]) Herunder: «H. Krock fecit 1707».

[4]) Herunder: «H. Krock f. 1708».

[5]) Af disse 6 Stykker anfører Biographen i D. M. anf. St. kun 3 som tilhørende Prinds Carl, nemlig Nr. 2. 3. 5. Han nævner aldeles ikke Nr. 6, og maa altsaa ikke have kiendt dette.

[6]) Denne Altertavle maa have været fra Kapellets Indretning af Tyge Brahe. Den blev senere gienopsat i Lilleheddinge Kirke, hvor den endnu findes.

[7]) Om dette Stykke siges i D. M. anf. St.: „Det er noget nær den samme Invention, som har været i den gamle Slotskirke (det af Frederik IV. opbyggede Kiøbenhavns Slot) med saa mange smaa Figurer, at det fast vrimler deraf, og dog ei indrettet som til en Plafond, men et Kabinetsstykke, thi det er fortræffeligen udarbeidet og

anføres det paa 39 Heste, hvoriblandt 12 Hingste fra 2—4 Aar, 8 sorte Hopper, 5 blaaskimlede, 5 gule o. s. fr. Prindsens Marstal paa Vemmetofte var overordenlig prægtig og beløb sig ikke til mindre end 70—80 Heste, deraf var der 2 Livspænd, det ene til Prindsen paa 8 Hingste, det andet til Prindsessen paa 6 blaaskimlede do., 2 Spænd paa 6 Hopper, som Prindsen i Almindelighed kiørte med som roligere, et Spænd paa 6—8 Norbaggere, og 6 Rideheste til Prindsen selv, — en særskilt Hest til hver Søgnedag i Ugen —; de øvrige Heste vare til Hoffets og Hofholdningens Brug. Vi vide, at Frederik IV. i flere Aar satte sin største Fornøielse i at holde Carrousseller, og at Prinds Carl i Aarene 1701, 1702, 1703, 1708, 1710, førte an mod Kongen ved disse, og heri kan vel en Grund søges til Anskaffelsen af nogle af de prægtige Ridetøier, Prindsen havde, ved Siden af den Luxus, som den Tid fordrede af en kongelig Person i saa Henseende. Til Prindsens Ridetøi hørte nemlig for det første 2 Sadler, der havde været Christian V.s, den ene med Sølvgrund og guldbroderet For- og Bagstykke og sølvforgyldt Hovedstols Beslag, hvorpaa stod «Chr. 5», den anden af graat Fløil, besat med Guld- og Sølvblomster, og Skaberakket kantet med Guld- og Sølvfryndser og «C. 5» fortil paa Sølvsadbelknappen; dernæst 4 Sadler af rødt Fløil med Guldgalloner, 1 af blaat Fløil med smaa Guldfryndser, For- og Bagtøi af blaat Atlask med Sølv- og Guldgalloner, 1 af grønt Fløil rigt guldbroderet, 1 Guldmors engelsk Jagtsaddel, omsat med Sølvkniplinger, 1 rød Fløils Tunnelsaddel med en bred Sølvgallon. Af Skaberakkerne til disse Sadler anføres et af rødt Fløil guldbroderet med smaa Guldfryndser og Turkiser. Ligeledes anføres hertil svarende Hestedækkener af rødt Fløil o. s. fr.

---

udført". Men naar Stykket derhos i D. M. henføres til Selsø som anskaffet af Ludvig Plessen, da er det, som her sees, en Vildfarelse. Krock selv ansaae dette Stykke for en ny original Composition, og har signeret det: «H. Krock infento et fecit 1717». Rammen om Stykket er af Billedskiærer Mester Jacob Roege i Kiøbenhavn.

Der omtales i D. M. anf. St. endnu 2 bibelske Stykker, som Krock har udført for Prinds Carl, og som der formenes at være paa Vemmetofte, men det angives ikke, hvad de skulle forestille. Det er imidlertid rimeligt, at vi have disse i tvende Stykker af det Gl. Test., som endnu ogsaa ere paa Vemmetofte, og af hvilke det ene forestiller Elieser, som giver Rebekka Smykker ved Brønden, og det andet Dronningen af Saba, som giver Kong Salomo Skienk. At Krock har behandlet det første Emne, sees af Fortegnelsen over hans Arbeider paa Hirschholms Slot, og at han ogsaa har behandlet det andet Emne, bliver saameget rimeligere, som dette danner et naturligt Sidestykke til „Esther og Ahasverus", som han ligeledes sees at have udført paa Hirschholm.

Med Hensyn til den Guldmors engelske Jagtsaddel med Sølvkniplinger, som Prindsen havde, skulle vi tilføie som en videre Oplysning til Prindsens Jagteqvipering, at der efter Prindsesse Sophie Hedevig fandtes en Guldhirschfænger med Diamanter, som maa have tilhørt ham, og ved Arven efter ham være kommen til hende.

For Jagten havde Prinds Carl ligeledes en nedarvet Tilbøilighed, og beholdt ogsaa denne i sin Svaghed paa Vemmetofte, hvor han ikke alene havde sin særegne Jagtetat, og holdt en Mængde Jagthunde, hvortil han lod bygge den ovenanførte Stald nede hos Jægeren ved Stranden, men Plankeværket mellem Lysthaven og Dyrehaven forsynedes ogsaa med Skydehuller, hvoraf flere endnu sees, og som anbragtes, for at Jagterne i denne kunde afholdes fra Lysthaven, og Prindsen muligen saaledes deltage i dem. At den af Jagtfalkearterne saakaldte „Sletfalk" har trukket paa Kysten af Vordingborg Lehn, vide vi, men den er upaatvivlelig forekommen i alle Strandskovene langs med Præstø Bugt, ligesom den ogsaa endnu enkeltvis kan sees trække i Vemmetofte Skove, det er derfor sandsynligt, at det Fuglefængerhus, som Prindsen kiøbte i 1715 i Elmue i Faxe Sogn, var beregnet paa at indfange denne Falk, og at det Samme var Bestemmelsen med det Fuglefængerhus, som Prindsen i 1725 byggede her i Dyrehaven, og som bestod af en Længe paa 12 Fag, der var giort af rue Brædder over hinanden, og forsynet med et særskilt Kammer for Fuglefængeren til at „trække" i, og udvendig malet grøn paa Taget[1]). Der blev ogsaa anlagt et Fasaneri i Dyrehaven med en dertil hørende Fasanhave[2]), og mellem Ladegaardens vestre Fløi og Præsteboligerne anlagdes der en Duehave med en Masse af Duer, der især vare en Yndlings Gienstand for Tiden, og hvortil der opførtes en hel Bygning, der foroven endte i en stor udskaaren Trædue. Der findes ingen Spor til, at der har været Baade i Gravene omkring Slottet, som Prindsen og Prindsessen skulle have ladet sig roe omkring paa, hvorvel der

[1]) I Nyt Histor. Tidsskr. II, 2 har Jacobsen leveret en Afhandling om Jagtfalkene, hvori han siger, at „Sletfalkene" fangedes især paa den østlige Side af Isefiorden og i Odsherred, men ogsaa paa Lolland, og han anfører Beviis for, at de ogsaa maa være fangede i Vordingborg Lehn, uagtet intet Nærmere derom er ham bekiendt. Han beskriver Indretningen af det dertil opførte Hus saaledes, at det er som en afstumpet Kegle, halvt under Jorden med Aabninger til alle Sider, giennem hvilke Fuglefængeren kan holde Udkig og trække i Snorene.

[2]) De første Fasaner i Danmark skal have været 5, som Frederik II. fik tilsendte ved Aaret 1576. Jomfr. Luxdorphiana p. 332.

rigtignok omtales 2 „Stigetrapper" ned til Gravene ved Indkiørselsbroen, der kunne lede Tanken herpaa, derimod see vi, at der strax i Foraaret 1722 d. 21de April skrives til Admiral Judicher, at han skal besørge Prindsen 2 Chalupper, som Hs. Kgl. H. sikkert kan roe og seile med paa Søen ved Vemmetofte, dog at de ogsaa skulle kunne være til anden Brug[1]). At Prinds Carl aldrig har pløiet, er utvivlsomt, men om der ikke ogsaa har været tænkt paa denne agrestiske Nydelse for ham paa et Sted, hvor Tidens Smag for Naturlivets Idealer skulde realiseres, og om den Plov, der omtales som „Prinds Carls Plov", og hvortil der hørte 4 særegne Heste, ikke oprindelig har havt en saadan Bestemmelse, kan ikke siges. Derimod vide vi bestemt, at der var sørget for Tidens alchymistiske Divertissementer paa Vemmetofte. Prindsen havde allerede havt et Laboratorium paa „Haven", og Dr. Gaulcke, synes, som man kunde tænke sig, da han var kommen i Prindsens Tieneste, især her at have villet giøre sig nyttig for Prindsen, og ret skaffe Hs. Kgl. H. en gylden Underholdning i hans landlige Ensomhed paa Vemmetofte. Han nøiedes derfor ikke med at faae Laboratoriet herud fra „Haven", men anskaffede desforuden en saadan Mængde Apparater, at der skrives d. 7de October 1721 fra Kiøbenhavn til Vemmetofte: „Dr. Gaulcke samler her saa meget sammen til det vemmetoftske Laboratorium, at Jagten for denne Gang vel ikke kan indtage mere". Vi finde ogsaa, at der bliver opsat 4 Destiller- og Smelteovne til ham, og at Smeden maa giøre ham allehaande Redskaber, saasom en rund Stang paa 2 Al. med 2 Øine, 4 Stykker Jern til Rister, et langt Jern med Ske paa den ene Ende og Spade paa den anden, en Guldsmedetang ¾ Al. lang o. s. fr. Men Dr. Gaulcke var ikke heldigere med sine alchymistiske Tillavninger end med sin Underkur paa Dronning Louise, og Smeden maatte ikke mindre end 6 Gange i de ¾ Aar, han var her, omsætte hans Ovne, der naturligvis maatte bære Skylden. Det Alchymistiske hørte imidlertid dengang saaledes sammen med Medicinen og den daværende Naturphilosophi, at det var en nødvendig Bestanddel af det høiere Liv, og derfor finde vi ogsaa, at den senere Livmedicus, Lic. Høielse, ligeledes har sine Smelte- og Destillerovne, som Noget, der saa skal være, uden at vi

---

[1]) Saadanne smaa Seiltoure morede Frederik IV. meget, saaledes skriver der den 4de Septbr. 1723 fra Kiøbenhavn til Vemmetofte: „Igaar Eftermiddags Kl. 4 giorde de kgl. Herskaber fra Slotshaven og bagom en Tour til Vands til Toldboden med 5 Chalupper, forrest en med kgl. Musik af Trompeter og Pauker, i den anden de kgl. Herskaber, i de øvrige Cavalererne, Damerne og Suiten".

imidlertid høre videre Tale derom. En yndet Fornøielse for Prindsen og hans Hof var Billardspil, der stod et Billard i Prindsens Forgemak for ham og Plessen, og et for Cavalererne i deres store Spisesal. Prindsen spillede ogsaa Schack som Prindsessen, og et „Coqville" Spil omtales uden nærmere at bestemmes.

Hvad Prindsessen nu angik, da havde hun ikke blot sin Blomsterhave med Roser, Lilier og Pæonier, og sit Lysthus fuldt af duftende Oranger, men ogsaa sine tamme Raadyr, der dels stode i et Indelukke, dels gik frit omkring Slottet, sine Paafugle med deres Unger, sine Kanariefugle, og sine Silkeorme, og endelig sine Høns i en talløs Mængde. Vi see ogsaa, at hun har sine Sølvfiletnaale til Fuglegarn, og at der giøres en Væv til hende, der betegnes som hendes egen; men Hyrdetiden slaaer os dog først fuldkommen imøde, naar vi see, at Prindsessen her har sit eget „lille" Kiøkken, sine egne „unge" Køer, og sin egen Melkestue, og saaledes see den Kongelige Dame at skulle søge sit Ideal i Landsbypigens Naturliv.

Der er imidlertid ingen Tvivl om, at det Meste af alt dette langt mere giver os et Billede af, hvorledes Tidsalderens Idee blev giennemført paa Bemmetofte efter hele sin idylliske Charakter i de der trufne Indretninger, end af det Liv, hvori de Kgl. Høiheder her have deltaget, thi Prindsens Sølvskridtmaaler viser noksom, hvor indskrænkede hans Kræfter vare til at nyde Landlivet[1]), og Prindsessen er sikkert oftere baaret fra Slottet til sit Lysthus i sin Porte-chaise, end hun tilfods har tilbagelagt denne Vei. En langt større Ny-delse havde Prindsessen derimod af hendes sølvbeslagne Kasse, der giemte hendes Farver og Pensler, thi ikke færre Arbeider af hende end 22 Blomster=

[1]) Vitruvius havde allerede 10 Lib. cap. 14 beskrevet en Milemaaler. Lewin Husius fra Gent, der opholdt sig i Nyrnberg fra 1590—1602 udgav der en Beskrivelse over Skridtmaalere, man kunde bære paa sig, og Milemaalere, man kunde forbinde med Vognhiulets Omdreining. Hohlfeldt indførte Skridtmaalere med 5 Visere, men en større Forbedring modtog Skridtmaaleren af Catel, der indrettede den med 3 Skiver og 3 Visere, den første Viser betegnede Skridtene indtil 100, den anden, hvormange 1000, og den 3die, hvormange 20,000 Skridt man giorde. Instrumentet anbragtes i Livet af de da brugelige Knæbenklæder, og bevægedes ved en Silkesnor, der gik paa Ydersiden af disse ned til Knæet, hvor der var fastgiort en lille Staalbøile, hvorom Snoren gik, og trak den første Viser 2 Skridt frem for hver Gang det Ben flyttedes, hvorpaa Instrumentet var. Jonfr. Frieder. Nicolai: Beschreibung einer Reise. Berlin 1783, 1, p. 26.

stykker, 8 Genrestykker, 4 Bibelstykker, og 7 Portraiter[1]), foruden flere ufuldendte Arbeider befandt sig paa Vemmetofte ved hendes Død, og et af hendes bedste Arbeider see vi, hun strax i Begyndelsen her har udført. Ved Siden heraf kunne vi vistnok ogsaa nævne Musiken[2]). Hvad der imidlertid var mere for hende end nogetsomhelst Andet var hendes Bibliothek, der stod i Skabe med Glasdøre under Hovedtrappen, der førte op til hendes Værelser, og hendes Hofprædicant siger, at „hendes arbeidsomme Hænder aldrig vare udstrakte til nogen Gierning uden med opladte Øren til Læsning", men hvad hun saaledes lod læse for sig, naar hun sad ved sin Broderramme, eller syslede med sin Filetnaal, eller sin Væv, og hvad hun læste selv, var efter den samme Mands Vidnesbyrd altid af religiøst Indhold, enten af Bibelen eller af Andagtsbøger, hvorved hun følte sin Aand besynderlig styrket og forfrisket, og hun og Prinds Carl skulle ifølge samme Beretning have tilbragt mange Timer sammen med saadan fælles Læsning, hvorved vi da maa tænke os, at Prindsen har siddet og læst for hende[3]).

Ved Prindsens Hofholdning paa Vemmetofte vare 3 besværlige Poster, Vand, Vildt og Fisk. Hvad den første angik, da var Vandet vel forbedret overordenligt ved den nye Brønd, Prindsen havde ladet grave i Slotsgaarden,

---

[1]) Portraiterne vare Zaren og Zarinden, Dronning Charlotte Amalie, Prinds Georg, Overhofmesterinde Schmidtberg, Geheimeraad Raben, og Marskalinde Gram født Holstein. Riegels siger i sin Frederik IV. II, p. 424, at „Prindsesse Sophie Hedevig fortrinligen malede Blomsterstykker". Derpaa tyder ogsaa en lille Tegnebog, der er funden efter Prindsessen paa Vemmetofte, og indeholder flere Blomstertegninger med Sølvstift paa Pergament. Paa Rosenborg findes af Prindsesse Sophie Hedevig 2 Blomsterstykker for hvert af Aarene 1692, 1695, og 1698, og for de 2 sidst anførte Aar ere tillige Christian V.s og Dronning Charlotte Amalies Navnechiffre malede i Midten af Blomsterne, desforuden er der nogle Stykker uden Aarstal, hvoraf det bedste er en staaende Dame med en Hund og en Blomstervase ved Siden. Da det kun er Vandfarve, ere alle disse Stykker afblegede, og Tidens grelle Smag navnlig i Compositionen forstyrrer Indtrykket; man faaer derfor et langt bedre Begreb om Prindsessens Talent af Sølvstifttegningerne i den lille Bog paa Vemmetofte, end af alle disse. Hvorvidt Prindsessen ogsaa har malet med Olie, kan ikke sees.

[2]) At Prindsesse Sophie Hedevig ikke blot holdt af Musik, men ogsaa selv dyrkede den, sees af hendes Guitar paa Rosenborg, der baade ved hendes derpaa anbragte Navnetræk og dens prægtige Indlægning vidner om, at den har været brugt af hende selv.

[3]) Paa Rosenborg findes der to Broderier af Prindsessen, der ere udførte i Sølv og Perler paa sort Fløil, og fremstille Jakobs Drøm og Kamp med Englen, og saaledes give et Indtryk af hvad, der læstes for hende under hendes Haandarbeider, og hvorledes dette ofte blev Motivet til disse.

men da de Kongelige Høiheder formodenligt aldrig havde faaet andet Vand til sig selv paa Sælland end Roskilde Vand, og de i Alt skulde have det fortræffeligste, maatte de ogsaa her forsynes med dette, og der holdtes derfor en Vogn, der aldrig giorde Andet end Uge ud og Uge ind at kiøre med Vand mellem Roskilde og Vemmetofte. Og da Jagtbanen paa Vemmetofte langtfra formaaede at levere det Tilstrækkelige til det store Forbrug, afgik der ligeledes ugenligen en Vogn fra Vemmetofte til Jægerspris efter Vildt. Med Ferskvandsfisk var det imidlertid det allervanskeligste, da denne Artikel ikke var paa Stedet, og alle de Fiskedamme Prindsen havde ladet udgrave, og alle de Vandinger rundt om paa Godserne, som han end havde tilsat med Fisk, saa trivedes de dog ikke i den lerede Jordbund, og hvad man i den Henseende skulde have, blev enten sendt fra Frederiksdal, eller kiøbt fra de berømte Fiskerier ved Gisselfeld, hvor vi finde, at der i 1722 betales noget over 250 Rdl. for Fisk til Hoffet paa Vemmetofte. Ogsaa for Saltvandsfisk drøiede man; den praktiske Dronning Charlotte havde pleiet, naar hun tog ud fra Kiøbenhavn til Giorslev og Vemmetofte, og kom til Prambroen over Stevns Aa, da at lade Fiskeren der sætte sig op paa en Vogn med sit Garn, og kiøre bag efter sig til Giorslev og Vemmetofte, og saa fiske i Stranden paa begge disse Steder, saalænge hun opholdt sig der. Det Samme giorde Prindsen ogsaa i Begyndelsen, men da Hofholdningen paa Vemmetofte blev fast, og Fiskerierne ved Vemmetofte Strand ikke afgave noget, bleve „Plutse" Leds Husene ved Klintemarken under Høistrup Gods i October 1722 bortfæstede til 2 Fiskere, som forpligtedes til først at falbyde deres Strandfisk paa Vemmetofte. Denne Forpligtelse har varet til de senere Tider.

Den daglige Anretning ved Prindsens Taffel bestod af 8 Retter, 4 Slags Vin, og 2 Slags Confekt[1]). De Kgl. Høiheder opvartedes ved Tafflet

[1]) Det er interessant at see den fuldstændige Omvæltning, der er foregaaet i Levemaaden fra Christian IV.s Tid og til den her omhandlede, og hvorledes igien Levemaaden fra den Tid og til vor Tid er vedbleven væsenligt uforandret, saa man skulde troe, at Anretningen ved Prinds Carls daglige Taffel var fra den Dag idag, omendskiøndt der er dobbelt saa langt mellem vor Tid og Prinds Carls, som mellem hans Tid og Christian IV.s Død. Ifølge en Fortegnelse, der foreligger, vare nemlig de her anførte 8 Retter efter Ordenen som følger: 1) Suppe af Høns, Kapuner eller Kalkuner, 2) Oxekiød, 3) Ragout med Østers, Trøfler, Muslinger eller Krebs, 4) Skinke, Oxetunge eller Lammekiød med Asparges, Spinat eller Kaal, 5) Fisk, 6) Kalvesteg, 7) Steg af Fiærkræ eller Fuglevildt, saasom Kalkuner, Kapuner, Poularder, Kyllinger, Agerhøns, Vildænder o. s. fr., 8) Dyresteg eller Haresteg. — Vinene vare gammel Vin, almindelig rød Vin, Bourgogne, og Rhinskvin.

bestandig af Pager, disse modtoge Maden fra en Mor, og ham tilbragtes den igien fra Kiøkkenet af Lakaier. Propretéen ved Hoffet, der var drevet til den yderste Elegantse, fordrede ikke alene, at Anretningen blev baaret ind til Tafflet bedækket med Servietter, og bragt paa Servietter fra Haand til Haand, men det synes ogsaa, som de Kgl. Høiheder skiftede Servietter under Tafflet[1]). Tallerkenerne, Fadene, Presenterbakkerne o. s. v. vare alt Sølv. Tafflet varede fra 1—1½ Time. Naar Prindsen og Prindsessen spiste ved „lille Taffel" vare kun Overhofmesterinde Schmidtberg og Overkammerherre Plessen med, og som oftest en lille femte Person, nemlig Hofmester Holsteins lille Sophie Hedevig; ved „fuldt Taffel", naar der ingen Fremmede var paa Slottet, vare begge Hofdamerne tilstede, og Hofmester Holsteins.

Ved Hoffet var der 2 Gange Kirketieneste om Ugen, nemlig Søndag og Onsdag, hver Dag baade Formiddag og Eftermiddag, om Fredagen holdtes der Catechisation fra 10—11 over Catechismen med de unge Mennesker ved Hoffet, samt de gifte Domestikers Børn og de unge Tienere ved Hofpersonalet, og herved skulde ogsaa Arbeidsfolkene og Staldkarlene være tilstede. Til at catechisere paa Tydsk med dem, som ikke forstode Dansk, beordredes Pageinformatoren i Præsternes Sted. Naar de Kgl. Høiheders Befindende tillod det, bivaanede de Gudstienesten i Kapellet, ofte baade Formiddag og Eftermiddag, men paa Høitiderne altid[2]). Kunde de Kgl. Høiheder ikke komme i Kapellet, holdtes der Gudstieneste for dem i Prindsens store Forgemak, som derfor ogsaa tillige kaldtes „Prædikegemakket". I det daglige Liv taltes der uvaatvivlelig Tydsk mellem de Kgl. Høiheder selv og deres nærmeste Omgivelse; men begge Præsterne vare danske Mænd, der ikke engang kunde catechisere paa Tydsk, Prædikenen maa altsaa, hvad der ogsaa fremgaaer af Andet, altid have været holdt paa Dansk.

Til Prindsens og Prindsessens Reiser for deres Domestiker og Bagage havde Kongen ved Rescr. til Callenberg af 28de April 1716 tilstaaet dem for den Kgl. Kasses Regning, at maatte en Gang hvert Aar reqvirere til Touren mellem Jægerspris og Vemmetofte 69 Bøndervogne og 6 Par For-

---

[1]) Der anføres i det mindste, at der daglig brugtes 2 Par rene Servietter til hver af deres Couverter ved Middagstafflet.

[2]) Der haves en Fortegnelse over Tavlepengene i nogle Aar i Kapellet, hvoraf sees, at der oftere ved Gudstienesten er givet 3 Ducater i Tavlen, formodenligt af de Kgl. Høiheder og Overkammerherre Plessen. I 1723 var der indkommet i Guld i Tavlepenge: 45 Ducater, 1 Guinée, og 1 Spanskrytter.

spændsheste, og til Touren mellem Vemmetofte og Kiøbenhavn 44 Bøndervogne og 4 Par Forspændsheste; paa samme Maade var der tilstaaet dem en bestemt Reqvisition for Routen fra Kiøbenhavn til Frederiksborg, ja endogsaa til Frederiksberg. Paa disse Reiser kiørte Prindsen og Prindsessen altid sammen i en Vogn, derefter kom Prindsessens Hofdamer, og efter dem Prindsessens Cavalerer, tilsidst kom Overkammerherre Plessen med Prindsens Cavalerer; alle Vognene vare bespændte med 6 Heste, Overkammerherrens med hans egne. I Kiøge pleiede Prindsen først at tage ind til Tolderen, Mr. Edinger, men i 1723 kiøbte han selv en Gaard paa Torvet, og her spiste han saa til Middag paa Hentouren mellem Vemmetofte og Kiøbenhavn, og overnattede paa Hiemtouren.

X.

Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ankom ingenlunde til Vemmetofte med den Hensigt at tage fast Ophold der for Fremtiden, tvertimod var det deres Bestemmelse fra først af at giøre Charlottenborg til deres egenlige Residens og der tilbringe Vinteren, og saa om Sommeren skiftevis boe paa deres Godser. Derfor blev ogsaa deres Bohave, som vi ovenfor have seet, flyttet fra Kiøbenhavns Slot til Charlottenborg, og dette Slot, der havde staaet ubeboet siden Enkedronningens Død, strax taget under Arbeide for at giøres istand til dem. Til Beslutningen om saaledes at indrette sig, lededes de Kgl. Høiheder vistnok i det første Dieblik nærmest af deres Moders Exempel, der havde giort det paa den Maade, da hun forlod det Kgl. Hof, men vel ogsaa af det Onske, saalænge de om Aaret vare paa Charlottenborg, at kunne være i Nærheden af Kronprindsen og hans Søster, som de stode i et saa fortroligt Forhold til, og da nu Kronprindsen faa Dage efter de Kgl. Høiheders Ankomst til Vemmetofte, d. 7de August, var bleven formælet med Prindsesse Sophie Magdalene af Baireuth, vare de naturlig derefter stærkt opfyldte af Tanken om, hvad hans unge Gemalinde kunde blive for dem, og de for hende under de stedfindende Omstændigheder. De søgte derfor paa det fuldstændigste at indrette Charlottenborg til en blivende Beboelse, og havde selv bestemt at ville flytte derind fra Vemmetofte en Tid, før Kronprindsessens Indtog skulde foregaae, som var fastsat til d. 9de October. De

bleve imidlertid begge syge i September paa Vemmetofte, navnlig Prindsen, der fik et stærkt Anfald i Brystet, og først i et Brev af 4de October kunde Bülov igien skrive til Kötschau: „daß der Prinz sich nun recht wohl befindet, so wie auch die Prinzessinn". Men foruden at det derfor var langt fra, at de Kgl. Høiheder kunde taale en Reise, var Indtoget ogsaa bleven udsat, fordi Frederik IV. ikke havde faaet Slottet færdigt, som det skulde være til den nye Kronprindsesse, og da de Nyformælede saalænge skulde blive paa Frederiksberg Slot, besluttede Kongen at giøre en Tour med dem til Vallø, og der holde sin Fødselsdag d. 11te October. Ved den Leilighed fik de Kgl. Høiheder ogsaa Sophie Magdalene at see, da hun kom over for at hilse paa dem, idet Kongen med hele den Kgl. Familie en Dag aflagde et Besøg fra Vallø paa Vemmetofte. Der skrives, at de Kongelige Herskaber bleve „kosteligen tracterede" paa Vemmetofte, men vi kunne forestille os, hvad Overvindelse det har kostet de Kongelige Høiheder her første Gang at skulle beværte Anne Sophie som Dronning, og om dette er bleven forsødet ved det Indtryk, de her modtoge af det første Bekiendtskab med Sophie Magdalene, er vist mer end tvivlsomt. Det var til denne Fødselsdag, at Prindsesse Sophie Hedevig forærede Frederik IV. den ligesaa sindrige som kostbare Gave, der endnu giemmes paa Rosenborg, og bestod i 2 af hende malede Blomsterkrandse, indfattede i Sølv-filigranrammer, rigt besatte med emaillerede Guldzirater og Diamanter, i Krandsene vare Forglemmigeier, og i Midten af den ene stod Frederik IV.s Navnechiffer med Krone i Diamanter, og i Midten af den anden stod et dertil svarende Speil, under dem begge var skrevet:

«S. H. fecit Wemmetofte 11te 8ber 1721».

Der siges at Frederik IV. altid klagede over, at Malerne ikke kunde træffe ham, og at Prindsessen havde lovet ham, at han engang skulde faae et Portrait af hende, som skulde ligne ham paa det fuldkomneste, og at hun saa nu paa en spøgefuld Maade opfyldte dette Løfte ved at sende ham sig selv i Speilet; men hvor sindrigt end dette var, og hvor utvivlsomt det er, at Spøgen er gaaet under denne Form, fremstiller det sig paa den anden Side ligesaa utvivlsomt, naar man seer hen til de forudgaaede Omstændigheder, og til Prindsessens Stemning mod sin Broder, der var alt Andet end spøgefuld, at ogsaa denne Spøg ganske i Charakter med den Tids saa søgte Ordspil var en Dobbelttydighed, der dybere beseet sagde noget ganske Andet, og at Prindsessen med det Speil, hvori «F 4» skulde speile sig, ikke har villet stille hans legemlige, men hans historiske Billede frem for ham, saaledes som dette nu stod efter det sidste

Aars Begivenheder, og at hun satte vemodsfulde Kiærminder i den Krands, der indesluttede dette.

Inden en Maaned herefter brød det Ildebefindende, hvorunder Prindsessen havde lidt siælelig og legemlig siden Foraarets Begivenheder, ud i en heftig Sygdom, der antog en dødsfarlig Charakter, og Læger og Venner ilede fra Kiøbenhavn til Vemmetofte i Bekymring for hendes Liv. Vi finde kun Underretning om hendes Tilstand, som Faren er forbi, saaledes skriver Forvalteren paa Charlottenborg d. 6te Novbr. fra Kiøbenhavn: „iovergaars og igaar taltes fast ikke om Andet i hele Kiøbenhavn end om Prindsessens Død, og jeg blev over et halvthundrede Gange spurgt derom af fremmede Mennesker, og omendskiøndt jeg sagde, at jeg haabede vist, at hun var i Bedring, var jeg dog nær bleven forskrækket af den Mængde, der udgav det for vist, indtil jeg igaar aftes ved et Brev fra Hr. Wendt underrettedes om, at Sygdommen var brudt, og Alt tegnede sig til Bedring". Bedringen vedblev, og d. 15de Novbr. skriver Marskal Bülow til Kötschau: „nunmehr kan ich Gott sey gedanckt Ewrr. Excellenz gute Nachricht geben, daß es mit Ihrer Königl. Hoheit, der Prinzessinn, in guter Besserung ist, sie sind sehr übel daran gewesen, daß wir allezeit in großer Sorge für Ihr Leben gestanden, es hat uns der Liebe Gott dieselbe recht wieder geschenckt, sie hatte ein continuirliches hiziges Fieber mit redoublemens"!

De Kongelige Høiheder havde vel i Slutningen af October atter tænkt paa at reise ind til Kiøbenhavn og tage det allerede længe færdige Charlottenborg Slot i Beboelse, men efter Prindsessens sidste Sygdom opgave de ganske Tanken derom, og i det samme ovennævnte Brev, hvori Bülow melder Kötschau, at Prindsessen er i god Bedring, bringer han ham tillige i de mest smigrende Udtryk en Indbydelse fra de Kgl. Høiheder, om at komme til Vemmetofte, og tilbringe en Del af Vinteren der, hvor han saa tillige kunde tage Vemmetofte af til Prindsen. Paa denne Indbydelse svarer nu Kötschau allerede d. 20de Novbr. i et Brev til Bülow, der ret strømmer over af hans sprudlende Lune, og viser os, hvorfor dette i hans Ungdom vel kunde giøre ham saa farlig for Damerne ved Dronning Charlottes Hof. Brevet giver os tillige et yderligere Begreb om, hvor tarveligt og lidet indbydende det gamle Vemmetofte var i Enkedronningens Tid. Han skriver:

„Bremen d. 20sten November 1721.

— — Ihr. Königl. Hoheiten Printz Carl sindt gar zu gnädig, daß Sie mir in so gar gütigen terminis das Glück gönnen wollen Ihnen zu Wemmel-

toft allerunterthänigst aufzuwarten; es war zwar freylich vor diesem ein altes fledermäuse qvartier, welche jedoch von besonderer guten Arth waren, voritzo aber wirdt es gantz aus anderen Augen aussehen, die keinen Lustre von meiner sauberen undt schönen Klack-Mahlerei bedarf, sonsten es übrigens mir zu einer besonderen Ehre gereicht, daß Ihr. Königl. Hoheit mich capabel schätzen, solche baumeisterliche Kunst Streiche, als zu aufnehmung eines Grundtrisses gehören, auszuführen, vielleicht mögten endlich noch sich einige reliqvien von vormahliger Bauhauserey bey einer solchen schönen Gelegenheit unter Spiehlung der natur wieder heran thun, wenn Ich nur erst Gelegenheit undt Hoffnung sehe zu der Ehre mich wiederumb zu Ihr. Königl. Hoheiten füssen werfen zu können zu gelangen, als dazu Ich mir vors erste den Apetit wohl werde müssen vergehen lassen, denn auf die Arth, als dieses Jahr geschehen, wiederumb die dänische Luft zu schöpfen mir die Lust schon längst vergangen ist, und will lieber mitt hiesiger dicken Bremer Luft undt Bier mich ferner behelfen [1]).

Nur geht meine Curiositet dahin zu wissen, wie undt wo Ihr. Königl. Hoheiten und dero domestiqven logiren, auch ob der schöne, große, undt quarrée inwendige Schloßplatz, da 12 Schubkarren auf einmahl einfahren, undt umb die schöne nach faulen Eyern riechende fontaine sich nach aller Lust undt freude herumb tummeln konnten, annoch in seinem vorigen esse ist, oder ob selbiger erweitert worden, welches, wo es ist, wohl vermuthlich nicht anders geschehen könne, als daß das Gebäude gegen dem thore über entweder abgenommen, oder besser, hinaus, wo anders platz dazu vorhanden, gesetzet worden; von diesen umbständen würde Ich auch von Ihnen ohne Employerung-Cirkels undt Linials hoffentlich können eclairciret werden, sonsten kan wohl versichern, daß mir wohl nichts erfreulicheres seyn könnte, als des Glückes zu genießen Ihr. Hoheiten zu Wemmeltoft unterthänigst aufzuwarten, solte Ich auch gleich

---

[1]) Kötschau havde nemlig været i Kiøbenhavn om Foraaret ved Dronning Louises Begravelse, og havde maattet tilbagelægge Hiemveien giennem Holsten i ofende Vande, og aldeles opløste Veie. Han skriver derom ved sin Ankomst til Hamborg den 29de April 1721 til Overkammerherre Plessen: «Monsieur! je ne fais qu' arriver cet Apres-midi Ayant eté obligé d'employer pour les derniers 7lieux d'Itzehoe 14 heures a cause des grands pluyes, qui ont presque rendus les chemins impracticables» *).

*) Da Kötschau efter dette Brev den 29de April var ankommen til Hamborg fra Kiøbenhavn, og i sit oven anfr. Brev af 19de Mai til Overkammerherre Plessen støtter sig til Aviserne med Hensyn til sin Kundskab om Brudet i den kgl. Familie, saa sees det, at der ikke har været Tale om det, da han forlod Hoffet, som ogsaa stemmer med den ovenfor udviklede Antagelse, hvorefter det er foregaaet just den Dag, da Kötschau indtraf i Hamborg.

meine Entrée in einem Schubkarren halten undt von allen ehemaligen fleder mäusen, als meinen damahligen subalternen, honoratamente empfangen werden.

Die freude so Ich habe, daß alles zu Wemmeltoft Gottlob! so wieder gut ist, machet, daß Ich mich im Schreiben etwas verirrt undt meiner Humeur die Zügel wieder schiessen lassen"...

Herpaa svarer Bülow Kötschau bl. a.:

„Die Nachricht, so ich Ewr. Excellenz wegen des nach faulen Eiern riechenden Brunnens geben sol, wird Ihnen sehr erfreuen, inden ich und der ganze hiesige Hof versichern können, daß es nunmehr das allerbeste Wasser in ganz Seeland ist, das Schloßwasser in Kopenhagen nicht ausgenommen; und der hof, der für dieses kaum an sechs Schubkarren zugleich Raum hatte, (darin) kan itzund gemächlich 3 à 4 Kutschen mit 6 Pferden halten.

Es sind beyderseits Königliche Hoheiten nunmehr wohl, und sehr zufrieden in Ihrer Einsamkeit, wir andere haben dessen auch keine andere Ursache".

Kronprindsessens Indtog var imidlertid ikke foregaaet, da man efter Slottets Istandsættelse bestandig havde udsat det for Veirligets Skyld, der aldeles ikke vilde tilsmile Sophie Magdalene. Omsider opgav man Haabet om at faae noget Paradeveir, og ansatte det uigienkaldelig til den 18de Debr., paa hvilken Dag det da ogsaa foregik ganske i det samme Søle som hele Tiden. Hvorledes Anne Sophie ogsaa benyttede denne Leilighed til at fremhæve sin Stilling som Dronning, sees af den Charakter, hvori dette Indtog var holdt i Sammenligning med hendes, men ved Siden deraf lagde tillige det personlige Forhold sig aabent for Dagen, hvori Kronprindsen stod til Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, idet Indtoget, uagtet deres Fraværelse, dog udgik fra Prinds Carls „Have" [1]).

I Slutningen af Aaret fik en af de Kgl. Høiheders hengivne Tilhængere en Ansættelse, som paany drog ham til Udlandet, nemlig Generalmaior Poul Løvenørn, der efter Freden med Sverig var gaaet over i det Diplomatiske, og ved Generalmaior Meiers Død i Nvbr. var bleven udnævnt til hans Eftermand som dansk Envoié i Berlin. Der foreligger et Brev fra Løvenørn til Bülow, der er skrevet kort efter Løvenørns Udnævnelse, og som vi neden-

[1]) Kronprindsen red foran Sophie Magdalenes Vogn og hans Søster Prindsesse Charlotte sad ved Siden af hende i denne, paa Slottet bleve Kronprindsen og hans Gemalinde først modtagne af Kongen med Anne Sophie inde i „Gemakket".

staaende skulle anføre, baade fordi det viser os den fuldendte Verdenstone, som Løvenørn havde tilegnet sig, og fordi vi deraf see, hvor magtpaaliggende det var Løvenørn gjennem Overkammerherre Plessen at bevares under sin Fraværelse i sin Stilling til de Kongelige Høiheder. — Anledningen til Brevet var, at Bülow havde henvendt sig til Løvenørn, der var berømt for sit udmærkede Kiøkken[1]), om at skaffe Prindsen en duelig Kok, og at Løvenørn saa havde sendt sin egen til Vemmetofte, for at han kunde prøves der, om Prindsen vilde have ham. Denne var nu bleven antaget, og var derefter vendt tilbage med et Brev fra Bülow til Løvenørn, om at han kunde tiltræde Tienesten hos Prindsen den 23de December. Da Løvenørn imidlertid endnu skulde bruge Kokken til en Dinér, beder han Bülow om at undskylde, at han har holdt ham tilbage fra at komme afsted den Dag. Han skriver:

«Monsjeur

Souffrez qu'avant toutes choses je Vous marqve la joye respectueuse que j'ay d'aprendre par Vostre Lettre que la santé de S. A. R. Madame la Princesse est parfaitement retablie et que l'indisposition de S. A. R. Monseigneur n'aura point de Suite. Puisse le Ciel conserve long tems deux santes si Precieuses et si chéres a tous les gens de bien.

Je suis bien aise de voir que le cuisinier ait justifié la recommendation que je Vous avois faite de lui, je regarde comme un grand bonheur pour moy d'avoir en quelque chose a offrir a S. Altesse Royalle, qui peut etre de quelque utilité pour Son Service. Le cuisinier vouloit partir ce matin conformement a Vos ordres, le besoin que j'ay eu de lui pour donner a manger a quelques amis, me l'a fait retenir pour avoir encor un plat de son metier pour la derniere fois; il a eu bien de la peine a s'y resoudre et n'y a enfin consenti qu' a la condition que je Vous ecrivais pour sa justification et pour Vous prier de lui pardonner; faitez le donc Monsjeur de grace et continuez lui toujours l'honneur de Vostre protection, qu'il tachera de meriter par une atention continuelle a ses devoirs et sur tout au dernier article que Vous m'ordonnez de lui recommender et qu'il m'a promis d'observer plus exactement que jamais. Je Vous dis encore, qu'il a eté bon oeconome dans mon service. Dieu veuille que je puisse trouver son pareille, j'en auray fort besoin . . . .[2]).

[1]) Giessing: Løvenørn, p. 238.
[2]) Punkterne findes i Brevet.

Son Excellence Monsjeur L'Oberkämerer trouvera icy s'il Lui plait avec l'assurance de mes trés humbles respects tous les remerciments que je Lui dois de l'honneur de Son Souvenir; que pour comble de biens il me conserve toujours dans la Grace de Leurs Altesses Royalles come une leurs creatures qui a l'honneur de Leur estre plus parfaitement devovée.

Vous savez apparement Monsjeur que je dois a Berlin comme ministre du Roy[1]). En quelque endroit du Monde que j'aille faitez moy la justice de croire que Vous avez en moy un homme qui sera tout sa vie veritablement

P. S. mes respects a tous ceux qui me font l'honneur de s'en souvenir de moy.

Monsjeur
votre tres humble et
trés obeissant serviteur

Copenhague
ce 23 Dcbr.
1721.

P. Lövenörn.

De Kongelige Høiheder vare ved Sygdom blevne nødsagede til at tage deres Vinterophold paa Vemmetofte, og da de hidtil kun havde levet paa Landet om Sommeren, og tilbragt Vinteren i Residensen og dens Hofliv, var det naturligt, at de imødesaae den forestaaende Vinter med Frygt for, hvorledes de skulde faae Tiden til at gaae under det ensformige Liv, de her vare henviste til, og vi have derfor seet, hvorledes de i Begyndelsen havde tænkt paa, at bøde paa dette, ved at faae Kötschau herover til Selskab. Skrækken for Ensomheden forsvandt imidlertid hurtigt hos dem, og de befandt sig snart saa vel ved det stille indadvendte Liv, som de nu kunde nyde, at Bülov allerede i sit ovenanførte Svar til Kötschau kunde skrive, hvor veltilfredse de vare i saa Henseende. Ogsaa fra en anden Side maatte Ensomheden i høi Grad være velgiørende for dem, idet deres Helbredstilstand vedblev at være saa lidende, at over ½ Aar endnu hengik med Sygdomme mellem dem. Først blev Prinds Carl syg i Midten af den flg. Februar. Derefter kom han sig igien henimod April, og begge de Kgl. Høiheder synes at have havt det godt i den Maaned, og

[1]) Løvenørns Instrux er dateret 5te Januar 1722, men han afgik iøvrigt ikke før i Marts.

Hoffet her at have været meget oplivet, saaledes havde Bülow Bryllup i Begyndelsen af Maaneden, siden kom Geheimeraad Wibe herud, for at tage Afsked med de Kgl. Høiheder inden sin Afreise til Norge, og d. 22de kom Kongen og Anne Sophie hertil paa deres Tilbagereise fra Falster, spiste her til Middag hos de Kgl. Høiheder, og toge saa til Bregentved („Brendtvedt"), hvor baade Prindsen og Prindsessen Dagen efter vare til Taffels hos dem. Men i Mai blev Prinds Carl atter syg, og han var neppe kommen sig, førend Prindsessen i Juni fik et Sygdomsanfald, som forrige Efteraar, og troedes saa nær Døden, at der endogsaa denne Gang blev bedet for hende i Kirkerne. Først ind i Juli blev hun uden Livsfare, og med hendes derefter indtraadte Helbredelse foregik der først en Forbedring i den Tilstand, hvorunder hun havde lidt siden forrige Foraar.

Naar man seer, med hvilken Iver Bygningerne paa Vemmetofte vare drevne ligefra det Øieblik, Prindsen havde faaet Vemmetofte, og hvorledes Slot og Sted her stode færdige til Beboelse ved Dronning Louises Død, da maa man vide det Modsatte saa bestemt, som man veed det, for ikke at troe, at Prinds Carl fra først af havde den skiulte Tanke ved Vemmetofte her at holde et Tilflugtssted i Beredskab for sig og sin Søster under muligt indtrædende Omstændigheder. Uden at vide det havde Prindsen imidlertid arbeidet derhen, og hvor langt de Kgl. Høiheder end vare fra at ahne det, da de mod deres Villie bleve tilbageholdte paa Vemmetofte, blev dog denne Vinter Begyndelsen til et Ophold for dem her, der mildnede mange bittre Timer fra Fortiden, og som, med Alt hvad der end vedblev at trykke dem, dog maa regnes for deres senere Livs roligste og forsaavidt ogsaa lykkeligste Aar. Under de Sygdomme, som de Kgl. Høiheder havde havt at kiæmpe med, siden de kom til Vemmetofte, havde de nemlig ikke blot erfaret, at de kunde boe paa Vemmetofte, men ogsaa følt, hvormeget de baade aandelig og legemlig trængte til den Stilhed, hvori de her kunde leve, og da de saaledes havde faaet Vemmetofte kiært, og da Forholdene i den øvrige Kgl. Familie, uagtet den uforandrede Kiærlighed mellem dem og Kronprindsen, dog siden Kronprindsens Giftermaal ikke mere vare det for dem som før, opgave de nu deres tidligere Plan med Charlottenborg, og bestemte, at tilbringe Vinteren bestandig paa Vemmetofte, og saaledes giøre dette til deres blivende Opholdsted. Vi kunne forudsætte, at Tanken om denne Beslutning ligger til Grund for de Bygninger, som vi have anført, der i 1722 opførtes ved

Vemmetofte, saasom Prindsessens Lysthus, Præsternes Hus o. s. v., men vi finde ingen bestemt Udtalelse herom, førend i et Brev af 14de September 1722 fra Prindsen til Terkelsen, hvori Prindsen i Forbindelse med en Ordre til Terkelsen siger, at han vil lade ham vide: „daß wir wohl die meiste Zeit hier auf Wemmeltoft unsere Residentz behalten dürfen". Otte Dage efter denne offenlige Erklæring underskrev Prindsen u. 22de Septbr. Fundatserne for Skolerne paa Godset og Hospitalet i Spiellerup til et Vidnesbyrd om, at han maatte vide disse Anstalter ordnede og sikkrede for sine Bonder, naar han med nogen Beroligelse skulde tænke paa, at boe imellem dem.

Vemmetofte var nu Prinds Carls Residens, og da han den flg. 26de October feirede sin Fødselsdag her, sendte hele det Kgl. Hof, Kongen, Dronningen, Kronprindsen, Kronprindsessen, og Prindsesse Charlotte deres Cavalerer til Vemmetofte, for at lykønske ham i Dagens Anledning.

Den følgende Vinter paa Vemmetofte synes at være hengaaet uden nogen Sygdom for de Kgl. Høiheder, og deres stille Liv var kun bleven afbrudt ved et Besøg af Kongen med Anne Sophie, der havde benyttet det prægtige Sneføre, som det blev i Slutningen af Januar, til at giøre en Tour til Vallø, hvorfra Kongen saa en Dag giorde en Kanefart med hende til Vemmetofte, og der spiste til Middag. Ogsaa Foraaret 1723 gik hen i al Stilhed paa Vemmetofte med Undtagelse af et kort Besøg i Kiøbenhavn fra d. 3die—9de April i Anledning af den for Kongehuset saa lykkelige Begivenhed, der strax ved Estafette blev tilmeldt de Kgl. Høiheder, at Kronprindsessen d. 31te Marts var nedkommen med en Søn, den senere Kong Frederik V.

Mod Slutningen af Juni reiste de Kgl. Høiheder til Jægerspris, og da Vemmetofte nu uafbrudt havde været beboet næsten i 2 Aar, og var blevet Vinterresidens uden at være indrettet til det, besluttede de at tage et langt Ophold paa Jægerspris, for at Vemmetofte Slot kunde blive underkastet den nødvendige Istandsættelse og Forbedring efter sin nuværende Bestemmelse. De Kongelige Høiheders Sundhed havde vundet saa meget paa Vemmetofte, at de igien kunde tage Del i Livet, og Prindsessens Fødselsdag den 28de August kunde derfor feires med den „største Magnificence". Men forinden havde de Kgl. Høiheder lidt et dybt Skaar i deres Vennekreds ved Geheimeraad Rosenkrandses Forsættelse til Stiftamtmandsembedet i Viborg efter Palle

Krag. Allerede den 24de August havde Rosenkrands taget Afsked fra Collegiet, og naar det bemærkes, at han i den Anledning havde holdt en „tendresse" Tale, da kunne vi af Talens Bevægelse slutte os til, hvor nær denne Forandring er gaaet Rosenkrands, og vi begribe dette saa meget mere, som vi see, at man tog ham fra hans vigtige Embede, uden at man for Øieblikket havde Nogen, der kunde overtage det. Det maa ansees for utvivlsomt, at Rosenkrandses Bortfiernelse var et Værk af Anne Sophie, der vilde af med ham som med Wibe, for at rydde Pladsen for dem, der mest havde staaet hende i Veien og endnu kunde giøre det, og naar det derfor fremhæves i Beretningerne fra Kiøbenhavn, hvor mange Fornemme, der denne Gang toge ud fra Staden til Prindsessens Fødselsdag paa Jægerspris, da feiler det neppe, at der heri tillige har blandet sig en politisk Demonstration mod Anne Sophies Indflydelse. Det synes iøvrigt som Rosenkrandses Stilling allerede har været truet fra Vinteren af, dersom vi tør antage, at det er Spørgsmaale vedrørende denne, der ligge til Grund for den hemmelighedsfulde Correspondentse, som Plessen fra d. 16de Februar og lige til d. 12te August sees at føre med Rosenkrands, og hvorved Slotsforvalteren paa Charlottenborg hver Gang maa atteste, at han personlig har været hos Rosenkrands, og selv leveret Brevet i hans Haand. Rosenkrands ilede imidlertid ikke med at komme til sin Post i Jylland, thi vi see, at han endnu sidst i Februar 1724 baade faaer Breve og Vildt sendt ind til sig i Kiøbenhavn fra Vemmetofte. Løvenørn havde været i Kiøbenhavn den Sommer fra Slutningen af Marts, og naar der siges [1]), at man ikke veed, hvor Løvenørn opholdt sig, da Rescr. af 2den August 1723 udfærdigedes til ham, saa er det i det mindste vist, at han endnu har været i Kiøbenhavn den 19de Juli, thi da sender Prindsen Vildt ind til Kiøbenhavn til ham, ligesom til Rosenkrands.

I October forlode de Kgl. Høiheder Jægerspris og kom tilbage til Vemmetofte, hvor Alt havde giennemgaaet det omhyggeligste Eftersyn til deres og deres Hofstats „commoditet".

Med Undtagelse af det korte Besøg i Kiøbenhavn i Foraaret ved Kronprindsessens Nedkomst havde Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ikke vist sig ved det Kongelige Hof, siden de vare komne til Vemmetofte, medens Kongen i den Tid 3 Gange havde besøgt dem her; da de derfor vare vendte

---

[1]) Giessing: Løvenørn, p. 245.

vel tilbage fra Jægerspris, besluttede de efter Prinds Carls Fødselsdag at tage ind til Kiøbenhavn i November. De ankom her den 5te, og bleve modtagne med „stor Tendresse“ af Kongen, Dronningen og det øvrige Kgl. Herskab. Prinds Carl blev imidlertid syg nogle Dage efter Ankomsten, vel som en Følge af den første Dags Overanstrengelse, thi samme Dag de vare komne, havde de først kiørt til „Haven“, derfra Kl. 4 til Charlottenborg, og saa derfra Kl. 6 til Slottet, hvor de om Aftenen havde spist ved aabent Taffel, og hvorfra de ikke før Kl. 11 vare komne hjem til Charlottenborg. Efterat Prindsen allerede Noget havde været rask, og igien kunnet deltage i de Kgl. Taffler, kom de den 23de Novbr. tilbage til Vemmetofte.

De Kgl. Høiheder bleve nu rolig paa Vemmetofte lige til Begyndelsen af Sommeren 1724, men da Frederik IV. d. 21de April afreiste til Badet i Aachen i Selskab med Anne Sophie og Prindsesse Charlotte, toge de den 30te Mai ind til Kiøbenhavn, for efter Kongens og Kronprindsens Indbydelse, at være der ved Kronprindsessens forestaaende Nedkomst, som foregik den flg. 19de Juni med en Datter, der Dagen efter blev holdt over Daaben af Prindsesse Sophie Hedevig, og kaldet Louise efter den afdøde Dronning. En Maaned derefter kom Kongen tilbage fra Badet med Dronningen og Prindsessen, og tog til Frederiksberg Slot, hvor han blev modtaget af Kronprindsen og Kronprindsessen tilligemed Prindsesse Sophie Hedevig. Prinds Carl havde været syg og ikke kunnet være med ved Kongens Modtagelse, men besøgte senere Kongen oftere paa Frederiksberg med Søsteren. Forøvrigt „diverterede“ de Kgl. Høiheder sig denne Gang meget paa deres „plaisante Have“. Den 8de August reiste de tilbage til Vemmetofte, da de 2 sachsen-gothaske Prindser, Arveprinds Frederik og hans Broder Prinds Vilhelm, anmeldtes til Hoffet, og Kongen i den Anledning forlagde dette fra Frederiksberg til Fredensborg. Den 19de ankom Prindserne hertil fra Sverig, og anvistes Bopæl paa Frederiksborg Slot, hvorfra de saa daglig afhentedes med Kongelige Karosser til Tafflet paa Fredensborg. De bleve her i 14 Dage, og hvorvel Høier siger, at Maalet for deres Reise mislykkedes, der formodenligt angik en Forbindelse med en af dem og Prindsesse Charlotte, behandledes de dog med megen Opmærksomhed under hele deres Ophold. Da de ikke havde giort Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig deres Opvartning, besluttede de at lægge deres Tilbagereise over Vemmetofte, og lode sig i den Anledning melde hos de Kgl. Høiheder ved den hos dem som Marskal fungerende Cavaler. Bülovs Svar paa deres Anmeldelse foreligger i Copi:

A Wemmetoft ce 1mier de 7bre 1724
Monsjeur.

J'ai vu par celle, que Vous m'avés fait l'honneur de m'ecrire, que L. A. S. les Princes de Saxe Gotha souhaitent venir icy, voir Leurs Altesses Royales, Monseigneur le Prince et Madame la Princesse, ce que je n'ai pas manqué d'annoncer trés humblement a Leurs A. Rles. Et quoique Monseigneur le Prince n'est pas encore entierement retabli de son indisposition, il se fera fort pourtant, et espére d'etre en etat de recevoir Leurs Altesses Serenissimes au commencement de la semaine qui vient. Je vous prie d'avance Monsjeur d'excuser, si L. A. S. ne seront pas logés et accommodés icy, selon qu'il est du a leur rang et dignité, faute des commodités necessaires, et que c'est icy a la Campagne. Au reste je suis trés faché, qu' une maladie nous doit priver de l'honneur de vous voir ici souhaitant qu' elle passe bientot. Je suis . . .

Den 4de September ankom Prindserne til Vemmetofte, og fortsatte saa derfra Tilbagereisen videre.

I October giorde de Kgl. Høiheder et kort Besøg paa Jægerspris, og vilde her have holdt Prindsens Fødselsdag, men modtoge en Indbydelse af Kongen til at tilbringe den paa Fredensborg, hvor Kongen lod den feire med megen Pragt og mange Forlystelser, hvortil de 2 nylig ankomne indfødte Grønlændere især bidroge ved de Konster, som de giorde med deres Pile og Kaiaker paa Esrom Sø.

Prinds Carl havde været endel syg i Sommeren, men havde det saa igien bedre i den følgende Vinter, saa der endog den 5te Februar bliver skrevet fra Vemmetofte til Jægerspris, at Slottet skal sættes istand til Foraaret, da Prindsen saa agter at indtræffe der. Dette skete imidlertid ikke, og Prindsen var saa svag den hele Sommer, at, hvorvel man vedblev at udsætte Reisen i Haab om hans bedre Befindende, maatte den dog tilsidst ganske opgives, og da Prindsessen aldrig tog bort fra Vemmetofte uden Prindsen, bleve begge de Kgl. Høiheder nu igien 1½ Aar uafbrudt paa Vemmetofte. Prindsen synes at have været svagest i Juli, hvor vi see at Besøgende da maatte afsiges, Noget som de Kgl. Høiheder efter hele deres Tænkemaade giorde særdeles nødig mod Enhversomhelst, der vilde vise dem Opmærksomhed, og mindst, naar de vidste, at Vedkommende allerede var paa Veien til dem; dette var imidlertid Tilfældet med en Prinds Frederik af Slesvig-Holsten,

der havde ladet sig melde til dem tilligemed sin Cavaler, en Oberst Samnitz, og allerede var ankommen fra Kiøbenhavn til Kiøge, da han der standsedes af et Brev fra Bülov, der underrettede ham om Hans Kgl. Hoiheds Tilstand. Begge Brevene foreligge fra Prindsen til Bülov, baade det, hvori han melder sig, og det, hvori han beklager, at han ikke kan modtages. Prindsens Udtryk i det sidste Brev viser den Pris, han satte paa de Kgl. Høiheder, og paa at vise dem sin Opmærksomhed, der naturlig ogsaa alene kunde føre ham som enhver Anden til at tage ud til Vemmetofte. Han skriver:

«Monsjeur.

Je suis trés mortifié que l'indisposition de Son Altesse Royalle me prive pour cette fois de l'honneur de lui rendre mes respects, je Vous supplie de vouloir les lui presenter aussi bien qu'a Son Altesse Royalle Madame la Princesse, et de me croire avec toute la consideration possible

Monsjeur

a Kjöge ce 17 Juillet 1725

votre tres humble
et obeissant serviteur

Friderich Pr. S. H.[1]).

Monsjeur colonel de Samnitz
vous fait ses complimens et vous prie
si vous trouvriés un moment favorable
de presenter ses respects a leurs Altesses Royales.

Den 19de Juli tiltraadte Kongen i Selskab med Anne Sophie og Prindsesse Charlotte en Reise til Lolland og Falster over Vallø og Bregentved. Kongen var 3 Dage paa Bregentved, og lod sig derfra ved Overhofmarskal Blome melde til Vemmetofte. Saa syg Prindsen end var, kunde der naturlig ingen Tale være om ikke at modtage Kongen, og Bülov udbeder sig derfor kun Underretning af Blome, om hvor stort det Kgl. Følge er. Han skriver (Copi):

«Wemmetoft ce 25me de Juillet 1725.

Monsjeur.

Monseigneur m'ayant ordonné de faire préparer pour demain icy le diné, du mieux que cela se pourra à la hâte, pour leurs Majestés S. A.

[1]) Hertug Philip Ernst af den ældre glücksborgske Linie (1673--1729) var i sit andet Ægteskab gift ind i den ahlefeldske Familie, og derved draget over til Hoffet her, da den ahlefeldske Familie havde staaet i de intimeste Forbindelser med Kongehuset i Christian V.s Tid. En Søn af ham, som blev dansk Generalmajor, og dengang var et ungt Menneske paa 24 Aar, synes denne Prinds Frederik at have været.

R[le] Madame la Princesse Charlotte, et Tous Ceux de Leur Suite; je demande en grace a Vôtre Excellence de me faire sçavoir par cet exprés, combien de personnes seront environ de la Suite, Tout Ce qui en est, sera le trés bien venu, et ce n'est que pour regler les tables, que j'ay besoin de le sçavoir. Je suis avec repect...

Blomes Svar herpaa viser os, hvorledes Anne Sophie ikke alene vidste, at skaffe sin Familie Embeder, men ogsaa at holde Kongen omgivet med sine Egne. Han skriver:

«J'ay l'honneur de Vous dire en Reponse de la Vôtre, que Leurs Leurs Mayst. Mayst. et Madame la princesse Charlotte seront suivies de deux Gouvernantes, Monsjeur le Grand Chancelier, Madame la Grande Chanceliére[1]), Monsjeur Conseiller Prive de Holsten[2]), Monsjeur le Grand Maitre de Holsten[3]), et de Votre trés humble Serviteur[4]). Les Dames et Messjeurs de la Suite sont Cammerfräul. Ingvenhofen, la fräul. Osten, les Gentils hommes de la Chambre, Messjeurs de Reventlov, de Holsten, et le Comte d'Ahlefeldt[5]). Je suis d'une consideration trés parfaite

Brendtvidt ce 25[ieme] Juill. 1725 — Vôtre... O. Blome».

---

[1]) Storkantsler og Storkantslerinde Holstein.

[2]) Geheimeraad Christian Frederik Holstein, Prinds Carls forrige Amtmand. Han var ved Anne Sophies Ophøielse til Dronning bleven ansat som Overhofmester ved hende, men kort derefter giorde Kongen ham u. 29de Decbr. 1721 til Overhofmarskal, men da denne Stilling ikke passede til ham, og Kongen, der yndede ham meget, ogsaa i den havde giort en practisk Brug af ham, ved at sætte ham i Spidsen for det norske Matriculeringsarbeide, saa entledigedes han efter 3 Aar derfra, og ansattes u. 15de Decbr. 1724 som Amtmand i Kiøbenhavns Amt og Præses i Politi- og Commerce-Collegiet, hvilken Post havde staaet ledig siden Geheimeraad Rosenkrands's Afgang.

[3]) Henning Christoffer Holstein, Storkantslerens yngste Broder, der efter Geheimeraad Holstein var bleven Overhofmester hos Anne Sophie.

[4]) Otto Blome til Nienhof, der den 28de Decbr. 1724 blev Overhofmarskal efter Geheimeraad Holstein. Han giftedes endnu den flg. 30 October med Storkantslerindens Datter af første Ægteskab, den oftere her omtalte Comtesse Friis, der siden Foraaret 1723 havde været Enke efter Generalmaior Dertzen, og dengang sagdes, at være bleven dødelig syg af Sorg over Mandens Død. Det var formodenligt ogsaa som et Bevis paa, at hun endnu ikke havde aflagt Sorgens Indgetogenhed, at Blome maatte lade sig vie til hende i hendes Hus.

[5]) Da alle de andre Herrer i Følget høre til den holstein-reventlovske Familiegruppe, og denne Grev Ahlefeld kunde synes at staae udenfor den, skulle vi bemærke, at en Halvsøster af Anne Sophie, Ermegard Margrete Reventlov, var gift med Statholder, Grev Frederik Ahlefeld.

Om dette Besøg paa Vemmetofte berettes i Avisen, at „D. D. M. M. vendte derfra meget contante tilbage til Bregentved", men naar det anføres som Grund dertil, at „Prinds Carl nu igien er taalelig", da var Prindsens Tilstand langt fra saaledes, at den kunde give Anledning til nogen Glæde, men vedblev tvertimod endnu en hel Maaned uden Forandring, saa vi først ved et Brev af 25de August fra Prindsens Kabinetssecretair underrettes om, at der nu begynder at indtræde nogen Bedring med den. Der maa altsaa have været en anden Grund til at Kongen og Anne Sophie vare saa fornøiede med dette Besøg, og vi feile vist neppe ved at søge denne i en Forhandling, som ved den Leilighed har fundet Sted mellem dem og de Kgl. Høiheder, og som har staaet i Forbindelse med den Forandring, der et Par Maaneder efter indtraadte med Overkammerherre Plessens Broder, Christian Ludvig Plessen, der var Stiftamtmand i Aarhus, og til Kongens Fødselsdag d. 11te October blev giort til Virkelig Geheimeraad og Medlem af Conseilet [1]). Samtidig nemlig med denne Udnævnelse, der ikke kan betragtes som en Anerkiendelse af Plessens store Dygtighed, men kun som en Indrømmelse, der nu giøres til de Kgl. Høiheder fra den samme Side, der før havde bortfiernet Rosenkrands, viser det sig ogsaa, hvilken Indrømmelse, der derfor igien var afvundet disse, i det Omslag, som vi nu see i Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs offenlige Stilling til det Kgl. Hof, og navnlig til Anne Sophie. Siden Anne Sophie var bleven Dronning, havde nemlig Prindsen og Prindsessen hverken selv eller ved deres Cavalerer ladet Kongen lykønske til hans Fødselsdage, end sige Anne Sophie til hendes, og da de i Foraaret 1723 vare i Kiøbenhavn, havde de skyndt sig saa hurtigt som muligt tilbage til Vemmetofte, for at undgaae at være tilstede ved Anne Sophies da forestaaende Nedkomst. Men dette forandredes fra nu af ganske, og vi see, at de allerede strax til Kongens ovennævnte Fødselsdag lode møde for sig ved deres Cavalerer, „der tilbagesendtes med mange Naadesbeviisninger", at de ligeledes lode Anne Sophie lykønske til hendes Fødselsdag om Foraaret 1726 den 16de April, og til hendes Nedkomst den flg. 1ste Mai, og endelig at de selv, da de i Midten af Juni kom til Kiøbenhavn, Dagen efter deres Ankomst, toge til Frederiksberg Slot, for personligen at gientage deres Lyk-

[1]) Plessens Udnævnelse til Minister er vel dateret d. 18de October, men allerede den 13de October beretter Avisen, at den er skeet, og at han er ankommen til Kiøbenhavn.

ønskninger. Saaledes var det altsaa nu bragt dertil, at de Kgl. Høiheder iagttoge den ceremonielle Etikette mod Anne Sophie ved de paakommende offenlige Leiligheder, og derved var det Afstikkende ved Brudet i den Kgl. Familie forsaavidt fiernet, som de Kgl. Høiheders offenlige Forbigaaelse af Anne Sophie som Dronning havde været en staaende Indsigelse mod hendes Stilling; og har man ved Besøget paa Vemmetofte den 25de Juli sat dette igiennem hos de Kgl. Høiheder for den Pris, de satte paa at see deres nærmeste Venner i ansete Stillinger, saa begribe vi, hvorfor Kongen og Anne Sophie have været veltilpasse, da de om Aftenen kom tilbage til Bregentved.

Denne Tilnærmelse, der nu saaledes tilveiebragtes, strakte sig imidlertid ikke videre end til Publicums Oine, og de Kgl. Høiheders private Forhold til Anne Sophie forandredes saa lidt derved, at der er Grund til at antage, at Prindsen og Prindsessen endogsaa, naar de meldte sig til Besøg ved det Kgl. Hof, da udtrykkeligen lode betegne, at deres Besøg alene gialdt Kongen. Der foreligger nemlig et Brev fra Overhofmarskal Blome til Bülov i Anledning af et Besøg, som Prindsen og Prindsessen i August s. A. havde ladet anmelde ved det Kgl. Hof paa Fredensborg, og i dette Brev omtaler Blome alene den Fornøielse, hvormed Kongen venter deres Besøg, hvoraf man vel tør slutte, at Prindsens og Prindsessens Melding har været holdt paa samme Maade, og hverken rettet til Dronningen tillige, eller til „Deres Maiesteter". Prindsen og Prindsessen vare dengang paa Frederiksdal, hvor de havde været siden Midten af Juli, og hvorfra de ikke paa Grund af Prindsens Ildebefindende før havde kunnet tiltræde deres Reise til Jægerspris, som de nu vilde lægge om ad Fredensborg. Blome skriver:

„Ich will zu Gott hoffen und in aller unterthänigkeit auf das sehnlichste wünschen, daß die Gesundheit Ihr Königl Hoheit, des Printzen, keine Hinderung machen wolle in dem vorsatze, so Dieselbe zunebst Ihro Königl. Hoheit Dero Printzessin Schwester gefasset, in der angetrethenen woche Ihro Maytt. dem Könige das vergnügen zu gönnen, Sie hieselbst embrassiren zu können, und wie Ich meiner Schuldigkeit zufolge auf Friederichsburg und in Hilleröd die verfügung zu machen gedencke, daß beider Kön. Kön. Hoh. Hoh. Suites, der dasigen Gelegenheit nach, best möglichst logiret werden mögen, als bitte solcherhalben sowohl, wie nicht weniger damit, wann die Reise weiter nacher Jägerspriis gehet, zu denen benötigten wagens und vorspann-pferden

die nöthige Anstalt gestellet werde, umb eine Liste deroselben. Mit besonderer Hochachtung ..

Fridensburg den 4ten August 1726. Ewr. hochwohlgeb.
gantz ergebenster Diener
O. Blome.

De Kgl. Høiheder bleve paa Jægerspris til Begyndelsen af November, da de vendte tilbage til Vemmetofte over Kiøbenhavn, hvortil det Kgl. Hof var bleven forlagt i Anledning af den franske Ambassadørs, Grev Camillys Ankomst[1]). De Kgl. Høiheder opholdt sig nogle Dage i Kiøbenhavn og afreiste derpaa den 12te November til Vemmetofte. De havde nu været fraværende fra Vemmetofte siden Pindsen, og paa nogen Upasselighed nær af Prinds Carl, der dog havde været forbigaaende, var Tiden gaaet godt for dem. Ogsaa synes Opholdet paa Vemmetofte i det Aar at have været mere end sædvanligt oplivet af Fremmede, som saadanne nævnes Baron Gersdorf, Conferensraad Osten, Oberst Rumsen, „Hds. Høie Naade" med Grev Danneskiold, Oberst Barner, Geheimeraad Lützow, Generalmajor Juell, og Grev Scheel. Ogsaa Løvenørn havde været der og var bleven behandlet som en distingueret Giest, og da han først den 9de Decbr. var ankommen til Kiøbenhavn fra Berlin, og endnu var paa Vemmetofte inden Aarets Udgang, sees det, hvor kort Opholdet maa have været mellem hans Hiemkomst og Besøget paa Vemmetofte.

[1]) Pierre Blouet, comte de Camilly, ankom som overordenlig Ambassadør fra Frankrig den 23de Septbr. 1726 til Kiøbenhavn, og afsluttede her den for Danmark saa fordelagtige Alliancetractat af 16de April 1727 med Frankrig og England*); ved hvilken Leilighed den franske Regering ogsaa først indrømmede den danske Konge Titel af „Maiestet". Grev Camilly skulde som Kongen af Frankrigs Repræsentant holde et meget glimrende Indtog i Kiøbenhavn, førend han kunde begynde sine Negociationer, men maatte vente til næste Foraar paa Fregatten, der skulde komme fra Frankrig med hans Eqvipager og Suite. Uagtet han imidlertid saaledes ikke kunde træde offenligt frem forinden, havde han dog kort før de Kgl. Hoiheders Ankomst havt en privat Audiens hos Kongen. Grev Camilly opholdt sig 2 Aar i Danmark som fransk Gesandt, og da han kom meget til Hoffet, og behandledes med stor Opmærksomhed, benyttede han sit Ophold til at indsamle Kundskab om de herværende Hofforholde, hvorover han indgav en meget interessant Beretning til sin Regering, der er opbevaret under Titelen: «lettre de Mr. Chevalier de Camilly sur l'etat present de la cour de Dennemarck en 1728», og meddelt i Oversættelse af J Möller i Mnemosyne III, p. I—XXXIV.

*) Jvnfr. (Gaspari) Urkunden I, 1786, p. 121.

Aaret 1727 begyndte med et uventet Sammenstød for de Kgl. Høiheder med det markgrevelige Hof i Baireuth. Mod Slutningen af Aaret 1726 var der nemlig foregaaet en europæisk Begivenhed, der ikke bestod i noget Mindre, end at Sophie Magdalenes Broder var kommen i Besiddelse af det baireuthiske Markgrevskab, efterat den regerende Linie der var uddød, og han nogle Aar iforveien havde faaet sin Faders Frasigelse annulleret, som denne havde udstedt for at komme til Penge [1]). Som en regerende Fyrste lod Hr. Markgreven nu sin Regerings Tiltrædelse bekiendtgiøre ved Notifications Skrivelser til de europæiske Fyrstehuse, og da han særdeles ønskede, at give denne Begivenhed Vægt ved det danske Hof, beærede han ogsaa baade Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig med disse Skrivelser. At Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig vare Kongelige Høiheder, vidste Hr. Markgreven mere end godt; hvis Søster havde bragt saa levende en Forbindelse istand mellem Kiøbenhavn og Baireuth, at Kiøbenhavn var blevet som et andet Baireuth, hvor hendes Familie legede hiemme, men en Ting vidste Hr. Markgreven ogsaa, og det var, at en regerende Herre ikke uden videre er forpligtet til at anerkiende Titulaturer, fyrstelige Personer have i deres eget Land, og at dette havde været og var et politisk Spørgsmaal mellem Potentaterne; og for derfor at give sin nye Stilling destomere Eftertryk ved det danske Hof, lod han i sine Notifications Skrivelser til Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig deres Kongelige Titulaturer og Prædicater ombytte med Hertugelige. Skrivelserne foreligge ikke, men der maatte naturlig blive Spørgsmaal om, hvorledes de Kgl. Høiheder skulde forholde sig med Hensyn til dem, og vi have den derom her ved Hoffet førte Brevvexling mellem Marskal Bülov og Cabinetssecretair Carstens, og skulle nedenstaaende meddele samme.

---

[1]) Sophie Magdalene var nemlig kun af en apanageret Linie af det culmbachske Hus, og hendes Fader havde ved et Fordrag i Schönberg af 23de Novbr. 1703 overladt dennes eventuelle Successionsret i Baireuth og Onolsbach til Kong Frederik I. af Preussen mod derfor at opbære en aarlig Apanage af 20,000 Rdl. Faderen døde den 26de Marts 1708, og efter en mangeaarig Proces fik den her omhandlede ældste Broder, Markgrev Georg Frederik Carl, Faderens Afstaaelse kuldkastet ved et nyt Fordrag i Berlin af 22de Decbr. 1722, ifølge hvilket Margrevskabet skulde tilfalde ham efter den regerende Linies Afgang, som nu var sket ved den sidste Markgreves, Georg Vilhelms, Død den 18de Decbr. 1726. Jonfr. Gatterer, Joh. Christof.: Handbuch der neuesten Genealogi u. Heraldik, Nürnberg 1753 p. 55.

Carstens til Bülow. Copenhagen den 14ten Januar 1727:

„Die Schreiben von dem neuen Markgrafen zu Baireuth findet der Hr. Obersecretair v. Hagen unleidlich, er hat sie aber behalten, um darüber des Königs conseils Meinung zu vernehmen".

S. t. S. Copenhagen den 18ten Januar 1727:

„Der Hr. Obersecretair v. Hagen hat mir bei Zurückgebung derer Markgräflichen Baireuthischen Schreiben vermeldet, Sr hochgräflichen Excell. des Herrn Großcantzlers Meinung wäre, daß D. D. K. K. H. H. diese Schreiben gar nicht beantworten möchten, sondern daß ich Namens I. I. K. K. H. H. dem Herrn Baron Hertzberg allhier, um davon nach Baireuth zu referiren, anzeigen solte, warum D. D. K. K. H. H. nicht antworten könten, daß sie aber solches aufs allerverbindtlichste zu thun unermangeln würden, sobald Sie von Sr Durchlautigkeit Briefe empfingen, darin diese Versehen geändert, und die curialien anständlich eingerichtet wären".

Bülow t. Carstens. Vemmetofte den 25ten Januar 1727 (Copi):

„Ihro Königl. Hoheiten, der Printz, befehlen gnädigst, daß Sie zu dem Herrn Obersecretair v. Hagen gehen, und sich von demselben unterrichten lassen, wie es des Königs Bruder und Schwester an den Herrn Markgrafen von Baireuth antworten könten, wenn in dessen Schreiben kein Versehen wäre, und nach dem Ceremoniel und Curialien, die Sie von dem Herrn Obersecretair vernehmen werden, sollen Sie eine Antwort für Ihr. Königl. Hoheit, dem Printzen, aufs höflichste projectiren, und heraus senden, auch den Herrn Obersecretair v. Hagen bitten eine gleichlautende Antwort für Ihr Königl. Hoheit, der Prinzessinn, in der Canzellei auffsetzen zu lassen, Anbei den Herrn Obersecretair ersuchen, daß er Ihnen deutlich und umständlich anzeigen möchte, worin und wie weit sich der Hr. Markgraf in seinem Schreiben qvoad curialia in= und auswendig versehen. Nachgehends sol der Hr. Justitzrath mit denen beiden Notifications briefen von dem Herrn Markgrafen zu Baireuth zu Monsjeur Hertzberg gehen ihm dieselben zeigen, worin das Versehen bestehe sagen, und daß, obgleich die curialien darin keinesweges gebührend observiret werden, folglich solche Briefe nimmer beantwortet, sondern vielmehr zurück gesandt würden, weil es publica, da auch Prinz und Prinzessin, Königl. Hoheit, sich der Gewohnheit conformiren müßen, obgleich Ihr Herz und Gemüth von dergleichen pointillen gänzlich entfernt wären, so wolten beiderseits K. H. demnach besagte Briefe freundlich beantworten, weil der Hr. Markgraf I. K. H. unserer allergnädigsten Kron=

prinzessin Bruder wäre, und Ihnen (dem Markgrafen) Glück wünschen. Der Hr. Baron Hertzberg aber möchte von der Güte sein, und die Baireuthische Canzellei dahin bedeuten, daß dieses Versehen künftig corrigiret würde, und damit der Hr. Baron Hertzberg besagte Baireuthische Canzellei um so mehr zuverlässig instruiren könte, so hat der Hr. Justitzrath ihm beigehenden Brief der Königin von Schweden samt dreien Aufschriften für zuzeigen. Der Hr. Justitzrath sol den Herrn von Hertzberg expresse ersuchen Ihro Durchlautigkeit, der Frau Markgräfin, von diesem Allen nichts zu sagen, weil es der Mühe keinesweges wäre, und Ihre K. H. Printz und Prinzessin völligen versichert wären, daß das Versehen bloß aus der Baireuthischen Canzellei käme, und solches keinesweges dem Herrn Markgrafen zuschrieben".

Carstens t. Bülow. Copenhagen den 28ten Januar 1727:

„Das Versehen der Markgräflichen Schreiben findet der Hr. v. Hagen in drei Puncten, daß in der Aufschrift statt Erbprinz und Erbprinzessin Herzog und Herzogin zu Dännemarck, statt Ewr. königl. Hoheiten Ewre Liebden, und statt Hochgeehrter Hr. Vetter und Hochgeehrte Frau Base freundlich geliebter Hr. Vetter und freundlich geliebte Frau Muhme gesetzet worden".

Med det ovenstaaende Brev tilsender Carstens de Kgl. Høiheder begge Svarskrivelserne til Markgreven, hvoraf han havde conciperet Prindsens, og Prindsessens var conciperet i det kgl. Cancelli, hvorhos han bemærker, at Curialierne ved Underskrifterne skulde være „freundwilliger Vetter" og „freundwillige Muhme", og at Oversecretairen havde ment, at de Kgl. Høiheder egenhændig skulde underskrive dem. Derefter følger sluttelig endnu en Indberetning fra Carstens til Bülov om det mundlige Paalæg, som han har givet den baireuthiske Befuldmægtigede Baron Hertzberg. Han skriver:

„Copenhagen den 1sten Februar 1727.

Seit meinem letzteren mit jüngster Post habe ich gnädigstem Befehle nach dem Herrn Baron Hertzberg die Markgräflichen Baireuthischen Schreiben vor- und die darin in curialibus begangene Verstossunge an-gezeigt, dabei aus Mr. Marechalls Schreiben der Länge nach Ihm eröffnet, was hierin I. I. K. K. H. H. wahre Sentimens wären, aus was Ursachen Sie aber doch solche Versehen nicht unangezeiget lassen könten, und was Sie von dem Herrn Baron an die Baireuthische Canzellei gelangen zu lassen begehrten, mithin habe Ihm zu seiner mehreren Ueberzeugung das Schreiben der

Königin in Schweden, und die Aufschriften, so hiebei wieder zurück kommen, vorgewiesen. Der Hr. Baron fand selbst, das diese Versehen nicht zu entschuldigen wären, und versprach an die Canzellei zu Baireuth hierüber also zu schreiben, daß hoffentlich dergleichen künftig sich nicht mehr zutragen solte. Hingegen wolte er der Frau Markgräfin hievon nichts sagen, weil er sonst wüßte, daß Sie sich diesen Zufall sehr würde zu gemüthe ziehen".

Udfaldet af Sagen blev altsaa, at Skylden offenligt blev tillagt Cancelliet i Baireuth, og at man derfor forlangte, at der skulde tildeles dette en Tilrettevisning, men at man underhaanden tog Sagen personligt mod Markgreven og lod ham vide, at naar det ikke havde været for hans Søsters Skyld, saa havde man sendt ham hans Skrivelser ubesvarede tilbage, og at man ikke taalte Sligt endnu en Gang. Den baireuthiske Befuldmægtigede er ogsaa saa ærlig, aldeles ikke at skyde sig ind under nogen Undskyldning, og vedgaaer ligefrem Markgrevens uforskammede Opførsel i denne Sag, idet han siger, hvor nær det vilde gaae hans Moder Markgrevinden, om hun fik det at vide. Men naar saaledes baade de Kgl. Høiheder og han udtale, hvor nødvendigt det er, at det Forefaldne holdes hemmeligt for den gamle Markgrevinde, og naar de derved bestyrke det smukke Vidnesbyrd, der fra alle Sider gives hende om hendes Kiærlighed til Danmark og hendes Paaskiønnelse af, hvad hun og hendes Børn skyldte Landet og Kongehuset, da er det ikke mindre betegnende og stemmer ikke mindre med Historiens Eftermæle, at ingen af Parterne taler et eneste Ord om, at man behøver at skiule det for Sophie Magdalene, som om hun enten skulde tage sig det nær, at hendes Broder kunde bære sig saaledes ad mod 2 saa høit agtede Medlemmer af den danske Kongefamilie, eller finde, at der var Noget i, at hendes Broder kun satte det kongelige danske Hus lidet over det markgrevelige baireuthiske. Hagen kalder Markgrevens Skrivelser „utaalelige", og der er maaske neppe opbevaret noget mere slaaende Træk i den danske Historie af det markgrevelige baireuthiske Hovmod.

Dette var imidlertid ingenlunde et enkeltstaaende Forsøg af Markgreven, men han prøvede det Samme med Kronprindsen, om end paa en anden Maade. Da han nemlig ikke vovede at nedsætte Kronprindsens Titulaturer, hvad Søsteren nok skulde frabede sig for sin Skyld, saa forlangte han, at Kronprindsen skulde forhøie hans; men, omendskiøndt hans Indbildsthed ikke heller her blev behandlet som den fortiente, saa erklærede dog Kronprindsen kort, at

han ikke kunde giøre det, og skrev i et Brev til Schulin, der er dateret den 4de Marts 1727, altsaa en Maaned efter de Kgl. Høiheders Erklæring, „angaaende Titulaturen mellem Markgreven og mig, da kan han sige ved Leilighed, at jeg ikke tør skrive Andet end Kongen" [1]). Kronprindsen skiød sig vel her efter sin Maade ind under sin Fader, Kongen, men efterat han selv var bleven Konge, vedblev han imidlertid som før kun at bruge Titelen af „Ewre Liebden" til sine markgrevelige Svogre.

Man behøver ikke at spørge om, hvorledes Sophie Magdalenes Brødre vilde have taget det op, om de havde været i Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Sted, og Nogen havde tilladt sig det mod dem. Det er imidlertid Supplerende, at der ogsaa foreligger en Kiendsgierning fra den Side med den mellemste af Brødrene, Markgrev Frederik Ernst, der af Christian VI. blev giort til Statholder i Slesvig og Holsten. Han indgav nemlig i 1735 en Klage over en Præst i Tøndern Amt, som han forlangte afstraffet af Kongen, fordi denne i Bønnen i Kirken havde fortalt sig, og kaldte ham „markgrevelig Excellents", istedenfor „markgrevelig Durchlautighed" [2]). Christian VI. slog Sagen hen, uden at Markgreven fik statueret noget Exempel paa Præsten, men det er kun Skade, at man ikke seer, at Kongen har foreholdt Markgreven hans Hr. Broders Adfærd i 1727 med Hensyn til Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Titulaturer.

Hvorvidt Sagen med Notifications Skrivelserne blev skiult for den gamle Markgrevinde, maa meget betvivles. Hun giorde endnu samme Aar sin første og eneste Reise til Baireuth, siden hun kom til Danmark [3]).

De Kgl. Høiheder forbleve paa Vemmetofte i 1727 til langt ud paa Sommeren, uden at der omtales nogen særdeles Sygdom som Grunden dertil; og det var ikke heller formedelst Sygdom, men „eine oder andere Vorfälle" at de i Slutningen af April sees at have undskyldt sig for at modtage en Durchlautighed, der havde meldt sig til dem [4]). I Midten af August toge de

[1]) Mnemosyne, III. p. XLV.

[2]) Mnemosyne, III, p. CCLXXXVIII, Brev Nr. 303.

[3]) Enkemarkgrevinde Sophie Christiana af Brandenburg-Culmbach ankom til Kiøbenhavn 1723 d. 5te Januar, og døde her 1737 d. 23de August, 70 Aar gammel.

[4]) Efter Tonen i Bülovs Svar og Navnet „Holstein" paa den vedkommende Marskal, hvortil Bülov skriver, maa denne Durchlautighed antages at have været Hertug Frederik Carl af Plöen, der tidligere kaldtes „v. Carlstein" paa Grund af sin Moders

til Jægerspris, og forbleve her til Begyndelsen af October, da de atter reiste tilbage til Vemmetofte. Her aflagde begge Sophie Magdalenes yngre Brødre dem et Besøg sidst i November, formodenligt for at giøre en Slags Afbigt, om ikke directe, saa indirecte for det med Broderen Passerede[1]). Men et langt kiærere Besøg, der ganske anderledes stemte med deres Tænkemaade, havde de Kgl. Høiheder modtaget i Slutningen af October efter deres Tilbagekomst fra Jægerspris til Vemmetofte ved Ankomsten af de 2 Udsendinge fra Brødremenigheden, Johan og David Nitschmann. Disse overbragte Prinds Carl Zinzendorfs „Brüdergeschichte", og skulde selv være Prindsen en levende Commentar til den, for at han personligt kunde overbevise sig om, hvorledes „Brødrenes" troende enfoldige Hierter vare grebne af Guds Ord. De medbragte tillige et Brev fra Zinzendorf til Prindsen, og deri en Indbydelse til ham, til at lade sig tegne som Fadder til Zinzendorfs 2 Dage før fødte Søn. Prinds Carl svarede herpaa i en Skrivelse, der er dateret Vemmetofte den 31te October 1727, at han ved de for nogle Dage siden her ankomne gudelskende Personer har modtaget Grevens Brev med hans „Brüdergeschichte" og Indbydelse til at være Fadder, og takker for begge Dele. Hvor længe de 2 mæhriske Udsendinge opholdt sig paa Vemmetofte, vide vi ikke ganske nøiagtigt, men de synes endnu her at have modtaget en Skrivelse fra Zinzendorf af 21de Novbr., saa deres Afreise neppe dengang har været umiddelbart forhaanden[2]), og før mod Slutningen af December see vi ikke, at de ere komne tilbage herfra til Herrnhut. Hvor godt der har været

---

uievnbyrdige Fødsel, men som i 1722 anerkiendtes som legitim forstelig, og arveretiget af Frederik IV. og i 1729 blev Hertug i Plön, og Aaret efter den 18de Juli 1730 viet paa Kiøbenhavns Slot til Anne Sophies Broderdatter.

[1]) Begge disse Brødre af Sophie Magdalene, den ovnfr. nævnte Markgrev Frederik Ernst og Markgrev Frederik Christian, den yngste af Brødrene, vare i 1725 blevne Officerer i den danske Armee, den første Oberstlieutenant og den sidste Capitain i Garden.

[2]) At denne Skrivelse nemlig har været rettet til disse under deres Ophold paa Vemmetofte, og ikke til Nogen her hiemmehørende, kan sluttes af, at Skrivelsen ikke selv foreligger, men derimod en «Extract» af en Beretning i den, hvori Zinzendorf havde meddelt om en Præst i Zachau i Inspectionen Torgau, der før havde ført et meget verdsligt Liv, men siden aldeles havde forandret sig og var blevet en bodfærdig Troende —, at han den foraug. 7de Novbr. havde besteget Prædikestolen i sin Sognekirke, og sagt: „liebe Gemeinde ich solte Euch Buße predigen, muß aber von mir selbst anfangen", og derpaa var bleven ved giennem hele Prædikenen med Anvendelse paa sig selv, indtil han tilsidst endte med de Ord: „meine Sünden sind schwer und übergroß und reuen mich von Herzen, derselben mache mich qvitt und lasse"! og dermed sank død om.

sørget for dem paa Vemmetofte under deres Ophold og ved deres Afreise, kan man forudsætte af sig selv, og da Bülow paa Prindsens Vegne havde besørget Alt til dem, og personlig vist dem den største Omhu, modtog han kort efter deres Hiemkomst under 20de December følgende Brev fra Zinzendorf:

„Hochwohlgeborener Herr
hochzuverehrender Herr Oberhofmarschall.

Ich bin recht beschämt worden, daß mein hochgeehrtester Herr die neulich überkommene 2 Mährische Brüder, Johan und David, die Nitschmänner, mit so ungemeiner Gnade und affection tractiret habe. Es waren 2 Böte, die ausser ihrem inwendigen Schatze wenig considerables an sich hatten, und ich hatte in ihrer großen Einfalt und geringen Gestalt das eigentliche Vergnügen Ihrer Königl. Hoheit, und die realisirung Ihrer bey sich habenden Nachricht, gesucht. Ich bin vergnügt, daß dieser Zweck erhalten worden, getraue mir aber nicht Ewr. Hochwohlgeborenen eigentlich Ihrenthalben zu dancken, weil ich glaube, daß was hierunter extraordinair liebreich und gütiges geschehen, mehr dem Herren Christo und hiesiger Gemeinde, als mir geschehen sey. Ich habe gleichwohl die Ehre und das Vergnügen Deroselbst die Wichtigkeit dieser Gastfreyheit, und den dadurch in den Herzen der gereisten und hiesiger Brüder gemachten Eindruch von Dero edelmuthigen caractere nochmalen bekannt zu machen, auch hat es mir eine große Begierde erwecket Ihnen zu zeigen, wie ich mit größester Consideration sey

Ewr. Hochwohlgeborenen
dienstergebenster Diener
Zinzendorf
m. p.

Herrnhut bey Löben
den 20 Dcbr. 1727.

A. Monsjeur
Monsjeur de Bülow
Marechal de la Cour de S. A. R. Mgr. Frére du Roy
à
Wemmetoft.

XI

I Aaret 1728 sees de Kongelige Høiheder ikke at have forladt Vemmetofte, da Prinds Carl paa enkelte Afbrydelser nær bestandig var lidende. Anne Sophie nedkom den 15de Februar med en Søn, og Prinds Carl giorde nu det sidste Skridt i denne Retning, i det han ogsaa stod Fadder til et af hendes Børn. Daaben foregik d. 16de Febr., Prindsesse Charlotte holdt Barnet, og Prinds Carl, der naturlig ikke selv kunde komme, lod møde for sig ved Kronprindsen; Barnet blev kaldt „Carl" efter Prindsen.

I April tiltraadte Kronprinds Christian og hans Gemalinde en Reise til Carlsbad, og da de forinden deres Bortreise ønskede at see de Kgl. Høiheder, navnlig Prindsen, som de under de nærværende Omstændigheder maatte ansee det for meget uvist, om de vilde giensee ved deres Tilbagekomst, lagde de Veien om ad Vemmetofte, hvor de bleve en Dag over, og toge saa videre derfra til Ringsted. Man har bemærket, at Kronprindsen, uagtet hans Gemalinde var med, kun var ledsaget af en lille Suite paa denne Reise, og naar man synes, at have villet fremhæve dette, da er det vel som et Bevis paa den Maade, hvorpaa Sophie Magdalene maatte finde sig i at have det som Kronprindsesse, i Modsætning til hendes senere Optræden som Dronning. Vi finde en Fortegnelse over denne Suite medgivet nedenstaaende Brev, hvori Kronprindsens Overkammerherre, Johan Ludvig Holstein, u. 13de April meddeler Bülov det Nærmere i Anledning af bemeldte Besøg:

„Hochwohlgeborener
hochgeehrter Hr. Hof-marechal.

Nach Anleitung Ewr. hochwohlgeborenen untern 10. dieses an d. Herren Hofmeister Raben abgelassenen Schreibens nehme ich mir die Ehre zu melden, daß im fall es die Gesundheit Ihr. Königl. Hoheiten, Dero allergnädigsten Herren, erlaubet, und wir mit der suite nicht zu viel Ungelegenheit verursachen, beyderseits Königl. Hoheiten, der Cron-Prinz und die Cron-Princesse sich gerne das Vergnügen geben wollen auf Ihrer hinaus Reise nach dem Bade zu Wemmeltoft anzusprechen, mit beyderseits Königl. Hoheiten einen tag zu passiren, und selbst nach der Gesundheit Dero allergnädigsten Herren, als woran sie insonderheit vielen theil nehmen, sich zu erkundigen. Was den tag der ankunft betrifft, so werden wir am Dienstage Abend — wills Gott — zu Wemmeltoft seyn; die Pferde zu der abreise hätten Ihr. Königl.

Hoheiten gerne am Donnerstag Morgen gantz frühe, weil sie noch selbigen tag bis Corseur zu gehen gedencken. Die übrige Suite erwartet unser zu Ringsted, allwo alle Pferde und Relais bestellet werden, solte nun zwischen Wemmeltoft und Ringsted auch dergleichen geschehen können, so bitte mir solches so bald möglich mit ein pahr Wort zu melden.

Ewr. hochwohlgeborenen
Gantz ergebenster
Diener
J. L. Holstein.

Copenhagen
d. 13 April 1728.

Liste der mitkommenden Suite folget gehorsamst hierbey:

Beyderseits Königl. Hoheiten.

Die Fräulein Roepstorff und Grabow, zwei Cammer-Mädgen, eine Fräulein Mädgen u. eine Untermädgen.

Der Ober-Cämmerer, der Hofmeister Rabe, zwei Cammer-jkr., der Justitz R. Gaulcke, ein Cammerdiener u. zwei Pagen. — 4 Laqvais u. 1 Läuffer, 4 Kutschers, 7 Diener u. Jungen der Suite [1]).

Kronprindsens afreiste den 20de April fra Kiøbenhavn, og kom tilbage den 10de September. De lagde ligeledes Tilbageveien om ad Vemmetofte, hvor Kronprindsen endnu saae sin Farbroder, men det var, saavidt vi vide, ogsaa sidste Gang. Umiddelbart derefter indtraadte der en stor Forværrelse i Prinds Carls Tilstand. Dog levede Prindsen ikke alene Vinteren over, men synes endogsaa i Slutningen af Foraaret 1729 ligesom paany at være levet op, og da man troede at nogen Stedforandring kunde være gavnlig, og Plessen eiede Førslevgaard ikke mange Mile fra Vemmetofte og der fuldkommen havde indrettet sig, afreiste Prindsen og Prindsessen paa Plessens Indbydelse dertil sidst i Mai, kun ledsagede af de Allernærmeste af deres Hof. I Begyndelsen ere Bülows Efterretninger derfra gode om de Kgl. Høiheders Befindende, og den Hilsen, han i et Brev af 25de Mai sender til Kammerherre Vind paa Vemmetofte, om hvorledes Nattergalene synge ved Harrested,

1) Naar Høier (Frieder. IV. 2. p. 190) siger, at den gamle Markgrevinde var med paa denne Reise, da sees det af ovenstaaende Liste, at dette ikke var Tilfældet, som ogsaa stemmer med hvad der siges i Ligprædikenen over hende, at hun efter sin Ankomst til Danmark bestandig forblev der med Undtagelse af det Besøg, som hun i 1727 aflagde i Baireuth efter Sønnens Tiltrædelse af Markgrevskabet, og som vi ovenfor have anført.

og hvor grønt det der er[1]), synes baade at tyde paa, at Foraaret har været smukt, og at de have glædet sig ved at være komne derhen. Men Forhaabningerne forsvandt imidlertid snart, og af et Brev af 14de Juni seer man, at Prindsens Brystsvaghed nu yttrer sig i Stemmen, og Bülow klager over Prindsens Hæshed, og siger, at de Kgl. Hoiheder ville afreise igien til Vemmetofte den 20de Juni, „om Gud giver Kraft og Sundhed dertil".

I hvad Tilstand Prinds Carl er vendt tilbage fra Førslev til Vemmetofte, vide vi ikke, ikke heller, om han har forladt Førslev den angivne Dag, eller hvorledes Sygdommen siden er taget til, men efter de mange Aars Lidelser bukkede Prinds Carls svage Legeme nu saa hurtigt under, at han noget over 14 Dage derefter Fredagen den 8de Juli om Morgenen Kl. 4 døde paa Vemmetofte. Dagen iforveien modtog han Nadverens Sacramente af Mag. Jensenius, og nød det oppe i Samfund med Prindsessen, og efterat han saaledes havde beredet sig til sin Bortgang, tog han Afsked med Alle ved Hoffet, først med den gamle Fru Schmidtberg, saa med de Andre, og bad dem Alle tilgive sig, som han tilgav dem, og tilsidst, da han var kommen tilsengs, tog han Afsked med Prindsessen, og, da han lyste Herrens Velsignelse over hende, lød der et tydeligt Amen fra hans svage Bryst. Han havde nu beskikket sit Hus og laae stille hen og ventede Døden, men beholdt i den Grad sin Bevidsthed til det Sidste, at Worm siger, at han endnu ¼ Time før sin Død hørte efter de Bønner, som Plessen knælende oplæste ved Sengen for ham. Prinds Carl var født den 26de October 1680 og døde den 8de Juli 1729, han opnaaede saaledes ikke sit 49de Aar. Ifølge Høier hidrørte hans Brystsvaghed fra uordenlige molimina hæmorrhoidalia.

Sorgen over Prinds Carls Død overvældede Prindsesse Sophie, og da hun skrev til Kongen, for at melde ham, at deres Broder ikke mere levede med dem, var hun kun opfyldt af Tanken om snart at følge ham, og bad derfor Kongen, at hans Lig maatte blive bisat paa Vemmetofte, indtil Herren samlede hende med ham. Kongen vidste alt for vel, hvad Skilsmissen fra Broderen var for Prindsessen, til at ville udtale nogen Villie i dette Punkt mod hendes, og lod svare, at Bestemmelsen om Begravelsen ganske skulde

[1]) Kammerherre Vind havde nemlig solgt Harrested til Overkammerherre Plessen, og opholdt sig derefter nu ogsaa ved Hoffet paa Vemmetofte, hvor hans Datter, som vi ovenfor have seet, var Hofdame hos Prindsessen.

beroe paa hende, omendskiøndt han vel ønskede, at Bisættelsen paa sædvanlig Maade kom til at foregaae i Roskilde. Prindsessen havde imidlertid allerede erklæret sig derfor, inden Kongens Svar kom, og ladet Plessen tilskrive Blome, at hun ganske underkastede sig H. M.s Villie. Men, idet Bisættelsen paa Vemmetofte altsaa bortfaldt, mente dog Kongen, at den til Bisættelsen hørende høitidelige Ligbegængelse kunde foretages der, og denne Del, som han antog, af Prindsessens Ønske, saaledes opfyldes, han lod derfor Blome igien tilskrive Plessen, at dersom Prindsessen bifaldt det, skulde der foranstaltes en høitidelig Ligbegængelse paa Vemmetofte. Men Prindsessen havde i sit Brev kun tænkt paa den Skilsmisse, som Døden giør, og aldeles ikke paa Forholdene ved Vemmetofte, og i sit Svar til Blome oplyser nu Plessen, at det er „die pure Unmöglichkeit wegen des Orthes und wenigen Gelass zu so viel Menschen, allhier eine Solenne Procession anzustellen, zumahl kaum so viel Raum in der hiesigen Capelle, daß man des hochseligen Herren Sarg hineinsetzen kan"; men derimod tilføier han, at han har tilladt sig at giøre Prindsessen et Forslag, som Hds. Kgl. Høihed nu ganske har antaget, og hvorefter Prindsens Lig i al Stilhed skulde udføres fra Vemmetofte blot ledsaget af de Kgl. Høiheders Cavalerer, og saaledes videre under en Eskorte af Hestgarden bringes til Roskilde, hvor det høitidelige Ligcomitat da kunde foregaae, saaledes som H. M. selv maatte bestemme det. Derved blev det ogsaa. Fredagen den 28de Juli bestemtes til Bisættelsen. Dagen iforveien, Torsdagen den 27de Juli, bragtes Liget fra Gemakket paa Vemmetofte, hvor det havde staaet, ned i Kapellet, vexelvis baaret af 6 Cavalerer og 6 Betiente, om Aftenen blev det paa samme Maade baaret ud af Kapellet, og hen paa den Kgl. Ligvogn, der til den Ende var ankommen. Kl. 10 kiørtes det bort, ledsaget af 3 Vogne med de herværende Cavalerer, Staldkarle med Fakler rede ved og foran Ligvognen, og ved Veiens Omdreining fra Juellinge til Karise holdt Hestgarden, der havde overnattet paa Juellinge, og nu satte sig i Spidsen for Toget; hvor Liget kom forbi, ringede alle Kirkeklokker, Kiøge By var illumineret, og Fodgarden opstillet i Gaden, som Liget passerede. Udenfor Roskilde tog den høitidelige Ligprocession sin Begyndelse, forrest red Commandoen af Hestgarden ført af en Maior, derefter den Kgl. Staldmester med sin Stav, derpaa kom Ligvognen trukken af 8 Heste, og ved den 8 Capitainer, der førte Hestene, 8 Oberster, der bare Baldachinen over Kisten, og 4 Kammerjunkere, der bare Hiørnerne af Ligtæppet, derefter den Kgl. Overhofmarskal i Spidsen for de Kgl. Marskaller tilhest, saa Kongehusets Sørgevogne, alle

tomme, og tilsidst Vognene med Rigets Dignitarier. Endnu samme Aften kom Prindsens og Prindsessens Hofstat tilbage til Vemmetofte, hvor der Dagen efter, den 29de Juli, holdtes Sørgegudstieneste i Kapellet af Mag. Jensenius. Prindsessen havde valgt Texten for Ligtalen, og dertil taget Philipp. I, 23: „Jeg haver Lyst til at vandre bort og være med Christo". Sællands Biskop, Christen Worm, holdt Ligtalen i Roskilde Domkirke, Confessionarius Lintrup Sørgetalen i Fredensborg Kapel for Kongen og Anne Sophie, og Mag. Hersleb Sørgetalen i Hirschholm for Kronprindsens. Dagen efter, den 29de Juli Kl. 10 Form., holdtes Sørgefesten over Prindsen af Universitetet, hvortil den ovennævnte Lintrup, der ogsaa var theol. Professor, havde skrevet Programmet. Biskop Worms Tale i Roskilde Domkirke, der varede i 2½ Time, udkom i Trykken 1732 paa Prindsessens Bekostning.

Efter de Portraiter af Prinds Carl i Legems Størrelse, der haves paa Vemmetofte, var han lille, undersætsig og blond, som sin Moder. I sin Barndom var han en lovende Dreng, og Molesworth siger om ham i 1692: «Prince Charles — is a very forward hopeful Youth»[1]). Men hans Udvikling afbrødes brat af et medfødt Sygdoms Anlæg, der kastede sig paa Brystet og Hovedet, og allerede i hans 15de Aar fremkaldte et stærkt Oreflod og en deraf følgende Tunghørighed hos ham. For om muligt at bringe en ønskelig Forandring tilveie baade med Hensyn til det legemlige og aandelige Tryk, som han herved led af, bestemtes det derfor, at han i 1695 skulde afreise til Badene i Aachen, og at han derfra siden, uden at komme hiem, skulde tiltræde en længere Udenlandsreise til et mildere Klima, for under dettes gunstigere Indflydelse paa sit Befindende at kunne erhverve sig den Uddannelse, som det var hans Moder, Dronning Charlotte Amalie, saa magtpaaliggende at han fik, og hvortil Reisen og det Fremmede ved Siden af den saa nøiagtig foreskrevne Underviisning forhaabedes at skulle medvirke. Prindsen afreiste den 5te August 1695 til Aachen, og skulde med sin Brøndcur der forbinde et længere Ophold i Holland, saa han først i Begyndelsen af Sommeren 1696 skulde tiltræde sin egenlige Reise. Da denne skulde foregaae, afløstes hans hidtilværende Hofmester, Johan Georg Holstein, af Grev Carl Ahlefeld til Langeland, og i Midten af Juni afreiste nu Prinds Carl med denne fra Aachen. Prindsens Følge, foruden Grev Ahlefeld, bestod af

[1]) Account p. 153

Kammerjunker Bähr[1]), Secretair Grundtz[2]), og Præsten Deichmann[3]). Hvortil endnu kom Geheimeraad Christian Siegfried Plessens Søn, den unge Carl Adolf Plessen, der uden at være ansat til nogen Tieneste ledsagede Prindsen ifølge en særskilt Kgl. Tilladelse[4]). Som det upaatvivleligt var Dronning Charlotte, der havde udvirket denne Reise, saaledes synes det ogsaa, at hun har ledet den, og at vi deraf maa forklare os det Ophold, Prindsen strax skulde giøre i Holland, som Dronningen havde saa stor Forkiærlighed for, fremdeles Bestemmelserne om at Prindsen saavidt muligt skulde undgaae Hofferne og Hovedstæderne, hvis Liv hverken kunde fremme hans Fremgang i en sand Religiøsitet eller i hans Studeringer, endelig den Omhu, hvormed der skulde sørges for, at Tiden og Opholdet overalt anvendtes paa det Gavnligste for Prindsens Sundhed og Uddannelse.

Prinds Carl tilbragte først 1¼ Aar i det sydlige Frankrig, hvortil han afgik over Köln, Maintz, Frankfurt a. M. og Genf, og hvor han opholdt sig ¾ Aar i Montpellier fra October 1696—Mai 1697, derpaa tog han mod Slutningen af Aaret 1697 til Italien, hvor han over Mailand tog Veien til Venedig, hvortil han ankom den 4de Januar 1698. I Venedig og Bologna opholdt Prindsen sig igien ¾ Aar, hvoraf han tilbragte de 3 første Maaneder i Venedig, og de følgende 6 Maaneder i Bologna, hvorfra han saa den 7de October tiltraadte en Reise paa et Par Maaneder, for at see det øvrige Italien, navnlig Rom. Mellem Venedig og Bologna havde Prindsen passeret Padua og Ferrara, og fra Bologna giort en Udflugt til Parma og Modena, og paa Veien til Rom kom han nu over Florents, hvor han var i 4 Dage[5]), og derfra uden videre Ophold over Pisa, Livorno, Siena,

---

[1]) Bähr, Georg Christoffer, senere Marskal hos Prindsen.

[2]) Grundtz eller, som han almindelig skrives „Grund", Georg, døde som Etatsraad og Medlem af Overretten i Gottorp.

[3]) Deichmann, Bartholomæus, blev efter sin Hiemkomst først Præst ved St. Knud i Odense og Stiftsprovst, senere Biskop i Viborg og derfra i Christiania.

[4]) Ved en Feiltagelse i den Kgl. Resolution er hans ene Fornavn „Adolf" ombyttet med „Volrath".

[5]) Hvad Rolle Etiketten dengang spillede, saaes her et Exempel paa. Prinds Carl ønskede nok at komme til Hoffet, men da han som Kgl. Prinds havde høiere Rang end Storhertugen, maatte denne først komme til ham, hvortil Storhertugen ogsaa erklærede sig beredvillig, naar Prindsen vilde flytte ud af Hôtellet, hvortil han var taget, og ind i et af Storhertugens Paladser, da det ikke sømmede sig for Storhertugen at aflægge en Visite i et offenligt Hôtel. Hvilket Prindsen saa giorde, hvorpaa da Alt gik særdeles godt.

Radicofane, og Montefiascone. Den 20de October ankom Prindsen til Rom, og giorde under sit Ophold der en kort Tour til Neapel, der medtog et Par Uger. Den 24de November forlod han atter Rom, og gik saa tilbage over Loretto og Ancona til Bologna, som han naaede den 7de December, her var han igien i 3 Uger, og afreiste saa til Venedig, hvortil han nu ankom sydfra den 4de Januar 1699, ligesom Aaret iforveien nordfra. Fra Venedig tog han over Trient giennem Tyrol til Augsburg, men var 17 Dage om at passere Alperne midt i Vinterens Hierte, og ankom først den 29de Januar til Augsburg, hvor han udhvilede en 10 Dage, og saa gik videre igien over Maintz ned ad Rhinen til Köln, og tog saa derfra atter til Holland, hvor han over Arnheim den 24de Februar ankom til Utrecht. I Utrecht opholdt han sig en Maanedstid, og giorde derfra en Udflugt til Amsterdam. Den 31te Marts forlod Prindsen Utrecht, og ilede nu over Dewenter giennem Westphalen til Delmenhorst, og derfra over Bremen til Altona, hvor han ankom den 7de April, og derfra igien efter 10 Dage den 17de til Kiøbenhavn. Henimod 4 Aar havde Prinds Carls Udenlandsreise saaledes varet.

Det var paalagt Prindsen og hans Hofmester, at afgive nøiagtige Meddelelser om Reisen til Kongen i særskilte Breve, der skulde affendes med hinanden, og da disse Breve endnu ere opbevarede i d. Kgl. Geh. Archiv, kunne vi altsaa deraf hente en paalidelig Kundskab om Reisens ydre Enkeltheder. Om Opholdet i Rom og Neapel skrev Prindsen 3 Breve hiem til Kongen, som vi nedenstaaende skulle meddele for den Interesse, som de have, baade med Hensyn til Prindsen selv, og til det, han deri berører.

Prindsen havde strax ved sin Ankomst til Rom tilmeldt Kongen denne, samt at han var taget ind i Hôtellet «del monte d'oro», men derpaa tilskrev han Ham d. 1ste Nbr., Dagen før sin Afreise til Neapel, et udførligere Brev, hvori han først beretter om, hvorledes han har tilbragt de 4 første Dage her med at besee Kirker, Haver, og Antiqviteter, og derpaa fortsætter saaledes:

„Den 16ten [1]) vormittagk kam der hiesige Ambassadeur von Malta [2]) zu mir, und meldete, wie Er nicht allein seine schuldigkeit ablegen wolte, besondern

---

[1]) Prindsen bruger inden i sine Breve den gamle Tidsregning, hvortil der maa lægges 10 Dage, men i Dateringen af Brevene baade den gamle og nye sammen, den første for oven, og den anden for neden.

[2]) Ahlefeld navngiver ham i sit Brev som en Marqvese Sachetti, men angiver ikke hans catholske Værdighed, hvilket baade Prindsen og han omhyggelig undgaae ved alle de høie Personer ved Pavehoffet, som de komme i Berøring med, sikkert af Hensyn til

wäre auch von Pabst befehliget mich an hand zu gehen. Er schickte nach einer Stunde mir durch sein Cavalier allerhant confectüren und weine, lies nichts vom Pabst sagen, das Silber aber, wo es ingetragen ward, war mit Pignatelli wapen gezeignet. Den 17ten nachmittagk führte mich obgemeldeter Ambassadeur nach dem Vatican, alwo der so genante Castellan[1]) vom Pabst mich die logimenter vom Palais, die Bibliothek, und Rustkammer wies, führte mich auf der Galerie, alwo ich durch des Pabstes Bedienten mit allerhant refraischissemens tractiret ward und besahe zugleich den schönen garten Belvedere. Den 18ten nachmittagk kam der Ambassadeur hinwieder und fuhr mit mir nach dem chateau von St. Angelo, welches mich auch der Gouvernör davon[2]) gantz genau wies. Die übrige Zeit dieser Woche habe alle vormittages Antiqviteten gesehen, die nachmittage aber hat mich der Ambassadeur in Kirchen und Palais geführet, vorjestern schickte mir der Pabst hinwieder durch den Ambassadeur 5 Körbe mit Fasanen und Rothe Raphüner. Dem Pabst habe nicht Gelegenheit gehabt zu sehen[3]), selbiges wird bleiben müsen bis hinwieder von Napel komme, wohin geliebt es Gott morgen von hier abreise, bey meiner Rückkunft anhero melde Ewr. May. allerunterthänigst was mich auf selbige reise begegnet.

Ich ergebe Ewr. May. der Alwaltenden obhutt des Allerhöchsten, empfehle mich Dero hohen beständigen gnade und bin

Rome den $\frac{22 \text{ October}}{1 \text{ November}}$

Ewr. Königl. May.
Allerunterthänigster
Gehorsamster Diener und Sohn

Charles".

Dronning Charlotte, der var i høi Grad ængstlig for enhver mulig catholsk Indflydelse paa Prindsen. At denne Ambassadør af Malta, der træder op paa Pavens Vegne, ikke kan være en Repræsentant, Johanniterordenen paa Malta har havt i Rom, men tvertimod maa tænkes som en Befuldmægtiget, Paven har havt ved Ordenen, og som nu er i Rom, synes at være klart. Blandt Cardinalerne var der dengang en Sachetti med Fornavnet Urbanus St. Maria, som var Cardinal-Diacon og Biskop af Civita Vecchia.

[1]) Ahlefeld kalder ham Pavens Major Domus, og benævner ham «Marqvese Massimo».

[2]) Ahlefeld benævner ham »Marqvese Urbano Rocci«, men omtaler ham ikke som Prælat, hvad denne vides at have været.

[3]) Ahlefeld skriver, at Ambassadøren, idet han complimenterede Prindsen fra Paven,

Ifølge sit ovenstaaende Løfte skrev nu Prindsen igien til Kongen den 22de November, efterat han havde været i Neapel, og atter tilbragt nogle Dage i Rom, som han nu stod i Begreb med at forlade.

„Allerdurchleuchtigster König

Allergnädigster Herr und Vater.

Letzlich meldete Ewr. Königl. May. am 22ten October von hier Allerunterthänigst was massen ich willens wäre meine reise nacher Napel fortzusetzen. Ich ging den folgenden 23ten von hie und kam den 27ten alda an, welcher eben des Königs von Spagnien gebuhrstack war[1]), und da der dasiege Vice Roy von hause Medina Celi allerhant Rejouissemens machte[2]), selbiges bestant fordersamst in einen Caroussel, welches in einem dazu gemachten Amphiteatro gehalten ward; der Duc d'Airona führete 4 Qvadrillen auf, deren die eine Roth, die andere Blau, die dritte Caffé-Farbe, und die vierte veilichte[3]) gallonirte Kleider hatten. Nach gehalten aufzuge gingen vorerwehnte Qvadrille(n) hinwieder zu zwei dazu gemachten pforten heraus, folgens kamen die Rothe und Blaue hinwieder und machten die exercitia, die pferde und Eqvipage waren schön, ein guth theil der Reüter aber fehlten sehr. Abends ward auf dem Palais ein Spagnischer ball gehalten, welchen ich aber nicht mit zusehen könte. Den 28ten fuhr ich in einige der Napelschen Kirchen, so schön und reich von meuble seyndt, abends ging in der letzten

ytrede, at det var Hs. Hellighed særdeles kiært og behageligt, at saa Høi en Herre vilde uleilige sig saa lang en Vei, for at see denne Stad, og at Hs. Hellighed gierne ønskede, at see Prindsen, da han havde seet Hs. Kgl. Høiheds Broder*). Hvortil der blev svaret fra Prindsen, at han ligeledes meget ønskede det Samme med Hensyn til Hs. Hellighed, naar det kun kunde ske „ohne die sentimens der religion zu blessiren".

[1]) Den spanske Konge Carl II, der dengang fyldte sit 37 Aar, og døde 2 Aar efter uden Arvinger, hvorpaa den spanske Successionskrig udbrød, der endte med Freden i Utrecht (1713), hvorved Kongeriget „begge Sicilierne", der siden Ferdinand den Catholskes Tid havde været forenet med Spanien, blev lagt til Østerrig.

[2]) Don Luis de la Cerda, Hertug af Medina Celi, afløste i Begyndelsen af 1696 Grev d. St. Estevan som Vicekonge i Neapel, hvilken Post han vedblev at beklæde til den spanske Successionskrig, hvori han erklærede sig for Frankrig, men var saa forbadt, at han maatte afsættes af de Franske, som saa igien indsatte Hertugen af Escalona.

[3]) ɔ: violette af „Veilchen".

*) Den 15de Marts 1692 kom Kronprinds Frederik til Rom, hvor han tog sit Logis paa Piazza d' Espagna, og opholdt sig til den 28de April, og saae alle Ceremonierne ved Paaskefesten; Paven lod ham ligeledes opvarte ved en af sine Cavalerer, gav ham en prægtig Collation den Dag, han besaae Vaticanet, og indbod ham senere til „incognito" at bivaane et Consistorium, for at de der giensidig kunde see hinanden.

Repetition der Opera, so daselbst solte gespielet werden. Den 29ten besahe dasieges berühmte Kartheuser Kloster, so auf einen hohen berge lieget, und wird solches vor einen der besten vües von Italien gehalten[1]), abends war ich in der Opera, der Vice Roy und Vice Reine waren zugegen, die Musiqve in ermeldeter Opera ward vor sehr guth gehalten. Den 30ten morgens fuhr einige millien ausser der Stadt, sahe erstlich die so genante hundes Grotte[2]), folgends die curieusen Schwefelberge[3]), und letzlich die so berühmte Römische Antiqviteten zu Pouzzol und Bajé[4]), abends war hinwieder in der Opera. Den 31ten fuhr hinaus nacher dem berge Vesuve, lies mich bis unten am selbigen tragen, und sahe die materie, so er ausgeworfen hatte, selbigen zu besteigen, ward aber zu gefährlich gehalten. Den 1ten November fuhr noch in einigen Kirchen und Klöster, in deren eine ein Altar sahe, so mit lauten kostbaren steinen besetzet war. Den 2ten morgens sahe noch das berühmte und reiche Jesuiter Kloster[5]), und nachmittages den Napelschen hafen, worinnen 9 Neapolitansche und 6 Genueser Galeren, alle mit Schlafen besetzet, lagen. Den 3ten nachmittages reisete ich von

---

[1]) Det er fra Kartheuser Klosteret paa Bierget San Martino, ved hvis Fod Neapel ligger, at en Udsigt fremstiller sig for Øiet, hvis Skiønhed man ikke har vidst at betegne anderledes, end ved at kalde denne Plet paa Jorden »un pezzo di cielo caduto in terra« (et Stykke af Himlen nedfalden paa Jorden), og ved at kalde den Viin, der voxer her «lacrymæ Christi» (Christi Taarer), fordi — Frelseren brast i Taarer, da han her saae, hvilket Stykke af Paradiset denne Verdens Fyrste havde taget med sig ved sit Fald fra Himlen, og der af enhver af Frelserens Taarer, som faldt paa dette Sted, opvoxede en Viinstok, af hvis Druer den ædleste Viin paa Jorden nu fremkommer her, og bærer dette Navn.

[2]) «Grotta del cane«, der ligger ved Kratersøen Agnano, og er bekiendt af sine dræbende Dunster, hvori en nedkastet Hund strax qvæles.

[3]) De ved Agnano Søen liggende Svovlbierge med den sydende Bæk «aqva dei Pisciarelli«, og Solfatara-Dalen («forum Vulcani«), hvori der endnu 1198 skete en Eruption.

[4]) Naar Prindsen saaledes fremhæver Antiqviteterne her, da gielder dette ikke alene om Puzzuoli og Baiæ selv med Hensyn til de Mærkværdigheder, der findes i disse fra Romernes Tid, og de historiske Minder, der knytte sig til dem, men ogsaa om Strækningen mellem dem omkring Baiæ Bugten, hvor vi oppe i Biergene finde Skuepladsen for Romernes Digtning om Underverdenen, medens Kysten var Roms „Strandvei", hvor Verdensstadens Magthavere og Rigmænd havde bygget deres Landsteder, for i fuldeste Drag at nyde Kildernes Forfriskning og Naturens Skiønhed ved den Bugt, der var den yndigste paa Jorden, saaledes som Horats dengang siger (Ep. lib. I, ep. I, v. 83): «Nullus in orbe sinus Bajis prælucet amoenis«.

[5]) Et Jordskiælv, der indtraf i Neapel Pindseløverdag Aften 1688, havde ødelagt den prægtige Domkirke ved Jesuiterklosteret, som helt var bygget af Marmor, og var Neapels skiønneste Prydelse.

Napel[1]), und kam 4ten abends Spæhte zu Mola. Den 5ten blieb daselbst und fuhr etliche millien von da zu wasser nach Gaeta, daselbst weiset man den felsen, so bey Christi Abscheiden soll geborsten sein, ich weis nicht, ob der historie zu glauben, die sache aber ist sehenswerth[2]). Den 6ten morgens reiste von Mola und wolte en passent Frescati sehen[3]), wie ich den 8ten morgens da ankam, fante ich schon daselbst den Ambassadeur von Malta mit einen Römischen Printzen Carpennia[4]), und andere Cavaliers mehr, Er führete mich zuförderst in dasiege unterschiedene Palais und garten, und folglich in vorerwehnten Carpennia Lusthause, alwo ich durch des Pabstes Bediente sehr proprement tractiret ward, gegen abend fuhr anhero. Den 9ten war hinwieder in hiesiger Peters Kirche und stieg auf derer so berühmten hohen Couple, im zurückfaren sahe in einem Kloster die Capelle, so dem König Canuto von Dennemarck gewidmet, und zwar zum begräbnis aller Dähnen, so Catolischer Religion seyndt. Den 10ten war 18 millien von hie nacher Tivoli, daselbst sahe den garten von Duc de Modena, so wegen seines vielen Kunstwassers vor den berühmsten von Italien gehalten wird[5]). Jestern

[1]) I det Prindsen nu begiver sig paa Tilbagereisen fra Neapel, seer man, at han giort sig bekiendt med alle de Mærkværdigheder, som endnu der drage de Reisende til sig, med Undtagelse af Herculanum og Pompeii, og den efter sit Farvespil benævnte „blaa Grotte" (grotta azurra) paa Øen Capri. Men disse Mærkværdigheder kiendtes ikke dengang, da det først var nogle Aar efter Prindsens Besøg, at man i 1711 opdagede Herculanum og det endnu varede til 1738, inden man begyndte Udgravningerne der, og først 10 Aar efterat man havde taget fat paa disse, opdagede man i 1748 Pompeii, hvis Udgravninger dog ikke begyndte før 1753, og hvad Opdagelsen af den blaa Grotte angaaer, da er denne, som bekiendt, først giort for en Menneskealder siden i Sommeren 1826.

[2]) Mod Havet ved Gaëta er Klippen spaltet med en 6 Fod bred Revne helt ned i Afgrunden, og medens Havet her forneden syder og skummer i Klipperevnen, er der ovenover nedstyrtet en Klippeblok i Midten af Kløften, hvorpaa der er bygget et Kapel, som indhyllet i en evig Dæmring underfuldt svæver over Afgrunden, for at forkynde det hellige Under, hvorved Klippen brast ved Frelserens Død.

[3]) Frescati (Frascati) ligger i Nærheden af Veien, der fører fra Rom til Neapel.

[4]) Ahlefeld bogstaverer hans Navn rigtigen «Carpegna». Blandt de daværende Cardinaler var Carpegna, Caspar Tit., pavelig Vicarius, og altsaa Pavens første Repræsentant, han anføres baade som Cardinalpræst ved Sta Maria Trastevere og som Biskop af Sobina.

[5]) Efter Ahlefeld var det «Villa d'Este», der med en uhyre Bekostning var opført af Cardinal Hippolit d'Este, som her havde ladet Olivieri anlægge de prægtige Vandværker, blandt hvilke især Fontanen «dell ovato» udmærkede sig, som Michel Angelo gav Navnet „Fontanernes Dronning". Villaen selv kaldtes dengang „Blomsten af Italiens Haver".

als den 11ten berichte(te) mir der Ambassadeur von Malta, wie der Pabst willens wäre einige Klöster und Armheuser zu besuchen, und da sich satsame gelegenheit haben würde, Ihm zu sehen. Er führete mich in einer Nonnenkirche auf einen Balcon[1]), der heutige Pabst Innocentius XII. vom hause Pignatelli kam kurtz darauf in ermeldeter Kirche, und grüsete mich zu drey unterschiedene mahlen; wie Er hinwieder weggehen wolte, brachte einer der Cardinale Ihm eine vom seide gemachte Blume, womit die Mädgen aus dem Kloster Ihm regalirten, Er nahm Selbige vom Cardinal, und schickte Sie durch einen Cavalier an dem Ambassadeur mit befehl Sie an mir zu geben[2]).

---

[1]) Ahlefeld beretter, at det var i Kirken «Sta Cecilia»*), og at Prindsen fik en Plads ved Alteret, hvor han skulde være under et officielt «Incognito».

[2]) Ahlefeld skriver, at Paven indfandt sig der omgivet af Cardinaler og hele sin «Cortege», og tilføier, at da Paven sendte Prindsen den Bouqvet af Silkeblomster, som de Religiøse af Conventet havde forfærdiget, modtog Prindsen den med „megen Taksigelse", og bemærker dernæst, at Prindsen vendte fornøiet tilbage fra Kirken.

Med Hensyn til hvad Prindsen her anfører om den daværende Pave, skulle vi bemærke, at Innocents XII., der før sin Udnævnelse til Pave hed Antonio Pignatelli, var af den da saa rige og endnu i vor Tid blomstrende neapolitanske Fyrstefamilie af det Navn, og at han af Innocents XI., hvis Navn han antog, blev giort til Cardinal og Erkebiskop af Neapel, hvorfra han ved Alexander VIII's Død (1ste Febr. 1692) efter en halvaarig Valgkamp af Cardinalerne i conclavet den 12te Juli valgtes til at bestige Pavestolen, som han med lige Dygtighed og Høiagtelse beklædte til sin Død (1700 d. 26de Septbr.). Hvad han især har hædret sit Minde ved, er hans berømte Bulle mod Nepotismen (22de Juni 1692), som han fik Cardinalcollegiet til at underskrive som en Grundlov for Pavestolen, og hans Indretning af Fattigvæsenet i Rom, hvorved han afskaffede alt offenligt Betleri paa Roms Gader, og hensatte alle de Betlende i Hospitaler, med Undtagelse af de unge betlende Piger, som han anbragte i forskiellige Nonneklostre, blandt hvilke den Hellige Cecilias ogsaa maa have været, som han her besøger sammen med Fattighusene. Istedetfor Betleriet af de Fattige foranstaltede han saa maanedlige Indsamlinger til Fattigstiftelserne, som foretoges af Adelsmænd, der gik omkring i hele Byen. Og som han selv sagde, at han havde ingen „Nepoter" uden Roms Fattige, saaledes bortgav og testamenterede han ogsaa Alt, hvad han havde, til disse, saa der med Sandhed sattes paa hans «castrum doloris»: «Ex Terra Sibi Pauca, Suis Nihil, Egenis Omnia». Innocents XII. var født 1615 d. 13de Marts, altsaa henimod 84 Aar, da Prindsen saae ham, og uagtet sin virksomme og kraftige Aand bar han dog paa et meget lidende Legeme, og at han ogsaa har været svag dengang, fremgaaer af, hvad Ahlefeld skriver, at han blev baaret hen til Klosteret. Naar vi see den Opmærksomhed, som Innocents viste Prinds Carl, uagtet denne ikke engang sees at have overbragt nogensomhelst Presenter**), da stemte dette vistnok med Pavens personlige Tænkemaade; men med al Anerkiendelse af den christelige Tolerance, der ogsaa var en af denne Paves store Dyder, synes dog hans Op-

*) St. Cecilia i Trastevere, bygget med det hosliggende Nonnekloster til Ære for den hellige Cecilia, hvis Hus stod her og hvis Kammer endnu her forevises.

**) I April samme Aar, som Prinds Carl kom, havde Zar Peter ladet Paven complimentere ved en Gesandt, der overbragte Presenter til en Værdi af en 20,000 Scudi.

Hierauf werde woll morgen nachmittags oder höchsten übermorgen frühe meine rückreise in namen Gottes antreten. Die unangenehme zeitung, so von frühen absterben meines Hr. Bruderen Sohns gehabt, heiset mich auch desfals Ihr. May. unterthänigst zu condoliren[1]), der grose Gott ersetze dieses und erhalte insonderheit Ihr. May. bey vollenkommener und beständiger gesundheit. Ich empfehle mich Dieselbe Allerunterthänigst und bin

Rome den $\frac{12}{22}$ November 1698.

Ewr. Königl. May.
allerunterthänigster
gehorsamster Diener und Sohn

Charles".

Anden Dagen efter afreiste Prindsen fra Rom, og efter sin Ankomst igien til Bologna tilskrev han Kongen d. 10de Decbr. i Fortsættelse af det foregaaende Brev.

„Allerdurchleuchtigster König
Allergnädigster Herr und Vater.

Ehe Ewr. Königl. May. meine abreise vom Rom melde, so mus versichern, das mir nichts schmerzhafteres hatte zukommen können, als die gegebene Nachricht durch den Oberkammeriuncker Knutt von Ewr. May. gehabten unglück auf der Jagt[2]); bey selbiger post aber erhalte auch von Ihm

mærksomhed mod Prindsen at have været saa stor fra først til sidst, at man, uagtet den vistes med den største Discretion, dog vanskelig kan løsrive sig fra den Antagelse, at Tanken om at vinde Prindsen for Catholicismen har været medvirkende ved den, og man kan det saameget mindre, som der netop under Innocents XII.s Pontificat og just i de sidste Aar vare flere protestantiske Fyrster, der bleve catholske, saaledes var den svenske Konge Carl X.s Brodersøn, Prinds Gustav Samuel af Zweibrücken, den 8de Septbr. 1696 bleven optaget i den romerske Kirke, og Aaret efter var Prinds Frederik af Hessen-Darmstadt d. 8de Septbr. 1697 traadt ind i den geistlige Stand, efterat han kort iforveien var gaaet over til den romerske Kirke, og samme Aar nogle Maaneder før var Prinds Carls egen Fætter, Churfyrst Frederik August af Sachsen, gaaet over til den catholske Kirke ved sin Udnævnelse til Konge af Polen den 27de Juni 1697.

[1]) Christian født d. 28de Juni 1697, død d. 1ste October 1698.

[2]) Den 19de October 1698 var Kongen bleven omkastet i Dyrehaven af en hidset Hiort.

versicherung, wie Ewr. May. ausser gefahr wehren. Der Allmächtige, so dismahl Ewr. May. väterlich erhalten, wird auch mit dessen obhutt noch viehle Jahre in gnade continuiren.

Verwichenen 12ten November meldete Ewr. May. aus Rom allerunterthänigst, was massen ich den folgenden tagck meine abreise antreten wolte, als aber dasieger Keiserliche Ambassadeur Graff von Martinitz[1]) noch selben Abend zu mir kam, und sehr instendig baht den folgenden tagck da zu bleiben, umb in seinem hause eine aufwartung von seiner Frauen anzunehmen, schlug es Ihm dennoch erstlich ab, da aber die Ambassadrice selbigen abend noch ein mahl desfals zu mir schickte, mußte mich gefallen lassen folgenden tagck bei Sie zu bleiben. Am 13ten, als am Sontagck morgen, lies mich des Ambassadeurs Frau in einer Kirche eine schöne Musiqve von Castraten hören, und tractirete mittages sehr proprement, nach dem essen gab Sie hinwieder eine Musiqve von Sänger und Sängerinnen, baht mir des abends auf einen ball zu kommen, alwo ich Nachts bis nach 1 Uhr blieb, und mus gestehen, das obgemeldeter Ambassadeur als auch sein gantzes haus alle gelegenheit suchte mir plaisir zu machen. Er contestirte zu unterschiedenen mahlen, wie Er nicht grösser gnade vom Kaiser geniesen könte, als wann Er Ihm in gesandschafft an Ewr. Königl. May. gebrauchen wolte, und bath mich instendig Ihm bei gelegenheit zu Ewr. May. füsen zu legen[2]). Den

---

[1]) Georg Adam, Greve af Martinitz, blev i Slutningen af 1695 ansat som keiserlig romersk Gesandt, eller, som Prindsen her kalder ham, Ambassadør, ved det pavelige Hof.

[2]) Grunden til at Grev Martinitz saaledes sees at ville foretrække en Ansættelse ved det danske Hof for den, han havde i Rom, laae i, at han ved sin ubehagelige Adfærd ganske havde fordærvet sig sin Stilling ved det pavelige Hof; saaledes havde han strax fornærmet Paven ved at forlange, at dennes egen Karosse skulde kiøre ham imøde ved hans Indtog som Gesandt i Rom, hvilket Paven havde afslaaet som stridende mod sin Værdighed; han havde ligeledes paa forskiellige Maader opbragt de romerske Førster mod sig, men navnlig ved at ville paastaae, at de som Vasaller skulde aflægge Lehnsed til Keiseren, forsaavidtsom deres Besiddelser tidligere havde været keiserlige Lehn, hvorover disse og Paven i høieste Grad vare blevne oprørte. Og naar Fru Gesandtinden saaledes bestormer Prindsen med sin Opmærksomhed, og især synes at være ivrig for at komme bort, da havde hun ogsaa havt sit Udestaaende med Hoffet; saaledes havde Cardinalerne den sidste Jul ikke villet aflægge hende deres sædvanlige Julevisite, og Aaret iforveien, 1696, var der mellem Fru Gesandtindens Karosse og en anden, der kom kiørende med Cardinalerne Pamphilio, Spinola, og Sacripanti, forefaldt et Gadeoptrin, der viste Gesandtindens Heftighed paa en meget fremtrædende Maade, idet hun, da Cardinalernes Vogn ikke vilde holde stille for hendes, og vise hende Reverents, idet hun kiørte forbi dem, befalede en af sine Heidukker at prygle Forrideren paa deres Vogn og derefter lod Kudsken true med det Samme. Hun slap imidlertid fra den herover

14ten reisete im nahmen Gottes von Rom, passirte Loretto und Ancona, woselbst ich alles merckenswürdige gesehen, und kam verwichenen Sontagck, als den 27ten dieses, anhero. Wie lange dieses orthes bleiben werde, melde Ewr. May. mit negsten unterthänigst. Empfehle mich Dero hohen gnade und bin

Boulogne $\frac{\text{30 November}}{\text{10 December}}$ 1698.

Ewr. Königl. May.
allerunterthänigster gehorsamster
Diener und Sohn

Charles".

Hvad disse her anførte Breve nu end savne i Sprogform og Fremstilling, og hvormeget de end deri staae tilbage for Grev Ahlefelds smukke, correcte, og flydende Breve, der ledsage dem, saa vise de dog en mere omhyggelig Undervisning i saa Henseende, end man ellers træffer blandt de fyrstelige Herrer fra den Tid. Og naar vi af Dronning Charlottes Breve til Grev Ahlefeld see de gode Efterretninger, denne sender hende om Prindsen fra Reisen, da tiene disse Breve ogsaa til at bestyrke Sandheden deraf, idet de vise os, at Prindsen har benyttet sit Ophold i Rom og Neapel saa godt som Nogen, og vi deraf baade see, at hans legemlige Kræfter have staaet fuldkommen til hans Raadighed, og at han med Interesse har fulgt, hvad han her har seet og oplevet, og hvorom han saa udførlig beretter sin Fader. Men uagtet Prindsens Reise saaledes syntes at ville svare til de Forventninger,

reiste Tiltale mod sig, da det blev godtgiort, at hendes Gemal hovde holdt stille for Cardinal Sacripantis Niece, da hun kiørte forbi. Var Grev Martinitz imidlertid selv ked af at være i Rom, saa var Hoffet endnu mere ked af at have ham, og lykkedes det ikke ham selv at blive forsat, saa lykkedes det Innocents XII. ikke alene at udvirke, at det keiserlige Hof Aaret efter kaldte ham tilbage, men at det ogsaa sendte en Anden i hans Sted, der ligesom til Afbigt for hans Forhold, erklærede, at han i enhver Henseende ønskede at staae sig godt med Paven. Herover blev Grev Martinitz saa forbittret, at han ikke engang vilde modtage en Afskedsaudiens hos Paven, da han om Foraaret 1700 forlod Rom. Forøvrigt træder Grev Martinitz op i Historien igien, idet han, efterat de keiserlige Tropper under General Daun i Juli 1707 havde besat Neapel og fanget den derværende franske Vicekonge, Hertugen af Escalona, blev udnævnt til tydsk Vicekonge af Neapel; han kunde imidlertid ikke heller holde sig paa denne Post, og søgte endnu samme Aar sin Afsked fra den.

der vare knyttede til den, og Dronning Charlotte med de bedste Forhaabninger at kunne imødesee Frugterne af den, tør vi dog neppe antage, at hun ved Prindsens Tilbagekomst fandt disse opfyldte; det er tvertimod rimeligt, at den anstrengende Tilbagereise over Alperne i det haardeste Klima, og Fortsættelsen af denne giennem Tydskland og Holland i Aarets første Maaneder for en Del kan have nedbrudt, hvad Prindsen havde vundet i Syden, vist er det, at hans legemlige Svaghed, istedenfor at være standset, mer og mer tog til efter hans Hiemkomst.

Var Prindsens Reise imidlertid end saaledes et forgæves Forsøg paa hans Helbredelse, see vi dog, hvorledes han bevarede dens Indtryk, af den Kiærlighed til Sydens Flora og Architectur, og til det kirkelige Maleri, som fremtræder paa Vemmetofte, og som vi væsenligt maa tilskrive dens Indflydelse. Men en endnu langt større Betydning fik denne Reise for Prindsen ved det Forhold, der paa den udviklede sig mellem Prindsen og den kun 2 Aar ældre Carl Adolf Plessen, der siden efter deres Tilbagekomst traadte i Prindsens Tieneste, først som Hofmarskal, og derefter, i det mindste fra 1708, som „Oberkæmmerer“ eller Overkammerherre, hvad han saa vedblev at være til Prindsens Død [1]).

[1]) Hvor stærkt Prindsen havde knyttet sig til Carl Plessen paa deres Reise, see vi et Bevis paa Aaret efter deres Hiemkomst i de for nylig af J. H. Bang udgivne „Meddelelser fra den Bülovske Manuskriptsamling i Sorø Akademis Bibliothek“, hvor der p. 13—14 anføres en egenhændig Optegnelse af Frederik IV. om en heftig Ordvexel, der forefaldt mellem ham og Prinds Carl over, at denne ikke vilde ride ud med ham, medmindre han indbød Carl Plessen til at ride med, som han ikke vilde. Men naar Kongen ved denne Leilighed bemærker, at Prinds Carl ikke svarede ham med den consideration, han skyldte sin Broder som Konge, turde Grunden til denne saa usædvanlige Optræden af Prinds Carl dog ikke blot hidrøre fra den Pris, han satte paa Plessens Selskab, men langt mere fra en høi Grad af Misstemning mod Kongen i Dieblikket, og i den Henseende behøvede Prinds Carl ikke at være „forført af hans Plessen“, som Kongen siger, thi der var en almindelig Misstemning hos Alle, som vare bekiendte med Forholdene, over at Kongen havde begyndt det første Nytaar af sin Regering med at afskedige Carl Plessens Fader, Geheimeraad C. S. Plessen, der var den vigtigste og uundværligste Mand for ham, og hvis Statsklogskab og udmærkede Finansbestyrelse havde opretholdt en ubegrændset Credit for Danmark paa Pengemarkedet, der strax faldt sammen, saasnart Forretningerne kom ud af hans Haand*). Om Carl Plessen imidlertid allerede dengang var indtraadt i Prindsens Tieneste, kan ikke sees, det synes næsten ikke.

*) Saaledes skriver den danske Gesandt i Holland, v. Stöcken, u. $\frac{2\,2}{1\,2}$ Jan. 1700 fra Amsterdam om „le sensible chagrin ou on est icy de ce qve S. E. de Plessen va qvitter“, og siger: „rien est plus seur qve cecy, qv'il y va effectivement du credit, qvi a eté etabli icy d' une maniére, qve sur la parole de S. E. de Plessen j'auray trouvé des millions a Amsterdam“. Anfr. Skr. p. 25. Det Samme bemærkes i et andet Brev sstds. p. 23 om den Credit, Geheimraad Plessens Navn havde nydt hos Banquierene i Hamborg.

Vi have her fulgt Prinds Carl Sommer og Vinter i de sidste 8 Aar af hans Liv, som han tilbragte paa Vemmetofte, hvoraf han i mere end det Halve af den Tid hele Aar igiennem var bundet til Vemmetofte af Sygdom; og hvilken Svaghed han bragte med sig dertil, faae vi et Begreb om af en Forsørgelses Forskrivelse, som han Noget efter sin Ankomst til Vemmetofte udstedte til en Kammertiener for, hvad dennes Sundhed havde lidt ved at vaage ved ham Nat og Dag, og hvorved hans Underskrift er saa vaklende, at det er klart, at han kun med Anstrengelse har formaaet, at fatte Pennen mellem sine Fingre. Og vi feile neppe, naar vi fra 1710, da han sidst ved Carrousellerne førte an mod Kongen, altsaa fra hans 30te Aar, antage, at hans Helbred har været saa aldeles nedbrudt. Havde legemlig Svækkelse derfor i høi Grad hindret hans Fremgang i hans Ungdom, saa giorde den det endnu mere umuligt for ham i de modnere Aar practisk at indvinde det Tabte. Men med Alt hvad Prinds Carl saaledes savnede, var han dog langt fra en Ubetydelighed, thi han var, — hvad et Menneske kan være, om han end staaer tilbage i Begavelse og intellectuel Udvikling, og som i personlig Henseende endnu er noget Høiere, — en Charakter, og det en ligesaa fast, som respectabel Charakter. Den havde hans Sygdom ikke anfægtet, og af den maa vi ogsaa forklare os den Agtelse, han nød af Høie og Lave i hele Landet, og den Kiærlighed, hvormed alle i den Kongelige Familie udelt forenede sig om ham, ikke alene hans udmærkede Moder og Søster, men ogsaa Kong Frederik IV.; og maatte han end vige for Anne Sophie i den Kamp, hvor Lidenskaben overdøvede Alt, saa sees det dog deraf, at man just valgte ham til at forhindre hendes Hensigter, at han har været den, hvis Forestillinger i saa Henseende Kongen snarest skulde give efter for, naar han skulde give efter for Nogens. Frederik IV. sagde en Dag, som Prinds Carl kom kiørende med Overkammerherre Plessen, med et af de ham egne vittige Indfald: „der kommer Prinds Pless med min Broder Carl"! og dette er gaaet over i Historien som betegnende for Forholdet mellem Prindsen og Plessen, men Vittigheden staaer i Latterens Tieneste, den spiller kun paa Historiens Bund, og er ikke selv Historie! Det er derfor en Misbrug af Kongens lunefulde Spøg, naar man efter den fremstiller Prinds Carl som et umyndigt Redskab i Plessens Haand; thi vistnok havde Plessen en saa bestemmende Indflydelse paa Prindsens Foranstaltninger og paa det Liv og den Indretning, der var ved hans Hof, at man er berettiget og foranlediget til i Almindelighed at føre det Altsammen tilbage til Plessen, men denne Indflydelse var en Følge

af Prindsens ubetingede Tillid til Plessens Charakter, og hans Erkiendlighed for Alt, hvad Plessen var ham, og ligesom Plessen aldrig offenligt tilsidesatte den Prindsen tilkommende Værdighed, men der bestandig traadte frem som Prindsens Tiener og Prindsen som den Handlende, saaledes var Plessen ogsaa i det daglige Liv fuld af Opmærksomhed for Prindsens Ønsker, og bragte disse, hvad enten de angik Prindsens Behageligheder eller hans Godgiørenhed de største pecuniære Opoffrelser, og naar vi see Plessen ligge knælende ved Prindsens Dødsseng, og vel maa sige, at saaledes har han mange Gange, i lange Tider maaskee daglig, ligget ved sin lidende Herres Seng og styrket ham af Bønnen, da faae vi et Indtryk af Plessens uskrømtede Hengivenhed for Prindsen, og af, hvorledes han ogsaa personlig opoffrede sig for ham. Men paa den anden Side udelukkede dette Forhold ikke giensidige Forskielligheder mellem dem, der ikke blot kunde træde frem i Smaating ved Hoffet, men navnlig viste sig i Hovedspørgsmaalet med Hensyn til Anne Sophie, hvori Prinds Carl, hvor afgiort en Modstander han end havde været mod Anne Sophie, dog siden var langt forsonligere stemt end Plessen og Prindsesse Sophie Hedevig med denne, og ligesom Prinds Carls Ønske, upaatvivlelig ved Siden af Ludvig Plessens Udnævnelse, væsenligt bidrog, til at Prindsesse Sophie indvilligede i den officielle Tilnærmelse til Anne Sophie, saaledes lagde Prinds Carl ogsaa forinden sin Død sin egen Stemning i saa Henseende aabenlyst for Dagen, ved at modtage Fadderskabet til Anne Sophies sidste Barn. Dog troe vi vistnok, at denne Forskiel mellem Prinds Carl og de Ovennævnte langt mindre havde sin Grund i en forskiellig Bedømmelse af Anne Sophie, end i Prinds Carls Kiærlighed til Kongen.

Vi kunne ikke Andet end erkiende Sandheden af Worms Vidnesbyrd om Prinds Carl, naar han i sin Ligprædiken tillægger ham den sieldneste Samvittighedsfuldhed i Ord og Gierning, den varmeste Deltagelse for Alt, hvad der var ædelt og godt, en „ulignelig" Gavmildhed, der ikke blot gav efter Formue, men ofte over Formue, og for Alt en usminket Gudsfrygt, der giorde, at der „intet Praleri eller udvortes Væsen var ved hans Andagt". Det er klart, hvormeget den sidste Ros betyder i Worms Øine, og at Prinds Carls Gudsfrygt har et forøget Værd for ham ved den Modsætning, hvori den staaer til en vis anden Slags Gudsfrygt, som han vil ramme, og at denne anden er Sophie Magdalenes, Thronfølgerens Gemalindes, den baireuthiske Prindsesses. Men endnu mere haandgribeligt stiller Worm Sophie

Magdalene frem for os, og lader os ligesom see hendes Ansigt og Udtryk i den Gudsfrygt, som han videre skildrer som et Modstykke til Prindsens, naar han siger, at „medens adskillige, som ellers tee en mere end almindelig Gudsfrygt, føie dertil et vist Surseende, saa føiede han en fyrstelig Belevenhed til sin Gudsfrygt". Og gielder det for Alt om et Hof, at Fyrstens Charakter afspeiler sig i dette, da maa ogsaa den Ros føres tilbage til Prinds Carls Personlighed, som Worm — vistnok med Henthydning til den samme Modsætning — giver hans Hof for, „hvor venligt man blev begegnet ved dette, og hvorvel alle der talte til En" [1]). Den theol. Professor Lintrup, der, som vi ovenfor have anført, skrev Sørgeprogrammet til Universitetsfesten ved Prindsens Død, fremhæver den sædelige og religiøse Aand, der var udbredt ved Prinds Carls Hof, og det Exempel, som der blev givet fra oven, paa selv at opfylde sine Pligter, og siger, at Hoffet var „en Husstand som et religiøst Samfund, hvori man ligemeget ved Bud og Exempel førtes til et Gud velbehageligt Liv" [2]).

I Prinds Carls Ungdom skal der vel have været tænkt paa, at han skulde indgaae Ægteskab, og der siges i saa Henseende, at man herfra havde ønsket et Giftermaal mellem ham og hans Søskendebarn, Prindsesse Ulrikke Eleonore af Sverig, Carl XII.s Søster; siden ved Prindsens Svagelighed bortfaldt enhver Tanke i den Retning. Derimod optraadte der en vis Antoine fra Montpellier i Aaret 1736, der under Navnet „Antoine d'Oldinbourg" udgav sig for en Søn af en Forbindelse mellem Prinds Carl og en Dame „de Plantade", i hvis Faders Hus Prindsen havde boet under sit Ophold i Montpellier, og som senere havde antaget Navnet „Mallou", og var død ugift i et Kloster. Paa Plessens bestemte Benægtelse af Sandheden af dette Foregivende, blev der aldeles intet Hensyn taget til Antoines Reclamationer

---

[1]) Det er ikke blot Biskop Worm, der skriver saaledes om sin Behandling paa Vemmetofte, men ogsaa den kiøbenhavnske Borger og Vinhandler H. Fabricius, der i et Brev af 22de Aug. 1722 fortæller, at han har været paa Vemmetofte, og at han om Middagen fik sin Plads anvist ved Bordet midt mellem begge Prindsessens Hofdamer, Kammerfrøken Barner og Frøken Vind, og i et andet Brev fortæller, at han, efterat Prindsen i 1721 var flyttet til Vemmetofte, kom herud til Prindsessens Fødselsdag d. 28de August, og havde det her paa det behageligste ved den Godhed og Artighed, som alle Hofdamerne og Cavalererne viste mod ham, ogsaa Dr. Gaulcke, der spillede til en „Polsk", som han dandsede med den kiære Frøken Holst (den lille Sophie Hedevig Holstein).

[2]) «Domus religiosæ familiæ similis, in qva imperio pariter et exemplo ad sanctitatem itum».

i saa Henseende. Men 7 Aar derefter, 1743, begav Antoine sig selv paa Veien til Danmark, for personlig at giøre sin formenlige Herkomst gieldende ved Hoffet. Regeringen var imidlertid bleven underrettet herom, og Antoines Reise blev stoppet i Hamborg, hvorhen Plessen skrev til den derværende danske Ministerresident v. John, at det var betydet Antoine en Gang for alle, «que la cour ne veut pas entendre parler de lui, puisque son historie roule sur des pures impostures». Saameget har Antoine dog havt for sig, at Plessen skriver, at han vel troer, at han er en Søn af en vis Herre i Prindsens Følge, men at denne forlængst er død [1]).

Forinden vi afslutte Prinds Carls Historie, skulle vi give en Beretning om hans finansielle Status. Vi skulle først giøre Rede for hans Udgifter. Om den Tilsætning Prindsen havde ved sine herværende Godser, kunne vi faae et Begreb af et Regnskab over Høistrup Gods fra 1ste Mai 1714 — 1ste Mai 1726, i hvilken Tid dette Gods har indbragt c. — 1300 Rdl., og kostet c. — 16,000 Rdl., altsaa i 11 Aar forvoldet Prindsens Kasse et Tab af henimod 15,000 Rdl. [2]). Dette var Udbyttet af Godserne! Hvad Bygningerne paa Vemmetofte have kostet, vide vi ikke, vi see kun af et Brev af 20de April 1719, at Omkostningerne ved Vemmetofte og Høistrup, hvorved da navnlig maa menes Bygningerne paa Vemmetofte, for de første 4—5 Aar løb op til c. 100,000 Rdl.; om hvor høit Omkostningerne senere ere stegne ved de endnu i flere Aar paa Vemmetofte fortsatte kostbare Bygninger, haves ingen Oplysninger. Disse Udgifter til Godserne og Bygningerne maatte imidlertid være stor Forandring underkastede i de forskiellige Aar, og ophørte i det mindste, hvad den sidste Post angik, forsaavidt senere. Derimod var der 2 store Hovedposter af faste aarlige Udgifter, nemlig Hofholdningen, og

---

[1]) Den Herre, Plessen her mener, er Secretair Grundtz, der døde den 18de Septbr. 1729, og af hvem Moderen ogsaa efter senere Oplysninger skal have faaet Understøttelse de 2 første Aar. Allerede i 1734 havde Antoine gjort Skridt til at faae Understøttelse af Prindsesse Sophie Hedevig paa Grund af dette Foregivende, og hun havde da givet en Franskmand, der kom til Kiøbenhavn, det Hverv at indhente nærmere Oplysninger om ham i Montpellier. — Jvnfr. Doc. betræffende denne Sag i d. St. Kgl. Bibl., og N. D. Magas. II, 225 flg.

[2]) Indtægten var 1279 Rdl. 2 Mk. 2 ß og Udgiften 15,858 Rdl. 2 Mk. 5½ ß, Underballancen altsaa 14,579 Rdl. 3½ ß.

Personudgiften, af hvilke den første aarlig medtog c. 30,000 Rdl., og den anden til Gageringer, Lønninger, og Pensioner c. 23,000 Rdl. Hertil kom endnu en tredie meget betydelig Post, nemlig Prindsens kostbare Hesteholde. Lægges nu hertil hvad Prindsen aarlig bortskienkede i Bidrag til gudelige eller velgiørende Anstalter[1]), i Gaver, Understøttelser, og hvad han ellers maatte give ud efter sin Stilling, saa sees det til hvilken overordenlig Sum efter de daværende Pengeforhold, Prindsens aarlige Udgifter maa have beløbet sig. En Commission blev i den Anledning ogsaa nedsat i 1719, for at see, hvilke Besparelser, der kunde indtræde, men, efterat have fundet, at disse, hvis de skulde giøres, maatte ske i Hofholdningen og Staldetaten, tilføier den, upaatvivlelig efter Plessens Befaling, der ikke vilde, at Prindsen skulde føle nogetsomhelst Savn ved at leve paa en anden Fod, end han var vant til: „allein wir bescheiden uns aus unterthänigsten Respect voll, daß uns nicht vergönnt ist Sachen zu berühren, die Ewr. Königl. Hoheiten plaisirs und Beqvemlichkeit angehen". Det blev saaledes aldeles ved det Tidligere.

De aarlige Ingtægter, som Prindsen havde, bestode for det første af 36,000 Rdl. Kroner, der i Christian V.s Testament vare ham tillagte i Apanage og 12,000 Rdl. i Taffelpenge[2]), og dernæst af en livsvarig Pension fra England paa 2000 Lstl. og fra Holland paa 10,000 fl., hvilke Pensioner disse Stater havde forpligtet sig til at svare ham ved en Convention af 8de Marts 1706, fordi han efter deres Ønske da cederede sin Ret til Bispedømmet Lübek (Eutin) til Fordel for den holsten-gottorpske Prinds Christian August[3]). Det samlede Beløb af den aarlige Indtægt, Prindsen skulde oppebære, udgiorde altsaa en 60—70,000 Rdl.

---

[1]) Hvad Prindsen har givet til det store Vaisenhus i Halle, vides ikke, men har sikkert været meget betydeligt, derimod veed man, at da Baron Canstein i 1710 oprettede den berømte Anstalt i Halle til Biblernes billige Trykning, sendte Prinds Carl et Bidrag dertil af 1271 Speciesducater, som A. H. Francke modtog af Prindsen, uden at maatte nævne ham, og som ogsaa først efter Prindsens Død blev publiceret i Fortalen til de cansteinske Bibeludgaver.

[2]) Deraf 9000 Rdl. til Prindsens Part og 3000 Rdl. til Prindsessens.

[3]) Under den store Krig, som England og Holland da førte med Frankrig om den spanske Succession, havde disse Magter betydelige Hielpetropper fra Danmark og Nordtydskland, men navnlig som bekiendt fra Danmark, og da de vilde miste disse, dersom Afgiørelsen om Coadjutoratet mellem Prinds Carl og Christian August skulde ske ved Krig, indgik de disse Forpligtelser, for at faae Prinds Carl til at træde tilbage, hvis Ret Frederik IV. ved Besættelsen af Eutin havde vist, at han paa ingen Maade vilde lade falde.

Den hollandske Pension gik i 1721 over fra Provindsen Nordholland til Sydholland, hvorom den danske Minister Griis i Holland u. 26de April 1721 tilskriver Oversecretairen i Kiøbenhavn: «C'est avec beaucoup de plaisir, que je Vous mande, que moi aussi bien, que les conseillers deputés de Nordhollande avons reussi dans notre sollicitation touchant leurs contingent de la pension de S. A. R. a la faire transporter sur le quartier de Südhollande. Les conseillers de Südhollande viennent de prendre une resolution, par la quelle ils dechargent entiérement ceux de Nordhollande de leurs contingent, et s'engagent de payer entiérement S. A. R.».

Pensionen fra Holland indkom nøiagtig og regelmæssig i 2 „Semestre" hvert Aar, saa at Prinds Carl fuldkommen kunde stole paa dette Beløb, og hertil bidrog vel især den store Indbest, hvori Dronning Charlotte havde staaet hos Generalstaterne. Saaledes var det derimod ikke med den engelske Pension, der efter Dronning Annas Død behandledes som en Naadessag[1]), og hvorefter Prindsen kunde vente hele Aar[2]). Imidlertid indkom den dog, som det synes, baade under Georg I.s Regering, og ogsaa i det Par Aar Prindsen levede af Georg II.s Regering, thi i en Skr. af 24de August 1728 sees den danske Secretair v. Jessen i London at beordres til øieblikkelig at berette, saasnart Walpole har meldt, at Pensionen kan hæves. Pensionen indkom imidlertid aldrig til det fulde Beløb i Prindsens Kasse, ofte kun til 1800 Lstl.

Det kunde synes som om Prindsens Indtægter omtrentlig svarede til hans Udgifter, naar man fra disse drager Omkostningerne ved Vemmetoftes Opbyggelse, der falde i en Tid, da Prindsens Hofholdning var indskrænket til hans Sommerophold paa sine Landslotte, og altsaa ikke heller kostede nær saameget. Dette var imidlertid ikke Tilfældet, og Prindsens Kasse maatte idelig have „Forstrækninger", dels paa Grund af Mislighederne med Betalingen af den engelske Pension, dels og vel væsenligt for Prindsens ubegrændsede Godgiørenhed. Forskud hos Kongen kunde Prindsen ikke faae, og der maatte ofte trænges stærkt paa, for at faae Apanagen i rette Tid, og

[1]) Pensionen var nemlig ikke sanctioneret ved en Parlaments Bill, og manglede saaledes formel Anerkiendelse, men var imidlertid dog garanteret af Dronning Anna under Storbritaniens Storsegl.

[2]) Saaledes fik Prindsen først i Decbr. 1723 Pensionen for Halvaaret 1722 fra 10de April—10de October, og først i October 1724 Pensionen for Aaret fra 10de October 1722—10de October 1723.

faae den i Sølv, som den skulde, derimod var der 3 private Huse, der forstrakte Prindsen, nemlig det danske Hus „Hermann Fabricius", der havde en Vinhandel i Kiøbenhavn[1]), og 2 udenlandske Huse, „sel. Johan Baptista de Hertoghe, Wittwe & Sohn", i Hamborg[2]), og Huset „Valde" i Amsterdam. Men Prindsens egenlige Banqvier var Plessen, deels ved rede Penge, deels ved Anvisninger og Vexler paa de fornævnte Huse forstrakte han de betydeligste Summer, og giorde altid Udveie, naar det behøvedes. Hvor stort Plessens Tilgodehavende har været hos Prindsen ved dennes Død, vide vi ikke, vi kiende kun Status af Prindsens Kasse til Udgangen af 1726, og da udgiorde Prindsens Gield c. 95,000 Rdl., hvoraf der skyldtes Plessen c. 74,000 Rdl., foruden hvad han havde tilgode i Gage[3]). Hvormeget Prindsens Gield er voxet i de paafølgende 2½ Aar, vide vi, som sagt, ikke, men det kan neppe have været lidet, da Kiøbenhavns Ildebrand i 1728 vistnok har giort et stort Krav til Prindsens Godgiørenhed, og han kun givet med Tanken om, at man ikke kunde give de Hiemsøgte Nok, saaledes som Biskop Worm vidner, at Prindsen „mere end fyrsteligt" understøttede ham efter Branden[4]).

---

[1]) Det er ham, der omtales ovenfr. p. 181 Anm. [1]).

[2]) Prindsen havde allerede siden 1700 havt Mellemværende med dette Hus, der da styredes af en Vilhelm de Hertoghe, der nævnes som dansk Agent i Hamborg.

[3]) Prindsens Giæld udgiorde 94,334 Rdl. 3 Mk. 10 ß og Plessens Tilgodehavende deraf 73,962 Rdl. 5 Mk. 8 ß, foruden 7,500 Rdl. der indstod af Plessens Gage og ikke er regnet med. Plessens aarlige Gage var 2000 Rdl., og da hans Fader døde i Begyndelsen af 1723, sees det, at Plessen siden Arven efter ham, slet ingen Gage havde hævet af Prindsen.

[4]) Denne Ildebrand af Kiøbenhavn begyndte Onsdag Aften Kl. 6½ d. 20de Octbr. 1728 paa Hiørnet af St. Klemens Gade ligefor Vesterport, og varede med en stærk Storm til Fredag Aften: 3700 Familier bleve husvilde og 2500 private Huse afbrændte og med dem 4 af Byens Kirker, Petri-Frue-Helliggeist- og Reformert-Kirke, desforuden Bispegaarden, Studiegaarden, Borchs-Ehlertsens- og Valkendorfs-Collegier, Universitetsbibliotheket, og næsten alle anselige Bibliotheker af Professorernes og Geistlighedens, hvoriblandt Arne Magnæi og Worms. — Historien har atter bevaret os et Træk ved denne Leilighed af Prinds Carls forrige Amtmand, Geheimeraad Christian Frederik Holstein, hvormed vi her skulle tage Afsked fra ham. Han var, som vi ovenfor have anført, bleven Præses i Politikammeret og Commercecollegiet et Aar efter Rosenkrandses Afskedigelse, og beklædte endnu denne Stilling. Ved Brandens Udbrud var han fraværende paa sit Gods Cathrineberg, men ilede strax med 60 Mand og 40 Vogne til den brændende By, men maatte her blive liggende udenfor Porten, som holdtes tillukket, uden at kunne komme ind, og redde Noget, og saaledes, anføres der, brændte ogsaa Collegiets Archiv paa Raadhuset sammen med Stadens skiønne Archiv. Jvnfr. Høier: Friederich IV. II, p. 191. flg.

XII.

Det første Prindsesse Sophie Hedevig giorde, efterat Sorgen over Broderens Død havde sat sig Noget, var at trøste det talrige Hofpersonale over dets Stilling efter Prindsens Bortgang. Hun lod dem tilskrive, at H. M. Kongen havde lovet, at ville befordre alle dem, som ønskede det, og at Kronprindsen baade mundligt og skriftligt havde forsikkret, at han vilde giøre sit Yderste, men at hun ogsaa selv, saavidt muligt, vilde beholde alle, der vilde blive, og nøies med den Skærv, hun kunde række dem. Det Sidste vilde de Allesammen, og med Undtagelse af Jagtetatens Inddragelse og Staldetatens Reduction skete der saaledes ingen videre personal Forandring, end at Prindsens Kammersecretair Carstens og et Par Kammeriunkere og Pager gik over i den Kgl. Tieneste, og at den ene Hofpræst, Jens Nestedt, blev Præst i Karise. Prindsessen forblev paa Vemmetofte i dybeste Stilhed med Hoffet. Halvaarsdagen efter Prindsens Død, den 8de Januar 1730, aflagdes Sorgen i Værelserne, og Panelerne og Vindueskarmene, der hidtil havde været sort anstrøgne, bleve nu malede hvide.

Frederik IV.s Endeligt nærmede sig imidlertid øiensynligt; hans Constitution, der led af det samme medfødte Onde, som Prinds Carls, havde faaet sit sidste Knæk ved hans Anstrengelse og Bekymring ved Kiøbenhavns Ildebrand, hans Sorg over Broderens Død, og den Livsfare, hvori han samme Sommer havde været ved Prøvestøbningen paa Giethuset[1]). Med Foraaret 1730 blev hans Tilstand saaledes, at Tanken om en nær forestaaende Forandring stærkt maatte beskiæftige Kronprindsen og hans Fortrolige, hvortil for Alle hørte hans Faster, Prindsesse Sophie Hedevig, hans ulykkelige Moders trofaste Støtte, og ved Siden af hende tvende Mænd, der havde indtaget den første Plads i hendes og hans Farbroders Kreds, og i hvilke han nu nærmest søgte sine Raadgivere, nemlig Overkammerherre Plessen og Geheimeraad Iver Rosenkrands; og vi kunne i de Oplysninger, som foreligge, tildels forfølge den Virksomhed, som nu rørte sig her. Saa=

[1]) Formerne sprang nemlig, hvori Kanonerne skulde støbes, og da det smeltede Metal væltede sig ind under Stilladset, hvorpaa Kongen stod med en Mængde Tilskuere, antændte det en af Pillerne, og Alt fyldtes nu med Røg og gløbende Luft; Kongen blev ført hen til en lille Bagtrappe, men kastedes om i Trængslen, saa han afmægtig maatte bæres i Vognen.

ledes sees det allerede strax i Begyndelsen af April, at have været bestemt, at Geheimeraad Rosenkrands skulde komme over fra Viborg til Kiøbenhavn, thi der skrives den 3die April fra Vemmetofte til Slotsforvalteren paa Charlottenborg, at der efter Befaling fra Prindsessen skal holdes 6 Værelser i Beredskab paa Slottet til Geheimeraad Rosenkrands, og Staldrum for ham til 6 Heste. Og saasnart Mai Maaned kommer, see vi at Prindsessen tilligemed Overkammerherre Plessen og det øvrige Hof afreise fra Vemmetofte til Kiøbenhavn, hvor de en kort Tid opholde sig paa „Haven", men derefter tage til Frederiksdal, som var i Nærheden af Hirschholm, hvor Kronprindsen boede, og ere her fra 8de Mai—16de Juni, og vende saa igien tilbage til Vemmetofte, da der var indtraadt en Standsning i Kongens Sygdom. Denne bedre Tilstand i Kongens Befindende vedblev saa nogenledes at holde sig indtil Slutningen af Juli, da den saa uoverlagte Reise til Hertugdømmerne kastede Kongen paa Sygeleiet i Gottorp, der tilsidst afløstes af Dødsleiet i Odense. I denne Mellemtid, som varede over 2 Maaneder, spore vi igien det Røre, som finder Sted i den vordende Regering, saaledes kommer Kronprindsen til Vemmetofte i August, hvor han er fra den 17de—19de [1]), og i September bliver der den 13de skrevet fra Vemmetofte til Charlottenborg, at de derværende Værelser, som Prindsessen af Philipsthal [2]) og Dronning Charlottes Hofdamer havde beboet, skulle giøres istand til Prindsessens Ankomst, og da Prindsessens Reise saa igien opgives, skrives der den 16de dertil, at der snarest muligt skal indrettes Værelser for Overkammerherren paa Slottet, og den 18de finde vi, at han allerede er afreist, og vi see atter, at han ikke alene er i Kiøbenhavn, men ogsaa paa Frederiksdal, hvortil Prindsessen sender Ferskener fra Vemmetofte Have, som han skal tage med sig til Kronprindsens, naar han kommer til Hirschholm. Hvor længe Plessen har været borte, vide vi ikke, men han har upaatvivlelig igien været paa Vemmetofte den 3die October, thi da var der Bryllup ved Hoffet mellem Prindsessens Kammerjunker, Eggert Christoffer Linstov, og hendes Hofdame, Frøken

---

[1]) Der haves ogsaa et Brev til Kongen, som Kronprindsen har tilskrevet ham den 18de under Opholdet paa Vemmetofte. Kronprindsen hilser heri Kongen fra sin Tante, og anbefaler sig selv underdanig til Hds. M. Dronningens Naade, men aflægger derimod ingen Hilsen fra sin Tante til Dronningen, som ganske stemmer med, hvad der ovnfr. p. 154) er berettet om, hvorledes Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ignorerede Anne Sophie i det private Forhold. Jvnfr. J. Møller, Mnemosyne III. p. XL—XLI.

[2]) Jvnfr. ovenfr. p. 52, Anm. *).

Margrete Gedde-Vind. Forhandlingerne maa da ogsaa have været endte, thi de kunde ikke længere fortsættes. Det gialdt nemlig nu om at ile til Odense, hvor Frederik IV. laae paa sit Yderste, og 2 Dage efter, den 5te October reiste Kronprindsen og Kronprindsessen tilligemed den gamle Markgrevinde dertil. Ogsaa paa Vemmetofte blev der strax givet Befaling til at giøre „Reisevognen med Skatollet" istand til Prindsessen, og den 9de afreiste hun, og ankom til Odense den 10de, kun ledsaget af et lille Følge, hvoriblandt Overkammerherre Plessen og Lægen Lic. Høielse. Den 11te October var det Frederik IV.s Fødselsdag og han oplevede endnu denne, og dermed at see sin Søster Sophie Hedevig tilstede ved den, som var første Gang siden Brudet mellem dem, hvis indre Skranker nu vare faldne. Om Formiddagen holdt den ovennævnte Hofpræst Hersleb Gudstieneste for Kongen, og i Følelsen af, at det vilde blive Kongens sidste Levedag, talte han ved denne efter Prædik. VII. 2, over at „Dødens Dag er bedre end Livets". Om Eftermiddagen havde Kongen den bevægende Samtale med Overkammerherre Plessen, under hvilken han hængte sit eget Blaabaand om ham, idet han takkede ham for, hvad han havde været for hans Broder, og sagde ham, at han forlod sig paa hans Tieneste for Sit Hus. At Frederik IV. derved mente Anne Sophie, er ikke til at tvivle om, ligesaalidt som at Kongen jo har vidst, hvem hans Søn allerede havde valgt til sine Raadgivere, og at Plessen af dem var den største og farligste Modstander mod Anne Sophie. Kl. 1½ den flg. Nat døde Frederik IV. paa Odense Slot den 12te October 1730. -- Kl. 3 samme Dags Eftermiddag afreiste de Kgl. Herskaber fra Odense, nemlig Kong Christian VI., Dronning Sophie Magdalene, Prindsesse Charlotte, Prindsesse Sophie Hedevig, og Markgrevinden. Anne Sophie stilledes under militair Forvaring af Oberst Brokkenhus[1]), der 1 Time efter Kongens Afreise bragte hende til sin 1 Mil fra Odense beliggende Gaard Brangstrup.

Det store brændende Spørgsmaal, som nu forelaae, var Anne Sophie. Hvad var den unge Konges Hensigt med hende? hvorledes vilde hun nu faae det? I saa Henseende tydede Begyndelsen kun paa, at hun paa det strengeste skulde undgielde for, hvad hun havde forbrudt mod dem, i hvis Magt hun nu var, og behandles uden Persons Anseelse; thi ikke nok, at hun sattes under

[1]) Brokkenhus, Johan Frederik, var gift med Louise Gedde, en Datter af Geheimeraad Frederik Eiler Gedde til Hindemad, og døde som Generallieutenant (1682—1756).

Bevogtning, saaledes som man sætter den Skyldige, for hvis Sikkerhed der skal indestaaes, men der var allerede strax overgaaet hende den dybeste Ydmygelse, idet man saasnart Kongen var død, havde befalet hende, at forlade de Kgl. Gemakker, og ikke engang givet hende en Frøkenstue til at være i, men vist hende, der havde sat Alt i at være Dronning, fra sine Værelser som Dronning ned i et Kammer for Hofdamernes Piger, — om hun blev paa Gangene uden at ville gaae derind, kan ikke undre Nogen. Høier siger[1]), at der vist ikke var en Eneste i Frederik IV.s Følge, der troede, at han eller Dronningen mere saae Kiøbenhavn, da de tiltraadte Reisen til Hertugdømmerne, det Første var allerede skeet, og at det Sidste ogsaa vilde ske, maatte nu være klart; og havde Anne Sophie aldrig spurgt om, hvad Enden engang vilde blive for hende, naar den Magt var borte, der havde dækket hende, saa havde hun nu modtaget et saadant Indtryk af hvad der kunde forestaae, at vi ikke kunne tvivle om, at vi have en historisk Beretning for os, naar det er fortalt, hvorledes hun om Natten gik grædende omkring paa Gangene i Slottet, og vred sine Hænder i den heftigste Fortvivlelse[2]).

Der indtraadte imidlertid et stort Omslag, inden Dommen faldt, og Enden blev ganske anderledes end Begyndelsen. Under 1ste November blev der nemlig indgivet et Bønskrift af Anne Sophie til Kongen, hvori hun ganske submitterer sig H. M., frasiger sig alle sine Godser og Eiendele, som hun Altsammen stiller til H. M.s Disposition, overgiver sig selv til den Kongelige Naade, og bønfalder om Tilgivelse for sit Liv som «duchesse». Paa Grund af dette Bønskrift udkom nu under 11te November det Kongelige Rescript, der indeholder den endelige Bestemmelse om hende[3]).

Rescriptet forkynder sig som en Kgl. Naadesakt, og begrunder dette ved at giennemgaae, hvad Anne Sophie har forbrudt, først ved den Forargelse, hun har giort ved sit mangeaarige Ægteskabsbrud, sin Kongen aftvungne, præcipiterte, og vel aldrig før hørte Formæling, og sin besynderlige Kroning, hvilke Begivenheder Christian VI. kalder den allerstørste Skændsel for sig og

[1]) Friederich IV. II, 236.

[2]) Dette er berettet Forf. af den i Vemmetofte Kloster d. 22de Novbr. 1851 afdøde næsten 98aarige Priorinde, Ida Sophie Leth, der var født d. 4de Marts 1754, og yngste Datter af den som Generallieutenant af Cavalleriet afdøde Matthias Leth (født d. 17de Septbr. 1705), der havde Vagt som Capitain paa Odense Slot den Nat, Frederik IV. døde der.

[3]) Jevnfr. (Gaspari) Urkunden u. Materialien. 1786. I, p. 143—163.

det Kgl. Arvehus, og siger, at det navnlig er gaaet ham giennem Marv og Ben at have seet sin „in Gott selig ruhende Frau Mutter dadurch in Ihrem Leben so sehr gequählet und nach Ihrem Tode verhöhnet"; dernæst ved den Skade, hun har anstiftet baade ved sin Ophøielse over det Kgl. Arvehus, og sin herskende Magt over Kongen, som der foreligger Beviser for med Kongens egen Haand, at hun ofte har brugt til hans Sorg[1]), og endelig ved sine Berigelser under Kongens mangeaarige svage Tilstand. Efterat Rescriptet derhos paa den ene Side har udtalt det som en Pligt, der paahviler Kongen mod sit Folk, at straffe en saadan Opførsel, men at Kongen paa den anden Side af Naturen er utilbøilig til det Strengeste og med Guds Bistand hellere ønsker, at begynde og fortsætte sin Regering med Naade, fastsætter det nu „aus lauter Königl. Gnade, Güte, und Mildigkeit", at den hidtilværende Dronning Anne Sophies Stilling saaledes skal reguleres, at hun beholder Titel af Dronning uden Prædicat af Rigerne eller Landsdelene, erholder Klausholm til Livgeding med Forpligtelse til at boe der og ikke uden udtrykkelig Tilladelse at maatte tage derfra, faaer en aarlig Apanage af 25,000 Rdl., samt en rede Sum af 100,000 Rdl. til sin Disposition ved sin nye Indretning, og endelig at hun beholder Alt, hvad hun privat eier, saasom hendes Sølvservice, Møblementet paa hendes egne Gaarde og hendes Eqvipager; at hun derimod skal afgive alle sine Godser og Eiendomme, sine Effecter paa de Kgl. Slotte, de ifølge testamentarisk Forskrivning[2]) i et Skrin værende 40,000 Rdl. i Ducater, og 50,966 Rdl. i Juveler, hvilke sidste ere Kronens og høre med til Samlingen af Pretiosa paa Rosenborg —, og iøvrigt Alt, hvad hun eier i rede Penge og Obligationer, hvorsomhelst de findes. Hvad hun har faaet i Smykker af Kongen maa hun beholde til sin Død, mod at der derover forfattes en rigtig Fortegnelse, hvorefter de tilbageleveres. Hertil kom endnu efter en Supplik af Anne Sophie af 28de Novbr. et Tillæg af 2den Decbr., der indrømmede hende hendes Mødrenearv, Revenüerne af alle hendes Godser til den forest. Decbr. Termin, og des-

---

[1]) Dertil sigter hvad Høier (Friderich IV. II, p. 234) taler om „den Undersaatterne ubekiendte Aarsag", der bragte Græmmelse ind i Kongens Kabinet og Sovekammer.

[2]) Det er mærkeligt ved denne testamentariske Forskrivning, at den mangler Datum, og saaledes har en Retsmangel ved sig, og Anne Sophie var altfor kyndig i den Slags Sager til at man kan antage Andet, end at der har været en særegen Grund for hende, hvorfor Tidsangivelsen ikke er tilføiet, og hun ikke har villet man skulde vide, naar, og under hvilke Forhold denne Forskrivning blev udstedt.

foruden aarlig de fornødne Vildt- og Brændedeputater til hendes Hofholdning.

Rescriptet er rettet til Storkantsler Grev Holstein og Geheimeraaderne Grev Ranzau og Overhofmarskal Blome, der alle 3 vare forblevne i Odense ved det Kgl. Lig, og nu committeredes til Mellemmænd med Anne Sophie. De 2 af disse stode i meget nært Slægtskabsforhold til Anne Sophie, og deri laae allerede noksom en Betegnelse af Afgiørelsens Charakter, ligesom det ogsaa maa antages, at det var efter Raad af disse og Andre af hendes Egne, at Anne Sophie havde indgivet sit Bønskrift, og derved banet Veien til det Udfald, hendes Sag nu fik. Rescriptet udtaler Kongens naturlige Mildhed som Grund til hans ufortiente Naade mod Anne Sophie, og der er ingen Tvivl om, at Kongen ogsaa, idet han gik saaledes frem, har handlet aldeles i Overensstemmelse med sin personlige Charakter, men naar der desuagtet var taget saa stærkt fat paa Anne Sophie i det første Øieblik, er det indlysende, at der maa være kommet noget Andet til, som egenlig har afledet Slaget fra hende, og dette maa vi søge i Indflydelsen af hendes fornemme Slægtskab, der hørte til de første Familier i Hofkredsen, over hvilke den Kgl. Unaade ikke saaledes kunde eller vilde udgyde sig. Der kan endelig ogsaa have ligget et personligt Baand paa Kongen, idet det ikke er usandsynligt, at der i de egenhændige Breve fra ham til Anne Sophie, som det var ham saa magtpaaliggende at faae tilbage, har været forbindtlige Yttringer til hende for Tienester, hun kan have udvirket for ham hos Kongen.

At Christian VI. i Bestemmelserne med Anne Sophie er gaaet til den yderste Grad af Mildhed, som han kunde efter sin Følelse, maa ansees for vist; og naar hun, foruden andet Mere fik 100,000 Rdl. i rede Penge til at indrette sig for paa Klausholm, og en aarlig Apanage af 25,000 Rdl., der var ligesaa meget, som den regerende Dronning Sophie Magdalene oppebar i de første Aar efter Christian VI.s Thronbestigelse [1]), da kan man kun betragte Inddragelsen af hendes Eiendomme og Midler som et Retsskridt, man troede at skylde den herskende Mening om den Maade, hun havde erhvervet sig disse paa, som ogsaa yderligere bestyrkes ved den Raadvildhed, hvori man var med Hensyn til en passende Anvendelse af de allervigtigste af disse [2]). Lægges nu hertil, at Anne Sophie beholdt Titel af Dronning og

[1]) Det Kgl. Geh. Archiv.

[2]) Nemlig Grevskabet Vallø, som man hverken synes at have villet sælge, eller beholde.

„Maiestet", saa sees det, at den Straf, der egenlig ramte hende, indskrænkede sig til Forbudet mod at forlade Klausholm, og at bruge Prædicaterne af Rigerne og Landsdelene i sin Titulatur, som ogsaa var at forstaae om at kalde sig „Enkedronning"; men hvad det Første angik, da skulde det vel neppe synes, at kunne ansees for en Straf, at Anne Sophie var udelukket fra at komme til Hoffet[1]), hvor Dronning Louises Søn nu regerede, og hvorfra hendes egne Følelser skulde synes at maatte bortfierne hende, og med Hensyn til det Sidste, da vidste hun ganske at omgaae dette, idet hun kaldte sig: „Ihro Maiestet des in Gott ruhenden Königs, Friederich des Vierten, Königs zu Dennemarck, Norwegen rc. hinterlassene Königin und Wittwe", og saaledes fik baade det Ene og det Andet med under Kongens Navn. Herefter skulde man nu vente, at Anne Sophie ogsaa var fornøiet med Udfaldet. Det var hun imidlertid langt fra, tvertimod, saasnart den første Skræk havde lagt sig, var hun ganske bleven sig selv, og hun havde vist aldrig underskrevet Bønskriftet, naar hun havde tænkt, at det skulde blive taget bogstaveligt, og hun iforveien derved have forbundet sig til at samtykke i, at komme af med hvad hun havde[2]), og leve borte fra Verden paa Klausholm. Det var paalagt Commissairene i Rescriptet, at de, saavidt det stod til dem, skulde bringe Anne Sophie til Erkiendelse og Bekiendelse af, at hun efter sin Opførsel havde maattet ventet sig den haardeste Unaade og Straf, og Plessen og Rosenkrands havde i den Instrux, de havde medgivet Kammersecretair Hofmann, som skulde overbringe Rescriptet til Commissairene, befalet denne, at sige til

---

[1]) At der med Forbudet mod at forlade Klausholm kun tilsigtedes, at hun ikke maatte komme til Hoffet, og ikke at hun skulde behøve Kgl. Tilladelse til at tage om i Besøg paa Omegnen eller til Storkantslerens paa Boller, fremgaaer af, at hun aldeles ikke skulde holdes under Bevogtning paa Klausholm, eller der være indspærret som en Statsfange. Rosenkrands omtaler endogsaa i et Brev af 2den Jan. 1731 et Rygte om, at Anne Sophie vilde kiøbe Eiendom i Holland og der bosætte sig. (Det skandinaviske Literaturselskabs Skr. 23. B. p 168).

[2]) Da Anne Sophie i sit Bønskrift frasagde sig alle sine Eiendomme og Midler, viste hun derved, at hun meget vel vidste, at hun maatte bringe dette Offer, for at forsone Stemningen mod sig; men at hun giorde dette pro forma, og vel mente, at hun enten ganske eller tildels vilde faae dem tilbage igien ved Benaadningen, seer man af de Vanskeligheder, hun giorde med Hensyn til Afstaaelsen; og efterat Forhandlingerne med hende havde varet ½ Aars Tid, og man havde faaet, hvad det var notorisk hun havde, afbrød man Forhandlingerne, uden nogensinde at komme paa det Rene med, hvad hun eiede, navnlig hvorledes det forholdt sig med de Summer, som Rygtet sagde, hun havde udestaaende i Holland.

Storkantsleren og Storkantslerinden fra H. M., at de maatte disponere Anne Sophie til, at hun uden Indvendinger og med skyldig Taksigelse underkastede sig H. M.s naadige Bestemmelser. Anne Sophie giorde imidlertid ingen af Delene, men efterat hun underhaanden havde remonstreret mod nogle af Rescriptets Yttringer, og derpaa underhaanden modtaget en endnu mindre behagelig Forklaring af dem, sendte hun Kongen ganske koldt d. 28de Novbr. et Andragende paa 11 Punkter uden til dennes Forundring at ledsage dette med nogensomhelst Tak eller Erkiendelse af hans Naade, ja ikke engang med den Betegnelse af Underdanighed ved sin Underskrift, som hun skyldte den Kongelige Magt. Hvorvidt Anne Sophies Familie i Virkeligheden erkiendte Kongens Høimodighed imod hende, er mere end tvivlsomt; Rosenkrands skriver i et fransk Brev af 22de Novbr., at den Maade, hvorpaa Kongen indretter det for Anne Sophie «surpasse infinement, ou du moins a dû surpasser les ésperances de toute la famille» [1]), deraf seer man i det mindste, hvorlangt Kongens Godhed overgaaer, hvad Familien efter Rosenkrands's Mening havde turdet haabe, som han ogsaa sammesteds skriver, at han er overbeviist om, «que le public ne pourra qu'admirer en tout ceci la bonté extreme du Roi». At Plessen fandt, at der blev viist en utilbørlig Naade mod Anne Sophie, er vist, og det Forsøg, Frederik IV. giorde i sin Dødstime paa at stemme ham for hende, formaaede i saa Henseende ligesaalidt at virke paa ham ligeoverfor, hvad han ansaae for Retfærdighedens Krav, som Anne Sophies Familieforhold for ham burde komme i den ringeste Betragtning. Det er derfor ei heller Tvivl underkastet, at de første Forholdsregler, der bleve tagne mod Anne Sophie umiddelbart efter Kongens Død, udgik fra ham, som de ogsaa aldeles bære Præget af hans ubetingede Fremgangmaade. At Kongen imidlertid slog ind paa en anden Afgiørelse, hidrørte fra Grunde, der laae udenfor Sagen, og ikke fra at han i og for sig dømte anderledes om Anne Sophie end Plessen, hvad vi ikke alene see af den Maade, hvorpaa hun tiltales i Rescriptet og der maa høre Sandheden om sig, men ogsaa af hvad Kongen endnu en 4—5 Aar efter skriver om Anne Sophie: „naar jeg betænker, hvad hun har giort imod min Fru Moder, som jeg endnu elsker og respecterer i hendes Grav, saa tykkes mig, at jeg endnu har giort for

[1]) Skand. Liter. S. Skr. 23. B. p. 167.

Lidet imod Anne Sophie" [1]). Det var Plessen og Rosenkrands, der besørgede Rescriptet affendt, og selv ledsagede det med ydderligere Instruxer, og det er dem vi maa antage, der have conciperet det, og navnlig efter hele Stilen Plessen. Det var ogsaa Plessen, hvortil Grev Ranzau henvendte sig med den ovenfor omtalte Remonstration af Anne Sophie mod nogle Udtryk om hende i Rescriptet [2]), og til hvem saa Plessen svarede u. 21de Novbr., at Meningen deraf var med rene uigiendrivelige Ord, at Kongen ingenlunde har villet — hvad han vel med Ret havde kunnet — anklage Dronningen for «d'avoir foulée, pillée ou ruinée son peuple, mais seulement, qu'elle s'est vautrée et foulée dans les delices et dans les richesses, pendant que le peuple gemissoit et mouroit de faim» [3]).

Den 12te December foregik den høitidelige Ligceremoni i Odense med Frederik IV., Confessionarius Lintrup holdt Sørgetalen i Kapellet paa Slottet, hvorefter Liget førtes ud af Odense og ankom derpaa den 16de til Roskilde, hvor Bisættelsen saa foregik i Christian VI.s Nærværelse. Morgenen efter Frederik IV.s Ligbegængelse i Odense, den 13de Decbr., afreiste Anne Sophie fra Brangstrup til Klausholm [4]).

Christian VI. havde sit nye Ministerium færdigt ved sin Faders Død, bestaaende af Overkammerherre Plessen, der ikke fik nogen særegen Forvaltnings Gren, men maa ansees som Ministeriets Præses, Geheimeraad Iver Rosenkrands, der fik Hovedposten som Oversecretair for det danske og tydske Cancelli, Geheimeraad Ludvig Plessen, der naturlig beholdt sin Post som Finansminister, og Generalmaior Poul Løvenørn, der som Overkrigssecretair fik Bestyrelsen af Hæren og Flaaden, dog uden Plads i Conseilet. Der er ikke mange Konger i Danmarks Historie, der have staaet saa beredte

[1]) Brev fra Kongen til Zinzendorf af 25de Januar 1735. Skand. Lit. S. Skr. anfr. B. p. 172.

[2]) Grev Ranzaus Brev til Plessen haves ikke, men ligesom det ligger i Sagens Natur, at det maa være Anne Sophies Indsigelser han fremkommer med, efterat han og begge de andre Commissairer havde forelæst hende Rescriptet, saaledes er det ogsaa forklarligt, at hun har forlangt ham til at komme med disse, da han ikke stod i det Familieforhold til hende, som de 2 andre, og hun altsaa bedre kunde lade dem udtale ved ham.

[3]) Skand. Litr. S. Skr. anfr. B. p. 149.

[4]) Anne Sophie synes ikke at være taget lige til Klausholm, men først til Boller, hvor hun tilbragte Julen, og vi den 2den Januar 1731 see, at der skrives til hende fra Kiøbenhavn (Skand. Litr. S. Skr. anfr. B. p. 162).

i Dieblikket til at overtage Regeringen efter deres Forgænger, som Christian VI., og der er vel ingen Konge, der har tiltraadt Regeringen med et Tal af saa udmærkede Mænd omkring sig, som disse 4 vare, eller havt et Ministerium, der i Kraft, Enighed, og udpræget Charakter kan sættes ved Siden af dette. Man kan med Rette benævne dette Ministerium det „vemmetoftske", ikke blot for at antyde, at alle dets Medlemmer stode paa dette Hofs politiske Side, og hørte med til dets Fortrolige, men ogsaa fordi de Principer nu i flere Henseender træde ind i Statsstyrelsen, der hidtil havde hersket privat ved Vemmetofte Hoffet.

Under disse Omstændigheder og med Kongens store Hengivenhed for sin Tante kunne vi ikke undre os over, at vi nu see en Række af Gunstbevisninger mod Prindsesse Sophie Hedevig, hendes Hof, og Venner. Saaledes blev Marskal Bülow strax giort til Amtmand i Tryggevelde Amt med Tilladelse til at boe paa Vemmetofte og beholde sin Stilling som Marskal ved Prindsesse Sophie Hedevigs Hof, og da Anne Sophie skulde afgive Vallø Grevskab, overdroges det ham paa Kongens Vegne at modtage Afleveringen, og derefter blev han endnu inden Aarets Udgang udnævnt til hvid Ridder. U. 24de Novbr. blev Geheimeraad Frederik Emanuel Kötschau Landdrost i Delmenhorst[1]), og u. 28de s. M. blev Carl Plessen, foruden at være Medlem af Conseilet, udnævnt til H. M.s Overkammerherre, — i hvilken Egenskab han bar Slæbet af Christian VI.s Sørgekappe ved Frederik IV.s Bisættelse, og selv anden med Grev Anton II. af Altenburg Slæbet af Kongens Kroningskappe ved Salvingen den 6te Juni 1731 —, og endelig bleve til denne Høitidelighed 3 af Prindsesse Sophie Hedevigs Hofembedsmænd udnævnte til Justitsraader, nemlig hendes Kammersecretair Dose, hendes Livmedicus Høielse, og hendes Godssecretair Terkel Terkelsen.

Hvad Prindsessen selv angik, da traadte Kongens særdeles Kiærlighed mod hende frem paa alle Maader. Først vilde han have givet hende Vallø Grevskab, saaledes som der skrives, at Rygtet gik i Kiøbenhavn, men dette har Prindsessen saa afværget underhaanden, og det er ogsaa begribeligt, at hun

[1]) Kötschau døde i October 1736, og var da anden Gang gift med Cathrine Plessen af Linien Unstrov, som han havde ægtet den 23de October 1725; hans første Kone, Anna Emilie Dalvig, var død samme Aar den forang. 9de Marts.

ikke vilde modtage Anne Sophies Eiendomme, som der ei heller var den mindste Brug for hende af en saadan Besiddelse. Derimod forærede Kongen hende til Nytaar 1731 Sorgenfri Slot, som var hende meget kiært, og i hvilken Anledning hun saa overlod Overkammerherre Plessen Frederiksdal Slot til Beboelse i hans nærværende Stilling som Minister. Men ogsaa Vemmetofte øg Høistrup nøde godt af denne Kongelige Velvillie, og det paa en Maade, som i høi Grad forøgede disse Godsers Værdi. Kongen sluttede nemlig et Mageskifte med Prindsesse Sophie Hedevig, hvorved hun afstod ham Klintemarken til Høistrup og 23 Gaarde i Frøslev og Lilleheddinge[1]), og derfor igien modtog Spiellerup, Smerup, og Lyderslev Kirker, samt 43 Gaarde i Lyderslev, Gievnø, Smerup, Torøie, Alslev, Taagerup og Ebbeskov[2]). Prindsessen havde tilbudt, at ville afbetale i Qvartals Afdrag paa sin Apanage Beløbet af det overskydende Hartkorn efter den derpaa satte Taxt af 20 Rdl. pr. Td. Hrtkr. i Stevns og 25 Rdl. pr. Td. Hrtkr. i Faxe Herred; men Kongen overlod Prindsessen det uden Vederlag, og paategnede Rentekammerets Indstilling om Mageskiftet u. 3 Decbr. 1731 saaledes:

„Vi have dette Mageskifte allernaadigst accorderet og bevilliget, og at det forlangte Gods og Tiende (Hrtkr.), i Alt bestaaende af 359 Td. 1 Skp. 1 Fdkr. 2 Alb. Hrtkr., Hds. Kgl. Høihed, Vores kiære Faster, Prindsesse Sophie Hedevig maa overlades og derpaa Vores allernaadigste Skiøde gives, mod at igien til os afstaaes de erbudne 210 Td. 3 Skp. 1 Alb., men de differerende 148 Td. 6 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb. overdrage vi Allernaadigst mer bemeldte Hds. Kgl. Høihed, uden noget Vederlag eller Betaling derfor at forlange".

Christian.

Prindsessens Mageskifteskiøde til Kongen er dateret 1732 d. 28de August, hendes Fødselsdag, og Kongens til hende Dagen efter d. 29de August. Den store Fordel, Vemmetofte og Høistrup Godser opnaaede ved dette Mageskifte, bestod ikke blot i den betydelige Forøgelse, disse derved fik, og den ringere

---

[1]) Deraf 20 G. i Frøslev og 3 G. Lilleheddinge, som var alt det Gods, Prindsessen der eiede.

[2]) Deraf 4 G. i Lyderslev, 3 G. i Gievnø og 5 G. i Smerup, som alle havde ligget til Juellinge, 13 G. i Skørpinge, som havde ligget til Giorslev, 1 G. i Smerup, 1 G. i Torøie, 1 G. i Alslev kaldet „Holtegaarden" 6 G. i Taagerup, og 2 G. i Ebbeskov, som alle havde ligget til Tryggevelde, 3 G. 1 H. i Lyderslev By, 1 G. i Gievnø, og 2 Gaardlodder i Smerup By, som Lyderslev Kirke eiede, og 1 G. i Smerup By, som Smerup Kirke eiede.

Beskaffenhed af det Afstaaede, men navnlig i den Herlighed at Byerne paa Godserne nu samledes helt under disse, og begge Hovedgaardene kom til at eie alle de dertil liggende Kirker. I hvilken Grad Regeringen ogsaa kom Prindsessens Ønske imøde om saaledes at forbedre disse Godser, og muligt selv ønskede det af Hensyn til den Bestemmelse, som man vidste, at de engang skulde have, vil sees af, at man tog det mageskiftede Hartkorn fra alle Kronens herværende Hovedgaarde, saaledes at Alt hvad disse eiede i de Byer, hvori man ønskede at samle Vemmetofte og Høistrup Godser, blev overladt til disse; men endnu mere sees det af den Vanskelighed, der var forbundet med Afstaaelsen af Kirkerne, ikke fordi de vare „umistelige" fra Juellinge, som Frederik IV. i sin Tid skrev om de 2 af dem, thi Juellinge beholdt endnu 3 Kirker tilbage, og det antog man for nok, men fordi Frederik IV. senere ved Oprettelsen af Rytterskolerne havde giort 2 af dem, nemlig Lydersløv og Smerup Kirker, til en bunden Eiendom, idet han paa dem havde funderet de 5 Rytterskoler, som vare i Storehedbinge, Lillehedbinge, Alsløv, Værløse og Skraasbierg. Efter længere Forhandlinger afgiordes nu dette paa den Maade, at Hovedgaardene aarlig skulde betale 50 Rdl. af disse Kirker til bemeldte Skoler, saalænge indtil det tryggeveldske Ryttergods afhændedes, thi da skulde Byrden af Skolerne følge med dette. Endnu maa vi tilføie, at der ved dette Mageskifte bestemtes, at Frøsløv Skole skulde blive ved at nyde sin Andel i Prinds Carls Legat, uagtet den nu blev skilt fra hans andre Skoler. Hovedgaardstaxten fra Klintemarken, som beløb sig til en 20 Td.[1]), fik Prindsessen Lov til at henlægge, hvor hun vilde. Derefter frigiordes saa Hartkornet af Strandmøllen ved Vemmetofte, som udgiorde en 7½ Td.[2]), og i 1733 nedlagdes under Hovedgaarden; det overskydende Beløb blev lagt til Spiellerup By, for at være vedhaanden, om man siden skulde ønske, at giøre noget Bondeiord fra den til Hovedgaardstaxt.

Alt det Bondehartkorn, som her mageskiftedes var Ryttergods til Juellinge, Giorsløv, og Tryggevelde, og saaledes kom Vemmetofte og Høistrup Godser selv til at nyde Godt af den Overbevisning, man i den Henseende havde havt ved Prinds Carls Hof, og den Kamp, man her i sin Tid havde ført mod Ryttergodssystemet, thi det var en af den nye Regerings første indgribende Handlinger, at hæve Frederik IV.s Rytterindretning, hvormed

[1]) 19 Td. 5 Skp. 3 Fdkr.
[2]) 7 Td. 3 Skp. 1 Fdkr. 1 Album.

baade Baandet faldt, der havde holdt Ryttergodset samlet, og Motivet for Staten til at beholde dette.

Efter Mageskiftet søgte Bønderne i Lyderslev By, om at Prindsessen nu vilde give dem en Skole, med der svaredes dem, at der ikke blev funderet flere Skoler paa Vemmetofte og Høistrup Godser, og at det selv maatte paaligge dem, at skaffe sig en Skole, naar de erkiendte, at de behøvede den. Man var nemlig med Hensyn til Bønderne nu gaaet over til det modsatte Princip, idet man troede ved at henvise dem til sig selv, at faae dem til Selvvirksomhed og Anstrengelse, da det havde vist sig, at den Godhed, der før saa rundelig var ydet dem, snarere havde skadet end gavnet. Hvor stor iøvrigt Armoden og Usselheden var paa Landet, kan man slutte sig til af den elendige Pris af 20 og 25 Rdl., hvortil vi ovenfor saae, at Bondehartkornet taxeredes pr. Td. i Stevns og Faxe Herreder, og det ikke af øde, men besat Gods. Man maatte derfor begynde at ordne et Fattigvæsen, og indføre en tvungen Fattig-understøttelse, istedenfor den frivillige, hvoraf de Fattige hidtil alene havde levet. Og saaledes oprettedes der da en Fattigkasse for hvert Herred, hvorved der ansattes en Fattiginspectør, som skulde indkræve Fattigskatten i Herredet. For Prindsesse Sophie Hedevig, der ansaae Gavmildhed for en af de uafviseligste Pligter fra Gud, var det i høi Grad stødende, at paalægges en Skat til de Fattige, som vilde hun ikke give, hvad hun burde, af sig selv; og da derfor de 2 Fattiginspectører for Stevns og Faxe Herreder i Skr. af 3die April 1734 androge paa Bidrag til Herredskassen fra Vemmetofte og Høistrup, svarede Prindsessen derpaa egenhændig:

„Meine Arme auf dem Lande werden (von mir) gespeiset, geträncket, gekleidet durch die Gnade Gottes. In Kopenhagen gebe Ich ohne Rühmen an der Armen-Commission, und auch sonst an Hausarme. Was ich mehr thun sol oder kan, weiß ich nicht. Ich kan mich auch in Liebeswercken nicht taxiren, denn wie mir's Gott giebt, will ich es gerne wieder geben. Findet die Armen-Commission, daß das nicht genug ist, so können sie meine Güter taxiren, und kan so der Hr. Marschall Bülow meine Verwalter befehlen nach diesem taxte zu bezahlen".

Sophia Hedevig.

XIII.

Prindsesse Sophie Hedevig reiste med den øvrige Kgl. Familie efter Frederik IV.s Død ligefra Odense til Kiøbenhavn. Hun tog Bopæl paa Charlottenborg, der stod rede til hendes Modtagelse, og i Slutningen af Novbr. skriver Bülow til Vemmetofte, at Hds. Kgl. Høihed fra nu af vil tage Vinterbolig paa Charlottenborg, og at hendes Ophold paa Vemmetofte nu for størstedelen vil ophøre. Dette blev end mere afgiort, da Kongen kort efter skienkede hende Sorgenfri Slot, der nu bestemtes til hendes Sommerresidens, for at være i Nærheden af de Kgl. Sommerslotte. Prindsessens store Kiærlighed til Kongen, hans idelige Beviser paa Opmærksomhed mod hende, de Mænds ledende Indflydelse, som Prindsessen skienkede den høieste Tillid, og Bortfiernelsen af de mange Aars bittre Anstød — alt dette virkede saa oplivende og velgiørende paa hende, at det var et Aars Tid, som al hendes Svaghed havde forladt hende. Saaledes see vi hende, efterat Vinteren er gaaet over med den strenge Sørgetid [1]), om Foraaret 1731 baade være tilstede med det Kgl. Hof ved en Mønstring den 25de April, og ved Høitideligheden paa Holmen den 2den Mai, da Linieskibet „Louise" løb af Stabelen; og i den flg. Sommer, hvoraf hun tilbringer den første Del paa Sorgenfri til Udgangen af Juni, gior hun i Juli fra den 5te—20de en Tour til Jylland til Kolding, og er der sammen med Hoffet. Hun er ved denne Leilighed 2 Gange paa Vemmetofte, nemlig baade paa Henveien og Hiemveien, og sidst i September er hun atter paa Vemmetofte, og bliver der en 10 Dage til den 4de October, og da Christian VI. ogsaa sees i det Aar at have været paa Vemmetofte, maa det rimeligvis have været den Gang [2]).

Men den næste Sommer 1732 giver os et helt andet Billede, og det synes som Prindsessen ganske har tilbragt denne paa Sorgenfri i Stilhed og lidende. Den 8de August om Efterm. Kl. 5 berettes hun paa Sygeleiet, derpaa bliver hun vel saa meget bedre, at hun noget efter kan gaae til Alters i Kapellet med hele sit Hof [3]), men i October skrives der med stor Bekymring

---

[1]) Ved Prinds Carls Død bleve Vinduer og Paneler sortmalede, men ved Kongens Død bleve ogsaa Gulvene sortmalede, til den dybeste Sorg var forbi.

[2]) Man faaer et Indtryk af, hvor kuldskiær Christian VI. maa have været, naar hans Besøg paa Vemmetofte er forefaldt paa den ovenanførte Tid, og der skrives, at der blev fyret 2 Dage i hele Slottet før Kongens Ankomst.

[3]) Prindsessen gik regelmæssigen 4 Gange til Alters om Aaret, og sammen med hende

om hendes Tilstand, og der gaaer Ordre til Vemmetofte, at indsende alle hendes derværende Brevskaber.

Sammen med den Forandring, der nu bandt Prindsessen til Sygeleiet og bragte Samlivet med Hoffet og hende til at ophøre af sig selv, indtraadte der ogsaa efterhaanden en Forandring i hendes Venners Stilling til Hoffet. Vi have nævnet Bestemmelsen om Rytterdistricternes Indbdragelse, som et af det vemmetoftske Ministeriums første Foretagender, vi maa som det andet nævne Ophævelsen af Frederik IV.s Landmilits. Forordningen om denne Ophævelse vakte den voldsomste Bevægelse i Bondestanden, og Forvalteren ved Vemmetofte og Høistrup skriver u. 29de Marts 1731, at Bønderkarlene nu sige, at de „ere et frit Folk, og ikke behøve at tage uden de Gaarde, dem selv lyster", og at de i Henhold dertil nu forlade Godserne, og lade sig hverve af de derliggende Hvervingsofficerer, saa der paa det tryggeveldske District er alene hvervet 9 paa 1 Dag; at Bønderne ikke ville kunne faae Tienestekarle herefter, og Landet bliver ruineret. Som Forvalteren her skriver, saaledes reistes der en Storm fra Godsbesidderne mod denne Forordning, men Conseilet var fast besluttet paa at holde Stormen ud i den sikkre Overbevisning, at, trods alle Ulemper og Forstyrrelser i Begyndelsen, maatte denne Frihed og Ret give Bondestanden et velgiørende Skridt til Opsving, og Armeen ganske anderledes dygtige og skikkede Soldater, end det Udskud af de ringeste og til andet ubrugelige Bønderkarle, som den nu bestod af. Men Christian VI. turde eller vilde ikke gaae med sit Conseil i dets Fasthed, og lige mod dettes paa det bestemteste udtalte Indsigelse hævede han igien Bestemmelsen efter 2 Aars Forløb ved Forordn. af 5 Februar 1733, der under Navn af Landeværn og med nogle Forandringer gieinindførte Landmilitsen. To Maaneder efter, den 27de April 1733, traadte Overkammerherre Plessen ud af Conseilet, men med Kongens fulde Naade og hele sin Gage i Pension. At denne Forordning har været det Bestemmende for Plessen til at træde ud,

gik da ikke blot hele hendes Hofstat, men ogsaa alle Jomfruerne og Tienestepigerne ved hendes Hof indtil den Allerringeste. Altergangen toges da i 4 Sæt, 1) Hofmester Holstein med hans Familie, 2) Hofdamerne sammen med Jomfruerne og Tienestepigerne, 3) Overkammerherre Plessen med Hofembedsmændene, 4) Prindsessen alene. I samme Orden maa Altergangen ogsaa være foretaget paa Vemmetofte i Prindsens Tid, hvor da han og Prindsessen have nydt Nadveren sammen, dog paa særskilte Knæleskamler, thi indtil den allerseneste Tid vare deres Knæleskamler endnu i Kapellet paa Vemmetofte, den ene ved Mændenes Side af Alteret, den anden ved Qvindernes.

er man vel ikke berettiget til at antage, men vist er det, at den har været medvirkende, og at heri er givet Begyndelsen til en Frontforandring i Regeringen af Christian VI. mod sit Conseil. Imidlertid var Kongens personlige Sindelag endnu det samme mod disse Mænd, og da Geheimeraad Ludvig Plessen et halvt Aar efter Broderen ogsaa begiærede sin Afsked, overraskede det Kongen aldeles, og han erklærede, at ville overveie, hvorvidt han vilde bevillige ham den, og da han saa gav ham den u. 18de Januar 1734, skete det paa den hæderligste mest anerkiendende Maade, og ligeledes med hans fulde Gage i Pension. Saaledes vare begge Plesserne nu ude af Statens Tieneste, begge 2 endnu i Kongens Naade, men Ludvig Plessens Kamp med sig selv om at forlade Statstienesten, han nu i en Række af Aar saa udmærket havde beklædt, og hans udtalte store personlige Hengivenhed for Kongen, viser noksom hen til, at Christian VI. begyndte at give efter for en Indflydelse, og gaae i en Retning, hvortil han ikke vilde række Haanden, og hvorfor hans Broder vel som egenlig Hovedgrund endnu tidligere var traadt tilbage. Det var saaledes Sophie Magdalenes mørke Skikkelse, hendes herskesyge Intriger, og hendes vanvittige Storagtighed med at bygge Paladser, der nu viste sig i Baggrunden, og kastede en Slagskygge over Forholdene ved Hoffet. Og vel var Kongens Omhed mod sin Tante den samme og hendes Folelser mod ham, men som Sophie Magdalenes Magt voxede over Kongen, voxede ogsaa hendes Skinhellighed og Hovmod, og dermed den personlige Modsætning mellem hende og Prindsesse Sophie Hedevig. Under disse Omstændigheder var der intet Baand, der knyttede Prindsessen til Hoffet, og hun ønskede atter at leve paa Vemmetofte i sin egen Kreds og i den stille Ensomhed der, som havde været saa velgiørende for hende og hendes Broder under Lidelser og under forstemmende ydre Forhold. Hvor naar Bestemmelsen er taget om at flytte til Vemmetofte igien, kunne vi ikke sige, men den synes at være samtidig med Ludvig Plessens Afsked, thi en Maaned derefter omtales det i et Brev fra Vemmetofte af 21de Februar 1734, som noget allerede afgiort, at Prindsessen vil tage til Vemmetofte, men til samme Tid sees Prindsessens Tilstand at være saa betænkelig, at der bliver skrevet til Vemmetofte, at man skal indsende det derliggende Project af Dronning Charlotte Amalie til et Kloster, hvilket noksom tyder paa, at man ikke vidste, hvor naar det kunde blive nødvendigt, at opsætte Prindsessens sidste Villie, og vilde være forberedt paa enhver Mulighed. Der indtraadte imidlertid med hende som med Broderen en gunstigere Tilstand om Foraaret, og med Mai Maaned begyndte

hun at kiøre ud, og kunde mod Slutningen af Maaneden en Dag endogsaa taale at kiøre en hel Mil. Man skrev nu ud til Vemmetofte, at Prindsessen snarest muligt kunde ventes, og flere Foranstaltninger bleve efter Ordre udførte der til hendes Ophold, saaledes bleve Vinduerne tilmurede i hendes Spisegemak mod Nord, og i Gangen udenfor Gemakket anbragtes en Vinde med en Stol, hvori Prindsessen skulde hæves op og ned, uden at behøve Anstrengelsen af Trapperne. Man havde bestemt, at Prindsessen skulde bæres ud i sin Portechaise fra Kiøbenhavn til Vemmetofte, og der var ogsaa afgaaet Befaling til at den skulde affendes fra Vemmetofte, og Bestemmelsen om Afreisen var allerede saa nær, at hendes „grønne Seng" til hendes Sovekammer var ankommen til Vemmetofte. Men da faldt Prindsessen igien tilbage, og hendes Svaghed tiltog nu saaledes i Løbet af Juni og Begyndelsen af Juli, at der den 10de Juli bliver skrevet ud til Præsterne paa Vemmetofte og Høistrup Godser, at de skulle bede for Prindsessen fra Prædikestolen, hun var da saa afmægtig, at hun af Afkræftelse ikke kunde reise sig fra Stolen, men kunde vel efter sin Sygdom baade spise og sove. I September opgaves alt Haab om, at hun nogensinde skulde komme til Vemmetofte, og der blev skrevet derud, at hendes Seng igien skulde sendes ind[1]). Denne Tilstand blev nu ved; af og til dukkede der vel et Haab frem, men det forsvandt snart, og den 9de Januar 1735 giorde hun sit Testament; men endnu 2 Maaneder holdt Livets svage Pust sig vedlige, indtil der med Begyndelsen af Marts indtraadte en afgiørende Forandring til Døden. Om Søndagen den 6te Marts blev hun berettet, og Christian VI. skriver om Formiddagen til Plessen, at han er i megen Spænding for Efterretningen om Eftermiddagen, som om han ikke ventede, at hun vilde overleve Dagen, og beder Plessen sige hende, at, som han altid har elsket og æret hende, vil han ogsaa altid opfylde hendes Villie, og Dagen efter, den 7de, skriver Kongen atter til Plessen, at saasnart det ulykkelige Tilfælde indtræder, kan Forseglingen for hans Vedkommende ske ved Geheimeraaderne Rosenkrands og Blome, og for hans Søsters Vedkommende ved Hofmester Möfting. Om Prindsessens dødsliguende Tilstand

---

[1]) Dette var upaatvivligt den samme Seng, hvori Prindsessen døde, og som stod i hendes Sovekammer paa Charlottenborg, og beskrives saaledes: „en stor Himmelseng med grønt Damaskes Omhæng med „Guldfranger" og Galloner, en forgyldt Carnis, og et Hovedstykke med hvidt Sølvmor og Guldgalloner, staaer paa 4 forgyldte Fødder med et grønt Tæppe (underneden) med Guldfranger og Guldgalloner, og (ovenpaa) et grønt Taftes stoppet Tæppe med Edderdun".

faae vi nærmere Underretning i et Brev fra Marskal Bülow til Vemmetofte, dateret Onsdagen den 9de Marts, hvori han skriver: „Hds. Kgl. Høihed ligger nu paa tredie Dag ganske stille hen, uden at røre sig, forlanger Intet, og naar man rækker hende Noget, tager hun imod det, (men) taler ikke til Nogen, og spørger man til hendes Befindende, svarer hun, at hun befinder sig vel — Tegn til indre Tilfredshed". Endnu om Fredagen holdtes der Gudstieneste hos hende, hvorefter alle de Tilstedeværende faldt paa Knæ i Bøn til Herren for hende, og først Natten mellem Løverdag og Søndag, om Morgenen Kl. 4—5, udaandede hun — „sagte og salig" — sit sidste Suk.

Prindsesse Sophie Hedevig var født den 28de August 1677, og døde paa Charlottenborg den 13de Marts 1735, gik altsaa i sit 58de Aar. Hendes Brystsvaghed hidrørte vel fra det samme Onde, som begge hendes Brødres.

Om Aftenen den 28de Marts foregik den høitidelige Udførelse af hendes Lig fra Charlottenborg giennem Kiøbenhavn. Hvor Liget kom forbi, var der illumineret paa det pragtfuldeste, og Husene efter den Tids Skik prydede med allegoriske Transparenter og dertil svarende Inscriptioner. Foran Overkammerherre Plessens Gaard, der laae paa Østergade nær Kongens Nytorv, var der anbragt en Portal, ved hvis 2 Søiler «Dania» og «Norvegia» sade, og mellem dem læstes foroven: «vale, dilectissima, vale»[1])! Under et andet Transparent paa Plessens Gaard stod: «transivit benefaciendo»[2]). Det smukkeste og sindrigste Transparent var det, den gamle Godsinspector Terkel Terkelsen havde anbragt, og som forestillede Solens Nedgang med Indskriften: „Jeg gaaer til Hvile"! Dagen efter, den 29de Marts, foregik Bisættelsen i Roskilde Domkirke, hvorved Prindsessens forrige Confessionarius, Thomas Wegener, paa Grund af Biskop Worms Svaghed, holdt Sørgetalen over den befalede Text Ps. 73, 23—26, af hvilke især det 26de Vers maatte finde Anvendelse paa hende: „dersom end mit Liv og min Siæl vansmægter, saa er du dog Gud altid mit Hiertes Trøst og min Del". Samme Dag holdtes der Sørgegudstieneste for Prindsessen i alle Kiøbenhavns Kirker, og for hendes Damer og tienende Personale i Kapellet paa Charlottenborg. Den 30te Marts Form. Kl. 10 holdt Universitetet sin Sørgefest over Prindsessen,

[1]) ɔ: Farvel, du Høitelskede, Farvel!
[2]) ɔ: Hun betegnede sin Vei med Velgierninger.

hvortil den medicinske Professor Detharding skrev et udmærket Program. Overkammerherre Plessen lod en Afskrift tage af Vegeners Tale over Prindsessen, der udgiør 183 Sider i folio, og giemmes paa det herværende Bibliothek[1]).

Prindsesse Sophie Hedevig var i sin tidlige Ungdom forlovet med sin Fætter, Kronprinds Johan Georg af Sachsen, men han havde en anden Tilbøilighed, og saasnart han kom til Regeringen og kunde følge denne, hævede han derfor Forbindelsen. Derefter underhandledes der fra Slutningen af Aaret 1694 til Foraaret 1697 om et Ægteskab mellem hende og den daværende romerske Konge — siden Keiser — Joseph I., paa Betingelse af, at hun skulde blive Catholik, men i sin Dagbog for 1697 skriver Christian V. under 22de Marts, at „Sophie Hedevig, uagtet al anvendt Eloqvence fra den catholske Geistlig", — som i dette Øiemed var sendt herind —, „ikke er at bevæge til nogen Religionsforandring, saa at det derfor med Ægteskabet er saagodtsom forbi"; og paa den Maade blev denne Forbindelse, uagtet Kongens store Ønske, tilsidst afslaaet. I Slutningen af Underhandlingerne med Joseph I. anholdt en Hertug af Meklenborg om hendes Haand, men derpaa blev der ikke taget videre Hensyn. Derimod havde Dronning Charlotte gierne seet et Parti mellem Prindsesse Sophie Hedevig og Carl XII. i Sverig, som hun ogsaa, som ovenfor er berørt, skal have ønsket det mellem Prinds Carl og Prindsesse Ulrikke Eleonore, for at en levende Familieforbindelse mellem det danske og svenske Kongehus igien kunde udslette det Had, der ad den Vei var kommen ind mellem dem ved Gottorperne; og skulde Nogen have været istand til at have virket i saa Henseende, saa var det Prindsesse Sophie Hedevig. Men paa at giennemsætte saadanne Planer, var der ikke at tænke, ligeoverfor

[1]) Den er forsynet med et prægtigt sølvbroderet Fløielsbind, ligesom et Exemplar af Worms Ligtale over Prindsen, og det er ikke usandsynligt, at Plessen har ladet dem begge indbinde sammen. At Ligtalen over Prindsessen ikke er bleven trykt, men kun bevaret i det eneste afskrevne Exemplar, som Plessen har ladet udføre til Vemmetofte, hidrører upaatvivlelig fra, at Plessen kun paa den Maade ansaae det passende for sig, at lade det giøre. Naar det iøvrigt paa en vedføiet Seddel bemærkes, at Afskriften er udført af Prindsessens Kammerlakai, Jochen Schüffer, og at Prindsessens Portrait, der er anbragt foran, er en Tegning af en anden Lakai, Johan Geerdtzen, der saa ogsaa maa have udført det illustrerede Titelblad, der foroven viser Prindsessens Navnetræk i Himlen omgivet af Engle, og forneden hendes «castrum doloris» med en sørgende qvindelig Figur for hver Ende, da maa Prindsessens ringere Betiente ogsaa have været ualmindelig dannede Mennesker for deres Stilling.

den Indflydelse, som den svenske Enkedronning havde, den Danmark saa fiendske holsten-gottorpske Prindsesse, Hedevig Eleonore, Carl X.s Enke og Carl XI.s Moder.

Det var ikke af nogen anden hemmelig Tilbøilighed, at Prindsesse Sophie Hedevig afslog Keiser Josephs Tilbud, men det var et ubetinget Offer, hun bragte sin lutherske Kirke, og derfor siger ogsaa Vegener i sin Ligprædiken: „hun holdt det for en større Herlighed, at være en oprigtig Tienerinde i Kirken, end en mægtig Keiserinde i Verden", og Detharding i sit latinske Program:

„Hun bevarede sin Barndoms Tro
ubrødelig til sin Grav,
og med et Exempel, der evindelig skal beundres,
forsagede hun for den alle Verdens Titler,
ogsaa Udsigten til de Sceptre og Kroner, hvilke
den dødelige Ærgierrighed altid har hyldet som Lykkens Kiendingstegn" [1]).

I dette store Skridt ledede den attenaarige Prindsesse sig selv, og det er noksom betegnende for, hvad hun var for en Personlighed, at hun, da man foreslog hende, at skifte Kirke, ikke vilde gaae efter Andres Mening, men gav sig selv til at studere den lutherske Kirkes Væsen i dens Modsætning til Catholicismen, og vedblev dermed i 2 Aar, indtil hun fik en urokkelig Overbevisning om Sandheden i den lutherske Kirke, som hendes Samvittighed forbød hende at fornægte. Dette havde ført hende til et dybt Bekiendtskab med Luthers Skrifter, — thi til dem havde hun tyet som den eneste rette Kilde, for i Sandhed at faae at vide, hvad luthersk Christendom er —, og til en levende Kiærlighed til den Mand, der saaledes havde beaandet hende. Herom oplyser Vegener os ogsaa, naar han siger: „den salige Lærefader Luthers Betragtninger og Forklaringer over Guds Ord vare i en besynderlig Høiagtning hos hende, at, foruden den Læsning, hun selv havde i denne dyre Mands ulignelige Skrifter, forlystede hun sig ikke mindre med et særdeles

---

[1]) «infixum sibi a teneris Divini Numinis Amorem
inviolatum ad cineres custodivit,
. . eundem omnibus Terrarum titulis,
. . ostentatis etiam sceptris coronisqve,
qvas mortalis nunqvam non ambitio beatitatis notas adoravit,
exemplo in omne ævum admirando anteposuit».

gudeligt Behag, naar Noget deraf i de sædvanlige Prædikener blev anført, ogsaa kiededes hun ikke, naar, hvad der ofte skete i Aftenprædikenerne, Steder bleve anførte af ham saa lange, at de medtoge endog mere end ¼ Time". Det er begribeligt, at Prindsessen, over hvem der fra Barndommen var en religiøs fra hendes Moder nedarvet Aand, endnu mere udvikledes i den religiøse Retning ved den Gang, hendes Ungdoms Livsbegivenheder havde taget, og vi finde ogsaa en Hentydning dertil paa et Transparent til hendes Fødselsdag 1701, som var omskrevet: «pura pietas placet» [1]). Og hvad Worm vidner om Prinds Carls Gudsfrygt, det vidner ogsaa Vegener om hendes, at, hvorvel hun gierne talte om Guds Ord, var „hendes Gudsfrygt dog mindre i Ord end i Kraft", og hvad hendes Gudsfrygt var i Kraft, det beviste hun efter Vegeners Vidnesbyrd under sine Lidelser, som hun aldrig klagede over, men bestandig skiulte, saa at man „kun mærkede, hvad hun led, paa den Iver, hvormed hun bad", hvorfor Vegener ogsaa siger, at hun giorde det Sovekammer til et Bedekammer, hvor hendes Sygdomsleie var.

Om Prindsessens indre og ydre Egenskaber foreligger der saamange gyldige Vidnesbyrd, at vi derom kunne danne os et sikkert Begreb. Detharding siger:

„Hos hende fremtraadte i en udmærket Grad
hine sieldne Dyder, der pryde de høie Siæle,
Beskedenhed og Menneskesind,
en levende Yndest for Gudfrygtige og Retskafne, ihvo de vare,
Gavmildhed mod Fattige og Nødlidende,
Velvillie mod hele Menneskeslægten" [2]).

Naar Detharding ikke her skildrer os Prindsesse Sophie Hedevigs Begavelse, Talenter, og udmærkede Dannelse, men netop hendes personlige Egenskaber, da feile vi vist ei heller, naar vi, som i Worms Udtalelse i sin Ligprædiken over Prinds Carl, ved Siden af Skildringens egen Sandhed deri finde en skiult Antydning af det Modstykke, man i saa Henseende havde

---

[1]) ɔ: Gudsfrygt af et rent Hierte er (Herren) behagelig. Jvnfr. Matth. 5, 8.

[2]) »In ipsa prorsus eminentia apparebant
rara ista excelsarum mentium ornamenta,
modestia et humanitas,
propensissimus in pios et probos qvosvis favor,
in pauperes et calamitosos munificentia,
in universum genus hominum benevolentia».

for sig i Sophie Magdalene. Begener fremhæver stærkt i sin Skildring af Prindsessen med hvilken besynderlig Fornøielse, hun indlod sig i Samtaler med simple Folk, som vare gudfrygtige og retskafne Mennesker, men benytter sig forøvrigt meget træffende af hendes Navn „Sophia", som betyder Visdommen, til at sammenfatte sit Billede af hende i Visd. 7, 22—23, og siger, at hun, som den der skildrede Visdom, „besad et rigt Pund af naturlig Forstand og Skarpsindighed, der viste sig i konstige og kostelige Gierningers Vidskab, var kydsk, velgiørende, venlig mod Folk, fast, vis, tryg, uden Skrømt, upartisk, og lod sig gierne sige". Molesworth siger om hende: «the Princess ...... is about sixtun (years), a very beautful, sveet, tempered, and wel educated Lady» [1]), og i de i Utrecht 1701 fra Engelsk paa Fransk oversatte Memoirer om Christian V.s Liv og Regering kaldes hun: «La plus belle personne du Nord» [2]). Hvad hendes Ydre angaaer, da var hun, efter hendes Portraiter paa Vemmetofte, høi og velvoxen, og mørk som Faderen, men hendes Profil var ikke regelmæssigt, og hendes Træk synes ei heller at have været fine, naar hun derfor i saa Henseende kaldes en Skiønhed, da kan det kun ansees for en Talemaade; hvorimod hun vistnok efter Molesworths Ord besad al den Skiønhed i sin Person, som Ynde, Beskedenhed, og en udmærket Opdragelse kan give en ung Pige. Ogsaa den franske Ambassadør Grev Camilly, der, som vi ovenfor have berettet, ankom hertil i 1726, altsaa 9 Aar før hendes Død, har givet os en Skildring af hende i sin Charakteristik af det danske Hof [3]). Og naar han her siger om Kronprindsens unge Gemalinde, den baireuthiske Prindsesse Sophie Magdalene, at hun „kun er lidet behagelig af Ansigt, og kun taler lidt, og synes ««avoir pris le genre humain en aversion»», hvor ganske anderledes er hans Skildring da ikke af Sophie Hedevig! „denne Prindsesse", siger han, „har en meget dannet Forstand, hendes Conversation er behagelig, og hun taler med Lethed, og der er saamegen Mildhed og Artighed udbredt over hendes Væsen, at Alle, som have den Ære ofte at see hende, og stedes til hendes Fortrolighed, ere fortryllede af hendes Charakter, og kunne ikke Andet end elske hende". Denne Skildring af Prindsesse Sophie Hedevig svarer til det Indtryk, vi af Molesworth see, at hun giorde i sin første Ungdom, og viser os, hvor indtagende hun blev

[1]) Account &c. p. 154.

[2]) «Memoires de Dannemarck contenant la vie et la regne de defunt Christierne V.» traduit de l'Anglais a Utrecht. 1701. p. 232.

[3]) Jomfr. ovenf. p. 155 Anm. [1]).

ved at være til det Sidste. Men naar Ambassadøren fra Tuilerierne fremstiller os Prindsesse Sophie Hedevig som en fuldendt Dame, og hans Dom i saa Henseende maa ansees for competent, da maa vi, for at fuldstændiggiøre Billedet af hende, naar hun saaledes traadte frem ved Hoffet, tillige tilføie, at Damen hos hende var ledsaget af al den fyrstelige Optræden, som den Tid fordrede, thi Prindsesse Sophie Hedevig satte i høi Grad Pris paa Eleganse, og, hvor afgiort Vægt hun end i sit Hierte alene lagde paa Menneskets indre Værd, var hun dog i sit ydre Liv giennemtrængt af sin Tidsalders Begreb om den Glands og Pragt, der hørte med til den fyrstelige Stilling og det Herskerkald, der var givet den. Hertil er det Vegeners Ord sigte, naar han siger, at som „det sømmede sig hende som Kongedatter at overgaae hendes Husfolk i Magnificence og Herlighed", saaledes „mærkede man ogsaa hos Hendes Kongelige Høihed en Zirlighed i Klæder, naar Fornødenhederne det udkrævede, som anstod hendes høie Stand". Dette var aldeles modsat Dronning Charlotte Amalie, der betragtede alt sligt Udvortes for overflødig Tant, og kun længtes efter at aflægge Dronningen for at nyde Mennesket, og Prindsesse Sophie Hedevig lignede heri sin Fader, som hun lignede ham i sit Ydre, og maaske ogsaa kunde have lignet ham i Meget i indvortes Henseende, naar hans Evner og Charakter vare komne frem i hans Liv. Det er muligt, at Vegener har villet antyde denne „Magnificence" som en Feil hos hende, som ogsaa hvad han siger om den „tilbørlige Lydighed og Opvartning, hun fordrede af Enhver", og at dette er Meningen af den i sin Almindelighed holdte Udtalelse af ham om hende, „at Intet tiener mindre til en sand Ros for et Guds Menneske, der Intet elskede Mere end Sandhed i al sin Adfærd, end at ville svække den Sandhed, at hun var et Menneske". Ville vi fremdrage hendes Feil, som ligge nærmest for os, da maa vi anføre det imod hende, at hun var exclusiv i sin Charakter ligeoverfor sit Livs Modsætninger, og stærk i Yttringen af sine Følelser ved hvad hun misbilligede, og skulle vi slutte fra de hyppige Forandringer, der giøres ved hendes Værelser paa Vemmetofte Slot, da har der maaske ogsaa i Forbindelse med hendes Svaghed været en ofte trættende Foranderlighed i hendes Lyst og Smag.

Der er 2 Spørgsmaale, som ikke kunne forbigaaes ved Prindsesse Sophie Hedevigs Liv, det ene er Prindsessens Stilling til Anne Sophie, det andet Forholdet mellem hende og Overkammerherre Plessen. Hvad begge disse Punkter angaaer, da maatte en nærmere Kundskab om dem øses af Prind-

sessens private Papirer, eller af Optegnelser eller mundlige Meddelelser af Andre, der have staaet i Forbindelse med hende. Men alle Prindsessens Brevskaber, der kom ind fra Vemmetofte til Charlottenborg, ere efter hendes Død brændte paa Christian VI.s Befaling[1]), og af private Meddelelser eller Optegnelser forefindes der ei heller det Allerminbste, omendskiønbt Prindsessens Livmedicus Lic. Høielse levede her nogle og tredive Aar efter hendes Død, og Marskal Bülows ene Datter levede her som Priorinde til ind i dette Aarhundrede, og har været kiendt af endnu Levende. Det kunde derfor synes som Enhver ved dette Hof frivillig havde sat sig den Forpligtelse, som stod i Kammersecretairens og Kammertienerens Instruxer: „daß er Niemanden entdecke, was in seinem Amte oder Dienste zu seiner Wissenschaft komt, sondern es mit sich in seine Sterbegrube nehme"! Imidlertid er der dog en Kilde, hvoraf vi kunne uddrage nogle fiernere Antydninger om disse 2 Forhold, og det er den allerede oftere her anførte Ligprædiken over Prindsessen af hendes Hofprædicant Thomas Vegener. I denne forekommer der trende Yttringer, der maa henføres til Forholdet med Hensyn til Anne Sophie, idet Vegener nemlig fremstiller Kiærligheden i Prindsessens Charakter, siger han, at i den „var vel Nidkiærhed til at hade Synden, endog i dem, som hun besynderlig elskede, som vigede fra Dydens Vei, og kunde ikke bekræftes for hendes Dine, at de ikke, om deres Synd blev uden Straf, skulde bekræftes i det Onde". Der kan ingen Tvivl være om, at Vegener jo hermed har ment Prindsessens Forhold mod Frederik IV. for hans Forbindelse med Anne Sophie, og at det vistnok med Flid valgte Udtryk „Nidkiærhed til at hade" skal betegne, at hun var lidenskabelig i dette Punkt. Men paa den anden Side synes det ogsaa ligesaa utvivlsomt, at vi maa henføre de derefter følgende Ord: „i hendes Nidkiærhed var dog Naade og Forsonlighed .... til at giøre dem godt, som lode af, at giøre ondt", til hendes senere Forhold til Anne Sophie efter Frederik IV.s Død, og at vi maa antage, at hun ikke alene har tilgivet Anne Sophie inden sin Død, men muligen ogsaa medvirket til at Anne Sophie fik Kongens Tilgivelse[2]).

---

[1]) Det Kgl. Geh. Archiv.

[2]) Først u. 25de August 1735 lod Christian VI. Schulin officielt tilmelde Anne Sophie sin Tilgivelse, men der havde allerede været forhandlet om den fra Aarets Begyndelse. Hofpræsten Bluhme arbeidede navnligen derhen, og beroligede Kongen for sine Betænkeligheder i saa Henseende, der nærmest bevægede sig om, hvorvidt dette Skridt var foreneligt med Pietets Hensyn mod hans Moder. Bluhmes store Iver

Det andet Punkt om Prindsessens Forhold til Overkammerherre Plessen er paa en Maade gaaet over i Historien som at have været et hemmeligt Ægteskab, saaledes omtaler den franske Ambassadør Camilly det, og saaledes omtaler ogsaa Suhm det, idet han kalder det «une mariage de conscience», og de nyere Forfattere gientage Udsagnet efter disse. For denne Mening kunde man, om man vilde, baade see en Bestyrkelse deri, at Christian VI. tilskriver Plessen, og ikke Prindsessens Hofmesterinde, eller Nogen af hendes Damer, hvad han vil, der skal siges til Prindsessen paa hendes Dødsleie, og deri, at Plessen ved Prindsessens Jordefærd ledsager hendes Baare med et

heri forklarer sig af, at Alt tyder paa, at Anne Sophie slog aldeles over i den pietistiske Retning. Hun havde nemlig ikke alene et Kapel paa Klausholm, men ogsaa et Bedekammer, der var lige ved Siden af hendes Sovekammer; disse ere endnu bevarede i aldeles uforandret Tilstand fra hendes Tid, og stærkt forsynede med Bibelsprog, navnlig Bedekammeret og hendes egen Stol i Kapellet; og der berettes*), at hun skal have anvendt hele Fredagen til Sang og Bøn først i Kapellet, saa i Bedekammeret, og at Degnen ogsaa maatte lede Sangen ved hendes Andagt i Bedekammeret, hvor hun da var ene, og Degnen i et Værelse udenfor; og naar der end videre berettes, at der om Fredagen ingen Anden var tilstede ved Gudstienesten i Kapellet end hun, saa seer man, at det har været en Bodstieneste, der her holdtes med udelukkende Hensyn til hende selv, og som hun saa fortsatte i Bedekammeret, uden at Nogen der under den maatte see hende. Der foreligger intet Offenligt om Anne Sophies Godgiørenhed paa Stedet, og der haves ei heller mundlige Beretninger derom, men naar man seer af hendes Testament, at hun giorde en særegen Disposition over Kapelblokkens Tavlepenge, og altsaa maa slutte sig til, at Beløbet deraf ikke kan have været ubetydeligt**), da bestyrkes ogsaa dette ved Sagnet, at hun strengt skal have paaseet, at hendes Hofstat om Helligdagene offrede rigeligt i Blokken. At Anne Sophie ved den Maade, hvorpaa hun blev aflagt af Christian VI., har havt et rigeligt Udkomme, fremgaaer af, at hun i sit Testament disponerede over mere end 100,000 Rdlr. i rede Penge, og da Klausholm nu var blevet til et Bodssted for hende, som det skulde være, og hvortil dets Erindringer for hende særdeles egnede sig, skulde det synes som om Opholdet der maatte have tilfredsstillet hende; ikke desto mindre kan man dog neppe af anden Grund, end af hendes Utilfredshed over at have været bundet til Jylland, forklare sig, at hun i sin Disposition over Kapellets Blokpenge overdrager sin Søster Grevinde Laurvig, at oprette et Hospital eller en Stiftelse for dem overalt i Landet, hvor hun vil, „die Provintz Jütland ausgenommen". 2 Dage efter sit Testament døde hun af Kopperne paa Klausholm d. 7de Januar 1743. — Som det kunde være et Pant paa Prindsesse Sophie Hedevigs Tilgivelse til hende staaer der i Vemmetofte Klosters Bibliothek ved Siden af de gamle folio Bibler fra dettes Stiftelse ogsaa en fransk folio Bibel «par David Martin. 1707», der har tilhørt Anne Sophie, og hvorpaa hendes Navnechiffer med Krone staaer paa Bindet, og inden i paa den bageste Side skrevet af hende selv: «Anna Sophia, Reine de Dennemarck et Norwegue».

*) Efter en der endnu levende 90aarig Enke, hvis Mands Fader som lille Dreng hialp Orgelspilleren ved Gudstienesten i Kapellet i Dronningens Tid.

**) Det angives endogsaa til over 4000 Rdl.

Farvel til hende som den „Høitelskede", og man kunde endelig finde en Bestyrkelse for, at her har været Noget at holde hemmeligt i den giennemførte Forsigtighed, hvormed hendes Breve ere tilintetgiorte, og alle personlige Efterretninger her tilbageholdte om hende. Men kunne vi end saaledes ikke være historisk berettigede til at forkaste dette Rygte, ere vi imidlertid, efter hvad der foreligger, endnu mindre historisk berettigede til at antage det. For det Første maa det nemlig bemærkes, at Suhm anfører sin Yttring som et løst Rygte, et on dit, der neppe dengang har betydet mere end nu, og at den franske Ambassadør, idet han omtaler det, kun nævner det som Noget, der udspredes af onde Tunger, som Noget „Medisanceen" vil, det vil da altsaa sige, som Noget Prindsesse Sophie Hedevigs og Plessens Fiender, Anne Sophie og det reventlov-holsteinske Parti, vide at fortælle; og det kan ikke nægtes, at Intet kunde give dette Parti bedre Vaaben til Frederik IV. mod Prindsesse Sophie Hedevig og Plessen, end et saadant Rygte, der opløste disses Afsky for Anne Sophie i et dybigt Hykleri, og som var af en saadan Beskaffenhed, at var det ikke Sandhed, saa maatte det siges at kunne være Sandhed, og vistnok for Anne Sophie ogsaa var Sandhed, idet hun maalte Prindsesse Sophie Hedevig med sin Alen. Men er det nu i høieste Grad stridende mod det Indtryk, man faaer af Prindsesse Sophie Hedevigs og Plessens Charakterer, at deres ydre Strenghed i den Henseende ikke skulde hvile paa en tilsvarende Sandhed i deres eget Liv og Grundsætninger, saa er det paa den anden Side ligesaa utroligt, at, hvis Forholdet har været sanctioneret ved nogen Vielse — den have være noksaa lønlig den være vil — et Ægteskab skulde være foregaaet mellem saadanne Personer, der dannede et saa skarpt politisk Parti mod det regerende, uden at der af deres Modstandere til Bestyrkelse for Rygtet har været opgivet, eller kunnet opgives, naar? hvor? og af hvem? dette Ægteskab er blevet indviet. Og, hvis der skulde have fundet en Forbindelse Sted imellem dem, som kun en Vielse kunde sanctionere, men en saadan aldrig er sket, da er det ikke mindre utroligt, at Vegener skulde i sin Tale have kunnet eller villet, som han gior, hente Billeder fra hendes ugifte Stand til at betegne hendes christelige Ros, og derved berøre et Forhold, der netop havde maattet kastet en Skygge over denne, og en saadan Antagelse bliver endelig aldeles umulig om den Mand, der selv i Ligprædikenen erklærer, „ikke at ville sætte en Stiønplet af løgnagtig Ros over hver Plet af menneskelig Feil hos hende". Hertil kommer endnu dette Spørgsmaal, naar i Prindsessens Liv skulde det Forhold være

indtraadt? Skulde det være indtraadt i Dronning Charlottes Levetid, som det vel laae nærmest at antage, da bliver det ligesaa umuligt, at tænke sig, at Dronningen skulde have været en rolig Tilskuerinde derved, som at tænke sig, efter hvad der berettes om Forholdet mellem Prindsessen og hendes Moder, at Prindsessen skulde have villet tilføiet sin Moder en saadan Krænkelse. Og er der vel Ingen, der vil henlægge Indtrædelsen af et saadant Forhold til Slutningen af Prindsessens Liv, da hun boede paa Vemmetofte med sin Broder, saa kan det ei heller synes troligt, at Plessen skulde have været saa mange Aar ved hendes Broders og hendes Hof, uden at dette Forhold var begyndt før ved Dronningens Død; og var Prindsessen i den Tid Vegener kiendte hende saa svag, at han ikke kan finde Ord nok for at betegne, hvor lidende og hentæret denne legemlige Skikkelse var, hvori den saa tiltrækkende Aand boede, saa var allerede hendes Brystsvagheb stærkt udviklet ved hendes Moders Død, som vi see af et Brev fra Bygmester Ernst, hvori han i Anledning af Fugtigheden i de nye Mure i den af ham for Prindsessen opførte Korsbygning paa Giorslev d. 26de Juni 1715 skriver til Plessen: „Daß er schon lange gewußt, wie schwach die Brust der Prinzessin wäre". Saaledes kan man ei heller i Prindsessens Liv finde nogen sandsynlig Tid til at slaae Rygtet fast i. Men er der altsaa ikke noget historisk Fodfæste for dette Rygte, da synes det, naar man vil give Sandheden Sit, at man ikke kan andet end ansee det for en Bagvaskelse. Dette erklæres det ogsaa ligefrem for i Ligprædikenen af Vegener, hvor han nemlig idet han anfører Ordspr. 31, 31, „hendes Gierninger skulle prise hende i Portene", og anvender disse Ord paa Prindsessens Liv, da udtrykkelig tilføier „mod alle hendes Bagtalere", og efter den almindelige Agtelse og Anseelse, som Prindsessen nød i Landet, kunde der kun være Tale om at imødegaae den Bagtalse, som her udspredtes af „Medisancen" [1]). Vi troe, at Vegener har villet antyde det Forhold, der i Virkelighed fandt Sted mellem Prindsesse Sophie Hedevig og Overkammerherre Plessen, naar han siger om Prindsessen: „hvor-

[1]) Dette fremgaaer ogsaa af Skriftstedets Sammenhæng, det er nemlig den „dydefulde" Qvinde, hvorom der handles i det 31te cap., som slutter Ordsprogene og just ender med de her anførte Ord: „hendes Gierninger skulle prise hende i Portene", og naar Vegener saa dertil selv føier „mod alle hendes Bagtalere", da er det klart i hvad Retning den Bagvaskelse maa gaae, som her menes, og at Vegener bruger Skriftstedet for efter Bibleus Ord af Prindsessens Gierninger at kunne vidne om hende som den dydefulde Qvinde ligeoverfor Bagvaskelsen, der vil fratage hende denne Pris.

ledes hendes Hierte hængte ved Kongen, var hele Landet bekiendt, og ogsaa ved alle Personer af det Kgl. Hus, dog ikke blot ved dem, der vare af samme dyrebare Blod, men ogsaa ved dem, der vare af samme dyrebare Tro, som hun", og at der ved de Sidste i den Sammenhæng her navnlig maa tænkes paa Plessen. Og naar vi antage, at Prindsessens begavede og udviklede Personlighed i høi Grad har draget Plessen til hende, og at Livet i hendes umiddelbare Omgivelse har været saa meget for Plessen, at han derfor er forbleven ugift, saa er det derhos ikke blot vist, at Prindsessens Livs Interesse var en afgiort religiøs, før Plessen kom i hendes Broders Tieneste og hun nærmere lærte ham at kiende, men og at det Religiøse og Moralske var — eller meget mere først blev ved Bekiendtskabet med Prindsessen —, ogsaa i den Grad Grundtonen i Plessens Charakter, at det ikke mindre hos ham end hos hende kunde danne Grundlaget for et Forhold mellem dem, der ikke gik udenfor Personlighedernes og Anskuelsernes Overensstemmelse.

Prindsessen arvede Alt, hvad Prinds Carl havde havt med Undtagelse af Jægerspris, der gik tilbage til Kronen[1]). Men jo større den Gield derved var, der kom til at hvile paa hende, da Broderens store Gield nu kom til hendes egen, desto inderligere blev det hendes Ønske, at faae den afgiort i sin Levetid, og u. 18de Novbr. 1729 skrives der: „at der intet Jordisk var, der laae Prindsessen mere paa Hierte, end at betale sin høisal. Broders Gield, og sin egen, forinden hun forlod Verden". I Overensstemmelse hermed bleve de jydsk Gaarde med tilhørende Godser, Dronninglund med Dronninggaard, Børglumkloster, og Hals Ladegaard, strax satte til Auction. Men da der ingen Kiøber meldte sig ved Auctionen, tilbød Overkammerherre Plessen, at ville give 60,000 Rdl. for dem alle 3, og efterat Prindsessen havde tilbudt Kongen dem for en

---

[1]) Til August 1730 blev Terkelsen færdig med Afleveringen af Jægerspris, han vedblev imidlertid selv til 1ste Mai 1732 at beholde Forpagtningen af Gaarden, som Prinds Carl havde overdraget ham fra 1ste Mai 1729, og hvorved Prindsen havde tilstaaet ham en Moderation af 300 Rdl. for det første Aar. I et Brev af 14de Marts 1729, hvori Terkelsen takker Prindsen for den Naade, han derved har vist ham, udtaler han, at han nu venter i denne Stilling at kunne have et Tilhold og Husskiul for sig og Sine i sin Alderdom; dette blev imidlertid ikke Tilfældet, da Terkelsen efter Udløbet af de 3 Aar forlod Forpagtningen paa Jægerspris, og kiøbte Birkende Gaard og Udby Kirke ved Kallundborg. Jvnfr. C. F. Wegener, Abrahamstrup II, antr. Tidskr. p. 95.

Pris under Plessens Bud, men denne havde erklæret, at han ingen Brug havde for dem, blev der u. 24de Novbr. 1729 udstedt Ordre til at tilskiøde Overkammerherre Plessen dem for den ovennævnte Sum. I Anledning af dette Skiøde skriver Marskal Bülow u. 20de Januar 1730, at „den Obligation paa 44,000 Rdl. i Kroner, som Prindsessen i 1723 udstedte til D'Herrer Geheimeraader Plessen, skal indløses af Kiøbesummen, og Alt, hvad Hds. Kgl. Høihed endnu efter Fradrag af de 60,000 Rdl. i Kroner, bliver Hr. Overkammerherren skyldig, skal der udstedes en ny lovmæssig Panteobligation for til Overkammerherren, at Alt saaledes efter den høisal. Prindses Villie og Intention kunde bringes i Rigtighed". Det sidste Punkt bestemmes nærmere i en anden Skrivelse fra Bülow af 2den Februar 1730, hvori der befales i Prindsessens Navn, at „Vemmetofte og Høistrup skal stilles Overkammerherren med til Sikkerhed i hans Panteobligation, og, naar dette ikke strækker til, alle Hds. Kgl. Høiheds bevægelige og ubevægelige Eiendomme". Saa misligt stode altsaa Prindsessens Finanser dengang! Men deri foregik der ogsaa den gunstigste Forandring, da Christian VI. kom paa Thronen. Prindsesse Sophie Hedevigs Apanage af Statskassen udgiorde i hele Prindsens Levetid, med et Tillæg, kun 10,000 Rdl. aarlig, foruden 2,377⅔ Rdl., der udredebes i Lønning til hendes Hofstat; Aaret efter Prindsens Død forøgedes den til 20,000 Rdl., som Prindsessen altsaa oppebar i 1730; men da Frederik IV. var død, viste Christian VI. paa den Kongeligste Maade sin Gavmildhed mod sin Faster, idet han, medens den regerende Dronning, Sophie Magdalene, kun fik 25,000 Rdl. aarlig Apanage, forhøiede Prindsessens til 10,000 Rdl. i Kroner, og 36,000 Rdl. Courant, eller med andre Ord, lagde hele Prinds Carls forrige Apanage til den, som Prindsessen hidtil havde nydt; og saaledes forblev hendes Apanage til hendes Død [1]). Men Prindsessen anvendte denne Indtægt paa en ligesaa smuk Maade, som hun havde faaet den, deels til at afholde det store Gagebeløb til hendes Hofstat, deels til at afbetale sin Broders og sin Gield, og hun forfulgte dette sidste Formaal saa samvittighedsfuldt, at denne var afgiort ved hendes Død, saa

---

[1]) Det er vel troligt, at Ministeriet ogsaa havde sin Andel i denne store Forhøielse af Prindsesse Sophie Hedevigs Apanage. Og naar Ludvig Plessen afgik til Nytaar 1734, og Sophie Magdalene strax ved det næste Nytaar 1735 fik sin Apanage forhøiet fra 25,000 Rdl. til 50,000 Rdl., saa ligger det nær ogsaa at tænke sig en Forbindelse mellem disse 2 Ting, i det Mindste deri at see et Beviis paa den anden Stilling, som Ludvig Plessens Eftermand i Finanserne indtog til hende.

der aldeles ingen Gieldsfordring var paa Boet uden 2 smaa løbende Summer, hver paa 8000 Rdl. med Renter, som skyldtes Overkammerherre Plessen og Vinhandler Fabricius's Enke.

Prindsessen havde under 24de Novbr. 1731 faaet «facultas testandi», hvorefter hun ved Testament kunde disponere over sine Eiendomme, Effecter, og Formue „saaledes som hende selv lyster" uden Hensyn til „hvad udi Loven eller Kgl. Anordninger herimod skulde stride". Prindsessen kunde som Følge heraf undtage Alt fra Arven, hvad hun vilde, og Christian VI. og hans Søster Charlotte kunde kun arve saaledes, som hun bestemte det. Et Par Maaneder før sin Død underskrev Prindsesse Sophie Hedevig, som vi have seet, sit Testament, der lød saaledes:

1) bestemmer hun, at H. M. Kongen og hans Søster, Prindsesse Charlotte Amalie, skulle arve efter Loven resp. med $\frac{2}{3}$ og $\frac{1}{3}$, og selvfølgelig i samme Forhold tilsvare Udgifterne paa hendes Bo.

2) beder hun, at H. M. Kongen, ved hvis „Genereusitet, Liebe, und Güte" hun har været istand til at leve standsmæssigen og betale sin Gield, igien vil modtage Sorgenfri Slot, som han har skienket hende tilligemed sammes Inventarium, desforuden Indboet paa de hende for Livstid overladte Slotte, Dronninggaard og Frederiksdal, og endelig at H. M. igien vil modtage de „Taffel-Rosenstene", hun har faaet af ham.

3) beder hun, at Hds. M. Dronningen igien vil modtage hvad hun har skienket hende, nemlig sit Portrait i Brillanter, og en Guldthemaskine, samt udvælge sig 3 af hendes bedste Perler, 2 af hendes Rosenstene, og tage hele hendes Smykke af grønne Stene.

4) skienker hun Vemmetofte og Høistrup Gaarde og Godser, med alt Tilbehør saaledes som de staae, til evig Tid til et Kloster.

5) beder hun, at Overkammerherre Plessen vil modtage hendes Sølv-Taffel og -Buffet til Erindring om hendes sal. Broder og hende, som han har tient „mit genugsam bekannter besonderer und ungemeiner Treue".

6) skienker hun Hofmesterinden, de 3 Hoffrøkener [1]), og sin qvindelige Betiening til Deling imellem sig sin Garderobe og sit Kammersølv [2]).

[1]) Sophie Hedevig Holstein, der nu var voxen, var optaget som Hofdame, og hendes Moder blevet Hofmesterinde i Bedstemoderens Sted.

[2]) Kammersølvet udgiorde omtr. 7000 Lod, og bestod af Thekander, Thekiedler, The-flasker, Thepotter, Themaskiner, Kaffekander, Melkekander, Spølkummer, Æsker, Skaaler, Gieskander, Lysestager, Plader, Slukkere, Sengeutensilier o. s. fr.

7) skienker hun Hofmesteren og Cavalererne til Deling mellem sig alle sine Heste, Eqvipager, og Alt til Stalden henhørende.

Forinden Testamentet modtog Prindsessens Underskrift, havde Plessen under 1ste Januar 1735 tilstillet Prindsessen en Skrivelse, hvori han udtaler sin ydmygste Tak, fordi Prindsessen vil erindre ham i sine testamentariske Dispositioner, men beder derhos allerunderdanigst enten at udslette disse Artikler, som betræffe ham, eller mundligt eller skriftligt dispensere ham fra dem, eller at (Prindsessen) vil forbeholde sig selv at forandre dem ved Codicil eller mundlig Explication, da han har saa mange Minder om den høisal. Prinds og om Prindsessens „unschätzbare Gnade", at han maatte være det utaknemmeligste Menneske, naar han ikke venererede dem til sin Grav. Ikke desto mindre skrev Prindsessen paany paa en Codicil til Testamentet: „Meine Silberne Service und Buffet vom seligen Bruder Carl sol der Herr. Oberkammerherr C. A. Plessen zu seinem und meinem Andencken haben". Imidlertid maa Plessen upaatvivlelig have faaet en mundlig Dispensation fra at modtage Servicen, thi han afslog det saa bestemt ved Testamentets Aabning, at denne gik med under Boets Masse[1]).

Men desforuden havde Prindsessen villet, at Plessen skulde modtage en Forskrivning fra hende, hvorefter hun skienkede ham sin Broders „Have" udenfor Nørreport. Denne Forskrivning var hverken indført i Testamentet eller paa nogen af de samme tilføiede Codiciller, og Plessen vilde derfor holde den tilbage, men Kongen, som underhaanden maa have vidst det eller faaet Formodning om det, trængte ind paa Plessen, og forlangte at see den. Plessen fremlagde den altsaa, men med Forbehold ikke at ville bruge den. Christian VI. vilde imidlertid, at hans Fasters Villie i dette Punkt skulde opfyldes, og tilskrev Plessen under 25de April som „et Ønske og en Befaling",

---

[1]) Det var denne Taffel- og Buffet- Service af Sølv, som Prinds Carl havde havt paa Vemmetofte; den veiede 17—20,000 Lod. Af Buffet-Servicen anføres der en Kaffekande, der beskrives saaledes: „en stor Sølvkande afdelt i 4 Rum, med 2 forgyldte Hanker og 2 forgyldte Skilter, paa Siderne 4 forgyldte Haner med Kroner af Sølv uden Forgyldning, foroven en Krone med en „Weltkugel med et Kryds", og med en Stang af Sølv giennem Kronen*). Hertil en Lampe med 4 forgyldte Fødder og en Sølvring med 4 Hager, Lampen forgyldt og med 5 Sølvrør og en forgyldt Halt til at slukke med". Begge Dele tilsammen 12 Pd. 15 Lod.

*) Da det har været Rigsæblet, som har været anbragt ovenpaa Kronen, og Scepteret, der har været stukket igiennem den, maa Kaffekanden efter disse Kongelige Emblemer sandsynligvis have været et Arvestykke fra Christian V.

at han skulde modtage den. Plessen modtog den altsaa, og 2 Dage efter under 27de April tilskreves saa Skiftecommissionen i Prindsessens Dødsbo, „at Haven ifølge Ordre skal afgives til Overkammerherre Plessen, og ingen Taxation derover forfattes', saa den udgaaer af Boets Indgield".

Vi have allerede ovenfor seet, at Christian VI. havde befalet, at Geheimeraad Iver Rosenkrands og Overhofmarskal Blome paa hans Vegne, og Prindsesse Charlottes Hofmester Møsting paa hendes Vegne skulde foretage Forseglingen i Prindsesse Sophie Hedevigs Bo. Disse beskikkedes derefter til Skiftecommissarier, og under deres Tilsyn foretoges nu Taxationen af hvad, der af samme faldt til Arv og Deling mellem Kongen og hans Søster. Prindsesse Sophie Hedevigs Bo bar i høieste Grad Præget af at være et Bo efter en fyrstelig Dame, og der er maaske ikke mange Prindsesser, der have besiddet en saadan Rigdom af Kostbarheder i Sølv, Guld, Ædelstene, og Perler, som hun. Hvad Prindsessen selv havde eiet af Sølv indskrænkede sig hovedsagelig til hendes Kammersølv, men her havde hun arvet sin Broders store Taffel- og Buffet- Service, og dermed vist ogsaa den øvrige Mængde, der befandtes efter hende, af forarbeidet Sølv navnlig i Gueridons, Lampetter, og Speilrammer [1]). I forarbeidet Guld efterlod Prindsessen sig et Guldtoilette, en Guldtaffelservice, og en Guldtheservice. Til Guldtoilettet hørte bl. m. 1 Guldgieskande [2]), og 1 Guldskaal med Laag og Tallerken [3]); til Guldtaffelservicen hørte 18 Guldspiseskeer med tilsvarende Knive og Gaffler, samt 3 store Guld- (Fade) skeer; og til Guldtheservicen, foruden 1 Guldthemaskine, som Prindsessen havde faaet af Sophie Magdalene og denne, som ovenfor er anført, nu fik tilbage, 1 Guldkaffekande [4]), 1 Guldthepotte [5]), 1 Guldpresentertallerken [6]), 1 Guldtheflaske, 1 Guldovalsukkerdaase, 9 Guldtheskeer o. s. fr. Af Prindsessens andre Sager i Guld skulle vi nævne 1 guldemailleret Schackspil [7]), og 1 Speil med en Ramme af Filigran

[1]) Af disse vare et Par Gueridons paa 17 Pd. 20 Lod, 4 Lampetter paa 28 Pd. 20 Lod, 6 Lampetter paa 27 Pd. 12 Lod, 2 Speilrammer paa 50 Pd. og 2 andre paa $37\frac{1}{2}$ Pd.

[2]) v. $192\frac{6}{7}$ Lod.

[3]) v. $134\frac{3}{4}$ Lod.

[4]) v. $78\frac{4}{7}$ Lod.

[5]) v. 42 Lod.

[6]) v. $33\frac{5}{7}$ Lod.

[7]) v. $51\frac{5}{7}$ Lod.

Guld, hvorpaa Prinds Carls Portrait var anbragt; 1 Guldhirschfænger med Diamanter, der ogsaa fandtes efter Prindsessen, maa, som vi ovenfor have yttret, være arvet fra Prinds Carl. Af Perlerne og Ædelstenene havde Prindsessen vel bortskienket nogle af de kostbareste Stykker til Dronningen, men der var imidlertid store Kostbarheder tilbage, hvoriblandt vi skulle anføre et Par store „Ørengehænge med Panteloqver" («pendeloqves») til 20,000 Rdl., og 1 Par Rosensten-Ørenringe med Panteloqver til 10,000 Rdl.; og, uagtet Kongen ogsaa fik det forud tilbage, som han heraf havde foræret Prindsessen, løb dog Taxationssummen i Boet af hendes ægte Perler og Stene op til det Dobbelte af Sølvet og Guldet.

Værdien af hele Prindsessens Bo ansattes til c. 200,000 Rdl., deraf kom efter en Taxation af Bygmesterene, Ernst og Marselius, 48,000 Rdl. paa Charlottenborg, og alt det Øvrige udbragtes paa Lidet nær af hendes ovenanførte Kostbarheder i Sølv, Guld og Smykker [1]). Boets „Udgield", hvori indbefattet den rede Gield 16,440 Rdl. samt alle paaløbne Udgifter, beløb sig til c. 44,000 Rdl. Til Deling efter Fradraget kom altsaa c. 157,000 Rdl., hvoraf c. 105,000 Rdl. tilfaldt Christian VI. og c. 52,000 Rdl. Prindsesse Charlotte [2]). Efter denne Taxation delte nu Kongen og hans Søster Boets Gienstande. Kongen tog Charlottenborg, og Prindsesse Charlotte udtog sig det Meste af Guldtoilettet og Guldtheservicen.

Den 25de August 1735 sluttedes Skiftet, og den flg. 30te September fik Geheimeraad Rosenkrands, Overhofmarskal Blome, og Hofmester Möstinq deres «decharge» som Skifte Commissarier [3]).

Grev Camilly fremhæver det som noget Særdeles ved Prinds Carl, at „han er bekymret for deres Vel, som ere i hans Tieneste", det har altsaa forbauset ham efter de franske Sæder ikke at betragte sine Undergivne som

---

[1]) Sølvet taxeredes pr. Lod Kiøbenhavns Prøve til 3 Mk. 8 ß og Berlins Prøve til 3 Mk., Guldet til 14 Gange Sølvets Værdi efter Berlins Lødighed, altsaa 7 Rdl. pr. Lod. Det udkomne Beløb maa følgelig næsten fordobbles efter vor nuværende Møntfod.

[2]) Nøiagtigt vare Summerne: Boets Brutto Beløb 201,700 Rdl., Boets Udgift 44,141 Rdl. $7\frac{2}{7}$ ß, Boets Netto 157,559 Rdl. $7\frac{13}{14}$ ß, Kongens Anpart 105,039 Rdl. 3 Mk. $10\frac{1}{7}$ ß, Prindsessens dito 52,519 Rdl. 4 Mk. $13\frac{1}{14}$ ß.

[3]) I d. Kgl. Geh. Archiv opbevares Skifteprotokollen efter Prindsesse Sophie Hedevig, der indeholder Alt, hvad der vedkommer hendes Bo.

Redskaber. I saa Henseende ligger imidlertid for os det Særegne ved Prinds Carl kun i den udmærkede Grad, hvori han tog sig af dem, der saaledes vare komne i Forhold til ham, og hvorved hans hele Hof, ligefra den Høieste til den Ringeste, blev, hvad man ogsaa sagde om det, som en Familie, hvori Enhver var vis paa den største Deltagelse for Alt hvad der kunde befordre hans „Vel til Siæl og Legem". Det Samme var nu ogsaa saa aldeles Tilfældet med Prindsessen, der satte den største Pris paa dette Enhedsbaand[1]). Hun havde derfor ikke heller kunnet skille sig ved sin Broders Hofstat, som vi have seet, og efterlod sig saaledes en Hofstat ved sin Død, som beløb sig til 60 Personer, der næsten var et ligesaastort Antal, som begge Hofstaterne havde udgiort tilsammen paa Vemmetofte. Christian VI., der havde ladet Plessen sige til sin Tante endnu paa hendes Dødsseng, at han vilde opfylde hendes Villie i Alt, og dermed havde beroliget hende for deres Fremtid, som vare i hendes Tieneste, som han vidste var den eneste jordiske Bekymring, der hvilede paa hende, holdt ogsaa paa det samvittighedsfuldeste sit Løfte, og det var ham saa magtpaaliggende at udføre det, at han selv personlig opsatte Bestemmelserne for hele hendes efterladte Hofstat. Det høiere Personale fik alle deres Gager indtil anden „convenabel" Ansættelse, det lavere Personale, saasom hendes qvindelige Betiening, Lakaierne, Schweitseren, Forrideren, Biløberen, den forhenværende Drabant o. s. v. aflagdes med Pensioner. Et Par af Pagerne, Moren og Halvmoren gik over i den Kgl. Tieneste.

Som Ærestegn for deres Tieneste hos Prindsessen modtog hendes første Hofdame, Frøken Barner, Prindsessens Medaillon-Portrait indfattet med Brillanter, og den anden Hofdame, Frøken Haxthausen, hendes Navnechiffer ligeledes i Brillanter[2]). Til Prindsesse Sophie Hedevigs Pleiesøster, Grev Anton II.s Gemalinde, Prindsesse Vilhelmine af Homburg, sendtes der en

---

[1]) Den store Trang Prindsessen saaledes havde til at vide sig omgiven af Hengivne og og sammenknytte sine Omgivelser baade høiere og lavere ved Familiebaand, traadte særdeles frem, som vi have seet, ved hendes Hofstat, hvor 2 af hendes forhenværende Hofdamer vare blevne gifte med Embedsmænd ved hendes Broders og hendes Hofstat, og hendes Overhofmesterinde var Moder til hendes senere Hofmesterinde, og Bedstemoder, Datter, og Datterdatter vare til samme Tid ved hendes Hof. Ogsaa i hendes qvindelige Betiening træffe vi det Samme, og see, at hun her til samme Tid har 3 Personer af Navnet „Gülich".

[2]) Begge disse Erindringstegn sees malede paa Portraiterne af disse 2 Damer paa Vemmetofte.

overordenlig kostbar Ring, som Prindsessen selv havde bestemt hende til en Erindring om sig, og til den svage Prindsesse af Philipsthal, der endnu levede, overtog Kongen at udrede den samme aarlige Sum, som Prindsesse Sophie Hedevig havde ydet hende[1]).

Med Prindsesse Sophie Hedevigs Død opløstes nu hendes og hendes Broders Hof, der udviklede sig i sin Betydning paa Vemmetofte, og har efterladt en Historie i Danmark, der ikke blot vedkommer Kongehuset indenfor dettes personlige Forholde, men ogsaa gaaer udenfor disse, paa Grund af den Stilling, dette Hof indtog, dels ved sin Tænkemaade og sit Exempel i det Hele, dels som et Midtpunkt for Landets bedste Mænd; og i den Henseende har ingen dansk Prinds og Prindsesse havt en saadan Betydning, som Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, som den danske Historie ogsaa neppe kan fremvise noget Parti, der har saa typisk en Charakter for sin Tidsalder, som deres.

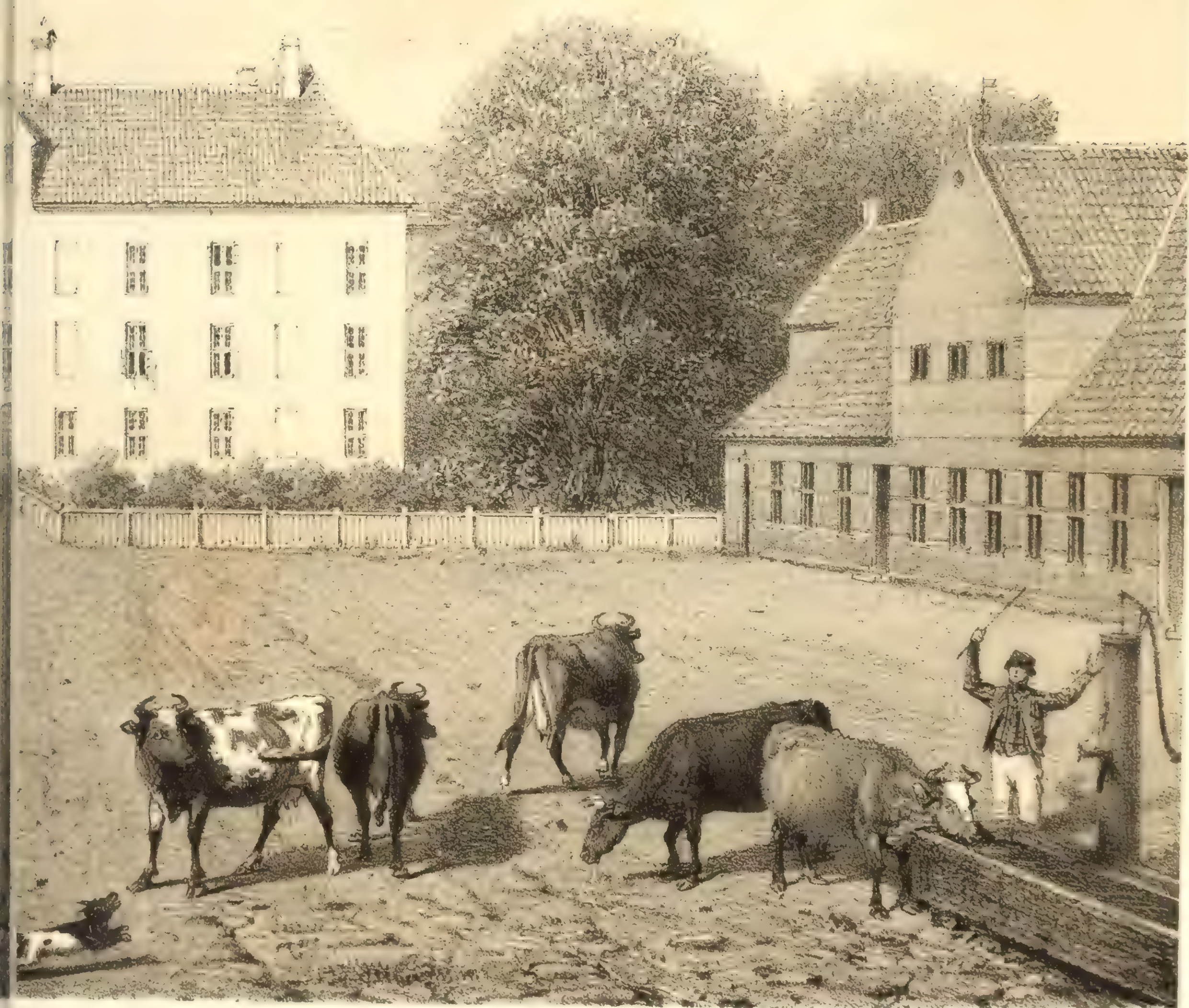
---

[1]) Prindsessen af Philipsthal havde formodenlig forladt Danmark samme Tid, som Prindsessen af Homburg giftedes, og Dronning Charlotte afreiste for Pesten til Oldenborg, (Jvnfr. ovenfor p. 52 Anm. *). Det er rimeligt, at den Pension, som Prindsesse Sophie Hedevig ydede hende, var gaaet over paa hende og Prinds Carl fra deres Moder.

Register.

Bemmet
for Reſta

r Kloster

...ionen 1862.

Vemmetoftes Historie

som

Herregaard, Slot, og Kloster.

Et Kildeskrift med Skildringer

til

Danmarks indre Historie,

af

Chr. H. Brasch,

Præst ved Vemmetofte Kloster.

Tredie Del.

Vemmetoftes Historie som Kloster.

Kiobenhavn.

I Commission hos C. A. Reitzel.

Thieles Bogtrykkeri.

1863.

Vemmetofte Klosters Curatorer,

Deres Excellencer,

Geheimeconferentsraad, Overkammerherre,

Grev Adam Vilhelm Moltke

til Grevskabet Bregentved,

Ridder af Elefanten, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmand,

og

Geheimeconferentsraad

Frederik Vilhelm Treschow,

Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmand,

tilegnes dette Skrift.

Deres Excellencer have foranlediget Udgivelsen af dette Skrift for Klosteret, og ved den Liberalitet, hvormed De have henstillet Udførelsen af det, giort mig istand til at give det historiske Stof det Omfang og den Behandling, jeg ønskede. Hvormegen Indflydelse denne Frihed har havt paa at drage mig til dette Arbeide, og overvinde de Vanskeligheder, der have været forbundne med dets Giennemførelse, har jeg havt rig Leilighed til at erfare under Udarbeidelsen; og idet jeg beder Deres Excellencer modtage Bevidnelsen af, hvad jeg skylder Dem herfor, og for den Maade, hvorpaa Skriftet udgaaer, tillader jeg mig i al Ærbødighed at tilegne Dem Skriftet som et Arbeide, der slutter sig til den Virksomhed og Interesse for Klosteret, hvortil De have knyttet Deres Navne.

Chr. H. Brasch.

Fortale.

Med den Benævnelse, hvorunder dette Skrift fremtræder af „Vemmetoftes Historie som Herregaard, Slot, og Kloster", har jeg deels villet betegne de forskiellige Forhold, der have knyttet sig til dette Sted, deels antyde, at disse ere behandlede i en mere almindelig Retning; og da Skriftet helt igiennem støtter sig til Kilder, størstedelen utrykte, og disse i flere Henseender bidrage til at oplyse Forholdene i Landet, har jeg tillige troet efter den Maade, hvorpaa Kilderne ere forbundne med Fremstillingen, nærmere at kunne angive Skriftets Charakter ved at betegne det som „et Kildeskrift med Skildringer til Danmarks indre Historie".

Saavidt Forholdene have ført det med sig, ere forskiellige Punkter af Omegnens Historie oplyste med Vemmetoftes. Paa samme Maade ere ogsaa de Personers Levnetsløb, der indtage en betydeligere Plads i de her foregaaede Begivenheder, fuldstændiggiorte udenfor disse, hvilket navnlig er Tilfældet med Dronning Charlotte Amalia, Prinds Carl, Prindsesse Sophie Hedevig, Carl Adolf Plessen, og tildels ogsaa Sorterup i hans personlige Berøringer. Hvad Skriftets Indhold iøvrigt angaaer, da ere de 3 Dele, hvoraf det bestaaer, saa forskiellige, at de, naar man seer bort fra Stedforholdene, som forene dem, hver for sig danne en afsluttet Helhed. I den første Deel ere nogle Partier fremdragne af „Grevens Feide" og „Svvaarskrigen" paa Grund af de Begivenheder i disse Krige, der staae i Forbindelse med de her omhandlede Personer, hvoraf den daværende Lehnsbesidderinde af Høistrup myrdedes i den første under en offenlig Folkeophidselse, og en af Vemmetoftes Eiere fandt sin Død paa Valpladsen i den sidste, og hans Fader i den første, hvis Medeier af Vemmetofte desforuden i den blev

Gienstand for et forsmædeligt Forræderi. Der er dertil i denne Del 2 større Afsnit, der staae udenfor den fortløbende Fortælling, af hvilke det ene indeholder en Samling af Aktstykker, der dels vise den Tilstand, der fandt Sted i denne Egn under dens Besættelse af de Svenske i Krigen 1658—1660, dels give Oplysninger til de Forandringer, der foregik med Krongodset som Følge af Krigen. Det andet er en Fremstilling af Adelens Levefærd under Christian IV, der er uddraget af Eske Brocks Dagbøger, og ikke blot kan betragtes som et Billede af Herregaardslivet, der stiller os de Mænd levende for Øie, om hvis Navne der handles ved Gaardene, men ogsaa af Tidsaanden, thi baade Konge og Bonde toge dengang Skik efter Adelen, som vi ogsaa yderligere see af disse Dagbøger, at det er Billedet af den danske Adelsmand fra den Tid, der staaer for os i Christian IV. I den anden Del er der meddelt forskiellige Oplysninger om Forholdene i den kongl. Familie i Christian V's, Frederik IV's og Christian VI's Tid, forsaavidtsom disse vedrøre Dronning Charlotte Amalie, Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, og navnlig Brudet mellem de 2 sidste og Frederik IV. Som tilsvarende til Eske Brocks Dagbøger tilføies der her en Beskrivelse af et Hof i Frederik IV's Tid, der giver et Billede af det Liv, som betegnede Tidsaanden i Aarhundredet efter Enevoldsregeringens Indførelse, og er hentet fra det, der i den Henseende foreligger om Prinds Carl og hans Søster, som indeholder en Mængde Enkeltheder om den Luxus fra oven, hvoraf Samfundet dengang var smittet, men dog fornemlig har sin Interesse for Tidsskildringen ved det Billede, man deri faaer fra vort eget Land af det saakaldte „Hyrdeliv", der skulde afgive Idealet for det indre Menneske. Der er ogsaa til denne Del knyttet en kort Beretning om Prinds Carls Udenlandsreise, tilligemed nogle Breve, som han paa den skrev til sin Fader om sit Ophold i Rom og Neapel, og omendskiønt disse Breve kun ere Reiseantegnelser, som han selv iforveien har sagt, at han siden nøiagtigere vilde udføre, ere Meddelelserne om hans flygtige Berøringer med Pavehoffet dog ikke uden Interesse, som det ogsaa har sin Interesse, at blive bekiendt med en Reise i Italien i Slutningen af det 17de Aarhundrede, der, paa Personerne nær og de dertil knyttede Forholde, er, som vi endnu i vore Dage have giort den. Angaaende de politiske Forholde forefindes der her nogle Meddelelser om den sidste svenske Krig under Frederik IV, navnlig om Peter Zars Ophold i Kiøbenhavn, og om Ordningen med Sverig ved Freden. Den tredie Del udfører Klosterets Historie ligetil Skriftets Udgivelse; og foruden det, der

handler om Klosteret selv, er der ogsaa ved Beretningen om dets Oprettelse taget Hensyn til de andre lignende Klostre. Bidragene til den kgl. Families Historie fortsættes her med Dronning Sophie Magdalene og Sophie Hedevig; og til hvad der i anden Del er meddelt om Forholde ved Hoffet, er der i denne tilføiet enkelte Oplysninger i Anledning af Begivenhederne med Dronning Caroline Matthilde og Struense. Vi see ogsaa her den sidste Kreds af Adelen i vort Land, i hvis Midte Lærdom endnu havde sit Sæde paa Fortidens Vis.

Under hele Skriftets Udarbeidelse har jeg henvendt særdeles Opmærksomhed paa, hvad der kunde fremdrages om Landboforholdene. Der findes saaledes i første Del et temmelig betydeligt Antal Retssager før Enevoldsregeringen, navnlig fra Herredsthingene, der vise, hvorledes Bonden øvede sine thinglige Rettigheder, som han havde beholdt fra Odelstiden under Vornedskabet, og at dette saalidt antastede den Magt og Selvstændighed, han her havde, at de samme vornede Bønder, der kunde dømmes fredløse, naar de undvege fra deres Husbondes Gods, sadde som Dommere paa Herredsthingene ikke blot i deres egne Sager, men ogsaa i de Sager, Adelen havde, som den maatte bringe for det stedlige Thing, og endnu en Menneskealder efter Reformationen foreligger der her Exempel paa Adelsmænd, der træde frem paa Thinge for vornede Bønder og begiære deres Vidnesbyrd om sig; og til Bevis paa, hvorledes Bonden ogsaa dengang holdt paa de Rettigheder, han havde, tiene de mange Kampe ved Præstevalgene mellem Adelen og Bønderne, hvorpaa der anføres et Exempel, som først endelig paadømtes under Enevoldsregeringen. Der anføres ogsaa i denne Del en Hexesag fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, der ved Siden af de Oplysninger, den giver om de forskiellige Maader, hvorpaa Forhexelsen foretoges, viser, hvor sundt der ofte dømtes ved Bøndernes Thing i den Slags vanskelige Sager fremfor ved de andre Thing. Til en Oplysning med Hensyn til Landvæsenet vises der endelig, hvorledes Besætningen paa en Herregaard i Dronning Margretes Tid saagodtsom udelukkende bestod af Geder, og hvorledes Udbredelsen af Geden som Husdyr her i Landet endnu holdt sig hos Bønderne ind i Frederik II's Tid, efterat Adelen da havde aflagt den paa sine Gaarde for dens Ødelæggelser paa Skovene. I anden Del meddeles der en Synsforretning af et Gods fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, der viser, hvorledes Voldsherredømmet gik frem over Bonden, da han efter Enevoldsregeringen havde mistet sine thinglige Rettigheder; der anføres ogsaa Exempler paa, hvor-

ledes Herregaardenes Udvidelser nu tiltoge, og Grunden derved lagdes til Hoveriets uhyre Tryk, hvor Bonden kun betragtedes som et Redskab til Herregaardenes Dyrkning. Hertil føies nogle Oplysninger om Indførelsen af Rytterdistricterne paa Krongodset, der vise, at denne Indretning, der blev saa fordærvelig for dette, indtrængende fraraadedes Frederik IV. I den tredie Del ligger Landboforholdenes Periode, som begynder med det andet Aarhundrede af Enevoldsregeringen. Der er her 3 større fortløbende Afsnit, der alene ere optagne af dem. I det første meddeles en Række locale Bidrag til Oplysning om de særegne Ulykker, som paaførtes Landet ved Qvægsygdomme, Misvæxt og Hestedød; det andet indeholder forskiellige Træk fra denne Egn til Belysning af Bondens Tilstand, Kaar og Tænkemaade, og andre Forholde, der vedrørte ham; det tredie handler om det gamle Agerbrug, og hvorledes Fællesskabet fra først til sidst var indflettet i dette. Hertil slutte sig forskiellige Oplysninger dels om Driften, saasom om Agrenes Form, Hestenes Størrelse o. fl. a., dels om Forholdene mellem Bønderne, saasom om Bystevnet, det almindelige Brydevæsen i Oldtiden, og dettes senere Spor. Ved Afskaffelsen af det gamle Agerbrug paavises A. G. Moltkes Fortieneste deraf baade med Hensyn til Fællesskabets Ophævelse og Indførelsen af den holstenske Drift. Begge disse Punkter ere her Gienstand for en udførlig Fremstilling ved disse Godser, hvis Historie derpaa endes i Skriftets sidste Afsnit med deres Overgang til Arvefæste, og Beretningen om, hvorledes disse Godser baade fremvise den sidste By, der er bleven udskiftet her i Landet, og en af de 2 sidste Byer, der ere udskilte af deres indbyrdes Fællesskab. Det Sidste hænger sammen med Faxe Kalkstensbrud, hvorom der gives nogle Oplysninger, der slutte med det Havneanlæg, som nu udføres for det Indre af Præstø Bugt ved den dertil liggende Strand.

Kilderne for dette Skrift ere fornemlig Klosterets Archiv, hvis Indhold ogsaa har bestemt dets Anlæg, idet jeg ønskede at fremdrage, hvad der her fandtes til historisk Oplysning. Men ved Siden heraf har jeg ogsaa, som det ses af Anførslerne i Skriftet, benyttet Archiverne og Manuskriptsamlingerne i Hovedstaden, og da især det kgl. Geh. Archiv, som jeg skylder flere unndværlige Oplysninger og nogle af de værdifuldeste Bidrag, og ved hvis Benyttelse jeg, som Alle, har fundet den største Imødekommen af den kgl. Geh. Archivar, og modtaget den beredvilligste Bistand.

Den Del af Stoffet, der ikke vedkom den almindelige Fremstilling, og enten maatte tages med for sit locale Indhold, eller som Oplysninger, der

hørte med til et Kildearbeide, har jeg, navnlig i de 2 sidste Dele, henlagt til Anmærkninger, der kun ere bestemte for dem, som søge saadanne Enkeltheder.

En konstnerisk Berigelse har dette Skrift modtaget i de smukke Billeder af Klosterets Bygmester, Kammerraad Zeltner, som ledsage det. Det første af disse er en Fremstilling af Smerup Kirke, for at vise de Emblemer, der udvendig ere anbragte paa denne, og anskueliggiøre Beliggenheden af den med Hensyn til det Sagn, der er knyttet til den. Det andet giengiver et Parti af Haven ved Vemmetofte i Hyrdetidens Charakter, og er taget efter et gammelt Prospect, der er udført i Straa paa den Tids Konstviis; begge disse Billeder ere medgivne de 2 første Dele. Til den tredie Del er der udført en Afbildning af Klosterbygningen, saaledes som den var bleven i Tidens Løb, siden Thurah udgav den i sin Vitruvius; de andre Billeder til denne Del vise den Række af smukke Bygningsarbeider med de dertil hørende Forandringer, som nu ere udførte paa Vemmetofte, og det Udseende, som Klosteret og dets Omgivelser derved frembyde.

Vemmetofte den 14de December 1863.

Indhold.

Side.

hvad der ogsaa havde foranlediget, at man opgav Forsøget med at opretholde Klosteret i Maribo. Men der er ingen Grund til at antage, at disse Vanskeligheder vare værre at beseire her end andensteds, og den egenlige Aarsag til Klostrenes Inddragelse kunne vi derfor ligefrem kun søge i, at man ikke brød sig om dem, dels fordi Klosterlivet nu havde mistet den Charakter og religiøse Betydning, der tidligere havde givet det et Formaal i sig selv, dels fordi det havde været med Munkeklostrene og Nonneklostrene i Danmark, som i andre Lande, og som det laae i Sagens Natur, at de første nærmest havde havt deres Tilgang fra de andre Stænder, og de sidste fra Adelen; og under den Stilling, som Adelen kom til at indtage i Aarhundredet efter Reformationen, trængte den ikke til Klostre, for at forsørge sine Døttre. Det var imidlertid ikke blot Adelens Rigdom, der holdt dens Døttre borte fra Klostrene, thi under feudale Forholde kunde Trangen til Klostre ligefuldt have giort sig gieldende for dem, men det var væsenligt dens sociale Anskuelse, der satte sit Formaal i Familielivets Udvikling, og derfor ikke vilde binde Arven for Børnene, men lod dem alle, Sønner og Døttre, tage Arv efter Landets almindelige Lov, og saaledes fremmede Giftermaalene i Standen ved Eiendommenes Fordeling. Man kunde vistnok have sagt sig, at der kunde komme en anden Tid, end den, man nu havde, og der var ogsaa paa Herredagen i Viborg 1562 bleven indgivet et Andragende af den jydske Adel, hvori denne udtalte sin Frygt for, hvorledes det i Fremtiden vilde gaae med dens Døttres Giftermaale, og til den Ende bad Kongen, at der maatte forbeholdes den et Par Klostre i Jylland; men denne Frygt var kun et forbigaaende Udtryk af den jydske Adels Forsynlighed, der ikke fandt nogen Anklang hos Adelen paa Øerne, og ogsaa veg, som Besiddelsen af Magten efterhaanden medførte den Tryghed, der glemmer Magtens Foranderlighed. Og i hvilken Grad den danske Adel saaledes var kommen til at stole paa sin Stillings Fasthed, fremgaaer af de mange velgiørende Stiftelser, den efterlod sig fra denne Periode, som alle ere for trængende Almuesfolk, men ingen for Trængende af dens egen Midte; og det uagtet dens Privilegier vare truede flere Aar før de ophævedes og dens egen Tilbagegang naturlig var fulgt Skridt for Skridt med Landets Forarmelse. Men kunde der saaledes have været Brug for Klostre til adelige Døttre i den sidste Tid før Enevoldsregeringen, blev Trangen til disse dog først ret følelig efter denne. Grunden dertil laae imidlertid ikke blot i den Omvæltning, som Adelen havde undergaaet ved Enevoldsregeringen, men vel ligesaameget, om ikke mere, i den Aand,

der udgik fra Enevoldsregeringen, som i høi Grad forøgede Misforholdet mellem Livsstillingen og Livsfordringerne, og derved fremkaldte et Tryk paa Familielivet, hvorunder navnlig Døttrene maatte lide i de høiere Stænder, og som blev endnu føleligere for dem ved de bundne Eiendomsbesiddelser, som Enevoldsregeringen indførte og fremskyndede i Landet. Det var derfor ogsaa først efter Udviklingen af Enevoldsregeringen under Christian V og den Charakter, de sociale Forholde derved havde antaget, at Nødvendigheden ret giorde sig gieldende af at træffe Foranstaltninger til at skaffe ugifte adelige Døttre et Hiem, hvori de kunde flytte ind og leve; og fra Slutningen af det 17de Aarhundrede og indenfor den første Halvdel af det 18de Aarhundrede ligger der nu et Tidsafsnit i vor Historie, hvori der opstaaer en Række af Klostre i dette Øiemed.

Som Forløbere for Klostrene gik der 2 Stiftelser, som oprettedes af tvende Søskende af Familien Friis til Understøttelse af adelige Jomfruer, nemlig den i Hørning 1697 af Oberst Hans Friis, og den paa Taarupgaard 1698 af hans Søster, Tønne Juels Enke, Fru Ane Cathrine Friis. Den første af disse var en mindre Del af en større almindelig Stiftelse, den sidste derimod var en betydelig særskilt Stiftelse, dog var der intet „Kloster" forbundet med den. Først det næste Aar begyndte Klosterstiftelserne, hvis Række aabnedes med Roskilde Kloster, der stiftedes 1699 (19 Marts), som vi tidligere have anført i dette Skrift, af Admiral Niels Juels Enke, Fru Margrete Ulfeld til Totterupholm og General Niels Rosenkrands's Enke, Fru Birte Skeel til Selsø, og dette Kloster gik ikke blot foran for de andre adelige Jomfruklostre og blev Forbillede for dem, men drog dem upaatvivlelig ogsaa efter sig ved den Anseelse, dets Stifterinder nøde. Nærmest efter Roskilde Kloster fulgte Gisselfeld Kloster, der stiftedes af Generalfeltmarskal Grev Christian Gyldenløve under hans Felttoge i den spanske Successionskrig ved tvende Gavebreve af 1701 og 1702, hvori han paalagde sine Arvinger nærmere at fundere det i sin Tid [1]). Det tredie Kloster, der saa kom, var Odense Kloster, som stiftedes 1717 (15 Marts) af Jomfru Karen Brahe, en Datter

[1]) At det var Gyldenløves Hensigt, at der med hans Stiftelse af Gisselfeld ogsaa skulde forbindes Bolig og Underhold, maa baade forudsættes af, at han benævnede den som „Kloster", og at han forordnede en Abbedisse ved den. Da Stiftelsen imidlertid ikke funderedes før mod Slutningen af Aarhundredet (1799, 14 Febr.), bortfaldt Klosteret ved den, saavel af andre Grunde, som ogsaa fordi Anskuelserne om Klosterstiftelserne ikke mere vare de samme, som tidligere.

af Preben Brahe til Hvedholm. Det fierde var Vemmetofte Kloster, hvis Donation i Prindsesse Sophie Hedevigs Testament vi alt have berørt, og hvis Historie her skal beskæftige os. Det femte var Støvringgaard Kloster, der stiftedes ved Testament 1735 (23 Novbr.) af Geheimeraad Jens Harbos Enke, Baronesse Kirstine Fiuren [1]). Endelig fulgte 2 Aar efter Valløe Frøkenstift, der oprettedes 1737 (28 Novbr.) af Dronning Sophie Magdalene, og vel oprindelig stod udenfor Klostrene, men nu indtager en bestemt Plads i Forening med dem. Denne er den sidste af den Slags Stiftelser [2]).

Vende vi os nu til Vemmetofte Kloster, da indeholdes Prindsesse Sophie Hedevigs Bestemmelser derom i hendes Testament i § 5. Hun erklærer deri, at hun ifølge sin Moders Plan med Vemmetofte Gods henlægger dette tilligemed Høistrup Gods til et Kloster, som hun selv vil indrette, hvis det forundes hende, men, hvis ikke beder hun, Kongen vil træde i hendes Sted, og at han og hans Efterfølgere ville fremme hendes Værk ved deres Beskyttelse; hvorhos hun udtaler det som sit Ønske, at Klosteret udenfor de særegne Omstændigheder maa indrettes efter det i Roskilde. Hun skriver saaledes:

„Weil weiland Königin Charlotte Amalia, meine hochseelige frau Mutter, das Gut Wemmetofte zum adelichen fräulein Closter destiniret hat, solches aber vor Dero Absterben nicht zum Stande gekommen, So widme, vermache und fundire ich solches Gut Wemmetofte samt dazu gelegten und angrenzenden Gut Høystrup mit Allem, was zu diesen beiden Gütern gehöret ....., was es Nahmen haben mag, nichts ausgenommen, hiemit und in Kraft dieses zu ewigen Tagen zu einem adelichen fräulein Closter, dergestalt und also, daß selbige Güter samt allen davon fallenden Revenuen, zum Gebrauch Nutzen und Besten des Closters zu allen Zeiten verwandt werden sollen.

[1]) Ved samme Testament stiftede hun ogsaa Harbo Fruekloster i Kiøbenhavn, og anvendte saaledes sine Rigdomme til Velgierninger for Efterslægten, da hun hverken efterlod sig Arvinger paa sin egen eller sin Mands Side.

[2]) Efter Vallø Stift kom vel endnu det af Benzons Enke, Fru Louise Glud 1745 (4de Marts) ved Testament oprettede Kloster af Estvadgaard (Ringkjøbing A., Ginding H.); men dette var et blandet Kloster for Enker og Jomfruer, og virker nu kun som en Stiftelse, da Klosteret nedlagdes i Begyndelsen af Aarhundredet (28de Septbr. 1804).

Dafern der liebe Gott mir Leben Gesundheit und Kräfte verleihet, will ich die vollenkommene Einrichtung des Closters selbst besorgen, Gefält es ihm aber über mich zu gebieten, ehe und bevor ich solche zum stande bringen kan, überlasse und übertrage ich solche Ihro Maytt. dem König, welchen ich hiemit gehorsamst ersuche, daß Sie diese Einrichtung nicht allein, sondern auch nebst Dero königl. Successoren an der Regierung, die speciale Protection zur beständigen manutenence der Closter-Verfassungen und Aufrechthaltung guter Ordnungen, Gnädigst und hochgeneigt zu übernehmen, (und) diese meine zum Soulagement bedrängter Familien und Beförderung göttlicher Ehre allein abzielende Intention ins Werck zu richten, und durch königl. Gnade, hulde und Vorsorge in erwartung Göttlichen Seegens beständig zu unterstützen, geruhen wollen.

Diesemnächst ersuche Ich Ihro Maytt. bey Einrichtung dieses Closters die von der seel. frau General-admiralin Juelen und seel. frau General-lieutenantin Rosenkrantzen errichtete Fundation des Closters zu Rodschildt in den applicablen umbständen zum Fundament zu nehmen und gefolgen".

Her have vi altsaa Grunden til de store Bygningsforetagender, som Prinds Carl strax begyndte paa Vemmetofte efter sin Moders Død, til alle de Haandværksfolk, han bosatte der, og til de store Bekostninger, han anvendte paa at forbedre Vemmetofte og Høistrup Godser. Og naar vi tidligere have vist, at hans Bestræbelser i den Henseende ikke udgik fra nogen Tanke om engang at ville flytte til Vemmetofte og trække sig der tilbage, men at Vemmetofte kun ved Forholdenes Udvikling blev hans Opholdsted i hans sidste Leveaar, da see vi af det Ovenstaaende, at det, som har drevet ham frem, var Tanken om at sætte Alt i en saadan Stand, at Klosteret kunde indrettes paa det Bedste, og naar han ilede saa stærkt med disse Foranstaltninger, da maa vi antage, at det var, fordi de store personlige Indtægter, han havde, gjorde ham istand til at udrede disse Bekostninger, medens han med sin Svagelighed ikke kunde vide, hvor lang hans Tid vilde blive, og derfor vilde, at Alt i den Henseende skulde være forberedt for hans Søster, hvis Bestemmelse det var at fundere Stiftelsen.

At Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig ogsaa ganske stemte med deres Moder i hendes Ønske om at efterlade sig en saadan Stiftelse i Landet, fremgaaer af, at hun i det Udkast, vi tidligere have meddelt til den, indsatte

dem til at føre Tilsynet med den. Om de derimod have havt noget bestemt Paalæg fra deres Moder, om at udføre den efter hende, kunne vi ikke see, og det bliver ogsaa tvivlsomt, da Dronning Charlotte bortrykkedes saa pludselig, at det neppe kan tænkes, at hendes sidste Øieblikke tillode det, og det dertil fremgaaer af Prindsessens ovenanførte Ord, at hendes Moder selv tænkte paa, at skulle bringe Klosteret istand, da hun døde, og saaledes kun at skulle efterlade det færdigt til sine Børn. Hvorvidt Dronningen var kommen i Udførelsen, vide vi ikke, men da hun først ½ Aar forinden sin Død vendte tilbage fra Oldenborg, turde hun vel kun have begyndt paa den, og som vi maa formode, at det ogsaa nu, ligesom tidligere, kun har været hendes Hensigt, at Stiftelsen skulde træde i Kraft efter hendes Død, saaledes kan der ikke tvivles om, at hun, efterat have afgivet, hvad hun havde i Papirer og rede Penge til det Fond, hun havde oprettet for den reformerte Kirke, har haabet i den Tid, hvori det endnu maatte forundes hende at leve, at skulle sammenspare Saameget af sine Indtægter, at hun kunde sikkre Stiftelsen de nødvendige Midler til dens Indretning, og den Hindring saaledes hæves, som Kötschau fra denne Side havde fremført mod hendes første Plan. Hvorledes vi maa antage at hun nu havde tænkt at komme over den confessionelle Vanskelighed, som Kötschau havde vist hende som Hovedanstødsstenen mod Klosteret, skulle vi senere see ved det Spørgsmaal, der i den Henseende paatrænger sig ved Vemmetofte Klosterfundats. Og hvilken Forandring det øvrige Grundlag for hendes Plan var undergaaet, viser Prindsessens ovenanførte Bestemmelse i hendes Testament om at Fundatsen for Vemmetofte Kloster i de almindelige Punkter skulde affattes efter Fundatsen for Roskilde Kloster, thi denne Bestemmelse hidrørte fra Dronningen, der selv var gaaet bort fra det Udkast, Ahrenstorf havde giort til hende, og foretrukket Roskilde Fundats, der langt mere var i hendes Aand end dette. At Prindsesse Sophie Hedevig ogsaa ganske var af sin Moders Anskuelse i dette Punkt, have vi en Bekræftelse paa af hendes Kammerfrøken A. J. Barner, som en 3—4 Maaneder efter Prindsessens Død i et Brev til Overkammerherre Plessen af 1ste Juli 1735 fremhæver Betydningen af, at Vemmetofte Klosters Fundats i de „applicable" Omstændigheder skulde indrettes efter Roskilde Klosters, fordi denne Bestemmelse var „sowohl nach der gottseel. Princessin als Ihrer Königl. Majestet Intention".

Sammen med disse almindelige Bestemmelser i sit Testament havde Prindsessen endnu i samme § foretaget flere personlige Udnævnelser ved

Klosteret, og derved ligesom strax constitueret dette. Saaledes havde hun forordnet, at de første Pladse i Klosteret skulde tilfalde hendes nærværende Hofdamer og Etatsraad Haxthausens og Marskal Bülows Døttre, hvis Mødre først havde været Hofdamer hos hende; fremdeles at Marskal Bülow skulde beholde sin Stilling ved Godserne paa samme Maade som hidtil; og endelig at Overkammerherre Plessen og hendes Hofmester H. F. Holstein skulde, — „wann sie die Mühe über sich nehmen wollen" —, være Klosterets første Curatorer, og i Alt, hvad der vedkom dette, umiddelbart henvende sig til Kongen, „das Closter bis an Ihro Maytt. den König vertreten". Prindsessen havde saaledes lagt sit Kloster i de samme Mænds Hænder, der havde bestyret hendes Hof og egne Anliggender.

Det Ønske, som Prindsessen havde udtalt i sit Testament, selv at bestemme Indretningen af Klosteret, opfyldte hende ganske i hendes sidste Dage, og omendskjønt hun tilbragte det Par Maaneder, hun endnu levede, i den høieste Afkræftelse, var hun dog bestandig, naar hun kunde det, beskæftiget med Klosteret, og optegnede i Sengen med Blyant paa Sedler, hvad hun saaledes var kommen til Afgjørelse af og havde kunnet forhandle om med sine Raadgivere. Hun bestemte derved, at de beneficerede Pladse i Klosteret ogsaa skulde udstrækkes til Kammerjunker Linstows Døttre, hvis Moder ligeledes havde været Hofdame hos hende, og at Sophie Hedevig Holstein, der fra Barn af havde været om hende og i den sidste Tid ogsaa var ansat som Hofdame ved hende, ligeledes skulde have den samme Ret for sine Døttre, dersom hun fik saadanne i sit forestaaende Ægteskab med Marskal Gram[1]); fremdeles at hendes ældste Hofdame skulde være Klosterets Priorinde, at de Damer, som indtræde i Klosteret, skulle dertil erhverve Bestyrelsens Samtykke, at hver Klosterdame skal opdrage et Vaisenbarn, og at der aldrig maa være Enker i Klosteret, o. s. fr. Men hvad hun især lagde Vægt paa ved Klosteret, og hvorved hun forhindrede, at de senere adlede danske Familier udelukkedes derfra, var at hun vilde, at der ved Adgangen til det aldeles ikke skulde ses paa de Vedkommendes Ahner, og de 2 Sedler, der indeholdt hendes Bestemmelse herom, og hvoraf der paa den ene stod: „von Ahnen will ich nichts wissen", og paa den anden: „das Præambulum ist alse gut: von Ahnen will ich nichts gedacht haben", tyde ved Tonen i dem paa, at

[1]) Allerede 14 Dage efter Prindsessens Bisættelse viedes hun til Hofmarskal Carl Frederik Gram paa Frederiksberg Slot 13de April 1735 af Prindsessens forrige Hofpræst Thomas Vegener.

der har været giort hende Indvendinger derimod (af Dronning Sophie Magdalene?), som hun kort og afgiørende vilde vise tilbage. Endelig for at faae Fundatsen fuldført, befalede hun tilsidst sin Hofmester Geheimeraad Holstein tilligemed Marskal Bülow og hendes Secretair Justitsraad Dose, at træde sammen i en Commission og med Benyttelse af Roskilde Fundats for de af hende ikke fastsatte Bestemmelser at udarbeide et Udkast til en fuldstændig Klosterfundats, som de da skulde forelægge hende, men hun maatte tilføie, at de skulde indgive deres Udkast Punkt for Punkt, for at hun kunde overkomme det, „einen Punct nach dem anderen sollen sie mir aber zu meiner approbation eingeben, damit es auf einmahl nicht zu viehl werde". Videre end til denne Bestemmelse kom hun ikke. De af hende saaledes giorte Optegnelser havde hun dels givet i Forvaring til sin Hofmester Holstein, dels til Geheimeraad Rosenkrands, hvis trofaste Medvirkning hun ogsaa vilde sikkre sig til sit Kloster; de bleve som Codiciller vedføiede hendes Testament [1]).

Prindsesse Sophie Hedevig døde saaledes ligesom sin Moder under Beskæftigelsen med Oprettelsen af Vemmetofte Kloster, men var dette endnu ikke fuldført, saa manglede dog kun det sidste Ord, og at 21 Aar saaledes vare hengaaede siden Dronning Charlottes Død, inden den Stiftelse her kunde træde i Kraft, som hun selv havde villet grunde, laae i de mange uforudsete Omstændigheder, som i den Tid dels havde givet Vemmetofte en anden Bestemmelse, dels bebyrdet Prindsen og Prindsessen med en Gield, som først maatte afdrages, og da Prindsessen havde afbetalt denne, var hendes Svagelighed begyndt, under hvilken hendes Testament bestandig var bleven udsat i Haab om Bedring, indtil det tilsidst maatte skrives paa hendes Dødsseng.

Vi have tidligere set i dette Skrift, hvor samvittighedsfuldt Christian VI. holdt sit Løfte til Prindsessen om at sørge for hendes Hof og Betiente. Det Samme giorde han ogsaa ved strax at fuldbyrde hendes sidste Villie med hendes Kloster; og beordrede til den Ende 3 Dage efter hendes Bisættelse d. 1ste April den af hende udnævnte Commission til paany at træde sammen for at udarbeide Udkastet til Fundatsen, og nedsatte samtidig dermed en Direction, der skulde gjennemgaae dette, bestaaende af Geheimeraad Iver

[1]) Da Prindsessen maa have afgivet disse Optegnelser, ligesom hun havde affattet dem, er der Bestemmelser, der ere gientagne, hvoraf imidlertid vel nogle kunne være det med Flid, som den ovenanførte om Ahnerne, for at der ikke skulde være mindste Tvivl om hendes Villie i saa Henseende.

Rosenkrands og Overkammerherre Plessen, hvortil han paa sine Vegne føiede Geheimeraad Otto Blome. Inden 2 Maaneders Forløb var den saaledes udarbeidede Fundats færdig, og efterat være approberet af Kongen, blev den n. 10de Juni (1735) forsynet med hans Underskrift paa Hirschholm[1].

*
* *

Fundatsen er udstedt af Kongen selv, der giennem alle Statuterne taler i egen Person. Den er affattet i 48 §§ og har naturlig optaget alle Prindsessens Bestemmelser til sit Grundlag. Den funderer Klosteret som et adeligt Jomfrukloster, der indrettes paa Vemmetofte, og hvortil Vemmetofte og Høistrup Hovedgaarde med Alt hvad deri er og dertil hører af Herligheder og Godser for bestandig skulle være henlagte, uden at maatte anvendes til andet Formaal, ei engang til andre »pios usus« (1). Bestyrelsen af dette Kloster skal staae under en Priorinde og 2 Curatorer; Priorinden er Damernes Foresatte og leder Alt, hvad der vedkommer det indre Liv, hun forestaaer Husholdningen og har det dertil hørende Personale under sig; Curatorene forestaae alle Klosterets ydre Anliggender vedkommende dets Forfatning, Virksomhed, Stilling og Capitaler, samt dets Betiente, Hovedgaarde og Godser[2]; men skal Noget i Fællesskab afgiøres af Priorinden og Curatorene, sker dette i et Convent med Tilkaldelse af de 4 af Leveaar ældste Damer i Klosteret, og skal der afstemmes, da har Priorinden og hver af Curatorene 2 Stemmer og de 4 Conventualinder hver 1 Stemme. Afgaaer Priorinden, vælge Curatorene og de 4 Conventualinder en anden blandt Damerne i hendes Sted, afgaaer en af Curatorene, skal Priorinden og anden Curator tilligemed de 4 Conventualinder „udbede sig" en ny Curator af Kongen. Skal Klosteret repræsenteres i sin Helhed (saasom ved Underskrifter), sker det ved Priorinden, begge Curatorene og de 4 ældste Conventualinder (19—29, 40—42).

Antallet af Damerne i Klosteret fastsættes i Begyndelsen til 7, men skal, eftersom Klosteret formaaer det, stige, indtil det naaer 21, som er det høieste

[1]) Fundatsen findes fuldstændig i »Hoffmanns Fundationer« Tom. VIII., 1762, S. 376—391, og i Udtog i „Schacks ny Fundatssamling" 3, 1837, S. 423—427.

[2]) Da Bülov skulde vedblive at forestaae Godserne, hedder det, at „Curatorene skulle hiælpe at besørge Land-Godsets Conservation", hvorved forstodes, at de under Bülov staaende Betiente ved Godserne skulde antages af Curatorene, og aflægge deres Regnskaber for dem (23, 40).

(2). De første Pladse i Klosteret besættes med de af Prindsessen navngivne Beneficerede, derefter komme tvende ældre værdige Hofdamer af Kongehusets Tieneste, om der er saadanne, der attraae det (4—6). Men iøvrigt indtræde alle Damer i det ved Indskrivning, dog kan ingen Dame indskrives uden Priorindens, Curatorenes og (de 4 ældste) Conventualinders Approbation (8). Ved Indskrivning erlægges der for en enkelt Dame 500 Rdlr., for 2 tilsammen 800 Rdlr. og for 3 tilsammen 1000 Rdlr., og derefter skal enhver Dame efter sin Tour rykke op til Hæving og Indflytning i Klosteret, hvorved hun da foruden frit Ophold nyder 150 Rdlr. aarlig og Priorinden 100 Rdlr. mere[1]); med Hævingen følger den Forpligtelse for enhver Dame at opdrage et Vaisenbarn, og for at kunne flytte ind i Klosteret skal enhver Dame fremlægge et paalideligt Bevis for et christeligt og skikkeligt Levnet, og have naaet en Alder af 15 Aar (10—13, 27). Damerne skulle i Klosteret hver have et særskilt Værelse, og spise sammen Middag og Aften, til deres Opvartning skulle de være 2 om en Pige, og i deres Dragt være renlige og modeste (29—30). De skulle hver Dag holde fælles Morgen- og Aftenbøn, og møde ved Gudstienesten i Kirken, men forøvrigt altid være beskæftigede paa en passende Maade paa deres Værelser, hvormed Priorinden skal holde Indseende (14—18, 24). Ville Damerne spadsere andre Steder end i Klosterhaven, eller tage ud, eller vil Nogen besøge dem, skulle de have Priorindens Tilladelse; Priorinden skal ogsaa underrettes om alle deres Ærinder og Breve, og foreligger der en begrundet Mistanke om at en Dame fører en utilstedelig Correspondance ud af Klosteret, kan Priorinden aabne hendes Breve i de 4 ældste Conventualinders Overværelse, dog maa hun herved „bruge al Upartiskhed, Prudence og Moderation"; vil en Dame giøre en længere Reise ud af Klosteret, for at besøge Forældre og Venner eller i et vigtigt Anliggende, da maa det skee, naar Priorinden ikke har Noget derimod, men hun skal selv bekoste Reisen (32—33). Begiæres en Dame i Ægteskab, da tilstedes det hende, naar Priorinden og hendes Nærmeste finde det passende (31). Vil en Dame ikke erkiende Priorindens Autoritet i hendes Stilling til sig, eller viser en usømmelig Opførsel mod Priorinden,

[1]) Dersom Klosterets Omstændigheder tillade det, naar det er bleven fuldt, kan dette Hævingsbeløb forhøies med Halvparten af Indskrivningspengene, som dertil henlægges, og skal Priorinden da altid i det ovenbestemte Forhold (⅔) have sit Tillæg større end Damernes (44).

skal hun først gientagne Gange advares med det Gode, men naar dette har været forgæves, og Priorinden seer sig nødsaget til at indgive et offentligt Klagemaal over hende til Curatorene, skal hun første Gang bøde 20 Rdlr., anden Gang 30 Rdlr., tredie Gang 40 Rdlr., og har dette ogsaa været forgæves, skal hun forvises Klosteret, dog at der derved gaaes frem efter Sagens nøie overveiede Beskaffenhed, og den lempeligste Vei følges, saalænge der er Haab til Bedring (36). I alle andre Klagemaal, der „mod Forhaabning" skulle opstaae i Klosteret mellem Priorinden og Damerne, eller Damerne indbyrdes, og som Priorinden ikke har formaaet at bilægge, decidere Curatorene efter Ret og Billighed, men med alt det Hensyn, der skyldes Priorindens Stilling (42). Det forudsættes, at aldrig Nogen i denne Stiftelse vil giøre sig skyldig i et forargeligt Levnet, men skulde Saadant nogensinde finde Sted, da indsættes den Paagiældende uden videre paa Livstid i Spindehuset, og hvad hun eier i Klosteret hiemfalder til dette (37). Døer nogen Dame i Klosteret, bekoster Klosteret hendes Begravelse, men arver hendes Løsøre, (med Undtagelse af hendes Pretiosa), $\frac{1}{10}$ af hendes rede Formue, og hvad hun ellers efterlader sig ved Testament til Klosteret, hvortil hun ingen Bevilling behøver, naar hun er over 18 Aar (39).

Tage vi nu disse Bestemmelser, som her foreligge, da er det vistnok, at de i mange Henseender føre Tanken hen til, hvad vi see ved de catholske Klostre, saasom at disse arvede alt det Løsøre, Lægfolk toge med sig, naar de flyttede ind i Klostrene, for der at leve til deres Død, at unge Piger, der vilde aflægge Løftet, kunde skænke deres Gods til Klostrene, at der ved de adelige Jomfruers Optagelse i de store Nonneklostre ogsaa betaltes Indskrivningspenge, at Klostrene i Almindelighed, og kun med Undtagelser ved enkelte Ordener, ikke vare indrettede til et høiere Tal end en 20—30 Personer, at der ved Nonneklostrene ogsaa vare „Provisorer" eller „Forsynsmænd", der bestyrede disses Eiendomme og verdslige Anliggender, samt at Documenter i alle Sager vedkommende Klostrene udstedtes i Conventets Navn tilligemed Forstanderens. Men forsaavidt som den Overensstemmelse, dette og de andre Jomfruklostre i disse Punkter kunne have med de catholske, nærmest fremstiller sig som begrundet i Sagens egen Natur, har den mindre Betydning; større Betydning synes derimod Overensstemmelsen at kunne have i andre Henseender, saasom med Hensyn til den Paagiældendes Alder, for at kunne flytte ind i Klosteret, der i Vemmetofte Kloster var ansat til 15 Aar,

i Odense Kloster til 14 Aar og i Roskilde Kloster til 12 Aar, og ganske svarede til Aldersgrændsen af 12—15 Aar, der i Aaret 1287 fastsattes for Nonnernes Indklædning. Det er imidlertid kun fra ganske forskiellige Veie at Bestemmelserne ogsaa her falde sammen, thi hvad man giorde i den catholske Kirke for saa tidligt som muligt at faae de Vedkommende bort fra Verdens Berøringer, det giorde man her, for at skaffe dem Klosterets Gode, saasnart de kunde indtage en Stilling i et fremmed Forhold.

Hvad der imidlertid mest henleder Opmærksomheden paa sig i den Henseende, er Klostertugten, der indeholder de Fordringer og personlige Indskrænkninger, som Klosteret stiller til dem, der ville leve i det. Og det kan ikke nægtes, at vi her møde Bestemmelser, der ere saa bindende, som om de kunde være skrevne ud af et catholsk Kloster. Man vilde imidlertid feile Ligesaameget med Hensyn til den Tid i vort Fædreland, som til de Hensigter, der laae til Grund for disse Bestemmelser, naar man i dem vilde see det mindste Catholsk eller Asketisk, de ere tvertimod kun opstillede i Ordenens Tieneste, og kunne i deres Strenghed kun betragtes som Udtryk af det Lydigheds og Underkastelses Princip, der herskede den Tid og endnu længe efter den, ikke blot i Opdragelsen, men giennem ethvert Alderstrin i hele Familielivet. Og det er ogsaa saa langt fra, at Vemmetofte Klosterfundats i den Henseende gaaer videre end Fundatserne ved de andre Jomfruklostre, at disse ikke alene bestemme Klostertugten efter de samme Principer, men ogsaa fremstille denne saameget skarpere, som de ikke henvende sig til de Følelser, der skulle betage den sin Haardhed i det indbyrdes Forhold; hvorimod Fundatsen for Vemmetofte Kloster stærkt fremdrager disse, og som den derfor vil, at Damerne skulle leve i et saadant Forhold med hinanden, at „den Ene stræber at forekomme den Anden ved Kiærlighed, Venlighed og Ærbødighed", saaledes foreholder den ikke alene dem, at „vise deres Foresatte Priorinden al skyldig Ærbødighed og Lydighed", men den paalægger ogsaa hende „i alle christelige Dyder at foregaae Conventualinder med en opbyggelig og exemplarisk Vandel, og i alle forekommende Tilfælde at føre sit Embede mod dem i Sagtmodighed, Kiærlighed og Venlighed" (19); og overensstemmende hermed sammenfatter den tilsidst hele det Forhold, der bør være i Klosteret, under Billedet af et smukt Familieliv (48). Den bygger dette paa Religiøsiteten, og medens de andre Klostre ikke have noget særegent religiøst Præg, gaaer der giennem Vemmetofte Klosters Fundats en fremtrædende Bestræbelse

efter at knytte en saadan til denne Stiftelse, og det fremhæves paa det stærkeste, at „næst en sømmelig Subsistence for adelige Jomfruer har dette Kloster til fornemmeste Hensigt at befordre Guds Ære ved en daglig, flittig, og andægtig Gudstieneste". Denne Gudstieneste bestemmes nærmere saaledes, at der skal prædikes Søndag, Onsdag og Fredag, den første Dag baade til Høimesse og Aftensang, og catechiseres de andre 4 Dage i Ugen med Vaisenbørnene, hvorved Damerne sig ogsaa „saavel til deres egen Opbyggelse som Børnenes desto mere Opmuntring flittig skulle indfinde, og ikke uden vigtige Aarsager samme forsømme" (14—18, 37).

Disse sidste Bestemmelser høre med til de særegne Punkter ved Vemmetofte Klosterfundats, og efter den Fremstilling, vi tidligere have givet af Livet ved Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Hof, er det klart, at man ved disse har villet give Livet i Klosteret det samme indre Præg, som dette havde havt. Det var ogsaa i denne Aand, at Bestemmelsen her kom til om de Vaisenbørn, der skulde opdrages ved Klosteret, og at man udvirkede, at de enkelte Begunstigelser, som tilstodes Klosteret, ogsaa omfattede alle de andre Steder og Beboere paa Vemmetofte (47).

Men ogsaa Curatelet ved Vemmetofte Kloster er stillet paa en særegen Maade i Fundatsen. Dette er nemlig ikke ved Vemmetofte Kloster, saaledes som ved de andre Jomfruklostre, enten knyttet til en Patronatstilling med dertil hørende Forrettigheder, eller underlagt det Offenlige, men skal alene være en Tillidspost, der besættes ved frit Valg, og hvorved de Mænd, der overtage sig denne, skulle danne en Overbestyrelse i Klosterets Sager, der ikke skal staae i noget Forhold til Stiftamtmanden, saaledes som Patronatet ved Roskilde og Odense Klostre, men umiddelbart staae under Kongen som Klosterets specielle Protector, og ved „forekommende Omstændigheder" foredrage ham Klosterets Anliggender (22). Det Sidste bestemmes nærmere saaledes, at Kongen forbeholder sig, at ingen Bestemmelser vedtages i „Sager af Betydenhed", uden at de vedbørlig indstilles til hans Confirmation, men forøvrigt bemyndiger Klosteret til selv at afgiøre alle andre (46).

Vi have ikke berørt Spørgsmaalet om Confessionen ved Vemmetofte Kloster, og der findes ingen Bestemmelse derom i dets Fundats, medens Fundatserne for de 3 andre Jomfruklostre stille Bekiendelsen af den lutherske Kirke som den første Betingelse for Adgangen til dem. At Fundatsen for Vemmetofte Kloster havde giort det Samme, skulde man ubetinget have

ventet efter den udprægede lutherske Retning, der fandtes hos dets Stifterinde, og det er derfor ligesaa paafaldende at dette ikke er Tilfældet, som det er at denne Fundats, der beskæftiger sig saameget med det Religiøse, ikke omtaler nogen Bekiendelse, uagtet den store Vægt, der dengang lagdes paa denne. Vi kunne imidlertid ikke tvivle om, at vi maa søge Grunden til denne Taushed i det særegne Forhold, hvori Vemmetofte Kloster efter sin Tilblivelse var stillet til den reformerte Kirke, og at vi her have den kloge Maade, hvorpaa Dronning Charlotte havde besluttet at tage dette Spørgsmaal, da hun gienoptog sin Plan med Vemmetofte Kloster, idet der saaledes hverken kunde være Noget til Hinder for at faae Fundatsen confirmeret, fordi den ingen Bestemmelse indeholdt om nogen kirkelig Bekiendelse, ikke heller bagefter kunde giøres nogen Indsigelse mod at reformerte Damer indtoges i Klosteret, naar der intet Forbud var derimod i Fundatsen. I Overensstemmelse hermed finde vi ikke heller noget Paalæg i Vemmetofte Fundats om Fællesskab i Nadveren mellem Damerne, men Nadveren forbigaaes ganske, medens derimod alle Damerne tilholdes i Forening med hverandre, at deltage i Klosterets Husandagt og Gudstieneste, saaledes som Dronningen ogsaa havde bestemt det i det ahrenstorffske Udkast. Denne Mangel paa Bekiendelse i Vemmetofte Fundats er saaledes en Pietet mod Dronning Charlotte og den Kirke hun tilhørte, og Betydningen af den formindskes ikke ved den Overvindelse, det kan have kostet Prindsesse Sophie Hedevig at udsende sin Fundats, uden deri at have givet et Vidnesbyrd om sin Bekiendelse. Men naar Prindsessen og hendes Raadgivere ikke derfor frygtede for, at Klosteret vilde blive en aaben Mark for alle Confessioner, ogsaa for Catholicismen, som hun saa stærkt havde bestridt i sit Liv, men utvivlsomt maa tænkes, at have næret den faste Forvisning, at den lutherske Bekiendelse alligevel vilde blive hævdet i det, da var det fordi de stolede paa Klosterets Bestyrelse, uden hvis Indvilligelse ingen Dame kunde optages i det, og som havde en ubetinget Frihed til at meddele eller nægte denne efter „deres Samvittighed og som de det for Gud tænker at ansvare" (8, 10). Heri maa man ogsaa have søgt sin Betryggelse, fordi Spørgsmaalet om Nationaliteten ligeledes var ladt aabent, idet man, da Klosteret paa Grund af Omstændighederne ikke ved sin Oprettelse kunde funderes som dansk, saaledes som det i Roskilde, foretrak aldeles ikke i den Henseende at give noget Paabud, for ikke at foregribe Forholdenes naturlige Udvikling. Der kan imidlertid

ikke være Tvivl om, at man har tænkt sig Muligheden af, at det kunde blive nødvendigt med Hensyn til dette Punkt saavelsom ogsaa til det foregaaende, at opstille en Bestemmelse ved dette Kloster, som ved de andre, og at vi ogsaa deraf maa forklare os den Ret, der i Slutningen af Fundatsen forbeholdes Klosteret til yderligere Bestemmelser om „Alt, hvad som udi denne Indrettelse ikke er forordnet (og) fastsat, og alligevel med Tiden for nyttig og tienlig kan vorde eragtet" (46).

At Christian VI. foruden nogle Gunstbevisninger ogsaa knyttede en Rang i Fundatsen til dette Kloster, for Priorinden med virkelige Etatsraadsfruer og for de andre Klosterdamer med virkelige Justitsraadsfruer (47), maa ansees for et personligt Tillæg af ham selv. Prindsessen har hverken i sit Testament eller sine Codiciller berørt dette Punkt.

Prindsesse Sophie Hedevig oplevede vel ikke at faae sin Fundats forfattet, men vi kunne ikke blot forudsætte, at den Maade, hvorpaa Iver Rosenkrands og Carl Plessen have fastsat de Punkter, hvorom vi ikke kiende hendes Mening, ogsaa har svaret til hendes Anskuelser, efter det Forhold, hvori disse 2 Mænd stode til hende, men vi have ogsaa et udtrykkeligt Udsagn af Plessen, for at hun (mundlig) havde forhandlet ethvert Punkt i den med ham forinden sin Død, saa vi fuldkommen kunne betragte den som givet af hende selv. Men idet Fundatsen saaledes i de Punkter, hvor det Personlige kommer frem, yder os et Bidrag med til Opfattelsen af hendes Personlighed, hvorledes hun var, og hvad der havde Værd for hende, kunne vi ogsaa af hvad, der er udeladt af den, see, hvorledes hun ikke var, og hvad hun holdt for »pointillen« i sit Hierte, saaledes som hun engang erklærede i Forening med sin Broder. Og hvad dette var, finde vi, naar vi sammenholde Vemmetoftes Fundats med Valløs, som Dronning Sophie Magdalene aabner med den Erklæring, at hun strax, da Vallø Grevstab blev hende skænket (24de Marts 1731), fattede den Beslutning, at oprette en Stiftelse deraf „zu Ehren Gottes und Darlegung unserer christ-königlicher Neigung", og naar hun selv saaledes fremstiller sin Stiftelse som et Udtryk af den „Neigung", hun har for det Kongelige sammen med det Christelige, da afspeile hendes Bestemmelser for Stiftelsen ogsaa dette paa det troeste, idet de indhylle det Liv til Guds Ære, hun her vil have ført, i et Sceneri af Costümer, Emblemer, Distinctioner og Ceremonier, og i Orden, Vaaben og Capitelsdage fremstille hende selv og hendes Gierning for

Stiftelsen [1]). For alt dette har Sophie Hedevig ikke en Tanke i sin Fundats, ligesaalidt som hun har det for Ahner, medens Sophie Magdalene i sin nægter enhver Dame Adgang til at nyde Godt af sin Stiftelse, „welche nicht vermittelst 16 Ahnen von Vater und Mutter ihre alt=adeliche Geburth erweise" (Art. VIII) [2]).

---

[1]) Til en Antydning heraf skulle vi fremsætte nogle Enkeltheder af de Forskrifter, hun gav ved Stiftet i Fundatsen:

Damernes Dragt paa de solenne Festdage skal bestaae i en lang hvid Silke=kiole med opstukket Slæb og kantet overalt med sorte Kniplinger, og derover en lang tyrkisk=blaa Silkekappe, der fastholdes paa Skulderen, om Halsen en Palatine af Kniplinger og paa Hovedet et dobbelt Slør, der hænger ned til Jorden ad begge Sider af Ryggen. Distinctionen i Dragten baade i Kiolen og Kappen skal være Gros de Tours for Stiftsfrøknerne, Atlask for Decanessen og Damask for Abbedissen, hvis Kappe tillige skal være fodret med Hermelin, de andres med det Stof i Hvidt, hvoraf den er (Art. IX). Abbedissens Insignier skulle bestaae i en Abbedissestav tilligemed en Sølvnøgle, den sidste som Tegn paa, at hun styrer Stiftelsens Midler (og Eiendomme). Ved hendes Installation skulle 2 kgl. Tilforordnede møde, der overrække hende Insignierne samt Statuterne; og de Ceremonier, der skulle iagttages derved, bestemmes paa det nøiagtigste, indtil hvorledes Alle skulle komme og gaae, ja — indtil en Afbildning af den Orden, hvori Stolene skulle opstilles til dem (Art. XVI). Ved Damernes Død skulle Speile, Stole og Gardiner overtrækkes med Sort, og ved Abbedissens Død bestemmes bl. m., hvormange Trin Estraden skal hæve sig, hvorpaa hendes Paradeseng skal staae, og paa hvilken Side af denne enhver af Tabouretterne skal hensættes, hvorpaa hendes Fyrstehue og Stiftsinsignier skulle henlægges. I Ordenen og Vaabenet, som gives „zu desto mehr Ansehen und Distinction", skal Dronningens Navnechiffer anbringes i Midten, og i det sidste paa høire Side de 3 danske Løver og paa venstre Side den markgrevelige brandenborgske røde Ørn med det hohenzollerske Vaabenskiold i Sølvfelt paa Brystet, og Omskriften: Sophia Magdalena, Regina Daniæ, Princeps Brandenburgica, Fundatrix 1737 (Art. X, XII). Som „Capiteldage" fastsættes 28de Novbr., Dronningens Fødselsdag, og 13de Mai Stiftelsesdagen (Art. XXX). — Alle disse herhenhørende Bestemmelser ere udførte med en Omhu, der røber et ligesaa nøie Studium i saa Henseende, som den Vægt er, der lægges paa dem, og give en Forestilling om, hvilket Sie Dronningen maa have holdt med Paaklædning og Etikette ved Hoffet i Christian VI.s Tid.

[2]) Det er bekiendt, hvorledes denne Bestemmelse, tilligemed de ovenanførte Instruxer, der mere have Charakteren af et Hofreglement end af Statuterne for en Stiftelse, have giort det nødvendigt, at man ikke ved Vallø Stift, saaledes som ved Klostrene har kunnet blive staaende ved den oprindelige Fundats til Grundlag, men ved Hundredeaarsfesten for Stiftet (14de Mai 1838) har givet dette en ny Fundats, der har ladet Uvæsenlighederne bortfalde indenfor Stiftelsen, og ført Betingelserne for dens Virksomhed tilbage til Principer, der lade dens Grundtanke fremtræde paa en Maade, som stemmer med Forholdene i Landet.

II.

Prindsesse Sophie Hedevig bragte det netop saavidt, som vi vide, forinden sin Død, at hun havde afbetalt sin Broders og sin egen Gield, men hun efterlod sig ingen Capitaler, og maatte derfor fundere sit Kloster alene paa Vemmetofte og Høistrup Godser. Men naar vi see, at Netto Indtægten af disse det Aar, Prindsessen døde, ikke beløb sig til fulde 4000 Rdlr., og dette var den hele Indtægt, der kunde udbringes af dem, selv i et Aar, hvor man havde afholdt sig fra enhver Udgift, er det indlysende, at det var en „arithmetisk" Umulighed, som der siges, at Vemmetofte Kloster kunde holdes af den Indtægt, der herfra skulde tilflyde det, naar det skulde være indrettet, som det var, og at det var det dobbelt ved Godser, der vare saa overansatte i Matriculen, at Klosteret aldrig kunde være betrygget for, at de ikke endog bleve det til Byrde. Skulde man derfor have gaaet ud fra et sikkert Grundlag for Klosteret, og efter Kötschaus Forslag til Dronningens Udkast have indrettet Bestemmelserne om Damernes Antal og Hævingernes Størrelse efter en nøiagtig Beregning af Godsernes Overskud, da var Sophie Hedevigs Kloster paa Vemmetofte aldrig kommen istand. Men Klosteret skulde istand, det var en Pligt, som var gaaet i Arv paa Prinds Carl og hans Søster fra deres Moder, og hvis Opfyldelse efter Broderens Død paahvilede Prindsessen, og hvad der her var Prindsessens Anskuelse, var ikke mindre Plessens, der skulde overveie denne Sag med hende, og da et Kloster saaledes skulde oprettes paa Vemmetofte, og det var Prindsessens Ønske, at dette baade skulde optage saamange Damer, som der kunde leve i det, og yde dem en Hæving, der kunde passe efter deres Vilkaar, var det saa langt fra, at Plessen bestyrkede de Indvendinger, som Prindsessen selv giorde sig mod Udførelsen af sit Ønske i saa Henseende, at han meget mere bad hende, at lade de practiske Forholde aldeles ude af Sigte, og kun handle i den Tillid, at hendes Gierning, naar den først var grundet, nok vilde finde Bestand og Fremgang. Det var kun Plessen om at giøre, at Prindsessen decreterede sin Stiftelse og derved ganske fulgte sit eget Hierte, og saa overlod ham at imødegaae de practiske Vanskeligheder, der maatte ligge i Veien for den; og saaledes lagde da ogsaa Prindsessen sit Kloster i Plessens Haand, idet hun tilfulde vidste, hvilke Offre han kunde bringe, for at giøre Godt.

Det faldt derfor af sig selv, at Prindsessen til Bestemmelsen i sit Testament om Oprettelsen af sit Kloster ogsaa knyttede Udnævnelsen af Plessen til Curator for det, og naar hun derved tillige udtalte det som sit Ønske, at hendes Hofmester Holstein vilde være hans Medcurator, da var dette kun, for desto sikkrere at faae Ledelsen overgivet til Plessen, som det utvivlsomt ogsaa nærmest maa betragtes som et Tillidsbevis til Plessen, at Prindsessen paa en Maade strax beseglede sit Kloster som factisk ved Dagen efter sit Testament at modtage en Indskrivning i det af 3 unge Niecer af Overhofmarskal Witzleben, der skulde ind for Betaling. Plessen vilde derfor ogsaa, at Klosteret ved Prindsessens Død skulde betragtes som allerede bestaaende, og erhvervede sig til den Ende et Par Dage efter hendes Bisættelse en kgl. Tilladelse af 1ste April, der bemyndigede Curatorene til at aabne den offenlige Indskrivning i Klosteret samtidig med Comiteernes Nedsættelse til Fundatsens Udarbeidelse.

Hvor fuldkommen Plessen imidlertid kiendte det Misforhold, der var mellem Klosterets Plan og dets Kræfter, viser et Brev af ham fra den Tid, der med hans egne Ord fremstiller os den ovenberørte Beskaffenhed ved det, og tillige lader os see, at, hvormegen Vægt han end lagde paa den kongelige Protection for Klosteret, var det ham dog ulige vigtigere, at der blev gaaet frem med den strengeste Retfærdighed i det, og at der i den Henseende ikke fandt nogensomhelst Begunstigelse Sted ved Damernes Indskrivning af Hensyn til Hoffet. Brevet er skrevet d. 12te April, altsaa nogle Dage efter den kgl. Tilladelse til Indskrivningen, og indeholder et Svar til Prindsesse Charlottes Hofmesterinde, Elisabeth Sophie Holstein, der var en Søster til Curatoren ved Klosteret, og Dagen iforveien havde tilskrevet Plessen fra Prindsessen, at denne havde henvendt sig til H. M., sin høie Broder, og udbedt sig af ham, at naar hun vilde betale Indskrivningssummen for 3 navngivne Døttre af Etatsraad Amtmand Adeler i Nyborg, disse da maatte have Forret til Klosteret fremfor andre Indskrevne, at H. M. havde givet sit Løfte herpaa, og at Prindsessen gierde sig det faste Haab, at Plessen ikke vilde undlade „diese allergnädigste Zusage Seiner Königlichen Mayestet zu facilitiren und unterstützen". Anmodningen var fremført som Noget, der var i sin Orden fra det Sted, den var udgaaet fra, og stemte ganske med den Anskuelse, hvori Souverainiteten havde opdraget de kongelige Personer, at ikke blot Kongen var sat over Retten, men at ogsaa deres Ønsker vare hævede over Alt, hvad der var Lov og bindende Bestemmelser for Andre. Men

Plessen kiendte kun en Retfærdighed, der var ens for Alle, og svarede Hofmesterinden, at hun maatte forsikkre Prindsessen om hans „tiefschuldigsten Respect", saa og om hans Lydighed, men at han, næst Gud, kun kan have den høisal. Prindsesses Testament, Villie, og Intention for Sie, og at han til Hds Kgl. H.s nøiere Indsigt maa exponere Sagens sande Beskaffenhed. Han siger derefter, at hendes (Hofmesterindens) Broder veed med ham og de Andre, hvorledes Vemmetofte og Høistrup Godser hidtil for størstedelen have consumeret deres egne Revenüer, og „daß wie genau man auch künftighin die Oeconomie einzuschrenchen suchen wird, dennoch keine arithmetische Hoffnung ausgefunden werden kan, wie der hochseeligen Princessin fundation, hinterlassenen Befehlen und Nachrichten ein völliges Genüge geschehen könne. Sie haben auch solches bey Dero Leben genugsahm vorausgesehen, weil Sie aber Ihre Hoffnung fest auf Gott gesetzet, und auf unseren allergnädigsten Königs und Herren Pietet und hohe Protection starck gebauet, und Dero hochseeligen Frau Mutter Maytt. Willen und Project, Wemmetofte zum Closter zu machen, vor sich gefunden, haben Sie in Nahmen des Herren testiret, ordonniret und fundiret, wie geschehen; und es liegt auch schon Gottlob am Tage, daß die hochseelige Princessin sich in Ihrer pieusen Hoffnung nicht betrogen, da unser allergnädigster König und Herr Ihre Stiftung alles Ernstes protegiren (und) betreiben lassen, und alle Hoffnung zu ferner königlichen Gnade auf das allermildigste mir noch gestern gegeben; auch der liebe Gott dieser Stiftung eine solche gesegnete opinion bey den Leuten gegeben, daß allbereit (mehrere) sich zur Einschreibung gemeldet haben".

Efter dernæst at have bemærket, at der er svaret disse Sollicitantinder, at de bleve indskrevne til Indtagelse i Klosteret efter det Datum, de havde meldt sig, tilføies sluttelig, at det vilde være et uerstatteligt Tab for Klosteret, at give disse 3 Damer noget Fortrin, der slet ikke vare omtalte i Prindsessens Testament. — Mere behøvedes ikke for Prindsesse Charlotte til at lade Sagen falde; hun indskrev senere de 3 Frøkener til 11te Decbr. 1740.

En Hovedvanskelighed var der for Klosteret, som Plessen strax paatog sig at hæve. Denne angik Gudstienesten ved det, der, som vi have seet, indtager en saa væsenlig Plads i Fundatsens Bestemmelser, og hvis Omkostninger Plessen ligesaalidt vilde skulde føles som et Tryk paa Klosteret, som han vilde, at den selv nogensinde skulde falde bort af Hensyn til disse. Han besluttede derfor efter Dronning Charlotte Amalies Exempel ved den reformerte Kirke i Kiøbenhavn, at legere en fast aarlig Sum, hvoraf Udgifterne til

2*

Kirkens Holdelse ved Vemmetofte Kloster skulde udredes uden nogen Bekostning for Klosteret, indtil dette, efterat have optaget sit fulde Antal af 21 Damer, engang selv maatte blive istand til at afholde disse. Han oprettede Legatet d. 25de April 1735 samme Dag, som Kongen mod hans Indsigelser nødte ham til ifølge Prindsessens Forskrivning at modtage Prinds Carls „Have", og naar han indledte Legatet med de smukke Ord, at det er ham „durch die Gnade Gottes in den Sinn gekommen zur Beförderung dieser gesegneten Stiftung die Kosten zu einem ordentlichen beständigen Gottesdienst herzugeben", da turde vi maaskee ogsaa heri see hans Glæde over, paa den Maade at kunne giengielde Prindsessens Gave. Legatet selv bestemte han saaledes, at der aarlig skulde ydes 400 Rdlr. til den danske Præst, 300 Rdlr. til den tydske, og 100 Rdlr. til Cantoren, som tillige skulde være Skolelærer for Vaisenbørnene, og at Klosteret derfor skulde have Pant i Forslevgaard, hvoraf han og efterkommende Eiere forpligtes til aarlig at udrede bemeldte 800 Rdlr. „zur Verrichtung einer ordentlichen, fleißigen und beständigen Gottesdienstes, bis das Klosterwesen im Stande komt unter Gottes Seegen und Gnade die volle Anzahl der in der hochseeligen Princessin letztem Willen determinirten 21 Closter-fräuleins zu unterhalten, und dabey eben vorbenannte Kirche- und Schulbediente selbst zu saleriren". Dagen efter d. 26de April 1735 udstedte Christian VI. følgende Confirmation paa Legatet: „Wir genehmigen und confirmiren vorhergehendes christliche legatum in allen Stücken und Puncten nicht allein hiemit allergnädigst, sondern erlauben auch unseren Geheimerath und Oberkammerherren Carl Adolf v. Plessen hiedurch und in Kraft dieses, daß er einen dänischen und teutschen Prediger samt Küster und Schulmeister, welcher dänisch und teutsch singen kan, für das erstemahl zu unserer allergnädigsten Confirmation ordentlich vociren möge". Ifølge denne Bemyndigelse kaldte Plessen nu Prindsessens Pagehofmester til tydsk Præst ved Klosteret, og ansatte Cantoren ved hendes Kapeltieneste i samme Egenskab ved dette; hvorimod han forflyttede Præsten i Spiellerup til det danske Præsteembede ved Klosteret, for at han derved kunde bane Veien for en Omordning af Spiellerup Kald.

Efterat Gudstienesten saaledes var ordnet, ankom Damerne til Vemmetofte, og Dagen efter deres Ankomst d. 14de Mai 1735 begyndte Klosteret her. De ankomne Damer bestode af Frøken Augusta Juliane Barner, der som Prindsessens ældste Hofdame var Klosterets Priorinde, og 7 andre Damer, af hvilke kun de 2 hørte til de Beneficerede, nemlig Frk. Caroline

Haxthausen, Prindsessens anden Hofdame, og en Søster af hende Frk. Hedevig Sophie Haxthausen, hvorimod de 5 andre, Frk. Anna Helene Trolle, Frk. Mette Ramel Tillisch, Frk. Ingeborg Trolle, Comtesse Flemine Holck og Frk. Louise Juliane Segebaden, — hvortil noget efter endnu kom Frk. Catharina Vincentina von der Osten —, vare „indkiøbte" Damer i Klosteret, istedenfor de 3 Døttre af Bülows og de 2 af Vinstovs, der endnu vare Børn [1]. Samme Dag Klosteret begyndte, udbetaltes ogsaa de første Hævinger, men da disse for det første ikke kunde udstrækkes videre end til de 3 beneficerede Damer i Klosteret og de 5 Børn udenfor det, tillagde Plessen alle de indkiøbte Damer paa Klosteret Hævinger af sin egen Kasse, indtil de selv kunde modtage dem af Klosteret. Saaledes begyndte Klosteret allerede sin fulde Virksomhed 2 Maanedersdagen efter Prindsessens Død. En Maaned efter udkom Fundatsen, men paa Grund af Curatorenes Forhindring, maatte dens Publication udsættes til den flg. 14de Juli, paa hvilken Dag denne saa foregik ganske i Overensstemmelse med Fundatsens Charakter i den største Simpelhed blot ved en Gudstieneste i Klosterets Kapel, der bivaanedes af Klosterets Bestyrelse med alle Klosterdamerne og Klosterets Betiente, og ved hvilken den danske Præst efter en kort dertil afpasset Tale oplæste Fundatsen paa Dansk, Ord til andet, hvorpaa der saa fulgte en Psalme og dermed var Høitideligheden sluttet. Man skred nu til den tilsigtede Omordning af Spiellerup Kald, der bestod i at de Betiente, Haandværkere og Huse, som vare indbefattede i Klosterets Privilegier, eller hvad der i Forbindelse med Klosteret benævntes som Vemmetofte, udskiltes fra Spiellerup, og henlagdes under en særegen Klostermenighed; og 14 Dage efter valgtes en ny Præst til Spiellerup Kald, der modtog dette med denne Udsondring, hvilken derpaa ved hans Kaldsbrev af flg. 12te August fik kgl. Stadfæstelse.

Derefter foretoges den nødvendige Udvidelse af Kapellet paa Vemmetofte, der nu gik over til at blive Klosterkirke for den nye Menighed. Man indtog herved den til Kapellet stødende Karnap, og afskar et Stykke af Rummet ved Alteret til en Chorstol for Priorinden og de 4 ældste Conventualinder. Sammen hermed foretoges ogsaa Indretningen af en Kirke-

[1]) Ved „indkiøbte Damer forstodes saadanne, som betalte for Kost og Ophold i Klosteret, indtil de kom til Hæving, og som derfor, foruden de 500 Rdlr. i deres Indskrivningspenge, en Gang for Alle havde erlagt 500 Rdlr. til: de vare altsaa i Klosteret som „exspecterende Kostgængerinder".

gaard til Menigheden, hvortil man benyttede en Del af Prindsessens Blomsterhave i Dyrehaven, og til den Ende ombannede et Stykke af hendes derværende før saa skiønne Lysthus til et Begravelsescapel; hvorefter saa Kirkegaarden indviedes d. følg. 4de Novbr. ved en Tale af den danske Præst over Jesaias 57, 12, som Biskop Worm havde opgivet til Text. Til Indretningen af Menigheden, Kirken og Kirkegaarden sluttede sig ogsaa Ordningen af Vaisenskolen, der foruden de forældreløse Børn, der skulde holdes ved den af Hævingspladsene ved Klosteret, endnu fik en Tilvæxt af 9, som Plessen tog fra sine egne Godser, og her lod opdrage.

Forøvrigt var der ingen videre Foranstaltning at giøre ved Klosteret, thi i Bygningen selv behøvedes ingen; og hvad der ellers kunde savnes til Brug, indskrænkede sig, foruden nogle Gienstande til den grovere Husholdning, der strax anskaffedes, til det nødvendige Sølvtøi og en Eqvipage, da Prindsessen ved sin Fraværelse fra Vemmetofte i de sidste Aar Intet havde efterladt sig paa Stedet i saa Henseende; men af det store Indbo, som her var blevet tilbage efter hende, solgtes Saameget, at der med Fradrag af Udgifterne til Sølvtøiet blev et Overskud af henved 4500 Rdlr., og til Damernes Befordring forærede Plessen Klosteret et Spænd af 6 gule Heste.

Medens Alt saaledes ordnedes ved Stiftelsen selv i Løbet af dens første Aar, havde dens ydre Stilling tillige udviklet sig paa det gunstigste i dette, og frembød et ganske andet Syn ved dets Ende end ved dets Begyndelse. Grunden hertil laae navnlig i den store Fremgang, Indskrivningen havde havt, dels for den Maade, hvorpaa Adgangen var stillet til Klosteret, og den Iver, hvormed Plessen omfattede det, dels som en naturlig Følge af det Forhold, hvori Prindsessen havde staaet til saamange af Landets Familier, og vi kunne slutte os til den gunstige Stemning, hvormed man kom Klosteret imøde, naar vi see, at der fra 1ste April 1735, da Indskrivningen aabnedes, og til 1ste Mai 1736, indkom ved denne en Sum af 13,500 Rdlr. Cour. Til dette Beløb kom nu, foruden det ovenanførte Overskud ved Auctionen efter Prindsessen, Kongens Netto-Anpart i Indtægterne af Vemmetofte og Høistrup det Aar, Prindsessen døde, der udgiorde Noget over 2700 Rdlr., og skænkedes Klosteret. Ved disse 3 Indtægtsposter og et Par mindre stod saaledes Klosteret, der ved sin Oprettelse havde havt et saa svagt Fundament i sine Jordegodser, nu som en Stiftelse, hvis Bestaaen betryggedes ved Siden af disse af en Capitalformue paa over 22,000 Rdlr. Da Priorinden derfor

til 1ste Mai 1736 sluttede sit Regnskab, tilføiede hun nedenunder: „Es (hat) dem lieben Gott gefallen durch seiner unendlichen Barmherzigkeit in Jesu Christo — wofür Ihm durch demselben die Ehre sey und bleibe von Ewigkeit zu Ewigkeit —, das Closter der Gottseeligen Princessin solchergestalt zu Segnen, und mich, seine unwürdigste Magd, zu erhalten, daß das erste Jahr verflossen, und von Geistlichen und leiblichen Seegen getriefet hat".

Der findes paa Vemmetofte 9 Olieportraiter i Brystbilleder af Klosterets 9 ovennævnte første Damer, der ere malede i Klosterets første Aar, og alle ens udførte og draperede, og der kan ikke være Tvivl om, at det er Plessen, der har bekostet disse Malerier, for derved at bevare Mindet om den første Begyndelse af dette Kloster, hvis Fremtid nu maatte ansees for givet. Men Plessen trængte til et andet Udtryk for sine Følelser i saa Henseende. Den Fremgang, som denne Stiftelse havde havt, var en levende Bestyrkelse for ham i det Mindre paa Sandheden af Franckes Ord, naar denne svarede dem, der yttrede deres Forundring til ham over det store Værk, som han alene havde begyndt og fuldendt i Tillid til Gud: „Niemand wird zu schanden, der des Herren harret", eller, som han ogsaa pleiede at sige det: „wer auf Gott gebauet, hat wohl vertrauet", og hvorfor vi endnu læse paa Forsiden af hans Vaisenhus i Halle med store latinske Bogstaver de skjønne simple Ord: »Er vertrauete auf Gott«. Da derfor Balconpromenaden paa Altanbygningen paa Klosteret maatte nedlægges det næste Aar, og der blev anbragt et Tagværk over denne med en Frontespice over Porten til Gaarden, og en anden over den til Haven, og der under den første blev sat den Sten, der endnu opbevaredes paa Klosteret, som Prinds Carl 1716 havde sat over Hovedindkjørselen til Slottet og siden nedtaget, og under den anden en ny Sten med Aarstallet 1721, da Prinds Carl havde opført Bygningen, lod Plessen som en Indskrift over Klosteret, og vel ogsaa med Tanken om den Vaisenanstalt, der knyttede sig til den, følgende Ord indhugge paa denne:

WER NUR DEN HÖCHSTEN
GOTT VERTRAUT,
DEM WIRD GEWISS SEIN
HAUS GEBAUT.

III.

Da Prinds Carl havde havt sin Bopæl paa Vemmetofte i sine sidste Leveaar med sin Søster, og hun efter hans Død ikke havde forladt det paa anden Maade end med Tanken om at komme tilbage, havde hun i Hovedsagen kun taget det bort derfra, som hendes Broder og hun pleiede at føre med sig paa deres Reiser om Somren. I alt Andet stod Vemmetofte endnu fuldkommen indrettet, saaledes som da det havde været hendes og hendes Broders Hiem, med de Gienstande, der havde betegnet dette for dem, saasom hendes mange og udsøgte Maler- og Haandgiernings Reqvisiter, Prindsens Samling af historiske og bibelske Medailler, af Mineralier, og forarbeidede Gienstande af Stene, Rav og Elfenben, og hele den Mængde Brugsartikler af saa forskiellig Slags og med saa forskiellig Bestemmelse, der kom til for dem i deres daglige Liv. At Klosteret, som trængte til Indtægter, solgte alt dette ved den ovenanførte Auction, var naturligt, men ligesaa naturligt var det ogsaa, at det skilte sig ved alt det Indbo, som fandtes her, og ikke svarede til Stedets nærværende Forhold, og Hensynet til Besidderne, der havde efterladt det, kunde endnu mindre giøre sig gieldende herved, da de, som Vegener sagde om Prindsessen, kun havde lagt Vægt paa denne „Magnificence og Herlighed" som Fornødenheder, deres Stand udkrævede, men ikke som noget, der i sig selv havde Værd for dem. Man solgte derfor Alt, hvad der var af Silkestoffer, Damask, Atlask og Fløiel til Gardiner, Tæpper, Tapeter og Overtræk, alle sieldne Møbler af Borde, Skabe, Speile og Contoirs, hvoraf flere vare indlagte eller belagte med Sølv, og en Mængde kostbart Porcellain, der henstod af alle Slags, og lod kun det blive, som man udtog til den nødvendige Brug[1]).

---

[1]) Blandt de charakteristiske Gienstande, der vare her og solgtes, skulle vi nævne et lille Sølvlommeuhr, 2 Kikkerter, en af Sølv og en af Elfenben, et Spillebræt med 4 Sølvplader, hvorpaa der var indgravet »C. A.« (Charlotte Amalia), og hvortil der hørte 15 Sølvgæs og en Sølvræv, et Brætspil med sølvforgyldt Beslag og dertil hørende sølvforgyldte Brikker med Zirater, et Skrabnæsespil af Elfenben, et Troktavl (truc-table) med Stokke og Kugler, en Dreierbænk med alle dertil hørende Instrumenter, (altsaa et Sidestykke for Prindsen til Væven hos Prindsessen), en laterna magica med alt Tilbehør, et Metalspeil, en Lænestol til at bruges i Sengen, 2 Lampeter med Prinds Jørgens og Dronning Annas Billeder, en forgyldt Kiolekrog med

Da Auctionen holdtes paa Vemmetofte (6te Septbr.), vare imidlertid de sieldneste Ting, som Prindsessen der havde skænket til Klosteret, nogle Maaneder forinden blevne udtagne af dette. Samme Dag nemlig, som Kongen nedsatte Udvalgene til Udarbeidelsen af Klosterfundatsen og gav Plessen Tilladelse til at begynde Indskrivningen, udvirkede Dronning Sophie Magdalene ogsaa et kgl. Reskript til sig, der lød paa, at saasnart Priorinden var kommen til Vemmetofte, „skulde det, som der befinder sig af Skilderier og Rariteter, og som dog ikke kunde være Klosteret til nogen Nytte, men i alt Fald efter Forefindende samme i andre Maader godtgiøres . . ., annotteres og i bedste Maade conserveres og indpakkes, indtil derom føies videre allernaadigst Anstalt". Hvilket Sidste senere bestemtes saaledes, at det skulde bringes til Vallø.

I Henhold hertil begyndte Priorinde Barner strax ved sin Ankomst at udføre den kgl. Ordre i Forening med Marskal Bülov. De affendte saaledes allerede 10 Dage efter, d. 23de Mai, et Udvalg af Porcellainet, for først at lade det gaae, som man vidste Hds. M. især samlede paa. De havde ledsaget dette med en allerunderdanigst Skrivelse til Kongen, som den man ønskede Sendelsen afgivet til, men det betydedes dem strax, at denne Sag kun skulde angaae Dronningen, idet Specificationen over det Udtagne, som Dagen efter fulgte tilbage med det Øvrige fra Vallø, var attesteret af Hofdame, Frøken Beulwitz, paa Hds. M.s Vegne. Umiddelbart herefter fulgte en anden og mindre Sendelse, der alene besørgedes af Priorinden, da den kun bestod af Prindsessens Haandarbeider og saadanne Gienstande, som personlig havde vedrørt hende. Endelig fulgte u. 26de Mai, altsaa i Løbet af 3 Dage, den tredie og store Sendelse tilsøs til Vallø. Specificationen over denne var, uagtet den modtagne Tilkiendegivelse, atter stilet til Kongen, men

Bogstaverne »S. H. C. D.« (Sophie Hedevig, Christians Datter)*), et lille Apothek med 11 Flasker og dertil hørende Sølvskruer, udvendig betrukken med Fløil og beslaaet med Sølv, og paa Laagets indre Side det churfyrstelige brandenborgske Vaaben, og paa dets ydre med Sølvbogstaver: „Georg Wilhelm, Marggraf zu Brandenburg, Churf." Forøvrigt fandtes der naturlig en Mængde Tabatierer, Mouche-Daaser, Flasker til ungarsk Vand, Balsambøsser, Etuier, og Skrivetavler, der efter Omstændighederne vare forarbeidede af Sølv, Elfenben, slebne Stene, Skildpadde eller Rav, og af det sidste, der dengang brugtes meget til Smaakonstsager, som forestillede Mennesker og Dyr, var der ogsaa foruden de af den Slags udskaarne Ting, tvende »Viola di gamba« (Basvioler), en større og mindre.

*) Denne Indskrift maa have været en Spøg af Christian V. til Prindsessen.

ledsaget af en Skrivelse til Dronningens Kammerfrøken C. H. Roepstorff, hvori Priorinden beder hende overlevere den til Hds. M., „vor allernaadigste og allerkiæreste Dronning", men derved tilføier: „Mein eintziger Wunsch ist, wie Ich auch keinesweges zweiffle, daß Ihro Königl. Maytt. mögten solches in hohen Königl. Gnaden annehmen, und das Uebergesandte auch durch Dero großgeltende recommendation bey unserem Allergnädigsten und Huldreichsten König angenehm machen".

Af „Rariteter" var der ikke Meget i denne Sendelse, kun nogle personlige Gienstande, som havde tilhørt Christian V. og Dronning Charlotte Amalia, hvoraf de betydeligste vare et kostbart Apothek, og et Flaskefoder med Christiani Vti Navn og 4 sølvforgyldte Elefanter til Fødder. Det som udgiorde Hovedindholdet af Sendelsen, bestod derimod af „Skilderier", hvoraf der var 167 Numere, dels Reliefs i Elfenben, Sølv, Træ osv. dels, og det fornemlig, Malerier. Af Arbeider i Elfenben var der 5 bibelske Stykker, hvoraf de 3 fremstillede Christi Forhør for Ypperstepræsten, Korsfæstelsen og Nedtagelsen af Korset, og de 2 andre Christi Fødsel, af hvilke det ene anføres som „gar schön ausgeschnitten"; og desforuden 3 »portraits en buste« af Christian V.[1]). I Sølv var der en Parforcejagt og flere Stykker med mythologiske Scener, og paa Kobber et Par emaillerede Portraiter af Frederik III. og Christian V. Hvad Malerierne angik, da var der fornemlig taget Hensyn til, at man havde faaet alle dem, der havde et særeget Værd, fordi de vare udførte af Personer i den kgl. Familie, saasom den hele Samling af Prindsessens egne Arbeider, 4 Landskabsstykker af Frederik IV., 2 af Prinds Christian, og 3 af Prinds Vilhelm, og endelig et Portrait af Christian IV., malet af hans Søn Hertug Ulrik. Ved de øvrige Malerier, der henlede Opmærksomheden paa sig, nævnes ikke, hvem de ere udførte af, med Undtagelse af „ein schön Schäferstück von Miris"[2]), og 3 bibelske Stykker: „unser Heyland gehend zum Creutze von Raphael", „der bethlehemitische Kindermord, ein schön Stück von Raphael" og „Geburth Christi vom selbigen großen Meister"[3]).

[1]) Herved er tilføiet: „das eine portrait en buste von dem berühmten Cavallieri ....", men Navnet paa den cavaliere, der har udført det, er ikke senere udfyldt.

[2]) Skrives almindelig »Mieris«. Af dette Navn forekommer der 3 hollandske Malere, Bedstefader, Fader og Søn, blandt hvilke Faderen »Willem van Mieris« (1662—1747) ogsaa ses at have arbeidet i den arcadiske Retning.

[3]) At der her skulde, som der angives, foreligge Arbeider af den store Raphael (Sanzio d'Urbino), der nogensinde havde været i vort Land indenfor Vemmetoftes Mure, be-

Paa denne Sendelse modtog Priorinden Dagen efter d. 27de Mai et gunstigt Svar fra Vallø, idet Kammerfrøkenen efter allerhøieste Ordre tilmeldte hende, at begge Maiesteterne naadigen havde modtaget den, og at Priorinden, dersom hun havde nogen Bøn til Kongen, kunde giøre Regning paa Dronningens Understøttelse, der saa vilde forebringe den. Man ønskede imidlertid endnu Mere, og den udtalte Naade skulde vel være en Opmuntring til den fornødne Iver i saa Henseende. Der maatte altsaa paany tages ud i Klosteret, og d. 8de Juni afgik nu de yderligere Ting, som det kunde behage Hds. M. at have af hvad, der havde været paa Vemmetofte af „Skilderier og Rariteter".

Skilderierne bestode af 145 Numere, og indbefattede denne Gang blot Malerier. Deraf var der nogle Portraiter henhørende til den kongelige Familie, saasom af Prinds Jørgen og Dronning Anna af England, 2 af Frederik III., det ene som Lig, et af Christian V. og et af Prinds Christian

høver man ikke at fremdrage Tvivlene imod, da det giendrives af Specificationen selv. Af det bethlehemitiske Barnemord haves der nemlig intet Maleri af Raphael, men kun en Tegning, hvorefter Marc-Anton har udført sit berømte Stik, og hvorvidt det ubekiendte Maleri, man har tillagt Raphael af Christi Fødsel, ikke har været en Fremstilling af „Hyrdernes Tilbedelse", er der ingen Visbed om. Hvad derimod „Vandringen til Golgatha" angaaer, da kiender man 2 Malerier deraf, som Raphael har udført, begge Alterbilleder, men det ene af disse var for den Hellige Anton af Paduas Nonner i Perugia, og det andet for Orvietanermunkenes Kirke »S. Maria del Spasimo« i Palermo. Det sidste er det navnkundige Maleri, der gaaer under Navnet »lo Spasimo di Sicilia«, og dette kom vel bort fra Klosteret i Philip IV's Tid, men har med Undtagelse af et kort Exil i Paris bestandig siden været i Madrid, hvor det nu er ophængt i Musæet. — Det er imidlertid i høi Grad sandsynligt, at vi endnu have det ene af disse 3 her paa Fortegnelsen foregivne „Raphaeler". I Hs. Excel. Grev Moltke-Bregentveds Galleri i Kiøbenhavn befinder der sig nemlig et Miniaturmaleri med Vandfarver, der staaer udenfor Samlingen, og fremstiller Christi Vandring til Golgatha. Dette Maleri bærer paa Bagsiden følgende Paategning, skrevet paa paaklæbet Pergament: »Opera rara e singolare del famosissimo Don Gjulio Clovio da Rafaele di Paolo scipione Belloni Cavagliere Bolognese donata al serenissimo Principe Reale Carlo di Dannimarca e Norveggia; colà spedita in Luglio 1701«. Dette Stykke er altsaa foræret Prinds Carl af den her angivne bolognesiske Adelsmand Paolo Scipione Belloni, og er et Arbeide af den af sin Samtid saa ansete D. Gjulio Clovio (f. 1498 † 1578 i Rom), der har udført en Mængde Miniaturbilleder efter berømte Mestre, navnlig efter Raphael og Michelangelo, hvorfor der ofte har ligget Arbeider og Compositioner til Grund, som ikke mere kiendes. At nu Navnet „Raphael" fra denne Paategning kunde komme ind paa Fortegnelsen som den, af hvem Stykket var, er let forklarligt, naar Paategningen læstes uden Kiendskab til Sproget og til Raphaels Arbeider. Hvorvidt de 2 andre Stykker ogsaa have været Copier af Clovio efter Raphael, er naturligen derfor ikke givet, men man kunde vel troe det, da de alle 3 slaaes sammen, som om de have været ens udførte og havt samme Paaskrift.

til Hest, desuden et af Christian V. som Kronprinds, malet paa Kobber, og et andet af ham, ligeledes malet paa Kobber „mit denen königlichen Printzen". Af Malerier paa Kobber var der, foruden disse tvende, endnu 9 bibelske, de fleste af det N. T. Af Genrestykker: 3 Natstykker, 6 Søstykker med forskjellige Compositioner, et Stykke med døde Fugle, 2 store og nogle smaa Børn, („gar schön gemahlet"), en hollandsk Pige med en Laterne, en hollandsk Maler med sin Familie, malet af ham selv, og 2 Stykker „von einem Italienischen Meister" med Scener af Homer og Ovid. Ved nogle Stykker anføres Navnene paa de fremmede Mestre, hvoraf de ere, saasom „ein alter vornehmer Mann von Titiano", „ein schön Holländisches Stück von Jacob Koning, welches Er in seinem 70ten Jahre gemahlet[1]); ein Birn von Willartz, daraus ein Zweig gewachsen, vom Gottſ. König F. 4to an der Gottſ. Princessin geschencket[2]); ein schön Stück von Horizont: Diana und Actæon"[3]); og 3 bibelske Stykker, „Christi Geburth", Christi Himmelfahrt", og „Maria mit dem Christ-Kindlein" von Alberto Burc[4]). Flere Stykker er der ikke, der have Vedtegning om de Mestre, de ere af, rimeligvis, fordi der ikke var flere Stykker, som bag paa havde en Paaskrift om disses Navne. Men vi feile neppe, naar vi med Undtagelse af de 2 italienske antage de fleste af de ovenfor af os nævnte Genrestykker for hollandske, samt desforuden nogle af de Landskaber, der ere opførte paa Specificationen, og det der for sin Udførelse fremhævede smukke Billede af en Prinds af Oranien; ligesom vi ogsaa utvivlsomt nærmest maa tænke paa catholske Mestre ved de bibelske Stykker, som behandle catholske Motiver[5]). Det

[1]) Af den hollandske Malerfamilie »de Koning« kjendes kun en med Fornavnet Jacob, der berettes at være født 1650 og have været en Discipel af van der Velde. Han indkaldtes her til Hoffet, hvor han malede Landskaber, Portraiter og historiske Scener.

[2]) Willartz eller Willaertz. Af dette Navn var der 2 hollandske Malere i Utrecht, Fader og Søn, af hvilke Sønnen Abraham Willaertz var født 1613. Af hans Arbeider vides endel at være gaaede til Danmark.

[3]) Skrives almindelig Orizonte, hvormed menes den hollandske Maler Julius Franciscus van Bloomen, der var født i Antwerpen 1656 og døde i Rom 1740. Han fik dette Tilnavn for Luftens Skjønhed i hans Malerier.

[4]) Navnet kan læses for Burc og for Buro, men da der ingen Maler forekommer af det sidste Navn, men derimod en af det første, der netop har det her anførte Fornavn, maa vi antage, at der her menes den hollandske Maler Albertus van der Burch, en Discipel af van der Werff, der var født i Delft 1672 og efter et længere Ophold i Tydskland hos Kurfyrsten af Pfaltz, igjen vendte tilbage til sit Fædreland, hvor han endnu levede 1729.

[5]) Som saadanne skulle vi nævne 2 Fremstillinger af Marias Lovsang (»Ave Maria«), Christus, som rækker Peder Nøglerne, og flere Mariabilleder.

første og største Stykke i hele Sendelsen var „Christus som spiser med Pharisæerne“, men derom staaer der kun: „ein schön groß Stück von“ ... med en aaben Plads til Mesterens Navn, der ikke senere er udfyldt.

At der ogsaa med denne Sendelse fulgte „Rariteter“, var naturligt efter den kgl. Ordre; disse vare imidlertid alle mindre Gienstande med Undtagelse af et kostbart Skrivebord, der formodeligt havde været Prindsessens eget, og var indlagt med Perlemoder, Tin, Messing og Skildpadde, og prydet med et Maria-Billede emailleret paa Guld. Blandt de mindre Gienstande skulle vi nævne Prinds Carls Solskridtmaaler og et Par alchymistiske Curiositeter, nemlig tvende forgyldte Æsker og en forgyldt Kande, „so aus Eysen zu Kupfer geworden“.

Sendelsen modtoges ikke paa Vallø før den 14de Juni, og da Kongen og Dronningen ikke vare der, maatte Slotsforvalteren lade den henstaae i Indpakningen „auf fernere allergnädigste Ordre“.

Saaledes var altsaa hele denne Malerisamling afgivet fra Klosteret, hvad der blev tilbage ved dette af Malerier var kun det, der deels maatte ansees for bundet til Stedet, saasom Krocks Arbeider, der hængte i Kapellet, og Portraiterne af Prindsen og Prindsessen, deels ikke kunde have nogen Interesse, saasom Portraiterne af de kongelige Personer, som man allerede havde iforveien. Hvor høit denne Samling maa sættes, have vi ingen Maalestok for, da vi ikke have uden en tilfældig Kundskab til enkelte af de Navne, som her vare repræsenterede, men saameget maa dog ansees for afgiort baade efter disse Antydninger, og efter den Værdi, man tillagde Samlingen, at der maa have været flere Ting i den af Konstværd, og som Prinds Carl naturlig maa være ført til at skaffe sig saadanne ved sit længere Ophold i Holland og Italien, saaledes kunne vi ikke heller tænke os, at Prindsessen, der i alt Andet havde det Bedste, ikke i det mindste skulde have havt gode Ting i den Konst, hvis Udøvelse var hendes kiæreste, og vel, naar Forholdene tillode det, hendes daglige Beskæftigelse.

At denne Samling med de dertil hørende Konstsager ikke var paa sin Plads i Vemmetofte Kloster, og at Bestyrelsen af dette, dersom den skulde have taget Bestemmelse om den, vilde have fulgt samme Princip med den, som med de øvrige Kostbarheder, er utvivlsomt, og forsaavidt vilde man vistnok med Glæde have efterkommet det kongelige Rescripts Tilhold, naar den Erstatning, som Klosteret skulde have, ikke allerede havde været stillet i Baggrunden i Rescriptet, og man kun altfor godt vidste, hvor misligt det vilde

være, om man med sit Krav skulde være henvist til Dronningen. Man søgte derfor ogsaa paa det omhyggeligste fra Klosterets Side, at drage Kongen med deri, idet man først skrev til ham, siden, da man fik behørigt Vink om hvad Vei man skulde gaae, allerunderdanigst lod Dronningen bede, at hun vilde giøre det Oversendte „behageligt" for H. M., hvorhos man vedblev at rette Specificationen til Kongen i Haab om, at den derved kunde komme i hans Hænder. Men Bestræbelserne i den Henseende vare aldeles frugtesløse, og førte ikke til videre, end at Dronningen i det Brev, Kammerfrøkenen tilskrev Priorinden efter den næstsidste Sendelse, ogsaa lod Priorinden tilkiendegive H. M.s Tilfredshed med den, men uden at der dertil knyttedes noget Tilsagn om Erstatning.

Der var imidlertid i samme Skrivelse givet Priorinden en Tilladelse til at henvende sig til Hds M. med en Supplik til Kongen, og omendskiønt det var klart, at der herved kun tilsigtedes en personlig Paaskiønnelse til Priorinden for hendes Uleilighed, besluttede man dog at lade som Intet var, og benytte Leiligheden til derved at fremkomme med Klosterets Krav. Efterat man derfor var bleven enig om, hvilken Naadesbevisning man i den Anledning skulde udbede sig for Klosteret, ledsagede Priorinden den sidste Sendelse af 8de Juni med et Bønskrift for dette til Hds M., hvilket hun tilstillede Kammerfrøkenen med følgende Skrivelse:

„Sie haben mir durch Dero vielgeehrtes vom 27ten May eine ungemeine freude verursachet nicht allein durch die höchst angenehme Nachricht, daß die allerunterthänigst uebersandte Sachen von beyderseits Maytt. Maytt., unserem allergnädigsten König und Königin in königl. Gnade auf- und angenommen worden, sondern noch über dem die allergnädigste Erlaubnis erhalten mich mit einer allerunterthänigsten Bitte bey Ihro Maytt., unserer allergnädigsten Königin, allerdemuthigst zu melden, und mich Dero allergeltendes Vorwort getrösten darff. Ich nehme mich dann die freyheit, meine liebe Kammerfräulein, nach gütigster Erlaubniß angeschlossene allerdemüthigste Bittschrifft an Ihro Maytt., unserer verehrungswürdige Königin zu adressiren".

I Bønskriftet takkes nu først Kongen og Dronningen, fordi de have villet modtage de oversendte Ting og Skilderier „der Gottseligen Princessin Gedächtniß wegen", dernæst anraabes Hds M. „zuverläßig und mit unumgleichlichen Vertraun", at Høistsamme vil „Dero theures und vielvermögendes Vorwort bey unserem allergnädigsten und liebreichen König (dahin) aller-

gnädigst angedeihen lassen ..., daß Sie dem Baurguth von Höistrup und dem Dorfe Spjelderup einen selbstbeliebigen allergnädigsten Abschlag in der Matricul accordirten". Og ligesom Hds M., naar hun vilde udvirke dette, vilde giøre „ein Werck königlicher Barmherzigkeit, und eine nie genug zu verdanckende Gnade erzeigen", saaledes forsikkrer ogsaa Priorinden, at en saadan Lettelse i Skyldsætningen for Hoistrup Gods og Spiellerup Sogn, der er af saa liden importance for H. M., ikke alene vilde være en overordenlig Velgierning mod Klosteret, der saa kunde beholde til sig selv, hvad der nu hvert Qvartal maa afgaae til Bøndernes Hiælp, „sondern es würde auch solches dieser Bauern lasse Hände und Knien wieder zur Arbeit auffrischen und aufrichten, die sie seit 50 und mehreren Jahren aus Verzweiffelung haben fallen und sincken lassen, weil sie und ihre Vorväter gesehen, daß ihnen unmöglich mit der allereifrigsten Arbeit nur so weit zu kommen, daß sie das liebe Leben haben und ihre Schatzung entrichten können".

Med større Hensyn kunde Andragendet ikke være affattet, og ligesom man ikke kunde motivere det kgl. Reseript paa en smukkere Maade end med Onsket om at have disse Efterladenskaber til et Minde om Prindsessen, saaledes kunde Klosteret ei heller paa en smukkere Maade modtage nogen Erstatning, end ved at der øvedes en Barmhiertigheds Gierning mod de stakkels Bønder, der ikke kunde komme frem under den Skyldsætning, der var lagt paa dem.

Saagodt som Sagen imidlertid var indklædt, var det dog klart, at man vilde fange Dronningen ved sit forudgivne Løfte, og derved iforveien maatte synes at have sikkret sig Andragendets Opfyldelse. Sophie Magdalene var imidlertid ikke den, der saaledes lod sig binde, og u. 18de Juni tilskrev Kammerfrøkenen Priorinden fra Hirschholm paa følgende Maade angaaende Modtagelsen af den sidste Sendelse og det dermed fulgte Andragende:

„Dero beedes wehrtestes schreyben habe wohl Erhalten und einliegendes an Ihro Maytt., unserer allergnädigsten Königin, unterthänigst übergeben. Ihro Maytt. lassen ihnen gantz gnädigst grüßen, und haben mich befohlen meiner lieben Freunin zu schreyben, daß sie an Ihro Maytt. dem König es übergeben hatten, und was die Königin dabey thun können, so solches gern thun wollen. Die Specifiation der übersandten sachen habe Ihro Maytt. auch gegeben und auf Befehl an den schloßverwalter von Wallö geschrieben, daß er solches zu Wasser nach Copenhagen schicken sol".

Dronningen havde altsaa overgivet Bønskriftet til Kongen som ethvert andet, og de almindelige Udtryk, hvori hun udtalte sig om sin Understøttelse

af det, viste tilstrækkelig af hvad Slags denne Understøttelse vilde blive. Sit Løfte til Priorinden berørte hun ikke, og Klosteret modtog ikke engang en Bevidnelse af hendes Tilfredshed for hele den sidste Sendelse. Havde man næret gunstige Forventninger, vare disse nu nedslaaede, men det havde man i Virkeligheden neppe, og naar man dog med et saadant Udfald for Øie uvægerligen havde afgivet Eiendele, der tilhørte Klosteret, da hidrørte dette fra andre tvingende Grunde, der stode i Forbindelse med den Stilling, som Plessen nu indtog til Hoffet, og som ved Rosenkrands's Afskedigelse fra det danske Cancelli den forang. 12te Mai viste, at han og hans Parti ganske havde tabt deres Støtte hos Kongen ved Prindsesse Sophie Hedevigs Død. Skulde Klosteret derfor ikke komme til at lide med Plessen under den kongelige Unaade, maatte han gaae frem med Varsomhed i dets Anliggender med Hoffet, og dette saameget mere, som den kongelige Protection endnu var høiligen nødvendigen for Klosteret, da Fundatsen ikke havde modtaget Kongens Underskrift, som først skete 2 Dage efter den sidste Sendelses Afgang fra Vemmetofte, og der desuden var et uafgiort Penge-Mellemværende med Kongen, der angik dennes Anpart i Indtægterne af Klostergodserne det Regnskabsaar Prindsessen døde. Plessen lod derfor ogsaa Sendelserne afgaae uden videre, og modtog ikke alene Dronningens Svar paa Priorindens Bønskrift med Taushed, men da Hds M. noget efter underrettede ham om, at hun i Henhold til sit Løfte til Priorinde Barner vilde vise hende den Naade, at give hendes Søsterdatter, Frøken Hohendorf, en Plads i Klosteret, søgte Plessen kun i Stilhed at imødegaae dette, ved underhaanden at skaffe den Erklæring fra Fru Hohendorf, at hendes Datter ikke kunde modtage den.

I Decbr. Termin (1735) afgiordes nu det ovenomtalte Mellemværende med Kongen, der tilendebragtes paa en for Klosteret gunstig Maade[1]). Herved var saaledes det sidste Punkt bleven ordnet mellem Kongen og Klosteret, og, som det maa siges, i en „god Tid", thi med det næste Aars Begyndelse (1736) forværredes Forholdet saaledes mellem Kongen og Plesserne, at det blev til en personlig Forbittrelse hos den første. Aarsagen dertil var at Plesserne aabenlyst lagde deres Misbilligelse for Dagen af Nedrivelsen af det gamle Kiøbenhavns Slot, og den pragtfulde Bygning, der under Christian VI.s Navn skulde reises i dets Sted, hvortil man opfordrede til Laan i Landet, men Plesserne ikke tegnede sig for mere end 20,000 Rdlr., som Kongen i et

[1]) Ovenfor S. 22.

Brev til Schulin (26de Jan.) kalder „meget slet for saadanne velhavende Folk“ [1]). Og naar vi derefter see, at begge Plesserne frasagde sig deres Pensioner, da have vi et Brev en 5—6 Uger senere til den Samme (5te Marts), hvori Kongen tillægger sig selv Æren for at have skilt sig ved disse 2 „unnütze und undankbahre pensionisten“ [2]).

Imidlertid havde Dronningen hverken glemt eller opgivet sin Plan med Frøken Hohendorf, og da dennes Bedstemoder døde i Løbet af Aaret, lod hun Fru Hohendorf tilskrive, om hun i Anledning af dette Dødsfald ikke skulde ønske, at faae sin Datter ind i Klosteret. At der herpaa ikke godt kunde gives andet end et bejaende Svar, var vistnok forudsat, og saasnart dette derfor indløb, lod Hds M. sin Hofdame Frøken Beulwitz u. 22de Septbr. 1736 tilskrive Priorinde Barner nedenstaaende Brev om sin Bestemmelse i saa Henseende.

„Hochwohlgeborne
Hochgeehrteste und sehr werthe frau Priörin!

Hochwohlgeb. werden von mir persvadirt seyn, daß mir ein groß Plaisir ist von Dero Wohlseyn hören zu können, mir also desto eher vergeben, daß mit schreyben incommodire, wünsche hertzlich gute Nachricht zu erhalten, und

[1]) Mnemosyne III, S. LXXIV.

[2]) Sstds, S. LII. Om Sammenhængen herved med Hensyn til Carl Plessen, og vel ogsaa til Broderen, finde vi en ledende Antydning i en Afskrift af et utrykt Brev med det dertil hørende Svar, som findes i d. kgl. Geh. Archiv, og hvorved vel baade Anførsel af Navn og Tid mangler, men som umiskiendeligt maa angaae en Forhandling mellem Kongen og Carl Plessen vedrørende dette Spørgsmaal. Det hedder nemlig i Skrivelsen: „For at haandhæve Rettens Ære og hindre de mange dristige Klagemaal og Besværinger over de ergangne Høiesteretsdomme, hvormed en Del af Parterne har understaaet sig os iblandt ubluligen at overløbe...., have vi for godt anset af særdeles Tillid til din os velbekiendte droiture, samt til din store Nidkiærhed for vor Tieneste, hvorom vi ere forvissede efter saa mange af os og vor høisalige Fader Dig beteede Naade og Velgierninger, og den Pension Du nyder..., at indsætte Dig som Tilforordnet i Vor Høiesteret“. Den Vægring, som Svaret herpaa indeholder, støtter sig navnlig paa Mangel af de dertil fornødne juridiske Kundskaber, som og paa Legems Svaghed („Asthma“), og hvad Pensionen angaaer, da tilbydes at afstaae 2000 Rdlr. af den til Postens Besættelse. Men da Skrivelsen var holdt aldeles personlig, som om denne Plads kun ønskedes besat med den Paagiældende paa Grund af hans Charakters Qvalificationer, var det let at afvise de her fremkomne Undskyldninger, og naar Pensionen saa paany stilledes frem som en Forpligtelse, og det var klart, at det var den, man vilde til Livs, blev det en Æressag, at frasige sig den. — Den Pension, som begge Plesserne oppebare som forhenværende Statsministre, beløb sig til 5000 Rdlr. for hver.

sol von Ihr. Maytt., Unserer allergnädigsten Königin einen Gnädigen Gruß mit beyfügen. Ihro Maytt. sind schon vor ein Jahr so Gnädig gewesen der frl. Hohendorffen einen platz im Wemmeldorffer Kloster zu zusagen, deshalben auch mit dem Hrn. Oberkammerherren v. Pless sprechen lassen, allein, weil dieser glaubte die frau Hoffmeisterin v. Hohendorff hätte einigen Anstand dieß anzunehmen, so müste es dann bleiben. Als aber nach (Ewr.) Hochwohlgeb. frau Mutter Todt die frau v. Hohendorff besorgt war Ihre fräulein Tochter anderwärts versorgt zu sehen, so befohlen Ihr. Maytt. an dießelbe die vorm Jahr zugesagte Gnade nochmahlss anzubieten, und zu sagen, wie Ihr. Maytt. gehört, alß wärß Ihr nicht um diese Versorgung zu thun, deswegens eß untterblieben weiter davon zu gedencken. Hierauf nun habe von hochwohlgeb. frau v. Hohendorff die Versicherung erhalten, daß Ihrs gantz lieb sey, wann die frl. hinkommen und einen platz im Kloster erhalten könte. Lassen also Ihr. Maytt. die Königin an (Ewr.) Hochwohlgeb. hiedurch wissen, weil doch von Ihr. Hoheit der Gottsel. Princess Sophie Ihr Maytt. die freyheit sey gegeben worden, eine Hoff-dame inß Wemmeld. Kloster geben zu dörffen, so wollten sie sich dann jetzt deß rechts bedienen, den platz an die frl. Hohendorffen, (alß wennß eine von Ihren Hoff-dames wäre), geben, jedoch an das Kloster 500 Rthlr. zahlen, nur daß Sie bey vorfallender vacance zur hebung am ersten kommen könte. Biß dahin eß Ihr. Maytt. auch erlaubt oder vielmehr nur aprobirt, daß die frl. Hohendorff alß Hoff-dame zu Ihr. Durchl. der Hertzogin von Weimar kommen soll, mithin sie desto eher dort erwarten kan, daß Sie zur hebung kan kommen.

Hochwohlgeb. Ersuche gehorsamst mir hierauff bald Antwort wißen zu laßen. Empfehle mich anbey noch gehorsamst und verharre stets

Hochwohlgeb.
Gantz gehorsame, Ergebenste Dienerin
De Beulwitz.

Fridenßburg
d. 22 Sept. 1736.

Naar Dronningen er saa ivrig for, at Frøken Hohendorf skal modtage den Forsørgelse, hun har tiltænkt hende, at hun ligefrem paanøder hende den, da kunne vi vistnok sige i al Korthed, at da Hds M. nu en Gang havde sat sig for, at Frøken Hohendorf skulde ind i Vemmetofte Kloster, saa skulde hun ogsaa derind, og vi kunne i den Henseende ikke undres over, at Høistsamme ikke mindre vil sætte sin Villie igiennem i det Smaa end i det Store. At den Naadesbevisning, der skulde udøves mod Frøken Hohendorf, derved

mistede Charakteren af en Velgierning, var en underordnet Ting, Hovedsagen var at komme ud af Forpligtelsen til Priorinde Barner, og da denne vedblev at holde fast ved sit Bønskrift og ikke vilde bede om noget Personligt, at giøre Noget, som kunde have et saadant Udseende. Hvorvidt Sagen ganske forelaae paa samme Maade, da den Aaret iforveien var bleven forebragt for Plessen, kan ikke vides, navnlig kan der være Tvivl, om der dengang har været Tale om de 500 Rdlr. i Indskrivningspenge, og om man ikke har ment, at kunne besætte en Hofdameplads med Frøken Hohendorf uden nogen Betaling, og at det har været Oprindelsen til Planen og Hensigten med den, at man saaledes har villet belønne Priorinde Barner paa Klosterets egen Bekostning. Imidlertid var dette ialfald nu forandret derhen, at der skulde betales Indskrivningspenge for Frøken Hohendorf som for enhver Anden, mod at hun saa skulde nyde det Hofdamerne i Fundatsen tilstaaede Privilegium, at have Fortrin fremfor alle andre ældre Indskrevne, i hvilken Henseende Hds M. da vilde lyse hende i Kuld som en af sine egne, og derhos approbere, at hun til sin Indtrædelse i Klosteret tog en Ansættelse som Hofdame hos Hertuginden af Weimar, der formodeligt var den Plads, der omtales i Brevet, som hendes Moder søgte til hende.

Frøken Beulwitz havde anmodet Priorinden om snarest muligt Svar paa dette af Hds M. saaledes giorte Tilbud; og Priorinden lod heller ikke vente paa sig, men svarede 2 Dage efter, at hun med al Taknemlighed for Hds M.s Naade maatte henvise til Fundatsen, der kun handlede om ældre afgaaede Hofdamer, der havde staaet i Kongehusets egen Tieneste, og da Hds M.s Bestemmelse for hendes Niece saaledes ikke kunde opfyldes efter denne, paany maatte bringe sit Bønskrift i Erindring. Hun skriver:

„Wemmetofte 24ten Septbr. 1736.

Ewrer hochwohlgeborenen höchstgeehrtes Schreiben vom 22ten dieses habe mit gestriger Post wohl erhalten, - - (und) gleichwie mir nun Ihro Maytten Allergnädigster Gruß, wie auch Dero allergnädigste ernstl. Intention meiner Niece geholfen und versorgt zu sehen, höchstens erfreuet, so ersuche Ewre Hochwohlgeb. mich zu Ihro Maytten füße zu legen und dafür meinen allerunterthänigsten, demüthigsten, herzlichsten Danck abzustatten; Beklage aber, daß diese Ihrer Maytten Milde und Gnade mir und meiner Niece wegen des in der Closter-Fundation befindlichen 5ten Articuls nicht zustatten kommen könne, und sende hierbey eine Copey vom besagten Articul, der Ihro Maytt.,

die an wichtigere Sachen dencken, durch Länge der Zeit aus dem Gedächtniß gefallen seyn wird. Sonsten habe auch meiner Schwester auf ihre Anfrage die wahre Umstände des Closters ganz neulich eröffnet, die also Zweiffels ohne an diesem Closter nicht mehr denckt. Uebrigens bitte Ewr. Hochwohlgeborenen mir die Ehre Dero allerwerthesten freundschafft beständig zu continuiren, und darbey versichert zu seyn, daß mit schuldigster consideration und aufrichtiger Ergebenheit jederzeit verharre . . . . .

P. S.

Ist es erlaubt bey Ewr. Hochwohlgeb. noch eine Bitte einzulegen. Ihro Maytten, Unserer allergnädigsten Königin, habe für einem Jahre ein Memorial für das hiesige Closter durch die Kammerfrl. fußfällig übergeben lassen. Habe Ewr. Hochwohlgeb. nun die Charité Ihro Maytten bey vorfallender Gelegenheit, die aber sehr favorable seyn müste, davon allerunterthänigst zu erinnern. Es ist dem armseligen Closter bey diesen aufm Lande jetzo gewiß sehr schwehren Zeiten ein großes daran gelegen".

Et skarpere Brev end dette har Sophie Magdalene vist neppe modtaget som regerende Dronning, og det er saa langt fra, at Priorinden lægger Skiul paa den Stemning, hvorunder hun skriver det, at hun ikke alene bittert stikler paa den lange Tid og de vigtige Beskæftigelser, der maa have udslettet Fundatsen af Hds M.s Hukommelse, men ogsaa med Hensyn til sit Bønskrift erindrer om Erstatningen til Klosteret paa en Maade, der noksom antyder, at hun vel veed, at Hds M. ikke vil høre Noget om den Ting. Dronningens Svar paa dette Brev blev, som man kunde vente, en Henvendelse til Magten, og vi see ikke mindre et Bevis paa hendes „allergeltendes Wort", end paa hvad Brug, hun kunde giøre af dette, naar der den følg. 12te October udstedtes et kgl. Reskript til Curatorene, der gav dem et peremtorisk Tilhold om at indskrive Frøken Hohendorf i Klosteret efter Hds M.s Bestemmelser uden Hensyn til Fundatsen. Der var saaledes Intet at giøre, uden at vige for Magten, og u. flg. 18de October indmeldte Curatorene fra Bemmetofte, at de havde modtaget den kgl. Befaling til deres Efterlevelse.

Det var vistnok Priorinde Barner, der fra først til sidst havde ført denne Sag med Dronningen, men det var Plessen, som havde staaet bag ved hende, og til hvilken Grad Forbittrelsen ved Hoffet nu var steget mod ham ved denne, beviser et Brev, som Christian VI. 3 Uger efter (7de Novbr

1736) skriver til Schulin, hvori han siger, at Rosenkrands ved enhver Leilighed viser, af hvilken „Bande" han er[1]). Plessen og hans Parti gik altsaa nu ved Hoffet under Benævnelsen af „Banden"[2]).

Under disse Forhold indtraf der Aaret efter en Omstændighed, der kunde have blevet mislig for Klosteret, idet den anden Curator Geheimeraad Holstein afgik ved Døden den 22de September 1737, og det kunde befrygtes, at Hoffet vilde blande sig i Curatorvalget, der var afhængigt af Kongens Stadfæstelse, og altsaa beroede paa en Naadesbevisning, som Plessen i sin Stilling til Hoffet ikke personlig vilde søge om, eller vel rettere antog, at han ikke burde. Da Valget derfor var faldt paa den forrige Kammerjunker hos Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, Eggert Christoffer Linstov, der nu var Hofmester hos Prindsesse Charlotte, og da Prindsesse Charlotte uforandret bevarede sin Godhed for Prindsesse Sophie Hedevigs Venner, og dog endnu havde nogen gammel Indflydelse paa Kongen, tyede Plessen til hendes Bistand, og samtidig med at han u. 28de October tilskrev Prindsessens Hofmesterinde, Frøken Anna Susanne von der Osten, om at forebringe Prindsessen Klosterets Ønske om at faae hendes Hofmester til Curator, lod han Prindsessen tillige bede om, at, hvis hun bifaldt Klosterets Ansøgning, hun da selv vilde lægge den »entre les mains propres de Sa Majesté«. Prindsessen opfyldte begge Dele, og da hun derefter u. 5te Novbr. underrettede Plessen derom ved Frøken Osten, og lod tilføie, at hun kunde give ham et godt Haab, see vi, hvor stærkt Plessen har været spændt paa Udfaldet, af den Glæde, han udtaler derover i sit Giensvar til Frøken Osten. Han skriver:

---

[1]) Mnemosyne III, S. LXXX.

[2]) Vi faae et Indtryk af, hvor ugunstig den Indflydelse var, som Christian VI.s Gemalinde udøvede ogsaa paa hans Charakter efter hans Fasters Død, naar vi her see Kongen bruge et Udtryk som dette, der ikke alene er saa fuldt af Had og Bitterhed mod de Mænd, som han gjennem hele sit tidligere Liv havde set op til med uindskrænket Høiagtelse og Tillid, men som ogsaa staaer i saadan Modsætning til den Blidhed, som vi maa antage, der af Naturen var over ham, og som ogsaa Plessen stiller frem for os, naar han ovenfor (p. 19) taler om den „allermildigste" Maade, hvorpaa Kongen en 10–12 Dage efter Prindsessens Bisættelse yttrede sig til ham. Naar Historien derfor maa dele Frederik IV.s Liv og Regering i 2 Perioder efter hans ægteskabelige Forhold, da maa den endnu langt skarpere sætte en Deling i Christian VI.s ved Prindsesse Sophie Hedevigs Død.

»Förslöf ce 7me Nvbr. 1737.

Mademoiselle!

C'est avec une Obligation infinie, qve j'ay appris par l'honneur de la Vôtre du 5ieme de ce moy, qve S. A. R. Mad. la Princesse a non seulement très gracieusement consenti, qve Son Grand Maitre, Mr. de Linstov, devienne Curateur du Couvent de Wemmetofte, mais qve S. A. R. a bien voulu encore Elle même en presenter la très humble Reqvête au Roy, Grace, pour la qvelle je me mets aux pieds de S. A. R. avec une soumission toute respectueuse. Agrées aprês cela, Mademoiselle, mes très humbles remerciments pour la bonté, qve Vous avés eu de prendre part dans cette affaire, et de la conduire au point, où elle est. Je m'éstimerois de plus heureux, si par mes services j'en pouvois temoigner ma vive reconnaissance, et en même tems avec combien de Zèle et de respect j'ai l'honneur d'être

Vôtre &c.

C. A. de Plessen.

Dagen efter fik Linstov kgl. Bestalling som Curator.

Iøvrigt vedblev Klosterets Stilling til Hoffet at være saa slet som mulig, og 2 Aar efter stillede Kongen sin Unaade paa det skarpeste frem imod det. Da der nemlig i Begyndelsen af 1739 udskreves en Skat i Landet til Opførelsen af Taarnet paa Frue Kirke i Kiøbenhavn, sattes Vemmetofte Kloster ogsaa i Skat dertil, medens andre velgiørende Stiftelser og navnlig Roskilde Kloster fritoges. Over dette Paalæg indgave Klosterets Damer u. 12te Marts en Besværing til Curatorene, fordi „andre pieuse Fundationer her i Riget med slige extraordinaire Paabud hidindtil ikke er vorden bestynget"; hvorpaa Curatorene u. flg. 17de Marts ansøgte H. M., at Vemmetofte Kloster maatte fritages for dette Bidrag, saavelsom for alle andre extraordinaire Paabud i Lighed med Roskilde Kloster. Curatorene havde i deres Ansøgning for Klosteret ogsaa paakaldt H. M.s „stetiges liebreiche Andencken der in Gott ruhenden hohen Stifterinn"; men med Erindringen om hende stod Klosteret ikke mere i nogen Forbindelse hos Kongen, og u. flg. 2den April tilsendte Geheimeraad Johan Ludvig Holstein Curatorene en kgl. Resolution, hvorefter „Hans Maytt. haver allernaadigst ikke behaget saadan deres allerunderdanigste Ansøgning at bevillige".

Imidlertid var Frøken Hohendorf ikke bleven indskreven i Klosteret. Dronningen havde erklæret, som vi have set, at der skulde betales den almindelige Indskrivningskiendelse for hende, og i Reskriptet til Curatorene om hendes Indskrivning var denne Bestemmelse ogsaa optaget. Curatorene havde altsaa Ret til at nægte hendes Indskrivelse, inden de 500 Rdlr. derfor vare erlagte, og de brugte ogsaa deres Ret, uden at paaanke Indbetalingen, som de lode være Fru Hohendorfs Sag selv at erindre Hds M. om. Men at faae Penge af Dronning Sophie Magdalene, var Noget af det, man sidst fik; og hvor ubetydeligt dette Beløb end var, og hvilken Historie denne Sag end havde, trak det ikke desto mindre ud med Betalingen i over — 9 Aar, og først d. 15de Novbr. 1745, altsaa kun ¾ Aar for Christian VI.s Død, udrededes den endelig, dog ikke af hende selv, men af den kgl. Skatolkasse. Hermed blev Frøken Hohendorf nu indskrevet, men da Tidsforholdene medførte, at der i de nærmest følgende 4—5 Aar ingen Indtrædelser fandt Sted, og hun saaledes først til Juni Termin 1750 kunde indkaldes til Hæving og Ophold i Klosteret, erklærede hun, at hun vilde opgive sin Plads i Klosteret, naar dette vilde tilbagebetale hende de 500 Rdlr., Dronningen havde indskudt. At tilbagebetale Nogen sin Indskrivning, var en Praxis, som Klosteret naturlig ikke kunde gaae ind paa; der forelaae imidlertid her saadanne, som det hedder, „ganske besynderlige Omstændigheder", at Andragendet bevilligedes i et Conventmøde af forangaaende 4de Mai, dog at „Saadant skal blive uden ringeste consequence for alle andre Frøkener nu eller herefter i Klosteret".

Dette blev altsaa det endelige Udfald af Klosterets Strid med Sophie Magdalene, som danner en Episode i dets Historie, der giver Træk til at kiende denne Dronning i det private Liv.

IV.

Priorinde Barner havde paa den smukkeste Maade understøttet Plessen i Sagen om Frøken Hohendorf, uden derved at lade sig lede af noget Hensyn til sin egen personlige Stilling til Dronningen eller til sin Søsterdatter. Og, som vi ovenfor have set, med hvilken Glæde og Taknemlighed, hun udtalte sig om det heldige Udfald, det første Aar for Klosteret havde havt, saaledes

see vi ogsaa, hvorledes Plessen paaskiønnede den Omhu, som hun indenfor sit Omraade viste for, at befordre Klosterets Vel, af hvad han u. 21de Mai 1740 skriver til hende:

„Ewre Hochwürden Rechnung von des Closters Einnahmen und Ausgaben von 1 Mai 1739 – 1 Mai 1740 habe wohl (erhalten), und gleichwie aus diesen Dero kluge und sorgfältige haushaltung höchst rühmlich hervorleuchtet, so geben jene von Dero Generositet und für das Closter hegende mütterliche Liebe ein ganz ausnehmendes Merkmahl. Ich dancke anbey mit Ewr. Hochwürden den Höchsten demüthigst für Seinen Väterlichen Seegen, Er lasse solchen ferner über das Closter gnädigst wallten, und nehme Selbiges in Seinen heiligen Schutz. Er erhalte demselben insonderheit Ewr. hochwürden noch viele Jahre bey allem Selbstverlangten Wolhergehen und Vergnügen, daran Niemand größeren Antheil nehmen kan als Ich, der die Ehre habe mit schuldigstem Respect und vollkomnester Ergebenheit stets zu beharren

Ewr. Hochwürden
gehorsamster Diener
C. A. v. Plessen.

Plessens Ønske i dette Brev, at Priorinde Barner fremdeles maatte bevares paa sin Plads for Klosteret, viser, at der ogsaa i de forløbne 5 Aar havde været en giensidig Overensstemmelse mellem dem i Alt, hvad der angik Klosterets Bestyrelse. Men ½ Aar efter indtraf der en Begivenhed, der paa engang afbrød denne gode Forstaaelse, idet Marskal Bülov, der foruden Klosterets Godser ogsaa bestyrede Plessens, pludselig døde under et Ophold paa Gunderslevholm d. 15de Novbr. 1740. Priorinden og Damerne ønskede nu meget, at hans Plads maatte blive besat igien, og Priorinden tilskrev strax Plessen derom. Men herpaa svarede Plessen, at dette aldeles ikke kunde skee, da Pladsen blot var personlig, og ifølge Fundatsen skulde nedlægges efter Bülovs Død; hvorhos han tilføiede, at, da Klosteret nu ved Inddragelsen af denne Post vilde komme til at spare en aarlig Udgift af 500 Rdlr., foruden de forskjellige Deputater, og da Forvalteren for dette Aar havde givet ham en gunstig Oversigt over Indtægterne og Udgifterne ved Bøndergodset, saa kunde man indkalde de 3 nærmest indskrevne Damer til Hæving og Bopæl i Klosteret. Priorinden skrev imidlertid tilbage, at hun hverken antog, at Klosterets nærværende Tilstand tilstedede nogen Udvidelse, eller at man under saa vanskelige Tider burde tillade sig nogen, men langt snarere, hvis der var

noget Overskud, da deels derved søge at sikkre sig med Følgerne af muligt indtrædende Uheld, deels afholde andre Udgifter deraf, der paahvilede Klosteret, og hvorpaa hun som Exempel vilde anføre en Udvidelse af Boligen for den danske Præst, Mag. Heiberg, der vilde koste en 150 Rdlr., og var saa nødvendig, at vilde Klosteret ikke bekoste den, saa vilde hun selv. Indholdet af dette Brev frembragte det samme Indtryk paa Plessen, som hans Brev havde giort paa Priorinden, og med Plessens Svar herpaa kom det nu til en Brevvexling mellem Priorinden og ham om denne Sag, der berørte dem Begge paa en meget personlig Maade, og blev til et Forfatnings Spørgsmaal for Klosteret. Vi skulle nedenstaaende meddele de vigtigste af disse Breve, dog med betydelige Forkortelser i Plessens. Vi begynde med Plessens Svar af 20de Decbr. (1740) paa Priorindens sidst anførte Brev:

Meine liebe frau Priörin!

Ich hoffe, Sie werden Ihrem geringen und ergebenen Diener samt meinem Herren Collegen so viel zutrauen, daß wir Ihnen nichts, Gewissens und Amtshalber proponiren würden, drey fräuleins ins Closter aufzunehmen, wann wir nicht zuvor einen genauen Ueberschlag mit des Closters Beutel gemacht hätten, welcher nicht allein den Unterhalt von drey fräuleins, sondern von Sechsen sehr wohl ertragen kan —, denn wir werden Gottlob ungeachtet dieses so schweren Jahres künftigen 11ten Junii wenigstens 1000 Rr. auszusetzen übrig behalten. Wir werden sie annoch dieses mahl auf Zinsen setzen, weil freylich sogleich keine fräuleins einzunehmen seyn, welches daß es diesen Winter geschehen sollte, auch nie die intention gewesen; aber wohl am künftigen 11ten Junii, geliebt es Gott, unfehlbar. Und solchergestelt gedencken wir mit Dero Gutfinden j ä h r l i c h unter der guten hand Gottes zu continuiren, um unserm Gewissen und der hochseeligen Stiffterin intention ein Genügen zu thun, nie aber die Closter-Capitalien mit der Güther- und Renten-Ueberschuss, sondern nur mit der Einschreibungs-Geldern zu vermehren; solchergestalt Gott für Seinen verliehenen Seegen zu dancken, und den künftigen in festen demüthigen Glauben zu erwarten. Denn aus Sündlicher furcht für böse Zeiten arme Mädgens hinsitzen zu lassen, und, so zu reden, mit Ihrem Brodte die Closter-Capitalien zu vergrößern, däucht uns nicht recht zu seyn.

Betreffend sonst des herrn Magister Heibergs Anliegen wegen Vergrößerung seines hauses, so haben wir, der Hr. Hoffmeister v. Linstov und

ich diese Sache überleget, finden aber daß es unmöglich sey diesem guten Manne darin auf des Closters Unkosten zu fügen. Um aber unseren guten Willen deutlich zu zeigen, sind wir resolviret aus unseren Beuteln ihm ein Jeglicher 50 Rx. zu schencken, und wann Ewr. Hochwürden 50 andere Rx. dazu legen werden, woran ich nicht zweifle, weil Sie ihm gar die gantze Summe haben schencken wollen, so kann er sein haus selber bauen lassen nach eigenem Belieben und Vergnügen.

Ich verharre übrigens - -
C. A. v. Plessen.

Copenhagen d. 20sten Dec. 1740.

Ligeoverfor den Udsigt, som Plessen her stillede Priorinden til at Curatorene ikke alene vilde iværksætte den bebudede Indkaldelse af de 3 Damer i Klosteret til den kommende Juni Termin, men saaledes Aar for Aar blive ved, til Klosteret fik sit fulde Antal, henviste Priorinden til Constitutionen i Klosterforfatningen, og idet hun i Henhold til denne erklærede, at dette Spørgsmaal ogsaa var afhængigt af hendes og Damernes Samtykke, gav hun Udsigt til, at disse i saa Fald vilde modsætte sig det ved Afstemningen; hvorhos hun paany fremdrog et Par andre Udgiftsposter, som ogsaa havde Krav paa Klosterets Kasse i Øieblikket. Hun skriver saaledes 6 Dage senere:

„Es ist mir sehr lieb aus Ewr. Excellencen geehrtesten vom 20ten Dieses zu vernehmen, daß die drey oder sechs fräuleins, wovon die frage ist, nicht sogleich hieher solten berufen werden, sondern daß es damit fürs erste bis künftigen 11ten Junii anstehen kan. Indessen werden Ewr. Excellence und Dero verehrtester Hr. Collega verhoffentlich hieher kommen und nach dem 2ten Articul der Fundation diese wichtige Sache mit mir und denen sämtlichen Kloster-fräuleins überlegen, und darauf nach maaßgebung des 26ten Articuls nach Mehrheit der Stimmen zum Schluß schreiten. Zu der nothwendigen Vergrößerung der schlechten Preisterwohnung contribuire sehr gerne 50 Rthlr., der andere Prediger klagt ebenfalls über sein schlechtes Haus, worin Er für Wind und Wetter sich nicht begehen kan; unser Planckwerck um den Garten ist sehr baufällig.

Ich bin mit schuldigster Consideration - -
Dero dienstwillige dienerin
A. J. Barner.

Wemmetofte den 26ten Dec. 1740.

Herpaa svarer Plessen 4 Dage efter, at Priorinden og Klosterfrøkenerne ikke skulle stemme over, hvor mange Damer, der kan indtages i Klosteret, men om hvorvidt de vedkommende Damer egne sig til at leve i Klosteret, og tilføier sluttelig, at han i den Modstand, der gjøres hans Forslag, kun kan see en personlig Grund:

„Ewr. Hochwürden höchstgeehrtes vom 26ten dieses habe zu seiner Zeit wohl erhalten, (und) ermangele nicht dessen Empfang zu berichten mit Bitte mir zu melden, warum Ewr. Hochwürden — Sich auf Curatoren Ankunfft, deliberation, votirung p. p. auf Wemmetofte berufen, ehe Sie drey fräuleins ins Closter und zur hebung nehmen wollen. Denn wir können aus der Fundation eben so wenig deutlich sehen und schliessen, — obwohl es dahin gezogen werden kan, wenn man will —, als ich von der hochseligen Stiffterinn jemahls erfahren oder verstanden habe, daß die fräuleins mit der qvantitæt der einzunehmenden Closter-fräuleins etwas sollten zu thun haben, wohl aber mit derselben qvalitæten. So giebt es auch die Natur der Sachen selbst, daß die Closter-fräuleins von der qvantitæt nicht urtheilen können, weil sie der Closter-Güther Zustand und Revenüen nicht wissen. Ich sollte auch meinen, man müße Curatoren zutrauen, daß sie besagte Revenüen nicht zu erschöpffen gedencken, obschon wir es für des Closters größesten Reichthum halten, wenn es nach Maaßgebung der hochseligen Printzessinn Christlöblicher intention gantz voll wird. Item warum Ewr. Hochwürden belieben des Herrn Magister Heibergs Haus ein schlechtes zu nennen, denn ich kann versichern, daß meine Vorfahren auf Höykendorff nicht ein so gutes Haus bewohnt haben. Auch habe ich nie gehöret, daß des deutschen Predigers seinem Hause etwas fehle, und fenstern und thüren muß ein Jeglicher, der ein Haus bewohnet, selbst dichten und unterhalten. Was das Planckwerck um den Garten betrifft, so bedarf des Closters Cassa hiemit wohl nicht beschweret zu werden, zumahlen da der Garten ohne alle propreté beständig hinlieget, keines Planckwercks mehr werth ist, und mit einem geflochtenen Zaun genugsam geheget werden kann.

In Summa ich muß in wohlhergebrachtem Vertrauen Ihnen sagen, daß Ich glaube, Sie haben, wie Sie mir Ihren gedachten kurtzen aber sehr bedencklichen Brief geschrieben, — indirecte unsere gute intention das Closter zu füllen, — hintertreiben wollen. Ich verlasse mich aber auf Ihr gutes, christliches herz, welches sich bald findet —, und getröste mich demnach alles

Guten. Ich kann Ihnen auch leicht vergeben, daß Sie etwas warm werden bey dieser Vergrößerung der haushaltung, weil ich weiß, was Sie schon für Arbeit und Sorgen haben. Allein nehmen Sie Sich hülfe von Closter-fräuleins, und von anderen für Geld, machen Sie (sich) alles leicht nach Möglichkeit und gedencken immer: „Laßt uns gutes thun, weil wir noch leben, es kömt der Tag, da man nicht wircken kann" pp., und traun dem lieben Gott wohl, so werden Sie freudigkeit haben nun und Ewig".

Mit schuldigem respect - -
C. A. v. Plessen.

Copenhagen d. 20ten Dec.
1740.

Allerede forinden Priorinde Barner modtog Plessens ovenanførte Svar, havde hun i Fortsættelse af sit forrige Brev indsendt nedenstaaende Skrivelse fra sig og Klosterfrøkenerne, om at Bestyrelsen af Klosterets Capitaler og Godser skulde overgives til dem med Bistand af Curatorene:

Wemmetofte 6te Janv.. 1741.

Ewrer Excellence und Ewr. Hochwohlgebohrenen wünschen wir zu-forderst bey dem Eintrit des Jahres wie auch sonst allezeit von dem Allmäch-tigem Gott beständiges Vergnügen und alles Wohlseyn. Demnächst finden wir uns gemässiget Ewrer Excellence und Ewr. Hochwohlgebohrenen ergebenst und gehorsamst vorzustellen, wie uns sowohl der 22te Articul der Fundation, (wonach es den Herren Curatoren allein oblieget die Closter-Mittel zu administriren), als auch die nach des Seel. Herrn Marschal v. Bülows Tode angefangenen Einrichtungen, (da die Herren Curatores die administration der Güther auch über Sich genommen und die Bedienten an sich gewiesen), uns sehr nachtheilig anscheinen wollen, nicht sowohl fürs gegenwärtige, da wir Gottlob in guten Händen sind, als eintzig und allein fürs zukünfftige, wenn nach Gottes Willen über kurtz oder lang andere Deroselben succediren werden, die alsdann als wirckliche Vormünder des Klosters und nicht als dessen Curatores anzusehen seynd, indem Sie Beydes, die Mittel, die Güther und die Bedienten in Ihrer Gewalt haben, ohne dafür an Jemanden in der Welt responsabel zu seyn; (und da) die Fundation ausdrücklich meldet, daß sie (die Curatoren) nur helffen sollen die conservation der Güther zu be-sorgen, „de skal hiælpe at besørge Godsets Conservation", wäre also unsers Ermessens der Sicherheit und wohlfart des Klosters am bestem gerathen, wann ins künfftige der Priörin und 4 ältesten Conventualinnen die Admini-

stration der Capitalien und Güther, als denen es bey der conservation der Güther am allergelegensten ist —, unter dem Beystande, Aufsicht und guthen Rath der Herren Curatoren, anvertrauet würde. Das Vermögen unsern Mitteln und Güther obgedachter Maaßen vorzustehen, wird man uns verhoffentlich nicht absprechen, nachdem die tägliche Erfahrung und sehr viele Exempeln als die frau Rosenkrantz zu Seltzoe, die Geh. Räthin Krabbe, die beiden alten frauen zu Borrebye, die Geh. Räthin Rabe und 100 andere im Lande uns das Wort reden. Unsere gehorsamste, ergebenste, und instän-digste Bitte ergehet dahero an Ewr. Excellence und Ewr. Hochwohlgebohrenen, weil die Sache bey Dero Leben und durch Dero Vermittelung noch abge-holfen werden kann, vorerwähnte Umstände des Klosters zu beherzigen, ab-sonderlich aber 1) nach der durch den 47ten Articul gegebenen allergnädigsten Erlaubniß die königl. Ordre allerunthertänigst auszubitten, daß Curatores ohne Vorwissen und Einwilligung der Priörin und 4 ältesten Conventual-innen keine von des Klosters Capitalien loßkundigen noch die Obligationes bey sich behalten können, sondern stets gehalten seyn sollen selbige der Priörin zur sicheren Verwahrung zu zustellen; und 2) die Administration der Land-güter auf einem dauerhaften und dem Kloster vortheilhaften fuß zu setzen".

— — — Ewr. Excell. und Ewr. hochwohlgeb.
ergebene und gehorsamste dienerinnen
A. J. Barner, C. W. Osten, C. U. Linstow, A. H. Trolle, M. R. Tillisch.

Herpaa svarede Curatorene d. flg. 21de Januar, at det aldrig havde været Prindsessens Mening, at Priorinden og Klosterfrøkenerne skulde befatte sig med Klosterets Capitaler og Godser, at det maa ansees for aldeles til-fældigt, naar det gaaer godt med Damers Bestyrelse af deres egne Eien-domme og Midler, og at Klosterets Capitaler og Godser desuden kun tilhøre Stiftelsen og ikke de Damer, som ere i Stiftelsen. Til Slutningen tilføier Plessen en Apostroph om sig selv [1]).

„Ewrer Hochwürden und Hochwohlgebohrenen geehrte Zuschrift vom 7ten dieses haben wir wohl empfangen und daraus Dero Meinung und Vorschläge die künftige administration der Closter-Güther und -Capitalien betreffend mit mehrem gesehen. Nun sind wir gäntzlich persvadiret, daß dieselben bey Ab-

[1]) Denne Skrivelse er den udførligste af alle Plessens i denne Sag, og optager ikke mindre end 5 halve Ark i Originalen.

fassung besagten Schreibens die allerbeste intention und nach Dero Einsichten das interesse des Closters zum wircklichen Augenmerck mögen gehabt haben, welches zu gedencken wir besonders in Ansehung Ewr. Hochwürden um so mehr Ursache finden, da Sie durch Dero recht Mütterliche oeconomie im Closter uns und einem Jeden bisher die herrlichsten Proben sehen lassen, wie christlich, gut und redlich Dieselben es in der That mit dem Closter meinen. Wir beklagen demnach billig mit dem allergrößten Leidwesen, daß Ewr. Höchwürden bey Gelegenheit der in das Closter einzunehmenden 3 fräuleins Exspectantinnen auf gantz irrige Gedancken gerathen, und daß, anstatt bey dieser materie zu bleiben —, Dieselben viehlmehr dagegen einen so gewaltigen Absprung von besagter Materie machen, und die 4 ältesten Closterfräuleins auf Gedancken bringen und zu deren Bewerckstillegung veranlassen in Sachen, welche Ihnen eben so wenig beykommen, als wir sie jemahls billigen, vielweniger betreiben können noch werden. Was wir aber überdies noch mehr beklagen und am meisten befürchten ist, daß andere Leute — gar leicht den Argwohn fassen möchten, als wenn im Closter gegen Curatores speculiret und besondere mesures genommen unter dem schönen Vorwand künfftiger Zeiten, obschon wir für unsere Personen solches viel milder beurtheilen wollen, und daneben versichert sind, daß, wenn gleich Ewr. Hochwürden jezuweilen irren, wie allen Menschen wiederfährt, dennoch Dero aufgeklärter Verstand und durchdringender Begriff Dieselben nicht lange im Irrthum bleiben läßt.

Uebrigens (betreffend) Ewr. Hochwürden und Hochwohlgebohrenen Schreiben ist es die intention der hochseeligen Stiffterin bey der Stifftung, (von welcher Sie einen jeglichen Punct vielfältig mit mir, von Plessen, unwürdigst zu überlegen geruhet) niemahls gewesen, daß Priörin und fräuleins mit den Closter-Gütern oder -Capitalien das geringeste zu bestellen haben sollten, noch daß der Hr. Marschall v. Bülow, (welchem und seiner Familie die in Gott ruhende Printzessin nur lediglich Ihres hochseel. Herrn Bruders wegen hat wohlthun wollen), jemahls einen Successorem haben sollte. Und falls Priörin und fräuleins hierüber Zweiffel erregen wollen, würden wir Curatores uns in die betrübte Nothwendigkeit gesetzet sehen allerunterthänigst Gegenvorstellung zu thun. Denn ob es zwar nicht an Exempeln fehlet von Wittwen, welche ihren Güthern und Mitteln mit Nutzen selbst vorgestanden, — (wie) wir auch gerne glauben wollten, daß Ewr. Hochwürden u. Hochwohlgebohrenen hiezu vor Anderen Verstand genug besitzen mögen —, so

können wir Ihnen doch im Gegentheil nicht bergen, daß eben so viele, wo nicht mehrere Exempel vorhanden sind, da der Dames ihre Güther-verwaltung entweder gar übel abgelaufen, oder wo der gute Ausschlag lediglich von einem auf die probitet ihres Reit-Voigtes gegründeten glücklichen hazard abgehangen (hat), maaßen dazu eine mannigfaltige connoissance erfordert werde, welche aber von dem fräulichen Geschlechte so wenig zu verlangen als zu erwarten stehet. Desgleichen können wir auch nicht umhin eben dieselben sentimens von Dames zu hegen wegen Besorgung considerabler Capitalien. Zumahlen hier die Mittel und Güther, welche Ewr. Hochwürden und Hochwohlgebohrenen in einem etwas weiten Verstande „die Ihrigen" zu qvalificiren beliebet, niemahls der pro tempore Closter-Dames ihre Eigenthümliche Capitalien und Güther sind oder werden, sondern zu Ewigen Tagen dem Closter überhaupt verbleiben.

Hienächst können auch Ewr. Hochwürden und Hochwohlgebohrenen — um so mehr gäntzlich unbesorgt leben, als wir gewissenhaft versichern können, daß der jetzige Verwalter, — kann und will er nur nach seinem theurem Versprechen kaltsinnig und freundlich seyn —, seines Gleichen im Lande nicht zu finden ist.

Wollten wir aber (endlich) auf das zukünftige sehen, So möchten wir wohl fragen, wer denn uns und Ihnen mehr für Künftige Priörinnen und älteste Conventualinnen als für Künftige Curatores repondiret?

Dörfte und wollte ich v. Plessen mich hienächst beklagen über die contradiction, schlechte consideration, confiance und Erkenntlichkeit von Personen, welche samt dem gantzen Closter ich durch die unendliche Barmherzigkeit Gottes, — Dem allein die Ehre dafür sey —! allerunwürdigst vor Ihm mit Liebe und so großen Kosten, die mich fast sehr zurückgesetzet, bishero, zu sagen, auf den Händen getragen habe und noch trage, so wäre hier der Ort und Gelegenheit dazu; allein da ich mein Lohn bey Gott und nicht bey Menschen suche, zudem auch Ewr. Hochwürden und Hochwohlgebohrenen gar nicht arges zutrauen darf, was den Grund des herzens anbelangt, so übergehe dergleichen billig mit Stillschweigen.

Mit schuldigstem respect und besonderer consideration

— —

Copenhagen
den 21sten Januarii 1741.

C. A. v. Plessen, E. C. Linstow.

Samme Dag, som Curatorene havde skrevet dette Brev, havde Priorinden affendt nedenstaaende Svar paa Plessens Brev af 30te Decbr. f. A.:

„Ewrer Excellencen höchstgeehrtes Schreiben vom 30ten Dcbr. habe den 9ten dieses, weil unser Postillon damahls wegen des häufigen Schnees nicht reiten konnte, erst erhalten, und erwiedere in schuldigster antwort auf die mir vorgelegten fragen:

Auf der Herren Curatoren Ankunft, Deliberation und Votirung im Kloster habe (ich) mich berufen, ehe ich 3 oder 6 fräuleins ins Kloster nehmen und alle Jahre bis auf 21 fräuleins damit continuiren könne, weil der 2te Articul der Fundation den consens und vota der Kloster-fräuleins expresse befehlet, wenn aber besagter Articul zweideutig ist, und die Kloster-fräuleins wohl über die Qvalitet nicht über die Qvantitet, wie Ewr. Excellence meinen, zu votiren habe, so muß gestehen, daß ich keinen eintzigen Articul mir traue zu begreiffen.

Was der gottseel. Stiffterin Intention anlanget, worauf Ewr. Excellence sich berufen, so ist der Herren Curatores Anmuthen das Kloster bald zu füllen, selbiger platterdings entgegen, denn Sie im besagten 2ten Articul declariret, daß im Anfange und bis das Kloster im Zuwachs kommt, nur 7 fräuleins solches beziehen sollten, und da nun im 6ten Jahre schon 9 fräuleins darin hebung geniessen und wir auch leider gar zu umständlich wissen, daß die Land-güther in einem erbarmenswürdigen himmelschreienden Zustande sind, und unsere wenige Capitalien in der commerce stehen, so verzeihen Ewr. Excellence mir, daß ich nicht glaube gegen höchstgedachter Princessin Intention zu sündigen, wann ich Zeit und Deliberation verlange, um mehrere fräuleins hieher zu rufen, und denen gegenwärtigen nicht den Rock ausziehe, um die einzunehmenden zu kleiden. Ewr. Excellence können auch beliebig von der Hofmeisterin Holstein erfahren, daß die gottsel. Princessin an ihr gesagt: „Sie können wohl absehen, wie 7 fräuleins hier ernährt würden, aber nicht womit sie den Rock bezahlen könnten"! woraus erhellet, daß Sie einen so schleunigen Zuwachs weder gehofft noch verlangt hat.

Daß des Herrn Magister Heibergs Haus schlecht, und des Herrn Colds [1]) noch schlechter, können Ewr. Excellence von denen Bewohnern am Besten

---

[1]) Den tydske Præst ved Klosteret.

erfahren. Anstatt des Planckwercks um den Garten kann mir, — wenn es der Wohlstand erlaubt —, ein geflochtener Zaun gut genug seyn.

Mit schuldigster consideration —

Wemmetofte den 21sten Janv. 1741.

A. J. Barner.

Der vexledes endnu et Par Breve i denne Sag, indtil Plessen hævede den ved en (dansk) Skrivelse af følg. 29de April, der sluttede med den Erklæring, at naar Priorinden og Damerne ikke vilde optage de 3 exspecterende Frøkener, vilde Curatorene ikke undlade at giøre, „hvis dennem muligt er, for at trøste dem", hvorved Plessen formodeligt mente, at saa vilde han selv betale dem Hævingerne.

Den Skrivelse, som Priorinden og Damerne havde indsendt til Curatorene om Bestyrelsen af Klosterets Capitaler og Godser, indeholdt 2 ganske forskiellige Andragender, hvoraf det første med Bestemthed forlangte, at Overbestyrelsen af disse skulde gaae over til Priorinden og Damerne, det sidste derimod indskrænkede sig, hvad Capitalerne angik, til blot at forlange, at Stiftelsens Obligationer skulde opbevares i Klosteret, og ikke maatte opsiges uden Priorindens og Damernes Samtykke, og med Hensyn til Godserne nedstemtes Fordringerne til en almindelig Udtalelse om at sætte Godsbestyrelsen paa en fast Fod. Vi kunne derfor ikke tvivle om, at den første Del hidrører fra Priorinden og Slutningen fra Damerne, der ikke vilde gaae videre, og ikke selv have nogen Bestyrelse af Klosterets Penge, og endnu mindre have noget med Godserne at giøre. Plessen havde imidlertid i Curatorenes Svar udelukkende holdt sig til det første Andragende, som han havde erklæret, at Curatorene aldrig vilde række Haanden til. Hvad det andet Andragende derimod angik, da tiltraadte Plessen det med Hensyn til Capitalerne som en Bestemmelse ved Klosteret efter hans og Medcurators Død, efterat Priorinden og Damerne ved en Revers af 19de October s. A. havde erklæret, at der ikke derved skulde giøres den mindste Indskrænkning for de nuværende Curatorer i den frie Raadighed, hvormed de hidtil havde bestyret Klosterets Midler [1]). Der stod saaledes kun Spørgsmaalet tilbage om

[1]) Priorinden og Damerne erklære deri, at da „vi noksom veed og fuldkommeligen ere forsikkrede, at Klosterets Midler langt bedre af velbemeldte høve Herrer Curatores (Plessen og Linstov) kand conservereres og iagttages end af os Self", saa skulle disse ogsaa, „ligesom forhen, eneste og alene være berettigede og have Magt uden nogen Vores consens at løskyndige og udsætte Klosterets Capitaler".

Godsernes Bestyrelse, og da Ankerne her nærmest gik ud paa Bortfiernelsen af den daværende Forvalter, Eggert Friborg, besluttede Plessen ogsaa at giøre denne Indrømmelse, hvor nødig han end i det Dieblik, da Godsernes Bestyrelse var gaaet over paa Curatorene, vilde skille sig ved denne, der havde været ansat derved fra Prinds Carls Tid, og besad hans fuldkomne Tillid.

At Friborg ogsaa maa have været en meget dulig Mand, fremgaaer ikke alene af Plessens ovenanførte Yttringer om ham i Curatorenes Skrivelse til Priorinden og Damerne, men endnu mere af de Beviser, som her foreligge paa, hvad Grund Plessen havde havt til, som han deri siger, at tage et helligt Løfte af ham paa, at han skulde være „kaltsinnig und freundlich", thi vi see, at der i den Henseende tidligere havde været Adskilligt i Veien med ham, som man ikke vilde have baaret over med, naar man ikke af andre Grunde havde holdt paa ham. Saaledes skriver Oberst Kalckreuthers Enke paa Lindersvold, Fru Hedevig Sophie Schildern, i en Ansøgning til Prinds Carl af 27de Marts 1728, om at en Proces maa bortfalde, som er reist mod hende, fordi hendes Skyttekarl har skudt nogle Harer paa Kongens og Prindsens fælles Vildbane i Stevns, at dersom det siges om hende, at hun har forlokket sin Skyttekarl dertil ved mod Loven at lønne ham stykkevis, — hun kan ikke vide om Saadant kan være giort for en 4—5 Aar siden i hendes sal. Fru Moders Tid[1]) —, da er det kun en Efterstræbelse mod hende af Forvalteren, og „hans Fuldmægtig Friborg, hvilken for et Aars Tid siden hende paa hendes Gaard meget grovt og ubesindigt begegnede, og mulig ei er fornøiet med Commissairenes Doms Udfald herover for nylig". Først en 3—4 Maaneder efter dette Brev blev den her omtalte Dom d. 5te Juli forkyndt for Friborg paa Vemmetofte, og at han, som Fru Kalckreuther skriver, ei var fornøiet med den, viste han noksom ved, at han tog saaledes mod Domsmændene, at han derover paadrog sig en ny Sag[2]). Værst var dog den

[1]) Den bekiendte Fru Merete Sophie Urne, som var gift med Oberst Rabe v. Schildern til Lindersvold.

[2]) Det hedder i det hertil tagne Thingsvidne af 5te Juli 1728, at „2 Mænd kom til Mr. Friborgs Dør, for at forkynde ham Dommen i Sagen mellem Fru Kalckreuther og ham, og da Mr. Friborg ikke var tilstede, tog den Ene en Bog (Protokol) og oplaste Dommen, medens den Anden stod og læste i noget Papir, hvorpaa samme Dom var afskrevet. Da Mr. Friborg saa kom til, spurgte han dem, om de skulde forkynde Dommen for Døren eller for de Folk, som stode omkring (og ikke for ham)? hvorpaa han tog Parykken af hans Hoved, som læste Dommen op, og slog ham med den om Ørene og sagde: „din Hundsfogt, veedst du ei mere af Kongens Lov og Ret"? Derefter satte han Parykken paa igien, og sagde: „kom herind, om du vilt forkynde mig Dommen"!

Sag for Friborg, der reistes imod ham 4 Aar senere som Forvalter hos Prindsessen paa Vemmetofte, forbi han i Hidsighed havde afstraffet en Skytte, og denne var død 14 Dage efter. Det blev her nødvendigt, at lade Liget obducere og de optagne Forhører indsende til det medicinske Facultet, for at faae den Vedkommendes Dødsaarsag afgiort. Facultetets Betænkning frigiorde imidlertid Friborg aldeles, og erklærede, at Døden var en Følge af en stærk „Flodfeber" paa Godset, som den derværende Barber havde behandlet aldeles urigtigt[1]). — Efter den Lære, som Friborg saaledes havde faaet, see vi

[1]) Denne Betænkning er af 24de Februar 1733, og det hedder deri:

„Det synes af acterne, at den afdøde Niels Andersen Skiøtte icke haver formeent sig nogen skade at være tilføiet af de hug, hand fick af forvaldteren Eggert Friborg, uden alleniste et stød i siden, som hand meente sig ey lætteligen at kunde forvinde; dog synes icke nogen suspicion derpaa at kunde kastes, saasom de tvende Chirurgi, der forrettede obductionen dertil Intet have fornummet, men bevidne, at saavel tarmene som alle viscera vare gandske friske og uden Læsion*); saa at vi slutte og statuere for vist, at manden ingen lunde er død af de hannem af forvaldter Friborg paabragte slag. For da nu at finde efter saniora principia medica hvad aarsagen kunde være til mandens død maae vi noget nøye igiennem gaae historiam morbi med sine omstændigheder, hvilcket haver sig saaledes efter acternes formældning: 1732 den 12te Nvbr. fick hand de slag af forvaldteren, som suspicionen nu kastes paa. Den 15 Nvb. var hand paa sit huus at tæcke, hvor hand da lætteligen i formodentligt kolt og vaaet veyerligt kunde hendte sig sin sygdom paa halsen, som Chirurgi bevidne at have været en heftig febris med sterck hoste; fra taget gik hand need og lagte sig til sengs, og forblev sengeliggende af bemelte flodfeber, som den tid sterck grasserede paa Wemmetofte goeds og andre stæder i Siæland, hvilcken flodfeber er og var af den natur, at patienterne tit hoster blod med anden materie op, hvilcket acterne og saa beviise at være skeet med den afdøde Niels Andersen Skiøtte. Den 19 Nov. femte Dag i Sygdommen blev han aarelabt, og siden den 25. Nov. ellefte Dag i sygdommen atter aarelat, hvorpaa han døde natten imellem 27 og 28 Nov. Dies Critici skulde efter saadan historie være den 22 og 29 Nov. Nu holder lærde og erfarne Medici for, at om mand i saadanne febribus vil aarelade, maa det skee strax i Begyndelsen; Thi om det skeer efter 3 eller 4 Dage bliver crisis turberet, og Blodet gierne stemmes til hovedet versus diem criticum, hvor det som oftest i slige casibus bryder ud, extravaserer sig, og saaledes spiller tragoedien til ende. Og just saadan er denne sygdoms historie. Den 25 Nov. die indicatoria blev hand af Lengercken til utide aarelabt, samme Dag haver Kretzmer fundet ham i en sterck sveed, som var den rette crisis morbi, hvilcken ved den utidige venesection er bleven turberet, og saaledes Blodet stemmed til hovedet, extravaseret, og Sygdommen ilde udfalden. Saaledes slutter og judicere vi efter gode medicorum practicorum vel funderede (principia) med een god Samvittighed over dette Døds fald".

Haffniæ die 24 februarii Ao. 1733.

Johannes de Buchwald Professor Medicinæ publicus &c. (L. S.)

Petrus Horrebow Med. B. & Astron. Prof. (L. S.)

*) Her følger den videre Beskrivelse og Bedommelse af Obductionsforretningen.

imidlertid ikke senere Retssager mod ham af den Art, og i de mange Skrivelser, der foreligge til ham fra Bülov lige til dennes Dødsdag, spores det ikke heller, at han i den Retning har givet denne Anledning til Mishag med sig. Grunden til Ønsket om hans Bortfiernelse maa derfor nærmest søges i, at han paa en Maade var Skyld i, at Plessen var kommen paa den Tanke, at ville benytte Bülovs Død til en Udvidelse af Klosteret, fordi han havde givet ham en Beretning om Godsernes Tilstand, som betryggede Plessen i den Henseende, og man frygtede for lignende Erklæringer i Fremtiden, saa ofte der blev Spørgsmaal om Udvidelser. Da Priorinden derfor, som Friborg klager over, derefter viste ham sin store Unaade i Tienesten, og Plessen vidste, hvordan Friborgs Natur var, om han ogsaa nok saameget havde lovet at passe paa sig, fandt han det rigtigst at hæve Forholdet, og samme Dag, som han her under et Ophold paa Vemmetofte gav sit Samtykke til Damernes Andragende om Capitalerne og modtog den af dem i den Anledning udstedte Erklæring, afskedigede han ogsaa Friborg som Forvalter, og overdrog ham efter hans Ønske Høistrup i Forpagtning, hvorhos han for hans lange og tro Tieneste ved Vemmetofte, baade før og efter det var blevet Kloster, tillagde ham en aarlig Pension af 200 Rdlr. Cour.

Saaledes bilagdes da denne Sag, der viser os, hvilken Conflict Plessen maatte bestaae indenfor Klosteret selv. Men fremtræder ogsaa derved Plessens Stræben efter at giøre godt paa den smukkeste Maade, og skulde det synes, at han mindst af alle burde hindres i at indtage Damer i Klosteret af dem, der, som han siger i den ovenanførte danske Skrivelse, alle paa en Eneste nær kunde „næst Guds Barmhiertighed takke ham for at de sidde, hvor de nu sidde", saa maa man ikke desto mindre erkiende, at Priorinden og Damerne giorde deres Pligt, naar de i dette Tilfælde forenede sig om, at forhindre den Udvidelse af Klosteret, som Plessen paatænkte, fordi Forholdene ingenlunde tillode det, og vi kunne ogsaa kun af deres Frygt for, at Klosterets Existens skulde udsættes for Fare, forklare os, at de lode Plessens Stilling til Klosteret aldeles ude af Sigte, og alene gik ud fra, at Klosteret skulde bygge paa sig selv, og ikke paa Plessen, faldt han fra, skulde det have Vanskelighed nok ved at holde sig, som det var. Det var ogsaa Hensigten, at faae Spørgsmaalet om Klosterets Udvidelse i sin Magt, der ikke alene laae til Grund for Andragendet om Overbestyrelsen af Stiftelsens Capitaler og Godser, men ogsaa for det andet Andragende, der kun forlangte, at dens Obligationer skulde opbevares i Klosteret, og ikke maatte opsiges uden Priorindens og

Damernes Indvilligelse, idet man derved vilde sikkre sig, at disse ikke bleve optagne, for at forøge Indkaldelserne. Dette Sidste opnaaedes nu vel ikke ved den Afgiørelse, Spørgsmaalet fik, men blev derfor ikke uden Indflydelse paa den Fremgangsmaade, Plessen senere fulgte i dette Punkt.

Det var Priorinde Barner, som var Plessens bestemte Modstanderinde i den Anskuelse, hvorefter han vilde forfølge Klosterets Forøgelse, og hun vidste at giøre det til en Samvittighedssag for de andre Damer, at de, uanset deres personlige Forbindtligheder til Plessen, her forenede sig med hende. At Priorinde Barner hos sig selv har været stærkt paavirket af Tanken om de personlige Byrder, som vilde lægges paa hende, jo mere Antallet af Damerne voxede i Klosteret, og at hun ikke har villet anerkiende, at dette Hensyn maatte lades ude af Betragtningen, fremgaaer baade af Plessens Yttringer og af den personlige Stemning, der ligger under den hele Fremstilling i hendes Breve; hun røber imidlertid ikke denne med et eneste Ord, men fastholder Sagen med en Sikkerhed, der godtgiør, hvad Plessen ovenfor siger om hendes klare Forstand og skarpe Begreb, og hun fremfører derhos sine Indsigelser med en Uforbeholdenhed, der noksom tyder paa, at hun under sit lange Samliv med Plessen, naar deres Meninger afvege fra hinanden, har været vant til baade at holde paa sine, og beholde dem ligeoverfor ham.

Plessen havde ved de Indrømmelser, han havde giort, holdt Kongens Mellemkomst ude, og derved forebygget den Forandring i Klosterets Bestyrelse, som denne kunde have fremkaldt. Men var der end saaledes ikke forandret Noget i udvortes Henseende ved denne Sag, kunde dette ikke siges om den giensidige Stemning, og i sit ovennævnte Brev af 29de April beklager Plessen sig over, at det gode Forhold, hvorunder Alt ved Tro, Kiærlighed og Enighed hidtil har prospereret ved Klosteret, nu er hævet ved en Strid, der er reist over en velment Sag; og det Standpunkt, hvorpaa man her havde stillet sig mod ham, at betragte denne Sag aldeles uden Hensyn til hans Stilling ved Klosteret, ansaae han for saameget mere uberettiget, som Klosteret hverken var bleven til eller endnu bestod ved sine egne Midler, som Damerne syntes at mene, men „jeg", skriver han, „bedst veed, hvad omhue jeg uværdigste har baaren og bærer hver Dag saavel for dem Self, Som for Klosteret". Havde denne Stemning imidlertid til Følge, at Plessen nu i de nærmeste Aar kom sieldnere til Vemmetofte, saa forringede den ikke derfor hans Omsorg for Klosterets Anliggender, og efterat han i 2 Aar paa sin egen Bekostning havde indrettet et fast Tilsyn ved dets Godsbestyrelse,

fremdrog han paany Spørgsmaalet i 1744, og, uden at fastholde sin tidligere Paastand om Forskiellen mellem Damernes og Curatorenes Stemmeret, forelagde han sit Forslag i et Convent paa Vemmetofte den 29de Septbr., idet han udviklede Nødvendigheden af, at man hævede den „blame og disreputation", hvori Klosteret var kommen ved sin Stillestaaen, og at man til den Ende besluttede sig til med visse Præcautioner, at indtage de sex nærmest exspecterende Frøkener, nemlig de 4 første til næstk. 11te Juni 1745, og de 2 andre til den følg. 11te Juni 1746. Forslaget blev vedtaget ved Stemmeflerhed, og Indkaldelserne derefter strax udstedte, hvorved Frøken Hohendorf var blandt de 4 første, at sige, hvis Indskrivningspengene for hende forinden bleve betalte af Hds M.; men da dette ikke skete, som vi have set, var der kun 3 nye Frøkener, som til 11te Juni 1745 indkom i Klosteret, nemlig de tidligere nævnte Broderdøttre af Overhofmarskal Witzleben. Forinden dette skete, havde Plessen paa sin egen Bekostning ladet 6 nye Frøkener indskrive istedenfor dem, der skulde indkaldes, og derfor d. forang. 25de Mai indbetalt 2000 Rdlr. i Klosterets Kasse[1]). Og for at Klosteret ikke i det Aar skulde besværes med nogen usædvanlig Udgift, havde han ydermere selv afholdt 2 betydelige Bygningsarbeider for det paa en 7—800 Rdlr.[2]). Plessen fik imidlertid ikke den Glæde, at see Klosteret forøget med flere end de 3 af de indkaldte Damer, thi da Juni Termin kom i 1746, havde Ødelæggelsen af Qvægsygen allerede grebet saaledes om sig paa Klosterets Grund, at Indkaldelserne til de andre maatte tilbagekaldes, og der kom nu en saadan Trængselstid for Klosteret, at 4 Aar maatte hengaae inden de kunde iværksættes.

Der kan neppe være Tvivl om, at Priorinde Barner var den eneste i Conventet, der havde stemt mod Plessens Forslag, dels fordi Damerne maatte have større Betænkelighed ved atter at træde op mod Plessen, end ved at tiltræde hans Forslag, dels fordi Priorinden nu havde Stemningen mod sig i Klosteret, baade fordi Damerne lede i det Daglige under Følgerne af hendes

[1]) Disse 6 Frøkener vare alle af Plessens Familie, nemlig 1) Leonora Juliana Lepel (Plessens Moder var en Lepel), 2—3) Erdmund Christiana Plessen og Ulrica Sophia Plessen (Gruntzhagen), 4) Aurora Plessen (Hertzberg), 5) Christiana Catharina Dorothea Plessen (Müsselmann), og 6) Catharina Elisabeth Plessen (Tönckeldorf).

[2]) Det ene af disse var Plankeværket om Klosterhaven, hvorover Priorinden tidligere havde klaget, det andet var det „store røde Stuehus" paa Høistrup, som Dronning Charlottes gamle Hovedbygning der nu kaldtes, og som stod med den Forbedring, det her fik, til 1785.

Engstlighed for Klosterets Udkomme, og for den Myndighed, hvormed hun øvede sin Stilling mod dem; hvorfor ogsaa Plessen i det samme Convent maatte formane „frau Priörin und Closter=fräuleins, (daß sie) in der größesten Liebe und Vertraulichkeit mit einander umgehen". Conventets Udfald isolerede naturlig endnu mere Priorinde Barner, og, da den Svagelighed, hvorunder hun altid havde lidt, i det næste Aar var bleven forøget ved et tilstødt Uheld, der forhindrede hende selv fra at øve det fornødne Tilsyn, indtraf der en Begivenhed, der bevirkede hendes Afgang, og paa en haandgribelig Maade beviste Damerne Rigtigheden af nogle af de Bemærkninger, Plessen havde giort mod den Sikkerhed, hvormed de mente, at Klosterets Capitaler vilde være i deres Hænder. Natten til den 27de Februar 1746 blev der nemlig forøvet et Indbrud i Klosterets Pengekiælder af en Haandskriver, som Priorinden havde faaet ansat hos sig til Hiælp ved sine Regnskaber, og som havde vidst at tilvende sig hendes Tillid, og derved var bleven nøie bekiendt baade med Pengekiælderen og sammes Indhold. Tyveriet beløb sig til 3000 Rdlr., hvoraf Halvparten var Plessens, formodeligt Penge som han havde forstrakt Klosteret med, og som nu skulde tilbagebetales. Men omendskiønt Plessen ingen Fordring giorde til Klosteret for sit Vedkommende, og ogsaa sagde ved denne Leilighed, som han pleiede at sige ved hvad ellers mistede: „der Herr hat es gegeben, der Herr hat es genommen"! saa var et Tab af 1500 Rdlr. dog kun altfor betydeligt for Klosteret under de daværende Forhold, og da Priorinde Barners personlige Stilling var draget saa nøie ind under Omstændighederne ved Sagen, maatte en Forandring i saa Henseende blive nødvendig, og med „Consens af Curatorerne og Damerne" indgav hun derfor en Ansøgning til Kongen om sin Aftrædelse, der u. flg. 26de Marts bevilligedes hende paa de af hende opstillede Betingelser, at hun beholdt sine tvende Værelser og det Tillæg, hun havde havt til sin Tæring som Priorinde. Frøken Barner levede endnu 13 Aar i Klosteret efter sin Aftrædelse, og døde her d. 18de Novbr. 1759. Hun har knyttet et smukt Minde til sit Navn, idet hun ved et Legat paa 2000 Rdlr. af 10de Juli 1756 har stiftet den herværende Skole for Betientenes og Haandværkernes Børn.

Der var ingen Tvivl i Klosteret om, hvem der skulde afløse Priorinde Barner, og 2 Dage efter dennes Afgang valgtes d. 28de Marts 1746 Frøken Catharina Vincentina von der Osten med alle Stemmer til Priorinde igjen. Frøken Osten var en Datter af den da afdøde Generalmajor og Commandant i Trondhiem, Otto Frederik von der Osten og hans efterlevende

Hustru, Johanne Wibe, der som Enke dengang var Priorinde i Harbo Kloster i Kiøbenhavn, som Datteren nu blev det i Vemmetofte. Da Frøken Osten kom ned til Vemmetofte fra Norge, medbragte hun det Vidnesbyrd fra Præsten Jakob Tode i Throndhiem, at hun „havde skinnet som et Lys i Throndhiems Menighed", og dette Vidnesbyrd fra hendes Ungdom fulgte hende som Priorinde i Vemmetofte Kloster til hendes Død. Plessen gav hende paa mange Maader Bevis paa sin Høiagtelse og Tillid, og hvor levende hun følte hvad Klosteret skyldte ham for hans Opoffrelser og Omsorg for det, see vi af hvad hun skriver; men idet hun derfor bestandig søgte at giøre Plessen sit Forhold til Klosteret behageligt, forstod hun tillige ganske anderledes end hendes Forgængerinde at møde hans særegne Anskuelser.

Priorinde Barner havde i sit sidste Brev til Plessen berørt den Omstændighed, at Klosterets Capitaler vare satte i Handelen, og den Frygt, der laae under disse Ord, deltes utvivlsomt af alle Damerne med hende. Det varede heller ikke længere end et Aar efter Priorinde Ostens Tiltrædelse, inden Usikkerheden viste sig i de Handelspapirer, hvori Klosterets Formue var sat, og Klosteret for 25,000 Rdlr. i Vestindiske 6 pCt.s Obligationer maatte tage 2 Aktier paa 10,000 Rdlr. Stk. i Ostindiske 7 pCt.s, som i Løbet af 4 Aar sank saaledes, at hver af dem stod 4000 Rdlr. under Indkiøbsprisen, og Klosteret truedes med et Tab af 8000 Rdlr. Men Plessen, som kun havde sat Pengene i Handelen, forbi denne under Landeiendommenes saagodtsom fuldkomne Værdiløshed var den eneste Anvendelse, der tilbød sig for noget Udbytte af dem, vilde ikke for Alt, at Klosteret skulde lide et saadant Tab ved dets Formue, saalænge han havde den under sin Bestyrelse. Han tilbød derfor, at ville modtage begge Aktierne af Klosteret til den fulde Indkiøbspris, og hvis Klosteret ikke havde havt 5 pCt. af dem i de forløbne 4 Aar, da at ville erstatte det Manglende. Men ikke nok med dette! da han ikke vidste, hvor Pengene skulde udsættes med fuldkommen Sikkerhed for Klosteret, erklærede han end ydermere selv at ville tage dem, og derfor udstede en Obligation til Klosteret paa 4 pCt., som var det høieste, hvortil faste Penge for Tiden kunde udbringes. Intet Tilbud kunde være Priorinde Osten kiærere end dette paa Klosterets Vegne, der paa en Gang giengav Klosteret hele sin rede Formue og tillige sikkrede denne for det. Hun tilskrev derfor Plessen d. 6te Septbr. 1751 følgende Svar paa den Forespørgsel, han desangaaende havde rettet til hende:

„Deris Exellences meere end faderlig Kierlighed og omhue for Klosterets well og opkomst finder Self, at om inted andet var at betencke i denne Sag end dette, at naar det maatte behage Gud Eengang at kalde Dem, (hvilcket den Barmhiertige Gud naadeligen beware os fra endnu i mange, mange Aar icke maatte skee), det da aldrig er tienligt for Klosteret, at have dets Capital staaende i nogen Slags Commerce, (thi) hvem kunde og vilde vel med saa utrettelig Kierlighed nidkiærhed og omsorg paatage sig den hazard og Moie dermed følger? altsaa effter min Eenfoldige Tancke bliver for Klosteret Sickrere og tryggere at imoedtage effter Tidernes Beskaffenhed Een mindre interesse, som er Sicker og wiss end den større, som er baade wowelig og usicker; Erkiender derfore med allerstørste tacknemmelighed det for een welgierning, at Deris Exellence End ydermere tilbyder Klosteret sin obligation for Capitalen, Som vilde hellers, i Sær for nærværende tiid, finde stor wanskelighed at faa Sicker og wel underbragt.

Gud opholde, belønne, og welsigne Deris Excellence; jeg Recommenderer Klosteret og mig i Deris Exellences protection,

forblivende med ald optenckelig respect

Naadige Herres

Wemmetofte d. 6 September 1751.

Pligtskyldigste ydmyge tienerinde

C. W. von der Osten.

Men medens dette skreves, traf der endnu et uundgaaeligt Sammenstød op mellem Plessen og Klosteret. Frøken Ingeborg Trolle var nemlig død den forang. 9de August, hvilket Dødsfald var det første, der indtraf i Klosteret af nogen Conventualinde [1]). Den 39te Art. i Klosterets Fundats, der handler om, hvorledes der skal forholdes med de afdøde Damers Efterladenskaber, skulde altsaa nu for første Gang komme til Anvendelse, hvorved da den Forskiel maatte finde sin Afgiørelse, der bestod mellem Plessen og Damerne om dennes Fortolkning. Denne Artikel bestemte nemlig, at Damerne i Vemmetofte Kloster ikke, som i de andre Klostre, skulde have fri Begravelse for det, som Klosteret arvede efter dem af deres Formue og Løsøre, men kun, naar

[1]) Den tidligere her ved Døden afgaaede Frøken, Ulrikke Christiane Linstov, var nemlig endnu ikke Klosterdame, men var blandt de „indkiøbte", der opholdt sig som Kostgænger inde i Klosteret, indtil de kom til Hæving; hun døde d. 9de August 1745, og berettes d. flg. 12te August om Morgenen Kl. 8 at være jordfæstet i Klosterets Capel i Overværelse af Curatorene og alle Klosterets Damer.

de desforuden havde givet eller testamenteret Klosteret Noget[1]). Denne Forskiel mellem dette og de andre Klostre betragtede Damerne for ugyldig, og antoge den efter Sammenhængen kun for en unøiagtig Giengivelse af Roskilde Klosters Fundats[2]). For Plessen havde imidlertid dette Punkt en særdeles Betydning, da han ansaae det for et Middel til, at den Opfordring desto bedre kunde finde Indgang hos Damerne, som laae i den Tilladelse, der var givet dem ved Klosterfundatsen, til testamentarisk at disponere over hvad de vilde til Fordel for Klosteret, uden dertil at behøve nogen retlig Bemyndigelse efter Loven; og jo mere han selv var giennemtrængt af Kiærlighed til denne Stiftelse, desto mere var det ham ogsaa om at giøre, at navnlig dens Medlemmer delte den samme Interesse, for ogsaa at bidrage fra deres Side til dens Fremgang. Da Priorinden derfor ved Skiftet efter Frøken Trolle, der afholdtes, saasnart hun var jordfæstet (26de Septbr.), forlangte, at denne Bestemmelse ved Vemmetofte Klosters Fundats skulde fortolkes efter Fundatserne for de andre Stiftelser, der havde samme Arveret som dette, saasom for Vallø og Roskilde, og navnlig for den sidste, der baade efter Dronningens og Prindsessens Villie skulde lægges til Grund for dette Kloster i de almindelige Punkter, erklærede Plessen, at Vemmetofte Fundats kun skulde fortolkes efter sig selv, og at Priorinde og Curatorer ikke skulde giøre Brud paa Fundatsen, og at man vel burde erkiende, at „Intet er naturligere, billigere og christeligere, end at man giver den Stiftelse et Tegn paa sin Taknemmelighed, hvori man giennem saa mange Aar har nydt saa utallige baade legemlige og aandelige Velgierninger for 500 Rdlr.". Priorinden holdt imidlertid paa, at alle Gaver maatte være en fri Sag efter Hvers Evne og Villie, og at Indboet, som tilfaldt Klosteret, kun kunde ansees som en Erstatning for Begravelsesomkostningerne; og efterat hun havde understøttet sin Mening ikke alene ved en Betænkning fra anden Curator

[1]) Det hedder: „Naar en Closter-Jomfru ved Døden afgaaer i Closteret, falder hendes Møbler eller Løsøre (Guld, Sølv o: Juveler undtagne), til Closteret, ligeledes den 10de Deel af hendes efterladende Capital. Closter-Jomfruerne tillades frivillige Gaver at give og testamentere til Closteret, naar de ere over 18 Aar, og derimod giver Closteret dem fri Begravelse.

[2]) Art. 16 i Roskilde Kloster lyder saaledes: „Naar nogen Jomfru i Closteret ved Døden afgaaer, bliver al hendes medhavende Løsøre og den tiende Deel af hendes Midler ved Closteret, og dersom hun vil testamentere mere dertil, staaer det hende frit for, som i alle Maader skal holdes, saafremt de ere over deres attende Aar; derimod nyder de fri Begravelse af Closteret". Denne Artikel er ordret optaget i Odense Klosterfundats, hvis 17de Artikel den udgiør.

men ogsaa ved 2 Betænkninger, som Klosterets Præster vare blevne opfordrede til at afgive, og ved hele sin Optræden vidst at betage Sagen ethvert personligt Udseende for sit og Damernes Vedkommende, samtykkede Plessen i, at Spørgsmaalet blev overgivet til et Convent, som saa d. flg. 29de Septbr. vedtog den omtvistede Fortolkning af dette Punkt i Artiklen i Overensstemmelse med Roskilde Fundats; hvormed Spørgsmaalet altsaa var afgiort[1]).

Plessen havde ved et Gavebrev af 29de Septbr. 1749 skænket Klosteret hele sit Indbo, som han havde i Curatorboligen, hvor han havde indrettet sig til en fuldstændig Husholdning, og han havde derhos forordnet, at det Altsammen skulde forblive der til Afbenyttelse for hans Efterfølgere, saalænge der var Noget tilbage af det[2]). Og til sine Efterfølgere ved Klosteret havde han bestemt Plesserne, idet han vilde giøre Curatelet arveligt i sin Familie, dog med den Betingelse, at det skulde beroe paa Klosteret selv, om det vilde antage de Vedkommende dertil, eller ikke. For altsaa at skaffe Vemmetofte Kloster det samme Gode, som Patronatklostrene i den Henseende havde, uden derfor at binde det saaledes som disse, bestemte han i sit Testament af 26de Februar 1753 § 16, at Besidderen af det Stamhus, han vilde oprette af sine sællandske Godser, skulde, naar han var 25 Aar, uvægerligen være forpligtet til at indtræde som Curator i Bestyrelsen af Vemmetofte Kloster, hvis Klosteret dertil fandt ham dulig og vilde vælge ham, og at den samme Forpligtelse i dennes Mindreaarighed skulde hvile paa den nærmeste majorene Arving. Han tilføier derom:

„Jeg anordner saadant og lægger det til en immervarende Pligt paa mit Stamgods, saavel for Stamhusherren selv, som eventualiter for hans næste Agnat og Lehnsfølger, og det blodt og alene af den Aarsag, at Wemmetofte Kloster ikke skal geraade udi forlegenhed ved deres Curator-Wahl, allerhelst samme paa den ene Side aldeles ikke kand bestaae uden Curatores, og der paa den anden Side ved saadan Curatel ikke den ringeste Timelig fordeel kand være at vente, men større Velsignelse; og der altsaa i

---

[1]) Ifølge en Bestemmelse ved Klosteret af 2den Mai 1862 kan nu enhver Dame i levende Live, eller hendes Arvinger ved hendes Død, forbeholde sig hendes Indbo, mod en Udbetaling af 200 Rdlr. eller hvad Begravelsesomkostningerne derover beløbe sig til.

[2]) Denne Omstændighed skylder Klosteret sin Besiddelse af et meget smukt Portrait af Plessen fra hans yngre Aar, som hængte i Curatorboligen.

denne Henseende vel ikke turde lade sig finde mange saadanne kiærlige hierter, hvis Leilighed det kunde være at paatage sig denne honorable Last".

For at Klosteret kunde være vidende om denne Bestemmelse, blev en Afskrift af den under hans Signet og med hans Underskrift tilsendt Priorinde Osten under et forseglet Omslag, der skulde brydes efter hans Død.

Med denne Bestemmelse forbandt Plessen en Maaned efter endnu sin mest storartede Handling mod Klosteret i denne Retning, idet han d. følg. 31te Marts lod 15 Frøkener indskrive i det paa sin Bekostning, og derfor indbetalte 5000 Rdlr. i dets Kasse, han vilde derved paa en Gang skænke Klosteret en betydelig Pengegave, og lægge sin Tro paa dets Fremtid for Dagen. I sin egen Bekiendtskabskreds havde Plessen ingen Damer, han kunde tage, da han havde udtømt denne ved de 6, som han for 8 Aar siden havde ladet indskrive; han overdrog derfor 4 af sine Venner og Slægtninge at besætte de 12 Pladse, og ved de 3, som han selv besatte, gav han Priorinde Osten et fornyet Bevis paa, hvilken Pris han satte paa hende, idet han overlod hende at vælge sig dem af sin egen Slægt[1]).

---

[1]) De 12 Pladse besattes af Plessens Medcurator, Geheimeraad Linstov, Provisoren for for Vallø Overceremonimester Victor Sigfred Plessen, og Overkammerherre Plessens 2 Brodersønner, Kammerherre og Deputeret Christian Sigfred Plessen, og Oberst Frederik Christian Plessen. Geheimeraad Linstov valgte 1—2) 2 Døttre af Major Ove Vind og Hustru Anne Helene Trolle*), Mette og Margrethe Vind, 3) en Datter af Major Holstein og Hustru Margrete Linstov, Charlotte Caroline Holstein. Overceremonimester Plessen: 1) en Datter af Major Plessen og Hustru f. Plessen, Caroline Juliane Louise Plessen, 2) en Datter af Major Bülov og Hustru f. Løvenhielm, Ulrikke Elisabeth Bülov, 3) en Datter af Major Holger Vind og Hustru f. Rampe, Margrete Christine Vind. Kammerherre Christian Sigfred Plessen: 1—2) 2 Døttre af General Kalckreuth og Hustru f. Offenberg, Renata Marie og Charlotte Dorothea Kalckreuth, 3) en Datter af den ovenanfr. Major Bülov og Hustru f. Løvenhielm, Edele Katharina Sophie Bülov. Oberst Frederik Christian Plessen: 1) en Datter af den ovenanfr. Major Ove Vind og Hustru Anne Helene Trolle, Anna Giacomina Vind, 2) en Datter af Oberst Trolle og Hustru f. Gersdorf, Charlotte Amalie Trolle, 3) en Datter af General Grev Holck og Hustru f. Vinterfeld, Comtesse Caroline Sophie Holck. De 3 Pladse, som Plessen selv indskrev under sit Navn, men efter Valg af Priorinde Osten i hendes Slægt, besattes med 1) en Datter af Generallieutenant Otto Christoffer Osten og Hustru f. Körbitz, Margrete Marie Osten, og 2—3) 2 Døttre af Major Ulrich Osten og Hustru f. Tams, Margrete Birgithe Cathrine og Charlotte Amalie Osten; alle 3 Broderdøttre af Priorinde Osten. Af disse her indskrevne Frøkener blev en senere Priorinde, en anden spillede en Hofrolle.

*) Hun var sidst i Mai 1744 bleven gift ud af Klosteret.

Man kunde have ventet, at Plessen til denne store Indskrivning havde knyttet et Forlangende om en Forøgelse af Damernes Antal i Klosteret, og havde han, medens han den forrige Gang fik ligesaa mange indkaldte som han indskrev, blot nu forlangt, at $\frac{1}{3}$ af dette Antal skulde indkaldes, vilde Damerne i Klosteret have faaet en stor Tilvæxt. Dette var imidlertid ikke Tilfældet, og i hvilken Grad Plessen i den Henseende tvang sig til at lade Andres Anskuelser raade, nu han snart maatte tænke sig Klosteret overladt til sig selv, ses af et Brev fra ham af 24de April 1756 til Priorinde Osten, hvori han i Anledning af en Klosterdames Død siger, at han ikke vil have noget votum, om en ny kan indkaldes i hendes Sted, men overlader til Priorinden at faae dette afgiort i et Convent, „weil mein Systema worauf ich des Klosters Seegen und Prosperitet gebauet, bekanntlich von dem Ihrigen sehr differiret, soweits die fräulein Exspectantinnen betrifft".

Men maatte Plessen heri opgive det Maal, som han havde udtalt i sit Brev til Priorinde Barner, og som han utvivlsomt lige fra først af havde giort til sin Opgave, engang at efterlade sig Klosteret med dets fulde Antal af 21 Damer, og naaede han med alle sine Bestræbelser og Opoffrelser i den Henseende ikke høiere end til at see 13 i det ved sin Død [1]); saa maatte han ogsaa give Afkald paa den Plan, han havde havt med Hensyn til Klosterets Betryggelse for Curatorer, idet der indtraadte Omstændigheder i hans Slægt, der endnu inden Udgangen af Aaret 1756 bragte ham til at opgive Tanken om et samlet Stamhus af sine Godser, og dermed ogsaa den dertil knyttede Bestemmelse om Curatelet ved Klosteret for Besidderen af dette. I Begyndelsen af det næste Aar forandrede han som Følge heraf ganske sit Testament. I det nye Testament, som han nu oprettede, bestemte han en Sum af 1000 Rdlr. til de Fattige paa Klosterets Godser, som skulde uddeles mellem dem efter hans Død. — Dette var den sidste Gave, som Klosteret modtog af hans gavmilde Haand.

Til hvad Plessen har virket ved Vemmetofte Kloster maa vi ogsaa anføre hans Omsorg for dets Skoler, og vi faae et Begreb om, hvorledes han personlig tog sig af Underviisningens Fremgang i disse, naar vi see af en Skrivelse til Forvalteren ved Klosteret af 10de April 1742, at han har ladet alle Skolerne forsyne med Exemplarer af „Christendommens Hovedartikler", og at han lader denne tilskrive, at naar han kommer til Vemmetofte, vil

[1]) Priorinde Osten, den forrige Priorinde Barner, og 11 Frøkener.

han selv lade Børnene overhøre i dem, og give Skolelæreren 4 Mk. for ethvert Barn, der kan dem „perfect", og Barnet selv Ligesaameget.

Vi have ovenfor set, hvorledes Plessen roser Priorinde Barner, fordi hun fører Klosterets Husholdning med Saalidt, og hvorledes han i den Henseende ogsaa selv søgte at formindske dets Udgifter, fremgaaer af en Beretning fra Priorinde Osten, hvori hun skriver, at han i de første Aar baade sendte Klosteret Victualier og Vin, og naar det ovenfor er anført, at han havde indrettet sig til en fuldkommen Husholdning paa Vemmetofte, da var det ikke nok, at han selv vilde afholde alle Omkostningerne ved sit Ophold der, men Priorinde Osten beretter tillige, hvad vi ogsaa ellers vide, at naar han var paa Vemmetofte, havde han daglig Klosterdamerne til Middag ved sit Bord i Curatorboligen, de indbødes da dertil om Formiddagen ved hans Tiener.

Vi kunne ikke med nogensomhelst sandsynlig Angivelse bestemme Beløbet af det, som Plessen directe og indirecte har givet Vemmetofte Kloster, men han har selv i et Dieblik, da hans Selvfølelse i den Henseende blev sat i en heftig Bevægelse, yttret, som vi ovenfor have set, at han fast var sat tilbage derved. I et eneste Punkt kunne vi imidlertid nøiagtig angive den Hiælp, Klosteret har faaet af ham, og det er med Hensyn til hans Legat til Gudstienesten, af hvilket Klosteret har oppebaaret over 50,000 Rdlr.[1]).

Det var naturligt, at der i Plessens sidste Leveaar ofte maatte blive Tale, om hvorledes det vilde gaae Klosteret efter hans Død, men derom skriver hans Medcurator Geheimeraad Linstov vilde han aldrig høre noget, men saa ofte jeg berørte denne corde for ham, svarede han halvvred: „Ich hätte Recht, wenn das Closter auf Menschen gebauet, da es aber von der hochseeligen Stifterin auf Gottes Seegen gegründet väre, so hätte Er Mittel und Wege genug es zu erhalten und zu segnen, und könte dem Closter eben so wohl intentionirte Leute geben, wie er wäre". I disse Ord have vi hans Beroligelse for Curatelet ved Vemmetofte Kloster, da han forandrede sit Testament og udelod den Bestemmelse derom, som han havde knyttet til dette.

---

[1]) Dette Bidrag ydedes nemlig til 11te Juni 1787 incl., altsaa i 53 Aar, som bliver med 800 Rdlr. aarlig en Sum af 42,400 Rdlr., lægges saa dertil en Afløsningssum af 8000 Rdlr., som Klosteret modtog ved Legatets Inddragelse fra den forn. Termin, udgiør det i Alt et Beløb af 50,400 Rdlr., der indkom ved dette Gavebrev.

V.

Med Curatorposten ved Vemmetofte Kloster forbandt Plessen en anden administrerende Virksomhed, der havde en mere offenlig Charakter, idet han tillige var Præsident for det siden 1671 bestaaende dansk-vestindiske Compagni. At Plessens Formue og Credit kunde komme Selskabet særdeles til Gode ved denne Stilling, er indlysende, og vi kunne ogsaa kun deraf forklare os den. Men paa den anden Side er det ikke mindre indlysende, hvor vanskeligt det maatte være for Plessen i denne Virksomhed, at forene commercielle Beregninger med sit religiøse Livsprincip, saaledes som vi ovenfor have set dette fremtræde. Ikke desto mindre er Plessens Navn væsenligt knyttet til det betydeligste Foretagende af dette Selskab, thi det var ikke alene under ham, at dette til de 2 tidligere Øer, St. Thomas og St. Jan [1]), ogsaa erhvervede sig St. Croix, der kiøbtes af den franske Regering for 167,000 Rdlr., men naar Compagniet paa en Generalforsamling af 8de Mai 1733 forpligtede sig til, selv at udrede $\frac{3}{4}$ af denne Sum ved at Actionairerne forhøiede deres Indskud til det Tredobbelte, og Plessen derefter u. flg. 17de Juli udvirkede en kgl. Ordre til at den manglende $\frac{1}{4}$ af Summen maatte forskydes Selskabet af Statskassen [2]), da maa det upaatvivlelig ogsaa tilskrives Plessens Indflydelse, at Stemningen i Compagniet vaktes for dette under den daværende Pengemangel dristige Foretagende, og at Compagniets Medlemmer giorde saa overordenlige Anstrengelser, for at komme i Besiddelse af en Ø, der dengang laae hen som aldeles øde, og endnu vilde kræve betydelige Tilskud, forinden der kunde være Tale om noget Udbytte af den. Men dersom Plessen saaledes som Præsident for det vestindiske Compagni har indlagt sig Fortieneste af Landet ved Erhvervelsen af denne værdifulde Ø, har han ogsaa i denne Egenskab giort sig fortient af Christendommens Sag, thi efterat 2 mæhriske Brødre Aaret iforveien havde giort et Forsøg paa at forkynde Christendommen for Negrene paa St. Thomas, og Plessen deraf var bleven overbeviist om, at Negrene ogsaa aabnede Missionen en Mark til Velsignelse, blev han en Støtte for den mæhriske Mission her, og som han selv endnu samme Aar

---

[1]) St. Thomas og St. Jan havde Compagniet ligefrem taget i Besiddelse fra den indfødte Befolkning, den første 1672, den anden 1697.

[2]) Mnemosyne III, Brev 293.

(1733) forskrev 12 mæhriske Brødre fra Hernhut til Opsynsmænd og Missionairer paa hans nye Plantager paa St. Croix, og yttrede at Brødremenigheden, dersom den blev fortrængt fra Europa, kunde finde et Fristed paa denne Ø, saaledes søgte han ogsaa bestandig fra Compagniets Side, at lette de mæhriske Brødre deres Virksomhed, og i Anerkiendelsen af deres Bestræbelser for den practiske Christendom, saavidt muligt at virke hen til, at Staten overlod deres Lære- og Menigheds-Anliggender til dem selv, og ikke giorde de confessionelle Anstød gieldende, som herfra kunde reises mod dem.

De mæhriske Missioner til Vestindien, der Aaret efter fulgtes af lignende til Grønland, vare en Frugt af Zinzendorfs Reise, som han foretog d. 25de April 1731 fra Hernhut til Kiøbenhavn, hvor han opholdt sig til d. følg. 1ste Juli, og i den Tid kom i Berøring med Forholdene i hine Colonier, hvorved Tanken om disse Missioner opstod hos ham. Dette var ogsaa den eneste blivende Frugt for Zinzendorf af dette Besøg i Danmark, thi hvor stærkt han end var bleven hyldet af Hoffet, der havde modtaget ham som om det hørte til hans Menighed, og hvormeget Kongen end offenlig havde fremhævet den Pris, han satte paa ham, ved at giøre ham til Ridder ved sin Salving, saa exclusiv traadte han dog efter hans Afreise op imod hans Tilhængere, idet han allerede ½ Aar efter udstedte et Forbud mod deres Forsamlinger og udviste 2 af hans Sendebud af Landet, og derefter i 1734 da Zinzendorf var bleven Præst, forbød ham oftere at komme ind i Landet. Da Kongen imidlertid i Begyndelsen af det næste Aar i et Brev af 25de Januar 1735 paa det fortroligste havde raadført sig med Zinzendorff i et Samvittigheds Spørgsmaal [1]), benyttede denne nogle Missions Anliggender til at giøre en Reise til Kiøbenhavn om Foraaret, og henvendte sig her strax til Overkammerherre Plessen om at melde sig hos Kongen, hvilket Plessen ogsaa giorde. Men istedetfor at modtage Zinzendorf, kom der Dagen efter d. 9de Mai en meget skarp Skrivelse fra Kongen til Plessen, der gientog Forbudet mod Zinzendorfs Ophold i Landet, med mindre han vilde underkaste sine Meninger en Undersøgelse af det theologiske Facultet, og derhos erklærede, at han skriftlig maatte forelægge Kongen, hvad han var kommen hertil for [2]). Zinzendorf var just kommen for at forsvare sin Lære, og gik derfor beredvillig ind paa det gientagne Tilhold derom, men saasnart man

[1]) Om hvervidt han fuldkommen kunde tage sin Faders efterladte Gemalinde til Naade. Jvnfr. d. Skr.. II, 194.

[2]) Mnemosyne III, Brev 306.

mærkede dette, nægtede man ham Tilladelsen dertil, og som Besked paa hans skriftlige Andragende lod Kongen ham mundlig svare, at han ikke kunde tilstede ham nogen Sammenkomst, men forøvrigt personligt „nichts wider ihn und die Brüder hätten, und so wie er ihnen ja bisher alle Liebe erwiesen (med Hensyn til Deres Missionsvirksomhed?) auch künftighin damit fortfahren würden." [1]) Hermed afreiste Zinzendorf 8 Dage efter sin Ankomst, om ikke udviist, som det almindelig hed sig, saa dog afviist; og skulde det være en Trøst for ham, at Kongen endnu lod ham forsikkre, at hvad han giorde imod ham, ikke udgik fra hans personlige Følelser, kunde dette kun forøge hans Krænkelse over, at Kongen holdt ham med Forhaabninger i den ene Henseende, som han saa bittert svigtede i den anden. Dette var den sidste Gang Zinzendorf var i Danmark.

Udenfor det kgl. Hus var der Ingen i Landet, der stod i nærmere Forhold til Zinzendorf end Overkammerherre Plessen, og Zinzendorf betegner ogsaa det særdeles Venskab, denne nærede for ham, i et Brev af 25de Juni under sit første Ophold i Kiøbenhavn, hvori han kalder ham sin „store Ven". Det, som drog Plessen til Zinzendorf, var Zinzendorfs levende Tillid til Gud, hans varme Iver for at gjøre Guds Ord frugtbart i Mennesket og den personlige Sandhed, der var hos ham, som kun satte eget og Andres Værd i hvad de vare for Gud. Men derfor saae Plessen ligefuldt det Falske og Farlige, der var i Zinzendorfs umodne Dogmatiseren, og Suhm beretter os i den Henseende, at det ene skyldtes Plessens Modforestillinger, at Christian VI. ikke gav efter for Zinzendorf, og ombyttede „Sønnens" Navn i det andet Led i Døbeformularen med „Lammets" Navn. [2]) Men Plessen søgte ikke alene saaledes at holde tilbage ligeoverfor Zinzendorf, men ogsaa, om muligt, at standse denne selv i den Retning som Kirkelærer, hvortil han ved sin geistlige Ordination havde faaet en Berettigelse i sine Øine, der kun kunde være altfor forføreriskt for ham. Og Plessen forestillede ham i den Anledning, dels hvor langt denne Virksomhed laae fra den Stilling, hvortil han var født, og det Kald, hvortil denne nærmest maatte føre ham, dels hvorledes han selv ved at modtage Dannebrogordenen havde lagt et verdsligt

[1]) Jvnfr. A. G. Spangenberg, „Leben des Herrn Nicolaus Ludwig Grafen u. Herrn von Zinzendorff u. Pottendorff"; samt (Zinzendorf) „Die gegenwärtige Gestalt des Kreuz-Reiches Jesu in seiner Unschuld", Marienborn 6. August 1745.

[2]) Suhm, Samlede Skrifter X, 108.

Baand paa sig. Det var just nogle Maaneder forinden Zinzendorfs Reise hertil i 1735, at Brevvexlingen derom fandt Sted mellem ham og Plessen, og Zinzendorf har selv opbevaret os det Brev, hvori han under 15de Februar havde besvaret og tilbageviist de ham i saa Henseende giorte Forestillinger[1]). Brevet er skrevet paa Fransk, og affattet med den Værdighed og Sikkerhed, der saa ofte udmærkede Zinzendorfs Optræden ligeoverfor hans Stand. Han vender sig først til de Grunde, som hentes fra Ordenen, og siger, at det gaaer ham for Alt i Verden at prædike sin Konges og evige Vens Evangelium, at han for ham har offret »Amis, parens, Naissance, et une Reputation, dont mes pareilles sont jaloux«, og idet han dertil føier, at han vilde kiøbe ham for Gods og Blod (om det forlangtes), udbryder han: „seroit-il bien raisonnable qve je lui preferasse le Dannebrogue«? Han yttrer sig derefter med Hensyn til det andet Punkt om sin Fødsel saaledes: »Vous êtes un homme digne et raisonnable, Monsieur, mais vous n'êtes pas au fait en ce, qvi regarde mon plan de Vie. Je suis elu du ventre de ma Mère pour être ce qve je suis, et je le serai et personne ne l'empêchera. Je porterai mes dignités temporelles au pied de la croix du sauveur. Je ne demande ni ne crains plus rien au monde, mais je suis reconnaissant. Le Grand-Chambellan m'est cher & il me couterois qvelqve chose de le laisser aller comme les autres. Je voudrois, qu'il se rejouït un jour dans la grande Assemblée de Jesus Christ de m'avoir recu, aimé & supporté comme Serviteur de Dieu appellé parmi les gens de qvalité pour rendre justice à la felicité de Disciple de Jesus Christ & à la Dignité de sa Croix«.

At Zinzendorfs andet Besøg har medført mange Vanskeligheder for Plessen ligeoverfor Kongen, kan man ikke tvivle om, og naar man seer den Forsigtighed, som Plessen iagttager ved at sende Kongen det Brev, han har tilskrevet Zinzendorf ved dennes Ankomst, skulde man troe, at Plessen har anseet det for nødvendigt, at bevise Kongen, at han ikke stod bagved Zinzendorf, eller havde nogen Del i dennes Hidreise. Disse Vanskeligheder indvirkede imidlertid ikke paa Plessens Venskab for Zinzendorf, der endnu voxede ved de Prøvelser, som Zinzendorf her sattes paa, og den Maade, hvorpaa hans Charakter derved viste sig. Men paa den anden Side synes disse Dages nære Bekiendskab endnu at have giort det mere indlysende for Plessen,

---

[1]) Anf. Skr. „Die gegenwärtige Gestalt des Kreuz-Reiches Jesu".

hvor nødvendigt det vilde være, at afdrage Zinzendorf fra hans geistlige Lærervirksomhed. Han tilskrev ham derfor ogsaa efter hans Tilbagekomst fra Kiøbenhavn endnu engang om at opgive denne, og Zinzendorf har ogsaa opbevaret det Brev, hvori han derpaa gav Plessen sit endelige Svar[1]). Brevet er dateret den 28de Juli 1735, og ligeledes skrevet paa Fransk. Zinzendorf siger deri, at Plessen i dette Punkt maa give ham »Absolution pleniére sur le passé et sur le futur«, og beder ham, at han med Hensyn til denne hans „vocation singuliére« vil tænke christeligen og ømt: »C'est là le foible de mon pauvre Amy Z., il est d'ailleurs assés bon . . ., (mais) qvisqve suos patitur manes[2]); et nous avons un si bon Maitre, qvi ne demande von seinen Haushaltern, denn daß sie treu erfunden werden". Hvad Zinzendorf her siger, om at Enhver skal følge sit Kald, var netop det Plessens Bestræbelser gik ud paa, naar han vilde, at Zinzendorf skulde bruge det Pund, Gud havde givet ham, til at virke i det christelige Livs Tieneste, og at han ikke skulde optræde som Kirkelærer, hvortil han intet Kald havde. Men til saaledes at bedømme sig selv, var Zinzendorf altfor umiddelbar, og i Begyndelsen af det næste Aar tilbagesendte han Dannebrogordenen, for herved at afskære alle Indvendinger mod sig fra den Side.

Endnu en 8—9 Aar vedblev Plessens Forhold til Zinzendorf, vistnok nærmest som et personligt Venskab, hvori den Iver og Fremgang, hvormed Zinzendorf arbeidede for Guds Rige, endnu lod Plessen see bort fra hans Sværmerier, indtil disse endelig udartede til det Yderste i Aaret 1744 paa den Synode, som Zinzendorf holdt i Marienborn (12te Mai—14de Juni), paa hvilken han opstillede Læren om at den Helligaand var de Troendes Moder, og kun under dette Begreb levende kunde opfattes i sin Virksomhed. Han kaldte denne Opfattelse den Helligaands „Moderskab", og den Forgribelse, hvori han derved giorde sig skyldig paa den christelige Kirkes høieste Dogma, vakte desto større Forargelse blandt Protestanterne, jo nærmere Parallelen her laae til Catholicismens Lære om Iomfru Maria som „Moderen i Treenigheden". Zinzendorf havde intet Andet at støtte sig til end sin egen Livserfaring fra sin Barndom, men efter den paastod han med Sikkerhed, at Læren baade var rigtig i sig selv, og i Overensstemmelse med den lutherske

[1]) Anfr. Skr. „Die gegenwärtige Gestalt des Kreuz-Reiches Jesu".
[2]) Enhver staaer under sine egne Livsmagter, har sit særegne Kald.

Kirke[1]). Da derfor Christian VI. efter denne Synode udstedte Forordningerne af 20de Novbr. 1744 og 20de Jan. 1745, der gik ud paa, at Hernhuterne ikke længere kunde ansees som lutherske Bekiendere, og derfor anordnede, at Alle, der havde studeret ved hernhutiske Læreanstalter, skulde udelukkes fra geistlige Embeder og have Arv og Gods forbrudt i Kongens Lande, remonstrerede Zinzendorf herimod i et Brev til Kongen, hvori han, næst at erklære, at han til det, der giør hans timelige Liv surt, regner Hs. kgl. M.s nu paa 11 Aar fortsatte Unaade, beder Hs. M. „for syvende og maaske sidste Gang" om en Undersøgelse af sine Lærdomme efter den augsborgske Confession[2]). At Plessen nu saae, hvor nødvendigt det var, at sætte en Grændse for den Forvirring, der truede den protestantiske Kirke fra Zinzendorf, vidne de Breve om, som vi have i Slutningen af 1744 fra Gram til ham, hvori denne i et af 5te Novbr. lover, at ville sende ham, hvad han har „de Hernhutianis«, og i et andet af 11te Decbr. bemærker om en Piece, han lader medfølge, at denne er „det haardeste og skarpeste, der endnu er udkommen mod Grev Zinzendorf"[3]). Zinzendorf vedblev imidlertid endnu i 1½ Aar at ville bevare sit Forhold til Plessen, og forsvare sig for ham med Hensyn til denne og andre Paastande af sig, indtil Plessen tilsidst bestemte sig til, at ville giøre en Ende paa deres Brevvexling efter et Brev, han i Foraaret 1746 havde modtaget fra Zinzendorf. Forinden Plessen imidlertid affendte sit Brev til Zinzendorf, bad han Gram om at giennemgaae det, og sende ham sin Betænkning over det, som Gram ogsaa giorde den 28de Juni[3]), og hvori han ganske billigede Indholdet, og yttrede, at Sagen deri var behandlet „saa godt, træffende, og kyndigt, at hverken Ordene eller Tankerne kunde være bedre"[4]); og at han raadede til at affende Brevet ganske som det var, hvis

---

[1]) Han sagde nemlig, at da den Helligaand havde fremkaldt hans Troesliv ved en qvindelig Indflydelse i den lutherske Kirkes Skød, maatte det ogsaa være en ægte luthersk Lære, at betegne den Helligaand som Troeslivets Moder i de Christne, og jo mere feminalt, der var i den sødlige Retning, hvori Troeslivet gik op for ham, desto mindre kunde han fatte den Helligaand som Kraften, ligeoverfor hvilken Kirken er Moderen, der indeholder den Tro, som skal vækkes og levendegiøres ved denne.

[2]) Ansr. Skr. „Die gegenw. Gest. des Kreuz Reiches Jesu" (Extract Schreiben an Ihr. königl. Maj.). Naar Gram (Nye Saml. IV, 154) omtaler denne Skrivelse som skarp ifølge de her anførte Yttringer, da maa han derved mere betegne, hvad Kongen kunde have at bebreide sig ved den saarede Stemning, der gaaer gjennem disse, end den Maade, hvorpaa denne giver sig Luft i dem.

[3]) Utrykte Breve mellem Gram og Plessen i det kgl. Bibl.

[4]) »Qvibus verbis«, siger Gram om Udtrykkene i Plessens Brev, „nihil melius, nihil expressius, nihil prudentius dici in hoc argumento potest vel cogitari«.

Plessen ikke maatte foretrække slet ikke at svare, for ikke at faae disse Folk „immer mere paa Halsen sig at importunere med deres Qvickqvack og Mickmack«.

Det er bekiendt, at Plessen gierne sysslede med medicinske Forsøg med Hensyn til sin egen Tilstand, og at han i den Henseende, som næsten alle hans Samtidige, hvis religiøse Liv var paavirket af den halliske Theologi, havde en stor Interesse for den physiske Retning i Lægevidenskaben, der udgik fra det med Vaisenhuset forenede Apothek i Halle. Derimod havde Plessen aldeles Intet tilovers for Alchymien, og da en Ritmester Segebaden paa Bemmetofte, der var en af dem, som Plessen havde ladet gaae over paa sin Pensionsliste fra Prindsens og Prindsessens, plagede ham med Breve om Guldmagerkonstens Ufeilbarlighed, skrev han til denne (6te Septbr. 1738): „Hvad Chrysopoeïen angaaer, da vare dens bona opera hidtil ganske ubekiendte, og med Hensyn til Metallernes Transmutation, da maatte man bemærke, at derfor ikke forelaae gyldige Experimenter, men at de Tincturer, der forevises af Adepterne, dels kun indeholde saa smaa Portioner, dels sendes alminbelig til Foræring fra den Ene til den Anden". Og i et Brev, som han under 31te October 1747 sender Gram fra Bemmetofte[1]), spøger han med denne om et Besøg, Gram har havt af en udenlandsk medicus og Adeptus Dr. Schmidt, og siger, at han nu vil bygge et Laboratorium paa „Haven" efter den Anvisning, Gram har faaet, og der formelig begynde en Guld-Proces i Forening med denne, og med Hensyn til de Mærker, Gram har skrevet, at den Vedkommende bærer af sine Experimenter, siger han, at Gram og han saa bedre maa passe paa deres Hals end Dr. Schmidt, og paa deres Næse end denne „Guldfusker", — «sed in tali tales capiuntur flumine pisces«[2]), og „dette", tilføier han, „eller en præmatureret Død er sædvanlig Alt, hvad Adepterne faae til en velfortient Løn".

Vi have ovenfor set, hvorledes det forholdt sig med den Opfordring, som Plessen fik i Aaret 1736 til at indtræde i Høiesteret, og hvad Følgerne bleve af hans Vægring herimod. Dette forhindrer imidlertid ikke, at han ved høitidelige Leiligheder kan have mødt i Retten som »Assessor honorarius«, og vi maa antage, at det snarere har været i denne Egenskab end paa Grund af hans Rang, at han var tilstede ved Indvielsen af Høiesteretssalen paa det prægtige Christiansborg Slot den 2den Marts 1741, hvor hans Broder

[1]) Utrykte Breve mellem Gram og Plessen i det kgl. Bibl.

[2]) „Den Slags Fisk fanges i den Slags Flod", Guldfisken i Guldflodsen.

Ludvig og han stode paa Thronens høire Side, og at han ligeledes var tilstede, da Frederik V. første Gang som Konge aabnede Høiesteret, og han da atter indtog den samme Plads. Sin Stilling som Overkammerherre beholdt Plessen til sin Død, men det falder af sig selv, at han derfor ligefuldt fra sin Unaade af stod udenfor Hoffet i Christian VI.s Tid, og, da Frederik V. besteg Thronen, og Sophie Magdalene havde afregeret, var Plessen allerede i en fremrykket Alder, og trak sig nogle Aar efter aldeles tilbage fra Hoffet.

Det var ei heller Hoflivets Interesser, der nogensinde tiltalede Plessen; den Nydelse, som han satte Pris paa, var den Omgang, som Venner skænke hverandre, der forenes ved fælles Anskuelser og Grundsætninger; saaledes havde det Liv været, som dannede Kredsen ved Prinds Carls og Sophie Hedevigs Hoffer, og saaledes fortsatte Plessen det efter dem, og det Venskabsbaand, der her havde forenet ham og hans Broder Ludvig med Iver Rosenkrands og Paul Løvenørn, vedblev saalænge Nogen af dem levede. Og det giorde i den Henseende ingen Forandring, at de tvende Sidste vedbleve at staae i Statstienesten, efterat Plesserne vare udtraadte af den, ligesaalidt som det virkede paa Rosenkrands, at han maatte høre ilde for sin Fortrolighed med Plesserne, eller det havde nogen Indflydelse paa hans og Plessernes Forhold til Løvenørn, at denne forstod ved Siden af sit Venskab til dem at bevare sig Kongens Velvillie, og saaledes ikke, som de 3 Andre, i det mindste ikke udvortes, hørte til dem, der „bare Brandsaar af Hofsolens Straaler" [1]). Bedst kunde vistnok begge Plesserne i deres uafhængige Stilling nyde hinandens Omgang, og vi see ogsaa, hvorledes de om Somren besøge hinanden, naar Carl Plessen boede paa Førslev, Gunderslevholm, eller imellem paa Kastrup, og Broderen paa Selsø eller Lindholm. Men som Iver Rosenkrands mere og mere fiernedes fra Forretningerne, fik han ogsaa Tid til at opholde sig paa Landet, og, da han i 1735 havde kiøbt Nygaard og Aaret efter arvede Egholm, kunde han ogsaa her samles med Plesserne. Ogsaa Løvenørn havde sit Gods, hvortil han kunde tye hen om Somren, og det var neppe uden Plessernes Bistand, at det strax det første Aar efter Christian VI.s Thronbestigelse blev indrettet saaledes for ham, at han kunde kiøbe og kiøbte Bregentved, og har han end ikke kunnet tage længere Ophold her for sine mange Forretninger, saa fremgaaer det dog af den smukke Restauration, som

---

[1]) »Qvi Solis radios sensēre verendos ambusti«, Rosenkrandses Ord i sit latinske Digt til Gram (d. Skr. I, 184).

han foretog af Bregentved i 1735, og den Beskrivelse, vi have om den Fod, hvorpaa han havde indrettet sammes Beboelse, at han der baade har holdt Hus om Somren, og været istand til at modtage Plesserne og Rosenkrands paa en Maade, der svarede til, hvad der fandtes hos dem selv. Men det falder af sig selv, at Omgangen mellem Løvenørn og dem hovedsagelig maatte være indskrænket til om Vinteren, naar de kunde samles i Kiøbenhavn og Carl Plessen da boede paa sin „Have". Og hvorledes de saa kunde faae Løvenørn til at indrette sig, for at blive hos dem, naar han kom, faae vi et Begreb om af et Brev fra Gram til Statholder Grev Ranzau i Norge, der er skrevet i Juleugen den 28de Decbr. 1737, og hvori Gram beretter, at Hs. Excellence Generallieutenant Løvenørn nu sidder i Overkammerherre Plessens Stue i Selskab med dem og Geheimeraaderne Ludvig Plessen og Iver Rosenkrands, at de alle 4 have været til en Forsamling i det vestindiske og guineiske Compagni, som havde varet til 2½, og at de derefter havde spist hos Overkammerherren, hvor „vi" ikke kom til Bords før langt over 3, og bleve siddende til Aften; at Løvenørn, for ikke at komme bort, fik sine Sager derhen, som han skulde underskrive og der forseglede flere Breve, og at han selv, da Løvenørn skulde have et Brev expederet til Grev Ranzau, nu skrev dette, for at underrette denne om hvad Løvenørn havde at sige ham[1]).

At vi imidlertid maa sætte Gram forrest blandt Plessens Omgangsvenner i den senere Periode af hans Liv, antyde allerede de Momenter, vi ovenfor have anført af Brevvexlingen mellem ham og Plessen, og hvorledes Gram ikke blot hørte til den Vennekreds, som disse 4 Mænd dannede, men indtog sin Plads i den, faae vi et Indblik i af det ovenstaaende Brev, der giver os et Exempel paa den Maade, Gram vidste at gribe Leiligheden og være nyttig for sine Venner, thi naar Gram her skriver for Løvenørn, for at denne desto kortere skal opholdes, da er det ikke, som om han ikke her havde sin fulde Plads, men fordi han kan giøre Alt og giøre det med Lethed, og veed at yde sine Tienester uden nogensomhelst Tanke om den Vigtighed, der lader disse føles som saadanne. Den som Gram her skrev for, var hans ældste Bekiendt, thi Løvenørn var kun en lidet yngre Samtidig af ham ved Universitetet, og de vare dertil begge Jyder[2]). Af de Andre har Gram

---

[1]) Od. Wolff, Journal for Politik, Natur og Menneskekundskab. 1810. April.

[2]) Gram var en Præstesøn fra Vendsyssel og Poul Løvenørn (Vendelbo) en Bedemands Søn fra Horsens. Grams Demissionsaar er ikke ganske bestemt, men han antages med størst Sandsynlighed at være bleven Student 1703, Løvenørn blev det 1704.

utvivlsomt tidligst lært Ludvig Plessen at kiende, og, naar vi maa udlede Forbindelsen mellem disse fra Grams Ophold i Ludvig Plessens Hus i den Tid, han var husvild efter Tabet af sin Professorbolig ved Kiøbenhavns Ildebrand, da ligger det nær at antage, at den Interesse for sig, som Gram skyldte denne Indbydelse, hidrørte fra det Venskab, hvori han stod til dennes 2 lærde Svigersønner, Frederik Raben og den ovennævnte Grev Christian Ranzau. Fra Ludvig Plessen faldt det af sig selv, at Carl Plessen og Iver Rosenkrands sluttede Bekiendtskab med Gram, og hvilken Høiagtelse Gram havde vundet hos disse 3 Mænd, da Christian VI. overgav dem Ledelsen af sin nye Regering, derom vidne de Værdigheder, de fik overdragne til ham, som vare de høieste, der kunde pryde en Videnskabsmand som Gram i hans Fædreland[1]). Og som disse saaledes offenlig havde givet Gram den største Anerkiendelse, viste de ham ogsaa i deres Liv den fuldeste Tillid, og idet Ludvig Plessen lod sine Sønner opdrage under hans Tilsyn og efter hans Principer, og Rosenkrands sin Søn undervise af ham, drog Carl Plessen ham saaledes ind i sine Forholde, at han blev som hans andet Jeg. Hvorledes Carl Plessen paaskiønnede Grams Venskab og de Raad og Oplysninger, han øste af ham, fremgaaer af den varme Erkiendlighed, som Gram bestandig udtaler for Overkammerherre Plessens Godhed mod sig, og som denne utvivlsomt greb enhver Leilighed til at vise Gram sin Opmærksomhed, saaledes vide vi navnlig, hvorledes han søgte at berige Gram med den Slags Formue, som denne sagde om sig selv, at han „havde en indplantet Gierrighed og Begiærlighed efter", og snart kiøbte store Værker, som han forærede Gram, snart lod saa hin saa denne Bog „spadsere" over fra sit Bibliothek i Grams. Og det er baade et Bevis paa, hvorledes Gram havde staaet i denne Kreds som Ven med Venner, der følge hverandres Liv, og om hvad han havde været i den, naar Tanken om ham efter Skilsmissen kunde inspirere Iver Rosenkrands til et Digt, som hin latinske Epistel, han sendte Gram fra Rosenholm, og som han indleder og slutter paa følgende Maade:

„Medens Jeg nu med Ønsket om, at komme af med
Landlivets Kede, snart hidser Haren med Hundene,
snart sætter efter Fuglene i Luften med Blyet,
og saaledes stræber, at giøre Dagens Længde til Intet,

[1]) Nemlig de 3 Embeder som Historiograph, Geheime-Archivar, og (Over) Bibliothekar ved det kgl. Bibliothek.

opruller du med din Haand fra Morgenstunden
de Gamles Skrifter, berømte Gram,
og dyrker de liflige Muser, dine Guddomme,
idet du snart med rastløs Flid kløgtig gransker
Oldtidens Værker, snart med din Lærdom og
skarpe Skriftkritik belyser Historiens Tvivl.

„Dette satte jeg mig for at skrive til dig, til
Pant paa min oprigtige Kiærlighed, at du ikke
skal klage over, at du ei veed, hvorledes jeg lever.
Tag du overbærende mod de smaa Toner
fra det tynde Havrestraae,
og lev altid lykkelig og vel, og glem mig aldrig" [1]).

Dette Digt, der er skrevet den 17de Septbr. 1741, og hvis Indhold egenlig er en Idyl over Rosenkrandses Livsaften paa hans fædrene Gaard, er vistnok nærmest et Bevis paa, hvorledes Roms klassiske Mestre ikke blot havde befrugtet dets Forfatter med deres Sprog, men ogsaa med deres Aand; men derfor tør vi ikke desto mindre betragte det som et Udtryk for den klassiske Sands, der her gik giennem dem alle, hvad der ogsaa kun kunde ventes i en Kreds, hvor Gram var det literaire og sociale Midtpunkt. Men det, der dog nærmest dannede Grundlaget for disse Mænds personlige Forening, var deres Overensstemmelse i Charakter og Grundsætninger, og, naar Gram skriver i et Brev til Grev Ranzau [2]), at ved Siden af hans Hengivenhed veed han, at det er hans „Oprigtighed og et uforfalsket Hierte", som denne især skatter hos ham, da vide vi af Rosenkrandses og Plessernes Historie, at dette netop

[1]) Tædia ruralis cupiens deponere vitæ
Vel Leporem canibus certo, vil in aere plumbo
Sector aves, longumqve Diem sic fallere nitor,
Tu veterum evolvis vigili, celeberrime Grammi,
Scripta manu dulcesqve colis, Tua Numina, Musas.
Nunc scrutari antiqva sagax monumenta labore
Defessus nullo, dubiis nunc addere lucem
Historiis doctus, scriptorum censor acutus.

Hæc ego, ne qvid agam, Tu Te nescire qveraris,
Scribere constitui, sinceri pignus amoris,
Accipe Tu facilis tenuis modulamen avenæ,
Atqve memor nostri, semper bene vive valeqve«.

[2]) Odin Wolff, Journal for Politik, Natur og Menneskekundskab, 1810, I, p. 195.

var deres fremtrædende Charakter-Egenskab, og at Løvenørn ogsaa satte denne som det Høieste ved Mennesket, har han givet sig selv et Vidne om i Kapellet paa Bregentved, hvor han paa det Spørgsmaal: „Herre, hvad skulle vi yde dig til Giengield"? har sat som Svar: et trofast Hierte[1]).

Der er endnu Et, som vi maa nævne som betegnende for disse Mænd, og det er den nationale Stilling, de indtoge under Christian VI; og bleve de danske Ansigter ilde ansete ved Hoffet siden Sophie Hedevigs Død, og skriver Gram saaledes i 1745 i et Brev til Overkammerherre Plessen om sin Udnævnelse til Etatsraad, at denne ikke skyldes hans „gule Haar"[2]), da var det netop den danske Mand, som Plesserne ærede i Gram, og fra den Side maa derfor Kalls Ord om Rosenkrands, at denne hædrede sig selv ved sit Venskab for Gram[3]), endnu mere gielde om Plesserne ligeoverfor deres tydske Herkomst og vidtforgrenede tydske Slægt. Og som Plesserne satte deres Formuer i Godser i Kongeriget, som de for Størstedelen giorde til bundne Eiendomme, fordi de vilde deres Familie skulde knyttes til Danmark[4]), saaledes see vi ogsaa, at den danske Nationalitet vandt Indgang hos dem selv, som Følelsen efterhaanden vaktes i Landet for Folkets Historie og Sprog[5]). Hvorledes Plesserne i Statsspørgsmaale satte Landets Interesse over alle personlige Hensyn, er bekiendt, og det er i den Henseende i lige Grad beret-

[1]) Ovenover Opgangen til Kapellet satte han Indskriften: »Domine, qvid Tibi retribuamus«? og ovenover Alteret i Kapellet lod han anbringe i Stukkatur et Hierte, der til Tegn paa dets Trofasthed og Ærlighed holdes af tvende Hænder, og derover Svaret: »Hoc Tibi retribuamus, Domine«.

[2]) „Jeg er persvasissimus, som jeg er om at Solen skinner, at Ingen af os to (hans Læge Justitsraad Bing og han) er blefven det for vores gule Haars Skyld" (Nye Saml. IV, 148).

[3]) Kalls Indledning til hans Meddelelse af Rosenkrands's Digt til Gram (d. Skr. I, 180).

[4]) Af de 14 Godser, som Carl Plessen og Ludvig Plessen her kom i Besiddelse af, laae de 13 i Kongeriget, og deraf bleve de 10 Fideicommisgodser.

[5]) Saaledes søgte Ludvig Plessen at faae Sønnerne af de tilbageværende danske Adelsslægter til at studere, for at de igien kunde blive istand til at hævde deres Forfædres Videnskabelighed og Plads i Landet, og oprettede til den Ende med sin Frue Charlotte Amalie Skeel under 27de Mai 1737 et Legat paa 14,000 Rdl., der perpetueredes i Lindholm til „studerende Sønner af de faa gamle Slægter her i Danmark, hvis Forfædre for nogle hundrede Aar have tient Kongen og deres Fædreland". Og hvad Sproget angaaer, da see vi i den Periode, vi her omhandle af Carl Plessens Liv, hvorledes han tilegnede sig det Danske, idet hans tydske Breve nu afvexle med danske, som han har dicteret, og begge hans Testamenter ere affattede paa dansk; han forordnede ogsaa, at Klosterets Hovedprotokol, der i Begyndelsen førtes baade paa dansk og tydsk, siden skulde føres alene paa dansk, og naar han communicerede paa Vemmetofte, som skete hyppigt i de første Aar efter Klosterets Stiftelse, var det med en eneste Undtagelse altid hos den danske Præst.

tiget ved begge Brødrene, naar en senere Forfatter ved at berøre, hvorledes Ludvig Plessen hellere vilde nedlægge sin Post som Minister end samtykke i Udgifter til Landets Skade, erindrer om den engelske Hertugs Ord: »some time for my King, but al ways for my Country« [1]).

Den første, som kaldtes bort af denne Kreds, var Løvenørn, der døde den 27de Februar 1740, og 2 Maaneder efter, den 27de April, fik Rosenkrands sin Afsked fra Conseilet, neppe uden Forbindelse med Tabet af den Støtte, Vennen havde været ham mod Indflydelsen fra Hoffet. Rosenkrands tog nu til Rosenholm, og Samqvemet med ham var altsaa fra nu af indskrænket til Breve, men hvor aandsfrisk end hans latinske Digt til Gram viser os ham, see vi dog af et Brev til denne af 10de Juni 1743, altsaa et Par Aar senere, at han da snart tænkte sig sin Bortgang, thi, idet han beklager, at Grams Broder, Laurids, der var Præst til Rosenholm, nu har faaet et andet Kald, og de her skulle miste ham, hvor han var „elsket, agtet og æret af Alle, som han det fortiente", tilføier han, at det ikke er en ringe Ting, at skifte Siælesørger for en Mand som ham, der „hver Dag maa vente at blive lagt paa sin Dødsseng" [2]). Dog levede Rosenkrands endnu 2 Aar, og døde først den 13de Novbr. 1745, men inden 3 Aar herefter døde Gram, den 19de Febr. 1748, og han fulgtes igien 4 Aar senere i Graven af Ludvig Plessen, den 30te August 1752.

VI.

Det var imidlertid kun under Trykket af stærke legemlige Onder, at Carl Plessen saae de Andre gaae bort før sig. Saaledes omtaler Marskal Bülow allerede i et Brev af 14de Juni 1729 hans Asthma som meget besværende for ham, og i et Brev fra ham selv af 23de August 1739 see vi, at han den Sommer maa paa sine Reiser lade sin Vogn ledsage af Rideheste, for at han kan benytte disse, naar han ikke længere kan taale at kiøre. Og med hvilket andet Onde, hans Asthma stod i Forbindelse, erfare vi af det ovenberørte Brev til Gram fra Vemmetofte, der er dateret den 31te October 1747, altsaa ikke fuldt 4 Maaneder før Grams Død, og hvori han tilføier i et fransk Postscriptum: »je ne vous rien dit dans mes precedentes de l'état de ma Santé, parce qv'elle ne vaut rien

[1]) Fabricius, Polizeischriften, I, 1786, p. 125.
[2]) Utrykte Breve til Gram i det kgl. Bibl.

depuis un temps considerable; ces malheureuses hémoroïdes blanches en sont, je crois, la cause première. J'ai la respiration fort embarrassée surtout le matin, et je ne sais plus qve faire«.

Under disse Omstændigheder maatte Carl Plessens Tanker ofte hendrages til de Bestemmelser, der skulde tages om den store Arv, han engang vilde efterlade sig, og som han for størstedelen havde bevaret ubeskaaret fra Faderen, idet han betragtede den som et Depositum, hvoraf han kun ansaae sig berettiget til at disponere over Revenuerne[1]). Og vi finde ogsaa, at han til den Ende under 11te April 1749 erhvervede sig kgl. Bevilling til sit Testament; men han maa dog have betænkt sig meget paa at binde sig til nogen Afgiørelse, thi, omendskiønt han under 2den Septbr. 1751 yttrer i et Brev: „jeg tænker daglig paa at berede mig til et saligt Endeligt, og i den Henseende betideligen beskikke mit Hus", var det dog først efter hans Broder Ludvigs Død, at han under 26de Febr. 1753 udkastede sit Testament, hvis Bestemmelse om Vemmetofte Kloster vi ovenfor have omtalt. Vi have imidlertid set, at han igien forandrede dette Testament, og maa utvivlsomt søge Grunden dertil i den 1755 saa uventet indtrufne Død af hans Broder Ludvigs Søn, Kammerherre og Deputeret Christian Sigfred Plessen; om det derimod ogsaa kan have grebet ind i hans Bestemmelser, at hans Halvbroder i Paris Aaret iforveien havde mistet sin eneste Søn, kan ikke afgiøres, vi vide kun, at der, da Plessen skrev sit sidste Testament, forelaae en Convention med denne, om at han mod en Udbetaling af 75,000 Rdl. i danske Kroner giorde Afkald paa sin Arvedel[2]).

---

[1]) Plessens Fader, Geheimeraad Chr. Sigfr. Plessen, († den 23de Jan. 1723 i Hamborg), var forinden han indtraadte i Statstienesten Overkammerherre hos Prinds Jørgen, og havde erhvervet sig sin Rigdom ved efter Prindsens Formæling med Prindsesse Anna af England (23de Juli 1683) at have faaet Bestyrelsen af dennes Indtægter fra Danmark, saavel hans Apanage som hans Jordegodser, navnlig det store Vordingborg Lehn, og derfor været rundeligt aflagt af Prindsen, som var ham i høi Grad hengiven, og selv havde saa rigelige Indtægter i England, at han efter Lyst kunde dele af de andre med Plessen. Ogsaa Dronning Anna, hvis Apanage fra Danmark Plessen hævede efter Prindsens Død (8de Novbr. 1708), havde vist sig meget gavmild mod ham.

[2]) Denne Halvbroder, Kammerherre Christian Sigfred Plessen, der eiede Næsbyholm og Bavelse paa Sælland, havde efter et treaarigt Ægteskab mistet sin Hustru, Elisabeth Trolle († 1729), og var derpaa taget til Frankrig. Han er bekiendt i en dobbelt Henseende, dels fordi det var i hans Hus paa Næsbyholm, at Peter Frederik Suhm i sin Ungdom opholdt sig med sin Fader, og hvor han i det derværende Bibliothek fik den første Smag paa sin Boglæsning, dels og endnu mere for den Belønning, hvormed han hædrede de 5 Fiskere, som den 19de Novbr. 1774 havde frelst den engelske

Sit andet og sidste Testament underskrev Plessen den 18de Febr. 1757. I dette Testament, hvoraf en Gienpart blev indsendt til Vemmetofte Kloster, udtaler han sig saaledes i Indledningen: „Jeg takker først og fremmest af mit gandske Hierte Gud den Allerhøyeste og Almægtigste, Himlens og Jordens Skabere, for ald den Barmhiertighed, Naade og Velsignelse, som han saa rundelig har udøst over mig i min heele Tiid, og befaler Min udødelige Siæl efter dens Adskillelse fra Legemet udi Hans hænder i den faste Troe og Tillid, at Han for sin kiære Søns og Vores Eeneste Frelsers Jesu Christi skyld vil Naadig imodtage den og prydе den med den Evige Himmelske Herlighed og forleene Mig paa den yderste Dag een frydefuld Opstandelse. Dernæst hvad mit afsiælede Legeme angaaer, da vil jeg, at samme uden allerringeste Ostentation og Pragt skal befordres til sit hvile Stæd, enten i St. Petri Tydske Kirke i Kiøbenhavn eller i Førsløv Kirke, hvilket af disse 2de stæder, jeg ved Min salige Afgang er nærmest".

Derpaa gaaer Plessen over til sine Dispositioner, som han begynder med at fastsætte, hvad der maa sælges af hans Efterladenskaber, nemlig hans Halvpart af det saakaldte „Plessenske Wildniß" ved Glückstadt, og hans „Have" med dens „kostbare" Møbler og øvrige Indbo [1]), og at der af det Beløb, som indkommer derfor, og ved Salget af hans Juveler og Actier i det asiatiske Compagni, skal dannes en Sum, hvoraf Udgifterne skulle tages, til at bestride, hvad han kan være Nogen skyldig, samt hans Pensioner og Legater, hvoriblandt de 4,000 Rdl., som efter hans Død skulle uddeles til Fattige, hvoraf de 2000 Rdl. skulle tilfalde Petri Menighed, hvis Patron han har været, og den anden Halvpart deles mellem hans egne Godser og Vemmetofte Klosters Godser. Derefter indsætter han sin Broder Ludvigs mandlige Descendenter til sine Universalarvinger i det Forhold, hvori Loven berettiger dem til at tage Arv, og deler i Henhold hertil sine Godser under

---

Capitain Thomas Bruns Liv under en Stranding i Hornbækbugten, og hvorfor Ewald i sit Drama over denne Daad priser i ham

„en ædel Dansk, en stor og mægtig Herre,
som, skiønt han mange Aar og længst har levet
i herlige og vidtberømte Lande,
dog ei endnu har glemt sit kiære Danmark".

(Thaarups Udg. af Ewalds saml. Skr. V, „Fiskerne", 4de Optr. p. 112.)

Christian Plessen levede dengang i Courteaux i Provindsen Languedoc, og døde 3 Aar efter i Paris. Jonfr. Werlauf, dansk Ugeskr. 2. R., VIII, p. 81—83.

[1]) Dog undtages herfra alle Portraiterne af Kongehuset og af hans Fader, som skulle forblive i Familien.

Navn af de „plessiske Fideicommisgodser" i tvende Lodder, hvoraf han henlægger Førslev, Saltø, og Harrested til den ene, og Gunderslev, Fodby, Fuglebierg, Kastrup, og det „Nye Gods" til den anden, uden at han dog vil formene Arvingerne og deres Descendenter at samle disse i en Besiddelse, eller indbyrdes at dele dem mellem sig i flere. Men da han „ey alene med stor Møye haver kiøbt disse Godser, men endog med megen fliid og Umage haver cultiveret dem og søgt at conservere samme", saa udtaler han det som sin alvorlige Villie, at benævnte Godser, som overdrages aldeles gieldfrie fra ham, hverken maa behæftes med Gield eller underkastes Arrest eller Indførsel af nogen Creditor, ei heller nogensinde af hans Arvinger eller deres Descendenter sælges eller „alieneres" til Fremmede udenfor Familien „under hvad Navn og Paafund det og være kand".

Til Executorer i sit Testament indsætter han Overceremonimester Victor Sigfred Plessen, og sin Medcurator ved Vemmetofte Kloster, Eggert Christoffer Linstov, og idet han bestemmer, at der derfor skal udbetales Enhver af dem 1000 Speciesducater, tilføier han: „og, da jeg er fuldkommen forvisset om, at Velbemeldte Herrer Executores testamenti med ald Pieté og Redelighed ville lade sig være angelegen, at see denne Min sidste Villie paa det nøyagtigste efterkommet, Saa Dispenserer ieg dem herved ey allene for nogensinde at aflægge Regnskab for slig Executions Forretning; Men paabyder endog og befaler Mine Arvinger gandske og aldeles at acqviescere ved de Foranstaltninger, Decisioner og Indretninger, som bemeldte Herrer Executores maatte finde for godt i Anledning af dette Mit Testament at giøre". Sluttelig overdrager han ogsaa Executorerne at være Administratorer for Enhver af de umyndige Arvinger, indtil samme har opnaaet 25 Aars Alderen, hvorhos han fordrer, at Arvingerne skulle afholde alle Administrations Omkostningerne „uden nogen Chicane eller Antegnelse ved Beregningerne af samme, og at Administratorernes „Regnskab, som de for Formynderskabet aflægge, ei heller maa i nogen Maade bemangles, men skal uden Modsigelse Agnosceres og antages" [1]).

---

[1]) I Henhold til Bestemmelsen i dette Testament faldt Arven efter Overkammerherre Plessen i tvende Broderlodder, hvoraf den ene faldt paa Ludvig Plessens efterlevende Søn, Generalmajor Frederik Christian Plessen, den anden paa hans 1749 afdøde Søn, Overceremonimester Mogens (Scheel-)Plessen. Den sidste Lod skulde igien deles i 4 Lodder, da Mogens Scheel-Plessen havde efterladt sig 4 Sønner, som vare Arvinger til denne, nemlig Christian Ludvig Scheel-Plessen (f. 1741), Henrik Plessen (f. 1743), Christian Frederik Plessen (f. 1745) og Carl Adolf Plessen (f. 1747). Eien-

Den Samling af Godser, som Plessen disponerede over i sit Testament, ligger i det vestlige Sælland, og strækker sig fra Bavelse Sø til Karrebæk-bugt; og naar Plessen siger, at han ei alene med stor Møie og Bekostning har kiøbt disse Godser, men ogsaa med megen Flid cultiveret dem og søgt at conservere samme, da forudsætte de Opoffrelser, han har giort, for at faae en saadan sammenhængende Godsstrækning og holde den fri for Gield,

---

dommene skulde tages og deles efter en Taxation, der var sat paa dem i Testamentet, og hvoraf de 2, som maatte sælges, vare ansatte til 140,000 Rdl., nemlig det „plessenske Wildniß" til 100,000 Rdl., og „Haven" med Indboet til 40,000 Rdl. For Godserne var Værdien sat efter deres Indtægt capitaliseret efter 4% Renter, og beløb sig derefter for Førslev til 79,250 Rdl., Saltø til 61,250 Rdl., Harrested til 55,250 Rdl., Gunderslev til 79,500 Rdl., Fodby til 17,750 Rdl., Fuglebierg til 19,750 Rdl., Kastrup til 20,000 Rdl., det „Nye Gods" til 16,750 Rdl., og for at egalisere Værdien af de tvende Lodder, skulde der af den med de 3 første Godser udbetales 20,000 Rdl. til den anden. Generalmajor Plessen skulde have Valget mellem Lodderne, og tog den med de 4 mindre Godser*). Da han imidlertid ingen Børn havde, overdrog han ifølge Overenskomst med Administratorerne igien disse Godser i 1763 til sine Brodersønner. Administratorernes Bestyrelse varede til 1771, men da Geheimeraad Victor Sigfred Plessen døde i Begyndelsen af Aaret d. 24de Januar, og den ene af de 4 Arvinger Henrik Plessen var død, og den næstyngste blev myndig d. flg. 26de Februar, aftraadte Linstov strax Bestyrelsen, uden at oppebie den Yngstes Myndighed, der skulde indtræffe Aaret efter. Ved Delingen mellem de 3 Brødre kom Saltø og Harrested til Christian Ludvig Scheel-Plessen, der havde Stamhuset Selsø-Lindholm, Førslev, Fuglebierg og Fodby til Christian Frederik Plessen, og Gunderslev, Kastrup og det Nye Gods til Carl Adolf Plessen. Denne forenede igien Broderen Christian Frederiks Part med sin ved en Convention af 19de October 1789, og besad saaledes disse Godser til 1803, da han ved Skøde af 12te Marts afhændede dem til Landvæsenscommissair Peter Johansen de Neergaard for en Fideicommiscapital paa 320,000 Rdl., der ifølge kgl. Bevilling af forang. 12te Nobr. maatte substitueres for dem. Saaledes er der nu ingen af Overkammerherre Plessens Godser, der ere forblevne i Familien, uden Saltø og Harrested, som Christian Ludvig Scheel-Plessen fik, der ogsaa hæderlig mindede om Bedstefaderen, medens Broderen Carl Adolf beskæmmede sin Grandonkels Navn, som han brød hans Testament**).

*) Generalmajor Plessen skulde ogsaa forlods efter Testamentet have det store Portrait med Solvramme om, der befandt sig paa „Haven", og forestillede Frederik V. til Hest, men da der findes et saadant paa Bemmetofte med Hest og Figur i fuld Størrelse, hvorom der siges tidligere at have været en Solvramme, som er aftaget, saa synes dette siden at være givet hertil.

**) Han ægtede nemlig under meget graverende Omstændigheder Enken efter den i 1771 (5te April) saa pludselig paa Thurebyholm afdøde Overhofmarskal Grev Christian Frederik Moltke, Ida Hedevig Buchwald-Borstell; og boede derefter med hende paa Gunderslevholm, hvor han i 1787 omgiorde sin Grandonkels Hovedbygning. Det var for Gield, at han solgte Godserne, og 2 Aar derefter (18de Mai 1804) maatte der gives ham endnu yderligere Tilladelse til at optage et Laan paa Fideicommiscapitalen, mod derfor at pantsætte 5 Aars Rente af den. Efter Salget opholdt han sig dels i Hamborg, dels i Holsten, hvorfra hans Moder var, som var en Thienen fra Sierhagen, og her døde han d. 11te Mai 1810 paa Godset Wahlstorff ved Preetz. Han efterlod sig ingen Børn af sit Ægteskab med Moltkes Enke († 5te Jan. 1816). Fra hans ovennævnte Broder Ghrd. Stiftamtmand Chr. Ludvig Plessens anden Søn, Christian Frederik, nedstamme de nuværende Plesser, hvis Fader, Mogens Joachim Plessen til Sierhagen, var en Søn af denne.

at han bestandig har havt den Plan, at efterlade sig den som en fast Familiebesiddelse. Og hvad han har giort for at cultivere disse Eiendomme, kan ikke have indskrænket sig til, hvad vi vide, at han giorde for at forbedre Hovedgaardene ved at udvide deres Tilliggende, og udføre store Bygningsforetagender ved dem, saasom ved Restaurationen af Førslev i 1726 og Opførelsen af den nye Hovedbygning paa Gunderslev i 1729, men maa ogsaa have været en virkelig Cultur, som han søgte at fremkalde paa Godserne, og i den Henseende kunne vi vistnok antage, at de Bestræbelser, som giordes i Prinds Carls Tid paa Godsernes Forbedring ved Vemmetofte, her have gientaget sig i en større Maalestok. Et vide vi, at han har giort for sine Godser, hvori han ikke er bleven naaet, endnu mindre overtruffet af nogen Godseier i Danmark, og det er hans Opoffrelser for Skolevæsenets Fremme, hvorfor han paa disse Godser funderede 16 Skoler; og var der Intet, som var ham kiærere at virke for end Almuens Undervisning og christelige Oplysning, saa lod han det ei heller bero ved, at give Penge ud derfor, men tog sig selv med stor Nidkiærhed af Skolernes Tilstand, og reiste omkring i dem og prøvede Børnene, og uddelte Belønninger til dem, saaledes som vi ogsaa have set et Exempel paa ved Skolerne paa Vemmetofte Klosters Godser[1]).

I Slutningen af Aaret 1753, da Carl Plessen skrev sit første Testament, og ind i Begyndelsen af det næste, finde vi ham liggende til Sengs efter en Operation, hans indvendige Onder havde fremkaldt. Han bedredes imidlertid igien og levede endnu et Aar, efterat han havde skrevet sit sidste Testament, da han døde paa sin „Have" den 30te Januar 1758 om Eftermiddagen Kl. 1—2, „nach einer 8-tägigen Krankheit", — skriver den unge Henrik Plessen til Priorinde Osten —, „in dem 80ten Jahre seines ruhmvollen Alters durch einen seeligen und sanften Tod". Carl Adolf Plessen var født

---

[1]) Disse 16 Skoler funderedes i følgende Byer: Førslev, Hyllinge, Vallentsved, Fodby, Fuglebierg, Karrebæk, Gunderslev, Skielby, Solteby, Karrebækstorp, Holløse, Bidstrup, Haldagerlille, Reinstrup, Arløse, og Meinstrup. Fundatsen for de 5 første af disse Skoler er udstedt paa Vemmetofte 19de October 1724, og for de 3 næste ligeledes paa Vemmetofte 21de April 1726. At Fundatserne for disse Skoler ere i Overensstemmelse med Fundatserne for Prinds Carls Skoler, falder af sig selv ved den Stilling, som Plessen indtog til de sidste. Jomfr. Hoffmann, Efterr. o. danske Adelsmænd III, 292, og Fundationer I, 358—368.

den 18de Marts 1678, og manglede altsaa ikke 2 Maaneder i sit 80de Aar. Han havde ofte i sin Alderdom udtalt det Ønske, at maatte døe smerteløs, for at kunne døe taalmodig, — et Ønske, der vel ogsaa maa tilskrives de Onder, hvoraf han led, og, da dette Ønske opfyldtes for ham, traadte ogsaa hans Gudsfrygt frem i hele sin Styrke i hans Dødstime, idet han talte med sine Omgivende om sin Tro og Tillid til sin Frelser, og om sin Glæde ved snart at skulle see ham og formanede dem til i Tide at lære at døe, og derpaa, efter hvad Cramer beretter i sit Mindeord om ham [1]), sagde dem Farvel med det Ønske, at de maatte gienses i Guds Rige, og, da han havde giort dette, saa forlangte, at være alene, hvorfor hans Dødsøieblik ikke heller angives med fuldkommen Nøiagtighed i Brevet ovenfor, da han var indslumret, da de atter kom ind til hans Seng. Han bisattes den flg. 15de Februar i Petri Kirke i Kiøbenhavn, saaledes som han selv havde bestemt i sit Testament, og, hvorvel det hedder sig, at hans Jordefærd var „høy- og standsmæssigen", tør man vel antage, at den efter hans udtrykkelige Villie er foregaaet „uden al Ostentation og Pragt". Ifølge hans Bestemmelse sattes der hverken Epitaphium eller Mindeskrift over ham i Kirken, men paa Pladen, der laae paa hans Kiste, havde hans Brodersøn Generalmajor Frederik Plessen sat en Inscription over ham, der var forfattet paa Latin, hvad der vel var en eneståaende Færdighed for en dansk General i Midten af det 18de Aarhundrede, og vidnede om, hvilken Opdragelse Ludvig Plessen havde givet sine Sønner [2]). Den offenlige Beretning om hans Død slutter med at sige:

---

[1]) Cramer, Joh. Andreas: „Der nordische Aufseher", 1ster Band, Kopenhagen u. Leipzig. 1758. 10tes Stück, Donnerstages d. 16ten Februar, p. 77.

[2]) Inscriptionen findes i den „Berlingske Tidende" for 30te Februar 1758, og det hedder deri om den Afdøde, at han var

»Servantissimus æqvi & justi, Veritatis tenacissimus,
Beneficentissimus idem et pudentissimus
Sibi Suæqve qvamvis exploratissimæ Sapientiæ,
Ætati, Dignationi, qva gaudebat, et Auctoritati

Nihil,
Deo et merito Christi
Omnia,
Tribuens et accepta referens,
Sarcophago
Nullum aliud voluit inscribi Epigramma,

„det er ikke at undres over, at Mange beklage den af Gavmildhed og andre Dyder saa navnkundige Herres Afgang". Og i et Sørgedigt over ham af Mag. Hans Vilhelm Kaalund skildres Tabet af ham og hans Bortgang saaledes:

„— Men store Gud, ifald de Arme blev tilladet
En Parentation ved denne Herres Grav,
Jeg troer hans Kiste blev i Taarer badet,
Og for hans Liv de Liv godvilligen hengav,
Thi et »Hôtel de Dieu« kan den „blaa Hange" kaldes
Ja ret et Eden, hvor man Frugter plukked frit,
Hvor mange Fattige mon ikke der husvaldes?
Og til de Arme blev ei sagt: „de kom for tidt"!
Nødtrængte gamle Mænd samt Enker, Faderløse
Løb did, som Krøblinger løb til Bethesda Dam,
Ja, de Husarme, som sig skammed ved at øse
Af „Silkehusets" Brønd, her læsktes uden Skam [1]).

Qvam
Timore Dei, Proximi Amore,
Speqve in Christum fidenti,
Gratia adeo divina,
Satanæ insidias, carnis et mundi,
Octogesimo ætatis anno evasisse«.

Herunder bemærker Avisen, at dette Æreminde er forfattet af Hs. Excellence Hr. Generalmajor v. Plessen som nuværende Hoved for denne berømte Familie, og „som det er et øiensynligt Beviis paa Hs. Excellences Styrke i det latinske Sprog, saa maa vi ogsaa ansee samme som en upaatvivlelig Frugt af Sal. Etatsraad Grams Opsigt med de unge Plessers Studeringer".

[1]) At faae af „Silkehuset" var det samme som at faae af „Conventhuset" d. e. af Kiøbenhavns offenlige Fattigvæsen. Benævnelsen hidrørte fra en Silkefabrik, der havde været paa Hjørnet af Silkegade og Pilestræde, og hvortil der hørte 3 grundmurede Bygninger. Denne Fabrik havde Christian IV. u. 30te Martz 1630 befalet skulde drives af de Fattige som et Arbeidshus for dem, men efter nogen Tids Forløb nedlagde man Fabriken ganske, og indrettede Bygningerne til en Fattigbolig kaldet »domus misericordiæ«. Denne Fattigstiftelse stod imidlertid heller ikke ret længe, saa opgav man den, flyttede de Fattige bort, og solgte de to af Gaardene, men lod Hjørnegaarden blive tilbage, og da man nu indrettede Localer i den for Fattigbestyrelsen, og alle de Fattige ugeligen samledes der for at modtage deres Almisser, fik Gaarden Navn af „Conventhuset", dog betegnedes den endnu hyppig med den ældre Benævnelse „Silkehuset". Jonfr. Hoffmann, Fundationer X. p. 226 flg.

„— Herover og hans Ord befandtes dyrebare,
De Ord, han talte, kort før han for hen i Fred:
„Ak Herre"! sagde han, „lad nu din Tiener fare,
Thi mine Oine her har seet din Herlighed" [1])

Det Eftermæle, som Plessen imidlertid har erhvervet sig af sin Tid i den ovennævnte, som i andre Henseender, er os overleveret i en omfattende og varm Skildring i det ovenanførte Mindeord af den saa ansete tydske Præst og Professor i Kiøbenhavn, Johannes Andreas Cramer, der tiendte Plessen de sidste 3—4 Aar af hans Liv [2]).

Vi have her samlet det sidste Afsnit af Carl Adolf Plessens Liv i dets Helhed: 22 Aar 7 Maaneder og 14 Dage vare ved hans Død forløbne siden Oprettelsen af Vemmetofte Kloster, og i den Tid er dettes Historie en fremragende Side af hans. Hvad Vemmetofte Kloster skyldte Carl Plessen, var vel ikke ubekiendt for hans Samtid, og Cramer siger i saa Henseende: „das Kloster Wemmetofte .... wird ein beständiges Denckmahl so wohl seiner Uneigennützigkeit als seines Großmuths seyn". Men som Plessen aldrig vilde, at hans Velgierninger offenlig maatte fremdrages, saa begravedes ogsaa Kundskaben herom med dem, der personligen vare indviede i disse, og havde den Strenghed ikke været, hvormed Plessen holdt paa, at Alt skriftlig optegnedes og nøiagtig opbevaredes, der vedkom Klosteret, saa vilde Eftertiden ikke have vidst Mere derom, end den veed om de Summer, han aarlig uddelte i Gaver, og hvorfor hans „blaa Have" udenfor Nørreport blev som et „Hôtel de Dieu" for Kiøbenhavn. Men medens disse her efterladte Optegnelser fremstille os

---

[1]) Herunder har Kaalund tilføiet i en Anmærkning: „Disse Ord har den hoisalige Herre faa Minuter, før hans Aand udgik, talt efter fortrolig Beretning til Hr. Dr. Haubert, som idelig opvartede den salige Herre i hans Sygdom og hovligen var elsket af ham". Ifølge denne Beretning til Dr. Hauber (ikke Haubert), der var Sognepræst ved St. Petri Menighed i Kiøbenhavn, maa altsaa Plessen, efter Cramers ovenanførte Meddelelse om, at han efter sin Afsked med sine Omgivende bad dem gaae ud, — som han maa have giort, da han følte Dødens Komme —, have sagt disse Ord, idet de forlode ham, og som de sidste, de hørte fra hans Læber.

[2]) Cramer kom 1754 til Kiøbenhavn, og var i de anførte Stillinger til 1771, da han afskedigedes, fordi han optraadte mod Hoffets Sæder, og derefter ansattes i Altona, hvorfra han imidlertid igien efter en kort Tids Forløb af det guldbergske Ministerium udnævntes til Procantsler ved Universitetet i Kiel.

den Række af Velgierninger, som Plessen har udøvet mod Vemmetofte Kloster af sin, — som Priorinde Osten skriver, — mer end faderlige Kiærlighed og Omhu for det, vise de os tillige, hvorledes det at giøre Godt var mere for Plessen end en Trang eller Lyst, var en Velsignelse, der skænkedes ham af Gud, og med hvilken Taknemlighed mod Gud, han modtog en Leilighed dertil, naar den rigtig tilbødes ham, see vi af, hvorledes han udtalte, at Tanken om Stiftelsen af Legatet til Gudstienesten paa Vemmetofte var ham „durch die Gnade Gottes in den Sinn gekommen". Og viser hans Brevvexling med Priorinde Barner, hvor varmt han tænkte paa dem, der skulde hiælpes, at man ikke maatte lade dem hensmægte, medens de ventede paa Velgierningerne, men at vi skulle „gutes thun, weil wir noch leben", saa bekræfter den tillige, indtil med hans egne Ord, at han, hvad Suhm ogsaa siger, delte saaledes ud, at han ofte selv kunde komme i Forlegenhed. Dog gav han med al sin udstrakte Gavmildhed aldrig blindt eller planløst [1]).

Det er imidlertid ikke blot som en Gienstand for Plessens Opoffrelser og Virksomhed til det Sidste, at Vemmetofte Kloster har sin Betydning for hans Historie, men væsenlig tillige ved den Maade, hvorpaa hans personlige Jeg er indflettet i hans Forhold til det, og han derved „ganske og uden Forbehold" deri afspeiler sig for os. Og i den Henseende har navnlig hans Brevvexling med Priorinde Barner en særdeles Betydning til at vise os ham i sin umiddelbare Optræden i Livets Berøringer, baade hvorledes hans Fremstilling paa den ene Side, naar han udviklede sig, var fuld af Liv og Overbevisningens Varme, men ogsaa fremførtes, for at bruge Cramers Ord, „mit einem Strome der Rede", der kunde rive ham med sig og giøre det vanskeligt at følge ham, og hvor let han paa den anden Side blussede op, hvor vidt Modsigelser kunde drive ham, og hvor stærkt hans Udtryk kunde stige, naar hans Lidenskabelighed brød frem over Noget. Men naar vi da her see den Heftighed og Myndighed i Charakteren, som man i Omgangen med Carl Plessen maatte see bort fra, da kunde man det ogsaa, fordi hans Velvillie altid igien udslettede Indtrykket af hans heftige Sind, og hvad hans Myndighed angaaer, da vise de gjentagne Prøver, hvorpaa han i den Henseende

[1]) Hvor magtpaaliggende det var for Plessen, at udrette noget Godt med sine Velgierninger, fremgaaer af hvad Cramer beretter om, hvorledes han holdt Folk, der skulde erkyndige sig om de Trængende, og søgte at sikkre sig, at disse Folk i saa Henseende vare nøiagtige; dog —, tilføier Cramer, — lod han ogsaa efter sin himmelske Faders Exempel regne over de Uretfærdige i det Haab, at virke paa dem.

blev sat ved Vemmetofte Kloster, baade hvorledes han kunde underkaste sig Andres Mening, om han end ikke forandrede sin, og hvor langt han var fra, saaledes at blande sin personlige Stilling ind i sin Mening, at han ikke derfor skulde erkiende Andres Berettigelse til at holde paa deres ligeoverfor hans. At der ogsaa var en stærk Følelse hos Plessen af hans Stand og Stilling, ses navnlig af den Maade, hvorpaa der tages Hensyn dertil i Breve til ham, og Cramer siger i saa Henseende, at han aldrig formaaede at undertrykke „die Neigungen, die mit seiner Geburt, Stande und Würden übereinkamen", men naar Cramer derved tilføier, at han altid søgte at indskrænke disse, og i sit Hierte var fuld af Ydmyghed, da have vi, hvad det Sidste angaaer, læst Bevidnelse deraf i hans egne Breve, og med Hensyn til hans Standsfølelse, da maa vi bemærke, at denne aldrig indvirkede paa hans Dom over hans Medmennesker eller hans Behandlingsmaade af dem; thi Ingen kunde mere end han blot vurdere Menneskene efter deres aandelige og moralske Egenskaber, og Ingen mere være hævet over en Stolthed, der veier sine Medmenneskers Stilling til sig efter ydre Hensyn. Naar Suhm derfor tillægger Plessen Forfængelighed, da opfatter han denne Side af hans Charakter under et urigtigt Begreb, thi som Plessen bortviste al Ostentation med sig selv og sin Godgjørenhed, og i Sandhed kunde giøre Rosenkrandses Ord til sine i den gramske Epistel om det stille Livs Værd, »id dulce latere«, saaledes vilde han ikke have været den afgiorte Fiende, han blev, af Christian VI.s Dronning, naar han ikke havde været en saadan Fiende af det tomme Udvortes; og han vilde ligesaa lidt have havt den Selvstændighedsfølelse, som betegnede hele hans ydre Optræden og var saa udpræget i hans Charakter, naar han hos sig selv havde været bundet af forfængelige Hensyn.

Paa Inscriptionen til Ligpladen, som vi ovenfor have anført, fremhæves først Plessens Nidkiærhed for Pligt og Ret og hans ubrødelige Fastholden ved Sandheden, og det er med Rette at disse Egenskaber stilles foran, thi det som udgiorde Grundlaget i Plessens Charakter, var Følelsen for Ret og Sandhed, Redelighed og Oprigtighed, og selv, naar hans Opfattelse kunde være nok saa ensidig, vidste man dog med Sikkerhed, at han aldrig vilde eller paastod Noget, uden fordi han holdt det for det afgiort Rigtige, saa man altid i sin Modstand mod ham maatte ære Overbevisningens Sandhed og Renhed. Men naar Inscriptionen dernæst fremhæver hans strenge sædelige Grundsætninger ved Siden af hans Godgiørenhed, da have vi tidligere paa sit Sted i dette Skrift afhandlet det Spørgsmaal, der i den Henseende

vedkommer Plessens Historie, og vi have derved vist, at den Beskyldning, som her er rettet mod Plessen, hører til den Slags Rygter, som en nærmere Undersøgelse maa befrie Historien for[1]).

Hvad Plessen selv ansaae for Indholdet af sit Liv, har han sammenfattet i de Ord, som hans Brodersøn siger, at han alene vilde der skulde skrives paa hans Kiste, at han

„havde frygtet Gud, elsket sin Næste,
og tillidsfuldt haabet paa Christus,
og saaledes ved den guddomlige Naade
frelst sig fra Diævelens, Kiødets og Verdens Fristelser".

Og som vi ovenfor i Brevene have set den Tillid til Gud, som Plessen bestandig stiller frem for sine og andres Handlinger, og i hans Testament have

---

[1]) Vi have nemlig der (II., 210 flg.) udviklet, hvorledes dette Rygte mangler baade historisk og psychologisk Hold, fordi det hverken har noget Støttepunkt i de factiske Forholde eller de paagieldende Personers Charakterer; hvad der nu for Plessens Vedkommende har faaet en nærmere Begrundelse, der vel for Alt maa frikiende ham for Hykleri og Løgn, som han dog paa det Groveste maatte have giort sig skyldige i, naar hans heftige Udeladelser mod Anne Sophie ikke hidrørte fra hans personlige Grundsætninger, og han vilde, at der efter hans Død skulde siges om ham, at han havde modstaaet Kiødets Fristelser, og dog giemte paa en ganske anden Bevidsthed hos sig selv. Men at han ikke giorde dette, turde ogsaa fremgaae af hans Strid med Priorinde Barner, hvori det ikke i personlig Henseende mangler paa giensidige skarpe Hentydninger, men som i denne Retning viser, at Plessen hverken behøvede at frygte for Medvidere i sit private Liv, eller at her var Noget, at være Medvider om, og det turde end mere bestyrkes ved at Plessen vel i sit Testament ogsaa paalagde sine Executorer, at brænde alle sine private Papirer efter sin Død, men derhos befalede dem, først at giennemlæse dem, større vare Hemmelighederne ikke, der indeholdtes i dem. Og naar endelig Tidsbestemmelsen af dette Rygtes Fremtrædelse er af særdeles Vigtighed for dets historiske Belysning og kritiske Bedømmelse, da maa det bemærkes, at efter hvad vi vide omtales det først af den franske Gesandt Grev Camilly, der, som vi ovenfor have vist, var her fra 1726—1728, og da han nødvendigvis meget kom i Berøring med Grev U. A. Holstein som daværende Storkantsler, men iøvrigt ikke stolede paa ham, som vi see af hans Beskrivelse over Hoffet, saa kan han med Udtrykket „Medisangen", som han forbinder med Rygtet, baade betegne Kilden, hvorfra han har det, og hvorledes han selv bedømmer denne. Saameget er under alle Omstændigheder vist, at er Camilly den første for os, hos hvem Rygtet forekommer, saa have vi ingen Kilde for det før i den „Anne-Sophie"ske Periode af Frederik IV.s Regering, hvor dets Opkomst forklarer sig af sig selv fra den Side, vi møde det, thi det bliver i den Henseende Sandhed, som der siges med noget platte Ord og ikke i de bedste Vers i „Adelens Svar paa Rostgaards Digt om Adelens Oprindelse" Minerva 1791, III., p. 421):

„Tyv tænker hver Mand stiæl' og som man seer det gange
Hos sig, saa troer man og det gaaer hos andre mange.
Med eget Alenmaal, vi maale hver Mand vil
Det som vi finde paa os selv, at passe til".

læst Bekræftelsen paa hans christelige Haab, saaledes frembærer Cramer ogsaa hans levende Tro og Gudsfrygt, og tilføier derved, at det var en af hans kiæreste Beskiæftigelser bestandig mere og mere at klare sig det Christelige, og —, hvad der viser os, af hvad Beskaffenhed, hans Christendom var —, at det altid var ham Hovedbeviset for Christendommens guddomlige Sandhed, at den stred saa afgiort mod den gamle Adam i os, og angreb uden Undtagelse alle vore Lidenskaber; og med Hensyn til den Frimodighed, hvormed vi have set, at Plessen gik sin Død imøde, udtaler Cramer dernæst de smukke Ord, at denne Gudsfrygt ikke var „eine Tugend seines Alters, die mehr die Ruinen desselben, als die Seele selbst verschönerte", men at han her kun høstede som gammel, hvad han iforveien havde udstrøet. Suhm betegner Plessen gientagne Gange som „devot" i religiøs Henseende, men en saadan Opfattelse af en religiøs Charakter som Plessens kan kun tilskrives den Tidsalders Anskuelse, som Suhm tilhørte, og som vi ikke i Plessens mange Breve til hans Venner finde nogen devot Tone, men derimod et Hang til lunefuld ofte djærv Spøg, saaledes kan den Mands Gudsfrygt ogsaa mindst fremstilles som en sygelig Aandsretning, der forbandt Lov og Evangelium saa ubetinget med hinanden, og som udtalte sit Livs Overbevisning i de Ord af Job 28. 28, som han satte over Indgangen paa Førslevgaard: „Herrens Frygt er Visdom, og at vige fra det Onde er Forstand".

Dette Troesliv hos Carl Plessen var ikke en Frugt af en Retning, der havde været grundlagt i ham fra hans Ungdom, men skyldtes en senere Indvirkning. I sin tidlige Barndom havde han med sin 2 Aar ældre Broder Ludvig og en yngre Søster mistet sin Moder, og han var kun 11 Aar gammel, da hans Fader atter (1689) blev Enkemand ved den ulykkelige Theaterbrand paa Amalienborg[1]). Han var saaledes opdraget uden moderlig Veiledning, overladt til sine Hovmestre i sin Faders glimrende Hus, og under de Forholde til Udlandet, hvori denne paa saamange Maader bevægede sig. Det var derfor ikke at undres over, at han med sin Begavelse, sin medfødte Stolthed, og den Bevidsthed, som Faderens Rigdom og ansete Navn maatte give ham, var et aldeles Verdensmenneske, da han traadte ud i Livet, og

[1]) Af en Designation paa tydsk over de Personer, som ynkelig omkom ved Branden paa Amalienborg 19de April 1689, ses det, at Plessen ogsaa mistede en Søster (Halvsøster) der, som indebrændte, men at hans Stifmoder blev baaret levende ud af Branden, og endnu ikke var død, da Fortegnelsen affattedes, hvori hun opføres som „sehr verbrannt und schlechte Hoffnung zu dero Genesung". (Minerva 1804, p. 27.)

Suhm har i den Henseende opbevaret os Træk af ham fra hans Udenlandsreise med Prinds Carl, som han selv uforbeholdent har meddelt[1]), og som lade os forstaae Grunden til den „Unzufriedenheit mit seinen früheren Jahren", som Cramer beretter, at han oftere udtalte. Men naar der nu saaledes foregik et Omslag med Carl Plessen, og hans Ord paa hans Ligplade om den guddomlige Naade, som var bleven ham et Værn mod Livets Fristelser, maa forstaaes om den Forandring i hans Grundsætninger, der indtraadte med det religiøse Livs Vækkelse i ham, og denne saameget mere maa tilskrives en særegen Paavirkning, som vi ikke spore den hos Broderen Ludvig, da fører Beskaffenheden af den os hen til den Indflydelse, som hans nærmere Bekiendtskab til Prindsesse Sophie Hedevig i den Henseende har havt paa ham, da han efter Tilbagekomsten fra Reisen indtraadte i Prinds Carls Tieneste, og her ved hende bragtes i Forbindelse med de halliske Theologer, navnlig Francke, der havde vakt Troeslivet hos hende i Kampen for sin Kirke, og som nu ogsaa aabnede det Christelige en levende Indgang hos ham[2]).

Det er i disse Charakterens Egenskaber og i den Maade, de kom til Anvendelse paa i Plessens Liv, at vi maa søge det, som udmærkede ham, og ikke i, hvad han var som Minister, Handelspræsident, eller paa sine administrative Poster, thi Forretningslivet laae ikke for ham, dertil var hans Personlighed for umiddelbar, og hele hans Retning altfor ideal. Hans Betydning tilhører derfor Privatlivet, men i den Henseende indtager han en Plads blandt de førreste af de Privatmænd, der ved Opoffrelser for deres Medmennesker have giort vort Fædreland langt lykkeligere i sig selv, end det saa ofte skulde synes efter dets indre og ydre Calamiteter.

Det Indtryk, Cramer havde af Plessen fra hans sidste Aar, har han sammenfattet i det Vidnesbyrd, at han „var en Mand af store Egenskaber,

---

[1]) P. F. Suhm, saml. Skrifter. XIV, p. 259.

[2]) At Prindsesse Sophie Hedevig under Forhandlingerne om Ægteskabet mellem sig og Joseph I. ikke ved den theologiske Bistand, hun modtog her hiemme, blev ført til Luther og ledet i den Læsning af ham, der blev saa frugtbar og afgiørende for hende, have vi et bestemt Vidnesbyrd om af Christian V., der i en diplomatisk Skrivelse af 7de April 1697 forsikker, at det er med Uret, at man giver Kiøbenhavns Geistlige Skyld for at styrke Prindsessen i hendes Modstand mod den catholske Kirke, som det ogsaa er indlysende, at det ikke var fra den orthodoxe Kirkeretning, hvormed Hofpræsten Masius dengang beherskede Regeringen, at en levende Følelse kunde vækkes af Protestantismens Væsen. At Kronprindsesse Louise, der kom hertil i Slutningen af 1695, end mere har draget Prindsessen til Halle, kan ikke betvivles.

en dydig ærværdig Olding, en sand Christen og de Fattiges Fader", og idet vi her med disse Ord slutte vor Skildring af Carl Adolf Plessens Liv og Charakter, skulle vi, for at betegne den Klang, som det „plessiske" Navn havde faaet hos det danske Folk ved ham og hans Brødre, men navnlig ved ham, thi han stod det nærmest, tilføie den Replik, som Ewald havde bestemt, der skulde sættes om Plesserne i „Fiskerne" ved den tredie Broders der besjungne fædrelandske Gave:

— „Den Slægt, min Søn, var altid
berømt af ædel og heimodig Rundhed.
Nu, ak, nu hører jeg den sjælden nævne,
men i min Ungdom var den Danmarks Hæder"[1].

A. Plessen[2]

---

[1] Thaarups anførte Udg. 2den Række p. 312. Ewald havde i de 2 første Bearbeidelser af „Fiskerne" tænkt at anføre Christian Plessen med Navn, men forholdt dette i den tredie og endelige, hvor Plessen indføres under Navnet „Ødelmand", og Apostrophen til den „plessiske" Familie i 4de Optrin forandredes til det ovenfor (p. 79) anførte Vers. Ewald var født den 18de Novbr. 1743 og altsaa over 14 Aar, da Carl Plessen døde, og han maa formodentlig være have hørt Plesserne omtale, som det ikke kan betvivles, at hans Fader Enevold Ewald baade som Præst ved Vaisenhuset og Udgiver af den „bibelske Concordants" har staaet i Forhold til Carl Plessen.

[2] Dette Facsimile er taget efter et Aftryk af det Stempel, som Plessen havde ladet stikke af sin Navneskrift, og brugte, da han blev gammel, og hans Haand vaklede for svagt til at føre Pennen.

VII.

I Aaret 1742 oprettedes der en Plads ved Vemmetofte Kloster som Curatorenes faste Fuldmægtig, og denne Plads besattes med Schoutbynacht Caspar Wessel. Denne Wessel var en Broder til Tordenskiold[1]), og havde med sin Broder deltaget i de sidste 4 Aar af Søkrigen, hvorefter han i 1720 var bleven optaget i Adelstanden med sit Familienavn (2den Febr.), og derpaa tilstaaet sin Afsked af Flaadens Tieneste som Schoutbynacht (30te Juni), Alt fordi han skulde indgaae Ægteskab med en af Landets fornemste Damer, Fru Edele Cathrine Kaas, der i 1718 var bleven Enke efter den som Overkrigssecretair over begge Etaterne afdøde General Valentin Eichstedt, og nu 2 Aar efter dennes Død havde forelsket sig i den unge Officer[2]). Ved Giftermaalet med hende havde Wessel Aaret efter (1721) faaet Raunstrup paa Sælland, men efterat han i henimod 20 Aar havde holdt ud med denne Eiendom under „Forliser, Gienvordigheder og Skatters Erlæggelse", maatte han skille sig ved den i 1740 efter Misvæxten, uden at have det Mindste i Behold derfra, og dertil endnu være i Gield til Krigs-Hospitalskassen efter sin Formand i Ægteskabet. Aaret efter var hans Kone død, og havde efterladt ham 2 Børn af sit første Ægteskab, en Søn og en Datter, Sønnen var Militair, men Datteren levede hos ham i Nestved. Plessen havde kiendt Wessel fra Raunstrup, hvor han havde været hans Nabo til Gunderslevholm, og for at yde ham sin Understøttelse paa den smukkeste Maade, oprettede han nu denne Plads for ham ved Klosteret (11te Juli 1742), hvor han fik fri Bolig, en Gage af 300 Rdl., samt et betydeligt Deputat[3]). Det Sidste var det eneste, som Plessen lod Klosteret afholde, thi ved en Forskrivning af 8de Novbr. (1742) forpligtede han sig til aarlig at udrede Lønningen, indtil Klosteret selv maatte blive istand dertil, og efterat have betalt Klosteret 100 Rdl. i Leie det første Aar af den Bolig, som var bleven

[1]) Af Raadmand Johan Wessels og Hustru Marie Schøllers 12 Sønner var Tordenskiold den 10de, og denne den 12te og yngste.

[2]) Wessel var dengang 27 Aar, og Fru Kaas i det mindste en 35 Aar, da hun hos Hoffmann (I, 157 Tab.) anføres foran sin Broder H. B. Kaas, som var født den 18de Septbr. 1686.

[3]) Det var det samme Deputat, som Marskal Bülow havde havt, nemlig, foruden Vildt, 22 Favne Brænde, og fri Station for 3 Heste og 5 Kør.

overladt til Vessel, skænkede han Klosteret det følgende Aar under 15de Febr. (1743) en Gang for alle 600 Rdl. som Erstatning for en fast Embedsbolig til denne Post. Plessen havde efter Forfatningsstriden bestemt sig til at lade Godsbestyrelsen ved Klosteret nu og da efterse af en Befuldmægtiget, og som en Saadan see vi en Martin Michael Klefecker underskrive sig her den 14de Mai 1742. Dette Tilsyn giorde Plessen nu til en fast Post, og det Hverv, som derved overdroges Vessel, var nærmest at forsyne Curatorene med de fornødne Underretninger til deres Resolutioner til Forvalteren, hvorhos det tillige paalagdes ham paa „det troligste og forsigtigste at ville registrere, forvare og iagttage alle de Brevskaber, Adkomster og Documenter, som ham Tid til anden ved forefaldende Leilighed kunne blive tilsendte og betroede“.

Vessel modtog med den største Taknemlighed denne Ansættelse, og hvilken Grund han ogsaa havde dertil, viser noksom den Omstændighed, at Plessen maatte anvise ham 21 Ducater paa sin Godskasse, inden han kunde afreise fra Nestved. At Vessel ogsaa glædede sig til at skulle faae en Virksomhed, var naturligt; det synes imidlertid som han snart er kommen til at føle, at hverken hans Kundskaber i Landvæsenet eller de Forholde, hvorunder han var stillet, tillode ham at give sin Plads nogen Betydning, og da han dertil stærkt led ved sin Gield, som han ingen Udveie saae til at komme af med, og maatte betragte sin Ansættelse som en ren Opoffrelse af Plessen, var der dog Meget, der trykkede ham i hans Stilling. Han søgte derfor ogsaa paa alle Maader efter en Forandring, saasnart han havde bortgiftet sin Stifdatter, Frøken Sophie Dorothea Eichstedt, der den 15de Juli 1745 viedes i Bemmetofte Kapel til Otto Ditlev Kaas til Nedergaard paa Langeland, dengang Ritmester ved Grev Ahlefelds Kyradserer i Nestved[1]. Plessen billigede ganske Vessels Bestræbelser for at faae noget Bedre, og lovede ham beredvillig sin Understøttelse, hvor han kunde virke Noget for ham. Det næste Aar

[1]) Otto Ditlev Kaas, senere Generalmajor, var den sidste paa Sværdsiden af den Linie, som førte en Sparre i sit Vaaben, hvortil den værdige Kantsler Niels Kaas hørte. Han oprettede Nedergaard til et Stamhus (25de Marts 1775), som hans Datter, Edele Sophie Kaas, ved sit Ægteskab med Viceadmiral Frederik Christian Kaas bragte over til den anden Linie med Mursnittet i Vaabenet, i hvilken hun ogsaa efter sin Morfader, General Eichstedt, indførte de siden den Tid i denne forekommende Navne „Valentin“ og „Valentine“. Vessels Stifdatter Dorothea Eichstedt blev saaledes Stammoder for denne Linie, hans Stifson var den fra Sammensværgelsen med Dronning Caroline Mathilde og Struensee bekiendte General Hans Henrich Eichstedt, der senere (1783) oprettede det nuværende (Store) Frederikslund (i Slagelse Herred) med Gaard og Gods, og opførte Hovedbygningen paa samme.

indtraf nu Christian VI.s uventede Død (6te Aug. 1746), og da der til samme Tid just var en Plads ledig i Søcommissariatet, indgav Vessel under følgende 3die Septbr. en Ansøgning om den. Denne Ansøgning foreligger i den Copi, som han tilstillede Plessen, og efterat Vessel først i den har talt om den Gield, hvori han er kommen i alle de Aar, der ere forløbne, siden han udtraadte af den kgl. Tieneste, og hvorledes han nu beklæder et lille Embede, der „alene tilflyder ham af Hs. Excel. Overkammerherre Plessens Godhed, som af christen Medlidenhed og egne Midler underholder ham", udtaler han sig saaledes om sin Tieneste paa Flaaden: „Allernaadigste Konge og Herre! Jeg haver tient min Arve-Konge og Fædernelandet og vovet Liv og Blod, og i Aarene 1715 og 1717 som Sø-Capitaine commanderet i trende haarde Trefninger, og ellers i andre tilfælde og anbetroede Forretninger efter allerunderdanigst Troskabs Pligt saaledes opført mig, at jeg haver en god og frelst Samvittighed for Gud og Mennesker, og det Allernaadigste Vidnesbyrd af Hans Maytt. Kong Frederick den Fierde, Hoylovlig ihukommelse, at jeg efter Eed og Pligt mig vel og berømmeligen haver forholdet, og udi alle occasioner og hvor jeg har været commanderet, saaledes haver min devoir præsteret, som det en ærekiær dapper Officier og troe Tiener vel eigner og anstaar" [1]). Med denne Ansøgning kunde Plessen imidlertid ikke hiælpe Vessel, da den skulde gaae giennem Grev Danneskiold, og Plessen og Grev Danneskiold naturlig ikke vare Venner efter det saa forskiellige Forhold, hvori de havde staaet til Christian VI. Vessel tyede derfor med Ansøgningen til sin

[1]) Vessel havde fra sit 11te—21de Aar (1704—1714) faret til Søs med Koffardiskibe, da han i Begyndelsen af det næste Aar (1715) kom ind i Flaadens Tieneste. Det var i det Aar, at de 2 berømmelige Søslage leveredes af Gabel under Febmern den 26de April, og af Raben under Rygen den 8de August; men naar der siges (Hoffmann danske Adelsm. III, 195), at Vessel deltog i det første som Chef paa Orlogskibet Sophie Hedevig, da maa dette, ifølge en Beretning, der maa antages at hidrøre fra Vessel selv, berigtiges derhen, at det var i det sidste, og kun under Slaget at Commandoen overdroges ham over det fornævnte Skib. Vessel var ogsaa dengang kun Lieutenant, og blev først i 1716 (16de Octbr.) charakteriseret Capitain. Som saadan deltog han nu det følgende Aar 1717 i begge Broderens blodige, men mislykkede, Angreb paa Gothenborg (14de Mai) og Strømstad (19de Juli), og i det første af disse overtog han Commandoen paa Linieskibet „Fyn", efterat sammes Chef, Capitain Gerhard Sievertz, var faldet. I det næste Aar førte han Fregatten „Søridderen", og høiere ses hans egen Udcommando ikke at have gaaet. At han saaledes gientagne Gange giorde midlertidig Tieneste som Overstcommanderende paa Orlogskibe, og dog aldrig kom ind mellem Flaadens Orlogchefer, maa forklares af, at han manglede den søkrigskyndige Fagdannelse.

anden ansete Velynder, den under Frederik V.s Regering saa stærkt fremdragne Generalmajor Henrik Bielke Kaas til Boltinggaard, der var en Broder til Vessels afdøde Kone[1]). Kaas anbefalede ogsaa Ansøgningen til Danneskiold, men denne lod, som om den ikke skulde forelægges af ham, og sendte Kaas den tilbage med Forsikkringen om, at Vessel kunde stole paa, at han skulde giøre Alt for ham, hvad han kunde, ja at han selv ønskede ham i Commissariatet, men at Ansøgningen skulde indsendes lige til Kongen, med Udskriften »au Roy«, og at dette vilde være tidsnok om en 14 Dages Tid. At Danneskiold, som Vessel skriver, havde en Anden, han vilde »employere«, viste Udfaldet; men det maa vel ogsaa betvivles, hvorvidt en Officer, der var udtraadt af Flaadens Tieneste efter Krigen under Frederik IV, var skikket til at træde ind i dens Bestyrelse under Frederik V. Da der nu heller ikke kunde være Haab om at skaffe Vessel en Amtmandspost, selv om det var i det nordlige Norge, paa Grund af den store Rift om disse Embeder, stod der altsaa alene tilbage, at han kunde giøre et rigt Parti, som kunde bringe ham ud af de Gienvordigheder, hvori han var kommen ved det første. Dette lykkedes ogsaa ved Kaas's Bestræbelser, og Fru Elisabeth Skeel til Broholm, der i 1745 var bleven Enke efter Oberstlieutenant Niels Sehested, erklærede sig villig til at ville ægte Vessel paa nærmere Forbehold. Saasnart som Kaas havde tilmeldt Vessel, hvorledes Sagen her stod, skrev denne strax til Plessen om Permission, „da mig forrestaaer een Nødvendig Reisse til Fhyen, hvor ieg hos min Svoger Hr. general lieutenant Kaas haver Noget at udrette". Vessel forefandt her Sagen saa fuldstændig forberedt til Afgiørelse, at han neppe var ankommen, før han i et Brev, dateret Broholm den 17de Mai 1747, kunde underrette Plessen om, at hans „hierte var bleven bunden til Egte-Kierlighed" med den fornævnte Dame, og at der derom var oprettet en Ægteskabscontract mellem dem, som siden ved ordentlig Copulation skulde fuldbyrdiges. Om Contracten skriver Vessel Intet i dette Brev; men hvad der havde været en af Hovedbetingelserne ved den fra Fru Skeels Side, oplyses vi om i et Brev til Plessen, der er skrevet den følgende 8de Juli, forinden Vessel forlod Vemmetofte. I dette Brev udtaler Vessel først sin erkiendtligste Tak til Plessen for Alt, hvad han skyldte ham, og udbeder sig

[1]) H. B. Kaas udnævntes den 2den Novbr. 1746 til Generallieutenant, 4de Juli 1753 til General af Cavalleriet, 14de Marts 1759 til virkelig General, og 16de Octbr. 1760 til Ridder af Elefanten. Han var af Linien med Mursnittet („Mur-Kaas'erne").

hans bestandige Naade, hvorefter han tyer til Hans Excellences „gunstige assistence at kunde blive benaadet med den Caracteer, som min tilkommende Hustru forlanger, da det er venteligt, at adskillige Naadesteign ved Kroningen bliver uddeelt; Jeg og haver været udi 27 Aar Schoutbynacht, Saa at ieg, for at fornøye min Brud, kunde vente mig den Naade af Hans Majestet at blive gratificeret med Caracteer af Admiral uden præjudice til andre". Mandagen derefter afreiste Vessel til Fyn, efterat hele hans Indbo var solgt ved Auction paa Vemmetofte og Beløbet derfor af ham henvist til at indbetales for Gielden til Krigshospitalskassen. Den følg. 4de August holdt han Bryllup med Besidderinden af Broholm, og Plessen har utvivlsomt nok sørget for, at han til Copulationen kunde fornøie sin Brud med en betryggende Forsikkring i Henseende til den forlangte Medgift; thi ved Kroningen den følg. 4de Septbr. blev Vessel i Henhold til sin Anciennitet som Schoutbynacht udnævnt til Viceadmiral, og da der dermed var forbundet Prædicat af Excellence, fik Fru Skeel Alt hvad hun her begiærede til sin Lykke [1]).

Vessel har efterladt sig adskillige Breve paa Vemmetofte til Plessen, som ere affattede med megen Orden og Nøiagtighed og fremvise en særdeles tydelig Haandskrift. De indeholde ingen Meddelelser fra ham i hans herværende Stilling, der ere af videre Betydning, men tale alle for hans Tænkemaade, hvorfor ogsaa Plessens Venskab borger, og det gode Forhold, hvori han stod til sin Stifdatter og Svoger. At han har lignet sin berømte Broder i det Udvortes, maa vel forudsættes efter den Lykke, hans Ydre giorde, og vi kunne ogsaa kun antage, at han, som han selv siger, i Tienesten har giort sin Pligt som en tapper Officer, men der er iøvrigt intet Spor til at han har besiddet Noget af Broderens glimrende Egenskaber, som han ogsaa synes ved det Betænksomme og Tilbageholdne i sin Charakter i den Henseende at have været det Modsatte af denne. At der ei heller var noget „Tordenskioldsk" i hans Myndighed, have vi et Exempel paa i et Brev til Plessen af 13de Juli 1743, altsaa Aaret efterat han var kommen, hvori han beretter en Sag mellem Forpagteren paa Høistrup og Bønderne,

---

[1]) Vessel oprettede et Stamhus af Broholm for Familien Sehested den 13de Marts 1750, en Bestemmelse, der mulig var medoptaget i Ægteskabscontracten; 4 Aar derefter døde Fru Skeel; selv døde han den 9de Septbr. 1768 i Nyborg, hvortil han var flyttet fra Broholm. Han var født den 1ste Novbr. 1693, manglede altsaa kun et Par Maaneder i 75 Aar.

og derved tilføier: „da ieg haver fornommed, at Hoystrop Bønder ere aff een opsetzig og gienstridig natur og tilbøyelighed, saa haver ieg med forsigtighed hidindtil omgaaes dem, for at forrekomme een almindelig opstand".

Om Plessen med de 2 Donationer til Vessels Post havde havt i Sinde at forbinde denne for bestandig med Klosteret, saaledes som disse tyede paa, eller om han kun gav dem denne Form, for at Vessel mindre skulde føle under at modtage den, vide vi ikke; men under alle Omstændigheder giorde Plessen saaledes et Forsøg med denne Post, og havde han derefter fundet den hensigtsmæssig, naar den besattes uden saadanne Hensyn, som havde været de bestemmende ved dens Oprettelse, vilde han utvivlsomt for sit Vedkommende ogsaa have beholdt den. Men dette var ikke Tilfældet, det havde tvertimod vist sig, at naar Curatorene ikke kunde giore en saadan Stilling selvstændig og lægge Ansvaret paa den, giorde den kun Overbestyrelsen vidtløftigere og vanskeligere, naar denne skulde staae i umiddelbart Forhold baade til sin Befuldmægtigede og Forvalter, og var det end ved Vessels personlige Egenskaber gaaet godt mellem disse 2 Poster, var det dog bleven klart, hvor let der kunde opstaae Sammenstød mellem dem. Heller ikke Damerne i Klosteret yttrede noget Ønske om at Posten skulde vedblive, og den bortfaldt saaledes af sig selv ved Vessels Afgang. Hvorimod Plessen fra den Tid af fandt sig langt bedre understøttet ved at benytte den bekiendte Major Vest paa Tybjerggaard ved vigtigere Sager, der angik Klostrets Godsbestyrelse, saaledes som Grev A. G. Moltke paa Bregentved benyttede ham, og Plessen upaatvivlelig selv giorde det ved Bestyrelsen af sine egne Godser.

Vi skulle nu vende os til en Mand, der aldrig indtog nogen Stilling ved Klosteret, men som i over 40 Aar levede ved det, og stod ved dets Side, og hvis Navn ikke her fremdrages, fordi der er Træk i hans Liv, der falde ind under Plessens Virksomhed ved Klosteret, men for hvad han selv var, og hvad han her har giort, der i ham lod Plessen finde en Medarbeider og Efterfølger i sine Kiærligheds Gierninger mod Klosteret.

Denne Mand er Lægen Høielse, den af os tidligere anførte Livlæge hos Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig, Lic. med. Høielse. Hans Fader var Assessor Consistorii, Mag. Peder Høielse, der var Rector ved den latinske Skole i Nykiøbing paa Falster, og gift (2den Mai 1692) med Agnete

Portuan, en Datter af den rige Tolder og Kiøbmand Hans Portuan i Nakskov[1]). I dette Ægteskab havde Peder Høielse 3 Døttre, Ida Gørvel, Magnille og Pauline, og kun denne ene Søn, der fødtes den 16de Febr. 1698, og fik Navnet Andreas efter sin Farfader, Mag. Anders Høielse, der havde været Præst til det saaledes benævnte Kirkesogn paa Sælland, og derfra taget Familienavnet[2]).

Mag. Peder Høielse forestod Nykiøbing Skole med stor Berømmelse, og hans Hustru Agnete Portuans Familie hørte til de rigeste og mest ansete i Byen, idet hendes ene Søster Ida var gift med Justitsraad Povel Matthiesen, Landsdommer paa Lolland og Falster, og den anden Søster Cathrine Gørvel med Dr. Johan Justus Bøhme fra Osterode i Brunsvig, som 1685 blev indkaldt af Dronning Sophie Amalie til at være hendes Livmedicus paa Lolland og Falster, og siden efter Christian V.s Død antoges til Livmedicus af Frederik IV. og Dronning Charlotte Amalia; selv havde hun tidligere været gift med Sognepræsten i Nykiøbing By, der ogsaa var Slotspræst hos Dronning Sophie Amalia der, den lærde og meget ansete Mag. Frederik Brandt († 22de April 1691), saa Familien fra mere end en Side var kommen i Berøring med Hoffet. Da Andreas Høielse var 6 Aar gammel, mistede han sin Fader († 13de April 1704), men da hans Moder forblev i Nykiøbing, sattes han ikke desto mindre i Latinskolen, og demitteredes derfra 1717 til Universitetet, hvor han efter den Tids Studeremaade begyndte sit academiske Cursus med Theologien. Heri deponerede han efter 2 Aars Forløb, og bestemte sig derpaa efter sin Onkel Bøhmes Exempel for Lægevidenskaben, og da han havde fuldendt sine Universitets Studier deri i Hiemmet, reiste han til Udlandet, for at fortsætte dem. I sin Skoletid havde Høielse i sin Onkel Povel Matthiesens Hus nydt den største Godhed og Kiærlighed, og i Kiøbenhavn tog hans Tante Fru Bøhme ham til sig som sin Søn[3]), og da hun som Enke vedblev at holde Apothek for Hoffet, og derved efter de daværende Forhold stod i megen privat Forbindelse med dette, kunne vi let

---

[1]) I en Skrivecalender fra 1658 kaldes han, uden Familienavnet Portuan, Jens Jensen, hvoraf synes at fremgaae, at „Jens", og ikke „Hans", har været hans egenlige Fornavn.

[2]) Familien skrev sig selv „Høiels" efter den forkortede Udtale af Sognets Navn, og Lægen brugte ogsaa denne Form, men da Skrivemaaden „Høielse" var den almindelige hos Andre paa hans Tid, og ogsaa er den fuldstændige, er den fulgt her.

[3]) Bøhme døde nemlig den 13de April 1709, ikke 49 Aar gammel (født den 5te Septbr. 1660), og havde hverken efterladt sig Børn af dette Ægteskab eller af sit første med Sibylle Magdalene Herfortin.

forklare os, at Høielse opholdt sig i Halle med Understøttelse af Prinds Carl. Hvornaar Høielse tiltraadte sin Udenlandsreise, finde vi ingen Oplysning om, men i Juni Maaned 1722 opføres der blandt de faste Udgifter i Prindsens Kasseregnskab en Understøttelse til ham i Halle, og det er ikke usandsynligt, at han er reist det Aar, da han neppe har giort mere end et 2aarigt Cursus i Halle, og vi i 1724 finde at han der har afsluttet sine Studier med en Afhandling for den medicinske Licentiat Grad [1]). Da han derefter vendte hiem, blev han det følgende Aar ansat ved Prinds Carls Hof. Som en 27aarig ung Mand kaldtes Høielse saaledes til Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Læge i deres sidste Aar. Men han skuffede ikke den Tillid, hvormed de betroede sig til ham, og han udfyldte sin Plads saa aldeles, at det Honorar nu ganske faldt bort, som før aarlig var ydet af dem til de kongelige Læger, som Consulenter, og at vi hverken ved Prindsens eller Prindsessens Dødsleie finde andre Læger tilkaldte til deres Behandling. Ved Prindsessens Død fik han som de øvrige Embedsmænd ved hendes Hof sin Gage i Pension, og da han nu opgav sin Lægestilling i den fuldkomne Uafhængighed, der stod til hans Raadighed, valgte han Vemmetofte til sit Opholdsted, hvor Klosteret igien blev Samlingspunktet for dem, der havde udgiort Prindsesse Sophie Hedevigs ængere Kreds. Høielse fulgte herud med Prindsessens Hofdamer, som skulde i Klosteret, og flyttede ind i sin forrige Bolig. Han var dengang Justitsraad, som vi have set, at han blev ved Christian VI.s Salving i en Alder af 33 Aar, siden ved Kronprinds Christians Fødsel, den senere Kong Christian VII.'s, udnævntes han til Etatsraad (29de Jan. 1749).

Det er en Selvfølge, at Mere af det, vi ovenfor have berørt i Plessens Historie, maa finde en nærmere Belysning af den Kilde, vi her have for os. Vi skulle først vende os til dette.

---

[1]) Dissertatio inauguralis medica de venæ sectionis in pede gravidarum usu tuto et salubri, qvam pro licentia, summisqve in arte salubri honoribus, Anno MDCCXXIV d. Aprilis, publicæ ventilationi subjiciet auctor et respondens Andreas Hoyelsinus, Petr. F. Nycopia-Danus, In alma regia Fridericiana, Halæ. — Man ser heraf, at Høielse har hørt til Kredsen af de unge Læger, som dengang lagde sig efter Fødselsvidenskaben, hvis Dyrkelse her i Landet synes at være fremkaldt af den ovenfor (p. 51) undertegnede Professor Johannes Buchwald (1658—1738), af hvis 2 Sønner, der begge beskæftigede sig med den, den ældste Balthasar, Høielses Jevnaldrende, senere giorde sig saa fortient som Lærer i den (1697—1763). Jvnfr. C. E. Levy: „Chr. Joh. Berger", Kbhvn. 1856.

Blandt sine Universitetsvenner i Halle havde Høielse ogsaa talt en D. F. Klein, med hvem han efter sin Hjemkomst skriftlig havde fortsat Bekiendskabet; deres Brevvexling var imidlertid naturlig efterhaanden bleven mere fremmed og indskrænket, og Klein ogsaa senere gaaet over til Menigheden i Hernhut, hvor han ganske var bleven optaget i sin pietistiske Opvækkelse. Men da Zinzendorf i Foraaret 1731 reiste til Danmark, fulgte der et Brev med fra Klein til Høielse; dette Brev har Høielse opbevaret, formodeligt fordi det ret betegner de Forventninger, hvormed Hernhuterne saae denne Reise imøde, og viser, hvorledes den fordums Ven stormede ind paa ham med sin pietistiske Opvækkelse. Vi skulle meddele Brevet:

„Mein lieber Herr Høiels!

Nachdem wir einander schon lange nicht per litteras zugesprochen, habe ich annitzo nicht vorbey gekonnt, da unsere Brüder dahin reisen, ein paar Zeilen an Sie mit zu geben. Ich wolte mich oftmals wundern, warum unsere correspondentz so gar kaltsinnig und rar ist; allein wo die brennende Liebe Jesu nicht zum Grunde liegt, da heist es: aus den Augen, aus dem Sinn. Christum lieben macht die Bande aller anderer Liebe und freundschaften fest, aber alles, was hier auf nicht gründet, das hat keinen Bestand noch Dauer. Darum auf! mein liebster Freund, last uns Gehör geben der Stimme der Posaunen, last uns forschen und suchen unser Wesen, auf was für einen Grund es gebauet sey, ob wir in der Ewigkeit damit bestehen können, ob wir kalt oder warm oder lau sind. Alle andere Zeit ist verdorben, die nicht lauterlich und lediglich auf den Heiland, auf seine Liebe, und auf seinen Dienst gerichtet ist". — Derpaa giver Brevskriveren nu en Fremstilling af den Fremgangsmaade, hvorefter en Selvbetragtning skal anstilles for at komme i den opvakte Tilstand; først skal man undersøge, om man har gravet dybt nok i sig selv til den christelige Bygning, dernæst om man ogsaa har lagt Grundvolden for den rigtig af Christus som man skal, endelig, hvis Grundvolden er, som den bør, om man ogsaa der ovenpaa opfører den rette Bygning, thi ofte kan Grunden være af Sten, men man bygger daarligt ovenpaa af Træ og Straa. Det Sidste er sket med ham, og idet han derved udbryder „wie es mir gegangen ist", fortsætter han nu saaledes: „O, wie manche Zeit habe ich da so kaltsinnig hingebracht, die mit mehrerem Ernst hätte sollen dem Herrn gewidmet worden! Gott sey hertzlich gelobet, der mich zu dieser lieben Gemeine allhier gebracht hat, allwo man profession davon

macht Leib und Leben und alles, was man ist, hat, thut, und lässet, dem Herrn und seinem Willen und Ehre allein und lediglich aufzuopfern.

Ich wünsche von hertzen, daß Sie Ihres orts die itzige gelegenheit, da unsere Brüder, und sonderl. der L(iebe) Hr. Graf zu Ihnen kommen, sich wohl zu nutzen machen mögen, sich in den Weinberg des Herrn dingen zu lassen. Gott hat was Gutes mit Dänemarck im Sinne, Er lasse es in vollen Seegen ausbrechen. Halten Sie meiner feder dieses raptum zu gute und treten mit mir in den Bund, des Herrn Eigener zu werden und zu bleiben in Zeit und Ewigkeit, in welchem Sinne ich mich verschreibe

Herrnhut den 22. April 1731. Dero treugesinnter Freund

D. F. Klein.

A Monsieur

Monsieur Høyels,

Archiatre de Madame La Princesse de Danemarc.

à

Wemmetofte.

par des frères

qve Dieu conduise.

At Høielse har ladet Brevskriveren beholde sin pietistiske Opvækkelse for sig selv, er utvivlsomt, men ligesaalidt kunne vi tvivle om, at Høielse har hørt til dem, der fra først af hilste Zinzendorfs Optræden med Glæde for den Varme, hvoraf den christelige Tro og det christelige Liv skulde blive giennemtrængte ved ham, indtil ogsaa Høielse blev en Modstander af den Retning, det tog med Zinzendorf. Og vi maa i den Henseende see et Fingerpeg af Høielse i en Afskrift af et Document, som han har vedlagt det ovenfor anførte Brev. Dette Document angaaer den for sin Virksomhed som Missionair blandt Negerne paa de dansk-vestindiske Øer bekiendte Frederik Martin, der skriftlig indviedes til Præsteembedet af Biskopen over de hernhutiske Stationer i de fremmede Verdensdele, den af os tidligere i dette Skrift omtalte David Nitschmann, der i 1727 havde opholdt sig med sin Broder en Tid hos Prinds Carl paa Vemmetofte, og senere paa Grund af sin fremragende Stilling i Menigheden havde faaet den biskopelige Ordination i den mæhrisk-bøhmiske Broderunitet, hvoraf Hernhuterne offenlig optraadte som en Gren. Af denne saaledes foretagne Ordination er Afskriften taget efter en verificeret Gienpart, der er betitlet: »Copie der heiligen Ordination Friederich Mertins, Jesu Christi Bothens an die Mähren in St. Thomas und St. Crux, zu einem Diacono und Haushalter über die Geheimnisse der Kirche Gottes, von mir David Nitschmann, aller auswärtigen Böhmischen Brüder Bischoffen,

gegeben zu London am $\frac{1}{2}\frac{1}{5}$ Janv. 1737 und gesandt nach St. Thomas nach einem Caribischen Eylande"[1]). Under den er skrevet: „Daß vorstehende Copie dem wahren Original völlig gleichlautend sey, bezeuge vor Gott unter meiner Hand und Siegel

Ludvig Graff v. Zinzendorff«.

I denne Ordination bemyndiges nu den Vedkommende saaledes til at forrette Daaben: „Und Du, Friederich Mertin, Du Knecht des lebendigen Heilandes, versiegele, daß Er der wahrhafte Gott ist (1 Joh. 5, 20). Mache Ihm Jünger, Tauffe Sie im Nahmen des Vaters und des Sohnes, und in Christi Tod". Derefter meddeles med Skriftens Ord Bemyndigelse til at uddele Sacramentet og forkynde Absolutionen, hvorpaa det til Slutningen hedder: „Ehre die Gemeine, deine heilige Mutter, und sey ihr unterthan bis in den Tod. Amen«!

Naar Høielse har villet skaffe sig en Afskrift af dette Document og opbevare denne, da feile vi vist ikke ved deri at see et Bevis paa, at for ham vare Hernhuterne her gaaede til en Yderlighed, der afgiort maatte stemple dem som Secterere. Og see vi end, at de endnu ikke vare komne til den yderste Yderlighed, hvortil de kom, saa er der dog neppe noget Aktstykke, der giver os et saa fuldstændigt Billede som dette af den Opløsning baade af den kirkelige Orden og af Troens Grundvold, som laae i den hernhutiske Retning, saaledes som den bestemtes af Zinzendorf; thi for det første handles der her om en Ordination, der ikke foregaaer efter Skriftens Ord ved Haandspaalæggelse men ved en skriftlig Beskikkelse, dernæst see vi, at efterat „Sønnen" har faaet Lov til at blive i Daabsordene istedetfor „Lammet", var ifølge Blodlitaniet „den Helligaand" bleven udskudt deraf og „Christi Død" som Siælen i Bekiendelsen indsat istedenfor; endelig er Slutningen om den ubetingede Underkastelse under Menigheden en fuldkommen Gientagelse af den blinde Lydighed, som Catholicismen fordrer mod Kirken, og som sætter dens Myndighed i ethvert Spørgsmaal over Skriftens. At Plessen ikke desto mindre vedblev sin Forbindelse med Zinzendorf, indtil denne ogsaa skilte ham fra sig ved sin Lære om Aandens Moderskab, have vi ovenfor set. Og naar Regeringen først efter 2 Aars Forløb lod sig formaae til at anerkiende denne Ordination, og det Reskript, som der i den Anledning under 13de Marts

[1]) Den oprindelige Befolkning paa Antillerne var Caraiberne, hvorefter Havet der endnu bærer Navn.

1739 udfærdigedes til det vestindiske Compagni, vel nærmest var fremkaldt ved et Bønskrift fra Negerne til Dronningen, da tør det ikke alene forudsættes, at Compagniet, hvis Sager Plessen i den Henseende vistnok ganske ledede, ikke har modsat sig dette Andragende, men at det ogsaa selv har foreslaaet den Vei underhaanden, som man her slog ind paa, og vi maa saameget mere forudsætte Plessens Medvirksomhed her, som han, hvad vi ovenfor have bemærket, mente, at man paa denne Plads skulde lægge Vægten paa Hernhuternes christelige Sindelag og Opoffrelser, og ikke paa deres Troes Vildfarelser [1]).

Ved sin Stilling til Plessen, og det Forhold, hvori Høielse ved ham stod til den Kreds, der samledes om Gram, var Høielse ogsaa kommen i Forbindelse med denne, og da Plessen benyttede Høielse ved sine Bibliotheksager og literaire Commissioner, medens de vare sammen, foranledigede dette nedenstaaende Brev fra Gram til Høielse, der er skrevet den 3die Decbr. 1734, altsaa da Høielse endnu var Læge hos Prindsesse Sophie Hedevig.

„Velædle og Velbyrdige Hr. Justitz Raad
høistærede kiære Ven.

De haver i disse Dage haft en møysommelig forretning, der har hensigtet til at giøre mig rig og mægtig i det slags formue, hvortil den hos mig indplantede Gierrighed og Begierlighed har en temmelig fordeel fremfor alle andre uordentlige passioner hos Mennisker, i det den lader sig saa herligen undskylde, saa at den endogsaa tør prætendere til Berømmelse, jurene an injuria, nunc non dixero.

Og at min kiære Hr. Justitz Raad har forrettet dette Arbeide med fortrydelse eller Misundelse, er noget, som jeg aldrig haver Dem i ringeste Maade fortænkt for, men er persvaderet om ganske contrario, efter saa mange Prøfver af Deres kiære Venskab fra den første Dag jeg hafde den ære at kiende Dem. Mig ligger imidlertid en stor Byrde paa hiertet, efter at være bleven saa forfærdeligen beriget over ald min Tanke, Ynske og forventelse, endnu langt mere over min fortieneste. Og naar jeg ved Nat og Dag pønser paa den immensité af Naader og Godheder, som hans Ex-

[1]) Den her meddelte Ordination er, med Undtagelse af Slutningen om Underkastelsen under Menigheden, senere fuldstændig trykt, og findes i Oldendorffs „Geschichte der Ewangelischen Brüder auf der Caraibischen Inseln, St. Thomas, St. Croix, und St. Jan, gedr. Barby 1777".

cellence Vores fælles Store Patron overgyder mig med, saa kand der og ikke andet, end falde mig noget ind paa min Hr. Justitz Raads chapitre, nemlig, hvad De vel maae giøre Sig for Tanker, naar De seer saa extraordinaire stort Stykke af hans Excellences supellectile libraria at giøre en uformodentlig transmigration, og spadsere ind i mit ringe Bibliotheqve.

Dette er og aldeles ingen hyperpole, og tusinde gange mindre er det hyklerie, hvad jeg heroven for har haft den ære at skrifve. Ja der passerer mere hos mig over denne article, hvilket jeg ikke mælder om. Jeg taler ey om hvad for et huus jeg holder med mine andre fattige Bøger, og hvorledes jeg vender op og ned paa dem, for at faae Rum til disse Kemper; hvor mangfoldige, der maae dandse plat ned paa Gulvet ud af deres honorables Stæder, og overlade dem til de nye prægtige Giæster. Og dette maae De vel troe, blifver ikke een Dags Arbeide alene, men udkræfver en fast almindelig Revue over hele qvarterer i mine Kammere. Samme haver jeg alt begyndt for alvor i Dag tilig; og som jeg iblandt endeel minoris formæ volumina har treffet paa tvende smaae medicinske pieces, som jeg for nogle Aar siden ved en sær hendelse bekom til foræring fra Engelland af en god Ven, saa er falden mig ind, at spørge min Hr. Justitz Raad, om De hafde de samme tvende allerede? thi, hvis ikke, da kunde De jo (ikke alene) giøre bedre Nytte dermed, end jeg, men giøre mig en stor fornøyelse i at beholde dem blant Deres; thi de kan og ikke giøre den tusindeste Deel dérangement paa Deres reoler, som thesaurus Italiæ & Siciliæ paa mine. Dog beder jeg for Guds skyld, at De vil spare Sig og mig for at lee deraf; hvilket De vist nok giorde, hvis De vilde indbilde Sig, at der var imellem denne liden Sending nogen connexion til hans Excellences Hr. Oberkammerherrens foræring og den Umage, De hafde haft dermed for min Skyld. De kunde maaskee falde paa den lystige Tanke, at disse 2 pieces skulde være i stæden for Grimepenge, som Staldmesteren pleyer at faae, naar han mister et got par heste af sin Herres Stald. Men sligt er langt fra min Mening, og, om saa skulde forstaaes, da burde det have været langt mere og bedre.

Men ald Skiempt à parte, tillader De mig, at jeg giør Dem et gandske alvorligt Spørgsmaal, men aleniste imellem os, og uden at det maae komme til noget andet Menniskes kundskab, og allermindst til hans Excellences. Er min kiære Ven ogsaa viss paa, at der ikke har været flere tomi eller volumina af dette store Værk i hans Excellences Bibliotheqve? Jeg haver faaet i alt fra Dennem 32 Stykker, nemlig 27 hørende til Italien, og til Sicilien &c.

5 stykker. Men ved dennem blifver dog Værket ikke complet, der skal i alt 45 volumina: og hvis Hans Excellence ikke hafver bekommet flere fra Holland end disse 32 stykker, da haver Commissionairen ikke seet rigtigen til, thi den 9de Tomus af Antiqvitatibus Italiæ bør bestaae af 8 Dele, hvoraf her ikkuns var de 5 første og fattes saaledes Tomi IXmi pars VI, pars VII & p. VIII. Men af Antiqvitatibus Siciliæ & Sardiniæ fattes aldeles de 10 sidste Tomi, nemlig fra Tomo VI til XV inclusive, som giør i alt 13 Bind af det hele Verk.

Det kunde dog vel hende sig, at de alle 13 endnu fandtes en stæds staaende eller liggende i Hans Excellences Bibliotheqve; og in hoc casu bliver det Tids nok, naar min Hr. Justitz Raad kunde bekomme leylighed til at opsøge dem; thi nu nytter det ikke, at disse skiønne Bøger, som høre i eet Verk, blive mere separerede. Hvis de dog slet ikke findes, da beder jeg for Guds skyld at De lader Sig aldrig merke dermed. Thi jeg kunde dog vel eengang treffe den lykke, at faae dennem ved gode Venner fra Holland forskrefvne; og naar jeg haver de 2 største Dele af Verket, er jeg sagte i Stand til at procurere mig den tredie og supplere defecten, in perpetuam beneficentiæ Heroicæ memoriam.

Jeg beder hiertelig om forladelse for den herudi brugte Dristighed, og er med største consideration og Erkiendtlighed, Velædle og Velbyrdige Hr. Justitz Raad

Khafn. d. 3. December 1734.

Deres skyldigste tiener
H. Gram [1]).

---

[1]) Dette Brev viser os i hvilken Bevægelse denne Foræring, som begribeligt, satte Gram og hans Bibliothek, og hvorledes Gram i den Anledning „skiemter" til alle Sider. Men det fremgaaer tillige deraf, hvorlidet den Beretning stemmer dermed, som findes derom i Suhms Saml. Skrifter, XIV. p. 246, hvor der, idet der tales om Plessens Gavmildhed i Forbindelse med hans Høiagtelse for Gram, siges: „Engang sagde han til ham, at han agtede at giøre ham en Foræring af en meget kostbar Bog, og som smukt burde indbindes, derfor skulde Gram besørge sligt. Gram kiøbte da Grævii og og Burmanni thesaurus antiqvitatum Italiæ & Siciliæ, som kostede 250 Rdl. og Bindet 200 Rdl.; og gav derpaa Plessen Regningen, og spurgde, hvor den skulde bringes hen? Plessen svarede, at nu kunde han lade den staae i sit eget Bibliothek". At Suhms Beretning her indeholder den Selvmodsigelse, at Gram skulde besørge Værket til sig selv efter Plessens Opfordring, og dog bagefter spørge om dets Bestemmelse, skulle vi ikke videre fremhæve; hvad Beretningens historiske Side derimod angaaer, da maa det Urigtige ved den enten hidrøre fra, at det ikke gialdt om Suhms Hukommelse, hvad han siger om Grams, at „han erindrede sig alle Ting paa det Nøiagtigste", eller fra at Suhm gav sine Meddelelser som han modtog dem, og, forsaavidtsom der oftere kan være Anledning til Tvivl ved hvad Suhm beretter efter mundlige Meddelelser om Ting og Personer, har det her foreliggende Tilfælde en videre Betydning.

Høielse besøgte hvert Aar Plessen om Somren fra Vemmetofte, ogsaa naar denne siden kom dertil; naar Høielse saa kom tilbage, takkede han, hvorpaa Plessen igjen svarede. Vi have flere af disse Svarskrivelser fra Plessen, hvoraf vi her skulle anføre et Par, der ogsaa i andre Henseender have Interesse.

Det første er fra Aaret 1739, i hvilken Sommer Høielse havde besøgt Plessen paa Kastrup i Forening med Klosterets Damer.

„Hochedler
Geehrtester Herr Justitz Rath!

Es ist mir besonders lieb aus Dero geehrten Zuschrifft vom gestrigen dato zu ersehen, daß Sie nebst denen Kloster-Dames auf Wemmetofte Gottlob! wohl wieder retourniret sind, auch mit der Bewirthung, so Ihnen auf Castrup erzeigen können, gütig vergnügt zu seyn belieben; und bitte versichert zu leben, daß mir es sehr angenehm gewesen wäre, wenn Dero werthesten Gegenwarth noch länger hätte geniessen mögen. —

Gestern gegen Abend bin von Rygaard, Gott sey Danck! hier glücklich wieder angelanget, und habe den Herrn Geheimen Rath von Rosenkrantz samt seiner Familie daselbst gesund und wohl verlassen, meinen Bruder auf Seltzøe und Lindholm aber nicht daheim gefunden, indem er nach Copenhagen gereiset war.

Womit dieselbe Göttlicher Obhut empfehle, und mit vieler Consideration stets beharre Ewr. Hochedl.

Gunderslöf
den 23ten Aug.
1739.

Dienstwilligster Diener
C. A. v. Plessen.

P. S. Bin wieder zu hause gekommen halb reitend halb fahrend, weil mich der Wagen noch immer incommodiret!

Den anden Skrivelse er fra Aaret 1750, dateret fra Førslev, der var Plessens sædvanligste og, som det synes, hans kiæreste Opholdsted om Somren. Han skriver:

Monsjeur.

J'ai eté bien aise d'apprendre par l'honneur de la Vôtre du 27 d. c., qve le sejour, qve Vous avés fait ici, ne Vous a pas ennuié. Mais c'est à moi de Vous remercier de l'honneur de Vôtre visite et compagnie, qvi

m'a eté très agreable. Il n'y a qve Vôtre accès de gravelle qvi me met en peine, car je ne puis l'imputer qv'au cahotement du carosse pendant Vôtre voïage, et aucunement aux cerises, lesqvelles je crois fort saines, sans m'en soucier autrement. Nôtre Baron, qvi part demain et qvi Vous fait ses complimens, en fait foi, puisqv'il consume tous les jours le produit de tout un cerisier. Nous ignorons ici, comme à Fridensbourg, combien Sa Majesté S'arrêtera à Bregentved. En attendant Monsjeur le Grand-Maitre des Ceremonies, qvi Vous fait encore ses complimens bien amiables, va prendre les devans par se rendre à Copenhague, et me voila seul. Mr. le General-ajudant n'étant pas arrivé, empêché aparement par qvelqve Projet nouveau.

Je suis, comme toujours, avec toute la consideration possible

à Førsløf

ce 30 Juin 1750

Monsjeur

vôtre très humble et très

obeïssant Serviteur

C. A. de Plessen.

P. S. Vous saves sans doute, qv'un de nos vaisseaux de Canton, nommé le Roi de Dannemarc, est Dieu merci heureusement arrivé.

Dans ce moment je vois entrer Mr. le General-adjudant v. d. Osten.

Til disse tvende Breve skulle vi føie et tredie fra 1751, der ligeledes er fra Førslev, og som foranledigedes ved et Brev til Høielse, som var ankommen efter dennes Bortreise.

à Førsløf ce 25 Juillet

1751.

Monsjeur

J'ai ouvert la lettre ci-jointe, le Porteur aïant dit qv'elle rouloit sur une visite qve je devois avoir de Mr. le Conseiller d'Etat Friis. Si j'ai failli, je Vous en demande pardon, en Vous permettant d'user de repressailles, toutes et qvantes fois il tombera de mes lettres entre vos mains. Le dit Conseiller d'Etat Friis viendra donc icy Mardi au Soir, Le Chambellan de Plessen et le Gentilhomme de Chambre, qvi ont eté icy depuis Lundi, et qvi partent dans ce moment, Vous font bien leurs complimens, et je demeure avec une consideration parfaite.

Vôtre ....

C. A. de Plessen.

Vi see af Ovenstaaende den fortrolige Fod, hvorpaa Høielse stod med Plessen, hvilken Pris denne satte paa ham, og hvormeget han glædede sig ved at see ham hos sig, og vi kunne vistnok sige, at, da Plessen blev en gammel Mand, og de Andre vare gaaede bort, der havde staaet ham jevnsides i Livet, var der Ingen, hvis Omgang var det for ham som Høielses, og kunde end Grams Plads ligesaalidt udfyldes hos Plessen, som i andre Henseender, var der dog vist ei heller Nogen efter Gram i Plessens Omgangskreds, som han saaledes kunde tale med om boglige Ting, som med Høielse. Vi see ogsaa af Plessens Breve, hvorledes alle hans Giæster hilse Høielse, og hvilke Bekiendtskaber og Forbindelser denne i saa Henseende har havt. Og vi finde yderligere Beviser herpaa i andre efterladte Breve, der ere skrevne fra ansete Mænd, hvoraf vi her skulle nævne et fra Iver Rosenkrands's Søn, Statsminister Chr. Fr. Rosenkrands, der takker Høielse for dennes Lykønskning til sin Udnævnelse til Ridder af Elefantordenen (22de Juli 1769), og derved tilføier, „laudari a bonis holder jeg for at være den eneste sande ære og virkelige fornøyelse, saavelsom det rette criterion"; og flere Breve fra en af Priorinde Ostens Brødre, Generalmajor Vibe Osten i Trondhiem, som foruden at de vise det Venskabsforhold, hvori Høielse stod til hele den „ostenske" Familie, indeholde Meddelelser om en Sag, som Høielse tog sig varmt af, og som paa en pinlig Maade berørte den anden Curator ved Vemmetofte Kloster, Geheimeraad Linstov, idet den angik dennes ældste Søn, Carl Adolf Linstov, der, efterat han var bleven Hofjunker, opførte sig saa slet, at Faderen først sendte ham over til Bornholm, hvor han skulde være under Bevogtning af Oberst Bülov, siden, for aldeles at bortfierne ham, fik kgl. Tilladelse til at han mod Betaling maatte skikkes op til Munkholm Fæstning, der stod under Osten som commanderende General i den Del af Norge. Høielse synes ganske at have forskaanet Faderen for at befatte sig mere med Sønnen, efterat han var kommen til Norge, og besørgede ogsaa Udbetalingerne til Osten for ham, om han ikke selv udredede dem[1]).

---

[1]) Linstov kom 1768 op til Munkholm, hvor vi senere træffe ham sammen med den unge Kornet Adolf Neuberg Leth, der var bleven dømt til Fæstningen paa Livstid som en Benaadning for Dødsstraffen, fordi han var bleven saa ophidset ved sin Regimentchef Zepelins Fornærmelser mod sig for en ringe Forseelse ved Vagttienesten, at han havde trukket Kaarden mod ham. Baade Linstov og Leth nævnes i det Brev, som Thurah skrev om sit Fængsel paa Munkholm, og som er meddelt i „Luxdorphiana"; men naar det der hedder p. 175, at Linstov var en „virkelig Arrestant", da havde det, som her

Vi have tidligere anført, at Høielses Familie paa mødrene Side var meget rig, og vi maa vistnok betragte hele den Formue som hans Moders fædrene Arv, der ved hendes Død (14de Mai 1741) tilfaldt ham og hans 2 efterlevende Søstre, Ida Gørvel og Magnille, og som beløb sig til over 34,000 Rdl.[2]) Hvad Høielse her fik, vilde imidlertid ikke have giort ham til den rige Mand, han var; men han havde ½ Aar iforveien (19de Decbr. 1740) tiltrædt Arven efter sin da nys afdøde Moster Fru Bøhme[3]), der allerede for mange Aar siden ved sit Testament (18de Decbr. 1724) havde skænket ham hele sin Formue efter sig, der i det mindste synes at have udgiort en Capital ligesaa stor, som den samlede Arv efter hans Forældre, og hvoraf han kun skulde udbetale sine Søstre 6000 Rdl., og give 400 Rdl. til et Legat for 2 Fattige, som hans Moster havde stiftet, men som hun overlod ham at anbringe, hvor han vilde, og som han derfor henlagde til Klosterets Godser[1]).

Med en aarlig Indtægt af en saadan Formue og dertil en Pension paa 500 Rdl. er det klart, at Høielse var istand til baade at leve saa behageligt som han vilde, og, da han aldrig giftede sig som Plessen, at søge et Formaal for sit Liv i at giøre godt som denne, og Høielse giorde begge Dele. Han havde indrettet sig i sit Hus som en rig Mand, ordnet sin Oeconomi paa den beqvemmeste Maade med Klosteret, og i sin Kareth med 4 Heste kiørte han omkring og besøgte sine Venner paa Landet, og kunde ogsaa om Vinteren tage ind til Kiøbenhavn og være hos Plessen paa „Haven"; men den samme Kareth stod igien til Andres Afbenyttelse, naar han var hiemme,

ses, ikke den Beskaffenhed med hans Ophold der. Ligeledes er Thurahs Formodning ei heller rigtig, at Leth efter sin Benaadning af Fængslet skulde være kommen til sin Familie i Fyn, thi han maatte som landsforvist tage til Hessen, hvor han blev ansat som Capitain, og i den Egenskab giorde hele den amerikanske Krig med, hvorefter han i al Stilhed vendte tilbage til Danmark og opholdt sig ubemærket i Odense til sin Død. Han var en Broder til den af os tidligere nævnte Priorinde Leth ved Vemmetofte Kloster (II., 189).

[2]) Høielses tredie Søster Pauline var allerede død i sit 17de Aar (14de Juni 1718); og han og de 2 andre Søstre havde nogle Maaneder forinden deres Moders Død faaet deres fædrene Arv udbetalt, som udgiorde 12,425 Rdl., deres mødrene Arv beløb sig til 21,850 Rdl.

[3]) Fru Bøhme bisattes d. 19de November 1740 i Petri Kirke, efter sammes Ligprotokol.

[1]) Med Hensyn til den store Formue, som Høielses Morfader saaledes efterlod sig, har Høielse i den ovenfor anførte Skrivecalender for 1658 efter den Bøn, som hans Morfader der giør ved Aarets Begyndelse for sig og Sine, tilføiet: „Gud har bønhørt ham og riigeligen velsignet ham og hans Børn".

og om Foraaret, naar Bønderne ikke kunde faae pløiet, see vi mere end en Gang, at hans Heste gaae ud med Klosterets og pløie for dem. Men hans tienstvillige Sind havde naturlig sin største Mark i den Maade, hvorpaa han lod sine Midler komme Andre til Gode, og bleve vel, som der er sagt til hans Amindelse, hans Kiærlighedsgierninger størstedelen „efter hans Villie og Befaling begravne i de mange Fattiges Hierter", der modtoge dem, saa giorde de ham dog vidtkiendt af Navn, og „Etatsraaden paa Vemmetofte" var efter Forholdene ikke mindre en Tilflugt for alle Betrængte end „Overkammerherren paa Førslev" eller „Haven". Der var saaledes en mærkelig Overensstemmelse mellem Plessen og ham i deres Livsanskuelse, som der ogsaa var det efter Hvers Stilling i deres ydre Kaar, men det, hvori de dog navnlig mødtes og som vel dannede det stærkeste Foreningsbaand mellem dem, var den fælles Kiærlighed, hvormed deres Følelser og Fortids Erindringer samlede dem om denne Stiftelse. Og som Høielse saaledes, saalænge han levede, ydede Klosteret sin Bistand med Raad og Daad i alle dets Anliggender, er det ogsaa ved de store Gaver, der ere tilflydte det fra hans Haand, at han har sat sit Navn et Minde i Vemmetofte Kloster ved Siden af Plessens, idet hans Formue fra ham er gaaet over paa dette.

Allerede forinden Plessen havde Høielse erhvervet sig kgl. Bevilling til sit Testament (12te Juni 1744), og den første Anvendelse deraf havde han giort i 1755, hvor han ved tvende Gavebreve af 11te Marts og 11te Juni havde skænket Klosteret en Sum af 18,500 Rdl., mod derfor at oppebære Renten til sin Død [1]). Dette var sket endnu i Plessens Levetid, og vistnok efter Plessens Ønske om at see denne Sum saaledes sikkret for Klosteret i de mislige Tider. Sit Testament affattede Høielse den 21de December 1772, og indsatte deri Klosteret til sin Hovedarving mod at udrede et Beløb i Legater [2]).

Om denne Bestemmelse udtaler Høielse sig saaledes i Testamentet: „Da ieg i al selvønskte Velstand har tilbragt 47 Aar af min Levetid paa Vemme-

---

[1]) Nemlig 7000 Rdl. i rede Penge og 11,500 Rdl. i 5 Aktier i det asiatiske Compagni.

[2]) Dengang Høielse søgte om Bevillingen til sit Testament, vare begge hans ovenfor anførte Søstre endnu i levende Live og ugifte, men Aaret efter var Søsteren Ida Gørvel saa svag, at hun snart maa være død, og den anden Søster Magnille, som det Aar giftedes med den tydske Præst Clod ved Klosteret, var død den forang. 27de Septbr., som Høielse skrev sit Testament, hvilket han muligt havde udsat, for at see, om det skulde blive nødvendigt at sikkre hende Noget deri.

tofte og ieg for denne besynderlige Lykke, næst den naadige Gud, fornemmelig har de Høysalige kongelige Herskaber at takke, der har stiftet Vemmetofte Kloster, saa har ieg fra Stiftelsens Begyndelse holdt det for min Pligt efter ringe Evne at gaae den tilhaande, og allerede for en Deel Aar siden overladt til Klosteret en anseelig Capital paa Livrente til 5 à 4 pro Cent, eftersom Renterne i Landet falde eller stige. I samme Sindelav har ieg efter god Overveyelse forfattet efterfølgende Testament, nemlig At Vemmetofte Kloster skal være berettiget efter min Død at annamme Mit hele Boe og dets Midler intet undtaget, ligesom det forefindes". Denne Udtalelse oplyser med Høielses egne Ord hele hans Forhold til Vemmetofte Kloster, og vi kunne deraf slutte, hvor stærk den Pietet har været hos ham, som han bevarede for Prindsen og Prindsessen, naar vi see, at han giorde det til sin Livsopgave at virke for det Værk, de havde efterladt, men vi ere ogsaa deraf berettigede til at slutte tilbage til, hvorledes de Personligheder have været, som saaledes droge dem til sig, der ansattes hos dem, og ikke bandtes til dem for Tienestens Skyld.

Til Legater bestemte Høielse en 8—9000 Rdl., som Klosteret skulde tilsvare. Af disse skulde Priorinde Osten have 2000 Rdl., og 6000 Rdl. være Familielegater[1]). Legatet til Priorinde Osten hidrørte fra, at Høielse bespistes fra Klosteret om Middagen mod en aarlig Betaling af 200 Rdl., og at Priorinde Osten i den Henseende havde vist ham en saadan Omhu, at han „ikke noksom kunde fuldtakke" hende derfor. Begge hans Tienere skulde have 200 Rdl., og for Kiettinge Sogn i Musse Herred paa Lolland skulde der udsættes et Legat paa 500 Rdl., af hvis Renter ⅓ aarlig skulde anvendes til Klædningsstykker for fattige Børn. Justitsraad Povel Matthiesen († 1708) og hans Hustru Ida Portnan († 1715) havde nemlig indrettet sig et Begravelsessted i en Tilbygning til den nordre Side af Choret ved Kiettinge Kirke, som var særdeles smukt[2]). Til dettes Vedligeholdelse var der efter deres Død (3die Septbr. 1719) blevet betalt 200 Rdl. til Kirkeeieren, som derfor havde givet Pant i Patronatretten til Kiettinge og Bregninge Kirker, men for nu at sikkre sig Tilsynet med at Kirkeeieren opfyldte sin Forpligtelse,

---

[1]) Nemlig 2000 Rdl. til hans afdøde Søsters Mand, Præsten Clod, og de andre 4000 Rdl. til de herværende Arvinger efter Capit. Andreas Seevald Høielse, der synes at have været en Fætter af ham.

[2]) Det var indvendigt belagt med sorte og hvide Marmorstene og forsynet med en Lysekrone, og ind til Kirken førte Jerngitterdøre med Navnechiffrene „P. M". og „J. P."

lagde Høielse dette Legat til Sognet i „taknemlig Erindring", som han siger, „om det Venskab og (den) Godhed, som Velbemeldte Salige Folk mig beteet haver"; hvortil han senere ved en Codicil af 20de November 1773 endnu knyttede en Bestemmelse om et Epitaphium, der efter hans Død i samme Hensigt skulde opsættes i Kirken ved Indgangen til Begravelsen. Selv bestemte han, efter sin Død at ville bisættes i Dr. Bøhmes Begravelse i Petri Kirke i Kiøbenhavn, hvor hans Moster Cathrine Gørvel hvilede, der havde elsket, antaget og holdt ham som sin egen Søn. Og til at besørge sin Bisættelse og Alt, hvad han vilde der skulde iagttages derved, indsatte han Etatsraad Langebeks Ammanuensis Matthias Martin, hvem han ogsaa senere overdrog Besørgelsen af Epitaphiet til Kiettinge Kirke.

Da Høielse skrev sit Testament var hans Søster Clod paa Vemmetofte død et Par Maaneder før af Tæring. Han selv led af det Samme, som var et arveligt Onde i Familien, men hvoraf flere af dem dog vare blevne meget gamle, saaledes var hans Moster Fru Bøhme i sit 80de Aar, da hun døde deraf, og hans Søster i sit 73de. Endnu det Aar synes hans Helbred at have været tilfredstillende, og hans Haandskrift i hans Testament er som ellers; at han ikke heller betragtedes som svagelig af Andre, maa vi slutte af, at intet Saadant fremhæves i et Par Breve, vi have af 28de Juli og 17de August til ham fra den unge Lindencrone paa Giorslev umiddelbart før og efter den gamle Etatsraad Lindencrones Død, hvori han dels raadspørger ham om sin Faders Tilstand, dels underretter ham om hans Død, og med det Samme beder om, at maatte laane hans Kareth og Heste til Begravelsen, hvoraf vi see, at Høielse endnu holdt sin Beferdring til at kiøre ud med, som var afskaffet ved hans Død. Men der kan ikke være Tvivl om, at han det følgende Aar, da han om Efteraaret skrev sin ovenberørte Codicil om Epitaphiet til Kiettinge Kirke, ikke har troet at ville overstaae denne Vinter, thi ellers vilde han ikke have truffet testamentariske Bestemmelser for Henbringelsen af dette, da det stod færdigt hos ham i hans Forstue, men ventet til han selv om Somren kunde have faaet det opsat. Høielse overlevede imidlertid endnu Vinteren i 1773—74, men den næste gik han ikke igiennem, og døde kort efter Nytaar 1775, den 14de Januar om Aftenen Kl. 9, som han den følgende 16de Februar vilde have fyldt sit 77de Aar. Hans Lig blev 6 Dage efter hans Død hensat i Klosterets Gravcapel og vel paa Grund af de Foranstaltninger, der skulde giøres til dets Modtagelse i St. Petri

Kirke[1]), blev det staaende her til den følg. 20de April, da det afhentedes af den ovennævnte Ammanuensis, Matthias Martin, og indsattes i Dr. Bøhmes Begravelse, som er det 7de af Ligcapellerne i Kirken, og som derpaa for bestandig blev tilmuret.

Saaledes giemmer St. Petri Kirke Støvet af de 2 Mænd, der have staaet Vemmetofte Kloster nærmest, Plessen og Høielse, og begge hvile der i lukkede Begravelser.

Paa Vemmetofte skred man nu til Fuldbyrdelsen af hans Testament. I Slutningen af Mai kom Matthias Martin atter herud, og afhentede Epitaphiet til Kiettinge Kirke, hvor det anbragtes efter sin Bestemmelse[2]). Dernæst udtog man af Høielses Bibliothek, hvad han ikke havde fundet der skulde forblive ved Klosteret, og solgte dette ved Auction tilligemed hans Indbo, hvoraf en Del imidlertid var tillagt hans Tienere[3]). Den endelige Opgiørelse af Boet fandt ikke Sted før det næste Aar d. 22de April 1776, hvorved den hele samlede Formue, som Høielse havde efterladt sig, udgiorde omtrent 50,000 Rdl., hvoraf Klosteret, som vi have set, forrentede 18,500 Rdl. og nu efter Fradrag af alle Udgifterne og Legaterne modtog noget over 21,000 Rdl. til disse. Klosterets hele Arv, som det fik ved Høielses Testament, beløb sig altsaa til henimod 40,000 Rdl. i rede Penge. Dette Beløb forringedes vel ved et Tab af 3000 Rdl. paa de asiatiske Actier, medens Rygtet forstørrede det over hvad det i Virkeligheden var[4]), men det var under alle Omstændigheder en stor

---

[1]) Høielse havde nemlig forordnet, at man paa det nøieste skulde passe paa, at Dr. Bøhmes og hans Mosters Kister ingen Forstyrrelse lede ved Indbringelsen af hans, og at man, om saa behøvedes, skulde indsætte Jernstænger tvers over disse i Begravelsen, hvorpaa hans Kiste kunde staae.

[2]) Den Indskrift, som Høielse har ladet sætte paa Stenen, lyder ifølge Meddelelse af Provst Gad i Kiettinge saaledes: »Herunder hviler det Jordiske af Velædle og Velbyrdige Hr. Povel Matthiasen, Kgl. Majestets Justitsraad og Landsdommer af Lolland og Falster og hans elskelige Hustru Ida Portuan, som haver bekostet dette Begravelsessted, hvortil er givet Capital 200 Sedler, af hvis Renter Kirkens Eiere skal vedligeholde (det), paa det deres Støv maa hvile urørt til den store Opstandelses Dag«.

[3]) Nemlig hans Garderobe tilligemed hans Pretiosa og forarbeidede Sølv. Af det sidste blev der solgt noget over 1000 Lod, hvorved ogsaa hans Kiole- og Vesteknapper medtoges, der ikke beløb sig til mindre end 22 Dusin af første Slags og 15 af sidste.

[4]) Saaledes siges Klosterets Arv efter Høielse at have beløbet sig til 46,000 Rdl. i den Skrivelse fra Plesserne paa Førslev og Gunderslevholm af 25de Septbr. 1786, hvori de protestere mod længere at yde Klosteret de 800 Rdl. aarlig til dets Gudstieneste.

Capital efter de da herskende Pengeforhold, og dannede en kraftig Modvægt mod det svære Tryk af Tidsomstændighederne, som fra andre Sider ramte Stiftelsen.

Høielse har grundlagt Klosterets nuværende Bibliothek ved den Bogsamling, det modtog efter ham, der bestod af over 700 Skrifter, som, foruden hvad der var af Dansk i forskiellig Retning, indeholdt et omhyggeligt Udvalg af den tydske, franske og tildels engelske Literatur i instructiv Henseende, hvorved vi ogsaa finde alle Luthers Værker, og den halliske Skoles bedste Opbyggelsesskrifter, men Intet af Zinzendorf. Af Høielses Kalenderantegnelser for 1770, som ere fundne ved hans Bøger, ses det med hvilken Opmærksomhed han ligetil sine sidste Levedage fulgte Literaturens Frembringelser i de Retninger, der havde beskæftiget ham; og de religiøse og klassiske Sententser, vi der leilighedsvis finde anførte, give os sammen med disse Optegnelser et Indblik i hans aandelige Liv, som vi maa søge udenfra, da han saa lidt som muligt talte om sig selv i nogen Retning. Vi have ovenfor omtalt den Brug, han giorde af Langebeks Ammanuensis som sin særdeles Betroede, og vi kunne deraf slutte til det nøie Forhold, hvori han maa være kommen til Langebek, og hvori disse To have fortsat Erindringerne med hinanden fra Gram og Plessen. Men vi kunne ogsaa betragte det som et Bevis paa den offenlige Anerkiendelse hans videnskabelige Dannelse nød, naar vi i de anførte Optegnelser see, at han var En af dem, som der tilsendtes et Exemplar af »Flora Danica« til Foræring fra Kongen, og hvorfor han der har indført en Afskrift af den Qvittering han i den Henseende har givet Etatsraad Møllmann for det sidst modtagne Hefte af samme [1]).

---

[1]) En anden offenlig Anerkjendelse i denne Retning har Høielse i vor Tid modtaget af afdøde Biskop Mynster fra den Tid, han var Præst i Spiellerup, og der i sin Ensomhed hengav sig til en omfattende Læsning. Han siger nemlig i sine Levnetsoptegnelser p. 155: „I Vemmetofte Klosters Bibliothek fandtes en skiøn Samling af den ældre franske Literaturs fortrinligste Forfattere, skienkede dertil af en Etatsraad Høielse, som havde været Livmedicus hos Prinds Carl og maa have været en meget dannet Mand. Jeg nævner ham med Erkiendtlighed formedelst den Nytte og Nydelse, hans Bøger have forskaffet mig. Saaledes læste jeg nu Bayle, Pascal, Fenelon, de berømteste franske Prædicanter fra den Tid, Malebranche o. fl." — Ogsaa nærværende Skrift er nøie knyttet til hans Bibliothek, og med hvilken Interesse Høielse maa have omfattet Historien, vil ses af, at han har anskaffet sig Værker, som det store »Theatrum Europæum«, der

Høielses Billede er bevaret i Klosterets Bibliothek i et smukt Oliemaleri fra 1735, altsaa fra det samme Aar, som Klosterets første Damer ere aftagne, og vel af den Samme. Ved Siden deraf er der anbragt en Mindetavle over ham, der er forfattet et Par Maaneder efter hans Død, 14de Marts 1775, af Klosterets Curator, Mogens Rosenkrands. I det Eftermæle, som denne der har sat Høielse, siger han om ham, at han var yndet, elsket, og æret ei alene af dem, der (personlig) kiendte ham, men ogsaa af dem, der ikke kiendte uden hans Navn og Rygte, at han med sit rigelige Udkomme forenede det allerbedste Hierte til at giøre vel, at hvad der gav hans Lykke en timelig Vægt, var at han takkede Gud derfor, og selv erkiendte sig at være en lykkelig Mand, at hans Omgang var christelig, kiærlig, fornøielig og opbyggelig, (og) hans Død overbevisende, at mange af hans ukiendte Kiærlighedsgierninger ere efter hans egen Villie og Befaling begravne i de mange Fattiges Hierter, (og) at det vilde være en syndig og den uværdigste Utaknemlighed, om denne Stiftelse vilde fortie den Ædelmodighed, denne Om- og Forsorg, han saavel i den Tid, han levede, som og i Særdeleshed tilsidst, har udviist mod den, og at hans Æreminde derfor skal være i en evig Velsignelse og Ihukommelse ei alene af og hos dem, der nu leve, men og hos alle Efterkommende, der nyde og høste Frugten deraf.

---

i 21 folio Bind beskriver Enkelthederne i Europas Historie fra 1617—1718, og »le grande Dictionnaire historiqve par Louis Moréri«, der udkom i Paris 1759 i en ny Udgave af Drouet i 10 store Bind i folio med Supplementer af Goujet.

VIII.

Den Rolighed, der havde været i Curatorforholdet fra Klosterets Stiftelse ved Plessens lange Levetid og den Stilling, han havde indtaget i Bestyrelsen, afbrødes brat ved hans Død, og i de nærmeste 18 Aar efter denne skiftede ikke mindre end 6 Curatorer ved Klosteret, af hvilke de 3 i Løbet af 8 Aar fulgte efter hinanden paa Plessens Plads. Den første af disse var Baron Frederik Vilhelm Wedel-Jarlsberg, Kammerherre og Deputeret i Finanserne, senere Tilforordnet i Høiesteret. Han udnævntes til Curator den 17de Marts, som Plessen var død den forang. 30te Januar, men entledigedes ifølge sin Begiæring efter 5 Aars Forløb den 11te Marts 1763; hvorefter Geheimeraad Niels Krabbe Vind, Overhofmester hos Dronning Juliane Marie under følg. 25de Marts beskikkedes til hans Efterfølger. Vind blev Aaret efter Directør ved Øresunds Toldkammer, men døde allerede den 29de Juni 1766. Hans Plads ved Klosteret stod nu hen ¼ Aar, indtil den under 29de Septbr. besattes med Geheimeraad Mogens Rosenkrands til Spøttrup, der dengang var Justitiarius ved Høiesteret, men 3 Aar efter udtraadte af Retten og trak sig tilbage til sin ovennævnte Herregaard i Salling. Endnu var der ingen Forandring foregaaet med den anden Curator-Plads, men ved Linstovs Død den 29de April 1774 gik denne under følg. 19de Juli over til Geheimeraad Jens Krag-Juel-Vind til Stensballegaard, der dengang tillige var Provisor ved Vallø Stift, og 5 Aar iforveien havde afløst Rosenkrands som Justitiarius ved Høiesteret. Men inden 2 Aar bortrykkedes Juel-Vind den 30te April 1776, og da denne Plads nu atter var ledig, og Rosenkrands længe havde været yderst alderssvag, nedlagde han ogsaa sin, og entledigedes under følg. 5te August. Imidlertid havde Klosteret allerede under 10de Juni indgivet sin Ansøgning om at faae den daværende Stiftsbefalingsmand over Sællands Stift, Geheimeraad Henrik Adam Brokkenhus, til Curator efter Juel-Vind, og da Rosenkrands havde ønsket at gaae af forinden hans Udnævnelse, udfærdigedes denne først 2 Dage senere. Den nye Curators første Gierning blev nu i Forening med Klosteret, at andrage om en Medcurator, og efter den derom indgivne Ansøgning udnævntes derpaa den følg. 9de Octbr. 1776 Geheimeraad Grev Joachim Godske Moltke til Einsiedelsborg til Curator i Rosenkrands's Sted. Moltke var dengang 30 Aar gammel, og det Ønske,

som fulgte hans Valg, at han maatte bevares for Klosteret i et langt Liv, opfyldtes med de rigeste Frugter af hans Virksomhed.

Der udkom i dette Tidsrum forskiellige Regerings-Bestemmelser angaaende Klosteret, nemlig:

Reskript 12te Decbr. 1755, der tilstaaer Klosteret Auctionsret paa dets Hovedgaarde, Grunde og underliggende Huse. Dette udstedtes endnu i Plessens Tid.

Reskript 7de Septbr. 1759, som bevilliger Klosteret Skifteret i samme Omfang, som den det tilstaaede Auctionsret.

Reskript 29de Septbr. 1759, der forunder Klosteret et Afslag af 100 Tdr. paa dets Hartkorn. Herved indfriedes det Krav, som Klosteret havde havt paa Dronning Sophie Magdalene, og som hun havde behandlet paa en saa eiendomlig Maade[1]).

Kammerskrivelse 24de Decbr. 1760, der bestemmer, at Consumptionsfriheden ved Klosteret skal tilligemed Fritagelsen for Folke- og Familieskat indbefatte alle Beboerne paa Vemmetofte fra den nordre Ende af Kirkeskovsbroen ved Ledet til Spiellerup og ned til Klosterets Skovridergaard ved Stranden.

Reskript 20de Febr. 1761, der hæver det under 15de Septbr. 1749 udstedte Forbud mod at udføre Faxe Kalksten saavelsom Stevns Kridtsten til Udlandet, da bemeldte Forbud havde sin Grund i de dengang stedfindende politiske Forholde.

Reskript 3die Octbr. 1763, der tilstaaer Vemmetofte Kloster og Baroniet Rosenlund Nedsættelse i Tolden paa Udførslen af Faxe Kalksten efter deres derom under forang. 13de Juni indgivne Ansøgning, at Tolden af Favnen maatte sættes efter Nettoindtægten, som kun var $\frac{1}{5}$ af Salgsprisen[2]).

Reskript 14de Novbr. 1772, der bevilliger Damerne i Vemmetofte Kloster Frihed for Rangskat, ligesom Damerne i Vallø Stift.

---

[1]) Det overlodes Klosteret at fordele Afslaget, som derefter tilfaldt Byerne Skørpinge, Hannelev, Gevnø, Tørøie og Taagerup, der vare de høiest skyldsatte paa Godset.

[2]) Baroniet Rosenlund er det gamle Totterupholm, som ved Ægteskab med den tidligere nævnte (II, 100) Geheimeraadinde Krags Datter, Anna Margrete Krag, var kommen over til Generalmajor Christian Juel til Strandegaard, og igien ved Ægteskab med hans Datter, Hedevig Sophie Juel, til daværende Capitain Holger Rosenkrands, der blev baroniseret den 2den Febr. 1748, hvorefter Gaard og Gods under folg. 3die Mai blev giort til Baroni under Navn „Rosenlund“.

Kammerskrivelse 5te Febr. 1774, der med Hensyn til den Afgift, der skal svares af Capitaler til Statskassen, befaler Klosterets Bestyrelse aarlig at indsende en Oversigt over Klosterets Indtægter og Udgifter til Rentekamret.

Cancelliskrivelse 13de Septbr. 1777, der bestemmer, at Klosterets Bestyrelse, Damer, og Embedsmænd skulle opføres i Statskalenderen, og at der til den Ende aarlig skal indberettes af Bestyrelsen, hvilke Forandringer, der i den Henseende ere foregaaede ved Klosteret [1]).

Reskript 15de Octbr. 1777, der forhøier Rangen i Klosteret for Priorinden til Kammerherrinde 2den Kl. Nr. 16, og for Frøkenerne til Oberstinder 3die Kl. Nr. 9 [2]).

Man skulde ikke have ventet, at der blandt de Bevillinger, som der i dette Tidsrum erhvervedes af Klosteret, ogsaa var et Reskript, der 4 Aar efter Plessens Død bragte den Plan til Udførelse, som Priorinde Barner var fremkommen med i Forfatningsstriden om Godserne, men som siden ganske var bortfaldt med denne. Dette var imidlertid Tilfældet med Reskript 26de Marts 1762. Ifølge dette Reskript skal nemlig Priorinden og de 4 hende tilforordnede Conventualinder overtage den Bestyrelse af Godserne, som Bülov fra først af havde havt, og til den Ende danne et ængere Convent, gjennem hvilket Alt skal gaae, der vedkommer Godsbestyrelsen, og som skal være berettiget til paa egen Haand at afgjøre alle løbende Sager ved denne, hvorimod det skal indhente Curatorenes Erklæringer ved alle vigtigere Sager, saasom ved Pengespørgsmaale, ved særegne og tvivlsomme Omstændigheder paa Godserne, ved at antage Betiente, udstede Fæstebreve, afslutte Forpagtningscontracter o. s. fr., i hvilke Tilfælde Curatorenes Underskrift altid skal behøves, og deres Stemme være den afgjørende, naar de ere enige. For dette Convent skal Forvalteren møde og afgive sine Beretninger, Indstillinger, Udgiftsextracter, Restancelister o. s. fr., og derefter modtage de nærmere Bestemmelser, eftersom Conventet selv afgjør Sagen, eller paa Grund af dens Beskaffenhed skal forhandle den med Curatorene. Blandt de Sager, som Conventet alene skal kunne besørge, skal ogsaa Udvisningen være i Skovene, dog skal denne tilmeldes Curatorene, om de ville møde. Forvalteren skal

[1]) Medens Klostrene i Slesvig og Holsten opførtes i Statskalenderen, havde man til den Tid ikke givet noget dansk Kloster Plads i den.

[2]) Nu 2den Kl. Nr. 5, og 3die Kl. Nr. 3.

i Alt henholde sig til Conventet, og om hans Stilling til Curatorene hedder det kun, at han „vel skal underrette Curatorerne om hvad der foregaaer, saa og om Bondens Stilling i Sæd og Høst, dog saa kortelig, at ham Tiden til det Nødvendige ikke betages".

Reskriptet er stilet til Priorinden, Curator Linstov og de 4 ældste Conventualinder, og optager kun det af dem derom indgivne Andragende, som de havde motiveret med, at Curatorene vel havde paataget sig at bestyre Godserne efter Bülovs Død, men at man „nu havde erfaret, at det vilde være for byrdefuldt baade at bestyre Klosterets Capitaler og Godser", og at man derfor kun tilsigter, „uden at Klosteret derved kan lide noget, at spare Curatores Reiser, Udgifter og Umage, og ikke at fordre mere Arbeide af dem, end den høie Nødvendighed udkræver." Men idet Andragendet saaledes søger at bringe Curatorenes Tilsyn med Godserne ned til det mindst mulige, gaaer det tillige ud paa, at forebygge, at „Ingen af Directionen egenmægtigen maa fastsætte nogen aarlig eller bestandig Udgift eller Forandring i Jordegodset". Heri laae Grunden til Andragendet, og det Medlem af Klosterbestyrelsen, hvortil der sigtes med de egenmægtige Forandringer og Bekostninger ved Godserne, er Klosterets anden Curator Wedel-Jarlsberg, som havde Godserne under sin Bestyrelse, og i hvis Bestræbelser for at indføre de Forbedringer paa dem, som dengang begyndte i Landboforholdene, hans Medcurator Linstov ikke saae Andet, end Forandringer og Bekostninger, som man ligemeget skulde afholde sig fra. Wedel havde overtaget Godsernes Bestyrelse strax ved sin Tiltrædelse uden den mindste Bistand af sin ældre Collega, ja uden engang at kunne faae de nødvendige Oplysninger af ham om Klosterets Indtægter og Udgifter ved Godserne, som han selv havde maattet opsøge af Documenter; han forlangte derfor ogsaa frie Hænder paa Godserne til at handle efter sin bedste Overbevisning, men dette vilde Linstov ikke indrømme, og istedenfor selv at gaae af og give Plads for en Duligere, om han troede, at Klosterets Tarv led under Wedels Bestyrelse, greb han til det Middel, som han tidligere ved sin Underskrift havde nedlagt den stærkeste Indsigelse mod baade i Klosterets Interesse og Fundatsens Navn, og gjennemførte dette ved at opstille en Anskuelse om Curatorer, for hvilken han vel lagde sig selv til Grund, men ikke den Slags Mænd, til hvilke han selv har berettet, at Plessen satte sin Fortrøstning for Klosteret, da han gik bort. At Priorinde Osten, der selv synes at have udset sig Wedel-Jarlsberg til Plessens Efterfølger, gik ind paa denne Plan, havde vel nærmest sin Grund i den Frygt, der var

vakt hos hende for Wedels Reformer, men Wedel synes tillige selv at have bidraget dertil ved at have henthdet til, at man ogsaa hos Priorinden maatte kunne søge Oplysninger om Klosterets Udgifter, navnlig paa Godserne. Dette havde hun vel benægtet, da hun meddelte, hvad hun tilfældig vidste derom, men Fordringen kunde gientages til hende, og skulde hun være medansvarlig for Udgifterne paa Godserne, maatte hun ogsaa have Indflydelse paa Bestyrelsen af disse. Wedel havde naturlig bestridt Andragendets Indgivelse paa det stærkeste, men da det i Virkeligheden var en Anklage over hans Virksomhed ved Klosteret ligetil hans Forhold med Klosterets Documenter, lod han det ikke bero med at nægte sin Underskrift under Andragendet, men ledsagede det med en Moderklæring; og idet Reskriptet optager Andragendet, tilføier det nedenunder, at de Grunde ere forelagte Hs. M., hvorfor Klosterets anden Curator, Baron Wedel-Jarlsberg, ikke har underskrevet det.

Paa den Maade var Wedel-Jarlsberg ikke valgt til Curator og vilde ikke være det, og da han et Par Maaneder efter Reskriptets Udstedelse havde set dets Anvendelse, idet man hævede en Aftale, han Aaret iforveien havde giort med Geheimeraad Thott til Gaunø om et Mageskifte med et fraliggende Stykke Skov, som Klosteret havde, kaldet „Elmuevænge", mod noget Bøndergods af Thotts, og han under 31te Mai havde tilbagesendt Linstov det ham til Underskrift tilstillede Afslag til Thott, uden at have underskrevet samme, hævede han factisk sit Forhold til Klosteret, og en Ansøgning, som Linstov indgav den følg. 29de Octbr. om at Klosteret maatte blive fri for Extraskat, indkom uden hans Underskrift. I Begyndelsen af det næste Aar begiærede han derpaa sin Afsked, og da han ikke vilde, at hans 2 Døttre, der vare indskrevne i Klosteret, under disse Omstændigheder skulde flytte derind, hvis de kom til at nyde Hæving, udbad han sig af Kongen, at de i saa Fald maatte oppebære denne udenfor Klosteret, hvilket ogsaa bevilligedes med Bestyrelsens Samtykke, „dog uden videre Conseqvence for Andre". Om Wedel-Jarlsbergs Interesse for Klosteret skulle vi her kun bemærke, at det var ham, der udvirkede Bevillingen for Klosteret om Eftergivelsen af de 100 Tdr. Hartkorn paa dets Godser, og hvormeget han havde anstrengt sig for at udvirke dette, ses af hans Brev derom til Priorinden af 15de Marts 1760, hvori han skriver: „Gud være lovet, som har bønhort mig, og forundet Sagen et saa ønskeligt og godt Udfald". Hvad han giorde for Klosterets Godser i de faa Aar, han forestod dem, skulle vi siden see. Han henthder

oftere til sin Virksomhed ved Klosteret i de Skrifter, hvormed han i sit Livs senere Aar deltog i Kampen om Landbospørgsmaalene [1]).

Uagtet den Forandring, der var foregaaet med Curatorenes Stilling til Godsbestyrelsen, mærker man dog strax deres Indflydelse paa denne, naar de ere blevne bekiendte med Forholdene; men da de skifte saa hyppigt, er denne Virksomhed kun forbigaaende, og i de 5 Aar, der forløb fra Rosenkrands tog tilbage til Spøttrup, og til Juell-Wind afløste Linstov (1769—1774), var der ingen Curator, der kunde støtte Godsbestyrelsen. Denne hvilede derfor ganske paa Priorinde Osten, og det synes som Linstov har befrygtet, at hun derved ogsaa formelt kunde komme til at glemme Curatorene, thi han lader hende i et Brev af 19de Marts 1771 erindre om, at Curatorene først maa approbere Fæstebrevene, før hun og Damerne kunne udstede dem. Priorinde Osten stod imidlertid ikke alene i disse Aar, om hun ogsaa af Curatorene var henvist til sig selv, men havde i den gamle Etatsraad Høielse en Støtte ved sig, som hun i alle Afgiørelser kunde søge Bistand hos. Hun satte sin Opgave, som hun maatte, i at føre Tilsynet saa godt hun kunde, uden at indlade sig paa Nyt, naar ingen Curator stod ved hendes Side, og hun sparede selv ingen Anstrengelse for at hendes Tilsyn kunde strække sig overalt, saa hun ikke alene tog omkring i Klosterets Skoler til Examiner med Børnene, men endogsaa skal have kiørt ud i Skovene ved Udvisningen. Sværest var Conventet hende, hvori hun skulde forhandle Godsanliggenderne med Damerne; hun satte det imidlertid i regelmæssig Gang og det afholdtes i flere Aar, indtil det tilsidst faldt bort af sig selv. Som en Levning af det see vi endnu længe efter, at det har ophørt at danne en administrerende Forening, at Priorinden med en af Damerne overveier de Betænkninger, hun i Klosterets Anliggender tilsender Curatorene.

---

[1]) Fra sine ovenanførte Stillinger udnævntes Wedel-Jarlsberg i 1768 til Amtmand i Aabenraa og Lygumkloster Amter, og derfra til Overlanddrost i Oldenborg og Delmenhorst, hvilken Post han beklædte ved Mageskiftet den 31te Mai 1773. Dereiter traf han sig tilbage fra Statstienesten, og kiøbte 1779 Raunstrup paa Sælland, hvor han siden levede. Han døde som Geheimeraad og Ridder af Elefanten, og er bekiendt som Forfatter af forskiellige Skrifter (7de Marts 1724 — 9de Jan. 1790). Af de 2 Døttre, som fik den ovenanførte Tilladelse, kom ingen til at giøre Brug af den, idet de begge bleve gifte, forinden de kom til Hæving; den ældste, Charlotte Amalie, den 20de Septbr. 1765 med General Baron Clemens August Harthausen, og den anden, Christine Ernestine Frederikke, den 12te Septbr. 1770 med Grev Carl Adolf Ranzau til Brahesborg.

— Klosteret modtog i 1754 et Besøg af Dronning Juliane Marie, der 2 Aar iforveien var bleven formælet med Frederik V. Da Kongen nemlig i Slutningen af Mai var taget over til Holsten, ledsaget som sædvanlig af Overhofmarskal Grev A. G. Moltke, reiste Dronningen den 5te Juni fra Kiøbenhavn til Bregentved, for at besøge Grevinde Moltke. Derfra giorde hun om Eftermiddagen den 7de en Tour til Vemmetofte over Faxe. Om dette Besøg berettes, at Dronningen ved sin Ankomst stedede alle Damerne til Haandkys nede hos Priorinden, og siden gik omkring paa Damernes Værelser, og lod sig af Enhver af disse forevise de Haandarbeider, de havde udført, og derefter kom ned i Klosterets Kapel, hvor hun „kortelig blev harangueret" af Præsterne. Efter derpaa at have beset Haven, vendte Dronningen tilbage til Bregentved, og tog derfra den 10de til Vallø, hvor Enkedronning Sophie Magdalene var mødt til hendes Modtagelse, med hvem hun Dagen efter afreiste igien til Kiøbenhavn. — Det herved knyttede Bekiendskab med Klosteret blev Anledning til den Maade, hvorpaa Dronning Juliane Marie senere satte sit Navn i Forbindelse med dette.

— I Aaret 1760 afholdtes der som bekiendt en 3 Dages Fest fra 16de — 18de October for den for 100 Aar siden skete Forandring i Landet ved Enevoldsregeringens Indførelse. Om der i den Anledning blev giort noget Særegent paa Klosteret eller paa Godserne, foreligger Intet, ikke heller vide vi, om det hidrører fra en Eftergivelse i Restancekornet, som derved er tilstaaet Bønderne, at vi paa en senere Fortegnelse over, hvad Klosteret i den Henseende havde tilgode fra dets Stiftelse til Udgangen af 1786, Intet finde anført for de første 24—25 Aar. Derimod have vi en Skrivelse fra Klosterets Forvalter af 26de Octbr. til Curator Wedel-Jarlsberg, der viser, hvorledes Festen foregik paa andre Godser her i Egnen, navnlig hvorledes Grev A. G. Moltke lod den afholde paa Bregentved, medens han paa den anden Festdag i Kiøbenhavn i det asiatiske Compagnies Navn lagde Grundstenen til Frederik V.'s Statue paa Amalienborg Plads. Forvalteren skriver herom:

„Paa anden Jubels Festdag kom en Expresse til Bregentved med en Ordre fra D. H. E. Hr. Grev Moltke, at alle Fattige paa Grevskabet skulde paa det Bedste tracteres med et meget godt Maaltid Mad; alle Grevskabets Bønder uden al Exception eftergives al deres gamle Restance af Penge, Kornvarer og Videre, som de kunde have paadraget sig til Aarets Udgang Ao. 1759. Denne Ordre var sær naadig forfattet, idet der blev meldt, at det skete ikke aleneste til en Erindring om denne store Fest, men og for at

vise sin Taknemlighed mod Gud, der havde beviist denne naadige Herre og hans Familie saa meget Godt. I Søndags blev det publiceret af alle Prædikestole paa Grevskabet; ved hvilken Leilighed Præsterne holdt en Tale til Folket. Dette har foraarsaget en stor Glæde blandt Alle her i Egnen. Hr. Kammerherre Rosenkrands og Hr. Conferentsraad Holstein lode ogsaa deres Bønder tractere med Øl og Mad" [1]).

At Vemmetofte Kloster ogsaa fik et Besøg af Dronning Sophie Magdalene i 1766, maa overraske efter hvad der var forefaldt mellem Dronningen og Klosteret, og den Maade, hvorpaa Dronningen i saa Henseende giemte, men ikke glemte; hvad hun da ogsaa havde vist her, idet hun aldrig til den Tid havde sat sin Fod paa Vemmetofte, siden det blev Kloster, hverken medens Christian VI. levede, eller i de næsten 20 Aar, hun havde siddet hen som Enke under Frederik V.'s Regering, hvor ofte hun end i disse Aar havde været paa Vallø. Hendes Besøg nu var ogsaa kun et Led i et andet Forehavende af hende. Da nemlig Christian VII.'s Søster, Prindsesse Louise, i Somren 1766 var bleven forlovet med Prinds Carl af Hessen, indbød hun Kongen og Hoffet til i den Anledning at fornøie sig nogle Dage paa Vallø, hvorved hun da haabede at faae Leilighed til at indvirke saaledes paa Kongen, at A. G. Moltke skulde blive styrtet, til hvem hun nærede det bittreste Nag [2]). Kongen ankom med Hoffet den 15de Juli, og Anslaget lykkedes saa godt, at hun allerede Dagen efter at hun havde modtaget Kongen som Værtinde paa sit Stift, havde Moltkes Afsked i sin Haand, der entledigede ham fra sine Embeder baade som Conseilspræsident og Overhofmarskal, og for at Moltke ret kunde modtage den som en Hilsen fra hende, overbragtes den ham til Bregentved ved hendes Provisor ved Stiftet, Overceremonimester V. S. Plessen. Denne Dag gik nu herefter meget fornøielig paa Vallø, og for at finde Anvendelse for den næste, var det allerede bestemt fra Kiøbenhavn, at

---

[1]) Af de 2 Sidstnævnte er den første den ovenanførte Besidder af Rosenlund, som dengang var Kammerherre og senere blev Geheimeraad. Den anden er Niels Rosenkrands Holstein, der var en Søn af Prinds Carls tidligere Amtmand Christian Frederik Holstein (II, 96—113, 122, 152, 185), og blev gift med Canceliraad Christian Holmsteds Enke, Fru Anna Vilhelmine Benfeldt til Lystrup, med hvem han havde en eneste Søn, der antog Navnet „Holstein Rathlow". Godserne ere altsaa Rosenlund og Lystrup.

[2]) Det hedder i en fransk Optegnelse, at Enkedronningen beskyldte A. G. Moltke for »avoir fait retrancher de ses pensions, et de l'avoir mis mal avec le feu Roi, son fils« (N. Hist. Tidskr. IV, 2. H., p. 554, Anm. 55),

man skulde tage til Vemmetofte, hvorved man da idetmindste kunde see Forskiellen mellem begge disse Stiftelser. Touren til Vemmetofte foregik ogsaa efter Bestemmelsen, og om Eftermiddagen den 17de Juli ankom nu fra Vallø Hs. M. Kong Christian VII., Enkedronning Sophie Magdalene, Kronprindsesse Sophie Magdalene, Prindsesse Louise med sin Forlovede Prinds Carl af Hessen, Arveprindsen, og Prindsen af Bevern [1]). Hertil kom endnu, foruden den store Suite, Abbedissen af Vallø, Prindsesse Louise Frederikke af Holsten-Glücksborg, der med alle Stiftsfrøkenerne fra Vallø ledsagede Hds. M. som Æresdamer, saa Optoget var saa storartet som muligt fra Dronningens Side, og noksom viste, hvilken Glæde Hds. M. havde. Der var ikke heller Noget i Veien paa Klosteret, og Deres Maiesteter lode, som det hedder sig, see „allernaadigst Velbehag med Alt", men der berettes ikke med et Ord, at Kongen yttrede sig om Noget eller spurgte om Nogetsomhelst; og efter en »Collation«, hvorved Priorinden og den tilstedeværende Curator vare „stedede til de kgl. Herskabers Taffel", gik Afreisen for sig igien til Vallø Kl. 8. Her skulde Opholdet endnu have varet en Dag, men Fornøielserne vare udtømte, og de kom tilbage til Kiøbenhavn, forinden de ventedes. Da Enkedronningen til sin Fødselsdag den følg. 28de Novbr. uddelte sin Orden, var Priorinde Osten ogsaa imellem de Benaadede.

— Den Tilstand, hvortil de følgende 5—6 Aar vare Vidner i Landet, berørte vel ikke Klosteret umiddelbart, men kunde desto mere have giort det, dersom Struense var gaaet ind paa det Forslag, Brandt giorde, da de vare blevne Grever (30te Septbr. 1771), at de hver skulde tage sig et Grevskab, og Struense saaledes oprette sig et af Vallø Stift og Vemmetofte Kloster [2]). At denne Plan skulde være bleven ubekiendt for Klosteret, kan neppe antages, og der har i saa Fald endnu været en særegen Grund for Klosteret, foruden den almindelige, til med Spænding at følge de Begivenheder, som knyttede sig til Dronning Caroline Mathildes og Struenses Fald, og den derved fremkaldte Omvæltning i Regeringen; og da denne dertil fik en forøget Betydning for flere af Klosterets Beboerinder ved deres Slægtskaber mellem de her handlende Personer, var det naturligt, at de derom indløbne Efterretnin-

[1]) Prinds Frederik Carl af Brunsvig-Bevern, hvis Søster var gift med Dronning Sophie Magdalenes Broder, den som Statholder i Slesvig og Holsten bekiendte Markgreve Frederik Ernst (II, 160). Han var her General, og dengang bleven Commandant i Rendsborg, senere blev han regerende Første i sit Arveland.

[2]) Brandt vilde selv have havt Grevskabet Ranzau i Holsten. Jomfr. Høst, Struense, p. 443.

ger modtoges paa en Maade, man ikke senere kunde glemme. Priorinde Østen har derfor ogsaa opbevaret 4 Breve, der i den Anledning tilskreves hende af Geheimeraadinde Linstov; og hvorvel denne ganske stod udenfor hvad der foregik, og hverken havde fortrolige Bekiendskaber i den Retning, eller som Ældre deltog i Hoflivet udenfor Hoffets alminddelige Sammenkomster, indeholde disse Breve dog ved Siden af de bekiendte Ting adskillige Enkeltheder, der ikke ere uden Interesse som historiske Bitræk. Vi skulle derfor hidsætte et Uddrag af disse. Brevene ere skrevne paa Dansk, men med en meget slet Retskrivning og Stil, der noksom vise, at Forfatterinden hørte til de Mange dengang, der først i deres silbigere Aar begyndte at tale og skrive deres eget Sprog, og da naturlig skreve det ligesaa slet, som de talte det[1]).

Det første Brev er skrevet Fredag Aften den 10de Januar, som Kongen og Dronningen med Struense og Hoffet den forang. Onsdag vare komne ind til Kiøbenhavn fra Frederiksberg, hvor de havde tilbragt hele December Maaned og de 8 første Dage efter Nytaar, uden at ville stede Nogen til Gratulation. Det er affattet i den „allerbedrøveligste" Sindsstemning, og gaaer navnlig ud paa, at meddele Priorinden, at Dronningen efter Rygtet

---

[1]) Med Hensyn til Bedømmelsen af Hovedspørgsmaalet ved disse Begivenheder henholde vi os til Reverdils i Paris 1858 udgivne Memoirer, »Struensée et la Cour de Copenhague 1760—1772«; hvori Forfatteren, der i de sidste 4 Maaneder var et dagligt Vidne til Forholdet mellem Dronningen og Struense, baade adopterer de retlige Beviser, som Akterne fremføre til at constatere dette Forhold, og bestyrker disse ved Kiendsgierninger, som han selv anfører; men paa den anden Side ogsaa paa en gribende Maade drager det Synspunkt frem, hvorunder dette Forhold skal dømmes, naar han siger i sin Apostroph til Christian VII. (p. 404—405): »Rappellez — Vous, Sire, ce moment òu cette princesse — fut confiée à votre amour et à votre générosité. Les Anglais la laissérent sans aucun conseil, sans une seule compagne, sur vos rivages. A peine sortie de l'enfance*), elle en avait les grâces, l'innocence, la naïveté; cependant son esprit avait plus de lumières et de maturité, qve vous ne vous y attendiez, vous en futes etonné; les coeurs volaient au-devant d'elle, son affabilité et sa bienfaisance captivérent toutes les classes de la nation. Lorsqve vous eutes le malheur de vous livrer a un favori leger et inconsidéré, qvi cherchea a vous eloigner d'elle; à de vils compagnons, qvi vous entrainérent au libertinage, elle se vit negligée; vous lui temoignâtes plus qve de l'indifference. — — (Et) cet homme, pour qvi on reproche à la reine d'avoir eu des faiblesses, c'est vous, qvi l'avoit rapproché de sa personne, lorsqv' elle le repoussait. C'est l'espérance d'eviter les tracasseries, qve vos favoris lui suscitaient, qvi l'a conduite à se lier avec l'homme, qvi lui offrait ses services auprès de vous, c'est vous, qvi avez fait tomber toutes les barrières, qvi la separaient de lui.«

*) Caroline Matthilde var født den 22de Juli 1751, blev den 18de Marts 1765 forlovet med Christian VII., og den 8de Novbr. 1766 formælet med ham, 15 Aar gammel.

enten paa næste Tirsdag, den 14de Jan., som er Frederik V.'s Dødsdag, eller paa Kongens Fødselsdag den 29de Jan. vil lade sig udraabe til Regentinde med Struense til Medhiælper, og at der saa, hvis dette skeer, vist kommer en „Rebellion", da sikkert Ingen vil sværge hende Troskab og Lydighed, thi „Alle kiende hende for godt", og kan Kongen ikke selv regere, vil man have Prinds Frederik, som er en ægte Søn af det kgl. Blod. Det hedder derpaa, at der giøres et prægtigt Seletøi til Struense, ligesom Kongens, af Fløil og med stærk Forgyldning, at En i Formiddags har mødt Dronningen spadserende med Struense i hans Gang paa Slottet, begge med Pelse paa af Hermelin; at Enkedronning Juliane Marie tilligemed hendes Prindsesse[1]) om Onsdagen, som Kongen og Dronningen vare ankomne, lode sig melde, at ville komme til dem, for at gratulere (til Nytaar); men at begge fik det Svar, at de ikke skulde umage sig, da Kongen og Dronningen vilde komme til dem, først, som der sagdes imorgen, som var igaar, siden, at de vilde komme idag; at hendes „gode gamle Mand" nu igien er deroppe (paa Slottet), men at hun betvivler, at de komme til Prindsessen[2]). Efterat have sluttet Brevet tilføier hun, at hendes Mand er kommen hiem Kl. 8, men Kongen og Dronningen have ikke været der, saa han ikke er i godt Humør. Hun beder, at brænde Brevet strax.

Det næste Brev er skrevet Fredagen den 17de Januar, og begynder med Glæden over den lykkelig udførte Begivenhed. Fru Linstov var kommen syg hiem fra Couren den forang. Mandag, og da hun saaledes ikke havde deltaget i Maskeraden, omtaler hun den ikke nærmere[3]). Hun gaaer derfor strax over til at meddele Priorinden Arrestationerne, men som hun er midt i Brevet, modtager hun et Besøg af Lieutenant Driberg af Artilleriet, der havde været posteret i Struenses Værelser, og beder ham nu at fortsætte, da han er bedre underrettet. I Dribergs Meddelelser faae vi en nøie Frem-

[1]) Prindsesse Charlotte Amalia kaldes af Fru Linstov „min Prindsesse" med Hensyn til hendes Mands Stilling som Hofmester ved Prindsessens Hof.

[2]) Prindsesse Charlotte vedblev nemlig tilligemed Enkedronning Juliane Marie om Vinteren at boe paa Christiansborg, efterat hun under 8de April 1771 havde faaet Befaling, at skille sin Hofholdning fra den kongelige, hvorunder den hidtil bestandig havde gaaet under alle Omskiftninger i den kgl. Familie.

[3]) Forf. har set et Adgangskort til denne Maskerade hos en Nulevende, hvis Fader deltog i den. Paa den ene Side er der et rødt Stempel med Brandts grevelige Vaaben, hvorved er trykt: »bal masqvé paré en domino le 16 Janvier à 8 heures du Soir«, og derunder er skrevet »No. 295«; paa den anden Side staaer: »Sörø Academist« og den Paagiældendes Navn.

stilling af den Fremgangsmaade, man brugte, for at faae Kongen til at skrive (ↄ: afskrive) Befalingerne med Hensyn til Dronningen, som var det, paa hvis Udførelse Alt kom an. Grev Ranzau, skriver han, kom ind til Kongen om Morgenen Kl. 6, og forestillede Hs. Maj., at han vidste en Maade at befrie ham paa, hvis Hs. Maj. ikke var fornøiet med sin Skæbne, og, ifald han det (ikke) var, lod han gierne sit Hoved for Forsøgets Skyld, (hvorhos han tilføiede), at „Dronning Juliane og Prinds Frederik vare udenfor Døren og biede at omfavne Kongen, dersom han bifaldt deres Beslutning. Da Dronningen (saa) mærkede udenfor Døren Kongens Beredvillighed, lukkede de Døren op og omfavnede Kongen", og Kongen skrev strax til Dronning Caroline Matthilde, at hun maatte giøre sig beqem at forlade Hoffet, og Enden af Brevet var: »à la fin Mad. je vous souhaite un repentir sincère« [1]).

Om Løverdagen den 18de skriver Fru Linstow igien til Priorinden, og næst at fortsætte sine offenlige Beretninger, meddeler hun hende nu noget om Hoffet. Hun havde ingen Efterretning modtaget derfra giennem sin Mand, der var syg og holdt sig inde; men var nu selv gaaet op paa Slottet om Formiddagen, og tog strax fat paa Brevet, som hun kom hiem. Paa Slottet skriver hun, at hun har truffet „Alle vel og i fuld Glæde", og ret kan forsikkre Priorinden derom. At man ikke desto mindre, hvor stærkt Glæden end udtaltes, ingenlunde har været uden Frygt for, hvorledes det videre vilde gaae, og at navnlig Enkedronningen har følt det Spil hun spillede, spores tydeligt af den indtrængende Maade, hvorpaa hun skriver, at Kammerfrøken Raben paalagde hende, at „vi maatte flittig bede til Gud om hans naadige

---

[1]) Det eneste Forlangende, som Dronningen giorde, da hun saae, at hun maatte vige for Magten, var at faae sin „Lille" med sig, den et halvt Aar gamle Louise Augusta, hvilket da ogsaa tilstededes, og med hende og sin Hofdame Frøken Sophie Charlotte Mosting, der egenlig fulgte med for Prindsessens Skyld, samt Svøbefruen, kiørte hun nu Kl. 8 om Morgenen under Oberst Castenschiolds Bevogtning ud af Slottet giennem Nørreport til Kronborg. Den 6te April faldt Skilsmissedommen mellem Kongen og hende, og den 30te Mai derefter afseilede hun paa en engelsk Eskadre til Stade, medens Frøken Mosting samme Dag gik tilbage til Kiøbenhavn med Prindsessen. Efter henimod 5 Maaneders Ophold paa Slottet Göhrde ankom hun den 28de Octbr. til Zelle, der af den engelske Regering var anviist hende til Opholdsted; her levede hun i 2½ Aar, og døde den 10de Mai 1775. Om hendes Liv i Zelle siger Reverdil: »Elle vecut dans la retraite à Zell avec la plus austère decence, indifferente au sort de Struensée, indignée contre ses ennemis, attachée encore au sort du Danemark, pensive (et) melancoliqve" (anf. Skr. p. 441).

Bistand og Raad for hendes Dronning, som havde det visselig høit nødig"; som hun ogsaa selv antyder den Uvisbed, der trykker dem alle, idet hun ved at opkaste det Spørgsmaal, som formodeligt oftere havde mødt hende paa Slottet, om hvorledes de Arresterede vel havde sovet den sidste Nat? udbryder: „Gud styre alle Ting med os til det bedste, og staae os bi"! som om hun endnu ikke turde stole paa Forandringen. Forøvrigt beretter hun, at de (hos Enkedronningen) ere ifærd med at „bestille" Frøkener til Kronborg, men at den ene ikke gierne vil og den anden ikke heller, og meddeler i den Henseende underhaanden, at de ikke ville have „Trolle" derhen, hvori hun ikke kan fortænke dem [1]). Ligeledes meddeler hun Priorinden i Fortrolighed, at Feltmarskalinde Numsen efter Sigende skal være Overhofmesterinde hos Kronprindsen, men at hun ikke maa lade sig forlyde dermed til „Ingenhof" [2]).

---

[1]) Den her nævnte Frøken Trolle er Frøken Charlotte Amalia Trolle, der, som vi ovenfor (p. 60) have anført, var en af de 15 Frøkener, som Plessen den 13de Marts 1753 lod indskrive i Vemmetofte Kloster. Hun var Hofdame hos Dronnig Caroline Matthilde, og hørte mod Slutningen til Kongens sædvanlige Spilleparti tilligemed Generalinde Gæhler, Grev Brandt og Grev U. A. Holstein. Enkedronningens Uvillie mod hende var saa stor, at hun var den eneste af Dronning Caroline Matthildes Hofdamer, som hun strax lod udslette af Hofdamelisten paa den forandrede Statskalender for 1772, hvorefter hun i det næste Aar under 13de Januar 1773 lod hende indskrive til en Hofdameplads i Vallø Stift. Frøken Trolle vedblev imidlertid at staae i Numer i Vemmetofte Kloster, og blev efter sin Tour indkaldt under 22de Septbr. 1780 til Hæving og Bolig i dette; hun var dengang hos sin Søster, der var Dame i Roskilde Kloster, og svarede under flg. 30te Septbr., at hun af flere Grunde ikke kunde modtage sin Plads i Klosteret, og ogsaa, hvis hun vilde giøre en saadan Forandring, kunde vente at blive indkaldt i Vallø Stift. Hun blev imidlertid ¾ Aar efter (17de Juni 1781) gift med Landsdommer Justitsraad Kraft til Ødemark, fra hvem hun senere separeredes. Hun døde den 28de Juli 1814. Af den Maade, hvorpaa Fru Linstov omtaler Frøken Trolle, fremgaaer det tydeligt, at man godt vidste, at der ikke kunde være nogen Tvivl om, at Valget burde falde paa hende, naar man vilde sende Dronning Caroline den af hendes Hofdamer, hun holdt mest af, og som ogsaa holdt mest af hende, og helst vilde dele hendes Ulykke med hende. Det Samme fremgaaer ogsaa af Reverdils Vidnesbyrd om hende, der, idet han beretter, hvorledes de om Aftenen fra Theen hos Dronning Caroline Matthilde toge til Maskeraden, fortæller, at han selv var det syvende Par med »Mademoiselle de Trolle, celle des filles d'honneur qve la reine aimait le plus« (p. 322), og siden siger, at han gik igien til hende Dagen efter Maskeraden, for at spørge til hende, da han ansaae hende for »très malheureuse comme étant sincèrement attachée a la reine« (p. 364). En Nulevende, der har bevaret Erindringen om hende fra sin Ungdom i Roskilde, skildrer hende ogsaa som en meget værdig Dame i sin Alderdom.

[2]) Feltmarskalinde Numsen var en født Ingenhof med Fornavn Margrete Thomasine, og en Søster til Frøken Anna Sophie Marie Ingenhof i Vemmetofte Kloster. Hun fik vel den omtalte Plads, men da hun havde været en af Dronning Carolines Fortro-

Det Ærinde, hun havde fra Priorinden til Geheimeraad Osten, underretter hun hende om, at hun har udrettet, og siger, at hun mødte ham, da hun gik ind i Slottet, just som han kom fra Dronningen, og skulde ned til Kongen, og at han saae ret fornøiet ud [1]). Hun udtaler imidlertid intet Videre om Ostens Andel i Begivenhederne, derimod er det klart, at Grev Ranzau har været Dagens Helt paa Slottet, og at Enkedronningen lader det Hele fremstilles som hans Værk, saa Fru Linstov er bleven ganske overrasket baade ved hans Fortieneste og Berømmelse, thi hun udbryder: „hvem har tænkt det om Grev Ranzau, som har giort og udvirket alt dette"? og siger, at „nu have alle faaet ham kiær", og idet hun efter den tidligere Dom om ham bemærker, at Gud vistnok „kan bruge ligesaavel den Ugudelige til at fuldføre hans Villie, som den Allerfrommeste", tilføier hun, „men efter Gierningerne maa vi dømme hverandre som Mennesker". Om hendes Prindsesse anfører hun kun, at Alt gik saa roligt og stille til, at „Hds. kgl. H. med Hofmesterinde ikke vidste noget, før de vilde staae op". Prindsesse Charlotte har altsaa sovet ligesaa rolig og fremmed for denne Begivenhed, som for alle de Intriger, der havde sønderslidt Hoffet giennem hele Aarhundredet fra hendes Barndom af.

Det sidste Brev er skrevet Torsdagen den 23de Januar, som Fru Linstov havde modtaget det Svar, som Priorinde Osten „opfyldt af Glæde" havde tilskrevet hende paa hendes Brev af 17de. Fru Linstov havde været paa Apartementet den forang. Mandag (20de), hun havde her set Kongen første Gang efter Begivenheden, og forsikkrer nu Priorinden om den store Forandring, der er foregaaet med ham, saa hun med den største Glæde havde

---

lige, overdroges den kun foreløbig til hende, og Aaret efter afskedigedes hun fra den, og udnævntes derpaa under 21de Septbr. 1773 til Decanesse i Vallø Stift, og døde som saadan under et Besøg paa Løvenborg 3 Aar efter, den 8de Octbr. 1776.

[1]) Geheimeraad Osten, Adolf Sigfred, polsk Greve, var en Søn af Priorinde Ostens Farbroder, Geheimeraad Amtmand Jakob Frands v. d. Osten. Han bortfjernedes allerede det næste Aar fra sin Stilling i Regeringen og maatte tage mod Stiftamtmandsposten i Aalborg, hvor han var fra 1773—1781; senere var han Overpræsident i Kiøbenhavn fra 1788—1794. Han vilde derefter have tilbragt Slutningen af sit Liv paa Vemmetofte, og skrev til J. G. Moltke om at overlade sig en af de Boliger, Klosteret der udleiede. Men man ønskede ham ikke her, og Moltke svarede, at han ansaae hans Anmodning som et nyt Beviis paa hans „Venskab", — Osten pleiede nemlig efter sin Tilbagekomst fra Aalborg til Kiøbenhavn at indfinde sig som Giæst om Somren paa Bregentved —, men at der hverken paa Vemmetofte eller Vallø var nogen Beboelsesleilighed, der kunde være tienlig for ham. Osten døde 3 Aar efter, den 2den Jan. 1797 (født den 21de Octbr. 1716).

betragtet ham, hvor „hiertelig fornøiet" han saae ud, medens hans Udseende paa Apartementet 8 Dage iforveien havde været saa „elendigt og bedrøveligt". Hun fortæller, at Grev Ranzau kom hen til hende paa Apartementet, og at hun meget bevæget takkede ham, hvorpaa „han forklarede (ɔ: yttrede sig) meget artigt, og forsikkrede mig paa, at det havde været den allerhøieste Tid, at giøre det som er sket, og spurgte mig, om jeg havde tænkt det om ham" [1])? Hun tilføier herved, — og vel som Indholdet af sin Tak til Greven —, sin Glæde over, at „det var gaaet saa lykkeligt af, uden Blodsudgydelse og i saadan stille Rolighed", det Sidste er paany med Hensyn til Prindsessen, men hendes Glæde over, at der ikke er udgydt Blod, var utvivlsom den almindelige, som den ogsaa noksom tyder paa, at man ikke ahnede, endnu mindre ønskede, at det skulde blive anderledes. Hun omtaler ikke heller her med et eneste Ord Dronningens Virksomhed ved Udførelsen, men har Dronningen saaledes vedblivende villet, at Æren og Fortienesten for denne skulde tilskrives Grev Ranzau [2]), saa fremgaaer det derimod af Brevet, hvor stærkt hun stræber efter, at stille sin Kiærlighed frem for Kongen og sin Respect for den kongelige Magt, og Fru Linstov har afgiort Ret med Hensyn til det Kloge i denne Fremgangsmaade, og til hvorledes man i den Henseende havde taget feil af Dronningen, naar hun skriver, at Dronning Juliane viser, at „hun har den rette Forstand ikke som Verdens Børn, som ogsaa sagde om hende, at hun var dum"! Det er i alle Ting, siger hun, at man ser, at Dronningen „oprigtig elsker sin Søn Kongen", at de ere bestandig hos hinanden tilligemed Prinds Frederik, at han ogsaa daglig kiører ud med Kongen, og derved sidder paa venstre Haand af ham, og ialt viser (ham) den Respect en Konge bør have [3]). Som Bevis paa det Hensyn, der nu ogsaa tages til

---

[1]) Den Maade, hvorpaa Grev Ranzau nu braverer over sin Bedrift, faaer sin rette Betydning med Hensyn til hans Charakter, naar det erindres, at han Aftenen iforveien havde skrevet en Billet til Struensees ældste Broder, for at angive hele Sammensværgelsen for denne, og at han om Morgenen maatte hentes af Bebringskiold til Samlingsstedet hos Enkedronningen, og kun nødtvungen indfandt sig der.

[2]) Det er sandsynligt, at Enkedronningen ogsaa i de diplomatiske Udtalelser har skiult sin Indflydelse paa Sammensværgelsen, og ladet den gaae under Ranzaus Navn som den, der havde stiftet den, og sat den igiennem hos Kongen, og saaledes formelt været Hovedpersonen i den.

[3]) Reverdil giver os en Beskrivelse af, hvorledes Brandt sad i Vognen med Kongen (p. 254): „comme il s'y pavanait dans le fond, comme l'un de ses coudes l'annonçait aux passants, tandis qve l'autre effaçait le roi, comme celui-ci etoit enfoncé dans son coin, l'air contraint et souffrant«.

Kongen ved Spillebordet, anfører hun, at paa Apartementet den Aften satte Ingen sig til Bordet, ikke engang Dronningen, før Kongen havde sat sig, ikke heller indtoge de, som vare tilsagte til Partiet, deres Pladse uden videre, men, „som de bør, med Neien og Bukken". Om Partiet selv beretter hun, at det bestod af Dronningen, som sad paa høire Side af Kongen, Arveprindsen paa venstre, Overhofmesterinde von der Lühe, som sad ved Dronningen[1]), ved hende igien Grev Osten og ved ham den spanske Liano[2]), og mellem ham og Arveprindsen den franske Ministerfrue[3]); de 2 Damer „Schimmelmann" og „Fabricius" stode og saae til, den første var meget ærbar, medens den anden saae meget fornøiet og munter ud[4]). Hun anfører ogsaa, at Taffelet nu skal holdes Kl. 12 om Middagen og Kl. 9 om Aftenen, og Apartementet hver Mandag Kl. 7, saa hun venter, at der ligeledes skal komme Orden i Tiden.

Med Hensyn til Struense og Brandt fortæller Fru Linstov om den sidste, at han „i Løverdags Middag lod sig bestille hos den franske Kok 4 Retter Mad af det Allerdelicateste der var og en kold Agerhøns Postei, og at han, da Officeren, der havde Vagt hos ham, sagde, at „dette var ingen Arrestmad", svarede, „hvad det gik ham an, naar han kunde betale det"? at det blev meldt til Kongen, og at der derefter strax i Søndags blev befalet,

---

[1]) Overkammerjunker von der Lübe ægtede 1767 Comtesse Margrete Holck, en Datter af Grev Christoffer Christian Holck til Holckenhavn, og en Broderdatter af den oven anførte Comtesse Flemine Holck i Vemmetofte Kloster. Overkammerjunkerinde Lübe var en Søster til Christian VII.'s Favorit, Grev Conrad Holck, og blev Overhofmesterinde hos Dronning Caroline Matthilde, efterat Broderen (2den Marts 1768) havde styrtet den almindelig agtede Fru Plessen, Kammerherre Christian Sigfred Plessens Enke, en født Berkentin, fra denne Post. Fru Lübe holdt sig dog, uagtet Dronningens Afsky for Broderen, i sin Stilling efter dennes Fald, men var naturlig kun taalt i den, hvad der imidlertid saameget mere maatte virke til, at den ikke fratoges hende efter Forandringen.

[2]) D. Sebastian de Llano y la Qvadra, Kongen af Spaniens overordentlige Gesandt ved det danske Hof.

[3]) M. Marqvis de Blosset, Kongen af Frankrigs Gesandt ved det danske Hof. Han og hans Frue havde hørt til Dronning Carolines Kreds.

[4]) Baronesse Schimmelmann, gift med Skatmesteren, den bekiendte Baron Heinrich Carl Schimmelmann til Lindenborg, Ahrensboeck og Wandsbeck, havde hørt til Dronning Carolines sædvanlige Spilleparti og faaet hendes Orden den 29de Jan. 1771. Den anden Dame, der her omtales, var gift med den rige Kiøbmand, Conferentsraad Fabricius, og havde ligeledes hørt til Dronning Carolines Aftenkreds; hun var en af de Damer, som de svenske Prindser forefandt ved Hoffet ved deres Besøg der i Slutningen af 1771.

at visitere hos dem alle, (nemlig) Struense og hans Brødre og Brandt [1]); at Alt hvad de havde blev taget bort og forseglet bragt til Kongen, saa de nu ikke ere Eiere af en eneste Stilling [2]). Blandt sine øvrige Meddelelser anfører hun, at der er megen Tale om Ryberg og Bargum, og at man frygter meget for dem [3]); og om Gæhler og hans Frue, der sidde i Castellet, siger hun, at det (vel) hedder sig, at hun vil komme ud igien, men hendes egen Søn skal have sagt: „for Papa er jeg ikke bange, han har nok set sig for, men for Mama er jeg meget bange" [4]). Hun omtaler ogsaa Bülovs Udnævnelse til Staldmester hos Kongen, og beder Priorinden i den Anledning lykønske hans Søstre i Klosteret [5]). Hvad der imidlertid var Hovedspørgs-

---

[1]) Struense havde 2 Brødre her, hvoraf den ældste var Justitsraad og Deputeret i Finanserne, den yngste Lieutenant; den sidste var vel ogsaa bleven arresteret, men inddroges ikke under Commissionens Dom, hvorimod den første, Carl August Struense, dømtes til at forlade Landet.

[2]) Struenses og Brandts Boer bleve ved Commissionsdommen af 25de April 1772 dømte som forbrudte, og ved et Reskr. af følg. 12te Juni blev det befalet, at de skulde udleveres til Kongens Foged; de bleve imidlertid ikke opgiorte før ud paa Somren, hvorefter de da, uden at navngives, bleve stillede til offenlig Auction ifølge nedenstaaende Kabinetsordre til Kongens Foged, som vi giengive efter en af denne verificeret Gienpart: „Efterat have giennemgaaet de herved følgende Inventarier (=Lister) over Struensées og Brandts forbrudte Boer, gives herved min Foged Etatz-Raad Ortwed tilkiende, at, naar de 3de Guldure, som findes hos Brandt og de 2de tilligemed Gulddosen, som ere hos Struensée, af disse Boer er vorden udtaget, og imod vedbørlig Qvittering afleveret til Conferentz-Raad Schumacher, skal det øvrige med saa liden Opsigt, som skee kand, paa et dertil i Byen leyet Stæde ved offentlig Auction til de Høistbydende vorde bortsolgt, og Mig siden, saavel over disse Boers Masse som Gield, en nøyagtig designation vorde tilstillet".

Fredensborg d. 14. Septb. 1772.

Christian.

Til

Min Foged Etatz-Raad Ortwed.

[3]) Ryberg, Niels, er den bekiendte Bondesøn fra Salling, der stiftede det største Handelshus, der har været i vort Land. Han var dengang Etatsraad og eiede Frederiksgave („Hagenskov"), som han havde kiøbt 1765, 1774 kiøbte han Obierggaard, og blev 1780 Conferentsraad. De her yttrede Formodninger viste sig aldeles ugrundede, og han inddroges ikke i nogen Undersøgelse (14de Septbr. 1725—29de Aug. 1804).

Bargum, Henning Frederik, var ligeledes en af Kiøbenhavns anseteste Kiøbmænd, og det var til ham, at Regeringen havde overdraget Byens Forsyning med Rug i Anledning af den for Vinteren 1771—72 befrygtede Brødmangel. Han inddroges ikke heller i nogen Undersøgelse.

[4]) Baade Gæhler og Fru Gæhler frikiendtes, men han mistede sin Stilling som General, og forvistes fra Kiøbenhavn, hvorefter han levede i Veile.

[5]) Bülov, Hans, var Kammerjunker hos Arveprindsen, og fik den omtalte Post for sin Besindighed ved at stille Opløbet paa Østergade mod den bevogtede Tractør Gabel. Han var en Søn af Marskal Engelcke Bülov, og en Broder til Anna Frederikke og Adelheid Sophie Bülov i Vemmetofte Kloster.

maalet for Fru Linstov, og vistnok ogsaa for alle Udenforstaaende, var Kongens Aandstilstand, og idet hun bemærker, at de nu ville opleve mange Forandringer, haaber hun med Hensyn til ham, at ville faae den største Glæde at see, at han har sin Forstand; og man ser, at hun navnlig støtter dette Haab paa den Indvirkning, som den forandrede Behandling har havt paa ham, thi „han har været cujoneret, og de have holdt ilde Hus med ham, og slaaet ham, som han selv fortæller, og man maa grue over at høre“ [1]. At man imidlertid selv med dette Haab veed, at Alt dog vil bero paa hans Raadgivere, og at man i saa Henseende er alt Andet end rolig for de Mænd, som omringe ham nu, fremgaaer af de derpaa følgende Ord: „Gud give ærlige og oprigtige Folk omkring ham, og bevare ham fra slette, thi det have vi al Aarsag at bede om“.

Hun slutter sit Brev med, at der iaften er dansk Comedie, og at de derefter ere tilsagte til Kl. 8½ paa Apartementssalen [2].

Caroline Matthilde havde ved Sophie Magdalenes Død (27de Mai 1770) faaet Protectoratet over Vallø Stift, dette gik nu over til Juliane Marie, der, som vi have set, affærdigede sig med et Par af Caroline Matthildes nærmeste Damer ved at anvise dem Plads i dette. Hvorvidt Juliane Maries Stemning mod Caroline Matthilde har indvirket paa hendes Forhold til Vallø, vide vi ikke, men Vemmetofte Kloster syntes at skulle have hendes særegne Gunst. Hun oprettede saaledes en Orden for Klosteret Aaret efterat Brokkenhus og J. G. Moltke vare blevne Curatorer ved det. Denne Orden stiftedes paa hendes Fødselsdag den 4de Septbr. 1777, paa hvilken hun overrakte Curatorerne den i saa mange Exemplarer, som der skulde være Damer i Klosteret. Ordenen er aldeles personlig, og bestaaer i Dronningens Navnebogstaver, der ere anbragte paa en rød Krystalgrund i Midten af et emailleret Kors med de brunsvigske Farver, Hvidt og Blaat, og et dertil hørende Baand af samme Farver med en rød Stribe i den blaa Kant. At den er forbundet med det Kloster, som Prindsesse Sophie Hedevig har stiftet,

---

[1]) Efter Reverdil hidrørte den Forandring med Kongen, der skuffede Fru Linstov og Alle, som ikke kiendte Sammenhængen med ham, fra den Bevidsthed, han nu havde faaet om at have Magten, og være befriet fra Brandt, hvis blotte Navn, siger Reverdil, »le faisait trembler et pâlir« (p. 421).

[2]) Det var den første Gang Kongen var i Theatret efter den 17de Januar; Stykket, som gaves, var Favarts „Soliman II“, eller „den Prægtige“, som var Repertoirets Praatstykke; derefter fulgte en Ballet, „Kosakkerne og de ungerske Husarer“.

er betegnet ved dennes Navnebogstaver i Korsets 4 Ender. Hvad Betydning Ordenen skulde have, ses af Klosterets Takskrivelse af flg. 6te Septbr., hvori den modtages som et Pant paa, at Hds. Maj. vil være Klosterets „nye Beskiærmerinde", hvorfor hun ogsaa skal „elskes og æres" ved Siden af dets Stifterinde. Til det Første mærkes imidlertid Intet, og det Sidste synes Hds. Maj. strax at have fritaget Klosteret for, thi saavidt det kan ses, lod hun Klosteret selv betale Omkostningerne ved Ordenen, og hendes Gave indskrænkede sig altsaa til, at hun skænkede Klosteret sit Navn til den[1]).

IX.

Vi have ovenfor fremstillet Klosterets Historie fra dets Stiftelse ved Prindsesse Sophie Hedevigs Testament til det første Aar efter Grev J. G. Moltkes Indtrædelse i dets Bestyrelse, og derved tilbagelagt et Tidsrum af det 18de Aarhundrede, der strækker sig fra 1735 - 1777. Vi vende os nu fra Klosteret til dets Godser, for at vise den Tilstand paa disse, der laae bagved de Begivenheder og Personligheder, vi have skildret; og idet de Kiendsgierninger, vi her skulle fremdrage til Kundskab om denne Tilstand, betinges ved Forholde, som hele Landet var underkastet, vil det deraf fremgaae, at det først er af Godshistorien at vi sættes istand til at danne os den sande Forestilling om Beskaffenheden af det 18de Aarhundrede i vort Fædreland.

Hvorledes Tilstanden var paa Godserne i Prinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs Tid, have vi beskrevet ved dem, og vi have derved set, hvor forgæves de Bestræbelser vare, som Prinds Carl fortsatte i en Række af Aar, for at forbedre dem, hvorom vi end mere overbevises ved de Udtalelser, der foreligge baade af Plessen i hans Svar til Prindsesse Charlotte om Indskrivningen af Amtmand Adelers Døttre, og af Priorinde Barner i hendes Bønskrift til Dronningen, idet disse vise, at Godserne endnu vare ringere, da

[1]) Foruden de Douceurer, der udgaves i Anledning af Ordenen, skriver Forvalteren under 29de Juli 1780, at Klosteret havde en Udgift af 600 Rdlr. paa den, som ikke kan forstaaes anderledes, end at det selv har betalt Ordenstegnene hos Guldsmeden. Føie vi hertil, at Dronningen i 1779 forærede Klosteret — et Kobberstik af sit Portrait, udført af Kleve efter C. Hoyer, vide vi ikke, at dette har modtaget nogen anden Gave af Juliane Marie.

de gik over til Klosteret efter Prindsessen, end de havde været ved Dronning Charlottes Død. Som det gik med disse Godser, saaledes gik det med alle andre Godser i Landet, og Forskiellen var kun den, at vi her see, at ikke den bedste Villie og det menneskekiærligste Sind formaaede at udrette Noget mod det bestandig stigende Forfald, der udviklede sig med en indre Nødvendighed af Forholdene, uden at særdeles udvortes Omstændigheder traadte til, thi med Undtagelse af den store Misvæxt i 1719, hvorom vi tidligere have berettet[1]), hiemsøgtes Landbruget ikke af nogen besynderlig Ulykke i disse Aar. Anderledes forholder det sig derimod med det Tidsrum, hvori vi ovenfor have bevæget os med Klosterets Historie, thi her er ikke blot Tale om en ussel Godstilstand, der, hvormeget den end forværres ved sig selv, dog slæber sig hen, saalænge intet Overordenligt støder til, men om en, saa at sige, uafbrudt Række af alle de Ulykker i Landvæsenet, der kunne støde til denne.

Begyndelsen skete med den store Misvæxt i 1739, der indfaldt 20 Aar efter den forrige og medførte en saadan Elendighed, at Erindringen om den holdt sig langt ned i Aarhundredet. Allerede Foraaret havde truet med, at der ingen Sæd vilde komme i Jorden, thi endnu den 21de April skrives der, at intet Arbeide kan foretages ved Jorden „formedelst den mangfoldige Væde", og da man omsider havde faaet saaet, indtraf der, som det synes, ligesom i 1719 en saa bindende Torke, at Straaet ganske standsede i sin Udvikling. Hvorledes det gik med Qvæget, oplyses vi ikke om, da Meddelelserne alene angaae Hestestanden, som vedkom Godseieren, men med Hensyn til denne, see vi; at, omendskiønt Hestene bleve ved at gaae ude fra Efteraaret „til Sneen drev dem ind", var Fodermanglen allerede saa stærk i Midten af den følg. Februar, at Forvalteren skriver under 16de (1740), at det vil være raadeligst, at alle skabede Heste uden videre blive skudte, da „Foder ikke er at faae for Penge"; og efterat han derpaa under 4de Marts havde indberettet, at han Dagen iforveien havde efterset Bondernes Tilstand og rædbedes, thi de havde ikke Foder til 8 Dage, skriver han 10 Dage efter under 15de Marts, da den stærke Bagvinter med Sne igien havde fortaget sig, at han nu „paa det indstændigste maa indstille, at Bonderne en 3 Ugers Tid maa indlade deres Heste i Spiellerup Hestehave og Dyrehaven, for at nyde det visne gamle Græs, der staaer der"; og under følg. 26de Marts indberetter han derpaa, at han i Henhold til den givne Tilladelse havde beiat

[1]) II. 76—77.

Spiellerup Hestehave med 107 Stkr. og lille Dyrehave med 71 Stkr., men at nogle af disse atter vare tagne ind, da „Vinteren igien har bedækket Jorden med mere Sne", hvorhos han bemærker, at saa nødig man end vil have Hestene ind til Vildtet paa en saadan Tid, er det dog klart, at „saalænge der er Sne paa Jorden, kunne Hestene kun finde Noget i Skoven", og hvad det angaaer, at man for at undgaae dette, hellere skulde skrabe Mosset af Træerne til Hestene, troer han ikke, at „4 Mennesker kunne skrabe Saameget i en hel Dag, som et Bæst kan æde udi $\frac{1}{2}$ Time". I et følgende Brev af 6te April, altsaa 10 Dage efter det foregaaende, beretter han, at de Heste, som havde været i Skoven, godt holdt Livet. Hvorvidt man alligevel her i Foraarets Løb undgik at tye til Tagene, maa betvivles, thi vel see vi kun af Forvalterens Indberetninger, at Bønderne maa giøre det paa Totterupholms Gods, hvor han skriver, at de have taget Langhalmen af en 12—14 Fag paa deres Gaarde, for at skære den i Hakkelse til deres Heste, men vi finde dog, at man 2 Aar efter klager over paa Klosterets Godser, at man ikke har kunnet faae Langhalm tilfals siden Misvæxtsaaret, saa de ogsaa her maa have havt fuldt op at tække, efter hvad der paa den Maade var gaaet med i dette [1]).

[1]) For at kunne forstaae det her Anførte om Bøndernes Heste, som vilde være umuligt med den nuværende Hestebestand i Landet, maa det erindres, at Landhesten dengang var en lille, og i Forbindelse dermed haardfør Race med en stærk og strid Haarvæxt og grove Knokler. Til vor Kundskab om Størrelsen af denne have vi et nøiagtigt Bidrag i en Fortegnelse over Hestene paa Vemmetofte og Høistrup Godser fra October 1759, som angiver Maalet efter Palmen, der ifølge Arent Berntsens Beskrivelse af Danmark og Norge (IV. 1. p. 542) udgiorde $3\frac{2}{5}$ Tomme. Ifølge denne Fortegnelse faae vi en Middelhøide af noget over 12 Palmer, der bliver omtrent 42 Tommer eller 7 Qvarter, og denne Middelhøide maa vi ansee for statistisk gyldig for Hestebestanden i denne Del af Landet i Midten af det 18de Aarhundrede, da den støtter sig til en Angivelse af henimod 1200 Hestes Høide*). Mellem dette Antal Heste finde vi kun 24 Stkr. paa 14—$14\frac{1}{2}$ Palme ɔ: paa en 8 Qv., og kun 2 paa $15\frac{1}{4}$—16 Palmer ɔ: henimod 9 Qv. Naar altsaa den islandske Hest, der nu kommer herned i Handelen, maaler 8—$8\frac{1}{2}$ Qv., saa kunde man dengang see et halvhundrede Bønderheste og skulde neppe blandt dem finde en saa stor. Det er fra denne Hestebestand i det forrige Aarhundrede, at de mindre Heste stamme, som endnu have holdt sig paa fine Steder i Landet, hvorimod den ældste Hesterace her endnu var meget mindre, og naar Forvalteren skriver i et Brev af 14de August 1742, at han ikke vil kiøbe af de Heste til Bønderne, som ikke ere

*) Totalbeløbet af Hestene er nemlig taget af 151 Bøndergaarde i Stevns og Faxe Herreder, hvis Besætning vel var indskrænket paa Grund af den i disse Aaringer herskende Hestedød, men dog tæller henimod 8 Heste til hver Gaard, 6 Plovheste og 2 „Reiseheste", og udgiør ialt 1180 Stkr., der tilsammen maale $14{,}308\frac{3}{8}$ Palme, som giver en Middelhøide med en omtrentlig Brøk af $12\frac{1}{8}$ Palme, eller $41\frac{9}{40}$ Tomme.

Om de videre Følger af dette Misvæxtsaar paa Kreaturstanden underrettes vi ikke, men det var med dem for Oie, at man saameget mere følte Tabet i Klosteret ved Bülows Død om Efteraaret, og bragtes til at modsætte sig Plessens Forslag om Klosterets Udvidelse paa Grund af Inddragelsen af hans Post; og har end Priorinde Barners Mistrøstighed og Stemning overdrevet Udtrykkene, naar hun i den Anledning skriver i sit Brev til Plessen af 21de Januar 1741: „daß die Land-güther in einem erbarmenswürdigen himmelschreienden Zustande sind", saa vise dog alle Beretninger, at det Aar efterlod sig en stor Nød paa Godserne. Misvæxten indskrænkede sig imidlertid til det samme Aar, og Mennesker og Dyr kunde igien derefter søge at komme sig i de nærmest følgende. Dette var derimod ikke Tilfældet senere i Aarhundredet, da Misvæxten antog en staaende Charakter i hele Aarrækker, og de deraf følgende uundgaaelige Sygdomme mellem Hestene bortreve disse fra Bondens Arbeide og Bedrift. Men disse Lidelser udgiøre dog kun et Led af den sørgelige Tilstand, som bragtes ind over Landet ved de Sygdomme, der i mer end en Menneskealder rasede mellem Hornqvæget som en ustandselig Epidemi. Idet vi derfor nedenstaaende Aar for Aar skulle fremdrage de Enkeltheder, vi her have til at give et Indtryk af den Tilstand, som der i den Henseende herskede paa Landet i denne Periode, skulle vi især forfølge Qvægsygdommene, som dem der ere et Hovedpunkt med Hensyn til Beskaffenheden af vore Landboforholde i det forrige Aarhundrede; og hvorvel de herhen hørende Meddelelser ere indskrænkede til det her begrændsede Oiemed, og de Oplysninger, der have kunnet tilveiebringes for dette, ville de dog yde et Bidrag til den nøiagtigere Kundskab om Nøden ved Qvægsygdommene, som vor indre Historie endnu savner.

Denne Qvægsyge eller Qvægpest var ingenlunde et særegent Onde, der hiemsøgte vort Land, den kom tvertimod først herind, efterat den meget længe

---

synderlig større end Føl, da faae vi ogsaa af den ovennævnte Fortegnelse en Forestilling om, hvor smaa disse vare, naar vi see, at der paa den anføres Heste af 5—6—7—8—12—18 Aar, som kun maale $9\frac{1}{4}$—$10\frac{1}{2}$ Palme, eller mellem 5 og 6 Qvarter. Om den større Nøisomhed og Haardførhed, som den oprindelige Race endnu havde fremfor den her omtalte senere Race, som afløste den, ville vi senere faae Leilighed til at meddele nærmere Oplysning, her skulle vi kun fuldstændiggiøre den anførte Fortegnelse paa Bonderhestenes Størrelse i forrige Aarhundrede med en kgl. Ordre af 8de August 1741, der befaler, at de Rytterheste, som nu skulde stilles af Klosteret, — 4 for Lemmetofte og 3 for Høistrup —, skulde holde 16 Palmer eller $51\frac{2}{3}$ Tomme. Hvoraf vi baade see, hvor uanseligt Rytteriet endnu var beredent til den Tid i forrige Aarhundrede, og hvor lille den almindelige Hest ogsaa var paa Herregaardene, om den end var meget større end den hos Bonden.

havde raset paa andre Steder i Europa, og hvor længe den end holdt sig her, eller gientog sig her, saa vedblev den endnu i flere Lande mange Aar, efterat den her ganske var ophørt. Den udbrød i Begyndelsen af Aarhundredet ligesom Menneskepesten, og trængte som denne fra Asien ind i Europa, hvor den forgrenede sig i forskiellige Retninger over det europæiske Fastland og gik derfra til England, dog synes den især deles hed at have holdt sig til Osteuropa, og Østersøens og Nordsøens sydlige Kystlande, navnlig Holland, hvor den havde 2 ødelæggende Perioder fra 1713—1723 og 1739—1745. Til den Tid var Danmark bleven forskaanet for den, thi der høres intet Videre om den Qvægsygdom, som i 1722 herskede i Nordsælland og fremkaldte Forordningen af 14de Decbr.[1]); og baade i 1729 og 1738 blev det endnu ved Frygten for den, hvorvel denne i det sidste Aar var saa stærk og almindelig, at man tog Hensyn til den ved Forpagtningscontracter, som om man hvert Dieblik kunde vente at have Sygdommen, saaledes hedder det sig ved Forpagtningsbetingelserne for Vemmetofte Ladegaard af 15de Octbr. 1738, at Klosteret erstatter den halve Skade, hvis der, som Gud naadeligen afvende, skulde komme Smitte mellem Qvæget, og 50 Stkr. af dette eller derover døe bort; hvilken Betingelse man senere under følg. 26de Novbr. fastsatte saaledes, at der ikke skal gives nogen Erstatning for Hollænderikør, som bortdøe af Qvægsyge, før Sygdommen er ophørt. Imidlertid gik det dog, som ovenfor bemærket, atter over denne Gang, thi vel udbrød der det næste Aar 1739 en ondartet Lungesyge mellem Hollænderiqvæget paa Vemmetofte Ladegaard, hvoraf der til den 21de April var død 41 Stkr., men dette stod ikke i Forbindelse med Qvægpesten. Det var først under den anden schlesiske Krig mellem Frederik II. og Maria Theresia, at denne kom ind i Landet, og da den i Begyndelsen af Aaret 1745 var trængt ind i Slesvig fra Holsten, var det klart af den i Kongeriget for dens Afvendelse den 9de April anordnede Bod- og Bededag, at man der sagde sig selv, at kun et Under kunde holde den borte, og endnu i samme Maaned havde man den ogsaa baade paa Fyn og Sælland.

Vi skulle nu fremstille de 4 Perioder, hvori disse Godser vare hiemsøgte af Qvægpesten.

---

[1]) Om den „fordærvelige Smitsot blandt Hornqvæget" paa Kronborg og Hirschholm Amter, og hvorledes der skal forholdes med det „Fæmon", som døer af den. — Efter Forordningens Strænghed maa Sygdommen have været antaget for en Gren af Qvægpesten.

1) 1745—1747.

Hvorledes Sygdommen bragtes til Sælland og Fyn, have vi ingen Kundskab om, kun vide vi, at den ikke kom dertil fra Jylland, hvor den først fremtraadte senere i Løbet af Somren[1]). Paa Sælland viste den sig først i Bordingborg- og Kiøge-Egnen, i den første var den i Slutningen af April meget stærk i Lundby Sogn i Hammer Herred, og i den sidste see vi af de offenlige Indberetninger, at den udbrød Langfredag paa Vallø Stifts Gods i Sollerup By i Herfølge Sogn; og da Langfredag det Aar indtraf den 16de April, altsaa 7 Dage efter Bodsfesten, synes Sygdommen derefter neppe at kunne være bragt til denne Del af Sælland fra den anden, men snarere samtidig at være kommen til Udbrud paa begge disse modsatte Punkter.

Fra 2 Sider gik Sygdommen saaledes frem paa Sælland, og ved Aarets Slutning var den udbredt over hele Øen, dog mindst i den nordlige Del, hvor den først begyndte henimod denne. Om Sygdommens Udbrud paa Klosterets Godser finde vi Underretning i et Brev fra Forvalteren af 13de Juli 1745, hvori han skriver, at det første Tilfælde af Qvægsygen nu har vist sig i Torøie, hvor en Ko er død af den, og idet han derved bemærker, at Kiendetegnene paa den ere, at Stielerne ere tomme, Lever, Lunge og Hierne forraadnede, tilføier han: „Gud see i Naade til os, og lade den ikke videre gribe om sig her, saaledes som efter Spargement i Bregentved og Ringsted-Egnen"[2]). Om hvorledes Sygdommen nu tog til efter denne Begyndelse, mangle Oplysninger af Forvalterens Breve fra den Tid, derimod see vi af de offenlige Indberetninger, at Sygdommen til Begyndelsen af November havde grebet mindre om sig her end paa flere af de tilstødende Godser[3]). Desto stærkere Fremgang giorde den derimod i December, hvor

---

[1]) Den udbrød her i det koldingske Rytterdistrict, og gik derfra videre i den sydvestlige Del af Ribe Stift.

[2]) Fra den ovenanførte By under Vallø Stift havde Sygdommen udbredt sig til Slimminge og Tersløv Byer paa Giesegaards og Bregentveds Godser, saaledes at hele Qvægbesætningen i Slimminge By, Giørsløv Sogn, der laae til Giesegaard, allerede i Slutningen af Juni var uddød paa 30 Stkr. nær, og paa Bregentved Gods, der især havde lidt ved Qvægsygdommen i Tersløv By og Sogn, anføres Qvægdøden i den offenlige Indberetning af 26de Juli, altsaa 13 Dage efter Forvalterens Skrivelse, til 277 Stkr.

[3]) Saaledes angives Beløbet af Qvægdøden under 7de Novbr. for Bregentved Gaard og Gods til 1046 Stkr., Egede 325, Strandegaard og Lindersvold 335, Thurebyholm, Alsløv og Tryggevelde 564, Lystrup 139, Vemmetofte 109; derimod paa Juellinge endnu kun til 16, og paa Totterupholm til 10.

Antallet af det døde Qvæg paa begge Godserne den 26de var steget til 682 Stkr.[1]). Om begge Klosterets Hovedgaarde vide vi, at Qvægbesætningerne uddøde saaledes paa disse, at der af 200 Stkr. Kør paa Vemmetofte kun med Bestemthed blev 14 tilbage, og af 142 Stkr. paa Høistrup kun 4. Naar Sygdommen var paa Vemmetofte, anføres ikke, men paa Høistrup var den fra 13de Decbr. 1745—19de Jan. 1746. Sygdommen hvilede derefter paa disse Godser til Slutningen af Marts, hvor vi under 22de finde et Brev fra Forvalteren, hvori han skriver, at „den fordærvelige Qvægsyge begynder paany at yttre sig i Lund paa Høistrup Gods, hvor Bondefogdens Qvæg, som hidtil har været befriet, i disse Dage er bleven sygt altsammen, og 2 Høveder deraf døde, og af 2 Bønder udi samme By haver den ene mistet 7 Høveder og den anden 5, saa at det tegner sig kun slet, og er ei Haab om at det saa hastig skal ophøre". Forvalteren lader atter denne Gang, som første Gang, sine Indberetninger bero med Anmeldelse af Sygdommens første Udbrud, men vi maa imidlertid antage, at Qvægsygdommen igien er standset her, da Beretningerne ud paa Efteraaret ere optagne af andre Sygdomme, der som en Følge af den vaade Sommer vare opstaaede hos Hestene, Faarene, og navnlig hos Svinene, om hvilke sidste der skrives, at de syge af dem „hovne under Fødderne, række Tungen langt ud, kunne ikke æde og døe strax". Man frygtede nu for, at der til Qvægsygen ogsaa skulde støde ondartede Sygdomme mellem de andre Kreaturer af en lignende Beskaffenhed, og Forvalteren skriver under 1ste October (1746): „Gud hiælpe os, og spare saavel Svinene som Faarene, thi da vil det endnu see slettere ud for Bonden end det giør". Denne Frygt blev man imidlertid beroliget for, men efterat Qvægsygen i 1747 havde standset det første Halvaar, udbrød den igien ud paa Somren, og Forvalteren skriver under 1ste Juli: „I Onsdags begyndte Qvægsygen igien at yttre sig paa Høistrup Gods; i Lyderslev By døde 2 Høveder forrige Nat af den, og paa 4 Høveder hos samme Mand, som bleve visiterede, befandtes deres Tunge næsten overalt besat med blaaagtige Prikker, ikke større end smaa Knappenaalshoveder, og meget stiv og haard at føle paa, hvorpaa den blev gnedet med Salt, Allun og Vand til-

[1]) Paa Ivellinge berettes der den 11te Decbr., at der da var død 237 Stkr., hvoraf der kom 151 paa den sidste Uge; og 4 Dage efter den her anførte Opgivelse for Klosterets Godser, indberettes der under 30te Decbr. om Bregentved Gods, at Antallet af det paa samme afdøde Qvæg nu beløber sig til 1457 Stkr.

sammen, saa at den igien blev ren og blød, og menes dette at være et godt Remede. For Sikkerheds Skyld er dette Qvæg sat i Hyder paa Marken, for ei at komme blandt det andet". Under 17de Juli sender Forvalteren en Fortegnelse over det Qvæg, som er død i Byerne Lund, Lyderslev og Gerns, og tilføier, at den øvrige liden Del, som er tilbage, er meget syg, og gaaer ventelig samme Vei; og under 5te, 12te og 15de August gientager han, at Qvægsygen grasserer heftigt, og troer „der er ikke noget Raad for den uden Guds besynderlige Hielp".

Derefter standsede Sygdommen nu sin Ødelæggelse her for denne Gang, og ligesom den i 1748 kun yttrede sig her ved et enkelt Tilfælde i Midten af Juni, saaledes synes den ogsaa med Udgangen af Juli at have forladt sit sidste Stade paa Sælland i Egnen ved Korsøer. Men den var meget stærk i Jylland, og i Slutningen af November udbrød den igien i Vemmeløse By i Antvorskov Amt, og truede saaledes det hele Sælland paany.

2) 1749—1751.

Man havde imidlertid her hengivet sig til Haabet, at Sygdommen maatte have udraset, og atter med store Bekostninger anskaffet Qvægbesætninger til begge Klosterets Hovedgaarde og faaet Qvægstanden paa Godserne drevet op til en 500 Stkr. Men det var Altsammen kun for igien at see Pesten over det; og den første Maaned af 1749 var ikke til Ende, inden Sygdommen atter her i Egnen paa det voldsomste var udbrudt paa Thurebyholm. Klosterets Forvalter skriver derom under 4de Febr., at Qvægsygen nu paa Thurebyholm paa en 8 Dage havde bortrevet 200 Stkr. Qvæg, og at der af hele Gaardens Besætning kun skulde være 10 Stkr. tilbage, der ogsaa sagdes at være smittede. Han trøster sig imidlertid for Klosterets Vedkommende med, at Sygdommen der skal hidrøre fra langelandsk Qvæg, som Forpagteren har kiøbt. Men 2 Maaneder senere maa han under 8de April tilsende Overkammerherre Plessen den bedrøvelige Efterretning, at „Qvægsygen i Søndags Nat igien begyndte at yttre sig her ved Vemmetofte, hvor tvende af Forpagterens Køer døde, og at der siden er død 10, og saavidt man kan see og øiensynligen fornemme, er den største Del af hans Qvæg anstukket og uden Guds særdeles Hielp ikke kan leve".

Sygdommen fortsatte sig nu med stor Heftighed, og 4 Dage efter skriver han under 12te April: „Siden min sidste underdanige Relation af 8de hujus er der til idag ved Postens Afgang død 53 Køer af Forpagterens og 4 De-

putatkør, og vil efter Omstændighederne flere inden faa Timers Forløb gaae samme Vei, saasom der er megen Sygdom blandt det og en stor Bedrøvelse at see. Sygdommen er ellers af samme Gestalt som forrige Gang, undtagen at Lagelapperne inden i ere ganske friske, og Galden ikke større end sædvanlig paa et frisk Høved. Sygdommen bryder ud med Hoste, rindende Øine og Ulyst til at æde, hvorpaa Dyret efter 3 à 4 Dage creperer, somme staae vel ogsaa 5 à 6 Dage. Af det Qvæg, som Forvalteren beholdt fra den forrige Qvægdød, er intet død endnu eller sygt, mens alt (er død) af det bornholmske og lollandske Qvæg, hvilket han for lang Tid siden haver indkiøbt, og saavidt bekiendt, er da kommen frisk til Stedet. Give Gud, at Sygdommen dog ikke skal komme blandt Bøndernes Qvæg, thi da vilde det endnu blive større Skade, da der nu allerede siden forrige Qvægdød er tilsamlet paa Klosterets Godser imod 500 Høveder af Smaat og Stort". Under 15de April skriver han atter, „at fra 12te til endnu idag er der igien bortdød af Forpagterens Qvæg og fede Kalve ialt 24 Stkr. og af Deputatkørne hos ham 4, og at det øvrige Qvæg er mesten befængt undtagen det overblevne fra forrige Qvægsygdom, hvilket alt endnu er befriet"; han tilføier derhos sluttelig, at som det er længe siden, at Qvæget blev indkiøbt til Gaarden, saaledes har der ei heller i lang Tid været fremmed Qvæg paa den, og at det ei heller er ham bekiendt, at Nogen har været hos Qvæget, som er kommen fra befængte Steder. Under 19de April beretter han, at der siden hans sidste Anmeldelse af 15de var død 9 Stkr., og da Overkammerherre Plessen formodeligt havde forlangt at vide, hvorledes han bar sig ad med det døde Qvæg og i den Henseende paalagt ham nøie at passe paa, at der ingen Smitte udbredte sig fra dette, skriver han, at han strax da Sygdommen udbrød, som var Paaskedag, forordnede, at der ved Bønderne blev gravet dybe Grave paa et beleiligt Sted i Hornskovsmarken ved „Trællekilden" langt fra Gaarden, hvor ikke noget Qvæg saa hastig kommer før (mod) Indfæstningen[1]), og at det døde Qvæg bliver begravet i disse ved Forpagterens Folk, som dermed alene have at giøre, og at han saaledes har brugt og bruger al Forsigtighed, for at Svagheden ikke skal gribe videre om sig. Han skriver derpaa under 26de April, at „fra 19de til Dato er der atter død 14 Høveder og Unggqvæg af Forpagterens og 1 af Deputatkørne, saa at Sygdommen ikke endnu haver ophørt, dog lader det ligesom den

[1]) d. e. henimod Indbindingen af Qvæget, ud paa Efteraaret.

sagtnes noget; 30 Stkr. Kør af Forpagterens blive formodeligt ilive, om ikke mere, saasom de 16 deraf have giennemgaaet Sygdommen, og de 14 ere Levninger fra forrige Sygdom, og have denne Gang ikke været syge; saa er der ogsaa Haab om, at Klosteret (af 20 Deputatkør) beholder 5 Stkr. tilbage, hvoraf de 4 have været syge og begynde at komme sig, og den 5te har overstaaet Sygdommen forrige Gang. Paa Giorslev Gaard har Qvægsygen ogsaa begyndt at yttre sig i disse Dage". Endelig ophørte Sygdommen paa Vemmetofte efterat have holdt sig der en 4 Uger, og i den Tid bortrevet ⅓ af Besætningen, og under 3die Mai skriver Forvalteren: „Nu har Gud være lovet Qvægsygen alt ophørt hos Forpagteren her paa Stedet. Han haver beholdt 31 Stkr. Kør, 1 Tyr og 10 Stkr. Ungqvæg, hvilket Alt er frisk paa denne Tid, og for største Delen haver overstaaet Sygdommen. Men hos de andre Beboere her er nu død 3 Stkr., som have staaet hiemme hos dem selv hele Vinteren, saa at Sygdommen springer snart her, snart der, og Enhver gaaer baade under Frygt og Haab. En Bonde i Torøie har i disse Dage mistet 2 Kør og 1 Stud; ellers er paa Klosterets Godser ikke nogen videre Sygdom". Fra Begyndelsen af Mai til Slutningen af Juli forlyder nu Intet om Sygdommen, men da brød den ud paa Høistrup, og under 21de Juli skriver Forvalteren, at den nu har begyndt der, og at 3 Kør ere døde af den og 6 andre ganske syge og ankomne, foruden endel Kalve; hvorpaa han under 21de August beretter, at Omstændighederne ved Høistrup ere nu i Henseende til Qvægsygen saa slette, at der allerede er bortdød for Forpagteren efter hans Angivende 50 Stkr. og 23 Stkr. ganske syge, saa at det ei vides, naar det styrter. Paa Giorslev Gods er Qvæget hos Bønderne tildels uddød, og nu begynder Qvægsygen ligesaa paa Juellinge Gods. Paa Klosterets Gods fornemmes, Gud være lovet, nu ikke noget til slig Svaghed blandt Bondens Qvæg". Om Sygdommens videre Gang paa Høistrup underrettes vi ikke af Forvalterens Breve, da der er en længere Afbrydelse i disse, derimod see vi af de offenlige Indberetninger, at Sygdommen varede der til den 4de Septbr. og bortrev 120 Stkr.[1]), samt at der til samme Tid var død 75 Stkr. af den i Torøie. Under 18de Novbr. forefindes igien et Brev fra Forvalteren om Sygdommen, hvori han, næst at bemærke, at den endnu er indskrænket til Torøie, fortsætter saaledes: „Efter Hans Excellence Hr. Overkammerherre Plessens naadige Ordre haver jeg igaar nøie informeret

[1]) Altsaa i samme Forhold som paa Vemmetofte.

mig om Qvægsygen saavel ved Bregentved Gaard, som alle andre omliggende Godser her i Egnen; og da erfaret, at ved Bregentved Gaard, som ikke er bortforpagtet, men hvor der alene holdes Hollænder, skal der allerede paa 3 Uger være bortdød 137 Stkr. Kør, 8 Stude og 14 treaarsgamle Qvier samt 10 Stkr. Kalve, tillagte sidste Sommer, saa der kun er 8 Stkr. tilbage, som have giennemgaaet Sygdommen, foruden 24 Stkr. Smaat og Stort, der gaaer paa Marken og endnu denne Vinter ikke have været indtaget paa Stald. Bregentved Gods er næsten overalt bespændt med Qvægsyge, ogsaa paa Hesede Gaard, Hr. Geheimeraad Ahlefeldt tilhørende, dør Qvæget gevaltig i disse Dage, saavelsom paa Tryggevelde Gaard". Han tilføier, at Grev Moltke har brugt adskillige Raad saavel af Maior Vest paa Tybierggaard, som af en Doctor fra Kiøbenhavn, men at det Altsammen ikke har hiulpet, og i Modsætning til den Frygt, som ellers herskede med Hensyn til Kiødet af de af Smitten døde Dyr, bemærker han, at paa Bregentved bliver Huden taget af det, og Kiødet nedsaltet, formodeligt for senere at sendes til Kiøbenhavn [1]).

Inden Udgangen af Aaret 1749 havde Sygdommen imidlertid indfundet sig paa et nyt Punkt af Godserne, og under 12te Decbr. skriver Forvalteren: „Nu har Sygdommen desværre begyndt i Stubberup By, som er den bedste af Qvægbesætning paa Klosterets Gods i Henseende til Mængden af det Qvæg, de der have tillagt siden sidste Qvægdød, da Sygdommen først begyndte at yttre sig her i Landet, og da borttog Alt, hvad der var i Byen og de 11 Beboere vare Eiere af. En Bonde der haver nu paa 3 Dages Tid mistet 5 capitale voxne Høveder. Paa Lystrup Gods dør Qvæget nu ogsaa for Fode". Imidlertid blev Sygdommen staaende ved det enkelte Tilfælde i denne By i henved ¾ Aar, indtil Forvalteren skriver under 1ste Septbr. 1750, at den paany er udbrudt der, og ogsaa paa den nærliggende „Holtegaard, hvilken Gaard alene haver været fri indtil denne Dag og ikke nogensinde været hiemsøgt af den almindelig grasserende Qvægsyge". Samme Foraar brød Sygdommen igien ud paa Bregentved, og Forvalteren skriver derom under 11te April 1750, at „paa Bregentved Gaard dør Hollænderiet nu igien for Fode, og fornemlig det jydske Qvæg, som Hr. Grev Molck udi Vinter i Jylland har ladet indkiøbe". Som det gik paa Bregentved, saaledes gik det ogsaa paa Vemmetofte i det næste Aar 1751, hvor Sygdommen atter angreb den nylig samlede Besætning, og bortrev 80 Høveder af den for Forpagteren; og denne Ulykke blev ikke staaende herved, men

[1]) Dette var efter hvad man giorde i Holland.

da han istedetfor en Del af den afdøde Kobestand havde anskaffet Faar, udbrød der Smaakopper mellem disse, og i Løbet af dette og det følgende Aar mistede han en Faareflok paa 150 Stkr. Om den nærmere Tidsbestemmelse for disse Sygdomme paa Vemmetofte, savne vi Underretning, da de først meddeles i et senere Brev fra Forpagteren selv (1754 den 4de Marts) og ikke samtidig af den daværende Forvalter (Maar), der havde vist sig saa uordentlig med sine Regnskaber, at Klosteret næste Aar maatte afskedige ham. Vi kunne derfor ei heller forudsætte, at han med nogen Nøiagtighed har søgt at skaffe sig Oplysninger om Qvægsygen paa Godserne. Da han imidlertid sees at have undladt at give Bønderne Afdrag i deres Skatter for Qvægdøden fra April 1751, maa det antages, at Sygdommen dengang har været forbi paa dem.

3) 1762—1763.

Fra 1752—1762 var der ingen Qvægsyge paa disse Godser, som den ogsaa i disse Aar betragtes for ophørt i Landet. At den imidlertid ikke ganske var forsvundet fra Sælland og navnlig fra den sydøstlige Del af samme, sees af en Skrivelse fra Forvalteren i Slutningen af Aaret 1755, hvori han meddeler under 23de Decbr., at „efter Amtmand Grev Wedells Circulaire Brev af 11te hujus er Qvægsygen paa Vordingborg Amt og paa 2 Mile os nær, og at derfor intet Qvæg uden Amtmandens Tilladelse maa føres gjennem Vildtbaneporten paa Vordingborg Amt". Der forlyder imidlertid intet Nærmere om Anledningen til denne Foranstaltning eller om Sygdommens videre Udbredelse, og da den atter brød ud i Landet i 1762 var den bragt herind ved de store Rustninger, som Danmark i det fornævnte Aar havde maattet gjøre mod Rusland efter Peter III.s kortvarige Thronbestigelse (5te Januar—17de Juli), og hvorved al Spærring mod Tydskland var ophørt, efterat den danske Armee var opstillet i Meklenborg, for der at modtage det russiske Angreb. Hvor hurtigt nu Sygdommen gjennem den mod Tydskland aabnede Port trængte ind i Jylland og Fyn, sees af Fr. 3die Septbr. (1762), som paa Grund af den der herskende Qvægsyge paany indskærper Forbudet mod Qvægmarkederne, samt enhver Handel og Transport med Qvæg, som ikke har Sundhedspas. I Slutningen af November kom Sygdommen til Vemmetofte, og under 23de skriver Forvalteren: „Med særdeles Græmmelse maa jeg herved underrette om, at den grasserende Qvægsygdom har yttret sig her paa Vemmetofte, da 3 af Staldstudene og 1 Ko

af Hollænderiet ere døde og 4 Køer syge. Sygdommen begynder med en stærk Svulst i Halsen og Hovedet, og i det døde Qvæg har Galden været overmaade stor og Blodkallunet forbrændt". De videre Indberetninger om Sygdommen fortsættes imidlertid ikke, da der ikke var Nogen til at modtage dem, eftersom Klosterets Curator Wedel-Jarlsberg, som vi have set, trak sig tilbage fra Forretningerne den sidste Tid forinden sin Afgang. De optages derfor først igien noget efter, at Bind har tiltraadt Curatorposten efter ham, hvorpaa Forvalteren saa under 7de Mai (1763) indberetter til denne, at der nu i Gevnø er 2 Mænd, som have mistet alt deres Qvæg af Sygdommen, som var 9 Stkr. hos den første og 6 Stkr. hos den anden, og at der kun er en eneste Mand i Byen, som endnu ikke har havt den mellem sit Qvæg, men at der dog ikke fornemmes andensteds noget til denne Elendighed. Under følgende 14de Mai gientager han det Samme, at Sygdommen endnu ikke har vist sig paa Klosterets øvrige Gods uden i Gevnø, men at Qvæget i denne By nu er aldeles uddød hos 4 Mænd, at der vel hos de Andre endnu er Noget ilive, men at der af alt det Qvæg, som har været angrebet, kun er 1 Ko og 1 Kalv, der have overstaaet Sygdommen. I Begyndelsen af Juni indberetter han nu, at Sygdommen paany har yttret sig i Hauneløv, og at den ogsaa er brudt ud i Stubberup og Spiellerup, og en Maaned senere skriver han, at den nu ogsaa er i Tørøie, Taagerup, Ebbeskov og Faxe. Sygdommen var heftigst i Juli Maaned, hvor han den 16de specificerer 42 Stkr., som i de sidste 8 Dage vare døde af den i de fornævnte Byer, den 23de 44 Stkr., og den 30te 58 Stkr. Han fortsætter derpaa Beretningen om Sygdommens Gang i disse Byer, hvortil endnu kom Kiessendrup og Hylleholt, og vedbliver med disse Beretninger til 1ste Decbr., men med et bestandig aftagende Antal, der tilsidst indskrænker sig til enkelte Stykker ugeligen. Den 16de August skriver han, at Sygdommen nu igien har vist sig paa Vemmetofte Ladegaard, „saa man ikke kan giøre sig Haab om længere at blive befriet for denne Elendighed" og den følg. 20de, at der paa Vemmetofte er død 5 Stkr. i den sidste Uge. Han ophører dermed at berette videre om Vemmetofte, men skriver derimod under 1ste October, at Sygdommen grasserer stærkt i Nærheden, nemlig paa Hovedgaardene Lystrup og Lindersvold, og hos Bønderne i Kongsted og Vesteregede Sogne. At Sygdommen paa Klosterets Godser bestemt ophørte med Udgangen af 1763, sees af et Brev af 7de Jan. 1764, og at den ei heller strakte sig videre paa Godserne end til de her anførte Byer, sees af et andet af følg. 22de August,

der tillige fremhæver dens Ødelæggelse som forholdsvis saa meget værre, da det størstedelen var de Byer, der havde lidt under den, som „ligge i Skovegnen og have deres vigtigste Indtægt af Qvægholdet". Angaaende Vemmetofte synes det som Sygdommen 2 Gange der har taget fat, uden at have fat sig fast. Om Hoistrup forlyder Intet under denne Epidemi[1].

4) 1768—1771.

I 1764 høre vi kun Lidet om Sygdommen paa Sælland, og det synes som den her er standset i Aarets Løb. Hvorimod vi ogsaa for det Aar have flere Beretninger om Qvægdøden i det østlige Jylland ligefra Aarhus til Kolding; og i den sidste Halvdel af 1765 see vi den rase stærkt i Fyn. Men i 1766 finde vi den atter paa Sælland, og Forvalteren skriver under 4de Novbr.: „Den bedrøvelige Qvægsyge nærmer sig mere og mere, og er allerede formærket næste By ved Bregentved". Den naaede imidlertid ikke til Klosterets Godser denne Gang, og først i 1768 høre vi om den paa disse. Den kom da først til Udbrud paa Hoistrup Ladegaard, hvorom Forvalteren skriver nedenunder et Brev af 5te Marts, at han just havde forseglet det, som han modtog den bedrøvelige Efterretning, at Qvægsygen havde indfundet sig paa Hoistrup, hvor tvende Høveder vare døde af den og flere syge. Han fortsætter derpaa under 10de Marts: „til igaar Aftes er ved Hoistrup Gaard ialt bortdød 7 Høveder, men over 30 ere syge. Jeg har ladet grave Kuler i Hollænderhaven, hvor de døde Kroppe blive nedkastede, og ellers ladet Bønderne saavelsom deres Folk forbyde, at Ingen maa komme i Stalde, hvor Sygdommen er. Af de Høveder, som hidtil ved Gaarden ere blevne syge, er ikke et eneste, hos hvilket det tegner til Forbedring. Gud forbarme sig naadeligen og forhindre, at denne Elendighed paa Godserne skulde gribe om sig". Han skriver derpaa under 17de Marts, 7 Dage senere: „Igaar Formiddags var jeg ved Hoistrup Gaard, og til den Tid var der ialt bortdød 121 Stkr. af Kør, Tyre og Ungqvæg. Det der er tilbage er ialt (en) 30 Hø-

[1]) Ved nogle af de her anførte Byer paa Klostergodserne siges Qvæget saagodtsom ganske at være uddød, og vi kunne vel antage at Forholdet af Dødeligheden ved Epidemien denne Gang i det Hele har stillet sig her ligesom paa Gisselfeld og Assendrup Godser, hvor vi af en Opgiørelse i Gisselfeld Godsarchiv af 13de April 1764 see, at der kun blev ¼ tilbage, idet der af et Antal af 2069 Fækreaturer paa disse ikke levnedes mere end 295 Stkr.

veder, deriblandt er der 10 Stkr., der tegne til Forbedring, og 2 Kør, der skal være meget gamle, have endnu ikke været syge, om de forhen kunne have havt Sygdommen, vides ikke. Det øvrige Qvæg er altsammen sygt. Paa Godserne er endnu ikke fornummet Noget til denne Elendighed; Forpagteren har brugt Saltsten og kun givet Qvæget varmt Vand, men det har ikke hiulpet". Endelig skriver han den 19de Marts, altsaa efterat Sygdommen havde varet der i 14 Dage: „Til igaar Formiddags, da jeg var ved Høistrup, er der ialt bortdød 139 Høveder, 5 vare endnu syge, men 5 Kør, 4 Qvier og 3 Tyre have overstaaet Sygdommen, og 3 gamle ikke havt den". Hvorledes det senere gik med de 5 syge Kør, see vi ikke. Til Vemmetofte Ladegaard var Sygdommen endnu ikke kommen i Slutningen af 1768, men i Begyndelsen af 1769 udbrød den mellem den derværende Besætning, hvoraf der døde 140 Stkr. Kør og 10 Stkr. Ungqvæg; 40 Kør og 2 Qvier bleve i Behold. Samme Aar vendte den igien tilbage til Høistrup Gaard, hvor den borttog 21 Stkr. af den nye Besætning. Paa Høistrup Gods døde det Aar 67 Stkr. af den i Størpinge og 31 Stkr. i Lund og Gevnø; hvorimod der paa Vemmetofte Gods kun døde 10 Stkr. af den i Ebbeskov.

I Aaret 1770 kom den endnu for 3die Gang tilbage til Høistrup Gaard, og bortrev der 42 Stkr.; den indskrænkede sig det Aar ganske til Høistrup Gods, hvor der døde 69 Stkr. af den i Lund, 72 i Hauneløv, og 31 i Lydersløv, Gevnø, og Størpinge. Om man ogsaa her anvendte Inoculationen det Aar, anføres ikke, hvorimod Etatsraad Høielse skriver i sin Kalender for 1770 under December Maaned: „Paa Holmegaards Gods er Inoculationen 2 Gange forsøgt, i Septbr. med nogle Vinterkalve, hvoraf 1 døde, og i Decbr. med 14 unge Høveder og Fiorkalve, som alle, da Relationen blev skreven den 15de Dag, (endnu) stode sig. Snoren, som blev stukket ind i Dæglappen, var smurt med Slimen af Munden paa et sygt Høved, (og) blev udtaget den 11te Dag, efterat Sygdommen yttrede sig, som skete den 5te Dag (efter Operationen)". Han tilføier derved: „Her i Egnen har man erfaret, at Qvæg, som blev født af besængte Kør, vel fik Sygdommen ved Besmittelse, men døde ey deraf". At Sygdommen her paa Godserne endnu varede ind i 1771, see vi af et Brev fra Forvalteren af 2den Januar, hvori der skrives, at „Qvægsygen continuerer endnu i Byen Lund, og er ligeledes begyndt i Smerup og Stubberup"; vi have imidlertid en Erklæring fra Forvalteren til Amtet af 5te August, for at der da ingen Sygdom var paa Godserne; og at den ogsaa standsede med det Aar frem=

gaaer ydderligere af en Skrivelse fra Klosterets Curator Geheimeraad Mogens Rosenkrands, dateret Spøtterup den 11te Febr. 1772, hvori han yttrer, at „det er ham kiært, at det med Qvægdøden nu er stille paa Klosterets Godser, men at den ellers udbreder sig adskillige Steder i Jylland". Paa det øvrige Sælland ophørte Sygdommen nu ogsaa; og hvorvel der fra Slutningen af 1778 til Udgangen af 1779 viste sig spredte Udbrud af den i Korsøer, Antvorskov og Vordingborg Amter, navnlig i Aversi Sogn under Gisselfeld Gods og paa Hovedgaarden Basnæs, hvor man maatte tye til Nedslagtning og Afspærring, og Klosteret ogsaa det sidstnævnte Aar i Mai indsendte en Anmeldelse til Amtet, om at det befrygtede, at den skulde være i Lyderslev, og denne Anmeldelse et Par Maaneder efter fulgtes af en anden fra Egede Gods om at den skulde være i Viverup, kom den dog ikke til videre Udbredelse, og medens den endnu en 3 Aars Tid holdt sig i andre Provindser af Kongeriget, vendte den ikke mere tilbage til Sælland.

G. L. Baden har omhyggelig henledet Opmærksomheden paa Qvægpesten i de Aarsberetninger, der udgiøre de tvende sidste Dele af hans Danmarkshistorie, og han har derved ikke alene med Nøiagtighed meddelt de forskiellige Perioder, den her har havt, men ogsaa ledsaget enhver af disse til 1770 incl. med Angivelse af det Antal Qvæg, der er død i den, saa vi deraf see, hvor stort Qvægtabet har været til det fornævnte Aar, og det deraf fremkaldte Pengetab for Landet[1]); og vi have al Grund til at antage, at han har støttet disse Angivelser paa offenlige Indberetninger, som han har havt Adgang til[2]). Men faae vi ogsaa derved et Begreb om det Beløb, hvormed Fattigdommen ad den Vei forøgedes ved Landbruget i dette Tidsrum, faae vi dog først en rigtig Forestilling om denne skrækkelige Landeplage, naar vi see, paa hvilken Maade den fremtraadte i det Enkelte, og der til den Ende foreligger en tilstrækkelig Samling af locale Oplysninger, der med bestemte Talangivelser paavise, hvor ofte og med hvor lange Mellemrum Sygdommen vendte tilbage til de samme Steder, og hvormeget den hver Gang tog og levnede paa disse. Men en saadan Fremstilling af Qvægsygens Historie er

---

[1]) Efter den almindelige Pris her i Aarhundredet af 5 Rdlr. for en Ko.

[2]) Dette udelukker imidlertid ikke mindre Feil, og vi skulle i den Henseende anføre, at han sætter den som den 4de her betegnede Periode af Epidemien til at være udbrudt paa Sælland i 1769 istedenfor 1768 (Christian VII. p. 62), og at han omtaler Qvægsygen i 1771, som om den ikke var paa Sælland, men kun i Jylland og Fyn (ssteds. p. 91).

hverken giennemført for Landet i det Hele eller for nogen enkelt Landsdel, ja vi have ikke engang en nøie statistisk Beskrivelse over nogen af de her skildrede Perioder, der paa en beskuelig Maade lader os følge Sygdommens Gang og Ødelæggelser fra Sted til Sted [1]). Det kunde dog imidlertid være, at der endnu var et betydeligt Materiale forhaanden, hvoraf Meget kunde vindes i den Henseende, dels ved de Oplysninger, der kunde hentes fra private Archiver om Hovedgaardene, thi det er almindeligvis ved dem, og ikke ved Godserne, at vi kunne vente at finde nøiagtige Opgivelser om Sygdommens Fremkomst og Varighed, samt om Forholdstallet ved Dødeligheden af den; dels og det hovedsagelig ved de offenlige Indberetninger, hvis disse kunde tilveiebringes i nogen Fuldstændighed [2]).

Det kunde synes som vi i det mindste for Sælland maatte have faaet en saadan Fremstilling af Holberg for hans Tid, da han allerede i Pestens første Aar udgav en Afhandling over den [3]). Men hvor interessant denne Afhandling ogsaa er fra andre Sider, saa yder den os dog Intet i den Henseende, idet det er de practiske Spørgsmaale, som fremkaldtes ved Sygdommen, hvorpaa Holberg her ganske har henledet sin Opmærksomhed, og ligeoverfor disse træde de factiske Enkeltheder saa aldeles tilbage for ham, at, omendskønt han allerede til den 22de Novbr. har samlet et saa betydeligt historisk-statistisk Materiale, at han siger, at han har over 60 Herregaarde i sit Katalog, paa hvilke fast alle Besætninger ere uddøde, saa har han dog hverken specificeret Navnene eller Besætningerne paa disse Gaarde, og det uagtet han just anfører denne Fortegnelse som et Bevis paa den frygtelige Voldsomhed, hvormed Pesten allerede dengang var gaaet frem paa Sælland, og paa, hvor urigtigt det var af Regeringen, naar den endnu paa den Tid fremstillede dens Udbredelse som indskrænket. Det synes iøvrigt, som om Sygdommen paa de Steder, hvorfra Holberg har sine Efterretninger, har

[1]) Herfra undtages den sidste Periode af Qvægpesten fra 1774—1782, der ikke vedrører disse Godser, og hvorover vi have en meget instructiv Fremstilling af Zoëga i „Minerva" for 1789 p. 70—109. Vi savne imidlertid derved, at Zoëga efter det Formaal, han havde med denne Fremstilling, indskrænker sig til at anføre Provindserne, hvori Sygdommen var, uden at localisere den i dem.

[2]) I den senere Tid ere forskiellige Samlinger af disse Indberetninger blevne fremdragne i Indenrigsministeriets Archiv, af hvilke særlig maa nævnes den for Qvægdøden paa Sælland for 1745—1752, hvoraf der her er benyttet nogle Enkeltheder.

[3]) „Kort Betænkning over den nu grasserende Qvægsyge af L. H." (Ludvig Holberg) i det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter, 1745, II, p. 385—402.

rafet stærkere, efter først at have taget fat, end i denne Egn, hvis det skal forstaaes om Herregaardene og tages efter Bogstaven, naar han siger, at „der gives Steder, paa hvilke en hel frisk Besætning udi 24 Timer er bortdød", thi deraf er intet Tilfælde forekommen her i nogen Periode af Pesten, idet hverken alle Qvæghøvederne af Besætningerne ved de herværende Herregaarde paa en Gang ere blevne angrebne af Sygdommen, eller lige hurtigt have bukket under for den.

Som vi ovenfor have anført, hiemsøgtes Landbruget ogsaa i det her omhandlede Tidsrum af ødelæggende Sygdomme mellem de andre Kreaturer, og vi have i saa Henseende set et Exempel paa Sygdom blandt Faarene i Vinteren 1750—1751, i hvilken der bortdøde 150 Stkr. Faar paa Vemmetofte Ladegaard; vi skulle hertil endnu føie Vinteren 1763—1764, hvorom det hedder sig i en Beretning fra Forpagteren paa Gisselfeld, at der i den døde saamange Faar paa Sælland, at der endog er Mangel paa at vedligeholde Bondestanden med den fornødne Uld til Vadmel og Strømper[1]), og endelig Vinteren 1768—1769, om hvilken der skrives fra Vemmetofte, at Faarene i den saagodtsom uddøde hos Bønderne paa Klosterets Godser.

Men hvad der ved Siden af Qvægpesten bragte Tilstanden paa Landet ned til den dybeste Elendighed, hvortil den nedsank i det 18de Aarhundrede, og vel nogensinde kunde nedsynke, var den Misvæxt og Hestedød, der herskede her i flere Aar i det samme Tidsrum. Denne Periode betegnes nærmere i en Indberetning fra Forvalteren af 10de Juni 1762, hvori det hedder, at „der fra Aarene 1752—1761 ikke alene har været en for alle nulevende Mennesker ukiendt Misvæxt, men samme er ogsaa Aar paa Aar fulgt efter hinanden, som ikke de Ældste kunne erindre, og at der derpaa mere end et Aar paafulgte en stor Hestedød".

Misvæxten begyndte altsaa efter den haarde Vinter 1750—1751, der strakte sig uafbrudt fra September til Slutningen af Marts. Vi finde imidlertid ingen nærmere Efterretninger om den her før Aaret 1754, da vi have en Opgivelse af Forvalteren om Høsten, der viser, at denne havde været saa elendig, at Bønderne ikke fik mere end et Par Fold af Udsæden[2]). Derefter

[1]) Meddelt fra Gisselfeld Godsarchiv.

[2]) Af de første 4 Gaarde paa Indberetningen bliver Middelbeløbet for det aftærskede Korn med Fradrag af Tienden kun $6\frac{3}{8}$ Td. Rug efter $3\frac{1}{2}$ Td. Udsæd, $14\frac{1}{2}$ Td. Byg efter $5\frac{1}{2}$ Td. Udsæd, og $4\frac{1}{4}$ Td. Havre efter — $4\frac{3}{4}$ Td. Udsæd.

kom der nu i 1755 en meget vaad Sommer, og med det følgende Efteraar begyndte saa den store Hestedød, der vedvarede uafbrudt i de ovenfor angivne Aar.

Det første Brev, vi have om Hestedøden, er af 8de Mai 1756, hvori Forvalteren skriver, at der „formedelst det kolde Veir og den indtraadte Bagvinter er saa stor Nød paa Grund af Fodermangel, som der ikke haver været siden den bedrøvelige og jammerfulde Tilstand i 1740, og at det indhøstede Foder har været saa fordærvet, at fra Efteraaret til Datum er der paa Klostergodserne død henved 200 Stkr. Heste". I et Brev af følgende 31te August om Høsten det Aar skriver han, at „han har taget et Syn over den daarlige Byg, som endnu er meget grøn paa Marken, for at indsende det, ifald det bifaldes, til Hs. M. Kongen, saaledes som Bønderne siges paa Grevskabet Bregentved, at have overleveret et (Syn over deres) til Kongen, for at faae Moderation i deres Skatter".

I Aaret 1757 skriver han den 28de Septbr.: „Den uventelig store Misvæxt, hvis Lige man ikke i mange Aar har oplevet, vil fordre alle mulige Præcautioner, der kan tiene til at hindre Bøndernes totale Undergang. Misvæxten hidrører fra den overmaade Hede i Juli Maaned, da alle Ting til den Tid tegnede til en rig Høst". Han skriver derpaa det næste Aar (1758) den 20de Mai: „Det er en overmaade bedrøvelig Tid, da her er intet Foder og intet Græs, hvorover utallige Bønderheste ere bortdøde. Her har Klosteret til Datum hiulpet Bønderne med 8 Heste, nemlig dets Spand- og Materialheste, Etatsraad Hoielse med 4 Heste, og Jeg med 4 Heste; hvilket Alt er Kiærlighedsgierninger, men forslaaer dog Intet".

Fra 1759 haves flere Breve med Indberetninger fra Forvalteren. Saaledes skriver han under 12te Marts, at han reiser om med tvende af de „vittigste" og paa Heste meest kyndige Bønder, der skulle hiælpe ham med Indkiøb af disse. Under 31te Marts indgiver han en Indberetning om Sygdommens Gang paa Godserne, hvori han oplyser, at der endnu er 171 Stkr. syge Heste paa dem, og at der siden sidste Mikkelsdag er død 207 Stkr.; men at alle Bønderne dog faae pløiet med Undtagelse af 4, som nylig have mistet deres Heste og ikke kunne sætte Plov i Jorden". Derpaa skriver han under 28de April: „Bønderne pløie dog Gudskelov alle, men mange meget slet, da de maa bruge baade Ungnød og Kør til at pløie med"; at Klosteret, Etatsraad Hoielse, og han hielpe dem ved deres Gierning. Og da Curatorene vilde vide, hvorledes de omliggende Godseiere bare sig ad, beretter han i en Skrivelse af 4de Mai, at „Geheimeraad Thott har sendt 10 Heste

og 46 Stude til at ploie med for sine Bønder paa Vindersvold og Strandegaard Godser, og at der er sendt Folk til Fyn, for at kiøbe Heste til Grevskabet Bregentveds Bønder, da ingen skal være at faae enten her i Landet (Sælland) eller i Jylland". I dette Foraar var Bøndernes Mangel paa Korn større end i noget foregaaende, fordi de, som Forvalteren skriver, havde maattet gribe Sæden an den forrige Høst inden den var moden, og Klosteret maatte i Tilskud udrede henved 1000 Tdr. Sædekorn til dem [1]). Denne Nød om Foraaret vilde paa det sørgeligste være bleven forøget ved den saa overordenlig tøre Sommer, der satte Afgrøden af Vaarsæden endnu lavere ned end i 1754, saa den efter en Opgivelse, Forvalteren indsendte i Slutningen af November, ikke naaede 2 Fold; men til Lykke gav Vintersæden en god Middelhøst, der bødede meget paa den øvrige Misvært [2]).

Det sidste Aar, Brevene ere fra, er 1760. Her skriver Forvalteren under 8de Marts: „Den bedrøvelige Hestedød continuerer ikke aleneste, men synes jo nærmere Foraaret at blive desto heftigere". Under 1de April, at han (ifølge den ham givne Befaling) „efter at Svane skal reise om her i Amtet og Vordingborg Amt, for at spørge Stude op, men at det saagodtsom er umuligt, da alle Proprietairer maa kiøbe, saa der i disse Tider fast er flere Kiøbmænd end Stude"; han tilføier: „Hr. Etatsraad Høiels har taget sig Bøndernes store Trang saa nær til Hierte, at han af christelig Medlidenhed har anskaffet en ny Plov og antaget for egen Regning en Plovmand, saa hans Kudsk og 4 Heste med denne Plov og Plovmand skal hiælpe Bønderne,

[1]) 395 Tdr. 4 Skpr. Byg og 535 Tdr. Havre.

[2]) En saadan Opgiørelse af Godsernes Avl efter Høsten hørte med til de mange vanskelige Hverv, der dengang paalaae Forvalteren, og tilveiebragtes ved at han først besørgede en Tælling af hele Godsernes Avl paa Kærven, dernæst efter Indberetningen lod et vist Antal Neger af hvert Slags Korn udtærske i hver enkelt By hos et Par af Bønderne i 2 Andres Overværelse, og derefter bestemtes saa Beløbet af en Trave i Korn og Halm for denne By. I Spiellerup blev Udbyttet det Aar efter Prøven for Traven af Rug: 10 Skpr. Sæd og 22 Lpd. Halm; af Byg: 11 Skpr. Sæd og 10 Lpd. Halm; og af Havre: 13 Skpr. Sæd og 9 Lpd. Halm. Til en Antydning af, hvorledes Tilstanden stillede sig efter en saadan Høst, skulle vi tage den første Gaard i Spiellerup, der opføres paa Indberetningen. Til denne opgives Avlen saaledes: Rug 20 Tdr. 2 Skpr., Manden har 5 Børn, og behøver 22 Tdr., vil altsaa mangle 1 Td. 6 Skpr.; Byg 9 Tdr. 2 Skpr., behøver 31 Tdr. 6 Skpr., vil altsaa mangle 22 Tdr. 4 Skpr.; Havre 6 Tdr. 4 Skpr., behøver 13 Tdr., vil altsaa mangle 6 Tdr. 4 Skpr. Foderavl af Hø og Halm: 821 Lpd., behøver 1250 Lpd., vil altsaa mangle 450 Lpd. — Hvad Fold Høsten havde givet det Aar, vil sees af den Udsæd, der ovenfor (S. 119, Anm. [2]) er anført for Byen. At denne Mand selv med en saadan Rughøst maatte have et Tilskud af et Par Tdr. Rug, hidrørte fra hans store Husstand med Børn og Tienestefolk.

saalænge Nøden det udfordrer". Klosteret lod nu ligeledes giøre en Plov til sine Heste, og under 21de April skriver han: „Klosterets egen Plov, saa og Hr. Etatsraadens, saavelsom min have daglig pløiet for de mest Trængende". Forsaavidtsom Bønderne imidlertid skulde udrette Arbeidet med deres egne Heste, klager han over, at „da Grøden begynder at fremkomme, tiltager de svage Hestes Afmagt Dag for Dag, hvorfor det er saare Lidet, som Bønderne kunne giøre om Dagen med de svage Kreaturer". Med den 11te Mai sluttes disse Indberetninger. Men hvorledes Tilstanden endnu vedblev at være i Aaret, ses af, at der skrives under 31te Octbr., at Klosteret har 71 Stude til Efteraarspløiningen hos Bønderne.

Høsten i 1760 havde været en rigelig Middelhøst, men efter den foregaaende tøre Sommer havde denne nu været overordenlig regnfuld, og ved et Syn, som i Slutningen af Mai næste Aar blev taget over Muggenheden af Landgildekornet, erklærede Synsmændene for Retten, at denne var en Følge af den vaade Indhøstning; og hvorledes det vedblev at regne efter Høsten, ses af Forvalterens Breve, hvori han skriver under 26de Septbr., at der kun er brudt saalidt Kalksten i Faxe Gruber formedelst det vaade Veirlig, og under 15de Octbr., at det vedblivende haarde Veirlig hindrer saavel Kalkstensbrydningen som alt Markarbeide, at der ikke i mange Aar har været et saadant, at det derhos igaar har været en saadan Storm, at mange Træer ere omblæste i Skovene, en Skipper fra Eckernførde med 4 Mand indstrandet under Høistrup, et stort Skib med 3 Master forlist ved Strandegaard Strand, og et Fartøi ved Kiøge under den høie Vandstand løbet ind mod en Kiøbmands Pakhus, slaaet dette i Stykker og der anrettet en stor Skade; og fremdeles under 25de Octbr., at det overmaade onde Veirlig er til Hinder for Alting, at der falder en „utrolig" Mængde Regn, hvormed der i Torsdags Aftes fulgte store Hagel, Torden og Lynild. Det vaade Veir fortsatte sig den følgende Vinter, hvori Bønderne erklærede ved den overanførte Synsforretning, at det „stændig" regnede, og vi maae saaledes antage, at Forvalterens Ord, at Hestesygdommen varede til 1761, ere at forstaae om, at den endnu varede ind i det Aar.

Curatorene indgave i 1774 (23de Jan.) en Fremstilling til Kongen af Klosterets Tilstand, hvori der berettes, at der i de her nævnte Aar døde henved 1000 Stkr. Heste paa Klosterets Godser. Og som Exempel paa at Dødeligheden mellem Hestene har været i samme Forhold paa andre Steder af Sælland skulle vi anføre, at i Mai 1759 var den største Del af Hestene

bortdød paa Gisselfeld Klosters 73 Gaarde i Vordingborg og Ringsted Amter[1]). Det var ogsaa i det Aar og i 1756, at Sygdommen var stærkest paa Vemmetofte Klosters Godser.

Som daarlige Høstaar i det her omhandlede Tidsrum skulle vi endnu nævne Aarene 1768, 1771, og 1772. I det første af disse Aar blev Vintersæden fordærvet det foregaaende Efteraar ved det overordenlig vaade Veir, der indtraf i samme, og hvorom der skrives, at Vandet øste saaledes ned, at „mange Kornstakke vare saa grønne som høstfærdige Enge", og man saae Nogle pløie, „saa Vandet fulgte Plovmanden i Hælene"[2]). I 1771 var Vinteren meget haard og langvarig, saa Rugen for Størstedelen bortfrøs om Foraaret, og Rughalmen den følgende Vinter, som der skrives den 23de Jan. 1772 til Vemmetofte fra Curator Linstov, „ikke i Kiøbenhavn kunde opveies med Penge". Paa Klosterets Hovedgaarde havde Rughøsten dog været nogenledes, derimod beskrives den som meget slet paa Bøndergodserne, navnlig i Hauneløv, Skørpinge og Taagerup, „hvor Udsæden neppe kan ventes". I det næste Aar 1772 mislykkedes Foraarssæden, og under 13de Septbr. skrives, at „Høsten er maadelig og ikke opnaaer forrige Aars Afgrøde, at en Del af Byggen og Havren endnu staaer paa Marken og groer, og at Aaret maa ansees for et af de ringeste".

Qvægholdet paa Godserne vedkom vel ikke Eieren umiddelbart, der derfor, hvad hans Fæstere angik, kunde indskrænke eller udvide sin Hielp med Hensyn til Qvægdøden, eftersom han vilde, og saaledes nærmest maatte synes at rammes af denne paa sine Hovedgaarde, hvad enten han ganske bar Tabet her, eller delte det med sine Forpagtere, eller havde lempet Forpagtningsvilkaarene derefter. Men i Virkeligheden faldt Qvægdøden paa Godserne dog ikke mindre tilbage paa Eieren end Hestedøden og Misvæxten, om disse ogsaa i Øieblikket frembøde større Vanskeligheder, fordi Hielpen strax skulde ydes, thi Tabet af Qvæget gik baade middelbart og umiddelbart ud over Bondens Udkomme og dermed ogsaa over Jordbogskassen, som deraf skulde have sine Indtægter. Under saadanne Omstændigheder maatte Klosterets Udgifter Aar for Aar overstige dets Indtægter, og naar der ovenfor er hentydet til den Frygt, man nærede i saa Henseende, da vil det ses, hvor begrundet denne var, naar Klosterets Regnskab til 4de April 1769 udviser et Tab paa

[1]) Meddelt fra Gisselfeld Godsarchiv.
[2]) Adresseavisen for 1768 Nr. 17, Tillæg.

over 30,000 Rdlr. af dets rede Formue, som Godserne saagodtsom ganske havde slugt[1]). Og see vi derhos hen til den Værdiløshed, der var udbredt over disse ved den Maade, hvorpaa de fleste Fæstere vare indsatte i deres Gaarde, kunde Forvalteren kun med altfor megen Ret sige ved sit Regnskab, — hvad der var befrygtet fra først af —, at „forsaavidt Klosteret er funderet paa Jordegodset, hviler det paa en slet Grundvold"[2]).

X.

Vi skulle nu betragte Bondens Vilkaar paa Godserne i det foreliggende Tidsrum. At Bonden, hvormeget Eieren end satte til paa at holde ham ved sin Gaard, dog nedtryktes af en Armod, der ikke gav ham andet Formaal end at friste Livet, falder af sig selv; og vi fatte let, hvordan han, som Forvalteren skriver, kunde „sky Gaardene som en Pest" i de ovennævnte Misvæxtsaar, og erklære, at „det var bedre at være i Kastellet end at være Hoveribonde"[3]). Og jo mere træffende det er, hvad Holberg siger, at Smørret „er som Siælen udi de Nordiske Folks Føde, og uden hvilket de meene, at Verden ikke kand bestaae: Thi de befatte under det

[1]) Ved Udgangen af det nævnte Regnskabsaar (1769) skulde nemlig Klosterets Capital tilligemed dets Legater have udgiort 85,846 Rdlr., men deraf vare 30,330 Rdlr. optagne, saa Capitalen kun udgiorde 55,516 Rdlr., hvoraf 23,800 Rdlr. vare Legater.

[2]) I en Indberetning om Godserne fra 1752 have vi en fuldstændig Opgivelse over hvad der var ydet af de daværende Fæstere ved Tiltrædelsen af deres Gaarde, og der foreligger ingensomhelst Grund til at antage, at dette Forhold stillede sig bedre, da det her anførte Regnskab blev afsluttet. Opgivelsen viser os tillige, hvorledes Klosterets Gods var fordelt paa Byerne, og vi skulle derfor ogsaa anføre den hvis. Spiellerup 16 Bønder, deraf 3 betalt i Indfæstning tilsammen 66 Rdlr. 4 Mk., Smerup 11 Bønder, deraf 5 bet. 70 Rdlr. 2 Mk., Taagerup 8, deraf 1 bet. 20 Rdlr., Lovvie 23, deraf 3 bet. 23 Rdlr. 2 Mk., Kiesiendrup 6, deraf 1 bet. 8 Rdlr., Biorde 6, deraf 3 bet. 127 Rdlr. 10 ß., Ebbeskov 4, deraf 1 bet. 20 Rdlr., Hyleholt 3, deraf 2 bet. 33 Rdlr. 2 Mk., Stubberup 11, deraf 1 bet. 94 Rdlr., Faxe 2, deraf Intet, Eskildstrup (Kongsted Sogn) 1, deraf Intet, Lyderslev 10, deraf 2 bet. 30 Rdlr., Gevro 11, deraf 2 bet. 27 Rdlr. 2 Mk., Lund 15, deraf 5 bet. 70 Rdlr., Storpinge 10, deraf 1 bet 20 Rdlr., Haunelev 16, deraf 2 bet. 18 Rdlr. Af Klosterets 153 Bønder havde altsaa kun 35 betalt Indfæstning, og 118 ingen betalt, og, som det synes, havde der ei heller været fordret nogen af dem paa Grund af Omstændighederne. De indkomne Indfæstninger af begge Godserne beløb sig herefter til 638 Rdlr. 10 ß.

[3]) Breve fra Forvalteren af 11te Mai 1751 og 29de April 1755.

Ord Smørrebrød alt hvad Jorden og Havet til Leve bringer"[1]), desto begribeligere er det, hvor jammerligt Livet har været for Bonden under Qvægdøden, hvor han maatte undvære Smør og Melk paa sit Bord; som vi ogsaa kunne sige os, hvilke Savn han har havt i sin Levemaade i lange Tider, naar han har maattet tage sin Tilflugt til Vand istedenfor Øl i de Aar, hvor Byggen næsten reent gik bort paa Markerne, og Pesten havde anrettet sine Ødelæggelser blandt Qvæget. At Bondens Dragt i dette Tidsrum bar det samme Præg af hans Nød som hans Bord, falder af sig selv, og vi faae en Forestilling om, hvorledes det saae ud med Bohavet hos ham, naar vi ved Midten af Aarhundredet see, at det nu er kommen saavidt, at det paa Indberetningerne over Godserne betegnes som „Velstand", hvor der eies en Kobbergrubekedel og en Jernkakkelovn i Gaarden, og at den sidste som Følge heraf nu er langt sjeldnere i Dødsboerne end i Begyndelsen af Aarhundredet[2]). Med Undtagelse derfor af de allernødvendigste Stykker, der for Nøds Skyld maatte være af Metal, bestod Husgeraadet nu kun af Leer og Træ, og man finder Gjenstande af det sidste, som man ikke skulde tænke sig, saasom Træbismere, Træskænkebægere, Træpottekander, Træmortere[3]). At der dog midt i denne almindelige Armod, der kun har en Gradsforskjel af mere og mindre, har været en rig Bonde her paa Godserne, see vi af et Skifte fra 1749 i Vivede, og beviser dette end ikke, at en Fæster alligevel ogsaa dengang kunde blive rig ved sin Gaard, hvad han ligesaalidt kunde, som en Eier ved sit Gods, saa viser det os dog, at naar en Fæster paa anden Maade havde erhvervet Noget, og sparede hvad han skulde, kunde han

---

[1]) Holbergs Betænkning om Qvægsygen, ovenanf. Skr. p. 396.

[2]) Der anføres saaledes i Tidsrummet fra 1701—1708 Jernkakkelovne (Bilæggere) paa 5 Skifter efter Fæstere i Smerup, Vivede, Lund og Faxe.

[3]) Som et Exempel paa hvor meget bedre det stod sig med Bonden i Begyndelsen af Aarhundredet, skulle vi anføre et Skifte efter en af Dronning Charlottes Bønder i Smerup, der foretoges den 9de Juni 1701, paa hvilket der bl. a. opføres: 1) 1 Sæt Klæder af Bondens, dels af Klæde dels af Vadmel, 2) tvende Jernkakkelovne, hvoraf den ene er udleiet, en Grubekedel af Kobber paa 11 Pd. og 2 andre halv saa store, en Malmpande, en Malmgryde, 2 Jerngryder, 3 Tallerkener og 1 Fad af Tin, samt 5 Messing Lysestager; 3) 5 Par Hørlærreds Lagener, 3 Hørlærreds Haandklæder, et Par Hørlærreds Pudevaar med Kniplinger (til en Brudeseng?) og (til Gildebænkene) en stribet Bænkedyne 3 Al. lang og 2 andre udstoppede Bænkedyner 9 Al. lange. — Anderledes er det efter Gaardsfæsterne i de senere Skifter i Aarhundredet, paa hvilke vi kun finde et Par, ikke kun et Sæt Klæder for Bonden, en 2—3 Par Blaargarns Lagener uden nogen af de finere Gjenstande, ja endogsaa et Exempel paa, at der i Huset intet Andet har været til Lysning end Tranlampen.

være i ligesaa fuld og ukrænket Besiddelse af sin Eiendom, som enhver Anden, og at den Armod, hvorom der her er Tale, saaledes ikke er en Følge af Udsugelser[1]).

Hele Almuens indre og ydre Liv i dette Tidsrum samler sig saagodtsom ganske om de Lovbestemmelser af Christian VI., der havde en saa indgribende Betydning i dette, og hvori baade de bedste og forkasteligste af denne Konges Regeringshandlinger ligge. Til de første høre de tvende Forordninger, der endnu den Dag idag danne Grundlaget for Bondestandens Oplysning, nemlig Indførelsen af Confirmationen ved Fr. 13de Januar 1736 og Anordningen af det almindelige Skolevæsen ved Fr. 23de Januar 1739. Begge disse Forordninger udkom imidlertid i den omvendte Orden, idet den sidste fremkaldtes ved den første, istedenfor at den skulde have gaaet foran som dennes Betingelse. Man havde nemlig været saa optaget af Confirmationens Betydning for det christelige Liv, at man strax havde slaaet den fast, uden at betænke, at et Lovbud om en almindelig Confirmation var aldeles uudførligt, naar man ikke havde et almindeligt Skolevæsen. Der udkom derfor ogsaa Aaret efter under 2den Februar 1737 en kgl. Resolution, der bestemte, at der overalt skulde indføres Skoler i Landet, hvor disse manglede, og Commissairer træde sammen, der skulde afgiøre, hvor der skulde oprettes nye Skoler og hvor Børnene skulde søge Skole hos Degnene, der fra nu af overalt tillige skulde være Skolelærere. Det hed sig i den kgl. Resolution, at de anordnede Commissairer „ufortøvet" skulde træde sammen, og i Stiftsøvrighedens Meddelelse til Klosteret 7 Dage efter indskærpes det, at Resolutionen „uden mindste Forhaling" skal udføres, i den Grad følte man nu, hvor bar Loven om Confirmationen stod uden de nødvendige Midler til Undervisningen. Paa Klosterets Godser blev det nu bestemt, at der skulde oprettes 2 nye Skoler, en i Smerup og en under Degneembedet i Lyderslev, men da Godserne paa Grund af Prinds Carls her oprettede Skoler kom til

[1]) Skiftet afholdtes den 19de Septbr., og Boets Formue beløb sig til 2,200 Rdlr.; iblandt de Gienstande, der her forekom efter Manden og hans 5 Aar tidligere afdøde Kone, skulle vi nævne en Himmelseng med Billedhuggerarbeide, en indlagt Egekiste, en Malmmorter, 6 Jernbilæggere paa Leie, og 2 Gienstande, som vi ikke have set hos nogen Bonde paa alle Skifterne i Aarhundredet — et Strygejern, og et Stueuhr med Foderal. Af Sølv anføres 7 Sølvskeer, 9 Sølvbægere, og et rødt Krus med Sølvlaag, og i udestaaende Penge 1000 Rdlr. hos den tydske Præst paa Vemmetofte, og af mindre Fordringer bl. a. 98 Rdlr. hos Præsten Frølund i Faxe.

at danne et eget Skoledistrict, som ikke bidrog til de øvrige Skoler i Stiftet, og ikke heller modtog Bidrag fra dette, skulde Bønderne her altsaa selv opføre de fornødne Skolebygninger, og den Vanskelighed, det havde med at faae dem til dette, var Aarsag i, at Skolestuen til Degneboligen i Lyderslev ikke blev opført før 1741, og at man til 1742 maatte nøies med en Omgangsskole i Smerup[1]).

Det var imidlertid ikke blot Confirmationens Fortieneste, at den fik et almindeligt Skolevæsen indført paa Landet, men den bragte ogsaa Betingelsen med sig, for at Skolen benyttedes, idet den lagde et Baand paa Skolegangen. Og hvor nødvendigt dette var, og hvor høiligen Erfaringen ved de ældre private Skoler havde viist, at Undervisningen her trængte til Lovens Understøttelse, sees af et Brev fra Marskal Bülov et Par Maaneder efter at Forordningen om Confirmationen var udkommen, hvori han klager over, at der er „en saadan Ligegyldighed hos Bønderne for Skolerne, at nogle tildels, andre ganske holde Børnene borte fra dem" og derfor beder Præsterne paa Klosterets Godser at ville see til, at Børnene dog kunne „besøge Skolerne fra 4—12 Aar". Bønderne modtoge ogsaa langtfra Skoleanordningen med nogen Glæde, og da de i Smerup skulde til at opføre Skolebygningen, indgave de en Ansøgning til Klosteret, om at dette enten vilde overtage hele Bekostningen af denne, eller de maatte lade det blive ved den Omgangsskole, de havde, eftersom „al den Undervisning, deres Børn fik, ikke var Udgiften værd for dem paa den". Det var nu vistnok af alt Andet end af en Erkiendelse af Undervisningens Beskaffenhed, at denne Dom udgik, men hvor daarlige Lærerkræfterne maatte være, saalænge der ingen Anstalter var til Lærernes Uddannelse, falder af sig selv[2]); og vi maa derfor ligemeget tilskrive det de i

[1]) Ogsaa med Hensyn til Fattigvæsenet vare Klosterets Godser paa Grund af Prinds Carls Hospitalsfundation blevne udsondrede til et eget District, der forsørgede sine Fattige selv og derfor ei heller bidrog til Amtsfattigkassen. At denne Udsondring var skeet, hidrørte formodeligt fra de i 1734 desangaaende førte Forhandlinger med Herredsfattiginspectøren (II, 198); og da Bülov var Amtmand kunde han let foretage denne, som vel ogsaa den her berørte Udsondring af Skolevæsenet maa tilskrives Bülovs Indflydelse i denne Stilling.

[2]) Som Exempel paa de Anskuelser, hvormed Personer i den Tid mente, at de kunde være dulige til at indstille sig til Skolelærere, skulle vi anføre, at den danske Præst ved Klosteret, Mag. Heiberg under 10de Septbr. 1742 giver en Person, der søgte om et Skolelærerkald paa Plessens Godser, den Attest, at han vel nogenledes kan læse og bogstavere vanskelige Ord, men ikke med Visbed svare til noget Spørgsmaal, neppe de enfoldigste af de fornødne Christendomskundskaber.

aandelig og materiel Henseende ugunstige Forholde, hvoraf Skolen trykkedes med Hensyn til Børnene og til Lærerne, naar vi i Midten af Aarhundredet her i Klosterets Skoler, og som det sandsynligvis var i de andre Skoler i Landet, see, at det ved en Visitats, som den 17de Marts 1756 afholdtes i 4 af disse, befandtes, at ¼ af Lærlingernes Antal var Mennesker paa 16—25 Aar[1]). Det var de Fordringer, som Confirmationen stillede, og som ikke kunde fyldestgiøres under de tilbørlige Forholde, der saaledes udstrakte Skoletiden langt over den Alder, der var skikket til Skolen. Hvad Confirmationen iøvrigt selv angik, da var den indført som en Betingelse for Altergangen, og ved denne Anskuelse af den blev man ogsaa staaende, idet dens særlige moralske Betydning som Daabsvagtens Fornyelse ikke gik over i den almindelige Bevidsthed, og vi finde saaledes, at Forvalterne endnu i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede i deres Indberetninger om Husstanden paa Godserne ikke anføre, hvor mange Børn, der ere i hver Husstand, som ere confirmerede, men hvor mange, der have gaaet til Alters.

Aaret forinden Confirmationen paabødes havde Christian VI. ved Fr. 12te Marts 1735 gieenindført Frederik IV.'s Sabbatslov (21de April 1730), der satte Kirketvang for Bønder og Tienestefolk under Bøde eller Straf med Gabestokken. Denne Lov havde det plesiske Ministerium strax faaet hævet (Fr. 19de Januar 1731), og Rosenkrands havde ogsaa forhindret dens Fornyelse, saalænge han kunde støtte sin Stilling til Prindsesse Sophie Hedevig; men da dette var forbi, og endnu Dagen forinden hun døde, udkom den paany. At Christian VI. kun udstedte denne Lov under Trykket af den Indskydelse, der nu indvirkede paa ham uden nogen Modvægt, kunne vi ikke tvivle om, og, naar vi derfor see den Ilfærdighed, hvormed han indførte Confirmationen; da feile vi neppe, naar vi i hans Iver for denne, ved Siden af det Tiltalende, som dens Tanke havde for hans egen personlige Følelse, see en Bestræbelse efter at faae Sabbatloven giort overflødig, og komme ind paa en aandelig Vei, der vilde vække Gudsfrygt ved aandelige Midler og ikke ved Straffebestemmelser. Sabbatloven blev imidlertid staaende, men det faldt af sig selv, at den christelige Sømmelighedsfølelse saa meget som muligt maatte værge sig mod et Lovbud, der giorde Gabestokken til et Befordrings-

[1]) I Smerup Skole udgiorde Lærlingernes Antal 38, deraf 8 fra 16—21 Aar, i Spiellerup Skole 44, deraf 14 fra 16—25 Aar, i Tersie Skole 65, deraf 15 fra 16—24 Aar, i Lyderslev Skole 45, deraf 12 fra 16—25 Aar. Ialt 192, hvoraf 49 fra 16—25 Aar.

middel for det kirkelige Liv; og mangler det end ikke ganske paa Exempler af dens Anvendelse, forekomme disse dog i Almindelighed kun ved Tilfælde af en yderlig Natur. Paa Klosterets Godser ses Gabestokken aldrig at være brugt, og de eneste Kirker, til hvis Inventarium der har hørt „et Jernhalsbaand med Kæde og Hængelaas", ere de 2 Rytterkirker, der havde disse Requisiter, da de kom i Prindsessens Besiddelse, men ved de andre Kirker have de aldrig været anskaffede, hverken efter Frederik IV.'s eller Christian VI.'s Lov, og det uagtet den sidste udtrykkelig paalagde det ved de Kirker, som ikke før havde havt dem.

Betydningen af Straffen for Kirkebrøde laae derfor mere i Principet, end i den Anvendelse, der gjordes af den. Af en ganske anden indgribende Natur for hele Bondestanden var derimod det Forbud, der var knyttet til Sabbatloven mod de „Lege" og dermed forbundne Gilder, som Bønderne efter nedarvet Skik holdt til de forskiellige Tider af Aaret. Disse skulde fra nu af være aldeles afskaffede og kun saadanne Giæstebude tillades Bønderne, der afholdtes paa Grund af kirkelige Handlinger, navnlig forbødes dem alle de Forlystelser om Søn- og Helligdage, der havde fulgt med den gamle Skik, at „ride Sommer i By" [1]). At lade sig sine Lege fratage, var imidlertid det, som Bonden seest skulde, thi i dem nød han hele sin Eiendommlighed og en Frihed, der var ham ukiendt i Livets Forhold. Han stillede sig derfor med Hensyn til disse i et afgiort Krigsforhold til Øvrigheden, og kunde han ikke drive dem i Smug, lod han staae til og holdt dem offenligt, som ved Somrens Indridning, der netop bestod i et festligt Optog. Det hører imidlertid til en af de Foranstaltninger, der betegne Frederik V.'s Regering, at den ved Fr. 12te Juli 1748 just hævede Forbudet mod denne Fest, og Betydningen deraf forøges end mere ved at den gjorde dette med den smukke Udtalelse, at det gierne tillades Bonden, som hele Aaret skal arbeide, at nyde en med sin Stand overensstemmende Fornøielse, naar dette skeer paa en sømmelig Maade. Men der var ogsaa Godseiere, der forinden tænkte saaledes, og trods Forbudet lode Bønderne beholde den gamle Fornøielse, og vi skulle som en saadan nævne Capitain Holger Rosenkrands til Totterupholm, om hvem der berettes i en Sag fra 1738, at han lod sine Bønder vedblive at ride Sommer i By. Den Sag, hvorved dette

---

[1]) Om Bøndernes Lege og Gilder gjennem hele Aaret forefindes oplysende Meddelelser i Frk. Fr. Carlsens Skrift: „Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm", Kbhvn. 1861, II Kap. S. 44—71.

kom frem, var netop anlagt mod flere af Klosterets Byer, hvis Ungdom trods alle de givne Advarsler havde holdt deres Maidage i disse, og derfor blev idømt Bøder af Bülov, der i sin Egenskab af Amtmand naturlig maatte holde over Forbudet. Men da Bülov var død, og Curatorene havde overtaget Bestyrelsen af Klosterets Godser, bortfaldt alle Angivelser og Undersøgelser om Bøndernes Sommerindridning, som det ogsaa faldt af sig selv, at Plessen efter den Andel, han som Minister havde havt i Lovens tidligere Afskaffelse, hverken i den ene eller den anden Henseende giorde sig til dens Haandhæver der, hvor han raadede.

Den anden af Christian VI.'s beklagelige Foranstaltninger var den af os tidligere i dette Skrift (II, 200) omtalte Oprettelse af Landeværnet ved Fr. 4de April 1733, hvorved han indførte Stavnsbaandet, der lagde en personlig Tvang paa Bonden, ligesom Sabbatloven en kirkelig. Han bestemte derved, at Stavnsbaandet skulde begynde med det 14de Aar, hvilket han senere ved Fr. 12te October 1742 skærpede til det 9de Aar, hvorved det blev staaende, indtil Fr. 14de September 1774 endelig satte dets Indtrædelse til det 4de Aar. Vi skulle ikke her opholde os ved den Anvendelse, der giordes af denne Godseieren tillagte „Fødestavns Rettighed" til at faae Gaardene besatte paa deres Godser, da der ikke herfra foreligger Beviisligheder for en saadan Anvendelse af den, og vi kun i et Par Tilfælde, hvor Forvalteren skriver, at han har „overtalt" Karlene til Gaardene, kunne tænke os, at hans Overtalelse ogsaa har støttet sig til denne. Derimod skulle vi fremdrage et Par af de Exempler, der her møde paa Følgerne af denne Rettighed i andre Henseender. Vi see saaledes af en Bevilling af 7de Novbr. 1738, der gaves en Fæster i Byen Elmue i Roholte Sogn, hvor Klosteret kun havde den ene Bonde, at selv langt fraliggende Strøgaarde vare bundne til at søge deres Tienestekarle fra deres eget Herskabs Gods, og ikke kunde faae Karle fra deres nærmeste Egn, med mindre de som en særdeles Gunst kunde faae et Bevis fra deres Herskab, for at disse ikke skulde hefte til dette. Hvorledes man ogsaa supplerede Stavnsbaandet, ses af en Tilladelse, der under 9de Mai 1740 gaves en Gaardenke paa Høistrup Gods til at maatte fratræde sin Gaard med de derpaa hvilende Restancer og gifte sig ind paa Juellinge Gods, mod at hun forpligter sig til, at begge hendes Sønner, der endnu ikke have naaet den stavnsbundne Alder, sikkres for Høistrup Gods, og at den ældste derfor ikke maa flytte med hende, og den yngste, om hun tager ham med sig, da skal vende tilbage, naar han er 9 Aar. Stærkest fremtræder imidlertid

Charakteren af dette Forhold i de Mageskifter mellem Karle og Drenge, som derved fandt Sted, og vise os, hvorledes Forestavns Rettigheden practisk opfattedes. Vi have i den Henseende et Par Tilfælde med Præsterne paa Klostergodserne, som derved søgte at skaffe sig Fæstere fra disse til deres Præstegods. Saaledes andrager Provst Spleth i Lillehedinge under 23de Februar 1756 hos Klosterets Bestyrelse, om at den vil overlade ham en Karl paa 21—22 Aar til hans Annexgaard i Hanneløv, mod igien at faae hans Annexbondes Søn, som er en 17—18 Aar. Og at denne Handel ikke blot kunde strække sig til Drenge, man havde, men ogsaa til Forskrivninger for Overdragelsen af ufødte Drenge, sees af en anden Ansøgning af Præsten Jürgen Albrecht Ratenburg i Lyderslev under 20de Novbr. 1769, om at Klosteret vil forsyne ham med Fæstere til hans Præstehuse, mod at han igien overlader Klosteret alle de Drenge, der fødes i disse, saasnart de blive stavnsbundne, hvorhos han tilbyder, at ville forpligte sig til ikke at accordere frie Folk, der kunne fæste hos ham, „deres avlende Drengebørn Frihed til at forflytte sig andenstedshen". At der med Stavnsbaandet fulgte svære Straffe for Undvigelser, var naturligt under disse Omstændigheder, og hvor betydelige Bøderne vare for dem, der toge Rømningsmænd i deres Tieneste, have vi et Bevis paa fra 1753, hvor 4 Drenge i en Alder, som det synes af en 17—18 Aar, bleve paagrebne i Kiøbenhavn herfra Godserne, og en Vognmand, der havde taget de 2 af dem i Tieneste, derfor maatte bøde 40 Rdlr., og en Grovsmed, der havde taget den tredie, 20 Rdlr.; den fierde blev anholdt i Staldmester Brokkenhus's Stald, hvor han gik Ærinder for Folkene, og havde saaledes ingen fast Tieneste. I Qvitteringen for Omkostningerne ved hans Paagribelse betegnes han ligefrem som en „Vorned" af Bemmetofte Klosters Reservemandskab.

Saaledes behandledes Stavnsbaandet, hvor det ikke offenlig fremdroges, som et Vornedskab, og den Stavnsbundne ansaae sig selv for en Vorned, og gik i den almindelige Mening og Benævnelse som en saadan. Men naar Klosterets Forvalter skriver i et af Brevene fra Misvæxtsaarene, at Bonden yttrer, at „Herskabet trænger mere til ham, end han til Herskabet", da ligger der en Selvbevidsthed i disse Ord, der viser, at de Baand, som hvile paa Bonden, kunne ikke længe bestaae.

At Bonden i dette Tidsrum var meget hengiven til Drik, og at han tilfredsstillede denne Tilbøielighed, hvad enten han havde avlet Lidet eller Meget, deri stemme alle Beretninger overens, hvorfor der ogsaa klages stærkt

over den Mængde Korn, der selv i Misvæxtsaarene forbrugtes til Brændevin. De Politiovertrædelser, der forøvedes i Sognene i denne Periode, hidrøre imidlertid saagodtsom alle fra de hiemforlovede Landsoldater, der ogsaa foranledigede alskens Optrin ved de Religionsoverhøringer, som Præsterne skulde anstille med dem, som med andre Ugifte[1]). Derimod klages der vel over, at Bonden ofte nægtede at betale, naar han kunde, og at han under Misvæxten og Hestedøden hverken brød sig om, at hans Restancer voxede eller at hans syge Heste cureredes. Men ved Siden deraf gaaer der dog en almindelig Bedømmelse, der langt mere lader Bonden vederfares Ret end tidligere[2]). Og Forvalternes Breve vise os ogsaa, at den store Nød, hvori Bonden nedsank ved en Række af uafvendelige Tilskikkelser, anderledes lod ham finde en Ven i sin nærmeste Foresatte, end han før havde havt[3]).

Af de 5 Kirker, der fulgte med Godserne til Klosteret, nemlig Kirkerne i Spiellerup, Smerup, Lyderslev, Hanneløv og Lilleheddinge, havde Prindsesse Sophie Hedevig faaet de 3 første i Mageskifte eller Gave af Kronen, hvortil

[1]) Saaledes foreligger der en Klage fra Præsten Buch i Spiellerup i 1763 over en Landsoldat, Hans Cornelinssen, for Forstyrrelse ved Catechisationen om Vinteren i Torøie By, og for med Uqvemsord at have nægtet at ville komme til Læsning hos Præsten, forinden han gik til Alters.

[2]) Vi have saaledes 2 Indberetninger for os fra Godserne af 1752 og 1760, altsaa efter de 2 ulykkeligste Perioder, og i den første betegnes alle Gaardmændene i Spiellerup By som „gode Bønder“ med Undtagelse af en eneste, og i den sidste betegnes de alle som „stræbsomme og flittige“.

[3]) I Tidsrummet fra 1ste Mai 1752 til 1ste Mai 1769 havde Klosteret 2 Forvaltere, Lorentzen og Westerholdt, og naar disse ved deres Fratrædelse erklærede, at de havde tilsat Alt hvad de eiede i deres Tieneste ved Vemmetofte, da synes dette kun at kunne være ved den Understøttelse, de have ydet Bønderne af deres Eget eller paa egen Risico, og hvortil de idelig opfordredes ved den Nød, de saae, og som de skulde raade Bod paa, uden at kunne. Ogsaa Kammerraad Christensen siger i sit lille Skrift om „Hirschholms Overgang til Arvefæste i 1761 under Dronning Sophie Magdalene“, at Dronningens Forvaltere der synes baade at have været brave og fornuftige Mænd. Synes det saaledes som Bonden i det Hele ikke har været behandlet saa slet efter Midten af det 18de Aarh., som det ofte fremstilles, maa det ogsaa betvivles, om han har været saa ringe anset. Vi see idetmindste ogsaa her, at der ingenlunde kastes nogen Ringeagt paa Bønderne, men at man gientagne Gange tager Bønder paa Raad med som forstandige Mænd i de Anliggender, der vedrøre dem. – At det bedre Forhold imellem Godseieren og hans Bønder igien tabte sig i de sidste 12–14 Aar af Aarhundredet, var en naturlig Følge af de store Reformer fra Regeringen i Landboforholdene, dels for den Giæring, hvori disse satte Bønderne, dels fordi de nu overførte al deres Taknemlighed paa Regeringen ɔ: Kongen, og tilskreve Alt hvad Godseieren giorde for deres Forbedring alene til ham, enten som den, der betalte Godseieren derfor, eller nødte ham dertil.

de vare komne, da Frederik IV. tilbyttede sig det herliggende Juellinge Gods af Baron Juell-Vind. Disse vare baade i Juell-Vinds Tid og under Kronen blevne behandlede som selvegne Kirker, hver med sin særegne Kasse for Indtægter og Udgifter. Der var imidlertid foregaaet en betydelig Forandring i den Henseende med de tvende af disse, Ydersløv og Smerup, ved at de lagdes til Ryttergodset, og nu af deres Indtægter aarlig skulde svare en Afgift til Lærernes Lønning ved Rytterskolerne, foruden hvad de ellers skulde udrede, saasom til Bygningernes Vedligeholdelse og Forbedringer ved disse, dels i aarlige Bidrag, dels i overordenlige Tilskud [1]). Disse 2 Kirker bare sig imidlertid godt i disse Aar, hvad der derimod ikke var Tilfældet med Spiellerup Kirke, som kun havde lidt Jordegods, og derfor ved en stor Reparation i 1724 maatte giøre et Laan hos et Par andre Kirker og Stiftskassen [2]). Det blev saaledes saa meget føleligere for denne Kirke, da der i 1727 lagdes en Skat paa den som kongelig Kirke til Rytterkassen, og dens Tiende var bortforpagtet uden at man havde giort nogen Betingelse i saa Henseende, saa denne Afgift faldt alene Kirkens Kasse til Byrde. Herover giorde Stiftsøvrigheden det næste Aar en Udsættelse i Kirkeinspectionens Regnskab, men denne svarede derpaa, at Saadant var skeet, fordi man ikke dengang kunde have nogen Tanke om en Afgift af den Slags, og maatte Kirken nu lide derunder, da hidrørte dette alene fra „de mange paakomne revolutioner ved Ryttergodsets Indrettelse". Frederik IV. havde modtaget de 3 Kirker qvit og fri af Juell-Vind, og Christian VI. afgav dem paa samme Maade til Prindsessen, og da Smerup Kirke var gaaet over til Aaret 1732 med en Beholdning af 122 Rdlr., bestemtes der, at denne skulde afgives til „Kirkens Ombygning i Frederiksberg, som dette Aar skal skee og som dertil er meget trængende, saaledes som er giort ved Beholdningen af de Kirker, som Kongen har forbeholdt sig paa Kiøbenhavns Amt". At der iøvrigt med

[1]) Som overordenlige Tilskud skulle vi nævne, at der ifølge kgl. Resol. af 7de Mai 1729 paalignedes Kirkerne 9 Rdlr. til Anskaffelse af Jernkakkelovne til Rytterskolerne, hvoraf der sees at være indkiøbt 114 Stkr. — Naar der saaledes anskaffedes Jernkakkelovne til Rytterskolerne endnu i Frederik IV.'s Tid, og der ved Aarhundredets Begyndelse ikke saa sieldent fandtes Jernkakkelovne hos Bønderne, som vi ovenfor have vist, da forundres man endnu mere over, at der sørgedes saa slet for Latinskolerne, at der var flere af de større, der endnu ikke havde dem langt nede i Aarhundredet. Jvnfr. „L. Holst, Kiøbenhavn og Kongerigets Kiøbstæder", 1861, S. 81.

[2]) Laanet var paa 350 Rdlr., hvoraf ⅔ erholdtes af Ørsted og Draastrup Kirker i Ramsø Herred, og Resten af Stiftskassen i Roskilde.

Overdragelsen af disse Kirker til Prindsessen fulgte en aarlig Afgift af 50 Rdlr. til Rytterskolerne, have vi tidligere omtalt ved Magestiftet, tilligemed den dertil knyttede Indskrænkning, at den kun skulde erlægges, saalænge det tryggeveldske Rytterdistrict var kongeligt Gods. Denne Forpligtelse hævedes altsaa, da dette Gods bortsolgtes, nemlig Giorslev, Soholm og Erikstrup, som daværende Kammerraad Lintrup kiøbte ved Skøde af 31te Decbr. 1743, og Tryggevelde tilligemed Alslev, som Krigsraad P. J. Neergaard kiøbte 5 Aar senere ved Skøde af 15de Juli 1748.

Som disse 3 Kirker saaledes havde været bestyrede som selvegne Kirker, var det ogsaa Tilfældet med de 2 andre Kirker, Lillehedding og Hanneleo, som vare gaaede i Arv med Bemmetofte fra Dronning Charlotte. I Prindsessens Besiddelse vedblev den særegne Bestyrelse for dem alle, hvorved nu Forvalteren tilligemed den vedkommende Præst førte Regnskabet for hver især, og hvers Indtægter gik til sin Kasse. Paa den Maade fortsattes det ogsaa med dem under Klosteret ligetil den 1ste Mai 1761, da de særskilte Kasser inddroges, og der i alle Kirkernes Protokoller indførtes følgende Tilføining ved det afsluttede Regnskab: „Dette gamle Regnskab er hidtil ført paa den Maade, som da Kirkerne eiede sig selv, og der bestandig skulde giøres Rede og Rigtighed for alle Indtægter og Udgifter. Men dette er nu af visse Aarsager anset for unødvendigt, da Klosteret som Eier er berettiget til deres Indtægter og forpligtet til deres Udgifter; hvorfor deres Regnskab nu skal gaae ind under Klosterets samlede Regnskaber, og der under 9de Decbr. 1760 er tillagt Forvalteren Ordre til at opgive den gamle Regnskabsform, og kun optage Specificationen over Kirkernes Inventarier i disses Protokoller."

Imidlertid vedblev Indretningen med Kirkeværger af Bønder, der fremdeles brugtes i de Forretninger, de for havde havt.

At det var fra Wedel-Jarlsberg og ikke fra hans Medcurator, at denne Forandring udgik, kan ligesaalidt betvivles, som at Plessen paa samme Maade, som han giorde det ved Klosterets Kirker, ogsaa har betragtet og behandlet alle sine egne Kirkers Midler som tilhørende dem selv. De „visse Aarsager", hvorpaa Inddragelsen begrundes, er Klosterets Tilsætning ved Godserne, det maa derfor lades uvist, om Inddragelsen var skeet, naar denne ikke havde været. Men under alle Omstændigheder see vi her et Tilfælde, i hvilket Begrebet om Kirkernes Selveiendom endnu har holdt sig under privat Besiddelse et helt Aarhundrede efter Enevoldsregeringens Indførelse.

Af disse Regnskaber see vi, at Spjellerup og Smerup Kirker, hvis Kirkegaarde nu ere omsatte med Stengierder, tidligere have havt Ringmure af Kridtsten, ligesom de tilstødende Kirker i Stevns, og at der aarlig betaltes for at „maie" Kirkerne, saa denne Maining dog undgik Sabbatloven. Vi see ogsaa af dem, hvorledes den store Standsforskiel, der er i Bondestanden mellem Gaardmanden paa den ene Side og Husmanden og Indsidderen paa den anden Side, afprægede sig i Kirkerne efter Reformationen ved Indretningen af de siddende Pladse, idet Gaardfolkene fik Stolestader med Døre for oppe i Kirkerne, og Husfolkene og Indsidderfolkene derimod kun aabne Bænke nedenfor dem; for de Fattige anbragtes der Klapper, der kunde slaaes ned til at sidde paa i Gangen. Endelig vise disse Regnskaber os en Særegenhed, der endnu fandt Sted ved en af Kirkerne her, idet Hanneløv Kirke, ligetil Regnskaberne sluttes, vedbliver at hæve Afgift af en „udødelig" Ko, som saaledes er fortsat fra den catholske Tid[1]).

Der er trende Sager, som vi her skulle give en Plads, fordi de i flere Henseender oplyse herværende Forholde. Den ene Sag er en Strandingssag fra Stevns, der viser, at Vikingelysterne endnu boede i Stevnboen. Natten til Torsdagen den 7de Septbr. 1752 strandede der nemlig et stort Skib under en svær Storm østen for Høierup Mark og Kirke lidt fra Land, det blev liggende her 3 Dage i Brændingen, hvilken Tid Høieruperne benyttede til daglig at tage ud og tømme det saa godt de kunde for Inventarium og Takkelage, idet de ventede, at Skibet selv vilde splintres. Men Natten mellem Løverdag og Søndag slog Stormen om og drev Vraget ud i Søen; og om hvad der derpaa forefaldt med Hensyn til dette, og gav Anledning til en heftig Proces, der først paakiendtes det næste Aar den 9de Octbr. 1753, beretter Domsacten Følgende: Efterat Vraget i 3 Dage havde drevet om paa Søen, hvor Andre havde havt Leilighed til at plyndre af det, blev det (den 12te Septbr.) optaget af 3 Dragoskippere og 2 Fiskere fra Hanneløv 1 Miil

[1]) Som bekiendt kaldtes disse Kør ogsaa „Jernkør" eller med et egenligere Navn „Kirkekør". De hidrørte fra Gaver til Kirkerne; og naar vi saa ofte see, at der i Testamenter, for at erhverve sig Siælemesser eller Kirkens Forbønner, skiænkes Kirken eller Klosteret en Hest af Adelsmanden, tidt hans Livhest, ligger det nær, at Bonden i saa Fald har skænket en af sine bedste Kør. Disse Kør sattes ud paa Leie, og gave saaledes Kirken en aarlig Indtægt, de erstattedes med nye af den for dem indkomne Leie, naar de enten døde eller af en eller anden Grund maatte ombyttes med bedre. Til den første Qvægsyge udvise disse Regnskaber endnu 2 udødelige Kør ved denne Kirke.

ude fra nærmeste Kyst, flydende paa sin Last, bestaaende af pommerske Bielker, fuldt af Vand, uden Ankere, Master eller Tougværk, og med Kahytten opbrækket og Dækslugerne borte. For at bierge Vraget, fastgiorde nu Finderne det til deres Jagter, og vilde buxere det ind i Rødvig Havn under Høistrup Land; og efterat de paa Grund af den stærke Fralandsvind havde maattet arbeide med det fra om Eftermiddagen til næste Dags Morgen, vare de endelig naaede med det til nogle Bøsseskud fra Lilleheddinge Strand. Imidlertid havde 16 af Lillehedinge Mænd samlet sig paa Stranden, og bemægtigede sig her Fiskebaadene fra Høistrup, hvorpaa de satte ud til Vraget, som de omringede med Magt, og efterat de havde slaaet Tougene løs, hvormed Jagterne slæbte det, sprang de op af deres Baade og ind paa Vraget, hvor den ene Dragøskipper befandt sig, og da han ikke vilde gaae bort paa deres Befaling, grebe de ham i Klæderne og trykkede ham ned mod Dækket, og dreve ham under Trusler fra Vraget og besatte dette. Men de havde ikke betænkt, at Vraget ikke kunde skjules og maatte sættes paa Land et Sted enten paa Giorslevs Strandgrund eller paa Høistrups under Klosteret, og der var saaledes ikke Andet for dem at giøre end at sende Bud til Giorslev, hvortil de laae, og forklare Sagen der paa deres Vis. Justitsraad Lintrup affendte strax en Skriver med Befaling, at sætte Vraget paa Lillehedinge Grund, og tog Dagen efter selv derned, hvor han afgav den Erklæring, at Høierup Mænd skulde betragtes som Vragets rette Findere, men Ladning og Vrag opbringes som henhørende under hans Strandret. Den følgende 26de October lod Lintrup derpaa afholde Auction over det biergede Gods ved sin Birkeskriver F. Ulsted, hvorved dette udbragtes til noget over 400 Rdlr. Til de andre Findere toges intet Hensyn og Lintrup behandlede Sagen som alene vedkommende ham og hans Bønder. Men Forvalter Lorentzen, der da nylig var kommen til Klosteret, tog sig ivrig af de 2 Hanneløv Mænd, og efterat han forgæves havde søgt at skaffe dem en tilfredsstillende Afgiørelse og faae den forøvede Overlast straffet, udvirkede han, at Lintrup indkaldtes for Retten. Forvalteren havde tidligere været Sagfører, og optraadte meget skarpt, thi, skriver han under 26de Juli 1753 i en Beretning til Overkammerherre Plessen, der er stilet til dennes Godsinspector Peter Morbech: „Jeg fører Processen 1) for at viise Bønderne (paa Klosterets Godser), at de ei mangle Forsvar, 2) for at viise, hvor skammeligt det er at bestiæle en fattig Skibbruden, som til Datum er i Stevns Herret regnet for „Artigheder", (og hvorfor) man (nu) paa een Gang kunde komme til at aflevere en halv Bys

Folk til Galgen og Citadellet, og 3) for at bringe den gode Hr. Lintrup til Lydighed (mod Loven)', at han icke skal tæncke paa det 5te Monarchie". Sagen blev i flere Henseender ubehagelig for Lintrup, og han ønskede, at skyde den over paa Skibets Eier, i hvilken Egenskab der meldte sig en Skipper fra Pommern, der som den Skadelidte androg paa et lempeligt Forlig[1]). Men Forvalteren trængte paa, at Klosterets Bestyrelse skulde lade Sagen nyde Fremgang, thi man skulde ikke slippe „en riig dansk Naboe og tage fat paa en nøgen Pommerinqve", og ved den af den tilkaldte Sættedommer, J. L. Rodtvitt, derpaa afsagte Kiendelse, dømtes de 3 Dragøskippere og de 2 Fiskere fra Hanneløv for at være de rette Findere og Biergere af Vraget, og ikke Høieruperne, som havde forladt det uden Vagt og overgivet det til Vind og Strøm; og Justitsraad Lintrup følgelig at skulle udbetale til de Ovennævnte ifølge Loven ⅓ af den udbragte Værdi af Vrag og Ladning, og dertil i Processens Omkostninger betale dem 50 Rdlr. Og hvad Lilleheddingerne angik, der ikke havde havt andet Udbytte af deres Hærværk, end at slaae den gamle Natur løs, maatte de for denne Fornøielses Skyld efter Lovens 6—14—1 Alle for En og En for Alle bøde „Trende forgetinge" Lod Sølv for Overlast og lovstridig Adfærd, hvorhos de tilpligtedes paa samme Maade at erlægge 10 Rdlr. i Procesomkostninger, og desforuden at erstatte, hvad Skade de bevislig kunde have tilføiet Værdien af Vraget ved at sætte det saaledes paa Grund, at det sønderslogeS.

Denne Sag med Lintrup afløstes i det næste Aar af en anden, som fremkaldtes ved den Forvirring, der fra Ryttertiden var kommen ind i Forholdene ved Erikstrup, og som her har overlevet de mange andre „paakomne Revolutioner ved Ryttergodsets Indrettelse". Aarsagen til at Klosteret inddroges i den, hidrørte fra, at Regimentsskriver Brunn, som ved Rytterskolernes Oprettelse havde begaaet den Feil at regne Hartkornet for ufrit paa de 2 smaa Hovedgaarde Erikstrup og Alslevgaard, der dengang vare overdragne til Bønder, havde søgt at dække denne Feil ved en Overenskomst, som han i 1733 havde truffet med den her hos Prindsesse Sophie Hedevig ansatte Forvalter Friborg, og hvorefter det Gods, Prindsessen Aaret iforveien havde faaet i Mageskifte af Kongen, skulde overtage de Ydelser af Halm og Tørv,

---

[1]) Johan Moderow, der legitimerede sig som hiemmehørende i Neuwarp i Pommern, og den 6te Septbr. 1752 at være udklareret i Svinemynde med sit Skib „St. Johannes" til Kiøbenhavn med Trælast.

som hidtil havde været udredte af Alslevgaard til Rytterskolerne i Dalby og Værløse, men som det Aar ophørte, da denne bortforpagtedes som Hovedgaard med alle dens tidligere Rettigheder. Brunn havde støttet denne Forpligtelse paa, at der egenlig paahvilede dette Gods, at udrede de samme Naturalydelser til Rytterskolerne, som før Afstaaelsen, og at denne Forpligtelse ikke kunde siges at være hævet, fordi disse Ydelser ved Opgiørelsen vare nedsatte til $\frac{1}{4}$ [1]). I Henhold hertil fik han det nu ogsaa indrømmet, at Naturalydelserne af Erikstrup til Rytterskolen i Storeheddinge skulde gaae over paa Prindsessens forrige Rytterbønder, naar der engang skete en lignende Forandring med Erikstrup som nu med Alslevgaard. Da Brunn havde vist sig meget virksom ved at bringe Mageskiftet istand med Prindsessens Gods, samtykkede Bülov ogsaa i Overenskomsten og stadfæstede den som Amtmand under 5te Februar 1734. Herefter ydede Klosteret nu bestandig Bidrag for Alslevgaards Hartkorn til de 2 anførte Skoler, saalænge de bestode som Rytterskoler [2]). Oprindelsen til denne Afgift vidste neppe Nogen efter Bülovs og Friborgs Afgang, og endnu mindre kunde Nogen have en Ahnelse om at der skulde paahvile Klosteret en lignende Forpligtelse for Erikstrup engang i Fremtiden, da Overenskomsten aldrig var bleven offenliggiort eller havde modtaget nogen thinglig Bekræftelse. Lintrup var imidlertid ved Bülovs Eftermand, von der Lühe, kommen i Besiddelse af en Gienpart af den fra Amtsarchivet, og inddrog derefter i 1754 Naturalydelserne af Erikstrup til Storeheddinge Skole, efterat han samme Aar havde faaet en ny Ladegaard opført paa Erikstrup, gienoprettet Hoveriet til den, og til 1ste Mai besat den som Hovedgaard med Forpagter istedenfor de 4 Bønder, som før havde havt den [3]).

---

[1]) Prindsessens afstaaede Gods blev nemlig ifølge en senere Bestemmelse under Forhandlingerne igien lagt til Rytterskolerne istedenfor det hun fik fra dem, og derefter ansattes saa hendes Tilskud til disse kun til det Beløb, som kom til at mangle efter Forskiellen paa Hartkornet.

[2] Dog kun for det Halve af de 42 Tdr. Hartkorn, Gaarden stod for, da Brunn havde faaet den anden Halvpart dækket paa en anden Maade.

[3]) Der skrives at Lintrup „drev" Bønderne ud, hvilket i saa Fald tyder paa, at de have giort Modstand, formodeligt fordi de selv ansaae sig for Fæstere, hvorimod Lintrup, som vi see af en Skrivelse fra Amtmanden, erklærede dem for at være Leiere, hvortil han ogsaa var berettiget, da Gaarden var solgt ham som Hovedgaardsjord. Om hvorledes det gamle Erikstrup var med Bygninger, Jord, og Byrder, da Dronning Charlotte døde, og det et Par Aar efter blev Ryttergods og derved besattes med

Skoleholderen i Storeheddinge henvistes altsaa til Vemmetofte for sine Deputater, og da man her svarede ham, at Sagen nærmere maatte undersøges, indgik han med en Klage til den daværende Amtmand over Vordingborg og Tryggevelde Amter, Conferentsraad Trytz, om at maatte forhiælpes til sin Ret. Sagen kom nu til vidtløftige Forhandlinger, hvorunder Lintrup henholdt sig til Overenskomsten og til sit Skøde paa Erikstrup, der sikkrede ham alle Hovedgaardsrettigheder til den. Plessen erklærede imidlertid paa Curatorenes Vegne, at den indgaaede Forpligtelse var af en saa særegen Natur, at Klosteret ikke kunde efterkomme den uden ifølge Dom, idet de Vedkommende havde manglet retlig Bemyndigelse til at indgaae den, og det var lige paafaldende, hvorledes Klosteret kunde faae en Forpligtelse, for at dække en det ganske uvedkommende Feil, og hvorledes det kunde komme til saalænge at have svaret Ydelser for en fremmed Hovedgaard, og nu ogsaa skulde svare dem for en anden. Men hvormeget Lintrup end kunde ønske at faae Opreisning ved Domstolene for den Sag, han havde tabt forrige Aar, holdt han dog igien uden at ville anlægge Proces, da det viste sig, at Overenskomsten ingen Støtte havde i Mageskiftet, men var indgaaet efterat alle dertil hørende Forhandlinger vare afsluttede. Sagen stod saaledes hen i 1½ Aar, men da Skoleholderen Intet havde faaet i den Tid, androg Stiftsøvrigheden under 29de Novbr. 1755 om en midlertidig Afgiørelse af den, hvorpaa der under følgende 19de Decbr. udkom et kgl. Reskript til Stiftamtmanden, at han skal tilholde »Justitz Raad Lintrup som Patron for Skolen, — dog uden Præjudice for hans formeente Rett —, at lade betale enten den Resterende Fourage og Tørv til Skoleholderen i Storeheddinge eller og i den Stæd aarligen i Penge Trei Rdlr. Een Mk., hvormed Skoleholderen skal ville være fornøyet, da Justitz Raad Lintrup igien kan søge sin regress, som han bedst veed og kan, og indtil ved endelig Dom bliver afgiort, hvem det tilkommer denne fourage og Tørv at betale". Med dette Reskript er Sagen her lagt hen som afgiort, og at Lintrup efter denne Tilkiendegivelse ikke heller har villet procedere om en Gienstand, der var bragt ned til en saadan Ubetydelighed, maa saameget mere antages, som det neppe

---

Bønder, henvise vi til „Prospecter af danske Herregaarde" 7de Bind, 1854, om Giorslev, i hvis Beskrivelse Prof. Becker har optaget en Meddelelse fra Feri. om hvorledes Forholdene vare ved Giorslev, Søholm og Erikstrup paa den Tid.

kan feile, at han dengang arbeidede paa at nobiliteres, som skete et Par Maaneder efter (8de Marts 1756) under Navn af „Lindencrone[1]).“

[1]) Hvad Følger denne her anførte Forvirring med Erikstrup har havt paa Gaardens Sogneforhold, fremgaaer af de i 1862 i Storehedding udkomne Meddelelser om „Stevns i ældre og nyere Tid“ S. 20, hvoraf man ser, at Spørgsmaalet blev endnu mere forviklet ved en kgl. Resol. af 2den Januar 1718, som tillagde Præsten Smaaredsel og anden Ydelse af Gaardene saaledes som før; thi naar der tilforn havde været ydet Qvægtiende og Smaaredsel af Erikstrup, da var det af den dertil henlagte „Signehusgaard“, men ikke af Erikstrup, der var Hovedgaardstaxt, og af en Fortegnelse fra Regimentsskriverstuen over det til Rytterskolen i Storehedding henlagte Bønderhartkorn, fremgaaer det, at Signehusgaarden da var udskilt fra Erikstrup og de 4 Gaarde alene oprettede af dens Hartkorn (hver paa 8 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr.). Lintrup var altsaa fuldkommen berettiget til at inddrage Smaaredsel og Qvægtiende af Erikstrup i 1754 til samme Tid, som han inddrog Naturalydelserne af den til Rytterskolen, da disse Sogneafgifter først vare indførte ved Gaardens Overdragelse til Bønder. Dette kunde imidlertid ikke ses af den kgl. Resolution om disse Afgifter af Bøndergaardene, og de anførte Meddelelser vise os, hvorledes der paa Grund heraf 1796—1797 er procederet om bemeldte Afgifter, og ved Underretten og Landsthinget fældet 2 modsatte Kiendelser, uden at nogen af dem har været grundet paa en rigtig Oplysning af Forholdets Beskaffenhed.

At Lintrup derimod ikke ogsaa i 1754 inddrog en Afgift af 4 Tdr. Byg til Præsten, hidrørte fra, at denne ikke stod i nogen Forbindelse med disse Ydelser, men altid havde heftet paa Erikstrup Hovedgaardstaxt, og ogsaa havde været indført i hans Skøde, som en Rettighed der tilkom Præsten af denne, saaledes som vi finde at Alslevgaarden nogle Aar efter sælges med den samme Forpligtelse paa sin Hovedgaardstaxt til Præsten i Karise, og som vi tidligere i dette Skrift (II, 21) have set, at der ogsaa paahvilede Frøslevgaard en lignende til Præsten i Lyderslev. Hvad nu Beskaffenheden med denne Afgift angaaer, som i det gamle Maal udgiorde 1 Pund Byg, da maa det anses for afgiort, at den har en fælles Oprindelse ved disse Hovedgaarde, og naar vi da finde, at den hviler paa den ældste Hovedgaardstaxt og intetsteds hidrører fra nedlagt Bondejord, men staaer alene uden tilsvarende Afgift til begge de andre Tiender, kunne vi kun antage den for den gamle Tiende til Præsten af disse Gaarde fra den catholske Tid, som Eierne have ladet vedblive ved den kirkelige Forandring. Dette stemmer ogsaa med, at denne Afgift i Skødet paa Alslevgaard af 1748 betegnes som en Byrde paa denne fra „Arilds“ Tid, thi saaledes kaldte man senere i Protestantismen Tiden indenfor Catholicismen. Og naar vi ligeledes see af det samme Skøde, hvorved Tryggevelde Gaard solgtes under Et med Alslevgaard, at der ogsaa paahvilede Tryggevelde Gaard en ældgammel Afgift til Præsten i Karise, der efter dens Angivelse maa sættes til oprindelig at have været et Pund af hvert Slags Korn, da kan det mindst forundre os, at vi paa de kgl. Lehnsgaarde skulle finde Spor af Præstetiendens Bibeholdelse, naar vi betænke Christian III.'s Modstand mod Tiendens Afskaffelse af Hovedgaardene. At der ogsaa her fra Egnen foreligger et bestemt Exempel paa en Hovedgaard, hvoraf der i 1560 har været svaret Tiende baade til Præst og Kirke, ses af hvad vi tidligere i dette Skrift have berettet om Egede Gaard (I, 89—90).

XI.

Holberg nærer den faste Tro i sin Betænkning over Qvægpesten, at en Tilskikkelse som denne maa medføre en Omvæltning, i hvad Retning denne saa end bliver, og idet han formaner „dem, som have lidt Skaden, at de med Taalmodighed skikke sig udi Guds Villie og haabe, at den, som har saaret, kand og læge", udtaler han det som sit faste Haab, at Ødelæggelsen vil aabne Øinene for de Tilflugtsmidler, man har til sin Raadighed, og anspore til at man bryder sig nye Veie, i hvilken Henseende han erindrer om, hvorledes „Erfarenhed viiser, at Nøden har været Mesterinde udi de fleeste gode Ting". Det er ogsaa denne Mesterinde, som vi skylde de store Forandringer i vort Landvæsen, hvormed det 18de Aarhundrede sluttede, idet den ogsaa her aabnede Indgangen for de Forbedringer, som paa forskiellig Maade og i forskielligt Omfang foregik i alle Lande, hvor Nøden var stødt sammen med Fortidens Agerbrug, og Tiden moden til Forandringer i dette. Man har kaldt det 18de Aarhundrede „det store Aarhundrede", og navnlig kalde de Franske det saaledes, men mellem dette Aarhundredes store politiske og sociale Bevægelser, staaer Landbrugets Fremskridt som dets fredelige og skiønne Erobring; og naar denne Erobring ogsaa blev vort Fædreland tildel, og naar vi see hen til, hvorledes de forsømte og ringeagtede Landboforholde nu ogsaa her bleve Gienstanden for en almindelig Interesse, der ledede af Landets bedste Mænd, og naar vi derhos betænke, at Landboforholdene ere Livsspørgsmaalet for vort Fædreland, og at saagodtsom alle de store Opgaver for disse, der have beskæftiget og endnu beskæftige vort Aarhundrede i dets sidste Halvdel, ere gaaede i Arv til dette fra det 18de, da kunne vi ogsaa i den Henseende istemme den ovenanførte Benævnelse for et Aarhundrede i vort Fædreland, hvori det saaledes dagedes efter den mørkeste Nat.

Det Eiendomlige ved det gamle danske Landvæsen bestod, som vi vide, i at hver Bys dyrkede Tilliggende var delt i 3 Marker, der, som det kaldtes, laae i Vang i 2 Aar og i Fælled i 1 Aar, d. e. bare Korn 2 Aar efter hinanden og det tredie laae ud til fælles Græsning. Der var saaledes altid 2 Marker under Drift til Byen, i den ene havde den sin Byg, hvortil der var gødet, og i den anden, hvor der Aaret iforveien havde været Byg, var der nu Vintersæd, hvortil der ogsaa kunde komme noget Bælgkorn; i dem

begge saaedes der Havre og Blandkorn efter hinanden i den Del, som ingen Gødning havde faaet. Paa de 2 Vange havde Gaardene deres Jorder i en Mængde Afdelinger efter de forskiellige Hold, hvori Vangen ifølge sin Beskaffenhed var inddelt. Alt hvad der vedkom Driften, foretoges i Ening af Bymændene efter den Bestemmelse, der var taget paa Bystevnet; her afgiordes ogsaa Alt med Hensyn til Græsningen paa Fælleden eller Overdrevet, d. e. Byens faste uopdyrkede Græsgang, hvis den havde en saadan. Paa Sælland var det imidlertid meget siældent, at en By havde mere end Noget af sit Tilliggende for sig selv, og endogsaa dette kun undtagelsesvis. Her laae nemlig næsten alle Byer i Jordfællesskab med hverandre, enten saaledes, at de samme 3 Marker laae til forskiellige Byer, og disse i Virkeligheden kun udgiorde en Forening af forskiellige Hold Gaarde, der vare lodtagne efter hinanden i det samme Tilliggende, eller saaledes at Byerne vel havde deres særegne afsatte Marker, men at disse, hver for sig, vare indhegnede sammen med de tilgrændsende Marker, som Nabobyerne havde, der fulgte samme Orden paa Vang og Fælled som de, og der derved opstod et tredobbelt Fællesskab for hver By, nemlig et for dens Sommervang, et andet for dens Vintervang, og et tredie for dens Fælled; det sidste Fællesskab kaldtes „Fang" og Bymændene i dette indbyrdes „Fangsmænd". Laae der Overdreve, som forskiellige Byer havde Rettighed til at benytte, var der en Taxt for, hvor mange Kreaturer enhver By maatte indlade paa dem. De Byer, der laae i Fællesskab med hverandre, vare i alle Bestemmelser, der vedkom deres Bedrift og Græsning, underkastede en forenet Afgiørelse, der foretoges paa Grandestevne mellem de paagieldende Bymænd, hvor det ogsaa fastsattes, hvorledes Byerne skulde have „Jevnet" med hverandre i Gierdernes „Lukning" omkring Fangen og Vangmarkerne.

Der var unægteligt noget Storartet ved denne Bedrift med dens Vange, der frembare den samme Sæd saavidt og oftere videre end Øiet kunde naae, med alle de Kreaturer fra Nabobyerne, der spredte sig hen over Fangene ved Siderne af dem, og med den Mængde Plove, Harver, Høstfolk, og Kornvogne, som her kunde samles fra forskiellige Byer til samme Tid og paa samme Mark; og vi faae en Forestilling om hvilket Syn, der i den Henseende kunde fremstille sig for Øiet, naar vi see, at Frøslev By, der talte over 30 store Gaarde, og var den største By heromkring, havde en af sine Marker i Vang og Fælled med 5 andre Byer, og at der her var samlet en Strækning under en Drift, hvorpaa der, naar den laae til Fang, efter en

Taxt af 1744 kunde holdes 13–1400 Stkr. Kreaturer med rigelig Græsning[1]). Maa denne Driftsmaade derfor føres op til den ældste Tid, saa vedligeholdt den ogsaa Præget af de oprindelige Forholde i de store Hiorder, som dreve hen over Græssletten, og i den Forening af Kræfter til at dyrke Jorden, under hvilken denne engang var taget i Besiddelse, og med strengere Retfærdighed kan der ikke have været vaaget over, at Ingen forurettedes ved Delingen af noget Bytte end der her var vaaget over, at Jorden overalt saaledes var udstykket i Lodder, at hver ligelig fik sin Andel af det Gode og det Daarlige, det Nære og det Fiernere. Men stærkest træder dog Oldtidens Folkesæd frem for os, naar vi endnu her see det gamle Thingliv i de samlede Beraadslagninger, hvor „Mændene" snart mødte til Bystevnet i de særskilte Anliggender under deres „Oldermænd", snart til Grandestevnet i de fælles Anliggender med deres Naboyer, og forinden det her var vedtaget, hvad Tid ethvert Markarbeide skulde sættes i Gang, begyndte Ingen paa det, som alle ogsaa maatte vente med at slaae deres Kreaturer ud paa den fælles Græsgang, til der derom var holdt Stevne[2]).

[1]) Denne sammenlagte Mark, der saaledes bestod af en af Frøslev Bys Marker og en Mark fra hver af de andre 5 Byer blev den 28de—29de August 1744 i Anledning af en Retsjag besigtiget af 8 Synsmænd, som Retten havde udmeldt, og som satte følgende Taxt for det Antal Kreaturer, som de 6 Byer maatte indlade paa den, naar den laae til Fang: 1) Frøslev By 410 Hoveder, 2) Renge By 80 H., 3) Hanneløv By 80 H., 4) Skørpinge By 100 H., 5) Lillebeddinge By 250 H., og 6) Storebeddinge By med Erikstrup 400 H. Ialt 1320 Hoveder. Paa Grund af sin store Udstrækning kaldtes denne Fællesmark „Stormarken", og derefter benævntes saa, som ellers, enhver af de Marker, de andre Byer havde i den, med Fællesmarkens Navn, saasom „Frøsløv Stormark", „Hanneløv Stormark", „Lillebeddinge Stormark" o. s. fr. Størrelsen af hver enkelt Bys Stormark, hvormed den var lodtagen i Fangen, bestemte igien Taxten for dens Kreaturer paa den. At Erikstrup ingen særskilt Taxt havde, men havde sin Taxt under Et med Storebeddinge Bys, hidrørte fra at dens Marker laae i Fællesskab („Flæde") med Byens, og at den først fik sit Tilliggende for sig selv, da Fællesskabet i 1784 blev ophævet i denne. (Jvnfr. de ovenfor anførte Meddelelser om „Stevns i ældre og nyere Tid" S. 20).

[2]) Stevnet foregik ligesom Thinget under aaben Himmel, og der var dertil afsat en særegen høitliggende Plads, saavidt muligt midt i Byen, og i Midten af denne laae der, saaledes som det kiendes her i sin ældste Skikkelse, en stor Steen, der var flad ovenpaa, og indrettet saaledes, at man kunde stige op paa den. Ledelsen og Sammenkaldelsen af Stevnet stod under Oldermanden, der valgtes paa 3 Aar efter Omgang blandt Bymændene. Til hans Stilling hørte 2 Ting, nemlig „Byhornet", der var et svært Tyrehorn, der maatte lyde saa stærkt, at det, om fornødent giordes, kunde høres vidt over Markerne, og „Bystokken", der var en firkantet 3 Alens Stok, paa hvilken der var ligesaa mange Afdelinger, som der var (Gaard-) „Mænd"

Det var paa den Maade, at der dog vedblev at gaae et Liv gjennem Bondens sure Bedrift, idet den fælles Villie rev ham med sig og drev ham frem. Og stemmer denne Lyst til Samarbeiden endnu med Folkecharakteren, navnlig saaledes som vi see den fremtræde hos Oboen, da maae vi i Tider, hvor der ingen særegen Opfordring var for Bonden til Arbeidet paa hans egen Lod ved Tanken om at forbedre Jorden eller fortiene sig Noget, og hvor Hoveriet idelig drog ham hen til Hovedgaarden, tilskrive denne Ening, at hans Jord dog blev drevet som den blev, og vi maa derfor ogsaa betragte den lange Vedbliven af dette Forhold som en Ordning, der paa den ene Side havde sin Gavn, for ikke at sige sin Nødvendighed under de forhaanden

i Byen, og foran hver Afdeling stode Mændenes Navne efter deres Forbogstaver eller Bomærker. Stevnet holdtes almindelig Løverdag Eftermiddag, med mindre der var særdeles Anliggender, der strax skulde for. Det indvarsledes ved at Oldermanden gik gjennem Byen og tudede i sit Horn, hvorpaa han begav sig hen til Pladsen, og naar Mændene nu vare komne til, steg han op paa Stenen med Hornet hængende over Skulderen og Stokken i sin Haand, hvorefter Mændene saa satte sig rundt omkring ham paa Kanten af Stenen. Manglede Nogen, tudede han endnu engang i Hornet fra Stenen, og satte derpaa Stevnet, hvorved han først opraabte hver Mands Navn i den Orden, hvori Navnene stode paa Stokken, og var der saa Nogen, paa hvis Navn der ikke blev svaret ved Opraabet, sattes der en Skure i Stokken ved dette. Derefter foretoges saa Sagen, hvorved Oldermanden deels giorde dem sine Meddelelser om hvad der skulde bringes til deres Kundskab, deels forelagde dem de Bestemmelser, der skulde vedtages om deres Bedrift, eller de Trætter, der skulde afgiøres. Ved de sidste opraabtes igien hvert Navn efter Stokken, og der spurgtes om der var Nogen, der havde at klage paa den Opraabte, hvorpaa saa Klageren angav sig, og ved hver Klagepost, som fandtes begrundet, skares der en Skure ved den Paagjældendes Navn. Havde Gaardmændene Noget at klage over Husmændene, saasom at disse enten om Natten havde taget Nege fra Gaardmandens Agre og sat dem hen paa deres Stykke, eller ombyttet hans Nege med deres, eller og at deres Koner om Morgenen før Dag naar de malkede deres Ko, ogsaa havde malket af Gaardmandens Kør paa Fælleden, saa hans Piger, naar de kom, havde fundet disse udmalkede, tilkaldtes Husmændene og deres Koner ogsaa til Stevnet, og i saadanne Tilfælde maatte da Gaardmandens Folk være tilstede for at afgive Vidnesbyrd, hvorpaa Sagen efter Befindende paadømtes og afgiordes med Bøder. Naar Mændene havde endt Stevnet, sammentaltes Skurerne, hvorefter Bøderne opgiordes og erlagdes paa Stenen, hvor Oldermanden modtog dem. Efter Stevnet gik Mændene hiem med Oldermanden, hvor de da først giorde sig tilgode for Bøderne, der betragtedes som en fælles Indlægt, der strax skulde gaae paa den Maade. Heri søgte vel Klosterets Bestyrelse at faae en Forandring giort i 1776 ved Indførelsen af Sparebøsser, hvori Oldermanden skulde nedlægge Bøderne, og som saa aarlig skulde bringes ned til Godscontoret og aabnes der, for at Pengene kunde anvendes til Byens Nytte; men denne Indretning holdt sig ikke. Til at underkaste sig den paa Stevnet faldne Afgiørelse i Byens indbyrdes Sager, var Enhver forpligtet, og havde, som det synes, ved sin Optagelse i Bylauget givet Sikkerhed derfor.

værende Omstændigheder, idet vi paa den anden Side tillige deri see et historisk Baand mellem Oldtiden og Nutiden, der ubemærket bevarede Oldtidens Former i Bondestandens indbyrdes Samfundsforholde, medens disse forlængst ikke blot vare forsvundne fra Statslivets Enemærker, men ogsaa udviskede hos de andre Stænder [1]).

Men var Fællesskabet saaledes umiddelbart udsprunget af Folkets Liv, og havde det deri sin Styrke, som det ogsaa i visse Henseender har havt sit Værd, laae det dog i den Stiftelse, det her havde, som et Jernaag over Agerbruget, der maatte holde ethvert Fremskridt nede af dette; og uden at behøve at see hen til de Forviklinger, som det medførte i det Større mellem Byerne, kunne vi i enhversomhelst By see, hvorledes alle Hensyn vare offrede for det Retsprincip, der laae til Grund for dets Jorddeling, og vi faae et Indtryk af, hvorledes der gik den planløseste Uorden giennem denne, naar vi her paa Klosterets Godser ikke blot see Gaarde, der have deres Tilliggende paa en 30—40 Steder, men dem, der have det paa en 60—70 Steder [2]).

Vende vi os nu fra Fællesskabet til det dermed forbundne Jordbrug, da møder der os deri Spor af en Tid, som vi endnu maa føre længere tilbage, thi hele den Maade, hvorpaa Jorden dreves, var en saadan, der fremkommer hos en vandrende agerdyrkende Stamme, der, naar den en Tid har været paa et Sted, drager til et andet, og hvor den kommer, tager Jorden, som den forefinder den, og kun søger at indvinde det nødvendige Fødekorn for sig selv af Marken, uden at tænke paa ogsaa at skaffe Græsning paa den til sine Kreaturer, men overlader og kan overlade det til dem, at finde deres Føde udenfor. Og hvad vi see ved Udjorderne ligetil det Sidste, naar de

---

[1]) Naar vi ved Fællesskabet paa den ene Side see hen til, hvorledes Jordudstykningen ved dette var udgaaet fra, at hver til det Yderste vilde have sin Ret eller hvad han kaldte sin Ret, uden at tage Hensyn til hvad han vandt derved, og paa den anden Side, hvorledes den Enkelte derved opgav sin Beslutningsfrihed, og ubetinget underkastede sig Ledelsen af den fælles overordnede Villie, da synes det af disse Grundtræk, der havde en saadan Rod hos Bondestanden, og ikke ligge længere tilbage i dens Liv, at vi maa forklare os den Lethed, hvormed man i vor Tid har kunnet danne en politisk Forening af den, og faae Paastande til Parti-Spørgsmaale for den.

[2]) Saaledes viser en Opmaalingsforretning af 1767 for den gamle Torøie By følgende Tilliggende for en Gaard: a) i Møllemarken 18 Agre paa 16 Steder, b) i Spiellerup Mark 18 Agre og Strimler paa 15 Steder, c) i Lydersløv Mark 26 Agre og Strimler paa 26 Steder; desforuden paa Udjorden, kaldet „Marelunds Mark", 8 Agre og Strimler paa 6 Steder. I Alt 70 Agre og Strimler paa 63 Steder med et Areal af 884,705½ □ Al. Saaledes laae 23 Gaardlodder i denne By mellem hverandre.

dyrkes, at en Part besaaes uafbrudt Aar efter Aar, indtil den er „uddreven", og man saa gaaer fra den til en anden Part og behandler den paa samme Maade, medens den første ligger hen, maa vi tænke os, har været den oprindelige Driftsmaade, og at det Skifte, som indtraadte i denne, med 2 Aars Grøde og 1 Aars Hvile, kun har været en Afbrydelse, der blev nødvendig, da man bandtes til den samme Jord omkring Byen. Saalænge nu som den Tilstand vedblev i Landet, hvori dette var fra først af, d. e. saalænge som der var rundelig Hoslet og Skovgræsning udenfor Marken til Kreaturene, kunde det gaae med en saadan Drift, men som dette efterhaanden ophørte og Kreaturstanden væsenligt skulde holdes paa Agerbruget, var det forbi, og med den mer og mer uddrevne Jord gienlyder vor indre Historie nu i halvandethundrede Aar af Klager over Kreaturenes og Avlingens Tilstand i Landet, der ikke alene tilintetgiorde Bondens rede Skatteevne, men ogsaa nødte Husbonden til ofte under de største Vanskeligheder at maatte forsyne ham med Korn og Foder, indtil denne Tilstand endelig naaede sit Høieste ved Qvægpest, Hestedød, og Misvæxt, og det nu ogsaa kom saavidt, at Godseieren maatte giøre Hoveri hos Bonden, og Klosteret ikke alene tilsidst, som vi have seet, maatte holde en 70 Trækstude til at pløie med hos Bønderne, foruden de Heste, det havde kiøbt til dem, men at ogsaa Klosterdamernes Kiøreheste, Etatsraad Høielses Heste og Forvalterens Heste om Foraaret maatte trække ud med Ploven paa Bøndernes Marker [1]).

Det var under denne Nød, at Forordningen om Fællesskabets Ophævelse udkom under 29de Decbr. 1758 for Sælland, Møn og Falster, som i de 2 næste Aar ogsaa udstraktes til de andre Landsdele. Med denne Forordning begynder den Forandring i vore Landboforholde, der gav dem en ny Stiftelse, og den Historie, som disse i den Henseende nu frembyde fra dette Tidspunkt og til Aarhundredets Udgang, giver os paa en Gang det tiltræk-

[1]) Det var under Trykket af den sørgelige Godstilstand efter Ophøret af Qvægpesten i den her som den anden ersorte Periode af samme og i Begyndelsen af de derefter fulgte Misværtsaar og den dermed forbundne Hestedød, at Plessen i 1753 tænkte paa at indskrænke Curatelet ved Vemmetofte Kloster til en Curator og knytte denne Post som en Forpligtelse til sin Familie, der skulde følge med Arven af hans Godser, fordi han frygtede for, at Ingen frivillig vilde paatage sig Bestyrelsen af Klosteret og dets Godser i saadanne Tider, thi naar Forvalteren skriver i de Aar, at „Bønderne skyede Gaardene som en Pest", saa maatte det Samme gielde om Godsbestyrelsen for Enhver, naar ikke andre Grunde dreve ham hen til den.

kende Billede af den Virksomhed og Kamp, hvorunder denne Fremgang gjennemførtes, og af den indre Sammenhæng, hvormed Forbedringerne ogsaa her droge det ene Spørgsmaal ind under sig efter det andet. Forordningen selv var en Frugt af den under 28de Novbr. 1757 nedsatte Landbocommission, der utvivlsomt maa tilskrives det Bekjendtskab med Landboforholdene, som Frederik V. kom til at gjøre ved de aarlige Udflugter, som han om Eftersomren foretog alene til Bregentved, hvor vi ogsaa det foregaaende Aar (1756) have set et Exempel paa den nærmere Berøring, hvori han kom med Bøndernes Tilstand, af den Klage, som der overraktes ham. Var A. G. Moltke derfor Medlem af Commissionen, maa han ogsaa sættes i den nærmeste Forbindelse med Planen til den. Det var saaledes naturligt, at Loven først kom til Udførelse paa Moltkes Godser, og Moltke fremskyndede den ogsaa her med en saadan Kraft, at han en 5—6 Uger efterat Loven var udkommen, fik en Overenskomst sluttet med Klosteret om Committerede til Ophævelsen af Fællesskabet mellem hans og Klosterets tilgrændsende Byer, og allerede dengang ses at have sat den i Gang paa forskjellige Punkter af Grevskabet [1]. At Moltke først henvendte sig til Klosteret af alle sine Naboer, hidrørte fra den Iver, hvormed den unge Curator Wedel-Jarlsberg her tog sig af Godsbestyrelsen.

Ved de Byer, som Klosteret havde, der laae i Fællesskab med Byer paa Grevskabet, var der et Par Tilfælde, hvor Jorden laae i „Fløde" mellem Byerne, uden at der var nogen Bydeling paa den. Det ene Tilfælde var mellem Alslev Kirkeby under Grevskabet og den i Sognet beliggende By Taagerup, som tilhørte Klosteret. Begge disse Byer vare af de gamle smaa Skovbyer og bestode hver af 50 Tdr. Hartkorn fordelt paa 8 Gaarde, hvortil den ene Mark laae bagved den ene By, den anden bagved den anden By, og den tredie mellem dem, saa den ene By skulde kjøre igjennem eller uden om den anden, for at komme hen til den ved samme liggende Mark. Delingen mellem Byerne skulde strax have været foretaget om Foraaret, som Loven var udkommen, men maatte formedelst Sæden udsættes til Efteraaret,

[1]) Moltke havde endogsaa forinden de Committeredes Udnævnelse faaet en Udskiftning udført ved sin og Klosterets Forvalter af Overdrevet til Byen Bonderød, hvori Klosteret var lodtagen for sin Gaard „Holtug", og i hans Skrivelse desangaaende til hans Forvalter af 17de Febr. 1759 hedder det: „Hvad Hans Rapport om Bonderøds Overdrevs Deling med Vemmetofte er angaaende, da har samme været mig kjær at fornemme, og hvormed Han af alle Kræfter saavel der (ved de øvrige derliggende Overdreve), som paa det „brændte" Overdrev ville continuere".

og efterat man var bleven enig om, at Forskiellen paa Jordens Beskaffenhed skulde efter Omstændighederne godtgiøres med $\frac{1}{3}$ og $\frac{2}{3}$ mere af den daarlige Del, fuldførtes den ogsaa, omendskiønt Jorden efter Byernes Beliggenhed maatte fordeles paa den uligeligste Maade, idet det Meste og Daarligste af den faldt paa Taagerup, og det Bedste og Mindste paa Alslev.

Det andet Tilfælde fandt Sted mellem 3 Byer, hvoraf den ene, Ebbeskov, tilhørte Klosteret, de 2 andre, Værløse og Tokkerup, Grevskabet. Af disse Byer laae Værløse ved den Mark, som var i Midten, og de 2 andre paa Udkanten af begge de yderste Marker. Jorddelingen foretoges her i det næste Efteraar 1760, men da Ebbeskov ikke paa anden Maade kunde faae sit Tilliggende for sig selv end ved at tage et Skielhegn paa $1\frac{1}{2}$ Fierdingvei, hvorpaa den skulde holde „Jevnet" med de 2 andre Byer, der bestode af 20 Gaarde, medens den kun havde 5 Gaarde, erklærede Klosterets Committerede Hegnet for uoverkommeligt for Byen, og standsede Forretningen. Efter længere Forhandling gav imidlertid Klosterets Bestyrelse sit Samtykke til Forretningens Fremme, navnlig paa Grund af en Erklæring, som Grev Moltke havde ladet indhente fra den ene af sine Committerede, Birkeskriver Wiimb paa Thurebyholm. I denne Erklæring, der er dateret 29de October 1760, fremhæver Wiimb først, at de Jorder, som Ebbeskov har faaet af Værløse og Tokkerup, ikke alene ere nærmere, men en stor Del af dem endogsaa 10 Gange nærmere end dem, den igien har afgivet til disse, og at de Gierder, Byen vil komme til at opføre, ikke kunne komme i Betragtning mod de Goder, som vindes ved Separationen. Dernæst bemærker han, — hvad der under sin særegne Anvendelse kan gielde som en almindelig Udtalelse —, at „der ophæves ikke alene et Fællesskab (mellem Byerne), saa enhver kan have Nytte af sit Eget, men det er noget langt Betydeligere, at enhver By kan ansee og oversee de Jorder udenfor deres Dør, hvortil de ved Omkiørsel tilforn havde $1\frac{1}{2}$ Fierdingvei", og at den Fordel, dette medfører, sees af hvad der vindes med Hensyn til „den Kiørsel derved spares ved Giødskningens Udagning, Pløining og Sæd, og Høstens Hiemagning, den Tid, der tilforn var spildt, imedens Bonden med Vogn eller Kreaturer maatte drage frem og tilbage, den Vei, som forkortes Bonden med sine Folk i Høstens Tid, og alle saadanne Følger, som videre deraf udkommer til Bondens Lettelse". Og naar Wiimb endelig slutter sin Erklæring med at tilføie, at Hs. M.'s nærmere Bestemmelse vilde være ønskelig, om hvorvidt Byerne ved Jorddelingen skulde tage Jevnet i de nye Skielhegn efter deres Hartkorn i Henhold til

Fr. af 1758 eller efter den Strækning, hvori deres Marker skulde fraskilles, i Henhold til Fr. af 1760, da frembrager han netop det Spørgsmaal, der i disse Sager, og ogsaa i den nærværende voldte den egenlige Trist, og hvori Regeringen havde opstillet den ene Bestemmelse i den ene Forordning og den anden Bestemmelse i den anden, istedenfor den havde kunnet lade begge disse Hensyn komme til deres Ret ved Forholdets Afgiørelse.

Den største Vanskelighed ved Fællesskabets Ophævelse mellem Klosteret og Grevskabet fandt imidlertid Sted ved Byerne Hannelev og Frøslev med Hensyn til Græsningsretten paa „Stormarken". Da nemlig Frøslev By var lodtagen med en overordenlig stor Mark i denne Fang og Hannelev By kun med en meget lille, var der en Overenskomst mellem disse Byer, om at Hannelev Mænd skulde have Ret til, uanset deres Taxt, at maatte indlade alle deres Kreaturer paa Fangen mod derfor at svare Frøslev By en Godtgiørelse, der i gammel Tid kun var 2 Rdlr., men i Dronning Charlottes Tid sattes til 4 Rdlr. Denne Rettighed var i 1745 bleven omtvistet for Domstolene og frakiendt Hannelev ved Tryggevelde Birkething (27de April), men blev i det næste Aar igien tildømt Byen ved Høiesteret (23de Juni). Der opstod derfor det Spørgsmaal om, hvorledes denne Græsningsret skulde beregnes Hannelev i Frøslev Stormark, og dette foranledigede, at Fællesskabets Ophævelse mellem disse Byer trak ud, til Fr. 28de Juli 1769 var udkommen, der paany indskærpede den, og Moltke saa fik den bragt istand ved at Frøslev By afstod 50 Tdr. Land i bemeldte Mark til Hannelev i denne Erstatning [1]). Det øvrige Fællesskab mellem Klosteret og Grevskabet frembød ingen Vanskelighed, da det var af den almindelige Slags, hvori Byerne kun havde deres Marker sammen i Vang og Fang, og Fællesskabet altsaa let hævedes ved at hver indhegnede sine Marker for sig, og kun hist og her foretog et Magelæg, for at faae en bedre Retning af Skiellet eller en beqvemmere Beliggenhed af et Stykke Jord. Ogsaa med de andre Lodseiere kom Klosteret i Løbet af disse 2 Aar (1759—1760) ud af Fællesskabet uden nogen Vanskelighed, alene med Undtagelse af Stubberup By, som det ikke kunde faae udskilt fra Faxe Kirkeby paa Grund af Kalkstenslagene, der her

---

[1]) Ved denne Afstaaelse fik Hannelev saaledes en Gaardlod til fra Frøslev (c. 5½ Td. Hartk.), men da man ikke har antaget Sognerettigheden for forandret derved, er der fremkommen den Besynderlighed, at Gaarden regnes med til Hannelev Sogn, men svarer Tiende og communale Byrder af sin Lod som en Del af Frøslev Sogn.

strakte sig under disse Byers Agre. Paa Klosterets Godser ophævedes ogsaa Fællesskabet mellem Byerne, men da ingen af disse laae i indbyrdes Flæde, lod Klosteret det her beroe paa en Overenskomst mellem dem selv, hvoraf fulgte, at det endnu trak sig ud paa enkelte Steder, navnlig mellem Spiellerup og Smerup, hvor det varede til 1780, da Bønderne selv androge paa dets Ophævelse.

Til de Byer, som Klosteret havde i Stevns, ses der ikke at have ligget Overdreve, derimod laae der Overdreve til alle dets Byer i det øvrige Faxe Herred, navnlig til Stubberup, Ebbeskov, Vivede, Taagerup, og Spiellerup, men disse vare allerede udskilte nogle Aar før Loven udkom, som en Følge af, at Qvægpesten ganske havde forstyrret Benyttelsen af dem, og de Byer, der ikke kunde besætte deres Taxt, kun kunde faae Erstatning for deres Rettighed ved at faae deres Anparter udlagte og fralukkede, saa de kunde bruge dem paa anden Maade[1]).

Ved Fællesskabets Ophævelse var der ingen Udflytning foregaaet ved nogen By, men i Aarene 1767–1769 foretog Klosteret en saadan ved Torøie By, og for første Gang møde vi paa disse Godser Anlæggelsen af en ny By, medens „Torpernes" Tilblivelse ligger før vore skriftlige Oplysninger, og 4 gamle Byer her ere forsvundne[2]). Den nye By anlagdes paa det Yderste af den gamle Bys Marker, hvoraf der afskares en 3—400 Tdr. Land, som fordeltes mellem 7 Gaardlodder, hvortil Klosteret paa egen Bekostning opførte alle Bygningerne, og derefter gav Byen Navnet „Lille Torøie" i Modsætning til den gamle By, som saa kaldtes „Store Torøie". I denne blev der nu bygget Huse paa Pladsene fra de udflyttede Gaarde, og alle Indmarkerne lagte til de 16 Gaarde, som bleve tilbage, hvorved disse fik deres Tilliggende i en passende Afstand om Byen[3]).

[1]) Foruden Overdrevene paa Godserne var Klosteret ogsaa lodtagen for noget Strøgods i Axelfred Overdrev i Kongsted Sogn, Delshoved Overdrev i Roholte Sogn, og Braamose Overdrev i Faxe Sogn, men disse Overdreve udskiftedes ikke før en 10—12 Aar efter Lovens Udstedelse.

[2]) Vemmetofte, Snekkelstrup, Høistrup og Ullerup (I, 200).

[3]) Hvorledes Byen før havde sin Jord og hvilke Uhyrer af Agre og Uregelmæssigheder mellem dem, der dengang kunde findes, ses af den Opmaaling, der i Anledning af Udflytningen foretoges af dens 3 Marker, Møllemarken, Spiellerup Marken og Lyderslev Marken. Ifølge denne var der nemlig i **Møllemarken** paa „Moeskiftet" Agre, som vare 13—15 Al. brede og 1678 Al. lange, paa „Tokkeskiftet" Agre 25—33½ Al. brede og 1446 Al. lange, paa „Yderste Rækkeskifte" Agre 18—20 Al. brede og 1386 Al. lange. I **Spiellerup Marken** paa „Stolskiftet" Agre 27½—38½ Al. brede og 2010 Al. lange, paa „Bække-

Til det, som udførtes i disse Aar paa Klosterets Godser, maa vi endnu anføre, at der efter Qvægpesten i 1762 blev truffet den hensigtsmæssige Foranstaltning, at der til Opdræt af ungt Qvæg indrettedes „Kalvehaver" paa $1\frac{1}{2}$ Td. Land ved Gaardene, og at Bønderne saaledes sattes istand til at kunne skaffe sig Qvægbesætninger igien ved Tillæg[1]).

Men ved Siden af det, som udførtes, var der Mere, som paatænktes og enten ikke kom til Udførelse, eller, hvorved det blev ved det første Forsøg. Til det Sidste hører Indførelsen af Kløverdyrkningen. Paa denne var Opmærksomheden her i Landet ogsaa bleven henledet i Misvæxtsaarene, da det havde vist sig, hvor nødvendigt det var, at skaffe Jorden tætte og stærke Græsarter, hvor disse manglede af Naturen. Da Somren i 1759 derfor havde været tørere endnu, end nogen af de foregaaende, besluttede Wedel-Jarlsberg i Foraaret 1760 at giøre en Prøve med Kløver og Lucerne paa Godserne, men navnlig med Kløver, hvoraf hver Bonde skulde saae en 3—4 Pd., for at der saaledes kunde indsamles en almindelig Erfaring om den. Det paalagdes Forvalteren at besørge Saaeningen, og vi have de Indberetninger, som derom indsendtes af ham. Han skriver heri under 16de April, at han ved Lucerne-Frøets Saaening har fulgt den Forskrift, som var givet ham af Curator (Wedel-Jarlsberg), og ved Saaeningen af den røde og hvide Kløver skal følge Maior Vests Anvisning (paa Tybierggaard), som saaer hver Slags for sig; og under 4de Mai: „Jeg er hver Dag (selv) ude at saae Kløver naar Veirliget det tillader, paa det at Agtsomhed kan blive anvendt, (og) min Kone, som er vant til at saae Havefrø, reiser med for at blande Frøet i Sand, og tillige at hielpe med sit Opsyn"; og endelig 7 Dage efter under 11te Mai, at der nu paa Bøndermarkerne er saaet 47 Pd. Lucerne og af anden Kløver 480 Pd. Om han har saaet mere, kan ikke sees med Bestemthed[2]).

Sammen hermed havde Wedel-Jarlsberg besluttet at indføre et andet Skifte i Agerbruget paa Godserne, saaledes at Bønderne skulde drive deres

---

skiftet" Agre 35—$37\frac{1}{2}$ Al. brede og 1320 Al. lange, paa „Moeskiftet" Agre $12\frac{1}{2}$—14 Al. brede og $1541\frac{1}{2}$ Al. lange. I **Lydersløv Marken** vare Agrene kortere, de længste fandtes her paa „Elmshovedskiftet" og vare $19\frac{1}{2}$—$21\frac{3}{4}$ Al. brede og 1020 Al. lange.

[1]) Til at skaffe Bønderne Tillæg efter Qvægepidemierne, afgaves Kalvene fra Hovedgaardene, naar disse igien havde faaet deres Besætninger.

[2]) Efter en Marginalnote i et af Brevene synes det nemlig, som det var bestemt, at der skulde saaes 659 Pd.

Jord i 4 Marker istedenfor i 3, og altsaa indtage saameget mindre, men gøde og bearbeide det saameget bedre; og da saagodtsom alle Byerne paa Godserne ved Udgangen af 1760 vilde være ude af deres Fællesskab, vilde han saaledes, at den bedre Ordning af deres Jord strax skulde komme til Anvendelse i deres Drift. Men Forvalteren, som med saa stort Besvær havde overstaaet Kløversaaeningen, giorde de stærkeste Indsigelser mod denne Plan, og svarede under 2den Juni, at det baade manglede Bønderne paa Gødning og Arbeidskraft til at udføre den, og at det desuden „ikke meget vilde hielpe med 4 Marker, hvis Fordeel man ikke her i Landet kan vide, før man seer Forsøg derpaa". — Aaret derefter afskedigedes vel Forvalteren, men da denne Plan er det Sidste, vi her have i Landvæsenet af Wedel-Jarlsberg, var det sandsynligvis den, som drev Frygten for hans Reformer paa Godserne til det Høieste hos den øvrige Bestyrelse, og fremkaldte Reskriptet mod ham, hvorefter han tog sin Afsked.

Om Udbyttet i 1761 af det foregaaende Aars Kløversaaening, oplyses vi ikke, og der kan neppe være Tvivl om at det strax har vist sig, at Kløveren krævede en anden Behandling af Jorden, end den, man endnu havde Forestilling om. Derimod see vi det Aar, da Torøie udflyttedes, hvorledes Opmærksomheden her var bleven henledet paa Hvedens Dyrkning, der hidtil saagodtsom havde været indskrænket indenfor de snevre Grændser af Smaaøerne, paa hvilke Arent Berntsen i 1656 omtaler den som hiemmehørende[1]). Og har det sin Interesse med Hensyn til Tidspunktet for Begyndelsen med Kløversæden hos os, at see, hvor hurtigt Agerdyrkningsvidenskabens Resultater ogsaa fandt Veien til vort Land, saa har det en ikke mindre Interesse at see det Samme for Hvedens her tiltagende Dyrkning[2]).

Det er Grev A. G. Moltke, der herfor har Æren, og naar vi til forskiellige Tider snart see ham som Medlem af de af Regeringen nedsatte Udvalg til Landvæsenets Opkomst, snart see ham som Formand i Spidsen for disse, da har hans Virksomhed her ikke blot sin Betydning med Hensyn til

[1]) Han siger saaledes om Lolland og Falster, at de frembære saa rigelig Hvede, at Bønderne ikke alene svare Hvede i Landgilde og selv have Nok til eget Forbrug, men at ogsaa tydske og andre omliggende Steder forsynes dermed fra dem. „Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed", I, 1, S. 38. 113.

[2]) Jvnfr. »Economie rurale de la France depuis 1789 par L. de Lavergne«. sec. edit. 1861. Oversat paa Dansk 1862 under Titel: „Frankrigs Agerdyrkningsforhold siden 1789".

de vigtige Love, der udkom under hans Indflydelse paa Regeringen, eller i den Iver, hvormed han gik foran i deres Indførelse paa sine Godser, men navnlig i, at han i Forbindelse hermed gav det første Stød til det nyere Agerbrug i Landet ved den Indflydelse, hans Exempel øvede. Hvorledes han først havde indført dette paa den af ham paa Bregentved gamle Gods indrettede nye Hovedgaard „Sophiendal", og paa en Bondegaard „Sprettinge", der hørte til Thurebyholms Gods, saa at det baade kunde ses i det Større og det Mindre, baade paa Hovedgaardsjord og Bondejord, fremgaaer af nedenstaaende Brev, som Klosterets Forvalter Westerholdt under 1ste August 1767 tilskriver Geheimeraad Mogens Rosenkrands, og som tillige viser os, at Klosterets Bønder først her fik at see, at Hveden kunde voxe paa Marker, der vare af samme Beskaffenhed, som deres:

„Efter Deres Excellences naadige Villie og Befaling haver jeg været ved Sophiendahl, for at besee de nye Indretninger ved Kornmarkerne sammesteds, hvilke jeg maa tilstaae ere til kiendelig Nytte; men som jeg formærkede de tvende Mænd, som jeg havde med mig, der ellers ere af de fornuftigste, ey synderlig reflecterede paa Indretningen, og nogle Gange repeterede, at Jorden (til denne Hovedgaard) i sig selv er god, og altid haver givet god Grøde fra sig, saa formaaede jeg Inspecteuren til at følge med til en Bondegaard „Sprettinge" kaldet, (hvor der er skeet en lignende Indretning), til hvilken Gaard det er bekiendt, at Avlingen forhen har været ganske ringe, og da Mændene saae, at den Jord, der førend Indretningen skete, havde været ringe Havrejord, nu frembar en saadan Velsignelse af Rug og Hvede, at ey mere kunde staae paa Markerne, bleve de derved mere opmærksomme, og da de af Inspecteuren vare blevne underrettede (om), hvad derved fornemmelig var at iagttage, besluttede disse Mænd hver for sig at indrette en Ager paa lignende Maade, hvortil Inspecteuren lovede at ville laane dem Hvede mod at faae Hvede igien efter Høsten".

„Den nye Indretning", som her omtales i Brevet og som Klosterets Forvalter havde faaet Befaling at tage til Grevskabet Bregentved, for at giøre sig og Bønderne bekiendte med, er den saakaldte „holstenske Drift", der blev Grundlaget for det rationelle Agerbrug i vort Land. Moltke havde i 1763 begyndt paa Indførelsen af denne Drift ved disse Gaarde, og var i Efteraaret 1766 bleven færdig med den første Mark ved enhver af dem, der saa var indtaget med den Vintersæd, der nu skulde høstes i 1767 og stod i saa frodig en Væxt. At man ikke havde troet, at det vilde gaae med denne

Drift her i Landet, see vi af Wedel-Jarlsbergs Forslag i 1760, der indskrænkede sig til et Skifte med 4 Marker, og naar dette desuagtet maatte tages tilbage som uudførligt, kunne vi slutte, hvad den almindelige Mening var om det nye Agerbrug med et Skifte paa en 2—3 Gange saamange Marker. Moltkes Indførelse af det var derfor ogsaa til den Tid saalidet blevet ændset i Omegnen, at man selv paa en Gaard som Vemmetofte, der ikke var længere fraliggende, hverken havde giort sig bekiendt med det eller fulgt Udfaldet af det. Den Mand, som Moltke her brugte, og som er den i Brevet omtalte Inspectør, var en Holstener af Navn Völckers, og som Moltke i andre Retninger vidste at indkalde dulige Mænd, havde han ogsaa i ham faaet en meget dygtig Mand, der har erhvervet sig stor Fortieneste af dette Agerbrugs Indførelse [1]).

Forvalteren skriver i Brevet, at Inspectøren har lovet Bønderne, at ville laane dem Hvede til det første Forsøg, og i hvilken Grad Moltke ønskede, at virke til Udbredelsen af sine egne Forbedringer baade ved Raad og Daad, see vi af, at Völckers en Maaned efter kommer til Vemmetofte, hvor Forvalteren nu tænker at saae Hvede ved Udflyttergaardene i Lille Torøie, og at denne derefter under 7de Septbr. tilskriver Geheimeraad Rosenkrands, at han „nu har afsat et Vænge paa 3 Tdr. Land til Hvede ved hver af de udlagte 7 Gaarde", hvoraf han „venter, at der skal komme megen Fordel", og at „Inspectør Völckers har lovet ham, at ville laane Bønderne Sædehvede mod Tønde for Tønde". Og efterat Jorden saa var brakket til de nye Gaarde, for til Efteraaret 1768 at besaaes med Hvede, udtales der, at der samtidig dermed skal giøres Begyndelse med den holstenske Drifts Indførelse paa dem.

Men til 1ste Mai 1769 afgik Forvalter Westerholdt fra sin Tieneste ved Klosteret, og udnævntes til kgl. Landinspectør [2]); og naar vi ikke finde, at det kom til nogen Udførelse med de her tagne Bestemmelser ved den nye

---

[1]) Om den Interesse, hvormed denne Mand arbeidede for dette Agerbrug, samt om hans personlige Tænkemaade har han givet sig et smukt Vidnesbyrd i det Hospital, han under 11te October 1780 stiftede for Hellested Sogn under Grevskabet, hvortil han skænkede et Hus, han selv havde opført sig paa Juellinge, tilligemed en Capital paa 1200 Rdlr., og som han opretter, som han siger i Gavebrevet, til en bestandig Erindring om, at H. H. Ex. Grev A. G. Moltke, „haver ladet mig indkalde fra Holsteen for at indføre den Holsteenske Indretning og Agerdyrknings Maade ved Grevskabet Bregentveds Hovedgaarde og sammes Allodial-Gaarde, hvormed blev begyndt i Aaret 1763, samt i Henseende til den gode Fremgang dermed, saa og de Understøttelser og Velgjerninger, som jeg haver nydt her i Landet".

[2]) Han findes ansat som saadan for Lolland, Falster og Møn.

By, da maa vi søge Grunden dertil i de Omstændigheder, der foranledigede hans Afgang, og ganske maatte hendrage hans Opmærksomhed paa sin egen Stilling [1]). Da Geheimeraad Rosenkrands derfor ogsaa samme Aar fratraadte sin Post som Justitiarius ved Høiesteret og trak sig tilbage til sin fierntliggende Gaard i Jylland, standsede Klosterets Forehavende i denne Retning, indtil der ved Linstovs Død i 1774 i Geheimeraad Krag-Juell-Vind igien kom en Curator, der tog denne Sag i sin Haand. Geheimeraad Juell-Vind var anden Provisor ved Vallø Stift, og havde her forefundet en Plan til den holstenske Drifts Indførelse paa dets Godser, som Grev U. A. Holstein havde udkastet i Anledning af Dronning Caroline Matthildes Hensigt at giøre det Samme ved Vallø, som Enkedronning Sophie Magdalene havde giort ved Hirschholm, nemlig at give Bønderne Arvefæsteskiøde, nedlægge Hovedgaardene og udstykke dem i Bøndergaarde, som det hedder: „die Pachthöfe des hohen Stifts zu Walloe niederzulegen, (und) die Ländereyen in kleinere Erbpachts-Stellen zu vertheilen, oder ohne Hofdienste zu verpachten" [2]). Da

[1]) Westerholdt havde nemlig paadraget sig et Tab ved sin Forvaltning af en 13–1400 Rdlr., hvoraf $\frac{2}{3}$ hidrørte fra Mangler i Beholdningen af Landgildekorn og Kalksten. Hvorledes og ved hvem det første Tab var paaført ham, oplyste han ikke, derimod yttrede han med Hensyn til det sidste, at Bønderne maatte have taget Kalkstenen, naar de kom, for at hente Fylding til Veien (ved Stranden), hvor denne henstod ubevogtet og uden at han selv i en Miils Afstand derfra kunde føre noget personligt Tilsyn dermed. Westerholdt trak sit Regnskab ud i Haab om, at skulle blive istand til at tilfredsstille Klosterets Fordringer paa sig. Men da Klosteret maatte have Redelighed derpaa, og han i 1773 stevnedes for Hof- og Stadsretten til at aflægge det, betalte Etatsraad Ryberg, som var hans Cautionist, Beløbet med 1357 Rdlr. 29 ß., fordi, som han skriver under 14de Juni til Linstov: „det er mig om at giøre uden Vidtløftighed at faae Ende paa denne Affaire, og Manden bragt i Rolighed, da jeg ikke bærer mindste Tvivl om, at det jo indsees, at han uden sin egen Forseelse er kommen i denne decadence".

[2]) Gaspari, „Urkunden und Materialien", I, 1786, S. 407–412. Naar det kunde synes forunderligt, at Enkedronning Sophie Magdalene ikke indførte den samme Forandring ved Vallø, som hun havde giort ved Hirschholm, uagtet den der endog fremstilledes som en Fordel for Jordbogskassen (Christensen, Hirschholm S. 23), og Dronningen endnu havde friere Hænder ved Vallø end ved Hirschholm, da kan denne Uoverensstemmelse kun bestyrke, hvad man af sig selv kunde forudsætte, at Dronningen personlig baade stod udenfor det Ene og det Andet, og at det var Grev Stolberg, der fik det udført paa Hirschholm, som bestredes paa Vallø af Stiftets Provisor, Overceremonimester Victor Sigfred Plessen. At det ogsaa var Plessen, der holdt igien mod Dronning Caroline Matthildes Plan, ses af, at den stilledes i Bero, saalænge han levede. Men neppe var han død (21de Jan. 1771) og U. A. Holstein 2 Maaneder efter (26de Marts) bleven Provisor i hans Sted, før denne, uagtet han den gang var Amtmand i Tønder, og ganske ubekiendt med Stiftet, i 12 Dage havde hele den ovennævnte Plan færdig, — saa stærkt ilede man nu for at tage fat.

denne Plan var antaget af Dronningen, vilde den altsaa være bleven bragt i Udførelse, og Stiftets Hovedgaarde og Gods forandrede paa den foranførte Maade, naar ikke Regeringsskiftet af 17de Januar 1772 var indtruffet. Men med Juell-Wind, som den følgende 9de Mai indtraadte i Stiftets Bestyrelse, kom der ogsaa i den Henseende et andet System ind i denne. Han hørte nemlig til dem, der hverken vilde have Hovedgaardene udstykkede til Bondejord eller udlagte til Græsmarker[1]), men tvertimod ansaae dem for at burde indtage den første Plads i det nye Landbrug, baade fordi de kunde drage den største Fordel af det, og fordi det bedst fra dem kunde udbredes blandt Bønderne.

Som en Følge heraf blev der saaledes ikke Tale om ved Klosteret, at optage den tidligere Bestemmelse med den holstenske Drifts Begyndelse paa Godset. Men allerede et Par Maaneder efter Juell-Winds Udnævnelse til Curator indgaves der paa hans Foranstaltning under 27de Septbr. et Udkast til dens Indførelse paa Vemmetofte Hovedgaard, og efterat den endelige Plan derpaa var vedtaget, begyndte dens Iværksættelse det næste Foraar 1775, og fra den Tid og i over 20 Aar arbeidedes der uafbrudt paa den, først ved Klosterets Hovedgaarde, derefter ved dets Godser, og da Juell-Wind allerede døde det første Aar efter, falder hele dens øvrige Udførelse i Geheimeraad Brokkenhus's og Grev Joachim Godske Moltkes Bestyrelsestid.

Af den Plan, der var antaget for den holstenske Drifts Indførelse ved Vemmetofte Hovedgaard, modtog Brokkenhus et Par Dage efter sin Beskikkelse som Curator under 9de August en udførlig Fremstilling af Klosterets Forvalter[2]). Det havde oprindelig været bestemt, at inddele Gaardens Agerjord i 9 „Kobbler" (Marker), men da denne navnlig ved de store Rydningsarbeider, som en driftig Forpagter kort efter Klosterets Oprettelse havde foretaget, nu ved Opmaalingen befandtes at udgiøre 300 Tdr. Land mere, end den havde gaaet for efter gammel Beregning, forandredes Inddelingen til 11 Kobbler, hvert paa 60 Tdr. Land[3]). Disse Kobbler skulde ligge brak i

[1]) Som Geheimeraad Chr. L. Scheel-Plessen giorde med Selsø Hovedgaard.

[2]) T. Thaning, der var den anden Forvalter efter Westerholdt, da dennes umiddelbare Eftermand døde efter et Par Aars Tieneste. Han var bekiendt med den holstenske Drift fra Grevskabet Bregentved, hvorfra han kom.

[3]) Det samlede Areal udgiorde 825 Tdr., og der kom saaledes 75 Tdr. paa hvert Kobbel, men deraf antoges de 15 at ville gaae bort til Diger og Grøfter. Ved Opmaalingen gav der sig følgende Størrelse af Markerne: 1) Vestermarken 92 Tdr., 2) Ole Knuds

1 Aar og drives i 5 Aar med Hvede, Byg, Bælgkorn, Rug, og Havre med Kløver, hvorpaa de i 5 andre skulde ligge ud til Kløverslet og Græsning. Der skulde gødes 2 Gange i Skiftet, første Gang i Brakken til Hvede og anden Gang i fierde Halm til Rug. Brakiorden skulde have 3 Pløininger, først om Efteraaret, naar den lagdes ud, saa om Somren efter Gødningen og tilsidst ved Tilsaaeningen, mellem Pløiningerne skulde Jorden ryddes for Sten og Stubbe og stærkt giennemarbeides af en firehestet Harve. Agrene skulde afsættes paa 20—24 Alens Brede, og hvor der var sidt, skulde der trækkes Brakgrøfter mellem dem 1 Al. brede og ligesaa dybe, hvilke igien skulde sættes i Forbindelse med Hovedgrøfter 3 Al. brede og 2 Al. dybe, som skulde anbringes paa begge Sider af en Jordvold, der skulde opkastes om Kobblet, og beplantes med levende Hegn af Hessel, Naur og Hvidtiorn. Den saaledes vedtagne Plan udførtes i 6 Aar, og Bekostningerne ved den beløb sig til henimod 3000 Rdlr. Men hvorledes Arbeidet lønnede sig ved denne Drift, saae man allerede det tredie Aar efter Indretningens Paabegyndelse paa de 2 første Kobbler, idet Høsten nu tog saaledes til, at man maatte bygge en ny Lade til den gamle ved Gaarden.

Den store Fordel, som Forandringen saa hurtig fremviste paa Vemmetofte, fremskyndede dens Udførelse paa Høistrup, og i 1778 blev denne Gaard nu ogsaa taget for. Markerne inddeltes ligeledes her i 11 Kobbler, der ansattes til 45 Tdr. Land med samme Sædeskifte som ved Vemmetofte. Arbeidet fordeltes paa 5 Aar, og Bekostningerne ansloges til en 4000 Rdlr., da 11—1200 Rdlr. antoges at ville medgaae alene til Rydning i de 2 hosliggende Skove, Fællesskoven og Kobbelskoven, hvoraf der skulde indtages over 100 Tdr. Land Ager og Eng til Gaarden, foruden hvad der skulde lægges ud til Græsning for denne og den tilgrændsende By Lund [1]). Forinden

Mark 238 Tdr., 3) Hornskovsmarken 196 Tdr., 4) Græsmarken 140 Tdr., 5) Tvende Bierge-Marken 159 Tdr.*)

[1]) Nemlig af Fællesskoven 75 Tdr. Land til Agerjord og af Kobbelskoven 9 Tdr. Land til Agerjord, 19 Tdr. Land til Eng, 31 Tdr. Land til Græsning for Gaardens Heste, og 40 Tdr. Land til Græsning for Byen Lunds Heste istedenfor dennes gamle Græsningsret i Gaardens „Kirkemark".

*) Denne Mark skreves i ældre Tid „Tvinde Bierge-Marken", som senere i Udtalen er forvansket til „Dvinde Bierge-Marken". Navnet hidrører fra tvende Grusbanker paa den, der have viist sig at være fattige Begravelsessteder fra Hedenskabet, hvori man til forskiellige Tider har stødt paa Menneskeskeletter, og ogsaa ved en dybere Grusgravning i 1861 fundet Urner med brændte Ben, hvorunder man saa atter traf paa menneskelige Skeletter, ved nogle af hvilke der laae mindre Dyreskeletter paa tvers for Hovedet og Fodderne; men iøvrigt var der hverken Stensætninger eller Redskaber af noget Slags.

Indretningen paabegyndtes, foretoges et Mageskifte med Gevnø By, hvorved Gaarden fik 50 Tdr. Land af dennes Jorder, der stødte op til dens Marker, mod derfor at afstaae 2 forskjellige Stykker, der laae langt borte paa andre Sider af Bylodden [1]). Gaarden kom saaledes til at undergaae en fuldstændig Omdannelse, og dens Agerland blev ⅓ større, men i samme Forhold kunde ogsaa Afgiften forhøies ved næste Forpagtning.

Sammen med Høistrup blev den holstenske Drift ogsaa indført i Taagerup. Grunden til at denne By saaledes undtagelsesvis foretoges for det øvrige Gods, laae i de særegne Omstændigheder ved den. Hverken Taagerup eller Alslev havde nemlig kunnet bestaae efter den Maade, hvorpaa Udskillelsen havde maattet foretages af dem. Klosterets Bestyrelse havde derfor tænkt paa at nedlægge 2 af Gaardene i Taagerup, saaledes som den i 1754 havde nedlagt 2 Gaarde i Kiessendrup, for at hiælpe paa denne lille By [2]). Men hvad Bestyrelsen dengang kunde giøre af egen Magtfuldkommenhed, maatte den nu søge om, og da den saa giorde dette i 1771, fik den Afslag [3]). Imidlertid var A. G. Moltke kommen Alslev By til Hiælp paa en Maade, der gav et fornyet Bevis paa, hvor kraftig han greb ind i sine Godsers Forbedring. Han havde nemlig taget Alslevgaardens bedste Jorder, de saakaldte „Opjorder", der stødte til Byen, og lagt disse til dennes Lod, og derefter flyttet Hovedgaardstaxten derfra ud paa Byens Udjord og det tilgrændsende Overdrev, hvor han havde oprettet en ny Hovedgaard med den holstenske Drift, og opbygget den som Forpagtergaard, efterat have nedbrudt de gamle tarvelige Hovedgaardsbygninger. Denne nye Hovedgaard eller „Nygaarden", som den ogsaa kaldtes, var opstaaet udenfor Taagerup, og da dens Tilliggende ganske var af samme Beskaffenhed som dennes, og en Del af samme endog var mageskiftet fra Taagerup mod Noget af den forrige Hovedgaardsjord, var der derved anviist en Vei til Taagerups Forbedring, og da J. G. Moltke var kommen ind i Klosterets Bestyrelse og bleven bekiendt med Forholdene, fulgte

---

[1]) Det ene Stykke „Egedet" var paa 26 Tdr. Land og laae op mod Morreskoven i Gevnø Skovmark, det andet Stykke „Novang" eller „Nomark" var paa 22 Tdr. Land og laae op mod Hannelev. Til dette Stykke hørte en Mose, kaldet „Visjemose", med en god Høslet paa en 30 Læs.

[2]) Denne By, hvis Tilliggende nu udgiør 140—150 Tdr. Land, havde dengang kun 60 Tdr. Sædland til 6 Gaarde, det Øvrige var Overdrev, Skov, o. s. v.

[3]) Generallandvæsenscommissionen tilbagesendte Ansøgningen med den Erklæring, at den ikke kunde forelægges Kongen som stridende mod Fr. 6te Juni 1769.

han her sin Faders Anvisning. Det bestemtes derfor ogsaa at inddrage Overdrevet til Taagerup, som udgjorde 120 Tdr. Land, og indføre den holstenske Drift paa dette og Byens Jorder med det paa Bønderjorder sædvanlige Skifte paa 9 Kobbler, der laae brak 1 Aar og dreves med Sæd i 4 Aar og derefter lagdes ud i de følgende 4 til Kløverslet og Græsning. Arbeidet udførtes i 4 Aar, og var meget besværligt ved de Masser af Sten, der skulde ryddes[1]). Et Par Aar efter lod Klosteret ogsaa Byens Hestehave inddrage, hvorved enhver Gaard fik en 3—4 Tdr. Land til[2]).

Med Udgangen af 1783 skulde Indretningen være fuldendt paa Høistrup, og under 4de August s. A. bekiendtgiorde Klosterbestyrelsen, at Klosteret til næste Aar vilde fortsætte med den holstenske Drifts Indførelse paa Godserne, og „til Opmuntring for Bymændene saavelsom ogsaa til Lettelse for dem i de til Indretningen forefaldende Byrder betale Opmaalings og Inddelings Omkostningerne samt for første Aar bekoste de fornødne Brakgrøfter, og give Beboerne det Kløverfrø, som behøvedes til første Gang at besaae et Kobbel med; derimod skulde Klosterets Bønder komme til Hiælp med alt andet Grøftarbeide saavel til Kobblernes Indhegning som til Hovedvandledningerne". I Byer, hvor der var Præste- og Degnejord, skulde denne udlægges for sig selv, men ellers skulde alle Marker under Et deles i 9 Kobbler. Det Øie, som denne Forandring gik ud paa, var, som det hedder, at skaffe Byerne „mere Høbiergning og bedre Græsning end hidtil, saavelsom ogsaa en efter Jordarterne fordelagtigere Agercultur, saa at mindre Jord pløies aarlig end nu og mere bliver til Hvile". Forøvrigt var Forandringen et Overgangsled, hvorved det Gamle skulde bibeholdes saavel med Hensyn til den indbyrdes

---

[1]) Paa Overslaget over Bekostningerne ved Indretningen for Klosteret regnedes mindst 100 store Sten pr. Td. Land paa Overdrevet, og paa Byens forrige Marker ialt 3000 Stkr.

[2]) Hele denne Bys Tilliggende, hvoraf $\frac{2}{3}$ var Overdrevsjord og Kratjord, da den holstenske Drift indførtes ved den, er nu opdyrket paa et lille Skovvænge nær og udgiør et Areal af 440—450 Tdr. Land. Byen bestaaer nu af 7 Gaarde og 13 Huse med Lodder, da Klosteret ved Udskiftningen i 1802 har nedlagt den ene af Gaardene, ligesom det ved Udskiftningen af Kiessendrup i 1798 har nedlagt den 4de af de der tilbageblevne Gaarde. Ogsaa paa Grevskabet har man benyttet Udskiftningen paa samme Maade i 1796 af Alslev By, hvorved dennes 8 Gaarde nu ere bragte ned til 6 Gaarde, der ere paa en 40—50 Tdr. Land. Paa Lodderne til de 2 af disse findes endnu Vidnesbyrd om, hvorledes Hovedgaarden her er flyttet fra Bondebyen, i det gamle Voldsted med Gravene og et Par udskaarne Fiskedamme.

Ening, hvorefter Jorden dreves af Bymændene, som ogsaa til deres Markfællesskab, men med den Forskiel, at Gaardene nu skulde have hele deres Lod i hvert Kobbel samlet i et Stykke, hvorved Jorden baade kunde drives og benyttes paa en ganske anden Maade end før, og de hyppige Anledninger derhos bortfaldt, som der før havde været til Trætte om „Skaar og Ren" ved Slet og Meining, og om den Enes Skade paa sin Vintersæd ved den Andens urene Sæd ved Siden. Ogsaa Græsningen om Somren skulde fremdeles være fælles og Kreaturene slaaes løse, men istedenfor at de alle før havde gaaet sammen, skulde nu de for Græsningen skadeligste Slags adskilles fra de andre og indlades paa de daarligste Marker.

Det skulde synes at et Landbrug, der med alle sine Forandringer dog indeholdt saa mange Tillempelser fra Fortiden, ogsaa uden særdeles Vanskelighed under de forhaanden værende Omstændigheder maatte have fundet Indgang paa Godserne. Dette var imidlertid ikke Tilfældet, og hvor indgroet Bondens Ulyst var til at behandle sin Agerdyrkning med Omhu, viser den Tilstand os, der vedblev selv paa de bedste af de frigivne Godser[1]). Vi kunne derfor ogsaa kun antage den Skildring for overensstemmende med Virkeligheden, som en Forfatter fra samme Aar (1783) giver os af de Vanskeligheder, som Eiernes Bestræbelser i den Henseende mødte paa deres Godser, naar han siger, at medens „det Lys, som ved en stor og formuende Mands Exempel blev frembragt, hastigen udbredte sig", og der „i en Tid af 20 Aar er skeet store og væsentlige Forandringer i Landbruget ved Godseierne i Danmark", saa er Bonden almindelig „meget derimod og er færdig at blive oprørsk, naar det endelig skal gaae for sig", og at der derfor er

---

[1]) Saaledes beklager Tyge Rothe i sit Skrift „Vort danske Landvæsens System, som det var 1783" S. 355, at man ikke havde ledet Bønderne paa Bernstorf Gods til et ordenligt Agerbrug, forinden de frigaves, og idet han tilskriver deres Velstand, at de kunne afsætte deres Melk til Kiøbenhavn, henviser han til det Syn, der møder Øiet paa deres Marker af uindhegnede Jordlodder, rodende Sviin og hentørret Gødning. Hvorhos han bemærker, at det endnu gaaer nordenligere til ved Bøndernes Bedrift paa Kiøbenhavns Amt (frigivet af Kongen 1767). Hvorledes Avlsbruget var paa Hirschholm Gods endnu mod Slutningen af Aarhundredet, fremgaaer af N. Jonges Skrift om den nordsællandske Almue, der slutter dette med derpaa at anvende Ennius's Ord (S. 369—370): »benefacta male locata malefacta arbitror« (ilde anbragte Velgierninger anser jeg for Ildegierninger). Saalidt var der endnu Syn for, at hvad der var giort for dette Gods havde været til Gavn for det.

Godseiere, som paa Grund af Bøndernes Modstand „have ladet det blive ved deres kiære 3 Marker“[1]). At A. G. Moltke ogsaa paa Bregentved Grevskab har maattet kæmpe mod Modstand af sine Bønder, maa vi forudsætte, naar vi see, at han endnu ikke er færdig med Indførelsen af den holstenske Drift der, omendskiønt han for ydderligere at fremskynde dens Indgang selv afkiøbte sine Bønder deres Hvede, og lod den formale paa egne dertil opførte Møller[2]).

Ogsaa paa Klosterets Godser viste Modstanden sig lige strax med Forandringen. Klosterets Bestyrelse havde i sin Bekiendtgiørelse anført de Byer, som først skulde tages for, og kort derpaa ladet Opmaalingerne begynde af dem, men da det „skulde til at gaae for sig“, som der ovenfor sagdes, satte Byerne sig imod det, paa Lille Torøie nær, som tildels var indrettet derefter. Bestyrelsen gik saaledes ikke videre med Indretningen, og bestemte fra nu af, at vente til Bønderne selv søgte om den. Men allerede det næste Aar fik den et fast Fodfæste paa Godserne; Spiellerup By havde nemlig meldt sig i 1785, og ved Indretningen af denne lod Klosteret henved 200 Tdr. Land af dens Overdrev indtage under den holstenske Drift, hvorpaa der indrettedes 4 Gaardlodder, hvortil Klosteret paa egen Bekostning opførte Bygningerne, og da disse i Juli Maaned 1787 stode under Tag, havde Overdrevet ogsaa det første Kobbel Hvede til Høsten[3]). I den gamle By nedlagdes nu 4 af de smaa Gaarde, hvis Lodder fordeltes mellem de 12, som bleve tilbage, der derefter fik Navn af „Store Spiellerup“ og Overdrevsgaardene af „Lille

[1]) C. W. Morgenstierne, „det danske Landvæsens Forbedring“, Sorø 1783, S. 28. 41.

[2]) Morgenstierne siger i sit ovenanførte Skrift S. 28, at Grev A. G. Moltke, som bør mindes blandt de danske Godseiere, da „han ved sit Exempel lærte dem at dyrke deres Jord til Fordel, vedbliver med ivrig Virksomhed at arbeide paa sine Underhavendes Vel, ved at lade Jorderne dele, i flere Marker indrette, med Hvede og Klover dyrke, med saa god Fremgang, at mangen Bonde under Grevskabet Bregentved har leveret Hvede til de af Hs. H. Ex. opbygte Møller for mere end 100 Rdlr.“ *)

[3]) Sammen hermed var et andet Kobbel under Behandling, der laae brak og til Efteraaret skulde besaaes, paa dette havde Klosteret om Foraaret ladet 1196 Sten opbryde. De store Sten brændtes endnu der i Stykker paa gammel Viis, men i det næste Aar see vi, at de sprænges ved Krudt.

*) I „Anmærkningerne“ til det her af Morgenstierne anførte Skrift nævner Etatsraad Martfeldt, foruden A. G. Moltke, ogsaa Justitsraad D. Lange som den der saaledes havde opført Hvedemøller paa Landet. Jfr. „Minerva“ 1790, IV, 87.

Spiellerup" [1]). Dette Exempel virkede, og paafulgtes snart af Ebbeskov og Vivede, der begge havde Overdreve, som de trængte til at faae til Agerland. Til disse sluttede Lyderslev og Gevnø sig, der havde været de første Byer, som modsatte sig Indretningen, og de øvrige, som ses at have manglet i Begyndelsen af 1791, kom nu ogsaa efter. Stærkest Modstand blandt disse havde Skiørpinge, Hanneløv, og Lund giort; hvorledes de imidlertid nu udtalte deres Fortrydelse, viser den Ansøgning, som Byen Lund indgav under 12te Febr. 1791, hvori det hedder: „Vi have alle samtlig betænkt os, om det maatte tillades os, at vi maatte faae vore Marker indrettede paa Holstens Maade; vi have seet og erfaret det ved vore Naboer, at det har hiulpet dem meget, derfor er det vor indstændige Begiæring, at det ogsaa maatte tillades os". Skrivelsen slutter med at anraabe Klosterets Bestyrelse om Bønhørelse, og ikke at være fortørnet paa sine kiære og tro Undersaatter, de samtlige Lunde-Gaardmænd. Ikke desto mindre giorde disse 3 Byer endnu engang omkring, og da de det følgende Efteraar skulde fragrave Kobblerne til Lyderslev og Gevnø, som stødte op til deres Marker, og derved saae, hvormeget Grøftarbeide Indretningen vilde koste dem, indgave igien de samtlige Lunde-Gaardmænd i eget og de 2 andre Byers Navn en Ansøgning om, at deres „Marker maatte blive, som de vare, og (de) blive den megen Gravning foruden". Hvornaar de atter betænkte sig, see vi ikke, men af en Fortegnelse 4 Aar efter over Klosterets Grøftarbeide paa Godserne, fremgaaer det, at Indretningens Indførelse da ogsaa var i fuld Gang i disse Byer.

Saaledes var den gamle Markinddeling med det dertil hørende Jordbrug overalt afskaffet paa Klosterets Godser inden Aarhundredets Udgang.

Den Betydning, som den nye Drift havde, bestod imidlertid ikke blot i den større Fordel, den bragte af Jorden, og de Grundsætninger den indførte for Agerbruget, men i at den tillige fremkaldte en Forandring for Dagleierstanden paa Landet ved det Markarbeide, der fulgte med den. Thi indførtes denne Drift end i vort Land med den Formening, at kun en Holstener kunde grave en Grøft, gik Spaden dog snart over fra den holstenske Grøftgraver

[1]) Af disse 4 Gaarde nedlagdes 1810 de 2 Gaarde til Erstatning for Bondernes Afkald paa Græsningsretten i de indfredede Skove, og 1829 den tredie til Lodder for jordløse Husmænd i Store Spiellerup. Med Undtagelse af den ene Gaard og et Bolsted bestaaer Byen saaledes nu alene af Huslodder.

til Husmanden her, og med den i sin Haand aabnede der sig nu et Erhverv for ham som Jordarbeider, som han hidtil ikke havde kiendt[1]. Naar vi derfor stille os den Virksomhed for Øie, der her, som i andre Lande, var forbunden med Jordbrugets Forbedring i de sidste 20—30 Aar af Aarhundredet, da hører det til den ikke mindst glædelige Side derved, at tænke os, hvorledes det frie Arbeide nu gik frem ved Siden af den bundne Tieneste, og vi faae en Forestilling om, hvorledes Klosteret ogsaa paa denne Maade beskæftigede Husmændene i disse Aar, naar vi see, at det i Foraaret 1795 holdt Grøftgravere i 13 Byer, og i April Qvartal betalte for 17,483 Roder Brakgrøfter i disse[2].

Men ogsaa i en anden Henseende giordes der Begyndelse til en Forandring i Husmændenes Stilling, idet Fr. 22de April 1781 paabød, at der ved Udskiftningen i Byerne skulde udlægges Lodder til Husmændene for den Rettighed, de hidtil havde havt i Bylodden. Denne Forordning var vel ikke kommen til Udførelse paa Klosterets Godser, da man her saameget som muligt havde villet lette og fremskynde det forbedrede Agerbrug. For at dette imidlertid ikke skulde komme Husmændene til Skade, bestemte Klosterets Bestyrelse under 15de Febr. 1791, — da den kunde betragte den holstenske Drifts Indførelse saagodtsom afgiort paa Klosterets Godser —, at hver Husmand skulde være berettiget til at gøde 1 Skp. Land i Byens Brakkobbel, saaledes som Jorden der i Almindelighed faldt, og Bonden, paa hvis Lod Stykket afsattes, have den første Afgrøde (Hvede) deraf, men Husmanden begge de følgende (Byg og Rug), hvortil Bonden skulde harve og pløie lige med sit Eget mod derfor at faae 4 Dage af Husmanden paa sin Kost. Ligeledes bestemtes, at hver Husmand aarlig maatte faae en Ko eller i dens Sted 4 Faar med Lam, og en Gaas med „Grøde" græsset med Bymændenes, hvor disses Kreaturer af den Slags indlodes, og hvad Husmanden derfor hver Voldermisse skulde erlægge i Græspenge til Byens Oldermand[3].

[1] Jvnfr. C. W. Morgenstierne, anf. Skr. S. 42.

[2] Ifølge Arent Berntsen i hans Skrift om Danmark og Norge var en Rode paa hans Tid 8 sællandske Alen.

[3] Nemlig 1 Rdlr. for en Ko, 16 ß. for et Faar, og 12 ß. for en Gaas. Tilforn var Taxten forskiellig i Byerne, og gik for en Ko fra 3—4 Mk. paa Fællesgræsning og 8—12 Mk. paa bedste Græsning, for et Faar fra 6—16 ß., og en Gaas fra 4—12 ß.

Klosterbestyrelsen vilde saaledes baade forbeholde Husmændene deres Ret for Fremtiden, og tillige giøre Noget for dem ved hvad den giorde for Bønderne, og idet den ordnede deres Forhold til Gaardmændene, der hidtil kun havde beroet paa Vedtægter, som vare ganske afhængige af disse, vilde den tillige sikkre dem mod de Følger, som Jordens og Græsningens forøgede Værdi kunde have med Hensyn til Gaardmændenes Fordringer til dem. Men for paa den anden Side ogsaa at betrygge Gaardmændene mod Husmændenes Forhold, bestemtes tillige, at „skulde nogen Husmand, hans Hustru, eller nogen fra ham Udsendt, foretage sig noget Ulovligt, enten ved at tilegne sig af Andres Korn paa Marken, eller ved at malke Andenmands Kør, da skal han ikke alene derfor være undergiven lovlig Tiltale, men og miste sin Adgang til Græsning og Sæd". At disse Indrømmelser til Husmændene ikke stemte med Bøndernes Hensigter, viser Slutningen af Skrivelsen, hvori det hedder, at dersom Bønderne i nogen By viste „Vrangvillighed" mod denne Foranstaltning, efterat der er anvendt saa betydelige Bekostninger til deres Opkomst, da er det en „Uerkiendtlighed mod Klosteret for Velgiort", ligeoverfor hvilken Klosterets Bestyrelse „vil, at den begyndte Indkobbling skal standse og Byen formeres Regning paa de Omkostninger, som efter Beboernes egen Ansøgning indtil den Tid er anvendt". Hermed gik Sagen igiennem uden Indsigelse; de Byer, hvori Indkobblingen var fuldført eller var under Arbeide, forpligtede sig ved deres Underskrifter til at ville yde Husmændene deres Rettighed saaledes som det var bestemt af Bestyrelsen, og de andre Byer maatte tiltræde Forpligtelsen, forinden Indkobblingen foretoges ved dem. Denne Rettighed vedblev paa Klosterets Godser, indtil den navnlig ved Byernes Udskiftning overalt afløstes med Lodder.

Omstændighederne havde saaledes ført det med sig, at Klosterets Bestyrelse, uagtet den allerede for over 20 Aar siden havde afgivet en Erklæring, hvori ogsaa Fællesskabets Ophævelse mellem Bonden og Husmanden var optaget blandt de gavnlige Forbedringer, man skulde arbeide for, dog endnu maatte overføre dette Forhold paa det nye Landbrug. Derimod var der et andet Fællesskab, som Bonden havde havt, der var hævet forinden den Tid, nemlig det saa eiendomlige Avlingsfællesskab med hans Karl, der endnu mere end alt Andet maa tilskrives Oldtidens særegne Forholde. Dette Fællesskab bestod deri, at Karlen lønnedes med Afgrøden af et vist Maal Korn, og

som han var Medarbeider i Bondens Bedrift, saaledes ogsaa blev Lodtager i Udbyttet af denne. Som Følge heraf stod han heller ikke i Tyendeforhold til Bonden, saaledes som de andre Folk, denne lønnede, men var i hans Arbeide som en „Løskarl", der tog til ham for Somren eller Vintren, eller for begge Dele, ligesom han syntes, og igien forlod ham uden Opsigelse. En saadan Stilling og Lønningsmaade viser hen til de Tider, da Bonden idelig var borte i Leding fra sit Hiem, og den, hvem han havde betroet sin Bedrift, og derfor knyttet hans Fordel paa det nøieste til denne, var en fri Mand, der boede under hans Tag med egen Husstand, som han skulde underholde af hvad han saaledes fik for sit Arbeide. At Grundtrækkene af dette Forhold kunde bevares, da Bonden selv overtog sin Bedrift, og hans Medhiælper blev en ugift Karl, der spiste ved hans Bord, maa dels forklares af, at Bonden i den nærmeste Tid efter denne endnu ofte var fraværende, dels af, at det, afset fra alle Hensyn, stemte med Folkets Grundsætninger at lønne den frie Virksomhed paa denne Maade. Men hvad der kunde passe for andre Tider, passede ikke for Bondens senere Tilstand, og under de Følger, som Bondens tiltagende Armod maatte have paa Forholdet mellem ham og hans Karl, og som endnu mere forøgedes ved dennes Uafhængighed, maatte dette Fællesskab nu i høi Grad blive skadeligt for ham, dels ved den Medraadighed ved Driften, som Karlen kunde giøre gieldende paa Grund af sin Medret i Avlen, dels ved at Karlen, naar han solgte sin Andel i Høsten paa Kærven, hvor han ikke havde villet lade sig afkiøbe Straaet af Bonden, derved berøvede Gaarden dette. Karlene paastode imidlertid deres gamle Rettighed, og trods Lovens gientagne Forbud ligefra Begyndelsen af Aarhundredet (Fr. 19de Febr. 1701, 1ste Juli 1746) vedbleve de dog, hvor de kunde det, kun at ville tiene paa den Maade, og indtoge saaledes en egen fri Stilling, indtil Fr. 23de Marts 1770 aldeles indordnede dem under Tyendet, og paa det strengeste skred ind mod Sædlønnen, idet den satte Böder for blot at forlange den, og hvor en Bonde havde maattet antage en Karl for den, dømtes Karlen til at have forbrudt sin Løn for det Aar. Klosterets Bestyrelse havde allerede et Par Aar forinden Loven udkom henvendt sin Opmærksomhed paa Afskaffelsen af denne Lønningsmaade, der, som vi see af en Indberetning over Vemmetofte Gods noget tidligere, var den almindelige

her, uden i de enkelte Byer, hvor Høsten var saa slet mellem Skovene, at Lønnen ansattes i Penge [1]).

[1]) Denne Indberetning er fra 1757 og giver en klar Forestilling om Beskaffenheden med denne Lønningsmaade; hvorfor vi her skulle sammenstille Beretningen om de 4 Byer, for hvilke den er affattet fuldstændig.

Byerne	Karlens Løn				Karlens Høst det ovennævnte Aar								
	i Udsæd paa Marken.			i Havrejord, som han selv besaaer.	paa Kærven.						af Traven.		
	Rug.	Byg.	Havre.		Rug.		Byg.		Havre.		Rug.	Byg.	Havre.
	Skp.	Skp.	Skp.	Td. Land.	Trave.	Neg.	Trave.	Neg.	Trave.	Neg.	Td.	Td.	Td.
Spiellerup	3	4	12	„	1	3	2	8	2	4	1½	1½	2
Taagerup	4	4	12	„	1	4	1	„	1	„	1½	1½	2
Smerup	4	4	12	„	1	10	1	6	1	6	1½	1½	2
Torøie	3 (nyt Maal)	3 (nyt Maal)	12	1	2	10	1	10	4-5	„	1¼	1¼	1½

Ved de andre Byer berettes ikke, hvad Karlene have høstet til deres Part det Aar, men kun den faste Sædløn. Denne var i Stubberup og Ebbeskov som i Taagerup, i Faxe By omtrent som i Torøie, nemlig 3 Skp. Rug, 3 Skp. Byg, 1 Td. Havre, og 1 Td. Havrejord til selv at besaae, i Vivede som i Spiellerup, dog bemærkes, at Karlene der foretrække Penge, da Sæden groer saa slet til. I Skovbyerne Kiessendrup og Hylleholt var Lønnen i Penge. Hvormeget Bonden herefter maatte afgive af sin Høst til Karlen, kan bestemmes af hvad der ovenfor er anført om Gaardenes Udsæd i Spiellerup (S. 149, 2den Anm.).

I „Historisk Tidskrift" I, 1859, p. 112—147 har afdøde Professor H. M. Velschow leveret en Afhandling om den særegne Klasse af den danske Bondestand, som i Middelalderen kaldtes „Bryder". Denne Afhandling er en videre Udførelse af et tidligere Arbeide, og støtter sig til en fornyet Undersøgelse af de herom handlende Steder i de gamle Provindsiallove fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, hvorefter det anses for afgiort, at Bryden (»bryti«) d. e. den, der bestyrede Andenmands Gaard, ogsaa dengang har været Medeier af Gaardens Løsøre, eller været Fællesbryde (»fælægs bryti«), som dette kaldtes, og at saaledes alle de sparsomme Bestemmelser, der findes om Bryderne i Lovene, skulle henføres til Fællesbryderne. Men selv om Rigtigheden af denne Antagelse kan betvivles, og Forfatterens Begrundelse af den mere bestyrker hvad han siger om den Vanskelighed, dette Spørgsmaal altid har voldt Historikerne og de Lovkyndige, end bringer Spørgsmaalet selv paa det Rene, fremgaaer det dog med Bestemthed af denne Afhandling, at vi i vore Kilder aldeles ingen Oplysninger have om de Vilkaar, hvorunder den almindelige Bryde var stillet, uagtet det var ham, der udgiorde den talrige Stand, som stod ved Siden af Bonden, og afløstes paa denne Plads først af Redesvendene, siden af Karlene. Hvad videnskabelige Undersøgelser imidlertid ikke nu kunne bringe for Dagen, komme vi til Kundskab om ved den her berørte Lønningsmaade af Karlen, thi naar denne er ligesaa uensartet med den senere Tid, som den stemmer med den Tid, hvori Brydenavnet hørte hiemme, og Forbindelsen mellem Karlen og den almindelige Bryde er historisk givet, saa ere vi

Ved Indførelsen af det nye Agerbrug havde det end mere vist sig, hvor nødvendigt det var at Bonden sikkredes mod Tiendeydelsen paa Kærven baade for Tabet af Foderet og den Sinkelse, hans egen Indhøstning derved var udsat for, og med Aaret 1796 begyndte derfor Tiendernes Overgang paa Godserne til en fast Kornafgift af ½ Td. Byg for 1 Td. Hartkorn.

Vi have her de Forbedringer, som Bestyrelsen foretog paa Klosterets Godser, og føie vi til disse de Forandringer, som Fæstevæsenet og Hoveriet undergik her, som andenstedes, ved at inddrages under retlige Bestemmelser, da have vi den Tilstand, der fandt Sted paa disse Godser, da Loven af

ogsaa berettigede til i Karlens Avlingsfællesskab med Bonden at see det samme Fællesskab, som den almindelige Bryde havde med Bonden, og hvorunder Ladefogden ogsaa var stillet, der under Navnet „Bryde" bestyrede Hærmandens Gaard, og den kgl. Ombudsmand, der under samme Navn bestyrede et Krongods, d. e. et Fællesskab, som giorde den til Part i Indtægten af en fremmed Jord, som bestyrede den, og saaledes indskød sin Tid og sit Arbeide i den. Det var for dette Indskud at den almindelige Bryde lodtog i Avlingen, for at han ikke skulde forrette sit Arbeide ved den som en Leiesvend, eller, som det dengang kaldtes, en Leiedreng (»leghedræng«), og naar Fællesbryden dertil indskød sine Midler i Bedriften, og saaledes fik en større Andel i Udbyttet, var det kun en Udvidelse af dette Fællesskab, hvorved Bonden ogsaa fik en Betryggelse for Brydens Behandling af hans Indbo og Besætning, naar denne var Medeier deraf. Det er derfor ogsaa baade simpelt og naturligt, at forklare Bryde som Plovmand, og at udlede Benævnelsen af de raae, ofte stenhaarde Jorder, der skulde indtages til Dyrkning, saaledes som Ordet, „at bryde", endnu bestandig bruges om disse, og vi deri maa see den første Betegnelse for al Pløining. Hermed stemmer ogsaa Benævnelsen „Redesvend" (»ræthe swen«), naar vi ved Forklaringen af Ordet, „at rede", holde os til den gamle Betydning af „at harve", i hvilken det endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede her brugtes om Jorden. Vi have da tillige i denne Benævnelse en fuldstændig Betegnelse af den Forandring, som foregik i Brydeforholdet, da Bonden blev Jordbruger, og kun tog en ugift Karl paa Gaarden til sin Medhiælper, der kiørte Harven, medens han selv gik efter Ploven. Hvorlænge Brydenavnet har holdt sig efter denne Forandring, vide vi ikke, men er ogsaa Navnet tidligere gaaet af Brug i vort Land end i de andre nordiske Lande, saa har Forholdet dog i sine Grundtræk bevaret sig nær op til vor Tid. Ja, der er neppe Spørgsmaal om, at vi kunne forfølge dets Spor ud over den oven omtalte Fr. af 1770, og at vi endnu den Dag idag have en Levning af det i den saakaldte „Pundtærskning", der betales efter det gamle Kornmaal af Pund og Ort (½ Pund) og med den gamle Beregning af Tønden til 6 Skiepper, saaledes at Tærskeren faaer den 25de Skieppe ɔ: 1 Skp. for Pundet (Pundskieppen), naar han modtager Kosten, og det Dobbelte, den 13de Skieppe ɔ: 1 Skp. for Orten (Pundørteskieppen), naar han koster sig selv. Denne Betaling er uforandret saaledes som den har været fra Fortiden, og naar den ikke blot gaaer op til Pundberegningen, men ud over denne til Orten, altsaa op til den ældste Tid, da ligger det nær, at vi her have Forholdet for os mellem Brydens Tærskelon, der kostede sig selv, og Redesvendens eller Karlens, der fik sin Kost hos Bonden, og at vi ogsaa efter det samme Forhold kunne slutte os fra Karlens Avlingsløn til Brydens.

20de Juni 1788 traadte i Kraft og Stavnsbaandet hævedes overalt i Landet ved Aarhundredets Udgang.

Betragte vi den Virksomhed i Tale og Gierning, som Landboforholdene vare en Gienstand for i denne Periode, finde vi, at den dels ledtes af mere philanthropiske dels af mere practiske Grundsætninger, og at den derefter delte sig i tvende Retninger, hvoraf den ene satte Selveiendom og Hoverifrihed som det Første, og derved fortrinsvis lagde Vægten paa den moralske Indflydelse af denne Forandring og den deraf følgende Driftighed, medens den anden derimod gik ud fra det Materielle, og vilde have at Grundlaget for Landboforholdenes Opkomst skulde søges i Agerbrugets Forbedring, og at Hoverifrihed og Selveiendom ikke skulde komme før Bonden giennem et velordnet Agerbrug var bragt til Bevidsthed om Betydningen af disse Goder, og havde faaet Lyst og Midler til selv at erhverve sig dem [1]).

Klosterets Bestyrelse hyldede, som vi have set, den sidste Anskuelse, og hvorvel Medlemmerne af den havde skiftet, var der i den Henseende ikke foregaaet nogen Forandring, og længe før der endnu var giort Skridt til det nye Agerbrug paa Godserne, havde den erklæret sig i den Retning, dengang Spørgsmaalet om Hoverifrihed og Arvefæste var kommet til en almindelig Undersøgelse i

[1]) De som gik foran i den første Retning vare Stolberg, den ældre Bernstorf, Reverdil og de Godseiere, paa hvilke han virkede. I Spidsen for den anden Retning stod A. G. Moltke, og Flertallet af Landets Godseiere, der toge sig af deres Bønder, sluttede sig til ham. Det var for at forsvare denne Retning mod de videre gaaende Fordringer, at Bemmetoftes forrige Curator, Wedel-Jarlsberg, i 1782 udgav sin „Veiledning til et rigtigt Begreb om de danske Jordgodsers Indretning", der har overleveret Wedel-Jarlsbergs Navn til Efterslægten paa en Maade i Bondesagen, der hverken svarede til hans Sindelag eller hans Bestræbelser. Han tilbageviste nemlig heri den Ensidighed, hvormed Skylden for Bondestandens Forfald udelukkende lagdes paa Godseierne, med den modsatte Paastand, at Godsforholdet var en Velgierning for Bondestanden, og vilde historisk paavise, hvorledes denne var gaaet frem under dette efter Enevoldsregeringen. Ligeoverfor denne Yderlighed udgav Morgenstierne Aaret efter sit ovenanførte Skrift, der optog Forsvaret paa en roligere og mere alsidig Maade. Begge disse Skrifter bleve senere anmeldte fra det modsatte Standpunkt af Martfeldt („Minerva" 1790, IV); og naar Martfeldt her godtgiorde, hvor overfladisk Wedels Kundskab og Omdømme var om Landboforholdenes historiske Udvikling, da var det utvivlsomt ogsaa i Modsætning til den saa urigtige historiske Stilling, Wedel-Jarlsberg havde indtaget til dette Spørgsmaal, og den Maade, hvorpaa han derfor bedømtes, at Tyge Rothe, der var hans Nabo paa Tybierggaard, i sit ogsaa ovenfor anførte Skrift om det danske Landvæsenssystem i 1783, hvor han S. 70 fremhæver Wedel-Jarlsbergs Virksomhed for sine Bønder paa Raunstrup Gods, siger om ham, at der skyldes en „Hædrelses Tribut til den Mand, paa hvilken ellers Aanden fra gamle lærde Brahers, Ranzauers og Rosenkrandsers Dage hviler".

Landet ved den Landvæsenscommission, som Reverdil den 28de October 1767 havde faaet oprettet under Forsæde af Baron Rosenkrands til Rosenlund, og som i sit første Møde havde vedtaget, at lade alle Godsmyndigheder i Landet opfordre til at erklære sig over Midlerne til Landvæsenets Ophiælpning, hvilken Beslutning Regeringen ogsaa, uagtet Reverdils strax derefter fulgte Afskedigelse, i Slutningen af Aaret bragte i Udførelse. Ifølge det Udkast her haves af 15de Febr. 1768 til den Betænkning, som i den Anledning skulde indsendes til Regeringen, erklærede Klosterets Bestyrelse, at hverken Arvefæste eller Hoverifrihed kunde indføres paa dets Godser, saalænge Bøndernes Omstændigheder og Gaardenes Tilstand ikke var anderledes, og at det ei heller kunde indsees, hvorledes Hovedgaardene i saa Fald skulde blive besørgede i den her saa vanskelige Indhøstning, da der var faa Arbeidsfolk i denne Egn. Hvad der her var yttret, bestyrkedes end mere ved Forandringen til samme Tid paa de hosliggende giorslevske Godser, hvor baade Arvefæste og Hoverifrihed skænkedes Bønderne paa Vilkaar, der ikke stode i noget Forhold til disse Rettigheders Værdi, og de desuagtet saavelsom Hovedgaarden kom i den beklageligste Forfatning [1]). Ikke længe efter finde vi atter, at Spørgsmaalet om Hoverifrihed har været Gienstand for en Betænkning, og denne kunde da ogsaa støtte sig til den Erfaring, man havde fra de giorslevske Godser, naar der deri fremhævedes, at man ikke kunde tage Forholdene fra Omegnen af Kiøbenhavn, og derefter bedømme Bondens Stilling ude paa Landet, der hverken havde nogen Bifortieneste, hvorfra han kunde tage sine Hoveripenge, eller kunde komme til nogen Erkiendelse af det Værd, Hoverifriheden havde for Arbeidet ved hans egen Gaard, saalænge han ingen anden Driftsmaade kiendte end den gamle. Hvad der imidlertid saaledes kunde fremdrages fra de giorslevske Godser mod Hoverifrihed og Selveiendom, mødtes fra den anden Side med Henvisning til Bernstorf Gods, og den Erklæring, at man ikke kunde hente sine Beviser fra Godser, der ikke, som dette, vare udskiftede af Fællesskabet og udflyttede [2]). Striden blev saaledes staaende, og vi see

[1]) Jvnfr. N. H. Weinwich, „Historiske Efterretninger om Stevns Herred", 2den Udg. Kbhvn. 1796, S. 22—46; og „Oplysning om Giorslev, Søholm og Erikstrup i Lindencrones Tid", Kbhvn. 1782, udgivet uden Navn af Provst Neuchs, Sognepræst i Hellested, Stevns Herred.

[2]) I de ovenfor anførte Stridsskrifter havde Wedel-Jarlsberg henvist til de giorslevske Godser som Vidnesbyrd om, at Bønderne vare bedre tiente med at være Fæstere og og giøre Hoveri end ved saaledes at frigives. Hertil svarede Martfeldt: „Er Giorsløv et værdigt Exempel at anføre eller for nogen Proprietair at lægge Mærke til?"

hvilke Skrifter, der vexledes i den i Aarene 1782—83, hvori den Bitterhed ogsaa træder frem, hvormed den førtes, mindre fordi den hidrørte fra modsatte Anskuelser om den rette Fremgangsmaade, end fordi den førtes som en Strid mellem Fædrelandets Interesser og den Enkeltes, mellem Menneskerettigheder og Penge. Spørgsmaalet trængte saaledes i høi Grad til at Regeringen tog det i sin Haand, og den Bestyrelse, der nu var kommen ind i denne, inddrog det ogsaa snart under Lovgivningen, og idet den gjorde det til Grundlaget for sin store Virksomhed i Landboforholdene, løste den det ogsaa paa den mest heldbringende Maade for Landets Udvikling, ved at den, uden at ville gjøre noget Indgreb i Eiendomsretten, erkiendte Hoveriets og Fæstevæsenets lovlige Bestaaen, men underkastede dem Lovgivningens Reformer, og derved paa den ene Side søgte at hæve og beskytte Fæsteren ved at bringe ham ud af den retsløse Tilstand, hvori han befandt sig, og paa den anden Side tillige at aabne Veien for Forandringer i dette Forhold, hvor disse ikke nu kunde skee. Det Maal, hvortil der skulde arbeides, udtalte Grev Christian Ditlev Reventlov i Rentekamrets Forestilling af 11te Juni 1786, der igiennem en Række af Enkeltheder paaviste, hvorledes Hoveriet og Fæstevæsenet, uagtet Vornedskabet var hævet, dog ganske vare givne i Godseiernes Vold, og derfor indstillede, at der maatte nedsættes en Commission til at hæve denne Tilstand, og at det maatte „paalægges Commissionen at gaae tilbage til de Rettigheder og Pligter, som i Kraft af Vornedskabets Ophævelse maatte forblive for Husbonde og Fæstebønder". Efterat Regeringen endnu havde draget Spørgsmaalet om Stavnsbaandet ind under Commissionen, nedsattes denne under følg. 25de August med et Commissorium til at behandle de Landbosager, Regeringen vilde underkaste en ny Lovgivning, hvoriblandt navnlig disse 3.

Under Medvirkning af denne Commission udkom nu i Løbet af de næste 4—5 Aar Forordningerne af 8de Juni 1787 om Retsbestemmelserne ved Fæstevæsenet, af 20de Juni 1788 om Stavnsbaandets Afløsning af en almindelig Værnepligt i Bondestanden, og af 14de Juni 1791 om Hoveriet. Den sidste indledtes paa det smukkeste ved den under 25de Marts forudgaaende Forordning, der afskaffede alle legemlige Straffe med Træhesten, Gabestokken, og den spanske Kappe, og satte Bøder eller retlig Afstraffelse istedenfor den Husbonden fra Vornedskabets Tid i danske Lov tillagte Husstraf. Rentekamret havde i sin ovenanførte Forestilling yttret, at der ikke paa de Godser, som bleve godt behandlede, vilde fremkaldes nogen Forandring i

den virkelige Tilstand ved de nye Lovbestemmelser; dette var ogsaa Tilfældet paa Klosterets Godser ikke alene med Hensyn til Fæstevæsenet, men ogsaa til Hoveriet. Allerede forinden alle offenlige Bestemmelser var Hoveriet nemlig fastsat her ved Hovedgaardenes Drift, og bestod ifølge den ovenanførte Betænkning af 15de Febr. 1768 i 1 Td. (6 Skp.) Rugland, 8 Skpr. Bygland, og 2 Tdr. Havreland, som skulde behandles og høstes af hver Gaard; hvilket tilligemed det øvrige forskiellige Arbeide efter Fr. 6te Mai 1769 ansattes til faste Dage, og med et Middeltal ugeligen omtrent kom til at udgiøre 1½ Kiøre- eller Spanddag, og 3 Gangdage med en Karl, Dreng, eller Pige. Denne Ansættelse underkastedes vel forskiellige Omskrivninger, men ingen væsenlige Forandringer i sig selv hverken ved Fr. 20de Febr. 1771, der bestemte, at Hoveriet skulde ansættes efter Bøndergaardenes Hartkorn, eller ved Fr. 12te August 1773, der hævede denne, og tillod Godseieren at tage saameget Hoveri til sin Gaard, som den behøvede, uden noget Hensyn til Bønderne. Ikke heller finde vi, at den holstenske Drifts Indførelse havde nogen Indflydelse i saa Henseende, da der selv med denne vedblev at være et gunstigt Forhold mellem det hoverigiørende Gods og Hovedgaardenes Avlinger [1]). Da Fr. 14de Juni 1791 derfor udkom om Hoveriet, og bestemte, at der skulde indgaaes nye frivillige Foreninger om det, og at det ikke alene noie skulde fastsættes for hvert Slags Arbeide, men ogsaa for hver Aarstid, vilde Bønderne her ogsaa strax være gaaede ind paa den, naar de ikke, som andensteds, havde faaet den Formening, at Eierens Ret til Hoveriet ogsaa var forandret; men saasnart de vare komne ud af denne Vildfarelse ved den kgl. Resol. af følg. 14de Decbr., blev Forordningen ogsaa bragt i Udførelse, og 14 Dage efter indgik Bønderne paa begge Klosterets Godser under 29de Decbr. en mindelig Overenskomst om deres gamle Hoveri kun med den nærmere Fordeling af Arbeidet, som Forordningen paabød, og det tilføiede Forbehold af Deltagelse i alle de Bestemmelser, Hs. Maj. maatte træffe til Gunst for Forandringer i Hoveriet. Den 3die April næste Aar blev Foreningen indgaaet for Retten og den følg. 8de Mai stadfæstet af Amtmanden som billig.

[1]) Paa Vemmetofte var der 80 hoverigiørende Gaarde og Kobblerne paa 60 Tdr. Land, paa Høistrup 60 hoverigiørende Gaarde og Kobblerne paa 45 Tdr. Land, altsaa kom der ikke ved nogen af Hovedgaardene 1 Td. Land i hvert Kobbel paa en Gaard, og Landinspectør S. Klestrup siger i sine „Antegnelser" med Wedell Jarlsbergs tidtnævnte Skrift (S. 38), at det er et gunstigt Hoveriforhold, hvor en Bonde har under 1 Td. Land at dyrke i de paa holstensk Maade indrettede Kobbler eller Sædemarker.

At Hoveriet saaledes atter var fastsat i Dage, forhindrede naturlig ikke, at det overalt, hvor det kunde ske, ombyttedes efter Bøndernes Ønske, ligesom ogsaa tidligere, med bestemt Arbeide, som Enhver kunde fuldføre i den kortest mulige Tid. Paa denne Maade forblev Hoveriet paa Klosterets Godser under de yderligere Bestemmelser, som Fr. 6te Decbr. 1799 satte for Øvrighedens Indseende med det, indtil dets ønskelige Afløsning kunde indtræde. At dette Hoveri, der saaledes havde holdt sig paa sit gamle Grundlag fra Midten af Aarhundredet, ogsaa var billigt, som ovenfor er udtalt, erkiendtes igien nogle Aar senere af den da nedsatte Hovericommission, som derimod erklærede Hoverilisterne at være for høie paa de omliggende Godser Lystrup, Egede og Rosendal[1]).

[1]) Rosendal er det oprindelige Totterupholm, som 3 Aar efter Baron Holger Rosenkrands's Død (August 1786) solgtes af Brodersønnen Iver Rosenkrands som almindelig Hovedgaard til Kammerraad Haagen Christian Astrup, hvorved Navnet ifølge en kgl. Bevilling af 1ste Jan. 1789 forandredes fra Rosenlund til Rosendal, hvilket Navn Gaarden har beholdt under de senere Eiere, som have kiøbt den*). — Det store Hoveri, som saaledes ses at have været paa dette Gods fra ældre Tid, maa føres tilbage til Baron Holger Rosenkrands, og naar der ved Siden af dette hverken foreligger nogen Kiendsgierning, for at Rosenkrands har foretaget sig Forandring ved Godsforholdene til Fordel for Bønderne, eller ved Stiftelser giort noget for Godset, og det derhos ogsaa paa anden Maade bestyrkes, at Rosenkrands, hvor godt han end omgikkes sine Bønder, dog ikke mindre derfor varetog sin Interesse ligeoverfor dem, da kan man ikke fra Reverdils Standpunkt forstaae, hvad han skriver under sit Besøg paa Rosenlund den 3die October 1768 til Rosenkrands's Broderdatter Fru Gabel (p. 514) om den Lykke, som Rosenkrands »fait sentir a tous ceux, qvi dependent de lui«, ligesaalidt som man forstaaer, hvorledes Reverdil kunde vælge en Mand som Rosenkrands til at staae i Spidsen for de af ham paatænkte Reformer, der var bekiendt som en Modstander af disse, og utvivlsomt hverken ved sine egne Udtalelser, eller ved det Omdømme, der var om ham, gav Reverdil nogen Grund til at troe, at han kunde faae ham til at forandre sine Anskuelser. Man faaer derfor ogsaa fra den Side, man her maa forklare sig Reverdils Færd, det Indtryk, at han ikke har været den practiske Opgave voxen, som hans ædle Menneskekiærlighed tilskyndede ham til at paatage sig, og har Reverdil ikke blot formaaet Lindencrone til at frigive sine Godser, som man ser af hans Memoirer, men vel ogsaa foranlediget den Maade, hvorpaa dette skete, saa ligger her Beviset derfor, og det bliver til ham, at vi maa henføre, hvad Reuchs siger i sit ovennævnte Skrift om de giorslevske Godser, at begikkes der nogen Feil ved deres Frigivelse, da hidrørte dette fra de „daværende Orakler og skinnende Lys i Landvæsenet, som Lindencrone ganske overlod Udførelsen til, og som maa bære Skylden, om Sagen blev grebet gal an“.

*) Socapitain Laurids Moss Hofgaard 27de Januar 1801, Grev Conrad Sophus Danneskiold 21de Januar 1806, begge med Interessenter, og Grev Gustav Holck-Winterfeldt Juni 1837.

Vi skulle her endnu kun fremhæve et almindeligt Punkt af de Forandringer, som have deres Rod i det 18de Aarhundrede, og det er Skovene. Der findes en Bestand i vore Skove, hvis Opkomst strækker sig over et Tidsrum, der omfatter en 20—30 Aar af det forrige Aarhundrede, og begynder noget før Midten af dette. Hvor denne Bestand er bleven skaanet, udmærker den sig ved en rig og kraftig Væxt, der vidner om, at den er fremkommen i en Tid, da Skovbunden nød Fred og Planteudviklingen uhindret foregik paa den, og Skovene saaledes vare under Vilkaar, som dannede en Modsætning baade til den tidligere Medfart med dem og til de Anskuelser, vi endnu træffe om deres Behandling efter den Tids Ophør. Denne løsrevne Periode, der strækker sig som et Culturbælte over vore Skove, skyldes Qvægpesten, der saalænge skaffede Skovene Fred for de Ødelæggelser, som den overhaandtagende Afgræsning af Qvæget fremkaldte paa Selvvæxten, og derved efterlod sig et Minde, der er kommen Eftertiden tilgode fra de sørgelige Aar. Men idet Qvægpesten saaledes har indskrevet sig i vore Skove fra den lyse Side, have Holbergs Ord bekræftet sig om den, naar han siger i sin tidtanførte Afhandling fra Qvægpestens første Aar (S. 400), at „ved denne Hændelse kand en nye Epocha foraarsages udi Skovhistorien", thi Qvægpesten danner en særegen Epoche i det 18de Aarhundredes Skovhistorie, og det er neppe uden Forbindelse med dens Virkning i saa Henseende, naar vi see, at man dog i 1778 er kommen saavidt, at Skovrideren paa Vemmetofte erklærer, at det vilde være gavnligt, om man ikke aabnede Skoven for Kreaturene før midt paa Somren, for at de ikke skulde afæde de unge Skud.

Vi ville slutte med at kaste et Blik paa Bondens egen Tilstand efter den Tid, vi ovenfor have handlet om denne. At Bøndernes Gaarde vare i en daarlig Stand paa Bygningerne, see vi af Klosterbestyrelsens Betænkning af 1768, og det var ogsaa naturligt, at baade Eierens og Bondens Opmærksomhed droges bort fra dem i de Aar, hvor Alt kom an paa at skaffe Bonden og hans Kreaturer Føden, og senere da Forbedringerne begyndte paa Agerbruget, krævede dette deels saa mange Bekostninger, deels foretoges det under de staaende Spørgsmaal om Udskiftning og Udflytning, saa det var en Selvfølge, at der byggedes saa lidt som muligt. Vi finde derfor ogsaa, at Klosteret i hele denne Periode ikke opførte andre nye Gaarde, foruden dem i Lille Torøie og Lille Spiellerup, end de 6, som afbrændte i Smerup den 22de Juni 1746, og Skovridergaarden ved Vemmetofte Strand, som af-

brændte den 30te Marts 1750[1]). Men boede Bonden endnu ligesaa daarligt som tidligere, begyndte hans Kaar dog kiendeligt at forbedre sig, og der kom en Periode fra 1773—1782, hvor han saagodtsom ingen Restancer paadrog sig, og den gamle Drift ligesom til Afsked fik Leilighed til at vise, at det dog selv med den kunde gaae, naar alle Betingelserne vare saa gunstige, som de stillede sig i disse Aar, baade med Hensyn til Veirforholdene og til Afsætningen, der aabnede sig under Nordamerikanernes Kamp med Moderlandet. Derefter fulgte vel igien 4 daarlige Høstaar, hvori Godserne maatte have betydelige Tilskud, disse gik imidlertid umiddelbart foran den holstenske Drifts Indførelse, der ogsaa, som vi ovenfor have set, strax viste sin gavnlige Virkning paa Godserne. Vi finde derfor i de sidste 20—25 Aar af Aarhundredet forskiellige Beviser hos Bonden selv paa, hvorledes han er kommen sig[2]).

---

[1]) Om denne Ildebrand berettes der, at den udbrød om Middagen Kl. 1 og udbredte sig i et Nu over alle 3 Længer paa Gaarden, saa Skovrideren (Grandjean), der laae syg af „Flækfeber", med Møie bragtes ud af Huset, og hans Broder, der var Birkedommer i Holbekegnen, og var kommen ridende til ham, mistede sin Hest, der brændte i Stalden med Saddel og fuld Oppakning, hvoriblandt en Pose Penge, der skulde ind til Kiøbenhavn.

[2]) At saaledes den gamle kostbare Sølvbesætning til Mandens Dragt, som vi ikke have set i alle Dødsboerne fra Aarhundredets Begyndelse, nu begyndte at vende tilbage mod dets Slutning, viser et Skifte os af 3die April 1793 efter afg. Gaardmand Mads Rasmussen i Spiellerup, hvis Stadsdragt bestod af en Vadmelstrøie med 24 Stkr. Sølvknapper, en Calamandes Brystdug med 8 Stkr. do., et Par Skindbuxer med 6 Stkr. do. og dertil hørende Sølvknæspænder, samt Sølvspænder i Skoene og Sølvspænde i Hatten. Og i et Skifte, der afholdtes i Hylleholt den 15de Mai 1790, see vi endogsaa efter en Husmandskone det Samme om Qvindens Dragt, idet hun til Stads har havt Sølvspænder i Skoene og en rød Silkedamaskes Bulle med Sølvmaller og Sølvlænke. Hertil kunne vi ogsaa føie, at en Bonde i Lund i 1776—77 var istand til at betale 100 Rdlr. i Indfæstning af sin Gaard. Og da Bønderne endnu kun delte altfor godt med Kromanden, maa det ogsaa sættes i Forbindelse med deres Indtægter, naar vi see, at der paa Skiftet, som den 18de Juli 1792 afholdtes i Dødsboet efter Værtshusholder Mads Christensen Stenberg i Spiellerup, udlagdes i reen Formue til Deling mellem hans Arvinger en Sum af over 9000 Rdlr.

XII.

Moltke forefandt ved sin Indtrædelse i Bestyrelsen 13 Damer i Klosteret, Priorinden iberegnet, han modtog det altsaa med det samme Antal, hvormed Plessen havde efterladt det, uden at de mellemliggende 18—19 Aar havde bragt nogen Forøgelse i det. Moltke maatte saaledes begynde her, hvor Plessen havde hørt op, og han knyttede ogsaa strax sin Bestyrelse i den Henseende til Plessens ved at vise, hvorledes han vilde virke for Klosterets Udvikling i Plessens Aand. Det første Skridt, han nemlig foretog sig ved Klosteret, var et Forslag om at oprette en ny Plads ved det paa Grund af den Arv, det havde modtaget af Høielse, idet han gik ud fra Klosterets Forpligtelse til at udvide sin Virksomhed efter Stifterindens Bestemmelse, naar det var istand dertil. Men hvor betydelig Arven efter Høielse end var, formaaede den dog ikke at betage Klosterets Medlemmer deres Frygt for Stiftelsens mislige Stilling, og de erklærede derfor, at man langt snarere burde nedlægge en Plads end oprette en ny, naar man af Fortiden saae, hvorledes et saadant Beløb kunde medgaae i aarlige Tilskud [1]). Dette Hensyn vilde Moltke ikke lade gielde og vedblev bestemt sin Anskuelse, men uagtet Sagen forhandledes i den første Samling, han var tilstede ved af Bestyrelsen, og Klostermedlemmerne af denne naturlig maatte ønske at imødekomme ham saameget som muligt, vedtoge de dog kun Forslaget paa hans udtrykkelige Forsikring, at kunde Klosteret ikke udrede denne Udgift, vilde han selv. Forslaget maatte saaledes tvinges igiennem, men Moltke kom ikke desto mindre derved baade til strax at hævde en bestemt Anskuelse i Bestyrelsen for dens Virksomhed, og til at indtage den ledende Plads i denne. De Vanskeligheder, han havde havt for at faae Klostermedlemmernes Samtykke til denne Indkaldelse, gientoge sig ikke senere, og det blev baade første og sidste Gang, at hans Forslag i den Henseende mødte nogen Modstand hos dem, idet deres Frygt for Klosterets Udkomme nu forsvandt under de Beviser, han Aar efter Aar forelagde dem paa dets Fremgang, og som naturlig maatte lade dem

[1]) Efter de Indtægter, der vare tilfaldne Klosteret i de 41 Aar, hvori det nu havde bestaaet, skulde dets Formue have udgiort en 104,700 Rdlr., men udgiorde kun 66,750 Rdlr.; det havde altsaa i den Tid tilsat en Sum af en 38,000 Rdlr., der, som vi have set, omtrentlig var det Arven løb op til.

vedtage hans Forslag til Damernes Indkaldelser med den samme Tillid, hvormed de saae Klosterets Capitaler og Godser under hans Bestyrelse; en Tillid han da ogsaa noksom yderligere retfærdiggiorde ved det Forhold, han her, som i alle Tilfælde, holdt mellem Indtægter og Udgifter. Paa denne Maade vedblev Moltke med Indkaldelserne, indtil han ved Udgangen af 1789 indtog den sidste af de 8 Damer, der manglede i Klosteret ved hans Indtrædelse, og derved besatte den 21de Plads[1]). Men i Løbet af den Tid var Klosterets Formue voxet fra 66,750 Rdlr. til 105,000 Rdlr., og Moltke kunde saaledes samtidig med at Klosteret var naaet til at underholde det fulde Antal, det skulde efter Fundatsen, ogsaa opfylde en anden Bestemmelse, som var knyttet dertil i denne, og forhøie Hævingerne i Klosteret, hvorved Damerne nu fik 200 Rdlr. istedenfor 150 Rdlr. og Priorinden et derefter afpasset Tillæg. Med denne Udvidelse forbandt Moltke en Forandring ved Klosteret med Hensyn til Gudstienesten. Ifølge Plessens Gavebrev til denne, skulde det aarlige Bidrag af 800 Rdlr., som dertil oppebares af Førslevgaard, nu have ophørt efter de derfor givne Betingelser; dette var imidlertid allerede sket et Par Aar forinden ved en Overenskomst med de 3 plessiske Arvinger, som under 25de Mai 1787 havde faaet kgl. Stadfæstelse, hvorved Bidraget inddroges fra den følg. Juni Termin mod en Godtgiørelse af 8000 Rdlr.[2]) Klosteret var saaledes ikke længere bundet ved den Indretning, som Gudstienesten havde havt, og da den tydske Præst saagodtsom ingen Menighed havde, fik Moltke det tydske Præsteembede ved Klosteret nedlagt ved et kgl. Reskr. af 12te Marts 1790, og Klosterets Omkostninger ved Gudstienesten derved tillige nedsatte. Aaret derefter bevirkede han ogsaa, at den Forbindelse ganske hævedes, hvori Klosterdamernes Vaisenbørn hidtil havde staaet til Klostermenigheden paa Vemmetofte, idet det bestemtes ved et Missive fra Biskopen af 21de Mai 1791, at Vaisen-

---

[1]) Med den første Plads, som besattes i 1776, indkaldtes den 14de Dame, den 15de indkaldtes i 1779, den 16de i 1780, den 17de i 1784, den 18de i 1786, den 19de og 20de i 1788 (Decbr.).

[2]) De plessiske Arvinger havde uvægerlig erlagt Bidraget til 1786, da de i en Skrivelse af 25de Septbr. forlangte, at det skulde ophøre, eftersom Klosteret nu selv maatte være istand til at udrede denne Udgift; da der imidlertid endnu dengang kun var 18 Damer i Klosteret, og Testator desuden maatte synes at have henstillet til Klosteret selv at afgiøre, naar det, efterat have optaget de 21 Damer, kunde undvære denne Understøttelse, indgik Plesserne, efter Curatorenes Forslag, paa at afkiøbe Afgiften med 8000 Rdlr., der saa mod 4% uopsigelig i 12 Aar skulde indestaae i Førslevgaard.

børnene skulde underviises og confirmeres i de Sogne, hvor Bonderne boede, som de vare udsatte hos[1]). Nogle Aar senere (1798) overtog Klosteret selv Damernes Forsørgelse af Vaisenbørnene, og for nu ogsaa at hæve Skolerne paa Godserne, bestemte Bestyrelsen i Aaret 1802 under 28de October, at der aarlig skulde uddeles 100 Rdlr. i 3 Præmier (50, 30, 20 Rdlr.) til de dueligste Skolelærere ved disse. Denne Uddeling skulde skee paa Prindsessens Fødselsdag den 28de August, og foregaae paa en høitidelig Maade i Klosterets Kapel.

Af de 38,000 Rdlr, hvormed Klosteret i de første 13 Aar af Moltkes Bestyrelse havde forøget sin Formue, hidrørte de 8000 Rdlr. fra den ovenberørte Godtgiørelse, det Øvrige var Overskud af Klosterets faste Indtægter, og naar dette da kunde løbe op til en saadan Sum uagtet Indkaldelserne og de betydelige Omkostninger, der vare satte paa Landbrugets Forbedring, da er det et Beviis paa de bedre Tider, og den Klogskab og Paapassenhed, hvormed Bestyrelsen gik frem i dem; og vi faae en Forestilling om, hvor sikkert Klosteret var stillet, da det ved Udgangen af 1789 indkaldte den sidste Dame, naar vi see, at det da kunde bestride alle sine faste Udgifter alene af Forpagtningsafgifterne af de 2 Hovedgaarde[2]).

I Løbet af de næste 5 Aar var Indførelsen af den holstenske Drift for størstedelen fuldendt paa Godserne og under disses Fremgang indkom nu Afgifterne saagodtsom uden al Henstand paa dem[3]). Da Klosterets Overskud derfor i disse Aar havde udgiort 20,000 Rdlr., og det var klart, at det ikke kunde blive staaende ved den Begrændsning af dets Virksomhed, der var afstukket for det i Fundatsen, medens Indskrivningerne paa den anden Side

[1]) Det var efterhaanden indseet, at det var tienligst for Vaisenbørnene at forblive paa Godserne og søge Skolerne der, og saaledes var Vaisenskolen paa Vemmetofte allerede factisk inddraget af Klosterets Bestyrelse i 1763, uden at der derom forelaae nogen offenlig Bestemmelse, hvilken Moltke nu tilveiebragte, samtidig med at han fik Børnenes Confirmation ordnet i Overensstemmelse hermed, som hidtil havde været foretaget af Præsterne paa Vemmetofte som et Tilsyn med deres Undervisning og Opdragelse.

[2]) De faste Udgifter i det fornævnte Aar vare 3100 Rdlr. til Hævinger, 3007 Rdlr. til Lønninger, Pensioner og Legater, 1950 Rdlr. til Klosterets Husholdning, ialt 7,957 Rdlr., og Forpagtningsafgiften af Vemmetofte var nu 4,600 Rdlr., af Hoistrup 3,500 Rdlr., ialt 8,100 Rdlr., hvorimod den for begge Gaarde tilsammen kun havde været 3000 Rdlr. i 1752, og 4000 Rdlr. i 1775.

[3]) De faste Afgifter af Godserne udgiorde dengang, med et omtrentligt Beløb, i Smaaredsel og Landgildepenge 900 Rdlr., og i Landgildekorn 60 Tdr. Rug, 500 Tdr. Byg, 160 Tdr. Havre.

tiltoge, foreslog Moltke at udvide Klosterets Understøttelse til Expspectantinder, for at der ogsaa kunde aabnes en Adgang til at nyde Godt af Klosteret, uden at være indtaget i det. Dette Forslag stemte ganske med de Følelser, som Plessen saa ofte havde udtalt med Hensyn til dem, der ikke opnaaede at komme ind i Klosteret, og da den øvrige Bestyrelse fuldkommen bifaldt Forslaget, blev det paa den derom giorte Indstilling tilladt ved et kgl. Reskr. af 8de Mai 1795 at optage Expspectantinder til Hæving, og Vemmetofte Kloster gav herved Stødet til den Udvidelse, som Klostrenes Virksomhed i den Henseende har faaet her i Landet[1]). Expspectantindernes Antal bestemtes til 16, 4 med 100 Rdlr. og 12 med 50 Rdlr.; men ved Reskr. af 11te Mai 1798 forhøiedes dette Antal til 40, hvoraf der for det første skulde være 36 i anden Afdeling, indtil der efterhaanden kunde dannes 2 ligestore Afdelinger paa 20, med 100 Rdlr. til Hæving i den første og 50 Rdlr. i den anden. Dette skete imidlertid allerede under 13de Mai 1802 som en Følge af den store Capital, Klosteret havde modtaget ved et Skovsalg den forang. 21de Decbr., hvorved Skovene, der hidtil intet Udbytte havde givet, paa en Gang skaffede Klosteret en Indtægt af 50,000 Rdlr., der indkom ved Skibseg, som solgtes til Flaaden, og hvoraf Bestyrelsen ikke havde vidst, at der var noget i Skovene, før den, for at komme til Kundskab om disses Beskaffenhed i den Henseende, ved Udvisningen i 1799 havde ladet dem undersøge ved en af Regeringens dygtigste Forstmænd, Skovrider Hilcker, og der da befandtes en Bestand i dem af 1781 Ege paa 16—20 Alen, der saa kiøbtes af Admiralitetet, mod at skulle modtages i 10 Aar.

Ved det ovennævnte Reskr. af 1798 var det bestemt, at Halvparten af Renten af de Capitaler, som for Fremtiden indvandtes, skulde oplægges til Klosterets Fond, og Halvparten være til Brug eller opsamles til Brug. Der var derved givet en fast Rettesnor, hvorefter man kunde gaae frem med de overskydende Indtægter, og efter den fortsattes det nu uden nogen Udvidelse, indtil den kgl. Resol. af 14de Juni 1809 var udkommen, der tillod Døttre af Rangspersoner i de 3 første Klasser at indskrives i Klosteret[2]). Men efter den Udstrækning, som Adgangen

[1]) De 2 første Klostre, som fulgte Vemmetoftes Exempel, vare Støvringgaard i 1798 og Roskilde i 1799.

[2]) Det hedder: „Vi ville allernaadigst, at Døttrene af dem, som have eller herefter forundes Rang i en af de første Classer af vor ny Rangforordning, skulle være berettigede til som adelige Jomfruer at indskrives i Vemmetofte Kloster".

nu havde faaet til Klosteret og den Indflydelse, dette maatte have paa de Indskrivendes Antal, foretoges saa i Begyndelsen af det næste Aar den store Udvidelse af Klosteret, hvormed Moltke afsluttede sin Virksomhed for det i denne Retning. Ifølge det derom under 10de Januar 1810 erhvervede kgl. Reskript bemyndigedes nemlig Klosterets Bestyrelse til at forøge Priorindens Hæving til 500 Rdlr. og Conventualindernes til 300 Rdlr., og sammen hermed at forhøie Antallet af de Expectantinder, der modtoge Hæving, fra 40 til 80, saa der nu foruden Priorinden blev 100 Damer, som Klosteret kom til Gode. Dernæst fastsattes med Hensyn til Expectantindernes Hæving, at denne for det første skulde indskrænke sig til 100 Rdlr. for de 20 ældste, saaledes som det nu var Tilfældet, og 50 Rdlr. for de følgende 60, men siden skulde den udvides til 4 Grader med 150 Rdlr. i første, 100 Rdlr. i anden, 75 Rdlr. i tredie, og 50 Rdlr. i fierde, og Expectantinderne derefter deles i 4 Klasser, hver paa 20. Og som de foregaaende Udvidelser af Hævingernes Antal havde været ledsaget med en tilsvarende Forøgelse af de Vaisenbørn og Fattige, der understøttedes af Klosteret, saaledes bestemtes ogsaa, at naar denne Ordning fuldstændig var kommen istand, skulde den Understøttelse, som Klosteret nu ydede til Vaisenbørn og Fattige, ligeledes udvides til 100 Vaisenbørn og 100 Fattige.

Klosterets Formue udgiorde nu 303,507 Rdlr., og var saaledes fra Udgangen af 1789 til Udgangen af 1809, altsaa i de sidste 20 Aar, forøget med henimod 200,000 Rdlr., hvoraf ¾ vare Overskud af Klosterets faste Indtægter; og naar det er under en saadan Bestyrelse, som Vemmetofte Kloster dengang havde, at man kan see, hvorledes Tidsforholdene stille sig, saa viser den store Fremgang af denne Stiftelse, hvor gunstige disse holdt sig for vort Land i denne Periode, og hvad der i det Hele kunde have været giort ud af dem for Landet, selv med det sørgelige Omslag, som siden indtraadte i dem. Klosterets Bestyrelse havde i Indstillingen til Kongen sammenstillet dets nuværende Tilstand med Tilstanden for 34 Aar siden, da Moltke blev Curator ved det, og dens øvrige Medlemmer havde derved villet fremdrage Moltkes Fortieneste af hvad, der her var udrettet, da Kongen derfor i Reskriptet bevidnede Bestyrelsen sin særdeles Tilfredshed, henvendte han denne Bevidnelse navnlig til Moltke.

Moltke havde i denne lange Aarrække oftere skiftet Medbestyrere. Den 12te Juli 1780 døde Priorinde Katharina Vincentina von der Osten,

67¼ Aar gammel. Til Priorinde efter hende valgtes den 22de s. M. Frøken Anna Frederika Bülow, en Datter af Marskal Engelcke Bülow; hun var født paa Vemmetofte den 8de Januar 1728, og døde her den 5te Januar 1808, paa faa Dage nær 80 Aar gammel. Hun var altsaa 52 Aar, da hun blev Priorinde, og Moltke dengang 34 Aar, og i 28 Aar vare de sammen i Bestyrelsen, i hvilke hun tog en stor Andel i denne, idet Moltke saagodtsom ledede hele Godsbestyrelsen ved Correspondance med hende, navnlig i de Aar, han boede paa Einsiedelsborg, til han overtog Grevskabet efter sin Faders Død (1784—1792), og ogsaa ved alle Forandringer med Klosteret indhentede hendes Betænkninger og lagde den største Vægt paa hendes Meninger, saa han aldrig foretog Noget uden i Overensstemmelse med hende. Der foreligger en Mængde Breve fra Moltke til hende, og naar vi af dem see den Høiagtelse, som Moltke bar for hende, og den Pris, han satte paa det Forhold, hvori han stod til hende, hvilket han, som han skriver i et af sine Breve, regnede for en af sit Livs Behageligheder, da have vi derved tillige Grunden til den store Interesse, hvormed Moltke kom til at knytte sig til Vemmetofte Kloster. Erindringen om hende har bevaret sig til vor Tid, og Alle, som have udtalt sig om hende, ere enige om at skildre hende som en Qvinde af sjældne personlige Fortrin og en omfattende Dannelse[1]). Til Priorinde Bülows Efterfølgerinde havde man ønsket Frøken Katharina Elisabeth Plessen, en meget klog og begavet Dame, og dertil en Slægtning af den Mand, der havde giort saa meget for Klosteret, men hun undslog sig, fordi hun selv ikke fandt, at hun var det danske Sprog mægtig nok til at modtage Posten[2]). I Conventet den følg. 11te Febr. (1808)

[1]) Mynster, der havde kiendt hende fra Bregentved og Spiellerup, og været Præst i Spiellerup, da hun døde, anfører hende i hans Meddelelser af sit Levnet (S. 87—88) som „en mærkelig Personlighed", og siger, at hvor indgetogent hendes Liv end havde været (— hun havde kun fra sit 12te—15de Aar været borte fra Vemmetofte —), var dog „Intet af hvad der foregik i Verden hende fremmed, (og) hun var vel bekiendt med de bedste franske, tydske og engelske Forfattere", og idet han beskriver Indtrykket af hendes Ydre og hvorledes hun styrede Klosteret, tilføier han, at hun saavel i, som udenfor Klosteret nød almindelig Agtelse. Mynsters Samtidige paa Vemmetofte, medens han var i Spiellerup, Præsten Bjørn, yttrer i Kirkebogen ved at omtale hendes Egenskaber, at „Alle, som have kiendt hendes Person, ville stedse mindes hendes Navn med den mest uindskrænkede Høiagtelse formedelst hendes ualmindelige Indsigter, ædle Hierte, og sande Gudsfrygt".

[2]) Hun var af den plessiske Linie „Dönckeldorf" og en af de 6, som Plessen i 1746 havde indskrevet i Klosteret. I 1770 flyttede hun ind i Klosteret fra Meklenborg, men da hun ikke havde været andre Steder i Landet, havde hun Vanskeligheder ved

faldt saa Valget paa Frøken Margrete Birgitte Kathrine von der Osten, der var en af de 3 ovenfor anførte Broderdøttre, som den ældre Priorinde Osten havde indskrevet i Klosteret paa de hende af Plessen skænkede Pladse. Frøken Margrete Osten var en blid og dannet Personlighed, men besad Intet af sin Fasters Forretningsdygtighed, endnu mindre Noget af dennes Forretningslyst; hun antog derfor ogsaa Valget kun paa den Maade, at Frøken Plessen lovede at ville yde hende sin virksomme Bistand ved den indre Bestyrelse, og Curatorene ganske at ville paatage sig den ydre. Det første var mundligt, men med Hensyn til det sidste er der skriftligt afgivet den Erklæring af Curatorene til Protokollen, at de ikke alene fremdeles, som hidtil, ville varetage Klosterets Anliggender, men ogsaa „være Priorinden til al billig Lettelse, at hun og Conventualinderne saalidt som muligt skulle være bebyrdede efter Fundatsens Bestemmelse og Hensigt". Da denne Erklæring er afgivet i Conventet og skriftlig fastholdt af dette, maa den slutte sig til de i Conventet førte Forhandlinger, og betragtes som en Overenskomst i dette, om at vende tilbage til Fundatsens Bestemmelser for Bestyrelsen, hvortil man ogsaa siden har holdt sig.

Da denne Forandring skete, havde Moltke en 2—3 Aar iforveien anden Gang skiftet Medcurator. Den 11te Juni 1803 døde Brokkenhus, der var Klosteret meget hengiven og i 27 Aar var Curator ved det med Moltke. Han efterfulgtes af Geheimeraad Christian Brandt, en ældre Broder til Grev Enevold Brandt, men ganske ulig denne, og en meget værdig og anset Mand i hele sit Liv [1]). Geheimeraad Brandt var dengang udtraadt af sine offenlige Stillinger, og levede alene for Bestyrelsen af Skolestiftelsen paa Herlufsholm, hvis Patron han i flere Aar havde været [2]). Han forbandt dermed

---

Sproget, der dog ikke syntes de Andre saa betydelige, som hende selv. Hun døde her den 18de Januar 1831, og opnaaede en Alder af over 87 Aar.

[1]) Dengang da Broderen Enevold Brandt styrtedes med Struense, var denne Administrator af Grevskabet Ranzau, hvor han boede i Byen Bornstedt med sin Moder, en født Sölenthal; her besøgte Reverdil dem paa sin sidste Afreise af Landet, og beskriver dem ved den Leilighed som »personnes de moeurs intègres et d'un caractere respectable, qvi ètaient très mal avec le comte (Enevold) avant sa prison«, og siger, at de »n'etaient plus en souci qve sur l'état de son âme et sur son salut eternel« (p. 382—383).

[2]) Fra Posten i Ranzau kom Brandt ind i Generaltoldkamret, hvorfra han efter et Par Aars Forløb i 1788 blev Præsident i det danske Cancelli, efterat han forinden var bleven Patron for Herlufsholm.

ogsaa Posten som anden Provisor ved Vallø Stift, og havde her Grev J. G. Moltke til Medprovisor, der ved Overhofmester Geheimeraad Anton Moltkes Død var traadt ind i Stiftets Bestyrelse (2den Mai 1792). Nu fik Moltke Brandt igien ind i Bestyrelsen af Vemmetofte Kloster med sig, og den Høiagtelse, han bar for Brandt, lagde han paa en smuk Maade for Dagen ved denne Leilighed, idet han foranstaltede en festlig Modtagelse af ham den første, og saavidt vi see, ogsaa sidste Gang, Brandt var paa Vemmetofte, thi han var allerede dengang meget alderssvag, og flyttede syg ind paa Herlufsholm den følgende Efterhøst, hvor han saa døde ud paa Foraaret, efter kun at have beklædt den anden Curator-Plads ved Klosteret fra 8de Juli 1803—16de Marts 1805. Til Brandts Eftermand beskikkedes den følg. 19de April Conferentsraad Peder Wormskiold, hvis Interesse iforveien var knyttet til Klosteret ved hans Venskab med Moltke og hans i Klosteret indskrevne Døttre. Wormskiold var Deputeret i Rentekamret, og havde tidlig i sin Embedsstilling der skaffet sig et anset Navn ved sin Tænkemaade og Dulighed, hvorfor han ogsaa i sin Egenskab af Godseier var bleven udnævnt til Medlem af den store Landbocommission, og havde saaledes paa en dobbelt Maade deltaget i Landboforholdenes Udvikling under Reventlov. Hans Indtrædelse i Klosterets Bestyrelse betegnedes ogsaa strax ved Hoveriets Afskaffelse paa Høistrup Gods, idet Forpagtningen af Høistrup Hovedgaard var udløbet med næste Aar, og der altsaa var Leilighed til at afslutte en ny Forpagtning uden Hoveri. Afløsningen bestemtes til 40 Rdlr. pr. Gaard og et Par mindre Hoveriydelser, hvorfor der tildels betaltes. Saaledes blev dette Gods hoverifrit fra 1ste Mai 1806. Paa Vemmetofte Gods varede Hoveriet derimod til 1ste Mai 1810, da Forpagtningen af Hovedgaarden først saa var udløbet. Betingelserne for Afløsningen vare her de samme, som paa det andet Gods.

Under disse gunstige Tider ramtes imidlertid Landet af store indre og ydre Ulykker, hvoraf vi her have Anledning til at berøre tvende. Den ene af dem er Christiansborg Slots Brand, der foregik den 26de Januar 1794, hvorefter den kgl. Familie adspredtes fra hinanden, og er ikke siden flyttet sammen[1]). Den Stemning, der herved greb Befolkningen, udtalte sig

---

[1]) I et Brev til Priorinde Bülow af 5te Marts 1794 beretter Brokkenhus, hvor de forskiellige Medlemmer af den kgl. Familie toge hen fra det brændende Slot: Kongen, Kronprindsen og hans Gemalinde kiørte til Giethuset med den lille Prindsesse*), som

*) Nuværende Arveprindsesse Caroline, fodt den forang. 28de October.

strax i Opfordringer til Sammenskud for Opførelsen af et nyt Slot, og en 3—4 Uger efter foretoges allerede Indsamlinger hertil baade paa Klosteret og dets Godser, ligesom ogsaa Moltke foretog dem paa sine egne Godser[1]), og selv gik foran for Andre i Landet ved det Offer, som han bragte, og som var saa meget betydeligere, som han dengang var stærkt betynget ved den Giæld, der var gaaet over paa ham fra Faderen[2]).

Den anden Begivenhed, vi her skulle berøre, er det engelske Tog til Kiøbenhavn 1807, som ved Adspredelsen af Landeværnet ved Kiøge den 29de August bragte en stor Frygt ind i Beboerne af det sydøstlige Sælland, da Englænderne derefter under Oberst Linsingen lod dette afsøge, og de fortumlede Landeværns Soldater ved at forstikke sig, hvor de kunde, udsatte Hvemsomhelst for en fiendlig Randsagning. Navnlig havde en Hob Landeværns Folk efter Modstanden ved Herfølge Kirke taget Retningen ad Enderslev Sogn, kastet sig ind i Præstegaarden og der foranlediget en skarp Undersøgelse af den dem efterfølgende fiendlige Styrke; og i Spiellerup ved Vemmetofte, hvor de tilbagevendte Landeværnssoldater havde indfundet sig i Kirken den næste Dag, som var en Søndag, vidste man ikke, om man under Gudstienesten vilde faae et Besøg af de engelske Tropper[3]). Den følgende Dag (31te August) henvendte Priorinde Bülow sig derfor til den engelske Overstcommanderende, General Cathcart, i en fransk Skrivelse om Beskyttelse for Klosteret. Skrivelsen var ledsaget med Tilsendelsen af en Hjort, hvorved man desto sikkrere kunde vente, at Expressen vilde medbringe Svar tilbage, som Generalen ogsaa strax afgav til ham om Morgenen efter hans Ankomst til Qvarteret. Svaret var meget forekommende, og Cathcart underretter Priorinden om, at han allerede har sendt hendes Begiæring til Divisionsgeneral

---

Moderen tog i sin Arm, hvorpaa de Dagen efter kiørte derfra til Grev Bernstorf. Dronningen tog til Commandantens Hus paa Rosenborg, og Prinds Frederik med Gemalinde og Børn til Rosenborg Slot; Louise Augusta med Gemal til Grev Ranzau, og Dagen efter derfra til Grev Schimmelmann.

[1]) J. G. Moltke eiede dengang, foruden Grevskabet Bregentved, Glorup, og Einsiedelsborg, og var Bestyrer af Næsbyholm.

[2]) Af et Brev fra Moltke til Priorinde Bülow af 18de Marts 1794 seer man, at Moltke tegnede sig for et frivilligt Bidrag af 3000 Rdlr. i Banken, og oplyses tillige om, at hans Palais, som han overlod Regeringen for 45,000 Rdlr., dengang var vurderet til 135,000 Rdlr. Den forang. 10de Marts var Kongen allerede flyttet derind fra sin Bolig hos Grev Bernstorf, og fra den Tid kaldtes dette „Christian VII.'s Palais".

[3]) Mynsters „Levnet" S. 171—172.

Wellesley, som staaer i hendes Nærhed, og at han er vis paa, at denne vil giøre Alt til Klosterets Beskyttelse[1]). Han skriver:

»Au Qvartier general a Hellerup
ce 3me 7bre 1807.

Madame!

I'accepte le cerf, qve vous m'avez bien voulu envoyer hier au Soir a mon Qvartier.

Ie suis bien sensible a cette marqve de Vôtre Politesse, mais le cadeau, qve Vous me faitez, n'etoit nullement necessaire pour m'interesser à la conservation de tout ce qvi appartient à Vôtre couvent.

I'ai renvoyé a M. le chevalier de Wellesley chef de la Division, la qvelle se trouve dans vôtre voisinage, la Demande, qve Vous me faitez, et je suis sur qve ce General ne manqvera pas de prendre toutes les précautions necessaires pour votre Securité.

Ie Vous prie Madame d'agréer l'hommage de mon respect, et la reiteration de mes remercimens.

I'ai l'honneur d'être,
Madame,
Votre très humble Serviteur
Cathcart.

Moltke havde foranlediget dette Skridt af Priorinde Bülow, og selv tilsendt hende fra Bregentved Udkastet til Skrivelsen til den engelske Høistcommanderende. Forinden Svaret imidlertid indløb, havde Moltke troet, at det var rigtigst, at han selv satte sig i Forbindelse med de locale engelske Autoriteter om denne Sag, og havde derfor under 2den Septbr. i sit eget Navn indgivet en Begiæring om et Sikkerhedsbrev for Klosteret til Generalmajor Linsingen, der nu førte Overbefalingen over de engelske Tropper i den sydvestlige Del af Sælland og havde Qvarter i Ringsted. Linsingen havde imidlertid ikke fuldendt Afsøgningen, idet han efterat have undersøgt Vordingborg- og Nestved-Egnen, havde begivet sig til Korsør; og Oberst Honstedt, der førte Commandoen i Ringsted i hans Fraværelse, udstedte derfor paa hans Vegne det begiærte Sikkerhedsbrev, der er affattet saaledes:

[1]) Wellesley havde sit Qvarter paa Lethraborg, og naar Cathcart antager, at Klosteret er nær derved, hidrører dette fra, at Klosterets Beliggenhed i Priorindens Skrivelse var angivet til 2½ danske Mil fra Kiøge, uden at Retningen var tilføiet.

„Nachdem Se Excellenz der Herr Graf Moltke zu Bregentved als Directeur des adelichen Damens Klosters Wemmetofte um eine Sauve-Garde für selbiges nachgesucht hat, und dergleichen Anstalten ganz vorzüglich um den Schutz des Militairs ein Recht zu fordern haben, so gebiethe und befehle Ich einem Jeden, der den Militair-Gesetzen Sr. königl. Mayest. von Groszbrittannien unterworfen ist, und verlange es besonders von einem jeden Officier, Unterofficier und Soldaten obgedachtes Kloster und was demselben angehöret, es bestehe worinn es wolle, nicht allein unangetastet zu lassen, sondern mache es Ihnen zur heiligsten Pflicht und bey schwerer Verantwortung selbiges in Schutz zu nehmen und für alle Becintrachtigungen zu sichern. Dieser Sauve-Garde Brief, der unter Authoritaet Sr. Excellenz des Herren General en chef Lord Catcharts ausgefertigt ist, soll dieselbe Folge und Gehorsam geleistet, und mit dem respect angenommen werden, der dem General en chef gebühret".

Gegeben zu Ringstedt d. 3. Septbr. 1807.

Auf Befehl des das avant-corps
commandirenden Herren General-Majors
Baron Linsingen
A. Honstedt
Oberst
(L. S.) der königl. deutschen Legion.

The above letter of Sauve-Garde for the Noble Couvent of Wemmetofte is to be respected as the property a Persons of the Couvent to be protected by every Military Person under the orders of His Excellency the Commander in chief the Rigt Honorable Lord Cathcart.

Ringstadt 3. Septbr. 1807.

By Order of Major-General
Baron Linsingen
A. Honstedt,
Colonel Command. the Posl
at
(L. S.) Ringsted.

Der blev imidlertid ingen Anvendelse for Sikkerhedsbrevet, da de Engelske ikke kom Klosteret nærmere end paa en halv Mil fra Spiellerup[1]).

[1]) Mynsters Levnet S. 173.

Den følg. 21de Septbr. afseilede de Engelske med den danske Flaade fra den ødelagte Hovedstad og det nu mod en Fiende paa Søen forsvarsløse Rige. Hvormeget Moltke havde lidt og led ved hvad der var sket, og den Stilling, hvori Landet nu var bragt, kunne vi slutte af et Brev til Priorinde Bülow Dagen efter (22de Septbr.), hvori han skriver, at „Kræfterne ikke ville komme", og at det „gaaer langsomt med at faae den forrige Virksomhed" for „de mange Slags Bekymringer for vort kiære Fædreland", og tilføier, at han i Kiøbenhavn lader „ordne adskillige Ting for den mørke Fremtid".

Moltkes Helbred var tidlig svagelig. Dog synes han, at have følt sig betydelig bedre ved den første Sommers Ophold paa Einsiedelsborg, efterat han ved Regeringsforandringen af 14de April 1784 var udtraadt af Ministeriet, thi han skriver efter Nytaar (19de Januar) 1785 til Priorinde Bülow, at „hans Helbred er bedre end den har været i lang Tid"; men i et følg. Brev af 9de April klager han over „vedvarende Smerter i Øine og Hoved", og ud paa Somren tog han en Pyrmonter Brønd paa Bregentved under et længere Besøg der, dog uden, som det synes, at spore videre Virkning deraf, da han i et Brev fra Slutningen af Aaret (8de Decbr.) gientager, at hans Helbred er endnu svag. I de Breve, som foreligge, finde vi imidlertid ingen nærmere Underretning om hans Helbred i de følgende Aar før i 1803, da han i Begyndelsen af Foraaret blev angrebet af en heftig Cathar, der gik over til en stærk Galde- og Nervefeber, og Grevinde Moltke skriver under 29de Marts til Priorinde Bülow, at hans Tilstand i en 8 Dage havde været høist betænkelig. Men den 12te April var han dog kommen saa vidt, at han selv ved et Par Ord beroliger Priorinden med, at Faren nu er overstaaet, hvorfor han skriver, at han næst Gud har den dulige Professor Bang at takke. Paa Bangs Raad tog han nu til Bregentved og vendte ogsaa derfra tilbage til Kiøbenhavn til Terminen med flere Kræfter. Han blev nu her et Par Maaneder, men var dog bestandig lidende, og skriver i et Brev af 19de Juli, at han besværes af „Hovedpine og Svindel, som tilligemed Mathed ikke tillade ham at arbeide meget". Den 10de August begav han sig derefter ud til Bregentved over Vemmetofte, hvor han havde aftalt at mødes med Geheimeraad Brandt, der nu var bleven Curator ved Klosteret, men han beder Priorinden i Anmeldelsen af sit Besøg, at der maa bæres over med hans Svaghed.

Denne Sygdom nedbrød Moltkes svage Constitution meget, og han følte dobbelt Savnet af sine legemlige Kræfter under Byrden af de store Ulykker, som brøde ind over Fædrelandet, og fra de sorgelige Begivenheder i 1807 efter en 7aarig ødelæggende Krigstilstand førte til Adskillelsen fra Norge, et Tab, der endnu smertede Moltke desto dybere, da han giennem sin Moder var knyttet til dette Land[1]). Hvad der imidlertid giorde hans Sorg over Fædrelandet saa bitter for ham, var hans Græmmelse over Regieringens Misgreb, og naar han i det ovenfor anførte Brev af 19de Juli 1803 tillige omtaler de „daglige Ubehageligheder", hvoraf han omgives i Kiøbenhavn, da viser dette hen til hans Forstemmelse over Landets Styrelse, der allerede dengang var stærk, og endnu mere maatte tiltage, som Manglen i denne paa Forsynlighed og Grundsætninger bestandig giorde Rigets Tilstand mere haabløs[2]). Saaledes traadte Moltke ind i Ministeriet (6te Decbr. 1813), da man umiddelbart før Kieler Freden tyede til ham som den Eneste, der kunde bringe Orden og Udvei i de forvirrede og ødelagte Finanser, og saa at sige gav ham fri Haand i Statsstyrelsen; og han løste ogsaa fuldkommen den ham stillede Opgave, og kaldte Folket tilbage til Tillid til sig selv og Landets Kræfter[3]); men de store Anstrengelser, hvormed han giennemførte de dertil nødvendige Forandringer med de samme Ministre ved Siden, med hvis tidligere Foranstaltninger de vare rettede, vare for svære for det Maal af Kræfter, der var ham levnet fra den tilbagelagte Tid, og som han intet Hensyn kiendte til, naar Pligten kaldte ham til Arbeidet. Det indvortes Onde, hvoraf han led, truede derfor allerede efter 3 Aars Forløb i 1817 med at antage en afgiørende Charakter, dog standsedes det endnu dengang, men da han i Begyndelsen af det næste Efteraar var vendt tilbage til Kiøbenhavn fra en kort Udflugt til Bregentved, indfandt det sig pludselig igien, og uden at Lægemidlerne kunde virke, bortkaldtes han efter en Dags Forløb den 5te October 1818.

———

[1]) J. G. Moltkes Moder var en Datter af den norske Oberst Godske Hans v. Brüggemann, efter hvem han var opkaldt med det Fornavn, hvormed han benævntes.

[2]) Med Hensyn til den Græmmelse, som Moltke her giemte hos sig selv, siger Thorlacius i Universitets-Programmet til hans Sørgefest: »in longo secessu de rerum conversionibus meditando judicium subegerat«.

[3]) Thorlacius sstds.: »tantam apud exteros fiduciam nomini Danico brevi restituit, ut novum faustumqve ordinem natum cives sibi congratulentur«.

Idet vi til nærmere Belysning af det Personlige, vi her have anført af J. G. Moltkes Liv, henvise til den Skildring, som Biskop Mynster har givet af ham, der havde „savnet ham som Faa“, og vel ogsaa kiendt ham som Faa [1]), skulle vi endnu kun fremdrage den Yttring, der udtaltes ved Joachim Godske Moltkes Død, at Ingen havde elsket sit Fædreland høiere end han [2]); og der har vel ogsaa neppe været Nogen i vort Land, om hvem man mere kunde sige, at Fædrelandskiærligheden var det giennemgaaende Træk i hele Charakteren, end man kunde det og maa det om ham, hvad enten man ser hen til de store Offre, hvormed han gik i Spidsen for det betrængte Fædreland, eller man ser hen til, hvorledes hans Oie speidede efter, hvor han rettest skulde lindre Nøden, og opelske og fremme Noget til Fædrelandets Fremgang og Hæder, og naar han ikke blot delte med sit Fædreland, hvad han havde erhvervet ved en forsynlig Bestyrelse, men hans hele Stemning var saa stærkt paavirket af hans fædrelandske Følelse, da fandt ogsaa denne sit Udtryk hos ham i den Renhed, hvormed han skrev det danske Sprog endnu paa en Tid, hvor det almindelig hos hans Standsfæller bar stærke Spor af den Trældom, hvorunder det havde været og vel for størstedelen endnu var i deres Kreds.

JGMoltke

1) Mynsters Nekrologer og Levnets Optegnelser.
2) Thorlacius anf. Skr.: »nullus – patriæ amantior«.

XIII

Til Grev J. G. Moltkes Efterfølger ved Vemmetofte Kloster valgtes enstemmigen hans Søn, Geheimeconferentsraad og Overkammerherre, Grev Adam Vilhelm Moltke, dengang Kammerherre og Deputeret i Rentekamret. Den herom under følg. 21de October udfærdigede Skrivelse udtaler en levende Anerkiendelse af J. G. Moltkes Fortieneste af Klosterets Bestyrelse og af den Aand, hvori han havde virket i denne. Skrivelsen er udkastet af Curator Wormskiold, og lyder saaledes:

„I Deres Høivelbaarenheds nyligen til almindelig Sorg ved Døden bortkaldte høistfortjente Herr Fader har Vemmetofte Kloster tabt dets første Curator og uforglemmelige Velgiørere. Det Held, den Orden, og den Velsignelse, hans 42aarige Bestyrelse har tilveiebragt ved denne Stiftelse ved at fremhiælpe den fra en synkende til en i alle Henseender lykkelig og frugtbringende Forfatning, og de utallige Velgierninger, hans vise Planer og indsigtsfulde Forestillinger have udbredt over alle Stiftelsens Medlemmer saavelsom dens Betiente paa dens Godser, ville aldrig kunne udslettes af disses eller af deres Efterkommeres dybt følte erkiendtlige Minde. Ligesaa varm som denne velfortiente Erkiendtlighed er derfor ogsaa det Ønske, at den Aand, de Planer og Grundsætninger, som den har sin nærværende Lykke at takke, uafbrudt maa leve, overholdes og fortsættes. I dette Øiemed har Directionen eenstemmigen besluttet paa den ved Klosterets Fundation foreskrevne Maade, at udbede af Hans Maiestæt Kongen den Naade, at Deres Høivelbaarenhed i Deres hæderværdige uforglemmelige Herr Faders Sted maatte beskikkes til dets Curator, hvormed, som Dem bekiendt, ingen Fordele efter Fundationen ere forbundne.

Om Deres Høivelbaarenheds velvillige Samtykke i dette for Klosteret saa særdeles vigtige Ønske giøre vi os et saameget sikkrere Haab, som De ikke alene har arvet et høistsieldent faderligt Sindelaug for denne Stiftelse, men ogsaa allerede i flere vigtige Anliggender med ædel Iver og Tilboielighed personligen deeltaget i at fremme dens Gavn og overholde de lagte herlige Planer."

Grev A. V. Moltke, der havde staaet i meget Forhold til Klosteret i sin Faders Tid, modtog ogsaa Valget som et kiært Hverv, der var gaaet i Arv til ham fra denne, og svarede, at han med Glæde traadte ind i Be-

styrelsen for Klosteret, hvortil hans Interesse havde været knyttet fra hans Barndom, og hvis Held i saa mange Aar havde været hans afdøde Faders kiæreste Bestræbelse, og at han følte en dobbelt Forpligtelse som Søn og Medbestyrer til i Forening med hans Faders mangeaarige og kiære Medarbeidere at stræbe efter at vedligeholde hvad han saa grundigen havde befæstet. Den følg. 27de October meddelte Wormskiold derpaa Priorinden, at Hs. Maiestæt med Velbehag havde bifaldt Klosterets Valg. Grev A. V. Moltke var 33 Aar, da han blev Curator, som han nu har været i 45 Aar, og saaledes har paa 13 Aar nær Navnet Moltke i et helt Aarhundrede giennem Fader og Søn været knyttet til Bestyrelsen af Vemmetofte Kloster, men hvad dette skylder Adam Vilhelm Moltke ved Siden af hans Fader, viser den blomstrende Forfatning, hvortil dets Fremgang er fortsat fra den Grundvold, der her var lagt.

Den første af sine Medbestyrere, som Grev A. V. Moltke mistede, var hans Faders „mangeaarige og kiære Medarbeider", Curator Wormskiold, der døde den 15de Marts 1824; han efterfulgtes den følg. 22de Mai af Geheimeconferentsraad Grev Christian Julius Knuth. Samme Aar berøvedes Priorinde Osten ganske Synet, og da hun saa den næste Sommer tog til Kiøbenhavn og underkastede sig en Øienoperation paa Frederiks Hospital, døde hun der efter denne den 28de Juli 1825. Hendes Plads som Priorinde besattes igien 2 Dage efter med Frøken Ida Sophie Leth, der døde den 22de Novbr. 1851, som hun den næstk. 4de Marts vilde have fyldt sit 98de Aar; men uagtet Alderdommens legemlige Svækkelse bevarede hun endnu en 3—4 Aar før sin Død en skarp Forstand, og en sikker og levende Hukommelse for Fortidens Forholde. Efter hende kom Klosterets nuværende Priorinde, Frøken Charlotte Amalie Marie Wormskiold, en Datter af Klosterets forrige Curator. Hun valgtes den 22de April 1852, og har i sin Bestyrelse med stor Virksomhed taget sig af Orden og Forskiønnelse i Klosterets Indre, og med megen Kiærlighed fremdraget dets Fortids Minder.

Der foreligger i dette Tidsløb 2 kongl. Reskripter til Klosteret. Det ene er af 31te October 1828, og angaaer en dobbelt Udvidelse af det, hvorved der for det første bestemmes, at Antallet af Damerne, der nyde Hævning af Klosteret, herefter skulle forøges med 25, saa der kommer 5 nye Pladse til i hver af de 5 Afdelinger, og Hævingerne derhos forhøies saaledes, at Priorinden faaer et Tillæg af 100 Rdlr., Damerne i de 3 første Afdelinger af 50 Rdlr. og i de 2 sidste af 25 Rdlr. Dernæst tillades det Klosteret, at

optage Enker til Understøttelse, der have været indskrevne i det, og derfor at maatte oprette 10 Pladse paa 150 Rdlr. aarlig, dog skulle disse ikke betragtes som Hævingspladse men Pensionspladse, da der ifølge Fundatsen ikke kan være Enker i Klosteret. Udvidelserne skulde indføres efterhaanden, i Overensstemmelse med Bestemmelsen for Anvendelsen af Klosterets Midler.

Det andet Reskript er af 28de Mai 1835, og er udfærdiget med Hensyn til Hundredeaarsfesten for Klosteret, der efter Fundatsens Underskrift af Kongen henlagdes til den følg. 10de Juni. Dette Reskript bemyndiger Curatorene til i den Anledning at lade Godserne tilflyde flere Goder, saasom at oprette et Hospital i Hanneløv for Hoistrup Gods, og forøge det gamle Hospital i Spiellerup med 7 nye Pladse og henlægge dette Hospital ganske til Vemmetofte Gods, fremdeles at der aarlig maa anvendes en Sum af 400 Rdlr. til Agerbrugets Fremme paa Godserne ved Præmier, og endelig, at der ogsaa aarlig maa gives 100 Rdlr. i Præmier til Børnene i Klosterets Skoler i Lighed med det Beløb, der gives til Lærerne, og at de nye tilkomne Præmier skulle uddeles i Forening med Præmierne til disse.

Den 30te October 1852 døde Stiftamtmand Grev Chr. J. Knuth, der havde været meget lidende det sidste Aar, og derfor ogsaa maatte indsende sin Stemme skriftlig ved Priorinde-Valget om Foraaret. Han efterfulgtes under 8de April 1853 af Klosterets nuværende anden Curator, Geheimeconferentsraad Frederik Vilhelm Treschow, der paa Grev Moltkes Ønske indtraadte i Bestyrelsen, og har taget en virksom Del i denne.

Af de Begivenheder, der ere foregaaede ved Klosteret i de sidste Aar, og hvormed den store Virksomhed staaer i Forbindelse, som her er udfoldet i disse, skulle vi først fremdrage den ulykkelige Ildebrand, der fandt Sted paa Vemmetofte Onsdagen den 23de September 1857. Den udbrød om Middagen Kl. 12 i den ene af Hovedgaardens Lader, uden at man veed dens Foranledning, og bespændte i et Øieblik de tvende Kornlader, og de 2 store af Prinds Carl opførte Længer til Hestestald og Kohus, derpaa gik den forneden over til Giestgiverstedet, hvis Tag antændtes af sig selv ved Luftens Ophedning, og derfra videre til Forvaltergaarden, medens den høiere oppe af et Vindstød bares hen til et Tømmerhus og derfra til Præsteboligen, som saa antændte Apotheket, og dette igien Gartnerstedet; i en halv Time vare alle disse Bygninger nedbrændte, saavidt de kunde det, og med Undtagelse af

Forpagterboligen og Skolen, der laae noget tilbage, var hele den bebyggede Plads omkring Klosteret saaledes forvandlet til en Brandtomte[1]).

Klosteret kastedes herved paa en Gang ind i en Mængde Bygningsarbeider, der senere ere fortsatte, dels med de tvende ovennævnte Steder udenfor Klosterbygningen, som bleve staaende, dels med Klosterbygningen selv, der har modtaget en giennemgribende Fornyelse. I Løbet af 2 Aar fuldførtes alle de ved Branden foranledigede Arbeider, hvoraf de 3 Længer ved Ladegaardsbygningerne bleve gienopførte paa de tilbageblevne Mure og 2 nye opbyggede til Lade og Avlingsstald, af de andre Steder gienopførtes Apotheket ligeledes paa de tilbagestaaende Mure, hvorimod Godsforvalterboligen og Giestgiverstedet, der havde været Bindingsværk, opbyggedes ganske af Ny, hvorved det sidste tillige flyttedes længere bort; i begge de store Ladegaardslænger ved Klosterboligen indrettedes der igien Beboelser som tidligere, og i den østre af disse boer nu Materialforvalteren ved Klosteret, i den vestre er der indrettet Præstebolig; til Bopæl for Gartneren toges et Sted i Nærheden af Haven, der havdes til Raadighed[2]). I de tvende følgende Aar (1860—1861) skred man derefter til Opførelsen af en Forpagterbolig og Skole, hvortil de gamle Bygninger vare saa ringe, at de ganske maatte nedrives, og man kunde saaledes give de nye en hensigtsmæssig Beliggenhed, idet Skolen henlagdes ved sin Lod i Midten af Beboerne, og Forpagterboligen ved Ladegaardsbygningerne, der endnu i det næste Aar forøgedes med tvende mindre Sidebygninger. Alle Bygningerne, baade de ældre gienopførte og de nye, ere lagte saa frit som muligen, og de Bygningsgrunde, som ere blevne staaende, ere benyttede til Anlæg og Havernes Udvidelser ved Stederne i Nærheden af dem. De smukke Tegninger og Planer, der have ligget til Grund for disse Bygningsarbeider og de dermed i Forbindelse staaende For-

[1]) Veiret var overmaade smukt og blikstille, men ved den tilendebragte Høst til Hovedgaarden, hvoraf der alene opbevaredes Hø og Sæd i Ladegaardsbygningerne til en Assurenceværdi af henimod 50,000 Rdlr., var der samlet et uhyre Ildforraad i disse, og da dette nu antændtes, reiste der sig en pludselig Luftstrømning oven over dem, der bar Ilden hen i en vestlig Retning mod Stederne udenfor Klosterbygningen, men derved tillige bortfiernede Faren fra denne.

[2]) De Brandlidte, der, paa et Par Familier nær, havde været paa Klosteret, hvor Priorinden strax giorde enhver mulig Anstalt for at indrette det til dem, kunde endnu inden Udgangen af 1858 alle flytte ind i deres nye Bopæle, med Undtagelse af Forfatteren, hvis tilkommende Bolig ikke paabegyndtes før mod Slutningen af Aaret, da den Leilighed, hvori den skulde indrettes, havde en midlertidig Bestemmelse, og som derfor i 2 Aar kom til at boe paa Klosteret, og nyde dets Giestfrihed.

andbringer, ere af Klosterets Bygmester, Kammerraad Zeltner, under hvis Ledelse ogsaa Arbeiderne ere udførte, størstedelen af kiøbenhavnske Mestere [1]. Paa samme Maade er ogsaa den store Restauration foregaaet, der baade indvendig og udvendig er foretaget med Klosterbygningen i forrige og indeværende Aar, og hvortil denne nu dobbelt opfordrede ved de Bygninger, der havde reist sig omkring den, medens den selv stod hen saaledes, som den havde været ved Klosterets Stiftelse. Og i det man her har giengivet Bygningen sin Charakter ved at gienoptage de lige Murgavle for Sidefløiene (II, 65), men med betydelige Udvidelser, har Bygmesteren ved architektoniske Midler paa en smagfuld Maade baade vidst at belive dem og de store ensformige Sideflader, som Bygningen før frembød, og denne har dertil modtaget en særdeles Tilvæxt i sin Forskiønnelse ved en Forhøielse af dens indre Trappetaarn, og en derpaa opført kobberbeklædt Kuppel med et ligeledes kobberbeklædt let fremskydende Spir [2]. Der paatænkes endnu et Par Arbeider med Hensyn til Hovedbygningen, dels ved Broen over Borggraven, der fører hen til dens Hovedindkiørsel, dels ved Pladsen omkring den, hvorpaa der tidligere har været et Anlæg (II, 16, 71), hvortil det for Færdselen overflødige Rum paa den atter skal indrettes, ligesom dette allerede er sket til Forskiønnelse af den store Ladegaard, der strækker sig foran Bygningen. Saaledes vil nu Stedet selv, hvorpaa Klosteret er indrettet, ved dets Bestyrelses Forsorg paa en smuk Maade komme til at svare til den Virksomhed, hvortil Stiftelsen er gaaet frem.

---

[1]) Vicebrandmajor Tømmermester Blom, og Murmester Daintzer. De nye Bygninger ere alle af Grundmur, og udmærke sig ikke mindre ved deres Soliditet end ved deres Ydre. De betydeligste af dem ere tækkede med Skiffer, nemlig Godsforvalterboligen og Forpagterboligen tilligemed de 3 store Ladegaardslænger, der danne Gaarden til denne.

[2]) Høiden af Taarnet med Fløistangen er 63 Alen fra Grunden, af Gavlene 42 Al., og af Forfaçaden med Taget 32 Al., hvoraf 9 Al. kommer paa dette. Paa Altanbygningen ere Murene forhøiede og Tagværket giort lavere, ogsaa Frontespicerne ere ganske forandrede. Paa Bygningens Forfaçade er Stenen med den latinske Indskrift, som Prinds Carl 1719 satte over Porten, flyttet høiere op, og paa dens Plads indsat et støbt bronceret Navnetræk med Krone af Prindsesse Sophie Hedevig som Klosterets Stifterinde. — Naar disse Arbeider nu ere fuldendte i Løbet af en 6—7 Aar, da have vi set i Prinds Carls Historie (II, 67—69), at de samme Arbeider, som dengang foretoges af ham ved den daværende kongl. Bygmester Cancelliraad Ernst, udførtes i det samme Antal Aar (1715—1721), og at de største af disse ligeledes vare overdragne til en kiøbenhavnsk Mester, hvorfor ogsaa Tømmerværket dengang, ligesom det nu har været Tilfældet, førtes tilhugget til dem fra Kiøbenhavn.

Sammen med de Forandringer, der saaledes ere foregaaede paa Vemmetofte selv, maa vi ogsaa omtale et betydeligt Foretagende, der her er udført i Aarene 1856—1857, idet den gamle Arm af Stevns Aa, der under Navn af „Hellebækken“ løber fra Spiellerup til Stranden (I, 1), er bleven udgravet til en anselig Vide og Dybde, der ikke blot er af Vigtighed for den Strækning, hvorigiennem den gaaer, men ogsaa for al den Afledning af Vand, der kan føres til den fra Husene og Stederne, og hvorved der tillige er vundet et Hovedafløb for Affvøningen af Markerne, der ogsaa allerede et Par Aar har været i Gang, og vil kunne udstrækkes til alle Jorderne ved den Udgravning, der i indeværende Aar foretages af det andet Aaløb, der kommer herned giennem Faxe Sogn.

Ogsaa Klosterets Virksomhed som Stiftelse har samtidig med hvad, der her er giort, modtaget en betydelig Udvidelse, hvorved der tillige er givet det en større Frihed til at forøge sin Virksomhed i Fremtiden. Den i Reskriptet af 1828 fastsatte Tilgang i Oppebørslerne af Klosteret var nemlig først bleven naaet ved Udgangen af 1854 paa Grund af Bestemmelsen om Forholdet mellem Forøgelsen af Klosterets Capital og Udgift. Da Klosterets Formue imidlertid ved Indtrædelsen af den fulde Ydelse af disse Oppebørsler udgiorde henimod 1,100,000 Rdlr., og derfra til Udgangen af 1860 var voxet med et Beløb af en 270,000 Rdlr.[1]), fandt Bestyrelsen, at Formaalet for Bestemmelsen om Capitalens Forøgelse nu kunde ansees for at være opfyldt, dels paa Grund af Formuens Størrelse, dels paa Grund af Tilgangen af Indtægterne fra Godserne ved Forandringen med disse, og at man som Følge heraf allerede nu kunde anvende hele Renten af den i de sidste 6 Aar oplagte Capital til at udvide Oppebørslerne. Paa Curatorenes derom indgivne Andragende udkom der derfor under 27de Juni 1861 et kongl. Reskript, der, næst at hæve Bestemmelsen af 11te Mai 1798 om Capitalens Stigning, saa de fulde Renter af de oplagte Capitaler herefter kunne anvendes i „de hævingnydende og indskrevne Damers Interesse“, bifalder, at der oprettes 25 nye Pladse ved Klosteret, saa enhver af de 5 Afdelinger forøges med 5 nye og bliver paa 30, og at Hævingerne forhøies saaledes, at Priorinden aarlig faaer 700 Rdlr., hver af Damerne i første Afdeling 400 Rdlr., i anden 225 Rdlr., i tredie 175 Rdlr., i fierde 125 Rdlr., i femte 100 Rdlr., samt

[1]) Ved Udgangen af 1854 var Klosterets Formue 1,096,153 Rdlr. 18 ß, og ved Udgangen af 1860 var den 1,366,601 Rdlr. 3 ß.

at de 10 Pensionspladse for Enker af tidligere indskrevne Damer forøges med 10 til, ligeledes paa 150 Rdlr. I Forbindelse hermed bestemtes det endvidere, at Klosteret maatte udvide sin aarlige Understøttelse til Hospitalerne i Spiellerup og Hanneleo med 200 Rdlr., saa ethvert af de 40 Lemmer i disse aarlig kunde faae 20 Rdlr. Endelig fastsattes det, at de Vaisenbørn og Fattige, der aarlig understøttes af Klosteret, for Fremtiden skulde forblive ved det nuværende Antal af 80 Vaisenbørn og 87 Fattige[1]). Bestemmelserne skulde strax træde i Kraft. Ved denne Udvidelse forøgedes den aarlige Udgift til Hævinger med 8,975 Rdlr. og til Enkepensioner med 1500 Rdlr.; og **Vemmetofte Kloster, der begyndte med 1 Priorinde og 7 Damer, hvis samtlige Hævinger beløb sig til 1300 Rdlr., tæller saaledes nu 1 Priorinde og 150 Damer, der aarligen oppebære 31,450 Rdlr. i Hævinger, foruden at Klosteret udreder 3000 Rdlr. i Enkepensioner til forhenværende indskrevne Damer.**

Den i det ovennævnte Reskript omtalte Forandring ved Godserne er disses Overgang til Arvefæste, hvortil Klosteret i 1856 fik kgl. Bevilling. Efterat Curatorene nemlig i det foregaaende Aar havde ladet Godserne undersøge af Stiftslandinspectør Henckel, og paa Grundlag af den derefter af ham affattede Beregning vedtaget Betingelserne for Arvefæstet, erholdt de paa deres derom indgivne Andragende kgl. Stadfæstelse paa disse ved Reskr. 26de Mai 1856. I Henhold hertil skal Arvefæstet paa Gaardene saavidt muligt gaae over til de nuværende Livsfæstere og deres Nærmeste[2]), og med Hensyn til Overdragelsen af Arvefæstet, da bestemmes, at denne skal skee deels for en Kiøbesum, deels for en fast aarlig Kornafgift; den sidste skal bestandig hefte i Gaardene og strax indtræde med Arvefæstet, hvorimod der af Kiøbesummen kun skal udredes $\frac{1}{3}$ af de nuværende Fæstere og den øvrige $\frac{2}{3}$ forblive rentefrit staaende, indtil Arvefæstet gaaer over fra dem paa anden Haand, da

[1]) Ifølge det ovenfor anførte Reskr. af 9de Januar 1810 skulde nemlig Antallet af Vaisenbørnene og de Fattige under Klosteret stige i et vist Forhold, indtil der blev 100 Vaisenbørn og 100 Fattige, hvert Vaisenbarn med en Understøttelse af 16 Rdlr. og hver Fattig af 12 Rdlr. Men da baade Tilstanden paa Godserne og Klosterets Stilling til disse nu vare anderledes, end dengang denne Bestemmelse toges, havde Curatorene andraget paa, at den maatte ophæves, og at Understøttelserne i den Retning skulde blive staaende ved det Omfang, de nu havde.

[2]) Fæsteren selv, hans Livsarvinger, Svigerbørn og Stifbørn, dog kunne disse i Fæsterens Levetid ikke faae Arvefæste uden hans Samtykke, men efter hans Afgang ere de først berettigede, og maa ikke forbigaaes, uden dertil erhverves særlig Bevilling.

Summen saa skal tilsvares med Renter og Afdrag i 28 Aar, indtil den er udbetalt. Med Arvefæstet skal der følge Udstykningsret paa de Vilkaar, som Loven paabyder, og med den nødvendige Sikkerhed for Arvefæsteforpligtelserne. Arvefæstevilkaarene fastsættes til et Minimum, der for Kornafgiften bestemmes ens, saaledes at der af hver Td. Hartk. skal svares 6 Tdr. Byg, men som derimod for Kiøbesummen bestemmes forskielligt efter det Forhold, hvori Kornafgiften stiller sig til Gaardens Værdi i det Hele. Tages Lavest og Høiest, gaaer Kiøbesummen fra 2000—5000 Rdlr., og den aarlige Kornafgift fra 26—57 Tdr. Byg[1]). Bevillingen søgtes kun paa 2 Aar, men er senere 2 Gange fornyet paa 3 Aar, sidste Gang den 21de Septbr. 1861. — Paa disse Vilkaar ere nu 57 Gaarde og 2 Møller solgte til Arvefæste, og dette saaledes allerede indført for mere end $\frac{1}{3}$ af Klosterets Jordegods[2]). — Den ved Vemmetofte Kloster giorte Begyndelse med Arvefæstet har været en Forløber for dettes videre Indførelse, idet denne i de 2 sidste Aar nu ogsaa er vedtaget for de store Godsbesiddelser, der høre til Vallø Stift og Bregentved Grevskab, hvor Livsfæstet var beholdt ligesom ved Klosteret, da der som en Følge af den Maade, hvorpaa Fæsteforholdet var ordnet paa alle disse Godser, ingen Stemning her fandtes paa nogen af Siderne for Selveiendom i de gunstige Aar i Slutningen af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette, og Spørgsmaalet derom derfor endnu mere her trængtes tilbage i de senere ulykkelige Aar, som fulgte efter disse, indtil Forandringen nu giensidigen kræves af Forholdenes Udvikling[3]).

Vi have ovenfor vist, hvilke Vanskeligheder det havde med Indførelsen af den holstenske Drift paa Klosterets Godser, uagtet Gaardene i Byerne ikke udskiftedes, men forbleve i det gamle Fællesskab, kun at dette modtog en

[1]) Den mindste Gaard af Klosterets staaer for Hartk. 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr., og den største for Hartk. 9 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb.

[2]) Der er nemlig nu kun 91 Gaarde paa Godserne med det gamle Livsfæste, hvoraf 31 i Faxe H. og 60 i Stevns H. Af de 57 Gaarde, der ere gaaede over til Arvefæste, ligge 18 i Faxe H. og 39 i Stevns H. De Byer, hvori Arvefæstet har fundet stærkest Fremgang, ere Skørpinge med 8 Arvefæstegaarde af 10, Spiellerup med 7 af 12, Lund med 7 af 15, St. Torpie med 7 af 16, og Taagerup med 4 af 7.

[3]) Om Selveiendoms Udbredelse og Standsning her i Landet i dette Tidsrum henvises til Wegeners „Kong Frederik VI's Bondekrønike", Kbhvn. 1848, Cap. XII og XV, hvori der ikke blot gives en klar og omhyggelig Fremstilling af de her virkende Aarsager og disses Følger, men man tillige sættes istand til at følge denne Fremgang og Tilbagegang Skridt for Skridt over hele Landet ved at Navnene ogsaa anføres paa de Godser, som herved i den ene eller anden Henseende undergik Forandring.

bedre Ordning. Disse Vanskeligheder gientoge sig i langt høiere Grad ved Indførelsen af Udskiftningen, hvorved der ganske skulde brydes med hele den gamle Skik. Og vi faae en Forestilling om, hvor stærkt Bønderne hængte ved deres sammenbyggede Byer, og hvormeget det var deres Natur imod, at skulle spredes paa Marken fra hinanden, og hver bo for sig selv og have sin egen Drift, naar vi see, at Udskiftningen her trak saaledes ud, at den først ved Midten af dette Aarhundrede var naaet til den næstsidste By, uagtet den allerede var begyndt inden Udgangen af det forrige [1]). Den sidste By, der udskiftedes, var Lund, og naar Befolkningen i denne By, der har holdt sig for sig selv i den snevre Dal ved Stranden, hvori dens Gaarde vare byggede, saaledes atter stærkest og længst modsatte sig det Nye, da bar den ogsaa mere end de andre Kystbeboere et kraftigt gammelt Præg, der vel kan forklare dens fremtrædende Vedholdenhed ved Fortidens Indretninger. Imidlertid var der dog under 25de Septbr. 1849 bleven afsluttet en Opmaalningsforretning af Byen, hvorefter den skulde have været udskiftet, men da Byens Bønder saa samledes i November for at lodde om Udflytningen, erklærede de, at naar Klosteret ikke saagodtsom vilde opbygge Udflyttergaardene, vilde de hellere forblive i Fællesskabet. Det Samme skete saaledes som tidligere ved den holstenske Drifts Indførelse hos dem, og Udskiftningen stod derefter hen til 1861, men da den saa afsluttedes med dem den 24de Mai, var det ogsaa med deres fulde Erkiendelse af dens ubetingede Nødvendighed, som de baade viste ved den Maade, hvorpaa de nu modtoge Klosterets Betingelser for den, og senere selv have iværksat den. Den udførtes efter den forrige Landmaalingsforretning, og af Byens 15 Gaarde bleve de 10 udflyttede, til hvis Opførelse Klosteret ydede hver 1500 Rdlr. [2]) Denne Udskiftning er den største, der er foretaget paa Klosterets Gods, forsaavidtsom det største Antal Gaarde baade i sig selv og forholdsvis derved er bleven udflyttet, og den er ogsaa den smukkeste, saavel efter Markernes Beliggenhed, som den Maade, hvorpaa Gaardene ere udlagte, og opførte paa

---

[1]) Kiessendrup udskiftedes nemlig 1798, derefter Taagerup 1802, Ebbeskov 1807, Hylleholt 1809, Vivede 1810, Skørpinge 1813, Lille Torøie 1813, Hanneløv 1818, Store Torøie 1829, Gevnø 1832, Smerup 1835, Lyderslev 1838, Store Spiellerup 1843, Stubberup og Faxe 1850.

[2]) Ellers havde Klosteret givet Egeundertømmer til Gaardene og en Pengehiælp, der ved den sidste Udskiftning af Stubberup havde været 6—800 Rdlr. til hver Gaard.

disse [1]). Med Udskiftningen af denne By er vel den sidste Levning af Jordfællesskabet forsvundet i Danmark, der imidlertid saaledes kan siges, at have bestaaet her endnu saagodtsom lige op til denne Dag. Vi have derved havt Leilighed til at see, hvilke Baand, det lægger paa Jorden og Driften, at Enhver ikke er Herre paa sin Mark, men ogsaa hvilken Betydning et saadant Agerbrug kunde have under Forholde, hvor det gialdt om, at Arbeidet gik fra Haanden, og at Alle fik det giort

Men er det sidste Spor af Kobbelfællesskabet saaledes først fornylig forsvundet paa Klosterets Godser, er det endnu langt mærkeligere, at det først var ved den næstsidste Udskiftning her i 1850, at Stubberup By kom ud af sit Flæde-Fællesskab med Faxe By, og at der saaledes har været 2 Byer her i Landet, som næsten 100 Aar efter Lovens Udstedelse om Byernes Udskiftning fra hverandre, ikke blot have ligget i Fællesskab sammen, men vedligeholdt dette i sin ældste Skikkelse, idet de begge vare lodtagne paa de samme 3 Marker, og havde deres Agre omspredte paa enhver af disse. At der har været en særegen Grund, der saaledes har holdt dette Fællesskab sammen mod Loven og Tiden, falder af sig selv, og vi have ogsaa tidligere anført, at det var Kalkstens-Lagene under endel af disse Byjorder, som giorde, at de ikke bleve udskiftede i 1759—1760, da Klosterets øvrige Byer adskiltes fra de tilgrændsende Lodseieres, og man navnlig erkiendte Vigtigheden af, at dette skete ved de Byer, hvor den Slags Fællesskab fandt Sted. Ved Indførelsen af den holstenske Drift paa Godserne havde Bestyrelsen paany i 1786 giort Forsøg paa denne Udskiftning, men den var atter standset ved den samme Hindring, og et Tilhold om den, som Rentekamret havde givet i Begyndelsen af det næste Aar under 3die Februar blev efter langvarige Forhandlinger kaldt tilbage under 9de August 1794, idet Kamret erkiendte, at Paabudet om Udskiftning ikke kunde giøres gieldende her, forbi Arealet paa Kalkstensgrunden ikke lod sig magelægge mod Lodder udenfor.

---

[1]) Tegningerne til Gaardene skulde antages af Klosterets Bestyrelse, og ifølge Bestemmelserne skulde Stuehus og Staldlænge være af Grundmur, enten af brændte Sten eller af Kridtsten, begge 30 Alen lange, og Stuehuset 13 Alen dybt, Staldlængen 12 Alen, Mellemlængerne skulde være paa 12 Fag à $2\frac{1}{2}$ Alen, og Valget af Materialierne overlodes her Vedkommende selv. De 5 Gaarde skulde udflyttes i 1862, og de 5 næste i indeværende Aar, men allerede det første Aar udflyttedes de 7, som samtidig dermed bleve arvefæstede, derefter ere de 3 sidste komne iaar. Alle Gaardene ere forsynede med store smukt anlagte Haver, og Betingelserne for deres Opførelse ere mer end opfyldte ved Bygningerne.

Der vilde ikke desto mindre hverken tidligere eller sildigere have reist sig nogen Vanskelighed af denne Omstændighed, da Kalkstensbrudet som en Herlighed var fulgt med Hartkorns Besiddelsen, naar denne havde været samlet paa en Haand, men dette var kun Tilfældet med Stubberup, hvori Klosteret var ene Lodseier, hvorimod Faxe By, der havde det største Hartkorn i Fællesskabet, var vedblevet fra ældre Tid at være delt mellem flere Lodseiere. Jo mere fordærveligt dette Fællesskab imidlertid stillede sig, som Tiden gik frem, desto mere voxede ogsaa Vanskelighederne ved Udskiftningen, dels paa Grund af Kalkstensbrudets bestandig tiltagende Værdi, dels fordi Eierne altid have brudt saa forskielligt paa deres Lodder i det, og derved endnu mere forøget den Hindring, der ligger for enhver Udskiftning af disse i Forskiellen paa Kalkstenens Beskaffenhed og Mægtigheden af Jordlaget over den. Det var derfor klart, at naar Udskiftningen af Byerne skulde iværksættes, maatte der træffes en Udvei til at holde denne og Kalkstensgrunden saavidt muligt ude fra hinanden. En saadan lykkedes det ogsaa Grev A. V. Moltke at finde ved de Undersøgelser, han her foranstaltede paa Klosterets Vegne af Landinspectør Wegge, og den Erklæring, som denne derefter indgav under 14de Decbr. 1836. I denne foreslaaes det nemlig, at man ved Boring anstiller Undersøgelser om Kalkstensunderlaget, og derefter paa den Strækning, hvor man har forvisset sig om dette, udtager et Fladerum fra Udskiftningen til Kalkstensgrund for Lodseierne, hvorpaa disse skulle tage Lod efter deres gamle Agerskifter; dernæst afsætter en Suppleringsgrund udenfor denne, for at udjevne Misforholdet mellem Lodseiernes Agerskifter i Kalkstensgrunden og den Anpart, de ere berettigede til i Kalkbrudet ifølge deres Andel af Fælleshartkornet; endelig at man henlægger en Reservegrund for alle Lodseierne i Forening. Da Suppleringsgrunden og Reservegrunden skulde gaae ind under den almindelige Udskiftning, skulde Lodseierne ikke have Ret til at bryde i Suppleringsgrunden, før deres Anparter i den udlagte Kalkstensgrund vare opbrudte, og Reservegrunden ikke røres før efter begge de andre; ogsaa paa den udlagte Kalkstensgrund skulde Arealet udenfor Brudene drives og udparcelleres, og, hvor det optoges til Brud, skulde der gives Brugerne Erstatning, for at rømme det. Hvad Udskiftningen af Byerne angik, da erklæredes det, at denne ikke lod sig foretage paa den anordningsmæssige Maade efter det nuværende Tilliggende til Lodderne, men maatte udføres efter det gamle Hartkorn, da de ældre Skiel vare upaalidelige, dels ved Magelæg mellem Fæsterne dels paa andre Maader, og de gamle Kort

over Byernes fælles Jorder urigtige. I Henhold hertil indledede Klosterets Bestyrelse nu Forhandlinger med de øvrige Lodseiere, men hvorvel disse bifaldt Hovedpunkterne i Forslaget, og vare enige med Bestyrelsen om Nødvendigheden af en Landvæsenscommission og om hvorledes Arbeidet skulde søges udført ved Udskiftningen, opstod der dog Betænkeligheder, der standsede de videre Skridt til den, og først den 14de Novbr. 1842 kom det første Aastedsmøde istand til dens Udførelse. Heri vedtoges det tidligere Forslag som Grundlag for denne, og Landinspectørene Wegge og Henckel antoges derefter til at foretage den. Det varede imidlertid til 1848, inden deres Arbeider vare færdige, og efterat den af dem saa forelagte Plan til Udskiftningen var forhandlet i et Aastedsmøde den 8de—9de Mai, bleve de videre Enkeltheder ved Planen fuldførte i Løbet af de 2 næste Aar, hvorpaa den endelige Udskiftningsforretning saa vedtoges med almindelig Tilfredshed af alle Parter paa Aastedsmødet den 13de Septbr. 1850, og er derefter under 3die Juli 1852 stadfæstet af Indenrigsministeriet. Det vedtagne Grundlag er helt igiennem fastholdt, kun med den Forandring, at det bestemtes af Lodseierne i et Møde af 9de Juli 1849, at Jordoverfladen paa Kalkstensgrunden, som ikke vedrørte Brudene, ogsaa skulde udskiftes, saaledes at Lodseierne fik deres Anparter af denne i samlede Lodder, uanset hvorledes Kalkstensskifterne vare fordelte under dem[1]).

---

[1]) Angaaende de nærmere Forhold ved denne Udskiftning og den Ordning, der nu bestaaer i Kalkstensbrudet, skulle vi tilføie nedenstaaende Oplysninger fornemlig efter Forhandlingerne ved de her afholdte Aastedsmøder og Meddelelser fra Godsforvalteren ved Klosteret, Cancelliraad Koch:

Arealet i Fællesskabet udgiorde $1687\frac{5}{14}$ Td. Land, hvorpaa det gamle Hartkorn beløb sig til 185 Tdr. 4 Skpr. 1 Alb., deraf kom der paa Vemmetofte for Stubberup By 43 Tdr. og for 2 Gaarde i Faxe By 13 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., og saaledes havde Vemmetofte ialt 56 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., Rosendal 50 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb., Strandegaard 36 Tdr. 2 Fdk. 1 Alb. Universitetet 12 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Egede for 2 Gaarde 11 Tdr. 4 Skp. og for en Parcel 3 Skp. 1 Alb., ialt 11 Tdr. 7 Skp. 1 Alb., Præstekaldet 11 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., Skolelærerkaldet 6 Skp. 1 Fdk., Faxe Kro 4 Tdr. 1 Fdk. 2 Alb.; hvortil endnu kom et Hartkorn paa 1 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb., som Universitetet havde, men hvortil der ikke laae nogen Lod. De 3 gamle Marker, hvorpaa dette Hartkorn laae, vare „Galgemarken" mod Nord paa Ryggningen af Kalkbierget, og syd for denne mod Vest „Vesterskovsmarken", og mod Øst „Kirkemarken". I Galgemarken udgiorde Udsæden til Lodderne i Faxe By 7 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre, og i Stubberup 5 Tdr. Byg, 1 Td. Havre, i Vesterskovsmarken i Faxe By 8 Tdr. Byg, 5½ Tdr. Havre, og i Stubberup 3½ Td. Byg, 1 Td. Havre, i Kirkemarken i Faxe By 6½ Td. Byg, 2½ Td. Havre, og i Stubberup 6 Tdr. Byg, 1½ Td. Havre. I Midten af Markerne til

I sin Anpart i Faxe Kalkstensbrud besidder Vemmetofte Kloster en indbringende Tilgift til sine Jordeiendomme, som det har faaet med det Bondergods, der laae til Vemmetofte ved Klosterets Oprettelse. Denne Herlighed nævnes først i 1694 ved Dronning Charlottes Skøde paa Vemmetofte (I, 185)

Vest laae Faxe By paa Kalkbierget, og mod Nordost ved Foden af dette Stubberup By udenfor Markerne. Ved Udskiftningen fik Stubberup derfor sin Anpart af Fællesmarkerne udlagt i disses østlige Del, og da Byens gamle „Særjord" (25 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. Hrtk.) grændsede til denne og mod Nord til en Parcel af Ebbeskov (5 Tdr. 2 Fdk. 2 Alb. Hrtk.), der var indlagt under den, saa fik den nu her hele sit Tilliggende i en samlet Strækning, hvorpaa dens 10 Gaarde saa udskiftedes, hvoraf de 4 udflyttedes. Kalkstensgrunden, der afskares til Hovedbrud for alle Lodseierne, strækker sig i et næsten firesidet Indsnit fra Kalkstensbiergets nordostlige Stigning Sydvest hen over Faxe By og indtager et Areal af $163\frac{5}{14}$ Td. Land, hvoraf Vemmetofte havde $45\frac{9}{14}$ Td. Land, Rosendal $47\frac{13}{14}$ Td. Land, Strandegaard $26\frac{13}{14}$ Td. Land, Universitetet $6\frac{13}{14}$ Td. Land, Egede med Parcellen $14\frac{1}{14}$ Td. Land, Præstekaldet $7\frac{6}{14}$ Td. Land, Skolelærerkaldet $\frac{4}{14}$ Td. Land, Faxe Kro 2 Tdr., hvorunder $\frac{4}{14}$ Td. Land, der tilhører Gisselfeld, som tidligere har kiøbt denne Gaard af Rosendal og derefter igien solgt den til Selveiendom; fremdeles c. 2 Tdr. Land, som Grevskabet Bregentved eier, og $\frac{2}{14}$ Td. Land, gl. Degneiord, som Strandegaard eier, der ikke have havt gammelt Hartkorn, og 6 Tdr. Land, der optages af Gade, Veie og Vandinger, samt 4 Tdr. Land, der aldrig maa opbrydes, og udgiøre Grundene under Præstegaarden, Kirken, den gamle Skole og Kroen, der alle ligge i en sammenhængende Kreds. Paa denne Grund ligge alle de gamle Brud, der udgiøre en 50—60 Tdr. Land, og saaledes bliver der omtrent 100 Tdr. Land her til ny Opbrydning. Suppleringsgrunden, der ligger syd for denne Strækning, udgiør $25\frac{8}{14}$ Td. Land, der ere fordelte i samlede Lodder, hvoraf Vemmetofte fik $7\frac{8}{14}$ Td. Land, Strandegaard $7\frac{3}{14}$ Td. Land, Universitetet $4\frac{10}{14}$ Td. Land, Præstekaldet $3\frac{11}{14}$ Td. Land, Skolelærerkaldet $\frac{6}{14}$ Td. Land, Faxe Kro $1\frac{12}{14}$ Td. Land; til Rosendal udlagdes Intet her, da dets Agerskifter faldt saaledes i Hovedgrunden, at det der fik Kalkstensareal for hele sit Hartkorn, det Samme var ogsaa Tilfældet med Egede. Reservegrunden bestemtes til 50 Tdr. Land, og toges Nord for Hovedgrunden. — Siden Udskiftningen er der indtraadt en bedre Ordning i de betydeligste af de mindre Brud, idet Grev A. V. Moltke, der allerede i 1837 havde udvidet Egede Brud med den dertil kiøbte Parcel af Faxe Kro (25de April), i 1852 baade forenede Præstekaldets Brud dermed (9de Marts) og Universitetets (1ste Octbr.), hvilke 3 samlede Brud, som repræsentere 36 Tdr. 1 Alb. Hrtk., han i 1859 (4de Novbr.) solgte til sin Søn Grev F. G. J. Moltke til Thurebyholm, den nuværende Besidder. Hele Kalkstensbierget er saaledes med Hensyn til Brydningen i det saagodtsom gaaet over til 4 Hovedeiere, men hvorledes deres Kalkstensagre deri ligge for hverandre under Overfladen i Hovedgrunden, vil ses af, at de $45\frac{9}{14}$ Td. Land, som Vemmetofte her har, udgiøre 77 gamle Agre, der ligge sammenblandede mellem Andres paa 22 forskiellige Skifter, og som Exempel paa, til hvilken Yderlighed Agrenes Misforhold her er gaaet og gaaer, skulle vi anføre, at i et af disse Skifter „Krogagerskiftet" er der Agre, som ere 900 Alen lange og 6—7 Alen brede. Alle Kalkstensskifterne i Hovedgrunden ere affatte med høie Skielstene paa Overfladen. Det gamle Jordfællesskab her i Landet har saaledes faaet en varig Erindring ovenpaa Faxe Kalkstensbierg.

omendskiønt Vemmetofte dengang i over 200 Aar ses at have havt Gods paa Kalkstensgrunden, og Brudene kunne forfølges op til den Tid, Kirkerne her byggedes [1]). Grunden til, at disse ikke desto mindre forbleve upaaagtede, maa dels søges i, at Faxe Kalksten som Mursten her i Fortiden naturlig fortrængtes af den saa let tildannelige stevnske Kridtsten, dels i Vanskelighederne ved dens Brydning, der naturlig maatte forøges endnu mere i Tider, hvor man ikke brugte nogen Krudtsprængning men kun ved Haandkraft drev Stykkerne løs. Naar Opkomsten af Faxe Kalkstensbrud derfor maatte beroe paa, at man var kommen til Erkiendelse af Faxe Kalkens Fortrin og at den som Følge heraf kunde finde Afsætning til den høiere Pris, som Arbeidet ved den maatte betinge, da er den første Antydning dertil, som vi have set, fra Aaret 1660, hvor der ved Regnskabet for de Omkostninger, der vare medgaaede til at istandsætte Bygningerne paa Tryggevelde udvendig og indvendig efter de Svenskes Bortfiernelse, anføres, at der dertil er forbrugt 15 Læster Faxe Kalk, og man ved saaledes udtrykkelig at nævne den Slags Kalk, der her er taget, kun kan have villet betegne, at denne Kalk baade i Værdi og Pris stod over den almindelige [2]). At de italienske Kalkbrændere, der vare her i Landet i Frederik IV's Tid, og muligen indkom ved hans Beundring for, hvorledes Italienerne byggede, ogsaa fik Øie for Faxe Kalkstenen, der i sin Fasthed og Finhed kommer deres eget Lands fortrinlige Kalkarter saa nær, have vi set ved Beretningen om, hvorledes baade Brudene i Faxe Gruber ved Dronning Charlottes Død vare forpagtede af dem for en bestemt Afgift af hvad de brød, og de her kiøbte Kalksten, der forsendtes tilsøs til dem i Kiøbenhavn (II, 67). Da Prinds Carl derfor skulde til at bygge paa Vemmetofte, lod han, som vi have berettet, sin italienske Kalkbrænder opføre en Kalkovn i Faxe „Limkuler", som Kalkgruberne dengang kaldtes, og brugte saaledes alene Faxe Kalken til alle sine Bygninger her. Ved det store Forbrug til disse ophørte imidlertid det lille Tilløb, der var

[1]) Der findes saaledes 3 udhugne Blokke af Faxe Kalkstenen paa Spiellerup Kirkes søndre Side, den ene med en Biørn, den anden med 2 Løver, og den tredie med en Løve eller Leopard; at disse ere samtidige med Kirkens Opførelse, fremgaaer baade af, at de 2 ere indsatte i Foden af Muren, og af Fremstillingerne selv, der betegne Overgangstiden fra Hedenskabet til Christendommen, idet de vilde Dyr, der her efter Jesaias 11, 6 stilles frem under den christelige Kirke, vise hen til, hvorledes Hedenskabets vilde Sæder skulde svinde under Christendommen i Norden.

[2]) „Tryggevelde Amts Regnskab fra Philippi Jacobi Ao. 1661—Ao. 1662". Indenrigsministeriets Archiv.

gjort i Dronningens Tid til en videre Drift af Gruberne; og Begyndelsen til den Kalkstenshandel, der nu drives, indtraadte først efter Klosterets Oprettelse ved Holger Rosenkrands's Besiddelse af Totterupholm, senere Baroniet Rosenlund. Efterat Rosenkrands nemlig her havde udvidet sine egne Brud til det Omfang, han kunde drive dem, og faaet en Søhandel i Gang med sine Kalksten, gjorde han Klosteret i 1739 et Forslag til en Overenskomst om, at han til en bestemt Pris vilde modtage alle de Kalksten det lod bryde, og saa forhandle dem selv i Forbindelse med sine egne. Klosteret gik ind paa Forslaget, og der oprettedes nu en Fælleshandel mellem dette og Baroniet Rosenlund, der paa nogle Afbrydelser nær i Mellemrummene af de Aaremaal, hvorpaa Overenskomsten hver Gang sluttedes, vedblev til henimod Aarhundredets Udgang [1]). Men samme Aar, som denne Fælleshandel første Gang fornyedes, udkom Regeringens Forbud af 15de Septbr. 1749, om at hverken Kridtstenen fra Stevns eller Kalkstenen fra Faxe maatte udføres til udenrigske Søkiøbsteder, og hvor ubetydelig Afsætningen derved blev af den sidste, fremgaaer af en Oversigt af 22de Novbr. 1752 over Klosterets aarlige Indtægter, hvorpaa dets Overskud fra Kalkstenshandelen kun beregnes til 60 Rdlr. Endelig hævedes Forbudet ved Reskr. 20de Febr. 1761, men en Maaned efter skriver Rosenkrands under 18de Marts, at han frygter for, at Andre nu ogsaa ville begynde at bryde paa deres Grunde, hvoraf fremgaaer, at Rosenlund og Klosteret til den Tid vare de eneste, som dreve deres Gruber, og at den Begyndelse, der under Grevinde Samsø var skeet med Egede Brud (II. 67), igien var faldt bort. Rosenkrands's Frygt for, at Frigivelsen af Kalkstenens Udførsel til Udlandet ogsaa strax vilde foranledige en almindelig Brydning af Eierne, viste sig imidlertid ugrundet, og vi see endnu 2 Aar senere, da Reskr. 3die October 1763 udkom om Toldens Nedsættelse paa Kalkstenen, at det var alene paa Rosenlunds og Klosterets Vegne, der var søgt om den, og at den ogsaa kun bevilligedes for deres Fælleshandel, uden at der omtales andre Eiere, som den tillige skulde komme tilgode. Ved dette Reskript opnaaedes der 2 væsenlige Lettelser for Kalkstenshandelen, deels at Forskiellen paa Udførselstolden til Udlandet og Indlandet derved bortfaldt, deels at Tolden sattes efter en fast Beregning af Indtægten med Fradrag af

---

[1]) Overenskomsten fornyedes sidste Gang den 28de Marts 1787 paa 10 Aar, efterat Holger Rosenkrands var død Aaret iforveien, og hans Brodersøn Iver Rosenkrands fra Villestrup havde arvet Baroniet efter ham.

alle Omkostninger[1]). Ansøgningen om Bevillingen var skrevet af Rosenkrands efter et Udkast, som han havde tilsendt Klosteret, og hvad Rosenkrands deri yttrede for 100 Aar siden om Kalkstenslagets Uudtømmelighed, at der „paa Grunden ved Faxes og Stubberups Byer findes saadan en Mængde Kalksten, som til Verdens Ende aldrig kan savnes", er endnu ikke omstødt af nogen Erfaring om Kalkstenslagets Begrændsning, hverken i den ene eller den anden Udstrækning[2]). Han fremhævede derhos med Rette den Betydning, som denne Bedrift har for den store Mængde Arbeidere, som derved finde Erhverv, og hvorfor „vi", skriver han om sig og Klosteret, „have anseet vores Kalkstens Grube som Sølvværket (i Kongsberg), der skal bearbeides og opbringes, om der endog aldrig vandtes det ringeste derved, naar alene mange trængende tiene Brød". Imidlertid tiltog ogsaa Fordelen for Eierne, og Overskudet fra Kalkstenshandelen var ved Slutningen af Aarhundredet en af Klosterets vigtigste Biindtægter[3]).

---

[1]) Tolden til Udlandet var før 24 %, men skulde nu svares som den indenlandske Told, der sammen hermed nedsattes til $\frac{1}{4}$ af dens tidligere Beløb, idet den før beregnedes efter en Brutto af 5 Rdlr. Cubikfavnen, men nu skulde beregnes efter en Netto 7 Mk. 8 ß af 6 Rdlr. som fast Salgspris.

[2]) Vi have ovenfor anført det Flademaal, som Brudene indtage i den Strækning, hvori man ved Udskiftningen har undersøgt Kalkstenslaget, og overalt fundet dette, uden at man kiender Grændserne for det udenfor denne. Vi skulle her tilføie med Hensyn til Dybden af Brudene, at denne ikke gaaer længere ned end til 63 Fod under Overfladen i det Skifte, hvor Brudet er dybest („Baunestykkerne"), og at den i et andet Skifte („Hælene") kun naaer 24 Fod, saa at Dybdeforholdet i Brudene saaledes gaaer fra 63—24 Fod. Naar Kalkbiergets Høide altsaa er 244 Fod, foregaae Brudene endnu kun oven i Bierget, og den Forskiel, der er i den Dybde, hvortil man er gaaet ned med dem, viser, hvilken Mark, der endnu ligger for Brydningen i de tidligere Brud.

[3]) Efterat J. G. Moltke var bleven Curator ved Klosteret lod han endel Aar gaae hen (1780—1787), inden han fornyede Fælleshandelen med Rosenlund, hvorved han baade sattes istand til at dømme om den Fordel, Rosenlund havde havt af den, og om de Betingelser, paa hvilke den igien kunde indgaaes af Klosteret. I dette Mellemrum var der i 1784 solgt Kalksten for 1778 Rdlr. 1 Mk. 4 ß., hvoraf der med Fradrag af alle Omkostningerne blev et omtrentligt Overskud af 800 Rdlr., hvortil Indtægten altsaa havde hævet sig fra 1752, da den ansattes til 60 Rdlr., men som ogsaa synes at have været det Høieste, hvortil den naaede i Aarhundredet. Der var i det Aar solgt 10 Cubikf. Kalksten i Brudet til 5 Rdlr. F., og ved Stranden $216\frac{3}{4}$ Cubikf. der havde kostet 8 Rdlr. 1 Mk. 8 ß. F., paa 30 Cubikf. nær, der havde kostet 2 Rdlr. mindre, og vare kiøbte af General Eichstedt, der forsynedes med Faxe Kalksten til sin Opførelse af Store Frederikslund, og sandsynligvis havde en ældre Accord. Af Udgifterne paa hver Cubikf. beløb Omkostningerne ved Stranden sig til 1 Rdlr. for Udskibning, Favnesætning og Tilsyn, Brydepengene til 9 Mk., og for Nedkiørselen betaltes 10 Mk., hvert Læs til $\frac{1}{10}$ Cubikf. At Kalkstensregnskabet for det her anførte Aar ogsaa viser, at man har brugt Krudt i Gruberne, er en Antydning af et Frem-

Rosenkrands havde bragt Kalkstenshandelen ind i dens rette Spor, idet den grundedes paa Søhandelen, og det skyldtes utvivlsomt ogsaa ham, at Bekiendtskabet udbredtes til Kalkstenens Beskaffenhed, og den vidtudstrakte Afsætning derved saa hurtigen aabnedes for den, som den siden har havt til de forskjellige Søsteder i Indlandet og Udlandet, hvis Skibe komme og afhente den her ved Stranden [1]). Men medens Kioberne saaledes selv have søgt den, og Kalksteneierne ikke have havt Behov, at bringe den til dem, for at faae den afsat, har Handelen fra en anden Side været forbundet med en betydelig Vanskelighed og Bekostning for Eierne, idet de have en ¾ Mil at kiøre med Kalkstenen fra Gruberne til Udskibningsstedet. Denne Omstændighed har baade før og nu været den største Udgiftspost ved Handelen, og dertil en bestandig Hindring for dens regelmæssige Gang, idet Kiørselen tidligere afbrødes i Søfartens bedste Tid for Bøndernes Markarbeide, saalænge den udførtes af dem ifølge Vilkaarene i deres Fæstebreve, og senere, som dette er bortfaldet, og Eierne selv maa besørge Kiørselen ved særegne Foranstaltninger, have Ulemperne og Utilstrækkeligheden af de almindelige Befordringsmidler her noksom vist sig, og godtgiort Nødvendigheden for Eierne af at giøre sig uafhængige af disse, og sikkre sig Tilførselen paa en Maade, der baade begrændser Bekostningerne og fyldestgiør Handelens nuværende Behov. I Løbet af de sidste Aar er nemlig Kalkstenshandelen stegen i et Omfang, der har hævet den til en Indtægtskilde for Eierne, og et Erhverv for den derved beskæftigede Befolkning, som først have givet en Forestilling om, hvad den betyder, og giort, at den Sammenligning mellem Kalkstensbrudet og en Sølvgrube, der ovenfor har staaet for Rosenkrands,

---

skridt, der ikke alene var ved at foregaae i Kalkstensbrudets Bearbeidelse, men ogsaa i dets Benyttelse, thi det er ved Krudtsprængning, at man overalt kan komme til den rene Koralkalk, hvor man tidligere standsedes af de overliggende Lag af „Flintekalken", uden at kunne spalte denne. Vi have ovenfor (S. 191) bemærket, at vi ikke for 1788 finde Krudt brugt til Sprængning ved Stenrydningerne paa Markerne, og da hele det Beløb, som Kalkstensregnskabet her udviser, at der er kjøbt Krudt for, indskrænker sig til 3 Rdlr. 3 Mk. 8 ß., saa see vi ogsaa, at, vi her i 1781 have Begyndelsen for os af Krudtes Anvendelse ved Arbeiderne i Kalkstensgruberne.

[1]) Handelen gaaer foruden til Søsteder i Kongeriget og Slesvig, til Holsten, Lybek, Meklenborg (Rostock) og Pommern (Stettin), ja endog til Danzig og Königsberg, og i Sverig til Gothenborg. Hvormeget denne Kalksten nu end fordyres ved Fragten til disse Steder paa Grund af sin Tyngde, der af en Cubikfavn er 100 Td. Byg alm. Vægt, opveies dette dog langt ved det Qvantum Kalk, den afgiver, og den Udstrækning, denne Kalk kan modtage paa Grund af sin Fedme.

paa en ganske anden Maade træffer til, end han der betegner [1]). Der er derfor i indeværende Sommer under 6te Juli 1863 efter længere Forhandling sluttet en Contract om en Skinnevei med Lieutenant C. Garde af Klosterets Curatorer og de 3 Hovedeiere med Klosteret i Kalkstensbrudet, Grev Holck-Winterfeldt til Rosendal, Grev F. Moltke til Thurebyholm, og Baron T. Reedtz-Thott til Gaunø som Besidder af Strandegaard. Ifølge denne Contract skal Entrepreneuren paa egen Bekostning anlægge og drive den her vedtagne Bane, og til en bestemt Priis for Cubikfavnen derpaa befordre Contrahenternes Kalksten til Stranden samt besørge anden Kiørsel, der staaer i Forbindelse med deres Kalkbrud, hvorhos han tillige garanterer dem, at der daglig skal nedkiøres et bestemt Qvantum Kalksten fra Enhvers Brud efter den Overenskomst, som de derom have indgaaet med hverandre, og som ialt skal beløbe sig til 50 Cubikfavne Kalksten i Sommerhalvaaret og 30 i Vinterhalvaaret, med Undtagelse af Søndagene og de store Helligdage, paa hvilke der ikke maa kiøres, samt naar Veirforholdene giøre det umuligt. Hvorimod Contrahenterne igien tilsikkre Banen en fast aarlig Indtægt af 12,000 Rdlr., for hvilke de ville lade befordre paa den. Contracten skal gielde for 20 Aar, og Banen være færdig til 1ste December 1864. Den Banelinie, der er vedtaget ved dette Anlæg, og hvorpaa Arbeidet allerede skrider rask frem, føres fra den østre Ende paa den søndre Side af Kalstensbierget ned paa den hidtilværende Kalkstensvei, og derefter langsmed den til Stranden, hvor Hovedsporet skal forgrene sig til alle Contrahenternes Udskibningspladse. I Brudene skal Hovedsporet, eftersom Forbindelsen aabnes af Eierne

[1]) Efter et Middeltal for de sidste 5 Aar (1858—1862) har Klosteret aarlig afsat henimod 900 Cubikf. Kalksten, der overstiger det aarlige Middeltal i Handelen for Aarene 1841—1850, da den før var høiest, en 2—3 Gange, og vilde endnu have giort det mere, naar Handelen ikke var bleven trykket af Tidsomstændighederne i det stærke Opsving, den havde taget i de mellemliggende Aar. Salgsprisen har i disse Aar været 24 Rdlr. Cubikf., hvoraf Netto-Indtægten imidlertid endnu ikke naaer det Halve, navnlig paa Grund af de tiltagne Rømningsarbeider i Gruberne, og de stærkt forøgede Udgifter til Nedkiørselen, der ere stegne til henimod det Tredobbelte (4 Rd. 3 M. F.) af hvad de vare i 1784, uagtet en tobestet Vogn nu befordrer 2 Gange Saameget (½ F.); derimod ere Brydepengene ikke stegne i det Forhold fra den Tid, og naae ikke engang det Dobbelte (2 Rd. 4 Mk. F.), men saa kunne igien Udgifterne til Krudtets Forbrug ved Brydningen nu anslaaes til 1½ Pund paa Cubikfavnen. De her anførte Forhold af Klosterets Kalkstenshandel kunne antages at gielde om Kalkstenshandelen i det Hele; og under den Gang, hvori denne nu er, beskæftiger den alene ved Brydning og Jordrømning i Gruberne 90—100 Arbeidere, som udelukkende ernære sig derved med deres Familier.

mellem disse, føres fra Øst til Vest giennem alle de søndre Hovedbrud med Vispor til Sidebrudene. Ved denne Sporvei vil det saaledes blive muligt at gienoptage de betydeligste ældre Brud, og foruden de nye Brud, som ville aabne sig i disse, og den Orden, der ved den vil komme ind i hele Driften, vil det ogsaa være et stort Skridt til Orden i Brudene selv, at de nu alle ville føres ned til samme Dybde, hvor Sporene lægges [1]).

Udskibningsstedet for Faxe Kalkstenen ligger ved Sognets smale Kyststrækning, der benævnes efter Byerne Faurby og Hylleholt, af hvilke den første afgiver Oplagspladsene for Grev Holck og Baron Reedtz-Thott, den sidste for Klosteret og Grev F. Moltke [2]). Paa Strandskiellet her mellem sig og Klosteret lod Grev A. V. Moltke i 1843 opføre en fælles Bro for sin egen og Klosterets Kalkstenshandel, som derefter videre udførtes i 1850, saaledes at Skibene herfra kunde indtage Kalkstenen, istedetfor at denne tilforn kiørtes ud i Søen til Baade, som saa igien bragte den ombord. Imidlertid laae Skibene lige usikkert paa den aabne Strand, og maatte ved Paalandsvindene især af Østen strax forlade Pladsen og søge Læ paa den henimod 2 Mile sydligere beliggende Ankerplads ved Røneklint („Hesteskoen"), og havde

---

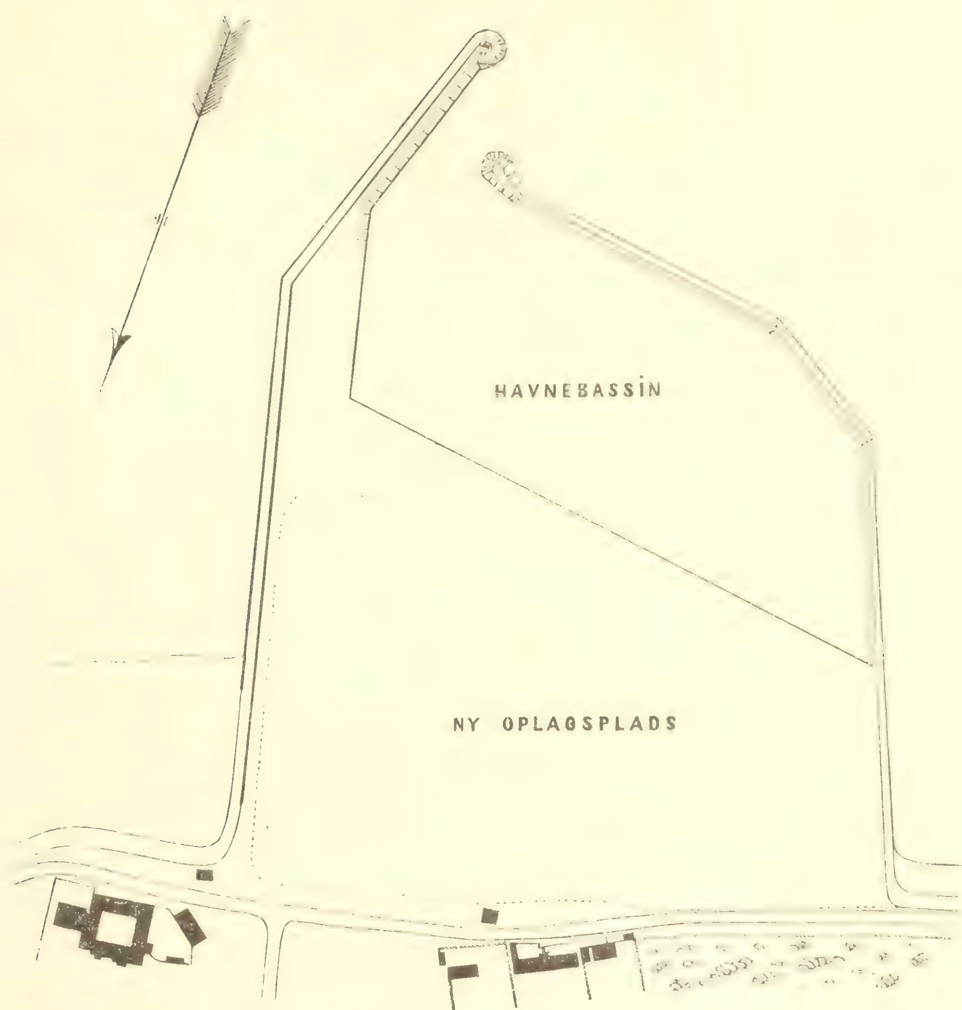
[1]) Det Forhold, hvori de 4 Lodseiere skulle have Andel i Kalkstenstransporten paa Skinneveien, er foreløbig bestemt efter Enhvers Nedkiørsel i de sidste 5 Aar (1858–1862), der med et Middeltal har udgiort 1081 Cubikf. aarlig for Grev Holck, 891 for Klosteret, 894 for Grev F. Moltke, og 576 for Baron Reedtz-Thott, derefter er den daglige Befordring i Sommerhalvaaret (15de April—15de October) sat for Grev Holck til 16 F., Klosteret 13 F., Grev F. Moltke 13 F., og Baron Reedtz-Thott 8 F., og i Vinterhalvaaret for Grev Holck til 9 F., Klosteret 8 F., Grev F. Moltke 8 F., og Baron Reedtz-Thott 5 F. Prisen for Transporten af Kalkstenen til Stranden fra et hvilketsomhelst Sted, hvortil Hovedsporet er ført, skal være 3 Rdlr. 2 Mk. F., og for Afrømningsjord og „Makkel" (Kalkstensstumper) 2 Rdlr. Vognene skulle være paa $\frac{1}{8}$ Cubikf., saaledes at de tillige kunne tiene til Maaling. Banelinien bliver en Skraaplan, og anlægges kun med et Spor, men den af Entreprenenren erhvervede Jordafstrædelse til den er beregnet paa 2 Spor. Banen bliver Entreprenenrens Eiendom ligesom den af ham erhvervede Jordlinie, hvorpaa den føres mellem Kalkstensgrunden og Stranden, og ved Udløbet af de 20 Aar vil det altsaa beroe paa, hvilken Overenskomst der videre kan træffes mellem Parterne; men for det Tidsrum, hvori Contracten er sluttet, staaer Banen med Hensyn til Kalkstensbrudene alene til Contrahenternes Disposition, dog at Grevskabet Bregentved for sin Anpart i Kalkstensbrudet ogsaa skal have Adgang til dens Benyttelse paa de nærmere herfor fastsatte Betingelser.

[2]) Oprindelig har Grev F. Moltkes Gaard, paa hvis Grund hans Oplagsplads ligger, ikke hørt til Hylleholt, men til Byen Fuglsang, hvorfra den er udflyttet.

saaledes ofte store Vanskeligheder med at indtage deres Ladninger. Da Leiligheden derfor tilbød sig til at afhjælpe disse ved den Bugt, som Stranden danner, har Geheimeraad Treschow som Medcurator med Grev A. V. Moltke med stor Interesse omfattet Anlæget af en Havn her, og da Grev F. Moltke, der nu var bleven Klosterets Medeier i Skibsbroen, ganske delte denne, bestemtes det, at Havnen skulde udføres for fælles Regning af Klosteret og ham. Hertil indhentedes der et omfattende Forslag af Havnebyggerne Carlén og Kauffmann, hvorefter Planen saa nærmere udarbeidedes af Docent Holmberg, og efterat denne derpaa var vedtaget under 19de Decbr. 1862, er Foretagendet nu sat i Gang samtidig med Anlæget af Jernveien fra Kalkstensgruberne til Stranden. Inden Udgangen af Somren 1864 er det bestemt, at Havnen skal være færdig, og allerede i Slutningen af indeværende Aar ere Hovedarbeiderne størstedelen udførte. Havnen er lagt vesten for Skibsbroen, men har for Dybdens Skyld maattet føres et betydeligt Stykke ud i den lave Strand; dens østre Mole dannes af Skibsbroen, der til den Ende har modtaget en betydelig Forlængelse imod Syd-Sydvest, for at indtage den rette Stilling til den vestre Mole; Bassinet, som Molerne indeslutte, udgiør et Fladerum af henved 4 Tdr. Land, Havnemundingen er 80 Fod, og Indløbet til den er anlagt efter at beskytte den mod Sydosten og Ostsydosten, som her sætte den sværeste Sø, hvilket man har søgt at opnaae ved den Maade, hvorpaa den østre Mole er skudt frem, og den vestre trukket tilbage. Indseilingen er bestemt til en Dybde af 9 Fod, og ligeledes Anlægspladsen i Havnen ved Skibsbroen; for den øvrige Del af Havnen skal det foreløbig beroe ved dens nuværende Dybde, som er 6—7 Fod. Oplagspladsen indrettes ved Skibsbroen, som dertil modtager en betydelig Udvidelse mod Bassinet, og til en videre Forøgelse af den er hele Strækningen bestemt, som Bassinet afskærer i Vandet mod Landsiden fra den østre Mole til den vestre, og hvorved dette saa vil blive forsynet med Bulværk, ligesom Opfyldningen skrider frem.[1])

---

[1]) Med Hensyn til Enkelthederne ved Havnen tilføie vi, at den forrige Skibsbro er 750 Fod lang, og dens sydlige Arm med Molehovedet 440 Fod, Bassinets Basis 790 Fod, dets Brede i Midten 340 Fod, den inderste Arm af dets vestre Mole 290 Fod, den mellemste 194 Fod og den yderste med Molehovedet 442 Fod, at der til Molerne er beregnet 2580 Cubikf. Søsten, og at den Uddybning, der strax er bestemt at skulle foretages, ogsaa udstrækker sig til den saakaldte „Hylleholte Grund", der ligger Syd for Havnen, hvor den daglige Vandstand kun er en 7—8 Fod. Som

Havnen benyttes allerede, og har i de svære Efteraarsstorme ydet Skibene en fuldkommen Sikkerhed.

Vi have tidligere i dette Skrift omtalt Anlæget af Rødvig Havn (I, 188), og idet Faxe Havn nu kommer til denne, er Søfarten i den saa vanskelige Præstø Bugt saaledes i Løbet af faa Aar bleven beskyttet ved 2 Havne, begge bekostede af private Eiere.

---

senere Arbeide er den fortsatte Uddybning af Havnen forbeholdt, men et langt Arbeide for Fremtiden vil ligge i Opfyldningen af den „Nye Oplagsplads", der udgiør et Fladerum af en 7—8 Tdr. Land, hvoraf der paa en betydelig Del er en Vandstand af 3—5 Fod. Udførelsen deraf staaer imidlertid ikke i nogen Forbindelse med Brugen af Havnen selv.

Vi slutte hermed Historien af Vemmetofte Kloster, som ved de Mænds Anskuelser, der bestemte dets Forfatning, fik den mest uafhængige Selvbestyrelse, nogen Stiftelse har havt i vort Land, og vi kunne ikke andet end antage, at der deri har ligget en væsenlig Grund til den Interesse, hvormed dets Bestyrere have omfattet det, uagtet de betydelige Krav, det har stillet til dem, og til de betydelige Gaver, det har modtaget baade til sin egen Understøttelse og til at fremme sine velgiørende Øiemed.

Anhang.

Prindsesse Sophie Hedevigs Afslag af Catholicismen.

Den Ægteskabsplan, der udkastedes mellem Prindsesse Sophie Hedevig og den romerske Konge, senere tydske Keiser, Joseph I, havde sin Grund i den Skinsyge, der dengang fandt Sted mellem de tydske Rigsfyrster paa det Brunsvig-Lyneborgske Hus, eller, som det nu kaldtes, det hannoverske. Dette havde nemlig i 1692 faaet den 9de Kurværdighed af Keiseren, uden at Rigsfyrsterne havde samtykket deri, og da der nu kunde være Frygt for, at en hannoversk Prindsesse, der var catholsk opdraget og opholdt sig i Italien, ogsaa vilde blive Gemalinde for den tilkommende Keiser, og det hannoverske Hus, der allerede iforveien var gift ind i den engelske Kongefamilie, derved stige endnu mere, saa indgik Kurfyrsterne Johan Vilhelm Joseph af Pfalz og Frederik August af Sachsen tilligemed Hertug Anton Ulrich af Brunsvig-Wolffenbüttel en Forening om, at forhindre denne saakaldte italienske Forbindelse, og bringe et andet Ægteskab istand, hvortil de udsaae Prindsesse Sophie Hedevig af Danmark paa Grund af, at begge Enkekurfyrstinderne af Pfalz og Sachsen vare Søstre til Christian V [1]). Det havde ingen Vanskelighed med at giennemføre denne Plan ved Keiserhoffet, da Kurfyrsterne af Pfalz og Sachsen vare de første

[1]) Af disse var den ene Anna Sophie bleven gift med Kurfyrst Johan Georg III af Sachsen, som døde 1691, og den anden Vilhelmine Ernestine med Kurfyrst Carl II af Pfalz, som døde uden Arving 1685.

blandt Rigsfyrsterne, og i Tilfældet af Keiserens Mindreaarighed skulde føre Regeringen i Riget under denne, og begge de daværende Kurfyrster dertil indtoge en særegen personlig Stilling ved Keiserhoffet, idet Frederik August af Sachsen stod paa en fortrolig Fod med den unge romerske Konge og understøttede Keiseren i hans daværende Krig[1]), og Johan Vilhelm af Pfaltz var en Broder til den regerende Keiserinde, Josephs Moder, og havde en Støtte for sin Huspolitik i hende, som ogsaa i sin anden Søster, den regerende Dronning af Spanien[2]). Hertil kom endnu, at den dygtige og myndige Carl Diderik Otto, Fyrste af Salms, der var den romerske Konges Overhofmester og Opdrager, og baade i denne Egenskab og som en Følge af sin militaire Stilling havde en meget afgiørende Stemme ved Hoffet, ogsaa fandt, at det danske Parti burde foretrækkes for det italienske, medens han iøvrigt paa Grund af sit Slægtskab med det hannoverske Hus holdt paa Forbindelsen med dette fremfor noget andet tydsk Hus. Den eneste af Hovedpersonerne ved Hoffet, der ikke delte Stemningen for det danske Parti, var Keiser Leopold, der afgiort synes at have været for det italienske; han indskrænkede sig imidlertid paa Grund af Omstændighederne til at fremdrage dette ved de Hindringer, der mødte ved det danske, uden derfor at modsætte sig det sidste[3]). Hvad Planen selv angik, da var der ikke Tale ved den om Prindsessens ydre eller indre Egenskaber, ligesaalidt som der ved den havde været taget noget Hensyn til Religionsforskiellen, da man uden videre forudsatte, at Prindsessen antog Catholicismen. Man betragtede derfor ogsaa Indsigelserne herfra mod dette Punkt kun som Hindringer, der maatte bortfalde, og vedblev derfor i en 3—4 Aar at forhandle om disse i den faste Tro, at der tilsidst vilde blive givet efter i den Henseende, naar Alt var ud-

---

[1]) Frederik August opholdt sig meget i Wien i 1695 og begge de følgende Aar, dels i Anledning af de Hielpetropper, han tilførte Keiseren i den tyrkiske Krig, dels som Overstbefalende over den keiserlige Hær i Ungarn.

[2]) Pfaltzgreve Philip Julius af Neuburg (ved Donau nær Ingolstadt) havde blandt sine mange Børn, foruden Johan Vilhelm, der succederede i Kurfyrstendømmet 1685 ved den regerende Linies Uddøen, en Datter, Eleonora Magdalena Theresia, som 1676 blev formælet med Keiser Leopold i dennes tredie Ægteskab, og en anden Maria Anna, som 1689 blev formælet med Carl II af Spanien.

[3]) Naar Kurfyrstinden af Sachsen saaledes i et Brev til Christian V af 21de August 1696 skriver, at Keiserinden og hendes Søn (den romerske Konge) ere ganske imod det italienske Parti, men ikke nævner Keiseren, og derhos taler om den Forsigtighed, man maa iagttage ligeoverfor dette Parti, da maa dette forstaaes med Hensyn til Keiserens Stilling i denne Henseende.

tømt. At vedkommende Underhandlere kunde nære en saadan Anskuelse, forklarer sig let, naar vi see hen til, at Kurfyrsten af Pfalz tilhørte en Familie, der selv var gaaet over, og derefter bleven ivrig catholsk[1]), og hvad de 2 andre angik, da lod Kurfyrsten af Sachsen sig optage i den catholske Kirke, for at blive Konge i Polen, endnu forinden Forhandlingerne om Giftermaalet ganske vare afbrudte med Prindsessen[2]), og Hertug Anton Ulrich beskæftigede sig saalænge med Spørgsmaalet, om der var nogen væsenlig Grund til at blive ved den lutherske Kirke, at han tilsidst som en Olding paa 77 Aar gik over til Catholicismen i et Kloster i Bamberg (1710).

Om denne Sag findes der flere Antegninger i Christian V's Dagbøger, som Molbech har samlet i sin Indledning til Udgivelsen af Dagbogen for 1696, og forøget med andre Meddelelser[3]). Vi skulle her nærmere oplyse Sagen efter diplomatiske Aktstykker[4]).

Som det allerede er anført i dette Skrift aabnedes Forhandlingerne i 1694, og saasnart der blev Tale om Religionsspørgsmaalet, erklærede Fyrsten af Salms, at det vilde blive nødvendigt, at Prindsessen i Nærværelse af den pavelige Nuntius affvor den lutherske Bekiendelse for den catholske. Egteskabet afvistes derfor ogsaa strax herfra som ugiørligt, naar Prindsessen ikke kunde indgaae det, uden at besvære sin Samvittighed. Ud paa Somren 1695 ankom imidlertid den keiserlige Rigscantsler Wieser hertil, for underhaanden at bearbeide Stemningen for en Forandring i saa Hen-

[1]) Det var derfor en meget sørgelig Forandring for Protestanterne i Pfalz, at Regeringen gik over til den neuburgske Linie, da begge de 2 tidligere Linier, baade den mellemste, hvorefter Christian V's Søster var Enke, og den forangaaende havde været protestantiske.

[2]) Hvorledes Frederik August tog det med Hensyn til sin kirkelige Bekiendelse, beviste han yderligere ved den Maade, hvorpaa han i saa Henseende bar sig ad, thi da han sendte sin Betroede, Oberst Flemming, til Polen for at see om der ved Valget kunde være en Stemning for ham, gav han denne Ordre til underhaanden at sige, at han hemmelig var Catholik, og da Flemming saa kom tilbage og meldte ham de Udsigter, der havde vist sig, skyndte han sig med at lade den catholske Biskop af Raab tage sig til Alters, hvorefter saa Biskopen uden at tilføie nogen Tidsangivelse, udstedte en Attest for, at han var gaaet over til Catholicismen, og med denne afsendtes saa Flemming igien til Valghandlingen i Warschau den 25de Juni 1697.

[3]) Nyt histor. Tidskrift II, 2. H., 1848, p. 555.

[4]) At dette Afsnit ikke er behandlet paa sit Sted i dette Skrifts 2den Del, hidrører fra, at Forf. først efter Udgivelsen af denne kom til at giøre sig bekiendt med den herhen hørende diplomatiske Correspondance, der findes i det kgl. Geh. Archiv.

seende, men man gientog Fordringerne om fri Religionsøvelse for Prindsessen saaledes, at der tilstodes hende et eget Gemak til sin Gudstieneste overalt, hvor Hoffet kom hen, samt Tilladelse til at maatte have en ugift evangelisk Præst og holde en protestantisk Hofstat, og derhos være fri for at bivaane Messen, Helgenprocessionerne, og alle de Handlinger, hvorved Hostien adoreres. Dette foranledigede Kurfyrsten af Pfaltz til i Begyndelsen af September at sende en hemmelig Jesuit herind ved Navn Johannes de Nierendorf, der skulde give en saadan Fremstilling af Catholicismen, som man kunde begynde med, for at faae dens Vedtagelse listet frem, Skridt for Skridt, naar kun det første var giort. Han udførte ogsaa sit Hverv saa fuldkommen med hele sin Ordens Kløgt, at Kongen fandt, at det vel kunde gaae med en saadan Troesbekiendelse, som han havde givet, og forelagde den for Conseilet, Sællands Bisk op Bornemann, sin Skriftefader Jespersen, og Masius, der var givet Prindsessen til Præst, som alle, paa den sidste nær, fandt, at Prindsessen vel kunde antage den. Det Samme fandt ogsaa den gamle lutherske Theolog Calixtus i Wolfenbüttel[1]), til hvem den sendtes, dog raadede han til Forsigtighed med Hensyn til det Ubestemte og Omgaaende i den, og til først at faae Alt nøie afgiort med Wienerhoffet, førend der underskreves. Hvad Prindsessen selv angik, da yttrede hun vel sine Betænkeligheder ved Bekiendelsen, men vilde ikke afgiøre noget om den, og henholdt sig til sin Forvisning om, at Kongen vilde handle saaledes i denne Sag, at hendes Samvittighed ikke foruroligedes. I Slutningen af den følg. Januar 1696 afreiste derpaa Nierendorf herfra med et godt Haab efter den Indgang hans Bekiendelse havde fundet, og den Maade, hvorpaa Prindsessen syntes at ville overlade det til Kongen at handle paa hendes Vegne. Hindringerne fra den kirkelige Side betragtedes dermed som væsenligt hævede, og begge Kurfyrsterne ønskede nu at forevise Prindsessens Portrait i Wien, for at man kunde giøre sig en Forestilling om hendes Ydre. Dette Punkt medførte imidlertid en Vanskelighed, da Prindsessen naturlig maatte fremstilles som smuk, hvad hun ikke var, som vi tidligere have bemærket, da hun havde arvet sin Faders Ansigtstræk, og Portraiterne af hende her i den Henseende holdt sig til Virkeligheden. Denne Vanskelighed kom man dog let ud over, idet man sendte et Par Malere herind fra Pfaltz, for at faae et Portrait, som svarede til

[1]) Fr. Ulr. Calixtus, første theol. Professor ved det brunsvig-wolfenbüttelske Universitet i Helmsted (1622—1701).

Diemedet, da, som Nierendorf skriver under 11te April til Grev Reventlov om det Portrait, han ved sin Afreise havde taget med sig fra Kiøbenhavn: „der Churfürst obgesagtem Pourtrait keine gnädigste Satisfaction haben können, indem es dem original —, welches unvergleichlich schöner —, nitt viel ähnlich"; og fra Sachsen skrev Enkekurfyrstinden den folg. 25de April til Christian V, at det emaillerede Portrait, som han havde sendt hende af Prindsessen, ikke „meriterede" at sendes videre, og at hun derfor havde ladet tage en Copi af et andet af hende, som hun havde, og at Kurfyrsten havde taget denne Copi med sig til Wien. Dermed afgiordes saa dette Punkt. Man ventede nu her, at Nierendorf fra Rom skulde skaffe Pavens Tilladelse for Prindsessen til at maatte antage Catholicismen med Forbeholb af Kalken i Nadveren. Men den Udsigt, som Nierendorf havde stillet hertil, var naturlig kun for at faae de øvrige Punkter vedtagne, hvorefter dette Punkt saa kunde komme med, naar det siden viste sig, at det ikke kunde blive anderledes. Paa den Maade var Nierendorf ogsaa i April afreist til Rom, og, som om der havde været ført langvarige Underhandlinger om denne Indrømmelse, modtog man først her i Begyndelsen af Juli en Meddelelse fra Pfaltz om, at Paven ikke havde villet indvillige i den, og der tilføiedes derved, at Keiser Leopold ligeledes bestemt havde erklæret sig imod den. Herved fandt Christian V sig aldeles skuffet i den Formening, han havde havt, og lod nu svare, at der saaledes ikke kunde blive noget af Ægteskabet. Det varede dog ikke længe, inden Hertug Anton Ulrich fik Kongen bragt til den Anskuelse, at Nadverspørgsmaalet ikke havde nogen væsenlig Troesbetydning, og den jesuitiske Beregning slog saaledes ikke feil med Hensyn til ham. Saasnart Christian V nu havde faaet den Overbevisning, at man ogsaa burde give efter i dette Punkt, begyndte han i Midten af September at forhandle med Prindsessen derom, og forestille hende, at der ikke var noget i, at hun giorde denne Religionsforandring saaledes, som man vilde have den. Hun søgte da paany at skyde Afgiørelsen fra sig, og sagde, at hun kiendte for lidt til Catholicismen til at kunne have nogen Mening om den, og forlod sig paa hans faderlige Omsorg for hende baade i aandelig og timelig Henseende. Kongen lod nu mundligt de betingede catholske Punkter forebringe for hende, og da hun uden at yttre videre, kun forlangte en skriftlig Fremstilling af dem, og han derefter ikke hørte noget fra hende, antog han, at hun havde bifaldt dem, og tilskrev hende under 24de October, at hun maatte give ham en skriftlig Erklæring for sin Antagelse af dem, som han kunde sende

til Wien, for at der saa formeligen kunde blive anholdt om hendes Haand. Hermed begynder nu Prindsessens personlige Fremtræden i Sagen.

Sophie Hedevig var kun 17 Aar gammel, da denne Ægteskabsplan kom op, der nu havde staaet paa i 2 Aar. Det var derfor en naturlig Følelse baade af hendes Alder og Kiøn, at hun holdt sig selv tilbage og vilde, at hendes Fader her skulde træde frem for hende og være en Støtte for hendes Handling. Det var imidlertid ikke fordi hun selv ingen Mening havde, eller ikke var istand til at tage nogen Bestemmelse, thi hvor ung hun end var, havde hun dog sin Moders Fasthed i sin Dom og sine Beslutninger, naar det ikke kunde være anderledes, og da hun saae, at hendes Fader havde opgivet al Modstand, og hun selv maatte stride for sin Overbevisning, giorde hun det ogsaa. Hun begyndte først med Nierendorfs Bekiendelse, og i det Svar, som hun to Dage efter afgav til sin Fader, fremførte hun alle de Hovedpunkter i den, som hun fandt stridende mod Skriftens Lære. Kongen, der antog, at den Sag var afgiort, blev forundret ved disse Indvendinger, og vidste ikke hvad han skulde troe om, at hun saaledes, som han skriver, „svarede noget foranderligere end hun er vant til." Han mente imidlertid, at det endnu kunde være Betænkeligheder, der kunde hæves ved nærmere Oplysninger, og sendte hende nogle Dage efter „Bøger og Documenter", der kunde give hende disse, idet han derhos gientog sit Forlangende om hendes Erklæring med Hensyn til Ægteskabet. Denne kom da ogsaa 14 Dage efter den 10de Novbr., og Prindsessen afslog deri bestemt, at antage Catholicismen, som var hende umuligt, men det Ønske, hun derved udtalte, om snart at maatte døe, viste, at hun kun saaledes syntes, at kunne komme ud af den Forvikling, der var bragt ind i hendes Liv. Svaret lod ingen Tvivl tilbage om Prindsessens Stemning mod Catholicismen, og da Kongen holdt fast ved sin tidligere Anskuelse, tilskrev han denne Stemning en Forandring, som Andre pludselig havde fremkaldt hos hende, og lod sin Misfornøielse gaae ud over et Par Mænd, som han nærmest mistænkte i den Henseende. Men han overbeviste sig snart om, at Prindsessens Modstand udsprang fra hende selv, og i de nærmeste Dage blev han nu ængstlig for hende, da han saae, hvorledes denne Kamp angreb hende, og lod hende berolige fra sig. Prindsessen havde været for overvældet den Dag, hun afgav sin Erklæring, til at hun nærmere kunde begrunde den, og det varede en 4—5 Uger inden hun gienvandt saamegen indre Ro, at hun kunde giøre det, endelig sendte hun

den 7de Debr. en udførlig Forklaring af sine Indvendinger mod Catholicismen, der, som Kongen skriver, „heel fundamentalt" vare støttede til Skriften.

Imidlertid vidste man Intet om dette i Pfalz, og under Forudsætning af, at Kongens Forestillinger havde fundet en ønskelig Indgang hos Prindsessen, og at hun saaledes var villig til at gaae over, ansaae man nu Dieblikket for kommen til at gaae over fra det Mindre til det Større, og under 6te Novbr. underrettedes Kongen af sin derværende Gesandt, om at „den forrige Bekiendelse ikke var suffisant nok", og at der altsaa vilde forelægges Prindsessen en ydderligere, inden Anholdelsen kunde foregaae om hendes Haand. Denne Skrivelse fulgtes faa Dage efter af en anden, som berettede, at der fra keiserlig Side fordredes at Prindsessen slet og ret skulde blive Catholik. Under de Efterretninger, som nu indløb herfra, besluttede det kurpfalziske Hof mod Slutningen af Aaret, at sende en ny Geistlig herind, som kunde bringe Prindsessen til at antage Catholocismen uden „Exception". Til den Ende indfandt der sig her mod Slutningen af Januar 1697 en jesuitisk Pater, de Pottier, og Kongen, der nu fuldstændig var draget ind i Garnet, foreholdt Prindsessen at hun skulde betragte Sagen som en Gudstilskikkelse for sig og det kongelige Hus, og at hun ikke skulde skyde denne fra sig ved ikke at ville lade sig undervise af ham, da hun dog umuligt kunde vide, om hun ikke kunde blive overbeviist. Prindsessen indvilligede da i, at høre hvad han kunde forebringe, men var i en stærk Bevægelse, mindre fordi hun frygtede for den Prøve, som forestod, thi „han kunde ikke overbevise hende", sagde hun, end fordi hun frygtede for at der skulde blive brugt Tvang imod hende efter den Anskuelse, der nu giordes gieldende om Ægteskabet, og hun bønfaldt derfor Kongen om ikke at maatte tvinges til Noget. Denne Samtale holdtes den 26de Januar, og Pottier begyndte derefter sin Undervisning, idet han først talte mundlig med Prindsessen, derpaa indsendte forskiellige skriftlige Expositioner, som Prindsessen skulde »lire avec reflexion«, og som han indstændig lagde hende paa Hierte i sin høie Herres Navn, »dont l'uniqve intention et dessein est, qve vôtre Altesse puisse connoitre, si elle peut avec repos de sa très bonne et très tendre conscience se resoudre à admettre l'information pour embrasser par aprés la Sainte religion catholiqve, dans la qvelle elle pourra faire son salut.« Prindsessen havde fundet, at hun betryggede sig bedst ved at afbryde den mundlige Undervisning, og da Pottier saa alene henvistes til den skriftlige, og i Løbet af de første 10 Dage

af Februar sendte hende den ene Udvikling efter den anden, erklærede hun sig i Midten af Februar for tilstrækkelig oplyst, og tilskrev Kongen under 16de, at hun ikke kunde forandre Noget i sin Anskuelse efter den Undervisning, hun nu havde faaet. Hvorhos hun navnlig fremhævede, at hun ubetinget maatte holde paa Brugen af begge Naademidlerne i Nadveren, og idet hun støttede denne paa Christi klare Ord, satte hun disse mod den Erklæring af Calixtus, som Hertug Anton Ulrich under forang. 27de Januar havde tilsendt Kongen, for at det ifølge Melanchton skulde være uden Forskiel, om man nød det ene eller begge Naademidlerne i Nadveren. Brevet er holdt i en rolig Tone, der forudsætter, at Prindsessen forinden har faaet den Forsikkring, hun bønfaldt Kongen om. Hun skriver:

„Aller Durchleutigster
Genädigster König!

Ewr. Maytt. wissen schon, das Dero genädigsten willen zufolge der von Chur=Pfaltz anhero geschickter Geistlicher einige mahl bey mir gewesen, undt mir die Vohrnembsten Articelen des catolischen Glaubens, zu=Erst in etwas mündtlich, nachgehends aber weitleufftiger durch schreiben expliciret. Ich habe, wie Ewr. Maytt. mir genädigst befohlen, die sach mit Gott wohl überleget, undt ihm seit her tag undt nacht gebetten, mich durch seinen Geist auff den besten weg zu führen. Wen ich mich aber unterstehen darff, Ewr. Maytten meine rechte hertzens meinung zu Eröffnen, so finde nicht, das ich mein Gewissen in dem, so ich noch zur Zeit vernommen, beruhigen könne. In sonderheit kan ich mich nicht in dem Articul des Hl. Abentmahls von den worten Christi abbegeben, dan sie seindt gar zu klar, was auch dar gegen gesagt wirt. Ich habe auch nicht unter lassen, wol zu Erwegen die große Avantage, so bey der parti sein, Allein was wehre es, wen ich die gantze welt gewinnen könte, undt dabey stets ein unruhiges gewissen behalten solte? Ewr. Maytten wollen dennach die Genade vor mich, Dero unwürdige tochter, haben, und den Vatterliche genädigste Vorsorge vor meine zeitliche Wohlfart ferner mit dahin richten, das ich da bey ein freudiges Gewissen behalten könne, so billig der gröste schatz auff Erden. Ich bin sonsten Ewr. Maytten in Allem zu gehorsamen schuldig, ja mein Leben für Dero Satisfaction auff zu opffern bereit, undt wünsche nichts mehr in dieser welt, als das ich Gelegenheit erlangen möge, Ewr. Maytt. meine Kindtliche untertänigste Pflicht

so zu Erweisen, als mit tieffesten respect ich bin, undt, so lange ich lebe, verbleiben werde.

Copenhagen d. 16. Febr. 1697.

Ewr. Maytten
Gantz gehorsamste tochter
undt untertänigste Magt
Sophie Hedevig."

Hermed synes Christian V nu at have villet afbryde Sagen, og tilsagde de Pottier 3 Dage efter, den 19de, til en Conferents, hvori han meddelte ham Prindsessens Brev som „hendes Resolution paa hans Foredrag", og efterat have hørt hans Tilsvar dertil, der navnlig gik ud paa, at der ikke kunde gives nogen Dispensation med Hensyn til Nadveren, før Prindsessen havde antaget alle den catholske Kirkes Troesartikler, sagde ham, „das wohl bey der sache weiter nichts zu thun seyn", og henstillede til ham, om han saa vilde afgaae herfra med Prindsessens Erklæring, eller affende den. Pottier affendte imidlertid Erklæringen, uden saaledes at ville gaae bort, og Prindsessen skuffedes i sit Haab om at blive fri for ham ved det Skridt, hun havde giort. Men uagtet han, som Christian V skriver den følg. 22de Marts til Kurfyrstinden af Sachsen, anvendte „al sin Videnskab og eloqvence", kom han ikke videre med Prindsessen.

Denne haardnakkede Modstand hos Prindsessen vilde man paa ingen Maade søge Grunden til hos hende selv ved de tydske Hoffer, men tilskrev den Ministrene og Geistligheden i Kiøbenhavn. Hvisaarsag Christian V under følg. 6te April affendte følgende Erklæring til den danske Ministerraad Mencke ved det wolffenbüttelske Hof:

„Du hast . . . zur andtworth zu hinterbringen, wie unsern Ministris undt so viel wir bishero wahrnehmen können auch denen Geistlichen dieses orthes die schuldt mit unfug beygemessen würde, daß unsere Tochter, die Princessin, Lbd., so wenig disposition zur Römisch-catholischen Religion verspüren lassen. Es wäre, was die Princessin betrifft, Selbige dergestalt in der Ewangelischen wahrheit gegründet, daß von Ihro selbsten allein hergerühret, daß dem Churpfaltzischen Geistlichen, welcher Sie offt und vielmalen über die vornehmbste Lehrpuncten der Römischen Kirche ertreteniret, sein vorhaben nicht gelingen wolle; — (daß) der Princessin endliche undt euserste Resolution schon im Februario jüngsthin dem hiesigen Churpfaltzischen envoyé und Geistlichen in einer öffentlichen conference hinterbracht. Wir hätten zwar, wie

vorhin, also auch nachhero, der Princessin noch weiter zureden lassen, Sie bliebe aber unveränderlich bey angeregten Ihrer Resolution, (und) da wir der Princessin wider Ihr zartes Gewissen nichts aufbürden könten, es nunmehro allein auf die andere Parthey ankäme, ob man nehmlich absolute auf den bisherigen extremis zu bestehen —, oder, ob man annoch in dem Punct, woran das werck sich hauptsachlich accrochirte, nachgeben undt dispensiren wolle".

Dette Brev krydsedes af et andet, som Mencke Dagen efter, den 7de April, havde sendt til Kiøbenhavn fra det hertugelige Hof. Mencke skriver deri, at Hertug Anton har modtaget den Efterretning fra sin Ministerraad Imhof i Wien, at man der »touchant la grande affaire« meget ønskede »d'en voir bientot la fin«, og at man »pour tenter pour la dernière fois la Princesse Royale« først havde villet sende Baron de Wels til Kiøbenhavn, som har været Lutheran og er en begavet Mand, med en Billet fra den romerske Konge til Prindsesse Sophie Hedevig, dernæst Prindsessen af Miremont, som er en Søster til Prindsen af Salms, og en Dame »d'un très grand esprit et fort propre pour cette fonction« [1]). Men at begge Dele havde stødt paa Vanskeligheder, og at man derfor tænkte, at sende Hertug Anton selv, som den bedst skikkede, der saa skulde tage til Holsten og der møde Kongen med Prindsessen.

Der blev imidlertid Intet af denne Reise af Hertug Anton paa Grund af Kongens ovenanførte Brev til Mencke med den Erklæring, som han skulde afgive til Hertugen. Dennes Svar herpaa affendte Mencke den følg. 17de April. Det henholdt sig nærmest til Prindsessens Skrivelse til Kongen, hvoraf Pottier havde faaet en Afskrift til videre Bekiendtgiørelse, og Mencke forebringer nu Hertugens Yttringer saaledes:

„Sie müßten bekennen, die tendres expressions, welche die königl. Prinzessin Hoheit in Dero schreyben gebrauchet, hatten Sie touchiret, undt, wie es schiene, daß Derselben zartes Gewissen sich so wohl in anderen, als dem punct des heilig. Abendmahls nicht wenig scrupel machen müste, so würden Ihr Durchl. selbst nicht gerne derjenige seyn, welcher der Prinzessin

[1]) Den her omtalte Søster af Fyrsten af Salms var Prindsesse Maria Christiane, der var Canonisse i det store Abbedisse-Kloster, Miremont, eller som det egenlig kaldtes „Remiremont", der var anlagt (620) af den hellige Romarik ved Floden Mosel nær Vogeserne, og derfor bar Navnet »Romarici mons«. Klosteret var nu en seculariseret Stiftelse, hvori 72 Damer af høieste Rang vare optagne.

Hoheit zartes Gewissen zu beunruhigen helfen solte. Man hätte indessen so viel auß denen eingeholten consiliis [1]) wahrgenommen, daß in consideration aller auß dieser hohen mariage bevorstehenden avantages, die accession zu der römisch cathol. Religion mit gutem gewissen und ohne gefahr der seeligkeit wohl geschehen, ja der Princessin Hoheit zu einem großen merito bey Gott und der vernünftigen welt gereichen könte". Hertil har Mencke selv tilføiet, at den kurfyrstelige pfaltziske Envoié (de Pottier) har skrevet til Hertugen underhaanden, at han maaske uden det keiserlige og kurpfaltziske Hofs Vidende kunde reise til Rom, og ved sin Ordensgeneral udvirke en Dispensation for Nadveren [2]). Endvidere, at det var Hertugens Hensigt, hvis det mislykkedes med Prindsesse Sophie Hedevig, at foreslaae den romerske Konge sin Datterdatter, en Prindsesse af Sachsen-Meiningen, men at Fyrsten af Salms vel vilde intriguere derimod, for at faae sin Slægtning, Prindsessen af Hannover.

Der var Ingen, der saaledes drev Christian V frem i denne Sag, som Hertug Anton Ulrich, naar han bestred Kongens religiøse Betænkeligheder og foreholdt ham de haandgribelige Fordele ved Ægteskabet, saa var Kongen ogsaa færdig og trængte altid paany ind paa sin Datter, at hun skulde opgive sin Modstand, og hun maatte da tage sin Tilflugt til det Yderste, thi til at tvinge hende, holdt Christian V altfor meget af hende, hvor meget han end ansaae det for sin Pligt at sørge for hendes Lykke. Hertugens ovenanførte Svar forfeilede ei heller sin Virkning denne Gang, men efter det Optrin, som saa forefaldt mellem Kongen og Prindsessen, hørte hans Bestræbelser op for denne Plan. Han har selv berettet dette i et Brev til Kurfyrsten af Pfaltz, dateret Saltzthal den 22de Mai (1697), hvori han skriver:

„Ihro Königl. Maytt. von Dännemarck (hat) durch Dero hiesigen Residenten mir vortragen lassen, wie mit Dero höchsten Leidtwesen die Königl.

---

[1]) Herved menes de forskiellige Erklæringer, som Hertugen havde faaet Calixtus til at afgive i Sagen, og tilsendt Kongen.

[2]) Naturlig paa den Betingelse, som Pottier havde angivet i Conferentsen om Prindsessens Brev, at Prindsessen først skulde antage alle den catholske Kirkes Troesartikler, hvorved Dispensationen saa i Brugen af Naademidlerne i Nadveren blev uden Virkning, da Prindsessen, naar hun først havde forpligtet sig til at tro, at den catholske Kirkes Lære om det ene Naademiddel i Nadveren ogsaa var den rigtige, selvfølgelig ogsaa vilde nyde Nadveren i Overensstemmelse med sin Bekiendelse. Forslaget var saaledes kun et jesuitisk Ordkløveri, fordi Paastanden fra Prindsessens Side kun lød paa Nydelsen af Nadveren.

Printzessin sich gar nicht wollen zu der großen alliantz beqvemen, so gar daß, wie man desfals hart in sie gedrungen, Sie zu 2en mahlen fußfall für den König gethan, und dann diese hohe würde abgebeten, dahin sich erklärend, lieber die geringeste Persohn in der Weld zu sein, als ihre religion zu changiren"[1]). Han anser dermed Sagen for endt, og siger, at Kurfyrsten og han maa tage sig dette desto nærere, jo mere de havde ventet sig noget Andet af Prindsessen.

Paa dette Brev afgav Kurfyrsten af Pfaltz den følg. 6te Juni sit Svar til Hertug Anton, hvori han yttrer, at naar Prindsessens Modstand ikke hidrører fra Ministrene og de Geistlige, saa maa han tro, at der er privat Interesse med i Spillet, eller at Sagen selv er fordærvet af det keiserlige Hof, men hvad Grunden saa er, gaaer Udfaldet ham nær, og han slutter sine Beklagelser derover med at udbryde: „basta! mich smerzt es unbeschreiblich und kan ich es unmöglich vergessen". Endelig tilføier han, at han vil giøre Alt, for at Hannover ikke skal faae sin Prindsesse gift med den tilkommende Keiser.

Men medens begge disse mæglende Hoffer saaledes vare komne til Ende med deres Forhaabninger, stod Sagen endnu i Wien, og hvad enten det var en Følge af, at man der sidst kunde troe paa, at den danske Prindsesses Ærgierrighed ikke maatte være større end hendes Protestantisme, eller det skyldtes Kurfyrsten af Sachsens Indflydelse og Exempel, saa varede det til henimod Slutningen af Aaret, inden man her aldeles opgav Planen. Sidst i September havde man ladet Pottier komme hertil, for selv at høre hans Beretning om sin Sendelse til Prindsessen. Af den Meddelelse, som den derværende danske Ministerresident Urbich derom indsendte, see vi hvorledes Pottier dømte om sit Ophold her, og hvilken Vægt, han lagde paa, at han ikke mundligt var kommen til at forhandle Spørgsmaalet med Prindsessen. Urbich skriver:

Vienne $\frac{\text{25 Septbr.}}{\text{5 Octobre}}$ 1697.

— »Père Pottier partit avant hier d'icy, aprés avoir esté plusjeurs fois a l'audience des L. M. Imperles comme aussi du prince de Salm. Il a esté apellé expressement pour rendre compte de sa negociation. Il n'a pas fait rapport fort sincère ou avantageux, disant, qve l'on n'avait

[1]) Disse Ord ere understregne i Brevet.

jamais eu l'intention de faire l'alliance projettée, et qve, hormis S. M. le Roy, la Reine et toute la Cour lui avait esté contraire, comme on ne lui avoit permis de parler a S. A. R. qv'un seule fois».

Uagtet denne Beretning af Pottier tænkte man dog et Par Maaneder senere endnu at sende en ny Underhandler til Danmark, og saaledes ende Sagen med dette sidste Forsøg; den bortfaldt imidlertid uden dette, da Fyrsten af Salms bestemt erklærede, at der ikke var mere at giøre ved den Ting. Urbich skriver derom den 30te Novbr.:

Vienne $\frac{26}{30}$ 9bre 1697.

»Ie suis informé, qv'on a voulu envoyer secretement le Comte Wels, conseiller auliqve et Chambellan pour faire encore une et dernière tentative a la Cour de S. M.; mais le prince de Salm l'à dissvadée, prevenu, qv'il n'y avait icy à faire. Aussi à t'il raison, vuqve l'on persiste, qve S. A. R. devait changer sans reserve«.

Hvormegen Anstrengelse Coalitionen end giorde sig, for endnu at holde den hannoverske Prindsesse ude, var det dog forgæves, og Aaret efter det ovenanførte sidste Brev afsluttedes Forlovelsen den 23de Novbr. 1698 mellem Joseph I og Prindsesse Vilhelmine Amalie, der var en Datter af den afdøde hannoverske Hertug Johan Frederik, som selv var gaaet over til Catholicismen, og havde efterladt sig tvende Døttre, der vare opdragne i den. Prindsesse Vilhelmine Amalie opholdt sig hos sin Søster, der var gift med Hertugen af Modena, og formæledes her p. p. den 15de Januar 1699 med den romerske Konge. Paa Reisen fra Modena til Wien ankom hun den 25de Januar til Verona, hvor Studenterne gave hende en Sang, der ikke just med den mest passende Hentydning til det Forudgaaede sluttede med, at efter hvad Forsynet havde bestemt ved hendes Fødsel,

„blev Bruden saa Amalia,
og ikke nogen alia".

Det var begribeligt, at Udfaldet af Ægteskabsforhandlingerne med Prindsesse Sophie Hedevig gik ud over det danske Hof, og navnlig over dets Ministerresident Urbich i Wien, der ogsaa kort efter maatte bort fra Posten. Men kunde det end siges fra tydsk Side, at man var bleven skuffet med Hensyn til Prindsessen ved den Maade, hvorpaa hun fra først af havde vist Sagen hen til sin Faders Afgiørelse, og man derfor

havde vedblevet at arbeide saalænge paa den, laae Grunden til den Tvetydighed, hvorved den saaledes var trukken ud, dog alene i den jesuitiske Fremgangsmaade, man brugte, for at tilliste sig Vedtagelsen af det, som strax herfra var blevet mødt med et bestemt Afslag. At denne ogsaa lykkedes fuldstændig med Kongen, have vi set, og medens det vel kan være, som Pottier sagde i Wien, at alle ved Hoffet, med Undtagelse af Kongen, vare imod ham, forsaavidt som de viste ham Kulde i Omgangen og holdt sig saameget som muligt borte fra ham, gik Kongen efterhaanden saaledes op i den Lykke, det vilde være for Prindsessen, og i hans Pligt at afværge at hun ikke stød den fra sig for uvæsenlige Grunde, at han tilsidst dels ved Løfte om Neutralitet dels om Medvirkning bandt Dronningen, Kronprindsen og hele Hoffet med de dertil hørende Geistlige mod Prindsessen, hvorfor det ogsaa hedder sig i en Depeche til Urbich fra Kiøbenhavn endnu den 26de Juni 1697, at, hvor lidt Sandsynlighed der end er for Forbindelsen, hvis de yderligere Fordringer til Prindsessen ikke opgives, saa ønsker man den alligevel ikke »moins passionnement icy, qv'à Vienne«, men Prindsessen er »inflexible«, hvad der ogsaa stemmer med Kongens ovenanførte Erklæring til Hertug Anton Ulrich. Det var derfor ikke at undres over, at dette saa bestemte og standhaftige Afslag af den unge Prindsesse, som hun giennemførte mod Alt, hvad hun maatte udstaae for det, blev Gienstand for en varm Anerkiendelse i hendes Fædreland, og vi have ogsaa set, hvorledes det mindedes i de Udtalelser, der forekom ved hendes Død. Det Ægteskab, som her tilbødes hende, og som hun saaledes gav Afkald paa for sin Troes Skyld, var ikke blot det fornemste paa sin Tid, men Joseph I var en af de mest begavede, bedst opdragede, og kraftigste Fyrster, der have siddet paa den tydske Keiserstol [1]). Der foreligger imidlertid ingensomhelst Antydning til, at Prindsessen nogensinde fortrød, hvad hun havde giort, tvertimod tør vi vistnok betragte den store Kiærlighed, hun giennem hele sit følgende Liv nærede til Luthers Skrifter og hendes Læsning i disse, som et Vidnesbyrd om, hvor lykkelig hun følte sig ved det Skridt, hun havde støttet til dem. At hun ogsaa maatte dette, kunne vi let indsee efter den Kundskab, vi

[1]) Den protestantiske Professor Johan Matthias Schröckh i Wittenberg siger i sin Biographi af Joseph I: „Beinahe kann man sagen, daß er seinem Hause und Deutschland nur gezeigt worden sey, um gewiße seltnere Gaben und Fähigkeiten des Regenten, die ihren Oberhäuptern bisher fehlten, an einem vorübergehenden Beispiele ans Licht zu stellen". Allgemeine Biographie, VI Theil, Berlin 1787, p. 376.

have til hende, thi for det første saae Joseph, der selv i sin tidlige Ungdom havde været overordenlig smuk, meget paa det Ydre, med hvis Fortrin Prindsessen ikke var udstyret, og hvorvel hun kun var et Aar ældre end han[1]), var denne Forskiel dog stor nok, til her at kunne faae Betydning paa Forholdet. Men kan hun derfor ikke have skiult sig, at hun ikke vilde have formaaet, at drage Joseph bort fra de Forbindelser, hvori han indtraadte, og vel allerede dengang var inddraget, da Ægteskabsforhandlingerne førtes, paa Grund af sin Fortrolighed og Omgang med Kurfyrsten af Sachsen, kan hun endnu mindre have skuffet sig med Hensyn til den Fremtid, der havde ventet hende ved Keiserhoffet for Religionens Skyld. Joseph var nemlig vel opdraget af Fyrsten af Salms uden jesuitisk Paavirkning, hvor stærkt hans Fader Keiser Leopold end stod under denne, men han holdt ikke desto mindre, efterat han var bleven Keiser (5te Mai 1705), strengt over den Forpligtelse, han havde indgaaet, at haandhæve Catholicismen, da han i sin Ungdom under Navn af romersk Konge (1690) var bleven kronet til at efterfølge sin Fader som Keiser i sin Tid, og de heftige Stridigheder, han havde med Paven, øvede i den Henseende ingen Indflydelse paa hans Forhold. Det var saaledes ikke nok, at han indfandt sig med sin Hofstat i de forskiellige Helgeners Kirker i Residentsstaden paa disses Festdage, deltog i de kirkelige Processioner mellem Mængden og ingen Dag forsømte Messen, men han maatte ogsaa tvinges (af Carl XII) til at skride ind mod Catholikernes Undertrykkelser af Protestanterne, og da Protestantismen saa derefter begyndte at vinde Tilhængere blandt Catholikerne (i Schlesien), udstedte han et Forbud imod dens Udbredelse (1709), og befalede de Catholiker, der saaledes vare gaaede over til den, inden 6 Uger igien at frasværge den. Det er muligt, at han nødtes af de Forholde, som omgave ham, til at gaae videre end han selv havde villet, men derfor er det ikke mindre klart, hvorledes Prindsessen i den Henseende vilde have været stillet, naar hun lokket af Jesuiterne havde antaget Catholicismen som en tilsløret Protestantisme[2]), og med den Aabenhed, hun havde arvet efter sin Moder, ligesaalidt nu som før havde holdt sin afvigende Overbevisning tilbage. Vistnok vilde hun snart være bleven Enke, hvis hun var bleven

---

[1]) Prindsessen var født den 28de August 1677, Joseph den 26de Juli 1678.

[2]) Blandt de Skrifter, som gaves Prindsessen for at overbevise hende om, hvor godt hun kunde gaae over, var der ogsaa en Afhandling paa Fransk om den ringe Differents, der var mellem den lutherske og catholske Kirke.

formælet med Joseph I og havde overlevet ham, thi han bortreves af Kopperne efter 6 Aars Regering den 12te April 1711 i sit 33te Aar, men som det ikke var deri hun kunde føle, at hun skulde søge sin Trøst, saaledes maatte hun vel spørge sig selv, om hun kunde have giennemgaaet de Aar, der havde ligget derimellem, og i saa Fald hvad det havde været for en Tilværelse for hende.

Man har sagt om den Tids Protestanter, og det gielder navnlig om de mange fyrstelige Personer af begge Kiøn i Tydskland, som dengang gik over til Catholicismen, at dette ikke var mere for dem, end at skifte en Overklædning. Ligeoverfor et saadant Frafald havde en Begivenhed som denne med Prindsesse Sophie Hedevig en styrkende Indflydelse i Protestantismen, og til det Exempel, hun her havde givet, sluttede sig snart et andet, ganske i samme Forhold og med Hensyn til den samme Keiserfamilie. Da nemlig Josephs Broder, Erkehertug Carl, senere Keiser Carl VI som Josephs Efterfølger, skulde formæles, ønskede man en Forbindelse med ham og den protestantiske Prindsesse Vilhelmine Caroline, en Datter af Markgreve Johan Frederik til Brandenborg-Anspach, og da hun ogsaa afslog at skifte Kirke, udsøgte man en Pater Urban til at bearbeide hende, men hun modstod alle Forlokkelser, og afviste med Fasthed Giftermaalet. Prindsesse Caroline af Anspach blev siden (1705) formælet med Kurprinds Georg August af Hannover, der under Navn af Georg II fulgte efter sin Fader paa den engelske Throne (1727). Medens altsaa det første af disse to samtidige Exempler tilhører den danske Historie, er det sidste gaaet over i Englands Historie, og er her i den nyeste Tid bleven fremdraget af en engelsk Forfatter[1]).

[1]) The Cornhill Magazine: The Four Georges, August 1860, II. — Georg The Second, p. 178, hvor den ovenberørte Maade omtales, paa hvilken Frafaldene til Catholicismen dengang dreves ved de protestantiske Hoffer i Tydskland, og der derfor siges, at det »must be told to the honour of Caroline of Anspach, that . . . she refused to give up Protestantism for the other creed«, og at hun derved havde at kæmpe mod en »very skilfull Iesuit, and famous winner of souls. But she routed the Iesuit«. At Sophie Hedevig endnu har havt en farligere Kamp at bestaae mod sin jesuitiske Siæleomvender, Pater Pottier, kan utvivlsomt antages efter alle de Anstrengelser, der opbødes for hendes Omvendelse.

Tillæg til Skriftets tre Dele.

I.[1])

S. 7—8. Med Hensyn til Mandehovedet med Hatten, som findes paa Smerup Kirketaarns vestre Gavl, bemærkes, at dette Hoved, saavelsom de andre Hoveder paa Kirken, ved nærmere Eftersyn have vist sig, at være uden Skæg. Det maa imidlertid ligefuldt antages efter Tilknytningspunktet med Bygningerne paa Giorslev, at Martyrristen paa Smerup Kirke, tilligemed Hovederne paa den og de andre Kirker i Stevns, maa sættes i Forbindelse med Peder Jensen Lodehat, og hans Virksomhed her paa Roskilde Bispestols Gods.

S. 9. Hvad Navnet „Spiellerup" angaaer, da er det sandsynligt den samme Rod, vi forefinde i Benævnelsen paa et gammelt Markskifte i Alslev Sogn, som stødte op til Spiellerup, og kaldtes „Spillinge", eller „Spiellinge". Om det er Ordet „Spield" i Betydning af „Kile", vi her have for os, er uvist, men at dette paa den Maade har været brugt om Jorden, see vi af et Agerskifte paa Storeheddinge Fællesmark, der hed „Egespield"*. Af det fremmede Udtryk „Hospital", forkortet til „Spital", opstaaer der vel en Sammentrækning i Navne til „Spiel" eller „Speil", men deraf kan Ordet ikke udledes her, da det Hospital, der findes til Byen, først er opstaaet i Midten af det 17de Aarhundrede.

S. 20. Mellem Hr. Jens Andersen og Fru Johanne af Vemmetofte skrives Iwen Brыske til Vemmetofte, der døde 1421 som Hovedsmand paa Erik af Pommerns Flaade, og ligger begravet i Skovkloster.*

S. 121 Anm. 1). Til den her efter Kolderup-Rosenvinge anførte danske Forklaring af Ordet „Snapsthing" tilføies den latinske, der har større Sandsynlighed for sig, hvorefter Benævnelsen hidrører fra Forbogstaverne i

---

[1]) De med * betegnede Tilføielser skyldes venskabelige Oplysninger.

Ordene: „Sessio Novi Anni Prima", der ligefrem betegne Thinget som „den første Retsdag efter Nytaar."

S. 122 Anm. 1). Med Hensyn til Haandmænget i Rostock mellem Tycho Brahe og Manderup Parsberg afgav Christian IV ved Tycho Brahes Død en Retfærdiggiørelse for Manderup Parsbergs Forhold.*

S. 192. Før Peder Ræb fik Høistrup Pantelehn, havde Hr. Iver Brыske det i 1446.*

II.[1])

S. 22. Den Klage, som Præsten Mag. Jakob Nielsen i Spiellerup indgav i 1708 tilligemed Sorterup over Dronning Charlotte Amalies Godsinspectør Terkel Terkelsen og hendes Forvaltere angik ikke Refusionen selv for den nedlagte Vemmetofte By, der aarlig var ydet, men en Kornafgift paa 2 Pund, der i Klagen under Navn af Refusion sloges sammen med den anden. Denne Kornafgift var sandsynligvis ogsaa den gamle catholske Præstetiende, der her var vedblevet, da der ikke omtales tilsvarende Ydelser til de andre Tiender. Terkelsen havde imidlertid ikke erlagt den, da den ikke var optaget i Dronningens Skøde paa Vemmetofte. Commissionen tilkiendte vel Kaldet fremdeles denne Rettighed, men dens Kiendelse i den Henseende forkastedes; dog lykkedes det Jakob Nielsens Søn og Eftermand at faae den bevilliget i Prinds Carls Tid, men efter hans Død bortfaldt den igjen.

S. 83. Med Hensyn til den her ved Hospitalet indrettede Leilighed for Bartskæreren, eller Feltskæreren, som han senere kaldtes, bemærkes, at ifølge en Meddelelse af Klosterets Læge, Dr. med. Mourier, fik denne allerede i 1729 sin Bolig paa Vemmetofte, efter hvad der tidligere var foreslaaet, dels for at han kunde være i Gaardens Nærhed, dels fordi „det ikke var godt, at Barberen var saa nær hos Bonden for sine Aarsagers Skyld".

S. 180. Til Biskop Worms Udtalelse om Prinds Carl ved hans Død skulle vi tilføie Høiers i hans Levnetsbeskrivelse af Frederik IV (II, 232), der betegner ham som en „liebenswürdigen und durchgehends zärtlich geliebten Prinzen", og idet han fremhæver, hvor virksom Prindsens Gudsfrygt viste sig i hans Forhold, siger, at endnu til denne Time (da han skriver dette),

[1]) De Tillæg, som her ere vedføiede 2den og 3die Del, hidrøre hovedsagelig fra et Anhang, der er udeladt, men var bestemt til at tilføies Skriftets Slutning, foruden det der optagne.

mindes hans Liv med Ære mellem Høie og Lave som „ein seltenes Beyspiel der Mildigkeit, Sanftmuth, Gutthätigkeit, und einer bey Prinzen ganz besonderen Herzens-Erniedrigung".

S. 186. Det er den her anførte Jens Nestedt, der efter Prinds Carls Død blev Præst i Karise, som førte den forargelige Proces for Uenighed med sin Sognedegn, Hans Møller, der paadømtes 12te August 1731 ved Faxe Herreds Provsteret, men endnu stod paa for Landemodet den 12te August 1734, da Christian VI tillod Degnen, at tage en anden Præst i sin Saligheds Sag (Mnemosyne II, 278). Hvorledes Nestedts Embedsbrødre dømte om ham, ses af, at begge hans Nabopræster, Thomas Vegener i Spiellerup og Vilhelm Lindam i Dalby, nægtede at tage ham til Alters, og Herredsprovsten Jacobæus i Faxe erklærede under 12te Marts 1732, at det var ham umuligt at huske alle de Klagemaal, der vare førte over ham „fra den Tid han blev Præst i Karise Menighed og til denne Sag, nu for Et nu for et Andet, nu af En nu af en Anden." Ogsaa medens han var Præst ved Prinds Carls Hof paa Vemmetofte, havde han vist sit trættekiære Sind, men da hans Medpræst alene var Prindsens og Prindsessens Siælesørger, var hans Charakter bleven mindre paaagtet.

III.

S. 41. Den her omtalte Mag. (Peder) Heiberg var dansk Præst ved Klosteret fra dets Stiftelse til sin Død (29de Marts 1775), men ganske blind de sidste 20 Aar af sit Liv. Han var Fader til Peter Andreas Heibergs Moder, Inger Margrete, der havde ægtet sit Næstsøskendebarn, Ludvig Heiberg, Rector i Vordingborg, og tidlig var bleven Enke efter ham, hvorefter hun var flyttet til sine Forældre med sin Søn, som en Tidlang her havde Underviisning af sin Morbroder, Søren Heiberg, der er den i Mynsters Levnet (S. 148) omtalte senere Provst Heiberg i Faxe. Peter Andreas Heiberg nævner ogsaa i sine Livserindringer sit Ophold i sin Barndom paa Vemmetofte i sin blinde Bedstefaders Hus, og havde, som det synes, selv nedarvet den Blindhed fra denne, hvoraf han ramtes i sin Alderdom.

S. 51 Anm. 1). Den her anførte Chirurg Lengercken, hvis utidige Aareladning havde foraarsaget den omhandlede Persons Død, havde været Regimentsfeltskærer, og var dengang nylig bleven ansat som Feltskærer ved Hospitalet for Godserne og Betientene. Der kunde imidlertid ikke giøres

store Fordringer til den Tids Feltskærere som Læger, og da han ellers viste Omhu i sin Tieneste, og havde været heldig i sit egenlige Fag, blev han nogle Maaneder efter anbefalet af Marskal Bülov til Forbedring i sin Stilling, og forblev ogsaa i denne til sin Død. Den anden Chirurg af Navn Kretzmer, som desforuden nævnes i Sagen, havde tidligere været Kammertiener hos Prinds Carl, og var efter dennes Død i sin Egenskab af Chirurg forbleven i Prindsessens Tieneste, der Aaret iforveien havde sendt ham til Vemmetofte for at behandle Marskal Bülov for et Fald med Hesten, hvorefter han saa havde faaet fast Bopæl der.

S. 134—135 Anm. 1). Med den nærmere Oplysning, hvortil der her henvises, om den ældste Hesteraces Haardførhed og dens Behandling her i Landet, sigtes til et Thingvidne af 16de August 1661, hvori det oplyses om en af Vemmetoftes Skove, at der har „Spiellerup Kirke altid havt sin Græsgang og Underholdning til sin Horsestod Vinter og Sommer, hvilken Horsestod aldrig kommer til Bys videre end naar den optages dertil, at Affødningerne vurderes og sælges Kirken til Bedste". Dette Horsestod, som Spiellerup Kirke saaledes har havt, ligesom Hauneløv Kirke sine udødelige Kør, hidrørte, som disse, fra Gaver til Kirken i den catholske Tid, og idet dette Stod saaledes havde forplantet sig vildt fra denne til ind i Indtrædelsen af Enevoldsregeringen, have vi her den ældste Hesterace for os, der levede i Skovene hele Aaret igjennem, uden nogensinde at komme hjem, selv i den strengeste Vinter.

S. 173—174 Anm. 2). Ved Siden af Bystevnet var der endnu et Sognestevne. Om dettes ældre Charakter henvises til d. Skr.s I, 233 flg., hvor 2 Sognevidner anføres lige fra Begyndelsen af 16de Aarhundrede. Heraf ses, at Præsten var Formand ved det, og havde 2 Bisiddere, at der indvarsledes til det, saaledes at Udensogns ogsaa mødte ved det, at det holdtes efter Gudstienesten paa Kirkegaarden og under aaben Himmel, ligesom Bystevnet, at det var en Retsafgiørelse, som der fældedes, hvorved Andrageren, efterat „Lyden", d. e. Ordet, var givet ham, foredrog sin Sag for den „menige Almue", som var tilstede, hvorpaa denne saa afgav sit Skiøn i den, hvilket derefter edeligen afhiemledes af 12 Sognevidner, og saa beskreves under Haand og Segl af Præsten og hans Bisiddere.

Register.

Rettelser til Skriftets tre Dele.

I.[1])

Side 19, L. 16 og 18 f. o.: begegne, og Begegnelse, læs: begiænge, og Begiængelse.
— 24, Anm. [2]) L. 2 f. n.: in pedias, tilføies: (ɔ: in pecias).
— 25, L. 6 f. n.: m. d. l. xx secundo, læs: m. c. d. l. xx secundo.
— 55, L. 1 f. o.: sønden for Mariagerfiord, læs: norden for Mariagerfiord.
— 62, L. 12 f. n.: Fru Skave, læs: Fru Soffie (Eske Billes Hustru).
— 88, Anm. [1]), L. 3 f. n.: monumenta et inscriptiones, udelades: monumenta et.
— 96, Anm. [1]), L. 7 f. n.: jydske Lov, læs: sællandske Lov.
— 97, Anm. [1]), L. 2 f. n.: 1547, læs: 1578.
— 124, L. 1 f. o.: fra Viffertsholm, læs: ad Viffertsholm.
— 130, Anm. [2]), L. 2 f. n.: Anders Christen Arrebos, læs: Anders Christensen Arrebos.
— 149, Anm. [1]), L. 5 f. n.: incrementis, læs: excrementis.
— 155, L. 10 f. o.: 17de Septembris, læs: 18de Septembris.
— 158, Anm., Lin. 16 f. n.: 16de Februar 1642, læs: 16de Februar 1672.
— 161, Anm. [1]), L. 11 f. n.: de D. Matthiæ, læs: de D Matthia.
— 184, L. 3 f. n.: samme Aar som, læs: Aaret efter.
— 190, Anm. [1]), L. 11 f. n.: Bydiegaarden, læs: Brydiegaarden.
— 191, L. 5 f. o.: nor naadige, læs: vor naadige.
— 194, Anm. [1]), L. 2 f. n.: Gl. Saml. 1, 3, læs: Gl. Saml. 2, 1.
— 206, L. 17 f. o.: 28 Marts 1660, læs: 28 Marts 1661.
— 215, L. 7 f. o.: af afhænde, læs: at afhænde.
— 215, L. 6 f. n.: Verstervig, læs: Vestervig.
— 219, L. 8—9 f. o.: Scharbidineller, læs: Scharbineller.
— 219, L. 7 f. n.: 45 Rdl. pr. Td. øde, læs: 25 Rdl. pr. Td. øde.
— 220, L. 13 f. o.: Ioachims Irgens, læs: Ioachim Irgens.
— —, L. 16 f. o.: og Levningerne, læs: samt Levningerne.
— —, L. 19 f. o.: 2 Skpr. Hartk., læs: 2 Fdkr. Hartk.
— 247, L. 5 f. o.: 7 G., læs: 8 G.; 16 G., læs: 17 G.

---

[1]) Ligesom jeg har antydet i Fortalen, at de stedlige og faglige Enkeltheder ikke ere blevne saa udsondrede fra den almindelige Fremstilling i den første Del, som i de 2 senere, maa jeg ogsaa bemærke, at Grunden til det større Antal Rettelser, der falder ved denne Del, hidrører fra de særegne Omstændigheder, hvorunder den udkom, idet jeg deels maatte benytte mine Optegnelser, som de forelaae, uden at kunne sammenholde dem med Kildeskrifterne, der vare brændte med mit Bibliothek, deels foranledigedes til at fremskynde Udgivelsen af den, hvorved Correcturen afkortedes. De mindre væsenlige Feil skal jeg imidlertid forbigaae, og indskrænke mig til de mest fremtrædende, hvoraf jeg ogsaa ved velvillige Meddelelser er giort opmærksom paa nogle.

II.

Side 1, L. 3 f. n.: ruralis vitæ, læs: oeconomiæ ruralis.
— 13, L. 16 f. o.: af faae, læs: at faae.
— —, L. 3 f. n.: piviligerede, læs: privilegerede.
— 22, L. 7 f. o.: 1808, læs: 1708.
— 30, L. 15 f. o.: 1776, læs: 1676.
— 94, L. 11 f. o.: 20de April 1715, læs: 20de April 1716.
— 99, L. 22 f. o.: 20de Mai 1715, læs: 20de Mai 1716.
— 104, L. 15 f. o.: med Voldenes, læs: men Voldenes.
— 162, L. 7 f. o.: Oberhofmarschall, læs: Hofmarschall.
— 213, L. 4 f. n. udelades: Børglumkloster.

III.

Side 79, Anm. [1]), L. 3 f. n.: conservereres, læs: conserveres.
— 124, Anm. [3]), L. 3 f. n.: le 16 Janvier, læs: Jeudi le 16 Janvier.
— 198, L. 5 f. n.: 4 Dage, tilføies: i Høsten.
— 208, Anm. [2]), L. 2 f. n.: af de første, læs: af de 3 første.
— 209, L. 4 f. o.: 10de Januar, læs: 9de Januar.
— 230, Anm. [1]), L. 5 f. n.: udgiorde, tilføies: efter gammel Ansættelse.

Bemmeto
oder Keftau

I W Tegner & Kittendorff's lith. Inst.

...t Kloster

...nen 1862.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 11 08 05 036 0